



විසුද්ධිමග්ග-මහාටීකා (දුතියො භාගො)

ධම්මවිචය



පටුන

12. ඉද්ධිවිධනිද්දෙසවණ්ණනා	1
අභිඤ්ඤාකථාවණ්ණනා	1
නන්දොපනන්දනාගදමනකථාවණ්ණනා	25
13. අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා.....	32
දිබ්බසොතධාතුකථාවණ්ණනා	32
චෙනොපරියඤාණකථාවණ්ණනා	35
පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථාවණ්ණනා	38
වුතුපපාතඤාණකථාවණ්ණනා.....	49
පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා.....	55
14. ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා	64
පඤ්ඤාකථාවණ්ණනා	64
පඤ්ඤාපහෙදකථාවණ්ණනා	67
පඤ්ඤාභූමි-මූල-සරීරච්චත්ථානවණ්ණනා.....	74
රූපක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා	75
අභිගුලිවෙධකං අභිගුලියකං.....	82
විඤ්ඤාණක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා	97
වෙදනාක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා.....	117
සඤ්ඤාක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා	119
සඨ්ඛාරක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා.....	120
අතීතාදිවිභාගකථාවණ්ණනා	133
කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා.....	140
15. ආයතනධාතූනිද්දෙසවණ්ණනා.....	147
ආයතනවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	147
ධාතූවිත්ථාරකථාවණ්ණනා.....	152
16. ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා.....	160

ඉන්ද්‍රියවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	160
සච්චවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	164
දුක්ඛනිද්දෙසකථාවණ්ණනා	170
ජාතීනිද්දෙසවණ්ණනා	170
ජරානිද්දෙසවණ්ණනා	172
මරණනිද්දෙසවණ්ණනා	172
සොකනිද්දෙසවණ්ණනා	173
පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා	173
දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා	173
දොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා	173
උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා	174
අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා	174
පියවිජ්ජයොගනිද්දෙසවණ්ණනා	174
ඉච්ඡිතාලාභනිද්දෙසවණ්ණනා	174
පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා	175
සමුදයනිද්දෙසකථාවණ්ණනා	175
නිරොධනිද්දෙසකථාවණ්ණනා	176
මග්ගනිද්දෙසකථාවණ්ණනා	185
එකවිධාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා	192
17. පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා	195
පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා	195
පටිඨානපච්චයකථාවණ්ණනා	229
අවිජ්ජාපච්චයාසඬ්ඛාරපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	248
සඬ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	253
විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	273
නාමරූපපච්චයාසලායතනපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	276
සලායතනපච්චයාඑස්සපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	278
එස්සපච්චයාවෙදනාපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	279

වෙදනාපච්චයාන ණ්භාපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	279
තණ්භාපච්චයාඋපාදානපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	281
උපාදානපච්චයාහවපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	283
හවපච්චයාජාතිආදිපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා	287
හවචක්කකථාවණ්ණනා	288
18. දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා.....	301
නාමරූපපරිග්ගහකථාවණ්ණනා	301
අරූපධම්මානං උපට්ඨානාකාරකථාවණ්ණනා	306
සම්බහුලසුත්තත්තසංසන්දනාකථාවණ්ණනා	311
උපමාහිනාමරූපවිභාවනාකථාවණ්ණනා	312
19. කඨිබාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා	317
පච්චයපරිග්ගහකථාවණ්ණනා	317
20. මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා.....	333
සම්මසනඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා	333
චත්තාරිසාකාරඅනුපස්සනාකථාවණ්ණනා.....	339
ඉන්ද්‍රියතික්ඛකාරණනවකකථාවණ්ණනා	343
රූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථාවණ්ණනා.....	344
අරූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථාවණ්ණනා	349
රූපසත්තකසම්මසනකථාවණ්ණනා	350
අරූපසත්තකසම්මසනකථාවණ්ණනා	356
උදයබ්බයඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා.....	361
විපස්සනුපක්කිලෙසකථාවණ්ණනා.....	368
21. පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා.....	375
උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයබ්බයඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා.....	375
හඨගානුපස්සනාඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා	378
හයතුපට්ඨානඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා.....	384
ආදීනවානුපස්සනාඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා.....	385
නිබ්බිදානුපස්සනාඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා.....	389

පටිසම්බානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා	390
සම්බාරුපෙක්ඛාඤාණකථාවණ්ණනා	392
අනුලොමඤාණකථාවණ්ණනා	413
වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාකථාවණ්ණනා	414
22. ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා	416
පට්ඨමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා	416
සොතාපන්තපුග්ගලකථාවණ්ණනා.....	418
දුතියමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා	419
තතියමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා	420
චතුත්ථමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා.....	421
අරහත්තපුග්ගලකථාවණ්ණනා.....	421
බොධිපක්ඛියකථාවණ්ණනා	421
වුට්ඨානබලසමායොගකථාවණ්ණනා	426
පහාතබ්බධම්මපහානකථාවණ්ණනා	427
පරිඤ්ඤාදිකිච්චකථාවණ්ණනා	433
පරිඤ්ඤාදිප්පහෙදකථාවණ්ණනා.....	437
23. පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා	442
ආනිසංසපකාසනාවණ්ණනා.....	442
නානාකිලෙසවිද්ධංසනකථාවණ්ණනා	442
ඵලසමාපත්තිකථාවණ්ණනා.....	442
නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා	449
නිගමනකථාවණ්ණනා	460
නිගමනගාථායො	460

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුඡපට්ඨිදා.”

(මහා සුඤ්ඤාන සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤාන වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - හික්බු ධම්මවිහාරි

(ජවය සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

(දුතියො භාගො)

12. ඉද්ධිවිධනිද්දෙසවණ්ණනා

අභිඤ්ඤාකථාවණ්ණනා

365. සංවණ්ණනාවසෙන අනන්තරසමාධිකථාය ආසන්නපච්චක්ඛතං දීපෙන්තො “අයං සමාධිභාවනා”ති ආහ. “අභිඤ්ඤා සම්පාදෙතුං යොගො කාතබ්බො”ති වත්වා තත්ථ පයොජනවිසෙසෙ දස්සෙතුං “ඵවඤ්ඡී”ති ආදි වුත්තං. කිඤ්චාපි ථීරතරභාවො, විපස්සනාභාවනාසුඛතා ව සමාධිභාවනාය ආනිසංසො ඵව, තථාපි පඤ්ච ලොකියාභිඤ්ඤා යථාචුත්තසමාධිභාවනාය ආනිසංසභාවෙන පාකටා පඤ්ඤාතාති තාසංයෙව වසෙන යොගිතො අධිගතානිසංසතා වුත්තා, චුද්දසධා චිත්තපරිදමනෙන ථීරතරතා වුත්තා. ලොකියාභිඤ්ඤාසු වසිභාවොපි සමාධිස්සෙව වසිභාවො, තථා ව “සමාහිතො යථාභූතං පජානාති”ති (සං. නි. 3.5; 4.99; 5.1071; නෙත්ති. 40; මි. ප. 2.1.14) වචනතො “සුඛෙනෙව පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙස්සති”ති වුත්තං. තස්මාති යස්මා සමාධිභාවනාය ආනිසංසලාභො ථීරතරතා, සුඛෙනෙව ව පඤ්ඤාභාවනා ඉජ්ඣති, තස්මා අභිඤ්ඤාකථං තාව ආරභිස්සාම, පඤ්ඤාභාවනාය ඔකාසෙ සම්පත්තෙපිති අධිප්පායො.

භගවතා පඤ්ච ලොකිකාභිඤ්ඤා වුත්තාති සම්බන්ධො. න චතුක්කජ්ඣානමත්තමෙව ඉධ සාසනෙ සම්පාදෙතබ්බං, නපි ඉද්ධිවිධඤාණමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤම්පි අත්ථිති උත්තරුත්තරිපණිතපණිතධම්මදෙසනත්ථඤ්ච.

ඉද්ධිවිකුඛ්ඛනන්ති ඉද්ධිසඬ්ඛාතං පකතිවණ්ණජහනකිරියං, ඉදං ඉද්ධිසු විකුඛ්ඛනිද්ධියා පධානතාය වුත්තං, ඉද්ධිං විකුඛ්ඛනඤ්චාති ඵවං වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. විකුඛ්ඛනස්ස විසුං ගහණම්පි වුත්තකාරණෙනෙව දට්ඨබ්බං. ආකාසකසිණවසෙන අරුපසමාපත්තියො න සම්භවන්ති, ආලෝකකසිණඤ්ච ඔදාතකසිණන්තොගධං කත්වා “ඔදාතකසිණපරියන්තෙසු”ති වුත්තං කසිණානුලෝමාදිචිත්තපරිදමනවිධිනො අධිප්පෙතත්තා, ආකාසනිම්මානාදිඅත්ථං පන තදුභයම්පි ඉච්ඡිතබ්බමෙව. අට්ඨ අට්ඨාති යථාචුත්තෙසු කසිණෙසු ඵකෙකස්මිං අට්ඨ අට්ඨ සමාපත්තියො.

කසිණානුලොමතොති කසිණපටිපාටිතො, පටිපාටි ව දෙසනාවසෙන වෙදිතබ්බො. ඤානානුලොමො පන පටිපත්තිවසෙනපි. උක්කමනං උක්කන්තං, උක්කන්තමෙව උක්කන්තිකං, ඤානස්ස උක්කන්තිකං ඤානුක්කන්තිකං, තතො, ඤානලඬ්ඝනතොති අත්ථො. අඬ්ඝසඬ්ඝන්තිතො අඬ්ඝාතික්කමතො. චිත්තං පරිදමෙතබ්බං යදිච්ඡකං යත්ථිච්ඡකං ඤානානං සමාපජ්ජනාදිසුඛත්ථං, තෙසං ආරම්මණානඤ්ච සල්ලක්ඛණත්ථං. එවඤ්ඤිස්ස තත්ථ විසව්තා සමිජ්ඣතිති.

366. ඤානං සමාපජ්ජතීති කිං චතුබ්බිධම්පි ඤානං සමාපජ්ජති, උදාහු එකෙකන්ති? කිඤ්චෙත්ථ යදි චතුබ්බිධම්පි සමාපජ්ජති, අඬ්ඝසඬ්ඝන්තිතො විසෙසො න සියා, අථ එකෙකං ආරම්මණසඬ්ඝන්තිතො. නායං දොසො ආභොගවසෙන තෙසං විසෙසසිද්ධිතො. යදා හි කසිණානුලොමමෙව ආභුජිත්වා තත්ථ තත්ථ කසිණෙ ඤානාති සමාපජ්ජති, න අඬ්ඝසඬ්ඝන්තිං, තදා කසිණානුලොමො. යදා පන අඬ්ඝසඬ්ඝන්තිං ආභුජිත්වා ඤානාති සමාපජ්ජති, තදා අඬ්ඝසඬ්ඝන්ති වෙදිතබ්බො. ඉමිනා නයෙන කසිණානුලොමආරම්මණසඬ්ඝන්තිආදීනම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසො වෙදිතබ්බො. ඉදං කසිණානුලොමං නාම චිත්තපරිදමනන්ති අධිජ්ජායො.

තථෙවාති “පටිපාටියා අට්ඨසු කසිණෙසු සතක්ඛන්තුම්පි සහස්සක්ඛන්තුම්පි”ති එතස්ස උපසංභාරත්ථො තථා-සද්දො. පටිලොමතො චෙත්ථ පටිපාටි. තෙනාහ “පටිලොමක්කමෙනා”ති. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – පට්ඨමං ඔදාතකසිණෙ ඤානං සමාපජ්ජති, තතො ලොභිතකසිණෙති යාව පට්ඨිකසිණා වත්තබ්බො.

පුනස්පුනං සමාපජ්ජනන්ති “සතක්ඛන්තුං සහස්සක්ඛන්තු”න්ති චුත්තං බහුලාකාරමාහ.

තත්ථෙවාති පට්ඨිකසිණෙයෙව. තතොති පච්ඡා තතියජ්ඣානතො චුට්ඨානන්තරකාලං. තදෙවාති පට්ඨිකසිණමෙව. තතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති තතො පට්ඨිකසිණුග්ගාටිමාකාසෙ පවත්තිතආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තිතො චුට්ඨාය විඤ්ඤාණඤ්චායතනං අමනසිකරිත්වා තං ලඬ්ඝිත්වා යථාචුත්තආකාසානඤ්චායතනවිඤ්ඤාණස්ස අභාවෙ පවත්තිතං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති. පට්ඨිකසිණුග්ගාටිමාකාසකසිණං පට්ඨිකසිණපක්ඛිකමෙව භොතීති චුත්තං “කසිණං අනුක්කමිත්වා”ති. අථ වා අට්ඨසු කසිණෙසු කස්සටි උක්කමනං ඉධ කසිණුක්කන්තිකං නාමාති ආහ “කසිණං අනුක්කමිත්වා”ති. ඤානුක්කන්තිකන්ති එත්ථ ඉච්ඡිතං අවධාරණෙන නිවත්තෙතබ්බං, උක්කමනස්ස ව සරූපං දස්සෙතුං “එවං කසිණ”න්තිආදිං වත්වා පුන තං පකාරං

සහ නිස්සයෙන සෙසකසිණෙසු අතිදිසන්තො “එවං ආපොකසිණාදි...පෙ.... කාතබ්බා”ති ආහ. තෙනාහ “ඉමිනා නයෙනා”තිආදි. යථා පටිමජ්ඣානමූලකං පටිච්ඡෙදාදියු ඝාතකත්තකං දස්සිතං, එවං දුතියජ්ඣානාදිමූලකමිපි තං යථාරහං දස්සෙතබ්බං.

තදෙවාති පටිමජ්ඣානමෙව. කසිණුක්කත්තිකෙපි ආපොකසිණාදිමූලිකා යොජනා චුත්තනයෙනෙව කාතබ්බා, තථා යථාරහං දුතියජ්ඣානාදිමූලිකා.

ලොභිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ලොභිතකසිණං ආවජ්ජෙත්තො අභිමුඛං කත්වා තස්ස උග්ගාටනෙන උපට්ඨිතෙ කසිණුග්ගාටිමාකාසෙ අමනසිකාරෙන ආකාසානඤ්චායතනජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථ පුබ්බෙ පවත්තවිඤ්ඤාණස්ස අපගමං ආරම්මණං කත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති.

ඉතරෙසන්ති අවසිට්ඨරූපාවචරජ්ඣානානං. න හි අරූපජ්ඣානෙසු අභිගසඬකන්ති අත්ථි, නාපි තාති පටිච්ඡෙදායෙන පවත්තන්ති. යං පන අභිගාරම්මණසඬකන්තිවචනෙ “නිලකසිණං උග්ගාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතන”න්තිආදි චුත්තං, තං යථාලාභවසෙන චුත්තං, පරියායෙන වාති දට්ඨබ්බං. නිජපරියායතො පන යථා අභිගසඬකන්ති රූපජ්ඣානෙසු එව ලබ්භති, එවං අරූපජ්ඣානෙසු එව ආරම්මණසඬකන්ති. තස්ස තස්සෙව හි ඝාතකසිණං ආරම්මණන්තරෙ පවත්ති ආරම්මණසඬකන්ති. තෙනාහ “සබ්බකසිණෙසු එකස්සෙව ඝාතකසිණං සමාපජ්ජනං ආරම්මණසඬකන්තිකං නාමා”ති.

යථා පන “සබ්බකසිණෙසු”ති ඉමිනා ආකාසවිඤ්ඤාණකසිණානමිපි සඬග්ගො හොතිති න සක්කා වත්තුං ඉධ අට්ඨන්තංයෙව කසිණානං අධිගතත්තා, එවං සබ්බමිපි අරූපජ්ඣානං “එකං ඝාතන”න්ති න සක්කා වත්තුං අට්ඨන්තං සමාපත්තිනං වසෙන චිත්තපරිදමනස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තස්මා ආරූපජ්ඣානානං වසෙන අභිගාරම්මණසඬකන්ති පරියායෙන චුත්තාති වෙදිතබ්බං. තථා හි පිතකසිණුග්ගාටිමාකාසෙ යං පටිමාරූපවිඤ්ඤාණං, තදාරම්මණං විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සන්ධායාහ “පිතකසිණතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා”ති. ඉමිනා නයෙන සෙසද්වයෙපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. එකන්තරිකවසෙනාති අඤ්ඤත්ථො අන්තර-සද්දො. අන්තරමෙව අන්තරිකං, එකජ්ඣං අන්තරිකං එකස්මිත්ති එකන්තරිකං, ඝාතකසමාපජ්ජනං, තස්ස වසෙන. යථා අභිගානං, ආරම්මණස්ස ච එකජ්ඣං අඤ්ඤා විසෙසො හොති, තථා සමාපජ්ජනවසෙනාති. සො පන විසෙසො හෙට්ඨිමානං තෙසං අභිගාරම්මණානං සමතික්කමනවසෙන හොතිති චුත්තං “එකන්තරිකවසෙන අභිගානඤ්ච ආරම්මණානඤ්ච සඬකමන”න්ති. “ඉදං ඝාතනං

පඤ්චඩ්ගික' න්තිආදිනා අඬගෙසු, “ඉදං පථවිකසිණ” න්තිආදිනා ආරම්මණෙසු ව වචන්ථාපිතෙසු එකජ්ඣං තෙසං වචන්ථාපනෙ න කොචි විසෙසො අත්ථිති අට්ඨකථාසු අයං විධි නාහතො. එවඤ්ච කත්ථා ඤානුක්කන්තිකාදීසු පටිලොමක්කමෙන, අනුලොමපටිලොමක්කමෙන ව එකන්තරිකභාවෙන ලබ්භමානම්පි ඤානාදීනං උක්කමනං න උද්ධටං, තෙහි නයෙහි විනාපි විත්තපරිදමනං ඉජ්ඣතීති පපඤ්චපරිහාරත්ථං වා තෙ අට්ඨකථාසු අනාගතාති දට්ඨබ්බං.

367. අභාවිතභාවනො ඤානාභිඤ්ඤාසු අකතාධිකාරො. තත්ථ උපනිස්සයරහිතොපිති කෙචි. ආදිභූතං යොගකම්මං ආදිකම්මං, තං එතස්ස අත්ථිති ආදිකම්මිකො, පුබ්බෙ අකතපරිවයො භාවනං අනුයුක්ඡන්තො. තෙනාහ “යොගාවචරො”ති. කසිණපරිකම්මම්පි භාරොති දොසවිච්ඡන්තාදිවිධිනා කසිණමණ්ඩලෙ පටිපත්ති යාව උග්ගහනිමිත්තුජ්ජත්ති කසිණපරිකම්මං, තම්පි නාම භාරො, පගෙව ඉද්ධිවිකුබ්බනාති අධිජ්ජායො. නිමිත්තුජ්ජාදනන්ති පටිභාගනිමිත්තුජ්ජාදනං. තං වඩ්ඪෙස්ත්ථාති තං නිමිත්තං, භාවනාඤ්ච වඩ්ඪෙස්ත්ථා. න හි භාවනාය විනාව නිමිත්තවඩ්ඪනං ලබ්භති. කෙචි උපචාරසමාධිං ලභිත්ථා අජ්ජනාසමාධිං අධිගන්තුං න සක්කොන්ති, තාදිසාපි බහු භොන්තෙථාති ආහ “අජ්ජනාධිගමො භාරො”ති. අජ්ජනාධිගමොති වා අට්ඨන්තං සමාපත්තීනං අධිගමමාහ. අඤ්ඤොව සමාපත්තීනං උපනිස්සයො, අඤ්ඤො අභිඤ්ඤානන්ති ආහ “පරිදම්භවිත්තස්සාපි ඉද්ධිවිකුබ්බනං නාම භාරො”ති. බ්ජ්ජං නිසන්ති නිසාමනං ඤානවක්ඛුනා පථවිකසිණාදිඤානාරම්මණස්ස දස්සනං එතස්සාති බ්ජ්ජනිසන්ති, සිසතරං ඤානං සමාපජ්ජිතා, තස්ස භාවො බ්ජ්ජනිසන්තිභාවො. අමබතරුනිවිතං මහාමහින්දත්ථෙරාදිහි ඔතිණ්ණට්ඨානං ථෙරම්බත්ථලං. යථා පටිපක්ඛවිජයාය යොධාජීවා නිම්මලමෙව අසිතොමරාදිං ගහෙත්ථා විවරන්ති, එවං හික්ඛුනාපි කිලෙසවිජයාය නිම්මලාව ඤානාභිඤ්ඤා වළඤ්ජිතබ්බාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “තස්මා”තිආදි චුත්තං.

පතිට්ඨාභාවොති ඉධ පරස්ස උපද්දවුපසමනං අධිජ්ජෙතං. තං හි බ්ජ්ජනිසන්තිභාවතොපි ගරුතරං අච්චායිකකිච්චසාධනවසෙන විධාතබ්බතො දුරහිසම්භවතරත්තා. තං පන රක්ඛිතත්ථෙරනිදස්සනෙනෙව සිද්ධම්පි තතො ගරුතරෙන අඬගාරවස්සපරිත්තාණෙන විභාවෙතුං “ගිරිහණ්ඩවාහනපුජාය...පෙ.... ථෙරො වියා”ති ආහ. ගිරිහණ්ඩවාහනපුජා නාම චෙතියගිරිමාදිං කත්ථා සකලදීපෙ, සමුද්දෙ ව යාව යොජනා මහතී දීපපුජා. පථවිං මාපෙත්ථාති මාරෙන පවත්තිතං අඬගාරවස්සං චුලිඬගමත්තෙනපි යාව මනුස්සෙ න පාපුණාති, තාවදෙව ආකාසෙ පථවිං නිම්මිතිත්ථා.

බලවපුබ්බයොගානන්ති ගරුතරුපනිස්සයානං, ඉද්ධිවිධාදීනං
 හෙතුභූතමහාහිනීභාරානන්ති අත්ථො. අග්ගසාවකාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන
 එකච්චෙ මහාසාවකෙ සඬගණ්හාති. භාවනානුක්කමො යථාචුත්තං
 විත්තපරිදමනං. පටිසම්භිදාදීති ආදි-සද්දෙන යානායානඤාණාදීනම්පි සඬගහො
 වෙදිතබ්බො, න සෙසාහිඤ්ඤානමෙව. සාවකානම්පි හි යානායානඤාණාදීති
 පදෙසවසෙන ඉජ්ඣන්ති. තස්මාති යස්මා පුබ්බහෙතුසම්පන්නස්සෙව
 යථාචුත්තං භාවනානුක්කමං විනා අහිඤ්ඤායො ඉජ්ඣන්ති, න ඉතරස්ස, තස්මා.
 අග්ගිධමනාදීහීති අග්ගිමහි තාපනකොට්ටනාදීහි. යථා වාති ව-සද්දෙන
 ලාබාකාරාදීනං ලාබාකොට්ටනාදිං අචුත්තම්පි සඬගණ්හාති. ඡන්ද...පෙ....
 වසෙනාති “ඡන්දවතො වෙ අහිඤ්ඤා සිජ්ඣති, මය්හම්පි සිජ්ඣති”ති
 කත්තුකමානාඡන්දං සීසං ධුරං ජෙට්ඨං පුබ්බඬගමං කත්වා, ඡන්දං වා
 උප්පාදෙන්වා තං භාවනාය මුඛං කත්වා ඤානස්ස සමාපජ්ජනවසෙන. එසෙව
 නයො සෙසෙසුපි. “ආවජ්ජනාදිවසීභාවවසෙනා”ති ඉදං අට්ඨසුපි සමාපත්තිසු
 සාතිසයං වසීභාවාපාදනං සන්ධාය චුත්තං. තඤ්ච ඛො ආදිකම්මිකවසෙන, න
 කතාධිකාරවසෙනාති ආහ “පුබ්බහෙතු...පෙ.... වට්ටති”ති.
 පුබ්බහෙතුසම්පන්නස්ස හි යං ඤානං පාදකං කත්වා අහිඤ්ඤා
 නිබ්බත්තෙතබ්බො, තත්ථෙව සාතිසයං විණ්ණවසීතාපි ඉච්ඡිතබ්බො, න
 සබ්බත්ථෙවොති අධිප්පායො. “චතුත්ථජ්ඣානමත්තෙ විණ්ණවසීතා”ති
 වචනතො අරුපසමාපත්තියො විනාපි අහිඤ්ඤා ඉජ්ඣන්තීති වදන්ති. තම්පි යදි
 පුබ්බහෙතුසම්පන්නස්ස වසෙන චුත්තං, යුත්තමෙව. අට්ඨතරස්ස, තෙසං
 මතිමත්තං. යථාති යෙන පකාරෙන යෙන විධිනා. එත්ථාති එතස්මිං
 ඉද්ධිවිධනිජ්ඣාදෙන.

368. තත්ත්ව ව තදෙව පච්චාමසති. පාළිනයානුසාරෙනෙවාති පාළිගතියා
 අනුසරණෙනෙව, පාඨසංවණ්ණනානුක්කමෙනෙවාති අත්ථො.
 “චතුත්ථජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති”ති වත්වා “සො”ති චුත්තත්තා ආහ
 “අධිගතචතුත්ථජ්ඣානො යොගී”ති. “එවං සමාහිතෙ”ති එත්ථ එවං-සද්දො
 හෙට්ඨාඤානත්තයාධිගමපටිපාටිසිද්ධස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධානස්ස
 නිදස්සනත්ථොති ආහ “එවන්ති චතුත්ථජ්ඣානක්කමනිදස්සනමෙත”න්ති,
 චතුත්ථජ්ඣානස්ස, තස්ස ව අධිගමක්කමස්ස නිදස්සනං. යෙන
 සමාධානානුක්කමෙන චතුත්ථජ්ඣානසමාධි ලද්ධො, තදුභයනිදස්සනන්ති
 අත්ථො. තෙනාහ “ඉමිනා...පෙ.... චුත්තං හොති”ති. යදිපි “එව”න්ති ඉදං
 ආගමනසමාධිනා සද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානසමාධානං දීපෙති. සතිපාරිසුද්ධිසමාධි
 එව පන ඉද්ධියා අධිට්ඨානභාවතො පධානන්ති ආහ “චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා
 සමාහිතෙ”ති. උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙනාති උපෙක්ඛාය
 ජනිතසතිපාරිසුද්ධිසබ්භාවෙන. සබ්බපච්චනීකධම්මුපක්කිලෙසපරිසුද්ධාය හි
 පච්චනීකසමනෙපි අඛ්‍යාවටාය පාරිසුද්ධිඋපෙක්ඛාය වත්තමානාය

චතුත්ථජ්ඣානං, තංසම්පයුත්තධම්මා ච සුපරිසුද්ධා, සුවිසදා ච භොන්ති, සතිසීසෙන පන තත්ථ දෙසනා කතාති ආහ “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙන පරිසුද්ධෙ”ති. පරිසුද්ධියා එව පච්චයවිසෙසෙන පචත්තිවිසෙසො පරියොදානතා සුධන්තසුවණ්ණස්ස නිසංසනෙන පහස්සරතා වියාති ආහ “පරිසුද්ධත්තායෙව පරියොදානෙ, පහස්සරෙති වුත්තං භොති”ති.

සුඛාදීනං පච්චයානං සානෙනාති සුඛසොමනස්සානං, දුක්ඛදොමනස්සානඤ්ච යථාක්කමං රාගදොසපච්චයානං වික්ඛම්භනෙන. “සුඛං සොමනස්සස්ස පච්චයො, සොමනස්සං රාගස්ස, දුක්ඛං දොමනස්සස්සා”ති හි වුත්තං. යථා රාගාදයො වෙනසො මලාසුචිභාවෙන “අභිගණානී”ති වුච්චන්ති, එවං උපගන්ත්වා කිලෙසනට්ඨෙන උපක්කිලෙසාති ආහ “අනභිගණත්තායෙව විගතූපක්කිලෙසෙ”ති. තෙනාහ “අභිගණෙන හි තං චිත්තං උපක්කිලිස්සති”ති, විබාධියති උපතාපියතීති අත්ථො. සුභාවිතත්තාති පගුණභාවාපාදනෙන සුට්ඨු භාවිතත්තා. තෙනාහ “වසීභාවප්පත්තෙ”ති, ආචජ්ජනාදිනා පඤ්චධා, වුද්දසවිධෙන වා පරිදමනෙන වසවත්තිතං උපගතෙති අත්ථො. වසෙ වත්තමානං හි චිත්තං පගුණභාවාපත්තියා සුපරිමද්දිතං විය වම්මං, සුපරිකම්මකතා විය ච ලාබා මුදුන්ති වුච්චති. කම්මක්ඛමෙති විකුබ්බනාදිඉද්ධිකම්මක්ඛමෙ. තඤ්ච උභයන්ති මුදුනාකම්මනියද්වයං.

නාහන්තිආදීසු න-කාරො පටිසෙධන්ථො. අහන්ති සත්ථා අත්තානං නිද්දිසති. භික්ඛවෙති භික්ඛු ආලපති. අඤ්ඤන්ති ඉදානි වුච්චමානචිත්තතො අඤ්ඤං. එකධම්මම්භිති එකම්භි සභාවධම්මං න සමනුපස්සාමිති සම්බන්ධො. අයං හෙත්ථ අත්ථො – අහං, භික්ඛවෙ, සබ්බඤ්ඤතඤ්ඤාණෙන ඔලොකෙන්තොපි අඤ්ඤං එකධම්මම්භි න සමනුපස්සාමි. යං වසීභාවාපාදනෙන භාවිතං, තථා පුනප්පුනං කරණෙන බහුලීකතං, එවං සවිසෙසමුදුභාවප්පත්තියා මුදුං, කම්මක්ඛමතාය කම්මනියඤ්ච භොති. යථායදං චිත්තන්ති අත්තතො, තෙසඤ්ච පච්චක්ඛතාය එවමාහාති. යථා යථාවුත්තා පරිසුද්ධතාදයො න විගච්ඡන්ති, එවං සුභාවිතං චිත්තං.

තත්ථ අවට්ඨිතං ඉධ “ධීතං, ආනෙඤ්ජප්පත්ත”න්ති ච වුත්තන්ති ආහ “එතෙසු පරිසුද්ධතාදීසු ධීතත්තා ධීතෙ, ධීතත්තායෙව ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ”ති. යථා මුදුකම්මඤ්ඤතා වසීභාවප්පත්තියා ලක්ඛියන්ති, එවං වසීභාවප්පත්තිපි මුදුකම්මඤ්ඤතාහි ලක්ඛියන්ති, මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙන වා අත්තතො වසෙ ධීතත්තා “ධීතෙ”ති වුත්තං. යථා හි කාරණෙන ඵලං නිද්ධරියති, එවං ඵලෙනාපි කාරණං නිද්ධරියතීති නිව්චලභාවෙන අවට්ඨානං ආනෙඤ්ජප්පත්ති. සා ච සම්පයුත්තධම්මෙසු ථීරභාවෙන, පටිපක්ඛෙහි අකම්මනියතාය ච සම්භවන්ති සද්ධාදිබලානං ආනුභාවෙන භොතීති “සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ”ති සඬබ්බෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං “සද්ධාපරිග්ගහිතං

හි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සද්ධාපරිග්ගහිතන්ති එවං සුභාවිතං වසිභාවජ්ජත්තං එතං විත්තං එකංසෙන අභිඤ්ඤාසව්ජිකරණියානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසව්ජිකිරියාය සංවත්තන්ති එවං පවත්තාය සද්ධාය පරිග්ගහිතං යථාචුත්තසද්ධාබලෙන උපත්ථම්හිතං. අස්සද්ධියෙනාති තජ්ජපිපක්ඛෙන අස්සද්ධියෙන හෙතුනා න ඉඤ්ජති න චලති න කම්පති, අඤ්ඤදත්ථ උපරි විසෙසාවහභාවෙනෙව තිට්ඨති. වීරියපරිග්ගහිතන්තිආදීසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො — වීරියපරිග්ගහිතන්ති වසිභාවාපාදනපරිදමනසාධනෙන වීරියෙන උපත්ථම්හිතං. සතිපරිග්ගහිතන්ති යථාචුත්තෙ භාවනාබහුලීකාරෙ අසම්මොසසාධිකාය, කුසලානඤ්ච ධම්මානං ගතියො සමන්තෙසමානාය සතියා උපත්ථම්හිතං. සමාධිපරිග්ගහිතන්ති තත්ථෙව අවික්ඛෙපසාධනෙන සමාධානෙන උපත්ථම්හිතං. පඤ්ඤාපරිග්ගහිතන්ති තස්සා එව භාවනාය උපකාරානුපකාරධම්මානං පජානනලක්ඛණාය පඤ්ඤාය උපත්ථම්හිතං. ඔභාසගතන්ති ඤාණොභාසසහගතං. ඔභාසභූතෙන හි යථාචුත්තසමාධානසංවද්ධිතෙන ඤාණෙන සංකිලෙසපක්ඛං යථාවතො පස්සන්තො තතො උත්තසන්තො ඔත්තජ්ජන්තො තං අධිභවති, න තෙන අභිභූයති. තෙනාහ “කිලෙසන්ධකාරෙන න ඉඤ්ජති”ති. එතෙන ඤාණපරිග්ගහිතං හිරොත්තජ්ජබලං දස්සෙති.

අට්ඨචග්ගසමන්තාගතන්ති චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතතා, පරිසුද්ධතා, පරියොදාතතා, අනචග්ගතා, විගතූපක්කිලෙසතා, මුදුභාවො, කම්මතියතා, ආනෙඤ්ජජ්ජත්තියා ධීතතා, සමාහිතස්ස වා විත්තස්ස ඉමානි අභිගානීති “සමාහිතෙ”ති ඉමං අචග්ගාවෙන අග්ගහෙත්වා ධීතිආනෙඤ්ජජ්ජත්තියො විසුං ගහෙත්වා ඉමෙහි අට්ඨහි අභිගෙහි සමන්තාගතං. අභිනීභාරක්ඛමන්ති ඉද්ධිවිධානීඅත්ථං අභිනීභාරක්ඛමං තදහිමුඛං කරණයොග්ගං. තෙනාහ “අභිඤ්ඤාසව්ජිකරණියානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසව්ජිකිරියාය”ති.

කාමං නිවරණානි වික්ඛම්හෙත්වා එව පට්ඨමජ්ඣානසමධිගමො, විතක්කාදිකෙ වුපසමෙ එව ච දුතියජ්ඣානාදිසමධිගමො, තථාපි න තථා තෙහි දුර්භූතා අපෙතා වා යථා චතුත්ථජ්ඣානතො, වෙනසො මලීනභාවසඛ්ඛාතඋජ්ජිලාභොගකරෙහි නිවරණාදීහි සුට්ඨු විමුත්තියා තස්ස පරිසුද්ධි, පරියොදාතතා ව යුත්තාති ආහ “නිවරණ...පෙ.... පරියොදාතෙ”ති. ඥානපටිලාභපච්චයානන්ති ඥානපටිලාභහෙතුකානං ඥානපටිලාභං නිස්සාය උජ්ජජ්ජනකානං. පාපකානන්ති ලාමකානං. ඉච්ඡාවචරානන්ති ඉච්ඡාය අවචරානං ඉච්ඡාවසෙන ඔතිණ්ණානං. “අහො වත මමෙව සත්ථා පටිපුච්ඡිත්වා පටිපුච්ඡිත්වා හික්ඛුනං ධම්මං දෙසෙය්‍යා”තිආදිනායජ්ජවත්තානං මානමායාසායෙය්‍යාදීනං. අභිජ්ඣාදීනන්ති ආදි-සද්දෙනාපි තෙසංයෙව සචග්ගො. අභිජ්ඣා වෙත්ථ පට්ඨමජ්ඣානෙන අවික්ඛම්හනෙය්‍යා, මානාදයො ව

තදෙකට්ඨා දට්ඨබ්බා “කුණාපට්ඨාහපච්චයාන”න්ති අනුවත්තමානත්තා. වික්ඛම්භනෙය්‍යා පන නිවරණග්ගහණෙනෙව ගහිතා, කථං පන පට්ඨප්පකානෙන අවික්ඛම්භනෙය්‍යා ඉධ විගච්ඡන්තිති? “සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සබ්බාකුසලානං පටිපක්ඛා”ති සල්ලෙඛපටිපත්තිවසෙන එවං වුත්තං කුණාප්ප අපරාමට්ඨහාවදස්සනතො. යෙ පනෙත්ථ “ඉච්ඡාවචරානං අභිජ්ඣාදීන”න්ති ඉමෙහි පදෙහි කොපඅපච්චයකආමරාගඛ්‍යාපාදාදයො ගහිතාති අධිජ්ජායෙන “කුණාපට්ඨාහපච්චයාන”න්ති පාඨං පටික්ඛිපිත්වා “කුණාපට්ඨාහපච්චනීකාන”න්ති පාඨොති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං තථා පාඨස්සෙව අභාවතො. කුණාපට්ඨාහපච්චනීකා ච නිවරණා වෙව තදෙකට්ඨා ච තෙසං දුර්භාවං වත්වා පුන අභාවවිගමවොදනාය අයුජ්ජමානත්තා. නනු ච අනඤ්ඤාසුත්ත- (ම. නි. 1.57 ආදයො) වත්ථසුත්තෙසු (ම. නි. 1.70 ආදයො) අයමත්ථො න ලබ්භති, ඔලාරිකානංයෙව පාපධම්මානං තත්ථ අධිජ්ජෙතත්තා? සච්චමෙතං, ඉධ පන අධිගතවතුත්ථජ්ඣානස්ස වසෙන වුත්තත්තා සුබ්බමායෙව තෙ ගහිතා, අභිගණ්ණපක්කිලෙසතාසාමඤ්ඤෙන පනෙත්ථ සුත්තානං අපදිසනං. තථා හි “සුත්තානුසාරෙන”ති වුත්තං, න පන සුත්තවසෙනාති. අවස්සං වෙ තමෙවං සම්පට්ඨිජ්ජිතබ්බං අධිගතජ්ඣානානම්පි කෙසඤ්චි ඉච්ඡාවචරානං පවත්තිසබ්භාවතො.

ඉද්ධිපාදභාවුපගමෙනාති ඉද්ධියා පාදකභාවස්ස පදට්ඨානභාවස්ස උපගමනෙන. භාවනාපාරිපූරියාති ඉතො පරං කත්තබ්බස්ස අභාවවසෙන අභිනිහාරක්ඛම්භාවනාය පරිපුණ්ණත්තා. පණීතභාවුපගමෙනාති තතො එව පට්ඨානභාවං නීතතාය උත්තමට්ඨෙයන, අතිත්තිකරට්ඨෙයන ච පණීතභාවස්ස උපගමනෙන. උභයඤ්ඤෙතං ධීතියා කාරණවචනං පරිපුණ්ණාය භාවනාය පණීතභාවජ්ජත්තියා “ධීතෙ”ති. “ආනෙඤ්ජජ්ජත්තෙ”ති ඉදං ධීතියා විසෙසනං. තෙනාහ “යථා ආනෙඤ්ජජ්ජත්තං හොති, එවං ධීතෙ”ති. ඉමස්මිං පක්ඛෙ “ධීතෙ ආනෙඤ්ජජ්ජත්තෙ”ති උභයමෙකං අභිගං, “සමාහිතෙ”ති පන ඉදම්පි එකමභිගං. තෙනෙවස්ස පට්ඨමිකජ්ජතො විසෙසං සන්ධායාහ “එවම්පි අට්ඨභිගසමන්තාගත”න්ති.

දසඉද්ධිකථාවණ්ණනා

369. නිජ්ජත්තිඅත්ථෙන්නාති සිජ්ඣනට්ඨෙයන. පට්ඨාහට්ඨෙයනාති පාපුණ්ණනට්ඨෙයන. තත්ති කාමිතං වත්ථුං. සම්ප්පකුතීති නිජ්ජජ්ජති. පබ්බජ්ජං ආදිං කත්වා යාව කුණාමග්ගා ඉධ නෙක්ඛම්මං. ඉජ්ඣකීති පාපුණීයති. පටිහරතීති පාටිභාරියන්ති යස්මා පටිපක්ඛං හරති අපනෙති, තස්මා පාටිභාරියං. අත්තතො පටිපක්ඛං හරතීති පටිභාරියං, නෙක්ඛම්මාදි, පටිභාරියමෙව පාටිභාරියං, යථා “වෙකතං, වෙසම”න්ති ච.

ඉප්ඤ්ඤානටියෙනාති නිප්පච්ඡනටියෙන. උපායසම්පදායාති සම්පන්නඋපායස්ස, ඤායාරම්භස්සාති අත්ථො. ඉප්ඤ්ඤාති පසවෙති. සීලවාති ආචාරසීලෙන සීලවා. කල්‍යාණධම්මොති දසකුසලකම්මපථවසෙන සුන්දරධම්මො. සීලසම්පත්තියා වා සීලවා. දානාදියෙසපුඤ්ඤාකිරියවත්ථවසෙන කල්‍යාණධම්මො. පණ්දහිස්සතිති පත්ථෙස්සති.

ඉප්ඤ්ඤාතිති වඩ්ඪන්ති, උක්කංසං පාපුණන්තිති අත්ථො. සාතිසයනිප්පච්ඡනපටිලාභසිප්ඤ්ඤානවුද්ධිඅත්ථෙ හි ඉද්ධි වුත්තා. සා දසවිධාති සබ්බා ඉද්ධියො ආනෙත්වා අත්ථුද්ධාරවසෙන ඉධාධිජ්ජෙන. ඉද්ධිං දස්සෙතුං වුත්තං. බහුභාවාදිකස්ස අධිට්ඨානං අධිට්ඨහනං එතිස්සා අත්ථිති අධිට්ඨානා. විවිධං රූපනිම්මානසඬ්ඛානං කුබ්බනං එතිස්සා අත්ථිති විකුබ්බනා. මනොමයාති ඤානමනෙත නිබ්බන්තිභාවතො මනොමයා. ඤාණස්ස විජ්ජාරො වෙගායිතත්තං එතිස්සා අත්ථිති ඤාණවිජ්ජාරා. අරියානං අයන්ති අරියා. යතො කුතොචි කම්මවිපාකතො ජාතා ඉද්ධි කම්මවිපාකජා. සාතිසයපුඤ්ඤානිබ්බන්තා ඉද්ධි පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. කම්මවිපාකජා ඉද්ධි ජාතිතො පට්ඨාය හොති, ඉතරා යදා තදා පුඤ්ඤස්ස විපච්චනකාලෙති එවං වා ඉමාසං විසෙසො වෙදිතබ්බො. ආච්ඤ්ඤාවිජ්ජාහිතිබ්බන්තා විජ්ජාමයා. සම්මාපයොගො උපායපයොගො ඤායාරම්භො.

370. පකතියා එකොති සභාවෙන එකො. බහුකන්ති බහුං. තෙන අග්ගහිතපරිච්ඡෙදං අධිට්ඨානබ්බස්ස අනෙකභාවං දස්සෙත්වා පුන පරිච්ඡෙදතො දස්සෙතුං “සතං වා”තිආදි වුත්තං. ආවජ්ජතිති පරිකම්මසඬ්ඛානෙන ආහොගෙන ආභුජති භාවිරූපෙ තෙන පරිකම්මමනසිකාරෙන මනසි කරොති. ඤාණෙන අධිට්ඨාතීති තථා පරිකම්මං කත්වා අභිඤ්ඤාඤාණෙන යථාධිජ්ජෙනෙ බහුකෙ අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානවිත්තෙන සහෙව බහුභාවාපත්තිතො බහුභාවාපාදකං ඉද්ධිවිධඤාණං පවත්තෙත්තො ච තථා අධිට්ඨාතීති වුච්චති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එවන්ති පකාරත්ථො එවං-සද්දො, තෙන සබ්බමිපි අධිට්ඨානජ්ජකාරං සඬ්ඛණ්හාති. අධිට්ඨානවසෙනාති “ඤාණෙන අධිට්ඨාතී”ති (පටි. ම. 3.10) එවං වුත්තඅධිට්ඨානවසෙන නිප්පන්නත්තා.

371. පකතිවණ්ණන්ති පකතිසණ්ඨානං අත්තනො පාකතිකරූපං. පකතිවණ්ණවිජ්ජනවිකාරවසෙනාති අත්තනො පකතිවණ්ණවිජ්ජනපුබ්බකස්ස කුමාරකවණ්ණාදිවණ්ණවිකාරස්ස වසෙන.

372. ඉමමිහා කායාති පච්චක්ඛහාවෙන “ඉමමිහා”ති වුත්තා භික්ඛුස්ස කරජකායා. අඤ්ඤං කායන්ති අඤ්ඤං ඉද්ධිමයං කායං. තතො එව ඉද්ධිමයරූපවත්තතාය රූපිං. අභිඤ්ඤාමනෙත නිබ්බන්තත්තා මනොමයං.

නිජ්ඵත්තිවසෙනාති නිජ්ඵජ්ජනවසෙන. අභිඤ්ඤාඤාණස්ස හි යථා මනොමයො කායො නිජ්ඵජ්ජති, තථා පචත්ති මනොමයිද්ධි. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. යදි එවං කථමයමෙව මනොමයිද්ධිති? රුළුභිවෙසා වෙදිතඛ්ඛා යථා “මනොමයො අත්තභාවො”ති, යථා වා “ගොසමඤ්ඤා විසාණාදිමති පිණ්ඩෙ”. අථ වා අඛණ්ණතරතො නික්ඛන්තෙ, ඉද්ධිමතා ව එකන්තසදිසෙ ඉමස්මිං නිම්මානෙ සුපාකටො මනසා නිඛ්ඛත්තිතභාවොති යථා සාතිසයො මනොමයවොභාරො, න තථා අඤ්ඤාසු අධිට්ඨානවිකුඛ්ඛනිද්ධිසු සමඤ්ඤන්තරවන්තාසුති වෙදිතඛ්ඛං.

373. ඤාණුප්පත්තිතො පුබ්බෙ වාති අරහත්තමග්ගඤාණුප්පත්තිතො පුබ්බෙ වා විපස්සනාක්ඛණෙ, තතොපි වා පුබ්බෙ අන්තිමභවිකස්ස පටිසන්ධිග්ගණතො පට්ඨාය. පච්ඡා වා යාව ඛන්ධපරිනිඛ්ඛානා. තඛ්ඛණෙ වා මග්ගුප්පත්තිසමයෙ. ඤාණානුභාවනිඛ්ඛත්තො විසෙසොති සූරියස්ස උට්ඨිතට්ඨානෙ, සමන්තතො ව ආලොකකරණසමත්ථතා විය තස්සෙව ඤාණස්ස ආනුභාවෙන නිඛ්ඛත්තො සබ්බසො පහාතඛ්ඛපහානභාවෙතඛ්ඛභාවනාපාරිපූරිසඛ්ඛාතො විසෙසො. වත්ථුනි පන අනන්තරායතාවසෙන ආගතාති. අනිච්චානුපස්සනායාති සඛ්ඛාරෙ අනිච්චතො අනුපස්සන්තියා ඛලවිච්චස්සනාය. ආරද්ධිවිපස්සනස්ස හි යථාචුත්තවිපස්සනාය පචත්තික්ඛණෙ තතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ව පකිණ්ණකසම්මසනවාලෙ නිච්චසඤ්ඤාය පහානට්ඨො ඉජ්ඣති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ. කාමං ඵත්තකාය සඛ්ඛෙපකථායපි අධිජ්ජෙතත්ථො පකාසිතොව, විත්ථාරකථාය පන විභූතතරො භොතිති ආහ “විත්ථාරෙන කථෙතඛ්ඛ”න්ති.

ගඛ්ඛගතස්සෙවාති අනාදරෙ සාමිවචනං. චුත්තනායෙනාති “පච්චිමභවිකස්සා”තිආදිනා ඛාකුලත්ථෙරවත්ථුමිහි චුත්තනායෙන.

දාරුභාරං කත්වාති දාරුභාරං සකටෙ කත්වා, ආරොපෙත්වාති අත්ථො. ඔස්සජ්ජත්වාති ඡඩ්ඛෙත්වා. සකටමූලෙති සකටසමීපෙ. වාළයක්ඛානුවරිතෙති කුරුලෙහි යක්ඛෙහි අනුවිවරිතඛ්ඛෙ. යක්ඛපරිග්ගහිතඤ්ඤි රාජගහනගරං.

374. සමාධිතොති පඨමජ්ඣානාදිසමාධිතො. පුබ්බෙති උපචාරජ්ඣානක්ඛණෙ. පච්ඡාති සමාපත්තියා විණ්ණපරියන්තෙ. තඛ්ඛණෙති සමාපන්තක්ඛණෙ. සමථානුභාවනිඛ්ඛත්තො විසෙසොති තස්මිං තස්මිං ඥානෙ සමාධිතෙපෙන නිඛ්ඛත්තො නිවරණවික්ඛම්භනවිතක්කාදිසමතික්කමසඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධපරිස්සයසහ නාදිකො විසෙසො.

කපොතකන්දරායන්ති එවංනාමකෙ අරඤ්ඤවිභාරෙ. පුණ්ණාය රත්තියාති වන්දාලොකවතියා රත්තියා. නවොරොපිතෙහි කෙසෙහිති ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ

කරණවචනං. යස්සාති පහාරස්ස. තස්සාති යක්ඛස්ස. ඛිජ්ජනිසන්තිභාවස්ස උක්කංසගතත්තා ථෙරො තස්මිං පහරන්තෙ එව සමාපත්තිං සමාපජ්ජීති ආහ “පහරණසමයෙ සමාපත්තිං අප්පෙසි”ති. පාළියං පන “නිසින්තො හොති අඤ්ඤතරං සමාධිං සමාපජ්ජීත්වා”ති (උදා. 34) වුත්තං. ඉමෙ පන ථෙරා සමාපත්තිනො වුට්ඨානසමකාලං තෙන පහාරො දින්නොති වදන්ති.

සඤ්ජීවත්ථෙරන්ති කකුසන්ධස්ස භගවතො දුතියං අග්ගසාවකං මහාථෙරං සන්ධායාහ. සො හි ආයස්මා අරඤ්ඤාදීසු යත්ථ කත්ථවි නිසින්තො අප්පකසිරෙනෙව නිරොධං සමාපජ්ජති, තස්මා එකදිවසං අඤ්ඤතරස්මිං රුක්ඛමූලෙ නිරොධං සමාපජ්ජී, තං සන්ධාය වුත්තං “නිරොධසමාපන්න”න්තිආදි. විචරෙ අංසුමත්තම්පි න කුමාරිත්ථ, සරීරෙ කා කථා. තෙනෙව හි ථෙරො “සඤ්ජීවො” ත්වෙව පඤ්ඤායිත්ථ. අයමස්සාති අස්ස ආයස්මතො සඤ්ජීවත්ථෙරස්ස යො නිරොධසමාපත්තියං අග්ගිපරිස්සයාහාවො, අයං සමාධිවිජ්ජාරා ඉද්ධිති යොජනා. කථං පන නිරොධසමාපත්තියං සමාධිවිජ්ජාරසම්භවොති ආහ “අනුපුබ්බ...පෙ.... නිබ්බත්තත්තා”ති.

පයමං යපිතභණ්ඩකස්සාති සබ්බපයමං යපිතභණ්ඩකස්ස. තඤ්ඤි ගහණකාලෙ සබ්බපච්ඡිමං ගය්හති. කාලපරිච්ඡෙදවසෙනාති “එත්තකෙ කාලෙ ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමි”ති සමාපත්තිනො පුබ්බෙ කතකාලපරිච්ඡෙදවසෙන. භීතා විරවිංසුති රත්තන්ධකාරෙ රූපදස්සනෙන “පිසාවො උට්ඨහති”ති මඤ්ඤමානා. එත්තකෙහි නාම භණ්ඩකෙහි අජ්ඣොත්ථොටො නිබ්බිකාරො “අහො මහානුභාවො, අහො විවෙකවාසී”ති ව ථෙරගතෙන පසාදෙන.

තත්තතෙලකටාහන්ති ආධාරසීසෙන ආධෙය්‍යමාහ, කටාහෙ තත්තතෙලං කටාහෙන ආසිඤ්චිති අධිජ්ජායො. විචට්ටමානන්ති කත්ථවිසි අලග්ගනවසෙන භස්සන්තං.

සපරිවාරාති පඤ්චහි ඉත්ථිසතෙහි සපරිවාරා. රාජානං මෙත්තාය එරීති ඔදිස්සකමෙත්තාසමාපත්තියා රාජානං පුසි. බිපිතුන්ති විජ්ඣිතුං. ඔරොපෙතුන්ති සරසන්නාහං පටිසංහරිතුං.

375. පටික්කුලාදීසුති අනිට්ඨාදීසු. අනිට්ඨං හි පටික්කුලං, අමනුඤ්ඤම්පි “පටික්කුල”න්ති වුච්චති. ආදි-සද්දෙන අපටික්කුලාදිං සභිගණ්භාති. තත්ථාති පටික්කුලාරම්මණේ. උපෙක්ඛකොති ඡළඬගුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛකො. තත්ථාති පටික්කුලාපටික්කුලහෙදෙ වත්ථුස්මිං. සකොති සතිවෙපුල්ලජ්ජත්තියා සතිමා. සම්පජානොති පඤ්ඤාවෙපුල්ලජ්ජත්තියා සම්පජානකාරී. අයන්ති අයං පටික්කුලාදිවත්ථුසු අපටික්කුලසඤ්ඤිවිහාරාදිකා බිණ්ණසවානං

“වෙනොවසිප්පත්තනං...පෙ.... වුවවතී”ති.

අනිට්ඨෙය වත්ථුස්මිං සත්තසඤ්ඤිතෙ මෙත්තාචරණං වා ධාතුසො පච්චවෙක්ඛණාය ධාතුමනසිකාරං වා ගූලාදිකෙ ධාතුමනසිකාරං කරොන්තොති යොජෙතබ්බං. අපටික්කුලසඤ්ඤි විහරතීති හිතෙසිතාය, ධම්මසභාවචිත්තනාය ච න පටික්කුලසඤ්ඤි හුත්වා ඉරියාපථවිහාරෙන විහරති. ඉට්ඨෙය වත්ථුස්මිං ඤාතිමිත්තාදිකෙ. කෙසාදිඅසුචිකොට්ඨාසමත්තමෙවාති අසුභචරණං වා අසුභමනසිකාරං වා. තත්ථ රූපධම්මජාතං අනිච්චන්ති ආදිඅත්ථො ඉති-සද්දො, තස්මා අනිච්චදුක්ඛානත්තවිපරිණාමධම්මොති මනසිකාරං වා කරොන්තොති යොජනා. පටික්කුලාපටික්කුලෙසුති ඉට්ඨානිට්ඨානි වත්ථුනි එකජ්ඣං ගහෙත්වා වදති. එස නයො ඉතරත්ථ. යං වා සත්තනං පයමං පටික්කුලතො උපට්ඨිතමෙව පච්ඡා අපටික්කුලතො උපතිට්ඨති, යඤ්ච අපටික්කුලතො උපට්ඨිතමෙව පච්ඡා පටික්කුලතො උපතිට්ඨති, තදුභයෙපි බීණාසවො සවෙ ආකඬ්ඛති, චුත්තනයෙන අපටික්කුලසඤ්ඤි වා විහරෙය්‍ය, පටික්කුලසඤ්ඤි වාති අයමරිසිද්ධි චුත්තා.

වක්ඛුනා රූපං දිස්වාති කාරණවසෙන “වක්ඛු”ති ලද්ධවොහාරෙන රූපදස්සනසමත්ථෙන වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන, වක්ඛුනා වා කාරණභූතෙන, ද්වාරභූතෙන වා රූපං පස්සිත්වා. නෙව සුමනො හොතීති ගෙහස්සිතසොමනස්සස්සායං පටික්ඛෙපො, න නෙක්ඛම්මපක්ඛිකාය කිරියාසොමනස්සවෙදනාය. ඡළඬිගුපෙක්ඛන්ති ඉට්ඨානිට්ඨඡළාරම්මණාපාථෙ පරිසුද්ධපකතිභාවාච්ඡහනලක්ඛණං ඡසු ද්වාරෙසු පවත්තියා “ඡළඬිගුපෙක්ඛා”ති ලද්ධනාමං තත්ත්වමජ්ඣන්තූපෙක්ඛං. යථාචුත්තමත්ථං පාළියා සමත්ථෙතං “පටිසම්භිදාය”න්තිආදි චුත්තං.

376. පක්ඛිආදීනන්ති ආදි-සද්දෙන දෙවාදීනං සඬිගහො. වෙහාසගමනාදිකාති පන ආදි-සද්දෙන වක්ඛුවිසුද්ධිආදිං සඬිගණ්හාති. කුසලකම්මෙන නිබ්බත්තිත්වාපි අකුසලවිපාකානුභාවෙන සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා විනිපාතිකානං. ක්කානන්ති අභිඤ්ඤාපත්තං ක්කානං සන්ධායාහ. විපස්සනාපි උක්කංසගතා උබ්බෙගපීතිසහිතා ආකාසෙ ලඬිසාපනමත්තාපි හොතීති චුත්තං “විපස්සනං වා”ති. “පයමකජ්ජිකාන”න්ති ඉදං “එකච්චානං මනුස්සාන”න්ති ඉමස්ස විසෙසනං දට්ඨබ්බං. එවමාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන පුනබ්බසුමාතාදීනං සඬිගහො දට්ඨබ්බො.

377. වෙහාසන්ති භූමිමත්ථෙ උපයොගවචනං, අච්චන්තසංයොගෙ වා. වක්කවත්තී හි වක්කරතනං පුරක්ඛත්වා අත්තනො භවනතො අබ්භුග්ගන්ත්වා ආකාසෙනෙව සිනෙරුං පදක්ඛිණං කත්වා සකලවක්කවාලං අනුසංයායතීති. අස්සබන්ධාති අස්සපාලා, යෙ අස්සානං යවදායකා. තථා ගොබන්ධා.

වක්කවත්තිආදීනං පුඤ්ඤද්ධියා විත්ථාරියමානාය අතිපපඤ්ඤා භොතිති පුඤ්ඤවතො ඉද්ධිං ලක්ඛණතො දස්සෙන්තෙන “පරිපාකං ගතෙ පුඤ්ඤසම්භාරෙ ඉජ්ඣනකවිසෙසො”ති වත්වාපි ජොතිකාදීනං පුඤ්ඤද්ධිං එකදෙසෙන දස්සෙතුං “එත්ථ වා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සුවණ්ණපබ්බතොති සබ්බසුවණ්ණමයො පබ්බතො. තස්ස කිර ගහිතගහිතට්ඨානෙ ඔධි න පඤ්ඤායති. එකසීතාමත්තෙති එත්ථ සීතා නාම කසනවසෙන නඬිගලස්ස ගතමග්ගො. තුම්බං නාම ආළ්භකං. වුද්දස මග්ගාති වතුද්දස කසනමග්ගා.

378. විජ්ජං පරිජපිත්වාති ගන්ධාරිවිජ්ජාදිකං අත්තනො විජ්ජං කතුපචාරං පරිවත්තෙත්වා මන්තපයනක්කමෙන පඨිත්වා.

379. සම්මාපයොගෙනාති උපායපයොගෙන, යථා යථිවිජිතත්ථසිද්ධි භොති, තථා පවත්තිතඤ්ඤායාරම්භෙන. තස්ස තස්ස කම්මස්සාති යථාධිප්පෙතස්ස නිජ්ජාදෙනබ්බකම්මස්ස. එත්ථ වාති “තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගජ්ජවිවයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි”ති (පටි. ම. 3.18) ඉමස්සා දසමාය ඉද්ධියා නිද්දෙසෙපි. පුරිමපාළිසදිසාවා”ති සමාධිවිජ්ජාරඉද්ධිආදීනං නිද්දෙසසදිසාව. සකටබ්බහාදිකරණවසෙනාති සකටබ්බහවක්කබ්බහපද්ධබ්බහාදීනං සංවිධානවසෙන නිබ්බත්තවිසෙසොති සම්බන්ධො. ගණිතගන්ධබ්බාදි සිජ්ජකම්මං. සල්ලකත්තකාදි චෙජ්ජකම්මං. ඉරුබ්බෙදාදීනං තිණ්ණං චෙදානං.

“එකොපි හුත්වා බහුධාව භොති”තිආදීනා (දී. නි. 1.238; ම. නි. 1.147; සං. නි. 5.834; පටි. ම. 1.102; 3.10) අධිට්ඨානිද්ධියා එව ගහිතත්තා ආහ “අධිට්ඨානා ඉද්ධියෙව ආගතා”ති. ඉමස්මිං පනත්ථෙති ඉමස්මිං අභිඤ්ඤානිසංසසඬ්ඛානෙ, ඉද්ධිවිධසඬ්ඛානෙ වා අත්ථෙ.

380. “එකවිධෙන ඤාණවත්ථු”ත්තිආදීසු (විහ. 751) කොට්ඨාසත්ථො විධසද්දො, “විවිධම්පි සෙනාබ්බහං දස්සෙති”තිආදීසු (පටි. ම. 3.13) විකජ්ජත්ථො, තද්දහයම්පෙත්ථ යුජ්ජතිති දස්සෙන්තො ආහ “ඉද්ධිවිධායාති ඉද්ධිකොට්ඨාසාය, ඉද්ධිවිකජ්ජාය වා”ති. ඉද්ධි හි අභිඤ්ඤාසු එකො කොට්ඨාසො, වක්ඛමානෙහි හෙදෙහි අනෙකජ්ජහෙදා ව. වුත්තජ්ජකාරවසෙනාති වුත්තස්ස වුද්දසජ්ජකාරස්ස, විත්තපරිදමනස්ස සමාහිතතාදිජ්ජකාරස්ස ව වසෙන. “ඉද්ධිවිධායා”ති තදත්ථස්ස සම්පදානවචනත්ති ආහ “ඉද්ධිවිධාධිගමත්ථායා”ති. “කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා”ති ඉදං අභිඤ්ඤාපාදකපරිකම්මවිත්තානං සමානසන්තානාය වුත්තං, න පරිකම්මවිත්තස්ස කසිණාරම්මණත්තා. ඉද්ධිවිධාහිමුඛං පෙසෙතිති නිජ්ජාදෙනබ්බස්ස ඉද්ධිවිධස්ස අභිමුඛභාවෙන පවත්තෙති. යං හි “සතං භොමී”තිආදීනා පරිකම්මවිත්තස්ස පවත්තනං, තදෙවස්ස අභිනිහරණං, ඉද්ධිවිධාහිමුඛපෙසනඤ්ඤ වථෙව ඉද්ධිවිධස්ස පවත්තනතො අභිනිත්තාමනං

ඉධ පරිකම්මවිත්තස්ස ඉද්ධිවිධෙ අධිමුත්තීති ආහ “අධිගන්තබ්බඉද්ධිපොණං ඉද්ධිපබ්භාරං කරොති”ති. ඉධ පච්චනුභවනචුසනා සච්ඡිකිරියාපත්තිපරියායා ඵවාති දස්සෙන්නො “පාපුණාතීති අත්ථො”ති ආහ. අස්සාති ඉද්ධිවිධස්ස.

එකොපීති පි-සද්දො වක්ඛමානං බහුභාවං උපාදාය සම්පිණ්ඩනත්ථො. සො හිස්ස පටියොගී “එකොපි හුත්වා බහුධා හොති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොති”ති. සො ච බො බහුභාවං නිමිමිනිත්වා ධීතස්ස අන්තරාව එකභාවුපගමො. යථාකාලපරිච්ඡෙදං පන සරසෙනෙව එකභාවුපගමො ඉධ නාධිස්සෙතො අනිද්ධිනිමිමානභාවතො. තම්පි පුබ්බෙ කතකාලපරිච්ඡෙදවසෙන සිද්ධත්තා ඉද්ධානුභාවොයෙවාති කෙවි. අට්ඨානෙ වායං පි-සද්දො, එකො හුත්වා බහුධාපි හොති, බහුධා හුත්වා එකොපි හොතීති සම්බන්ධො. ඉමස්මිං පක්ඛෙ පි-සද්දො වක්ඛමානං එකභාවං උපාදාය “සම්පිණ්ඩනත්ථො”ති වත්වා “සො හී”තිආදි සබ්බං යථාරහං වත්තබ්බං. බහුභාවනිමිමානෙ පයොජනං දස්සෙතුං “බහුතං සන්තිකෙ”තිආදි වුත්තං. තත්ථ බහුතං සන්තිකෙති අත්තනා නිමිමිතානං බහුතං සම්පෙ, තෙහි පරිවාරිතො හුත්වාති අධිස්පායො. වා-සද්දො අවුත්තවිකස්පත්ථො, තෙන “ධම්මං වා කථෙතුකාමො”ති ඵවමාදි සඬිගස්හති. “ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තො ඵවං හොති”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

381. භවති එත්ථ ඉද්ධිති භූමියො, ඤානානි. එත්ථාති ච හෙතුමිහි භූමිමව්වනං. විවෙකතො ජාතා භූමි විවෙකස්භූමි. විවෙකස් හි පඨමං ඤානං නිවරණවිවෙකසම්භූතත්තා. පිතිසුබ්බතා භූමි පිතිසුබ්බභූමි. දුතියස්ඤානඤ්චි පිතිසුබ්බභූමිභූතඤ්චෙව පිතිසුබ්බසඤ්ජාතඤ්ච සමාධිවසෙන. උපරි ද්විසුපි එසෙව නයො. ඉද්ධිලාභායාති ඉද්ධියා අධිගමාය. ඉද්ධිපටිලාභායාති ඉද්ධියා පුනස්පුනං ලභමානාය, බහුලීකරණායාති අත්ථො. ඉද්ධිවිකුබ්බනතායාති ඉද්ධියා විවිධරූපකාරණාය, විකුබ්බනිද්ධියාති අත්ථො. ඉද්ධිවිසචිතායාති ඉද්ධියා විවිධානිසංසපසවනාය.

ඉද්ධිවසිතායාති

ඉද්ධියා

බ්ඡප්පනිසන්තිආදිභාවාවහවසිභාවත්ථාය. ඉද්ධිවෙසාරජ්ජායාති ඉද්ධියා පටිපක්ඛදුර්භාවෙන විගතසංකිලෙසතාය සුට්ඨු විසාරදභාවාය. චතුත්ථස්ඤානං තාව ඉද්ධියා භූමි හොතු තත්ථ පතිට්ඨාය නිස්ථාදෙනබ්බතො, ඉතරානි පන කථන්ති ආහ “එත්ථ වා”තිආදි. තත්ථ තිණි ඤානානි සම්භාරභූමියොති වෙදිතබ්බාතීති සම්බන්ධො. තතියස්ඤානෙ සුබ්ඵරණෙන, පඨමදුතියෙසු පිතිඵරණෙන සුබ්ඵරණෙන ච හෙතුභූතෙනාති යථාරහවසෙන යොජනා. ඵරණං චෙත්ථ ඤානස්ස සුභාවිතභාවෙන සාතිසයානං පිතිසුබ්බානං වසෙන ඤානස්පච්චයාදිනා සහජාතනාමකායස්ස පරිවුහනං, රූපකායස්ස ච තංසමුට්ඨානෙහි පණිතරූපෙහි පරිස්ථුටතා. තෙනාහ භගවා “පිතිසුබ්බෙන අහිසන්දෙති පරිසන්දෙති පරිපුරෙති පරිස්ථරතී”ති (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427). සුබ්බසඤ්ඤන්ති ඤානසුබ්බෙන සහගතං සඤ්ඤං. ලභුසඤ්ඤන්ති

තංසම්පයුත්තලුහ්නාසහගතං සඤ්ඤං. ඔක්කමිත්වාති අනුපවිසිත්වා. තෙසු හි ක්කානෙසු සාතිසයාය ලුහ්නාය සම්පයුත්තං සුඛං සන්තානාවසෙන පවත්තෙන්තො යොගී තං සමොක්කන්තො විය හොතීති එවං වුත්තං. සඤ්ඤාසිසෙන නිද්දෙසො. ක්කානසම්පයුත්තා හි ලුහ්නා විනාපි ඉද්ධියා ආකාසං ලභිසාපනජපමාණජපත්තා විය හොති. ලුහ්නාවග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ මුදුකම්මඤ්ඤභාවාපි ගහිතා එව. තෙනාහ “ලුහ්මුදුකම්මඤ්ඤකායො හුත්වා”ති.

ඉමිනා පරියායෙනාති තිණ්ණං ක්කානානං සමාපජ්ජනෙන සුඛලුහ්නාවජපත්තනාමරූපකායස්ස සති විත්තපරිදමනෙ චතුත්ථං ක්කානං සුඛෙනෙව ඉද්ධිපටිලාභාය සංවත්තතීති ඉමිනා පරියායෙන. පකතිභූමියා හි අධිට්ඨානභූතා සම්භාරභූමියො පාකාරස්ස නෙමිජ්ජදෙසො වියාති.

382. ඉද්ධිපාදනිද්දෙසෙ චත්තාරොති ගණනපරිච්ඡෙදො. ඉද්ධිපාදාති එත්ථ ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, සමිජ්ඣතී නිජ්චජ්ජතීති අත්ථො. ඉජ්ඣන්ති වා එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉද්ධි. පයමෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදොති ඉද්ධිපාදො, ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදොති ඉද්ධිපාදො. පාදොති පතිට්ඨා, අධිගමුපායොති අත්ථො. තෙන හි උපරූපරිච්ඡෙසසඬ්ඛානං ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්ති. අයං තාව අට්ඨකථානයො. තත්ථ ඉද්ධි-සද්දස්ස පයමො කත්තුඅත්ථො, දුතියො කරණත්ථො වුත්තො. පාද-සද්දස්ස එකො කරණත්ථොව. පජ්ජිතඛිඛාව ඉද්ධි වුත්තා, න ච ඉජ්ඣන්ති, පජ්ජිතඛිඛා ච ඉද්ධි පජ්ජනකරණෙන පාදෙන සමානාධිකරණා හොතීති පයමෙන අත්ථෙන “ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො”ති න සක්කා වත්තුං. තථා ඉද්ධිකිරියාකරණෙන සාධෙනඛිඛාව වුද්ධිසඬ්ඛාතා ඉද්ධි පජ්ජනකිරියාකරණෙන පජ්ජිතඛිඛාති ද්විත්තං කරණානං න අසමානාධිකරණතා සම්භවතීති දුතියෙනත්ථෙන “ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො”ති ච න සක්කා වත්තුං. තස්මා පයමෙනත්ථෙන සමානාධිකරණසමාසො, දුතියෙන සාම්චවනසමාසො න යුජ්ජතීති පයමෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදොති සමාසො යුත්තො, යථාවුත්තොපි වා, පාදස්ස ඉජ්ඣමානකොට්ඨාසඉජ්ඣනකරණපායභාවතො.

පුඛිඛභාගජන්දවසෙන ඡන්දහෙතුකො. සම්පයුත්තජන්දවසෙන ඡන්දාධිකො. පුඛිඛාහිසඬ්ඛාරවසෙන එව පන සහජාතජන්දස්සාපි අධිකතා චෙදිතඛිඛා. අථ වා “ඡන්දඤ්ඤෙව හික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලහති සමාධිං, ලහති විත්තස්සෙකග්ගතං, අයං වුච්චති ඡන්දසමාධි”ති ඉමාය පාළියා ඡන්දාධිපතිසමාධි ඡන්දසමාධිති අධිපති-සද්දලොපං කත්වා සමාසො වුත්තොති විඤ්ඤායති. අධිපතිසද්දත්ථදස්සනාවසෙන පන අට්ඨකථායං “ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි”ති වුත්තං. තෙනෙවාහ “ඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා”තිආදි.

383. ඡන්දාදීනි අටියානි ඡන්දසමාධි විරියසමාධි චිත්තසමාධි විමංසාසමාධිනි
එවං ඡන්දාදීනි අටිය. කාමං චේත්ථ චතුස්සුපි යානෙසු සමාධි සමාධි එව, තථාපි
ඉද්ධිං උප්පාදෙතුකාමතාඡන්දසනිතොව සමාධි ඉද්ධිපටිලාභාය සංවත්තනි, න
කෙවලො. එවං විරියසමාධිආදයොපි. තස්මා ඡන්දාදිසනිතා එතෙ චත්තාරො ච
සමාධි, ඡන්දාදයො ච චත්තාරොති අටිය පජ්ජනි ඉද්ධි එතෙහි පාපුණියනි, සයං
වා පජ්ජන්ති ඉද්ධිපටිලාභාය සම්පජ්ජන්තිනි පදානිනි වූච්චන්ති. තෙනාහ
“ඉද්ධිපටිලාභාය සංවත්තන්ති”ති. යං පන පාළියං “ඡන්දො න සමාධි”තිආදි,

තං යදිපි ඡන්දාදයො සමාධිසහිතාව ඉද්ධිං නිජ්ඣාදෙන්ති, තථාපි විසුං තෙසං පදභාවදස්සනං. එකතො නියුත්තොව, න එකෙකො භුත්වාති අධිජ්ජායො. නියුත්තොවාති සහිතො එව, න විසුත්තො.

384. අනොනතන්ති න ඔනතං, විරියෙන පග්ගහිතත්තා අලිනන්ති අත්ථො. තෙනාහ “කොසජ්ජෙ න ඉඤ්ජති”ති, කොසජ්ජනිමිත්තං න චලතිති අත්ථො. උද්ධං නතං උන්නතං, උද්ධතං වික්ඛිත්තං. න උන්නතං අනුන්නතං, අවික්ඛිත්තං සමාහිතන්ති අත්ථො. තෙනාහ “උද්ධච්චෙ න ඉඤ්ජති”ති. අභිසඬගවසෙන නතං අහිනතං, න අහිනතං අනහිනතං, අරත්තං. අපගමනවසෙන නතං අපනතං, කොධවසෙන විමුඛං. න අපනතං අනපනතං, අදුට්ඨං. දිට්ඨියා “අහං, මම”න්ති නිස්සයවසෙන න නිස්සිතන්ති අනිස්සිතං. ඡන්දරාගවසෙන න පටිබද්ධන්ති අජ්ජට්ඨං. රාගො කෙචලං ආසත්තිමිත්තං, ඡන්දරාගො පන ඛහලකිලෙසො. තථා හිස්ස දුරෙ ධීතම්පි ආරම්මණං පටිබද්ධමෙව. විජ්ජමුත්තන්ති විසෙසතො පමුත්තං. ඤානානං කාමරාගපටිපක්ඛනාය ආහ “කාමරාගෙ”ති. විසංයුත්තන්ති විචිත්තං සංකිලෙසතො, න චා සංයුත්තං චතුහිපි යොගෙහි. විමරියාදිකතං කිලෙසමරියාදාය, යථා ඊසකම්පි කිලෙසමරියාදා න භොති, තථා පටිපන්නං. එකත්තගතන්ති එකග්ගතං උපගතං අච්චන්තමෙව සමාහිතං. තතො එව නානත්තකිලෙසෙහි නානාසභාවෙහි කිලෙසෙහි න ඉඤ්ජති.

එස අත්ථොති කොසජ්ජාදිනිමිත්තං. ඉමස්ස චිත්තස්ස ආනෙඤ්ජනත්ථො සිද්ධො එව ආනෙඤ්ජජ්ජන්තියා පකාසනවසෙන දස්සිතත්තා. පුන චුත්තොති ඉද්ධියා භූමිපාදපදදස්සනජ්ජසඬගෙන “ඉමාති මූලාති නාමා”ති මූලභාවදස්සනත්ථං පුන චුත්තො. පුරිමොති “සද්ධාදිහි පරිග්ගහිතත්තා”තිආදිනා පුබ්බෙ ඡධා දස්සිතනායො. අයන්ති අධුනා සොළසධා දස්සිතනායො. සුත්තනායො, පටිසම්භිදානායො ච දස්සිතෙ තත්ථ සම්මොභො න භොති, න අදස්සිතෙති ආහ “උභයත්ථ අසම්මොභත්ථ”න්ති.

385. ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තොති “කථං පනායං එවං භොති”ති එත්ථ පුබ්බෙ අත්තනා චුත්තපදං උද්ධරති අධිට්ඨානවිධිං දස්සෙතුං “අභිඤ්ඤාපාදකං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨායා”ති. එත්ථ අනුපුබ්බෙන චත්තාරි ඤානාති සමාපජ්ජිත්වා චතුත්ථජ්ඤානතො චුට්ඨායාති කෙචි, තං අයුත්තං. යටිච්ඡිතජ්ඤානසමාපජ්ජනත්ථඤ්ඤි චිත්තපරිදමනං, චතුත්ථජ්ඤානමෙව ච අභිඤ්ඤාපාදකං, න ඉතරාති. පරිකම්මං කත්වාති පාදකජ්ඤානතො චුට්ඨාය කාමාවචරවිත්තෙන “සතං භොමි”තිආදිනා චිත්තනමෙවෙත්ථ පරිකම්මකරණං, තථාවජ්ජනමෙව ච ආවජ්ජනං. දුතියම්පිති පි-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන තතියම්පි, තතො හියොයාපිති ඉමමත්ථං දීපෙති. යථා හි

කුමාරාභාවනා, එවමහිඤ්ඤාභාවනායි. “එකචාරං ද්වෙචාර”න්ති ඉදම්පි නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. නිමිත්තාරම්මණන්ති පටිභාගනිමිත්තාරම්මණං. පරිකම්මවිත්තානීති එත්ථ එකෙකස්ස පරිකම්මවිත්තස්ස සතාරම්මණතා දට්ඨබ්බා “සතං භොමී”ති පවත්තනතො. සහස්සාරම්මණානීති එත්ථාපි එසෙව නයො. වණ්ණවසෙනාති අත්තනා පරිකප්පිතවණ්ණවසෙන. නො පණ්ණත්තිවසෙනාති න සත්තපණ්ණත්තිවසෙන. තං අධිට්ඨානවිත්තං අප්පනාවිත්තම්චාති ඉවග්ගහණං අභිඤ්ඤාවිත්තස්ස කුමාරවිත්තස්ස පට්ඨප්පත්තිසදිසභාවතො චුත්තං, න තස්ස අප්පනාභාවතො. රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානිකන්ති රූපාවචරවතුත්ථකුමාරවත්තං, තෙන සම්පයුත්තං.

386. යදි එවං “ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාතී”ති පටිසම්භිදාවචනං කථන්ති ආහ “යම්පි”තිආදි. තත්ත්වපිති පටිසම්භිදායම්පි. ආවජ්ජිති “බහුකං ආවජ්ජිති”ති ඉදං පාඨපදං පරිකම්මවසෙනෙව චුත්තං, න ආවජ්ජනවසෙන. ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාතීති අභිඤ්ඤාඤාණවසෙන චුත්තං, න පරිකම්මවිත්තසම්පයුත්තස්ස, අඤ්ඤස්ස චා කාමාවචරස්ස ඤාණස්ස වසෙන. න හි තස්ස තාදිසො ආනුභාවො අත්ථිති. තස්මාති යස්මා අප්පනාප්පත්තස්ස අභිඤ්ඤාඤාණස්සෙව වසෙන අධිට්ඨානං, තස්මා. අයමධිට්ඨානක්කමොති දස්සෙන්නො “බහුකං ආවජ්ජිති”තිආදිමාහ. තත්ථ සන්තිට්ඨාපනවසෙනාති නිජ්ඣාදනවසෙන.

කායසක්ඛිදස්සනත්ථන්ති න කෙවලං වචනමත්තමෙව, අථ බො අයමෙතස්සත්ථස්ස අත්තනො කායෙන සච්ඡිකතත්තා කායසක්ඛිති සක්ඛිදස්සනත්ථං.

කොකනදන්ති පද්ධම්මවිසෙසනං යථා “කොකාසක”න්ති. තං කිර බහුපත්තං, වණ්ණසම්පත්තං, අතිවිය සුගන්ධඤ්ච භොති. පාතොති පගෙව. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – යථා කොකනදසඬ්ඛාතං පද්ධමං පාතො සුරියස්සුග්ගමනවෙලායං චුල්ලං විකසිතං අවිතගන්ධං සියා විරොචමානං, එවං සරීරගන්ධෙන, ගුණගන්ධෙන ච සුගන්ධං සරදකාලෙ අත්තලික්ඛෙ ආදිවචම්ච අත්තනො තෙජසා තපත්තං අඬ්ගෙහි නිච්ඡරණකප්පුත්තාය අඬ්ගීරසං සම්මාසම්බුද්ධං පස්සාති.

අභබ්බොති පටිපත්තිසාරම්දං සාසනං, පටිපත්ති ච පරියත්තිමුලිකා, ත්වඤ්ච පරියත්තිං උග්ගහෙතුං අසමත්ථො, තස්මා අභබ්බොති අධිජ්ජායො. අභබ්බො නාම න භොති වාසඬුරස්සෙව පධානභාවතො.

භික්ඛුනි පබ්බජිතවොහාරොන චුත්තං, භාවිතං වා භික්ඛුභාවං උපාදාය යථා “අගමා රාජගහං බුද්ධො”ති (සු. නි. 410). පිලොතිකබණ්ඩන්ති සුවිසුද්ධං වොළබණ්ඩං. රජො හරතීති රජොහරණං. අභිනිමිමිනිත්වා අදාසි තත්ථ පුබ්බෙ කතාධිකාරත්තා. තථා හි යොනියො උමිමුජ්ජන්තො “අත්තභාවස්ස පනායං දොසො”ති අසුභසඤ්ඤං, අනිච්චසඤ්ඤඤච පටිලහිත්වා නාමරූපපරිග්ගහාදිනා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ඤාණං ඔතාරොත්වා කලාපසම්මසනාදික්කමෙන විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා උදයබ්බයඤාණාදිපටිපාටියා විපස්සනං අනුලොමගොත්‍රභුසමීපං පාපෙසි. ඔහාසවිස්සජ්ජනපුබ්බිකා භාසිතගාථා ඔහාසගාථා.

රාගො රජො අරියස්ස චිතයෙ, න ච පන රෙණු වුව්වති “රජො”ති. කස්මා? විත්තස්ස මලිනභාවකරණතො. රාගස්සෙතං අධිවචනං “රජො”ති. එතං රජන්ති එතං රාගසඬ්ඛාතං රජං. විජ්ජහිත්වාති අග්ගමග්ගෙන විසෙසතො පජහනහෙනු. පණ්ඩිතා විහරන්ති තෙති තෙ පජහනකා පණ්ඩිතා හුත්වා විහරන්ති. විතරජස්ස සබ්බෙසො පභිනරාගාදිරජස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සාසනෙ. තථා හි වදන්ති –

“විත්තමහි සංකිලිට්ඨමහි, සංකිලිස්සන්ති මාණවා;
විත්තෙ සුද්ධෙ විසුජ්ඣන්ති, ඉති චුත්තං මහෙසිනා”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.373; ම. නි. අට්ඨ. 1.106; සං. නි. අට්ඨ. 2.3.100; ඉතිවු. අට්ඨ. 88);

ජලහිඤ්ඤාගහණෙන ගහිතාය ජලහිඤ්ඤාය විභාවිතෙපි අරියමග්ගෙ අනුත්තරභාවසාමඤ්ඤෙන ඵලනිබ්බානෙහි සද්ධිං සඬ්ගණ්හන්තො ආහ “නව ලොකුත්තරධම්මා”ති.

පත්තස්ස පිදහනාකාරොන හත්ථං යපෙන්නො “හත්ථං පිදහී”ති චුත්තො. හත්ථන්ති වා කරණත්ථෙ උපයොගවචනං, හත්ථෙන පිදහීති අත්ථො.

සහස්සක්ඛත්තුන්ති සහස්සධා. සහස්සධා හි අත්තානං එකවිත්තෙනෙව නිමිමිනන්තොපි සහස්සවාරං නිමිමිනන්තො විය හොති. අසනිපි කිරියාඛ්‍යාවුත්තියං තදත්ථසිද්ධිතොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “සහස්සක්ඛත්තු”න්ති චුත්තං. අම්බවනෙති අම්බවනෙ කතවිහාරෙ. රම්මෙති රමණියෙ. යාව කාලජ්ජවෙදනා, තාව නිසීදීති යොජනා.

අනියමෙත්වාති වණ්ණාවයවසරීරාවයවපරික්ඛාරකිරියාවිසෙසාදිහි නියමං අකත්වා. නානාවණ්ණෙති නානාකාරෙ යථාචුත්තවණ්ණාදිවසෙන නානාවිධෙ. මිස්සකකෙසෙති පලිතෙහි මිස්සිතකෙසෙ. උපඬ්ඨරත්තවණ්ණඋපඬ්ඨපණ්ඩුවණ්ණාදියු අඤ්ඤතරවණ්ණන්ති එවං උපඬ්ඨරත්තවීවරෙ. පදවසෙන අත්ථස්ස, ගමනවසෙන පාළියා භණනං

පදභාණං. පරිකථාදිවසෙන ධම්මස්ස කථනං ධම්මකථා. සරෙන භඤ්ඤං සුත්තාදීනං උච්චාරණං සරභඤ්ඤං. අපරෙජිති වුත්තාකාරතො අඤ්ඤෙපි දීඝරස්සකිසපුලාදිකෙ නානස්පකාරකෙ. ඉච්ඡිතිච්ඡිතස්පකාරායෙව භොන්තීති යථා යථා ඉච්ඡිතා, තංතංපකාරායෙව භොන්ති. යත්තකා හි විසෙසා වණ්ණාදිවසෙන තෙසු ඉච්ඡිතා, තත්තකවිසෙසවන්තොව තෙ භොන්ති. තෙ පන තථා බහුධා භින්නාකාරෙපි වණ්ණවසෙන ආරම්මණං කත්වා එකමෙව අධිට්ඨානවිත්තං පවත්ති. අයං භිස්ස ආනුභාවො – යථා එකාව චේතනා නානාවිසෙසවන්තං අත්තභාවං නිබ්බන්තෙති, තත්ථ භවපත්ථනා කම්මස්ස විසෙසපච්චයො භොති. අවිත්තෙයොෆ ච කම්මවිපාකොති චෙ, ඉධාපි පරිකම්මවිත්තං විසෙසපච්චයො භොති, අවිත්තෙයොෆ ච ඉද්ධිවිසයොති ගහෙතබ්බං. එස නයොති ය්වායං බහුභාවනිම්මානෙ “අභිඤ්ඤාපාදකං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා”තිආදිනා අධිට්ඨානනයො වුත්තො, එස නයො ඉතරෙසුපි අධිට්ඨානෙසු.

ඉති අවිසෙසං අතිදෙසෙන දස්සෙත්වා විසෙසං සරූපතො දස්සෙතුං “අයං පන විසෙසො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඉමිනා භික්ඛුනා ඉච්ඡන්තෙනාති සම්බන්ධො. මං ජානිස්සන්තීති “ඉද්ධිමා”ති මං ජානිස්සන්ති. අන්තරාථාති පරිච්ඡින්නකාලස්ස අබ්භන්තරෙ එව. පාදකජ්ඣානන්තිආදි පරිකම්මකරණාකාරදස්සනත්ථං වුත්තං, ඉතරං පන අතිදෙසෙනෙව විභාවිතන්ති. එවං අකරොන්තොති “එකො භොමී”ති අන්තරා අධිට්ඨානං අකරොන්තො. “යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙනා”ති ඉමිනා “සතං භොමී”තිආදිනා අධිට්ඨානං කරොන්තෙන කාලපරිච්ඡේදවසෙනෙව කාතබ්බන්ති දස්සෙති. සයමෙව එකො භොති අධිට්ඨානස්ස පටිප්පස්සද්ධත්තා. එත්ථ ච පරිකම්මාධිට්ඨානවිත්තානං ඉද්ධිමා වණ්ණවසෙන සයමෙව ආරම්මණං භොති. තෙසු පරිකම්මවිත්තාති සන්තතිපච්චුප්පන්තාරම්මණාති. අධිට්ඨානවිත්තං සම්පතිවත්තමානාරම්මණං අධිට්ඨානස්ස එකවිත්තක්ඛණිකත්තාති වදන්ති.

387. “ආවිභාව”න්ති පදස්ස හෙට්ඨා වුත්තෙන භොති-සද්දෙන සම්බන්ධො න යුජ්ජති උපයොගවචනෙන වුත්තත්තා, තථා වක්ඛමානෙන ච ගච්ඡති-සද්දෙන අත්තනො, පරෙසඤ්ච ආවිභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා, නාමපදඤ්ච කිරියාපදාපෙක්ඛන්ති කිරියාසාමඤ්ඤවාචිනා කරොති-සද්දෙන යොජෙත්වා ආහ “ආවිභාවං කරොති”ති. තිරොභාවන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. යදි එවං කථං පටිසම්භිදායන්ති චොදනං සන්ධායාහ “ඉදමෙව හී”තිආදි. කාමං පටිසම්භිදායං “ආවිභාවන්ති කෙනවි අනාවටං භොති”තිආදිනා (පටි. ම. 3.11) ආගතං, තම්පි ඉදමෙව ආවිභාවකරණං, තිරොභාවකරණඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. සෙසපදාති තෙසංයෙව චෙවචනාති. අන්ධකාරන්ති රත්තන්ධකාරං, දිවාපි වා

බිලගුහාදිගතං අන්ධකාරං. පටිච්ඡන්තන්ති කුට්ටකවාටාදිනා පටිච්ඡාදිතං. අනාපාඨන්ති දුරතාසුබ්බමතරතාදිනා න ආපාඨගතං. අයන්ති ඉද්ධිමා. පටිච්ඡන්තොපි දුරෙ ධිතොපි අත්තා වා පරො වා යථා දිස්සතීති විහත්තිං පරිණාමෙත්වා යොජෙතබ්බං. ආලෝකජාතන්ති ආලෝකභූතං, ජාතාලෝකං වා.

388. එතං පන පාටිභාරියන්ති ආවිභාවපාටිභාරියමාහ. කෙන කතපුබ්බන්ති තත්ථ කායසක්ඛිං පුච්ඡන්තවා “සත්ථා තාව කායසක්ඛි”ති දස්සෙන්නෙන “භගවතා”ති වත්වා තමත්ථං විභාවෙතුං. “භගවා භී”තිආදි චුත්තං. සාවත්ථිවාසිකෙ පස්සන්තීති ආනෙත්වා සම්බන්ධො, තථා “යාව අවිචිං දස්සෙසී”ති. ආකාසගතෙසු හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමවිමානෙසු උපරුපරිවිමානං ඛාවධායකෙසු බ්‍යුහිසමානෙසු තග්ගතං ආකාසං බ්‍යුළ්භං නාම හොතීති චුත්තං “ආකාසඤ්ච ද්විධා වියුහිත්වා”ති.

අයමත්ථොති ආවිභාවපාටිභාරියස්ස සත්ථාරා කතභාවො. පුරිමබුද්ධානං පටිපත්තිආවජ්ජනං බුද්ධජ්ජවෙණියා අනුපාලනත්ථං. “එකෙන පාදෙන”තිආදි තිච්ඤ්ඤාදස්සනං. නයං දෙනි යස්ස නයස්ස අනුසාරෙන වාවනාමග්ගං යිපෙසි.

චූළඅනාඨපිණ්ඩිකො නාම අනාඨපිණ්ඩිකමහාසෙට්ඨස්ස කනිට්ඨභාතා.

සිනෙරුපබ්බතං නිබ්බිජ්ඣත්තවාති තං පරිසාය දිස්සමානරූපංයෙව කත්වා නිබ්බිජ්ඣත්තවා. නන්ති සිනෙරුපබ්බතං.

අනෙකසතසහස්සසඬ්ඛස්ස ඔකාසලෝකස්ස, තංනිවාසිසත්තලෝකස්ස ච විචචභාවකරණපාටිභාරියං ලෝකවිවරණං නාම. මහාබුහ්මාති සහම්පතිමහාබුහ්මා.

පස්සථ තාව අපණ්ණකපටිපදාය ඵලන්ති නිරයභයෙන තජ්ජෙත්වා සත්ථු අනුපුබ්බිකථානයෙන සග්ගසුබ්බෙන පලොභෙත්වා, න පන සග්ගසම්පත්තියං නින්තභාවාපාදනෙන.

389. යථා ආවිභාවකරණෙ ආලෝකකසිණං සමාපජ්ජිතබ්බං ආලෝකනිම්මානාය, ඵචං තිරොභාවකරණෙ අන්ධකාරනිම්මානාය නීලකසිණං සමාපජ්ජිතබ්බං. කාමඤ්ඤෙතං පාළියං සරූපතො නාගතං, “විචටං ආවට”න්ති (පටි. ම. 3.11) පන වචනතො අත්ථතො ආගතමෙව. ඔදාතකසිණන්තොගධං වා ආලෝකකසිණන්ති චුත්තොවායමත්ථො. අන්ධකාරන්ති අන්ධකාරවත්තං.

390. අවසෙසෙ ඉට්ඨියත්ථෙරාදිකෙ.

391. පාකටො ඉද්ධිමා එතස්ස අත්ථිති පාකටං, පාකටඤ්ච තං පාටිභාරියඤ්චාති පාකටපාටිභාරියං. න එත්ථ ඉද්ධිමා පාකටොති අපාකටං, අපාකටඤ්ච තං පාටිභාරියඤ්චාති අපාකටපාටිභාරියං. ඉද්ධිමනො එව හි පාකටාපාකටභාවෙනායං භෙදො, න පාටිභාරියස්ස. න හි තං අපාකටං අත්ථි.

උත්තරිමනුස්සධම්මාති මනුස්සධම්මො වුවචති දස කුසලකම්මපථධම්මා, තනො මනුස්සධම්මනො උත්තරි. ඉද්ධිසඬ්ඛාතං පාටිභාරියං ඉද්ධිපාටිභාරියං. ආලිත්තෙති පමුඛෙ. ඔකාසෙහීති පකිර. ඉද්ධාභිසඬ්ඛාරන්ති ඉද්ධිපයොගං. අභිසඬ්ඛාසීති අභිසඬ්ඛරි, අකාසීති අත්ථො. තාලච්ඡිග්ගලෙනාති කුඤ්චිකච්ඡිද්දෙන. අග්ගලන්තරිකායාති පිටියසඬ්ඛාතානං අත්තරෙන.

අත්තරහිතොති අත්තරධායිතුකාමො. බකො බ්‍රහ්මා යථා අත්තරධායිතුං න සක්කොති, තථා කත්වා භගවා සයං තස්ස, බ්‍රහ්මගණස්ස ච අනාපාඨභාවගමනෙන අත්තරහිතො හුත්වා “සමණස්ස ගොතමස්ස ඉමස්මිං යානෙ අත්ථිභාවො වා නත්ථිභාවො වා න සක්කා ජානිතු”න්ති එවං බ්‍රහ්මගණස්ස වචනොකාසො මා භොතුති “භවෙවාහ”න්ති ඉමං ගාථං අභාසි.

තත්ථ භවෙවාහං භයං දිස්වාති අහං භවෙ සංසාරෙ ජාතිජරාදිභෙදං භයං දිස්වා එව. භවඤ්ච විභවෙසිනන්ති ඉමඤ්ච කාමභවාදිං තිව්ධම්පි සත්තභවං, විභවෙසිනං විභවං ගවෙසමානම්පි පරියෙසමානම්පි පුනස්පුනං භවෙ එව දිස්වා. භවං නාභිවදින්ති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන කිඤ්චි භවං න අභිවදිං න ගහෙසිං. නන්දිඤ්ච න උපාදිසින්ති භවතණ්හං න උපගච්ඡිං, න අග්ගහෙසින්ති අත්ථො.

392. අලග්ගමානොති විනිවිජ්ඣිත්වා ගමනෙන කුට්ඨාදිසු කත්ථවි න ලග්ගමානො. ආවජ්ජිත්වා කතපරිකම්මෙනාති යස්ස පරතො ගන්තුකාමො, තං ආවජ්ජිත්වා “ආකාසො භොතු, ආකාසො භොතු”ති එවං කතපරිකම්මෙන ඉද්ධිමතා. පාකාරපඬ්ඛතාපෙක්ඛාය “සුසිරො, ඡිද්දො”ති ච පුල්ලිච්චගවසෙන වුත්තං. උඬ්ඛෙධවසෙන පවත්තං විවරං සුසිරං. තිරියං පවත්තං ඡිද්දං.

යත්ථ කත්ථවි කසිණෙ පරිකම්මං කත්වාති පථවිකසිණාදිසු යත්ථ කත්ථවි කසිණෙ ඤානං සමාපජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා “ආකාසො භොතු”ති අධිට්ඨාතඬ්ඛො. තත්ථ කාරණමාහ “අට්ඨසමාපත්තිවසිභාවොයෙව පමාණ”න්ති. තස්මා යං යං ඉච්ඡති, තං තදෙව භොති. එතෙන පථවියා උම්මුජ්ජනනිමුජ්ජනෙ ආපොකසිණසමාපජ්ජනං, උදකාදිසු පථවිනිම්මානෙ පථවිකසිණසමාපජ්ජනං න එකත්තතො ඉච්ඡිතඬ්ඛන්ති වුත්තං භොති. එතන්ති එතං තිරොකුට්ඨාදිගමනපාටිභාරියකරණෙ ආකාසකසිණසමාපජ්ජනං අවස්සං වත්තඬ්ඛං අනුච්ඡවිකභාවතො. එවඤ්ච කත්වා “ආකාසකසිණවසෙන පටිච්ඡන්තානං විචට්ඨකරණ”න්තිආදිවචනං විය පථවිකසිණවසෙන “එකොපි

හුත්වා බහුධා හොති” තිආදිභාවො “ආකාසෙ වා උදකෙ වා පථවිං නිමිතින්වා පදසා ගමනං ඉච්ඡති” තිආදිනා යං පකිණ්ණකනායෙ වුත්තං, තම්පි සමත්ථිතං හොති.

“දොසො නත්ථි” ති ද්වික්ඛත්තුං බද්ධං සුබද්ධං විය දළ්භීකරණං නාම හොතිති අධිප්පායෙන වත්වා තෙන පයොජනාභාවං දස්සෙතුං “පුන සමාපජ්ජිත්වා” තිආදි වුත්තං. අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොතියෙවාති සචෙපි කිඤ්චි අන්තරා උපට්ඨිතං පබ්බතාදි සියා, තම්පි “ආකාසො හොතු” ති අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොතියෙව. ඉදම්පි අට්ඨානපරිකප්පනමත්තං, තාදිසස්ස උපට්ඨානමෙව නත්ථිති දස්සෙතුං “අන්තරා” තිආදි වුත්තං.

393. පරිච්ඡින්නදිත්වාති යථිච්ඡිතට්ඨානං ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා. තත්ත්වා තස්මිං පථවියා උදකභාවාධිට්ඨානෙන අයං යථාචුත්තපටිපත්තිවිභාවිනී පාළි. පරතො “තත්ත්වං පාළි” ති ආගතට්ඨානෙසුපි ඉමිනා නායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සොති ඉද්ධිමා. අධිට්ඨානකාලෙ කාලපරිච්ඡේදං කත්වා අධිට්ඨානීති වුත්තං “පරිච්ඡින්නකාලං පන අතික්කමිත්වා” ති. පකතියා උදකං අනිමිමානඋදකං.

394. විපරිතන්ති යං උදකං අක්කමිත්වා අක්කමන්තො න සංසිද්ධි, තං පනෙත්ථ ඉද්ධියා පථවිනිමිමානවසෙන වෙදිතබ්බං. පථවිකසිණන්ති පථවිකසිණජ්ඣානං.

395. පල්ලඬිකන්ති සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනං. ඡින්නපක්ඛො, අසඤ්ජාතපක්ඛො වා සකුණො ධෙතුං න සක්කොතිති පාළියං “පක්ඛි සකුණො” ති (පටි. ම. 3.11) පක්ඛි-සද්දෙන විසෙසෙත්වා සකුණො වුත්තොති “පක්ඛෙහි යුත්තසකුණො” ති ආභ. පරිකම්මං කත්වාති “පථවි හොතු” ති පරිකම්මං කත්වා.

ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙති අන්තලික්ඛසඤ්ඤිතෙ ආකාසෙ. යත්ථ යත්ථ හි ආවරණං නත්ථි, තං තං “ආකාස” න්ති වුච්චති. අයඤ්ච ඉද්ධිමා න පථවියා ආසන්නෙ ආකාසෙ ගච්ඡති. යත්ථ පන පක්ඛිනං අගොචරො, තත්ථ ගච්ඡති, තාදිසඤ්ච ලොකෙ “අන්තලික්ඛ” න්ති වුච්චති. තෙන වුත්තං “අන්තලික්ඛසඤ්ඤිතෙ ආකාසෙ” ති.

ථෙරොති පුබ්බෙ වුත්ත නිපිට්ඨකවුළාභයත්ථෙරො. සමාපත්තිසමාපජ්ජනන්ති පුන සමාපත්තිසමාපජ්ජනං. නත්ත සමාහිතමෙවස්ස විත්තන්ති ඉද්ධිමතො පාටිභාරියවසෙන පචත්තමානස්ස විත්තං අච්චන්තං සමාහිතමෙව හොති, න අඤ්ඤදා විය අසමාහිතන්ති අධිප්පායො. තං පන

ටෙරස්ස මතිමත්තං. පුබ්බෙ හි පථවිකසිණං සමාපජ්ජිත්වා පථවිං අධිට්ඨාය ගච්ඡති, ඉදානි පන ආකාසො ඉවජ්ඣතිබ්බො, තස්මා ආකාසකසිණං සමාපජ්ජිතබ්බමෙව. තෙනාහ “කිඤ්චාපි”තිආදි. තිරොකුට්ටපාටිභාරියෙ චුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිතබ්බන්ති යථා තත්ථ කුට්ටාදි “ආකාසො භොතු”ති අධිට්ඨානෙන ආකාසො භොති, එවං ඉධාපි පබ්බතරුක්ඛාදිං අධිට්ඨානෙන ආකාසං කත්වා ගන්තබ්බන්ති අත්ථො. අථ වා තිරොකුට්ටපාටිභාරියෙ චුත්තනයෙනෙවති “සචෙ පනස්ස හික්ඛුනො අධිට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තස්සා”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.392) තත්ථ චුත්තනයෙන. එතෙන “පුරිමාධිට්ඨානලලෙනෙව චස්ස අන්තරා අඤ්ඤො පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උතුමයො උට්ඨහිස්සතීති අට්ඨානමෙවෙත”න්ති නාගාදීහි කයිරමානො විබන්ධො ගමනන්තරායං න කරොතීති දස්සෙති.

ඔකාසෙති ජනවිචිත්තෙ යුත්තට්ඨානෙන. පාකටො භොති ආකාසචාරී අයං සමණොති.

396. ද්වාචත්තාලියයොජනසහස්සග්ගහණං පට්ඨකප්පවසෙන කතං, තතො පරං පන අනුක්කමෙන පට්ඨියා උස්සිතභාවෙන තතො කතිපයයොජනුනතා සියා, අප්පකං අධිකං වා ඌනං වා ගණනුපගං න භොතීති තථා චුත්තං. තීසු දීපෙසු එකක්ඛණෙ ආලොකකරණෙනානි යදා යස්මිං දීපෙ මජ්ඣෙ තිට්ඨන්ති, තදා තතො පුරිමස්මිං අත්ථං ගච්ඡන්තා පච්ඡිමෙ උදෙන්තා හුත්වා ආලොකකරණෙන. අඤ්ඤපොතීනං වා අහිභවනෙන, දුද්දසතාය ව මහිද්ධිකෙ. සත්තානං සිතපරිලාභවූපසමනෙන, ඔසධිතිණවනප්පතීනං පරිබුහනෙන ව මහානුභාවෙ. ජුපතීති ඵුසති. පරිමජ්ජතීති හත්ථං ඉතො විතො ව සඤ්චාරෙන්තො සංසෙති. අහිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙනෙවති යස්ස කස්සචි අහිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙන. එවං-කාරෙන පාදකජ්ඣානවසෙසං නිවත්තෙති, න අධිට්ඨානං. තෙනෙවාහ “නත්ථෙත්ථ කසිණසමාපත්තිනියමො”ති. තිරොකුට්ටපාටිභාරියාදීසු විය ඉමස්මිං නාම කසිණෙ ඥානං සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨානබ්බන්ති න එත්ථ කොචි නියමො අත්ථීති අත්ථො. තථා හි පාලියං කිඤ්චි සමාපත්තිං අපරාමසිත්වා “ඉධ සො ඉද්ධිමා”තිආදි (පටි. ම. 3.10-11) චුත්තං. හත්ථපාසෙ භොති “චන්දිමසුරියෙ”ති එවං චුත්තං චන්දිමසුරියමණ්ඩලං. රූපගතං හත්ථපාසෙති හත්ථපාසෙ යිතං රූපගතං, හත්ථපාසෙ වා රූපගතං. හත්ථං වා වඩ්ඨෙත්වා පරාමසතීති යොජනා.

උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකස්ස වඩ්ඨනං චුත්තං. යුත්තියා පනෙත්ථ උපාදින්නකස්සපි වඩ්ඨනච්ඡායා දිස්සති. අත්තතො අණුමහන්තභාවාපාදනෙ උපාදින්නකස්ස භාපනං විය වඩ්ඨනම්පි ලබ්භතෙව. යථා ආයස්මතො මහාමොග්ගල්ලානස්ස නන්දොපනන්දදමනෙති එවං පවත්තං සභවත්ථුනා ටෙරවාදං ආහරිත්වා තමත්ථං දස්සෙතුං “තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො

ආහා”තිආදි ආරද්ධං. කිං පන න හොති, හොතියෙවාති අධිජ්ජායො. ද්වෙ හි පටිසෙධා පකතිං ගමෙත්තීති. “තදා මහන්තං හොති මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස වියා”ති ඉදං යථාධිකතත්ථදස්සනවසෙන චුත්තං, බුද්දකභාවාපාදනම්පෙත්ථ ලබ්භතෙව.

නන්දොපනන්දනාගදමනකථාවණ්ණනා

ඔලොකෙසි බුද්ධාවිණ්ණවසෙන “අත්ථි නු බො අස්ස උපනිස්සයො”ති. ලොකියං රතනත්තයෙ පසාදලක්ඛණං සාසනාවතාරං සන්ධායාහ “අජ්ජසන්තො”ති. මිච්ඡාදිට්ඨිතො විවෙචෙත්වා පසාදෙනබ්බොති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “කො නු බො...පෙ.... විවෙචෙය්‍යා”ති.

තං දිවසන්ති යදා හගවා භික්ඛුසඤ්ජපරිචුතො තාවතිංසභවනාහිමුබ්බො ගච්ඡති, තං දිවසභාගං. ආපානභූමිං සජ්ජයිංසුති යත්ථ සො නිසිත්තො හොජනකිච්චං කරොති, තං පරිවෙසනට්ඨානං සිත්තං සම්මට්ඨං. හොජනුපකරණුපනයනාදිනා සජ්ජයිංසු පටියාදෙසුං. තිව්ධනාටකෙහීති වධුකුමාරිකඤ්ඤාවත්ථාහි තිව්ධාහි නාටකිත්ථිහි. ඔලොකයමානොති පෙක්ඛන්තො, විචාරෙන්තො වා.

උපරුපරීති මත්ථකමත්ථකෙ. භවනෙනාති භවනපදෙසෙන. හොගෙහීති සරිරහොගෙහි. අවකුජ්ජෙනාති නිකුජ්ජිතෙන. ගහෙන්වාති යථා තාවතිංසභවනස්ස පදෙසොපි නාවසිස්සති, එවං පරියාදාය.

සිනෙරුපරිභණ්ඩන්ති සිනෙරුමෙබ්බලං. සිනෙරුස්ස කිර සමන්තතො බහලතො, පුපුලතො ව පඤ්චයොජනසහස්සපරිමාණානි චත්තාරි පරිභණ්ඩානි තාවතිංසභවනස්ස ආරක්ඛාය නාගෙහි, ගරුලෙහි, කුම්භණ්ඩෙහි, යක්ඛෙහි ව අධිට්ඨිතානි, තානි පරිභණ්ඩභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා “පරිභණ්ඩ”න්ති චුත්තං. තෙහි කිර සිනෙරුස්ස උපඩ්ඨං පරියාදිත්තං.

අත්තභාවං විජහිත්වාති මනුස්සරූපං අත්තරධාපෙත්වා. බාධතීති බෙදමත්තං උජ්ජාදෙති.

අත්තභාවං විජහිත්වාති සුබ්බමත්තභාවනිම්මානෙන නාගරූපං විජහිත්වා. මුඛං විවරි “මුඛගතං සමණං සංඛාදිස්සාමි”ති. පාවීනෙන ව පච්ඡිමෙන වාති නාගස්ස තථානිපන්නත්තා චුත්තං. සුට්ඨු සතියා පච්චුපට්ඨාපනත්ථමාහ “මනසි කරොහී”ති.

ආදිතො පටියාය සබ්බපාටිභාරියානීති තදා ථෙරෙන කතපාටිභාරියානි සන්ධාය චුත්තං. ඉමං පන යානන්ති ඉමං නාසාවාතවිස්සජ්ජනකාරණං.

අනුබන්ධිති “න සක්කා එවංමහිද්ධිකස්ස ඉමස්ස සමණස්ස පටිපහරිතු”න්ති භයෙන පලායන්තං අනුබන්ධි.

එකපටිපාටියාති එකාය පටිපාටියා, නිරන්තරන්ති අත්ථො. අයමෙවාති යා උපාදින්නකං නිස්සාය අනුපාදින්නකස්ස වඩ්ඪි, අයමෙව. එත්ථ එදිසෙ හත්ථවඩ්ඪනාදිපාටිභාරියෙ යුත්ති යුත්තරූපා විත්තතො, උතුතො වා උපාදින්නකරූපානං අනුප්පජ්ජනතො. අථ වා උපාදින්නන්ති සකලමෙව ඉන්ද්‍රියබද්ධං අධිජ්ජෙතං. එවම්පි තස්ස තථා වඩ්ඪි න යුජ්ජති එවාති චුත්තනයෙනෙව වඩ්ඪි වෙදිතබ්බො. එකසන්නානෙ උපාදින්නං, අනුපාදින්නඤ්ච සම්භින්නං විය පවත්තමානම්පි අත්ථතො අසම්භින්නමෙව. තත්ථ යථා ආළ්භකමත්තෙ ඛීරෙ අනෙකාළ්භකෙ උදකෙ ආසිත්තෙ යදිපි ඛීරං සබ්බෙන සම්භින්නං සබ්බත්ථකමෙව ලම්බමානං හුත්වා තිට්ඨති, තථාපි න තත්ථ ඛීරං වඩ්ඪති, උදකමෙව වඩ්ඪති, එවමෙව යදිපි උපාදින්නං අනුපාදින්නඤ්ච සම්භින්නං විය පවත්ති, තථාපි උපාදින්නං න වඩ්ඪති, ඉද්ධානුභාවෙන විත්තජං, තදනුසාරෙන උතුජඤ්ච වඩ්ඪතීති දට්ඨබ්බං.

සොති සො ඉද්ධිමා. එවං කත්වාති චුත්තාකාරෙන හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා තෙ වා ආගන්ත්වා හත්ථපාසෙ ධීතෙ කත්වා. පාදට්ඨපනාදිපි චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අපරොපි ඉද්ධිමා. තථෙවාති පාටිභාරියකරණතො පුබ්බෙ විය. තපුපමමෙතන්ති යථා උදකපුණ්ණාසු නානාපාතීසු බහුභි නානාවන්දමණ්ඩලෙසු දිස්සමානෙසු න තෙන වන්දමණ්ඩලස්ස ගමනාදිඋපරොධො, බහුනඤ්ච පච්චෙකං දස්සනං ඉජ්ඣති, තපුපමමෙතං පාටිභාරියං වන්දිමසුරියානං ගමනාදිඋපරොධාභාවතො, බහුනඤ්ච ඉද්ධිමන්තානං තත්ථ ඉද්ධිපයොගස්ස යථිච්ඡිතං සම්ප්පාදනතොති අධිජ්ජායො.

397. පරිච්ඡෙදං කත්වාති අභිවිධිවසෙන පන පරිච්ඡෙදං කත්වා, න මරියාදවසෙන. තථා හෙස බ්‍රහ්මලොකෙ අත්තතො කායෙන වසං වත්තෙති. පාළිති පටිසම්භිදාමග්ගපාළි.

යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙතීති එත්ථ යස්මා න බ්‍රහ්මලොකස්සෙව ගමනං අධිජ්ජෙතං, නාපි බ්‍රහ්මලොකස්ස ගමනමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤථා අඤ්ඤම්පි. යාව බ්‍රහ්මලොකාති පන දුරාවධිනිදස්සනමෙතං, තස්මා “සචෙ බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමා භොති”ති වත්වාපි ඉතරම්පි දස්සෙතුං “සන්තිකෙපි දුරෙ අධිට්ඨාති”තිආදි චුත්තං. තත්ථ පි-සද්දො සමුච්චයත්ථො, තෙන චුත්තාවසෙසස්ස අධිට්ඨානිද්ධියා නිජ්ඵාදෙතබ්බස්ස සබ්බස්සාපි සඬගහො, න චුත්තස්සෙවාති දට්ඨබ්බං.

යමකපාටිභාරියාවසානෙනිආදිනා තිවික්කමස්ස අධිට්ඨානිද්ධිනිප්ඵන්තනා වුත්තා, අඤ්ඤත්ථ පන ලක්ඛණානිසංසතා. තදුභයං යථා අඤ්ඤමඤ්ඤං න විරුජ්ඣති, තථා විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං.

නිලමාතිකන්ති නිලවණ්ණොදකමාතිකං.

මහාබොධිත්ති අපරාජිතපල්ලඬිකං මහාබොධිං. චිත්තෙ උප්පන්නෙ සන්තිකෙ අකාසීති තථා චිත්තුප්පත්තිසමනන්තරමෙව පථවිං, සමුද්දඤ්ච සංඛිපිත්වා මහාබොධිසන්තිකෙ අකාසි.

නක්ඛත්තදිවසෙති මහදිවසෙ. වන්දපුචෙති වන්දසදිසෙ වන්දමණ්ඩලාකාරෙ පුචෙ. එකපත්තපුරමත්තමකාසීති යථා තෙ පමාණතො සරුපෙනෙව අන්තොපත්තපරියාපන්නා හොන්ති, තථා අකාසි.

කාකවලියවත්ථුස්මිඤ්ච “භගවා ථොකං බහුං අකාසී”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තං පන වත්ථුං සඬ්ඛෙපතොව දස්සෙතුං “මහාකස්සපත්ථෙරො කීරා”තිආදි වුත්තං. සමාපත්තියාති නිරොධසමාපත්තියා.

ගඬිගාතීරෙති තම්බපණ්ණිදිපෙ ගඬිගානදියා තීරෙ. සඤ්ඤං අදාසීති යථා තෙ යථාධිට්ඨිතං සප්පිං පස්සන්ති, තථා සඤ්ඤං අදාසි.

තස්සාති යස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං දට්ඨුකාමො, තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති. සද්දං සුභාතීති දිබ්බාය සොතධාතුයා බ්‍රහ්මුනො සද්දං සුභාති. චිත්තං පජානාතීති වෙනොපරියඤාණෙන බ්‍රහ්මුනො චිත්තං පජානාති. කරජකායස්ස වසෙනාති වාතුමහාභූතිකරූපකායස්ස වසෙන. “චිත්තං පරිණාමෙති”ති එත්ථ කිං තං චිත්තං, කථං වා පරිණාමනන්ති ආහ “පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා කායෙ ආරොපෙති”ති. කථං පන කායෙ ආරොපෙතීති ආහ “කායානුගතිකං කරොති”ති. එවම්පි සද්දදන්ධරොවායන්ති වචනපථං පච්ඡින්නදන්තො ආහ “දන්ධගමන”න්ති. කරොතීති සම්බන්ධො. කායගමනං හි දන්ධං, දන්ධමහාභූතපච්චයත්තාති අධිප්පායො. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමතාය වසෙන චිත්තං පරිණාමෙන්නො යොගී පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “ඉදං චිත්තං කායො විය දන්ධගමනං හොතු”ති පරිකම්මං කරොති. තථා පරිකම්මකරණං හි සන්ධාය “පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා”ති වුත්තං. පරිකම්මං පන කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තො තං චිත්තං කායෙ ආරොපෙති, කායානුගතිකං දන්ධගමනං කරොති.

සුඛසඤ්ඤානී සුඛසහගතං සඤ්ඤං, සඤ්ඤාසීසෙන නිද්දෙසො. ලහුභාවෙන සඤ්ඤාතන්ති ලහුසඤ්ඤං. කථං පන ඉද්ධිවිත්තෙන සහ සුඛසඤ්ඤාය සම්භවොති ආහ “සුඛසඤ්ඤා නාම උපෙක්ඛාසම්පයුත්තා සඤ්ඤා”ති. සුඛන්ති සඤ්ඤාතන්ති වා සුඛසඤ්ඤං. තෙනෙවාහ “උපෙක්ඛා හි සන්තං සුඛන්ති චුත්තා”ති එකන්තගරුකෙහි නිවරණෙහි, ඔළාරිකෙහි අනුපසන්තසභාවෙහි ච විතක්කාදීහි විජ්ජයොගො විත්තවෙතසිකානං ලහුභාවස්ස කාරණන්ති දස්සෙන්නො ආහ “සායෙව...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති. තං ඔක්කන්තස්සාති තං සුඛලහුසඤ්ඤං අනුප්පන්තස්ස. අස්සාති යොගිනො. ගන්තුකාමතා එව එත්ථ පමාණන්ති එත්ථ එතස්මිං දිස්සමානෙන කායෙන ගමනෙ යං යානං ගන්තුකාමො, තං උද්දිස්ස ගන්තුකාමතාවසෙන පවත්තපරිකම්මාධිට්ඨානානි එව පමාණං, තාවතා ගමනං ඉජ්ඣති. තස්මා මග්ගනිම්මානවායුඤ්ඤාධිට්ඨානෙහි විනාපි ඉච්ඡිතදෙසප්පත්ති භොතීති. ඉදානි තමෙවත්ථං පාකට්ඨරං කාතුං “සති හී”තිආදි චුත්තං.

කායං ගහෙත්වාති කරජකායං ආරම්මණකරණවසෙන පරිකම්මවිත්තෙන ගහෙත්වා. විත්තෙ ආරොපෙතීති “අයං කායො ඉදං විත්තං විය භොතු”ති පාදකප්ඤ්ඤානවිත්තෙ ආරොපෙති තග්ගතිකං කරොති. තෙනාහ “විත්තානුගතිකං කරොති සීසගමන”න්ති. විත්තගමනන්ති විත්තප්පවත්තිමාහ. ඉදං පන විත්තවසෙන කායපරිණාමනපාටිභාරියං. විත්තගමනමෙවාති විත්තෙන සමානගමනමෙව. කථං පන කායො දන්ධප්පවත්තිකො ලහුපරිවත්තිනා විත්තෙන සමානගතිකො භොතීති? න සබ්බථා සමානගතිකො. යථෙව හි කායවසෙන විත්තපරිණාමනෙ විත්තං සබ්බථා කායෙන සමානගතිකං න භොති. න හි තදා විත්තං සභාවසිද්ධෙන අත්තනො ඛණෙන අවත්තිත්වා ගරුචුත්තිකස්ස රූපධම්මස්ස ඛණෙන වත්තති. “ඉදං විත්තං අයං කායො විය භොතු”ති පන අධිට්ඨානෙන දන්ධගතිකස්ස කායස්ස අනුවත්තනතො යාව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති, තාව කායගතිඅනුලොමෙනෙව හුත්වා සන්තානවසෙන පවත්තමානං විත්තං කායගතියා පරිණාමිතං නාම භොති, එවං “අයං කායො ඉදං විත්තං විය භොතු”ති අධිට්ඨානෙන පගෙව සුඛලහුසඤ්ඤාය සම්පාදිතත්තා අභාවිතිද්ධිපාදානං විය දන්ධං අවත්තිත්වා යථා ලහුකතිපයවිත්තවාරෙහෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති භොති, එවං පවත්තමානො කායො විත්තගතියා පරිණාමිතො නාම භොති, න එකවිත්තක්ඛණෙනෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්තියා.

එවඤ්ච කත්වා “සෙය්‍යථාපි නාම බලවා පුරිසො සම්ඤ්ජිතං වා බාහං පසාරෙය්‍යා, පසාරිතං වා බාහං සම්ඤ්ජෙය්‍යා”ති ඉදම්පි උපමාවචනං නිජ්ජරියායෙනෙව සමත්ථිතං භොති. අවස්සං වෙතං එවං සම්පට්ච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා සුත්තාහිධම්මපාදෙහි, විනයඅට්ඨකථාය ව විරොධො සියා, ධම්මතා ව විලොමිතා. “නාහං, හික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි”ති (අ. නි. 1.11 ආදයො) හි එත්ථ අඤ්ඤගහණෙන රූපධම්මා ගහිතා අලහුපරිවත්තිතාය. අහිධම්මෙ

(පටියා. 1.1.10-11) ව පුරෙජාතපච්චයො රූපමෙව වුත්තො, පච්ඡාජාතපච්චයො ව තස්සෙව. යත්ථ යත්ථ ව ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති. නත්ථි දෙසන්තරසඬ්ඛමනං, න ව සභාවො අඤ්ඤථා හොතීති. න හි ඉද්ධිබලෙන ධම්මානං කෙනචි ලක්ඛණං අඤ්ඤථත්තං කාතුං සක්කා, භාවඤ්ඤථත්තමෙව පන කාතුං සක්කා. “තිසුපි බණ්ණසු”ති ඉදම්පි ගමනාරම්භං සන්ධාය වුත්තං, න ගමනනිට්ඨානන්ති වදන්ති. ථෙරොති අට්ඨකථාවරියානං අන්තරෙ එකො ථෙරො. ඉධාති ඉදං පාටිභාරියං විහජ්ත්වා වුත්තපායෙ. සයං ගමනමෙව ආගතං “බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති”ති වුත්තත්තා.

වක්ඛුසොතාදීනන්ති වක්ඛුසොතාදීනං අඬගානං. තථා හි වුත්තං “සබ්බඬ්ඛපච්චඬ්ඛ”න්ති, සබ්බඅඬ්ඛපච්චඬ්ඛවන්තන්ති අත්ථො. පසාදො නාම නත්ථිති ඉමිනාව භාවජීවිතින්ද්‍රියානම්පි අභාවො වුත්තොති දට්ඨබ්බං. රූච්චසෙනාති ඉච්ඡාවසෙන. අඤ්ඤම්පීති භගවතා කරියමානතො අඤ්ඤම්පි කිරියං කරොති. අයඤ්ඤෙත්ථ බුද්ධානුභාවො. යදි සාවකනිම්මිතෙසු නානජපකාරතා නත්ථි, “සථෙ පන නානාවණ්ණෙ කාතුකාමො හොතී”තිආදි යං හෙට්ඨා වුත්තං, තං කථන්ති? තං තථා තථා පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨන්තස්ස තෙ තෙ වණ්ණවයාදිවිසෙසා පරිකම්මානුරූපං ඉජ්ඣන්තීති කත්වා වුත්තං. ඉධ පන යථාධිට්ඨිතෙ නිම්මිතරූපෙ සථෙ සාවකො “ඉමෙ විසෙසා හොන්තු”ති ඉච්ඡති, න ඉජ්ඣති, බුද්ධානං පන ඉජ්ඣතීති අයමත්ථො දස්සිතොති න කොචි විරොධො.

ඉදානි යානි තානි “යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙති”ති (පටි. ම. 3.10) පාළියා අත්ථදස්සනවසෙන විහත්තානි “දුරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨානී”තිආදීනි වුද්දස පාටිභාරියානි, තත්ථ සිඛාජපත්තං කායෙන වසවත්තනපාටිභාරියං දස්සෙතුං “එත්ථ වා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යන්ති කිරියාපරාමසනං, තෙන “රූපං පස්සති”ති එත්ථ යදෙන රූපදස්සනං, “සද්දං සුණාති”ති එත්ථ යදෙන සද්දසවනං, “චිත්තං පජානාති”ති එත්ථ යදෙන චිත්තජානනන්ති එවං දිබ්බවක්ඛුසොතවෙතොපරියඤ්ඤාණකත්තුකං දස්සනසවනජානනකිරියං පරාමසතීති දට්ඨබ්බං. ඉතො පරෙසු සන්තිට්ඨතීතිආදීසුපි එසෙව නයො. යම්පිස්සාති යම්පි අස්ස. යොගිතො අධිට්ඨානන්ති සම්බන්ධො. යඤ්ච බොති එත්ථ බො-සද්දො අවධාරණත්ථො, විසෙසත්ථො වා, තෙන අයමෙවෙත්ථ කායෙන වසවත්තනපාටිභාරියෙසු උක්කට්ඨතරන්ති දිපෙති. කස්මා? “අයං නු බො ඉද්ධිමා, අයං නු බො නිම්මිතො”ති එකච්චස්ස බ්‍රහ්මුතො ආසඬ්ඛුජපාදනතො. යදග්ගෙන වෙතං අධිට්ඨිතං විසෙසතො මනොමයන්ති වුව්චති, තදග්ගෙන උක්කට්ඨතරන්ති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ “එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති නාමා”ති. යදි එවං කස්මා ඉධ සෙසානි ගහිතානීති ආහ “සෙසං...පෙ.... වුත්ත”න්ති.

398. ඉදං නානාකරණන්ති කාමමිමාපි ද්වෙ ඉද්ධියො අධිට්ඨානවසෙනෙව ඉජ්ඣන්ති, තථාපි ඉදං ඉදානි වුච්චමානං ඉමාසං නානාකරණං විසෙසො. පකතිවණ්ණං විජහිත්වාති අත්තනො පකතිරූපං විජහිත්වා අපනෙත්වා, පරෙසං අදස්සෙත්වාති අත්ථො. කුමාරකවණ්ණන්ති කුමාරකසණ්ඨානං. දස්සෙති තථා විකුබ්බන්තො අත්තනි දස්සෙති. නාගවණ්ණං වාතිආදීසුපි එසෙව නයො. හත්ථිමිපි දස්සෙති අත්තානම්පි හත්ථිං කත්වා දස්සෙති, බහිද්ධාපි හත්ථිං දස්සෙති. එතදත්ථමෙව හි ඉධ “හත්ථිවණ්ණං වා දස්සෙති”ති අවත්වා “හත්ථිමිපි දස්සෙති”ති (පටි. ම. 3.13) වුත්තං. යං පන කෙවි බහිද්ධා හත්ථිආදිදස්සනවචනං “පකතිවණ්ණං විජහිත්වා”ති වචනෙන විකුබ්බනිද්ධිභාවෙන විරුජ්ඣතිති වදන්ති, තදයුත්තං. කස්මා? පකතිවණ්ණවිජහනං නාම අත්තනො පකතිරූපස්ස අඤ්ඤාසං අදස්සනං, න සබ්බෙන සබ්බං තස්ස නිරොධනං. එවං සති අත්තානං අදස්සෙත්වා බහිද්ධා හත්ථිං දස්සෙත්තො “පකතිවණ්ණං විජහිත්වා හත්ථිං දස්සෙති”ති වුච්චමානෙ කො එත්ථ විරොධො, අත්තනා පන හත්ථිවණ්ණො හුත්වා බහිද්ධාපි හත්ථිං දස්සන්තෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙනෙවාහ “බහිද්ධාපි හත්ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්ත”න්ති. එවඤ්ච කත්වා විකුබ්බනිද්ධිභාවෙන ච න කොවි විරොධො.

පාළියඤ්ච කුමාරකවණ්ණං වාතිආදීසු අනියමත්ථො වා-සද්දො වුත්තො. තෙසු එකෙකස්සෙව කරණදස්සනත්ථං. හත්ථිමිපිතිආදීසු පන හත්ථිආදීනං බහුතං එකජ්ඣං කාතබ්බාභාවදස්සනත්ථං සමුච්චයත්ථො පි-සද්දො වුත්තො. තෙන “හත්ථිමිපි දස්සෙති”තිආදීසු දුතියෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො.

ඉද්ධිමතො අත්තනො කුමාරකාකාරෙන පරෙසං දස්සනං කුමාරකවණ්ණනිමිමානං, න එත්ථ කිඤ්චි අපුබ්බං පථවිආදිවත්ථු නිජ්ඣාදියතිති කසිණනියමෙන පයොජනාභාවතො “පථවිකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණතො”ති වුත්තං. සතිපි වා වත්ථුනිජ්ඣාදනෙ යථාරහං තං පථවිකසිණාදිවසෙනෙව ඉජ්ඣතිති එවම්පෙත්ථ කසිණනියමෙන පයොජනං නත්ථෙව. කුමාරකවණ්ණඤ්චි දස්සෙත්තෙන නිලවණ්ණං වා දස්සෙතබ්බං සියා, පිතාදීසු අඤ්ඤතරවණ්ණං වා. තථා සති නිලාදිකසිණානි සමාපජ්ජිතබ්බානිති ආපන්නොව කසිණනියමො. එසෙව නයො සෙසෙසුපි. එවමධිට්ඨිතෙ යදෙකෙ පථවිකසිණවසෙන “එකොපි හුත්වා බහුධා භොති”තිආදි (දී. නි. 1.238; ම. නි. 1.147; සං. නි. 5.842; පටි. ම. 3.10) භාවොති එවං පවත්තෙන කසිණනිද්දෙසෙන ඉධ විකුබ්බනිද්ධිනිද්දෙසෙ “පථවිකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණතො”තිආදිවචනස්ස විරොධං ආසඬ්ඤාති, සො අනොකාසොවාති දට්ඨබ්බං. නිමිතිතබ්බභාවෙන අත්තනා ඉච්ඡිතොති අත්තනො කුමාරකවණ්ණො, න පන අත්තනො දහරකාලෙ

කුමාරකවණ්ණොති. නාගාදිවණ්ණෙසුපි අයං නයො ඛ්‍යාපි එවාති යදෙකෙ “නාගාදිනිම්මානෙ න යුජ්ජති වියා”ති වදන්ති, තදපොහතං දට්ඨබ්බං.

බහිද්ධාපිති පි-සද්දෙන අජ්ඣත්තං සම්පිණ්ඩෙති. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො — හත්ථිමපි දස්සෙතීතිආදි අජ්ඣත්තං, බහිද්ධාපි හත්ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්තං, න “කුමාරකවණ්ණං වා”තිආදි විය අජ්ඣත්තමෙව කුමාරකවණ්ණාදීනං දස්සනවසෙනාති. යං එත්ථ වත්තබ්බං අධිට්ඨානවිධානං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

399. කායන්ති අත්තනො කරජකායං. වුත්තනයෙනෙවාති “අයං කායො සුසිරො හොතු”ති පරිකම්මං කත්වා පුන “පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨායා”ති ඉමං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරමාහ. අඤ්ඤං කායන්ති යං මනොමයං කායං නිමිමිනිතුකාමො, තං. මුඤ්ජම්භාති මුඤ්ජතිණතො. ඊසිකන්ති තස්ස කණ්ඩං. කොසියාති අසිකොසතො. කරණ්ඩායාති පෙළාය, නිම්මොකතොති ව වදන්ති. අබ්බාහතීති උද්ධරති. පවාහෙය්‍යාති ආකඩ්ඪෙය්‍ය.

ඉද්ධිවිධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති ද්වාදසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

13. අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

දිබ්බසොතධාතුකථාවණ්ණනා

400. තත්ථාහි දිබ්බසොතධාතුයා නිද්දෙසෙ. අභිඤ්ඤාපාළියා හි නිද්දෙසමුඛෙන අභිඤ්ඤානං නිබ්බත්තනවිධි විධියති. අභිඤ්ඤාසීසෙනෙත්ථ අභිඤ්ඤාපාළි චුත්තා. තෙනාහ “තතො පරාසු ව තීසු අභිඤ්ඤාසු”ති. තතො පරාසුති ව සත්ථුතො දෙසනාක්කමං, අත්තතො ව උද්දෙසක්කමං සන්ධාය චුත්තං, න පටිපත්තික්කමං. න හි පටිපජ්ජන්තා ඉමිනාව කමෙන පටිපජ්ජන්ති. සබ්බත්ථාහි දිබ්බසොතධාතුපාළියං, සෙසාභිඤ්ඤාපාළියඤ්චාති සබ්බත්ථ. තත්ත්වාති වාකොපඤ්ඤාසෙ නිපාතමත්තං, තත්ත්වා යථාචුත්තපාඨෙ. දිබ්බසදිසත්තාහි දිබ්බෙ භවාති දිබ්බා, දෙවනං සොතධාතු, තාය දිබ්බාය සදිසත්තා. ඉදානි තං දිබ්බසදිසතං විභාවෙතුං “දෙවනං හී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සුවරිතකම්මනිබ්බත්තාහි සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධිට්ඨිතානිසංසදස්සාවිතාදිසම්පත්තියා සුට්ඨු වරිතත්තා සුවරිතෙන දෙවුපපත්තිජනකෙන පුඤ්ඤකම්මෙන නිබ්බත්තා. පිත්තසෙම්භරුහිරාදීහීති ආදි-සද්දෙන වාතරොගාදීනං සඛිගහො. අපලිබ්බද්ධාති අනුපද්ද්ධතා. පිත්තාදීහි අනුපද්ද්ධත්තා, කම්මස්ස ව උළාරතාය උපක්කිලෙසවිමුත්ති වෙදිතබ්බා. උපක්කිලෙසදොසරහිතං හි කම්මං තිණාදිදොසරහිතං විය සස්සං උළාරඵලං අනුපක්කිලිට්ඨං හොති. කාරණුපවාරෙන වස්ස ඵලං තථා වොහරියති, යථා “සුක්කං සුක්කවිපාක”න්ති (දී. නි. 3.312; ම. නි. 2.81; අ. නි. 4.233). දුරෙපිති පි-සද්දෙන සුබ්බමස්සාපි ආරම්මණස්ස සම්පට්ඨිජනසමත්ථතං සඛිගණ්හාති. පසාදසොතධාතුති චතුමහාභුතානං පසාදලක්ඛණා සොතධාතු.

වීරියාරම්භවසෙනෙව ඉජ්ඣානතො සබ්බාපි කුසලභාවනා වීරියභාවනා, පධානසඛිබාරසමන්තාගතා වා ඉද්ධිපාදභාවනාපි විසෙසතො වීරියභාවනා, තස්සා ආනුභාවෙන නිබ්බත්තා වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තා. ඤාණමයා සොතධාතු ඤාණසොතධාතු. තාදිසායෙවාති උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය, දුරෙපි සුබ්බමස්සාපි ආරම්මණස්ස සම්පට්ඨිජනසමත්ථතාය ව තංසදිසා ඵව. දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තාහි දිබ්බවිහාරසඛිබාතානං චතුත්තං භූමීනං වසෙන පටිලද්ධත්තා, ඉමිනා කාරණවසෙනස්සා දිබ්බභාවමාහ. යං චෙත්ථ චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. දිබ්බවිහාරසන්තිස්සිත්තත්තාහි අට්ඨඛිගසමන්තාගමෙන උක්කංසගතං පාදකජ්ඣානසඛිබාතං දිබ්බවිහාරං සන්තිස්සාය පචත්තත්තා, දිබ්බවිහාරපරියාපන්තං වා අත්තනා සම්පයුත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං නිස්සයපච්චයභූතං සන්තිස්සිත්තත්තාහි ඵවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. සවනට්ඨෙතාහි සද්දගහණට්ඨෙත. යාථාවතො හි

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා

සද්දුපලද්ධි සද්දසභාවාවබ්බාධො සවනං. සන්තෙසුපි අඤ්ඤෙසු සභාවධාරණාදීසු ධාතුඅත්ථෙසු අත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථා සත්ථු ධාතුදෙසනාති ආහ “නිජ්ජීවට්ඨෙන වා”ති. සොතධාතුකිච්චං සද්දසම්පට්ඨිතං, සද්දසන්තිට්ඨානපච්චයනා ව.

ඤාණස්ස පරිසුද්ධි උපක්කිලෙසවිගමෙනෙවාති ආහ “නිරුපක්කිලෙසායා”ති. මානුසිකා මනුස්ස සන්තකා, මංසසොතධාතු, දිබ්බවිදුරාදිවිසයග්ගහණසංඛාතෙන අත්තනො කිච්චවිසෙසෙන අතික්කන්තං මානුසිකං එතායාති අතික්කන්තමානුසිකා. තෙනාහ “මනුස්සුපචාරං අතික්කමිත්ථා සද්දසවනෙනා”ති. තත්ථ මනුස්සුපචාරන්ති මනුස්සෙහි උපවර්තබ්බට්ඨානං, පකතියා සොතද්වාරෙන ගහෙතබ්බං විසයන්ති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “සද්දසවනෙනා”ති. දිබ්බෙති දෙවලොකපරියාපන්තෙ. තෙ පන විසෙසතො දෙවනං කථා සද්දා භොන්තිති ආහ “දෙවනං සද්දෙ”ති. මනුස්සානං එතෙති මානුසා, තෙ මානුසෙ. එවං දෙවමනුස්සසද්දානංයෙව ගහිතත්තා චුත්තං “පදෙසපරියාදාන”න්ති, එකදෙසග්ගහණන්ති අත්ථො. සදෙහසන්තිස්සිකා අත්තනො සරීරෙ සන්තිස්සිකා. නිජ්ජදෙසපරියාදානං යානහෙදග්ගහණමුඛෙන සවිඤ්ඤාණකාදිහෙදහින්තස්ස සද්දස්ස අනවසෙසෙන සංඛගණ්හනතො.

අයං දිබ්බසොතධාතු. පරිකම්මසමාධිවිත්තෙනාති පරිකම්මභූතාවෙණිකසමාධිවිත්තෙන, දිබ්බසොතඤාණස්ස පරිකම්මවසෙන පවත්තක්ඛණිකසමාධිනා සමාහිතවිත්තෙනාති අත්ථො. පරිකම්මසමාධි නාම දිබ්බසොතධාතුයා උපචාරාවත්ථාතිපි වදන්ති. සා පන නානාවජ්ජනවසෙන චුත්තාති දට්ඨබ්බා. සබ්බොලාරිකසද්දස්සනත්ථං සිභාදීනං සද්දො පට්ඨං ගහිතො. තියොජනමත්ථකෙපි කිර කෙසරසීහස්ස සීහනාදසද්දො සුයාති. ආදි-සද්දෙන මෙසසද්දඛ්‍යාග්ගසසද්දාදීනං සංඛගහො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ව යථා ඔලාරිකසද්දාවජ්ජනං යාවදෙව සුබ්බමසද්දාවජ්ජනුපායදස්සනත්ථං, තථා සද්දග්ගහණභාවනාබලෙන සුබ්බමතරසද්දග්ගහණසංසිද්ධිතො.

එවං ආසන්නසද්දග්ගහණානුසාරෙන දුරදුරතරසද්දග්ගහණමිපි සමිජ්ඣකිති දස්සෙතුං “පුරත්ථිමාය දිසායා”තිආදීනා දිසාසම්බන්ධවසෙන සද්දානං මනසිකාරවිධි ආරද්ධො. තත්ථ සද්දනිමිත්තන්ති ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවතො සද්දො එව සද්දනිමිත්තං, යො වා යථාචුත්තො උපාදායුපාදාය ලබ්භමානො සද්දානං ඔලාරිකසුබ්බමාකාරො, තං සද්දනිමිත්තං. තෙනෙවාහ “සද්දානං සද්දනිමිත්ත”න්ති. යං පන චුත්තං “ඔලාරිකානමිපි සුබ්බමානමිපි සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසි කාතබ්බ”න්ති, තං ඔලාරිකසුබ්බමසම්මතෙසුපි ඔලාරිකසුබ්බමසඛාවදස්සනත්ථං. තඤ්ච සබ්බං සුබ්බමෙ ඤාණපරිවයදස්සනත්ථං දට්ඨබ්බං. සද්දනිමිත්තස්ස අපච්චුප්පන්නසභාවත්තා

“සද්දොව සද්දනිමිත්ත” න්ති අයමෙව පක්ඛො ඤායාගතොති කෙච්ඡි, තං න ඔළාරිකසුබ්බමානං සද්දානං වණ්ණාරම්මණෙන ඤාණෙන නිලජිතාදිවණ්ණානං විය තත්ථෙව ගහෙතබ්බතො. ඔළාරිකසුබ්බමහාවො චෙත්ථ සද්දනිමිත්තන්ති අධිජ්ජෙතන්ති. තස්සාති යථාචුත්තෙන විධිනා පටිපජ්ජන්තස්ස යොගිනො. තෙ සද්දාති යෙ සබ්බොළාරිකතො පහුති ආවජ්ජන්තස්ස අනුක්කමෙන සුබ්බමසුබ්බමා සද්දා ආවජ්ජිතා, තෙ. පාකතිකචිත්තස්සාපිති පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ පවත්තචිත්තස්සාපි. පරිකම්මසමාධිචිත්තස්සාති දිබ්බසොතධාතුයා උප්පාදනත්ථං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්තො වුට්ඨිතස්ස සද්දං ආරබ්භ පරිකම්මකරණවසෙන පවත්තක්ඛණිකසමාධිචිත්තස්ස. පුබ්බෙපි ඤාණෙන පරිමද්දිතත්තා අතිවිය පාකටා හොන්තිති සම්බන්ධො.

තෙසු සද්දෙසුති යෙ පරිකම්මස්ස විසයදස්සනත්ථං බහු සද්දා චුත්තා, තෙසු සද්දෙසු. අඤ්ඤතරන්ති යත්ථස්ස පරිකම්මකරණවසෙන අභිණ්භං මනසිකාරො පවත්තො, තං එකං සද්දං. තතො පරන්ති තතො අප්පනුප්පන්තිතො පරං. තස්මිං සොතෙති තස්මිං ඤාණසොතෙ. පතිතො හොතීති දිබ්බසොතධාතු අන්තොගධා හොති අප්පනාචිත්තස්ස උප්පත්තිතො පහුති දිබ්බසොතඤාණලාභී නාම හොති, න දානිස්ස තදත්ථං භාවනාභියොගො ඉච්ඡිතබ්බොති අත්ථො. තන්ති දිබ්බසොතධාතුං. ථාමජාතන්ති ජාතථාමං දළ්භභාවජ්ජන්තං. වඩ්ඪෙත්තබ්බං පාදකජ්ඣානාරම්මණං. කිත්ති කිත්තකන්ති ආහ “එත්ථන්තරෙ සද්දං සුණාමීති එකච්ඡුලමත්තං පරිච්ඡන්දිත්වා”ති. පාදකජ්ඣානස්ස භි ආරම්මණභූතං කසිණනිමිත්තං “එත්තකං යානං ඵරතු”ති මනසි කරිත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්තස්ස කසිණනිමිත්තං තත්තකං යානං ඵරිත්වා තිට්ඨති. සො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය තත්ථ ගතෙ සද්දෙ ආවජ්ජති, සුභාවිතභාවනත්තා තත්ථ අඤ්ඤතරං සද්දං ආරබ්භ උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්ති. තෙසු පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, ඉතරස්ස පුනපි පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිතබ්බමෙව. තතො එව භි පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන චුට්ඨොකාසබ්භන්තරගතෙපි සද්දෙ සුණාතියෙවාති සාසඬකං වදති. එකච්ඡුලද්වච්ඡුලාදිග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ සුබ්බමසද්දාපෙක්ඛාය කතං.

එවං සුණන්තොවාති එවං පරිච්ඡන්දිත්වා පරිච්ඡන්දිත්වා සවනෙන වසිකතාභිඤ්ඤො හුත්වා යථාවජ්ජිතෙ සද්දෙ සුණන්තො එව. පාටියෙක්කන්ති එකජ්ඣං පවත්තමානෙපි තෙ සද්දෙ පච්චෙකං චත්ථුහෙදෙන චවත්ථපෙතුකාමතාය සති.

දිබ්බසොතධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙනොපරියඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

401. පරියාතීති සරාගාදිවිභාගෙන පරිච්ඡිජ්ජ ඡානාති. තෙනාහ “පරිච්ඡන්දතීති අත්ථො”ති. යෙසඤ්ඤි ධාතුනං ගති අත්ථො, බුද්ධිපි තෙසං අත්ථො. “පරසත්තාන”න්ති එත්ථ පර-සද්දො අඤ්ඤත්ථොති ආහ “අත්තානං ධූපෙත්වා සෙසසත්තාන”න්ති, යථා හි යො පරො න භොති, සො අත්තා. යො අත්තා න භොති, සො පරොති. සත්තානන්ති චෙත්ථ රූපාදීසු සත්තාති සත්තා. තස්සා පන පඤ්ඤත්තියා සවිඤ්ඤාණකසත්තානෙ නිරුල්භත්තා නිච්ඡන්දරාගාපි සත්තාත්ථෙව වුව්චන්ති, භූතපුබ්බගතියා වා. “පු”න්ති නරකං, තත්ථ ගලන්ති පපතන්තීති පුග්ගලා, පාපකාරිනො. ඉතරෙපි සංසාරෙ සංසාරිනො තංසභාවානාතිවත්තනතො පුග්ගලාත්ථෙව වුව්චන්ති. තංතංසත්තනිකායස්ස වා තත්ථ තත්ථ උපපත්තියා පුරණතො, අනිච්චතාවසෙන ගලනතො ව පුග්ගලාති තෙරුත්තා.

එතඤ්ඤිති එත්ථ හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා “එතං වෙනොපරියඤ්ඤාණං දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණවසෙන ඉජ්ඣති”ති තං දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං, එතස්ස වෙනොපරියඤ්ඤාණස්ස උප්පාදෙනෙ පරිකම්මං, තස්මා තෙන වෙනොපරියඤ්ඤාණං උප්පාදෙනෙකාමෙන අධිගතදිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙන හික්ඛුනාති එවං යොජනා කාතබ්බා. හදයරූපන්ති න හදයවත්ථු, අථ ඛො හදයමංසපෙසි. යං බහි කමලමකුළසණ්ඨානං, අන්තො කොසාතකීඵලසදිසන්ති වුව්චති, තඤ්ඤි නිස්සාය දාති වුව්චමානං ලොහිතං තිට්ඨති. හදයවත්ථු පන ඉමං ලොහිතං නිස්සාය පවත්තතීති. කථං පන දිබ්බවක්ඛුනා ලොහිතස්ස වණ්ණදස්සනෙන අරූපං විත්තං පරියෙසතීති ආහ “යදා හි”තිආදි. කථං පන සොමනස්සසහගතාදිවිත්තවුත්තියා කම්මජස්ස ලොහිතස්ස විවිධවණ්ණභාවාපත්තීති? කො වා එවමාහ “කම්මජමෙව තං ලොහිත”න්ති චතුසත්තතිරූපස්සාපි තත්ථ ලබ්භමානත්තා. තෙනෙවාහ “ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨාන”න්තිආදි. එවම්පි යං තත්ථ අවිත්තජං, තස්ස යථාවුත්තවණ්ණහෙදෙන න භවිතබ්බන්ති? භවිතබ්බං, සෙසතිසත්තතිරූපානං තදනුවත්තනතො. යථා හි ගමනාදීසු විත්තජරූපානි උතුකම්මාභාරසමුට්ඨානරූපෙහි අනුවත්තීයන්ති, අඤ්ඤථා කායස්ස දෙසන්තරූපත්තියෙව න සියා, එවම්ධාපි විත්තජරූපං සෙසතිසත්තතිරූපානි අනුවත්තමානානි පවත්තන්ති. පසාදකොධවෙලාසු වක්ඛුස්ස වණ්ණහෙදාපත්තියෙව ව තදත්ථස්ස නිදස්සනං දට්ඨබ්බං.

පරියෙසන්තෙනාති පටිමං තාව අනුමානතො ඤාණං පෙසෙත්වා ගවෙසන්තෙන. වෙනොපරියඤ්ඤාණඤ්ඤි උප්පාදෙනෙකාමෙන යොගිනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං අට්ඨඨිගසමන්තාගතං අභිනීභාරක්ඛමං කත්වා දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණස්ස ලාභී සමානො ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන

වක්ඛුනා පරස්ස භද්‍යමංසපෙසිං නිස්සාය පවත්තමානස්ස ලොභිතස්ස වණ්ණදස්සනෙන “ඉදානි ඉමස්ස චිත්තං සොමනස්සසහගත”න්ති වා “දොමනස්සසහගත”න්ති වා “උපෙක්ඛාසහගත”න්ති වා නයග්ගාභවසෙනපි වචන්ථපෙත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි”ති පරිකම්මං කාතබ්බං. කාලසතම්පි කාලසහස්සම්පි පුනස්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තථෙව පටිපජ්ජිතබ්බං. තස්සෙවං දිබ්බවක්ඛුනා භද්‍යලොභිතවණ්ණදස්සනාදිවිධිනා පටිපජ්ජන්තස්ස ඉදානි චෙතොපරියඤාණං උප්පජ්ජිස්සතිති යං තදා පවත්තතිති වචන්ථාපිතං චිත්තං, තං ආරම්මණං කත්වා මනොද්චාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති. තෙසං පුරිමානි තිණි, චත්තාරි වා පරිකම්මාදිසමඤ්ඤානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං, පඤ්චමං වා අප්පනාවිත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං අන්තෙන අප්පනාවිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, ඉදං චෙතොපරියඤාණං. තඤ්භි යත්ථානෙන පරිකම්මං කතං, තං පරස්ස චිත්තං පච්චක්ඛතො පටිවිජ්ඣානං විභාවෙන්තමෙව හුත්වා පවත්තති රූපං විය ව දිබ්බවක්ඛුඤාණං, සද්දං විය ව දිබ්බසොතඤාණං. තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවචන්ථාපනං හොති නිලාදිවචන්ථාපනං විය. එවමධිගතස්ස පන චෙතොපරියඤාණස්ස ථාමගමනවිධානම්පි අධිගමනවිධානසදිසමෙවාති තං දස්සෙතුං “තස්මා තෙන...පෙ.... ථාමගතං කාතබ්බ”න්ති වුත්තං.

එවං ථාමගතෙ භීතිආදි ථාමගතානිසංසදස්සනං. සබ්බම්පි කාමාවචරචිත්තන්ති චතුපණ්ණාසවිධම්පි කාමාවචරචිත්තං. “සබ්බම්පි”ති පදං “රූපාවචරාරූපාවචරචිත්ත”න්ති එත්ථාපි ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තෙන පඤ්චදසවිධම්පි රූපාවචරචිත්තං, ද්වාදසවිධම්පි අරූපාවචරචිත්තන්ති වුත්තං හොති. පජානාතීති සරාගාදිපකාරෙහි ජානාති, පච්චක්ඛතො පටිවිජ්ඣානීති අධිජ්ජායො. පුපුජ්ජනවසෙනායං අභිඤ්ඤාකථානි ලොකුත්තරං චිත්තං ඉධ අනුද්ධං. තම්පි හි උපරිමො, සදිසො වා අරියො හෙට්ඨිමස්ස, සදිසස්ස ව චිත්තම්පි පජානාති එව. තෙනාහ “අනුත්තරං වා චිත්ත”න්තිආදි. සඬ්ඝමන්තොති ඤාණෙන උපසඬ්ඝමන්තො. එකච්චඤ්භි චිත්තං ඤත්වා පරිකම්මෙන විනා තදඤ්ඤං චිත්තං ජානන්තො “චිත්තා චිත්තං සඬ්ඝමන්තො”ති වුත්තො. තෙනාහ “විනාපි භද්‍යරූපදස්සනෙනා”ති. භද්‍යරූපදස්සනාදිවිධානං හි ආදිකම්මිකවසෙන වුත්තං. තෙනාහ “වුත්තම්පි චෙත”න්තිආදි. යත්ථ කත්ථචීති පඤ්චවොකාරභවෙ, චතුරොකාරභවෙපි වා. න කතො අභිඤ්ඤානුයොගසඬ්ඛානො අභිනිවෙසො එතෙනාති අකතාභිනිවෙසො, තස්ස, ආදිකම්මිකස්සාති අත්ථො. අයං කථාති “ආලොකං වඩ්චෙත්වා”තිආදිනා වුත්තපරිකම්මකථා.

අවසෙසන්ති චුත්තාවසෙසං. එවං අවිභාගෙන චුත්තං විභාගතො දස්සෙත්තුං “චතුමකං කුසලාබ්‍යාකතං චිත්තං චිතරාග”න්ති ආහ. තඤ්ඤි යොනිසොමනසිකාරජ්ජවිචයතං හෙතුකතාහි රාගෙන සම්පයොගාසඬ්ඤානාවතො “චිතරාග”න්ති චත්තබ්බතං ලභති. සෙසාකුසලචිත්තානං රාගෙන සම්පයොගාහාවතො නත්තෙව සරාගතා, තංතිමිත්තකතාය පන සියා තංසහිතතාලෙසොති නත්තෙව චිතරාගතාපිති දුක්චිතිචුත්තතාව යුත්තාති චුත්තං “ඉමස්මිං දුකෙ සඬග්ගං න ගච්ඡන්ති”ති. යදි එවං පදෙසිකං වෙනොපරියඤ්ඤාණං ආපජ්ජතිති? නාපජ්ජති, දුක්ඛතරපරියාපන්නත්තා තෙසං. යෙ පන “පටිපක්ඛනාවෙ අසතිපි සම්පයොගාහාවො එවෙත්ථ පමාණං එකච්චඅබ්‍යාකතානං වියා”ති සෙසාකුසලචිත්තානම්පි චිතරාගතං පටිජානන්ති, තෙ සන්ධායාහ “කෙච්චි පන ටෙරා තානිපි සඬග්ගන්ති”ති. සදොසදුකෙපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

පාටිපුග්ගලිකනයෙනාති ආවේණිකනයෙන, තදඤ්ඤාකුසලචිත්තෙසු විය ලොහදොසෙහි අමිස්සිතස්ස මොහස්සෙව සබ්භාවතොති අත්ථො. අකුසලමූලසඬ්ඤානෙසු සහ මොහෙනෙනවාති සමොහං පඨමනයෙ, දුතියනයෙ පන සහෙව මොහෙනාති සමොහන්ති එවං උත්තරපුරිමපදාවධාරණතො ද්විසු නයෙසු හෙදො වෙදිතබ්බො. අත්තනා සම්පයුත්තං ටීනම්ද්ධං අනුවත්තනාවසෙන ගතං පවත්තං ටීනම්ද්ධානුගතං පඤ්චවිධං සසඬ්ඤාරිකාකුසලචිත්තං සංඛිත්තං, ආරම්මණෙ සඬ්ඤානාවතාවසෙන පවත්තනතො. චුත්තනයෙන උද්ධච්චානුගතං වෙදිතබ්බං, තං පන උද්ධච්චසහගතං චිත්තං, යත්ථ වා උද්ධච්චං පච්චයවිසෙසෙන ථාමජාතං හුත්වා පවත්තති. කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතාය, විපුලඵලතාය, දීඝසන්නානතාය ච මහන්නහාවං ගතං, මහන්නෙහි වා උළාරච්ඡන්දවිරියචිත්තපඤ්ඤෙහි ගතං පටිපන්නන්ති මහග්ගතං. අවසෙසන්ති පරිත්තඅප්පමාණං. අත්තානං උත්තරිත්තුං සමත්තෙහි සහ උත්තරෙහිති සඋත්තරං. උත්තිණ්ණන්ති උත්තරං, ලොකෙ අපරියාපන්නහාවෙන ලොකතො උත්තරන්ති ලොකුත්තරං. තතො එව නත්ථි එතස්ස උත්තරන්ති අනුත්තරං. උපනිජ්ඣානලක්ඛණප්පත්තෙන සමාධිතා සම්මදෙව ආහිතන්ති සමාහිතං. තදඬගවිමුක්තිජ්ජත්තං කාමාවචරකුසලචිත්තං. වික්ඛම්භනවිමුක්තිජ්ජත්තං මහග්ගතචිත්තං. සමුච්ඡෙදවිමුක්තිජ්ජත්තං මග්ගචිත්තං. පටිප්පස්සද්ධිවිමුක්තිජ්ජත්තං ඵලචිත්තං. නිස්සරණවිමුක්තිජ්ජත්තම්පි තදුභයමෙව. කාමං කානිචි පච්චවෙක්ඛණචිත්තාදීනි නිබ්බානාරම්මණානි හොන්ති, නිස්සරණවිමුක්තිජ්ජත්තානි පන න හොන්ති තාදිසකිච්චායොගතො. පාළියං ආගතසරාගාදිහෙදවසෙන වෙව තෙසං අන්තරහෙදවසෙන ච සබ්බජ්ජකාරම්පි.

වෙනොපරියඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

402. පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, තස්ස වා අනුස්සරණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, තං නිස්සයාදිපච්චයභූතං පටිච්ච උප්පජ්ජනතො “පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිමිහි යං ඤාණං, තදත්ථායා”ති සඬ්ඛෙපෙන චුත්තමත්ථං විවරන්තො පුබ්බෙනිවාසං තාව දස්සෙත්වා තත්ථ සතිඤ්ඤාණානි දස්සෙතුං “පුබ්බෙනිවාසො”ති ආදිමාහ. තත්ථ “පුබ්බෙ”ති ඉදං පදං “එකමිපි ජාති”න්ති ආදිවචනතො අතීතභවවිසයං ඉධාධිජ්ජෙතන්ති ආහ “අතීතජාතීසු”ති නිවාස-සද්දො කම්මසාධනො, ඛන්ධවිනිමුත්තො ච නිවසිතධම්මො නත්තීති ආහ “නිචුත්ථක්ඛන්ධා”ති. නිචුත්ථතා චෙත්ථ සසන්තානෙ පචත්තතා, තථාභූතා ච තෙ අනු අනු භූතා ජාතා පචත්තතා තත්ථ උප්පජ්ජිත්වා විගතාව හොන්තීති ආහ “නිචුත්ථාති අප්ඤ්ඤාචුත්ථා අනුභූතා අත්තතො සත්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා”ති. එවං සසන්තතිපරියාපන්නධම්මවසෙන නිවාස-සද්දස්ස අත්ථං වත්වා ඉදානි අවිසෙසෙන වත්තුං “නිචුත්ථධම්මා වා නිචුත්ථා”ති වත්වා තං විවරිතුං “ගොචරනිවාසෙනා”ති ආදි චුත්තං. ගොචරභූතාපි හි ගොචරාසෙවනාය ආසෙවිතා ආරම්මණකරණවසෙන අනුභූතා නිචුත්ථා නාම හොන්තීති. තෙ පන දුට්ඨා සපරවිඤ්ඤාණගොචරතායාති උභයෙපි තෙ දස්සෙතුං “අත්තතො”ති ආදි චුත්තං.

තත්ථ “අත්තතො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා”ති වත්වා “පරිච්ඡින්නා”ති වචනං යෙ තෙ ගොචරනිවාසෙන නිචුත්ථධම්මා, තෙ න කෙවලං විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාණමත්තා, අථ ඛො යථා පුබ්බෙ ජාතිනාමගොත්තවණ්ණලිඬගාහාරාදිවිසෙසෙහි පරිච්ඡෙදකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිච්ඡිජ්ජ ගහිතා, තථෙවෙනං ඤාණං පරිච්ඡිජ්ජ ගණ්භාතීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දීපනත්ථං චුත්තං. පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි වා නිචුත්ථාති සම්ඛන්ධො. න කෙවලං අත්තතොව විඤ්ඤාණෙන, අථ ඛො පරෙසං විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතාපි වාති අත්ථො. ඉධාපි “පරිච්ඡින්නා”ති පදං ආනෙත්වා සම්ඛන්ධිතඛිඛං “පරෙසමිපි වා විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා”ති. තස්ස ච ගහණෙ පයොජනං චුත්තනයෙනෙව වත්තඛිඛං. තෙ ච ඛො යස්මා අභිතාසු එව ජාතීසු අඤ්ඤෙහි විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා, තෙ ච පරිනිබ්බුතාපි හොන්තී. යෙ හි තෙ විඤ්ඤාතා, තෙසං තදා වත්තමානසන්තානානුසාරෙන තෙසමිපි අතීතෙ පචත්ති ඤායතීති සිඛාප්පත්තං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස විසයභූතං පුබ්බෙනිවාසං දස්සෙතුං “ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු”ති චුත්තං. ඡින්නවටුමකා සම්මාසම්බුද්ධා, තෙසං අනුස්සරණා ඡින්නවටුමකානුස්සරණං. ආදි-සද්දෙන පච්චෙකසම්බුද්ධබුද්ධසාවකානුස්සරණානි ගස්භන්තීති වදන්ති. ඡින්නවටුමකා පන සබ්බෙව අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බුතා.

තෙසං අනුස්සරණං නාම තෙසං පටිපත්තියා අනුස්සරණං, සා පන පටිපත්ති සඬ්ඛෙපතො ඡළාරම්මණග්ගහණලක්ඛණාති තාති ඉධ පරිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතග්ගහණෙන ගහිතාති, තෙ පනෙතෙ සම්මාසම්බුද්ධානංයෙව විසයා, න අඤ්ඤෙසන්ති ආහ “තෙ බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්ති”ති. න හි අතීතෙ බුද්ධා හගවන්තො එවං විපස්සිංසු, එවං මග්ගං භාවෙසුං, එවං ඵලනිබ්බානාති සච්ඡාකංසු, එවං වෙනෙයො විනෙසුන්ති එත්ථ සබ්බදා අඤ්ඤෙසං ඤාණස්ස ගති අත්ථීති. යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

අනෙකවිධන්ති නානාභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසාදිවසෙන බහුවිධං. පකාරෙහීති නාමගොත්තාදිආකාරෙහි සද්ධිං, සහයොගෙ චෙතං කරණවචනං. පවත්තිතං දෙසනාවසෙන. තෙනාහ “සංවණ්ණිත”න්ති, විත්ථාරිතන්ති අත්ථො. “නිවාස”න්ති අත්තොගධහෙදසාමඤ්ඤවචනමෙතන්ති තෙ හෙදෙ ඛ්‍යාපනිච්ඡාවසෙන සඬ්ගහෙත්වා දස්සෙන්නො “තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසත්තාන”න්ති ආහ. සාවකස්සෙවෙනං අනුස්සරණං, න සත්ථුනොති වුත්තං. “බන්ධපටිපාටිවසෙන වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන වා”ති. බන්ධපටිපාටි බන්ධානං අනුක්කමො. සා ව බො වුත්තො පටියාය උප්පටිපාටිවසෙන. කෙච් පනෙත්ථ “ඉරියාපට්ඨපටිපාටි බන්ධපටිපාටි”ති වදන්ති. අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වාති ඤාණගතියා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා. තිත්ථියාති අඤ්ඤතිත්ථියා, තෙ පන කම්මවාදිනො කිරියවාදිනො තාපසාදයො. යපෙත්වා අග්ගසාවකමහාසාවකෙ ඉතරෙ සත්ථු සාවකා පකතිසාවකා.

යස්මා තිත්ථියානං බ්‍රහ්මජාලාදීසු වත්තාලීසාය එව සංවට්ටවිච්චානං අනුස්සරණං ආගතං, තස්මා “න තතො පර”න්ති වත්වා තං කාරණං වදන්තො “දුබ්බලපඤ්ඤත්තා”තිආදිමාහ, තෙන විපස්සනාහියොගො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස විසෙසකාරණන්ති දස්සෙති. බලවපඤ්ඤත්තාති එත්ථ නාමරූපපරිච්ඡෙදාදියෙව පඤ්ඤාය බලවකාරණං දට්ඨබ්බං. තඤ්ඤෙත්ථ තෙසං සාධාරණකාරණං. එත්තකොති කප්පානං ලක්ඛං, තදධිකං එකං, ද්වෙ ව අසඬ්ඛෙය්‍යානීති කාලවසෙන එවංපරිමාණො යථාක්කමං තෙසං මහාසාවකඅග්ගසාවකපච්චෙකබුද්ධානං පුඤ්ඤඤාණාහිනීහාරො සාවකපච්චෙකබොධිපාරමිතා සමිතා. යදි බොධිසම්භාරසම්භරණකාලපරිච්ඡින්නො තෙසං තෙසං අරියානං අභිඤ්ඤාඤාණවිභාගො, එවං සත්තෙ බුද්ධානම්පි විසයපරිච්ඡෙදතා ආපන්නාති ආහ “බුද්ධානං පන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථී”ති. “යාවතකං ඤෙය්‍යං, තාවතකං ඤාණ”න්ති (මහානි. 156; වුළුති. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5) වචනතො සබ්බඤ්ඤතඤ්ඤාණස්ස විය බුද්ධානං අභිඤ්ඤාඤාණානම්පි විසයෙ පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථී. තත්ථ යං යං ඤාතුං ඉච්ඡන්ති, තං තං ජානන්ති එව. අථ වා සතිපි කාලපරිච්ඡෙදෙ කාරණුපායකොසල්ලපරිග්ගහාදිනා

සාතිසයත්තා මහාබොධිසම්භාරානං පඤ්ඤාපාරමිතාය පවත්තිආනුභාවස්ස පරිච්ඡේදො නාම නත්ථි, කුතො තත්තිබ්බත්තානං අභිඤ්ඤාඤාණානන්ති ආහ “බුද්ධානං පන පරිච්ඡේදො නාම නත්ථි”ති. අතීතෙ එත්තකානි කප්පානං අසඬ්ඛොය්‍යානීති එවං කාලපරිච්ඡේදො නාම නත්ථි, අනාගතෙ අනාගතංසඤාණස්ස විය.

එවං ඡන්තං ඡනානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං කාලවිභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි ආරම්මණග්ගහණතො ආනුභාවවිසෙසතො, පවත්තිආකාරතො ච දස්සෙතුං “කිත්ථියා වා”තිආදි වුත්තං. වුත්තිපටිසන්ධිවසෙනාති අත්තතො, පරස්ස වා තස්මිං තස්මිං අත්තභාවෙ වුතිං දිස්වා අන්තරා කිඤ්චි අනාමසිත්වා පටිසන්ධියා එව ගහණවසෙන. වුත්තමෙවත්ථං බ්‍යතිරෙකතො, අත්ථයතො ච විභාවෙතුං “තෙසඤ්චි”තිආදි වුත්තං. පකතිසාවකා වුත්තිපටිසන්ධිවසෙනපි සඬ්ඛමන්තිති අයමත්ථො හෙට්ඨා වුත්තනයෙන “බලවපඤ්ඤත්තා”ති හෙතුනා විභාවෙතබ්බො, වුත්තිපටිසන්ධිවසෙන සඬ්ඛමනං වෙමජ්ඣදස්සනෙ පයොජනාභාවතො. ඤාණබලදස්සනත්ථං පනෙත්ථ වුත්තං.

තං තං පාකටමෙවාති යථා නාම සරදසමයෙ ධීතමජ්ඣන්තිකවෙලායං චතුරතනිකෙ ගෙහෙ චක්ඛුමතො පුරිසස්ස රූපගතං සුපාකටමෙව හොතීති ලොකසිද්ධමෙතං, සියා පන තස්ස සුඛුමතරතිරොහිතාදිහෙදස්ස රූපගතස්ස අගොචරතා. නත්ථෙව බුද්ධානං ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස ඤෙය්‍යස්ස අගොචරතා, අථ බො තං ඤාණාලොකෙන ඔභාසිතං හත්ථතලෙ ආමලකං විය සුපාකටං සුවිභූතමෙව හොති තථා ඤෙය්‍යාවරණස්ස සුපහීනත්තා. පෙය්‍යාලපාළිං විය සඬ්ඛිපිත්වාති යථා පෙය්‍යාලපාළිං පඨන්තා “පඨමං ඤානං...පෙ.... පඤ්චමං ඤානං”න්ති ආදිපරියොසානමෙව ගණ්හන්තා සඬ්ඛිපිත්වා සජ්ඣායන්ති, න අනුපදං, එවං අනෙකාපි කප්පකොටියො සඬ්ඛිපිත්වා. යං යං ඉච්ඡන්තිති යස්මිං කප්පෙ, යස්මිං හවෙ යං යං ජානිතුං ඉච්ඡන්ති, තත්ථ තත්ථෙව ඤාතුං ඉච්ඡිතෙ එව ඤාණෙන ඔක්කමන්තා. සීහොක්කන්තවසෙන සීහගතිපතනවසෙන ඤාණගතියා ගච්ඡන්ති. සතඨා හින්තස්ස වාළස්ස කොටියා කොටිපටිපාදනවසෙන කතවාලවෙධපරිවයස්ස. සරහඬ්ගසදිසස්සාති සරහඬ්ගබොධිසත්තසදිසස්ස (ජා. 2.17.50 ආදයො). ලක්ඛට්ඨානස්ස අප්පත්තවසෙන න සජ්ජති. අතික්කමනපස්සගමනවසෙන න විරජ්ඣති.

බජ්ජුපනකප්පභාසදිසං හුත්වා උපට්ඨාතීති ඤාණස්ස අතිවිය අප්පානුභාවතාය බජ්ජොතොභාසසමං හුත්වා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං උපට්ඨාති. එස නයො සෙසෙසුපි. දීපජ්ජභාසදිසන්ති පාකතිකදීපාලොකසදිසං. උක්කාපභා මහාඋම්මුකාලොකො. ඔසධිතාරකප්පභාති උස්සන්තා පභා එතාය ධියතීති ඔසධි, ඔසධිතං වා අනුබලජ්ජදායිකත්තා ඔසධිති එවං ලද්ධනාමාය

යට්ඨිකොට්ඨමනං විය බන්ධපටිපාටියා අමුඤ්ඤවනතො. කුන්තදීනං අතික්කමනාය එකෙනෙව රුක්ඛදණ්ඩෙන කතසඬකමො දණ්ඩකසෙතු. චතුහි, පඤ්චහි වා ජනෙහි ගන්තුං සක්කුණෙයො ඵලකෙ අත්ථරිත්වා ආණ්ණෙයො කොට්ටෙන්වා කතසඬකමො ජඩ්ඝසෙතු. ජඩ්ඝසත්ථස්ස ගමනයොග්ගො සඬකමො ජඩ්ඝසෙතු ජඩ්ඝමග්ගො විය. සකටස්ස ගමනයොග්ගො සඬකමො සකටසෙතු සකටමග්ගො විය. මහතා ජඩ්ඝසත්ථෙත ගන්තබ්බමග්ගො මහාජඩ්ඝමග්ගො. බහුහි විසාය වා තිංසාය වා සකටෙහි එකජ්ඣං ගන්තබ්බමග්ගො මහාසකටමග්ගො.

ඉමස්මිං පන අධිකාරෙති “චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය”න්ති (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 2.1.9) චිත්තසීසෙන සාවකස්ස නිද්දිට්ඨසමාධිභාවනාධිකාරෙ.

403. තස්මාති යස්මා සාවකානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං ඉධාධිජ්ජෙනං, තස්මා. එවන්ති යථා තෙ අනුස්සරන්ති, එවං අනුස්සරිතුකාමෙන. හෙට්ඨා තීසු ඤානෙසු යථාරහං පීතිසුබ්බෙහි කායචිත්තානං සම්පිනනාය “චත්තාරි ඤානානි සමාපජ්ජිත්වා”ති චුත්තං, අඤ්ඤථා පාදකජ්ඣානමෙව සමාපජ්ජිතබ්බං සියා. යාය නිසජ්ජාය නිසිත්තස්ස අනුස්සරණාරම්භො, සා ඉධ සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා. තතො ආසනපඤ්ඤාපනන්ති තතො නිසජ්ජාය පුරිමකං ආසනපඤ්ඤාපනං ආවජ්ජිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. එස නයො සෙසෙසුපි. භොජනකාලොතිආදීසු කාලසීසෙන තස්මිං තස්මිං කාලෙ කතකිච්චමාහ. චෙතියඬගණ්ණොධියඬගණ්ණවන්දනකාලොති චෙතියඬගණ්ණොධියඬගණ්ණසු චෙතියබ්බොධිනං වන්දනකාලො. සකලං රත්තින්දිවන්ති අව්චන්තසංයොගෙ උපයොගව්චනං.

කිඤ්චි කිච්චං. එත්තකෙනාති පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනෙන. පාදකජ්ඣානඤ්ඤි සත්ථකස්ස විය නිසානසිලා සතිපඤ්ඤානම්පි නිසිතභාවාවහං. යං තස්ස, තා තං සමාපජ්ජනෙන පරමනෙපක්කජ්ජත්තා භොන්ති. තෙනාහ “දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං භොති”ති, අන්ධකාරට්ඨානෙන අධිජ්ජායො. පුරිමභවෙති ඉමස්ස භවස්ස අනන්තරෙ පුරිමස්මිං භවෙ. පචත්තිතනාමරූපන්ති අත්තතො පච්චයෙහි පචත්තිතනාමරූපං. තඤ්ච බො පයමං රූපං ආවජ්ජිත්වා නාමං ආවජ්ජිතබ්බං. පයමං නාමං ආවජ්ජිත්වා පච්ඡා රූපන්ති අපරෙ. පභොතිති සක්කොති. පණ්ඩිතො නාම ඉමිස්සා අභිඤ්ඤාභාවනාය කතාධිකාරො.

“අඤ්ඤං උප්පන්න”න්ති ඉදං අඤ්ඤස්මා කම්මභවා අඤ්ඤො උපපත්තිභවො උප්පන්නොති කත්වා වුත්තං අද්ධාපච්චුප්පන්නන්තරභාවතො. අඤ්ඤො එකභවෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤමෙව නාමරූපං උප්පජ්ජති, නිරුද්ධඤ්ච අප්පට්ඨන්ධිකං. තෙනෙවාහ –

“යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්ස, තිට්ඨමානස්ස වා ඉධ;
සබ්බෙපි සදිසා ඛන්ධා, ගතා අප්පට්ඨන්ධිකා”ති. (මහානි. 39);

තං යානන්ති තං නික්ඛෙපට්ඨානං. ආභුන්දරිකන්ති සමන්තතො, උපරි ව සනසඤ්ජන්තං සම්බාධට්ඨානං. අන්ධතමම්චාති අන්ධකාරතිමිසා විය.

කූටාගාරකණ්ණිකත්ථායාති කූටාගාරස්ස කූටත්ථාය. කූටාගාරස්ස කණ්ණිකා විය පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං, මහාරුක්ඛො විය පුරිමභවෙ චුතික්ඛණෙ පවත්තනාමරූපං, සාබ්‍යපලාසා විය තෙන සම්බන්ධං ඉමස්මිං භවෙ පට්ඨන්ධිවිත්තං, ඵරසුධාරා විය පරිකම්මභාවනා, කම්මාරසාලා විය පාදකජ්ඣානන්ති ඵලං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. කට්ඨඵාලකොපමාපි “යථා නාම බලවා පුරිසො ඔදනපවනාදිඅත්ථං මහන්තං දාරුං ඵාලෙන්නො තස්ස තවචෙග්ගුමත්තඵාලෙන ඵරසුධාරාය විපන්නාය මහන්තං දාරුං ඵාලෙතුං අසක්කොන්නො ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා”තිආදිනා වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බා. තථා කෙසොභාරකූපමා.

පුබ්බෙතිවාසඤ්ඤාණං නාම න හොති අතීතාසු ජාතීසු නිවුත්ථධම්මාරම්මණත්තාභාවා. තන්ති පච්ඡිමනිසජ්ජතො පභුති යාව පට්ඨන්ධි පවත්තං ඤ්ඤාණං පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මභාවෙන පවත්තසමාධිනා සම්පයුත්තඤ්ඤාණං පරිකම්මසමාධිඤ්ඤාණං. තං රූපාවචරං සන්ධාය න යුජ්ජතීති තං තෙසං වචනං අතීතංසඤ්ඤාණං වෙ, රූපාවචරං අධිජ්ජෙතං න යුජ්ජති පරිකම්මසමාධිඤ්ඤාණස්ස කාමාවචරභාවතො. න හි අනන්තරචුතිවිත්තස්ස ඔරතො පවත්තික්ඛන්ධෙ ආරබ්භ රූපාවචරං විත්තං උප්පජ්ජතීති පාළියං, අට්ඨකථායං වා ආගතං අත්ථි. යෙසං ජවනානං පුරිමානීති යොජනා. යදා පන අප්පනාවිත්තං හොති, තදාස්සාති සම්බන්ධො. ඉදං පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං නාමාති කාමං අනන්තරස්ස භවස්ස චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කත්වා පවත්තඤ්ඤාණං දස්සිතං, තං පන නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං ඤ්ඤාණසාමඤ්ඤස්ස ජොතිතභාවතො. යථෙව හි තතො නාමරූපතො පභුති සබ්බෙ අතීතා ඛන්ධා, ඛන්ධපට්ඨන්ධි ව සබ්බො පුබ්බෙතිවාසො, ඵලං තස්ස පටිච්ඡිකුතවසෙන පවත්තඤ්ඤාණං පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං. තෙනාහ “තෙන ඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තාය සතියා අනෙකවිහිතං පුබ්බෙතිවාසං අනුස්සරති”ති.

404. එකමිපි ජාතින්ති එකමිපි භවං. සො හි එකකම්මනිබ්බත්තො ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නො අත්තොගධධම්මප්පහෙදො ඛන්ධප්පබන්ධො ඉධ ජාතීති අධිප්පෙතො. තෙනාහ “එකමිපි...පෙ.... ඛන්ධසත්තාන”න්ති. පරිභායමානොති බියමානො විනස්සමානො. කප්පොති අසඬ්ඛොයායකප්පො. සො පන අත්ථො කාලො, තදා පවත්තමානසඬ්ඛාරවසෙනස්ස පරිභානි වෙදිතබ්බා. වඩ්ඪමානො විවට්ඨකප්පොති එත්ථාපි එසෙව නයො. යො පන “කාලං බෙපෙති”ති, “කාලො සසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා”ති (ජා. 1.2.190) ව ආදීසු කාලස්සාපි බයො වුවිච්ඡිති, සො ඉධ නාධිප්පෙතො අනිට්ඨප්පසඬ්ඛනො. සංවට්ටනං විනස්සනං සංවට්ටො, සංවට්ටනො උද්ධං තථා යායී සංවට්ටට්ඨායී. තංමූලකත්තාති තංපුබ්බකත්තා. විවට්ටනං නිබ්බත්තනං, වඩ්ඪනං වා විවට්ටො.

තෙජොසංවට්ටො ආපොසංවට්ටො වායොසංවට්ටොති එවං සංවට්ටසීමානුක්කමෙන සංවට්ටෙසු වත්තබ්බෙසු තථා අවත්වා “ආපොසංවට්ටො තෙජොසංවට්ටො වායොසංවට්ටො”ති වචනං සංවට්ටකමහාභූතදෙසනානුපුබ්බියාති කෙවි. සංවට්ටානුපුබ්බියාති අපරෙ. ආපෙන සංවට්ටො ආපොසංවට්ටො. සංවට්ටසීමාති සංවට්ටමරියාදා.

සංවට්ටතීති විනස්සති. සදාති සබ්බකාලං, තීසුපි සංවට්ටකාලෙසුති අත්ථො.

“එකං බුද්ධබ්බත්ත”න්ති ඉධ යං සන්ධාය වුත්තං, තං නියමෙත්වා දස්සෙතුං “බුද්ධබ්බත්තං නාම තිව්ඨ”න්තිආදි වුත්තං. යත්තකෙ යානෙ තථාගතස්ස පටිසන්ධිඤ්ඤාණානුභාවො පුඤ්ඤඵලසමුත්තෙජ්ජො සරසෙනෙව පථවී විජම්භති, තං සබ්බමිපි බුද්ධඬ්ඤානස්ස නිබ්බත්තනබ්බත්තං නාමාති ආහ “ජාතිබ්බත්තං දසසහස්සවක්කවාළපරියන්ත”න්ති. ආනුභාවො වත්තතීති ඉධ ඉද්ධිමා වෙතොවසිප්පත්තො ආණාබ්බත්තපරියාපන්තෙ යත්ථ කත්ථවි වක්කවාළෙ යත්වා අත්තනො අත්ථාය පරිත්තං කත්වා තත්ථෙව අඤ්ඤං වක්කවාළං ගතොපි කතපරිත්තො එව හොති. අථ වා තත්ථ එකවක්කවාළෙ යත්වා සබ්බසත්තානං අත්ථාය පරිත්තෙ කතෙ ආණාබ්බත්තෙ සබ්බසත්තානං අභිසම්භූණාත්ථෙව පරිත්තානුභාවො තත්ථ දෙවතාහි පරිත්තාණාය සම්පට්ච්ඡිතබ්බතො. යං විසයබ්බත්තං සන්ධාය එකස්මිංයෙව බණ්ණෙ සරෙන අභිවිඤ්ඤාපනං, අත්තනො රූපදස්සනඤ්ඤා පටිජානන්තෙන භගවතා “යාවතා වා පන ආකඬ්ඛෙයා”ති (අ. නි. 3.81) වුත්තං. යත්ථාති යස්මිං අනන්තාපරිමාණෙ විසයබ්බත්තෙ. යං යං තථාගතො ආකඬ්ඛති, තං තං ජානාති ආකඬ්ඛාමත්තපට්ඨද්ධවුත්තිතාය බුද්ධඤ්ඤාණස්ස සණ්ඨහත්තන්ති විවට්ටමානං ජායමානං.

405. ගොබායිතකමත්තෙසුති ගොහි බාදිතබ්බප්පමාණෙසු. යන්ති යස්මිං සමයෙ. පුප්ඵළපජීවිනියො ච දෙවතා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්තිති සම්බන්ධො.

එතෙසන්ති “චස්සුපජීවිනො”තිආදිනා චුත්තසත්තානං. තත්ථාති බ්‍රහ්මලොකෙ. සො ච බො පරිත්තාභාදිබ්‍රහ්මලොකො වෙදිතබ්බො. “පටිලද්ධජ්ඣානවසෙනා”ති වත්වා ඥානප්පටිලාභස්ස සම්භවං දස්සෙතුං “තදා හී”තිආදි චුත්තං. ලොකං බ්‍රහ්මෙත්ති සම්පිණ්ඩෙත්තිති ලොකබ්‍රහ්මා. තෙ කිර දිස්වා මනුස්සා තත්ථ තත්ථ ධීතාපි නිසින්තාපි සංවෙගජාතා, සම්භමප්පත්තා ච හුත්වා තෙසං ආසන්නො යානෙ සන්තිපත්තිති. සිබාබන්ධස්ස මුත්තතාය මුත්තසිරා. ඉතො විතො ච විධුයමානකෙසතාය විකිණ්ණකෙසා. ලොකවිනාසභයෙන සොකවත්තවිත්තතාය අතිවිය විරූපවෙසධාරිතො. මාරිසාති දෙවානං පියසමුදාවාරො. කථං පනෙතෙ කප්පවුට්ඨානං ජානන්තිති? ධම්මතාය සඤ්චොදිතාති ආචරියා. තාදිසනිමිත්තදස්සනෙනාති එකෙ. බ්‍රහ්මදෙවතාහි උයොයාජිතාති අපරෙ.

මෙත්තාදිනීති මෙත්තාමනසිකාරාදීති කාමාවචරපුඤ්ඤානි. දෙවලොකෙති කාමදෙවලොකෙ. දෙවානං කිර සුබසම්ඵස්සවාතග්ගහණපරිචයෙන වායොකසිණෙ ඥානානි සුබෙනෙව ඉජ්ඣන්ති. තෙන චුත්තං “වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඥානං පටිලභන්ති”ති. තදඤ්ඤෙ පනාති ආපායිකෙ සන්ධායාහ. තත්ථාති දෙවලොකෙ.

දුතියො සූරියොති දුතියං සූරියමණ්ඩලං. සත්තසූරියන්ති සත්තසූරියපාතුභාවසුත්තං. පකතිසූරියෙති කප්පවුට්ඨානකාලතො පුබ්බෙ උප්පන්නසූරියවිමානෙ. කප්පවුට්ඨානකාලෙ පන යථා අඤ්ඤෙ කාමාවචරදෙවා, එවං සූරියදෙවපුත්තොපි ඥානං නිබ්බත්තෙත්වා බ්‍රහ්මලොකං උපපජ්ජති, සූරියමණ්ඩලං පන පහස්සරතරඤ්චෙව තෙජවත්තතරඤ්ච හුත්වා පවත්ති. තං අන්තරධායිත්වා අඤ්ඤමෙව උප්පජ්ජතිති අපරෙ. ගඬිගා යමුනා සරභු අචිරවති මහීති ඉමා පඤ්ච මහානදියො.

පහවාති උප්පත්තිට්ඨානභූතා. භංසපාතනොති මන්දාකිනිමාහ.

න සණ්ඨාතීති න තිට්ඨති.

පරියාදින්නසිනෙහන්ති පරික්ඛිණසිනෙහං. යාය ආපොධාතුයා තත්ථ තත්ථ පථව්ධාතු ආබන්ධත්තා සම්පිණ්ඩතා හුත්වා තිට්ඨති, සා ඡසූරියපාතුභාවෙන පරික්ඛයං ගච්ඡති. යථා විදන්ති යථා ච ඉදං චක්කවාළං. එවං

කොටිසතසහස්සවක්කවාළානිපීති විපත්තිමහාමෙඤ්ජපත්තිතො පටියාය ඉධ වුත්තං සබ්බං කප්පවුටියානං, තං තත්ථ අතිදිසති.

පලුප්ඡිත්වාති ඡිප්ඡිත්වා. සඬබාරගතන්ති භූතූපාදායප්පහෙදං සඬබාරජානං. සබ්බසඬබාරපරික්ඛයාති ඤාපෙතබ්බසඬබාරපරික්ඛයා. සයම්පි සඬබාරගතං සමානං ඉන්ධනාභාවතො ඡාරිකම්පි අසෙසෙත්වා නිබ්බහිත්වා වූපසමතීති ආහ “සප්පි...පෙ.... නිබ්බායති”ති.

406. දීඝස්ස අද්ධුනොති සංවට්ටටියායි අසඬබොයායාකප්පසඬබාතස්ස දීඝස්ස කාලස්ස අව්වයෙන. තාලක්ඛන්ධාදීති ආදි-සද්දෙන සාකසාලාදිරුක්ඛෙ සඬගණ්හාති. සනං කරොතීති විසරිතං අදත්වා පිණ්ඩිතං කරොති. තෙනාහ “පරිවටුම”න්ති, වට්ටහාවෙන පරිවිජින්නං. තන්ති උදකං. අස්සාති වාතස්ස. විවරං දෙතීති යථා සනං කරොති සම්පිණ්ඩෙති, එවං තත්ථ අන්තරං දෙති. පරික්ඛයමානන්ති පුබ්බෙ යාව බ්‍රහ්මලොකා එකොසභූතෙන වාතෙන පරිසොසියමානතාය පරික්ඛයං ගච්ඡන්තං. බ්‍රහ්මලොකො පාතූහවතීති යොජනා. බ්‍රහ්මලොකොති ව පයමජ්ඣානභූමිමාහ. උපරි චතුකාමාවචරදෙවලොකටියානෙති යාමදෙවලොකාදීනං චතුන්නං පතිටියානටියානෙ. වාතූමහාරාජිකතාවතිංසහවනානං පන පතිටියානටියානාති පථවීසම්ඛන්ධතාය න තාව පාතූහවන්ති.

රුන්ධන්තීති යථා හෙටියා න හස්සති, එවං නිරොධෙත්ති.

“පයමතරාහිනිබ්බත්තා”ති ඉදං ආයුක්ඛයස්ස සම්භවදස්සනං, තෙන ද්වින්නං, චතුන්නං, අට්ඨන්නං වා කප්පානං ආදිමිහි නිබ්බත්තාති දස්සෙති. තකොති ආහස්සරබ්‍රහ්මලොකතො. පරිත්තාහඅප්පමාණාහාපි හි ආහස්සරග්ගහණෙනෙව සඬගහං ගච්ඡන්ති. “තෙ භොන්ති සයංපහා අත්තලික්ඛවරා”ති ඉදං උපචාරජ්ඣානපුඤ්ඤස්ස මහානුභාවතාය වුත්තං. ආලුප්පකාරකන්ති ආලොපං කත්වා කත්වාති වදන්ති, ආලුප්පනං විලොපං කත්වාති අත්ථො.

හට්ඨතූටියාති අතිවිය හට්ඨා උප්පිලාවිතවිත්තා. නාමං කරොන්තීති තථා වොහරන්ති.

සිනෙරුවක්කවාළහිමවන්තපබ්බතාති එත්ථ දීපසමුද්දාපිති වත්තබ්බං. තථා හි වක්ඛති “නින්තනින්තටියානෙ සමුද්දා, සමසමටියානෙ දීපා”ති. ථූපථූපාති උන්නතුන්නතා.

අතිමඤ්ඤන්තිති අතික්කමිත්වා මඤ්ඤන්ති, භීළෙන්තිති අත්ථො. තෙනෙව නයෙනාති “එකච්චෙ වණ්ණවන්තො භොන්ති”තිආදිනා (දී. නි. 3.123) වුත්තෙන නයෙනෙව. පදාලකාති එවංනාමිකා ලතාජාති. තස්සා කිර පාරාසවජාති ගළොච්ඡිති වදන්ති. අකට්ඨෙය එව භූමිප්පදෙසෙ පච්චනකො අකට්ඨපාකො. අකණොති කුණ්ඩකරහිතො.

සුමනසඬ්ඛාතජාතිපුප්ඵසදිසො සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො. යො යො රසො එතස්සාති යංයංරසො, ඔදනො, තං යංයංරසං, යාදිසරසවන්තන්ති අත්ථො. රසපථවි, භූමිප්පටකො, පදාලකා ව පරිභුත්තා සුධාහාරො විය බුද්දං විනොදෙන්වා රසහරණිහි රසමෙව බුහෙන්තා තිට්ඨන්ති, න වත්ථුනො සුබුමභාවෙන නිස්සන්දා, සුබුමභාවෙනෙව ගහණින්ධනමෙව ව භොන්ති. ඔදනො පන පරිභුත්තො රසං වඩ්ඪෙත්තොපි වත්ථුනො ඔළාරිකභාවෙන නිස්සන්දං විස්සජ්ජෙන්තො පස්සාවං, කසටඤ්ච උප්පාදෙතීති ආහ “තතො පහුති මුත්තකරිසං සඤ්ජායති”ති. පුරිමත්තභාවෙසු පවත්තඋපචාරජ්ඣානානුභාවෙන යාව සත්තසත්තානෙ කාමරාගවික්ඛම්භනාවෙගො න සමිතො, න තාව බලවකාමරාගූපනිස්සයාති ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියාති පාතුරහෙසුං. යදා පනස්ස විච්ඡින්නතාය බලවකාමරාගො ලද්ධාවසරො අහොසි, තදා තදුපනිස්සයාති තාති සත්තානං අත්තභාවෙසු සඤ්ජායිංසු. තෙන වුත්තං “පුරිසස්ස...පෙ.... පාතුහවති”ති. තෙනෙවාහ “තත්‍ර සුද්”න්තිආදි.

අලසජාතිකස්සාති සජ්ජකමෙව තණ්ඩුලං අග්ගහෙන්වා පරදිවසස්සත්ථාය ගහණෙන අලසපකතිකස්ස.

අනුත්ථුනන්තිති අනුසොචන්ති. සම්මන්තෙය්‍යාමාති සමනුජානෙය්‍යාම. නොති අම්හෙසු. සම්මාති සම්මදෙව යථාරහං. ඛිසිතඛිබන්ති ඛියනාරහං නින්දනීයං. ගරහිතඛිබන්ති භීළතඛිබං.

අයමෙව භගවා පටිබලො පග්ගහනිග්ගහං කාතුන්ති යොජනා. රඤ්ජෙතීති සඬ්ගහවත්ථුහි සම්මදෙව රමෙති පිණෙති.

විචට්ටට්ඨායිඅසඬ්ඛෙය්‍යාං වතුසට්ඨිඅන්තරකප්පසඬ්ගහං. විසතිඅන්තරකප්පසඬ්ගහන්ති කෙවි. සෙසාසඬ්ඛෙය්‍යාති කාලතො තෙන සමප්පමාණානෙව.

407. මහාධාරාහීති තාලසාලක්ඛන්ධප්පමාණාහි මහතීහි බාරුදකධාරාහි. සමන්තතොති සබ්බසො. පථවිතොති පථවියා හෙට්ඨිමන්තතො පහුති. තෙන හි බාරුදකෙන ථුට්ඨථුට්ඨා පථවිපබ්බතාදයො උදකෙ පක්ඛිත්තලොණසක්ඛරා විය

විලියන්තෙව, තස්මා පථවීසන්ධාරුදකෙන සද්ධිං එකුදකමෙව තං භොතීති කෙවි. අපරෙ “පථවීසන්ධාරකං උදකක්ඛන්ධඤ්ච උදකසන්ධාරකං වායුක්ඛන්ධඤ්ච අනවසෙසතො විනාසෙත්වා සබ්බත්ථ සයමෙව එකොසභුතං තිට්ඨති”ති වදන්ති, තං යුත්තං. තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙති පරිත්තාහඅප්පමාණාහආහස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ, තයිදං “අයං පන විසෙසො”ති ආරද්ධත්තා වුත්තං, අඤ්ඤාතා “ඡපි බ්‍රහ්මලොකෙ”ති වත්තබ්බං සියා. සුභකිණ්හෙති උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන තතියජ්ඣානභූමියා උපලක්ඛණං. පරිත්තාසුභඅප්පමාණාසුභෙපි හි ආහව්ව උදකං තිට්ඨති. හෙට්ඨා “ආහස්සරෙ ආහව්ව තිට්ඨති”ති එත්ථාපි එසෙව තයො. තන්ති තං කප්පවිනාසකඋදකං. උදකානුගතන්ති උදකෙන අනුගතං ථුට්ඨං. අභිභවිත්වාති විලියාපෙත්වා.

ඉදමෙකං අසඬ්ඛෙය්‍යයන්ති ඉදං සංවට්ටසඬ්ඛාතං කප්පස්ස එකං අසඬ්ඛෙය්‍යං.

408. ථූලරූපෙ අපගතෙ එව පථවීනිස්සිතං සණ්භරජං අපගච්ඡතීති වුත්තං “තතො සණ්භරජ”න්ති. සමුට්ඨාපෙතීති සම්බන්ධො. “විසමට්ඨානෙ ඨිතමහාරුක්ඛෙ”ති ඉදං පඨමං සමුට්ඨාපෙතබ්බතං සන්ධාය වුත්තං.

වක්කවාළපබ්බතමපි සිනෙරුපබ්බතමපිති මහාපථවියා විපරිවත්තනෙනෙව විපරිවත්තිතං වක්කවාළපබ්බතමපි සිනෙරුපබ්බතමපි වාතො උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ බිපති. තෙ වක්කවාළපබ්බතාදයො. අභිභන්ත්වාති සට්ටෙත්වා. අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති එකිස්සා ලොකධාතුයා වක්කවාළහිමවත්තසිනෙරුං අඤ්ඤස්සා ලොකධාතුයා වක්කවාළාදීහිති එවං අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගමවසෙන සට්ටෙත්වා. සබ්බසඬ්ඛාරගතන්ති පථවීසන්ධාරකඋදකං, තංසන්ධාරකවාතන්ති සබ්බං සඬ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයමපි විනස්සති අවට්ඨානස්ස කාරණාභාවතො.

409. යදිපි සඬ්ඛාරානං අහෙතුකො සරසනිරොධො විනාසකාභාවතො, සන්තානනිරොධො පන හෙතුචිරහිතො නත්ථි යථා තං සත්තකායෙසුති. භාජනලොකස්සාපි සහෙතුකෙන විනාසෙන භවිතබ්බන්ති හෙතුං පුච්ඡති “කිං කාරණා එවං ලොකො විනස්සති”ති. ඉතරො යථා තත්ථ නිබ්බත්තනකසත්තානං පුඤ්ඤබලෙන පඨමං ලොකො විවට්ටති, එවං තෙසං පාපබලෙන සංවට්ටතීති දස්සෙන්නො “අකුසලමූලකාරණා”ති ආහ. යථා හි රාගදොසමොහානං අධිකභාවෙන යථාක්කමං රොගන්තරකප්පො, සත්ථන්තරකප්පො, දුබ්භික්ඛන්තරකප්පොති ඉමෙ තිව්ධා අන්තරකප්පා විවට්ටට්ඨායිමහි අසඬ්ඛෙය්‍යකප්පෙ ඡායන්ති, එවමෙනෙ යථාවුත්තා තයො සංවට්ටා රාගාදීනං අධිකභාවෙනෙව හොන්තීති දස්සෙන්නො “අකුසලමූලෙසු හි”තිආදිමාහ. උස්සන්තතරෙති අතිවිය උස්සන්තො. දොසෙ උස්සන්තතරෙ

අධිකතරදොසෙන විය තික්ඛතරෙන බාරුදකෙන විනාසො යුත්තොති චුත්තං “දොසෙ උස්සන්තතරෙ උදකෙන විනස්සති”ති. පාකටසත්තුසදිසස්ස දොසස්ස අග්ගිසදිසතා, අපාකටසත්තුසදිසස්ස රාගස්ස බාරුදකසදිසතා ච යුත්තොති අධිප්පායෙන “දොසෙ උස්සන්තතරෙ අග්ගිනා, රාගෙ උස්සන්තතරෙ උදකෙනා”ති කෙව්වාදස්ස අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. රාගො සත්තානං බහුලං පවත්තතිති රාගවසෙන බහුසො ලොකවිනාසො.

410. එවං පසඬගෙන සංවට්ටාදිකෙ පකාසෙත්වා ඉදානි යථාධිකතං නෙසං අනුස්සරණාකාරං දස්සෙතුං “පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්තොපි”තිආදි ආරද්ධං.

“අමුම්භි සංවට්ටකප්පෙ”ති ඉදං සංවට්ටකප්පස්ස ආදිතො පාළියං (දී. නි. 1.244) ගහිතත්තා චුත්තං. තත්ථාපි හි ඉමස්ස කතිපයං කාලං භවාදීසු සංසරණං උපලබ්භතීති. සංවට්ටකප්පෙ චා වට්ටමානෙසු භවාදීසු ඉමස්ස උපපත්ති අහොසි, තංදස්සනමෙතං දට්ඨබ්බං. අථ චා අමුම්භි සංවට්ටකප්පෙති එත්ථ වා-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො දට්ඨබ්බො, තෙන ච අනියමත්ථෙන ඉතරාසඬබ්බොයානාමපි සඬගහො සිද්ධො හොති. භවෙ වාතිආදීසු කාමාදිභවෙ චා අණ්ඩජාදියොනියා චා දෙවාදි ගතියා චා නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤිආදිවිඤ්ඤාණට්ඨිතියා චා සත්තාවාසෙ චා බත්තියාදි සත්තනිකායෙ චා. ආසින්නි අහොසිං. වණ්ණසම්පත්තිං වාති වා-සද්දෙන වණ්ණවිපත්තිං වාති දස්සෙති.

සාලිමංසොදනාභාරො චා ගිහිකාලෙ. පවත්තඵලභොජනො චා තාපසාදිකාලෙ. සාමීසා ගෙහස්සිතා සොමනස්සාදයො. නිරාමීසා නෙක්ඛම්මස්සිතා. ආදි-සද්දෙන විවෙකජසමාධිජසුබාදිනං සඬගහො.

“අමුත්ථාසි”ත්තිආදිනා සබ්බං යාවදිච්ඡකං අනුස්සරණං දස්සෙත්වා ඉදානි අඤ්ඤථා අත්ථං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අමුත්ථාසිත්ති සාමඤ්ඤනිද්දෙසොයං, බ්‍යාපනිච්ඡාලොපො චා, අමුත්ථ අමුත්ථාසිත්ති චුත්තං හොති. අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවදිච්ඡකං අනුස්සරණන්ති එත්ථ ආරොහන්තස්සාති පටිලොමතො ඤාණෙන පුබ්බෙනිවාසං ආරොහන්තස්ස. පච්චවෙක්ඛණන්ති අනුස්සරිතානුස්සරිතස්ස පච්චවෙක්ඛණං, න අනුස්සරණං. ඉතීති චුත්තත්ථනිදස්සනං. තඤ්ච බො යථාරහතො, න යථානුපුබ්බතොති දස්සෙත්තො “නාමගොත්තවසෙනා”තිආදිමාහ. වණ්ණාදිහීති වණ්ණාභාරවෙදයිතායුපරිච්ඡෙදෙහි. ඔදාතොතීති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො චා, තෙන ඵලමාදි එවංපකාරනානත්තතොති දස්සිතං හොති.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වුත්තප්පානඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

411. වුත්තියාති වචනෙ. උපපානෙති උපපජ්ජනෙ. සමීපත්ථෙ වෙනං භූමිමවචනං, වුත්තික්ඛණසාමන්තා, උපපත්තික්ඛණසාමන්තා වාති වුත්තං හොති. තථා හි වක්ඛති “යෙ පන ආසන්නවුත්තිකා”තිආදි (විසුද්ධි. 2.411). දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙනෙව සත්තානං වුත්ති ව උපපත්ති ව ඤායතීති ආහ “දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණත්ථන්ති වුත්තං හොති”ති. දිබ්බසදිසත්තාතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. අයං පන විසෙසො – තත්ථ “සොතධාතු”ති පදං අපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිලිඬ්ඨගවසෙන වුත්තං, ඉධ නපුංසකලිඬ්ඨගවසෙන වත්තබ්බං. තත්ථ ව ආලොකපරිග්ගහෙන පයොජනං නත්ථි, ඉධ අත්ථිති වුත්තං “ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බ”න්ති, කසිණාලොකානුග්ගහෙන පත්තබ්බත්තා, සයං ඤාණාලොකඵරණභාවෙන ව මහාජුතිකභාවතොති අත්ථො. මහාජුතිකමිපි හි “දිබ්බ”න්ති වුවචති “දිබ්බමිදං බ්‍යම්භ”න්තිආදීසු. මහාගතිකත්තාති මහනියගමනත්තා, විමහයනියපවත්තිකත්තාති අත්ථො. විමහයනියා නිස්ස පවත්ති තිරොකුට්ඨාදිගතරූපදස්සනතො. “දිබ්බසදිසත්තා”ති ව හීනුපමාදස්සනං දෙවතානං දිබ්බවක්ඛුතොපි ඉමස්ස මහානුභාවත්තා. තෙන දිබ්බවක්ඛුලාභාය යොගිතො පරිකම්මකරණං තජ්ජපිපක්ඛාහිභවස්ස අත්ථතො තස්ස විජයිවිජා නාම හොති, දිබ්බවක්ඛුලාහි ව ඉද්ධිමා දෙවතානං වචනග්ගහණක්ඛමනධම්මදානවසෙන මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරාදයො විය දානග්ගහණලක්ඛණෙ, වොහාරෙ ව පවත්තෙය්‍යාති එවං විහාරවිජයිවිජාවොහාරජුතිගතිසඬ්ඛාතානං අත්ථානං වසෙන ඉමස්ස අභිඤ්ඤාඤාණස්ස දිබ්බවක්ඛුභාවසිද්ධිතො. සද්දවිදු ව තෙසු එව අත්ථෙසු දිවු-සද්දං ඉව්ජන්තිති වුත්තං “තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙන චෙදිතබ්බ”න්ති.

දස්සනට්ඨෙය්‍යාති රූපදස්සනභාවෙන. වක්ඛුනා හි සත්තා රූපං පස්සන්ති. යථා මංසවක්ඛු විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආවික්ඛන්තං විය පවත්තති, න තථා ඉදං. ඉදං පන සයමෙව තතො සාතිසයං වක්ඛුකිවචකාරීති ආහ “වක්ඛුකිවචකරණෙන වක්ඛුමිවාතිපි වක්ඛු”ති. “දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා”ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං. “යො හී”තිආදි වුත්තං. උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති පරතො උපපත්තියා අදස්සනතො එත්ථෙට්ඨායං සත්තො උච්ඡන්තො, එවමිතරෙපිති. නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති ලාභී අධිච්චසමුප්පත්තිකො විය. බුද්ධපුත්තා පස්සන්තියෙවාති උත්තරපදාවධාරණං, න පුරිමපදාවධාරණං. එවං හි ජයද්දිසජාතකාදිහි අවිරොධො සිද්ධො හොති.

මනුස්සානං ඉදන්ති මානුසකං, මනුස්සානං ගොවරභූතං රූපාරම්මණං. තදඤ්ඤස්ස පන දිබ්බතිරොහිතාතිසුබ්බමාදිහෙදස්ස රූපස්ස දස්සනතො අතික්කන්තමානුසකං. එවරූපඤ්ච මනුස්සපචාරං අතික්කන්තං නාම හොතිති

ආහ “මනුස්සුපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙනා”ති. එවං විසයමුඛෙන දස්සෙත්වා ඉදානි විසයිමුඛෙන දස්සෙතුං “මානුසකං වා”තිආදි වුත්තං. තත්ථාපි මංසවක්ඛාතික්කමො තස්ස කිච්චාතික්කමෙනෙව දට්ඨබ්බො.

දිබ්බවක්ඛුනාති දිබ්බවක්ඛුඤාණෙනපි. දට්ඨුං න සක්කා ඛණස්ස අතිඉත්තරතාය අතිසුබ්බමතාය කෙසඤ්චි රූපස්ස. අපිච දිබ්බවක්ඛුස්ස පච්චුප්පන්තං රූපාරම්මණං, තඤ්ච පුරෙජාතපච්චයභුතං, න ච ආවජ්ජනපරිකම්මෙහි විනා මහග්ගතස්ස පවත්ති අත්ථි, නාපි උප්පජ්ජමානාමෙව රූපං ආරම්මණපච්චයො භවිතුං සක්කොති, හිජ්ජමානං වා. තස්මා “චුතුපජාතක්ඛණෙ රූපං දිබ්බවක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කා”ති සුචුත්තමෙතං. යදි දිබ්බවක්ඛුඤාණං රූපාරම්මණමෙව, අථ කස්මා “සත්තෙ පස්සති”ති වුත්තන්ති? යෙභුයොන සත්තසත්තානගතරූපදස්සනතො එවං වුත්තං. සත්තගහණස්ස වා කාරණභාවතො වොහාරවසෙන වුත්තන්තිපි කෙච්. තෙ වචමානාති අධිජ්ජෙතාති සම්බන්ධො. එවරූපෙති න චුතුපජාතක්ඛණසමඬිගිනොති අධිජ්ජායො.

මොහුපනිස්සයං නාම කම්මං නිහීනං නිහීනඵලං හොතීති ආහ “මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා”ති. තබ්බිපරිතෙති තස්ස හීලිතාදිභාවස්ස විපරිතෙ, අහීලිතෙ අනොහීලිතෙ අනොඤ්ඤාතෙ අනවඤ්ඤාතෙ විත්තිකතෙති අත්ථො. සුවණ්ණෙති සුන්දරවණ්ණෙ. දුබ්බණ්ණෙති අසුන්දරවණ්ණෙ. සා පනායං සුවණ්ණදුබ්බණ්ණතා යථාක්කමං කම්මස්ස අදොසදොසුපනිස්සයතාය හොතීති ආහ “අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා”තිආදි. සුන්දරං ගතිං ගතා සුගතාති ආහ “සුගතිගතෙ”ති, සුගතිං උපපන්නෙති අත්ථො. අලොභජ්ඣාසයා සත්තා වදඤ්ඤා විගතමච්ඡෙරා අලොභුපනිස්සයෙන කම්මුනා සුභගා සම්ඤ්ඤා හොන්තීති ආහ “අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා අඬ්ඨෙ මහද්ධනෙ”ති. දුක්ඛං ගතිං ගතා දුග්ගතාති ආහ “දුග්ගතිගතෙ”ති. ලොභජ්ඣාසයා සත්තා ලුද්ධා මච්ඡරිතො ලොභුපනිස්සයෙන කම්මුනා දුග්ගතා දුරුපෙතා හොන්තීති ආහ “ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා දලිද්දෙ අප්පන්නපානෙ”ති.

උපවිතන්ති ඵලාවහභාවෙන කතං. යථා කතං හි කම්මං ඵලදානසමත්ථං හොති, තථා කතං උපවිතං. වචමානෙතිආදීහි දිබ්බවක්ඛුකිච්චං වුත්තන්ති විසයමුඛෙන විසයිඛ්‍යාපාරමාහ. පුරිමෙහිති වා “දිබ්බෙන වක්ඛුනා”තිආදීනි පදානි සන්ධාය වුත්තං. ආදීහිති එත්ථ ව-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො. තස්මා “දිබ්බෙන...පෙ.... පස්සති”ති ඉමෙහි, “වචමානෙ”තිආදීහි ව දිබ්බවක්ඛුකිච්චං වුත්තන්ති අත්ථො.

ඉමිනා පන පදෙනාති “යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාති”ති ඉමිනා වාකොන. ඉධ හික්ඛුති ඉමස්මිං සාසනෙ හික්ඛු, දිබ්බවක්ඛුඤාණලාභීති

අධිප්පායො. සො ච දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණලාභී නෙරයිකෙ ච සත්තෙ පච්චක්ඛන්තො දිස්වා යීතො. එවං මනසි කරොතීති තෙසං නෙරයිකානං නිරයසංවත්තනියස්ස කම්මස්ස ඤාතුකාමතාවසෙන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා වුට්ඨාය පරිකම්මවසෙන මනසි කරොති. කිං නු බොතිආදි මනසිකාරවිධිදස්සනං. එවං පන පරිකම්මං කත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජන්වා වුට්ඨිතස්ස තං කම්මං ආරම්මණං කත්වා ආවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්තීතිආදි සබ්බං චුත්තනයමෙව. “විසුං පරිකම්මං නාම නත්ථි”ති ඉදං පන දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙන විනා යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස විසුං පරිකම්මං නත්ථිති අධිප්පායෙන චුත්තං. එවඤ්චෙන ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤාතා යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස මහග්ගතභාවො එව න සියා. දෙවානං දස්සනෙපි එසෙව නයො. නෙරයිකදෙවග්ගහණං චෙත්ථ නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. ආකඨ්ඨමානො හි දිබ්බවක්ඛුලාභී අඤ්ඤගතිකෙසුපි එවං පටිපජ්ජතියෙව. තථා හි චක්ඛති “අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡානයොනිං දිපෙතී”ති (විසුද්ධි. 2.411), “සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඬගය්හතී”ති (විසුද්ධි. 2.411) ච. තං නිරයසංවත්තනියං කම්මං ආරම්මණං එතස්සාති තංකම්මාරම්මණං. ඵාරුසකචනාදීසුති ආදි-සද්දෙන චිත්තලතාවනාදීනං සඬගහො.

යථා විමස්සාති යථා ච ඉමස්ස යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස විසුං පරිකම්මං නත්ථි, එවං අනාගතංසඤ්ඤාණස්සපිති විසුං පරිකම්මාභාවං නිදස්සෙති. තත්ථ කාරණමාහ “දිබ්බවක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානී”ති. තත්ත්වයමධිප්පායො – යථා දිබ්බවක්ඛුලාභී නිරයාදිඅභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා, නෙරයිකාදිකෙ සත්තෙ දිස්වා තෙහි පුබ්බෙ ආයුහිතං නිරයසංවත්තනියාදිකං කම්මං තාදිසෙන සමාදානෙන, තජ්ජෙන ච මනසිකාරෙන පරික්ඛන්තෙ චිත්තෙ යාථාවතො ජානාති, එවං යස්ස යස්ස සත්තස්ස සමනන්තරා අනාගතං අත්තභාවං ඤාතුකාමො තං තං ඔදිස්ස ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා තෙන තෙන අතීතෙ, එතරහි වා ආයුහිතං තස්ස නිබ්බත්තකං කම්මං යථාකම්මුපගඤ්ඤාණෙන දිස්වා තෙන නිබ්බත්තෙතබ්බං අනාගතං අත්තභාවං ඤාතුකාමො තාදිසෙන සමාදානෙන, තජ්ජෙන ච මනසිකාරෙන පරික්ඛන්තෙ චිත්තෙ යාථාවතො ජානාති. එසෙව නයො තතො පරෙසුපි අත්තභාවෙසු. එතං අනාගතංසඤ්ඤාණං නාම. යස්මා එතං ද්වයං දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙ සතියෙව සිජ්ඣති, නාසති. තෙන චුත්තං “ඉමානි දිබ්බවක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්තී”ති.

කායෙන දුට්ඨු වරිතං, කායතො වා උප්පන්නං කිලෙසපුනිකත්තා දුට්ඨං වරිතං කායදුච්චරිතන්ති එවං යොජෙතබ්බො. කායොති චෙත්ථ වොපනකායො අධිප්පෙතො. කායවිඤ්ඤත්තිවසෙන පචත්තං අකුසලං කායකම්මං කායදුච්චරිතන්ති. ඉතරෙසුති වචිමනොදුච්චරිතෙසු. යස්මිං සන්තානෙ කම්මං කතුපවිතං, අසතිස්ස අන්තරුපච්ඡෙදෙ විපාකාරහභාවස්ස අවිගච්ඡනතො සො තෙන සහිතොයෙවාති චත්තබ්බොති ආහ “සමන්තාගතාති සමඬගීභුතා”ති.

“අනත්ථකාමා හුත්වා”ති එතෙන මාතෘපිතරො විය පුත්තානං, ආචරියුපජ්ඣායා විය ච නිස්සිතකානං අත්ථකාමා හුත්වා ගරහකා උපවාදකා න භොන්තිති දස්සෙති. ගුණපරිධංසනෙනාති විජ්ජමානානං ගුණානං විද්ධංසනෙන, විනාසනෙනාති අත්ථො. නනු ච අන්තිමචත්ථුනාපි උපවාදො ගුණපරිධංසනමෙවාති? සච්චමෙනං. ගුණාති පනෙත්ථ ඥානාදිවිසෙසා උත්තරිමනුස්සධම්මා අධිජ්ජෙතාති සීලපරිධංසනං විසුං ගහිතං. තෙනාහ “නත්ථී ඉමෙසං සමණධම්මො”තිආදි. සමණධම්මොති ච සීලසංයමං සන්ධාය වදති. ඡානං වාති යං උපවදති, තස්ස අරියභාවං ඡානන්තො වා. අඡානං වාති අඡානන්තො වා. ඡානනං අඡානනං චෙත්ථ අජ්ජමාණං, අරියභාවො ඵච පමාණං. තෙනාහ “උභයථාපි අරියුපවාදොව භොති”ති. “අරියො”ති පන අඡානතො අදුට්ඨචිත්තස්සෙව තත්ථ අරියගුණාභාවං පච්චෙදන්තස්ස ගුණපරිධංසනං න භොතිති තස්ස අරියුපවාදො නත්ථීති වදන්ති. සතෙකිච්ඡං පන භොති ඛමාපනෙන, න අනන්තරියං විය අතෙකිච්ඡං.

රුජ්ඣතීති තුදති, දුක්ඛං චෙදනං උජ්ජාදෙතීති අත්ථො. තන්ති තං ථෙරං, තං වා කිරියං. ඡානන්තො ඵච ථෙරො “අත්ථී තෙ, ආවුසො, පතිට්ඨා”ති පුච්ඡී. ඉතරොපි සච්චාභිසමයො සාසනෙ පතිට්ඨාති ආහ “සොතාපන්තො අහ”න්ති. ථෙරො තං කරුණායමානො “ඛිණාසවො තයා උපවදිතො”ති අත්තානං ආවිකාසි.

සචෙ නවකතරා භොන්ති තස්මිං විහාරෙ භික්ඛු. සම්මුඛා අඛමාපෙන්තෙපීති පුරතො ඛමාපනෙ අසම්භවන්තෙපි. “අඛමන්තෙ”ති වා පායො. තං සොතාපන්තස්ස වසෙන චෙදිතඛිඛං.

පරිනිබ්බුතමඤ්චට්ඨානන්ති පූජාකරණට්ඨානං සන්ධායාහ.

සමාදාතඛිඛට්ඨෙත සමාදානානි, කම්මානි සමාදානානි යෙසං, තෙ කම්මසමාදානා, මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන කම්මසමාදානා, හෙතුඅත්ථං වා අන්තොගධං කත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන පරෙ කම්මෙසු සමාදාපකා මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා. තයිමමත්ථං දස්සෙන්තො “මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙනා”තිආදිමාහ. සීලසම්පන්නොතිආදි පරිපක්කිත්ථියස්ස මග්ගසමඬ්ඨිතො වසෙන වුත්තං. අග්ගමග්ගට්ඨෙ පන චත්තඛිඛමෙව නත්ථී. අඤ්ඤන්ති අරහත්තං. ඵචංසම්පදන්ති යථා තං අවස්සම්භාවී, ඵචමිදම්පිති අත්ථො. තං වාවං අජ්ජභායාතිආදිසු අරියුපවාදං සන්ධාය “පුන ඵවරුපිං වාවං න චක්ඛාමි”ති වදන්තො වාවං පජහති නාම, “පුන ඵවරුපං චිත්තං න උජ්ජාදෙස්සාමි”ති චිත්තෙන්තො චිත්තං පජහති නාම, “පුන ඵවරුපිං දිට්ඨිං න ගණ්භිස්සාමි”ති පජහන්තො දිට්ඨිං පජහති නාම, තථා අකරොන්තො නෙව පජහති, න පටිනිස්සජ්ජති. යථාහතං නික්ඛිත්තො, ඵචං නිරයෙති යථා නිරයපාලෙහි

ආහරිත්වා නිරයෙ යපිතො, එවං නිරයෙ යපිතොයෙවාති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන අකත්තබ්බං නාම පාපං නත්ථී, යතො සංසාරබාණුභාවොපි නාම හොතිති ආහ “මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි, භික්ඛවෙ, වජ්ජානී”ති.

“උච්ඡින්නහවනෙත්තිකො, භික්ඛවෙ, තථාගතස්ස කායො තිට්ඨති, අයඤ්චෙව කායො, බහිද්ධා ව නාමරූප”න්ති (දී. නි. 1.147) එවමාදීසු විය ඉධ කාය-සද්දො බන්ධපඤ්චකවිසයොති ආහ “කායස්ස හෙදාති උපාදින්නක්ඛන්ධපරිච්චාගා”ති. අවිතරාගස්ස මරණතො පරං නාම භවන්තරූපාදානමෙවාති ආහ “පරං මරණාති තදනන්තරං අභිනිබ්බත්තික්ඛන්ධග්ගහණෙ”ති. යෙන තිට්ඨති, තස්ස උපච්ඡෙදෙනෙව කායො භිජ්ජතිති ආහ “කායස්ස හෙදාති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදා”ති.

එති ඉමස්මා සුබන්ති අයො, පුඤ්ඤන්ති ආහ “පුඤ්ඤසම්මතා අයා”ති. අයන්ති එතස්මා සුබානීති ආයො, පුඤ්ඤකම්මාදිසුබසාධනං. තෙනාහ “සුබානං වා ආයස්ස අභාවා”ති. ඉයති අස්සාදියතීති අයො, අස්සාදොති ආහ “අස්සාදසඤ්ඤිතො අයො”ති.

නාගරාජාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සුපණ්ණාදීනං සඬගහො. අසුරසදිසන්ති පෙතාසුරසදිසං. සොති අසුරකායො. සබ්බසමුස්සයෙහීති සබ්බෙහි සම්පත්තිසමුස්සයෙහි. චුත්තවිපරියායෙනාති “සුට්ඨු වරිතං, සොහනං වා වරිතං අනවජ්ජත්තා”තිආදීනා “කායදුච්චරිතෙනා”තිආදීනං පදානං චුත්තස්ස අත්ථස්ස විපරියායෙන.

නිගමනවචනං චුත්තස්සෙවත්ථස්ස පුන වචනන්ති කත්වා. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපත්ථොති “දිබ්බෙන චක්ඛුනා...පෙ.... පස්සති”ති එත්ථ අයං යථාචුත්තො සඬබ්බෙපත්ථො.

412. කසිණාරම්මණන්ති අට්ඨන්තම්පි කසිණානං වසෙන කසිණාරම්මණං. සබ්බාකාරෙනාති “චුද්දසවිධෙන චිත්තපරිදමනෙන අට්ඨඬ්ඨගසමන්තාගමෙන භූමිපාදපදමූලසම්පාදනෙනා”ති ඉමිනා සබ්බජ්ජකාරෙන. අභිනීභාරක්ඛමං දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණාහිමුඛං පෙසනාරහං පෙසනායොග්ගං කත්වා. ආසන්නං කාතබ්බන්ති දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණුප්පත්තියා සම්පභූතං කාතබ්බං. තත්ථ උපචාරජ්ඣානං පගුණතරං කත්වා ආරම්මණඤ්ච වඩ්ඪෙත්තිබ්බං. තෙනාහ “උපචාරජ්ඣානගොචරං කත්වා වඩ්ඪෙත්තිවා යපෙනබ්බ”න්ති. තත්ථාති තස්මිං වඩ්ඪිතෙ කසිණාරම්මණෙ. අප්පනාති ඥානවසෙන අප්පනා. න හි අකතපරිකම්මස්ස අභිඤ්ඤාවසෙන අප්පනා ඉජ්ඣති. තෙනාහ “පාදකජ්ඣානානිස්සයං හොති”ති, පාදකජ්ඣානාරම්මණං හොතිති අත්ථො. න පරිකම්මනිස්සයන්ති පරිකම්මස්ස තං කසිණාරම්මණං අපස්සයො න හොති.

තථා සති රූපදස්සනං න සියා. ඉමෙසුති යථාචුත්තෙසු තෙජොකසිණාදීසු තිසු කසිණෙසු. උප්පාදෙත්වාති උපචාරජ්ඣානුප්පාදනෙන උප්පාදෙත්වා. උපචාරජ්ඣානපවත්තියා හි සද්ධිං පටිභාගනිමිත්තුප්පත්ති. තත්ථාති කසිණනිද්දෙසෙ.

අන්තොයෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං න බහිද්ධා වික්කෙපාපත්තිහෙතුභාවතො. පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමතිති ඉධ පරිකම්මං නාම යථාචුත්තකසිණාරම්මණං උපචාරජ්ඣානං, තං රූපගතං පස්සතො න පවත්තති. කසිණාලොකවසෙන ච රූපගතදස්සනං, කසිණාලොකො ච පරිකම්මවසෙනාති තද්වයම්පි පරිකම්මස්ස අප්පවත්තියා න භොති. තෙනාහ “තතො ආලොකො අන්තරධායති, තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතම්පි න දිස්සති”ති. රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති, පරිකම්මමතික්කන්තස්ස කසිණාරම්මණං ඤාණං න භොතීති රූපගතං න දිස්සති, කථං පන පටිපජ්ජිතබ්බන්ති ආහ “අථානෙනා”තිආදි. එවං අනුක්කමෙනාති පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො තතො වුට්ඨාය අභිණ්භං ආලොකස්ස ඵරණවසෙන ආලොකො ථාමගතො භොති විරට්ඨායී. තථා ච සති තත්ථ සුචිරම්පි රූපගතං පස්සතෙව. තෙන චුත්තං “එත්ථ ආලොකො...පෙ.... භොතී”ති.

ස්වායමත්ථො තිණුක්කුපමාය විභාවෙනබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ “රත්තිං තිණුක්කායා”තිආදි. තත්ථ පුනප්පුනං පවෙසනන්ති පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනං. ථාමගතාලොකස්ස යථාපරිච්ඡෙදෙන යානන්ති යත්තකං යානං පරිච්ඡින්නදිත්වා කසිණං වඩ්ඪිතං, ථාමගතස්ස ආලොකස්ස තත්තකං ඵරිත්වා අවට්ඨානං.

අනාපාඨගතන්ති ආපාඨගමනයොග්ගස්ස වසෙන චුත්තං. අන්තොකුච්ඡිගතාදි පන තදභාවතො තෙන විසෙසිතබ්බමෙව. තදෙවාති දිබ්බවක්ඛුමෙව. එත්ථාති එතෙසු රූපමාරබ්භ පවත්තවිත්තෙසු. රූපදස්සනසමත්ථන්ති රූපං සභාවතො විභාවනසමත්ථං වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං විය. පුබ්බභාගවිත්තානීති ආවජ්ජනපරිකම්මසඬ්ඛාතාති පුබ්බභාගවිත්තාති. තාති හි ආරම්මණං කරොන්තානිපි න යථාවතො තං විභාවෙත්වා පවත්තන්ති ආවජ්ජනසම්පට්චින්නවිත්තාති විය.

තං පනෙතං දිබ්බවක්ඛු. පරිපන්ථොති අන්තරායිකො. ඤානවිබ්භන්තකොති ඤානුම්මත්තකො ඤානභාවනාමුඛෙන උම්මාදප්පත්තො. අප්පමත්තෙන භවිතබ්බන්ති “දිබ්බවක්ඛු මයා අධිගත”න්ති සන්තොසං අනාපජ්ජිත්වා විපස්සනානුයොගවසෙන වා සච්චාභිසමයවසෙන වා අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං.

“එවං පස්සිතුකාමෙනා” තිආදිනා දිබ්බවක්ඛුස්ස
නානාවජ්ජනපරිකම්මඤ්ඤෙව දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණඤ්ඤෙව දස්සිතං, න තස්ස
උජ්ජත්තික්කමොති තං දස්සෙතුං “තත්ත්වාය”න්තිආදි වුත්තං. තං හෙට්ඨා
වුත්තනයත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

වුත්තපපාතඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

413. ඉතීති එවං වුත්තජ්ජකාරෙනාති අත්ථො. තෙන “සො එවං සමාහිතෙ
චිත්තෙ” තිආදිනා (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384, 431-433; පාරා. 12-14)
යථාදස්සිතපාළිගතිං, තස්සා අත්ථවිවරණනයඤ්ඤෙව පච්චාමසති. සච්චෙසු විය
අරියසච්චානි ඛන්ධෙසු උපාදානක්ඛන්ධා අන්තොගධා. තදුභයෙ ව සභාවතො,
සමුදයතො, අත්ථඪගමතො, අස්සාදතො, ආදීනවතො, නිස්සරණතො ව
යථාභූතං සයම්භුඤ්ඤාණෙන අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිච්ඡික්ඛි පවෙදෙසි වාති
සාතිසයෙන පඤ්චක්ඛන්ධාවබ්බොධෙන භගවා වොමෙතබ්බොති ආහ
“පඤ්චක්ඛන්ධවිදු”ති. ඤත්වා විඤ්ඤෙය්‍යාති සම්බන්ධො. තාසුති පඤ්චසු
අභිඤ්ඤාසු. තග්ගහණෙනෙව ව පරිභණ්ඩඤ්ඤාණානං ගහිතත්තා “පඤ්චා”ති
වුත්තං. තෙනාහ “එතාසු හී”තිආදි.

තත්ථ පරිභණ්ඩඤ්ඤාණානීති පරිවාරඤ්ඤාණානි. යථා හි සිනෙරුස්ස
පරිවාරට්ඨානානි යාති තංසිද්ධියා සිද්ධානි මෙබ්බට්ඨානානි පරිභණ්ඩානීති
වුච්චන්ති, එවං ඉමානිපි දිබ්බවක්ඛුස්සිද්ධියා සිද්ධානි තස්ස පරිභණ්ඩානීති
වුත්තානි. ඉධාගතානීති එත්ථ ඉධාති යථාදස්සිතානි සුත්තපදානි සන්ධාය වුත්තං.
තතො අඤ්ඤෙසු පන සාමඤ්ඤඵලාදීසු මනොමයඤ්ඤාණම්පි විසුං
අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණභාවෙන ආගතං.

“තෙසු”ති ඉදං පච්චාමසනං කිං තිකානං, උදාහු ආරම්මණානන්ති?
කිඤ්ඤෙත්ථ යදි තිකානං, තද්‍යුත්තං. න හි තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණානි
පචත්තන්ති. අථ ආරම්මණානං, තම්පි අයුත්තං. න හි අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා
අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං යුත්තන්ති. යථා ඉච්ඡති, තථා භවතු තාව තිකානං, නනු
වුත්තං “න හි තිකෙසු අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණානි පචත්තන්ති”ති? නායං විරොධො
තිකචොභාරෙන ආරම්මණානංයෙව ගස්භමානත්තා. අථ වා පන භොතු
ආරම්මණානං, නනු වුත්තං “න හි අඤ්ඤං උද්දිසිත්වා අඤ්ඤස්ස පච්චාමසනං
යුත්ත”න්ති? අයම්පි න දොසො යථාවුත්තකාරණෙනෙවාති.

414. අසතිපි වත්ථුහෙදෙ භූමිකාලසන්තානහෙදවසෙන හින්තෙසු සත්තසු
ආරම්මණෙසු. තිකවසෙන හෙස හෙදො ගහිතො. ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස

මග්ගාරම්මණනාය අභාවතො ඉධ මග්ගාරම්මණනිකො න ලබ්භති. තත්ති ඉද්ධිවිධඤාණං. කායං චිත්තසන්තිස්සිතං කත්වාතිආදීසු යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. උපයොගලද්ධන්ති ලද්ධඋපයොගවචනං. දුතියාවිහත්තිවසෙන චුත්තං “කායං පරිණාමෙති”ති. තෙනාහ “රූපකායාරම්මණතො”ති, රූපකායස්ස වණ්ණාරම්මණතොති අත්ථො.

තදෙව චිත්තන්ති යදෙව කායවසෙන චිත්තපරිණාමනෙ චුත්තං පාදකජ්ඣානචිත්තං, තදෙව. රාමගාමෙ චෙතියං යපෙත්වා සෙසෙසු සත්තසු චෙතියෙසු ධාතුයො ඉද්ධියා ආහරිත්වා රාජගහෙ භූමිසරමණ්ඩපෙ කතං මහාධාතුනිධානං. “ඉමෙ ගන්ධා”තිආදිනා පච්චුප්පන්තෙ ගන්ධාදිකෙ ගහෙත්වාපි අසුස්සනාදිවිසෙසයුත්තං අනාගතමෙව නෙසං රූපං අධිට්ඨානචිත්තස්ස ආරම්මණං හොති අනාගතාධිට්ඨානත්තා. චත්තනියසෙනාසනං නාම විඤ්ඤාට්ඨියං විහාරො. දධිරසන්ති දධිමණ්ඩො, තං අධිට්ඨහන්තස්ස අනාගතං දධිවණ්ණං ආරම්මණං හොති. පච්චුප්පන්තාරම්මණං හොති පච්චුප්පන්තස්ස රූපකායස්ස ආරම්මණකරණතො.

සකායචිත්තානන්ති අත්තතො කායස්ස, චිත්තස්ස ව.

415. සද්දො ව පරිත්තො සබ්බස්ස රූපස්ස කාමාවචරභාවතො. විජ්ජමානමෙවාති චත්තමානංයෙව.

416. සොතාපන්නස්ස චිත්තන්ති සොතාපන්නස්ස ආවෙණිකං චිත්තං. සකදාගාමීස්සාතිආදීසුපි එසෙව නයො. යාව අරහතො නෙතබ්බන්ති “සකදාගාමී අනාගාමිනො චිත්තං න ජානාති, අනාගාමී අරහතො”ති එවං නෙතබ්බං. සබ්බෙසන්ති සබ්බෙසං අරියානං ජානාති, කො පන වාදො අනරියානං. අඤ්ඤාපි ව උපරිමො අනාගාමිආදි හෙට්ඨිමස්ස සකදාගාමිආදිකස්ස චිත්තං ජානාතීති සම්බන්ධො.

අතීතස්ස, අනාගතස්ස ව පරස්ස චිත්තස්ස ජානනං සම්භවති, පච්චුප්පන්තස්ස පන න සම්භවතීති අධිප්පායෙන පුච්ඡති “කථං පච්චුප්පන්තං ආරම්මණං හොති”ති. ඉතරො යත්ථ සම්භවති, තදස්සනත්ථං පච්චුප්පන්තං තාව විහජිත්වා දස්සෙන්නො “පච්චුප්පන්තං නාම තිව්ධ”න්තිආදිමාහ. තත්ථ උප්පාදට්ඨිතිහඬිගප්පත්තන්ති උප්පාදං, ධීතිං, හඬිගඤ්ඤා පත්තං, බණත්තයපරියාපන්නන්ති අත්ථො. එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බාති එත්ථන්තරෙ පවත්තා රූපසන්තතිවාරා එකද්වෙසන්තතිවාරා නාමාති වෙදිතබ්බාති අත්ථො. ආලොකට්ඨානතො ඔවරකං පට්ඨියස්ස පගෙව තත්ථ නිසින්නස්ස විය යාව රූපගතං පාකටං හොති. තත්ථ උපඬ්ඨිවෙලා අවිභූතවාරා, උපඬ්ඨිවෙලා විභූතවාරා, තදුහයං ගහෙත්වා “ද්වෙ සන්තතිවාරා”ති

වුත්තං. තයිදං න සබ්බසාධාරණං, එකච්චස්ස සීඝම්පි පාකටං භොතීති
 “එකද්වෙසන්තතිවාරා”ති එකග්ගහණම්පි කතං,
 අතිපරිත්තසභාවඋතුආදිසමුට්ඨානා වා එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා.

තීරෙ අක්කන්තඋදකලෙඛා නාම කාලුස්සියං ගතා තීරසමීපෙ උදකරාජී. යාව
 න විජ්ජෙද්ධිති කාලුස්සියවිගමෙන යාව විජ්ජසන්නා න භොති. කෙච් පන
 “අතින්තෙ තීරෙ අල්ලපාදෙන අක්කන්තෙ යාව පාදෙ උදකලෙඛා න විජ්ජෙද්ධි,
 න සංසිද්ධි, න වුපසම්මතී”ති එවමෙන්ථ අත්ථං වදන්ති. තෙ පනෙතෙ
 කිරියාහෙදෙන වුත්තා කාලවිසෙසා, න අඤ්ඤාමඤ්ඤං සමසමා,
 උනාධිකභාවන්තොව දට්ඨබ්බා. ද්වෙ තයො ජවනවාරා
 කාමාවචරජවනවසෙන වෙදිතබ්බා, න ඉතරජවනවසෙන. න හි තෙ
 පරිමිතකාලා, අනන්තරා පවත්තභවධිගාදයොපි තදන්තොගධාව දට්ඨබ්බා.
 තද්දුහයන්ති රූපාරූපසන්තතිද්වයං.

එකභවපරිච්ඡින්නන්ති පටිසන්ධිවුත්තිපරිච්ඡින්නං. එකභවපරියාපන්නං
 ධම්මජාතං එතරහිති වත්තබ්බං අද්ධාපච්චුජ්ජන්නං නාම. මනොති
 සසම්පයුත්තං විඤ්ඤාණමාහ. ධම්මාති ආරම්මණධම්මා. මනොති වා
 මනායතනං. ධම්මාති වෙදනාදයො අරූපක්ඛන්ධා. උභයමෙතං
 පච්චුජ්ජන්නන්ති අද්ධාපච්චුජ්ජන්නං භොන්තං එතං උභයං භොතීති අත්ථො.
 විඤ්ඤාණන්ති නිකන්තිවිඤ්ඤාණං. තඤ්හි තස්මිං පච්චුජ්ජන්නෙ
 ඡන්දරාගවසෙන පටිබද්ධං භොති. අභිනන්දතීති තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනාහි
 අභිනන්දති. තථාභූතො ව වත්ථුපරිඤ්ඤාය අභාවතො තෙසු පච්චුජ්ජන්නෙසු
 ධම්මෙසු සංඝීරති තණ්හාදිට්ඨිහි ආකඩ්ඪියති. එත්ථ ව ද්වාදසායතනානං “එතං
 පච්චුජ්ජන්න”න්ති (ම. නි. 3.284) ආගතත්තා තත්ථ පවත්තො ඡන්දරාගො
 අද්ධාපච්චුජ්ජන්නාරම්මණො, න ඛණපච්චුජ්ජන්නාරම්මණොති විඤ්ඤායතීති
 දස්සෙන්නො “යං සන්ධාය හද්දෙකරත්තසුත්තෙ...පෙ.... සංඝීරතීති
 වුත්ත”න්ති ආහ. “පච්චුජ්ජන්නඤ්ච යො ධම්මං, තත්ථ තත්ථ විපස්සතී”ති (ම.
 නි. 3.272, 285) එත්ථාපි විපස්සනාවිත්තං ඛණපච්චුජ්ජන්නං, විපස්සිතබ්බධම්මා
 අද්ධාපච්චුජ්ජන්නාති ගහෙතබ්බං. අඤ්ඤා චිපස්සනාව න සම්භවෙයා.
 “ඛණපච්චුජ්ජන්නං පාළියං ආගත”න්ති න වුත්තං තස්ස වසෙන
 ආරම්මණකරණස්ස අට්ඨකථායං අනාගතත්තා.

කෙච්ඡි අභයගිරිවාසිනො. එකක්ඛණෙ විත්තං උජ්ජජ්ජතීති ඉද්ධිවිත්තස්ස
 උජ්ජත්තිසමකාලමෙව පරිත්තස්සපි උජ්ජත්තිසම්භවතොති යුත්තිදස්සනං.
 යථා ආකාසෙතිආදි සදිසුදාහරණං. තං පන තෙසං වචනං අයුත්තං. කස්මා?
 මග්ගඵලවීථිතො අඤ්ඤත්ථ අනිට්ඨෙ යානෙ ආවජ්ජනජවනානං
 නානාරම්මණභාවජ්ජත්තිදොසතොති යුත්තිවචනං.

යදි එවං කථං චෙතොපරියඤාණං පච්චුප්පන්තාරම්මණං හොතිති ආහ
 “සන්තතිපච්චුප්පන්තං පනා”තිආදි. අද්ධාපච්චුප්පන්තං පන ජවනවාරෙන
 දීපෙනබ්බං, න සකලෙන පච්චුප්පන්තද්ධුනාති අධිප්පායො.

තත්‍රායං දීපනාතිආදි ජවනවාරස්ස අද්ධාපච්චුප්පන්තභාවදීපනමුඛෙන
 ඉද්ධිචිත්තස්ස පවත්තිආකාරදීපනං. ඉතරානීති ආවජ්ජනපරිකම්මචිත්තානි.
 එත්ථ ච “කෙවී”ති යදිපි අභයගිරිවාසිනො අධිප්පෙනා, තෙ පන චිත්තස්ස
 යිතික්ඛණං න ඉච්ඡන්තිති “යිතික්ඛණෙ වා පටිච්ඡික්ඛති”ති න වත්තබ්බං සියා.
 තථා යෙ “ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජති”ති වදන්ති,
 තෙසං “යිතික්ඛණෙ වා භඩ්ගක්ඛණෙ වා පටිච්ඡික්ඛති”ති වචනං න සමෙති. න
 හි තස්මිං ඛණද්වයෙ උප්පජ්ජමානං පරචිත්තෙන සහ එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජති
 නාමාති. යිතිභඩ්ගක්ඛණෙසු ච උප්පජ්ජමානං එකදෙසං පච්චුප්පන්තාරම්මණං,
 එකදෙසං අනිතාරම්මණං ආපජ්ජති. යඤ්ච වුත්තං “පරස්ස චිත්තං ජානිස්සාමීති
 රාසිවසෙන මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ”ති, එත්ථ ච මහාජනො අත්ථතො
 පරෙ අනෙකපුග්ගලාති “පරෙසං චිත්තං ජානිස්සාමී”ති ආවජ්ජනප්පවත්ති
 වත්තබ්බා සියා. අථාපි පරස්සාති මහාජනස්සාති අත්ථො සම්භවෙය්‍ය, තථාපි
 තස්ස එකපුග්ගලස්සෙව වා චිත්තරාසිං ආවජ්ජිත්වා එකස්ස පටිච්ඡික්ඛනං
 අයුත්තං. න හි රාසිආවජ්ජනං එකදෙසාවජ්ජනං හොතිති, තස්මා තෙහි
 “මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ”තිආදි න වත්තබ්බං.

යං පන තෙ වදන්ති “යස්මා ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං
 උප්පජ්ජති”ති. තත්ථායං අධිප්පායො යුත්තො සියා, චෙතොපරියඤාණලාභී
 පරස්ස චිත්තං ඤාතුකාමො පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අනිතාදිවිභාගං
 අකත්වා චිත්තසාමඤ්ඤෙන “ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි, ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි”ති
 පරිකම්මං කත්වා පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සාමඤ්ඤෙනෙව
 චිත්තං ආවජ්ජිත්වා තිණ්ණං, චතුත්තං වා පරිකම්මානං අනන්තරා
 චෙතොපරියඤාණෙන පරචිත්තං පටිච්ඡික්ඛති විභාවෙති රූපං විය දිබ්බවක්ඛුනා.
 තතො පරං පන කාමාවචරචිත්තෙහි සරාගාදිවචත්ථානං හොති නීලාදිවචත්ථානං
 විය. තත්ථ දිබ්බවක්ඛුනා දිට්ඨභද්‍යවත්ථුරූපස්ස සත්තස්ස අභිමුඛිභූතස්ස
 චිත්තසාමඤ්ඤෙන චිත්තං ආවජ්ජයමානං ආවජ්ජනං අභිමුඛිභූතං විජ්ජමානං
 චිත්තං ආරම්මණං කත්වා චිත්තං ආවජ්ජෙති. පරිකම්මානි ච තං තං විජ්ජමානං
 චිත්තං චිත්තසාමඤ්ඤෙනෙව ආරම්මණං කත්වා චිත්තජානනපරිකම්මානි
 හුත්වා පවත්තන්ති. චෙතොපරියඤාණං පන විජ්ජමානං චිත්තං පටිච්ඡික්ඛන්තං
 විභාවෙන්තං තෙන සහ එකක්ඛණෙ එව උප්පජ්ජති.

තත්ථ යස්මා සන්තානස්ස සන්තානග්ගහණතො එකත්තවසෙන
 ආවජ්ජනාදීනි “චිත්ත”න්ත්වෙව පවත්තානි. තඤ්ච චිත්තමෙව, යං
 චෙතොපරියඤාණෙන විභාවිතං. තස්මා සමානාකාරප්පවත්තිතො න අනිට්ඨෙ

මග්ගඵලවිටීතො අඤ්ඤස්මිං යානෙ නානාරම්මණතා ආවජ්ජනජවනානං හොති. පච්චුප්පන්තාරම්මණඤ්ච පරිකම්මං පච්චුප්පන්තාරම්මණස්ස චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයොති සිද්ධං හොති. අතීතත්තිකො ච ඵලං උපපන්නො හොති. අඤ්ඤථා සන්තතිපච්චුප්පන්නෙ, අද්ධාපච්චුප්පන්නෙ ච “පච්චුප්පන්න”න්ති ඉධ වුච්චමානෙ අතීතානාගතානඤ්ච පච්චුප්පන්නතා ආපජ්ජෙය්‍යා. තථා ච සති “පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති වත්තබ්බං සියා, න ච තං වුත්තං. “අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. පුරිමා පුරිමා අතීතා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං පච්චුප්පන්නානං ඛන්ධානං අනන්තර ...පෙ.... අනුලොමං ගොත්‍රභුස්සා”තිආදී වචනතො (පටියා. 2.18.5) න අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නෙස්චෙව ච අනන්තරාතීතා වත්තාරො ඛන්ධා අතීතාති විඤ්ඤායන්ති. න ච අභිධම්මමාතිකායං (ධ. ස. තිකමාතිකා 18-19) ආගතස්ස පච්චුප්පන්නපදස්ස අද්ධාසන්තතිපච්චුප්පන්නපදත්ථතා කත්ථවි පාළියං වුත්තා. තස්මා තෙහි ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ විත්තුප්පත්තියා චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස පච්චුප්පන්තාරම්මණතා වුත්තා. යදා පන “යං ඉමස්ස චිත්තං පවත්තං, තං ජානාමි. යං භවිස්සති, තං ජානාමි”ති වා ආහොගං කත්වා පාදකජ්ඣානසමාපජ්ජනාදීනි කරොති, තදා ආවජ්ජනපරිකම්මානි, චෙතොපරියඤ්ඤාණඤ්ච අතීතානාගතාරම්මණානෙව හොන්ති ආවජ්ජනෙතෙව විභාගස්ස කතත්තා.

යෙ පන “ඉද්ධිමා පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජෙති, ආවජ්ජනං ඛණපච්චුප්පන්නං ආරම්මණං කත්වා තෙතෙව සහ නිරුජ්ඣති. තතො වත්තාරි, පඤ්ච වා ජවනානි, යෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරානි, තෙසං සබ්බෙසම්පි තදෙව නිරුද්ධං චිත්තං ආරම්මණං හොති, න ච තානි නානාරම්මණානි හොන්ති අද්ධානවසෙන පච්චුප්පන්තාරම්මණත්තා”ති ඉදං වචනං නිස්සාය “ආවජ්ජනජවනානං පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණභාවෙපි නානාරම්මණතාභාවො විය එකද්විතිවතුපඤ්චවිත්තක්ඛණානාගතෙසුපි විත්තෙසු ආවජ්ජිතෙසු ආවජ්ජනජවනානං යථාසම්භවං අනාගතපච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණභාවෙපි නානාරම්මණතා න සියා. තෙන වතුපඤ්චවිත්තක්ඛණානාගතෙ ආවජ්ජිතෙ අනාගතාරම්මණපරිකම්මානන්තරං ඛණපච්චුප්පන්තාරම්මණං චෙතොපරියඤ්ඤාණං සිද්ධ”න්ති වදන්ති. තෙසං වාදො “අනාගතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්තාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, පච්චුප්පන්තාරම්මණො ධම්මො අතීතාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති ඉමෙසං පඤ්ඤානං අනුද්ධටත්තා, ගණනාය ච “ආසෙවනෙ තිණ්ණි”ති (පටියා. 2.19.39) වුත්තත්තා න සිජ්ඣති. න හි කුසලකිරියාමභග්ගතං අනාසෙවනං අත්ථිති. එතස්ස ච වාදස්ස නිස්සයභාවො ආවජ්ජනජවනානං

බණ්ඩාපව්වුප්පන්තනිරුද්ධාරම්මණතාවචනස්ස න සිජ්ඣති, “යං පචත්තං, පචත්තිස්සති චා”ති විසෙසං අකත්වා ගහණෙ ආවජ්ජනස්ස අනාගතග්ගහණාභාවං, තදභාවා ජවනානම්පි චත්තමානග්ගහණාභාවඤ්ච සන්ධායෙව තස්ස චුත්තත්තා. තදා හි භවඨගචලනානන්තරං අභිමුඛිභූතමෙව චිත්තං ආරබ්භ ආවජ්ජනා පචත්තතිති ජානනචිත්තස්සපි චත්තමානාරම්මණභාවෙ ආවජ්ජනජානනචිත්තානං සහට්ඨානදොසාපත්තියා, රාසිඵකදෙසාවජ්ජනපට්ඨෙවෙධෙ සම්පත්තසම්පත්තාවජ්ජනජානනෙ ච අනිට්ඨෙය් යානෙ ආවජ්ජනජවනානං නානාරම්මණභාවදොසාපත්තියා ච යං චුත්තං “බණ්ඩාපව්වුප්පන්තං චිත්තං චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං භොති”ති, තං අයුත්තන්ති පටික්ඛිපිත්වා යථාචුත්තදොසාපත්තිං, කාලවසෙන ච අද්ධාසන්තතිපව්වුප්පන්තාරම්මණත්තා නානාරම්මණතාභාවං දිස්වා ආවජ්ජනජවනානං චත්තමානතං නිරුද්ධාරම්මණභාවො චුත්තොති. තම්පි චචනං පුරිමවාදිනො නානුජානෙය්‍යං. තස්මිං හි සති “ආවජ්ජනා කුසලාන”න්තිආදීසු (පට්ඨා 1.1.417) විය අඤ්ඤපදසංඛිතස්ස අනන්තරපච්චයවිධානතො “පව්වුප්පන්තාරම්මණආවජ්ජනා අතීතාරම්මණානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති ච චත්තබ්බං සියා, න ච චුත්තන්ති.

කස්මා පනෙවං චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස පව්වුප්පන්තාරම්මණතා විචාරිතා, නනු “අතීතො ධම්මො පව්වුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පව්වුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.18.2) එතෙසං විහඬිගෙසු “අතීතා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, අනාගතා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති, උප්පන්තත්තිකෙ ච “අනුප්පන්තා ඛන්ධා උප්පාදිනො ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස අනාගතංසඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.17.3) චෙතොපරියඤ්ඤාණග්ගහණං කත්වා “පව්වුප්පන්තො ධම්මො පව්වුප්පන්තස්ස ධම්මස්සා”ති (පට්ඨා. 2.18.3) එතස්ස විහඬිගෙ “පව්වුප්පන්තා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.18.3), උප්පන්තත්තිකෙ ච “උප්පන්තා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.17.2) එත්තකස්සෙව චුත්තත්තා පව්වුප්පන්තො චිත්තෙ චෙතොපරියඤ්ඤාණං නප්පචත්තතිති විඤ්ඤායති. යදි හි පචත්තෙය්‍ය, පුරිමෙසු විය ඉතරෙසු ච චෙතොපරියඤ්ඤාණග්ගහණං කත්තබ්බං සියාති? සච්චං කත්තබ්බං, නයදස්සනවසෙන පන තං සංඛිත්තන්ති අඤ්ඤාය පාළියා විඤ්ඤායති.

“අතීතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්තාරම්මණස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, අනාගතාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්තාරම්මණස්ස, පච්චුප්පන්තාරම්මණො ධම්මො පච්චුප්පන්තාරම්මණස්සා”ති (පටියා. 2.19.20-22) එතෙසං හි විභඩ්ගෙසු “වෙතොපරියඤාණෙන අතීතාරම්මණපච්චුප්පන්තවිත්තසමඬ්ඛිස්ස විත්තං ජානාති, අතීතාරම්මණො පච්චුප්පන්තා ඛන්ධා වෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, වෙතොපරියඤාණෙන අනාගතාරම්මණපච්චුප්පන්තවිත්තසමඬ්ඛිස්ස විත්තං ජානාති, අනාගතාරම්මණො පච්චුප්පන්තා ඛන්ධා වෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, වෙතොපරියඤාණෙන පච්චුප්පන්තාරම්මණපච්චුප්පන්තවිත්තසමඬ්ඛිස්ස විත්තං ජානාති, පච්චුප්පන්තාරම්මණො පච්චුප්පන්තා ඛන්ධා වෙතොපරියඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.19.20-22) වෙතොපරියඤාණස්ස පච්චුප්පන්තාරම්මණො පවත්ති වුත්තාති. තෙනෙවායං විචාරණා කතාති වෙදිතබ්බා.

417. තෙසන්ති තෙසු ද්විසු ඤාණෙසුති නිද්ධාරණෙ සාම්ච්චනං. විත්තමෙව ආරම්මණං වෙතොපරියඤාණත්තාති අධිප්පායො. තෙනාහ “අඤ්ඤං ඛන්ධං වා ඛන්ධජ්ජපට්ඨද්ධං වා න ජානාති”ති. තත්ථ ඛන්ධජ්ජපට්ඨද්ධං නාමගොත්තාදි. යදි එවං කථං මග්ගාරම්මණන්ති ආහ “මග්ගසම්පයුත්තවිත්තාරම්මණත්තා පන පරියායතො මග්ගාරම්මණන්ති වුත්ත”න්ති. වෙනනාමත්තමෙව ආරම්මණං, තථා හි තං “යථාකම්මුපගඤාණ”න්ති වුච්චතිති අධිප්පායො. ඛන්ධජ්ජපට්ඨද්ධෙසුති එත්ථ නිබ්බානම්පි ඛන්ධජ්ජපට්ඨද්ධමෙව. ඛන්ධෙහි විසයිකතත්තාති වදන්ති. තථා හි වුත්තං අට්ඨසාලිනියං “අතීතෙ බුද්ධා මග්ගං භාවයිංසු, එලං සච්ඡාකංසු, අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායිංසුති ඡින්නවට්ටකානුස්සරණවසෙන මග්ගඵලනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතොපි අප්පමාණාරම්මණ”න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1421). තත්ථ මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණානි තාව පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණෙන මග්ගඵලෙසු ඤාණෙසු පවත්තන්ති. නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණඤ්ච නිබ්බානාරම්මණෙසු අප්පමාණධම්මෙසු ඤාණෙසුති මග්ගාදිපච්චවෙක්ඛණානි පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අප්පමාණාරම්මණතං සාධෙත්තීති වෙදිතබ්බාති. “අප්පමාණා ඛන්ධා පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ඉච්චෙව (පටියා. 9.12.58) හි වුත්තං, න වුත්තං “නිබ්බාන”න්ති. තස්මා පුබ්බෙතිවාසඤාණෙන එව මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණකිච්චෙ වුච්චමානෙපි නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණතා න සක්කා වත්තුං. අට්ඨකථායං පන නිබ්බානාරම්මණතා නිදස්සිතා.

කුසලා ඛන්ධාති ඉද්ධිවිධපුබ්බෙනිවාසානාගතංසඤාණාපෙක්ඛො බහුවචනනිද්දෙසො, න චෙතොපරියයථාකම්මුපගඤාණාපෙක්ඛාති තෙසං චතුක්ඛන්ධාරම්මණභාවස්ස අසාධකොති චෙ? න, අඤ්ඤත්ථ “අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො ච චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.6.72), “සවිතක්කසවිචාරා ඛන්ධා ච විතක්කො ච චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.6.73) ච චුත්තත්තා චෙතොපරියඤාණාපෙක්ඛාපි බහුවචනනිද්දෙසොති ඉමස්ස අත්ථස්ස සිද්ධිතො. එවම්පි යථාකම්මුපගඤාණස්ස “අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො වා”තිආදීසු අචුත්තත්තා චතුක්ඛන්ධාරම්මණනා න සිජ්ඣතිති? න, තත්ථ අවචනස්ස අඤ්ඤකාරණත්තා. යථාකම්මුපගඤාණෙන හි කම්මසංසටියා චත්තාරො ඛන්ධා කම්මමුඛෙන ගස්හති. තඤ්ඤි යථා චෙතොපරියඤාණං පුරිමපරිකම්මවසෙන අවිතක්කාදිවිභාගං, සරාගාදිවිභාගඤ්ච විත්තං විභාවෙති, න එවං විභාගං විභාවෙති. කම්මවසෙනෙව පන සමුදායං විභාවෙති, තස්මා “අවිතක්කවිචාරමත්තා ඛන්ධා ච විචාරො වා”තිආදිකෙ විභාගකරණෙ තං න චුත්තං, න චතුක්ඛන්ධානාරම්මණතොති. ඉදං පනස්ස අකාරණත්ති කෙවි. තත්ථාපි “පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මුපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්සා”ති පටන්ති එව. න හි තං කුසලාකුසලවිභාගං විය සවිතක්කාදිවිභාගං කම්මං විභාවෙතුං අසමත්ථං. දුච්චරිතසුචරිතවිභාවනම්පි හි ලොභාදිඅලොභාදිසම්පයොගවිභාගවිසෙසවිභාවනං හොතීති.

“පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ න චත්තබ්බාරම්මණ”න්ති එත්තකමෙව අට්ඨකථායං චුත්තං. නාමගොත්තං පන බන්ධුපනිබන්ධො සම්මුතිසිද්ධො ඛ්‍යඤ්ජනත්ථො, න ඛ්‍යඤ්ජනත්ති. අයමෙත්ථ අම්භාකං බන්තීති ආචරියස්සායං අත්තනො මති. යං පන චුත්තං “න ඛ්‍යඤ්ජන”න්ති, තස්ස සමත්ථනං “ඛ්‍යඤ්ජනඤ්ඤි”තිආදි.

419. කාමාවචරෙ නිබ්බත්තිස්සතීති නිබ්බත්තික්ඛන්ධජානනමාහ.

420. එත්ථාති එතස්මිං අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකවසෙන අභිඤ්ඤාඤාණානං, ආරම්මණවිචාරෙ. “අජ්ඣත්තාරම්මණඤ්චෙව බහිද්ධාරම්මණඤ්චා”ති එකජ්ඣං ගහෙත්වා යං චුත්තං පොරාණට්ඨකථායං, තං “කාලෙන...පෙ.... හොතියෙවා”ති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන චුත්තත්ති අත්ථො. න හි අජ්ඣත්තබ්බිද්ධා නාම විසුං එකං අත්ථි, නාපි තං එකජ්ඣං ආරම්මණං කරියතීති. යදි එවං තිකො එව න පුරති පදද්වයාසඬගහිතස්ස තතියස්ස අත්ථත්තරස්ස අභාවතො, න, පකාරහෙදවිසයත්තා තිකනිද්දෙසස්ස. තථා හි අට්ඨකථායං “තෙ එව තිජ්ජකාරෙපි ධම්මෙ”ති චුත්තං. තෙ එව

අප්ප්ඤ්ඤානිද්දෙසන තිව්වෙපි ධම්මෙති අත්ථො. එත්ථ හි “තෙ එව ධම්මෙ”ති අවත්වා “තිප්පකාරො”ති වචනං පකාරහෙදනිබන්ධනා අයං තිකදෙසනාති දස්සනත්ථං. යථා හි කුසලත්තිකාදීනං දෙසනා යථාරහං ධම්මානං ජාතිසම්පයොගප්පභානසික්ඛාභූමිආරම්මණප්පහෙදනියමකාලාදිහෙදනිබන්ධනා, න එවමයං ජාතිආදිහෙදනිබන්ධනා, නාපි සතිදස්සනත්තිකහෙතුදුකාදිදෙසනා විය සභාවාදිහෙදනිබන්ධනා, අථ බො පකාරහෙදනිබන්ධනා. පඤ්චෙව හි බන්ධා සසන්තතිපරියාපන්නතං උපාදාය “අප්ප්ඤ්ඤානි”ති වුත්තා, පරසන්තතිපරියාපන්නතං උපාදාය “බහිද්ධා”ති, තදුභයං උපාදාය “අප්ප්ඤ්ඤානබහිද්ධා”ති. තෙනාහ “අනිත්ථියබද්ධරූපඤ්ඤානිබ්බානඤ්ඤානිද්දෙසනා සබ්බෙ ධම්මා සියා අප්ප්ඤ්ඤාන, සියා බහිද්ධා, සියා අප්ප්ඤ්ඤානබහිද්ධා”ති (ධ. ස. 1435). නනු චෙත්ථ අත්ථන්තරාභාවතො, පකාරන්තරස්ස ච අනාමට්ඨත්තා තතියො රාසි නත්ථිති? නයිදමෙවං. යදිපි හි පට්ඨපදෙන අසඬගහිතසඬගණ්හනවසෙන දුතියපදස්ස පචත්තත්තා සබ්බෙපි සභාවධම්මා පද්ද්වයෙනෙව පරිග්ගහිතා, තෙහි පන විසුං විසුං ගහිතධම්මෙ එකප්ප්ඤ්ඤානං ගහණවසෙන තතියපදං වුත්තන්ති අත්ථෙව තතියො රාසි. න හි සමුදායො අවයවො භොති, හින්තවත්ථුකෙ පන ධම්මෙ අධිට්ඨානහෙදං අමුඤ්ඤිත්වා එකප්ප්ඤ්ඤානං ගහණං න සම්භවතිති කාලෙන අප්ප්ඤ්ඤානං, කාලෙන බහිද්ධා ජානනකාලෙති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අභිඤ්ඤානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති තෙරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

14. බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

පඤ්ඤාකථාවණ්ණනා

421. සබ්බාකාරොනාති උපචාරාකාරො, අප්පනාකාරො, වසිභාවාකාරො, විතක්කාදිසමතික්කමාකාරො, රූපාදීහි විරජ්ජනාකාරො, චුද්දසධා විත්තස්ස පරිදමනාකාරො, පඤ්චවිධආනිසංසාධිගමාකාරොති එවමාදිනා සබ්බෙන භාවනාකාරෙන.

තදනන්තරාති “විත්තං පඤ්ඤ”න්ති එවං දෙසනාක්කමෙන, පටිපත්තික්කමෙන ච තස්ස සමාධිස්ස අනන්තරා. පඤ්ඤා භාවෙනබ්බා සමාධිභාවනාය සමන්තාගතෙන භික්ඛුනාති සම්බන්ධො. “පඤ්ඤඤ්ච භාවය”න්ති එවං අතිසඬ්ඛෙපදෙසිතත්තා, ගාථාවණ්ණනායං වා “සමාධිසිලායං සුනිසිතං විපස්සනාපඤ්ඤාසත්ථ”න්ති එවං අතිවිය සඬ්ඛෙපෙන භාසිතත්තා අයං සා පඤ්ඤාති සභාවතො විඤ්ඤාතුම්පි තාව න සුකරා. භාවනාවිධානස්ස පන අදස්සිතත්තා පගෙව භාවෙතුං න සුකරාති සම්බන්ධො. පුච්ඡනට්ඨෙන පඤ්ඤා, කම්මං කිරියා කරණං, පඤ්ඤාභාව කම්මං පඤ්ඤාකම්මං, පුච්ඡනපයොගොති අත්ථො.

කා පඤ්ඤාති සරූපපුච්ඡා. කෙනට්ඨෙන පඤ්ඤාති කෙන අත්ථෙන පඤ්ඤාති චුච්චති, “පඤ්ඤා”ති පදං කං අභිධෙය්‍යත්ථං නිස්සාය පවත්තන්ති අත්ථො. සා පනායං පඤ්ඤා සභාවතො, කිච්චතො, උපට්ඨානාකාරතො, ආසන්නකාරණතො ච කථං ජානිතබ්බාති ආහ “කානස්සා ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි”ති. කතිවිධාති පහෙදපුච්ඡා. කස්මා පනෙත්ථ සංකිලෙසවොදානපුච්ඡා න ගහිතාති? චුච්චතෙ – ලොකුත්තරාය තාව පඤ්ඤාය නත්ථෙව සංකිලෙසො. අසති ච තස්මිං කුතො වොදානපුච්ඡාති තදුභයං න ගහිතං. ලොකියාය පන තානි භාවනාවිධානෙ එව අන්තොගධානීති කත්වා විසුං න ගහිතාති මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිඅන්තොගධත්තා, සමාධිභාවනායං වා චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බානීති න ගහිතාති. පටිපත්ති නාම දිට්ඨානිසංසෙ එව භොතීති ආහ “පඤ්ඤාභාවනාය කො ආනිසංසො”ති.

422. තත්‍රාති තස්මිං, තස්ස වා පඤ්ඤාකම්මස්ස. විස්සජ්ජනන්ති විවරණං. පුච්ඡිතො හි අත්ථො අවිභාවිතත්තා නිගුල්ලො මුට්ඨියං කතො විය තිට්ඨති, තස්ස විවරණං විස්සජ්ජනං විභූතභාවකරණතො. කා පඤ්ඤාති කාමඤ්ඤායං සරූපපුච්ඡා, විභාගවන්තානං පන සභාවවිභාවනං විභාගදස්සනමුඛෙනෙව භොතීති විභාගො තාව අනවසෙසතො දස්සෙතබ්බො. තදස්සෙනෙව අයමාදිනවොති දස්සෙතුං “පඤ්ඤා බහුවිධා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ බහුවිධාති

කුසලාදිවසෙන අනෙකවිධා. නානප්පකාරාති අත්ථජාපිකාදිහෙදෙන, සුතමයඤාණාදිහෙදෙන ච නානාවිධා. තං සබ්බන්ති තං අනවසෙසං පඤ්ඤාවිභාගං. න සාධෙය්‍යාති විපස්සනාභාවනාය සද්ධිං මග්ගභාවනා ඉධ අධිජ්ජෙතත්ථො. තාය හි තණ්හාජටාවජටනං, තඤ්ච න සාධෙය්‍ය. අනවසෙසතො හි පඤ්ඤාපහෙදෙ විස්සජ්ජියමානෙ “එකවිධෙන ඤාණවත්ථු” තිආදිකො (විහ. 751) සබ්බො ඤාණවත්ථු විහඬිගෙ, සුත්තන්තෙසු ච තත්ථ තත්ථ ආගතො පඤ්ඤාපහෙදො. සකලොපි චා අහිංසාමනසො ආහරිත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බො භවෙය්‍ය, තථා ච සති ය්වායං ඉධ පඤ්ඤාභාවනාවිධි අධිජ්ජෙතො, තස්ස විස්සජ්ජනාය ඔකාසොච න භවෙය්‍ය. කිඤ්ච ය්වායං යානායානකම්මන්තරවිපාකන්තරාදිවිසයෙ පඤ්ඤාය පවත්තිහෙදො, සොපි යථාරහං සද්ධිං ඵලාඵලහෙදෙන විහජිත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බො සියා. සො ච පන විස්සජ්ජියමානො අඤ්ඤදත්ථු වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍ය, යථා තං අවිසයෙ. තෙනාහ “උත්තරි ච වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍යා”ති. කුසලචිත්තසම්පයුත්තං විපස්සනාඤාණන්ති එත්ථ කුසල-ග්ගහණෙන දුට්ඨමිපි අබ්‍යාකතං නිවත්තෙති, තථා “අත්ථි සංකිලිට්ඨපඤ්ඤා”ති එවං පවත්තං මිච්ඡාවාදං පටිසෙධෙති. විපස්සනාඤාණ-ග්ගහණෙන සෙසකුසලපඤ්ඤා.

423.

සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨන්ති

සඤ්ජානනාකාරවිජානනාකාරෙහි සාතිසයං. යතො නානප්පකාරතො ජානනං ජානනභාවො විසයග්ගහණාකාරො. සො හි තෙසං සමානො, න සඤ්ජානනාදිආකාරො. ජිතකන්තීති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන “ලොභිතකං ඔදාතං දීසං රස්ස”න්තිආදිකෙ සඤ්ඤාය ගහෙතබ්බාකාරෙ සඬිගණ්හාති. සඤ්ජානනමත්තමෙවාති එත්ථ සඤ්ජානනං නාම “නීලං පීත”න්තිආදිකං ආරම්මණෙ විජ්ජමානං චා අවිජ්ජමානං චා සඤ්ඤානිමිත්තං කත්වා ජානනං. තථා හෙසා පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා. මත්ත-සද්දෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථොන විජානනපජානනාකාරෙ නිවත්තෙති, එව-සද්දෙන කදාවිපි ඉමිස්සා තෙ විසෙසා නත්ථොවාති අවධාරෙති. තෙනාහ “අනිච්චං දුක්ඛ”න්තිආදි. තත්ථ විඤ්ඤාණකිච්චමිපි කාතුං අසක්කොන්ති සඤ්ඤා කුතො පඤ්ඤාකිච්චං කරෙය්‍යාති “ලක්ඛණපටිච්චෙධං පාපෙතුං න සක්කොති”චචෙච චුත්තං, න චුත්තං “මග්ගපාතුභාව”න්ති. ආරම්මණෙ පවත්තමානං විඤ්ඤාණං න තත්ථ සඤ්ඤා විය නීලපීතාදිකස්ස සඤ්ජානනවසෙනෙව පවත්තති, අථ බො තත්ථ අඤ්ඤඤච විසෙසං ජානන්තමෙව පවත්තතීති ආහ “විඤ්ඤාණ”න්තිආදි. කථං පන විඤ්ඤාණං ලක්ඛණපටිච්චෙධං පාපෙතීති? පඤ්ඤාය දස්සිතමග්ගෙන. ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය හි අනෙකචාරං ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා පටිවිජ්ඣිත්වා පවත්තමානාය පගුණභාවතො පරිචයවසෙන

ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙනපි විපස්සනා සම්භවති, යථා තං පගුණස්ස ගන්ථස්ස සජ්ඣායනෙ ඤායාගතාපි වාරා න විඤ්ඤායන්ති. ලක්ඛණපට්ඨෙධන්ති ච ලක්ඛණානං ආරම්මණකරණමත්තං සන්ධාය චුත්තං, න පටිවිජ්ඣන්තං. උස්සක්කිත්වාති උදයබ්බයඤාණපටිපාටියා ආයුහිත්වා. මග්ගපාතුභාවං පාපෙතුං න සක්කොති අසම්බොධසභාවත්තා. චුත්තනයවසෙනාති විඤ්ඤාණෙ චුත්තනයවසෙන ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණපට්ඨෙධඤ්ච පාපෙති. අත්තනො පන අනඤ්ඤසාධාරණෙන ආනුභාවෙන උස්සක්කිත්වා මග්ගපාතුභාවඤ්ච පාපෙති.

ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං උපමාය පතිට්ඨාපෙතුං “යථා භී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අජාතබුද්ධීති අසඤ්ජාතබ්බවහාරබුද්ධි. උපහොගපරිභොගන්ති උපහොගපරිභොගාරහං, උපහොගපරිභොගවත්ථුනං පටිලාභයොග්ගන්ති අත්ථො. ඡෙකොති මහාසාරො. කූටොති කභාපණ්ණපතිරූපකො තම්බකංසාදිමයො. අද්ධසාරොති උපධිභිග්ගනකො. ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන පාදසාර සමසාරපරොපාදසාරාදීනං සභිගහො. තෙ පකාරෙති ඉන්ද්‍රියාලාජාතිපුජ්ජාදිප්පකාරෙ චෙව ඡෙකාදිප්පකාරෙ ච.

සඤ්ඤා භීතිආදි උපමාසංසන්දනං. සඤ්ඤා විභාගං අකත්වා පිණ්ඩවසෙනෙව ආරම්මණස්ස ගහණතො දාරකස්ස කභාපණ්ණදස්සනසදිසි චුත්තා. තථා හි සා “යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා” චුච්චති. විඤ්ඤාණං ආරම්මණෙ එකච්චවිසෙසගහණසමත්ථතාය ගාමිකපුරිසස්ස කභාපණ්ණදස්සනසදිසං චුත්තං. පඤ්ඤා ආරම්මණෙ අනවසෙසවිසෙසාවබොධතො හෙරඤ්ඤිකස්ස කභාපණ්ණදස්සනසදිසි චුත්තාති දට්ඨබ්බං. “නානප්පකාරතො ජානන”න්ති ඉමිනා ඤෙය්‍යාධම්මා පටිචෙකං නානප්පකාරාති තෙසං යාථාවතො අවබොධො පඤ්ඤාති දස්සෙති. තථා හි චුත්තං “සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාඨමාගච්ඡන්ති”ති (මහානි. 156; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85).

යත්ථානි යස්මිං චිත්තූප්පාදෙ. න තත්ථ එකංසෙන හොතීති තස්මිං චිත්තූප්පාදෙ පඤ්ඤා එකන්තෙන න හොති. න හි දුග්ගතකඅග්ගතකචිත්තූප්පාදෙසු පඤ්ඤා උප්පජ්ජති. අවිනිබ්භූත්තාති අවිසුත්තා. තෙහීති සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණෙහි. යථා හි සුඛං පීතියා න නියමතො අවිසුත්තං, එවං සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණාති පඤ්ඤාය න නියමතො අවිසුත්තාති. යථා පන පීති සුඛෙන නියමතො අවිසුත්තා, එවං පඤ්ඤා සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණෙහි නියමතො අවිසුත්තා. තස්මා එවං අවිනිබ්භූත්තෙසු ඉමෙසු තීසු ධම්මෙසු තෙසං විනිබ්භොගො දුක්ඛරොති තිණ්ණං ජනානං කභාපණ්ණදස්සනං නිදස්සිතන්ති. තෙසං දුට්ඨඤ්ඤායානානත්තතංයෙව චචනත්තරෙනපි දස්සෙතුං “තෙනාහා”තිආදි

වුත්තං. තත්ථ රූපධම්මෙසුපි තාව නානානදීනං උදකස්ස, නානාතෙලස්ස වා එකස්මිං භාජනෙ පක්ඛිපිත්වා මථිතස්ස “ඉදං අසුකාය නදියා උදකං, ඉදං අසුකතෙල”න්ති නිද්ධාමරත්වා සරූපතො දස්සනං දුක්කරං, කිම්ඛිගං පන අරූපධම්මෙසුති දස්සෙත්තො “යං අරුපීනං විත්තවෙතසිකාන”න්ති ආදිමාහ.

424. ධම්මානං සකො භාවො, සමානො ච භාවො ධම්මසභාවො. තත්ථ පයමෙන කක්ඛලච්ඡිසනාදිසලක්ඛණං ගහිතං, දුතියෙන අනිච්චදුක්ඛතාදිසාමඤ්ඤලක්ඛණං. තදුභයස්ස ච යාථාවතො පටිච්ඡිකුක්ඛලක්ඛණා පඤ්ඤාති ආහ “ධම්මසභාවපටිච්චෙධලක්ඛණා පඤ්ඤා”ති. සට්ඨාධිපටිච්ඡාදකස්ස බාහිරන්ධකාරස්ස දීපාලොකාදි විය යථාවුත්තධම්මසභාවපටිච්ඡාදකස්ස මොහන්ධකාරස්ස විද්ධංසනරසා. උප්පජ්ජමානො එව හි පඤ්ඤාලොකො හදයන්ධකාරං විධමෙත්තො එවං උප්පජ්ජති, තතො එව ධම්මසභාවෙසු අසම්මුය්හනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨතීති අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා. කාරණභූතා වා සයං ඵලභූතං අසම්මොහං පච්චුපට්ඨාපෙතීති එවමපි අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා. විපස්සනාපඤ්ඤාය ඉධ අධිජ්ජෙතත්තා “සමාධි තස්සා පදට්ඨාන”න්ති වුත්තං. තථා හි “සමාහිතො යථාභූතං පජානාති”ති සුත්තපදං නිබන්ධනභාවෙන ආගතං (සං. නි. 3.5, 99; සං. නි. 5.1071; නෙත්ති. 40; මි. ප. 2.1.14).

පඤ්ඤාපහෙදකථාවණ්ණනා

425. ධම්මසභාවපටිච්චෙධො නාම පඤ්ඤාය ආවෙණිකො සභාවො, න තෙනස්සා කොචි විභාගො ලබ්භතීති ආහ “ධම්මසභාවපටිච්චෙධලක්ඛණෙන තාව එකච්ඤා”ති. ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙන ලොකො වුව්චති වට්ටං, තප්පරියාපන්නතාය ලොකෙ නියුත්තා, තත්ථ වා විදිතාති ලොකියා. තත්ථ අපරියාපන්නතාය ලොකතො උත්තරා උත්තිණ්ණාති ලොකුත්තරා. ලොකුත්තරාපි හි මග්ගසම්පයුත්තා භාවෙතබ්බා. විපස්සනාපරියායොපි තස්සා ලබ්භතෙවාති ලොකුත්තර-ග්ගහණං න විරුජ්ඣති. අත්තානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තෙහි සහ ආසවෙහිති සාසවා, ආරම්මණකරණවසෙනපි නත්ථි එතිස්සා ආසවාති අනාසවා. ආදි-සද්දෙන ආසවච්ඡිපයුත්තසාසවදුකාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. නාමරූපවත්ථානවසෙනාති නාමවත්ථානවසෙන, රූපවත්ථානවසෙන ච. පයමං නිබ්බානදස්සනතො දස්සනඤ්ච, නිස්සයභාවතො සම්පයුත්තා ධම්මා භවත්ති එත්ථ, සයමපි වා භවති උප්පජ්ජති න නිබ්බානං විය අපාකුභාවත්ති භූමි වාති දස්සනභූමි, පයමමග්ගො. සෙසමග්ගත්තයං පන යස්මා පයමමග්ගෙන දිට්ඨස්මිංයෙව ධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජති, න අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, තස්මා භාවනා ච යථාවුත්තෙනත්ථෙත භූමි වාති භාවනාභූමි. තත්ථ පඤ්ඤා

දස්සනභූමිභාවනාභූමිවසෙන දුට්ඨාති වුත්තා. සුතාදිනිරපෙක්ඛාය විත්තාය නිබ්බන්තා විත්තාමයා. එවං සුතමයා, භාවනාමයා ව. මයසද්දො පච්චෙකං සම්බන්ධිතබ්බො. ආයෙ වඩ්ඪිසිං කොසල්ලං ආයකොසල්ලං, අපායෙ අවඩ්ඪිසිං කොසල්ලං අපායකොසල්ලං, උපායෙ තස්ස තස්ස අත්ථස්ස නිබ්බන්තිකාරණෙ කොසල්ලං උපායකොසල්ලන්ති විසුං විසුං කොසල්ලපදං සම්බන්ධිතබ්බං. අජ්ඣන්තං අහිනිවෙසො පටිපජ්ජනං එතිස්සාති අජ්ඣන්තාහිනිවෙසා. එවං බහිද්ධාහිනිවෙසා, උභයාහිනිවෙසා ව වෙදිතබ්බා.

426. ලොකියමග්ගසම්පයුත්තාති ලොකියකුසලචිත්තූප්පාදෙසු මග්ගසම්පයුත්තා, විසෙසතො දිට්ඨිවිසුද්ධිආදිවිසුද්ධිචතුක්කසඬගහිතමග්ගසම්පයුත්තා. සමුදායෙසු පවත්තා සමඤ්ඤා තදෙකදෙසෙසුපි වත්තති ආහ “මග්ගසම්පයුත්තා”ති, පච්චෙකම්පි වා සම්මාදිට්ඨිආදිනං මග්ගසමඤ්ඤාති කත්වා එවං වුත්තං.

ධම්මනානත්තාභාවෙපි පදත්ථනානත්තමත්තෙන දුක්කරවචනං භොතීති වුත්තං. “අත්ථනො පනෙසා ලොකියලොකුත්තරාවා”ති. ආසවච්ඡපයුත්තසාසවදුකාදීසුපි විඡපයුත්තතාදිග්ගහණමෙව විසෙසො, අත්ථනො ලොකියලොකුත්තරාව පඤ්ඤාති ආහ “එසෙව නයො”ති. ආදි-සද්දෙන ඔසනීයඔසවිඡපයුත්තඔසනීයාදිදුකානං සඬගහො දට්ඨබ්බො. පට්ඨප්ඤ්ඤානිකාති වත්තාරි මග්ගචිත්තාති, තථා දුතියාදිප්ඤ්ඤානිකාති වාති එවං සොළසසු මග්ගචිත්තෙසු. විපස්සනාපඤ්ඤාය ඉධ අධිප්පෙතත්තා මහග්ගතපඤ්ඤා න ගහිතා.

427. අත්තනො විත්තාවසෙනාති තස්ස තස්ස අනවජ්ජස්ස අත්ථස්ස සාධනෙ පරොපදෙසෙන විනා අත්තනො උපායචිත්තාවසෙනෙව. සුතවසෙනාති යථාසුතස්ස පරොපදෙසස්ස වසෙන. යථා තථා වාති පරතො උපදෙසං සුත්වා වා අසුත්වා වා සයමෙව භාවනං අනුයුඤ්ජන්තස්ස. “අප්පනාප්පත්තා”ති ඉදං සිඛාප්පත්තභාවනාමයං දස්සෙතුං වුත්තං, න පන “අප්පනාප්පත්තාව භාවනාමයා”ති.

යොගවිහිතෙසුති පඤ්ඤාවිහිතෙසු පඤ්ඤාපරිණාමිතෙසු උපායසම්පාදිතෙසු. කම්මායතනෙසුති එත්ථ කම්මමෙව කම්මායතනං, කම්මඤ්ච තං ආයතනඤ්ච ආජීවානන්ති වා කම්මායතනං. එස නයො සිප්පායතනෙසුපි. තත්ථ දුට්ඨං කම්මං හීනඤ්ච වඩ්ඪකීකම්මාදි, උක්කට්ඨඤ්ච කසිවාණ්ණාදි. සිප්පම්පි දුට්ඨං හීනඤ්ච නළකාරසිප්පාදි, උක්කට්ඨඤ්ච මුද්දාගණනාදි. විජ්ජාව විජ්ජාට්ඨානං. තං ධම්මිකමෙව නාගමණ්ඩලපරිත්තඵුට්ඨමනකමන්තසදිසං වෙදිතබ්බං. තාති පනෙතාති එකච්චෙ පණ්ඨිතා ඛොධිසත්තසදිසා මනුස්සානං ඵාසුචිහාරං ආකඬ්ඛන්තා නෙව

අඤ්ඤානි කරියමානානි පස්සන්ති, න වා කතානි උග්ගණ්හන්ති, න කට්ඨන්තානං සුණන්ති. අථ ඛො අත්තනො ධම්මතාය චිත්තාය කරොන්ති, පඤ්ඤවත්තෙහි අත්තනො ධම්මතාය චිත්තාය කතානිපි අඤ්ඤානි උග්ගණ්හිත්වා කරොන්තෙහි කතසදිසානෙව භොන්ති.

කම්මස්සකතන්ති “ඉදං කම්මං සත්තානං සකං, ඉදං නො සක”න්ති එවං ජානනඤාණං. සච්චානුලොමිකන්ති විපස්සනාඤාණං. තං හි සච්චපට්ඨෙධස්ස අනුලොමනතො “සච්චානුලොමික”න්ති වුච්චති. ඉදානිස්ස පවත්තනාකාරං දස්සෙතුං “රූපං අනිච්චන්ති වා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ වා-සද්දෙන අනියමත්ථෙන දුක්ඛානත්තලක්ඛණානිපි ගහිතානෙවාති දට්ඨබ්බං නානත්තරියකභාවතො. යං හි අනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තදනත්තාති. යං එවරූපින්ති යං එවං භෙට්ඨා නිද්දිට්ඨසභාවං. අනුලොමිකං බන්ධිත්තිආදීනි පඤ්ඤාවෙච්චනානි. සා හි භෙට්ඨා වුත්තානං කම්මායතනාදීනං අපච්චනීකදස්සනෙන අනුලොමනතො, තථා සත්තානං හිතවරියාය මග්ගසච්චස්ස, පරමත්ථසච්චස්ස, නිබ්බානස්ස ච අවිලොමනතො අනුලොමෙතිති අනුලොමිකා. සබ්බානිපි එතානි කාරණානි ඛමති දට්ඨං සක්කොතිති බන්ති. පස්සතිති දිට්ඨි. රොචෙතිති රූපි. මුනාතිති මුති. පෙක්ඛතිති පෙක්ඛා. තෙ ච කම්මායතනාදයො ධම්මා එතාය නිජ්ඣායමානා නිජ්ඣානං ඛමන්තිති ධම්මනිජ්ඣානබන්ති. පරතො අසුත්වා පටිලහතිති අඤ්ඤස්ස උපදෙසවචනං අසුත්වා සයමෙව චිත්තෙන්තො පටිලහති. අයං වුච්චතිති අයං චිත්තාමයා පඤ්ඤා නාම වුච්චති. සා පනෙසා අභිඤ්ඤාතානං ඛොධිසත්තානමෙව උප්පජ්ජති. තත්ථාපි සච්චානුලොමිකඤාණං ද්විත්තංයෙව ඛොධිසත්තානං අන්තිමභවිකානං, සෙසපඤ්ඤා සබ්බෙසම්පි සූරිතපාරමීනං මහාපඤ්ඤානං උප්පජ්ජති. පරතො සුත්වා පටිලහතිති කම්මායතනාදීනි පරෙන කරියමානානි වා කතානි වා දිස්වාපි පරස්ස කථයමානස්ස වචනං සුත්වාපි ආචරියසන්තිකෙ උග්ගභෙත්වාපි පටිලද්ධා සබ්බා පරතො සුත්වාච පටිලද්ධා නාමාති වෙදිතබ්බා. සමාපත්තස්සාති සමාපත්තිසමඛිගිස්ස, නිදස්සනමත්තඤ්ඤාවෙනං. විපස්සනාමග්ගපඤ්ඤා ඉධ “භාවනාමයා පඤ්ඤා”ති අධිජ්ජෙතා.

සාති “පරිත්තාරම්මණා මහග්ගතාරම්මණා”ති (විභ. 753) වුත්තපඤ්ඤා. ලොකියවිපස්සනාති ලොකියවිපස්සනාපඤ්ඤා. සා ලොකුත්තරවිපස්සනාති යා නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තා අප්පමාණාරම්මණා පඤ්ඤා වුත්තා, සා ලොකුත්තරවිපස්සනාති මග්ගපඤ්ඤා සන්ධායාහ. සා හි සඬ්ඛාරානං අනිච්චතාදිං අගණ්හන්තිපි විපස්සනාකිච්චපාරිපූරියා, නිබ්බානස්ස වා තථලක්ඛණං විසෙසතො පස්සතිති විපස්සනාති වුච්චති. ගොත්රභුඤාණං පන කිඤ්චාපි අප්පමාණාරම්මණං, මග්ගස්ස පන ආචජ්ජනට්ඨානියත්තා න විපස්සනාවොහාරං ලහති.

අයන්ති එතාය සම්පත්තියොති ආයො, වුද්ධි. තත්ථ කොසල්ලන්ති තස්මිං අනත්ථහානිඅත්ථුප්පත්තිලක්ඛණෙ ආයෙ කොසල්ලං කුසලතා නිපුණතා.

තං පන එකන්තිකං ආයකොසල්ලං පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං “ඉමෙ ධම්මෙ”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඉදං වුව්චතීති යා ඉමෙසං අකුසලධම්මානං අනුප්පත්තිපහානෙසු, කුසලධම්මානඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීසු පඤ්ඤා, ඉදං ආයකොසල්ලං නාමාති වුව්චති.

වුද්ධිලක්ඛණා ආයතො අපෙතත්තා අපායො, අවුද්ධි. තත්ථ කොසල්ලන්ති තස්මිං අත්ථහානිඅනත්ථුප්පත්තිලක්ඛණෙ අපායෙ කොසල්ලං කුසලතා අපායකොසල්ලං. තම්පි පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං “ඉමෙ ධම්මෙ”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඉදං වුව්චතීති යා ඉමෙසං කුසලධම්මානං අනුප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනෙසු, අකුසලධම්මානං වා උප්පත්තිට්ඨිතීසු පඤ්ඤා, ඉදං අපායකොසල්ලං නාමාති වුව්චති. ආයකොසල්ලං තාව පඤ්ඤා හොතු, අපායකොසල්ලං කථං පඤ්ඤා නාම ජාතාති? එවං මඤ්ඤති “අපායුප්පාදනසමත්ථතා අපායකොසල්ලං නාම සියා”ති, තං පන තස්ස මතිමත්තං. කස්මා? පඤ්ඤවා එව හි “මය්හං එවං මනසි කරොතො අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති. අනුප්පන්නා අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා පවඬ්ඨන්ති”ති පජානාති, සො එවං ඤත්වා අනුප්පන්නෙ අකුසලෙ න උප්පාදෙති, උප්පන්නෙ පජහති. අනුප්පන්නෙ කුසලෙ උප්පාදෙති, උප්පන්නෙ භාවනාපාරිසුරිං පාපෙති. එවං අපායකොසල්ලම්පි පඤ්ඤා එවාති.

සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු. තෙසං තෙසං ධම්මානන්ති සත්තානං තංතංහිතසුඛධම්මානං. තඬ්ඛණප්පවත්තන්ති අව්වායිකෙ කිච්චෙ වා භයෙ වා උප්පන්නෙ තස්ස තිකිච්ඡනත්ථං තස්මිංයෙව බණෙ පවත්තං. යානෙන උප්පත්ති එතස්ස අත්ථිති යානුප්පත්තිකං, යානසො එව උප්පජ්ජනකං. තනුපායාති තත්ත තත්ත කරණීයෙ උපායභූතා.

ගහෙත්වාති “ඉදං රූපං, එත්තකං රූප”න්තිආදිනා පරිග්ගණ්හනවසෙන ගහෙත්වා. උභයං ගහෙත්වාති “අජ්ඣත්තං බහිද්ධා”ති උභයං අනුපුබ්බතො පරිග්ගහෙත්වා. අථ වා “යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම”න්ති එකප්පහාරෙනෙව සබ්බෙපි පඤ්චක්ඛන්ධෙ අවිභාගෙන පරිග්ගහෙත්වා. අයං පන තික්ඛවිපස්සකස්ස මහාපුඤ්ඤස්ස හික්ඛුනො විපස්සනාහිනිවෙසො.

428. දුක්ඛසච්චං ආරබ්භාති දුක්ඛසච්චං ආරම්භණං කත්වා, තප්පට්ඨිඡාදකසම්මොහවිධංසනවසෙන ච පවත්තං ඤාණං දුක්ඛෙ ඤාණං. දුක්ඛසමුදයං ආරබ්භාති එත්ථාපි එසෙව නයො. තථා සෙසපද්දවයෙපි.

පච්චෙක්ඛණ්ණාණං හි චතුසච්චං ආරබ්භ පචත්තඤ්ඤාණං නාම, තතියං පන මග්ගඤ්ඤාණං, ඉතරසච්චානි විපස්සනාඤ්ඤාණන්ති පාකටමෙව.

“අත්ථාදීසු පහෙදගතානි ඤාණානි”ති සඬ්ඛෙපෙන චුත්තමත්ථං පාළිවසෙනෙව විවරිතුං “චුත්තඤ්ඤාණ”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදානි යං අත්ථප්පහෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං අත්ථෙ පහෙදගතං ඤාණං, අයං අත්ථපටිසම්භිදා නාම. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. ධම්මප්පහෙදස්ස හි සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං ධම්මෙ පහෙදගතං ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. නිරුත්තිප්පහෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං නිරුත්තාහිලාපෙ පහෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා. පටිභානප්පහෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනවචත්ථානකරණසමත්ථං පටිභානෙ පහෙදගතං ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා. නිරුත්තිපටිභානප්පහෙදා තබ්බිසයානං අත්ථාදීනං පච්චසුප්පන්තතාදිහෙදෙහි හින්දිත්වා වෙදිතබ්බා.

නිබ්බානම්පි සම්පාපකහෙතුඅනුසාරෙන අරියති, අධිගම්මතීති අත්ථො. “යං කිඤ්චි පච්චයසම්භූත”න්ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි දුක්ඛාදීනි ගහිතානි. සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු නිබ්බානං, පරියත්තිවාරෙ භාසිතත්ථො, අහිධම්මභාජනීයෙ විපාකො, කිරියා වානි එවං පාළියං චුත්තානං එව වසෙන පඤ්ච අත්ථා වෙදිතබ්බා. දහතීති විදහති, නිබ්බත්තකහෙතුආදීනං සාධාරණමෙන නිබ්බවනං. තදත්ථං පන විභාවෙතුං “පචත්තෙති වා සම්පාපුණ්ණං වා දෙති”ති චුත්තං. තෙසු පුරිමො අත්ථො මග්ගවජ්ජෙසු දට්ඨබ්බො. භාසිතම්පි හි අවබෝධනවසෙන අත්ථං පචත්තෙති, මග්ගො පන නිබ්බානං පාපෙතීති තස්මිං පච්ඡිමො අත්ථො. නිබ්බානං හි පත්තබ්බො අත්ථො, භාසිතත්ථො ඤාපෙතබ්බො අත්ථො, ඉතරො නිබ්බත්තෙතබ්බො අත්ථොති එවං තිව්ධො හොති.

“යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු”ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි සමුදයාදීනි ගහිතානි, සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු මග්ගො, පරියත්තිවාරෙ භාසිතං, අහිධම්මභාජනීයෙ කුසලාකුසලන්ති එවං පාළියං චුත්තානං එව වසෙන පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බා. තත්ථ මග්ගො සම්පාපකො, භාසිතං ඤාපකො, ඉතරං නිබ්බත්තකොති එවං තිව්ධො හෙතු වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච කිරියානං අවිපාකතාය ධම්මභාවො න චුත්තො. යදි එවං විපාකා න හොත්තීති අත්ථභාවොපි න වත්තබ්බො? න, පච්චසුප්පන්තභාවතො. එවං සති කුසලාකුසලානම්පි අත්ථභාවො ආපජ්ජතීති වෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා. විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටභාවතො ධම්මභාවො එව තෙසං චුත්තො. කිරියානං පච්චයභාවතො

ධම්මභාවො ආපජ්ජතිති වෙ? නායං දොසො අප්පට්ඨිද්ධන්තා. කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන හෙතුභාවස්සාභාවතො ධම්මභාවො න චුත්තො. අපිච “අයං ඉමස්ස පච්චයො, අයං පච්චයුජ්ජන්තො”ති එතං හෙදුමකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ, විපාකකිරියාධම්මෙ ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ධම්මත්ථපට්ඨමිහිදා හොත්තිති තෙසං අත්ථධම්මතා න චුත්තාති දට්ඨබ්බං.

අයමෙව හි අත්ථොති ය්වායං අත්ථධම්මානං පඤ්චධා විහජනවසෙන අත්ථො චුත්තො, අයමෙව අභිධම්මෙ විහජන්වා දස්සිතොති සම්බන්ධො.

“ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙ”ති එත්ථ ධම්ම-සද්දො සභාවචාචකොති කත්වා ආහ “සභාවනිරුත්ති”ති, අවිපරීතනිරුත්තිති අත්ථො. තෙනාහ “අබ්බහිචාරී වොහාරො”ති, තස්ස තස්ස අත්ථස්ස බොධනෙ පටිනියතසම්බන්ධො සද්දවොහාරොති අත්ථො. තදහිලාපෙති තස්ස සභාවනිරුත්තිසඤ්ඤිතස්ස අබ්බහිචාරීවොහාරස්ස අහිලාපනෙ. සා පනායං සභාවනිරුත්ති මාගධභාසා. අත්ථතො නාමපඤ්ඤත්තිති ආවරියා. අපරෙ පන යදි සභාවනිරුත්ති පඤ්ඤත්තිසභාවා, එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා, න වචනන්ති ආපජ්ජති. න ච වචනතො අඤ්ඤං අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථී. අථ එස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං, එවඤ්ච සති අත්ථධම්මානම්පි බොධෙතබ්බත්තා තෙසම්පි නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති. එස්සොති ච සභාවනිරුත්ති, එස්සං එස්සාති න සභාවනිරුත්තිති දස්සිතොවායමත්ථො. න ච අවචනං එවංපකාරං අත්ථී. තස්මා වචනභූතාය එව තස්සා සභාවනිරුත්තියා අහිලාපෙ උච්චාරණෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාහිලාපෙ පහෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපට්ඨමිහිදා, “එවමයං නිරුත්තිපට්ඨමිහිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා”ති (විහ. අට්ඨ. 718) ච අට්ඨකථායං චුත්තත්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවිථියා පරතො මනොද්චාරෙ නිරුත්තිපට්ඨමිහිදා පවත්තතිති වදන්ති. “නිරුත්තිපට්ඨමිහිදා පච්චුජ්ජන්තාරම්මණා”ති (විහ. 749) ච වචනසද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ජානනං සන්ධාය චුත්තන්ති. එවං පන අඤ්ඤස්මිං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණං චුත්තන්ති ආපජ්ජති. යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාදිසද්දහෙදනිව්ඡයස්ස පච්චයභූතං තංතංසද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිව්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුජ්ජන්තසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තංවිභාවකං ඤාණං නිරුත්තිපට්ඨමිහිදාති චූච්චමානෙ න කොචි පාළිවිරොධො. “තං සභාවනිරුත්තිසද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සා”ති ච “පච්චුජ්ජන්තසද්දාරම්මණං පච්චවෙක්ඛණං පවත්තෙන්තස්සා”ති න නසක්කා වත්තුං. තඤ්ඤි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තමෙව

තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපහෙදනිව්ඡයහෙතුභාවතො නිරුත්තිං හින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජති පහෙදගතමපි හොතිති.

සබ්බත්ථ ඤාණන්ති සබ්බස්මිං විසයෙ ඤාණං, සබ්බමපි ඤාණන්ති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “ඤාණාරම්මණං ඤාණ”න්ති. සබ්බත්ථාති වා සබ්බෙසු අත්ථාදීසු, තීසු, චතුසුපි වා පචත්තත්තා, කුසලකිරියාභුතාය පටිභානපටිසම්භිදාය ධම්මත්ථභාවතො තීසු එව වා පචත්තත්තා “සබ්බත්ථ ඤාණ”න්ති චුත්තං. තෙනාහ “යථාචුත්තෙසු වා”තිආදි. තත්ථ සගොචරකිව්චාදිවසෙනාති සගොචරස්ස, කිව්චාදිකස්ස ව වසෙන “ඉදං ඤාණං ඉදං නාම ආරම්මණං කත්වා පචත්තං ඉමිනා නාම කිව්චෙනා”ති ජානනං. ආදි-සද්දෙන ලක්ඛණපච්චුපටියානපදටියානභූමිආදීනං සඬගහො. තෙනෙවාහ “ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානී”තිආදි.

429. පහෙදං ගච්ඡන්තිති අනෙකහෙදහින්නෙසු ආරම්මණෙසු තෙසං යාථාවතො තංතංපහෙදාවබොධනසමත්ථතං උපගච්ඡන්ති.

මහාසාවකානඤ්ච අසෙක්ඛභූමියං පහෙදං ගතාති සාමඤ්ඤවිධිනා දස්සිතමත්ථං අපවාදෙන නිවත්තෙතුං ආනන්දත්ථෙර-ග්ගණං කතං.

එතා පටිසම්භිදා. සෙක්ඛභූමියං පහෙදගමනං අප්පවිසයං, අසෙක්ඛභූමියං බහුවිසයන්ති ආහ “අධිගමො නාම අරහත්තප්පත්ති”ති, සාතිසයං වා අධිගමං සන්ධාය එවං චුත්තං. සෙක්ඛෙන පත්තානම්පි හි ඉමාසං අරහත්තප්පත්තියා විසදභාවාධිගමොති. පුබ්බයොගො විස පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතිති පඤ්චන්තම්පි යථායොගං සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදතාය කාරණතා යොජෙතබ්බා. අත්ථධම්මාදීනං අනවසෙසසඬගණ්හනතො බුද්ධච්චනවිසයා එව පරියත්තිආදයො දස්සිතා. පාළියා සජ්ඣායො පරියාපුණනං, තදත්ථසචනං සචනං, පරිතො සබ්බසො ඤාතුං ඉච්ඡා පරිපුච්ඡාති ආහ “පාළිඅට්ඨකථාදීසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිව්ඡයකථා”ති, පදත්ථතො, අධිජ්ජායතො ච දුට්ඨඤ්ඤයාටියානං විත්ථාරතො සන්තිටියානකථාති අත්ථො. යස්ස හි පදස්ස අත්ථො දුට්ඨඤ්ඤයො, තං ගණ්ඨිපදං, යස්ස අධිජ්ජායො දුට්ඨඤ්ඤයො, තං අත්ථපදං. ආදි-සද්දෙන බන්ධාදිපටිසංයුත්තෙ කථාමග්ගෙ සඬගණ්හාති. භාවනානුයොගසහිතං ගතං, පච්චාගතඤ්ච එතස්ස අත්ථීති ගතපච්චාගතිකො, තස්ස භාවො, තෙන ගතපච්චාගතිකභාවෙන. වසනටියානතො යාව ගොචරගාමො, තතො ච යාව වසනටියානං කම්මටියානානුයුත්තොති අත්ථො. යාව අනුලොමගොත්රභූසම්පන්නි සඬබාරුපෙක්ඛාඤාණමාහ. තඤ්චි තෙසං සම්පජ්ජවත්තං.

සත්ථෙසුති අනවජ්ජෙසු සත්තානං භික්ඛුබාවහෙසු ගන්ථෙසු. තථා සිප්පායතනෙසුති එත්ථාපි. පුබ්බකාලෙ එකසතරාජුතං දෙසභාසා එකසතවොහාරා. ධම්මපදෙ (ධ. ප. 1 ආදයො) යමකවග්ගො ඔපම්මවග්ගොති වදන්ති, මූලපණ්ණාසෙ (ම. නි. 1.325 ආදයො; 439 ආදයො) යමකවග්ගො ඔපම්මවග්ගො එවාති අපරෙ. සුතපටිභානබ්‍රහ්මලානන්ති බ්‍රහ්ස්පුතානං පටිභානවන්තානං.

සබ්බානීති පුබ්බෙ වුත්තානි පඤ්ච, පච්ඡා වුත්තානි අට්ඨපි වා. සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛපරියොසානෙ භවා සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා. යානායානඤ්ඤාණබලාදීනි සබ්බබුද්ධගුණෙසු සකිච්චතො පාකටතරානීති වුත්තං “දස බලානි වියා”ති, අඤ්ඤෙ වා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණාදයොපි සබ්බෙ භගවතො ගුණවිසෙසා අසෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා එව.

පඤ්ඤාභූමි-මූල-සරීරවචන්ථානවණ්ණනා

430. ඉමාය පඤ්ඤායාති විපස්සනාපඤ්ඤාය. භූමි

සල්ලක්ඛණාදිග්ගහණවසෙන පවත්තිට්ඨානභාවතො. ආදි-සද්දෙන ආහාරාදීනං සඬිගහො දට්ඨබ්බො. කස්මා පනෙනෙ එවං බ්‍රහ්මමා භූමිභාවෙන ගස්හන්ති, නනු බන්ධාදීසු එකෙනාපි අත්ථසිද්ධි භොතීති? න, තිවිධසත්තානුග්ගහත්ථං බන්ධාදිත්තයග්ගහණං කත්තබ්බං, අඤ්ඤථා සබ්බසාධාරණො අනුග්ගහො න කතො සියා. තිවිධා හි සත්තා රූපසම්මුල්භා අරූපසම්මුල්භා උභයසම්මුල්භාති. තෙසු යෙ අරූපසම්මුල්භා, තදත්ථං බන්ධානං ගහණං අරූපධම්මානං චතුර්ධා විහත්තත්තා. යෙ රූපසම්මුල්භා, තදත්ථං ආයතනානං රූපධම්මානං අද්ධෙකාදසධා විහත්තත්තා. යෙ පන උභයසම්මුල්භා, තදත්ථං ධාතුනං උභයෙසම්පි විහත්තත්තා. තථා ඉන්ද්‍රියහෙදෙන තික්ඛිත්තදියා මජ්ඣිමත්තදියා මුදිත්තදියා, සංඛිත්තරූපී මජ්ඣිමරූපී විත්ථාරරූපීති ච තිවිධා සත්තා, තෙසම්පි අත්ථාය යථාක්කමං බන්ධාදිග්ගහණං කතන්ති යොජෙතබ්බං. ඉන්ද්‍රියග්ගහණං පන කාමං එතෙ ධම්මා ඉස්සරා විය සහජාතධම්මෙසු ඉස්සරියං ආධිපච්චං පවත්තෙන්ති, තං පන තෙසං ධම්මසභාවසිද්ධං, න එත්ථ කස්සපි වසීභාවො “සුඤ්ඤා එතෙ අවසවත්තිනො”ති අනත්තලක්ඛණස්ස සුඛග්ගහණත්ථං. තං පනෙනං චතුර්බිධම්පි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුවසෙන දිට්ඨමෙව උපකාරාවහං, න අඤ්ඤථාති සච්චාදිද්වයං ගහිතං. ආදි-සද්දෙන ගහිතධම්මෙසුපි අයං නයො නෙතබ්බො. මූලං පතිට්ඨානභාවතො. සති හි සීලවිසුද්ධියං, චිත්තවිසුද්ධියඤ්ච අයං පඤ්ඤා මූලජාතා භොති, නාසතීති. සරීරං පරිබ්‍රහෙතබ්බතො. ඉමිස්සා හි පඤ්ඤාය සත්තානවසෙන පවත්තමානාය පාදපාණිසිසට්ඨානියා දිට්ඨිවිසුද්ධිආදිකා ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො අවයවෙන සමුදායුපලක්ඛණනයෙන “සරීර”න්ති වෙදිතබ්බො.

431. පඤ්ච බන්ධාති එත්ථ පඤ්චාති ගණනපරිච්ඡේදො, තෙන න තතො හෙට්ඨා, න උද්ධන්ති දස්සෙති. බන්ධාති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. යස්මා චෙත්ථ බන්ධ-සද්දො රාසට්ඨො “මහාඋදකක්ඛන්ධො”තිආදීසු (අ. නි. 4.51; 6.37) විය, තස්මා අතීතාදිවිභාගහින්නං සබ්බං රූපං රාසිවසෙන බුද්ධියා එකජ්ඣං ගහෙත්වා “රූපමෙව බන්ධො රූපක්ඛන්ධො”ති සමානාධිකරණසමාසො දට්ඨබ්බො. “තීහි බන්ධෙහි ඉණං දස්සාමා”තිආදීසු විය කොට්ඨාසට්ඨෙ පන බන්ධ-සද්දෙ නිබ්බානස්සාපි බන්ධන්තරභාවො ආපජ්ජති? නාපජ්ජති අතීතාදිවිභාගාභාවතො. න හි එකස්ස නිව්චස්ස සතො නිබ්බානස්ස අතීතාදිවිභාගො අත්ථීති. පට්මෙනත්ථෙන රූපරාසීති අත්ථො, දුතියෙන රූපකොට්ඨාසොති. වෙදනාක්ඛන්ධොතිආදීසුපි එසෙව නයො. කස්මා පනෙනෙ බන්ධා පඤ්චෙව චුත්තා ඉමිනා එව ච කමෙනාති? භාජනභොජනඛාඤ්ජනහත්තකාරකභුඤ්ජකවිකජ්ජදස්සනතො, යථොළාරිකයථාසංකිලෙසුපදෙසතො වාති වෙදිතබ්බං. විවාදමූලහෙතුභාවං සංසාරහෙතුතං, කම්මහෙතුතඤ්ච වින්තෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා සඬබ්බාරක්ඛන්ධතො නීහරිත්වා විසුං බන්ධභාවෙන දෙසිතා.

රූපක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

432. තත්ථාති තෙසු පඤ්චසු බන්ධෙසු. යං කිඤ්චීති අනවසෙසපරියාදානං. රූප්පනලක්ඛණන්ති අතිජ්ජසඬගනියමනං. යං-සද්දෙන හි සනිපාතෙන කිං-සද්දෙන ච ගහිතෙන අනියමත්ථතාය අතිජ්ජසඬගෙ ආපන්නෙ තං රූප්පනසද්දො නිවත්තෙති, තෙන රූපස්ස අනවසෙසපරිග්ගහො කතො හොති. සීතාදීහීති සිතුණ්හජ්ජච්ඡාපිපාසාදීහි. හෙතුඅත්ථෙ චෙතං කරණවචනං. රූප්පනං ලක්ඛණං එතස්සාති රූප්පනලක්ඛණං. ධම්මො එව ධම්මජාතං. රූප්පනඤ්චෙත්ථ සීතාදිවිරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ විසදිසුජ්ජත්ති. නනු ච අරූපධම්මානම්පි විරොධිපච්චයසමාගමෙ විසදිසුජ්ජත්ති ලබ්හතීති? සච්චං ලබ්හති, න පන විභූතතරං. විභූතතරං හෙත්ථ රූප්පනං අධිජ්ජෙතං සීතාදිග්ගහණතො. යදි එවං, කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපසමඤ්ඤා? තත්ථාපි තංසභාවානතිවත්තනතො හොතියෙව රූපසමඤ්ඤා, අනුග්ගාහකපච්චයවසෙන වා. විරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ යො අත්තතො සන්නාතො හින්තො හිජ්ජමානස්සෙව විසදිසුජ්ජත්තිහෙතුභාවො, තං රූප්පනන්ති අඤ්ඤෙ. ඉමස්මිං පක්ඛෙ රූපයති විකාරං ආපාදෙතීති රූපං, පුරිමපක්ඛෙ පන රූප්පතීති. සඬ්ඝට්ඨනෙන විකාරාපත්තියං රූප්පනසද්දො නිරුළුහොති කෙවි. ඉමස්මිං පක්ඛෙ අරූපධම්මෙසු රූපසමඤ්ඤාය පසඬගො එව නත්ථී සඬ්ඝට්ඨනාභාවතො. පටිඝාතො රූප්පනන්ති අපරෙ. සබ්බං තං එකතො කත්වාති රාසට්ඨං හදයෙ යපෙත්වා වදති.

භූතොපාදායභෙදතොති එත්ථ තදධීනවුත්තිතාය භවති එත්ථ උපාදායරූපන්ති භූතං. භූතාති උපාදියතෙව, න පන සයං තෙහි, අඤ්ඤෙහි වා උපාදියතීති උපාදායං.

කාමං චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ වචනත්ථාදිතොපි භූතාති විභාවිතානෙව, සභාවධම්මානං පන ලක්ඛණාදිවිභාවනාති කත්වා වුත්තං. “ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානාති චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ වුත්තාති”ති. තත්ථ පදට්ඨානස්ස අවුත්තත්තා ආහ “පදට්ඨානතො පනා”තිආදි. අවචනඤ්ච තස්ස තස්සත්ථස්ස පච්චයතොති එත්ථ පකාරන්තරෙන විභාවිතත්තාති දට්ඨබ්බං. සබ්බාපීති චතස්සොපි ධාතුයො. ආපොසඬගහිතාය තෙජොනුපාලිතාය වායොවිත්ථම්හිතාය එව පථවිධාතුයා පවත්ති, න අඤ්ඤාති සා සෙසභූතත්තයපදට්ඨානා, එවම්තරාපීති ආහ “අවසෙසධාතුත්තයපදට්ඨානා”ති.

චතුර්විසතිවිධන්ති ගණනපරිච්ඡේදො බලරූපාදීනං පටිසෙධනත්ථො. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පරතො ආවි භවිස්සති. චක්ඛතීති චක්ඛු, විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං රූපං අස්සාදෙන්තං විය භොතීති අත්ථො. චක්ඛතීති හි අයං චක්ඛති-සද්දො “මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛති”තිආදීසු විය අස්සාදනත්ථො. වුත්තඤ්ඤෙන “චක්ඛුං බො, මාගණ්ඨිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසමුදිත”න්ති (ම. නි. 2.209). අට්ඨකථායම්පි වුච්චති “රූපෙසු ආවිඤ්ජනරස”න්ති (විසුද්ධි. 2.433; ධ. ස. අට්ඨ. 600). සතිපි සොතාදීනං සද්දාරම්මණාදිභාවෙ නිරුළුභත්තා දස්සනෙ එව චක්ඛු-සද්දො පවත්තති පදුමාදීසු පඬිකජාදිසද්දා වියාති දට්ඨබ්බං. අථ වා චක්ඛතීති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමච්ඡමං ආවික්ඛන්තං විය අභිබ්‍යන්තං වදන්තං විය භොතීති අත්ථො. අට්ඨකථායං පන “විභාවෙති වා”ති (මහානි. අට්ඨ. 13; විහ. අට්ඨ. 154) වුත්තං. තං අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං විභාවනත්ථතාපි චක්ඛති-සද්දස්ස සම්භවතීති කත්වා වුත්තං. සුණාති එතෙන, විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සයං වා සුණාතීති සොතං. සායති එතෙන, සයං වා සායතීති සානං. රසග්ගහණමුලකත්තා අජ්ඣෙකාහරණස්ස ජීවිතනිමිත්තං ආහාරරසො ජීවිතං, තස්මිං නින්තතාය තං අවිභායතීති ජීවිතා නිරුත්තිතයෙන. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයො උප්පත්තිට්ඨානන්ති කායො අනුත්තරියභෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු, කාමරාගස්ස ව විසෙසපච්චයෙසු ඝානජීවිතාකායෙසු කායස්ස විසෙසතො සාසවපච්චයත්තා. තෙන හි ථොට්ඨබ්බසුඛං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙටුනම්පි සෙවන්ති. කායින්ද්‍රියවත්ථුකා වා චත්තාරො බන්ධා බලවකාමාසවාදිභෙතුභාවතො විසෙසෙන සාසවාති කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති කායො වුත්තො. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඬගතභාවං රූපයතීති රූපං, රූපමිව පකාසං කරොති සවිග්ගහමිව දස්සෙතීති අත්ථො. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතුනං පකාසනත්ථො එව රූපසද්දො දට්ඨබ්බො. සප්පතීති සද්දො, උදාහරීයති, සකෙහි වා පච්චයෙහි සප්පියති සොතවිඤ්ඤායාභාවං උපනීයතීති අත්ථො. ගන්ධයතීති ගන්ධො,

අත්තනො වත්ථුං සුවයති අපාකටං “ඉදං සුගන්ධං, දුග්ගන්ධ”න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්තං වා පුප්ඵළාදිං “ඉදමෙත්ථ අත්ථී”ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති අත්ථො. රසන්ති තං සත්තාති රසො, අසාදෙන්තීති අත්ථො.

ඉත්ථියාව ඉන්ද්‍රියං ඉත්ථීන්ද්‍රියං, තථා පුරිසින්ද්‍රියං. ජීවන්ති තෙන සහජාතධම්මාති ජීවිතං, තදෙව ඉන්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං. හදයඤ්ච තං වත්ථු ව, හදයස්ස වා මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු හදයවත්ථු. වොපනකායභාවතො කායො ව සො අධිජ්ජායවිඤ්ඤාපනතො විඤ්ඤත්ති වාති කායවිඤ්ඤත්ති. වොපනවාභාවතො, අධිජ්ජායවිඤ්ඤාපනතො ව වථී ව සා විඤ්ඤත්ති වාති වථීවිඤ්ඤත්ති. විග්ගභාවතො න කස්සති, කසිතුං ඡින්දිතුං න සක්කා, න වා කාසති දිබ්බතීති අකාසං, අකාසමෙව ආකාසං, තදෙව නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨොන ආකාසධාතු. රූපස්සාති නිජ්ජන්තරූපස්ස. ලුහුභාවො ලුහුතා. සයං අනිජ්ජන්තරාය “රූපස්සා”ති විසෙසිතං. එස නයො සෙසෙසුපි. අයං පන විසෙසො – කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො කම්මඤ්ඤතා. පයමං, උපරි ව වයො පවත්ති උපවයො. පුබ්බාපරවසෙන සම්බන්ධා තති පවත්ති සන්තති. අනිච්චස්ස විනාසිතො භාවො අනිච්චතා. කබලං කරියතීති කබලීකාරො. ආහරතීති ආහාරො. එවං තාව උපාදායරූපං සද්දත්ථතො වෙදිතබ්බං.

කමතො පන සබ්බෙසං රූපධම්මානං නිස්සයභාවෙන මූලභූතත්තා පයමං භූතරූපානි උද්දිට්ඨානි. ඉතරෙසු අජ්ඣත්තිකභාවෙන අත්තභාවසමඤ්ඤාය මූලභාවතො වක්ඛාදීනි පඤ්ච ආදිතො උද්දිට්ඨානි. තෙසං විසයිතං ඉමෙ විසයාති දස්සෙතුං රූපාදීනි වත්තාරි උද්දිට්ඨානි. ථොට්ඨබ්බං පන අනුපාදාරූපත්තා, භූතග්ගහණෙන ගහිතත්තා ව ඉධ න ගහිතං. ස්වායං අත්තභාවො ඉමෙහි “ඉත්ථී”ති වා “පුරිසො”ති වා සඬ්ඛං ගච්ඡතීති දස්සනත්ථං තදනන්තරං ඉත්ථීපුරිසින්ද්‍රියද්වයං උද්දිට්ඨං. “ඉමිනා ජීවතී”ති වොහාරං ලබ්භතීති දස්සනත්ථං තතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්ස ඉමං නිස්සාය විඤ්ඤාණජපවත්තියං අත්තභිතාදිසිද්ධිති දස්සනත්ථං හදයවත්ථු. තස්ස ඉමාසං වසෙන සබ්බෙ කායවච්ඡයොගාති දස්සනත්ථං විඤ්ඤත්තිද්වයං. ඉමාය රූපකායස්ස පරිච්ඡෙදො, අඤ්ජසො වාති දස්සනත්ථං ආකාසධාතු. ඉමෙහිස්ස සුඛජ්ජවත්ති, උජ්ජත්තිආදයො වාති දස්සනත්ථං ලුහුතාදයො. සබ්බො වායං චතුසන්තතිරූපසන්තාතො ඉමිනා උපත්ථම්භීයතීති දස්සනත්ථං අන්තෙ කබලීකාරො ආහාරො උද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බො.

433. ඉදානි යථාඋද්දිට්ඨානි උපාදාරූපානි ලක්ඛණාදිතො නිද්දිසිතුං “තත්ථ රූපාභිසාකාරහභූතජ්ජසාදලක්ඛණ”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තත්ථාති තෙසු උපාදාරූපෙසු. රූපෙ, රූපස්ස වා අභිසාතො රූපාභිසාතො, තං අරහතීති රූපාභිසාකාරතො, රූපාභිසාතො හොතු වා මා වා එවංසභාවො චතුන්තං භූතානං පසාදො රූපාභිසාකාරහභූතජ්ජසාදො, එවංලක්ඛණං වක්ඛුති අත්ථො. යස්මා

පච්චයන්තරසහිතො එව චක්ඛුපසාදො රූපාභිභනනවසෙන පචත්තති, න කෙවලො. තස්මා තංසභාවතාව පමාණං, න රූපාභිසාතොති දස්සනත්ථං රූපාභිසාතාරහතා චුත්තා යථා විපාකාරහං කුසලාකුසලන්ති. අභිසාතො ච විසයවිසයීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිමුඛිභාවො යොග්‍යදෙසාවට්ඨානං අභිසාතො වියාති කත්වා. සො රූපෙ චක්ඛුස්ස, රූපස්ස වා චක්ඛුම්භි හොති. තෙනාහ “යං චක්ඛු අනිදස්සනං සප්පට්ඨං රූපම්භි සනිදස්සනම්භි සප්පට්ඨම්භි පටිහඤ්ඤි වා”ති, “යම්භි චක්ඛුම්භි අනිදස්සනම්භි සප්පට්ඨම්භි රූපං සනිදස්සනං සප්පට්ඨං පටිහඤ්ඤි වා පටිහඤ්ඤති වා”ති (ධ. ස. 597) ව ආදි. පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනත්තභාවනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස නිදානභූතා කාමතණ්හා, රූපතණ්හා ව තදායතනිකභවපත්ථනාභාවතො දට්ඨුකාමතාදිවොහාරං අරහතීති දුතියන යො සබ්බත්ථ චුත්තො. තත්ථ දට්ඨුකාමතානිදානකම්මං සමුට්ඨානං එතෙසන්ති දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානානි. එවංවිධානං භූතානං පසාදො දට්ඨුකාමතා...පෙ.... පසාදො, එවංලක්ඛණං චක්ඛු. තස්ස තස්ස හි භවස්ස මූලකාරණභූතා තණ්හා තස්මිං තස්මිං භවෙ උප්පජ්ජනාරහායතනවිසයාපි නාම හොතීති කාමතණ්හාදීනං දට්ඨුකාමතාදිවොහාරාරහතා චුත්තා.

දට්ඨුකාමතානි හි දට්ඨුම්චිජා, රූපතණ්හානි අත්ථො. එත්ථ ව දට්ඨුකාමතාය, සෙසානඤ්ච තංතංඅත්තභාවනිබ්බත්තකම්මායුහනක්ඛණතො සති පුරිමනිබ්බත්තියං වත්තබ්බං නත්ථි, අසති පන මග්ගෙන අසමුග්ගාතිතභාවොයෙව කාරණන්ති දට්ඨබ්බං. යතො මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නං කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජිත්වා අත්තතො එලස්ස පච්චයභාවුපගමනතො විජ්ජමානමෙවාති උප්පන්නතා අත්ථිතා පරියායෙහි වුවවති “අරියං අට්ඨංඞිගිකං මග්ගං භාවෙත්තො අරියං අට්ඨංඞිගිකං මග්ගං බහුලිකරොත්තො උප්පන්නුප්පන්නෙ පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙ අත්තරායෙව අත්තරධාපෙති”ති (සං. නි. 5.156), “සත්තං වා අජ්ඣත්තං කාමච්ඡන්දං ‘අත්ථි මෙ අජ්ඣත්තං කාමච්ඡන්දො’ති පජානාති”ති (දී. නි. 2.382; ම. නි. 1.115) ව එවමාදීසු.

රූපෙසු පුග්ගලස්ස, විඤ්ඤාණස්ස වා ආවිඤ්ජනරසං. ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං නිස්සයපච්චයභාවතො. දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං යෙසං භූතානං පසාදො, තෙවස්ස ආසන්නකාරණන්ති කත්වා. එත්ථ ව තංතංඅත්තභාවනිජ්ඵාදකසාධාරණකම්මවසෙන පුරිමං චක්ඛුලක්ඛණං චුත්තං කාරණවිසෙසස්ස අනාමට්ඨත්තා. “එවරූපං නාම මෙ චක්ඛු හොතු”ති එවං නිබ්බත්තිතආවෙණිකකම්මවසෙන දුතියන්ති වදන්ති. සතිපි පන පඤ්චන්නං පසාදභාවසාමඤ්ඤෙ සවිසයාවභාසනසංඛිධානස්ස පසාදබ්‍යාපාරස්ස වසෙන පුරිමං චුත්තං. පසාදකාරණස්ස සතිපි කම්මභාවසාමඤ්ඤෙ, එකත්තෙ වා

අත්තනො කාරණහෙතෙන හෙදදස්සනවසෙන දුතියන්ති දට්ඨබ්බං. සොතාදීනං ලක්ඛණාදීසු චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එත්ථාහ - චක්ඛාදීනං ඉන්ද්‍රියානං කිං එකකම්මුතා උප්පත්ති, උදාහු නානාකම්මුතාති? උභයථාපිති පොරාණා. තත්ථ නානාකම්මුතා තාව උප්පත්තියං චක්ඛාදීනං විසෙසෙ වත්තබ්බං නත්ථි කාරණස්ස හින්තත්තා. එකකම්මුතා පන උප්පත්තියං කථං නෙසං විසෙසොති? කාරණස්ස හින්තත්තා එව. තංතංභවපත්ථනාභූතා හි තණ්හා තංතංභවපරියාපන්නායතනාහිලාසනාය සයං විචිත්තරූපා උපනිස්සයභාවෙන තංතංභවනිබ්බත්තකකම්මස්ස විචිත්තහෙතං විදහති. යතො තදාහිතවිසෙසං තං තථාරූපසමත්ථතායොගෙනානෙකරූපාපන්නං විය අනෙකං විසිට්ඨසභාවං ඵලං නිබ්බත්තෙති. න චෙත්ථ සමත්ථතා සමත්ථභාවතො අඤ්ඤා වෙදිතබ්බා කාරණවිසෙසෙන ආහිතවිසෙසස්ස විසිට්ඨඵලනිප්ථාදනයොගානාමත්තතො. අයඤ්ච එකස්සපි කම්මස්ස අනෙකින්ද්‍රියහෙතුතාවිසෙසයොගො යුත්තිතො, ආගමනතො ච පරතො ආගමිස්සති. අපිච එකස්සෙව කුසලචිත්තස්ස සොළසාදිවිපාකචිත්තනිබ්බත්තිහෙතුතා වුවිචති. ලොකෙපි එකස්සෙව සාලිබ්ඡස්ස පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතණ්ඩුලආතණ්ඩුලඵලනිබ්බත්තිහෙතුතා දිස්සතෙව, කිං චා එතාය යුත්තිචිත්තාය. යතො කම්මඵලං චක්ඛාදීනි, කම්මවිපාකො ච සබ්බසො බුද්ධානංයෙව ඤාණස්ස විසයොති.

434. කෙව්ති මහාසඬ්ඨිකෙසු එකච්චෙ. තෙසු හි වසුධම්මො එවං වදති “චක්ඛුම්හි තෙජො අධිකං, සොතෙ වායු, සාතෙ පථවී, ජීවිහාය ආපො, කායෙ සබ්බෙපි සමා”ති. චක්ඛාදීසු තෙජාදිඅධිකතා නාම තන්තිස්සයභූතානං තදධිකතායාති දස්සෙන්නො “තෙජාධිකානං භූතානං පසාදො චක්ඛු”තිආදිමාහ. කායො සබ්බෙසන්ති කො එත්ථ විසෙසො, නනු තෙජාදිඅධිකානඤ්ච භූතානං පසාදා සබ්බෙසංයෙවාති? සච්චමෙතං, ඉදං පන “සබ්බෙස”න්ති වචනං සමානානන්ති ඉමමත්ථං දීපෙති අනුවත්තමානස්ස එකදෙසාධිකභාවස්ස නිවාරණවසෙන චුත්තත්තා. තෙජාදීනං හි පච්චෙකං අධිකභාවෙ විය ද්විත්තං, තිණ්ණං චා අධිකභාවෙපි යථාචුත්තාධිකභාවෙනෙව එකකාදිවසෙන ලබ්භමානාය ඔමත්තතායපි කායජ්ජසාදො න හොතීති පාකටොයමත්ථො. තස්මා චතුත්තම්පි භූතානං සමභාවෙන කායජ්ජසාදො හොතීති සබ්බසද්දො ඉධ සමභාවදීපකො දට්ඨබ්බො. තෙජාදීනන්ති පදීපසඬ්ඨාතස්ස තෙජස්ස ඔභාසරූපෙන, වායුස්ස සද්දෙන, පථවියා ගන්ධෙන, ඛේලසඬ්ඨාතස්ස උදකස්ස රසෙනාති පුරිමවාදෙ, පච්ඡිමවාදෙ ච යථායොගං තංතංභූතගුණෙහි අනුග්ග්‍ය්‍යභාවතො, රූපාදීනං ගහණෙ උපකාරිතබ්බතොති අත්ථො. ආලොකාදිසහකාරිකාරණසහිතානංයෙව චක්ඛාදීනං රූපාදිඅවභාසනසමත්ථතා, විවරස්ස ච සොතවිඤ්ඤාණුපනිස්සයභාවො ගුණොති තෙසං ලද්ධි. තෙජාදීනං විය පන විවරස්ස භූතභාවාභාවතො යථායොග-ග්ගහණං. අථ චා රූපාදයො විය

විවරම්පි භූතගුණොති පරාධිප්පායෙ තෙජස්ස ආලොකරූපෙන,
ආකාසසංඛ්‍යාතස්ස විවරස්ස සද්දෙන, වායුස්ස ගන්ධෙන, උදකස්ස රසෙන,
පථවියා ඵොට්ඨබ්බෙනාති එවං යථායොගං තංතංභූතගුණොති යොජනා.

රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතොති අග්ගිමිති රූපස්ස පහස්සරස්ස, වායුමිති සද්දස්ස සභාවෙන සුයාමානස්ස, පථවියා සුරහිආදිනො ගන්ධස්ස, ආපෙ ව රසස්ස මධුරස්සාති ඉමෙසං විසෙසයුත්තානං දස්සනතො “රූපාදයො තෙසං ගුණා”ති පඨමවාදී ආහාති. තස්සෙව “ඉව්චෙය්‍යාමා”තිආදිනා උත්තරමාහ. ඉමිනාව උපායෙන දුතියවාදිනොපි නිග්ගහො හොතිති. අථ වා රූපාදිවිසෙසගුණොති තෙජආකාසපථවිආපවායුහි චක්ඛාදීනි කතානීති වදන්තස්ස කණාදස්ස වාදං උද්ධරිත්වා තං නිග්ගහෙතුං. “අථාපි වදෙය්‍යු”න්තිආදි වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ආසවෙ උපලබ්භමානොපි ගන්ධො පථවියා ආපොසංයුත්තාය කප්පාසතො විසදිසායාති න කප්පාසගන්ධස්ස අධිකභාවාපත්තීති චෙ? න, අනභිභූතත්තා. ආසවෙ හි උදකසංයුත්තා පථවී උදකෙන අභිභූතා, න කප්පාසපථවීති තස්ස එව ගන්ධෙන අධිකෙන භවිතබ්බං. උණ්හොදකසංයුත්තො ව අග්ගි උපලබ්භනීයො මහන්තොති කත්වා තස්ස එස්සො විය වණ්ණොපි පහස්සරො උපලබ්භෙය්‍යාති උණ්හොදකෙ වණ්ණතො අග්ගිනා අනභිසම්බන්ධස්ස සීතොදකස්ස වණ්ණො පරිහායෙථ. තස්මාති එතස්ස උභයස්ස අභාවා. තදභාවෙන හි රූපාදීනං තෙජාදිවිසෙසගුණතා නිවත්තිතා. තත්තිවත්තනෙන “තෙජාදීනං ගුණොහි රූපාදීහි අනුග්ග්‍ය්‍යභාවතො”ති ඉදං කාරණං නිවත්තිතන්ති එවං පරම්පරාය උභයාභාවො විසෙසපරිකප්පනපහානස්ස කාරණං හොතිති ආහ “තස්මා පහායෙක”න්තිආදි. එකකලාපෙපි රූපරසාදයො විසදිසා, කො පන වාදො නානාකලාපෙ චක්ඛාදයො භූතවිසෙසාභාවෙපිති දස්සෙතුං රූපරසාදිනිදස්සනං වුත්තං.

යදි භූතවිසෙසො නත්ථි, කිං පන චක්ඛාදිවිසෙසස්ස කාරණන්ති තං දස්සෙතුං. “යං අඤ්ඤමඤ්ඤස්සා”තිආදි වුත්තං. එකමිපි කම්මං පඤ්චායනනිකත්තභාවභවජ්ජත්ථනානිජ්ජන්තං. චක්ඛාදිවිසෙසහෙතුතාය අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණන්ති ව කම්මවිසෙසොති ව වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි තං යෙන විසෙසෙන චක්ඛුස්ස පච්චයො, තෙනෙව සොතස්ස පච්චයො හොති ඉන්ද්‍රියන්තරාභාවජ්ජත්තිතො. “පටිසන්ධික්ඛණෙ මහග්ගතා චෙතනා කට්ඨකාරූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 2.12.78) වචනෙන පටිසන්ධික්ඛණෙ විජ්ජමානානං සබ්බෙසං කට්ඨකාරූපානං එකා චෙතනා කම්මපච්චයො හොතිති විඤ්ඤායති. නානාවෙතනාය හි තදා ඉන්ද්‍රියජ්ජත්තියං සති පරිත්තෙන ව මහග්ගතෙන ව කම්මුනා නිබ්බත්තිතං කට්ඨකාරූපං ආපජ්ජෙය්‍යාති. න චෙකා පටිසන්ධි අනෙකකම්මනිබ්බත්තා හොතිති සිද්ධමෙකෙන කම්මෙන අනෙකින්ද්‍රියජ්ජත්ති හොතිති.

435. අනල්ලීනො නිස්සයො එතස්සාති අනල්ලීනනිස්සයො, රූපසද්දසඬාතො විසයො. ගන්ධරසානං නිස්සයා ඝානජිවිහානං නිස්සයෙ අල්ලියන්තීති තෙ නිස්සයවසෙන අල්ලීනා. ඵොට්ඨබ්බං සයං කායනිස්සයඅල්ලීනං භූතත්තා. අපරො නයො — චක්ඛුසොතානි අප්පත්තවිසයග්ගාහකානි සාන්තරෙ, අධිකෙ ච විසයෙ විඤ්ඤාණුප්පත්තිගෙනුභාවතො. සොතම්පි සම්පත්තවිසයග්ගාහීති කෙවි. යදි සොතං සම්පත්තග්ගාහි, චිත්තජො සද්දො සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං න සියා. න හි බහිද්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං උප්පත්ති අත්ථි. පාළියඤ්ච අවිසෙසෙන සද්දාරම්මණස්ස සොතවිඤ්ඤාණාරම්මණභාවො චුත්තො. කිඤ්ච දිසාදෙසවචත්ථානඤ්ච සද්දස්ස න සියා, අත්තනො විසයිපදෙසස්ස එව ගහෙනබ්බතො ගන්ධො විය. තස්මා යත්ථ උප්පන්නො සද්දො, තත්ථෙව යීතො. සචෙ සොතපථෙ ආපාට්ඨාගච්ඡති, නනු දුරෙ යීතෙහි රජකාදිසද්දා විරෙන සුයාන්තීති? න දුරාසන්නානං යථාපාකට්ඨෙ සද්දෙ ගහණවිසෙසතො. යථා හි දුරාසන්නානං චචනසද්දෙ යථාපාකට්ඨෙ ගහණවිසෙසතො ආකාරවිසෙසානං අග්ගහණං, ගහණඤ්ච හොති, එවං රජකාදිසද්දෙපි ආසන්නස්ස ආදිතො පභුති යාව අවසානා කමෙන පාකට්ඨුතෙ, දුරස්ස ච අවසානෙ, මජ්ඣෙ වා පිණ්ඩවසෙන පවත්තිපාකට්ඨුතෙ නිව්ඡයග්ගහණානං සොතවිඤ්ඤාණවිථියා පරතො පවත්තානං විසෙසතො ලහුකං සුතො “විරෙන සුතො”ති අධිමානො හොති. සො පන සද්දො යත්ථ උප්පන්නො, තත්තනිස්සිතොව අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ සොතස්ස ආපාට්ඨාගච්ඡති. යදි සද්දස්ස භූතපරම්පරාය සමන්තතො පවත්ති නත්ථි, කථං පටිසොසුප්පත්තීති? දුරෙ යීතොපි සද්දො අඤ්ඤත්ථ පටිසොසුප්පත්තියා, භාජනාදිවලනස්ස ච අයොකන්තො විය අයොවලනස්ස පච්චයො හොතීති දට්ඨබ්බං.

436. පුබ්බෙ ලක්ඛණාදිනා විභාවිතම්පි චක්ඛුං යීතට්ඨානාදිතො විභාවෙනුං “චක්ඛු චෙත්ථා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ චක්ඛු සාධයමානං තිට්ඨතීති සම්බන්ධො. ව-කාරො ඛාතිරෙකත්ථො, තෙනස්ස වුච්චමානමෙව විසෙසං ජොතෙති. එත්ථාති එතෙසු යථානිද්දිට්ඨෙසු පඤ්චසු උපාදාරූපෙසු. “සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිදෙසෙ”ති එතෙන අවිසෙසං කණ්හමණ්ඩලං පටික්ඛිපති. ස්තෙනමිව සත්ත අක්ඛිපට්ඨානි ඛ්‍යාපෙත්ථා යීතාහෙව අත්තනො නිස්සයභූතාහි චතුහි ධාතුහි කතුපකාරං තත්තනිස්සිතෙහෙව ආයුචණ්ණාදීහි අනුපාලිතං පරිවාරිතං තිසන්නතිරූපසමුට්ඨාපකෙහි උතුචිත්තාභාරෙහි උපත්ථම්භියමානං තිට්ඨති. සත්තඅක්ඛිපට්ඨානපනවචනෙනෙව චක්ඛුස්ස අනෙකකලාපගතභාවං දස්සෙති. පමාණතො ඌකාසිරමත්තන්ති ඌකාසිරමත්තෙ පදෙසෙ පවත්තනතො චුත්තං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස චත්ථුභාවං නිස්සයභාවතො ආවජ්ජනසම්පට්ච්ඡනාදීනං තදාරම්මණාවසානානං ද්වාරභාවං සමචසරට්ඨානතො. තං පනෙතං චක්ඛු අධිට්ඨානහෙදතො, තත්ථාපි පච්චෙකං

අනෙකකලාපගතභාවතො අනෙකමිපි සමානං සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන ආවජ්ජනාය එකත්තා, එකස්මිං බණෙ එකස්සෙව ච කිච්චකරත්තා එකං කත්වා චුත්තං. එවමිපි බහුසු කථමෙකස්සෙව කිච්චකරත්තං. යං තත්ථ විසදං හුත්වා රූපාභිසාරාහං, තං විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයො භොතීති ගහෙතබ්බං. ඵොට්ඨබ්බවිසෙසො විය කායවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙ.

මනුපස්සතීති ම-කාරො පදසන්ධිකරො, අථ වා මනුති මච්චො.

අභිගුලිවෙධකං අභිගුලියකං.

විසමජ්ඣාසයනාය චක්ඛු වම්මිකජ්ද්දාහිරතසජ්ජො විය, බ්ලජ්ඣාසයනාය සොනං උදකබ්ලාහිරතකුම්භිලො විය, ආකාසජ්ඣාසයනාය සානං අජටාකාසාහිරතපක්ඛි විය, ගාමජ්ඣාසයනාය ජිව්හා ගාමාහිරතකුක්කුරො විය, උපාදිත්තකජ්ඣාසයනාය කායො ආමකසුසානාහිරතසිඬිගාලො විය පස්සිතබ්බොති දස්සෙන්නො “වම්මි...පෙ.... දට්ඨබ්බා”ති ආහ. විසමජ්ඣාසයනා ච චක්ඛුස්ස විසමජ්ඣාසයං විය භොතීති කත්වා චුත්තා, චක්ඛුමතො වා පුග්ගලස්ස අජ්ඣාසයවසෙන චක්ඛු විසමජ්ඣාසයං දට්ඨබ්බං. එස නයො සෙසෙසුපි. සබ්බොපි ච යථාචුත්තො පපඤ්චො සොනාදීසුපි යථාරහං වෙදිතබ්බො.

437. චක්ඛුමිහි, චක්ඛුස්ස වා පටිහනනං චක්ඛුපටිහනනං, තං ලක්ඛණං එතස්සාති චක්ඛුපටිහනනලක්ඛණං. පටිහනනඤ්චෙත්ථ යථාචුත්තො අභිසානොව. විසයභාවො ආරම්මණපච්චයනා. කාමං සා එව ගොචරතා, තථාපි විසයගොචරානං අයං විසෙසො — අනඤ්ඤත්ථභාවො, තබ්බහුලචාරිතා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස. විසයභාවෙ චස්ස යං වත්තබ්බං, තං පරතො ආවි භවිස්සති. යත්ථ පන කායවිඤ්ඤත්තිආදිකෙ.

438. ඉත්ථියා භාවො, “ඉත්ථි”ති වා භවති එතෙන චිත්තං, අභිධානඤ්චාති ඉත්ථිභාවො, තං ලක්ඛණං එතස්සාති ඉත්ථිභාවලක්ඛණං. තතො එව “ඉත්ථි”ති තංසහිතං සන්තානං පකාසෙන්නං විය භොතීති චුත්තං “ඉත්ථිති පකාසනරස්”න්ති. වට්ඨංසනා අවිසදහත්ථපාදාදිතා ච ඉත්ථිලිඬිගං. ථනමංසාවිසදතා, නිමමස්සුදායීතා, කෙසබන්ධනං, වත්ථග්ගහණඤ්ච “ඉත්ථි”ති සඤ්ජානනස්ස පච්චයභාවතො ඉත්ථිනිමිත්තං. දහරකාලෙපි සුප්පකමුසලකාදීහි කීළා, මත්තිකතක්කෙන සුත්තකන්තනාදි ච ඉත්ථිකුත්තං, ඉත්ථිකිරියාති අත්ථො. අවිසදට්ඨානගමනාදිකො ආකාරො ඉත්ථාකජ්ජො. අපරො නයො — ඉත්ථිනං මුත්තකරණං ඉත්ථිලිඬිගං. සරාධ්ප්පායා ඉත්ථිනිමිත්තං. අවිසදට්ඨානගමනනිසජ්ජාබාදනභොජනාදිකා ඉත්ථිකුත්තං. ඉත්ථිසණ්ඨානං ඉත්ථාකජ්ජො. ඉමානි ච ඉත්ථිලිඬිගාදීනි යථාසකං කම්මාදිතා පච්චයෙන උප්පජ්ජමානානිපි යෙභුයොන ඉත්ථින්ද්‍රියසහිතෙ එව සන්තානෙ

තංතදාකාරානි හුත්වා උප්පජ්ජන්තිති ඉත්ථිත්ථියං තෙසං කාරණන්ති කත්වා වුත්තං. “ඉත්ථිලිඛිගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං”න්ති. ඉත්ථිලිඛිගාදිසු එව ච කාරණභාවසංඛිබ්බානෙන අධිපතිභාවෙන තස්ස ඉන්ද්‍රියතා වුත්තා, ඉන්ද්‍රියසහිතෙ සන්තානෙ ඉත්ථිලිඛිගාදිආකාරරූපපච්චයානං අඤ්ඤාපා අනුප්පාදනතො, ඉත්ථිග්ගහණස්ස ච තෙසං රූපානං පච්චයභාවතො.

යස්මා පන භාවදසකෙපි රූපානං ඉත්ථිත්ථියං න ජනකං, නාපි අනුපාලකං, උපත්ථම්භකං වා, න ච අඤ්ඤාසං කලාපරූපානං, තස්මා තං ජීවිතිත්ථියං විය සකලාපරූපානං, ආහාරො විය වා කලාපන්තරරූපානඤ්ච “ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයො”ති පාළියං න වුත්තං. යස්මා ච පච්චයන්තරාධිනානි ලිඛිගාදීනි, තස්මා යත්ථස්ස ආධිපත්තිං, තංසදිසෙසු මතචිත්තකතරූපෙසුපි තංසණ්ඨානතා දිස්සති. එස නයො පුරිසිත්ථියෙපි. යං පනෙත්ථ විසදිසං, තං වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. තයිදං ද්වයං යස්මා එකස්මිං සන්තානෙ සහ න පවත්නති “යස්ස ඉත්ථිත්ථියං උප්පජ්ජති, තස්ස පුරිසිත්ථියං උප්පජ්ජති? නො”තිආදි (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.188) වචනතො, තස්මා උභතොඛ්‍යඤ්ජනකස්සාපි එකස්මිං බණෙ එකමෙව භොතීති වෙදිතබ්බං. යෙ පන “සරීරෙකදෙසවුත්ති භාවරූප”න්ති වදන්ති, තෙසම්පි තං මිච්ඡාති දස්සෙතුං “තද්දුභයම්පි...පෙ.... ඛ්‍යාපකමෙවා”ති වත්වා යදි එවං කායප්පසාදෙන සංඛිකරො සියාති ආසංඛිකං නිවත්තෙන්තො “න ච කායප්පසාදෙන”තිආදිමාහ. තස්සත්ථො — යදිපි සකලසරීරඛ්‍යාපිතාය කායප්පසාදෙන අට්ඨිතොකාසෙ ධීතන්ති වත්තබ්බතං නාපජ්ජති, තෙන පන භින්නනිස්සයත්තා ධීතොකාසෙ ධීතන්තිපි වත්තබ්බතං නාපජ්ජතිති අයමෙව චෙත්ථ නිප්පරියායකවා. “රූපරසාදයො වියා”ති එතෙන සමානනිස්සයෙසුපි නාම සංඛිකරො නත්ථි ලක්ඛණහෙදතො, කිමඛිගං පන භින්නනිස්සයසභාවෙසුති දස්සෙති.

439. සහජරූපානුපාලනලක්ඛණන්ති අත්තනා සහජාතරූපානං අනුපාලනලක්ඛණං. ජීවිතිත්ථියස්ස එකන්තකම්මජත්තා සහජ-ග්ගහණෙනෙව අනුපාලෙතබ්බානම්පි කම්මජභාවො සිද්ධොති කම්මජ-ග්ගහණං න කතං. යථාසකං බණමත්තට්ඨායිනොපි කම්මජරූපස්ස පවත්තිහෙතුභාවෙන තං අනුපාලකං, තස්මා සහජරූපානුපාලනලක්ඛණං. න හි කම්මජානං කම්මංයෙව ධීතිහෙතු හවිතුං අරහති ආහාරජාදිනං ආහාරාදි විය. කිං කාරණා? තඬ්ඛණභාවතො. තෙසන්ති සහජරූපානං. පවත්තනං යාපනං. යපනං ධීතිහෙතුතා. අත්තනා අනුපාලනවසෙන යාපෙතබ්බානි පවත්තෙතබ්බානි භූතානි එතස්ස පදට්ඨානන්ති යාපයිතබ්බභූතපදට්ඨානං. අනුපාලනලක්ඛණාදිමිහිති ආදි-සද්දෙන පවත්තනරසාදිමෙව සංඛිගණ්හානි. අත්ථික්ඛණෙයෙවාති අනුපාලෙතබ්බානං අත්ථික්ඛණෙයෙව. අසති අනුපාලෙතබ්බෙ උප්පලාදිමිහි කිං උදකං අනුපාලෙයා. යදි කම්මජානං

යීතිහෙතුමත්තරෙන යීති න හොති, ජීවිතින්ද්‍රියස්ස කො යීතිහෙතූති ආහ “සය”න්තිආදි. යදි කම්මජානං යානං ජීවිතින්ද්‍රියපට්ඨං, අථ කස්මා සබ්බකාලං න යපෙතීති ආහ “න භඩ්ගතො”තිආදි. තස්ස තස්ස අනුපාලනාදිකස්ස සාධනතො. තං සාධනඤ්ච ජීවමානතාවිසෙසස්ස පච්චයභාවතො. ඉන්ද්‍රියබද්ධරූපස්ස හි මතරූපතො කම්මජස්ස, තදනුබන්ධභූතස්ස ච උතුසමුට්ඨානාදිතො ජීවිතින්ද්‍රියකතො විසෙසො, න කෙවලං බණ්ඩයීතියා ඵල, පබන්ධානුපවිජෙදස්සාපි ජීවිතින්ද්‍රියං කාරණන්ති දට්ඨබ්බං, ඉතරථා ආයුක්ඛයතො මරණං න යුජ්ජෙය්‍යාති.

440. මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයලක්ඛණං හදයවත්ථුති කථමෙතං විඤ්ඤාතබ්බන්ති? ආගමතො, යුත්තිතො ච. “යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච පවත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතූයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතූයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.8) ඵලමාදි ආගමො. යදි ඵලං, කස්මා රූපකණ්ඨෙ තං න වුත්තන්ති? තත්ථ අවචනං අඤ්ඤාකාරණං. කිං පන තන්ති? දෙසනාහෙදො. යථා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීති එකන්තතො චක්ඛාදිනිස්සයාති, න ඵලං මනොවිඤ්ඤාණං එකන්තෙන හදයවත්ථුනිස්සයං. නිස්සිතවසෙන ච වත්ථුදුකාදිදෙසනා පවත්තා “අත්ථි රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු, අත්ථි රූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස න වත්ථු”තිආදිනා (ධ. ස. 584). යම්පි එකන්තතො හදයවත්ථුනිස්සයං, තස්ස වසෙන “අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු”තිආදිනා දුකාදීසු වුවචමානෙසුපි න තදනුගුණා ආරම්මණදුකාදයො සම්භවන්ති. න හි “අත්ථි රූපං මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, අත්ථි රූපං න මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණ”න්ති සක්කා වත්තුන්ති වත්ථාරම්මණදුකා හින්තගතිකා සියුන්ති එකරසා දෙසනා න භවෙය්‍ය. එකරසඤ්ච දෙසනං දෙසෙනුං ඉධ සත්ථු අජ්ඣාසයො. තස්මා තත්ථ හදයවත්ථු න වුත්තං, න අලබ්භමානත්තාති දට්ඨබ්බං.

යුත්ති පන ඵලං වෙදිතබ්බා – නිජ්ජන්තඋපාදායරූපනිස්සයං ධාතුද්වයං පඤ්චවොකාරහවෙ. තත්ථ රූපායතනාදීනං, ඕජාය ච ඉන්ද්‍රියබද්ධතො බහිපි පවත්තිදස්සනතො න තංනිස්සයතා යුජ්ජති, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානම්පි තදුභයරහිතෙපි සන්තාතො ධාතුද්වයදස්සනතො න තංනිස්සයතා යුජ්ජති, ජීවිතින්ද්‍රියස්සාපි අඤ්ඤාකිච්චං විජ්ජතීති න තංනිස්සයතා යුජ්ජති ඵලාති පාරිසෙසතො හදයවත්ථු, තෙසං නිස්සයොති විඤ්ඤායති. සක්කා හි වත්තුං නිජ්ජන්තඋපාදායරූපනිස්සයං ධාතුද්වයං පඤ්චවොකාරහවෙ රූපපට්ඨංචවුත්තිභාවතො. යං යඤ්ඤි රූපපට්ඨංචවුත්ති, තං තං නිජ්ජන්තඋපාදායරූපනිස්සයං දිට්ඨං යථා “චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු”ති. “පඤ්චවොකාරහවෙ”ති ච විසෙසනං මනොවිඤ්ඤාණධාතුවෙසෙන කතං. මනොධාතු පන චතුරවොකාරහවෙ නත්ථෙව. නනු ච ඉන්ද්‍රියනිස්සයතායපි

සාධනතො විරුද්ධො හෙතු ආපජ්ජති? න දිට්ඨිබාධනතො. දිට්ඨිං හෙතං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස විය ධාතුද්වයස්ස චත්ථනො මන්දතික්ඛාදිඅනනුචිධානං. තථා භිස්ස පාළියං ඉන්ද්‍රියපච්චයතා න චුත්තා. තෙන තදනුචිධානසඬ්ඛාතා ඉන්ද්‍රියනිස්සයතා බාධියති. හොතු ධාතුද්වයනිස්සයො හදයචත්ථ, උපාදායරූපඤ්ච, එතං පන කම්මසමුට්ඨානං, පටිනියතකිච්චං, හදයපදෙසෙ ධීතමෙවාති කථං විඤ්ඤායති? චුච්චතෙ – චත්ථරූපභාවතො කම්මසමුට්ඨානං චක්ඛු විය, තතො එව පටිනියතකිච්චං, චත්ථරූපභාවතොති ච විඤ්ඤාණනිස්සයභාවතොති අත්ථො. අට්ඨිං කත්වා මනසි කත්වා සබ්බවෙනසා සමන්තාහරිත්වා කිඤ්චි වින්තෙන්තස්ස හදයස්ස බිජ්ජනතො තත්ථෙතමචට්ඨිතන්ති විඤ්ඤායති. තාසඤ්ඤෙව ධාතුනන්ති මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනංයෙව. නිස්සයභාවතො උපරි ආරොපෙත්වා චහන්තං විය පච්චුපතිට්ඨති උබ්බහනපච්චුපට්ඨානං. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව.

441. අභික්කමො ආදි යෙසං තෙ අභික්කමාදී. ආදි-සද්දෙන පටික්කමසම්ඤ්ජනපසාරණඋක්ඛෙපනඅචෙක්ඛෙපනාදිකා සබ්බා කිරියා පටිග්ගය්හති. තෙසං අභික්කමාදීනං පචත්තකං චිත්තං සමුට්ඨානං යස්සා සා අභික්කමාදිප්පචත්තකචිත්තසමුට්ඨානා, වායොධාතු. තස්සා යං සහජරූපකායස්ස ථම්මනසන්ධාරණචලනසඬ්ඛාතං කිච්චං, තස්ස සහකාරිකාරණභූතො ආකාරවිසෙසො කායවිඤ්ඤත්ති නාමාති දස්සෙන්තො ආහ “අභික්කමාදි...පෙ.... කායවිඤ්ඤත්ති”ති.

කස්ස පන ආකාරවිකාරොති? සාමත්ථියතො වායොධාතුඅධිකානං චිත්තජමහාභූතානං. කිං තං සාමත්ථියං? චිත්තජතා, උපාදායරූපතා ච. අථ වා වායොධාතුයා ආකාරවිකාරො සහජ...පෙ.... පච්චයොති සම්බන්ධිතබ්බං. යදි එවං විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපභාවො න යුජ්ජති. න හි උපාදායරූපං එකභූතසන්තිස්සයං අත්ථි. “චතුත්තං මහාභූතානං උපාදායරූප”න්ති හි චුත්තං, නායං දොසො චතුත්තං විකාරො චතුසු එකස්සාපි හොති චතුසාධාරණධනං විය. වායොධාතුඅධිකතාය ච කලාපස්ස “වායොධාතුයා”ති වචනං න විරුජ්ඣති. එවං අධිකතා ච සාමත්ථියතො, න පමාණතො. අඤ්ඤථා හි අවිනිබ්භොගචුත්තිතා න යුජ්ජෙය්‍ය. වායොධාතුයා එවාති කෙච්. තෙසං මතෙන විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපතා දුරුපපාදා. න හි එකස්ස විකාරො චතුත්තං හොති. සා පනායං හත්ථචලනාදීසු

එන්ද්‍රමානවණ්ණග්ගහණානන්තරමවිඤ්ඤායමානන්තරෙන මනොද්වාරජවනෙන ගය්හති. එන්ද්‍රමානවණ්ණවිනිමුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි. තස්ස ච තග්ගහණානන්තරං ගහණං හොතීති කථමෙනං විඤ්ඤායතිති අධිජ්ජායග්ගහණතො. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු “ඉදමෙස කාරෙති මඤ්ඤෙ”ති අධිජ්ජායග්ගහණං දිට්ඨං, හත්ථචලනාදීසු පන

දිට්ඨං. තස්මා එන්දමානවණ්ණවිනිවුත්තො කොචි විකාරො අත්ථි අධිප්පායස්ස ඤාපකොති විඤ්ඤායති. ඤාපකො ච හෙතු ඤාපෙතබ්බමත්ථං සයං ගහිතො එව ඤාපෙති, න විජ්ජමානතාමත්තෙනාති වණ්ණග්ගහණානන්තරං විකාරග්ගහණමපි අනුමානතො විඤ්ඤායති. තථා හි වදන්ති -

“විසයත්තමනාපන්නා, සද්දා නෙවත්ථබ්බොධකා;
න සත්තාමත්තතො අත්ථෙ, තෙ අඤ්ඤාතා පකාසකා”ති.

යදි විකාරග්ගහණමෙව කාරණං අධිප්පායග්ගහණස්ස, කස්මා අග්ගහිතසඬකෙතානං අධිප්පායග්ගහණං න භොතීති? න කෙවලං විකාරග්ගහණමෙව අධිප්පායග්ගහණස්ස කාරණං, අථ බො පුරිමසිද්ධසම්බන්ධග්ගහණඤ්ච ඉමස්ස උපනිස්සයොති දට්ඨබ්බං. ථම්හනසන්ධාරණවලනාති විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාය වායොධාතුයා භොන්තීති චුත්තං. කිං සබ්බාව වායොධාතු සබ්බාති තාති කරොන්තීති? නයිදමෙවං. සත්තමජ්චනසම්භූතා හි වායොධාතු පුරිමජ්චනසම්භූතා වායොධාතුයො උපථම්හකපච්චයෙ ලභිත්වා දෙසන්තරුජ්ජපත්තිහෙතුභාවෙන වලයති විත්තජරූපං, න ඉතරා. ඉතරා පන සන්ථම්හනසන්ධාරණමත්තං කරොන්තියො තස්සා උපකාරාය භොන්ති. දෙසන්තරුජ්ජපත්ති එව වලනන්ති නිමිත්තෙ ච කත්තුභාවො සමාරොපිතොති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤථා ධම්මානං අබ්‍යාපාරතා, බණ්ණකතා ච න සියා. සත්තහි යුගෙහි ආකඬ්ඨිතබ්බසකටමත්ථ අට්ඨකථායං නිදස්සිතං. විත්තජරූපෙ පන වලන්තෙ තංසම්බන්ධතාය උතුකම්මාභාරජරූපමපි වලති නදීසොතෙ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩං. විස එන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තරං විඤ්ඤත්තිග්ගහණස්ස චුත්තත්තා. කිං වලනකරා එව වායොධාතු විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාති? නයිදමෙවං, තථා වලයිතුමසක්කුණන්තියොපි ථම්හනසන්ධාරණමත්තකරා පඨමජ්චනාදිසම්භූතාපි වායොධාතුයො විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතා එවාති ගහෙතබ්බං. යෙන දිසාභාගෙනායං අභික්කමාදිං පවත්තෙතුකාමො, තදභිමුඛවිකාරසබ්භාවතො. අධිප්පායසහභාවි හි විකාරො විඤ්ඤත්ති. එවඤ්ච කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනස්සාපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකවචනං සුට්ඨු යුජ්ජති. යථාචුත්තවිකාරග්ගහණමුඛෙන තංසම්බන්ධතො අධිප්පායො විඤ්ඤායතීති චුත්තං “අධිප්පායජ්ජකාසනරසා”ති.

කායවිජ්ජන්දනස්ස හෙතුභූතාය වායොධාතුයා විකාරභාවතො පරියායෙන විඤ්ඤත්ති කායවිජ්ජන්දනහෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා චුත්තා. විත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානාති ච වායොධාතුයා කිච්චාධිකතාය චුත්තං. කායවිජ්ජන්දනෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තාති කායවිජ්ජන්දනෙන කරණභූතෙන අධිප්පායස්ස විඤ්ඤාපනහෙතුභාවතො කායවිඤ්ඤත්තීති චුච්චතීති සම්බන්ධො. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො - විඤ්ඤාපෙතීති විඤ්ඤත්ති. කිං

විඤ්ඤාපෙනි? අධිජ්ජායං. කෙන? කායෙන. කිදිසෙන? විජ්ජන්දමානෙනාති. දුතියනයෙ පන යථාචුත්තෙන කායෙන විඤ්ඤායතීති කායවිඤ්ඤත්ති. සෙසං චුත්තනයමෙව.

අත්ථාවබ්බොධනසමත්ථො වච්චිසෙසො වච්චෙහදො. තෙන වායුවනජ්ජනිනදිසොසාදිං නිවත්තෙති. තස්ස පවත්තකං චිත්තං සමුට්ඨානං යස්සා සා වච්චෙහදජ්ජවත්තකචිත්තසමුට්ඨානා, පථව්ඨාතු. තස්සා යං උපාදින්නසංඛාතස්ස අක්ඛරුජ්ජත්තිට්ඨානස්ස සට්ඨනසඤ්ඤිතං කිච්චං, තස්ස සහකාරිකාරණභූතො ආකාරවිසෙසො වච්චිඤ්ඤත්ති නාමාති දස්සෙන්නො ආහ “වච්චෙහ...පෙ.... වච්චිඤ්ඤත්ති”ති.

ඉදානි “කස්ස පන ආකාරවිකාරො”තිආදි කායවිඤ්ඤත්තියං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ “චන්දමානවණ්ණග්ගහණානන්තර”ත්ති චුත්තං, එවමිධ “සුයාමානසද්දසවනානන්තර”ත්ති යොජෙතබ්බං. ඉධ ව ථම්හනාදීනං අභාවතො “සත්තමජ්ජවනසම්භූතා”තිආදින යො න ලබ්භති. සට්ඨනෙන හි සද්ධිං සද්දො උජ්ජජ්ජති. සට්ඨනඤ්ච පයමජ්ජනාදිසුපි ලබ්භතෙව. සට්ඨනං පච්චයවසෙන භූතකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසන්නතරුජ්ජාදො. චලනං එකස්සාපි දෙසන්නරුජ්ජාදපරම්පරතාති අයමෙනෙසං විසෙසො. යථා ව වායොධාතුයා චලනං කිච්චං, එවං පථව්ඨාතුයා සට්ඨනං. තෙනෙවාහ “පථව්ඨාතුයා උපාදින්නසට්ඨනස්ස පච්චයො”ති. සෙසං චුත්තනයමෙව. යථා හීතිආදි කායවච්චිඤ්ඤත්තීනං අනුමානවසෙන ගහෙතබ්බහාවච්චාවනං. යථා හී උස්සාපෙත්වා බද්ධගොසීසාදිරූපානි දිස්වා තදනන්තරජ්ජවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීරියා ගොසීසාදීනං උදකසහවාරිජ්ජකාරසඤ්ඤාණාකාරං ගහෙත්වා උදකග්ගහණං හොති, එවං විජ්ජන්දමානසමුච්චාරියමානවණ්ණසද්දෙ ගහෙත්වා තදනන්තරජ්ජවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්වාරවීරියා පුරිමසිද්ධසම්බන්ධගහණුපනිස්සයසහිතාය සාධිජ්ජායවිකාරග්ගහණං හොති.

442. රූපානි පරිච්ඡින්නදති, සයං වා තෙහි පරිච්ඡිජ්ජති, රූපානං වා පරිච්ඡෙදමත්තං රූපපරිච්ඡෙදො, තං ලක්ඛණං එතිස්සාති රූපපරිච්ඡෙදලක්ඛණං. අයං හි ආකාසධාතු තං තං රූපකලාපං පරිච්ඡින්නදන්ති විය හොති. තෙනාහ “රූපපරියන්තජ්ජකාසනරසා”ති. අත්ථතො පන යස්මා රූපානං පරිච්ඡෙදමත්තං හුත්වා ගස්හති, තස්මා චුත්තං “රූපමරියාදපච්චුපට්ඨානා”ති. යස්මිං කලාපෙ භූතානං පරිච්ඡෙදො, තෙහෙව අසම්පුට්ඨභාවපච්චුපට්ඨානා. විජ්ජමානෙපි හි කලාපන්තරභූතානං කලාපන්තරභූතෙහි සම්පුට්ඨභාවෙ තංතංභූතවිචිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසොති යෙසං සො පරිච්ඡෙදො, තෙහි සො අසම්පුට්ඨොව. අඤ්ඤථා

පරිච්ඡින්නතා න සියා තෙසං භූතානං බ්‍යාපිභාවාපත්තිතො. අබ්‍යාපිතා හි අසම්ප්‍රට්ඨිතා. තෙනාහ භගවා “අසම්ප්‍රට්ඨිං චතුහි මහාභූතෙහි”ති (ධ. ස. 637, 724). කණ්ණවිජ්ජදමුඛවිවරාදිවසෙන ච ඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානා වා. යෙසං රූපානං පරිච්ඡේදො, තත්තෙව තෙසං පරිච්ඡේදභාවෙන ලබ්‍හතීති වුත්තං “පරිච්ඡින්නරූපපදට්ඨානා”ති. “යාය පරිච්ඡින්නෙසු”තිආදිනා ආකාසධාතුයා තංතංකලාපානං කලාපන්තරෙහි අසඬකරකාරණතං දස්සෙති.

443. අදන්ධතාති අගරුතා. විනොදනං වික්ඛිපනං, අපනයනන්ති අත්තො. අපද්ධතාති අකථිතතා. අත්තතො මුදුභාවෙනෙව සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතා. මුදු හි කත්ථවි න විරුජ්ඣති. තිසුපි යානෙසු පටිපක්ඛෙ අ-කාරො දන්ධතාදිහෙතුනං පටිපක්ඛසමුට්ඨානන්තා ලහුතාදීනන්ති කෙවි. අපරෙ පන “සත්තාපටිසෙධෙ”ති වදන්ති. සරිරෙන කත්තබ්බකිරියානං අනුකූලතාසඬබාතකම්මඤ්ඤභාවො ලක්ඛණං එතිස්සාති සරිරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණං. අකම්මඤ්ඤං දුබ්බලං නාම භොතීති කම්මඤ්ඤතා අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා වුත්තා.

ලහුතාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනෙන දුච්ඤ්ඤායානානන්තතා වුත්තාති තංතංචිකාරාධිකරූපෙහි තංනානන්තජපකාසනත්ථං “එවං සන්තෙහි”ති වුත්තං. ධාතුක්ඛොභො වාතපිත්තසෙම්භපකොපො, රසාදිධාතුනං වා විකාරාවත්ථා. ද්විධා වුත්තොපි අත්තතො පථවිධාතුආදීනං ධාතුනංයෙව විකාරොති දට්ඨබ්බො. පටිපක්ඛපච්චයා සජ්ජායඋතුආභාරාවික්ඛිත්තවිත්තතා. තෙ ච තංතංචිකාරස්ස විසෙසපච්චයභාවතො වුත්තා, අවිසෙසෙන පන සබ්බෙ සබ්බෙසං පච්චයා. යතො තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤාවිජහනං, ඉද්ධිවළඤ්ජනාදිසු විය වසවත්තනං මද්දවජ්ජකාරො.

සුපරිමද්දිතවම්මසුධන්තසුවණ්ණගහණඤ්ඤෙත්ථ මුදුකම්මඤ්ඤසදිසරූපනිදස්සනමත්තං, න තං ඉධ අධිජ්ජෙතං මුදුතාකම්මඤ්ඤතාසබ්භාවතො. න හි අනින්ද්‍රියබද්ධරූපසන්තානෙ ලහුතාදීනි සම්භවන්ති, ඉන්ද්‍රියබද්ධෙහි රූපභවෙ න සන්ති දන්ධන්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො. සති හි තාදිසෙ ධාතුක්ඛොභෙ තජ්ජපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානාහි ලහුතාදීනි භවිතබ්බන්ති කෙවි, තං අකාරණං. න හි වුපසමෙතබ්බපච්චනීකාපෙක්ඛො තබ්බිරොධිධම්මසමුජ්ජාදො, තථා සති සහෙතුකකිරියවිත්තුජ්ජාදෙසු කායලහුතාදීනං අභාවොච සියා. කස්මා පන කම්මජරූපෙසු ලහුතාදයො න භොන්තීති? පච්චුජ්ජන්තපච්චයාපෙක්ඛන්තා. අඤ්ඤථා සබ්බදාභාවිහි ලහුතාදීනි භවිතබ්බං සියාති.

444. ආදි වයො, ඊසං වා වයොති ආවයො, යථාපච්චයං තතො තතො ආගතස්ස විය වයොති වා ආවයො, තදුභයං එකජ්ඣං ගහෙත්වා ආවයො ලක්ඛණං එතස්සාති ආවයලක්ඛණො. රූපස්ස උපවයො පඨමුජ්ජාදො, වඬ්ඨි ව “උපඤ්ඤත්තං උපසිත්ත”න්තිආදිසු විය උප-සද්දස්ස පඨමුපරිඅත්තස්ස නිදස්සනතො. පුබ්බන්තතොති පුබ්බකොට්ඨාසතො, අනාගතභාවතොති

අත්ථො. උප්පජ්ජමානො රූපධම්මො උප්පාදො අනාගතක්ඛණතො උම්මුජ්ජාපෙන්නො විය හොතිති වුත්තං “උම්මුජ්ජාපනරසො”ති. තථා සො “ඉමො රූපධම්මා”ති නියාතෙන්නො විය ගස්හතීති ආහ “නියාතනපච්චුපට්ඨානො”ති. පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානතා “උපරිචයො උපචයො”ති ඉමස්ස අත්ථස්ස වසෙන වෙදිතඛ්ඛා. පවත්තිලක්ඛණාති රූපානං පවත්තනන්ති ලක්ඛිතඛ්ඛා. අනුප්පබන්ධනරසාති පුබ්බාපරවසෙන අනු අනු පබන්ධනකිච්චා. තතො එව අනුපච්ඡෙදවසෙන ගහෙතඛ්ඛතො අනුපච්ඡෙදපච්චුපට්ඨානා.

උභයමිථිති උපචයො සන්තතිති උභයමිථි. ජාතිරූපස්සෙවාති රූපුප්පාදස්සෙව අධිවචනං. යදි එවං කස්මා විහජ්ජ වුත්තාති ආහ “ආකාරනානත්තතො”ති, ජාතිරූපස්ස පවත්තිආකාරහෙදතොති අත්ථො. වෙනෙයාවසෙන විහජ්ජකථනෙ කාරණං පරතො ආවි හවිස්සති. කථං පනෙතං විඤ්ඤාතඛ්ඛං, පවත්තිආකාරනානත්තතො ජාතිරූපස්ස හෙදො, න සභාවතොති? නිද්දෙසතොති දස්සෙන්නො “යස්මා පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ යො ආයතනානන්ති යො අධිදේශකාදසන්නං රූපායතනානං ආදිවයත්තා “ආචයො”ති වුත්තො. සො එව උපචයො පඨමුප්පාදභාවතො උප-සද්දො පඨමත්ථොති කත්වා. යො පන තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං උපරි වයත්තා උපචයො, සා එව සන්තති අනුපබන්ධවසෙන උප්පත්තිභාවතො. අථ වා යො ආයතනානං ආචයො පඨමභාවෙන උපලක්ඛිතො උප්පාදො, සො පන තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං උපරි වයත්තා උපචයො, වඩ්ඪිති අත්ථො. උපචයො වඩ්ඪිභාවෙන උපලක්ඛිතො උප්පාදො, සා එව සන්තති පබන්ධාකාරෙන උප්පත්තිභාවතො. තෙනාහ “අට්ඨකථායමිථි”තිආදි.

තත්ථ එවං කිං කථිතන්ති “යො ආයතනානං ආචයො”තිආදිනා (ධ. ස. 641) නිද්දෙසෙන කිං අත්ථජාතං කථිතං හොති? ආයතනෙන ආචයො කථිතො. ආචයුපවයසන්තතියො හි නිබ්බන්තිභාවෙන ආචයො එවාති ආයතනෙහි ආචයාදීනං පකාසිතත්තා තෙහි ආචයො කථිතො. ආයතනානං ආචයාදිවචනෙනෙව ආචයසභාවාති උප්පාදධම්මාති ආයතනානීති ආචයෙන තංපකතිකං ආයතනං කථිතං. ලක්ඛණඤ්ඤි උප්පාදො, න රූපරූපන්ති.

රූපපරිපාකො රූපධම්මානං ජිණ්ණතා. උපනයනරසාති හඬගුපනයනකිච්චා. සභාවානපගමෙථිති කක්ඛලතාදිසභාවස්ස අවිගමෙථි. ධීතික්ඛණෙ හි ජරා, න ව තදා ධම්මො සභාවං විජහති නාම. නවභාවො උප්පාදාවත්ථා, තස්ස අපගමභාවෙන ගස්හතීති ආහ “නවභාවාපගමපච්චුපට්ඨානා”ති. “අරූපධම්මාන”න්ති ඉදං තෙසං ජරාය සුට්ඨු පටිච්ඡන්තතාය වුත්තං. රූපධම්මානමිථි හි බණ්කජරා පටිච්ඡන්තා එව, යා අවිච්ජරාතිපි වුච්චති. එස විකාරොති බණ්ඩිච්චාදිවිකාරමාහ. සො හි

අරුපධම්මෙසු න ලබ්භති. යා අවිච්ඡරා නාම, තස්සාපි එස විකාරො නත්ථීති සම්බන්ධිතබ්බං. නත්ථී එතිස්සා ජරාය විචිති අවිච්ඡරා, නවභාවතො දුට්ඨඤ්ඤායාන්තරජරාති අත්ථො.

පරිතො සබ්බසො “භිජ්ජන”න්ති ලක්ඛිතබ්බාති පරිභෙදලක්ඛණා. නිව්චං නාම ධූවං, රූපං පන බණ්ඩගිතාය යෙන භඩ්ගෙන න නිව්චන්ති අනිව්චං, සො අනිව්චස්ස භාවොති අනිව්චතා. සා පන යස්මා ධීතිජ්ජන්තං රූපං විනාසභාවෙන සංසිදන්ති විය භොතිති චුත්තං “සංසිද්ධාරසා”ති. යස්මා ච සා රූපධම්මානං භඩ්ගභාවතො බයවයාකාරෙතෙව ගස්හති, තස්මා චුත්තං “බයවයපච්චුපට්ඨානා”ති.

445. ඔජාලක්ඛණොති එත්ථ අභිගමභිගානුසාරිතො රසස්ස සාරො උපථම්භබලකරො භූතනිස්සිතො එකො විසෙසො ඔජා. කබලං කරියතීති කබලීකාරො. ආහරියතීති ආහාරො, කබලං කත්වා අජ්ඣොහරියතීති අත්ථො. ඉදං පන සවත්ථුකං ඔජං දස්සෙතුං චුත්තං. බාහිරං ආහාරං පච්චයං ලභිත්වා එව අජ්ඣත්තිකාභාරො රූපං උප්පාදෙති, සො පන රූපං ආහරතීති ආහාරො. තෙනාහ “රූපාහරණරසො”ති. තතො එව ඔජට්ඨමකරූපුප්පාදනෙන ඉමස්ස කායස්ස උපථම්භනපච්චුපට්ඨානො. ඔජාය රූපාහරණකිව්චං බාහිරාධීනන්ති ආහ “ආහරිතබ්බවත්ථුපදට්ඨානො”ති.

446. බලරූපන්තිආදීසු ඉමස්මිං කායෙ බලං නාම අත්ථී, සම්භවො නාම අත්ථී, රොගො නාම අත්ථී, “ජාති සඤ්ජාති”ති (විභ. 191) වචනතො ජාති නාම අත්ථී, තෙහිපි චතුහි මහාභූතෙහි විනා අභාවතො උපාදායරූපෙහි භවිතබ්බන්ති අධිජ්ජායො. එකච්චානන්ති අභයගිරිවාසීනං. පටික්ඛිත්තන්ති එත්ථ එවං පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො – මිද්ධං රූපමෙව න භොති නිවරණෙසු දෙසිතත්තා. යස්ස හි නිවරණෙසු දෙසනා, තං න රූපං යථා කාමච්ඡන්දො. සියා පනෙතං දුට්ඨං මිද්ධං රූපං, අරුපඤ්චාති. තත්ථ යං අරුපං, තං නිවරණෙසු දෙසිතං “න රූප”න්ති? තං න, විසෙසවචනාභාවතො. න හි විසෙසෙත්වා මිද්ධං නිවරණෙසු දෙසිතං, තස්මා මිද්ධස්ස දුට්ඨතං පරිකප්පෙත්වාපි න සක්කා නිවරණභාවං නිවත්තෙතුං. සක්කා හි වත්තුං “යං තං අරුපතො අඤ්ඤං මිද්ධං පරිකප්පිතං, තම්පි නිවරණං මිද්ධසභාවත්තා ඉතරං මිද්ධං වියා”ති.

භවතු නිවරණං, කො විරොධොති වෙ? නිවරණඤ්ච පහාතබ්බං. පඤ්ච නිවරණෙ පහාය “අද්ධා මුනිසි සම්බුද්ධො, නත්ථී නිවරණා තවා”ති (සු. නි. 546) වචනතො. අප්පහාතබ්බඤ්ච රූපං “කතමෙ ධම්මා නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා? චතුසු භූමිසු කුසලං, චතුසු භූමිසු විපාකො, තිසු භූමිසු කිරියාබ්බාකතං, රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච. ඉමෙ ධම්මා නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා”ති (ධ. ස. 1407) වචනතො. න චෙත්ථ

තදාරම්මණකිලෙසජ්ජහානං අධිජ්ජෙතං “රූපං, භික්ඛවෙ, න තුම්භාකං, තං පජ්ජහං”තිආදීසු (සං. නි. 3.34) විය කාමච්ඡන්දාදීනං තථා පහානස්ස අනධිජ්ජෙතත්තා. තස්මා න මිද්ධං රූපං. යදි මිද්ධස්ස රූපභාවං න සම්පට්ච්ඡථ, කථං භගවතො නිද්දා. මිද්ධඤ්ඤි “නිද්දාපච්චායිකා”තිආදීනා විභඩ්ගෙ විහත්තත්තා නිද්දාති? න මිද්ධං නිද්දා, නිද්දාහෙතුභාවතො පන තං “නිද්දා”ති විහත්තං යථා ඉත්ථිලිඬගාදි. එවමපි නිද්දාහෙතුතො මිද්ධස්ස අභාවතො කථං භගවතො නිද්දාති? නිද්දා භගවතො සරීරගිලානියා, න මිද්ධෙන. සා ච නත්ථිති න සක්කා වත්තුං “පිට්ඨි මෙ ආගිලායති, තමහං ආයමිස්සාමි”ති (ම. නි. 2.22) වචනතො. න චෙත්ථ එවමච්චාරණං මිද්ධමෙව නිද්දාහෙතුති, නිද්දාහෙතු එව මිද්ධන්ති එවමච්චාරණා. තස්මා අඤ්ඤාපි අත්ථි නිද්දාහෙතු, කො පන සොති? සරීරගිලානියා. තෙන චුත්තං “නිද්දා භගවතො සරීරගිලානියා, න මිද්ධෙනා”ති.

නිද්දා ච භගවතො නත්ථිති න සක්කා වත්තුං “අභිජානාමි ඛො පනාහං අග්ගිවෙස්සන...පෙ.... දිවා සුපිතා”ති (ම. නි. 1.387) වචනතො. ඉතොපි න මිද්ධං රූපං සම්පයොගවචනතො. චුත්තඤ්ඤි “ථිනමිද්ධනීවරණං අවිජ්ජානීවරණෙන නීවරණඤ්ඤවෙව නීවරණසම්පයුත්තඤ්ඤවා”තිආදි (ධ. ස. 1176). න චෙත්ථ යථාලාභභවනං? සක්කා පච්චෙතුං “සක්ඛරකථලිකම්පි මච්ඡගුම්ඛම්පි වරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පි”තිආදි (දී. නි. 1.249) විය අජ්ජසිද්ධතාය රූපභාවස්ස. සිද්ධෙ භි තස්ස රූපභාවෙ සම්භවතො යථාලාභපච්චයො යුජ්ජෙය්‍යාති. ඉතොපි න රූපං මිද්ධං ආරුජ්ජෙසු උජ්ජජනතො. චුත්තම්පි චෙතං “නීවරණං ධම්මං පට්ච්ච නීවරණො ධම්මො උජ්ජජනති නපුරෙජාතපච්චයා”ති (පට්ඨා. 3.8.8) ඉමස්ස විභඩ්ගෙ “ආරුජ්ජෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පට්ච්ච ථිනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණං උජ්ජජනති”ති විත්ථාරො. තස්මා “න මිද්ධං රූප”න්ති යං අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තං, තං සුපටික්ඛිත්තමෙව.

ඉතරෙසුති බලරූපාදීසු. කම්මසමුට්ඨානස්සාපි රොගස්ස විසභාගපච්චයසමුජ්ජන්තො ධාතුක්ඛොහො ආසන්තකාරණං, පගෙව ඉතරස්ස. සො ච අත්ථතො රූපධම්මානං විකාරාවත්ථායීතිභඩ්ගක්ඛණෙසු එව සියාති චුත්තං “රොගරූපං ජරතාඅනිච්චතාගහණෙන ගහිතමෙවා”ති. උපවයසන්තතිගහණෙන ගහිතමෙවාති තබ්බිනිචුත්තස්ස රූපුජ්ජාදස්ස අභාවතො. උපාදාවත්ථාය ච අඤ්ඤා ජාති නාම නත්ථෙව. සම්භවො කාමධාතුයං එකච්චියසත්තානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකපච්චයො ආපොධාතුයා පවත්තිආකාරවිසෙසොති ආහ “සම්භවරූපං ආපොධාතුග්ගහණෙන ගහිතමෙවා”ති. කායබලං නාම අත්ථතො වායොධාතුයා පවත්තිආකාරවිසෙසො තස්සා විජ්ජාරභාවතො. යතො නං “පාණබල”න්ති වදන්ති, තෙනාහ “බලරූපං වායොධාතුග්ගහණෙන ගහිතමෙවා”ති. කස්මා පන නෙසං අයථාක්කමතො පටික්ඛෙපො කතොති? විසුං නත්ථිති කත්ථා

අනුපලබ්භමානත්තා අනාදරදස්සනත්ථං, මිද්ධපටික්ඛෙපො වා මහාපඤ්ඤානි පයමං කතො. තදනුසාරෙන පටිලොමනයෙන ඉතරෙසමිපි අභාවො චුත්තොති වෙදිතබ්බං.

“ඉති”ති ඉදං “අට්ඨවිසතිවිධ”න්ති ඉමිනා සමබන්ධිතබ්බං, ඉමිනා චුත්තක්කමෙන අට්ඨවිසතිවිධං හොතිති. සො ච බො පාළියං ආගතනයෙනෙවාති අනුනතා වෙදිතබ්බා. අනධිකභාවො පන දස්සිතො ඵව.

447. සම්පයුත්තධම්මරාසි හිනොති එතෙන පතිට්ඨහතීහි හෙතු, මූලට්ඨෙන ලොභාදිකො, අලොභාදිකො ච, තාදිසො හෙතු න හොතිති නහෙතු. නාස්ස හෙතු අත්ථිති අහෙතුකං, සහෙතුකපටියොගිභාවතො හෙතුනා සහ න උප්පජ්ජතිති අත්ථො. අහෙතුකමෙව හෙතුනා විජ්ජයුත්තතාය හෙතුවිජ්ජයුත්තං. ධම්මනානත්තාභාවෙපි හි සද්දත්ථනානත්තෙන වෙනෙයාවසෙන දුක්ඛතරදෙසනා හොතිති දුක්ඛපදවසෙන වෙනං චුත්තං. පච්චයාධිනචුත්තිතාය සහ පච්චයෙනාති සප්පච්චයං. අත්තතො පච්චයෙහි ලොකෙ නියුත්තං, විදිතන්ති වා ලොකියං. ආ භවග්ගං, ආ ගොත්රභුං වා සවන්තිති ආසවා, සහ ආසවෙහිති සාසවං, ආසවෙහි ආලම්බිතබ්බන්ති අත්ථො. ආදිසද්දෙන සංයොජනීයං ඔසනීයං යොගනීයං නිවරණීයං සංකිලෙසිකං පරාමට්ඨං අවෙතසිකං චිත්තවිජ්ජයුත්තං නරූපාවචරං නඅරූපාවචරං නඅපරියාපන්නං අනියතං අනියානිකං අනිච්චන්ති ඵවමාදිතං සඬගහො දට්ඨබ්බො.

ආහිතො අහං මාතො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො. තං අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තා අජ්ඣත්තා, ඉන්ද්‍රියබද්ධධම්මා, තෙසු භවං අජ්ඣත්තිකං, චක්ඛාදි. අට්ඨකථායං පන චුත්තනයෙන අජ්ඣත්තමෙව අජ්ඣත්තිකං යථා වෙනයිකොති (අ. නි. 8.11; පාරා. 8) ඉමමත්ථං සන්ධාය චුත්තං “අත්තභාවං අධිකිච්ච පවත්තත්තා අජ්ඣත්තික”න්ති. සෙසං තෙවිසතිවිධං. “තතො බාහිරත්තා”ති ඉදං අජ්ඣත්තිකලක්ඛණාභාවතො චුත්තං. සට්ඨනවසෙනාති විසයි, විසයො ච හුත්වා සඬ්ඝට්ඨනවසෙන. සෙසං සොළසවිධං. විපරීතත්තාති සට්ඨනවසෙන අගහෙතබ්බතො. දුප්පට්ඨිජ්ඣසභාවත්තාති සුබ්බමභාවෙන දුට්ඨඤ්ඤායාසභාවත්තා. ඤාණස්ස ආසන්නෙ න හොතිති දුරෙ. තෙරස හදයවත්ථුපරියොසානාති. සභාවෙනෙවාති “රූපස්ස පරිච්ඡේදො, රූපස්ස විකාරො, රූපස්ස උපවයො”තිආදිනා අග්ගහෙත්වා අත්තතො සභාවෙනෙව කක්ඛලත්තාදිනා ඤාණෙන පරිච්ඡේද ගහෙතබ්බතො. සෙසං දසවිධං. තබ්බිපරිතතායාති සභාවෙන අපරිග්ගහිතබ්බතො. සොතාදිනමිපි චක්ඛුතො විස පසන්නසභාවත්තා ඵව යථාසකං විසයග්ගහණපච්චයතාති දස්සෙන්තො ආහ “චක්ඛාදි...පෙ.... පසාදරූප”න්ති. විපරීතත්තාති තබ්බිධුරසභාවත්තා. අධිපතියට්ඨෙනාති එත්ථ චක්ඛාදිතං තාව පඤ්චන්තං චක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණාදිසු ආධිපතෙයාං තෙසං පටුමන්දභාවානුචත්තනතො, ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයස්ස

සකිව්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියස්ස සහජරූපානුපාලනෙ. තදුභයං භෙට්ඨා චුත්තමෙව. උපාදින්නත්තාති ගහිතත්තා. කම්මනිබ්බත්තඤ්ඤි “මමෙතං ඵලං”න්ති කම්මුනා ගහිතං විය හොති අපටික්ඛෙපතො.

448. සනිදස්සනකම්මජාදිනං තිකානන්ති සනිදස්සනත්තිකස්ස, කම්මජාදිත්තිකානඤ්ඤි. ඔළාරිකෙති ද්වාදසවිධෙ ඔළාරිකරූපෙ. රූපන්ති රූපායතනං. දට්ඨබ්බභාවසඬ්ඛාතෙන සහ නිදස්සනෙනාති සනිදස්සනං, පටිභනනභාවසඬ්ඛාතෙන සහ පටිසෙනාති සජ්ජපිසං, සනිදස්සනඤ්ඤි තං සජ්ජපිසඤ්ඤාති සනිදස්සනසජ්ජපිසං. තත්ථ යස්ස දට්ඨබ්බභාවො අත්ථී, තං සනිදස්සනං. චක්ඛුච්ඤ්ඤාණගොචරභාවොව දට්ඨබ්බභාවො. තස්ස රූපායතනතො අනඤ්ඤත්තෙපි අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි රූපායතනං විසෙසෙනුං අඤ්ඤං විය කත්වා චුත්තං “සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සන”න්ති. ධම්මභාවසාමඤ්ඤෙන හි එකිභූතෙසු ධම්මෙසු යො නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤො විය කත්වා උපවර්තං යුත්තො. ඵලං හි අත්ථවිසෙසාවබ්බොධො හොතීති. යො සයං, නිස්සයවසෙන ච සම්පත්තානං, අසම්පත්තානඤ්ඤි පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤං පතනං, සො පටිභනනභාවො, යෙන ඛ්‍යාපාරාදිවිකාරපච්චයන්තරසහිතෙසු චක්ඛාදිනං විසයෙසු විකාරජ්ජත්ති. සෙසං එකාදසවිධං ඔළාරිකරූපං. තඤ්ඤි සනිදස්සනත්තාභාවතො අනිදස්සනං, චුත්තනායෙනෙව සජ්ජපිසං. උභයපටික්ඛෙපෙන අනිදස්සනඅජ්ජපිසං. කම්මතො ජාතන්ති එත්ථ යං එකන්තකම්මසමුට්ඨානං අට්ඨිත්තියානි, හදයඤ්ඤාති නවවිධං රූපං, යඤ්ඤි නවවිධෙ චතුසමුට්ඨානෙ කම්මසමුට්ඨානං නවවිධමෙව රූපන්ති ඵලං අට්ඨාරසවිධම්පි කම්මතො උජ්ජජනතො කම්මජං. යඤ්ඤි ජාතඤ්ඤි යඤ්ඤි ජායති යඤ්ඤි ජායස්සති, තං සබ්බම්පි “කම්මජ”න්ති චුච්චති යථා දුද්ධන්ති. තදඤ්ඤපච්චයජාතන්ති කම්මතො අඤ්ඤපච්චයතො ජාතං උතුචිත්තාභාරජං. නකුතොච්ජාතන්ති ලක්ඛණරූපමාහ. විඤ්ඤත්තිද්වයං, සද්දො, ආකාසධාතු, ලහුතාදිත්තයං චිත්තසමුට්ඨානාති අවිනිබ්බොගරූපානීති එතං පඤ්චදසවිධං රූපං චිත්තජං. ආකාසධාතු, ලහුතාදිත්තයං, ආභාරසමුට්ඨානාති අවිනිබ්බොගරූපානීති එතං ද්වාදසවිධං රූපං ආභාරජං. එත්ථ සද්දං පක්ඛිපිත්වා තෙරසවිධං රූපං උතුතො සමුට්ඨිතං උතුජං. සෙසං කම්මජතිකෙ චුත්තනායානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

449. දිට්ඨාදිචතුක්කවසෙන, රූපරූපාදිචතුක්කවසෙන, චත්ථාදිචතුක්කවසෙනාති පාටෙක්කං චතුක්කසද්දො යොජෙනබ්බො. යං රූපායතනං අදක්ඛි යං පස්සති යං දක්ඛිස්සති යං පස්සෙය්‍ය, තං සබ්බං දිට්ඨං නාම දිට්ඨසභාවානාතිචිත්තනතො යථා දුද්ධන්ති. එස නයො සෙසෙසුපි. දස්සනවිසයත්තාති චක්ඛුච්ඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. සවනවිසයත්තාති සොතවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බත්තයන්ති ගන්ධො

රසො ඵොට්ඨබ්බන්ති එතං තයං. මුතං නාම මුත්වා පත්වා ගහෙතබ්බතො. තෙනාහ “සම්පත්තග්ගාහකඉන්ද්‍රියවිසයත්තා”ති.

කිමිදං ඵොට්ඨබ්බං නාමාති? පට්ඨිතජොවායොධාතුත්තයං. කස්මා පනෙත්ථ ආපොධාතු අග්ගහිතා, නනු සිතතා ඵුසිත්වා ගය්හති, සා ච ආපොධාතුති? සච්චං ගය්හති, න පන සා ආපොධාතු. කිඤ්චරහීති? තෙජොධාතු ඵච. මන්දෙ හි උණ්හහාවෙ සිතබුද්ධි. න හි සිතං නාම කොචි ගුණො අත්ථි, කෙවලං පන උණ්හහාවස්ස මන්දතාය සිතතාහිමානො. කථමෙතං විඤ්ඤාතබ්බන්ති චෙ? අනවට්ඨිතත්තා සිතබුද්ධියා යථා පාරාපාරෙ. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ ධීතානං ඡායං පට්ඨියානං සිතබුද්ධි හොති, තත්ථෙව පන පට්ඨිගබ්හතො උට්ඨිතානං උණ්හබුද්ධි. යදි හි සිතතා ආපොධාතු සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්හහාවෙන සද්ධිං උපලබ්භෙය්‍ය, න ච උපලබ්භති. තස්මා විඤ්ඤායති න ආපොධාතු සිතතාති. ඉදඤ්ච භූතානං අවිනිබ්භොගචුත්තිතං ඉච්ඡන්තානං උත්තරං, අනිච්ඡන්තානම්පි පන චතුත්තං භූතානං එකස්මිං කලාපෙ කිච්චදස්සනෙන සභාගචුත්තිතාය සාධිතාය උත්තරමෙව. යෙ පන “වායොධාතුයා ලක්ඛණං සිතතා”ති වදන්ති, තෙසම්පි ඉදමෙව උත්තරං. යදි හි වායොධාතු සිතතා සියා, එකස්මිං කලාපෙ උණ්හහාවෙන සද්ධිං සිතතා උපලබ්භෙය්‍ය, න ච උපලබ්භති. තස්මා විඤ්ඤායති න වායොධාතු සිතතාති. යෙසං පන ද්‍රවතා ආපොධාතු, සා ච ඵුසිත්වා ගය්හතීති දස්සනං. තෙ චත්තබ්බා “ද්‍රවහාවොපි ඵුසියතීති ආයස්මන්තානං අධිමානමත්තං සණ්ඨානං වියා”ති. චුත්තඤ්ඤෙතං පුරාතනෙනි -

“ද්‍රවතා සහචුත්තිති, තිණි භූතාති සම්ඵුසං;
‘ද්‍රවතං සම්ඵුසාමි’ති, ලොකොයමහිමඤ්ඤති.

“ඵුසං භූතාති සණ්ඨානං, මනසා ගණ්හතෙ යථා;
‘පච්චක්ඛතො ඵුසාමි’ති, ඤාතබ්බා ද්‍රවතා තථා”ති.

සෙසන්ති යථාචුත්තං රූපාදිසත්තවිධං රූපං යපෙත්වා අවසිට්ඨං එකච්ඡතිවිධං රූපං. විඤ්ඤාණස්සෙවොති මනොවිඤ්ඤාණස්සෙව. අවධාරණෙන රූපායතනාදීනම්පි මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යත්තෙ නියමාභාවතො න විඤ්ඤාතරූපතාති සඬකරාභාවං දස්සෙති.

නිජ්ඵන්තරූපං පනෙත්ථ රූපරූපං නාමාති යදෙත්ථ අට්ඨවිසතිවිධෙ රූපෙ “නිජ්ඵන්ත”න්ති චුත්තං රූපං, තදෙව රූපලක්ඛණයොගතො රූපං. රූප්පනං රූපං, තං එතස්ස අත්ථිති යථා අරිසසොති, රූපගුණයොගතො වා යථා නිලගුණයොගතො නිලං වත්ථන්ති. ස්වායං රූපසද්දො රුළුහියා අතංසභාවෙපි පචත්තතීති අපරෙන රූපසද්දෙන විසෙසෙත්වා චුත්තං “රූපරූප”න්ති යථා තිලතෙලං, දුක්ඛදුක්ඛන්ති (විසුද්ධි. 2.539) ච, රූප්පනසභාවං රූපන්ති අත්ථො.

යදි එවං, ආකාසධාතුආදීනං කථං රූපභාවොති? නිජ්ජන්තරූපස්ස පරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණභාවතො තග්ගතිකමෙවාති “රූප”න්ත්වෙව වුවිති.

වසන්ති එත්ථ චිත්තවෙතසිකා පවත්තන්තීති වත්ථු, චිත්තතංසම්පයුත්තානං ආධාරභූතං රූපං. තං පන ඡබ්බිධං. තත්ථ හදයරූපං වත්ථු එව මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නිස්සයභාවතො. න ද්වාරං අඤ්ඤනිස්සයානං වක්ඛාදි විය. යථා හි වක්ඛාදීනි සම්පට්ච්ඡනාදීනං පවත්ති යා ද්වාරං භොන්ති, න එවං හදයවත්ථු. තෙන වුත්තං “යං පනෙත්ථ හදයරූපං නාම, තං වත්ථු, න ද්වාර”න්ති. විඤ්ඤත්තිද්වයං ද්වාරං කම්මද්වාරභාවතො. තන්තීස්සිතස්ස චිත්තුප්පාදස්ස අභාවතො න වත්ථු. පසාදරූපං වත්ථු වෙව අත්තසන්තීස්සිතස්ස වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිකස්ස, ද්වාරඤ්ඤා අඤ්ඤනිස්සිතස්ස සම්පට්ච්ඡනාදිකස්ස. සෙසං එකච්ඡතිවිධං රූපං වුත්තවිපරියායතො නෙව වත්ථු න ව ද්වාරං.

450. එකතො එව ජාතං එකජං. නනු ව එකතො එව පච්චයතො පච්චයුප්පන්තස්ස උප්පත්ති නත්ථීති? සච්චං නත්ථී, රූපජනකපච්චයෙසු එකතොති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. න හි රූපුප්පත්ති රූපජනකතො අඤ්ඤං පච්චයං අපෙක්ඛති. ද්විජන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. ඉමෙසන්ති ඉමෙසං පහෙදානං වසෙන. කම්මජමෙවාති කම්මතො එව ජාතං. චිත්තජමෙවාති එත්ථාපි එසෙව නයො. චිත්තතො ව උතුතො ව ජාතන්ති කාලෙන චිත්තතො, කාලෙන උතුතොති එවං චිත්තතො ව උතුතො ව ජාතං දට්ඨබ්බං. තං ද්විජං ද්විච්ච ජාතන්ති. පරතො ද්විසුපි එසෙව නයො. සද්දායතනමෙවාති එත්ථ යං චිත්තජං සද්දායතනං, තං සවිඤ්ඤත්තිකමෙවාති එකෙ. අවිඤ්ඤත්තිකොපි අත්ථී විතක්කවිජ්ජාරසද්දොති පොරාණා.

විතක්කවිජ්ජාරසද්දො න සොතවිඤ්ඤෙයොනා හි එවං පවත්තමහාඅට්ඨකථාවාදං නිස්සාය චිත්තසමුට්ඨානස්ස සද්දස්ස විඤ්ඤත්ති යා විනාපි උප්පත්ති ඉච්ඡිතබ්බා. න හි විඤ්ඤත්ති “කායවාචාය විඤ්ඤත්ති”ති වචනතො අසොතවිඤ්ඤෙයොන සද්දෙන සහ උප්පජ්ජති, එවං සන්තෙ චිත්තජෙනාපි සද්දනවකෙන හවිතබ්බං. සො ව වාදො “සද්දො ව භොති, න සොතවිඤ්ඤෙයොන වා”ති විරුද්ධමෙවෙනන්ති මඤ්ඤමානෙහි සඬගහකාරෙහි පටික්ඛිත්තො. අපරෙ පන මහාඅට්ඨකථාවාදං අප්පටික්ඛිපිත්වා තස්ස අධිප්පායං වණ්ණෙන්නි. කථං? “ජීවහාතාලුචලනාදිකං විතක්කසමුට්ඨිතං විඤ්ඤත්තිසහජමෙව සුබ්බමසද්දං දිබ්බසොතෙන සුත්වා ආදිසති”ති සුත්තෙ, පට්ඨානෙ ව ඔළාරිකං සද්දං සන්ධාය සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයභාවො වුත්තොති ඉමිනා අධිප්පායෙන විතක්කවිජ්ජාරසද්දස්ස අසොතවිඤ්ඤෙයොනා වුත්තාති. තං චතුජං. අවසෙසන්ති අවිනිබ්භොගරූපෙන සද්ධිං ආකාසධාතූමාහ.

ලක්ඛණරූපං පන නකුතොවිජාතන්ති කුතොවිපි පච්චයතො න ජාතං, නාපි සයමෙව ජාතං පච්චයෙහි විනා සයමෙව ජාතස්ස සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො. කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං ලක්ඛණරූපං න ජායතීති? ලක්ඛණාභාවතො. උප්පත්තිමත්තානං හි රූපායතනාදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්ති, න එවං ජාතිආදීනං. තස්මා විඤ්ඤාතබ්බමෙතං ජාතිආදීනි න ජායන්තීති. සියා පනෙතං “ජාතිආදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්ති”ති? තං න, කස්මා? තථා සති අනවට්ඨානාපත්තිතො. යදි හි ජාතිආදීනි ජාතිආදිමත්තානි සිද්ධං, තානිපි ජාතිආදිමත්තානි, තානිපි ජාතිආදිමත්තානිති අනවට්ඨානමෙව ආපජ්ජති. තස්මා සුට්ඨු චුත්තං “ජාතිආදීනි න ජායන්ති”ති. තෙනාහ “න හි උප්පාදස්ස උප්පාදො අත්ථී, උප්පත්තස්ස ච පරිපාකභෙදමත්තං ඉතරද්වය”න්ති, ජරාමරණන්ති අත්ථො.

තත්ථ “උප්පාදො නත්ථී”ති එතෙන උප්පාදස්ස ජරාමරණාභාවමාහ. අසති උප්පාදෙ කුතො ජරාමරණන්ති මත්තග්ගහණෙන ජරාමරණස්ස උප්පාදාභාවමිපි. යදි එවං ජාතියා කුතොවි ජාතතාවචනං කථන්ති ආහ “යම්පි”තිආදි. තත්ථ කිච්චානුභාවක්ඛණෙ දිට්ඨත්තාති යෙ තෙ විත්තාදයො රූපායතනාදීනං රූපානං ජනකපච්චයා, තෙසං තදුප්පාදනං පති අනුපරතඛ්‍යාපාරානං යො සො පච්චයභාවුපලක්ඛණීයො කිච්චානුභාවක්ඛණො, තදා ජායමානානං රූපායතනාදීනං ධම්මානං විකාරභාවෙන උපලබ්භමානතං සන්ධාය වෙනෙයාපුග්ගලවසෙන ජාතියා කුතොවි පච්චයතො ජාතත්තං පාළියං අනුඤ්ඤාතං යථා තං විත්තසමුට්ඨානාදි විඤ්ඤත්තිආදීනං. අයඤ්ඤත්ථ සබ්බෙපත්ථො – යෙහි පච්චයධම්මෙහි රූපාදයො උප්පජ්ජෙය්‍යං, තෙසං පච්චයභාවුපගමනක්ඛණෙ උපලබ්භමානා රූපාදයො තතො පුරෙ, පච්ඡා ච අනුපලබ්භමානා තතො උප්පජ්ජන්තීති විඤ්ඤායන්ති, එවං ජාතීපි වෙදිතබ්බා. යදි එවං නිජ්ජරියායතො ජාතියා කුතොවි ජාතතා සිද්ධා, අථ කස්මා වෙනෙයාපුග්ගලවසෙනාති චුත්තන්ති? නයිදමෙවං ජායමානධම්මවිකාරභාවෙන උපලබ්භමානත්තා. යදි හි ධම්මො විය උපලබ්භෙය්‍ය ජාති, නිජ්ජරියායොව තස්සා කුතොවි ජාතභාවො, න එවමුපලබ්භති, අථ ඛො විකාරභාවෙන. තස්මා චුත්තං “වෙනෙයාපුග්ගලවසෙනා”ති.

තදා කිර සොතුනං එවං විත්තං උප්පන්නං “අයං ජාති සබ්බෙසං ධම්මානං පහවො, සයඤ්ඤා න කුතොවි ජායති යථා තං පකතිවාදීනං පකති”ති, තං තෙසං මිච්ඡාගාහං විධමෙන්නො සත්ථා “උපවයො සන්තති”ති ද්විධා හින්දිත්වා කුතොවි පච්චයතො ජාතඤ්ඤා කත්වා දෙසෙසි, න පන ජරාමරණං පච්චයධම්මානං කිච්චානුභාවක්ඛණෙ අදස්සනතො. යදි එවං කථං “ජරාමරණං පටිච්චසමුප්පන්න”න්ති (සං. නි. 2.20) චුත්තං? යස්මා පටිච්චසමුප්පන්නානං ධම්මානං පරිපාකභවිගතාය තෙසු සන්තෙසු භොන්ති, න අසන්තෙසු. න හි

අජාතං පරිපච්චති, හිජ්ජති වා, තස්මා තං ජාතිපච්චයතං සන්ධාය “ජරාමරණං පටිච්චසමුප්පන්න”න්ති (සං. නි. 2.20) පරියායෙන සුත්තෙසු වුත්තං. යො පනෙත්ථ කාමහවාදීසු කම්මාදිනා පච්චයෙන යොනිවිභාගතො පටිසන්ධියං, පවත්තියඤ්ච රූපධම්මානං පවත්තිහෙදො චත්තබ්බො, සො පරතො පටිච්චසමුප්පාදකථායං ආවි භවිස්සතිති න වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

ඉති රූපක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

විඤ්ඤාණක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

451. යං කිඤ්චීති අනවසෙසපරියාදානදීපකෙන පද්ද්වයෙන වෙදයිතස්ස බහුභෙදතං දස්සෙන්නො වුච්චමානං රාසට්ඨං උල්ලිඬිගෙති. වෙදයිතං ආරම්මණරසානුභවනං ලක්ඛණං එතස්සාති වෙදයිතලක්ඛණං. සබ්බං තං ධම්මජාතන්ති අධිජ්ජායො, පුබ්බෙ වා රූපක්ඛන්ධකථායං වුත්තං අධිකාරතො ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. එකතො කත්වාති අතීතාදිභෙදහින්නං සබ්බං තං බුද්ධියා එකතො කත්වා. එවඤ්ඤි රාසට්ඨස්ස සම්භවො. නීලාදිභෙදස්ස ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං, “නීලං පිතං දීපං රස්ස”න්ති (ධ. ස. 615) ව ආදිනා සඤ්ඤාප්පාදවසෙන ජානනං ගහණං ලක්ඛණං එතස්සාති සඤ්ජානනලක්ඛණං. අභිසඬ්ඛරණං ආයුහනං බ්‍යාපාරාපත්ති, අභිසන්දහනං වා, උභයථාපි චෙතනාපධානතාය සඬ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස එවං වුත්තං “අභිසඬ්ඛරණලක්ඛණ”න්ති. තථා හි සුත්තන්තභාජනීයෙ සඬ්ඛාරක්ඛන්ධං විභජන්නෙන භගවතා “චක්ඛුසම්ඵස්සජා චෙතනා”තිආදිනා (විභ. 21) චෙතනාව විභත්තා. මිනිතබ්බවත්ථුං නාළියා මිනමානො පුරිසො විය යෙන සඤ්ජානනාකාරවිසිට්ඨෙන ආකාරෙන විසයං ගණ්හාති, තං ආරම්මණුපලද්ධිසඬ්ඛානං විජානනං ලක්ඛණං එතස්සාති විජානනලක්ඛණං. ඉතරෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්තිති විඤ්ඤාණෙන එකුප්පාදාදිභාවතො, සමානජාතිආදිවිභාගතො ව.

අත්තනා “විජානනලක්ඛණ”න්ති වුත්තමත්ථං සුත්තෙන සමත්ථෙතුං “යං කිඤ්චී”තිආදි වුත්තං. යථාපච්චයං පවත්තිමත්තමෙතං, යදිදං සභාවධම්මොති දස්සෙතුං “විජානනලක්ඛණ”න්ති භාවසාධනවසෙන වුත්තං. ධම්මසභාවා විනිමුත්තො කොචි කත්තා නාම නත්ථීති තස්සෙව කත්තුභාවං දස්සෙතුං “විජානාතී”ති වුත්තං. යං විජානනට්ඨෙන විඤ්ඤාණං, තදෙව වින්තනාදිඅත්ථෙත විත්තං, මනනට්ඨෙන මනොති පරියායතොපි නං බොධෙති. එත්තාවතා ව බන්ධතො, භෙදතො, පරියායතො ව විඤ්ඤාණං විභාවිතං හොති.

ජායන්ති එත්ථ විසදිසාපි සදිසාකාරාති ජාති, සමානාකාරො. සා පනායං ජාති කාමං අනෙකවිධා නානජ්ජකාරා, තං ඉධාධිජ්ජෙතමෙව පන දස්සෙන්නො

“කුසලං, අකුසලං, අබ්‍යාකතඤ්චා”ති ආහ. තත්ථ කුසලට්ඨේන කුසලං. කොයං කුසලට්ඨේන නාම? ආරොග්‍යට්ඨේන අනවජ්ජට්ඨේන සුඛවිපාකට්ඨේන. ආරොග්‍යට්ඨේනාපි හි කුසලං වුච්චති “කච්චි නු භොතො කුසල”න්තිආදීසු (ඡා. 1.15.146; 2.20.129). අනවජ්ජට්ඨේනාපි “කතමො පන, භන්තෙ, කුසලො කායසමාවාරො? යො බො, මහාරාජ, අනවජ්ජො කායසමාවාරො”තිආදීසු (ම. නි. 2.361). සුඛවිපාකට්ඨේනාපි “කුසලානං, භික්ඛවෙ, ධම්මානං සමාදානහෙතු”තිආදීසු (දී. නි. 3.80). කුසලචිත්තඤ්ඤි රාගාදීනං චෙතසිකරොගානං අවජ්ජසභාවානං පටිපක්ඛභාවතො, සුඛවිපාකවිපච්චනතො ච අරොගං, අනවජ්ජං, සුඛවිපාකඤ්චාති.

සද්දත්ථතො පන කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයති චලයති කම්මෙති විද්ධංසෙතීති කුසලං. කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්තීති කුසා, පාපධම්මා, තෙ කුසෙ ලුනාති ඡින්දතීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො ඤාණං කුසං නාම, තෙන ලාභබ්බං ගහෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති කුසලං. යථා වා කුසො උභයභාගගතං භත්ථපදෙසං ලුනාති, එවමීදං උප්පන්නානුප්පන්නවසෙන උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනාති ඡින්දති, තස්මා කුසො විය ලුනාතීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා සාවජ්ජධම්මානං සලනතො සංවරණතො කුසලං. කුසලධම්මවසෙන හි අකුසලා පවත්තිතිවාරණෙන, අප්පවත්තිභාවාපාදනෙන ච මනවිජට්ඨේසු ද්වාරෙසු අප්පවත්තියා සංවුතා පිහිතා භොන්ති. කුච්ඡිතෙ වා පාපධම්මෙ සලයති කම්මපෙති අපනෙතීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා පාණාතිපාතාදීනං පාපධම්මානං සානතො නිසානතො තෙජනතො කුසා, දොසලොභාදයො. දොසාදීනඤ්ඤි වසෙන චෙතනාය තික්ඛභාවජ්ජත්තියා පාණාතිපාතාදීනං මහාසාවජ්ජතා, තෙ කුසෙ ලුනාති ඡින්දතීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා සානතො අත්තකරණතො විනාසනතො කුසානි, පුඤ්ඤකිරියවසෙන පවත්තාති සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි, තෙහි ලාභබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති කුසලං. “කු” ඉති වා භූමි වුච්චති, අධිට්ඨානභාවෙන තංසදිසස්ස අත්තතො නිස්සයභූතස්ස රූපාරූපජ්ජබන්ධස්ස සම්පති, ආයතිඤ්ච අනුදහනෙන විනාසනතො කුං සියන්තීති කුසා, රාගාදයො, තෙ විය අත්තතො නිස්සයස්ස ලවනතො ඡින්දනතො කුසලං. පයොගසම්පාදිතා හි කුසලධම්මා අච්චන්තමෙව රූපාරූපධම්මෙ අප්පවත්තිකරණෙන සමුච්ඡින්දන්තීති.

න කුසලන්ති අකුසලං, කුසලපටිපක්ඛන්ති අත්ථො. න කුසලන්ති හි කුසලපටික්ඛෙපෙන අකුසලපදස්ස අවයවහෙදෙන අත්ථෙ වුච්චමානෙ යථා යං ධම්මජාතං න අරොගං, න අනවජ්ජං, න සුඛවිපාකං, න ච කොසල්ලසම්භූතං, තං අකුසලන්ති අයමත්ථො දස්සිතො භොති, එවං යං න කුච්ඡිතානං සලනසභාවං, න කුසානං ලවනසභාවං, න කුසෙන කුසෙහි වා පවත්තෙතබ්බං, න ච කුසො විය ලවනකං, තං අකුසලං නාමාති අයම්පි අත්ථො දස්සිතො භොති. එත්ථ ච යස්මා කුසලං අකුසලස්ස උපුට්ඨිවනිකභූතං, යතො

වෙනසිකරොගපටිපක්ඛාදිභාවතො අරොගාදිපරියායෙනපි බොධිතං, තස්මා අකුසලං පන කුසලස්ස උජ්චිපච්චනීකභූතන්ති වුත්තං “කුසලපටිපක්ඛන්ති අත්ථො”ති. තං පන යථාක්කමං පභායකපභාතබ්බභාවෙනෙවාති දට්ඨබ්බං.

න ඛ්‍යාකතන්ති අඛ්‍යාකතං, කුසලාකුසලභාවෙන අකරීතන්ති අත්ථො. තත්ථ කුසලභාවො අනවජ්ජසුඛවිපාකට්ඨො. අකුසලභාවො සාවජ්ජදුක්ඛවිපාකට්ඨො, තදුභයභාවෙන අවුත්තන්ති වුත්තං හොති. එතෙනෙව අරොගසරොගාදිභාවෙන ව අවුත්තතා වණ්ණිතාති දට්ඨබ්බො. එත්ථ ව “කුසලං අකුසල”න්ති ව වත්ථා “අඛ්‍යාකත”න්ති වුත්තත්තා කුසලාකුසලභාවෙනෙව අවුත්තතා විඤ්ඤායති, න පකාරන්තරෙන. අවුත්තතා වෙත්ථ න තථා අවත්තබ්බතාමත්තෙන, අථ බො තදුභයවිනිමුත්තසභාවතාය තෙසං ධම්මානන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හෙතං “අවිපාකලක්ඛණ”න්ති වුච්චති.

452. භූමිහෙදතොති භවන්ති එත්ථ ධම්මාති භූමි, යානං, අවත්ථා ව. අවත්ථාපි හි අවත්ථාවත්තානං පවත්තිට්ඨානං විය ගස්හති, එවං තෙසං සුඛග්ගහණං හොතීති. තත්ථ ලොකියා භූමි යානවසෙනෙව වෙදිතබ්බො, ලොකුත්තරා අවත්ථාවසෙන. ලොකියා වා යානාවත්ථාවසෙන, ලොකුත්තරා අවත්ථාවසෙනෙව. කාමාවචරන්ති එත්ථ වත්ථුකාමො කිලෙසකාමොති ද්වෙ කාමා. තෙසු වත්ථුකාමො විසෙසතො පඤ්ච කාමගුණා කාමීයන්තීති, කිලෙසකාමො තණ්හා කාමෙතීති. තෙ ද්වෙපි සහිතා හුත්ථා යත්ථ අවචරන්ති, තං කාමාවචරං. කිං පන තන්ති? එකාදසවිධො කාමහවො. ඉදං යෙභුය්‍යන තත්ථ අවචරති පවත්තතීති කාමාවචරං එකස්ස අවචරසද්දස්ස ලොපං කත්ථා. එවං රූපාරූපාවචරානිපි වෙදිතබ්බොති රූපතණ්හා රූපං, අරූපතණ්හා අරූපන්ති කත්ථා. අථ වා කාමතණ්හා කාමො උත්තරපදලොපෙන, අවචරති එත්ථාති අවචරං, කාමස්ස අවචරං කාමාවචරං. එවං රූපාවචරාරූපාවචරානිපි වෙදිතබ්බොති. ලොකතො උත්තරතීති ලොකුත්තරං කුසලස්ස අධිප්පෙතත්තා. ඉතරං පන ලොකතො උත්තිණ්ණන්ති ලොකුත්තරං.

සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඬ්ඛාරහෙදතොති එත්ථ සොමනස්සුපෙක්ඛාහෙදො තාව යුත්තො තෙසං භින්තසභාවත්තා, ඤාණසඬ්ඛාරහෙදො පන කථන්ති? නායං දොසො ඤාණසඬ්ඛාරකතො හෙදොඤාණසඬ්ඛාරහෙදො, සො ව තෙසං භාවාභාවකතොති කත්ථා. සොහනං මනො, සුන්දරං වා මනො එතස්සාති සුමනො, සුමනස්ස භාවො සොමනස්සං, මානසිකසුඛා වෙදනා රුජ්ඣියා, සොමනස්සෙන උප්පාදතො පටියාය යාව භඩ්ගා සහගතං පවත්තං සංසට්ඨං, සම්පයුත්තන්ති අත්ථො. සොමනස්සසහගතතා වස්ස ආරම්මණවසෙන වෙදිතබ්බො. ඉට්ඨාරම්මණෙ හි චිත්තං සොමනස්සසහගතං හොති. නනු ව ඉට්ඨාරම්මණං ලොහස්ස වත්ථු, කථං තත්ථ කුසලං හොතීති? නයිදමෙකන්තිකං ඉට්ඨෙපි ආහොගාදිවසෙන කුසලස්ස

උප්පජ්ජනතො. යස්ස හි චතුසම්පත්තිවක්කසමායොගාදිවසෙන යොනියොව ආභොගො හොති, කුසලමෙව ච මයා කත්තබ්බන්ති කුසලකරණෙ විත්තං නියමිතං, අකුසලප්පවත්තිතො ච නිවත්තෙත්වා කුසලකරණෙ එව පරිණාමිතං, අභිණ්හකරණවසෙන ච සමුදාවරිතං, තස්ස ඉට්ඨෙපි ආරම්මණෙ අලොභාදිසම්පයුත්තමෙව විත්තං හොති, න ලොභාදිසම්පයුත්තං.

ඤාණෙන සමං පකාරෙහි යුත්තන්ති ඤාණසම්පයුත්තං. එකුප්පාදාදයො එව චෙත්ථ පකාරාති චෙදිතබ්බා. තත්ථ කම්මුපපත්තිඉන්ද්‍රියපරිපාකකිලෙසදුර්භාවා ඤාණසම්පයුත්තතාය කාරණං. යො හි පරෙසං ධම්මං දෙසෙති, අනවජ්ජානි සිප්පායතනකම්මායතනවිජ්ජට්ඨානානි සික්ඛාපෙතීති එවමාදිකං පඤ්ඤාසංවත්තනියං කරොති, තස්ස කම්මුපනිස්සයවසෙන කුසලවිත්තං උප්පජ්ජමානං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. තථා අබ්‍යාපජ්ජෙ ලොකෙ උප්පන්නස්ස උපපත්තිං නිස්සාය ඤාණසම්පයුත්තං හොති. චුත්තඤ්ඤෙන “තස්ස තත්ථ සුඛිනො ධම්මපදා ජලවන්ති, දන්ධො, හික්ඛවෙ, සතුප්පාදො, අථ ඛො සො සත්තො බිජ්ජංයෙව විසෙසභාගී (අ. නි. 4.191) හොති”ති. තථා පඤ්ඤාදසකපත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපරිපාකං නිස්සාය කුසලං උප්පජ්ජමානං ඤාණසම්පයුත්තං හොති. යෙන පන කිලෙසා වික්ඛම්භිතා, තස්ස කිලෙසදුර්භාවං නිස්සාය ඤාණසම්පයුත්තං හොති. චුත්තම්පි චෙන “යොගා වෙ ජායතෙ භූරි, අයොගා භූරිසඬ්ඛයො”ති (ධ. ප. 282). අත්තනො වා පරස්ස වා සමුස්සාහජනිතං විත්තපයොගසඬ්ඛාතං සඬ්ඛරණං සඬ්ඛාරො, සො එතස්ස නත්ථීති අසඬ්ඛාරං. තෙන පන සහ සඬ්ඛාරෙන පවත්තතීති සසඬ්ඛාරං. ඤාණෙන විජ්ජයුත්තං විරහිතන්ති ඤාණවිජ්ජයුත්තං. විජ්ජයොගොති චෙත්ථ ඤාණස්ස අභාවො අප්පවත්තියෙවාති දට්ඨබ්බං. උපෙක්ඛතීති උපෙක්ඛා, වෙදයමානාපි ආරම්මණං අජ්ඣුපෙක්ඛති මජ්ඣත්තතාකාරසණ්ඨිතත්තාති අත්ථො. අථ වා උපෙනා සුබ්බුක්ඛානං අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. අථ වා ඉට්ඨෙව ච අනිට්ඨෙව ච ආරම්මණෙ පක්ඛපාතාභාවෙන උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවතීති උපෙක්ඛා, තාය සහගතන්ති උපෙක්ඛාසහගතං. සෙසං සබ්බං හෙට්ඨා චුත්තතායමෙව.

එවං අට්ඨ කාමාවචරකුසලවිත්තානි උද්දිසිත්වා ඉදානි තෙසං පවත්තිආකාරං දස්සෙතුං “යදා හී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ පටිග්ගාහකාදිසම්පත්තින්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන දෙසකාලකල්‍යාණමිත්තාදිසම්පත්තිං සඬ්ගණ්හාති. අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුන්ති එත්ථ අඤ්ඤග්ගහණෙන සද්ධාබහුලතා, විසුද්ධදිට්ඨිතා, කුසලකිරියාය ආනිසංසදස්සාවිතා, සොමනස්සපටිසන්ධිකතා, එකාදස පිතිසම්බොජ්ඣකඬ්ඛට්ඨානියා ධම්මානි එවමාදිනං සඬ්ගහො. ආදිනසප්පවත්තන්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන න කෙවලං “අත්ථී ශිට්ඨ”න්තිආදීනං (ම. නි. 1.441; 2.95) නවන්නංයෙව සම්මාදිට්ඨිවත්ථුනං ගහණං, අථ ඛො

ධම්මවිවයසම්බොජ්ඣාසංග්ගානිසාදිනම්පි සඬග්ගො වෙදිතබ්බො. පුරක්ඛත්ථාති පුබ්බඬගමං කත්ථා. තඤ්ච ඛො සහජාතපුබ්බඬගමවසෙන “මනොපුබ්බඬගමා ධම්මා”තිආදිසු (ධ. ප. 1-2) විය සම්පයොගස්ස අධිප්පෙතත්තා. අසංසිදන්තොති සිලොකමච්ඡරියාදිවසෙන පුඤ්ඤකිරියායං සංසිදං සඬකොචං අනාපජ්ජන්තො, තෙන මුත්තවාගතාදිං දස්සෙති. අනුස්සාහිතොති කෙනවිපි න උස්සාහිතො. සරසතො හි පුඤ්ඤපටිපත්තිදස්සනම්දං. පරෙහීති පන පාකටුස්සාහනදස්සනං.

දානාදීනීති දානං සීලං යාව දිට්ඨිපුකම්මන්ති ඉමානි දානාදීනි දස පුඤ්ඤානි, දානාදීනීති වා දානසීලභාවනාමයානි ඉතරෙසම්පි සත්තන්තං එත්ථෙවන්තොගධත්තා. යත්ථ සයං උප්පජ්ජන්ති, තං සන්තානං පුනන්ති, පුජ්ජං හවඵලං නිබ්බත්තෙන්තිති වා පුඤ්ඤානි. අස්ස පුඤ්ඤවෙනනාසමඬගිනො. අමුත්තවාගතා දෙයාධම්මෙ සාපෙක්ඛවිත්තතා. ආදි-සද්දෙන සීලසමාදානාදිසු අනධිමුත්තතාදිං සඬගණ්හාති. තදෙවාති සොමනස්සසහගතාදිනා සදිසතාය වුත්තං. සදිසම්පි හි “තදෙවා”ති වොහරියති යථා “සා ඵව තිත්තිරි, තානියෙව ඔසධානී”ති. ඉමස්මිඤ්ඤි අත්ථෙති ලීනස්ස විත්තස්ස උස්සාහනපයොගසඬබාතෙ අත්ථෙ. එතන්ති “සඬබාරො”ති එතං පදං. පුබ්බපයොගස්සාති පුඤ්ඤකිරියායං සඬකොචෙ ජායමානෙ තතො විචෙවෙත්ථා සමුස්සාහනවසෙන පවත්තස්ස විත්තපයොගස්ස, පුබ්බග්ගහණඤ්චෙත්ථ තථාපවත්තපුබ්බාහිසඬබාරවසෙන සො සඬබාරො හොතීති කත්ථා වුත්තං, න තස්ස සඬබාරස්ස පුබ්බකාලිකත්තා. “අත්ථි දින්ත”න්තිආදි (ම. නි. 1.441; 2.95) නයප්පවත්තාය සම්මාදිට්ඨියා අසම්භවදස්සනත්ථං බාල-ග්ගහණං. සංසිදනුස්සාහනාභාවදස්සනත්ථං සහසා-ගහණං. සොමනස්සරහිතා හොන්ති පුඤ්ඤං කරොන්තාති අධිප්පායො. සොමනස්සහෙතුකං අභාවං ආගම්මාති ඉදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. මජ්ඣන්තාරම්මණතථාරූපවෙනොසඬබාරාදයොපි හි උපෙක්ඛාසහගතතාය කාරණං හොන්තියෙවාති.

එවන්තිආදි නිගමනං. තයිදං අට්ඨවිධම්පි කාමාවචරං කුසලවිත්තං රූපාරම්මණං යාව ධම්මාරම්මණන්ති ඡසු ආරම්මණෙසු යං වා තං වා ආලම්බිත්ථා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියාමනොවඤ්ඤාණධානානන්තරං කායද්වාරාදිහි තීහි ද්වාරෙහි කායකම්මාදිවසෙන උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බං. තත්ථ ඤාණසම්පයුත්තාති වත්තාරි යදා තිහෙතුකපටිසන්ධිං උප්පාදෙන්ති, තදා සොළස විපාකවිත්තාති ඵලන්ති. යදා පන දුහෙතුකං, තදා ද්වාදස තිහෙතුකවජ්ජාති. අහෙතුකං පන පටිසන්ධිං තිහෙතුකාති න උප්පාදෙන්තෙව, දුහෙතුකාති පන දුහෙතුකපටිසන්ධිදානකාලෙ ද්වාදස, අහෙතුකපටිසන්ධිං දානකාලෙ අට්ඨ ඵලන්ති. තිහෙතුකා පන පටිසන්ධි දුහෙතුකෙහි න හොතියෙව. “අට්ඨ ඵලන්ති”ති වෙතං පටිසන්ධිං ජනකකම්මවසෙන වුත්තං. අඤ්ඤෙන පන කම්මුනා “සහෙතුකං හවඬගං අහෙතුකස්ස හවඬගස්ස අනන්තරපච්චයෙන

පච්චයෝ'ති (පටියා. 3.1.102) වචනතො සහෙතුකම්පි විපාකචිත්තං අහෙතුකපටිසන්ධිකස්ස හොතියෙව. ඉමස්මිං ච පක්ඛෙ බලවතා පච්චයෙන උප්පන්නං අසඬ්ඛාරං, දුබ්බලෙන සසඬ්ඛාරන්ති වෙදිතබ්බං. යෙ පන ආගමනතො ච විපාකස්ස අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරභාවං ඉච්ඡන්ති, තෙසං මතෙන ද්වාදස, අට්ඨ ච ඵලන්තීති යොජෙතබ්බං. ඵං තිධා ඵලං දදන්තඤ්චෙනං කාමාවචරසුගතියං උපපත්තිං, සුගතිදුග්ගතිසු හොගසම්පදඤ්ච කරොති. නාගසුපණ්ණාදීනම්පි හි යං දෙවහොගසම්පත්තිසදිසං හොගජාතං උප්පජ්ජති, තම්පි කාමාවචරකුසලස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨං ඵලං අත්ථීති.

රූපාවචරං පනාති පන-සද්දො විසෙසත්ථජොතකො. තෙන යථා කාමාවචරං කිලෙසානං තදඬ්ගප්පහානමත්තකරං, න ඵවමීදං, ඉදං පන වික්ඛම්භනප්පහානකරං. යථා චා තං වෙදනාඤ්ඤාණසඬ්ඛාරහෙදතො අට්ඨධා හිජ්ජති, න ඵවමීදං, ඉදං පන තතො අඤ්ඤථා චාති වක්ඛමානං විසෙසං ජොතෙති. තං පනෙතං සවත්ථුකං, සාසවං, විනිවරණඤ්ච රූපාවචරන්ති දට්ඨබ්බං. “සවත්ථුකං ඵවා”ති හි ඉමිනා අරූපාවචරං නිවත්තෙති, “සාසව”න්ති ඉමිනා පට්ඨමග්ගචිත්තං, “විනිවරණ”න්ති ඉමිනා පටිසසභිතද්වයං. කත්ථවි පඤ්ච ඤානඬ්ඛානි, කත්ථවි චත්තාරි, කත්ථවි තිණි, කත්ථවි ද්වෙ, කත්ථවි අපරානි ද්වෙති ඵං ඤානඬ්ඛානසංගහෙදතො පඤ්චවිධන්ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතුං. “සෙය්‍යථීද්”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා ඤානකථායං (විසුද්ධි. 1.79 ආදයො) චුත්තමෙව. තයිදං භාවනාමයමෙව හුත්වා චුත්තනයෙන පට්ඨිකසිණාදිකං ආලම්බිත්වා යථාරහං ඤාණසම්පයුත්තකුසලානන්තරං උප්පජ්ජති, හිනාදිහෙදහින්තං පනෙතං යථාක්කමං බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදියු සොළසසුපි බ්‍රහ්මලොකෙසු උපපත්තිනිජ්ජාදකන්ති දට්ඨබ්බං.

රූපසඤ්ඤාසමතික්කමාදිනා සමධිගන්තබ්බං අරූපාවචරං. චතුත්තං අරූපානන්ති උපෙක්ඛාසමාධිසඬ්ඛාතෙහි චතුහි අරූපජ්ඣානෙහි. කරණෙ හි ඵතං සාම්චචනං. අරූපානං චා යො ආරම්මණාදිකතො සම්පයුත්තධම්මෙහි යොගො යොගහෙදො, තස්ස වසෙන. චුත්තජ්ජකාරොනාති හෙට්ඨා ආරූප්පකථායං (විසුද්ධි. 1.275 ආදයො) චුත්තජ්ජකාරෙන. පට්ඨන්ති පට්ඨං අරූපාවචරකුසලචිත්තං. දුතියතනියචතුත්ථානීති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. තානිමානි භාවනාමයානෙව හුත්වා යථානුපුබ්බං කසිණුග්ඝාටිමාකාසං, පට්ඨාරූප්පවිඤ්ඤාණං, නත්ථිභාවං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ඉමානි ආලම්බිත්වා උපෙක්ඛාසහගතඤ්ඤාණසම්පයුත්තකුසලානන්තරං උප්පජ්ජිත්වා චතුසු අරූපිබ්‍රහ්මලොකෙසු පටිසන්ධිපවත්තිවිපාකදායීති. සෙසං පනෙත්ථ යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. ඡවිසුද්ධිපරම්පරාය සමධිගන්තබ්බං ලොකුත්තරං. තත්ථ චත්තබ්බං පරතො ආගමිස්සති. චතුමග්ගසම්පයොගතොති සොතාපත්තිමග්ගො යාව අරහත්තමග්ගොති ඉමෙහි චතුහි අරියමග්ගෙහි

සම්පයොගතො. චතුබ්බිධම්පි චෙතං භාවනාමයමෙව හුත්වා නිබ්බානං ආලම්බිත්වා සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිම්බිත්තො විමොක්ඛො, අප්පණ්ණිතො විමොක්ඛොති නාමෙන උප්පජ්ජති, සත්තභවාදිභවුපපත්තිනිවත්තකන්ති දට්ඨබ්බං. එකච්ඡතිවිධං හොති නාතිසංඛිංඛෙපවිත්ථාරනයෙනාති අධිප්පායො.

453. කාමාවචරමෙවාති එත්ථ නිකායන්තරියා රූපාරූපාවචරම්පි අකුසලං ඉච්ඡන්තීති තෙසං මතිනිසෙධනත්ථං කාමාවචරග්ගහණං. මහග්ගතභූමියං උප්පජ්ජන්තම්පි තත්ථ රූපධාතුයං පවත්තිවිපාකං දෙන්තම්පි එකන්තෙන කාමාවචරමෙවාති දස්සනත්ථං අවධාරණං. යදි එවං, කස්මා කාමාවචරමෙවාති? තත්ථ කාරණං චුත්තමෙව. කථං චුත්තං? “කාමතණ්හා කාමො උත්තරපදලොපතො, අවචරති එත්ථාති අවචරං, කාමස්ස අවචරං කාමාවචර”න්ති. එත්ථ හි කාමතණ්හාවිසයතා “කාමාවචරභාවස්ස කාරණං” චුත්තා යථා රූපාරූපතණ්හාවිසයතා “රූපාරූපාවචරභාවස්ස”. එකංසෙන චෙතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා බ්‍යාපිලක්ඛණං න සියා. යදි හි ආලම්බිතබ්බධම්මවසෙන භූමිවචත්ථානං කරෙය්‍ය, එවං සති අනාරම්මණානං සංඛිගහො න සියා. අථ විපාකදානවසෙන, එවම්පි අවිපාකානං සංඛිගහො න සියා. තස්මා ආලම්බණධම්මවසෙන පරියාපන්නානං සා කාතබ්බා, අපරියාපන්නානං පන ලොකතො උත්තිණ්ණතාය ලොකුත්තරතා, උත්තරිතරාභාවතො අනුත්තරතා ච වෙදිතබ්බා.

පරියාපන්නාති ච පරිච්ඡෙදකාරිකාය තණ්හාය පරිච්ඡිජ්ජ ආපන්නා, ගහිතාති අත්ථො. නනු චෙත්ථ කාමතණ්හා කතමා? කාමාවචරධම්මාරම්මණා තණ්හා, කාමාවචරධම්මා කතමෙ? කාමතණ්හාවිසයාති ඉතරෙතරසන්නිස්සයතාදොසොති? නයිදමෙවං අවිච්ඡාදිඑකආදොසාකාසන්නිත්තතාය කඤ්චි තණ්හං කාමතණ්හාභාවෙන ගහෙත්වා තංසභාවාය තණ්හාය විසයභාවෙන කාමාවචරධම්මානං උපලක්ඛිතබ්බත්තා. නික්ඛෙපකණ්ඩෙපි (ධ. ස. 985 ආදයො) “එත්ථාවචරා”ති වචනං අවිච්ඡරනිම්මිතපරිච්ඡින්නොකාසාය කාමතණ්හාය විසයභාවං සන්ධාය චුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. තදොකාසතා ච තණ්හාය තන්නිත්තතාය වෙදිතබ්බා.

මූලතො තිව්ධන්ති තිණි අකුසලමූලානි ලොභාදීනි, තෙසං වසෙන තංසහිතම්පි තිව්ධන්ති අත්ථො. තානි හි සුප්පතිට්ඨිතභාවකාරණත්තා මූලම්චාති මූලානි, ලොභො මූලං එතස්සාති ලොභමූලං. අසාධාරණෙන නිද්දෙසො යථා හෙරිසද්දො, යවඬිකුරොති. තථා දොසමූලං. මොහො එව මූලං ඉමස්ස, නාඤ්ඤන්ති මොහමූලං.

සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිගතසංඛාරහෙදතොති
සොමනස්සුපෙක්ඛාහෙදතො දිට්ඨිගතහෙදතො සංඛාරහෙදතොති පච්චෙකං

හෙදසද්දො යොජෙතබ්බො. යදෙත්ථ චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව. දිට්ඨිගතසම්පයුත්තන්ති දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං “ගුථගතං, මුත්තගත”න්ති (ම. නි. 2.119; අ. නි. 9.11) යථා. අථ වා විපරියෙසග්ගාහතාය දිට්ඨියා ගතමෙව, න එත්ථ ගත්තබ්බවත්ථු තථා සභාවන්ති දිට්ඨිගතං. තයිදං “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති (ම. නි. 2.187, 202, 203, 427; 3.27-29) අභිනිවෙසභාවතො ලොහෙනෙව සද්ධිං පවත්තති, න දොසෙන.

යදාහීතිආදි ලොහමූලචිත්තානං පවත්තිආකාරදස්සනං. මිච්ඡාදිට්ඨිත්ති උච්ඡෙදදිට්ඨිආදිමිච්ඡාදිට්ඨිං. තාය හි විපල්ලත්ථචිත්තා සත්තා “එතාවකො ජීවිච්ඡයො යාව ඉන්ද්‍රියගොචරො”ති පරලොකං පටික්ඛිපිත්වා “නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො”ති යථා තථා කාමෙසු පාතබ්‍යතං ආපජ්ජන්ති. ආදි-සද්දෙන “එස පන්ථො පගෙව විහිතො දෙවයානෙ, යෙන යන්ති පුත්තවත්තො විසොකා. තං පස්සන්ති පසවො, පක්ඛිනො ච, තෙන තෙ මාතරිපි මිටුනං චරන්ති”තිආදීනා නයෙන පුත්තමුඛදස්සනං සග්ගමොක්ඛමග්ගොති එවමාදිකං මිච්ඡාදිට්ඨිං සඬගණ්හාති.

කාමෙ වාති එත්ථ වා-සද්දො අනියමත්ථො, තෙන බ්‍රාහ්මණානං සුවණ්ණහරණමෙව අදින්නාදානෙ සාවජ්ජං, ඉතරං අනවජ්ජං. ගරුනං, ගුන්නං, අත්තනො, ජීවිතස්ස, විවාහස්ස ච අත්ථාය මුසාවාදො අනවජ්ජො, ඉතරො සාවජ්ජො. ගරුආදීනං අත්ථාය පෙසුඤ්ඤහරණං අනවජ්ජං, ඉතරං සාවජ්ජං. භාරතයුද්ධසිතාහරණාදිකථා පාපවූපසමාය හොතීති එවමාදිකෙ මිච්ඡාගාහෙ සඬගණ්හාති. දිට්ඨිමඬගලාදීනීති දිට්ඨිසුතමුතමඬගලාති. සභාවතික්ඛෙනාති ලොහස්ස, මිච්ඡාහිනිවෙසස්ස වා වසෙන සරසෙනෙව තිබ්බෙන කුරුරෙන. මන්දෙනාති දන්ධෙන අතිබ්බෙන. තාදිසං පන අත්තනො, පරස්ස වා සමුස්සාහනෙන පවත්තතිති ආහ “සමුස්සාහිතෙනා”ති. පරහණ්ඩං වා හරතීති වා-සද්දෙන තථාපවත්තනකමුසාවාදාදීනමිපි සඬගහො දට්ඨබ්බො. කාමානං වා අනුභුයාමානානං. වා-සද්දෙන පරසන්තකස්ස වා අයථාධිප්පෙතතාය යං ලද්ධං, තං ගහෙතබ්බන්ති ගහණාදිකං සඬගණ්හාති.

දුට්ඨිමෙව හොති සම්පයුත්තධම්මවසෙන හෙදාභාවතො. යදි එවං, කස්මා “දොමනස්සසහගතං පටිසසම්පයුත්ත”න්ති චුත්තන්ති? අසාධාරණධම්මෙහි තස්ස චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං. පාණාතිපාතාදීසුති පාණාතිපාතනාදීසු. ආදි-සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසසම්ඵජ්ජලාපබ්‍යාපාදෙ සඬගණ්හාති. සභාවතික්ඛං හුත්වා පවත්තමානං චිත්තං අසඬබාරමෙව හොති, ඉතරං සසඬබාරන්ති අධිප්පායෙනාහ “තික්ඛමන්දජ්ජවත්තිකාලෙ”ති. මන්දං පන හුත්වා පවත්තමානං එකංසෙන සසඬබාරමෙවාවාති න සක්කා විඤ්ඤාතුං. යං සසඬබාරෙන සජ්ජයොගෙන පවත්තති, තං මන්දමෙව හොතීති කත්වා තථාචුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

මොහෙකහෙතුකං විත්තං මූලන්තරවිරහතො අතිමූළ්භං,
 විචිකිච්ඡුද්ධවිචයොගතො චඤ්චලඤ්චාති උපෙක්ඛාසහගතමෙව හොති, න
 තස්ස කදාවිපි සභාවතික්ඛතා අත්ථි. ආරම්මණෙ හි සංසප්පනවසෙන,
 වික්ඛිපනවසෙන ච පවත්තමානස්ස විත්තද්වයස්ස කිදිසෙ කිච්චෙ
 සභාවතික්ඛතාය, උස්සාහෙතඛිඛතාය වා හවිතඛිඛං, තස්මා න තත්ථ
 සඬ්ඛාරහෙදො අත්ථි. අඤ්ඤෙසු අකුසලවිත්තෙසු ලබ්භමානමිපි උද්ධවිචං
 විසෙසතො එත්ථෙව බලවං, තතො එව සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා
 පවත්තතිති ඉදමෙව උද්ධවිචෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං
 “උද්ධවිචසම්පයුත්ත”න්ති. තථා හි පාළියං (ධ. ස. 427) ඉධ සරූපතො උද්ධවිචං
 ආගතං, එවං අසාධාරණපධානධම්මවසෙන මොහමූලං “විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං,
 උද්ධවිචසම්පයුත්ත”න්ති දුට්ඨං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අසන්නිට්ඨානං සංසයො.
 වික්ඛෙපො අවුපසමො, හන්තතාති අත්ථො.

තයිදං ද්වාදසවිධමිපි අකුසලවිත්තං ඡසු ආරම්මණෙසු යං වා තං වා
 ආලම්බිත්වා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියාමනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං
 කායද්වාරාදිහි තිහි ද්වාරෙහි කායකම්මාදිවසෙන යථාරහං
 පාණාතිපාතාදිකම්මපථවසෙන චෙව කම්මවසෙන ච උප්පජ්ජතිති චෙදිතබ්බං.

තත්ථ යපෙත්වා උද්ධවිචසහගතං සෙසං එකාදසවිධමිපි චතුසුපි අපායෙසු
 පටිසන්ධිං දෙති, පවත්තිවිපාකං සුගතියමිපි. උද්ධවිචසහගතං පන
 පවත්තිවිපාකමෙවාති. එත්ථාහ — කිං පන කාරණං සබ්බදුබ්බලං
 විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං පටිසන්ධිං දෙති, අධිමොක්ඛසබ්භාවතො තතො
 බලවත්තමිපි උද්ධවිචසහගතං න දෙතීති? දස්සනෙන පහාතඛිඛෙසු
 අවුත්තත්තා. ඉදං හි පටිසන්ධිං දෙත්තං අපායෙසු දදෙය්‍ය, අපායගමනීයඤ්ච
 දස්සනපහාතඛිඛන්ති තත්ථ වුච්චෙය්‍ය, න ච වුත්තං. තස්මා පටිසන්ධිං න දෙති,
 පවත්තිවිපාකදානං පනස්ස න සක්කා පටික්ඛිපිතුං. පටිසම්භිදාවිහඬිගෙ
 “උද්ධවිචසහගතෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තස්ස විපාකෙ ඤාණං
 අත්ථපටිසම්භිදා”ති (විහ. 730 අත්ථතො සමානං) වචනතො.

අපරෙ පනාහු — පුටුප්පනස්ස උප්පජ්ජමානං උද්ධවිචසහගතං
 දස්සනප්පහාතඛිඛසභායසබ්භාවතො උභයවිපාකමිපි දෙති, න සෙක්ඛස්ස
 තදභාවතොති. ඉදමෙත්ථ විචාරෙතබ්බං, යස්ස විපාකදානං වුත්තං, කිං තං
 භාවනාය පහාතබ්බං, උදාහු තොති? කිඤ්චෙත්ථ — යදි තාව භාවනාය
 පහාතබ්බං, පට්ඨානෙ භාවනාය පහාතබ්බස්ස
 නානාක්ඛණිකකම්මපථවයභාවො වත්තබ්බො සියා. අථ න භාවනාය
 පහාතබ්බං, දස්සනෙනපහාතඛිඛන්තිකෙ
 “නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බ”මිච්චස්ස විහඬිගෙ වත්තබ්බං සියා. යදි
 තබ්බිරුද්ධසභාවනාය තත්ථ න වුච්චෙය්‍ය, එවමිපි තස්මිං තිකෙ තස්ස

නවත්තබ්බතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, කිං කාරණං? විත්තුප්පාදකණ්ඩෙ (ධ. ස. 365 ආදයො) ආගතානං ද්වාදසන්තං අකුසලවිත්තුප්පාදානං ද්විහි පදෙහි සඬගහිතත්තා විහජ්ජිතා දස්සෙතබ්බස්ස නියොගතො කස්සවි විත්තුප්පාදස්ස අභාවා, යථා උප්පන්නත්තිකෙ අතීතාදීනං නවත්තබ්බතා න චුත්තා, එවමෙතස්සාපි. අථ චා භාවනාය පහාතුං අසක්කුණෙයාස්සාපි තස්ස පුට්ඨජ්ජනෙ වත්තමානස්ස භාවනාය පහාතබ්බසභාවසාමඤ්ඤතො, සාවජ්ජතො ච භාවනාය පහාතබ්බපරියායො විජ්ජති නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඬගදොසො. නිජ්ජරියායෙන ච න භාවනාය පහාතබ්බත්ති තස්ස වසෙන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවොපි න චුත්තො. දස්සනපහාතබ්බපච්චයස්සාපි උද්ධච්චසහගතස්ස සභායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න කොච්ඡි භාවො අනුප්පාදමම්මතං තස්ස ආපාදිතොති එකන්තෙන භාවනාය පහාතබ්බතා චුත්තා. අථ චා අපායගමනීයභාවාපෙක්ඛං දස්සනප්පහාතබ්බවචනන්ති තදභාවතො තං විහජනං චුත්තන්ති.

454. “විඤ්ඤාණ”න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා “අබ්‍යාකතං විපාක”න්ති ආදිකො නපුංසකනිද්දෙසො, තතො එව අධිකතාබ්‍යාකතාපෙක්ඛාය දුට්ඨන්ති චුත්තං. අඤ්ඤා රූපනිබ්බානානම්පි අබ්‍යාකතභාවතො තං චතුබ්බිධන්ති වත්තබ්බං සියා. විපාකස්ස කාමාවචරාදිභාවො කුසලෙ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. අහෙතුකතා සහෙතුකතා විය සම්පයුත්තහෙතුවසෙන, න නිබ්බත්තකහෙතුවසෙන. විපාකස්ස හි සහෙතුකතා සහෙතුකකම්මවසෙන සිජ්ඣමානාපි සම්පයුත්තහෙතුවසෙනෙව චුච්චති, අඤ්ඤා අහෙතුකානම්පි සහෙතුකතා ආපජ්ජෙයාති. කස්මා පන සහෙතුකස්ස අහෙතුකො විපාකො හොතීති? තත්ථ කාරණං චුත්තමෙව. කිඤ්ච ආරම්මණාහිනිපාතමත්තෙසු පඤ්චසු විඤ්ඤාණෙසු යථා අලොභාදිසම්පයොගො න සම්භවති, එවං මන්දතරමන්දකිච්චෙසු සම්පට්ඨිජනසන්තීරණෙසුහි හෙතුනං උප්පත්තියා අසම්භවතොපි නෙසං අහෙතුකතා දට්ඨබ්බා.

මනොවිඤ්ඤාණතො උප්පජ්ජනවිසිට්ඨමනනකිච්චානං අභාවතො මනොමත්තා ධාතු මනොධාතු.

චක්ඛුසන්තිස්සිතං හුත්වා රූපස්ස විජානනං ලක්ඛණං එතස්සාති චක්ඛුසන්තිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං. තත්ථ චක්ඛුසන්තිස්සිතවචනෙන රූපාරම්මණං අඤ්ඤං විඤ්ඤාණං නිවත්තෙති. විජානනග්ගහණෙන චක්ඛුසන්තිස්සිතෙ එස්සාදිකෙ නිවත්තෙති. චක්ඛුරූපග්ගහණෙන නිස්සයතො, ආරම්මණතො ච විඤ්ඤාණං විභාවෙති උභයාධීනචුත්තිකත්තා. යදි හි චක්ඛු නාම න සියා, අත්ඨාපි රූපං පස්සෙය්‍යං, න ච පස්සන්ති. යදි ච නීලාදිරූපං නාම න සියා, දෙසාදිනියමෙන න භවිතබ්බං, අත්ථෙව ච නියමො, එකන්තසාරම්මණතා ච විත්තස්ස චුත්තාති “ආරම්මණෙන විනා නීලාදිආභාසං

විත්තං පවත්තති”ති එවං පවත්තො වාදො මිච්ඡාවාදොති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ භගවා “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං”න්තිආදි (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425; සං. නි. 2.44; 4.60; කථා. 465).

කස්මා පනෙත්ථ වචනභෙදො කතොති? එකමපි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙව සංහතන්ති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං. කිං පන කාරණං එකමපි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙවාති? පච්චයභාවවිසෙසතො. චක්ඛු හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො හොත්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති, තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො. යතො තං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයො හොතීති වුච්චති, තංනිස්සයතා වස්ස න එකදෙසෙන අල්ලියනවසෙන ඉච්ඡිතබ්බා අරූපභාවතො, අථ බො ගරුරාජාදීසු සිස්සරාජපුරිසාදීනං විය තජ්ජට්ඨද්ධවුත්තිකාය. ඉතරෙ පන පච්චයා තෙන තෙන විසෙසෙන වෙදිතබ්බා. ස්වායං පච්චයභාවො න එකස්මිං න සම්භවතීති එකමපි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති “චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා”ති එකවචනෙන නිද්දෙසො කතො.

රූපං පන යදිපි චක්ඛු විය පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොති පුරෙතරං හුත්වා විජ්ජමානක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා, තථාපි අනෙකමෙව සංහතං හුත්වා පච්චයො හොති ආරම්මණභාවතො. යඤ්චි පච්චයධම්මං සභාවභූතං, පරිකජ්ජිතාකාරමත්තං වා විඤ්ඤාණං විභාවෙන්තං පවත්තති, තදඤ්ඤෙසඤ්ච සතිපි පච්චයභාවෙ සො තස්ස සාරම්මණසභාවතාය යං කිඤ්චි අනාලම්බිත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථස්ස ඔලුබ්භ පවත්තිකාරණතාය ආලම්බනීයතො ආරම්මණං නාම. තස්ස යස්මා යථා තථා සභාවුපලද්ධිවසෙන ආරම්මණපච්චයලාභො, තස්මා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපං ආරබ්භ පවත්තමානං තස්ස සභාවං විභාවෙන්තමෙව පවත්තති. සා වස්ස ඉන්ද්‍රියාධීනවුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවුපලද්ධි, න එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙන හොති, නාපි කතිපයකලාපගතවණ්ණවසෙන, අථ බො ආභොගානුරූපං ආපාඨගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංභවිකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති දස්සෙන්තො භගවා “රූපෙ වා”ති බහුවචනෙන නිද්දිසි.

යං පන “රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටිඨා. 1.1.2) වුත්තං, තං කථන්ති? තමපි යාදිසං රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, තාදිසමෙව සන්ධාය වුත්තං. කීදිසං පන තන්ති? සමුදිතන්ති පාකට්ඨායමත්ථො. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති “ආයතනසල්ලක්ඛණවසෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො සල්ලක්ඛණාරම්මණා, න දබ්බසල්ලක්ඛණවසෙනා”ති, තමපි යුත්තමෙව හොති. න චෙත්ථ

සමුදායාරම්මණනා ආසඩ්ඛිතබ්බා සමුදායාභොගස්සෙවාභාවතො. සමුදිතා පන වණ්ණධම්මා ආරම්මණපච්චයා භොන්ති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථා සමුදිතා ආරම්මණා පච්චයා භොන්ති, න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තා අන්ධා සමුදිතා පස්සන්තිති? නයිදමෙකන්තිකං විසුං විසුං අසමත්ථානං සිව්කාවහනාදීසු සමත්ථතාය දස්සනතො. කෙසාදිනඤ්ච යස්මිං යානෙ යීතානං පච්චෙකං වණ්ණං ගහෙතුං න සක්කා, තස්මිංයෙව යානෙ සමුදිතානං වණ්ණං ගහෙතුං සක්කාති හියොයාපි තෙසං සංභවිවකාරිතා පරිබ්බන්තා. එතෙන වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණස්ස පරමාණුරූපං ආරම්මණං, උදාහු තංසමුදායොතිආදිකා චොදනා පටික්ඛිත්තාති චෙදිතබ්බො. “සොතඤ්ච පටිච්ච සද්දෙවා”තිආදීසුපි (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425, 426) එසෙව නයො. එවං උභයාධිනවුත්තිකතාය වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණස්ස නිස්සයනො, ආරම්මණතො ච විභාවනං කතං, එවං සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි යථාරහං වත්තබ්බො.

රූපමත්තාරම්මණරසන්ති රූපායතනමත්තස්සෙව ආරම්මණකරණරසං. මත්තසද්දෙන යථා ආරම්මණන්තරං නිවත්තෙති, එවං රූපායතනෙපි ලබ්භමානෙ එකච්චෙ විසෙසෙ නිවත්තෙති. න හි වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණං වණ්ණමත්තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි විසෙසං තත්ථ ගහෙතුං සක්කොති. තෙනාහ භගවා “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අහිනිපාතමත්තා”ති. වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණං උප්පජ්ජමානං රූපාරම්මණෙ එව උප්පජ්ජනතො තදහිමුඛභාවෙන ගස්හතීති වුත්තං “රූපාහිමුඛභාවපච්චුපටියාන”න්ති. අත්තතො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං සමනන්තරවිගතා අරූපධම්මා පවත්තිඨකාසදානෙන අනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතපච්චයෙහි උපකාරකා නිස්සයාරම්මණධම්මා විය ආසන්නකාරණන්ති දස්සෙන්නො ආහ “රූපාරම්මණාය කිරියමනොධාතුයා අපගමපදටියාන”න්ති. සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි වුත්තනයෙනෙව අත්ථො චෙදිතබ්බො.

වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණාදිගහිතං රූපාදිආරම්මණං තදනන්තරමෙව අපරිපතන්තං කත්වා සම්පටිච්ඡන්ති ගණ්හන්ති විය භොතීති වුත්තං “රූපාදිසම්පටිච්ඡනරසා”ති. තථාභාවෙන සම්පටිච්ඡනභාවෙන පච්චුපතිටියතීති තථාභාවපච්චුපටියානා.

ජසු ආරම්මණෙසු කදාපි පඤ්චන්තං, තතො වා කතිපයානං විජානනසභාවාපි ඡළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා වුත්තා තංසභාවානතිවත්තනතො, ඡස්ථෙව වා ඉතරෙසං ආරම්මණානං අන්තොගධත්තා. සන්තීරණාදිකිව්චාති සන්තීරණතදාරම්මණකිව්චා වා, සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඬිගවුතිකිව්චා වාති අධිජ්ජායො. “හදයවත්ථුපදටියානා”ති ඉදං ඉමාසං ද්වින්නං මනොවිඤ්ඤාණධාතුනං

එකන්තෙනෙව හදයවත්ථුසන්තිස්සයනාය චුත්තං. හෙට්ඨා චුත්තනයෙන පන තංතංඅනන්තරාතීතවිඤ්ඤාණාපගමපදට්ඨානාතිපි චත්තුං වට්ටතියෙව. තස්සා හෙදොති තස්සා විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා “දුට්ඨා”ති චුත්තාය දුට්ඨතාසඬ්ඛාතො හෙදො. එකන්තමිට්ඨාරම්මණෙනි එකන්තෙනෙව ඉටියෙ ආරම්මණෙ, අතිවිය ඉටියාරම්මණෙනි අත්ථො. පඤ්චද්වාරෙ වෙව ජවනාවසානෙ වාති එත්ථ පඤ්චද්වාරෙ සම්පට්ඨිජනවොට්ඨබ්බනානං අන්තරාලං යානං, ඉතරත්‍ර ජවනභවඬ්ඛානන්ති එවං ද්විධානා භොති. ඉතරායපි සන්තීරණතදාරම්මණකාලෙ යථාචුත්තමෙව යානං, පටිසන්ධිආදිකාලෙ පන චුතිභවඬ්ඛානං අන්තරාලං පටිසන්ධියා, පටිසන්ධිආවජ්ජනානං තදාරම්මණාවජ්ජනානං ජවනාවජ්ජනානං වොට්ඨබ්බතාවජ්ජනානඤ්ච අන්තරාලං භවඬ්ඛස්ස, තදාරම්මණපටිසන්ධීනං ජවනපටිසන්ධීනං වා අන්තරාලං චුතියා යානන්ති වෙදිතබ්බං.

ජසුති එත්ථ පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව විභාගො වෙදිතබ්බො. කායස්ස නිස්සයභූතානං නාතිඉට්ඨථොට්ඨබ්බභූතානං පටිසට්ටනාතිසංසස්ස බලවභාවතො කායවිඤ්ඤාණං සුඛසම්පයුත්තං. උපාදාරූපානංයෙව සට්ටනා දුබ්බලාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි උපෙක්ඛාසහගතාති. තෙනාහ “සෙසං උපෙක්ඛායුත්ත”න්ති. සෙසං ඡබ්බිධම්පි.

අලොභාදොසාමොහා වෙව අලොභාදොසා ව අලොභාදයො, තෙහි අලොභාදීහි විපාකහෙතුහි සම්පයුත්තං අලොභාදිවිපාකහෙතුසම්පයුත්තං. කාමාවචරකුසලං විය සොමනස්සාදිහෙදතොති යථා කාමාවචරං කුසලං සොමනස්සුපෙක්ඛාඤ්ඤාණසඬ්ඛාරහෙදතො අට්ඨවිධං, එවමිදම්පිති අට්ඨවිධතාය සදිසතං දස්සෙති. කාමාවචරභාවතො භීතාදිතො, යොනීසු උජ්ජත්තිතො ව සදිසමෙව, සම්පයුත්තධම්මතො පන ආරම්මණතො, පවත්තිආකාරතො ව විසදිසං. තථා හි කුසලං කම්මද්වාරවසෙන පවත්තති, න ඉදං, විපාකානං අවිඤ්ඤත්තිජනකත්තා. උජ්ජත්තිද්වාරවසෙන පන ඉමස්සාපි අත්ථෙව පවත්තිහෙදො පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු මහාවිපාකානං තදාරම්මණවසෙන පවත්තිසම්භවතො. යථා පන කුසලං ගතිවසෙන පඤ්චවිධං, විඤ්ඤාණට්ඨිතිවසෙන සත්තවිධඤ්ච, න එවමිදං තදෙකදෙසෙ එව උජ්ජජනතො. තත්ථ ආරම්මණතො, එකච්චපවත්තිආකාරතො ව විසදිසතං දස්සෙතුං “යථා පනා”තිආදි චුත්තං. ජසු ආරම්මණසුති පරිත්තාදිඅතිතාදිඅජ්ඣත්තාදිජ්ජහෙදෙසු ජසු ආරම්මණසු.

ආගමනාදිවසෙනාති ආගමනපච්චයවසෙන. තත්ථ එකච්චානං ආචරියානං මනෙන මුඛෙ වලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං වලනං විය අසඬ්ඛාරස්ස කුසලස්ස විපාකො අසඬ්ඛාරො, සසඬ්ඛාරස්ස කුසලස්ස විපාකො සසඬ්ඛාරොති එවං ආගමනවසෙන. එකච්චානං පන ආචරියානං මනෙන බලවත්තෙහි විභූතෙහි

පච්චයෙහි කම්මාදීහි උප්පන්නො අසඬ්ඛාරො, දුබ්බලෙහි සසඬ්ඛාරොති එවං පච්චයවසෙන. සම්පයුත්තධම්මානන්ති පාළියං සරූපතො ආගතසම්පයුත්තධම්මානං. තෙසං හි වසෙන කුසලතො විපාකස්ස විසෙසාහාවො. නිරුස්සාහන්ති එත්ථ උස්සාහො නාම අනුපවිජින්නාවිජ්ජානණ්ණාමානසන්තානෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතාසඬ්ඛාරො ඛ්‍යාපාරො, සො විපාකෙසු නත්ථිති තං නිරුස්සාහං. කුසලෙසු පන අභිඤ්ඤාවසපවත්තෙසුපි අත්ථෙව්වාති තං සඋස්සාහං.

ලොභාදීනං එකන්තසාවජ්ජතාය අයොනියොමනසිකාරහෙතුකානං නත්ථි විපාකහාවො, අලොභාදීනම්පි එකන්තඅනවජ්ජසහාවානං කාරණස්ස තබ්බිධුරතාය නත්ථෙව අකුසලවිපාකහාවොති ආහ “අකුසලවිපාකං අහෙතුකමෙවා”ති. යථා අතිඉට්ඨෙ, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ ව ආරම්මණෙ වෙදනාහෙදසඬ්ඛාවතො කුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු දුට්ඨා හොති සොමනස්සසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතාති, න එවං අතිඅනිට්ඨෙ, අනිට්ඨමජ්ඣත්තෙ ව ආරම්මණෙ වෙදනාහෙදො අත්ථිති අකුසලවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු එකමෙව්වාති “සත්තව්ධ”න්ති වුත්තං. සති හි තත්ථ වෙදනාහෙදෙ අතිඅනිට්ඨෙ දොමනස්සෙන හවිතබ්බං, න ව පටිසෙන විනා දොමනස්සං උප්පජ්ජතිති.

කායවිඤ්ඤාණස්ස දුක්ඛසහගතතා කුසලවිපාකෙ වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බා. උපෙක්ඛා භීනාති එකන්තනිභීනස්ස අකුසලස්ස විපාකහාවතො උපෙක්ඛාපි සමානා භීනා එව දුක්ඛසහාවත්තා. තෙනාහ “දුක්ඛං විය නාතිතිබ්බිණා”ති. යථා දුක්ඛං අතිවිය තිබ්බිණං කටුකං, න එවමයං, තථාපි දුක්ඛසහාවෙනෙව පවත්ති. න හි අකුසලස්ස විපාකො අදුක්ඛො හොති. උපෙක්ඛාහාවො වස්ස බලවතා බාධියමානස්ස පටිජ්ජහරිතං අසක්කොන්තස්ස දුබ්බලස්ස පුරිසස්ස තෙන කරියමානබාධාය උපෙක්ඛනා වියාති දට්ඨබ්බො. ඉතරෙසුති කුසලවිපාකෙසු.

රූපාවචරන්ති රූපාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණං. විපාකකථා හෙසාති. කුසලං වියාති රූපාවචරකුසලං විය. න හි රූපාවචරවිපාකො තදඤ්ඤකුසලසද්ධියො. අපිච සම්බන්ධිසද්දා එතෙ, යදිදං “කුසලං, විපාකො”ති ව. තස්මා යථා “මාතරං පයිරූපාසති”ති වුත්තෙ අත්තතො මාතරන්ති අවුත්තම්පි සිද්ධමෙවෙනං, එවං ඉධාපිති අත්තතො කුසලං වියාති අත්ථො. කුසලසද්ධියා චෙත්ථ ධම්මතො, ආරම්මණතො ව වෙදිතබ්බා. තථා හි යෙ එස්සාදයො කුසලෙ ලබ්භන්ති, තෙ විපාකෙපි ලබ්භන්ති. යස්මිං ව ආරම්මණෙ කුසලං පවත්ති, තත්ථෙව අයං විපාකොපි පවත්ති. යං පනෙත්ථ පඤ්චමජ්ඣානවිත්තං අභිඤ්ඤාප්පත්තං, තස්ස විපාකො එව නත්ථි. කස්මා නත්ථි? අසම්භවතො, ආනිසංසභුතත්තා ව. තඤ්ඤි විපාකං දෙන්තං රූපාවචරමෙව දදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤභූමිකං කම්මං

අඤ්ඤභූමිකං විපාකං දෙනි. කම්මනිමිත්තාරම්මණනා ච රූපාවචරවිපාකස්ස චුත්තාති න තං අඤ්ඤං ආරබ්භ පවත්තති. පරිත්තාරම්මණාදිආරම්මණඤ්ච තං න භොතීති අයමසම්භවො. ක්කානස්ස ආනිසංසභූතඤ්ච දානාදීනං තස්මිං අත්තභාවෙ පච්චයලාභො වියාති.

පවත්තිතො පන විපාකස්ස, කුසලස්ස ච අත්ථෙව භෙදොති තං දස්සෙතුං “කුසලං පනා”තිආදි චුත්තං. කුසලං විය කසිණුග්ගාටිමාකාසාදිආරම්මණභෙදතො චතුබ්බිධං. පවත්තිභෙදො චුත්තන යොව ජවනවසෙන, පටිසන්ධිආදිවසෙන ච පවත්තනතො.

චතුමග්ගයුත්තචිත්තඵලත්තාති චතුහි අරියමග්ගෙහි සම්පයුත්තකුසලචිත්තස්ස ඵලත්තා, චතුබ්බිධසාමඤ්ඤඵලසම්පයුත්තභාවතොති අත්ථො. මග්ගවීරියං ද්වික්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුං වා ඵලසමාපත්තියං අපරිච්ඡින්නපරිමාණං පවත්තමානම්පි ද්විසු යානෙසු පවත්තියා “ද්විධා පවත්තති”ති චුත්තං. සබ්බමිෂිති තෙව්සතිවිධං කාමාවචරවිපාකං, පඤ්චවිධං රූපාවචරවිපාකං, චතුබ්බිධං අරූපාවචරවිපාකං, චතුබ්බිධමෙව ලොකුත්තරවිපාකන්ති සබ්බමිෂි විපාකවිඤ්ඤාණං නාතිසඬ්ඛෙපචිත්ථාරන යෙන ඡත්තිංසවිධං භොති.

භූමිභෙදතො තිවිධං ලොකුත්තරස්ස අභාවතො. ලොකුත්තරඤ්චි කිරියචිත්තං නත්ථි ඵකන්තෙන අනන්තරවිපාකදායිභාවතො. චුත්තඤ්චි “සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහු”ති (බු. පා. 6.5; සු. නි. 228). භොතු තාව සෙක්ඛානං උප්පජ්ජමානං අනුත්තරං කුසලං පුග්ගලන්තරභාවූපනයනතො සඵලං, අරහතො පන උප්පජ්ජමානං පුග්ගලන්තරභාවූපනයනතො නිප්ඵලං, තස්ස කිරියභාවො කස්මා න ඉච්ඡිතොති? ඉච්ඡිතබ්බො සියා. යදි තස්ස පුනස්පුනං උප්පත්ති සියා, සකිංයෙව පන ලොකුත්තරකුසලං පවත්තති. යදි හි පුනස්පුනං පවත්තෙය්‍ය, මග්ගචිත්තං අරහතොපි පවත්තතීති ලොකුත්තරකිරියචිත්තං සියා, න චෙතං අත්ථි පයොජනාභාවතො. තස්මා නත්ථි ලොකුත්තරකිරියවිඤ්ඤාණං. කිරියවිඤ්ඤාණන්ති ච කිරියාමත්තං විඤ්ඤාණං, කුසලාකුසලං විය කිඤ්චි විපාකං අනුප්පාදෙත්වා කිරියාමත්තමෙව හුත්වා පවත්තනකවිඤ්ඤාණන්ති අත්ථො. කස්මා පනෙතං විපාකං න උප්පාදෙතීති? චුච්චතෙ – ඵත්ථ හි යදෙනං ආවජ්ජනද්වයං, තං අනුපච්ඡින්නභවමූලෙපි සන්තානෙ පවත්තං අනාසෙවනතාය දුබ්බලභාවතො අබ්ජසාමත්ථියං විය පුප්ඵං අඵලමෙව භොති. යං පන උච්ඡින්නභවමූලායං සන්තතියං පවත්තං අට්ඨාරසවිධං විඤ්ඤාණං, තං සමුච්ඡින්නමූලාය ලතාය පුප්ඵං විය ඵලදායි න භොතීති වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤස්ස අසම්භවතො කිරියභෙතුනා නාම අලොභාදිනාව භවිතබ්බන්ති ආහ “අලොභාදිකිරියභෙතුචිරහිත”න්ති.

චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනං පුරෙවරා හුත්වා රූපාදිආරම්මණානං විජානනලක්ඛණා චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදිපුරෙවරරූපාදිවිජානනලක්ඛණා. අයං පන මනෝවිඤ්ඤාණතො උප්පන්නාපි විසිට්ඨමනනකිව්වාභාවෙන මනෝමත්තා ධාතුති මනෝධාතු. තථා භෙසා මනෝවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න භොති. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙසො, විත්ථාරො පන ධාතුනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 2.517) ආගමීස්සති. ආවජ්ජනරසාති ආභොගරසා, විත්තසන්නානස්ස වා පුරිමාකාරතො අඤ්ඤාටා ඔණොජනරසා. භවඬගවිච්ඡෙදපදට්ඨානාති භවඬගසන්නානවිච්ඡෙදපදට්ඨානා. අපුබ්බාරම්මණා සකිදෙව පවත්තමානා සබ්බථා විසයරසං අනුභවිතුං න සක්කොතීති ඉට්ඨාදීසු සබ්බත්ථ උපෙක්ඛායුත්තාව භොති.

සාධාරණාති සෙක්ඛාසෙක්ඛපුපුජ්ජනානං සාධාරණා. අසාධාරණාති අසෙක්ඛානංයෙව ආවේණිකා. වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනරසාති පඤ්චද්ද්වාරෙ සන්නිර්ණෙන ගහිතාරම්මණං වචන්ථපෙන්නී විය පවත්තනතො වොට්ඨබ්බනරසා, මනෝද්වාරෙ පන වුත්තනයෙන ආවජ්ජනරසා. තථාභාවෙන පඤ්චද්වාරමනෝද්වාරෙසු යථාක්කමං වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති තථාභාවපච්චුපට්ඨානා. වොට්ඨබ්බනකාලෙ සන්නිර්ණකිව්වානං තිස්සන්නං අභෙතුකවිපාකමනෝවිඤ්ඤාණධාතුනං ආවජ්ජනකාලෙ යස්ස කස්සපි භවඬගස්සාති ඉමෙසං අඤ්ඤතරාපගමො එතිස්සා ආසන්නකාරණන්ති ආහ “අභෙතුක...පෙ.... පදට්ඨානා”ති.

අරහත්තීති අරහතංයෙව අසාධාරණභාවතො. අනුලාරෙසුති අට්ඨිකසඬලිකපෙතරූපාදීසු, අඤ්ඤෙසු වා අප්පණිතෙසු වත්ථුසු. හසිතුප්පාදනරසාති හසිතස්සෙව උප්පාදනරසා. තථා හි තං විත්තං “හසිතුප්පාදන”න්ත්වෙව වුව්වති, න අඤ්ඤෙසං හසිතුප්පාදකවිත්තානං අභාවතො. අඤ්ඤානිපි හි ද්වාදස සොමනස්සසහගතාති පරිත්තකුසලාකුසලකිරියවිත්තාති යථාරහං පුපුජ්ජනාදීනං හසිතුප්පාදකාති විජ්ජන්ති, ඉදං පන විත්තං විවාරණපඤ්ඤාචරහිතං පරිත්තෙසු අප්පණිතෙසු ආරම්මණෙසු අරහත්තානං සොමනස්සමත්තං උප්පාදෙන්තං උප්පජ්ජති. භගවතොපි උප්පජ්ජතීති අට්ඨකථායං වුත්තං, තං අතීතංසාදීසු අප්පට්ඨනඤ්ඤාණං වත්වා “ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බඬගමං ඤාණානුපරිවත්තී”ති (මහානි. 69; වුළුති. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5) වචනතො විවාරෙතබ්බන්ති එකෙ. තත්ථ හසිතුප්පාදවිත්තෙන පවත්තියමානම්පි භගවතො සිතකරණං පුබ්බෙතිවාසානාගතංසසබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙවාති එවං පන ඤාණානුපරිවත්තීභාවෙ සති න කොචි පාළිඅට්ඨකථානං විරොධො. එවඤ්ච කත්වා අට්ඨකථායං “තෙසං ඤාණානං විණ්ණපරියන්තෙ ඉදං විත්තං උප්පජ්ජති”ති වුත්තං. අවස්සඤ්ච එතං එවං

බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

අයමෙත්ථ විසෙසොති අයං සෙක්ඛපුපුජ්ජනානං උප්පත්තියා විපාකුප්පාදනසමත්ථතා, අරහතං උප්පත්තියා තදභාවොති උභයෙසං සන්තානෙ උප්පත්තිසමුපලක්ඛිතො එත්ථ කුසලකිරියවිඤ්ඤාණෙසු විසෙසො. එවඤ්ච කත්වා පච්චයවෙකල්ලෙන අවිපාකස්සාපි කුසලාකුසලස්ස කිරියභාවප්පසඨගො නිවත්තිතො භොති. පරතො කුසලතො විසෙසොති එත්ථාපි එසෙව නයො.

ආනුභාවෙනාති සාමත්ථියෙන. කතුපචිතං හි කම්මං අවසෙසපච්චයසම්චායෙ විපාකං දෙන්තං අත්තනො ආනුභාවං විස්සජ්ජන්තං විය හොති. දෙවමනුස්සෙසුති ඡසු කාමාවචරදෙවෙසු වෙව මනුස්සෙසු ච. කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානන්ති එත්ථ කම්මං නාම කතුපචිතං කාමාවචරකුසලකම්මං, තඤ්ච ඛො විපාකදානය ලද්ධොකාසං. තෙනාහ “පච්චුපට්ඨිත”න්ති. කම්මනිමිත්තං කම්මායුහනක්ඛණෙ වෙතනය පච්චයභූතං දෙය්‍යධම්මාදි. ගතිනිමිත්තං යං ගතිං උපපජ්ජති, තප්පරියාපන්නං රූපායතනං. පණ්ඩකාදිභාවන්ති පණ්ඩකමුගමම්මනාදිභාවං. දුබ්බලස්ස ද්විහෙතුකකුසලස්ස විපාකභූතා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතු දුබ්බල...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණධාතු. නෙසන්ති භාවිතරූපාරූපාවචරකුසලානං සත්තානං. කම්මනිමිත්තමෙවාති පට්ඨිකසිණාදිකං අත්තනො කම්මාරම්මණමෙව.

තං තන්ති ඵකුනවිසතියා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙසු යං යං උප්පජ්ජිත්වා
 නිරුද්ධං, තං තං අනන්තරං උප්පත්තියා අනුබන්ධමානං. තස්ස තස්සෙවාති
 යස්ස යස්ස කම්මස්ස විපාකභූතං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං, තස්ස තස්සෙව.

තස්මිඤ්ඤෙඤාති කම්මාදිකෙ එව. කම්මඤ්ඤෙව පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං, තස්මිං කම්මෙ, අථ කම්මනිමිත්තං, ගතිනිමිත්තඤ්ඤව, තස්මිං කම්මනිමිත්තෙ ගතිනිමිත්තෙති අත්ථො. තාදිසමෙවාති යාදිසං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං හෙතුතො, සෙසසම්පයුත්තධම්මතො ච තාදිසමෙව. සන්තානවිනිවත්තකෙති හවඬගසන්තානස්ස විනිවත්තනකෙ. අඤ්ඤස්මිං ආවජ්ජනසංඛාතෙ විත්තුප්පාදෙ. කිරියමයවිත්තෙනෙව සුපිනදස්සනං හොතිති ආහ “සුපිනං අපස්සතො”ති. අපරිමාණසංඛාරාමපි පවත්තති යෙව, තථා හිදං උපපත්තිහවස්ස අඬගභාවෙන පවත්තනතො “හවඬග”න්ති වුච්චති. තෙසඤ්ඤෙඤාති පටිසන්ධිභූතානං යෙව.

ඉන්ද්‍රියානීති චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි. ආරම්මණගහණක්ඛමානීති රූපාදිආරම්මණං ගහෙතුං සමත්ථානි. මාතුකුච්ඡිගතකාලෙ විය හි බහිනික්ඛන්තකාලෙපි න තාව ඉන්ද්‍රියානි සකිච්චකානි හොන්ති, අනුක්කමෙන පන විසදභාවං පත්තකාලෙ එව සකිච්චකානි හොන්ති. තෙනෙවාහ “ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන”න්ති. ආපාඨගතෙති යොග්‍යාදෙසාවට්ඨිතෙ. තමෙව යොග්‍යාදෙසාවට්ඨිතං රූපං පටිච්ච සට්ඨතා පච්චයං ලද්ධා. සට්ඨතාති පටිඝාතො, යෙන ඛ්‍යාපාරාදිවිසෙසපච්චයන්තරසහිතෙ චක්ඛුස්ස විසයෙ විකාරූප්පත්තිවිසදිසුප්පත්තිවිසයස්ස ඉට්ඨානිට්ඨභාවෙන අනුග්ගහො, උපඝාතො වාති අත්ථො. තතොති සට්ඨතානන්තරං. සට්ඨතානුභාවෙනාති සට්ඨතාබලෙන. හවඬගවලනන්ති හවඬගවිත්තස්ස පකම්පනං, තථා ද්වික්ඛත්තුං පවත්ති යා විසදිසස්ස කාරණභාවූපගමනන්ති අත්ථො. තඤ්ච විත්තසන්තානස්ස පුරිමාවත්ථාය හින්තාවත්ථාහෙතුතාය වලනං වියාති “වලන”න්ති වුත්තං. විසයවිසයිභාවසිද්ධාය ධම්මතාය ආරම්මණස්ස අභිමුඛිභාවෙන පසාදස්ස තාව සට්ඨතා හොතු, අඤ්ඤසන්තිස්සිතස්ස පන හවඬගස්ස වලනං කථං හොතිති? තංසම්බන්ධභාවතො. හෙරිතලෙ යපිතාසු සක්ඛරාසු එකිස්සා සක්ඛරාය සට්ඨතාය තදඤ්ඤසක්ඛරායං ධීතමක්ඛිකා වලනං චෙත්ථ උදාහරණන්ති. තදෙව රූපන්ති තදෙව හවඬගවලනස්ස පච්චයභූතං ආපාඨගතං රූපායතනං. හවඬගං විච්ඡින්නදමානා වියාති හවඬගසන්තානං විච්ඡින්නන්ති විය. තදාරම්මණූප්පත්ති යා පරතො හවඬගස්ස උප්පජ්ජනතො විසයග්ගහණං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනං වත්ථා තදනන්තරං දස්සනාදිසු වත්තබ්බෙසු තාති අවත්ථා මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස ගහණං උද්දෙසෙ ද්වින්නං ආවජ්ජනානං ආවජ්ජනසාමඤ්ඤන ගහිතත්තා.

ආවජ්ජනානන්තරන්ති පඤ්චද්වාරාවජ්ජනානන්තරං. යෙ හදයවත්ථු විය සම්පට්ච්ඡනාදිවිච්චිත්තානිපි නානුජානන්ති, තෙසං “සම්පට්ච්ඡනාය චක්ඛුච්ඤ්ඤාණධාතුයා”ති ආදිනා තත්ථ තත්ථ පාළි ආගතා. න හි සක්කා පාළිං පටිසෙධෙතුං.

“සචෙ මහන්තං හොති”ති ඉදං ජවනපරියොසානාය චිත්තජ්ජවත්තියා වුච්චමානත්තා වුත්තං. වුද්දසචිත්තක්ඛණායුකඤ්ඨි ආරම්මණමිධ “මහන්ත”න්ති අධිජ්ජෙතං, තඤ්ච උජ්ජජ්ජිත්වා ද්විතිචිත්තක්ඛණාතිතං හුත්වා ආපාඨගමනවසෙන වෙදිතබ්බං.

යථාවචන්ථාපිතෙති වොට්ඨබ්බනෙන වුත්තාකාරෙන කතවචන්ථාපනෙ. ආවජ්ජනාය, වොට්ඨබ්බනස්ස ච වුත්තත්තා “අවසෙසකාමාවචරකිරියාන”න්ති අවසෙසග්ගහණං කතං. ජ සත්ත වාති වා-සද්දෙන “පඤ්ච වා”ති ඉදම්පි වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. සුත්තමුච්ඡිතාදිකාලෙ හි පඤ්චපි ජවනානි ජවන්තීති.

තානියෙවාති “අට්ඨන්තං වා”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.455) වුත්තානි එකුනතිංස කාමාවචරජවනානියෙව. ඉතො අඤ්ඤං මනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං උජ්ජජ්ජනකචිත්තං නාම නත්ථිති දස්සනත්ථං එවකාරග්ගහණං. “ගොත්‍රභූතො”ති ඉදං ගොත්‍රභූට්ඨානියානං පරිකම්මවොදානානම්පි ගහණං, න ගොත්‍රභූතො එව. එලචිත්තානීති සමාපත්තිවසෙන පවත්තනකඵලචිත්තානි. යං යං ලද්ධපච්චයන්ති යං යං ජවනං රූපාවචරජවනාදිවසෙන ගොත්‍රභූඅනන්තරං උජ්ජත්තියා ලද්ධපච්චයං.

අතිමහන්තන්ති සොළසචිත්තක්ඛණායුකං. තත්ථ හි තදාරම්මණචිත්තං උජ්ජජ්ජති, න අඤ්ඤත්ථ. විභූතන්ති සුපාකට්ඨං, තඤ්ච කාමාවචරමෙව. තත්ථ හි තදාරම්මණස්ස උජ්ජත්ති. කාමාවචරජවනාවසානෙති කාමාවචරජවනස්සෙව අවසානෙ. න හි තං කාමතණ්හාහෙතුකකම්මනිබ්බත්තං මහග්ගතානුත්තරජවනං අනුබන්ධති අජනකත්තා, ජනකාසදිසත්තා ච. යථා ගෙහතො බහි ගන්තුකාමො තරුණදාරකො ජනකං, ජනකසදිසං වා අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං, එවම්දම්පි. තත්ථාපි න සබ්බස්මා ජවනා සබ්බං ජවනෙන තදාරම්මණස්ස නියමෙතබ්බතො, ආරම්මණෙන ච වෙදනාය පරිවත්තෙතබ්බතො. තත්ථායං නියමො —

පරිත්තකුසලලොභමොහමුලසොමනස්සසහගතකිරියජවනානං
අඤ්ඤතරානන්තරං අතිමහති විසයෙ පඤ්චන්තං සොමනස්සසහගතානං
අඤ්ඤතරං තදාරම්මණං උජ්ජජ්ජති, තථා
පරිත්තකුසලාකුසලඋපෙක්ඛාසහගතකිරියජවනානං අඤ්ඤතරානන්තරං
උපෙක්ඛාසහගතානං ජන්තං තදාරම්මණානං අඤ්ඤතරං පවත්තති.
ඉට්ඨාරම්මණාදීනන්ති ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨාරම්මණානං වසෙනාති
සම්බන්ධො. තයිදං ආරම්මණෙන වෙදනාපරිවත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං.
“පුරිමකම්මවසෙනා”ති ඉදං තදාරම්මණවිසෙසදස්සනත්ථං. න හි
පටිසන්ධිජනකමෙව කම්මං තදාරම්මණං ජනෙති, අථ ඛො අඤ්ඤකම්මම්පි. තං
පන පටිසන්ධිදායිනා කම්මෙන නිබ්බත්තෙතබ්බතදාරම්මණතො විසදිසම්පි
නිබ්බත්තෙතිති. “ජවනචිත්තවසෙනා”ති ඉදං තදාරම්මණනියමදස්සනත්ථං.

“ජවනෙන තදාරම්මණං නියමෙනබ්බ”න්ති හි වුත්තං. ආදි-සද්දෙන පටිසන්ධිවිත්තං සඬගණ්හාති. තඤ්ඤි අත්තනො උක්කට්ඨතරස්ස තදාරම්මණස්ස පච්චයො න හොති. යො යො පච්චයො ලද්ධො හොතීති යථාචුත්තෙසු ඉට්ඨාරම්මණාදීසු යො යො තදාරම්මණස්ස උප්පත්තියා පච්චයො සමචෙනො හොති. කිඤ්චි අත්තරන්ති කිඤ්චි බණන්තරං. උදකම්චාති පටිසොතං ගච්ඡන්තං උදකම්ච.

ද්වික්ඛත්තුං සකිං වාති වචනසිලිට්ඨවසෙන වුත්තං “අට්ඨ වා දස වා”තිආදීසු (අ. නි. 8.11; පාරා. 11) විය. ද්වික්ඛත්තුංයෙව පන වණ්ණෙන්නි. විපාකචිත්තත්තා, ආවජ්ජනස්ස ව විදුරත්තා, මූලභවඬගාදිභවඬගසාමඤ්ඤසබ්භාවතො ව භවඬගස්ස ආරම්මණෙ පවත්තනාරහං සමානං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං එතස්සාති තදාරම්මණන්ති වුවිචති එකස්ස ආරම්මණසද්දස්ස ලොපං කත්වා “කාමාවචරං, ඔට්ඨමුඛ”න්ති ව යථා. එත්ථ ව කෙචි “පට්ඨානෙ ‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණො උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.406) විපාකධම්මධම්මානං එව අනන්තරං තදාරම්මණං වුත්ත”න්ති කිරියාජවනානන්තරං න ඉච්ඡන්ති. විජ්ජාරවන්තං හි ජවනං නාවං විය නදීසොතො භවඬගං අනුබන්ධති, න පන ඡළඬගුපෙක්ඛාවතො සන්තවුත්තිකිරියජවනං පණ්ණපුටං විය නදීසොතොති. තයිදං ලබ්භමානස්සාපි කෙනචි අධිප්පායෙන කත්ථචි අවචනං දිස්සති, යථා තං ධම්මසඬගහෙ අකුසලනිද්දෙසෙ ලබ්භමානොපි අධිපති න වුත්තො. යඤ්ච පණ්ණපුටං නිදස්සිතං, තම්පි නිදස්සිතබ්බෙන න සමානං. නාවාපණ්ණපුටානඤ්ඤි නදීසොතස්ස ආවට්ඨනං, ගති ව විසදිසිති නාවාය නදීසොතස්ස අනුබන්ධනං, පණ්ණපුටස්ස අනනුබන්ධනඤ්ච යුජ්ජති, ඉධ පන කිරියජවනෙතරජවනානං භවඬගසොතස්ස ආවට්ඨනං, ගති ව සදිසිති එතස්ස අනනුබන්ධනං, ඉතරස්ස අනුබන්ධනඤ්ච න යුජ්ජති. තස්මා විචාරෙතබ්බං.

භවඬගමෙචාති අවධාරණං භවපරියොසානස්ස ඉධ න අධිප්පෙතත්තා. අඤ්ඤථා තදාරම්මණාවසානෙ වුත්ති පි න හොතියෙව. දස්සනාදීනීති දස්සනසවනසායනසායනච්ඡසනාති. ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන සම්පට්ච්ඡනාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. පටිසන්ධිතො භවඬගමෙව, භවඬගතො ආවජ්ජනමෙචාති එවං පවත්තචිත්තනියමවසෙනෙව. තම්පිති වුත්තිවිත්තම්පි. පටිසන්ධිභවඬගවිත්තාති විය එකුනවිසතිවිධමෙව හොති අත්ථතො හෙදාභාවතො.

භවගතිධීතිනිවාසෙසුති තීසු භවෙසු, පඤ්චසු ගතීසු, සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, නවසු සත්තාවාසෙසු ව. යො පනෙත්ථ අවිත්තකො, සො ඉධ න ගහෙතබ්බො විඤ්ඤාණකථාභාවතො. “එත්ථා”ති ඉදං “සංසරමානානං සත්තාන”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං. එත්ථ එතෙසු වුත්තනායෙන

සංසරමානෙසු සත්තෙසු යො පන අරහත්තං පාපුණාති සම්මාපටිපත්තිමත්වායාති අධිප්පායො. තස්ස අරහතො නිරුද්ධමෙව හොති චිත්තං අප්පටිසන්ධිකභාවතො.

ඉති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ චිත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

වෙදනාක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

456. වෙදෙන අනුභවනාකාරෙන අයිතං පචත්තං වෙදයිතං, වෙදයිතන්ති ලක්ඛිතබ්බධම්මජාතං වෙදයිතලක්ඛණං. තං පන අත්ථතො වෙදනා ඵලාති ආහ “වෙදයිතලක්ඛණං නාම වෙදනාවා”ති. අථ චා වෙදයිතං ලක්ඛණං එතිස්සාති කප්පනාසිද්ධං හෙදං නිස්සාය අඤ්ඤපදත්ථසමාසවසෙනාපි වෙදනාව වුව්වතීති ආහ “වෙදයිතලක්ඛණං නාම වෙදනාවා”ති. වෙදයති වෙදයතීති ඛ්‍යාපනිච්ඡාවසෙන වචනං වෙදනාය සවිසයෙ අභිණ්හප්පචත්තිදස්සනත්ථං. සභාවධම්මතො අඤ්ඤා කත්තා නත්ථීති දස්සනත්ථං කත්තුනිද්දෙසො. ඉතීති අනියමතො හෙතුඅත්ථො. බොති වචනාලඬිකාරමත්තං. තස්මාති තස්ස නියමනං. ඉදං චුත්තං හොති – යස්මා යථාපච්චයං ආරම්මණරසං අනුභවති, තස්මා වෙදනාති වුව්වතීති.

“කුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා”ති ඉදං කුසලාය වෙදනාය උපලක්ඛණං දට්ඨබ්බං. යා කාවි කුසලා වෙදනා, සබ්බා සා කුසලෙන විඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තාති, න පන තස්සා කුසලභාවසංසිද්ධිදස්සනත්ථං. න හි කුසලෙන විඤ්ඤාණෙන සම්පයොගතො කුසලාය වෙදනාය කුසලභාවො, අථ බො යොනියොමනසිකාරාදිකතො. තෙනාහ “ජාතිවසෙනා”ති. අකුසලාදීසුපි ඵසෙව නයො. යථා පන ජාතිවසෙන කුසලාදිවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තතාය තිවිධා, ඵවං යාව ඵකුනනචුතිවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තාති ඵකුනනචුතිවිධා වෙදිතබ්බා. සභාවහෙදතොති සම්පයුත්තභූමිආරම්මණාදිවසෙන ලබ්හමානං හෙදං අග්ගහෙත්වා කෙවලං සභාවකතහෙදතො ඵලාති අත්ථො.

“පඤ්චවිධා”ති වත්ථා තං පඤ්චවිධතං දස්සෙතුං “සුඛ”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ සුඛයතීති සුඛං, කායං, සම්පයුත්තධම්මෙ ව ලද්ධස්සාදෙ කරොතීති අත්ථො. සුච්ඡු චා බාදති, බණති චා කායිකං ආබාධන්ති සුඛං. සුකරං ඔකාසදානං එතස්සාති සුඛන්ති අපරෙ. දුක්ඛයතීති දුක්ඛං, කායං, සම්පයුත්තධම්මෙ ව විබාධතීති අත්ථො. දුච්ඡු චා බාදති, බණති චා කායිකං අස්සාදන්ති දුක්ඛං. දුක්කරං ඔකාසදානං එතස්සාති දුක්ඛන්ති අපරෙ. සොමනස්සුපෙක්ඛානං සද්දත්ථො හෙට්ඨා චුත්තොයෙව. දොමනස්සස්ස සොමනස්සෙ චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. කිං පන කාරණං මානසෙතරසානාසාතවසෙන සුඛං, දුක්ඛඤ්ච විහජිත්වා චුත්තං “සුඛං සොමනස්සං දුක්ඛං දොමනස්ස”න්ති,

උපෙක්ඛා පන මානසී, ඉතරා ව එකධාව චුත්තාති? හෙදාභාවතො. යථා හි අනුග්ගහපසාතකතාය සුබදුක්ඛාති අඤ්ඤා කායස්ස අනුග්ගහමුපසාතඤ්ච කරොන්ති, අඤ්ඤා මනසො, න ඵලමුපෙක්ඛා. තස්මා හෙදාභාවතො එකධාව උපෙක්ඛා චුත්තාති.

තත්ථ යෙන සභාවහෙදෙන වෙදනා පඤ්චවිධා, සා පචත්තිට්ඨානෙ දස්සිතෙ සුපාකටා හොතීති පචත්තිට්ඨානං තාව දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදි ආරද්ධං. අකුසලවිපාකෙනාති එත්ථාපි “කායවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්ත”න්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. යථා අධිකරණිමත්ථකෙ කප්පාසපිච්ඡිණ්ඩං යිපෙත්වා අයොකුටෙන පහරන්තස්ස පිච්ඡිණ්ඩං අතික්කමිත්වා කුටං අධිකරණං ගණහාති, නිසංසො බලවා හොති, ඵලං පටිසට්ඨනානිසංසස්ස බලවහාවතො ඉටියෙ, ඉටියමජ්ඣන්තෙ ව ආරම්මණෙ කායවිඤ්ඤාණං සුබසහගතං හොති. අනිටියෙ, අනිටියමජ්ඣන්තෙ ව දුක්ඛසහගතන්ති ආහ “කුසල...පෙ.... දුක්ඛ”න්ති. කාමාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණාති පඤ්ච කම්මාරම්මණවසෙන සොමනස්සසහගතාති හොන්ති, රූපාවචරවිපාකාති චත්තාරි කම්මවසෙන, සෙසාති තෙරස කාමාවචරාති, අට්ඨ රූපාවචරාති, ද්වන්තිංස ලොකුත්තරාති, යථාරහං වෙතොහිසඬ්ඛාරාරම්මණපාදකාදිවසෙන සොමනස්සසහගතාති හොන්තිති ආහ “සොමනස්සං ද්වාසට්ඨියා විඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්ත”න්ති. දොමනස්සං ද්විහි අකුසලවිඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තං වෙතොහිසඬ්ඛාරාරම්මණාදිවසෙන.

අවසෙසපඤ්චපඤ්ඤාසායාති යථාචුත්තාති ඡසට්ඨි විඤ්ඤාණාති යිපෙත්වා අවසෙසාය පඤ්චපඤ්ඤාසාය. තත්ථ කුසලාකුසලවිපාකාති ඉටියානිටියෙසු නිබ්බිකප්පකාති සුබදුක්ඛසම්පයුත්තාති හවිතුං යුත්තාතිපි ද්විත්තං පිච්ඡිණ්ඩානං විය ද්විත්තං ද්විත්තං උපාදාරූපානං සට්ඨනානිසංසස්ස මන්දභාවතො චක්ඛාදිසන්තිස්සිතාති අට්ඨපි විඤ්ඤාණාති සබ්බත්ථ උපෙක්ඛාසම්පයුත්තානෙව හොන්ති, තථා බලවපච්චයතාය සුබදුක්ඛානං තෙසඤ්ච තදභාවතො. අපුබ්බාරම්මණනිස්සයප්පචත්තීති ආවජ්ජනසම්පට්ඨිජනවිඤ්ඤාණාති, අසදිසානන්තරප්පච්චයං කිරියාරම්භස්ස ආදිභූතං වොට්ඨබ්බනං, කායදුක්ඛපට්ඨානතාය අකුසලඵලස්ස තදුපනිස්සයභූතං අකුසලවිපාකපට්ඨිසන්ධිආදි, ඉටියමජ්ඣන්තාරම්මණප්පචත්තීති කාමාවචරකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණාති ව උපෙක්ඛාසහගතාතියෙව හොන්ති. කම්මවසෙන වා විපාකානුභවනස්ස ඉටියානිටියාරම්මණෙසු අදුක්ඛමසුබහාවො යුත්තො. සති ව විපාකභූතාය උපෙක්ඛාය සුබදුක්ඛමජ්ඣන්තහාවෙ කම්මාරම්මණවසෙන කුසලවිපාකාය ඉටියහාවො, අකුසලවිපාකාය අනිටියහාවො ව වෙදිතබ්බො. අවසිටියාති පන සත්තතිංස විඤ්ඤාණාති වෙතොහිසඬ්ඛාරාරම්මණපාදකාදිවසෙන උපෙක්ඛාසම්පයුත්තාති හොන්තිති ඵලං පඤ්චපඤ්ඤාසාය විඤ්ඤාණෙහි උපෙක්ඛාය සම්පයුත්තතා වෙදිතබ්බො.

සලක්ඛණං නාම ධම්මානං අනඤ්ඤසාධාරණො සභාවො, අනුභවනඤ්ච සබ්බවෙදනානං සාධාරණලක්ඛණන්ති තං පටිනියතෙන ආරම්මණෙන නියමෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “ඉට්ඨචොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛ”න්ති තස්ස බ්‍යභිචාරාභාවතො. භුසං බුහනං වඩ්ඪනං උපබුහනං. තයිදං කාමඤ්ච චෙතසිකසුඛෙපි ලබ්භති, තං පන සචිකප්පකං චෙතොභිසම්බාරවසෙනාපි භොති. ඉදන්තු නිබ්බිකප්පකං සභාවසිද්ධත්තා තතො සාතිසයන්ති ආහ “සම්පයුත්තානං උපබුහනරස”න්ති. අස්සාදියතීති අස්සාදො, සුඛාවෙදනා. තෙනාහ භගවා “යං, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදො”ති (සං. නි. 3.26). කායනිස්සිතත්තා කායෙ භවො කායිකො, සො ඵච අස්සාදො තථා පච්චුපතිට්ඨතීති කායිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං. කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං අනඤ්ඤවත්ථුකත්තා.

දුක්ඛස්ස ලක්ඛණාදීති වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බානි.

සභාවතො, පරිකප්පතො වා ඉට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අනුභවනලක්ඛණං ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං. තෙනාහ “යථා තථා වා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරස”න්ති, යථාභූතෙන වා අයථාභූතෙන වා ඉට්ඨාකාරෙන ආරම්මණස්ස සංභුඤ්ජනරසං, පච්චනුභවනකිච්චන්ති අත්ථො. “පස්සද්ධිපදට්ඨාන”න්ති ඉදං “පස්සද්ධිකායො සුඛං වෙදෙතී”ති (සං. නි. 5.376; අ. නි. 11.12) සුත්තපදං නිස්සාය වුත්තං, තං පන නිරාමිසසොමනස්සවසෙන වෙදිතබ්බං.

සොමනස්සෙ වුත්තවිපරියායෙන දොමනස්සස්ස ලක්ඛණාදීති වෙදිතබ්බානි. දොමනස්සස්ස කාමධාතුයං උප්පජ්ජනතො ඵකන්තෙන හදයවත්ථුපදට්ඨානතා තතො විසෙසො.

මජ්ඣත්තස්ස, ආරම්මණස්ස මජ්ඣත්තං වා වෙදයිතං අනුභවනං ලක්ඛණං ඵතිස්සාති මජ්ඣත්තවෙදයිතලක්ඛණං. මජ්ඣත්තානුභවනතො ඵච සම්පයුත්තානං නාතිඋපබුහනම්ලාපනරසා. “සන්තභාවපච්චුපට්ඨානා”ති ඉදං අනවජ්ජාය නිරාමිසාය උපෙක්ඛාය වසෙන වෙදිතබ්බං, න සබ්බාය.

ඉති වෙදනාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

457. සඤ්ජානනලක්ඛණං නාම සඤ්ඤාවානිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

කාමං වෙදනායපි විජ්ජයුත්තං විඤ්ඤාණං නත්ථි, තස්සා පන සභාවතො භින්නත්තා කායපි වෙදනාය සම්පයුත්තම්පි කායපි විජ්ජයුත්තං භොති. සඤ්ඤාය පන ඊදිසං නත්ථිති ආහ “න හි තං විඤ්ඤාණං...පෙ.... සඤ්ඤායා”ති.

සබ්බාවාති චතුහුම්කාපි. අථ වා යථා වෙදනා භින්නසභාවත්තා හෙදනලක්ඛණාදිතො වුත්තා, න ඵ්වමයං, අයං පන සබ්බාව සඤ්ජානනලක්ඛණා. නිලාදිහෙදස්ස ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං සඤ්ඤං කත්වා ජානනං ලක්ඛණං ඵ්තිස්සාති සඤ්ජානනලක්ඛණා. තථා හි සා අභිඤ්ඤාණෙන සඤ්ජානනතො පච්චාභිඤ්ඤාණරසාති වුච්චති. නිමිත්තෙන හි පුන සඤ්ජානනකිච්චා පච්චාභිඤ්ඤාණරසා. තස්සා වඩ්ඪකිස්ස දාරුම්හි අභිඤ්ඤාණං කත්වා තෙන අභිඤ්ඤාණෙන පච්චාභිජානනකාලෙ පවත්ති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ “තදෙවෙත”න්තිආදි. පුන සඤ්ජානනස්ස පච්චයො පුනසඤ්ජානනපච්චයො, තදෙව නිමිත්තං පුන...පෙ.... නිමිත්තං, තස්ස කරණං, පුන...පෙ.... කරණං, පුනසඤ්ජානනපච්චයහුතං වා නිමිත්තකරණං පුන...පෙ.... කරණං, තදස්සා කිච්චන්ති පුනසඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා. පුනසඤ්ජානනනිමිත්තකරණං නිමිත්තකාරිකාය, නිමිත්තෙන සඤ්ජානනන්තියා ව සබ්බාය සඤ්ඤාය සමානං යොජෙතබ්බං. අභිනිවෙසකරණං “ඉදමෙව සච්ච”න්ති (ම. නි. 2.187, 202, 203, 427; ම. නි. 3.27-29) සඤ්ඤාභිනිවෙසමත්තෙනෙව දට්ඨබ්බං. යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා අවිකප්පසභාවත්තා. ඤාණසම්පයුත්තා පන සඤ්ඤා ඤාණමෙව අනුචත්තති, තස්මා අභිනිවෙසකාරිකා, විපරීතග්ගාහිකා ව න භොති. ඵ්තෙනෙව සමාධිසම්පයුත්තතාය අවිරට්ඨානතා ව න භොතීති වෙදිතබ්බා. ඵ්වං රාගදිට්ඨිමානාදිසම්පයුත්තාය සඤ්ඤාය රාගාදිඅනුචත්තිකභාවොති.

ඉති සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

සඬ්ඛාරක්ඛන්ධකථාවණ්ණනා

458. රාසිකරණලක්ඛණන්ති සම්පිණ්ඩනලක්ඛණං, තතො සඬ්ඛාරා ආයුහනරසා වුච්චන්ති. වෙතනාපධානතාය හි සඬ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මා ඵ්වං වුත්තා. තෙනෙවාහ “කිං පන තන්ති සඬ්ඛාරායෙවා”තිආදි. තත්ථ සඬ්ඛතමහිසඬ්ඛරොන්තීති යථා අත්තතො ඵ්ලං සඬ්ඛතං සම්මදෙව නිජ්ඵන්තං භොති, ඵ්වං අභිසඬ්ඛරොන්තීති අත්ථො. විජ්ජාරපච්චුපට්ඨානාති ඵ්ත්ථ විජ්ජාරො නාම විජ්ජාරවත්තතා, තස්මා සබ්බාපාරපච්චුපට්ඨානාති අත්ථො.

තස්මිං තස්මිං චිත්තෙ උප්පන්නෙ නියමෙන උප්පජ්ජනතො නියතා. සරූපෙන ආගතාති එවං පිට්ඨිවත්තකෙ අකත්වා පාළියා සරූපෙනෙව ආගතා. කදාවිදෙව උප්පජ්ජනතො න නියතාති අනියතා. යදිපි අනියතා එකජ්ඣං න උප්පජ්ජන්ති, තස්මිං පන චිත්තෙ උප්පජ්ජනධම්මතාය “ඡත්තිංසා”ති වුත්තං. තෙනාහ “උප්පජ්ජමානාපි ච න එකතො උප්පජ්ජන්ති”ති.

459. චූසනීති කත්තුනිද්දෙසො. යං තත්ථ කාරණං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. චූසන්ති එතෙනාති වා එස්සො. සම්පයුත්තධම්මා හි ආරම්මණෙ පවත්තමානා තං චූසනලක්ඛණෙන එස්සෙන චූසන්තා විය හොන්ති. ආරම්මණචූසනමත්තං වා එස්සොති සාධනත්තයම්පි යුජ්ජතෙව. සභාවධම්මෙසු කත්තුකරණසාධනවචනං තදාකාරසමාරොපනතො පරියායකථා, භාවසාධනවචනමෙව නිජ්ජරියායකථාති වුත්තං “චූසනලක්ඛණො”ති. අයඤ්ඡිතිආදි යථාවුත්තලක්ඛණාදිසමත්ථනං. යදි අයං ධම්මො චෙතසිකො, ස්වායං අරූපධම්මො සමානො කථං චූසනලක්ඛණො, සඬ්ඝට්ඨනරසාදිකො ච හොතිති අන්තොලීනං වොදනං හදයෙ යපෙත්වා තස්ස සොධනත්ථං “අරූපධම්මොපි සමානො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ “චූසනාකාරෙනෙව පවත්තති”ති ඉමිනා අරූපස්සාපි තස්ස ධම්මස්ස අයං සභාවොති දස්සෙති. සා ච තස්ස චූසනාකාරජ්ජවත්ති අම්බිලඅම්බපක්කාදිං බාදන්තං පස්සන්තස්ස පරස්ස ඛෙළුප්පත්ති, පරං විබාධියමානං දිස්වා දයාලුකස්ස සරිරකම්පනං, රුක්ඛසාඛග්ගෙ දුට්ඨිතං පුරිසං දිස්වා භූමියං ධීතස්ස භීරුකපුරිසස්ස ජඬ්ඝවලනං, පිසාවාදිභාගිකබ්බං දිස්වා උභරුමම්හොති එවමාදිසු පරිබ්‍යන්තා හොති.

එකදෙසෙනාති කට්ඨද්වයාදි විය අත්තනො එකපස්සෙන. අනල්ලියමානොපීති අසංසිලියමානොපි. රූපසද්දෙහි සහ එස්සස්ස සාමඤ්ඤං අනල්ලියමානසඬ්ඝට්ඨනමෙව, න විසයභාවො. යථා රූපසද්දා චක්ඛුසොතාති අනල්ලියමානා එව “චූසිත”න්තිආදිනා වුත්තා, එවං එස්සස්සාපි ආරම්මණචූසනසඬ්ඝට්ඨනානීති. සඬ්ඝට්ඨනඤ්ච එස්සස්ස චිත්තාරම්මණානං සන්තිපතනභාවො එව. තෙනාහ “චිත්තමාරම්මණඤ්ච සඬ්ඝට්ඨෙති”ති. කිච්චට්ඨෙන රසෙන සඬ්ඝට්ඨනරසතා වුත්තා, චත්ථාරම්මණසන්තිපාතෙන වා සම්පජ්ජන්ති සඬ්ඝට්ඨනසම්පත්තිකො එස්සො සඬ්ඝට්ඨනරසො වුත්තො. යථා “ද්වෙ පාණි වජ්ජෙය්‍යු”න්තිආදිසු (මි. ප. 2.3.8) පාණිස්ස පාණිමිහි සඬ්ඝට්ඨනං තබ්බිසෙසභූතා රූපධම්මා, එවං චිත්තස්ස ආරම්මණෙ සඬ්ඝට්ඨනං තබ්බිසෙසභූතො එකො චෙතසිකධම්මො දට්ඨබ්බො. “තිණ්ණං සඬ්ඝති එස්සො”ති (ම. නි. 1.204; 3.421, 425, 426; සං. නි. 2.43-44; 4.60) වචනතො චක්ඛුරූපවිඤ්ඤාණාදිනං සඬ්ඝතිවසෙන ගහෙතබ්බත්තා ආහ “තිකසන්තිපාතසඬ්ඛාතස්සා”තිආදි. තස්ස එස්සස්ස කාරණභූතො තදනුරූපො සමන්තාභාරො තජ්ජාසමන්තාභාරො. ඉන්ද්‍රියස්ස තදහිමුඛභාවො, ආවජ්ජනාය ච ආරම්මණකරණං විසයස්ස පරික්ඛතතා අභිසඬ්ඛතතා, විඤ්ඤාණස්ස

විසයභාවකරණන්ති අත්ථො. යථා නිව්වම්මා ගාවී යං යං යානං උපගතා, තත්ථ තත්ථ දුක්ඛමෙව පාපුණාති, එවං එස්සෙ සති වෙදනා උප්පජ්ජතෙව. වෙදනා ච දුක්ඛසල්ලාදිසභාවාති වුත්තං “වෙදනාධිට්ඨානභාවතො පන නිව්වම්මගාවී විස දට්ඨබ්බො”ති.

460. අභිසන්දහති පබන්ධනි පවත්තෙති. චෙතනාභාවො ඛ්‍යාපාරභාවො. ආයුහනං චෙතයනං ඊරියනං. සංවිදහනං විචාරණං. ආයුහනරසාය චෙතනාය පවත්තමානාය සබ්බෙපි සම්පයුත්තධම්මා යථාසකං කිව්වජ්ජසුතා හොන්තීති සා සකිව්වපරකිව්වසාධිකා වුත්තා. ඡෙට්ඨසිස්සො පරෙ සජ්ඣායනෙ උයොයාඡෙන්නො සයම්පි සජ්ඣායති. මහාවඨිසකිම්හි වඨිසකිකම්මං කාතුමාරද්ධෙ ඉතරෙපි කරොන්තියෙව. උස්සාහනභාවෙනාති ආදරකරණභාවෙන. සා හි සයං ආදරභූතා සම්පයුත්තධම්මෙ ආදරයතීති. ආයුහනවසෙන උස්සාහනං දට්ඨබ්බං, න වීරියුස්සාහවසෙන.

461. වීරභාවොති යෙන වීරො නාම හොති, සො ධම්මොති අත්ථො. විධිනා ඊරෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති වා වීරියං, උස්සාහො, තංතංකිව්වසමාරම්භො, පරක්කමො වා. උපත්ථම්භනං සම්පයුත්තධම්මානං කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්වා ධාරණං අනුබලජ්ජදානං, සම්පග්ගණ්හනං වා. සංසිදනපටිපක්ඛො ධම්මො අසංසිදනං, න සංසිදනාභාවමත්තන්ති අසංසිදනභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති වුත්තං “අසංසිදනභාවපච්චුපට්ඨාන”න්ති. සංවෙගපද්ධිනාන්ති අට්ඨසංවෙගපුබ්බිකාය (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.418) කුසලකිරියාය වීරියාරම්භවත්ථුපද්ධිනං. “මග්ගො ගන්තබ්බො හොති, මග්ගො ගතො, කම්මං කාතබ්බං, කම්මං කතං, අප්පමත්තකො ආබාධො උප්පන්නො, ගිලානා වුට්ඨිතො හොති, අවිරවුට්ඨිතො ගෙලඤ්ඤා, ගාමං වා නිගමං වා පිණ්ඩාය විවරන්නො න ලහති ලුඛස්ස වා පණ්ණස්ස වා හොජනස්ස යාවදත්ථං පාරිපුරිං, ලහති...පෙ.... පාරිපුරි”න්ති එවං වුත්තාති එතාති අනුරූපපච්චවෙක්ඛණාසහිතාති අට්ඨ වීරියාරම්භවත්ථුති, තංමුලකාති වා පච්චවෙක්ඛණාති.

462. අත්තනා අනුපාලෙතබ්බානං සහජාතධම්මානං අනුපාලනං ජීවිතස්ස ඛ්‍යාපාරො, තඤ්ච නෙසං ජීවනන්ති තං තස්ස කාරණභාවං පුරක්ඛත්වා වුත්තං “ජීවන්ති තෙනා”ති. තම්පි වස්ස අත්ථතො ජීවනමෙවාති ආහ “ජීවනමත්තමෙව වා ත”න්ති.

463. ආධියතීති යපෙති. අවිසාරො අත්තනො එව අවිසරණසභාවො. අවික්ඛෙපො සම්පයුත්තානං ධම්මානං අවික්ඛිත්තතා. යෙන සම්පයුත්තා අවික්ඛිත්තා හොන්ති, සො ධම්මො අවික්ඛෙපොති. අවුපසමලක්ඛණස්ස වික්ඛෙපස්ස පටිපක්ඛතාය විත්තස්ස උපසමනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨතීති

උපසම්පව්වුපට්ඨානො. විසෙසතොති යෙභුයොන. සුඛවිරහිතොපි හි අත්ථි සමාධිති. දීපවිච්චිදස්සනෙන සන්තානාධිතිභාවං සමාධිස්ස දස්සෙති.

464. සද්දහන්ති ඵතායාති සද්දහනකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපව්වභාවෙන සද්ධාය පව්වයනං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථාපව්වයභාවෙ සති පුග්ගලො සද්දහතීති වොභාරො හොති. සද්දහනං සද්ධෙය්‍යවත්ථුනො පත්තියායනං, තං ලක්ඛණං ඵතිස්සාති සද්දහනලක්ඛණං. ඔකප්පනලක්ඛණාති අනුපවිසිත්වා ඵවමෙතන්ති කප්පනලක්ඛණං. කාලුස්සියමලං විධමෙත්වා සම්පයුත්තානං, පුග්ගලස්සෙව වා පසාදනං අනාවලභාවකරණං රසො ඵතිස්සාති පසාදනරසා. පක්ඛන්දනං අධිමුච්චනවසෙන ආරම්මණස්ස අනුපවිසනං. අකාලුසභාවො අකාලුස්සියං, අනාවලභාවොති අත්ථො. පසාදනීයට්ඨානෙසු පසාදවිපරීතං අකුසලං අස්සද්ධියං, මිච්ඡාධිමුත්ති ව, තප්පව්වනීකොව පසාදභූතො වත්ථුගතො නිව්ඡයො අධිමුත්ති, න යෙවාපනකාධිමොක්ඛො. රතනත්තයං, කම්මං, කම්මඵලඤ්ච සද්ධෙය්‍යවත්ථු. සප්පුරිසසංසෙවනසද්ධම්මසවනයොනියොමනසිකාරධම්මානුධම්මප්පට්පත්ති යො සොතාපත්තියඬිගානි. කුසලධම්මානං ආදානෙ හත්ථං විය, සබ්බසම්පත්තිසම්පදානෙ විත්තං විය, අමතකසිඵලඵලනෙ ඛිජං විය දට්ඨබ්බො.

465. සරන්ති තායාති සරණකිරියාය පවත්තමානානං ධම්මානං තත්ථ ආධිපව්වභාවෙන සතියා පව්වයනං දස්සෙති. තස්සා හි ධම්මානං තථාපව්වයභාවෙ සති තංසමඬිගිපුග්ගලො සරතීති වොභාරො හොති. උදකෙ අලාබ්ඛු විය පිලවිත්වා ගන්තුං අදත්වා පාසාණස්ස විය නිව්වලස්ස ආරම්මණස්ස ධ්වපනං සරණං අසම්මුට්ඨතාකරණං අපිලාපනං. සම්මොසපව්වනීකං කිව්වං අසම්මොසො, න සම්මොසාභාවමත්තං. “සතාරක්ඛෙන චෙතසා”ති (අ. නි. 10.20) වචනතො ආරක්ඛපව්වුපට්ඨානා. අඤ්ඤතො ආගන්ත්වා විත්තවිසයෙ අහිමුඛො භවති ඵතායාති විසයාහිමුඛභාවො, සති. සතියා වත්ථුභූතා කායාදයොව කායාදිසතිපට්ඨානානි, සති ඵව වා පුරිමා පවිජ්මාය පදට්ඨානං.

466. කායදුච්චරිතාදීහීති හෙතුමිහි කරණවචනං. හිරියතීති ලජ්ජාකාරෙන ජිගුච්ඡති. තෙහියෙවාති කායදුච්චරිතාදීහියෙව. ඔත්තප්පතීති උබ්බිජ්ජති. හිරි පාපධම්මෙ ගුථං විය පස්සන්ති ජිගුච්ඡතීති ආහ “පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරි”ති. ඔත්තප්පං තෙ උණ්හං විය පස්සන්තං තතො උත්තසතීති වුත්තං “උත්තසලක්ඛණං ඔත්තප්ප”න්ති. වුත්තප්පකාරෙතාති ලජ්ජාකාරෙන, උත්තසාකාරෙන ව. අත්තගාරවපදට්ඨානා හිරි අජ්ඣත්තසමුට්ඨානතාය, අත්තාධිපතිතාය ව. පරගාරවපදට්ඨානං ඔත්තප්පං බහිද්ධාසමුට්ඨානතාය, ලොකාධිපතිතාය ව. තමෙවත්ථං පාකට්තරං කාතුං “අත්තානං හී”තිආදි වුත්තං.

අජ්ඣත්තසමුට්ඨානාදිතා ච හිරිඛත්තජපානං තත්ථ තත්ථ පාකට්ඨාවෙන චුත්තා, න පනෙනෙසං කදාපි අඤ්ඤමඤ්ඤවිජ්ජයොගා. න හි ලජ්ජනං නිබ්භයං, පාපභයං චා අලජ්ජනං අත්ථීති. ලොකපාලකාති එත්ථ “ද්වෙමෙ, හික්ඛෙව, සුක්කා ධම්මා ලොකං පාලෙන්ති”ති (අ. නි. 2.9; ඉතිවු. 42) සුත්තපදං අත්තාධිපති, ලොකාධිපතිභාවෙ ච “සො අත්තානංයෙව අධිපතිං කරිත්වා, සො ලොකංයෙව අධිපතිං කරිත්වා”ති (අ. නි. 3.40) ච සුත්තපදානි ආහරිත්වා වත්තබ්බානි.

467. යස්මා ලොහපට්ඨකංඛො අලොභොති යෙ ධම්මා තෙන සම්පයුත්තා, තංසමඛිගිනො චා සත්තා තෙන න ලුබ්භන්ති, සයං කදාපි න ලුබ්භතෙව, අත්ථතො චා අලුබ්භනාකාරො එව ච භොති, තස්මා චුත්තං “න ලුබ්භන්ති”තිආදි. එසෙව නයොති “න දුස්සන්ති තෙනා”තිආදිතා කාරකත්තයයොජනං අතිදිසති. අගෙධො අගිජ්ඣනං අනභිකඛිඛනං. අලග්ගභාවො අනාසත්තතා. අපරිග්ගභො කස්සපි වත්ථුතො මමත්තවසෙන අසඛිගභො. අනල්ලිතො භාවො අධිජ්ජායො එතස්සාති අනල්ලිනභාවො. එවඤ්චි උපමාය සමෙති.

468. චණ්ඩිකස්ස භාවො චණ්ඩික්කං, කොපො. තජ්ජට්ඨකංඛො අචණ්ඩික්කං, අබ්‍යාපාදො. අවිරොධො අවිග්ගභො. අනුකුලමිත්තො අනුවත්තකො. විනයරසොති විනයනරසො. සොම්මභාවො මෙජ්ජනවසෙන හිලාදනීයතා.

469. ධම්මානං යො යො සභාවො යථාසභාවො, තස්ස තස්ස පටිවිජ්ඣනං යථාසභාවපට්ඨෙධො. අක්ඛලිතං අවිරජ්ඣිත්වා පට්ඨෙධො අක්ඛලිතපට්ඨෙධො. විසයස්ස ධ්‍යානං තජ්ජට්ඨිජාදකසම්මොහන්ධකාරවිධමනං විසයොභාසනං. කත්ථවිජි විසයෙ අසම්මුශ්භනාකාරෙනෙව පච්චුපතිට්ඨති, සම්මොහපට්ඨකත්තය චා තදභාවං පච්චුපට්ඨපෙතීති අසම්මොහපච්චුපට්ඨානො. සබ්බකුසලානං මූලභූතාති සබ්බෙසං චතුර්මකකුසලධම්මානං සුජ්ජතිට්ඨිතභාවසාධනෙන පතිට්ඨාභූතා, න තෙසං කුසලභාවසාධනෙන. යදි හි තෙසං කුසලභාවො කුසලමූලපට්ඨිද්ධො සියා, එවං සති තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා න සියා. න හි තෙ තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙන්ති, න ච පච්චයා න භොන්ති. චුත්තඤ්ඤෙන “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.1). යථා ච කුසලභාවො, එවං අබ්‍යාකතභාවොපි අබ්‍යාකතමූලජ්ජට්ඨිද්ධො සියා. තථා සති අහෙතුකචිත්තානං අබ්‍යාකතභාවො එව න සියා, අකුසලෙසු ච යත්ථ එකංයෙව මූලං, තස්ස අකුසලභාවො න සියා, උභයමිති භොතියෙව. තස්මා න මූලජ්ජට්ඨිද්ධො කුසලාදිභාවො, අථ ඛො

යොනියොමනසිකාරාදිපට්ඨෙධො. තෙසං පන සුඡ්පතිට්ඨිතභාවසාධනානි මූලානීති ගහෙතබ්බං.

470. පස්සම්භනං දරථවූපසමො. කායසද්දො සමුහවාචී, සො ච බො වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයවසෙනාති ආහ “කායොති වෙන්ථ වෙදනාදයො තයො බන්ධා”ති. තෙනෙවාහ “තත්ථ කතමා තස්මීං සමයෙ කායපස්සද්ධිං හොති? යා තස්මීං සමයෙ වෙදනාක්ඛන්ධස්සා”තිආදි (ධ. ස. 40). දරථො සාරම්භො, දොමනස්සපච්චයානං උද්ධච්චාධිකානං කිලෙසානං, තථාපචත්තානං වා චතුත්තං බන්ධානං එතං අධිවචනං. දරථනිම්මද්දනෙන පරිලාභපරිප්පන්දවිරහිතො සිතිභාවො අපරිප්පන්දසිතිභාවො. උද්ධච්චප්පධානා කිලෙසා උද්ධච්චාදිකිලෙසා, උද්ධච්චං වා ආදිං කත්වා සබ්බකිලෙසෙ සඬගණ්ණාති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

ගරුභාවො දන්ධතා, ටීනමිද්ධාධිකානං, තථාපචත්තානං වා චතුත්තං බන්ධානං එතං අධිවචනං. දන්ධතාය පටිපක්ඛො අදන්ධතා, න දන්ධතාය අභාවමත්තං.

ථද්ධභාවො ථම්භො, දිට්ඨිමානාධිකානං, තප්පධානානං වා චතුත්තං බන්ධානමෙතං නාමං. ථද්ධභාවනිම්මද්දනෙනො එව කත්ථවි ආරම්මණෙ අප්පට්ඨතාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා තත්ථ අප්පට්ඨානං පච්චුපට්ඨාපෙන්නීති අප්පට්ඨානපච්චුපට්ඨානා.

කම්මනි සාධු කම්මඤ්ඤං, න කම්මඤ්ඤං අකම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො අකම්මඤ්ඤභාවො, දානසීලාදිපුඤ්ඤකිරියායං අයොග්ගතා. අත්ථතො කාමච්ඡන්දාදිසංකිලෙසධම්මා, තප්පධානා වා චත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා. කම්මඤ්ඤභාවෙනෙව සම්පන්නාකාරෙන ආරම්මණස්ස ගහණං ආරම්මණකරණසම්පත්ති. චුත්තාවසෙසා කාමච්ඡන්දාදයො, තදෙකට්ඨා ච සංකිලෙසධම්මා අවසෙසනීවරණාදයො. විනිබන්ධනිම්මද්දනෙන සුඛප්පචත්තිහෙතුතාය පසාදනීයවත්ථුසු පසාදාවහා. සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති යථා සුවණ්ණවිසුද්ධි අපගතකාළකා අලභිකාරවිකතිවිනියොගක්ඛමා, එවමයම්පි සංකිලෙසවිගමෙන හිතකිරියාවිනියොගක්ඛමා.

කායචත්තානං ගෙලඤ්ඤං, අස්සද්ධියාදි, තදෙකට්ඨා ච පාපධම්මා. ගෙලඤ්ඤපටිපක්ඛො අගෙලඤ්ඤං, තබ්භාවො ලක්ඛණං එතාසන්නි අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා. යථාචුත්තගෙලඤ්ඤනිම්මද්දනෙනෙව නත්ථි එතාසං ආදීනවො දොසො, න වා එතා ආදීනං කපණං වන්නි පචත්තන්නීති නිරාදීනවා, තෙනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨන්ති, තං වා සම්පයුත්තෙසු පච්චුපට්ඨාපෙන්නීති නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා.

කායසම්බන්ධී, චිත්තසම්බන්ධී ව උජුභාවොති ලක්ඛිතබ්බතාය කායචිත්තඅප්පවලක්ඛණා. කායචිත්තානං නඤ්ඤාසිසවන්දකොට්ඨොමුත්තවඤ්ඤාසඤ්ඤානානං කුට්ඨොවානං නිම්මද්දනතො කායචිත්තකුට්ඨොවානිම්මද්දනරසා. තතො එව සබ්බථාපි අප්පිමහභාවෙන පච්චුපතිට්ඨන්ති, සම්පයුත්තානං වා අප්පිමහනං පච්චුපට්ඨපෙත්තීති අප්පිමහතාපච්චුපට්ඨානා. “සන්තදොසපට්ඨිජාදනලක්ඛණා මායා, අසන්තදොසසම්භාවනලක්ඛණං සායෙය්‍ය”න්ති එවං වුත්තා තදාකාරප්පවත්තා අකුසලා බන්ධා, තදෙකට්ඨා ව සංකිලෙසධම්මා මායාසායෙය්‍යාදිකා. එත්ථ ව චිත්තපස්සද්ධිආදීහි චිත්තමෙව පස්සද්ධං, ලහු, මුදු, කම්මඤ්ඤං, පගුණං, උජු ව හොති. කායපස්සද්ධිආදීහි පන රූපකායොපි. තෙනෙවෙත්ථ භගවතා ධම්මානං දුට්ඨතා වුත්තා, න සබ්බන්ථ.

471. ඡන්දනං ඡන්දො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතා. “ඡන්දො කාමො”තිආදීසු (විභ. 564) පන තණ්හාපි වුච්චති, “ඡන්දං ඡනෙති වායමති”තිආදීසු (විභ. 432) විරියමිපිති තතො නිවත්තනත්ථං “කත්තුකාමතායෙනං අධිවචන”න්ති වුත්තං. කත්තුකාමතා වුච්චති කරණිච්ඡා. චෙනසිකස්ස ව ධම්මස්ස සාරම්මණත්තා කරණිච්ඡා නාම ආලම්බනස්ස ආලම්බිතුකාමතාමුබ්බෙනෙව හොතීති ආරම්මණකරණිච්ඡාලක්ඛණො ඡන්දො කත්තුකාමතාලක්ඛණො වුත්තො. තෙනෙවාහ “ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො”ති ව. යදග්ගෙන පනායං අත්තනො ආරම්මණපරියෙසනරසො, තදග්ගෙන සම්පයුත්තානම්පි හොතියෙව එකාරම්මණතාය තෙන තෙසං. තෙනෙවාහ “ආරම්මණග්ගහණෙ වායං චෙනසො හත්ථප්පසාරණං විය දට්ඨබ්බො”ති. ස්වායං කුසලෙසු උප්පන්නො කුසලච්ඡන්දොති වුච්චති යොනියොමනසිකාරසමුට්ඨානත්තා.

472. අධිමුච්චනං ආරම්මණෙ සන්තිට්ඨානවසෙන වෙදිතබ්බං, න පසාදනවසෙන. යථා තථා වා හි ආරම්මණෙ නිච්ඡයනං අධිමුච්චනං අනධිමුච්චන්තස්ස පාණාතිපාතාදීසු, දානාදීසු වා පවත්තියා අභාවා, සද්ධා පන පසාදනීයෙසු පසාදාධිමොක්ඛාති අයමෙතෙසං විසෙසො. වොට්ඨබ්බනං පන යථා සන්තීරිතෙ අත්ථෙ නිච්ඡයනාකාරෙන පවත්තිත්වා පරතො ත්තමානානං තථා පවත්තියා පච්චයො හොති. යදි එවං, විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙසු කථන්ති? තෙසම්පි එකංසෙනෙව සංසප්පනාකාරස්ස පච්චයතාය දට්ඨබ්බං. දාරකස්ස විය ඉතො විතො ව සංසප්පනස්ස “කරිස්සාමි න කරිස්සාමි”ති අනිච්ඡයස්ස පටිපක්ඛිකිරියා අසංසප්පනං, යෙසු චිත්තුප්පාදෙසු අයං සන්තිට්ඨානලක්ඛණො අධිමොක්ඛො, තෙසං ආරම්මණධම්මො එව සන්තිට්ඨෙය්‍යධම්මො.

473. කිරියා කාරොති කාරසද්දස්ස භාවසාධනතමාහ. මනම්හි කාරොති මනසි ආරම්මණස්ස කරණං. යෙන හි මනො ආරම්මණෙ කිරියති

ආරම්මණෙනස්ස සංයොජනතො, තතො එව තෙන ආරම්මණමිපි මනසි කරියතීති. පුරිමමනතොති භවච්ඡිගමනතො. විසදිසමනන්ති විථිජවනං මනං කරොතීති මනසිකාරසාමඤ්ඤෙන විථිජවනපටිපාදකෙ දස්සෙති.

සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණාහිමුඛං සාරෙන්තො විය හොතීති මනසිකාරො සාරණලක්ඛණො වුත්තො. සතියා අසම්මුස්සනවසෙන විසයාහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානතා, මනසිකාරස්ස පන සංයොජනවසෙන ආරම්මණාහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානතාති අයමෙනෙසං විසෙසො. ආරම්මණපටිපාදකස්ස සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නතාවචනං ඉතරමනසිකාරානං තදඤ්ඤක්ඛන්ධපරියාපන්නතාමත්තං ජොතෙතීති තථාජොතිතං තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ ඕතාරෙන්වා දස්සෙතුං “විථිජවනකො”තිආදි වුත්තං.

474. තෙසු ධම්මෙසුති යෙසු ධම්මෙසු සයං උප්පන්නා, තෙසු අත්තනා සම්පයුත්තෙසු චිත්තවෙතසිකධම්මෙසු. අනාරම්මණත්තෙපි හි තෙසු සමප්පවත්තෙසු උදාසිනභාවතො “තත්ත්වමජ්ඣත්තතා”ති වුච්චති. සමවාහිතලක්ඛණාති සමං අවිසමං යථාසකකිච්චෙසු පවත්තනලක්ඛණා. උදාසිනභාවෙන පවත්තමානාපි හෙසා සම්පයුත්තධම්මෙ යථාසකකිච්චෙසු පවත්තෙති, යථා රාජා තුණ්හි නිසින්තොපි අත්ථකරණෙ ධම්මට්ඨෙ යථාසකකිච්චෙසු අප්පමත්තෙ පවත්තෙති. අලීනානුද්ධතපවත්තිපච්චයනා උභාධිකතානිවාරණරසා, කිච්චවසෙන චෙතං වුත්තං. යදි එවං, සහජාතාධිපතීතො කථන්ති? තමිපි තස්සා කිච්චමෙව. යං සහජාතධම්මානං අධිපතිභාවොති, තස්සාපි තථාපවත්තනමෙවාති නායං දොසො. “ඉදං නිහීනකිච්චං භොතු, ඉදං අතිරෙකතරකිච්ච”න්ති එවං පක්ඛපාතවසෙන විය පවත්ති පක්ඛපාතො, තං උපච්ඡින්නන්ති විය හොතීති අධිප්පායො.

“අනියතෙසු ඉච්ඡන්ති”ති ඉමිනා වෙතසිකන්තරභාවෙන ඉච්ඡන්තීති දස්සෙති. අදොසොයෙව මෙත්තා. තථා හි සොයෙව “මෙත්තා මෙත්තායනා”තිආදිනා (ධ. ස. 1062) නිද්දිට්ඨො. උපෙක්ඛාති යං උපෙක්ඛං මෙත්තාය සද්ධිං පරිකප්පෙන්ති, සා තත්ත්වමජ්ඣත්තපෙක්ඛායෙව.

475. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුනන්ති පරපාණපරධනපරඉත්ථිආදිනං. අමද්දනං මද්දනපටිපක්ඛභාවො. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුතො සඬ්ඛකොචනකිරියාපදෙසෙන කායදුච්චරිතාදිතො එව සඬ්ඛකොචනකිරියා වුත්තාති දට්ඨබ්බං. න හි විරතියො දුච්චරිතවත්ථුතො අකිරියපච්චුපට්ඨානා යුජ්ජන්ති, අථ බො දුච්චරිතස්ස, විරතීනඤ්ච සොරච්චවසෙන සඬ්ඛකොචනං, අකිරියානඤ්ච හිරොත්තජ්ජානං ජිගුච්ඡනාදිවසෙනාති අයමෙනෙසං විසෙසො.

476. සඬ්ඛාරාති සඬ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මෙ සන්ධායාහ. තෙ හි ඉධාධිජ්ජෙනා, අඤ්ඤාදා අට්ඨතිංසාති චත්තබ්බං සියා. යථා චිත්තං, එවං තංසම්පයුත්තධම්මාපි දුතියෙ සසඬ්ඛාරා එවාති ආහ “සසඬ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො”ති. අවසෙසා පයමෙ චුත්තධම්මා.

අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති එත්ථ කථං කරුණාමුදිතාඋපෙක්ඛාසහගතෙ සම්භවන්තීති? පුබ්බභාගභාවතො. අප්පනාප්පත්තා එව හි කරුණාමුදිතා උපෙක්ඛාසහගතා න භොන්ති, තතො අඤ්ඤත්ථ පන උපෙක්ඛාසහගතාපි භොන්තීති ආවරියා.

සුවිසුද්ධස්ස කායකම්මාදිකස්ස චිත්තසමාධානවසෙන රූපාරූපාවචරකුසලජ්ජවත්ති, න කායකම්මාදීනං සොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාජීවානං සමුච්ඡින්නපටිප්පස්සම්භනවසෙනාති මහග්ගතචිත්තුප්පාදෙසු විරතීනං අසම්භවොයෙවාති ආහ “යපෙත්වා විරතිත්තය”න්ති. තතොති රූපාවචරපයමෙ චුත්තචෙතසිකතො. තෙයෙවාති රූපාවචරපඤ්චමෙ චුත්තචෙතසිකා එව. යදි එව රූපාවචරතො කො විසෙසොති ආහ “අරූපාවචරභාවොයෙව හි එත්ථ විසෙසො”ති.

පයමජ්ඣානිකෙති පයමජ්ඣානවති. මග්ගවිඤ්ඤාණෙති චතුබ්බිධෙපි මග්ගවිඤ්ඤාණෙ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බාති සම්බන්ධො. දුතියජ්ඣානිකාදිහෙදෙ මග්ගවිඤ්ඤාණෙති එත්ථ ආදි-සද්දෙන තතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකාති සඬ්ගණ්ණාති. “චුත්තනායෙනා”ති චුත්තං කිං අවිසෙසෙනාති වොදනායෙන තං දස්සෙන්නො “කරුණාමුදිතාන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ මග්ගවිඤ්ඤාණානං නිබ්බානාරම්මණත්තා, කරුණාමුදිතානඤ්ච සත්තාරම්මණත්තා න තාසං තත්ථ සම්භවො. මග්ගධම්මෙසු ව පාදකාදිනියමෙන කදාපි සම්මාසඬ්ඛකප්පවිරහො සියා, න පන විරතිවිරහො කායදුච්චරිතාදීනං සමුච්ඡින්නවසෙනෙව අරියමග්ගස්ස පචත්තනතොති නියතවිරතිතා.

478. න හිරියති න ලජ්ජතීති අහිරිකො, පුග්ගලො, චිත්තං, තංසම්පයුත්තධම්මසමුදායො වා. “අහිරික්ක”න්ති චත්තබ්බෙ එකස්ස කකාරස්ස ලොපං කත්වා “අහිරික”න්ති චුත්තං. “න ඔත්තප්ප”න්ති ඔත්තප්පස්ස පටිපක්ඛභූතං ධම්මමාහ. අප්ඵච්ඡනං අහිළුනං. අලජ්ජා අවිරිළා. තෙහෙවාති කායදුච්චරිතාදීහි එව. අසාරජ්ජං නිබ්භයතා. අනුත්තාසො අසම්භමො. චුත්තපටිපක්ඛවසෙනාති අලජ්ජනාකාරෙන පාපානං කරණරසං අහිරිකං, අනුත්තාසාකාරෙන අනොත්තප්පං, චුත්තප්පකාරෙනෙව පාපතො අසඬ්ඛොචනපච්චුපට්ඨානාති අත්තති, පරෙසු ව අගාරවපදට්ඨානාති. ගාමසුකරස්ස විය අසුචිතො කිලෙසාසුචිතො අප්ඵච්ඡනං අහිරිකෙන භොති,

සලහස්ස විය අග්ගිතො පාපතො අනුත්තාසො අනොත්තජ්ජෙන හොතිති එවං
වුත්තජ්ජපටිපක්ඛවසෙන විත්ථාරො වෙදිතබ්බො.

479. ලුබ්භන්ති තෙනාතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා
වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. ලුබ්භන්තිති අභිගිජ්ඣන්ති. මුය්භන්තිති න
බුජ්ඣන්ති. ආරම්මණග්ගහණං “මම ඉද්”න්ති තණ්හාහිනිවෙසවසෙන
අභිනිවිස්ස ආරම්මණස්ස අවිස්සජ්ජනං, න ආරම්මණකරණමත්තං. අභිසංඝාතො
අභිමුඛභාවෙන ආසත්ති. අපරිච්චාගො අවිජ්ජනං, දුම්මොචනීයතා වා.
අස්සාදදස්සනං අස්සාදදිට්ඨි. “අස්සාදානුපස්සිතො ච තණ්හා පවඬ්ඨති”ති (සං.
නි. 2.52, 54, 57) හි වුත්තං.

480. ධම්මසභාවස්ස යාථාවතො අදස්සනං විත්තස්ස අන්ධභාවො.
අඤ්ඤාණං ඤාණපටිපක්ඛො. සම්පට්ඨිජ්ඣිත්තුං අසමත්ථතා අසම්පට්ඨෙධො.
යථා ඤාණං ආරම්මණසභාවං පටිවිජ්ඣිත්තුං න ලබ්භති, මොහස්ස තථා පවත්ති
ආරම්මණසභාවච්ඡාදනං. අසම්මාපටිපත්තිං පච්චුපට්ඨපෙති, සම්මාපටිපත්තියා
පටිපක්ඛභාවෙන ගය්හතිති වා අසම්මාපටිපත්තිපච්චුපට්ඨානො. යස්ස
උජ්ජජ්ජති, තස්ස අන්ධකරණං අන්ධකාරො, තථා පච්චුපට්ඨතීති
අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො.

481. මිච්ඡාති ධම්මසභාවස්ස විපරීතං, නිච්චාදිතොති අත්ථො. අයොනිසො
අභිනිවෙසො අනුපායාහිනිවෙසො උජ්ජජාහිනිවෙසො. ධම්මසභාවං
අතික්කමිත්වා පරතො ආමසනං පරාමාසො. විපරීතග්ගාහවසෙන “ඉදමෙව
සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති (ම. නි. 2.187, 202, 203; 3.27-29) අභිනිවිසනං
මිච්ඡාහිනිවෙසො.

482. යස්ස ධම්මස්ස වසෙන උද්ධතං හොති විත්තං, තංසම්පයුත්තධම්මා වා,
සො ධම්මො උද්ධච්චං. අවුපසමොති අසන්නිසින්නඅජ්ජසන්නභාවමාහ.
අනවට්ඨානරසන්ති චලනකිච්චං. භන්තත්තන්ති පරිබ්භමනාකාරං. චෙතසො
අවුපසමෙති නිජ්ඣාදෙතබ්බෙ පයොජනෙ භූමිමං, අවුපසමපච්චයභූතං
ආරම්මණං වා “අවුපසමො”ති වුත්තං. අකුසලධම්මානං එකන්තනිහිනතාය
“අකුසලභාවෙන ච ලාමකත්ත”න්ති වුත්තං.

483. ටීනමිද්ධමෙත්ථ අනියතං, න මානාදීති ටීනමිද්ධස්ස අනියතතා ච
එත්ථ දුතියවිත්තෙ පඨමාකුසලතො විසෙසො.

අනුස්සාහනාවසීදනභාවෙන සංභතභාවො ටීනං, තෙන යොගතො විත්තං
ටීනං, තස්ස භාවොති ටීනතා. අසමත්ථතාවිසානවසෙන අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධං.
යස්මා තතො එව තෙන සම්පයුත්තධම්මා මෙධිකා විහතසාමත්ථියා හොන්ති,

තස්මා “මිද්ධනතා මිද්ධ”න්ති චුත්තං. අනුස්සාහලක්ඛණන්ති උස්සාහපටිපක්ඛලක්ඛණං. විරියස්ස අවනොදනං බීජනං විරියාවනොදනං. සම්පයුත්තධම්මානං සංසිද්ධනාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨති, තෙසං වා සංසිද්ධනං පච්චුපට්ඨපෙතීති සංසිද්ධනපච්චුපට්ඨානං. අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණන්ති එත්ථ කාමං ටීනමපි අකම්මඤ්ඤසභාවමෙව, තං පන විත්තස්ස, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධන්තයස්සාති අයමෙත්ථ විසෙසො. තථා හි පාළියං “තත්ථ කතමං ටීනං? යා විත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. තත්ථ කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා”ති (ධ. ස. 1162-1163) ව ආදිනා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. ඔනහනං විඤ්ඤාණද්වාරානං පිදහනං. ලීනතා ලීනාකාරො ආරම්මණග්ගහණෙ සඬකොවො. යස්මා ටීනෙන විත්තස්සෙව සංහනනං හොති, මිද්ධෙන පන වෙදනාදික්ඛන්ධන්තයස්ස විය රූපකායස්සාපි, තස්මා තං පච්චාසිකානිද්දං පච්චුපට්ඨපෙතීති පච්චාසිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානං චුත්තං. අරති පන්තසෙනාසනෙසු, අධිකුසලධම්මෙසු ව අරොචනා. විජම්භිකා විජම්භනසඬබ්බතස්ස කායදුට්ඨුල්ලස්ස කාරණභූතා සංකිලෙසප්පවත්ති. අරතිවිජම්භිකාදීසුති ව ආදි-සද්දෙන තන්දිආදීනං ගහණං. නිජ්ඣාදෙනබ්බෙ පයොජනෙ වෙතං භූමිමච්චනං.

අවසෙසා සොළස. මානො පනෙත්ථ අනියතො හොති, තෙන සද්ධිං සත්තරසෙව හොන්ති. පට්ඨානෙ හි “සංයොජනං ධම්මං පටිච්ච සංයොජනො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා”ති එත්ථ චතුක්ඛත්තුං කාමරාගෙන, තික්ඛත්තුං පටිසෙන ව මානො විචිකිච්ඡා භවරාගොති තයොපෙන සකදාගාමිනො සංයොජනානං සංයොජනෙහි දසවිධා යොජනාති දස්සිතාය දසවිධාය යොජනාය “කාමරාගසංයොජනං පටිච්ච මානසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජන”න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) වත්වා “කාමරාගසංයොජනං පටිච්ච අවිජ්ජාසංයොජන”න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) තථා “මානසංයොජනං පටිච්ච භවරාගසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජන”න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) වත්වා “භවරාගසංයොජනං පටිච්ච අවිජ්ජාසංයොජන”න්ති (පට්ඨා. 3.4.1) ව එවමාගතාහි යොජනාහි මානස්ස අනියතභාවො පකාසිතො. යදි හි මානො නියතො සියා, කාමරාගස්ස මානරහිතා පවත්ති න සියා, තථා භවරාගස්ස. එවං සති පට්ඨානෙ චතුක්ඛත්තුං කාමරාගෙන යොජනා න සියා, තික්ඛත්තුංයෙව සියා. භවරාගමූලිකා ව න සියා. එවඤ්ච සංයොජනානං සංයොජනෙහි අට්ඨවිධෙන යොජනා සියා, න දසවිධෙන. දසවිධාව ව දස්සිතාති. සෙය්‍යාදිවසෙන උච්චතො නමනං උන්නති. උන්නමනවසෙනෙව සංපග්ගහරසො. න විරියං විය තංතංකිච්චසාධනෙ අබ්භුස්සහනවසෙන. ඔමානස්සාපි අත්තානං අවං කත්වා ගහණමපි සම්පග්ගහණවසෙනෙවාති දට්ඨබ්බං. කෙතු චුච්චති අච්චුග්ගතධජො, ඉධ පන කෙතු වියාති කෙතු, උළාරතමාදිභාවො. තං කෙතුභාවසඬබ්බතං කෙතුං කාමෙතීති කෙතුකමාං, චිත්තං. යස්ස ධම්මස්ස වසෙන කෙතුකමාං, සා කෙතුකමායකා. “අහ”න්ති

පවත්තනතො මානස්ස දිට්ඨිසදිසි පවත්තිති සො දිට්ඨියා සද්ධිං එකච්ඡත්තුප්පාදෙන
න පවත්තිති, අත්තසිනෙහසන්තිස්සයො වාති ආහ
“දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තලොභපදට්ඨානො”ති.

එත්ථාපි වාති ච-සද්දෙන ටීනමිද්ධං ආකඨස්සති.

485. දුස්සන්තිති ඛ්‍යාපජ්ජන්ති. චණ්ඩික්කං කුජ්ඣනං. අත්තනො
පවත්තිආකාරවසෙන, විරූපසංසප්පනකඅනිට්ඨරූපසමුට්ඨාපනවසෙන ච
විසප්පනරසො. කායස්ස විජ්ඣන්තභාවාපාදනතො අත්තනො
නිස්සයදහනරසො. දුස්සනං අත්තනො, පරස්ස ච උපහොගඵලකාලෙසු
අනිට්ඨත්තා විසසංසට්ඨපුත්තිමුත්තං විය දට්ඨබ්බොති සබ්බෙන සබ්බං
අග්ගහෙතබ්බතං දස්සෙති.

486. යං පරසම්පත්තිසු ඉස්සාකරණං, සා ඉස්සාති දස්සෙන්නො ආහ
“ඉස්සායනා ඉස්සා”ති. උසුයනං අසහනං. තත්ථෙව්වාති පරසම්පත්තිසු එව.
අභිරතිපට්පක්ඛන්තං ඉස්සාය කිච්චං, න අභිරතියා අභාවමත්තන්ති ආහ
“අනභිරතිරසා”ති.

487. මච්ඡරයොගෙන “මච්ඡරී”ති පවත්තමානං මච්ඡරීසද්දං ගහෙත්වා
ආහ “මච්ඡරභාවො මච්ඡරිය”න්ති. නිරුත්තිනයෙන පන මා ඉදං අච්ඡරියං
අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හමෙව හොතුති මච්ඡරියන්ති පොරාණා. තං මච්ඡරියං
චුච්චමානාති ලක්ඛණාදීති පරියාදාය තිට්ඨති. සඨකොචනපච්චුපට්ඨානන්ති
අත්තසම්පත්තිනං පරෙහි අසාධාරණභාවකරණෙන සඨකොචනපච්චුපට්ඨානං.
කටුකාකාරගති කටුකඤ්චුකතා. අත්තසම්පත්ති ආවාසාදි.

488. කුකතන්ති එත්ථ අකතමිපි කුකතමෙව. එවඤ්ඤි වත්තාරො හොන්ති
“යං මයා න කතං, තං කුකත”න්ති. තථා හි වක්ඛති
“කතාකතානුසොචනරස”න්ති. එවං කතාකතං දුච්චරිතං, සුචරිතඤ්ච කුකතං,
තං ආරබ්භ විජ්ජපටිසාරවසෙන පවත්තං පන චිත්තං තංසභවරිතතාය ඉධ
“කුකත”න්ති ගහෙත්වා “තස්ස භාවො කුක්කුච්ච”න්ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.
පච්ඡා අනුතාපනං විබාධනං පච්ඡානුතාපො. යථාපවත්තස්ස
කතාකතාකාරවිසිට්ඨස්ස දුච්චරිතසුචරිතස්ස අනුසොචනවසෙන විරූපං
පටිසරණං විජ්ජපටිසාරො. පරායත්තතාහෙතුතාය දාසඛ්‍යමිච්ච දට්ඨබ්බං. යථා හි
දාසඛ්‍යෙ සති දාසො පරායත්තො හොති, එවං කුක්කුච්චෙ සති තංසමඨිගී. න හි
සො අත්තනො ධම්මතාය කුසලෙ පවත්තිතුං සක්කොති. අථ වා
කතාකතාකුසලකුසලානුසොචනෙ ආයත්තතාය තදුභයවසෙන කුක්කුච්චෙන
තංසමඨිගී හොතීති තං දාසඛ්‍යං විය හොතීති.

අනියතෙසු ඉස්සාදිසු ථීනමිද්ධසම්භවොව වාති ව-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

490. පවත්තිට්ඨිතිමත්තොති බණ්ඩිතිමත්තො. “නිවානෙ දීපවිචිතං යිති වියා”ති හි එවං. චුත්තවිත්තට්ඨිති විය සන්තානට්ඨිතියා පව්වයො භවිතුං අසමත්ථො නිව්ඡයාහාවෙන අසණ්ඨහනතො චෙතසො පවත්තිපව්වයමත්තතාය පවත්තිට්ඨිතිමත්තො. තෙනාහ “දුබ්බලො සමාධි”ති. විගතා විකිච්ඡාති විකිච්ඡිතුං දුක්ඛරතාය චුත්තං, න සබ්බථා විචිකිච්ඡාය විකිච්ඡාභාවතොති තදත්ථමත්තං දස්සෙති. “එවං නු ඛො, නනු ඛො”තිආදිනා සංසප්පනවසෙන සෙතීති සංසයො. කම්පනරසාති නානාරම්මණෙ විත්තස්ස කම්පනකිච්චා. උද්ධව්වඤ්ඤි අත්තනා ගහිතාකාරෙ එව යත්වා භමතීති එකාරම්මණස්මිංයෙව විජ්ජන්දනවසෙන පවත්තති. විචිකිච්ඡා පන යදිපි රූපාදිසු එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ උප්පජ්ජති, තථාපි “එවං නු ඛො, නනු ඛො, ඉදං නු ඛො, අඤ්ඤං නු ඛො”ති අඤ්ඤං ගහෙතබ්බාකාරං අපෙක්ඛතීති නානාරම්මණෙ කම්පනං භොතීති. අනිව්ඡයං ද්වෙළ්භකං පව්වුපට්ඨපෙතීති අනිව්ඡයපව්වුපට්ඨානා. අනෙකංසස්ස ආරම්මණෙ නානාසභාවස්ස ගහණාකාරෙන පව්වුපතිට්ඨතීති අනෙකංසගාහපව්වුපට්ඨානා.

491. සත්තාරම්මණත්තාති සත්තපඤ්ඤත්තිආරම්මණත්තා. නනු ව පඤ්ඤත්තිආරම්මණාපි විපාකා භොතීති වොදනං සන්ධායාහ “එකත්තපරිත්තාරම්මණා හි කාමාවචරවිපාකා”ති. විරතියොපි විපාකෙසු න සන්තීති එත්ථාපි නනු කෙසුපි විපාකෙසු විරතියොපි සන්තීති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවාති හි චුත්ත”න්ති, තෙන ලොකියවිපාකෙසු විරතියො න සන්තීති දස්සෙති.

තෙසන්ති රූපාවචරාදිවිපාකවිඤ්ඤාණානං. ජනෙතබ්බජනකසම්බන්ධෙ හි ඉදං සාමිවචනං.

492. තෙති තෙ අහෙතුකකිරියසඬ්ඛාරා. තත්ථ කුසලවිපාකමනොධාතුසම්පයුත්තෙහි සමානා අහෙතුකකිරියමනොධාතුසම්පයුත්තා, සොමනස්සසහගතසන්තීරණසම්පයුත්තෙහි සමානා හසිතුප්පාදසම්පයුත්තා, උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණසම්පයුත්තෙහි සමානා වොට්ඨබ්බනසම්පයුත්තාති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තෙන “කුසල...පෙ.... සමානා”ති වත්වා තතො ලබ්භමානං විසෙසං දස්සෙතුං “මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙ පනා”තිආදි චුත්තං. වීරියසබ්භාවතො බලජ්ජත්තො සමාධි භොති “වීරියන්තං බල”න්ති කත්වා.

සමුච්ඡෙදවිරතීහි එව අරහන්තානං විරමනකිව්චස්ස නිට්ඨිතත්තා කිරියවිත්තෙසු විරතියො න සන්තීති ආහ “යපෙත්වා විරතියො”ති. කාමාවචරසහෙතුකකිරියසඬ්ඛාරානං කාමාවචරකුසලෙහි විරතිකතො විසෙසො අත්ථි, මහග්ගතෙසු පන තාදිසොපි නත්ථිති ආහ “සඬ්ඛාකාරෙනපි”ති, ධම්මතො, ආරම්මණතො, පවත්තිආකාරතොති සඬ්ඛපකාරෙනපිති අත්ථො.

ඉති සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

අනිතාදිවිභාගකථාවණ්ණනා

අභිධම්මන්තොගධම්පි සුත්තන්තභාජනීයං සුත්තන්තනයො එව, එකන්තඅභිධම්මනයො පන අභිධම්මභාජනීයන්ති ආහ “අභිධම්මෙ පදභාජනීයනයෙනා”ති.

493. භගවතා පන එවං බන්ධා විත්ථාරිතාති සම්බන්ධො. තස්මා ඉමායපි පාළියා වසෙන බන්ධානං සංවණ්ණනං කර්ස්සාමාති අධිජ්ජායො. යං කිඤ්චිති එත්ථ යන්ති සාමඤ්ඤෙන අනියමදස්සනං. කිඤ්චිති පකාරහෙදං ආමසිත්වා අනියමදස්සනං. උභයෙනාපි අතීතං වා...පෙ.... සන්තිකෙ වා අජ්ජං වා බහුං වා යාදිසං වා තාදිසං වා නපුංසකනිද්දෙසාරහං සඬ්ඛං ඛ්‍යාපෙත්වා ගණ්හාතීති ආහ “අනවසෙසපරියාදාන”න්ති. එවං පන අඤ්ඤෙසුපි නපුංසකනිද්දෙසාරහෙසු පසඬ්ගං දිස්වා තත්ථ අධිජ්ජෙතත්ථං අතිව්ච පවත්තනතො අතිජ්ජසඬ්ගස්ස නියමනත්ථං රූපන්ති චුත්තන්ති දස්සෙන්තො “රූපන්ති අතිජ්ජසඬ්ගනියමන”න්ති ආහ. යං කිඤ්චිති ව යං-සද්දං එකං පදං, සනිපාතං කිං-සද්දඤ්ච එකං පදන්ති ගහෙත්වා අනියමෙකත්ථදීපනතො “පදද්වයෙනාපි”ති චුත්තං. අස්සාති රූපස්ස. අනිතාදිනා විභාගං ආරහති අනිතානාගතපච්චුජ්ජන්තන්තිආදිනා.

494. අද්ධාසන්තතිසමයබණ්ණවසෙනාති එත්ථ චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නො කාලෙ අද්ධා-සද්දො වත්තතීති “අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන”න්තිආදියුත්තවසෙන (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) විඤ්ඤායති. තථා හි හද්දෙකරත්තසුත්තෙපි “අතීතං නාන්වාගමෙය්‍යා”තිආදිනා (ම. නි. 3.272, 275, 276, 277) අද්ධාවසෙනෙව අනිතාදිභාවො චුත්තො. “තයොමෙ, හික්ඛවෙ, අද්ධා, කතමෙ තයො? අතීතො අද්ධා අනාගතො අද්ධා පච්චුජ්ජන්තො අද්ධා”ති (දී. නි. 3.305; ඉතිචු. 63) පන පරමත්ථතො පරිච්ඡිජ්ජමානො අද්ධා නිරුත්තිපථසුත්තවසෙන බණ්ණපරිච්ඡින්නො චුත්තො. තත්ථ හි “යං, හික්ඛවෙ, රූපං ජාතං...පෙ.... පාතුභුතං. අත්ථිති තස්ස සඬ්ඛා”ති (සං. නි. 3.62) විජ්ජමානස්ස පච්චුජ්ජන්තතා, තතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ව අනිතානාගතතා චුත්තා. තදඤ්ඤෙසුත්තෙසු පන යෙභුයෙය්‍යන

චුත්තිපටිසන්ධිපරිවර්ණිතො අතීතාදිකො අද්ධා චුත්තොති සො එව ඉධාපි “අද්ධාවසෙනා”ති චුත්තො.

සීතං සීතස්ස සභාගො, තථා උණ්හං උණ්හස්ස. යං පන සීතං, උණ්හං වා සරීරෙ සන්නිපතිතං සන්නානවසෙන පවත්තමානං අනුනං අනධිකං එකාකාරං, තං එකො උතුති චුච්චතීති සභාගඋතුතො අනෙකත්තා එක-ග්ගහණං කතං, එවං ආහාරෙපි. එකවීථිඑකජවනසමුට්ඨානන්ති පඤ්චජට්ඨද්වාරවසෙන චුත්තං. සන්නතිසමයකථා විපස්සකානං උපකාරත්ථාය අට්ඨකථාසු කථිතා. ජනකො හෙතු, උපට්ඨිතකො පච්චයො, තෙසං උප්පාදනං, උපත්ථම්භනඤ්ච කිච්චං. යථා බීජස්ස අඬකුරුප්පාදනං, පට්ඨිආදීනඤ්ච තදුපත්ථම්භනං, කම්මස්ස කටත්තාරුපවිපාකුප්පාදනං, ආහාරාදීනං තදුපත්ථම්භනං, එවං එකෙකස්ස කලාපස්ස, විත්තුප්පාදස්ස ච ජනකානං කම්මානන්තරාදිපච්චයභූතානං, උපත්ථම්භකානඤ්ච සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතානං කිච්චං යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. එවං උතුආදීනං සභාගවිසභාගතාසම්භවතො තංසමුට්ඨානානං රූපානං සන්නතිවසෙන අතීතාදිවිභාගො චුත්තො, කම්මස්ස පන එකභවතිබ්බත්තකස්ස සභාගවිසභාගතා නත්ථිති තංසමුට්ඨානානං රූපානං සන්නතිවසෙන අතීතාදිවිභාගං අවත්වා උපත්ථම්භකවසෙනෙව චුත්තො. යදා පන ලිඬගපරිවත්තනං හොති, තදා බලවතා අකුසලෙන පුරිසලිඬගං අන්තරධායති, දුබ්බලෙන කුසලෙන ඉත්ථිලිඬගං පාතුභවති. දුබ්බලෙන ච අකුසලෙන ඉත්ථිලිඬගං අන්තරධායති, බලවතා කුසලෙන පුරිසලිඬගං පාතුභවතීති කම්මසමුට්ඨානරූපානම්පි අත්ථෙව විසභාගතාති තෙසම්පි සන්නතිවසෙන අතීතාදිවිභාගො සම්භවති, සො පන න සබ්බකාලිකොති න ගභිතො.

තංතංසමයන්ති එකමුහුත්තාදිකො සො සො සමයො එතස්සාති තංතංසමයං, රූපං, තංතංසමයවත්තන්ති අත්ථො.

තතො පුබ්බෙති තතො බණ්ණත්තයස්ස පරියාපත්තිතො පුබ්බෙ. අනුප්පන්නත්තා අනාගතං. පච්ඡාති තතො පච්ඡා. බණ්ණත්තයං අතික්කන්තත්තා අතීතං. යස්ස හෙතුකිච්චං, පච්චයකිච්චඤ්ච නිට්ඨිතත්තා අතික්කන්තං, තං අතීතං උප්පාදක්ඛණෙ හෙතුකිච්චං, උප්පන්නඵලත්තා නිට්ඨිතඤ්චාති දට්ඨබ්බං. තීසුපි බණෙසු පච්චයකිච්චං. පට්ඨිආදීනං සන්ධාරණාදිකං, එස්සාදීනං චූසනාදිකඤ්ච අත්තතො කිච්චං සකිච්චං, සකිච්චස්ස කරණක්ඛණො සකිච්චක්ඛණො, සහ වා කිච්චෙන සකිච්චං, යස්මිං බණෙ සකිච්චං රූපං වා අරූපං වා හොති, සො සකිච්චක්ඛණො, තස්මිං බණෙ පච්චුප්පන්නං. එත්ථ ච බණාදිකථායං “තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීත”න්ති වචනං අද්ධාදීසු විය හෙදාභාවතො නිප්පරියායං. අද්ධාදිවසෙන හි අඤ්ඤෙව ධම්මා අතීතා අඤ්ඤෙ අනාගතා අඤ්ඤෙ පච්චුප්පන්නා ලබ්භන්ති, බණාදිවසෙන පන නත්ථි ධම්මතො

හෙදො, කාලතො ඵච හෙදො. උප්පාදතො පුබ්බෙ අනාගතො, බණ්ණත්තයෙ වත්තමානො, තතො පරං අතීතොති නිප්පරියායා, අද්ධාපච්චුප්පන්නාදි විය කෙනචි පරියායෙන අතීතමනාගතන්ති ච වත්තබ්බතාභාවතො.

495. හෙට්ඨා චුත්තං අප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරහෙදං සන්ධාය “චුත්තනායො ඵවා”ති වත්වා තෙන අපරිතුස්සමානෙන යදිපි තත්ථ අප්ඤ්ඤාත්තමෙව අප්ඤ්ඤාත්තිකන්ති සද්දත්ථො ලබ්භති, තථාපි අත්ථෙව අප්ඤ්ඤාත්තඅප්ඤ්ඤාත්තිකසද්දානං, බහිද්ධාබාහිරසද්දානඤ්ඤා අඤ්ඤාමඤ්ඤා අත්ථහෙදො. තථා හි අප්ඤ්ඤාත්තිකසද්දො සපරසන්තානිකෙසු චක්ඛාදීසු රූපාදීසු බාහිරසද්දො විය පවත්නති, අප්ඤ්ඤාත්තසද්දො පන තස්ස තස්ස සත්තස්ස සසන්තානිකෙස්වෙව චක්ඛුරූපාදීසු තතො අඤ්ඤාසු බහිද්ධාසද්දො විය පවත්නති. තස්මා තමත්ථං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඉධාති ඉමස්මිං සුත්තන්තනායෙ. නියකප්ඤ්ඤාත්තමිති න පුබ්බෙ චුත්තඅප්ඤ්ඤාත්තිකමෙව, පරපුග්ගලිකමිති න පුබ්බෙ චුත්තබාහිරමෙවාති අධිප්පායො.

496. භීතපණ්ණිතහෙදො පරියායතො, නිප්පරියායතො ච වෙදිතබ්බොති සම්බන්ධො. තදෙව සුදස්සිනං රූපං. යත්ථාති යස්මිං ආරම්මණභූතෙ. යං ආරම්මණං කත්වා අකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තං භීතං අනිට්ඨභාවතො. යං කුසලවිපාකං, තං පණ්ණිතං ඉට්ඨභාවතො. යථා හි අකුසලවිපාකො සයං අනිට්ඨො අනිට්ඨෙ ඵච උප්පජ්ජති, න ඉට්ඨෙ, ඵචං කුසලවිපාකොපි සයං ඉට්ඨො ඉට්ඨෙ ඵච උප්පජ්ජති, න අනිට්ඨෙ. තථා හි චුත්තං අට්ඨකථායං —

“අකුසලකම්මජවසෙන අනිට්ඨා පඤ්ඤා කාමගුණා විහත්තා, කුසලකම්මජං පන අනිට්ඨං නාම නත්ථි, සබ්බං ඉට්ඨමෙව. කුසලකම්මජවසෙන ඉට්ඨා පඤ්ඤා කාමගුණා විහත්තා. කුසලකම්මජඤ්ඤා අනිට්ඨං නාම නත්ථි, සබ්බං ඉට්ඨමෙවා”ති (විභ. අට්ඨ. 6) ව.

තත්ථ මනාපානිපි කානිචි භත්ථිරූපාදීනි අකුසලකම්මනිබ්බත්තානි සන්ති, න පන තානි තෙසංයෙව භත්ථිආදීනං සුබස්ස හෙතුභාවං ගච්ඡන්ති. තස්ස තස්සෙව හි සත්තස්ස අත්තනා කතෙන කුසලෙන නිබ්බත්තං සුබස්ස පච්චයො භොති, අකුසලෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස. තස්මා කම්මජානං ඉට්ඨානිට්ඨතා කම්මකාරකසත්තස්ස වසෙන යොජනාරභා සියා. තත්ථ යං චුත්තං “කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථි”ති, න ච චුත්තං “අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථි”ති, තෙන අකුසලකම්මජමිපි සොභනං පරසත්තානං ඉට්ඨං අත්ථිති අනුඤ්ඤානං භවිස්සති, කුසලකම්මජං පන සබ්බෙසං ඉට්ඨමෙවාති.

තිරච්ඡානගතානං පන කෙසඤ්චි මනුස්සරූපං අමනාපං, යතො තෙ දිස්වාච පලායන්ති, මනුස්සා ච දෙවතාරූපං පස්සිත්වා භායන්ති, තෙසම්පි

විපාකවිඤ්ඤාණං තං රූපං ආරබ්භ කුසලවිපාකමෙව උප්පජ්ජති, තාදිසස්ස පන පුඤ්ඤස්ස අභාවා න තෙසං තත්ථ අභිරති භොති. කුසලකම්මජස්ස පන අනිට්ඨස්ස අභාවො විය අකුසලකම්මජස්ස ච ඉට්ඨස්ස අභාවො චත්තබ්බො. හත්ථිආදීනම්පි හි අකුසලකම්මජං මනුස්සානං අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණං, කුසලකම්මජං පන පචත්තෙ සමුට්ඨිතං කුසලවිපාකස්ස. ඉට්ඨාරම්මණෙන පන වොම්ස්සකත්තා අප්පකං අකුසලකම්මජං බහුලං අකුසලවිපාකුප්පත්තියා කාරණං න භවිස්සතීති සක්කා විඤ්ඤාතුං, විපාකං පන න සක්කා වඤ්චෙතුන්ති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවචත්ථානං සුට්ඨි යුජ්ජති. යං පන චුත්තං “අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණා”ති, තං රූපාදිභාවසාමඤ්ඤතො කාමගුණසදිසතාය තංසදිසෙසු තබ්බොභාරෙන චුත්තං. ඉට්ඨානෙව හි රූපාදීනි “කාමගුණා”ති පාළියං (ම. නි. 1.164-165, 177-178, 287; 2.155, 280; 3.57, 190; සං. නි. 5.30) චුත්තානි. කාමගුණවිසභාගා වා රූපාදයො “කාමගුණා”ති චුත්තා අසිවෙ සිවොති වොහාරො විය, සබ්බානි වා ඉට්ඨානිට්ඨානි රූපාදීනි තණ්හාවත්ථුභාවතො කාමගුණා ඵව. චුත්තඤ්ඤි “රූපා ලොකෙ පියරූපං සාතරූප”න්තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133). අතිසයෙන පන කමනීයත්තා සුත්තෙසු කාමගුණානි ඉට්ඨරූපාදීනි චුත්තානි.

චුත්තනයමෙවාති අභිදෙසෙන ලක්ඛණතො දුරස්ත්තිකං දස්සිතන්ති ආහ “ඔකාසතොපෙත්ථ උපාදායුපාදාය දුරස්ත්තිකතා වෙදිතබ්බා”ති. තත්ථ කිත්තකතො පට්ඨාය රූපං ඔකාසවසෙන සන්තිකෙ නාම, කිත්තකතො පන පට්ඨාය දුරෙ නාම? පකතිකථාය කථෙත්තානං ද්වාදස හත්ථා සවනුපවාරො නාම, තස්ස ඔරතො සන්තිකෙ, පරතො දුරෙ. තත්ථ සුමුමරූපං දුරෙ භොන්තං ලක්ඛණතොපි ඔකාසතොපි දුරෙ භොති, සන්තිකෙ භොන්තං පන ඔකාසතොව සන්තිකෙ භොති, න ලක්ඛණතො. ඔළාරිකරූපං සන්තිකෙ භොන්තං ලක්ඛණතොපි ඔකාසතොපි සන්තිකෙ භොති, දුරෙ භොන්තං ඔකාසතොව භොති, න ලක්ඛණතො. “උපාදායුපාදායා”ති පන චුත්තත්තා අත්තතො රූපං සන්තිකෙ නාම, අන්තොකුච්ඡිගතස්සාපි පරස්ස දුරෙ. අන්තොකුච්ඡිගතස්ස සන්තිකෙ, බහි ධීතස්ස දුරෙති ඵවං අන්තොගබ්භපමුඛපරිවෙණසඬ්ඝාරාමසීමාගාමබෙත්තජනපදරජ්ජසමුද්දවක්ක වාලෙසු තදන්තොගතබ්භිගතානං වසෙන දුරස්ත්තිකතා වෙදිතබ්බා.

497. තදෙකජ්ඣන්ති තං ඵකජ්ඣං ඵකතො. අභිසංයුහිත්වාති සංහරිත්වා, සමුහං වා කත්වා. අභිසඬ්ඛිතිත්වාති සඬ්ඛිතිත්වා සඬ්ඛෙපං කත්වා. “සබ්බම්පි රූපං...පෙ.... දස්සිතං භොති”ති ඉමිනා රූපබන්ධසද්දානං සමානාධිකරණසමාසභාවං දස්සෙති. තෙනෙවාහ “න හි රූපතො අඤ්ඤො රූපක්ඛන්ධො නාම අත්ථි”ති.

498. රාසිභාවුපගමනෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදයොති දස්සිතා භොන්තිති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

සන්තතිවසෙන, බණ්ඩවසෙන වාති එත්ථ අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභිභාගස්ස අවචනං සුඛාදිවසෙන භින්නාය අතීතාදිභාවචනතො. න හි සුඛා එව අද්ධාවසෙන, සමයවසෙන ච අතීතාදිකා භොති, තථා දුක්ඛා එව, අදුක්ඛමසුඛා එව ච කායිකවෙතසිකාදිභාවෙන භින්නා, තෙන වෙදනාසමුදායො අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං අරහති සමුදායස්ස තෙහි පරිච්ඡින්නබ්බත්තා, වෙදනෙකදෙසා පන ගය්හමානා සන්තතිබණ්ණෙහි පරිච්ඡෙදං අරහන්ති තථා පරිච්ඡින්නදිත්වා ගහෙතබ්බතො. එකසන්තතියං පන සුඛාදීසු අනෙකහෙදභින්නෙනසු යො හෙදො පරිච්ඡින්නබ්බභාවෙන ගහිතො, තස්ස එකප්පකාරස්ස පාකටස්ස පරිච්ඡෙදිකා තංසහිතද්වාරාලම්බනප්පවත්තා, අවිච්ඡෙදෙන තදුප්පාදකෙකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච සන්තති භවිතුං අරහතිති තස්සා හෙදන්තරං අනාමසිත්වා පරිච්ඡෙදකභාවෙන ගහණං කතං, ලහුපරිවත්තිතො වා අරුපධම්මා පරිවත්තනෙනෙව පරිච්ඡෙදෙන පරිච්ඡින්නදනං අරහන්තිති සන්තතිබණ්ණවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො චුත්තො. එකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා දිවසම්පි බුද්ධරූපං පස්සන්තස්ස, ධම්මං සුණන්තස්ස පවත්තසද්ධාදිසහිතවෙදනා පච්චුප්පන්තා. “පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣන්තගතා”ති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන චුත්තනයං දස්සෙති.

499. සඛ්‍යාපාරසඋස්සාහසවිපාකතා කුසලාදීහි තීහිපි සාධාරණාති අසාධාරණමෙව දස්සෙතුං “සාවජ්ජකිරියහෙතුතො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සාවජ්ජකිරියහෙතුතොති පාණාතිපාතාදිගාරය්හකිරියානිමිත්තතො. කිලෙසසන්තාපභාවතොති කිලෙසපරිලාභෙන සදරථභාවතො. වූපසන්තසභාවාය කුසලාය වෙදනාය ඔළාරිකා. සඛ්‍යාපාරතොති සර්භතො. තෙන යථා පවත්තමානායස්සා විපාකෙන භවිතබ්බං, තථා පවත්තිං වදන්තො විපාකුප්පාදනායොග්‍යතමාහ. සඋස්සාහතොති සසත්තිතො, තෙන විපාකුප්පාදනසමත්ථතං. සවිපාකතොති විපාකසබ්භාවතො, තෙන පච්චයන්තරසමවායෙනස්සා විපාකනිබ්බත්තනං. තීහිපි පදෙහි විපාකධම්මතංයෙව දස්සෙති. කායකම්මාදිඛ්‍යාපාරසබ්භාවතො වා සඛ්‍යාපාරතො, ජචනුස්සාහවසෙන සඋස්සාහතො, විපාකුප්පාදනසමත්ථතාවසෙන සවිපාකතොති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. විපාකං අනුප්පාදෙන්තිපි කිරියා කුසලා විය සඛ්‍යාපාරා, සඋස්සාහා එව ච භොතිති තදුහයං අනාමසිත්වා කිරියාඛ්‍යාකතවාරෙ “සවිපාකතො” ඉච්චෙව චුත්තං. සඛ්‍යාබජ්ඣතොති කිලෙසදුක්ඛෙන සදුක්ඛතො. චුත්තවිපරියායතොති අනවජ්ජකිරියහෙතුතො, කිලෙසසන්තාපභාවතො, අඛ්‍යාබජ්ඣතො ච වූපසන්තචුත්තිති එවං අකුසලාය චුත්තවිපල්ලාසතො. යථායොගන්ති

යොගානුරූපං. තීසු කාරණෙසු යං යං යස්සා යස්සා යුජ්ජති, තදනුරූපන්ති අත්ථො. කුසලාකුසලවේදනාහි විපාකඛ්‍යාකතාය තිහිපි කාරණෙහි ඔළාරිකා. කිරියාඛ්‍යාකතාය සවිපාකතො සවිපාකතාවිසිට්ඨසඛ්‍යාපාරසඋස්සාහතො වාති. චුත්තපරියායෙනාති විපාකඛ්‍යාකතා අඛ්‍යාපාරතො, අනුස්සාහතො, අවිපාකතො ච තාහි කුසලාකුසලවේදනාහි සුබ්බමා. කිරියාඛ්‍යාකතා අවිපාකතො, අවිපාකතාවිසිට්ඨසඛ්‍යාපාරසඋස්සාහතො වාති එවං කුසලාකුසලාය චුත්තවිපල්ලාසෙන. කම්මවෙගක්ඛිත්තා හි කම්මපටිබ්බිමභූතා ච කායකම්මාදිඛ්‍යාපාරවිරහතො නිරුස්සාහා විපාකා. සඋස්සාහා ච කිරියා අවිපාකධම්මා. සවිපාකධම්මා හි සගඛිහා විය ඔළාරිකාති.

500. නිරස්සාදතොති අස්සාදාභාවතො සුඛපටික්ඛෙපතො. සවිජ්ජාරතොති සපරිජ්ජන්දතො, අනුපසන්තතොති අත්ථො. අභිභවනතොති අජ්ඣෙක්ඛාත්ථරණතො. සුඛාය මජ්ඣන්තතා නත්ථී, උපෙක්ඛාය සාතතා. සන්තතාදයො පන සබ්බත්ථ සුබ්බපෙක්ඛාසු ලබ්භන්තීති “යථායොග”න්ති චුත්තං. පාකටතොති සුබ්බතො දුක්ඛිතොති දිස්වාපි ජානිතබ්බත්තා විභූතභාවතො. සා අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා.

501. අසමාපන්නසමාපන්න-ග්ගහණෙන චෙත්ථ භූමිවසෙනාපි වෙදනානං ඔළාරිකසුබ්බමතා චුත්තාති වෙදිතබ්බා. ඉතරා සමාපන්නස්ස වෙදනා.

ඔසනියතොති ඔසෙහි ආරම්මණං කත්වා අතික්කම්තබ්බතො. තථා යොගනියතො, ගන්ථනියතො වාති එත්ථාපි ගන්ථොච ගන්ථනං, තස්ස හිතං ආරම්මණභාවෙන සම්බන්ධනතොති ගන්ථනියං. එවං නීවරණියං, උපාදානියඤ්ච වෙදිතබ්බං. සංකිලෙසෙ නියුත්තා, සංකිලෙසං චා අරහන්තීති සංකිලෙසිකා. සා අනාසවා.

502. තත්ථාති යථාචුත්තාය ඔළාරිකසුබ්බමතාය. සම්භෙදොති සඬකරො. “ඔළාරිකා, සුබ්බමා”ති ච චුත්තානම්පි ජාතිආදිවසෙන පුන සුබ්බමොළාරිකභාවාපත්තිදොසො යථා න භොති, තථා පරිහරිතබ්බො. ජාතිවසෙන සුබ්බමාය වෙදනාය සභාවපුග්ගලලොකියවසෙන ඔළාරිකතං පාළිවසෙන දස්සෙතුං “චුත්තඤ්ඤත”න්තිආදි චුත්තං. එවං සුඛාදයොපිති එත්ථ අකුසලා වෙදනා ජාතිවසෙන ඔළාරිකා, සභාවවසෙන සුබ්බමා. කුසලජ්ඣානසහගතා සුඛා වෙදනා ජාතිවසෙන ඔළාරිකා, සමාපන්නස්ස වෙදනාති කත්වා පුග්ගලවසෙන සුබ්බමාති එවමාදිනා යොජෙතබ්බා. “න පරාමසිතබ්බො”ති එතෙන ජාතිආදයො චත්තාරො කොට්ඨාසා අඤ්ඤමඤ්ඤං අවොම්ඝස්සකා එව ගහෙතබ්බා. එවං සම්භෙදස්ස පරිහාරො, න අඤ්ඤථාති දස්සෙති. යථා අඛ්‍යාකතමුඛෙන, එවං කුසලාකුසලමුඛෙනපි, යථා ච

ජාතිමුඛෙන, එවං සභාවාදිමුඛෙනපි දස්සෙතබ්බන්ති ඉමමත්ථං “එස නයො සබ්බත්ථා”ති අනිදිසති.

ඉදානි ජාතිආදිකොට්ඨාසෙසුපි මිථො අකුසලාදීනං උපාදායුපාදාය ඔලාරිකසුබ්බමතං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි ආරද්ධං. “නිස්සයදහනතො”ති ඉමිනා දොසසහගතාය පාකටං කුරුරජපවත්තිං දස්සෙති. නියතාති මිච්ඡත්තනියාමෙන නියතා, ආනන්තරියභාවජ්ජත්තා කජ්ජතිට්ඨනකවිපාකතාය කජ්ජට්ඨිතිකා දෙවදත්තාදීනං විය. අසඬබාරිකා සභාවතිබ්ණතාය ඔලාරිකා. දිට්ඨිසම්පයුත්තා මහාසාවජ්ජතාය ඔලාරිකා. සාපි දිට්ඨිසම්පයුත්තා නියතා ඔලාරිකා, තතො කජ්ජට්ඨිතිකා, තතො අසඬබාරිකාති තිව්ධාපි හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා එකජ්ඣං චුත්තා විසුං විසුංයෙව යොජෙතබ්බා. තෙනාහ “ඉතරා සුබ්බමා”ති. අවිසෙසෙනාති දොසසහගතා, ලොභසහගතාති අහෙදෙන. අකුසලා බහුවිපාකා දොසුස්සන්තතාය ඔලාරිකා. තථා කුසලා අජ්ජවිපාකා. මන්දදොසත්තා අකුසලා අජ්ජවිපාකා සුබ්බමා. තථා කුසලා බහුවිපාකා.

ඔලාරිකසුබ්බමනිකන්තිවත්ථුභාවතො කාමාවචරාදීනං ඔලාරිකසුබ්බමතා, ලොකුත්තරා පන එකන්තසුබ්බමාව. තත්ථාපි ච විභාගං පරතො වක්ඛති. භාවනාමයාපීති භාවනාමයාය හෙදනෙන දානසීලමයානම්පි හෙදනං නයතො දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. භාවනාය පගුණබලවකාලාදීසු කදාපි ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තෙනපි මනසිකාරො හොතීති චුත්තං “භාවනාමයාපි දුහෙතුකා”ති. තංතංභූමිවිපාකකිරියාවෙදනාසුති එත්ථ “කාමාවචරවිපාකා ඔලාරිකා, රූපාවචරා සුබ්බමා”තිආදිනා යාව අරහත්තඵලා නෙතබ්බං. “කාමාවචරකිරියා ඔලාරිකා, රූපාවචරකිරියා සුබ්බමා”තිආදිනා කාමාවචරා ච “දානාකාරජ්ජවත්තා ඔලාරිකා, සීලාකාරජ්ජවත්තා සුබ්බමා”තිආදිනා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා නෙතබ්බං. යථා ච ජාතිකොට්ඨාසෙ අයං විභාගො, එවං සභාවකොට්ඨාසාදීසුපිති දස්සෙතුං “දුක්ඛාදී”තිආදි චුත්තං.

සබ්බො වායං විභාගො ලක්ඛණසන්නිස්සිතො චුත්තොති කත්වා ආහ “ඔකාසවසෙන වාපි”තිආදි. සුඛාපීති පි-සද්දෙන අදුක්ඛමසුඛං සම්පිණ්ඩෙති. සබ්බත්ථාති සබ්බාසු භූමීසු. යථානුරූපන්ති යා යා වෙදනා යත්ථ යත්ථ ලබ්භති, තදනුරූපං. වත්ථුචසෙනාති යං වත්ථුං ආරබ්භ වෙදනා පවත්තති, තස්ස චසෙනාපි. භීතවත්ථුකාති භීතං වත්ථුං ආරම්භෙණං කත්වා කඬ්ඟුහත්තං භුඤ්ජන්තස්ස වෙදනා භීතවත්ථුකතාය ඔලාරිකා. සාලිමංසොදනං භුඤ්ජන්තස්ස පණීතවත්ථුකතාය සුබ්බමාති.

503. ආදිනා නයෙනාති සබ්බං පාලිගතිං ආමසති. ජාතිආදිවසෙන අසමානකොට්ඨාසතා විසභාගතා. දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන අසදිසකිව්චතා අසංසට්ඨතා, න අසම්පයොගො. යදි සියා, දුරවිපරියායෙන සන්නිකං හොතීති

සංසට්ඨතා සන්තිකතා ආපජ්ජති, න ච වෙදනාය වෙදනාසම්පයොගො අත්ථී. සන්තිකපදවණ්ණනාය ච “සභාගතො ච සරික්ඛතො චා”ති වක්ඛතීති චුත්තනායෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අසදිසසභාවතා අසරික්ඛතා. සබ්බවාරෙසුති ඔළාරිකසුබ්බමහෙදෙ චුත්තනායානුසාරෙන වත්තබ්බෙසු සබ්බෙසු වාරෙසු. ජාතිආදිවසෙන සමානකොට්ඨාසතා සභාගතා, දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන පන සදිසසභාවතා සරික්ඛතා. තෙනාහ “අකුසලා පන...පෙ.... සන්තිකෙ”ති.

ඉති වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

504. එතන්ති එවං අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛං. ඤාණහෙදත්ථන්ති නානාජපකාරං ඤාණජපහෙදත්ථං. කමතොති දෙසනාක්කමතො, යෙන කාරණෙනායං දෙසනාක්කමො කතො, තතොති අත්ථො. විසෙසතොති හෙදතො, බන්ධුපාදානක්ඛන්ධවිභාගතොති අත්ථො. අනුනාධිකතොති පඤ්චභාවතො. උපමාතොති උපමාහි උපමෙතබ්බතො. දට්ඨබ්බතො ද්විධාති ද්විහි ආකාරෙහි ඤාණෙන පස්සිතබ්බතො. පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතොති යථා පස්සන්තස්ස යථාධිජ්ජෙතත්ථනිජ්ජන්තිතො. විභාවිනාති පඤ්ඤවතා.

උජ්ජත්තික්කමොති යථාපච්චයං උජ්ජජ්ජන්තානං උජ්ජජ්ජනපටිපාටි. “දස්සනෙනපහාතබ්බා”තිආදිනා (ධ. ස. තිකමාතිකා 8, 9) පට්ඨං පහාතබ්බා පට්ඨං චුත්තා, දුතියං පහාතබ්බා දුතියං චුත්තාති අයං පහානක්කමො. සීලවිසුද්ධිං පටිපජ්ජ විත්තවිසුද්ධිං පටිපජ්ජිතබ්බා, තථා තතො පරාජිති ආහ “සීලවිසුද්ධි...පෙ.... පටිපත්තික්කමො”ති, අනුපුබ්බපණීතා භූමියො අනුපුබ්බෙන වචන්ථිතාති අයං භූමික්කමො. “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”තිආදිකො (විහ. 355) එකක්ඛණෙපි සතිපට්ඨානාදිසම්භවතො දෙසනාක්කමො ච. දානකථාදයො අනුපුබ්බක්කංසතො කථිතා, උජ්ජත්තිආදිවචන්ථානාභාවතො පන දානාදීනං ඉධ දෙසනාක්කමවචනං. උජ්ජත්තිආදිවචන්ථානහෙතුකතාය හි “පට්ඨං කලලං හොති”තිආදිකා (සං. නි. 1.235; කථා. 692) දෙසනාපි සමානා උජ්ජත්තිආදිකමභාවෙනෙව චුත්තා. යථාචුත්තවචන්ථානාභාවෙන පන අනෙකෙසං වචනානං සහපවත්තියා අසම්භවතො යෙන කෙනපි පුබ්බාපරියෙන දෙසෙතබ්බතාය තෙන තෙන අධිජ්ජායෙන දෙසනාමත්තස්සෙව කමො දෙසනාක්කමො දට්ඨබ්බො. පුබ්බාපරියවචන්ථානෙනාති පට්ඨං රූපක්ඛන්ධො, තතො වෙදනාක්ඛන්ධොති එවං පුබ්බාපරියවචන්ථානෙන අනුජ්ජත්තිතො. අජ්ජහාතබ්බතොති බන්ධෙසු එකච්චානං පහාතබ්බතාව නත්ථී, කුතො පහානක්කමො. සති හි සබ්බෙසං පහාතබ්බතාය පහානක්කමෙන නෙසං දෙසනා සියා. අජ්ජපටිපජ්ජනීයතොති සම්මාපටිපත්තිවසෙන න පටිපජ්ජිතබ්බතො. “චතුභූමිපරියාපන්නත්තා”ති

ඉමිනා වෙදනාදීනං අනියතභූමිකතං දස්සෙති. නියතභූමිකානාඤ්ඤි භූමික්කමො සම්භවෙය්‍ය.

අනෙදෙනාති රූපාදීනං හෙදං විභාගං අකත්වා එකජ්ඣං පිණ්ඩග්ගහණෙන. අත්තගාහපතිතන්ති අත්තගාහසඬ්ඛාතෙ දිට්ඨොසෙ නිපතිතං. සමුහසනවිනිබ්භොගදස්සනෙනාති රූපතො අරූපං විවෙචෙන්තො රූපාරූපසමුහෙ සනවිනිබ්භුජ්ජනදස්සනෙන. චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතන්ති එකදෙසෙන සමුදායභූතං රූපක්ඛන්ධං වදති. යා එත්ථ ඉට්ඨං, අනිට්ඨඤ්ච රූපං සංවෙදෙති, අයං වෙදනාක්ඛන්ධොති ඉට්ඨානිට්ඨරූපසංවෙදනිකං වෙදනං දෙසෙසීති සම්ඛන්ධො. එවං සබ්ඛන්ථ. ඉට්ඨමජ්ඣක්තඅනිට්ඨමජ්ඣක්තානම්පි ඉට්ඨානිට්ඨසභාවත්තා ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණෙනෙව ගහණං දට්ඨබ්බං. එවන්ති යථාචුත්තනයෙන. සඤ්ඤාය ගහිතාකාරෙ විසයෙ අභිසඬ්ඛාරජ්ජවත්තීති ආහ “සඤ්ඤාවසෙන අභිසඬ්ඛාරකෙ”ති. යථා විඤ්ඤාණස්ස සම්පයුත්තධම්මානං නිස්සයභාවො පාකටො, න තථා වෙදනාදීනන්ති ආහ “වෙදනාදීනං නිස්සය”න්ති. “මනොපුබ්බභිගමා ධම්මා (ධ. ප. 1-2), චිත්තානුපරිවත්තීනො ධම්මා (ධ. ස. දුකමානිකා 62), ඡද්වාලාධිපති රාජා”ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181 එරකපත්ථනාගරාජවත්ථු) වචනතො විඤ්ඤාණං අධිපති.

505. රූපක්ඛන්ධෙ “සාසවං උපාදානිය”න්ති වචනං අනාසවානං ධම්මානං සබ්භාවතො රූපක්ඛන්ධස්ස තංසභාවතානිවත්තනත්ථං, න අනාසවරූපනිවත්තනත්ථං.

අනාසවා ඛන්ධෙසු චුත්තාති එත්ථ අට්ඨානජ්ජයුත්තො එව-සද්දො, අනාසවා ඛන්ධෙස්වෙව චුත්තාති අත්ථො. ඉධ පන විසුද්ධිමග්ගෙ සබ්බෙපෙන බන්ධාපි උපාදානක්ඛන්ධාපි.

506. සබ්බසඬ්ඛතානං සභාගෙන එකජ්ඣං සඬ්ඛගො සබ්බසඬ්ඛතසභාගෙකසඬ්ඛගො. සභාගසභාවෙන හි සඬ්ඛග්ගමානා සබ්බසඬ්ඛතා පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්ති. තත්ථ රූප්පනාදියාමඤ්ඤෙන සමානකොට්ඨාසා සභාගාති වෙදිතබ්බා. තෙසු සඬ්ඛතාහිසඬ්ඛරණකිච්චං ආයුහනරසාය වෙනනාය බලවන්ති සා “සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො”ති චුත්තා. අඤ්ඤෙ ච රූප්පනාදිවිසෙසලක්ඛණරහිතා එස්සාදයො සඬ්ඛතාහිසඬ්ඛරණසාමඤ්ඤෙනාති දට්ඨබ්බා, චුසනාදයො පන සභාවා විසුං බන්ධසද්දවචනියා න හොන්තීති ධම්මසභාවඤ්ඤානා තථාගතෙන එස්සක්ඛන්ධාදයො න චුත්තාති වෙදිතබ්බා. “යෙ හි කෙච්චි, හික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා සස්සතවාදා සස්සතං අත්තානාඤ්ච ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්නි, සබ්බෙ තෙ ඉමෙ එව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ නිස්සාය පටිච්ච, එතෙසං වා අඤ්ඤතර”න්ති එවමාදියුත්තානාඤ්ච වසෙන අත්තත්තනියගාහස්ස

එතස්පරමතා දට්ඨබ්බා. එතෙන ච වක්ඛමානසුත්තවසෙන ච බන්ධෙ එව නිස්සාය පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා ච දිට්ඨි උප්පජ්ජති බන්ධනිබ්බානවජ්ජස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවතොති වුත්තං හොති. රූපන්ති රූප්පනසභාවං ධම්මජාතමාහ. වෙදනන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. “සිලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො”තිආදි (දී. නි. 3.355) වචනතො අඤ්ඤෙසඤ්ච බන්ධසද්දවචනියානං සිලක්ඛන්ධාදීනං සබ්භාවතො න පඤ්චෙවාති වොදනං නිවත්තෙතුමාහ “අඤ්ඤෙසං තදවරොධතො”ති.

507. පවත්තිට්ඨානභූතං වසනට්ඨානං විය හොතීති වුත්තං “නිවාසට්ඨානතො”ති. දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඛ්ඛාරදුක්ඛතාවසෙන වෙදනාය ආබාධකත්තං දට්ඨබ්බං. රාගාදිසම්පයුත්තස්ස විපරිණාමාදිදුක්ඛස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිආකාරගාහිකා තංතංසඛිකප්පමූලභූතා සඤ්ඤා සමුට්ඨානං. පිත්තාදි විය රොගස්ස ආසන්නකාරණං සමුට්ඨානං. උතුහොජනවිසමතාවිසමපරිහාරාදි විය මූලකාරණං නිදානං. විත්තස්ස අභිගභූතා චෙතසිකාති විඤ්ඤාණං ගිලානුපමං වුත්තං. කුට්ඨරොගවතො සිනිය්හනං තස්ස හියොයාභාවාය විය බාලස්ස පුඤ්ඤාහිසඛ්ඛාරාදිවසෙන පවත්ති වෙදනාදුක්ඛාවහා අසප්පායසෙවනසදිසී. වෙදනත්තායාති වෙදනාසභාවත්ථං, වෙදනත්තලාභායාති අත්ථො. කාරණට්ඨානතාය, හොජනාධාරතාය ච වාරකූපමං, භාජනුපමඤ්ච රූපං. සුභසඤ්ඤාදිවසෙන වෙදනාකාරණස්ස හෙතුභාවතො, වෙදනාහොජනස්ස ඡාදාපනතො ච අපරාධුපමා, බ්‍යඤ්ජනුපමා ච සඤ්ඤා. වෙදනාහෙතුතො කාරණකාරකූපමො, පරිවෙසකූපමො ච සඛ්ඛාරක්ඛන්ධො. හත්තකාරො එව යෙහුයොන පරිවිසතීති පරිවෙසකග්ගහණං. වෙදනාය විබාධිතබ්බතො, අනුග්ගහෙතබ්බතො ච අපරාධිකූපමං, භුඤ්ජකූපමඤ්ච විඤ්ඤාණං වුත්තං.

508. “පඤ්ච වධකා පච්චත්ථිකා උක්ඛිත්තාසිකාති බො, හික්ඛවෙ, පඤ්චත්තෙනං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන”න්ති ආසීවිසුපමෙ (සං. නි. 4.238) වධකාති වුත්තා, “භාරොති බො, හික්ඛවෙ, පඤ්චත්තෙනං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන”න්ති භාරසුත්තෙ (සං. නි. 3.22) භාරාති, “අතීතම්පාහං අද්ධානං එවමෙව රූපෙන බජ්ජිං, සෙය්‍යාපාපි එතරහි පච්චුප්පත්තෙන රූපෙන බජ්ජාමි. අහඤ්චෙව බො පන අනාගතං රූපං අභිනන්දෙය්‍යං, අනාගතම්පාහං අද්ධානං එවමෙව රූපෙන බජ්ජෙය්‍යං, සෙය්‍යාපාපි...පෙ.... බජ්ජාමි”තිආදිනා (සං. නි. 3.79) බජ්ජනීයපරියායෙ බාදකාති, “සො අනිච්චං රූපං ‘අනිච්චං රූප’න්ති යථාභූතං නප්පජානාති”තිආදිනා (සං. නි. 3.85) යමකසුත්තෙ අනිච්චාදිකාති. යදිපි “ඉධ පන සබ්බෙපෙනෙ එකජ්ඣං කත්වා බන්ධාති අධිජ්ජෙතා”ති වුත්තං, බාහුල්ලෙන පන උපාදානක්ඛන්ධානං තදන්තොගධානං දට්ඨබ්බතා වෙදිතබ්බා. විපස්සනාය භූමිවිචාරො හෙසොති.

ඵෙණපිණ්ඩො වියාතිආදීසු රූපාදීනං එවං ඵෙණපිණ්ඩාදිසදිසතා දට්ඨබ්බා, යථා ඵෙණපිණ්ඩො නිස්සාරො පරිදුබ්බලො අගය්හුපගො; ගහිතොපි කිඤ්චි අත්ථං න සාධෙති, ඡිද්දාවඡිද්දො අනෙකසන්ධිසඬ්ඨිතො බහුතං පාණකානං ආවාසො අනුපුබ්බුපටිතො සබ්බාවත්ථනිපාති අවස්සංහෙදී, එවං රූපමිපි නිව්චසාරාදිවරහතො නිස්සාරං ඵෙග්ගු විය, සුබහඤ්ජනියතො දුබ්බලං, නිව්චන්ති වා ධුවන්ති වා අහන්ති වා මමන්ති වා න ගහෙතබ්බං, ගහිතමිපි තථා න හොති, බහුඡිද්දං අසිතිසතසන්ධිසඬ්ඨිතං අනෙකකිම්කුලාවාසං කලලාදිවසෙන අනුපුබ්බුපටිතං කලලකාලතො පටියාය සබ්බාසුපි අවත්ථාසු විනස්සති, අවස්සමෙව ච හිජ්ජති. අට්ඨකථායං (සං. නි. අට්ඨ. 2.3.95; විහ. අට්ඨ. 26 කමාදිවිනිච්ඡයකථා) පන පරිමද්දනාසහනමෙව උපමුපමෙයාසම්බන්ධො වුත්තො.

යථා පුබ්බුලො නිස්සාරො පරිදුබ්බලො අගය්හුපගො, ගහිතොපි න කිඤ්චි අත්ථං සාධෙති, න විරට්ඨිතිකො, තථා වෙදනාපි. යථා ච පුබ්බුලො, උදකතලං, උදකබිත්ථුං, උදකජල්ලිකං සඬ්ඨිකඬ්ඨිත්වා පුටං කත්වා ගහණවාතඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච ජායති, එවං වෙදනාපි චත්ථුං, ආරම්මණං, කිලෙසජල්ලං, එස්සසඬ්ඨිතඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උජ්ජජ්ජති. යථා හි උදකතලෙ බිත්ථුනිපාතජනිතො වාතො උදකජල්ලිකසඬ්ඨාතං උදකලසිකං සඬ්ඨිකඬ්ඨිත්වා පුටං කත්වා පුබ්බුලං නාම කරොති, එවං චත්ථුමිහි ආරම්මණාපාඨගමනජනිතො එස්සො අනුපවිජ්ජන්තං කිලෙසජල්ලං සහකාරීපච්චයභාවෙන සඬ්ඨිකඬ්ඨිත්වා වෙදනං නාම කරොති. ඉදඤ්ච කිලෙසෙහි මූලකාරණභූතෙහි, ආරම්මණස්සාදනභූතෙහි ච නිබ්බන්තං වට්ටගතං වෙදනං සන්ධාය වුත්තං. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන වා චත්තාරො පච්චයා වුත්තා, උගනෙහිපි පන උජ්ජජ්ජතෙව. ඉධ මුහුත්තරමණියතා උපමොපමෙයාසම්බන්ධො වුත්තො.

යථා පන මරීටිකා අසාරා අගය්හුපගා. න හි තං ගහෙත්වා පාතුං වා න්භායිතුං වා භාජනං වා පුරෙතුං සක්කා, එවං සඤ්ඤාපි අසාරා අගය්හුපගා. යථා ච මරීටිකා විජ්ජන්දමානා සඤ්ජාතුමිවෙගා විය බායන්ති මහාජනං විජ්ජලම්බෙති, එවං සඤ්ඤාපි “නීලං පිතං දීපං රස්ස”න්තිආදිනා ආරම්මණෙ පවත්තමානා සභාවමත්තෙ අට්ඨත්වා “සුභං සුඛං නිව්ච”න්තිආදිමිච්ඡාගාහස්ස කාරණභාවෙන ලොකං විජ්ජලම්බෙති.

යථා කදලික්ඛන්ධො අසාරො අගය්හුපගො. න හි තං ගහෙත්වා ගොපානසිආදීනං අත්ථාය උපනෙතුං සක්කා, උපනීතමිපි තථා න හොති, බහුවට්ටිසමොධානො ච හොති, එවං සඬ්ඛාරක්ඛන්ධොපි අසාරො අගය්හුපගො. න හි තං නිව්චාදිවසෙන ගහෙතුං සක්කා, ගහිතමිපි තථා න හොති,

බහුධම්මසමොධානො ච. අඤ්ඤාදෙව හි එස්සස්ස ලක්ඛණං, අඤ්ඤං වෙනනාදීනං, තෙ පන සබ්බෙ සමොධානෙන්වා සඬබාරක්ඛන්ධොති වුවවති.

යථා ච මායා අසාරා අගය්හුපගා. න හි තං ගහෙන්වා කිඤ්චි අත්ථං කිච්චං සාධෙතුං සක්කා, ඉත්තරා ලහුපච්චුපට්ඨානා අමණිආදිමෙව මණිආදිරූපෙන දස්සෙන්ති මහාජනං වඤ්චෙති, එවං විඤ්ඤාණමිපි අසාරං ඉත්තරං ලහුපච්චුපට්ඨානං, තෙනෙව චිත්තෙන ආගච්ඡන්තං විය, ගච්ඡන්තං විය, යිතං විය, නිසින්නං විය ච කත්වා ගාභාපෙති, අඤ්ඤාදෙව චිත්තං ආගමනෙ, අඤ්ඤං ගමනාදිසුති. එවං විඤ්ඤාණං මායාසදිසං.

පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා අසුභාදිසභාවා එව සංකිලෙසාසුචිවත්ථුභාවාදිතොති අසුභාදිතො දට්ඨබ්බා එව, තථාපි කත්ථවි කොචි විසෙසො සුඛග්ගහණියො භොතීති ආහ “විසෙසතො චා”තිආදි. තත්ථ චත්තාරො සතිපට්ඨානා චතුච්ඡල්ලාසප්පභානකරාති තෙසං ගොචරභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදිසු අසුභාදිභාවෙන දට්ඨබ්බතා වුත්තා.

509. බන්ධෙහි න විහඤ්ඤති පරිචිතසභාවත්තා. විපස්සකොපි තෙසං විපත්තියං න දුක්ඛමාපජ්ජති, බිණ්ණාසවෙසු පන චත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙ හි ආයතිමිපි බන්ධෙහි න බාධියන්තීති.

කබලීකාරාහාරං පරිජානාතීති “ආහාරසමුදයා රූපසමුදයො”ති (සං. නි. 3.56,57) වචනතො අප්ඤ්ඤාත්තිකරූපෙ ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්ස සමුදයභූතෙ කබලීකාරාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහතීති අත්ථො. අයං පභානපරිඤ්ඤා. අප්ඤ්ඤාත්තිකරූපං පන පරිග්ගණ්හන්තො තස්ස පච්චයභූතං කබලීකාරාහාරං පරිග්ගණ්හාතීති ඤාතපරිඤ්ඤා. තස්ස ච උදයබ්බයානුපස්සි භොතීති තීරණපරිඤ්ඤා ච යොජෙතබ්බො. එවං පරිඤ්ඤාත්තයෙ සිජ්ඤාත්තෙ ඉමෙ විපල්ලාසාදයො විධමියන්ති එවාති ආහ “අසුගෙ සුගන්ති විපල්ලාසං පජහති”තිආදි. තත්ථ කාමරාගභූතං අභිජ්ඣං සන්ධායාහ “අභිජ්ඣාකායගන්ථ”න්ති. අසුභානුපස්සනාය හි කාමරාගප්පභානං භොති, කාමරාගමුඛෙන චා සබ්බලොභප්පභානං වදති. න උපාදියති න ගණ්හති න උප්පාදෙති.

“එස්සපච්චයා වෙදනා”ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.39; මහාව. 1; උදා. 1; නෙත්ති. 24) වුත්තත්තා “වෙදනාය ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්සා පච්චයභූතෙ එස්සාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහති”තිආදිනා ආහාරපරිජානනෙ වුත්තනායෙන එස්සපරිජානනං යොජෙතබ්බං. වෙදනාය දුක්ඛතො දස්සනෙන තත්ථ සුඛන්ති විපල්ලාසං පජහති. සුඛත්ථමෙව භවපත්ථනා භොතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො භවොසං උත්තරති. තතො එව භවයොගෙන විසංයුජ්ජති.

භවාසවෙන ව අනාසවො හොති, සබ්බවෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො අත්තතො පරෙන අපුබ්බං දුක්ඛං උප්පාදිතං, සුඛං වා විනාසිතං න වින්තෙති, තතො “අනත්ථං මෙ අවරී”තිආදි (ධ. ස. 1237; විභ. 909) ආසාතවත්ථුප්පහානතො ඛ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති. “සුඛබ්‍රුලෙ සුගතිභවෙ සුද්ධි”ති අග්ගහෙත්වා ගොසීලගොවතාදීහි සුද්ධිං පරාමසන්තො සුඛපත්ථනාවසෙනෙව පරාමසතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තොපි සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති.

මනොසඤ්චෙනනා සඬබ්බාරක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා පන තංසම්පයුත්තාති සඤ්ඤාසඬබ්බාරෙ අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙනනාය ඡන්දරාගං පජහති, තඤ්ච පරිග්ගණ්හාති, තීරෙති වාති “සඤ්ඤං සඬබ්බාරෙ...පෙ.... පරිජානාති”ති වුත්තං. සඤ්ඤාසඬබ්බාරෙ අනත්තාති පස්සන්තො අත්තදිට්ඨිමූලකත්තා සබ්බදිට්ඨිතං අත්තදිට්ඨිං විය සබ්බදිට්ඨියොපි විධමතීති දස්සෙන්තො “දිට්ඨොසං උත්තරති...පෙ.... අත්තවාදුපාදානං න උපාදියති”ති ආහ.

විඤ්ඤාණං අනිච්චතො පස්සන්තො අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන තිස්සොපි අනුපස්සනා උස්සුක්කන්තො තීහිපි පරිඤ්ඤාහි විඤ්ඤාණාහාරං පරිජානාති. විසෙසතො පනෙත්ථ අනිච්චෙ නිච්චන්ති විපල්ලාසං පජහති. තත්ථ නිච්චග්ගාභබාහුල්ලතො අවිජ්ජාය විඤ්ඤාණෙ සනගභණං හොතීති සනවිනිබ්බොගං කත්වා තං අනිච්චතො පස්සන්තො අවිජ්ජොසං උත්තරති. තතො එව අවිජ්ජායොගෙන විසංයුත්තො අවිජ්ජාසවෙන අනාසවො ව හොති. මොහබලෙනෙව සීලබ්බතපරාමසනං හොතීති තං පජහන්තො “සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති.

“යඤ්ච ඛො ඉදං, භික්ඛවෙ, වුව්චති චිත්තං ඉතිපි, මනො ඉතිපි, විඤ්ඤාණං ඉතිපි, තත්‍රාස්සුතවා පුට්ඨජනො නාලං නිබ්බන්දිතුං, නාලං විරජ්ජිතුං, නාලං විමුවිචිතුං. තං කිස්ස හෙතු? දීඝරත්තං හෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුට්ඨජනස්ස අජ්ඣෙධාසිතං මමාසිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොභමස්මි, එසො මෙ අත්තා’”තිආදි (සං. නි. 2.62) –

වචනතො යථා විඤ්ඤාණං නිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියති, එවං තං අනිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං න උපාදියතීති.

එවං	මහානිසංසන්ති	වුත්තජ්ජකාරෙන
විපල්ලාසාදිසකලසංකිලෙසවිධමනුපායභාවතො	එවං	විපුලුදයං.
වධකාදිවසෙනාති	උක්ඛිත්තාසිකවධකාදිවසෙන.	පස්සෙය්‍යාති
ඤාණදස්සනෙන පච්චක්ඛතො පස්සෙය්‍ය.		

බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විසුද්ධිමග්ග-මහාථිකා

බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

ඉති වුද්දසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

15. ආයතනධාතුනිද්දෙසවණ්ණනා

ආයතනචිත්ථාරකථාවණ්ණනා

510. “ඛන්ධායතනා”තිආදිනා හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානි පද්ධාරවසෙන “ආයතනානී”ති වත්වා ගණනපරිච්ඡේදෙනාහ “ද්වාදසායතනානී”ති. තත්ථ වත්තඛිං පරතො සයමෙව චක්ඛති. චක්ඛායතනන්තිආදි නෙසං සරූපදස්සනං.

අත්ථො නාම සද්දත්ථො, භාවත්ථො පන ලක්ඛණමෙව. සො පන සද්දත්ථො දුට්ඨො – අසාධාරණො සාධාරණොති. තත්ථ අසාධාරණො චක්ඛාදිසද්දත්ථො, සාධාරණො ආයතනසද්දත්ථො ද්වාදසන්තම්පි සමානත්තා.

තෙසු අසාධාරණං තාව දස්සෙන්නො “විසෙසතො තාවා”තිආදිමාහ. තත්ථ විසෙසතොති විසෙසත්ථතො, චක්ඛාදිසද්දත්ථතොති අත්ථො. අස්සාදෙතීති චක්ඛති-සද්දො “මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛති”ති රසසායනත්ථො අත්ථීති තස්ස වසෙන අත්ථං වදති. “චක්ඛුං බො පන, මාගණ්ඨිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත”න්ති (ම. නි. 2.209) වචනතො චක්ඛු රූපං අස්සාදෙති. සතිපි සොතාදීනං සද්දාරාමතාදිභාවෙ යො “යං චක්ඛු වතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො”තිආදිනා (ධ. ස. 597) පාළියං, “රූපාභිසාතාරහභූතජ්ජසාදලක්ඛණ”න්තිආදිනා (ධ. ස. අට්ඨ. 600; විසුද්ධි. 2.433) අට්ඨකථායඤ්ච චුත්තො අත්ථවිසෙසො, තත්ථෙව නිරුජ්ඣත්තා චක්ඛුම්භි ඵව චක්ඛුසද්දො පවත්තති ගවාදීසු ගොසද්දාදි වියානි දට්ඨබ්බං.

විභාවෙති වානි සද්දලක්ඛණසිද්ධස්ස චක්ඛති-සද්දස්ස වසෙන අත්ථං වදති. චක්ඛතීති හි ආචික්ඛති, අභිබ්‍යත්තං වදතීති අත්ථො. නෙත්තස්ස ච වදන්තස්ස විය සමච්ඡිමවිභාවනමෙව ආචික්ඛන්නති කත්වා ආහ “විභාවෙති වානි අත්ථො”ති, අනෙකත්ථත්තා වා ධාතුනං විභාවනත්ථතා ච චක්ඛති-සද්දස්ස දට්ඨබ්බො. රත්තදුට්ඨාදිකාලෙසු කකණ්ටකරූපං විය, උද්දරූපං විය ච වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රූපං හදයඨගතභාවං රූපයති රූපමිව පකාසං කරොති, සවිග්ගහමිව කත්වා දස්සෙතීති අත්ථො. චිත්ථාරණං වා රූපසද්දස්ස අත්ථො, චිත්ථාරණඤ්ච පකාසනමෙවානි ආහ “පකාසෙතීති අත්ථො”ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතුනං පකාසනත්ථො ඵව රූපසද්දො දට්ඨබ්බො. වණ්ණවාචකස්ස රූපසද්දස්ස රූපයතීති නිබ්බවනං, රූපක්ඛන්ධවාචකස්ස රූප්පතීති අයං විසෙසො. උදාහරීයතීති චූචිචතීති අත්ථෙව වචනසද්දො ඵව ගභිතො සියා, න ච වචනසද්දො ඵවෙත්ථ සද්දො, අථ බො සබ්බොපි සොතවිඤ්ඤෙය්‍යානි. සජ්ජතීති සකෙහි පච්චයෙහි සජ්ජියති, සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං ගමීයතීති අත්ථො.

සුවයනීති අත්තනො වත්ථුං අපාකටං ගන්ධවසෙන “ඉදං සුගන්ධං, දුග්ගන්ධ”න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්තං වා පුජ්චාදිවත්ථුං “එත්ථ පුජ්චමත්ථී, වම්පකාදිඵලමත්ථී, අම්බාදී”ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති අත්ථො. රසග්ගභණ්ඩලකත්තා අජ්ඣොභරණස්ස ජීවිතහෙතුමිහි ආභාරරසෙ නින්තනය ජීවිතං අවිහයනීති ජීවිතා නිරුත්තිලක්ඛණෙන. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති විසෙසෙන කායො වුත්තො අනුත්තරියහෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු, කාමරාගස්ස ව විසෙසපච්චයෙසු සානජීවිතාකායෙසු කායස්ස විසෙසතරසාසවපච්චයත්තා. තෙන හි ථොට්ඨබ්බසුඛං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙටුනම්පි සෙවන්ති. උජ්ජත්තිදෙසොති උජ්ජත්තිට්ඨානන්ති අත්ථො, කායිනිද්‍රියවත්ථුකා වා වත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමාසවාදිහෙතුභාවතො විසෙසෙන සාසවාති වුත්තාති තෙසං උජ්ජත්තිට්ඨානන්ති අත්ථො.

මුනාතීති නාළියා මිනමානො විය, මහාතුලාය ධාරයමානො විය ව ආරම්මණං විජානාතීති අත්ථො. මනනෙ ඉති වා මනො, තං තං ආරම්මණං පරිච්ඡෙදවසෙන ජානාතීති වුත්තං හොති. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති යෙ විසෙසලක්ඛණෙන ආයතනසද්දපරා වත්තබ්බා, තෙ වක්ඛාදයො තථා වුත්තාති තතො අඤ්ඤෙ මනොගොචරභූතා ධම්මා සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙව එකායතනභාවං උපනෙත්වා වුත්තා. යථා හි ඔළාරිකවත්ථාරම්මණමනනසඬ්ඛාතෙහි විසයවිසයිභාවෙහි පුරිමානි පාකටානි, තථා අපාකටා ව අඤ්ඤෙ මනොගොචරා න අත්තනො සභාවං න ධාරෙන්තීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දීපනත්ථො ධම්මසද්දො. ධාරීයන්ති සාමඤ්ඤරූපෙන අවධාරීයන්තීති වා ධම්මා. යථා හි රූපාදයො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහි අසාධාරණතො එව යථාසකං සභාවතො විඤ්ඤායන්ති, න එවමෙනෙ, එතෙ පන අනෙකධම්මභාවතො, සාධාරණතො, සභාවසාමඤ්ඤතොපි මනසා විඤ්ඤායන්තීති.

511. සෙන සෙනාති සකෙන සකෙන. උට්ඨහන්තීති උට්ඨානං කරොන්ති. වායමන්තීති උස්සහන්ති, අත්තනො කිච්චං කරොන්තිච්චෙව අත්ථො. ඉමස්මිං ව අත්ථෙ ආයතන්ති එත්ථාති ආයතනානීති අධිකරණත්ථො ආයතනසද්දො, දුතියතතියෙසු කත්තුඅත්ථො. තෙ වාති විත්තවෙනසිකෙ ධම්මෙ. තෙ හි තංතංද්වාරාරම්මණෙසු අයන්ති ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති ආයා. විත්ථාරෙන්තීති පුබ්බෙ අනුප්පන්නත්තා ලීනානි අපාකටානි පුබ්බත්තතො උද්ධං පත්ථරෙන්ති පාකටානි කරොන්ති, උජ්ජාදෙන්තීති අත්ථො. ඉදඤ්ච සංසාරදුක්ඛං. න නිවත්තනීති අනුප්පාදනිරොධවසෙන න නිරුජ්ඣති. ආයතනං ආයතනන්ති ආමෙඬිතච්චනං අස්සා සමඤ්ඤාය චක්ඛාදීසු නිරුජ්ඣනාවදස්සනත්ථං.

512. එවං අවයවහෙදවසෙන ආයතනසද්දස්ස අත්ථං චත්ථා ඉදානි තත්ථ පරියායතොපි දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි ආරද්ධං. සාධුඵලභරිතතාය, අපරිස්සයතාය ව මනොරම්මෙ.

තත්ථ නිවසන්තීති නිවසන්තා විය හොත්ති. තෙනාහ “තදායත්තචුත්තිතායා”ති. යත්ථ සුවණ්ණරතනාදීනි නිචුත්ථානි විය ආකිණ්ණානි තිට්ඨන්ති, සො පදෙසො තෙසං ආකරො, එවං විත්තවෙනසිකා චක්ඛාදීසුති තෙ තෙසං ආකරොති දස්සෙන්තො ආහ “චක්ඛාදීසු ව...පෙ.... ආකරො”ති. තත්තිස්සිතත්තානි එත්ථ මනො මනොවිඤ්ඤාණාදීනං විත්තවෙනසිකානං නිස්සයපච්චයො න හොතීති තස්ස තෙසං ද්වාරභාවො නිස්සයභාවොති දට්ඨබ්බො. අහුත්ථා එව පච්චයසාමග්ගිවසෙන උප්පජ්ජන්තාපි විත්තවෙනසිකා අනෙකෙ එකජ්ඣං තත්ථ ලබ්භමානා සමොසටා විය හොත්තීති චුත්තං. “චත්ථුද්වාරාරම්මණුවසෙන සමොසරණතො”ති. න හි ධම්මානං අනාගතද්ධෙ විජ්ජමානතාලෙසොපි අත්ථී. තෙනාහ “පුඤ්ජො නත්ථී අනාගතෙ”ති (මහානි. 10). තත්ථෙව උප්පත්තිතොති තෙසු චක්ඛාදීසු එව උප්පත්තිතො. උප්පත්තියා පච්චයභූතෙ චක්ඛාදිකෙ උප්පත්තිට්ඨානං විය කත්ථා උපචාරවසෙන චුත්තං. න හි අරූපධම්මානං නිප්පරියායතො උප්පත්තිදෙසො නාම අත්ථී. යදග්ගෙන වා තෙ තෙසං නිස්සයාරම්මණභූතා, තදග්ගෙන සඤ්ජාතිදෙසො. න හි පච්චයභාවමත්තරෙන රූපධම්මානම්පි ආධාරාධෙය්‍යභාවො අත්ථී. තෙනාහ “නිස්සයාරම්මණභාවෙනා”ති. ඛ්‍යතිරෙකපධානතාය කාරණලක්ඛණස්ස “තෙසං අභාවෙ අභාවතො” ඉච්චෙවාහ, න “භාවෙ භාවතො”ති.

යථාචුත්තෙන්තත්ථෙතානි “චක්ඛතී”තිආදිනා, “ආයතනතො ආයානං තනනතො”තිආදිනා, “නිවාසට්ඨාන”න්තිආදිනා ව චුත්තජ්ජකාරෙන අත්ථෙත. ධම්මායතනපරියාපන්තානං ධම්මානං බහුභාවතො යෙභුයොන ව තෙ බහු එව හුත්ථා කිච්චකරාති “ධම්මා ව තෙ ආයතනඤ්චා”ති බහුවචනනිද්දෙසො.

513. තථා තථා ලක්ඛිතබ්බතො ලක්ඛීයති එතෙනාති වා ලක්ඛණං, සභාවො.

තාවභාවතොති තත්තකතො, තෙන අනුනාධිකභාවං දස්සෙති. තත්ථ ද්වාදසායතනවිනිමුත්තස්ස කස්සචි ධම්මස්ස අභාවා අධිකභාවතො වොදනා නත්ථී, සලක්ඛණධාරණං පන සබ්බෙසං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති උනවොදනා සම්භවතීති තං දස්සෙන්තො ආහ “චක්ඛාදයොපි භී”තිආදි. භවභිගමනසංඛාතොති ද්වික්ඛත්තුං වලිත්ථා පචත්තභවභිගමනසංඛාතො. වලනවසෙන භවභිගප්පවත්තියා සති එව ආවජ්ජනුප්පත්ති, න අඤ්ඤත්ථාති

ආවජ්ජනස්සාපි කාරණභූතන්ති කත්වා වුත්තං “භවච්ඡිගමනසඬ්ඛාතො...පෙ.... උප්පත්තිද්වාර”න්ති. අසාධාරණන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං. සතිපි අසාධාරණභාවෙ චක්ඛාදීනං ද්වාරභාවෙන ගහිතත්තා ධම්මායතනෙන අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. ද්වාරාරම්මණභාවෙහි වා අසාධාරණතං සන්ධාය “අසාධාරණ”න්ති වුත්තං.

514. යෙහුයාසහුප්පත්තිආදීහි උප්පත්තික්කමාදීසු අයුත්ති යොජෙතබ්බා. යෙහුයොන හි චක්ඛායතනාදීනි කස්සපි කදාපි එකතො උප්පජ්ජන්ති. තථා හි වුත්තං “කාමධාතුයා උප්පත්තික්කමණෙ කස්සපි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති”තිආදි (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21). තස්මා ආයතනානං උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, න පභානක්කමො කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පභාතබ්බතො, න පට්පත්තික්කමො අකුසලානං එකච්චඅබ්‍යාකතානාඤ්ච අප්පට්පජ්ජතීයතො, න භූමික්කමො අඬ්චේකාදසන්තං ආයතනානං එකන්තකාමාවචරත්තා, ඉතරෙසඤ්ච චතුර්භූමිපරියාපන්තත්තා, එකච්චස්ස ලොකුත්තරභාවතො වාති. “අජ්ඣත්තිකෙසු හි”ති එතෙන අජ්ඣත්තිකභාවෙන, විසයිභාවෙන ච අජ්ඣත්තිකානං පට්ඨං දෙසෙතබ්බතං දස්සෙති, තෙසුපි පට්ඨං දෙසෙතබ්බෙසු පාකටත්තා පට්ඨතරං චක්ඛායතනං දෙසිතන්ති.

තතො සානායතනාදීනීති එත්ථ බහුපකාරත්තාභාවෙන චක්ඛුසොතෙහි පුරිමතරං අදෙසෙතබ්බානි, සහ චත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා එකෙන කමෙන දෙසෙතබ්බානීති සානාදික්කමෙන දෙසිතානීති අධිජ්ජායො. අඤ්ඤාපි හි දෙසිතෙසු න න සක්කා වොදෙතුං, න ච සක්කා බොධෙතබ්බානි න දෙසෙතුන්ති. පච්චුප්පන්තාරම්මණත්තා වා චක්ඛාදීනි පට්ඨං වුත්තානි ආරම්මණතො සුපාකටානීති, මනායතනං පන කිඤ්චි පච්චුන්තාරම්මණං...පෙ.... කිඤ්චි යාව නචත්තබ්බාරම්මණන්ති පච්ඡා වුත්තං. පච්චුප්පන්තාරම්මණෙසුපි උපාදාරුපාරම්මණානි චත්තාරි පට්ඨං වුත්තානි, තතො භූතරුපාරම්මණං. උපාදාරුපාරම්මණෙසුපි දුරතරෙ දුරෙ, සීඝතරං සීඝඤ්ච ආරම්මණසම්පට්ච්ඡනදීපනත්ථං චක්ඛාදීනං දෙසනාක්කමො. චක්ඛුසොතද්වයඤ්ච දුරගොචරන්ති පට්ඨං වුත්තං, තත්‍රාපි චක්ඛු දුරතරගොචරන්ති සබ්බපට්ඨං වුත්තං. පස්සන්තොපි හි දුරතරෙ නදීසොතං, න තස්ස සොතපට්ඨාතසද්දං සුණාති. සානජීවිහාසුපි සානං සීඝතරවුත්තීති පට්ඨං වුත්තං පුරතො ධ්විතමත්තස්සපි භොජනස්ස ගන්ධො ගය්හතීති. යථායානං වා තෙසං දෙසනාක්කමො. ඉමස්මිඤ්චි සරීරෙ සබ්බුපරි චක්ඛුස්ස අධිට්ඨානං, තස්ස අධො සොතස්ස, තස්ස අධො සානස්ස, තස්ස අධො ජීවිහාය, තථා කායස්ස යෙහුයාතො, මනො පන අරුපිභාවතො සබ්බපච්ඡා වුත්තො. තංතංගොචරත්තා තස්ස තස්ස අනන්තරං බාහිරායතනානි වුත්තානීති වුත්තොවායමත්ථොති එවම්පි ඉමෙසං කමො වෙදිතබ්බො. ගොචරො විසයො එතස්සාති

ගොවරවිසයො, මනො. කස්ස පන ගොවරො එතස්ස විසයො? චක්ඛාදීනං පඤ්චන්තමි. විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවචන්ථානතොති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං උප්පත්තිකාරණස්ස වචන්ථිතභාවතො සවිහත්තිභාවතො. එතෙන චක්ඛාදිඅනන්තරං රූපාදිවචනස්ස ච කාරණමාහ.

515. සඬගහිතත්තාති ගණනසඬගහවසෙන සඬගහිතත්තා. ඡාතිවසෙනාති චක්ඛුභාවසමානතාවසෙන. පච්චයහෙදො කම්මාදිහෙදො. දානාදිපාණාතිපාතාදිහෙදහින්තස්ස හි කුසලාකුසලකම්මස්ස, තස්ස ච සහකාරීකාරණභූතානං අබ්භන්තරානං, බාහිරානඤ්ච පච්චයානං හෙදෙන චක්ඛායතනං හින්තං විසදිසං හොතිති. නිරයාදිකො, අපදාදිගතිනානාකරණඤ්ච ගතිහෙදො ගතිනං, ගතීසු වා හෙදොති කත්වා. හත්ථිඅස්සාදිකො, ඛත්තියාදිකො ච නිකායහෙදො. තංතංසත්තසන්තානහෙදො පුග්ගලහෙදො. යා චක්ඛාදීනං චත්ථුනං අනන්තප්පහෙදතා චුත්තා, සො එව හදයචත්ථුස්ස හෙදො තාදිසහෙදානාතිචත්තනතො. තතො මනායතනස්ස අනන්තප්පහෙදතා යොජෙතබ්බා. යස්මා ඤානවිරහිතං නාම ලොකුත්තරං නත්ථි, තස්මා පඤ්චන්තං ඤානානං වසෙන අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තාති චත්තාලිසං හොන්තිති තාති එකාසිතියා ලොකියචිත්තෙසු පක්ඛිපිත්වා ආහ “එකවීසුත්තරසත්තප්පහෙදඤ්චා”ති. චත්ථුති චක්ඛාදිචත්ථු. තප්පහෙදෙන විඤ්ඤාණං අනන්තප්පහෙදං. පටිපදා දුක්ඛාපටිපදාදි. ආදි-සද්දෙන ඤානාධිපතිභූමිආරම්මණාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. නීලං නීලස්ස සභාගං, අඤ්ඤං විසභාගං. පච්චයො කම්මාදි. තත්ථාපි කුසලසමුට්ඨානාදිතා, සීතලකුසමුට්ඨානාදිතා ච හෙදො වෙදිතබ්බො. ආදිසද්දෙන ගතිනිකායහෙදො. සභාවනානත්තහෙදතොති සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛාති එවමාදිකො සභාවහෙදො. චක්ඛුසම්පස්සජා සොතසම්පස්සජාති එවමාදිකං නානත්තං.

516. “අනාගමනතො අනිග්ගමනතො”ති සඬබ්බෙපෙන චුත්තමත්ථං විවරිතුං “න හි”තිආදි චුත්තං. පුබ්බන්තාපරන්තෙසු අවිජ්ජමානසරූපත්තා උදයතො පුබ්බෙ කුතොචි නාගච්ඡන්ති, වයතො ච උද්ධං න කත්ථවි ගච්ඡන්ති, විජ්ජමානක්ඛණෙපි ඉත්තරකාලතාය අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මා. තෙනාහ “අථ බො”තිආදි. සපරිප්ඵන්දකිරියාවසෙන ඊහනං ඊහා, චිත්තනවසෙන බ්‍යාපාරනං බ්‍යාපාරො, තත්ථ බ්‍යාපාරං දස්සෙන්නො ආහ “න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොති”ති. ඊහං දස්සෙන්නො “න ච තානි”තිආදි. උභයමිපි පන ඊහා ච හොති බ්‍යාපාරො චාති උප්පටිපාටිවචනං. ධම්මතාවාති සභාවො එව, කාරණසමත්ථතා වා ඊහාබ්‍යාපාරරහිතානං ද්වාරාදිභාවො ධම්මතා. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ “ය”න්ති එතස්ස යස්මාති අත්ථො. පුරිමස්මිං සම්භවනවිසෙසනං යං-සද්දො. “සුඤ්ඤො ගාමොති බො, හික්ඛවෙ, ඡන්තෙනං අප්ඤ්ඤාත්තිකානං ආයතනානං අධිවචන”න්ති (සං. නි. 4.238) වචනතො සුඤ්ඤාගාමො විස

දට්ඨබ්බානි. අන්තපානසහිතන්ති ගහිතෙ සුඤ්ඤාගාමෙ යං යදෙව භාජනං පරාමසීයති, තං තං රිත්තකංයෙව පරාමසීයති, එවං ධූවාදිභාවෙන ගහිතානි යොනියො උපපරික්ඛියමානානි රිත්තකානෙව එතානි දිස්සන්තීති. තෙනාහ “ධූවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතත්තා”ති.

අභිජ්ඣාදොමනස්සුප්පාදකභාවෙන රූපාදීනි චක්ඛාදීනං අභිසාතකානීති චුත්තානි. අභිසුසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිඬගාලමක්කටා ජ පාණකා. විසමබ්ලාකාසගාමසුසානවනානි තෙසං ගොවරා. තත්ථ විසමාදිඅජ්ඣාසයෙහි චක්ඛාදීනි

විසමභාවබ්ලාකාසගාමසුසානසන්තිස්සිතසදිසුපාදිත්තධම්මවනභාවෙහි අභිරමිතත්තා රූපාදීනං විසමාදිසදිසතා යොජෙතබ්බා.

ඉති ආයතනානං විත්ථාරකථාමුඛවණ්ණනා.

ධාතු විත්ථාරකථාවණ්ණනා

517. චක්ඛුස්ස විඤ්ඤාණන්ති චක්ඛුස්ස කාරණභූතස්ස විඤ්ඤාණං. කාමං රූපාලොකමනසිකාරාදයොපි තස්ස විඤ්ඤාණස්ස කාරණා, තෙ පන සාධාරණකාරණං, චක්ඛු අසාධාරණන්ති අසාධාරණකාරණෙනායං නිද්දෙසො යථා භෙරිසද්දො, යවච්ඡුරොති. තථා හි චක්ඛු පුග්ගලන්තරාසාධාරණං, නීලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්චාති සාමිභාවෙන නිද්දිට්ඨං.

විදහතීති එවං එවඤ්ච තයා පවත්තිතබ්බන්ති විනියුඤ්ජමානං විය උප්පාදෙතීති අත්ථො. විදහතීති ච ධාත්වත්ථො එව විසිට්ඨො උපසග්ගෙන දීපියතීති විනාපි උපසග්ගෙන ධාතුනි එස සද්දො තමත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. කත්තුකම්මභාවකරණාධිකරණෙසු ච ධාතුසද්දසිද්ධි භොතීති පඤ්චාපි තෙ අත්ථා චුත්තා. ලොකුත්තරා ධාතුයො සංසාරදුක්ඛං න විදහන්ති, අඤ්ඤදත්ථු විධංසෙන්නීති කත්ථා “ලොකියා”ති විසෙසිතං. වචත්ථිතානි අවත්ථිතා, අඤ්ඤමඤ්ඤං චා අසංකිණ්ණා. සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො සුවණ්ණාදීනං බීජභූතා සෙලාදයො. යථාසම්භවන්ති එත්ථ කෙවි “ලොකියලොකුත්තරාසු ධාතුසු යො යො අත්ථො සම්භවති, තදනුරූප”න්ති අත්ථං වදන්ති, තදයුත්තං “ලොකියා හි ධාතුයො”ති විසෙසෙත්ථා චුත්තත්තා. අත්ථවසෙන චෙතං යථාසම්භවග්ගහණං කතං, න ධාතුවසෙන. කාමං පඤ්චපි අත්ථා චක්ඛාදීනං සබ්බෙසං ඉච්ඡිතබ්බා, තථාපි චක්ඛාදීසු යස්ස යස්ස ධම්මස්ස යදා කත්තුවචනිච්ඡා, න තදා කම්මභාවො. යදා පන කම්මවචනිච්ඡා, න තදා කත්තුභාවො. එවං සෙසෙසුපිති යථාසම්භවග්ගහණං. තෙනාහ “ඉති චක්ඛාදීසු”තිආදි.

518. අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයොති එත්ථාපි ධාතීති ධාතුති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො ධාරණත්ථො ධා-සද්දොති කත්වා. කත්තුඅත්ථොපි වායං පුරිමෙන අසදිසො විධානධාරණත්ථානං හින්නසභාවත්තා. නිස්සත්තසභාවමත්තධාරණඤ්ච ධාතුසද්දස්ස පධානො අත්ථොති විසුං වුත්තො. ධාතුයො විය ධාතුයොති එත්ථ සිහසද්දො විය කෙසරිමහි නිරුල්භා පුරිසෙ සෙලාවයවෙසු නිරුල්භො ධාතුසද්දො චක්ඛාදීසු උපවරිතොති දට්ඨබ්බො. ඤාණඤ්ච ඤෙය්‍යාඤ්ච ඤාණඤෙය්‍යානි, තෙසං අවයවා තප්පහෙදභූතා ධාතුයො ඤාණඤෙය්‍යාවයවා. තත්ථ ඤාණප්පහෙදො ධම්මධාතුවකදෙසො, ඤෙය්‍යප්පහෙදො අට්ඨාරසාපීති ඤාණඤෙය්‍යාවයවමත්තා ධාතුයො හොන්තීති. අථ වා ඤාණෙන ඤාතබ්බො සභාවො අවිපරිතො ධාතුසද්දෙන වුච්චමානො ඤාණඤෙය්‍යො, න දිට්ඨිආදීහි විපරිතග්ගාහකෙහි ඤෙය්‍යාති අත්ථො, තස්ස ඤාණඤෙය්‍යස්ස අවයවා චක්ඛාදයො, විසභාගලක්ඛණාවයවෙසු රසාදීසු නිරුල්භො ධාතුසද්දො තාදිසෙසු අඤ්ඤාවයවෙසු චක්ඛාදීසු උපවරිතොති දට්ඨබ්බො. රසාදීසු විය වා චක්ඛාදීසුපි නිරුල්භො එව. “නිජ්ජීවමත්තස්සෙනං අධිවචන”න්ති එතෙන නිජ්ජීවමත්තපදත්ථො ධාතුසද්දස්ස නිරුල්භනං දස්සෙති. ඡ ධාතුයො එතස්සාති ඡධාතුරො. යො ලොකෙ පුරිසොති ධම්මසමුදායො වුච්චති, සො ඡධාතුරො ඡන්තං පථවිආදීනං නිජ්ජීවමත්තානං සභාවානං සමුදායමත්තො, න එත්ථ ජීවො වා පුරිසො වා අත්ථීති අත්ථො.

519. චක්ඛාදීනං කමො පුබ්බෙ වුත්තොති ඉධෙකෙකස්මිං තිකෙ තිණ්ණං ධාතුනං කමං දස්සෙන්නො ආහ “හෙතුඵලානුපුබ්බවචත්ථානවසෙනා”ති. හෙතුඵලානං අනුපුබ්බවචත්ථානං හෙතුඵලභාවො එව, මනොධම්මධාතූනඤ්ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. කිරියමනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණස්ස උපනිස්සයකොටියා, විපාකමනොධාතු විපාකමනොවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරාදීනාපි, ඉතරස්ස සබ්බාපි උපනිස්සයකොටියා ව, ධම්මධාතු පන වෙදනාදිකා සහජාතා සහජාතාදීනා, අසහජාතා අනන්තරාදීනා, උපනිස්සයෙන, ආරම්මණාදීනා ව මනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොතීති ද්වාරභූතමනොවසෙන වා. ද්වාරභූතමනොපි හි සුත්තෙසු මනොධාතූති වුච්චතීති තස්සා වා මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. තත්ථ හෙතූති පච්චයො අධිජ්ජෙතො, ඵලන්ති පච්චයුජ්ජන්තන්ති ආහ “චක්ඛුධාතු”තිආදි.

520. සබ්බාසං වසෙනාති යථාවුත්තානං ආභාධාතුආදීනං පඤ්චතිංසාය ධාතුනං වසෙන. අපරමත්ථසභාවස්ස පරමත්ථසභාවෙසු න කදාපි අත්තොගධනා අත්ථීති ආහ “සභාවතො විජ්ජමානාන”න්ති.

චන්දාභාසුරියාභාදිකා චණ්ණනිභා එවාති ආහ “රූපධාතූයෙව හි ආභාධාතු”ති. රූපාදිපටිබද්ධාති රාගචත්ථුභාවෙන ගහෙනබ්බාකාරො සුභනිමිත්තන්ති කත්වා “රූපාදයො එවා”ති අවත්වා පටිබද්ධවචනං වුත්තං. අසතිපි රාගචත්ථුභාවෙ කුසලවිපාකාරම්මණං සුභධාතූති දුතියො විකප්පො වුත්තො. සෙසාති මනොවිඤ්ඤාණධාතූසම්පයුත්තා. ධාතූද්වයනිරොධමත්තන්ති මනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිරොධමත්තං චතුත්ථාරූපවිත්තුප්පාදනිරොධභාවතො. තදඤ්ඤවිඤ්ඤාණනිරොධො විය හි විඤ්ඤාණධාතූමනොධාතූනං නිරොධො සමාපත්තිබලසිද්ධොති කත්වා ධාතූද්වයග්ගහණං.

“ධම්මධාතූමත්ත”න්ති ඉදං කාමධාතූයා ධම්මධාතූපරියාපන්නන්තා වුත්තං. කාමපටිසංයුත්තොති කාමරාගසම්පයුත්තො, ආරම්මණකරණෙන වා කාමගුණොපසංහිතො. යං එතස්මිං අන්තරෙති යෙ එතස්මිං අවිච්ඡරනිමිතවසවත්තිපරිච්ඡින්නෙ ඔකාසෙ. ඔගාල්භා හුත්වා අධොභාගෙ ව ඔකාසෙ චරන්තීති එත්ථාවචරා. අඤ්ඤත්ථ චරන්තාපි යථාවුත්තෙ එව යානෙ පරියාපන්නාති එත්ථ පරියාපන්නා.

නෙක්ඛම්මධාතූ ධම්මධාතූ එව විතක්කපක්ඛෙ. සබ්බෙපි කුසලා ධම්මාති දානමයපුඤ්ඤකිරියතො, සීලමයපුඤ්ඤකිරියතො, පබ්බජ්ජතො ව පටියාය යාව අග්ගමග්ගාධිගමා පවත්තා සබ්බෙපි අනවජ්ජධම්මා. විහිංසාධාතූ චෙතනා, පරවිහෙය්නච්ඡන්දො වා. අවිහිංසා කරුණා.

හීනාති හීළිතා. පණිතාති සම්භාවිතා. “නාතිහීළිතා නාතිසම්භාවිතා මජ්ඣිමා”ති බන්ධනිද්දෙසෙ ආගතා හීනදුක්ඛතො එව නිහරිත්වා මජ්ඣිමා ධාතූ වුත්තාති චෙදිතබ්බා. උභොපීති ධම්මධාතූමනොවිඤ්ඤාණධාතූයො.

විඤ්ඤාණධාතූ යදිපි ඡවිඤ්ඤාණධාතූවසෙන විහත්තා, තථාපි විඤ්ඤාණධාතූග්ගහණෙන තස්ස පුරෙචාරිකපච්ඡාචාරිකත්තා මනොධාතූ ගහිතාව හොතීති ආහ “විඤ්ඤාණධාතූ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසත්තවිඤ්ඤාණධාතූ සඬ්ඛෙපොයෙවා”ති. අනෙකෙසං චක්ඛුධාතූආදීනං, තාසු ව එකෙකිස්සා නානප්පකාරතාය නානාධාතූනං වසෙන අනෙකධාතූ නානාධාතූ ලොකො වුත්තොති ආහ “අටියාරසධාතූප්පහෙදමත්තමෙවා”ති.

521.

චක්ඛුසොතසානප්චිභාකායමනොධාතූමනොවිඤ්ඤාණධාතූහෙදෙනාති බහුසු පොත්ථකෙසු ලිබ්බං, කෙසුචි “චක්ඛුසොතසානප්චිභාකායමනොධාතූමනොවිඤ්ඤාණධාතූහෙදෙනා”ති. තත්ථ න චක්ඛාදීනං කෙවලෙන ධාතූසද්දෙන සම්බන්ධො අධිප්පෙනො

විජානනසභාවස්ස පහෙදවචනතො. විඤ්ඤාණධාතුසද්දෙන ච සම්බන්ධෙ කරියමානෙ ද්වෙ මනොගහණානි න කාතබ්බානි. න හි ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො සන්ති. අන්තරා චා මනොධාතුගහණං අකත්වා “චක්ඛු...පෙ.... කායමනොවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතු”ති වත්තබ්බං අතුලායොගෙ ද්වන්ද්වසමාසභාවතො. අයං පනෙත්ථ පාඨො සීයා “චක්ඛු...පෙ.... කායවිඤ්ඤාණමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුහෙදෙනා”ති. තස්ස විඤ්ඤාණස්ස යෙභුයොන අත්තවාදිනො තස්ස එකමෙකස්ස අත්තස්ස අද්වයතං, නිව්චත්තඤ්ච පවෙදෙන්තීති අනෙකතානිව්චතාපකාසනං තෙසං ජීවසඤ්ඤාසමුහනනාය හොති. ඛන්ධායතනදෙසනා සඬබ්බෙපදෙසනා, ඉන්ද්‍රියදෙසනා විත්ථාරදෙසනා, තදුහයං අපෙක්ඛිත්වා අයං අනතිසඬබ්බෙපවිත්ථාරා ධාතුදෙසනා. අභිධම්මෙ චා සුත්තන්තභාජනීයෙ (විහ. 172 ආදයො) චුත්තා ධාතුදෙසනා අතිසඬබ්බෙපදෙසනා, ආභාධාතුආදීනං අනෙකධාතුනානාධාතුඅන්තානං වසෙන දෙසෙතබ්බා අතිවිත්ථාරදෙසනා, තදුහයං අපෙක්ඛිත්වා අයං අනතිසඬබ්බෙපවිත්ථාරා.

අස්ස හගවතො. සද්ධම්මතෙජසා විහතං සද්ධම්මතෙජවිහතං.

522. සඬබ්බතොති ගණනතො. ජාතිතොති චක්ඛුභාවසාමඤ්ඤතො. අථ චා ජාතිතොති චක්ඛුසභාවතො. තෙනාහ “චක්ඛුපසාදො”ති. වීසති ධම්මාති සඬබ්බං ගච්ඡති වෙදනාදීනං අභිත්ථිත්වා ගහණතො. සෙසකුසලාකුසලාඛ්‍යාකතවිඤ්ඤාණවසෙනාති එත්ථ අඛ්‍යාකතාපෙක්ඛාය සෙසග්ගහණං, කුසලාකුසලං පන සබ්බසො අග්ගහිතමෙවාති.

523. තා ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදයො පඤ්චපි.

පුරිමෙහෙවාති අනන්තරාදීහි එව. ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආසෙවනපච්චයෙනාපි පච්චයො හොතීති චුත්තොවායමත්ථො. ධම්මධාතුති පන සහජාතො වෙදනාදික්ඛන්ධො අධිජ්ජෙතො. තෙනාහ “සහජාත...පෙ.... පච්චයො හොතී”ති. අවිගතාදීහිති එත්ථ ආදි-සද්දෙන මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා යථාරහං හෙතුඅධිපතිකම්මවිපාකාභාරින්ද්‍රියක්ඛානමග්ගපච්චයභාවො සඬගය්හති. තෙනාහ “ඛුද්ධා පච්චයො හොතී”ති. එකච්චා ච ධම්මධාතු සුමුරුපතිබ්බානප්පකාරා, යා ච සම්පයොගානන්තරභාවාදීනං අභාවෙන ආරම්මණකරණෙ යොග්‍යා. පඤ්චද්වාරිකවිපාකවජ්ජනත්ථං “එකච්චාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා”ති චුත්තං, මනොද්වාරිකා පන විපාකාපි තදාරම්මණභූතා එකච්චං ධම්මධාතුං ආරබ්භ පවත්තතීති. අථ චා “එකච්චාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා”ති ඉදං සබ්බං කාමාවචරකුසලං කාමාවචරකිරියං අභිඤ්ඤාද්වයං ආරුප්පද්වයන්ති එවරූපං මනොවිඤ්ඤාණධාතුං සන්ධාය

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ආයතනධාතුනිද්දෙසවණ්ණනා

චුත්තං, ලොකුත්තරමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පන එකච්චා ධම්මධාතු ආරම්මණපච්චයොති පාකටොයමත්ථො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං චක්ඛාදීනං යථාචුත්තපච්චයධම්මනො අතිරෙකෙපි පච්චයධම්මෙ දස්සෙතුං “න කෙවල”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ආලොකාදයොති ආලොකො නාම සූරියාලොකාදි. තස්ස සුත්තන්තනයෙන උපනිස්සයභාවො වෙදිතඛිබ්බො, එවං සෙසානිපි.

විවරං නාම විසෙසනො සොතඛිලං. වායු ගන්ධූපසංහරණකවාතො. ආපො මුඛෙ පක්ඛිත්තආහාරස්ස තෙමනකඋදකං. පථවී කායප්පසාදස්ස නිස්සයභූතා පථවිධාතු. භවඬගමනං ද්වික්ඛත්තුං චලිතං භවඬගචිත්තං. සඛ්ඛත්ථ මනසිකාරො ආවජ්ජනමනසිකාරො.

524. අවිසෙසනො දට්ඨඛිබ්බාකාරස්ස වුවචමානත්තා ආහ “සඛ්ඛා එවා”ති. විසෙසනො විපස්සනාය භූමිවිචාරො එසොති “සඬ්ඛතා”ති විසෙසිතං. පුඛ්ඛන්තාපරන්තවිචිත්තතොති එත්ථ “පුඛ්ඛන්තොනාම අතීතො අද්ධා, අපරන්තො නාම අනාගතො. උභයත්ථ ච සඬ්ඛතා ධාතුයො සභාවච්චිත්තා අනුපලඛිතමානසභාවත්තා. පුඛ්ඛන්තො වා සභාවධම්මස්ස උදයො තතො පුඛ්ඛෙ අවිජ්ජමානත්තා. අපරන්තො වයො තතො පරං අභාවතො. තස්මා පුඛ්ඛන්තාපරන්තවිචිත්තතොති පාකාභාවතො විද්ධංසාභාවතොති චුත්තං හොති.

හෙරිතලං විය චක්ඛුදාතු සද්දස්ස විය විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවතො. ආදාසතලාදීසුපි එසෙව නයො. යන්තං නාම උච්ඡුයන්තං. චක්කයට්ඨිති තිලමන්ථං ආහ. සො හි අචක්කඛණ්ධොපි තංසදිසතාය චක්කයට්ඨිත්වෙව වුවචති, චක්කඛන්ධමෙව වා සන්ධාය තථා චුත්තං. ඉමාහි ච උපමාහි නිජ්ජීවාන. හෙරිතලදණ්ඩාදීනං සමායොගෙ, නිජ්ජීවානං සද්දාදීනං විය නිජ්ජීවානං චක්ඛුරූපාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තිති කාරණඵලානං ධාතුමත්තතං, කාරකවෙදකචිරහඤ්ච දස්සෙති.

පුරෙවරානුවරා වියාති නිජ්ජීවස්ස කස්සචි කෙචි නිජ්ජීවා පුරෙවරානුවරා වියාති අත්ථො. මනොධාතුයෙව වා අත්තනො ඛණං අනතිචත්තන්ති අත්තනො ඛණං අනතිචත්තන්තානංයෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අවිජ්ජමානායපි පුරෙවරානුවරාහිසන්ධියං අනන්තරපුඛ්ඛකාලාපරකාලතාය පුරෙවරානුවරා විය දට්ඨඛිබ්බා.

ජන්තඤ්ඤි විඤ්ඤාණධාතුනං එකජ්ඣං අනෙකානන්තරපච්චයාභාවතො එකජ්ඣං උප්පත්තිඅභාවො විය අඤ්ඤමඤ්ඤානන්තරපච්චයතාභාවතො අනන්තරූප්පත්තිපි නත්ථි. යදි සියා, ඡළාරම්මණසන්තිධානෙ

මනසිකාරමන්තරෙතාපි ඡළාරම්මණුපලද්ධි සියා, න ච භොති, තස්මා දස්සනාදිඅනන්තරං සවනාදීනං අභාවො විය මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං න දස්සනාදීනි, න ච දස්සනාදිඅනන්තරං මනොවිඤ්ඤාණධාතු භොති. තත්ථ භවඨගස්ස, දස්සනාදීනඤ්ච භින්නාරම්මණතාය මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං දස්සනාදීනි, දස්සනාදීනං අනන්තරඤ්ච සවනාදීනි න උප්පජ්ජන්තිති යුත්තමෙතං. දස්සනාදීනං, පන සන්තීරමණස්ස ච අභින්නවිසයතාය දස්සනාදිඅනන්තරං න මනොවිඤ්ඤාණධාතු භොතීති අයුත්තන්ති? නයිදමෙවං නියතානියතවිසයානං භින්නවිසයභාවූපපත්තිතො. යදි ච දස්සනාදිඅනන්තරං කාවි විඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජෙය්‍යා, සාපි දස්සනාදිද්වාරතාය දස්සනාදිවිඤ්ඤාණධාතු ඵච සියා, න මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තතො ච දස්සනාදිකිච්චවිධුරං විත්තනං මනනන්ති මනොද්වාරජ්ජවත්තනං මනනකිච්චාපරිච්චාගො විය දස්සනවිඤ්ඤාණධාතුයා දස්සනකිච්චාපරිච්චාගො ආපජ්ජති. තථා තදනන්තරස්සාති සබ්බායපි දස්සනවිඤ්ඤාණභාවතො ච විඤ්ඤාණකායා න භවෙය්‍යුං.

යථා පන මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු, තතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, ඵචං දස්සනවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු, තතො සොතවිඤ්ඤාණාදීනි භොන්තිති වෙ? න, මනොධාතුයා දස්සනධාතුභාවජ්ජසඨගතො. යථා හි මනසො නිබ්බිසෙසාවත්ථා මනනමත්තතාය මනොධාතු, ඵචං දස්සනස්ස නිබ්බිසෙසාවත්ථා දස්සනමත්තතාය දස්සනධාතු සියා. තඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපවිසයන්ති සද්දාදිවිසයාභොගාභාවතො සවනවිඤ්ඤාණාදීනං අසම්භවො. තතො ච රූපාරම්මණපසුතමෙව විඤ්ඤාණං සියා මනොවිඤ්ඤාණානං විය දස්සනවිඤ්ඤාණාදීනං සමානවත්ථුභාවජ්ජසඨගතො, අඤ්ඤවත්ථුසන්තිස්සිතඤ්ච විඤ්ඤාණං න සියා, න වෙතං යුත්තං. තස්මා සුඛදුක්ඛානං විය උපෙක්ඛා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච බ්‍යවධායිකා මනොධාතු දට්ඨබ්බා, න වස්සා උපෙක්ඛාය විය අදුක්ඛමසුඛතා අදස්සනාදිඅමනනතා, අත බො මනනකිච්චාවිසෙසතො මනොවිඤ්ඤාණසභාගතා. මනො හි හද්‍යවත්ථුමිහි වත්තමාතො අඤ්ඤවත්ථුසන්තිස්සිතානං විඤ්ඤාණානං විසයං දස්සෙත්ථා නිවත්තමාතො අග්ගි විය උසුමමත්තෙ මනනමත්තෙ ධත්ථා නිවත්තති, අඤ්ඤවත්ථුසන්තිස්සිතවිඤ්ඤාණනිරොධෙ ච උට්ඨහන්තො අග්ගි විය උසුමමත්තෙ උට්ඨහති. පච්චයානුරූපපවත්තිකානි ච මනනමත්තානි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අත්තානි භොන්ති. පටිසසඤ්ඤාසභගතානඤ්චි පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං ඉන්ද්‍රියාරම්මනපටිසාතජතාය අභිනිපාතමත්තකිච්චං, මනනලක්ඛණින්ද්‍රියසමුප්පන්නස්ස ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස විසයවිචිත්තනාසම්භූතතාය තදනුරූපාවිත්තනා. තස්මා අභිනිපාතජ්ජවචයපටිසට්ඨනානිසංසබ්බෙත භවඨගලක්ඛණං විත්තං.

චලනාවත්ථං හුත්වා නිවත්තමානං චිත්තනාවිසෙසවිරහතො අභිනිපාතානුගුණං චිත්තනාවසානං මනනමත්තං උප්පාදෙති.

දස්සනාදිපි අභිනිපාතමත්තං දුතියං බණං අනතිවත්තමානං අත්තානුගුණං චිත්තනාමනනසමඤ්ඤාවිරහතො දස්සනාදිඅභිනිපාතවිසෙසවිචිත්තං චිත්තභාවාදිනා සමානං චිත්තනාදිමනනමත්තං අඤ්ඤවත්ථුස්මිං නිබ්බත්තෙති, තස්මා වත්ථුකිච්චෙහි තං මනොවිඤ්ඤාණකායසඬ්භිතාපි මනොධාතු මනොද්වාරනික්ඛමපචෙසභුතා ආරම්මණන්තරෙ ද්වාරන්තරමනසිකාරතබ්බිසයසම්පට්ච්ඡනභාවෙන පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණධාතුනං යථාක්කමං පුරෙවරා, අනුවරාති ව චුත්තා. සා පනායං සතිපි විඤ්ඤාණභාවෙ මනසො සම්භූය විසිට්ඨමනනකිච්චාභාවතො ධාතුභාවසාමඤ්ඤෙන මනොමත්තා ධාතු මනොධාතුති චුච්චති.

යථාචුත්තෙතෙව ව හෙතුනා මත්ත-සද්දලොපං කත්වා විඤ්ඤාණට්ඨයොගතො මනොමත්තං විඤ්ඤාණන්ති මනොවිඤ්ඤාණකායසඬ්භිගොපි වස්සා යුජ්ජති ඵ්ච. අඤ්ඤවිඤ්ඤාණෙහි පන ද්වාරාරම්මණෙහි ව විසෙසනත්ථං “මනොධාතු”ති චුත්තාති. මනොවිඤ්ඤාණධාතුති පන විඤ්ඤාණධාතුවිසෙසනං මනොගහණං. ධාතුවිසෙසනත්ථෙ ව මනොවිඤ්ඤාණග්ගහණෙ විඤ්ඤාණවිසෙසනං ද්වාරභූතමනොදස්සනමෙවාති ද්වාරසමඤ්ඤාරහත්තා න මනොධාතුති චුච්චති. තඤ්චි මනොද්වාරන්තොගධං, න ව දස්සනාදිපුරෙවරානුවරන්ති මනසො විඤ්ඤාණධාතු, මනසො විඤ්ඤාණන්ති ව මනොද්වාරසමඤ්ඤාරහං, සවිසෙසඤ්ච තස්ස මනනකිච්චං, විඤ්ඤාණකිච්චඤ්චාති මත්තසද්දස්ස ලොපමන්තරෙන “මනොවිඤ්ඤාණ”න්ති, නිජ්ජිවභාවවිභාවනත්ථං “මනොවිඤ්ඤාණධාතු”ති ව චුච්චති.

සල්ලම්ච සුලම්ච තිවිධදුක්ඛතාසමායොගතො දට්ඨබ්බො. වෙදනාසල්ලසුලයොගාති වෙදනාසඬ්ඛතසල්ලසුලයොගතො. ආතුරා වියාති තෙන ආතුරිභූතා පුග්ගලා විය. ආසායෙව දුක්ඛං ආසාදුක්ඛං, ආසාවිසානං දුක්ඛං වා. සඤ්ඤා හි අසුභාදිකම්පි සුභාදිතො සප්පානන්ති ආසං, තස්සා ව විසානං ආසිසිතසුභාදිඅසිද්ධියා ජනෙතීති. වනම්ගො තිණපුරිසං පුරිසොති ගණ්හන්තො අයථාභූච්චනිමිත්තග්ගාහකො, තථා සඤ්ඤාපිති ආහ “වනම්ගො වියා”ති. කම්මපධානා සඬ්ඛාරාති “පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො”තිආදි චුත්තං. ජාතිදුක්ඛානුබන්ධතොති අත්තනා නිබ්බත්තියමානෙන ජාතිදුක්ඛෙන අනුබන්ධතා. භවපච්චයා ජාති හි ජාතිදුක්ඛන්ති. පදුමං විය දිස්සමානං ධුරවක්කං විය රූපම්පි ඉත්ථිආදිභාවෙන දිස්සමානං නානාවිධුපද්දවං ජනෙති. සබ්බෙ අනත්ථා රාගාදයො, ජාතිආදයො ව විසයභූතා, අනුපසන්තා, සප්පට්ඨයා වාති. තප්පටිපක්ඛභූතත්තා අසඬ්ඛතා ධාතු අමතාදිතො දට්ඨබ්බො.

වචන්ථානාභාවො “ඉදමෙව ඉමස්ස ආරම්මණ”න්ති නියමාභාවො, තෙන යථා අරඤ්ඤමක්කටො කෙනචි අනිචාරිතො ගහිතං එකං රුක්ඛසාඛං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං ගණ්හාති, තම්පි මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤන්ති කත්ථවි අනවට්ඨිතො පරිබ්භමති, එවං ගහිතං එකං ආරම්මණං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං, තම්පි මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤන්ති අනවට්ඨිතතා, ආරම්මණං අග්ගහෙත්වා පචත්තිතුං අසමත්ථතා ච මක්කටසමානතාති දස්සෙති. අට්ඨිවෙධවිද්ධොපි උප්පථං අනුගච්ඡන්තො දුට්ඨස්සො අස්සබ්බකො. යත්ථකාමනිපාතිතොති යත්ථ කත්ථවි ඉච්ඡිතාරම්මණෙ නිපාතිභාවතො. නානාවෙසධාරී රඬගනටො.

ආයතනධාතූනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති පන්තරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

16. ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

ඉන්ද්‍රියවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

525. බාවිසතීති ගණනපරිච්ඡේදො. ඉන්ද්‍රියානීති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. චක්ඛුන්ද්‍රියන්තිආදි තෙසං සරූපදස්සනං. තත්ථ චක්ඛුද්ද්වායෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙති චක්ඛුද්ද්වාරභාවෙ තද්ද්වාරිකෙහි අත්තනො ඉන්ද්‍රිභාවං පරමිස්සරභාවං කාරයතීති චක්ඛුන්ද්‍රියං. තඤ්ඤි තෙ රූපග්ගහණෙ අත්තානං අනුවත්තෙති, තෙ ච තං අනුවත්තන්ති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තස්මා සොතසානජීවිභාකායද්ද්වායෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති. කායින්ද්‍රියං. විජානනලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති මනින්ද්‍රියං. ඉත්ථිභාවලක්ඛණෙ, පරිසභාවලක්ඛණෙ, අනුපාලනලක්ඛණෙ, සුඛලක්ඛණෙ, දුක්ඛලක්ඛණෙ, සොමනස්සලක්ඛණෙ, දොමනස්සලක්ඛණෙ, උපෙක්ඛාලක්ඛණෙ, අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ, පග්ගහලක්ඛණෙ, උපට්ඨානලක්ඛණෙ, අවික්ඛෙපලක්ඛණෙ, දස්සනලක්ඛණෙ, අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමිති පවත්තෙ ජානනලක්ඛණෙ, ඤාතානං එව ධම්මානං පුන ආජානනෙ අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙතීති අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

විජානියාති විජානෙය්‍ය. භූමිතො වානි ව-සද්දො අවුත්තසම්පිපණ්ඩනත්ථො, තෙන තාවත්ථං සඬගණ්හාති, තං පන තාවත්ථං පරතො වණ්ණයිස්සාම. අසම්මසනුපගානම්පි අත්ථිභාවතො දට්ඨබ්බතා ඉධ න ගහිතා.

පුබ්බභාගෙහි අරියමග්ගතො පුබ්බභාගෙ. අනඤ්ඤාතන්ති න අඤ්ඤාතං න අධිගතං. නිව්වතාය නත්ථි එතස්ස මතං භඩ්දො, න වා එතස්මිං අධිගතෙ මරණන්ති අමතං, පජ්ජිතබ්බතො පදඤ්චාති අමතපදං නිබ්බානං. “එවං පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො”ති එතෙන පුබ්බභාගවසෙනෙතං ඉන්ද්‍රියං එවං වොහරියතීති දස්සෙති. ආජානනතොති පයමමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්ථාව ජානනතො. යෙන තංසමඬගිපුග්ගලො, තංසම්පයුත්තධම්මා වා අඤ්ඤාතාවිනො භොන්ති, සො අඤ්ඤාතාවිභාවො පරිනිට්ඨිතකිව්වජානනබ්ණාසවස්ස භාවභූතො භුත්වා උප්පත්තිතො “බ්ණාසවස්ස උප්පජ්ජනතො”ති වුත්තං.

ලිඬගෙහි ගමෙති ඤාපෙතීති ලිඬගං, ලිඬගීයති වා එතෙනාති ලිඬගං. කිං ලිඬගෙහි, කිං වා ලිඬගීයතීති? ඉන්ද්‍රං, ඉන්ද්‍රො වා. ඉන්ද්‍රස්ස ලිඬග ඉන්ද්‍රලිඬගං, ඉන්ද්‍රලිඬගස්ස අත්ථො තංසභාවො ඉන්ද්‍රලිඬගට්ඨො, ඉන්ද්‍රලිඬගමෙව වා ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස අත්ථොති ඉන්ද්‍රලිඬගට්ඨො. සජ්ජිතං උප්පාදිතන්ති සිට්ඨං, ඉන්ද්‍රෙන සිට්ඨං ඉන්ද්‍රසිට්ඨං. ජුට්ඨං සෙවිතං. කම්මසඬාතස්ස ඉන්ද්‍රස්ස ලිඬගානි, තෙන ච සිට්ඨානීති කම්මජානෙව යොජෙතබ්බානි, න අඤ්ඤානි, තෙ

ව ද්වෙ අත්ථා කම්මෙ එව යොජෙතබ්බා, ඉතරෙ ව භගවති එවාති ආභ “යථායොග”න්ති. තෙනාති භගවතො, කම්මස්ස ව ඉන්දන්තා. එත්ථාති එතෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු. උල්ලිඬිගෙන්නි ඤාපෙන්නි පකාසෙන්නි එලසම්පත්තිවිපත්තිහි කාරණසම්පත්තිවිපත්තිඅවබොධතො. “සො තං නිමිත්තං ආසෙවති”තිආදීසු (අ. නි. 9.35) ගොවරකරණම්පි ආසෙවනා වුත්තාති ආභ “කානිචි ගොවරාසෙවනායා”ති. තත්ථ සබ්බෙසං ගොවරිකාතබ්බත්තෙපි “කානිචි”ති වචනං අවිපස්සිතබ්බානං බහුලං මනසිකරණෙන අනාසෙවනීයත්තා. පච්චචෙක්ඛනාමත්තමෙව හි තෙසු හොතිති. “තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො”තිආදීසු (අ. නි. 4.170) භාවනා ආසෙවනාති වුත්තාති භාවෙතබ්බාති සද්ධාදීනි සන්ධායාභ “කානිචි භාවනාසෙවනායා”ති.

ආධිපච්චං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. අසතිපි ව ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙ ඉත්ථිපුරිසිත්ථියානං, අත්තතො අත්තතො පච්චයවසෙන පවත්තමානෙ තංසහිතසන්තානෙ අඤ්ඤාකාරෙන අප්පවත්තමානෙහි ලිඬිගාදීහි අනුවත්තනීයභාවෙ ආධිපච්චං. ඉමස්මිං ව අත්ථෙ ඉන්දන්ති පරිමිස්සරියං කරොන්තිච්චෙව ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛාදීසු දස්සිතෙන නයෙන අඤ්ඤෙසඤ්ච ජීවිතාදීනං තදනුවත්තීසු ආධිපච්චං යථාරහං යොජෙතබ්බං.

අමොහොයෙව න විසුං චත්තාරො ධම්මා, තස්මා තස්ස සඬබාරක්ඛන්ධකථායං විභාවිතාති ලක්ඛණාදීනි තෙසඤ්ච වෙදිතබ්බානීති අධිජ්ජායො. සෙසානි තත්ථ ඛන්ධනිද්දෙසෙ ලක්ඛණාදීහි අරුපෙනෙව ආගතානි.

526. සත්තානං අරියභූමිපටිලාභො භගවතො දෙසනාය සාධාරණං, පදානඤ්ච පයොජනන්ති ආභ “අජ්ඣාත්තධම්මෙ පරිඤ්ඤායා”තිආදී. අඤ්ඤෙසම්පි ඉන්ද්‍රියානං අත්තභාවපරියාපන්නතාය සතිපි අත්තභාවපඤ්ඤාපනාය මූලභාවතො චක්ඛාදීනං සාතිසයා අත්තභාවපරියාපන්නාති වුත්තං “අත්තභාවපරියාපන්නාති චක්ඛුන්දියාදීනි”ති (විභ. අට්ඨ. 219). අභිධම්මට්ඨකථායං ඉත්ථිපුරිසිත්ථියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියදෙසනාක්කමො වුත්තොති ඉධාපි “තතො ජීවිතින්ද්‍රිය”න්ති වුත්තං. තං ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.1 ආදයො) සමෙති. ඉන්ද්‍රියවිභඩ්ගෙ (විභ. 219 ආදයො) පන මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියං වුත්තං, තං පුරිමපච්චිමානං අජ්ඣාත්තිකබාහිරානං අනුපාලකභාවදීපනත්ථං තෙස මජ්ඣෙ වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛං. යාව ච දුට්ඨත්තභාවානුපාලකස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස පවත්ති, තාව දුක්ඛභූතානං එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්තීති ඤාපනත්ථං, තෙන ව චක්ඛාදීනං දුක්ඛානුඛන්ධතාය පරිඤ්ඤායානං ඤාපෙති. පටිපත්තිදස්සනත්ථන්ති පුබ්බභාගපටිපත්තිදස්සනත්ථං. තස්සෙවාති

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියස්සෙව. තතො අනන්තරං භාවෙනබ්බත්තාති භාවනාමග්ගසම්පයුත්තං අඤ්ඤිත්තියං සන්ධාය වුත්තං. දස්සනාන්තරා හි භාවනාති.

හෙදොති ඉධ සභාවතො හෙදො අධිජ්ජෙතො, න භූමිපුග්ගලාදිවසෙනාති ආහ “සෙසානං අහෙදො”ති. නනු ච ජීවිතින්ද්‍රියස්ස අනුපාලනලක්ඛණං සභාවො, තෙනස්ස දුට්ඨස්සාපි අහෙදොති? සච්චමෙතං, තස්ස පන රූපාරූපසභාවකතො හෙදො ගහිතො, න එවං සෙසානං කොච්ඡි හෙදො අත්ථිති තෙසං අහෙදොති හෙදාභාවො වුත්තො. නනු චෙත්ථ චෙදනා, පඤ්ඤා ච හින්දිත්වා වුත්තාති? න, යථා දෙසිතෙසු බාවිසතියා ඉන්ද්‍රියෙසු හෙදාහෙදස්ස අධිජ්ජෙතත්තා.

527. චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං සතිපි පුරෙජාතාදිපච්චයභාවෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බමෙව කිච්චං කිච්චන්ති වුත්තං තස්ස අනඤ්ඤසාධාරණත්තා, ඉන්ද්‍රියකථාය ච අධිකතත්තා. අත්තතො තික්ඛමන්දාදිආකාරො අත්තාකාරො, තස්ස අනුවත්තාපනං අත්තාකාරානුවත්තාපනං. තෙනාහ “තික්ඛමන්දාදිසඬ්ඛාතඅත්තාකාරානුවත්තාපන”න්ති. අථ චා තික්ඛමන්දාදිසඬ්ඛාතස්ස ච අත්තාකාරස්ස ච අනුවත්තාපනං තික්ඛ...පෙ.... වත්තාපනං. විසුං අත්තාකාරග්ගහණෙන චෙත්ථ රූපාවහාසනාදිකස්ස සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො. චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස හි රූපාභිභනනයොග්‍යතාසඬ්ඛාතෙ රූපාවහාසනසාමත්ථියෙ අසති න කදාවිපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස දස්සනකිච්චං සම්භවති. එස නයො සොතින්ද්‍රියාදීසුපි. පුබ්බඬ්ඛගමභාවෙන මනින්ද්‍රියස්ස වසාවත්තාපනං හොති, න අඤ්ඤෙසං. තංසම්පයුත්තානිපි හි ඉන්ද්‍රියානි තබ්බසෙනෙව හුත්වා අත්තතො අත්තතො ඉන්ද්‍රියකිච්චං සාධෙත්ති චෙතසිකභාවතො, න තෙසං වසෙන මනින්ද්‍රියං. අයඤ්ඤිස්ස පුබ්බඬ්ඛගමනා. සබ්බත්ථ ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බන්ති අධිකාරො අනුවත්තතීති දට්ඨබ්බො. සතිපි අනුප්පාදනෙ, අනුපත්ථම්භනෙ ච තප්පච්චයානං තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවො අනුවිධානං.

ජාදෙත්වා ඵරිත්වා උප්පජ්ජමානා සුබ්බුක්ඛවෙදනා සහජාතධම්මෙ අභිභවිත්වා අජ්ජොත්ථරිත්වා සයමෙව පාකටා හොති, සහජාතධම්මා ච තස්සා වසෙන සුබ්බුක්ඛබාවජ්ජතා විය හොත්තීති ආහ “යථාසකං ඔලාරිකාකාරානුපාපන”න්ති. අසන්තස්ස, අපණ්ණිතස්සපි අකුසලතබ්බිපාකාදිසම්පයුත්තස්ස යථාරහං මජ්ඣන්තාකාරානුපාපනං යොජෙතබ්බං. සමානජාතියෙහි චා සුබ්බුක්ඛෙහි සන්තපණ්ණිතාකාරානුපාපනං දට්ඨබ්බං. පටිපක්ඛාභිභවනන්ති අස්සද්ධියාදිපටිපක්ඛාභිභවනං. පසන්තාකාරාදාති පසන්තපග්ගහිතඋපට්ඨිතසමාහිතදස්සනාකාරානුපාපනං යථාක්කමං සද්ධාදීනං. ඛ්‍යාපාදාදීති ආදි-සද්දෙන උද්ධම්භාගියසංයොජනාති

ගහිතානි. මග්ගසම්පයුත්තස්සෙව ච අඤ්ඤාන්ද්‍රියස්ස කිච්චං දස්සිතං. තෙනෙව ච ඵලසම්පයුත්තස්ස තංතංසංයොජනප්පටිප්පස්සද්ධිපභානකිච්චතා දස්සිතා හොතිති. කතසබ්බකිච්චස්ස අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියං අඤ්ඤස්ස කාතබ්බස්ස අභාවා අමතාහිමුඛමෙව තබ්බාවපච්චයො ච හොති, න ඉතරානි විය කිච්චන්තරපසුතං. තෙනාහ “අමතාහිමුඛාවපච්චයතා වා”ති.

528. භූමිකො විනිච්ඡයො උත්තානත්ථො ඵව. ඵත්ථාහ – කස්මා පන ඵත්තකෙනෙව ඉන්ද්‍රියානි චුත්තානි, ඵතානි ඵව ච චුත්තානීති? ආධිපච්චට්ඨවසෙන, ආධිපච්චං නාම ඉස්සරියන්ති චුත්තමෙවෙනං. තයිදං ආධිපච්චං අත්තනො අත්තනො කිච්චෙ, ඵලෙ වාති අඤ්ඤෙසම්පි සභාවධම්මානං කස්මා න ලබ්භති? පච්චයාධීනචුත්තිකා හි පච්චයුප්පන්නාති සියා ඵලහෙතුධම්මෙසු අනුචත්තනානුචත්තනීයතාති? සච්චමෙනං, තථාපි අත්ථි තෙසං විසෙසො. ස්වායං “චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියඤ්ඤි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්ච”න්තිආදීනා (විභ. අට්ඨ. 219) අට්ඨකථායං දස්සිතොයෙව. අපිච ඛන්ධපඤ්චකෙ යායං සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා විසෙසනිස්සයො “ඡ අජ්ඣක්තිකානි ආයතනානි”ති තානි තාව ආධිපච්චත්තං උපාදාය “චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ....මනින්ද්‍රිය”න්තිආදීතො (විභ. 219) චුත්තානි. ස්වායං අත්තභාවො ඉමෙසං වසෙන “ඉත්ථි පුරිසො”ති සමඤ්ඤං ලභතීති දස්සනත්ථං භාවද්ද්වයං. තයිමෙ උපාදින්නධම්මා යෙන ධම්මෙන පවත්තන්ති, අයං සො ධම්මො තෙසං ධීතිහෙතුති දස්සනත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියං. ස්වායං සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ජො පඛන්ධවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතීති දස්සනත්ථං වෙදනාපඤ්චකං. තතො විසුද්ධිකාමානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං සද්ධාදිපඤ්චකං. සම්භවවොදානසම්භාරා ඉමෙහි විසුජ්ජන්ති, විසුද්ධිප්පත්තා නිට්ඨිතකිච්චාව හොන්තිති දස්සනත්ථං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනි තිණි චුත්තානි. සබ්බත්ථ “ආධිපච්චත්තං උපාදාය”ති පදං යොජෙතබ්බං. ඵත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථසිද්ධිති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං.

අථ වා පවත්තිනිවත්තිනං නිස්සරාදිදස්සනත්තම්පි ඵතානියෙව චුත්තානි. පවත්තියා හි විසෙසතො මූලනිස්සයභූතානි ඡ අජ්ඣක්තිකායතනානි. යථාහ “ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො”තිආදි (සු. නි. 171). තස්ස උප්පත්ති ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියෙහි විසභාගවත්ථුසරාගනිමිත්තෙහි යෙහුයොන සත්තකායස්ස අහිනිබ්බත්ති. චුත්තඤ්ඤෙන “තිණ්ණං ඛො, මහාරාජ, සන්නිපාතා ගබ්භස්ස අවක්කන්ති හොති මාතා ච උතුරී හොති, ගන්ධබ්බො ච පච්චුපට්ඨිතො හොති, මාතාපිතරො ච සන්නිපතිතා හොන්ති”තිආදි (ම. නි. 1.408; මි. ප. 4.1.6). අවට්ඨානං ජීවිතින්ද්‍රියෙන තෙන අනුපාලෙතබ්බතො. තෙනාහ “ආයු ධීති යපනා යාපනා”තිආදි (ධ. ස. 19). උපහොගො වෙදනාහි. වෙදනාවසෙන හි ඉට්ඨාදිසබ්බවිසයුපහොගො. යථාහ “වෙදයති වෙදයතීති ඛො, හික්ඛවෙ, තස්මා

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

වෙදනාති වුව්වතී”ති (ම. නි. 1.450). එවං පවත්තියා
 නිස්සයසමුප්පාදට්ඨිතිසම්මොගදස්සනත්තං චක්ඛුන්ද්‍රියං යාව
 උපෙක්ඛිත්තද්‍රියන්ති වුද්දසිත්තද්‍රියානි දෙසිතානි. යථා චෙතානි පවත්තියා, එවං
 ඉතරානි නිවත්තියා. විචට්ඨසන්තිස්සිතෙන හි නිබ්බත්තිතානි සද්ධාදීනි
 පඤ්චිත්තද්‍රියානි නිවත්තියා නිස්සයො. උප්පාදො
 අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතිත්තද්‍රියොන තස්ස නිවත්තිවසෙන පයමං උප්පජ්ජනතො.
 අවට්ඨානං අඤ්ඤිත්තද්‍රියොන, උපහොගො අඤ්ඤාතාචිත්තද්‍රියොන
 අග්ගඵලසමුපහොගතො. ඛිණාසවාහි විසවිතාය නිබ්බුතිසුඛං පරිභුජ්ජන්ති.
 එවමපි එතානි එව ඉන්ද්‍රියානි දෙසිතානි. එත්තාවතා යථාධිප්පෙතත්ථසිද්ධිතො
 අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං. ඉමිනාව නෙසං දෙසනාක්කමොපි සංවණ්ණිතොති
 වෙදිතබ්බොති.

ඉන්ද්‍රියනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

529. අරියසද්දෙන විසෙසනං අකත්වා කෙවලං සච්චසද්දෙන උද්ධට්ඨානිපි
 අරියසච්චානි එවානි දස්සෙන්තො “සච්චානීති චත්තාරි අරියසච්චානී”ති ආද.
 සමාඤ්ඤජොතනා හි විසෙසෙ අවතිට්ඨති, විසෙසත්ථිනා ච විසෙසො
 අනුපයුජ්ජිතබ්බොති. අරියසච්චෙසු වා විචාරිතෙසු ඉතරානිපි අත්ථතො
 විචාරිතානෙව භොන්තීති විපස්සනාය ච භූමිභූතානි, අරියසච්චානෙවානි ච
 කත්වා “සච්චානී”ති උද්ධරිත්වාපි “චත්තාරි අරියසච්චානී”ති වුත්තං.

සාසනක්කමොති අරියසච්චානි වුව්වන්ති, අරියසච්චදෙසනා වා. සකලඤ්ඤි
 සාසනං භගවතො චචනං සච්චවිනිමුත්තං නත්ථි
 පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුසන්දස්සනවසෙන පවත්තනතො. තස්මා සච්චෙසු
 කමති, සීලසමාධිපඤ්ඤාසංඛ්ඛාතං වා සාසනං එතෙසු කමති,
 පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පවත්ති, තස්මා කමති එත්ථානි කමො, කිං
 කමති? සාසනං. සාසනස්ස කමො “සාසනක්කමො”ති සච්චානි
 සාසනප්පවත්තිට්ඨානානි වුව්වන්ති, තංදෙසනා ච තබ්බොහාරෙතානි.

තථාති තංසභාවා දුක්ඛාදිසභාවා. අවිතථාති අමුසාසභාවා බාධනාදිභාවෙන
 භූතසභාවා. අනඤ්ඤථාති අඤ්ඤාකාරරහිතා අබාධනාදිආකාරවිවිත්තා.
 දුක්ඛදුක්ඛතාතන්තිමිත්තතාහි අධිට්ඨිතත්තා පිළිනට්ඨො. සමෙච්ච සම්භූය
 පච්චයෙහි කතභාවො සඬබ්බට්ඨො. දුක්ඛදුක්ඛතාතන්තිමිත්තතාහි පරිදහනං,
 කිලෙසදාහසමායොගො වා සන්තාපට්ඨො. ජරාය, මරණෙන වානි ද්වේදා
 විපරිණාමෙතබ්බතා විපරිණාමට්ඨො. එත්ථ ච පිළිනට්ඨො දුක්ඛස්ස
 සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ යථාක්කමං

සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙන ආවිභවනාකාරාති අයං චතුත්තම්පි විසෙසො. තත්‍රත්‍රාහිනන්දනවසෙන බ්‍යාපිත්වා උභතං රාසිකරණං දුක්ඛස්ස නිබ්බත්තනං ආයුහනං ආකාරස්ස බ්‍යාපනත්ථත්තා. ආගච්ඡති සමුදයතොති වා ආයං, දුක්ඛං, තස්ස උභතං පචත්තනං ආයුහනං, අයං සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො. නිදදාති දුක්ඛන්ති නිදානං, “ඉදං තං දුක්ඛං”න්ති සම්පට්ච්ඡාපෙන්තං විය සමුට්ඨාපෙතීති අත්ථො. අයං නිදානට්ඨො දුක්ඛදස්සනෙන ආවිභවනාකාරො. සංසාරදුක්ඛෙන සංයොජනං සංයොගට්ඨො. මග්ගාධිගමනනිවාරණං පලිබොධට්ඨො. ඉමෙ ච සංයොගපලිබොධට්ඨා නිරොධමග්ගදස්සනෙන ආවිභවනාකාරා. නිස්සරන්ති සත්තා එත්ථ, සයමෙව වා නිස්සටං විසංයුත්තං සබ්බසඬ්ඛනෙනි සබ්බුපධිපට්ඨිස්සග්ගභාවතොති නිස්සරනං. අයමස්ස සභාවෙන ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ විවෙකාසඬ්ඛාතාමතට්ඨා, සමුදයක්ඛරඅපච්චයඅවිනාසිතා වා සමුදයමග්ගදුක්ඛදස්සනෙන ආවිභවනාකාරා.

සංසාරතො නිග්ගමනං නිය්‍යානං. අයමස්ස සරසෙන ආවිභවනාකාරො. පරිබොධුපච්ඡෙදනෙන නිබ්බානාධිගමොව නිබ්බානනිමිත්තත්තා මග්ගස්ස හෙතුට්ඨො. පඤ්ඤාපධානත්තා වස්ස නිබ්බානදස්සනං, චතුසච්චදස්සනං වා දස්සනට්ඨො. චතුසච්චදස්සනෙ, කිලෙසදුක්ඛසත්තාපචුපසමනෙ ච ආධිපච්චං කරොන්ති මග්ගධම්මා සම්පයුත්තධම්මෙසුති සො මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො. විසෙසතො වා ආලම්බනාධිපතිභූතා මග්ගධම්මා භොන්ති “මග්ගාධිපතිනො”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 16) වචනතොති සො තෙසං ආකාරො ආධිපතෙය්‍යට්ඨො. එතෙ හෙතුදස්සනාධිපතෙය්‍යට්ඨා සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙන ආවිභවනාකාරා. එවමාදි ආහාති සම්බන්ධො. අභිසමයට්ඨොති අභිසමෙතබ්බට්ඨො. අභිසමයස්ස වා විසයභූතො අත්ථො අභිසමයට්ඨො. අථ වා අභිසමයස්ස පචත්තිආකාරො අභිසමයට්ඨො. සො චෙත්ථ අභිසමෙතබ්බෙන පිළනාදිනා දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

530. කුච්ඡිතං බං දුක්ඛං, ගාරය්භං හුත්වා අසාරන්ති අත්ථො.

“සමාගමො සමෙත”න්තිආදීසු කෙවලස්ස ආගමසද්දස්ස, එත-සද්දස්ස ච පයොගෙ සංයොගත්ථස්ස අනුපලබ්භනතො, සං-සද්දස්ස ච සංයොගෙ උපලබ්භනතො “සංයොගං දීපෙති”ති ආහ අන්වයතො, බ්‍යාතිරෙකතො ච තදත්ථජොතකතාසිද්ධිතො. උප්පන්නං උදිතන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. අය-සද්දො ගතිඅත්ථෙ සිද්ධො හෙතුසද්දොවිය කාරණං දීපෙති. අත්තතො එලනිප්ඵාදනෙන අයති පචත්තති, එති වා එතස්මා එලන්ති අයොති, සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණං සමුදයොති. එත්ථ විසුං පයුජ්ජමානාපි උපසග්ගසද්දා සධාතුකං සංයොගත්ථං, උප්පාදත්ථඤ්ච දීපෙන්ති, කිරියාවිසෙසකත්තාති චෙදිතබ්බො.

“අභාවො එත්ථ රොධස්සාති නිරොධො”ති එතෙන නිබ්බානස්ස දුක්ඛවිත්තභාවං දස්සෙති. සමධිගතෙ තස්මිං තදධිගමනො පුග්ගලස්ස රොධාභාවො පවත්තිසඬ්ඛාතස්ස රොධස්ස පටිපක්ඛභූතාය නිවත්තියා අධිගතත්තාති. එතස්මිඤ්ච අත්ථෙ අභාවො එතස්මිං රොධස්සාති නිරොධො ඉච්චෙව පදසමාසො. දුක්ඛාභාවො පනෙත්ථ පුග්ගලස්ස, න නිබ්බානස්සෙව. අනුප්පාදො එව නිරොධො අනුප්පාදනිරොධො. ආයතිං භවාදීසු අප්පවත්ති, න පන භඩ්ගොති භඩ්ගවාචකං නිරොධසද්දං නිවත්තෙත්වා අනුප්පාදවාචකං ගණ්හාති. එතස්මිං අත්ථෙ කාරණෙ ඵලූපචාරං කත්වා නිරොධපච්චයො නිරොධොති වුත්තො.

පටිපදා ව හොති පුග්ගලස්ස දුක්ඛනිරොදප්පත්තියා. නනු ව සා එව දුක්ඛනිරොදප්පත්තීති තස්සා එව සා පටිපදාති න යුජ්ජතීති? න පුග්ගලාධිගමස්ස පත්තිභාවෙන, යෙහි සො අධිගච්ඡති, තෙසං කාරණභූතානං පටිපදාභාවෙන ව වුත්තත්තා. සච්ඡි කිරියාසච්ඡිකරණධම්මානඤ්ඤි අඤ්ඤත්ථාභාවෙපි පුග්ගලසච්ඡිකිරියාධම්මභාවෙහි නානත්තං කත්වා නිද්දෙසො කතොති. අථ වා යං දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා නිට්ඨානං ඵලං, සයඤ්ච දුක්ඛනිරොධප්පත්තිභූතං, තස්ස අභිසම්මයභූතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදනා දට්ඨබ්බා.

531. බුද්ධාදයො අරියා පටිච්ඡික්ඛන්තීති එත්ථ පටිච්ඡිද්ධකාලෙ පවත්තං බුද්ධාදිවොහාරං “අගමා රාජගහං බුද්ධො”තිආදීසු (සු. නි. 410) විය භාවිති භූතෙ විය උපචාරොති පුරිමකාලෙපි ආරොපෙත්වා “බුද්ධාදයො”ති වුත්තං. තෙ හි බුද්ධාදයො චතුහි මග්ගෙහි පටිච්ඡික්ඛන්තීති. තස්මා අරියසච්චානීති වුවචන්තීති එත්ථ අරියපටිච්ඡික්ඛිතබ්බාති සච්චානි අරියසච්චානීති පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපො අරියසච්චානීති වුවචන්තීති අත්ථො. තථාගතෙන හි සයං අධිගතත්තා, පචෙදිතත්තා, තතො එව ව අඤ්ඤෙහි අධිගමනීරත්තා තාති තස්ස හොන්තීති. අරියභාවසිද්ධිකොපිති එත්ථ අරියසාධකාති සච්චානි අරියසච්චානීති පුබ්බෙ විය උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො. අරියානි සච්චානීතිපිති එත්ථ අවිතථභාවෙන අරණියත්තා අධිගන්තබ්බත්තා අරියානි, අරියසමඤ්ඤා වා අවිසංවාදකෙ අවිතථෙ නිරුළ්භා දට්ඨබ්බා.

532. බාධනලක්ඛණන්ති එත්ථ දුක්ඛදුක්ඛතන්තිමිත්තභාවො, උදයවයපටිපිළිතභාවො වා බාධනං. භවාදීසු ජාතිආදිවසෙන, චක්ඛුරොගාදිවසෙන ව අනෙකදා දුක්ඛස්ස පවත්තනමෙව පුග්ගලස්ස සන්තාපනං, තදස්ස කිච්චං රසොති සන්තාපනරසං. පවත්තිනිවත්තිසු සංසාරවිමොක්ඛෙසු පවත්ති හුත්වා ගය්හතීති පවත්තිපච්චුපට්ඨානං. පභවති එතස්මා දුක්ඛං නිබ්බත්තති, පුරිමභවෙන පච්ඡිමභවො සට්ඨො සංයුත්තො හුත්වා පවත්තතීති පභාවො. “ඵවම්පි තණ්හානුසයෙ අනුභතෙ, නිබ්බත්තති දුක්ඛමීදං පුනස්පුන”න්ති (ධ. ප. 338; නෙත්ති. 30) එවං පුනස්පුනං උප්පාදනං

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඉන්ද්‍රියසම්චිතීද්දෙසවණ්ණනා

අනුපච්ඡෙදකරණං.

හවනිස්සරණනිවාරණං

පලිබොධො.

තණ්හක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තතා සන්ති. අවිචුතිරසන්ති
 අවිචුතිසම්පත්තිකං අවචනකිච්චං වා. කිච්චන්ති ච වචනාභාවං කිච්චමිච කත්වා
 පරියායෙන චුත්තං, අවචනඤ්චස්ස සභාවාපරිච්චජනං අවිකාරිතා දට්ඨබ්බා.
 පඤ්චක්ඛන්ධනිමිත්තසුඤ්ඤතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති
 අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. අනුසයසමුච්ඡින්නදනෙන සංසාරවාරකතො
 නිග්ගමනුපායභාවො නියානං. සබ්බකිලෙසානං අනුප්පාදනිරොධනං
 කිලෙසප්පහානකරණං. නිමිත්තතො, පචත්තතො ච චිත්තස්ස වුට්ඨානං හුත්වා
 ගය්හතීති වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං.

533. අසුචණ්ණාදි සුචණ්ණාදි විය දිස්සමානං මායානි වත්ථුසබ්භාවා තස්සා
 විපරිතතා චුත්තා. උදකං විය දිස්සමානා පන මරීචි උපගතානං තුව්ඡා.
 වත්ථුමත්තමිපි තස්සා න දිස්සතීති විසංවාදිකා චුත්තා. මරීචිමායාඅත්තවිධුරො
 භාවො තච්ඡාවිපරිතභූතභාවො. අරියඤ්ඤාණස්සාති අරියස්ස අවිතථග්ගාහකස්ස
 ඤ්ඤාණස්ස, තෙන පටිච්චෙධඤ්ඤාණං විය පච්චචෙක්ඛණඤ්ඤාණමිපි ගහිතං භොති.
 තෙසං ගොචරභාවො පටිච්ඡිජ්ජිතබ්බතා, ආරම්මණභාවො ච දට්ඨබ්බො.
 අග්ගිලක්ඛණං උණ්හත්තං. තඤ්චි කත්ථවි කට්ඨාදිඋපාදානභෙදෙ විසංවාදකං,
 විපරිතං, අභූතං වාකදාවිපි න භොති. “ජාතිධම්මා ජරාධම්මා, අපො
 මරණධම්මිනො”ති (අ. නි. 3.39; 5.57) එවං චුත්තා ජාතිආදිකා ලොකපකති.
 එකච්චානං තිරච්ඡානානං තිරියං දීඝතා, මනුස්සාදීනං උද්ධං දීඝතා, වුද්ධිනිට්ඨං
 පත්තානං පුන අවච්ඡින්නන්ති එවමාදිකා ච ලොකපකතීති වදන්ති.
 තච්ඡාවිපරිතභූතභාවෙසු පච්ඡිමො තථතා. පඨමො අවිතථතා, මජ්ඣිමො
 අනඤ්ඤතතාති අයමෙතෙසං විසෙසො,

දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධක න්ති කස්මා චුත්තං, නනු තණ්හාපි ජාති විය
 දුක්ඛනිමිත්තතාය බාධිකාති? න, බාධකප්පහවභාවෙන විසුං ගහිතත්තා. එවමහි
 පචත්ති, පචත්තිභෙතු ච අසඬකරතො බොධිතා භොන්ති. අථ වා ජාතිආදීනං විය
 දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවො, දුක්ඛදුක්ඛතා ච බාධකතා, න දුක්ඛප්පහවතාති නත්ථි
 තණ්හාය පහවභාවෙන විසුං ගහිතාය බාධකභාවපසඬගො. තෙනාහ “දුක්ඛා
 අඤ්ඤං න බාධක”න්ති. බාධකත්තනියාමෙනාති දුක්ඛං බාධකමෙව, දුක්ඛමෙව
 බාධකන්ති එවං ද්විධාපි බාධකත්තාවධාරනෙනාති අත්ථො. බාධකත්තනියාමෙනාති හි
 බාධකස්ස, බාධකත්තෙ ච නියාමෙන. යතා බාධකත්තස්ස දුක්ඛෙ නියතතා,
 එවං දුක්ඛස්ස ච බාධකත්තෙ නියතතාති.

තං	විනා	නාඤ්ඤතොති	සතිපි
අවසෙසකිලෙසඅවසෙසාකුසලසාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලධම්මානං			
දුක්ඛභෙතුභාවෙ න තණ්හාය විනා තෙසං දුක්ඛභෙතුභාවො අත්ථි, තෙහි පන			
විනාපි තණ්හාය දුක්ඛභෙතුභාවො අත්ථි කුසලෙහි විනා අකුසලෙහි			

රූපාවචරාදිකුසලෙහි විනා කාමාවචරාදීහි ව තණ්හාය දුක්ඛනිබ්බත්තකත්තා. සන්තභාවස්ස, සන්තභාවෙ වා නියාමො සන්තභාවනියාමො, තෙන සන්තභාවනියාමෙන. තච්ඡනියානභාවත්තාති ද්විධාපි නියාමෙන තච්ඡො නියානභාවො එතස්ස, න මිච්ඡාමග්ගස්ස විය විපරිතතාය, න ලොකියමග්ගස්ස විය වා අනෙකන්තිකතාය අතච්ඡොති තච්ඡනියානභාවො, මග්ගො, තස්ස භාවො තච්ඡනියානභාවත්තං, තස්මා තච්ඡනියානභාවත්තා. සබ්බත්ථ ද්විධාපි නියාමෙන තච්ඡාවිපරිතභූතභාවො චුත්තොති ආහ “ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසා”තිආදි.

534. සච්චසද්දස්ස සම්භවත්තානං අත්ථානං උද්ධරණං, සම්භවත්තෙ වා අත්ථෙ වත්ථා අධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස උද්ධරණං නිද්ධාරණං අත්ථුද්ධාරො. විරතිසච්චෙති මුසාවාදවිරතියං. න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්චසද්දො නිරුල්භො. යෙ පන “විරතිසච්චං සමාදානවිරතී”ති වදන්ති, තෙසම්පි න සමාදානමත්තං විරතිසච්චං, අථ ඛො සමාදානාවිසංවාදනං. තං පන පටිඤ්ඤාසච්චං මුසාවාදවිරතියෙව හොති. “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති (ම. නි. 2.187, 202-203, 427; 3.27-29) පවත්තා දිට්ඨි “සච්ච”න්ති අභිනිවිසනචුත්තියා දිට්ඨිසච්චං. අමොසධම්මත්තා නිබ්බානං පරමත්ථසච්චං. “අමොසධම්මං නිබ්බානං, තදරියා සච්චතො විදු”ති (සු. නි. 763) හි චුත්තං, තස්ස පන තංසම්පාපකස්ස ව මග්ගස්ස පජානනා පටිවෙධො අවිවාදකාරණන්ති ද්වයමිපි “එකං හි සච්චං න දුතියමත්ථි, යස්මිං පජා නො විවදෙ පජාන”න්ති ඉමිස්සා (සු. නි. 890; මහානි. 119) ගාථාය “සච්ච”න්ති චුත්තං.

535. “නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති”ති එතෙන ජාතිආදීනං දුක්ඛඅරියසච්චභාවෙ අවිපරිතතං දස්සෙති එකන්තෙනෙව බාධකභාවතො. “අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති”ති ඉමිනා දුක්ඛඅරියසච්චභාවස්ස ජාතිආදීසු නියතතං දස්සෙති අනඤ්ඤත්ථභාවතො. සචෙපි කථංඤ්චි කොචි එවංචිත්තො ආගච්ඡෙය්‍ය, පඤ්ඤාපනෙ පන සහධම්මෙන ඤාපනෙ අත්තතො වාදස්ස පතිට්ඨාපනෙ සමත්ථො නත්ථිති දස්සෙතුං. “අහමෙතං...පෙ.... පඤ්ඤපෙස්සාමිති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති”ති චුත්තං. ජාතිආදීනං අනඤ්ඤථතා අඤ්ඤස්ස ව තතාභූතස්ස අභාවොයෙවෙත්ථ යානාභාවො. සචෙපි කොචි ආගච්ඡෙය්‍ය ආගච්ඡතු, යානං පන නත්ථිති අයමෙත්ථ සුත්තත්ථො. එස නයො දුතියසුත්තෙපි. තත්ථ පන අත්තභාවපටිලාභෙනෙව සත්තානං ජාතිආදීනං පත්ති, සම්මුඛිභාවො ව හොතීති සම්පත්තත්තා, පච්චක්ඛතා ව පඨමතා, යතො තං භගවතා පඨමං දෙසිතං, තන්තිමිත්තතා දුතියතා, තදුපසමතා තතියතා, තංසම්පාපකතා චතුත්ථතාති දට්ඨබ්බා.

“එතපරමතො”ති එතෙන චතුහි අරියසච්චෙහි පවත්තිආදීනං අනවසෙසපරියාදානමාහ. නිබ්බුතිකාමෙන පරිජානනාදීහි අඤ්ඤං කිඤ්චි කිච්චං කාතබ්බං නත්ති, ධම්මඤ්ඤාණකිච්චං වා ඉතො අඤ්ඤං නත්ති, පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි ච එතපරමානෙවාති චත්තාරියෙව චුත්තාති. තණ්හාය ආදීනවදස්සාවීනං වසෙන තණ්හාවත්ථුආදීනං එතපරමතායාති චුත්තං. තථා ආලයෙ පඤ්චකාමගුණසඬ්ඛාතෙ, සකලචත්ථුකාමසඬ්ඛාතෙ, භවත්තයසඬ්ඛාතෙ වා දුක්ඛෙ දොසදස්සාවීනං වසෙන ආලයාදීනං එතෙපරමතායාති චුත්තං.

536. “ඔළාරිකත්තා”ති ඉදං ජාතිආදීනං දුක්ඛභාවස්ස පවුරජනපාකටතාමත්තං සන්ධාය චුත්තං, න අරියෙන ඤාණෙන පටිච්ඡේදානිබ්බාකාරං. තත්ති දුක්ඛං. අකතත්ති අනිබ්බත්තිතං, අනිජ්ජාදිතකාරණත්ති අධිජ්ජායො. කාරණෙ හි සිද්ධෙ ඵලං සිද්ධමෙව භොති. “නෙව අකතං ආගච්ඡති”ති ච ඉමිනා අහෙතුවාදං පටික්ඛිපති. “න ඉස්සරනිම්මානාදිතො”ති එතෙන පජාපතිපුරිසපකතිකාලාදිවාදෙ පටික්ඛිපති. යං පනෙත්ථ චත්තබ්බං, තං පරතො ආචි භවිස්සති. “සහෙතුකෙන දුක්ඛෙනා”ති එතෙන දුක්ඛදස්සනෙන ජනිතස්ස සංවෙගස්ස සංවඬ්ඪනමාහ. දුක්ඛස්ස හි සහෙතුකභාවසවසෙන බලවසංවෙගො ජායති යාවායං හෙතු, තාව ඉදං දුක්ඛං අවිච්ඡේදෙන පවත්තති. අස්සාසජනනත්ථං නිරොධන්ති සංවෙගජාතස්ස අස්සාසං ජනෙතුං නිරොධසච්චමාහ. නිබ්බින්නසංසාරදුක්ඛස්ස හි නිරොධකථා වුවිච්චමානා අතිවිය අතිවිය අස්සාසං සඤ්ජනෙති.

537. යෙ තෙ ජාතිආදෙයො ධම්මා භගවතා චුත්තාති සම්බන්ධො. කස්මා පනෙත්ථ ඛ්‍යාධි න ගහිතොති? අනෙකන්තභාවතො. තථා හි සො කදාවි, කෙසඤ්චි ච නත්ති. යථාහ “තයො රොගා පුරෙ ආසුං, ඉච්ඡා අනසනං ජරා”ති (සු. නි. 313). බාකුලත්තෙරාදීනං සො නාභොසියෙව, දුක්ඛග්ගහණෙන වා ඛ්‍යාධි එත්ථ හිතොවාති දට්ඨබ්බං. පරමත්ථතො හි ධාතුක්ඛොහපච්චයං කායිකං දුක්ඛං ඛ්‍යාධිති. උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං එකං කොට්ඨාසං කත්වා “ද්වාදස ධම්මා”ති චුත්තං. කාමතණ්හාභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා “දුක්ඛසමුදයො අරියසච්ච”න්ති අඤ්ඤෙ අන්තොගධහෙදෙ අනාමසිත්වා එකරූපෙන ගහිතාපි තණ්හා සස්සතදිට්ඨිසහගතා, උච්ඡේදදිට්ඨිසහගතා, දිට්ඨිවිරහිතා කෙවලං කාමස්සාදභූතා වාති තිඨාව හින්දිත්වා චුත්තා. “අයමෙව අරියො අට්ඨඬ්ඨිකො මග්ගො”ති මග්ගසච්චභාවෙන එකජ්ඣං කත්වා චුත්තාපි සභාවතො හින්තා එව තෙ ධම්මාති ආහ “අට්ඨ ධම්මා”ති.

සච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුක්ඛනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

භවෙති ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නො ධම්මජ්ජබන්ධො භවො, තස්මිං භවෙ. සො හි ජායති එත්ථ යොනිගතිආදිවිභාගොති ජාතීති වුව්චති, ජායන්ති එත්ථ සත්තා සමානන්වයාති ජාති, නිකායො. සඬ්ඛතලක්ඛණොති යත්ථ කත්ථවි උප්පාදෙ. සො හි ජනනට්ඨෙන ජාති. පටිසන්ධියන්ති පටිසන්ධිවිත්තක්ඛණ. සම්පාතිජාතොති එත්ථ ජාතිසද්දෙන ලබ්භමානං. මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනසඬ්ඛාතං ජායනත්ථං සන්ධායාහ “පසුනිය”න්ති, අභිජාතියන්ති අත්ථො. ජායති එතාය ඛත්තියාදිසමඤ්ඤාති ජාති, කුලං.

538. සයන්ති එත්ථාති සෙය්‍යා, මාතුකුච්ඡිසඬ්ඛාතො ගබ්භො සෙය්‍යා එතෙසන්ති ගබ්භසෙය්‍යකා, අණ්ඩජා, ජලාබ්‍රජා ව. ඉතරෙසන්ති සංසෙදජානං, ඔපපාතිකානඤ්ච. අයම්පි වාති “පටිසන්ධිබන්ධෙස්වෙවා”ති අනන්තරං වුත්තකථාපි, පගෙව “පටිසන්ධිතො පටියායා”ති වුත්තකථායං. තෙනාහ “තෙසං තෙසං පඨමපාතුභාවො ජාතී”ති.

උම්මුජ්ජනවසෙන ගස්හතීති උම්මුජ්ජනපච්චුපටියානං. වක්ඛමානවිභාගං දුක්ඛවිචිත්තතං පච්චුපටියපෙතීති දුක්ඛවිචිත්තතාපච්චුපටියානා.

539. “කස්මා පනා”ති වදන්තො වොදකස්සායමධිජ්ජායො – එකන්තදුක්ඛෙ නිරයෙ තාව ජාතිදුක්ඛා භොතු, අඤ්ඤාසුපි වා දුග්ගතීසු පාපකම්මසමුට්ඨානතො සුඛසංවත්තනියකම්මසමුට්ඨානාසු පන සුගතීසු කථන්ති. ඉතරො “නායං ජාති සභාවදුක්ඛවසෙන දුක්ඛාති වුත්තා, න හි කාචි පටිසන්ධි දුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තා අත්ථී, අථ ඛො දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො”ති දස්සෙන්නො “අනෙකෙසං දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො”තිආදිමාහ. අදුක්ඛසභාවම්පි පරියායතො දුක්ඛන්ති වුව්චතීති දුක්ඛසභාවං දුක්ඛසද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං “දුක්ඛදුක්ඛ”න්ති යථා රූපරූපන්ති.

දුක්ඛුජ්ජත්තිහෙතුතොති “අහු වත මෙ, තං වත නාභොසී”ති චෙතසිකදුක්ඛුජ්ජත්තිහෙතුතො.

“යදනිච්චං, තං දුක්ඛ”න්ති (සං. නි. 3.15, 45, 76, 77, 85; 2.4.1, 4) වචනතො තෙභූමකා සඬ්ඛාරා සඬ්ඛාරදුක්ඛං, තත්ථ කාරණමාහ “උදයඛබ්බයජ්ජපිපාළිතත්තා”ති. යඤ්චි අභිණ්භං පටිපිළිතං, තං දුක්ඛමනතාය දුක්ඛන්ති, විපස්සනාවාරස්ස අධිජ්ජෙතත්තා තෙභූමකග්ගහණං.

දුක්ඛදුක්ඛන්ති දුක්ඛදොමස්සපායාසෙ වදති. “ජාතිපි දුක්ඛා”ති ආදිනා (විභ. 190) දුක්ඛසච්චවිභවිගෙ ආගතං.

භගවතාපීති අනාවරණඤ්ඤාණවතා අච්චරියාපරිමෙය්‍යදෙසනාකොසල්ලවතා භගවතාපි. උපමාවසෙනති අභිගාරකාසුපමාදිඋපමාවසෙන.

540. පුණ්ඩරිකාදිසුති ආදි-සද්දෙන න
මණ්ඩකනකරජතපවාළාදිරතනසන්තිවිවයෙ, නාපි අණ්ඩජමෙණ්ඩජවායජාතිකෙ
සුභමනුඤ්ඤසයනතලෙ, නාපි රතනමයකුට්ටිමමනොහරෙ පාසාදතලෙ, නාපි
සිත්තසම්මට්ඨකුසුමොපහාරවති පාසාදුපවාරෙ, නාපි
මුත්තාජාලසදිසවාලිකාවිකිණ්ණෙ විවිටඬගණෙ, නාපි
හරිතකම්බලසදිසමුදුසද්දලසමොතලෙ භූමිභාගෙති එවමාදීනං සඬගහො
දට්ඨබ්බො. පරමසම්බ්බාධෙති අතිවිය සම්බාධෙ. තිබ්බන්ධකාරෙති
බහලන්ධකාරෙ. පිත්තසෙම්භපුබ්බරුහිරගුට්ඨාදරියාදි නානාකුණපසම්බාධෙ.
මාතා යදි වීසතිවස්සා, අථ තිංස, වත්තාලිසාදිවස්සා, තත්තකං කාලං
අධොතවච්චකුපසදිසතාය අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ. පුත්තිමච්ඡා දි සබ්බං න සදිසුපම්මං
තස්ස වාතාදිවසෙන එකච්චදුග්ගන්ධාපගමසබ්භාවතො. දස මාසෙති
අච්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං, යෙහුය්‍යවසෙන චුත්තං තතො හියොයාපි
එකච්චානං තත්ථාවට්ඨානසම්භවතො. අත්තතො අධොමුඛං
යපිතසඬචිතහත්ථද්වයස්ස උක්කුටිකස්සෙව නිසිදතො
සම්ප්පන්නස්සාරණාදිරහිතො.

අභිමුඛං කඬඬනං ආකඬඬනං. පරිතො සමන්තතො කඬඬනං පරිකඬඬනං.
හෙට්ඨා ධුනනං ඔධුනනං. නිධාය නිධාය ධුනනං නිද්ධුනනං.
ආකඬඬනාදිසදිසඤ්ඤෙත්ථ “ආකඬඬනාදී”ති චුත්තං. තරුණවණසදිසං අතිවිය
සුමුමාලං ගබ්භගතං සරිරං සිතාදිඅප්පකම්පි න සහතිති සිතනරකුපපන්නතාදි
නිදස්සිතං. තඤ්භි තස්ස අතිවිය සිතං, අතිවිය උණ්භඤ්ච හුත්වා උපතිට්ඨති.
සරිරං වාසියාදිහි තච්ඡෙත්වා බාරාවසෙවනකරණං බාරාපට්ච්ඡකං.
දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙති ගබ්භාසයසඤ්ඤිතං තතියං ආවට්ටං සන්ධායාහ.

පරිවත්තෙත්වාති උද්ධංපාදඅධොසිසභාවෙන පරිවත්තෙත්වා. ඉදං
විජායනමූලකං දුක්ඛං, යෙන මරණදුක්ඛෙන ව අට්ටිතා වෙදනාප්පත්තා සත්තා
කතිපයමාසමත්තාතික්කන්තම්පි පවත්තිං විස්සරන්ති, මහන්ධකාරං මහාවිදුග්ගං
පක්ඛන්ධා විය භොන්ති.

වධෙන්තස්සාති සොවනපරිදෙවනසිසපට්ඨනනාදිනා බාධෙන්තස්ස.
බුප්පිපාසා හි ආතපාවට්ඨානාදිනා ව ආතාපනං. පඤ්චග්ගිතාපනාදිනා
පරිතාපනං.

ඉමස්සාති යථාච්ඡත්තස්ස සත්තවිධස්ස. සබ්බස්සාපීති ගබ්භකාලාදීසු තාපනමද්දනාදිනිරයග්ගිදාහාදිසඤ්ජනිතස්ස සකලස්සාපි. චත්ත්වමෙව හොති තදහාවෙ අභාවතො. තෙනෙවාහ “ජායෙථ නො වෙ”තිආදි.

541. විචිත්තන්ති විවිධං, අච්ඡරියං වා.

ඉති ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා.

ජරානිද්දෙසවණ්ණනා

542. සඤ්චාලකක්ඛණන්ති “ධීතස්ස අඤ්ඤාථත්ත”න්ති (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47; කථා. 214) චුත්තං ඛණිකජරං සන්ධායාහ. ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතොති ඛණ්ඩිච්චපාලිච්චවලිත්තවතාදිනා සමඤ්ඤතො. සාති ඛන්ධපුරාණභාවසඤ්ඤිතා පාකටජරා. ඛන්ධපරිපාකො එකභවපරියාපන්නානං ඛන්ධානං පුරාණභාවො.

ඉති ජරානිද්දෙසවණ්ණනා.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

543. සඤ්චාලකක්ඛණන්ති සඤ්චාරානං වයසඤ්ඤිතං ඛණිකමරණමාහ. යං සන්ධායාති යං ඛණිකමරණං සන්ධාය, “ජීරාමරණං ද්විති ඛන්ධෙහි සඤ්චිත”න්ති (ධාතු. 71) එත්ථ “මරණ”න්ති චුත්තන්ති අත්ථො. තන්ති ජීවිතින්ද්‍රියුපච්චෙදසඤ්ඤිතං පාකටමරණං. “චචන”න්ති ලක්ඛිතබ්බතාය චුතිලක්ඛණං. වියොගරසන්ති යථාධිගතෙහි සත්තසඤ්චාරෙහි වියොජනරසං. යථුපපන්නාය ගතියා විජ්ජවාසවසෙන ගය්හතීති ගතිවිජ්ජවාසපච්චුපට්ඨානං.

පාපස්සාති පාපයොගෙන පාපස්ස, උපචිතපාපකම්මස්සාති අත්ථො. පාපකම්මාදිනිමිත්තන්ති පාපකම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඤ්චාරානං මරණකාලෙ උපට්ඨිතං අකුසලවිපාකාරම්මණං. තමහි පස්සන්තස්සෙව කස්සචි අනුභවන්තස්ස විය මහාදුක්ඛං හොති. හද්දස්සාති හද්දකම්මස්ස, කතකුසලස්සාති අත්ථො. තස්ස පන කාමං ඉට්ඨමෙව ආරම්මණං උපට්ඨාති, පියවිජ්ජයොගවත්ථුකං පන මහන්තං දුක්ඛං ආරම්මණං උපට්ඨාති, පියවිජ්ජයොගවත්ථුකං පන මහන්තං දුක්ඛං උප්පජ්ජතීති ආහ “අසහන්තස්ස වියොගං පියවත්ථුක”න්ති. අවිසෙසතොති පාපස්ස, හද්දස්ස ව සාමඤ්ඤතො. “අවිසෙසතො”ති චත්වාපි “සබ්බෙස”න්ති චචනං තං ඉදං දුක්ඛං පරිමද්දිතසඤ්චාරානං එකච්චානං බීණාසවානම්පි හොතියෙවාති දස්සන්තථං. විතුජ්ජමානමම්මානන්ති සන්ධිඛන්ධනාවච්චෙදකවායුනා විජ්ඣියමානමම්මට්ඨානානං.

ඉති මරණනිද්දෙසවණ්ණනා.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

544. සොති සොකො. අත්ථතො දොමනස්සමෙව හොති චෙතසිකත්තරාභාවතො. දොමනස්සවිසෙසො පන හොති විසයවිසෙසෙ පචත්තිආකාරවිසෙසසබ්භාවතොති තං විසෙසං ලක්ඛණාදිතො දස්සෙතුං “එවං සන්තෙපී”තිආදි චුත්තං. අත්තො නිජ්ඣානං චිත්තසන්තාපො. පරිජ්ඣාපනං රාගදොසපරිලාභවිසිට්ඨං දහනං. කතාකතකුසලාකුසලවිසයං විජ්ජපිසාරාකාරොත පචත්තං අනුසොචනං කුක්කුච්චං, ඤාතිබ්‍යසනාදිවිසයං කෙවලං චිත්තසන්ථාපභූතං අනුසොචනං සොකොති අනුසොචනපච්චුපට්ඨානත්තෙපි අයමෙතෙසං විසෙසො.

විසපිතං සල්ලං විසසල්ලං. සොකවසෙන අතිසාරාදි බ්‍යාධිපි හොති, සොකබ්‍රහ්මස්ස සරීරං න විරස්සෙව ජීරති, බලවසොකාභිභූතො මරණමිපි පාපුණාතීති ආහ “සමාවහති ච බ්‍යාධිජරාමරණහෙදන”න්ති.

ඉති සොකනිද්දෙසවණ්ණනා.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

545. වච්ඡලාපොති වාචාවිජ්ජලාපො, සො අත්ථතො සද්දො එව. භියොයාති සොකදුක්ඛතො උපරි. සොකසමුට්ඨානො හි පරිදෙවො.

ඉති පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා.

දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා

546. ජාතිආදීනමිපි යථාරහං දුක්ඛවත්ථුදුක්ඛදුක්ඛතාහි සතිපි දුක්ඛභාවෙ කායස්ස පිළිනවසෙන ඉදං සවිසෙසං දුක්ඛමන්ති ආහ “දුක්ඛන්ති විසෙසතො චුත්ත”න්ති.

ඉති දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා.

දොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

547. මනොවිසාතරසන්ති බ්‍යාපාදසම්පයොගවසෙන මනසො විහඤ්ඤනකිච්චං. චෙතොදුක්ඛසමජ්ජිතාති චෙතසිකදුක්ඛසමඬිගිතො. ආවට්ඨන්තීති ආමුඛං වට්ඨන්ති, යංදිසාහිමුඛං පතිතා, තංදිසාහිමුඛා එව වට්ඨන්ති. විවට්ඨන්තීති විපරිවත්තනවසෙන වට්ඨන්ති. උද්ධංපාදං පපතන්තීති උද්ධංමුඛපාදා හුත්වා පතන්ති. සත්ථං ආහරන්තීති අත්තතො සරීරස්ස විජ්ඣනහෙදනවසෙන සත්ථං උපනෙන්නි.

ඉති දොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

548. දොසොයෙවාති කායචිත්තානං ආයාසනවසෙන දොසස්සෙව පවත්තිආකාරොති අත්ථො, යතො භුසො ආයාසොති උපායාසොති වුව්චති යථා භුසමාදානං උපාදානන්ති. එකො ධම්මොති වුද්දසහි අකුසලචෙතසිකෙහි අඤ්ඤො එකො චෙතසිකධම්මො, යං “විසාදො”ති ව වදන්ති. නිත්ථුනනවසෙන සම්පජ්ජනතො නිත්ථුනනරසො, කායෙ වා නිත්ථුනනකරණකිච්චො. “සඬ්ඛාරදුක්ඛභාවතො”ති වත්වා සො පනෙත්ථ සාතිසයොති දස්සෙත්තො “චිත්තපරිදහනතො, කායවිසාදනතො වා”ති ආහ.

එතෙ ව සොකපරිදෙවුපායාසා විඤ්ඤත්තියා විනා, සහ ව යථාපච්චයං දොමනස්සචිත්තුප්පාදස්ස පවත්තිආකාරවිසෙසොති දස්සෙතුං “එත්ථ වා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ පාකො වියාති රජනාදිනො පචිතඛිඛවත්ථුනො පාකො විය.

ඉති උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

549. සමොධානං සමාගමො. කායිකදුක්ඛචිත්තවිසානාදිඅනත්ථානං අත්ථිභාවස්ස පච්චුපට්ඨානො අනත්ථභාවපච්චුපට්ඨානො.

තෙසං අප්පියානං කායිකවාචසිකපයොගසඬ්ඛාතො උපක්කමො තදුපක්කමො, තතො සම්භුතො තදුපක්කමසම්භුතො.

ඉති අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා.

පියවිජ්ජපයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

550. උපද්දවභාවෙන පච්චුපතිට්ඨති ඛ්‍යාසනපච්චුපට්ඨානො.

ඉති පියවිජ්ජපයොගනිද්දෙසවණ්ණනා.

ඉච්ඡිකාලාභනිද්දෙසවණ්ණනා

551. ඉච්ඡිකාලාභො නාම යස්ස කස්සචි අත්තනා ඉච්ඡිතස්ස වත්ථුනො අලාභො. “යම්පිච්ඡං න ලභති”ති හි වුත්තං. මත්ථකප්පත්තං පන ඉච්ඡිකාලාභං දස්සෙතුං පාළියං “ජාතිධම්මානං සත්තාන”න්තිආදිනා නිද්දිට්ඨන්ති තමෙව දස්සෙතුං “අභො වතා”තිආදි වුත්තං. ඉච්ඡාවාති එත්ථ ඉච්ඡාසහිතො අලාභොවාති ව වදන්ති. තප්පරියෙසනරසාති තෙසං අලඛිතෙයාවත්ථුනං පරියෙසනරසා. අප්පත්ති අලාභො.

ඉති ඉච්ඡිතාලාභනිද්දෙසවණ්ණනා.

පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

552. යං චුත්තමිධානි ඉධ සච්චනිද්දෙසෙ යං සරූපතො චුත්තං. අචුත්තන්ති අඤ්ඤත්ථ දුක්ඛක්ඛන්ධබාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු චුත්තමිපි ඉධ සරූපතො අචුත්තං. තඤ්ච සබ්බං ඉමෙ උපාදානක්ඛන්ධෙ විනා න ලබ්හතීති තත්ථ ඛන්ධසන්තිස්සයමෙව දුක්ඛං ඛන්ධෙ විබාධතීති දස්සෙතුං. “ඉන්දනමිව පාවකො”ති චුත්තං. යථා වා ලක්ඛං පහරණපහාරස්ස වත්ථු, එවං ඛන්ධා සංසාරදුක්ඛස්ස. යථා ච ගොරූපං ඩංසමකසාදිවිබාධාය, යථා ච බ්‍රෙත්තං නිජ්ජන්තසස්සලායනස්ස, ගාමො ච ගාමසාතකවිබාධාය, එවං ඛන්ධා ජාතිආදිදුක්ඛස්ස වත්ථුති දස්සෙතුං. “ලක්ඛමිවා”තිආදි චුත්තං. යෙභුයොන ලොකෙ විබාධකා විබාධෙතබ්බාධිනා න භොන්ති, ඉමෙ පන විබාධෙතබ්බාධිනා එවාති දස්සෙතුං. “තිණුලතාදීනි”ති චුත්තං. කාමං අනාදිමති සංසාරෙ ආදි නාම කස්සචි නත්ථි, එකභවපරිච්ඡින්නස්ස පන ඛන්ධසන්තානස්ස වසෙන චුත්තං. “ආදිදුක්ඛං ජාති”ති. තෙනෙවාහ “පරියොසානදුක්ඛං මරණ”න්ති. න භෙත්ථ සමුච්ඡේදමරණමෙව අධිජ්ජෙතං. මරණස්ස අන්තිකෙ ආසන්නෙ ජාතං දුක්ඛං මාරණන්තිකදුක්ඛං. පරිදය්හනං චිත්තසන්තාපො. ලාලජ්ජනං අතිවිය විජ්ජලාපො. අනුක්ථුනනං අන්තො නිජ්ඣායනං. එකමෙකන්ති ජාතිආදීනං අන්තරභෙදභින්නානං, ජාතිආදීනමෙව වා උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකානං වා එකමෙකං. සඬ්ඛිපිත්වාති සමාසෙත්වා, සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන වා සඬ්ඛෙපං කත්වා.

ඉති දුක්ඛනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

සමුදයනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

553. පුනබ්භවකරණං පුනබ්භවො උත්තරපදලොපෙන, යථා වා අපුපභක්ඛනසීලො ආපුපිකො, එවං පුනබ්භවකරණසීලා, පුනබ්භවං වා එලං අරහති, සො වා එතිස්සා පයොජනන්ති පොනොභවිකා. නන්දනතො, රඤ්ජනතො ච නන්දිරාගභාවං සබ්බාසු අවත්ථාසු අපච්චක්ඛාය චුත්තියා නන්දිරාගසහගතා. තාය ච සත්තා තත්ථ තත්ථ භවාදිකෙ කිම්කීටපට්ඨගාදිඅත්තභාවෙපි නන්දන්ති, රූපාභිනන්දනාදිභූතාය රඤ්ජන්ති වාති තත්ත්වනුනුභිනන්දීනි. තෙනාහ “නන්දිරාගෙන සහගතා”තිආදි. තබ්භාවත්ථො හි එස සහගතසද්දො. කාමභවවිභවභෙදවසෙන පවත්තියා කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හා ච වෙදිතබ්බා. කාමතණ්හාදිභෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං තණ්හාභාවෙනෙව එකභාවග්ගහණෙන එකත්තං උපනෙත්වා කස්සචිපි සත්තස්ස කෙනචි සදිසතාභාවතො

තංතංචිචිත්තභාවජනකකම්මනිජ්ඣාදනෙන අභිච්චිත්තසභාවා සකලස්ස දුක්ඛස්ස හෙතුභාවතො දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං.

කස්මා පනෙත්ථ තණ්හාව සමුදයසච්චං චුත්තාති? විසෙසහෙතුභාවතො. අවිජ්ජා හි භවෙසු ආදීනවං පටිච්ඡාදෙන්ති, දිට්ඨිආදිඋපාදානඤ්ච තත්ථ තත්ථ අභිනිවිසමානං තණ්හං අභිවංචිතෙන්ති දොසාදයොපි කම්මස්ස කාරණං හොත්ති, තණ්හා පන තංතංභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණධර්මිනිසත්තවාසසත්තනිකායකුලභොගිස්සරියාදි විචිත්තතං අභිපත්තෙන්ති, කම්මවිචිත්තතාය උපනිස්සයතං කම්මස්ස ච සභායභාවං උපගච්ඡන්ති භවාදිවිචිත්තතං නියමෙති, තස්මා දුක්ඛස්ස විසෙසහෙතුභාවතො අඤ්ඤාසුපි අවිජ්ජාඋපාදානකම්මාදීසු සුත්තෙ (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; 3.374) අභිධම්මෙ (විභ. 203) ච අවසෙසකිලෙසාකුසලමූලාදීසු චුත්තෙසු දුක්ඛහෙතුසු විජ්ජමානෙසු තණ්හාව සමුදයසච්චන්ති චුත්තාති වෙදිතඛිං.

ඉති සමුදයනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

නිරොධනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

554. තස්සායෙවාති යදග්ගෙන තණ්හා සමුදයසච්චන්ති චුත්තා, තදග්ගෙන තස්සායෙවාති අවධාරණං. සති හි පධානහෙතුනිරොධෙ තදඤ්ඤහෙතු නිරුද්ධායෙව හොත්තීති ඛ්‍යාධිනිමිත්තවූපසමනෙන ඛ්‍යාධිවූපසමො විය හෙතුනිරොධෙන ඵලනිරොධොති ආහ “සමුදයනිරොධෙන දුක්ඛනිරොධො”ති. න අඤ්ඤාති යථාචුත්තස්ස අත්ථස්ස ඵකන්තිකතං දස්සෙති.

අනුපද්දවෙති පාණකවිජ්ඣානසත්ථජ්ජහාරාදිඋපද්දවරහිතෙ. තතො ඵච දළ්භෙ ටීරෙ. සාධාදිෂෙදනෙන ඡිත්තොපි. තණ්හානුසයෙති කාමරාගභවරාගානුසයෙ. අනුභතෙති අසමුපසාටිතෙ.

යථා සීහො යෙනත්තති සරො ඛිත්තො, තත්තෙව අත්තනො ඛලං දස්සෙති, න සරෙ, තථා බුද්ධානං කාරණෙ පටිපත්ති, න ඵලෙ. යථා පන සාරමෙය්‍යා කෙනචි ලෙඬ්ඬුජ්ජහාරෙ දිත්තෙ භුස්සත්තා ලෙඬ්ඬුං බාදන්ති, න පහාරදායකෙ උට්ඨන්ති, ඵචං අඤ්ඤතිත්ථියා දුක්ඛං නිරොධෙතුකාමා කායචෂෙදමනුසුඤ්ජන්ති, න කිලෙසනිරොධනන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “සීහසමානචුත්තිනො”තිආදි චුත්තං.

555. විරජ්ජති පලුජ්ජති ඡිජ්ජති සමුදයො ඵතෙනාති විරාගො වූච්චති මග්ගො. විරජ්ජනං පලුජ්ජනං සමුච්ඡින්නදනං විරාගොති පහානං වූච්චති. තස්මාති යස්මා පහානපරියායො විරාගසද්දො, නිරොධසද්දො ච, තස්මා.

අනුසයසමුග්ගාතතො අසෙසො විරාගො අසෙසො නිරොධොති සම්බන්ධතීයං. වාගාදිපදානිපි ගහෙත්වා වදති සබ්බානෙව එතානීති. යස්මා නිබ්බානං වුවචති, න දුක්ඛස්ස නිරුප්ඤ්ඤානමත්තං, තස්මා තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධාදිපදානිපි නිබ්බානවෙච්චනානීති. චුත්තමෙවත්ථං සමත්ථෙති “යස්මා පනා”තිආදි. යථා විරාගාදිපදානි නිබ්බානෙ යුජ්ජන්ති, තදස්සනං. තත්ථ තං ආගම්මාති තං නිබ්බානං ආරම්මණකරණවසෙන පත්වා. තණ්හා විරජ්ජති අරියමග්ගෙන අවචන්තවිරාගවසෙන තණ්හා විරජ්ජියති. නිරුප්ඤ්ඤාති නිරොධියති, තෙන විරාගනිරොධසද්දානං අධිකරණසාධනතමාහ. තදෙවාති නිබ්බානමෙව. වාගාදියො හොන්තිති වාගාදිහෙතුං ඵලවොහාරෙන වදති. “කාමගුණාලයෙසු”ති පොත්ථකෙසු ලිබන්ති, “කාමගුණාලයාදීසු”ති පන පාඨො.

556. තයිදන්තිආදි න පොරාණපාඨො, සච්චත්ථදීපනෙ පන චුත්තනියාමෙන තතො ආනෙත්වා පච්ඡා යපිතං. තථා හි පුබ්බෙ චුත්තානිපි ලක්ඛණාදීනි පුනපි චුත්තානි. සංසාරදුක්ඛතො නිබ්බින්නමානසස්ස අස්සාසං කරොන්තො විය හොතිති අස්සාසකරණරසං. රාගාදිසබ්බපපඤ්චවූපසමනිමිත්තතාය නිජ්ජපඤ්චනං පච්චුපට්ඨපෙතිති නිජ්ජපඤ්චපච්චුපට්ඨානං.

557. නත්ථෙව නිබ්බානන්ති යදි සාමඤ්ඤතො පටිඤ්ඤා, අත්තනා අධිජ්ජෙතනිබ්බානස්සපි අභාවො ආපජ්ජති, තථා සති පටිඤ්ඤාවිරොධො. අථ පරාහිමතං නිබ්බානං පති, එවං සති ධම්මිඅසිද්ධි, තතො ච නිස්සයාසිද්ධො හෙතු. අනුපලබ්භනීයතොති කිං පච්චක්ඛතො, උදාහු අනුමානතො? පුරිමස්මිං පක්ඛෙ චක්ඛාදීහි අනෙකන්තිකතා, දුතියස්මිං පරං පති අසිද්ධො හෙතු. තෙනාහ “න, උපායෙන උපලබ්භනීයතො”තිආදි. තත්ථ යථා චෙතොපරියඤ්ඤාණලාභිතො එව අරියා පරෙසං ලොකුත්තරචිත්තං ජානන්ති, තත්ථාපි ච අරහා එව සබ්බෙසං, න සබ්බෙ, එවං නිබ්බානමිපි සීලසමාධිපඤ්ඤාසඤ්ඤාසම්මාපටිපත්තිභූතෙන උපායෙන උපලබ්භතිති අත්ථවචනං චෙතං දට්ඨබ්බං, න පයොගවචනං. තං පරතො ආවි භවිස්සති.

558. නත්ථීති න චත්තබ්බං, අරියෙහි උපලබ්භනීයතොති අධිජ්ජායො. සංසාරතො සංවිග්ගමානසා සම්මාපටිපත්තියා නිබ්බානං අධිගච්ඡන්තිති සබ්බසමයසිද්ධොයං නයො. තත්ථ සාසනිකමෙව නිස්සාය වදති “පටිපත්තියා වඤ්චුභාවාපජ්ජනතො”ති. තෙනාහ “අසති හි”තිආදි. සම්මාදිට්ඨිපුරෙජවායාති සම්මාදිට්ඨිපුබ්බිගමාය. පුබ්බිගමතා චස්සා පධානභාවතො. තථා හි සා පයමං දෙසනාරුළුභා, න සබ්බපයමං උජ්ජජ්ජනතො. න වායං සම්මාපටිපත්ති වඤ්ඤා, නිබ්බානපාපනතො නිබ්බානස්ස සම්පාපකතො. තච මතෙන පන නිබ්බානස්සෙව අභාවතො වඤ්ඤාභාවො ආපජ්ජතිති යොජනා. අභාවපාපකත්තාති සම්මාපටිපත්තියා කිලෙසසමුච්ඡින්නනමුඛෙන බන්ධානං.

අභාවසම්පාපකභාවතො, න වඤ්ඤාභාවාපත්තීති වෙ වදෙය්‍යාසීති අත්ථො. න ඉති පටික්ඛෙපෙ. යං තයා “අභාවපාපකත්තා”ති වදන්තෙන ඛන්ධාභාවො නිබ්බානන්ති පටිඤ්ඤාතං, තං න. කස්මා? අතීතානාගතාභාවෙපි නිබ්බානප්පත්තියා අභාවතො. අතීතානාගතා හි ඛන්ධා න සන්තීති තස්මිං අභාවෙ නිබ්බානං අධිගතං නාම සියා, සො පන නත්ථීති. න කෙවලං අතීතානාගතානමෙව, අථ ඛො වත්තමානානම්පිති තියද්ධගතානං සබ්බෙසං ඛන්ධානං අභාවො නිබ්බානං. න හි තං එකදෙසාභාවො භවිතුං යුත්තන්ති වත්තමානා වෙ, න න සන්ති, න සන්ති වෙ, න වත්තමානාති “වත්තමානා, න සන්ති වා”ති විජ්ජට්ඨිද්ධමෙතන්ති ආහ “න, තෙසං...පෙ.... පජ්ජනතො”ති.

කිඤ්ච හියෙය්‍යා – යදි වත්තමානාභාවො නිබ්බානං, යදා අරියමග්ගො වත්තති, තදා තස්ස නිස්සයභූතා ඛන්ධා වත්තමානාති කත්වා තදා නිබ්බානස්ස අභාවො සියා. තථා ව සති මග්ගක්ඛණෙපි නිබ්බානසච්ඡිකිරියාය අභාවො ආපජ්ජතීති දස්සෙන්නො “වත්තමාන...පෙ.... දොසතො”ති ආහ. න මයං සබ්බෙසංයෙව අවත්තමානතාය නිබ්බානං වදාම. කිඤ්චරහීති, තදා මග්ගක්ඛණෙ කිලෙසානං අවත්තමානත්තා, තස්මා න දොසො යථාචුත්තදොසාභාවොති? යදි කිලෙසානං අවත්තමානතාසඬ්ඛාතො අභාවො නිබ්බානං, එවං සති අරියමග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති මග්ගක්ඛණතො පුබ්බෙපි තදභාවසිද්ධිතො. තෙනාහ “අරියමග්ගස්සා”තිආදි. තස්මා අකාරණමෙතන්ති යස්මා න නිබ්බානස්ස අනුපලබ්භනීයතා, අභාවමත්තතා, පටිපත්තියා වඤ්ඤාභාවො, අතීතානාගතාභාවෙ නිබ්බානාධිගමො ව ආපජ්ජති, වත්තමානානං අභාවොපි න සම්භවති, පගෙව කිලෙසානං අවත්තමානතා, අරියමග්ගස්ස ව නිරත්ථකභාවාපත්ති, තස්මා නිබ්බානස්ස අභාවසාධනත්ථං යදිදං “අනුපලබ්භනීයතො, අභාවපාපකත්තා, තදා කිලෙසානං අවත්තමානත්තා”ති ව කාරණං චුත්තං, අකාරණමෙතං, අයුත්තිරෙසාති අත්ථො.

559. ආදිවචනතොති ආදි-සද්දෙන අවසිට්ඨං ජම්බුබාදකසුත්තපදෙසං (සං. නි. 4.314 ආදයො), අඤ්ඤම්පි අසඬ්ඛතාය ධාතුයා නිද්දෙසපාළිං සඬ්ගණ්හාති. තථා හි “නිබ්බානං නිබ්බානන්ති, ආවුසො සාරිපුත්ත, වුව්චති, කතමං නු ඛො, ආවුසො, නිබ්බානන්ති? යො ඛො, ආවුසො, රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො, ඉදං වුව්චති නිබ්බාන”න්ති ජම්බුබාදකසුත්තෙ (සං. නි. 4.314 ආදයො), “තත්ථ කතමා අසඬ්ඛතා ධාතු? රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො”ති (විහ. 184) ආයතනවිභජිගෙ චුත්තං. තත්‍රායමත්ථො – නිබ්බානං අසඬ්ඛතා ධාතු අසඬ්ඛතසභාවො ධම්මො. යස්මා තං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්ති, තස්මා රාගක්ඛයො, දොසක්ඛයො, මොහක්ඛයොති ව වුව්චතීති. ආගම්මාති ව සබ්බසඬ්ඛාරොහි නිබ්බින්නස්ස විසඬ්ඛාරනින්තස්ස ගොත්‍රභූතා විචට්ඨිතමානසස්ස මග්ගෙන සච්ඡිකරණෙනාති අත්ථො.

සච්ඡිකිරියමානඤ්ඤි තං අධිගන්ත්වා ආරම්මණපච්චයභූතඤ්ඤි පටිච්ච අධිපතිපච්චයභූතෙ ව තස්මිං පරමස්සාසභාවෙන විනිමුත්තසඬ්ඛාරස්ස පරමගතිභාවෙන ව පතිට්ඨානභූතෙ පතිට්ඨාය බයසඬ්ඛාතො මග්ගො රාගාදයො ඛෙපෙතීති තංසච්ඡිකරණාභාවෙ රාගාදීනං අනුප්පත්තිනිරොධගමනාභාවා තං ආගම්ම රාගාදයො බියන්තීති වුවුවන්ති. එකංසෙන වෙතං එවං සම්පට්ච්ඡිතබ්බං, ඉතරථා යථාරුතවසෙන පාළියා අත්ථෙ ගය්හමානෙ බහු දොසා ආපජ්ජන්තීති තෙ දස්සෙතුං “අරහත්තස්සාපි”තිආදි වුත්තං. අරහත්තඤ්ඤි අග්ගඵලපමුඛා චත්තාරො ඛන්ධාති න තස්ස රාගාදිබයමත්තතා යුත්තා. තම්පි හි...පෙ.... නිද්දිට්ඨං. තත්ථ යථා රාගාදීනං බිණන්තෙ උප්පන්නත්තා අරහත්තං “රාගක්ඛයො”තිආදිනා නිද්දිට්ඨන්ති සුත්තස්ස නෙය්‍යත්ථත්තා. එවං නිබ්බානං ආගම්ම රාගාදයො බියන්තීති නිබ්බානං “රාගක්ඛයො”තිආදිනා නිද්දිට්ඨන්ති ඉමස්සාපි සුත්තස්ස නෙය්‍යත්ථතා වෙදිතබ්බා. නිබ්බානස්ස රාගාදික්ඛයමත්තතාය බහුදොසා ආපජ්ජන්තීති දස්සෙතුං “කිඤ්ච හියොයා”තිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ ඉත්තරකාලාදිප්පත්තිදොසතොති රාගාදීනං බයමත්තතාය පරිත්තකාලතා, සඬ්ඛතලක්ඛණතා, පයොගෙන විනා සරසෙනෙව අධිගන්ධබ්බතා, රාගාදීහි අපරිමුත්තතා, ආදිත්තතා, දුක්ඛතා, අනුපසන්නතා, බහුභාවො, ඔළාරිකතා, ගොත්‍රභූමග්ගානං අනාරම්මණතාති එවමාදිදොසාපජ්ජනතො. රාගස්සෙව බයො රාගක්ඛයො, න දොසාදීනං. තථා දොසක්ඛයාදයොපීති අඤ්ඤො රාගක්ඛයො, අඤ්ඤො දොසක්ඛයො, අඤ්ඤො මොහක්ඛයොති තිණ්ණං අකුසලමූලානං බයභූතාති තිණ්ණි නිබ්බානාති, චතුන්නං උපාදානානං බයෙ චත්තාරි, පඤ්චන්නං නීවරණානං බයෙ පඤ්ච, ඡන්නං තණ්හාකායානං බයෙ ඡ, සත්තන්නං අනුසයානං බයෙ සත්ත, අට්ඨන්නං මිච්ඡත්තානං බයෙ අට්ඨ, නවන්නං තණ්හාමූලකානං බයෙ නව, දසන්නං සංයොජනානං බයෙ දස, දියඬ්ඪකිලෙසසහස්සස්ස බයෙ පාටියෙක්කං නිබ්බානන්ති බහුති නිබ්බානාති භොන්ති. රාගාදික්ඛයො නාම අන්ධබාලානම්පි පාකටො, අන්තමසො දීපිම්ගමක්කටාදීනම්පි සුවිඤ්ඤෙය්‍යාති ඔළාරිකං නිබ්බානං භොති. ගොත්‍රභූක්ඛණ්ණ කිලෙසක්ඛයස්ස අභාවතො, මග්ගක්ඛණ්ණ ව අබිණත්තා, ආරම්මණකරණස්ස ව අසම්භවො එව. තස්ස නිබ්බානභාවතොති සබ්බපරියොසානස්ස රාගාදික්ඛයස්ස නිබ්බානභාවතො. යතො බයතො පට්ඨාය රාගාදීනං පවත්ති න භොති, සො “අයං නාමා”ති නියමෙතබ්බො මග්ගඵලඤ්ඤාණානං ආරම්මණභූතො නත්ථිති ආහ “න තාදිසස්ස බයස්ස අභාවතො”ති.

කිඤ්ච හියොයා – යො පච්ඡිමභවතො තතියත්තභාවෙයෙව රාගාදීසු ආදීනවං දිස්වා කුමානභාවනාය තෙ වික්ඛම්භෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානො කාලං කත්වා චුග්ගලොකං උපපන්නො, තත්ථ යාවතායුකං යත්වා ඉධාගතොපි කාමෙසු

වීතරාගොව හුත්වා පබ්බජිත්වා අරහත්තං පත්තො, යො ච පට්ඨමවයෙ ඵච රාගාදිතො නිබ්බින්නො තෙ ච ඤානෙන වික්ඛම්භෙන්වා පච්ඡිමවයෙ අරහත්තං පත්තො, තෙසං රාගාදීනං වික්ඛම්භනතො පට්ඨාය අනුප්පජ්ජනතො නිරොධසදිසතාය අනුප්පත්තියෙව නිරොධො. තෙ නිබ්බානප්පත්තා නාම සිද්ධං, න ච භොන්ති, තස්මා න තාදිසස්ස ඛයස්ස නිබ්බානභාවො. තස්සාපි ඉත්තරකාලතාදිදොසසමායොගො ඵවාති ආහ “භාවෙපි චා”තිආදි.

යදි “ඛයො”ති වචනතො යතො ඛයතො පට්ඨාය රාගාදීනං අප්පවත්ති, තං ඛයමත්තං නිබ්බානං මඤ්ඤසි, ඵචං සති “ඛයෙ ඤාණ”න්තිආදිසු (ධ. ස. දුකමානිකා 142; 1382) “ඛයො”ති චුත්තත්තා තදුප්පත්තිතො පට්ඨාය ච රාගාදීනං අනුප්පත්තිති මග්ගස්සාපි නිබ්බානභාවාපත්තිති දස්සෙන්නො “අරියමග්ගස්ස චා”තිආදිමාහ.

යථා නිරුද්ධා න සන්ති, ඵචං අනුප්පන්නාපිති අභාවසාමඤ්ඤතො නිරොධසදිසතාය අනුප්පත්ති ඵච නිරොධො අනුප්පත්තිනිරොධො. අයඤ්චි මග්ගෙන ඛෙපෙතබ්බාකාරො, යදිදං උප්පජ්ජනාරහස්ස අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනන්ති “ඛයො”ති ච වුව්චති. තං ඉත්තරඛයතො විසෙසෙන්නො “අනුප්පත්තිනිරොධසච්චාතස්ස පන ඛයස්සා”ති ආහ. අනිප්ඵන්නතා පන තස්ස ඛයස්ස පරියායෙන උපනිස්සයත්තාති චුත්තං. අනුප්පත්තිනිරොධක්ඛයකරස්ස හි මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං අත්ථතො තස්ස උපනිස්සයො වියාති වත්තබ්බතං ලභති. තදුප්පාලොත්තාති අත්ථතො ඵලභූතඛයවොභාරෙන. ඵලූප්පාලොත්ත හි කාරණං වොහරීයති යථා “ආයු සතං, සෙම්භො ගුලො”ති ව.

අස්සාති නිබ්බානස්ස. “ඉදම්පි ඛො යානං සුදුද්දස”න්තිආදිනා (දී. නි. 2.64, 66-67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) පච්චචෙක්ඛතො භගවතො අප්පොස්සුක්කභාවාවහනතො. “තඤ්චි තෙ, මාගණ්ඨිය, අරියං චක්ඛුං නත්ථී, යෙන ත්ථං අරියෙන චක්ඛුනා ආරොග්ගං ජානෙය්‍යාසී, නිබ්බානං පස්සෙය්‍යාසී”ති (ම. නි. 2.218) වචනතො අරියෙන චක්ඛුනා පස්සිතබ්බං.

560. යදි නිබ්බානං නාම සභාවධම්මො අත්ථී සත්තසන්නාපරියාපන්නො ව, අථ කස්මා චතුමහාපථෙ සභා විය සබ්බසාධාරණා න ලබ්භතීති ආහ “මග්ගසමච්ඡිනා පත්තබ්බතො අසාධාරණ”න්ති. “අසුකස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස කාලෙ උප්පන්න”න්ති ඵචං පුරිමාය කොටියා අභාවතො අප්පභවං. මග්ගභාවෙති අරියමග්ගස්ස අත්ථීභාවෙ. භාවතො විජ්ජමානතො ලද්ධබ්බතො.

අණුආදීනන්ති අණුපකතිකාලපුරිසාදීනං. නිව්චභාවාපත්තීති සස්සතභාවසිද්ධි. කුට්ටියනිව්චතා හි ඉධාධිප්පෙතා. හෙතුනො අභාවාති උපපත්තියා සාධනහෙතුනො අභාවා. නිව්චා තෙ අණුආදයො. නිබ්බානස්ස නිව්චත්තාති අපෙක්ඛධම්මත්තාති හෙතුලක්ඛණානුපපත්ති. “අණුආදීනං අසිද්ධත්තා”ති එතෙන “නිව්චා අණුආදයො”ති පටිඤ්ඤාය ධම්මිඅසිද්ධි, තතො ච නිස්සයාසිද්ධො හෙතුති දස්සෙති.

561. යථාචුත්තයුත්තිසබ්භාවතොති “අප්පහවත්තා”ති අත්තනා චුත්තං හෙතුං සන්ධායාහ. අප්පහවතා චස්ස අපච්චයතාය දට්ඨබ්බා, තාය තස්ස පුරිමාය කොටියා අභාවො. “රූපසභාවාතික්කමතො”ති එතෙන යථා රූපධම්මානං රූප්පනසභාවො, පටිඝාතවත්තතාය කලාපසො චුත්තියා පදෙසසම්බන්ධො ච සභාවො, එවං නිබ්බානස්ස කත්ථවි පටිඝාතො, සප්පදෙසතා ච නත්ථීති දස්සෙති. න හි නිබ්බානං “අසුකදිසාය, අසුකදෙසෙ”ති වා නිද්දිසියති, යතො තං අප්පතිට්ඨමෙවාති.

“අසිථිල ...පෙ.... ගමනීයතො”ති එතෙන නිබ්බානස්ස අරියානං පච්චික්ඛසිද්ධතං දස්සෙති. “සබ්බඤ්ඤුවචනතො”ති එතෙන තදඤ්ඤෙසං අනුමානසිද්ධතං, තදුභයෙන “අනුපලබ්භනීයතො”ති පනස්ස හෙතුනො අසිද්ධතං දස්සෙති. පරමත්ථෙන නාවිජ්ජමානං විජ්ජමානමෙවාති යථාරද්ධමත්ථං නිගමෙත්වා තදත්ථසාධනං ආගමං දස්සෙන්නො “චුත්තඤ්ඤෙත”න්ති-. ආදිමාහ.

තත්ථ අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛතන්ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41) චත්තාරිඪි පදානි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙච්චනාති. අථ වා වෙදනාදයො විය හෙතුපච්චයසම්චායසඬ්ඛතාය කාරණසාමග්ගියා න ජාතං න නිබ්බත්තන්ති අජාතං. කාරණෙන විනා, සයමෙව ච න භූතං න පාතුභූතං න උප්පන්නන්ති අභූතං. එවං අජාතත්තා, අභූතත්තා ච යෙන කෙනවි කාරණෙන න කතන්ති අකතං. ජාතභූතකතභාවො ච නාම රූපාදීනං සඬ්ඛතධම්මානං හොති, න අසඬ්ඛතභාවස්ස නිබ්බානස්සාති දස්සනත්ථං. “අසඬ්ඛත”න්ති චුත්තං. පටිලොමතො වා සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති සඬ්ඛතං, තථා න සඬ්ඛතං සඬ්ඛතලක්ඛණරහිතන්ති ච අසඬ්ඛතන්ති එවං අනෙකෙහි කාරණෙහි නිබ්බත්තිතභාවෙ පටිසිද්ධෙ “පකතිවාදීනං පකති විය සියා නු ඛො එකෙනෙව කාරණෙන එතං කත”න්ති ආසඬ්ඛකායං කෙනවි න කතන්ති දස්සනත්ථං. “අකත”න්ති චුත්තං. එවං අපච්චයම්පි සමානං “සයමෙව නු ඛො ඉදං භූතං පාතුභූත”න්ති ආසඬ්ඛකායං තං නිවත්තනත්ථං. “අභූත”න්ති චුත්තං. අයඤ්චෙතස්ස අසඬ්ඛතාකතාභූතභාවො සබ්බෙන සබ්බං අජාතිධම්මත්තාති දස්සෙතුං “අජාත”න්ති චුත්තං.

එවමෙන්ට සත්ථා පරමත්ථතො නිබ්බානස්ස අත්ථිභාවං පවෙදෙසී. පවෙදෙන්තො ච “අභං ධම්මිස්සරො ධම්මස්සාමී”ති න අත්තනො ආණාමත්තෙන පවෙදෙසී, අපිච ඛො පන පදපරමෙ අනුකම්පමානො යුත්තිතොපි පවෙදෙසී. යථාහ -

“නො චෙතං, භික්ඛවෙ, අභවිස්ස අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛතං, නයිධ ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායෙට. යස්මා ච ඛො, භික්ඛවෙ, අත්ථි අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛතං, තස්මා ජාතස්ස භූතස්ස කතස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායතී”ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41).

තස්සත්ථො - භික්ඛවෙ, යදි අජාතාදිසභාවා අසඬ්ඛතා ධාතු න අභවිස්ස න සියා, ඉධ ලොකෙ ජාතාදිසභාවස්ස රූපාදික්ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛාතස්ස සඬ්ඛතස්ස නිස්සරණං අනවසෙසවුපසමො න පඤ්ඤායෙය්‍යා න උපලබ්භෙය්‍යා න සම්භවෙය්‍යා. නිබ්බානඤ්ඤි ආරම්භණං කත්වා පවත්තමානා සම්මාදිට්ඨිආදයො අරියමග්ගධම්මා අනවසෙසං සංකිලෙසෙ සමුච්ඡින්නන්ති, තෙනෙන්ට සබ්බස්සාපි වට්ටදුක්ඛස්ස අපගමො නිස්සරණං පඤ්ඤායතී. එවං ඛාතිරෙකවසෙන නිබ්බානස්ස අත්ථිභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි අනුගමනවසෙනපි තං දස්සෙත්වා නිගමෙතුං “යස්මා ච ඛො”තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො වුත්තනයෙනෙව චෙදිතබ්බො.

එත්ථ ච යස්මා “අප්පච්චයා ධම්මා අසඬ්ඛතා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 7-8). අත්ථි, භික්ඛවෙ, තදායතනං, යත්ථ නෙව පථවී (උදා. 71). ඉදම්පි ඛො යානං සුදුද්දසං, යදිදං සබ්බසඬ්ඛාරසමථො සබ්බුපධිපටිනිස්සග්ගො (දී. නි. 2.64, 67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 2.172; මහාව. 7-8). අසඬ්ඛතඤ්ච චො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි අසඬ්ඛතගාමිනිඤ්ච පටිපද”න්තිආදීහි (සං. නි. 4.366) අනෙකෙහි සුත්තපදෙහි “අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාත”න්ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41) ඉමිනා ච සුත්තපදෙන නිබ්බානධාතුයා පරමත්ථතො සබ්භාවො සබ්බලොකං අනුකම්පමානෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන පකාසිතො, තස්මා යදිපි කත්ථ අපච්චක්ඛකාරීනම්පි සාසනෙ අභිජ්ජසන්නානං විඤ්ඤානං සංසයො නත්ථියෙව. යෙ පන පරතෙය්‍යබුද්ධිනො පුග්ගලා, තෙසං විමතිවිනොදනත්ථං අයමෙන්ට අධිජ්ජායනිද්ධාරණමුඛෙන යුත්තිවිචාරණා.

යථා පරිඤ්ඤෙය්‍යායාස සඋත්තරානං කාමානං, රූපානඤ්ච පටිපක්ඛභූතං තබ්බිධුරසභාවං නිස්සරණං පඤ්ඤායතී, එවං සභාවානං සබ්බෙසම්පි සඬ්ඛතධම්මානං පටිපක්ඛභූතෙන තබ්බිධුරසභාවෙන නිස්සරණෙන භවිතබ්බං. යඤ්ච තං නිස්සරණං, සා අසඬ්ඛතා ධාතු. කිඤ්ච භියො - සඬ්ඛතධම්මාරම්භණවිපස්සනාඤාණං, අපිච අනුලොමඤාණං කිලෙසෙ තදඬ්ඛවසෙන පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන පජහිතුං සක්කොති. තථා

සම්මුතිසච්චාරම්මණං පට්ඨමජ්ඣානාදීසු ඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡෙදවසෙන. ඉති සඬ්ඛතධම්මාරම්මණස්ස, සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡෙදප්පභානෙ අසමත්ථභාවතො තෙසං සමුච්ඡෙදප්පභානකරස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස තදුභයවිපරිතසභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, සා අසඬ්ඛතා ධාතු.

තථා “අත්ථී, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛත”න්ති (උදා. 73; නෙත්ති. 41) එවමාදි නිබ්බානස්ස පරමත්ථතො අත්ථීභාවජොතකවචනං අවිපරිතත්ථං භගවතා භාසිතත්තා. යඤ්භි භගවතා භාසිතං, තං අවිපරිතත්ථං යථා තං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”න්ති (ම. නි. 1.353, 356; ධ. ප. 277-279; ථෙරගා. 676-678; නෙත්ති. 5), තථා නිබ්බානසද්දො කත්ථවි විසයෙ යථාභූතපරමත්ථවිසයො උපචාරවුත්තිසබ්භාවතො. සෙය්‍යථාපි සීහසද්දොති එවමාදීහි නයෙහි යුත්තිතොපි අසඬ්ඛතාය ධාතුයා පරමත්ථතො අත්ථීභාවො වෙදිතබ්බො.

අපරො නයො – යදි පන නිබ්බානං අභාවමත්තමෙව සීයා, තස්ස “ගම්භීරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්තො පණ්ණිතො අතක්කාවචරො නිපුණො පණ්ණිතවෙදනීයො”න්ති (දී. නි. 2.64, 67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) ගම්භීරාදිතා, “අසඬ්ඛතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමී”න්තීදාදිතා (සං. නි. 4.366) අසඬ්ඛතාදිතා, “අඛ්‍යාකතා ධම්මා අපච්චයාධම්මා”න්තීදාදිතා අඛ්‍යාකතධම්මාදිතා ච න වත්තබ්බා සීයා. න හි අභාවස්ස කොචි සභාවො අත්ථී, යෙන සො ගම්භීරාසඬ්ඛතාදිආකාරතො විඤ්ඤායෙය්‍ය. අභාවො හි අභාවො එව, කුතො තස්ස ගම්භීරාසඬ්ඛතාදිභාවසම්බන්ධො. කිඤ්චායමභාවො සබ්බෙසං කිලෙසානං සබ්බසත්තසත්තානගතානං එකො වා භවෙය්‍ය අනෙකො වා. යදි එකො, එකෙනෙව මග්ගෙන සබ්බකිලෙසාභාවො කතො, සච්ඡිකතො වාති අඤ්ඤස්ස, අඤ්ඤෙසඤ්ච මග්ගානං නිරත්ථකතාති න සීයා මග්ගබ්‍රහ්මා, එකජ්ඣඤ්ච සබ්බසත්තානං නිබ්බානාධිගමො ආපජ්ජති. සීයා පනෙවං එකො එව සො නිබ්බානසඤ්ඤිතො කිලෙසාභාවො, සො පන න මග්ගෙහි කාතබ්බො, අථ බො සච්ඡිකාතබ්බොති. එවං සති විසෙසතො මග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති, කිලෙසානං අප්පභානතොති එකොපි මග්ගො න සීයා. අසති ච කිලෙසප්පභානෙ දුක්ඛස්ස අනුපච්ඡෙදනතො කිලෙසාභාවසච්ඡිකිරියා කිමත්ථියා සීයා, අථ පන මග්ගානං සත්තානගතසංයොජනත්තයප්පභානාදිපටිනියතකිච්චතාය වතුසු මග්ගෙසු පාටියෙක්කං කිලෙසාභාවො. එවං සති සභාවපහෙදෙන විනා න බ්‍රහ්මභාවොති සො කිලෙසක්ඛයපරියායෙන වුත්තො සභාවධම්මො එව සීයා.

යෙසං අභාවො, තප්පහෙදෙන අභාවෙ හෙදොපචාරොති වෙ? යෙසං අභාවො, තෙසං සසභාවතාය තස්ස සභාවොපචාරොපි සීයා. තථා ච තෙ

සංකිලෙසසංඛිතතාදිතො කිලෙසසංඛිතතාදිඋපචාරාපි සිද්ධං. තො චෙ තෙ ඉච්ඡිතා, තප්පහෙදෙන හෙදොපචාරොපි න ඉච්ඡිතබ්බො. න ච පහොති උපචරිතො බහුභාවො අත්ථතො බහුභාවාය. න හි ජලං අනලන්ති උපචරිතං දහති, පචති වා. එකත්තපඤ්ඡමිපි වායමභාවො අසභාවතාය න සහතිති න සක්කා වත්තුං නත්ථිභාවසාමඤ්ඤතො අහෙදොභාරො යුත්තරුපොති. එකත්තෙ ච පුබ්බෙ චූත්තා එව දොසා, බහුභාවෙ පන සති චූත්තනයෙනෙව සිද්ධා සභාවධම්මතා. සභාවධම්මත්තෙපි ච බහුභාවො විය භාවං භාවොපි බහුභාවං න ඛාහිවරෙය්‍යාති නිබ්බානස්ස බහුභාවපසංඛිගො සියාති චෙ? න බහුභාවස්සෙව අභාවජ්ජසංඛිගතො. යදි හි යථා කක්ඛලතා භාවං, එවං භාවොපි කක්ඛලතං න ඛාහිවරෙය්‍ය. එවං සති සබ්බෙසං භාවානං පථවිභාවාපත්තිතො කුතො භාවස්ස බහුභාවො, තස්මා ලොකචොභාරානං විචිත්තතාය යදිපි බහුතා භාවාපෙක්ඛා, භාවතා පන න බහුතාපෙක්ඛාති න භාවස්ස සතො නිබ්බානස්ස බහුභාවො “එකා නිට්ඨා න පුට්ඨ නිට්ඨා”ති වචනතො. එකස්මිංයෙව ච දස්සනභාවනාද්වයං සම්භවති.

පරිනිබ්බුතානං පච්චෙකං නිබ්බානභාවෙ සත්තසත්තානනියතං නාම නිබ්බානං සියා. තථා ච සති සංඛිතතාදිදොසානතිවත්තියෙව, කිලෙසජ්ජහානං වා මග්ගකිච්චං කිලෙසානං අභාවො. තස්ස ච එකත්තෙ න මග්ගබහුතා කිච්චන්තරස්ස කත්තබ්බස්ස අභාවතො. මග්ගබහුභාවො ච මග්ගෙහි සච්ඡිකාතබ්බෙ එකස්මිං ධම්මෙ ඉන්ද්‍රියානං අපාට්ඨපාට්ඨපාට්ඨතරපාට්ඨතමභාවෙන සච්ඡිකිරියාවිසෙසෙන කිලෙසානං පහානහෙදෙන හොතිති නිබ්බානස්ස සභාවධම්මත්තෙ එව සියා. අභාවොපි ච කිලෙසානං මග්ගෙන සකිච්චකතාය කාතබ්බො එව සියා, න සච්ඡිකාතබ්බො. කො හි සභාවො අභාවස්ස? යො සච්ඡිකාතබ්බො සියා, සො චෙ නිබ්බානං එකෙනෙව මග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං අභාවො එකො අභින්නො කාතබ්බො ආපන්නො. අඤ්ඤථා මග්ගවසෙන චතුබ්බිධභාවෙ නිබ්බානස්ස චතුබ්බිධභාවජ්ජසංඛිගො, නිබ්බානවිසෙසජ්ජසංඛිගො ච ආපජ්ජෙය්‍යාති මග්ගකිච්චස්ස එකත්තෙන මග්ගබහුතා සියා. බහුභාවෙ පන තෙසං සො චූත්තනයෙන එකස්මිං ධම්මෙ සච්ඡිකිරියාවිසෙසතොති සිද්ධා නිබ්බානස්ස සභාවධම්මතා. ඛ්‍යාධිගන්තබ්බතාය පනෙතං “බයො”ති චූත්තං. “බයෙ ඤාණ”න්ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 142; 1382) හි වචනතො අරියමග්ගො බයො නාම. තෙන චෙතං අධිගන්තබ්බං සච්ඡිකාතබ්බං, තස්මා “බයො”ති චූත්තන්ති.

ඉති නිරොධනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

මග්ගනිද්දෙසකථාවණ්ණනා

562. අට්ඨ ධම්මානි “කතමං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසම්ච”න්ති ආරහිත්වා “සම්මාදිට්ඨී”තිආදිනා පාළියං (විහ. 205) දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ ආගතා, තමෙව ච පාළිං ආනෙත්වා උද්දෙසවසෙන ඉධ ච චූත්තා සම්මාදිට්ඨීආදයො අට්ඨ ධම්මා අත්ථතො පකාසිතා, න මග්ගසම්චරිතද්දෙසවසෙනාති අධිජ්ජායො. යදි අත්ථතො පකාසිතා, කිමත්ථීයං පන ඉධ කථනන්ති ආහ “ඉධ පනා”තිආදි. තත්ථ “එකක්ඛණෙ පවත්තමානාන”න්ති ඉදං ලොකියකුසලචිත්තුජ්ජාදෙසු විරතියො නානාක්ඛණිකා එව හොන්තිති කත්වා චූත්තං. සෙසමග්ගධම්මා පන තත්ථාපි එකජ්ඣං උජ්ජජන්ති යෙව. විසෙසාවබොධනත්ථන්ති පටිපක්ඛසමුග්ගානාදිපවත්තිආකාරවිසෙසස්ස අවබොධනත්ථං. විත්ථාරතො මග්ගකථා පරතො ආවි භවිස්සතිති ආහ “සඬ්ඛෙපතො”ති. චතුසම්චරිතවෙදාය පටිපන්තස්සාති යථා චතුසම්චරිතසමයො හොති, එවං සඬ්ඛෙසො පුඬ්ඛභාගපටිපත්තියා පරිපූරණවසෙන පටිපන්තස්ස. අරියමග්ගසඬ්ඛාතස්ස යොගස්ස සම්භාවතො යොගිතො. කාමං අවිජ්ජානුසයසමුග්ගාතෙ තදෙකට්ඨකිලෙසානං ලෙසොපි නාවසිස්සති, විජ්ජාය පන අවිජ්ජා උජ්ජවිපච්චනීකධම්මොති දස්සනත්ථං “අවිජ්ජානුසයසමුග්ගාතක”න්ති චූත්තං. පරතො මිච්ඡාසඬ්ඛකජ්ජාදිග්ගහණෙපි එසෙව නයො. ධාතුජ්ජකාසනරසාති පරමත්ථපකාසනරසා, චතුසම්චරිතභාවනකිම්චාති අත්ථො. මග්ගධම්මානං පටිපක්ඛවිධමනාකාරො සාතිසයං පාකටො භුත්වා උපට්ඨාතීති අවිජ්ජානුසයසමුග්ගාතකතං සම්මාදිට්ඨියා වත්ථාපි අවිජ්ජන්ධකාරවිද්ධංසනපච්චපට්ඨානතා චූත්තා.

තථා සම්පන්තදිට්ඨිතොති යථා අවිජ්ජානුසයසමුග්ගාතො හොති, තථා මග්ගසම්මාදිට්ඨියා සම්පන්තදිට්ඨිතො. එවඤ්ඤි චතුසම්චරිතවෙදාය පටිපන්තස්ස යොගිතොති ඉමමත්ථං තථා-සද්දො උපසංහරති. නිබ්බානාරම්මණතා පන තංසම්පයුත්තවචනෙනෙව බොධිතා. මිච්ඡාසඬ්ඛකජ්ජානුසයකත්ති කාමසඬ්ඛකජ්ජාදිමිච්ඡාසඬ්ඛකජ්ජසමුච්ඡෙදකං. අජ්ජනාරසොති නිබ්බානාරම්මණෙ මග්ගචිත්තස්ස සමුජ්ජාදවසෙන පවත්තනතො අජ්ජනාකිම්චො.

තථා පස්සතො විතක්කයතො වාති චූත්තජ්ජකාරාය සම්මාදිට්ඨියා පස්සතො, නිබ්බානාරම්මණෙ ච සම්මාසඬ්ඛකජ්ජෙන විත්තං අහිනිරොපයතො. වච්චුවචරිතසමුග්ගාතිකාති චතුර්ඛිධස්සපි වච්චුවචරිතස්ස සමුච්ඡෙදිකා. මුසාවාදාදීනං විසංවාදනාදිකිම්චතාය ලුඛානං අපරිග්ගාහකානං පටිපක්ඛභාවතො සිනිද්ධභාවෙන සම්පයුත්තධම්මානං පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාවාචාති ආහ “සා පරිග්ගහලක්ඛණා”ති. කායිකකිරියා කිඤ්චි කත්තබ්බං

සමුට්ඨාපෙනි, සයඤ්ච සමුට්ඨහනං සටනං හොතීති සම්මාකම්මන්තසඬ්ඛානා විරතිපි සමුට්ඨානසභාවා චුත්තා. සම්පයුත්තධම්මානං වා උක්ඛිපනං සමුට්ඨාපනං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය.

අස්සාති යොගිනො. තස්මිං සති විසුජ්ඣනනො විසුද්ධිභූතා. ජීවමානස්ස සත්තස්ස, සම්පයුත්තධම්මානං වා සුද්ධි වොදානං, ආජීවස්සෙව වා ජීවිතින්ද්‍රියචුත්තියා. ඤායාජීවස්ස අබුද්ධපටිකුට්ඨාය සම්මාජීවිකාය පවත්තිගෙතුතාය ඤායාජීවපවත්තිරසො. ඉමස්ස හි පවත්තිනො පට්ඨාය මිච්ඡාජීවො න පවත්තති.

සබ්බාකුසලවිද්ධංසකොපි සම්මාවායාමො උජුපටිපක්ඛදස්සනවසෙන කොසජ්ජසමුවිජෙදකො චුත්තො. සංකිලෙසපක්ඛනොපි තස්ස පග්ගණ්හනං පග්ගහො. කායාදීසු සුභාදිආකාරුපධාරණවසෙන පවත්තා සුභසඤ්ඤාදිපුබ්බධගමා අකුසලක්ඛන්ධා මිච්ඡාසති, තස්සා විද්ධංසනො මිච්ඡාසතිවිනිද්ධුනනො. අසම්මොසොති සම්මොසවිද්ධංසනනො තජ්ජපටිපක්ඛො. ආරම්මණස්ස යථාසභාවසල්ලක්ඛණං උපට්ඨානං. “ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා”ති, “සතාරක්ඛෙන චෙතසා”ති (දී. නි. 3.348) ච චචනනො විසෙසනො සති කුසලචිත්තස්ස ආරක්ඛාති ආහ “සතියා සංරක්ඛියමානචිත්තස්සා”ති.

563. සච්චඤාණස්සාති සච්චාති ආරබ්භ පවත්තනකඤාණස්ස, න පටිච්චෙධඤාණං විය සකිදෙව බුජ්ඣති, අථ ඛො පුනස්පුනං උජ්ජජනනො අනු අනු බොධො අනුබොධො, අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කදිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්තිඅනුගතො වා බොධො අනුබොධො, තදෙව ඤාණන්ති අනුබොධඤාණං. න හි තං පච්චක්ඛනො බුජ්ඣති, අනුස්සවාදිවසෙන පන කජ්ජනමුඛෙන බුජ්ඣති. කිච්චතොති පරිජානනාදිතො. තංකිච්චකරණෙනෙව හි පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි විය තානිපි තස්ස පාකටාති හොන්ති. විචට්ටානුපස්සනාය හි සඬ්ඛාරෙහි පතිලියමානමානසස්ස උජ්ජජනමානං මග්ගඤාණං විසඬ්ඛාරං දුක්ඛනිස්සරණං ආරම්මණං කත්වා දුක්ඛං පරිච්ඡින්නති, දුක්ඛගතඤ්ච තණ්හං පජහති, නිරොධඤ්ච සච්ඡිකරොති ඵ්ඵසති. ආදිච්චො විය පහාය සම්මාසඬ්ඛකජ්ජාදීහි සහ සමුජ්ජන්තං තං මග්ගං භාවෙති, න ච සඬ්ඛාරෙ අමුඤ්චිත්වා පවත්තමානෙන ඤාණෙන එතං සබ්බං කාතුං සක්කා නිමිත්තපවත්තෙහි අවුට්ඨිතත්තා. තස්මා එතානි කිච්චානි කරොන්තං තං ඤාණං දුක්ඛාදීනි විභාවෙති තත්ථ සම්මොහනිවත්තනෙනාති “චත්තාරිපි සච්චාති පටිච්ජ්ඣති”ති චුත්තං, එකපටිච්චෙධෙනාති අධිජ්ජායො.

දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතීති කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය චුත්තන්ති චෙ? න, “යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

පස්සති” තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) එකදස්සිනො

අඤ්ඤත්තයදස්සිතාවිචාරණායං තංසාධනත්ථං ආයස්මතා ගවම්පතිත්ථෙපරෙන
 ඉමස්ස සුත්තස්ස ආනිතත්තා, පච්චෙකඤ්ච සච්චෙසු දිස්සමානෙසු
 අඤ්ඤත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා. අඤ්ඤථා අනුපුබ්බාහිසමයෙ
 පුරිමදිට්ඨස්ස පච්ඡා අදස්සනතො සමුදයාදිදස්සිනො දුක්ඛාදිදස්සිතා න
 යොජෙතබ්බා සියා. යොජිතා ච සා “යො දුක්ඛසමුදයං පස්සති, දුක්ඛම්පි සො
 පස්සති” තිආදිනා (සං. නි. 5.1100). ලොකියං සච්චඤාණං. තත්ථ
 ලොකියඤාණෙ. පරියුට්ඨානසංඛ්ඛාතො අභිභවො පරියුට්ඨානාභිභවො, තස්ස
 වසෙන. සුද්ධසංඛාරපුඤ්ජමත්තදස්සනතො සක්කායදිට්ඨිපරියුට්ඨානං
 නිවත්තෙති. “ලොකසමුදයං බො, කච්චාන, යථාභූතං සම්මජ්ජපඤ්ඤාය
 පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා, සා න භොති” ති (සං. නි. 2.15) වචනතො
 සමුදයදස්සනං හෙතුඵලපබන්ධාවිච්ඡේදදස්සනතො පරියුට්ඨානාභිභවවසෙන
 පවත්තමානං උච්ඡේදදිට්ඨිං නිවත්තෙති. “ලොකනිරොධං බො...පෙ....
 පස්සතො යා ලොකෙ අත්ථිතා, සා න භොති” ති (සං. නි. 2.15) වචනතො
 නිරොධදස්සනං හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධදස්සනතො සස්සනදිට්ඨිං
 නිවත්තෙති. අත්තකාරස්ස පච්චක්ඛදස්සනතො මග්ගදස්සනං “නත්ථි
 අත්තකාරෙ, නත්ථි පරකාරෙ, නත්ථි පුරිසකාරෙ” තිආදිකං (දී. නි. 1.168)
 අකිරියදිට්ඨිං පජහති. “නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසාය,
 අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා සංකිලිස්සන්ති, නත්ථි හෙතු...පෙ.... විසුද්ධියා,
 අහෙතු අප්පච්චයා සත්තා විසුජ්ඣන්ති” තිආදිකා (දී. නි. 1.168; ම. නි. 2.101,
 227; සං. නි. 3.212) අහෙතුකදිට්ඨි ච ඉධ අකිරියාදිට්ඨිග්ගහණෙනෙව ගහිතාති
 දිට්ඨබ්බා. සාපි හි විසුද්ධිමග්ගදස්සනෙන පභීයතීති. දුක්ඛෙ ඤාණං
 සමුදයඵලස්ස දුක්ඛස්ස අද්ධුවාදිභාවං පස්සතීති එලෙ විජ්ජට්ඨිපත්තිං නිවත්තෙති.

ඉස්සරො ලොකං පවත්තෙති සජ්ජෙති නිවත්තෙති සංහරතීති
 ඉස්සරකාරණිනො වදන්ති. පධානතො ලොකො ආවි භවති, තත්ථෙව ච
 පතිලියතීති පධානකාරණිනො.

“කාලො කරොති භූතානි, කාලො සංහරතී පජා;
 කාලො සුත්තෙ ජාගරති, කාලො හි දුරතික්කමො” ති. —

කාලවාදිනො. කණ්ටකස්ස තිබ්ණභාවො විය, කපිට්ඨඵලාදීනං පරිමණ්ඩලතා
 විය, මිගපක්ඛිසරීපපාදීනං විචිත්තතා විය ච සභාවෙනෙව ලොකො සම්භොති,
 විභොති වාති සභාවවාදිනො. ආදි-සද්දෙන අණුහි ලොකො පවත්තති, සබ්බං
 පුබ්බෙකතහෙතු, ලොකො නියතො අච්ඡේදජසුත්තාචුතාහෙජ්ජමණිසදිසො, න
 එත්ථ කස්සවි පුරිසකාරොති නියතිවාදිනො.

“යදිච්ඡාය පවත්තන්ති, යදිච්ඡාය නිවත්තරෙ;

යදිච්ඡාය සුඛං දුක්ඛං, තස්මා යාදිච්ඡකී පජා”ති. —

යදිච්ඡාවාදිනො, යෙ අධිච්චසමුප්පත්තිවාදිනොති ච වුවුවන්ති. එවමාදිඅකාරණවාදසඬුගහො දට්ඨබ්බො. රාමුදකආලාරාදීනං විය, අරුපලොකෙ නිගණ්ඨානං විය ච ලොකථුපිකායං අපවග්ගො මොක්ඛොති ගහණං අපවග්ගගාහො. ආදි-සද්දෙන පධානස්ස අප්පවත්ති, ගුණවිසුත්තස්ස අත්තනො සකත්තති අවට්ඨානං, බ්‍රහ්මුනා සලොකතා, සමීපතා, සංයොගො, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති එවමාදීනං ගහණං දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච පධානස්ස අප්පවත්ති මහතාදිභාවෙන අපරිණාමො, අනභිබ්‍යත්ති වා. “අභමඤ්ඤො, පකති අඤ්ඤා”ති එවං පවත්තපකතිපුරිසන්තරජානනෙන අත්තසුඛදුක්ඛමොහෙසු අවිභාගග්ගහණෙ කිර නිවත්තිතෙ වුත්තනයෙන පධානං නප්පවත්තති, සො විමොක්ඛොති කාපිලා. ගුණවිසුත්තස්සාති බුද්ධිසුඛදුක්ඛඉච්ඡාදොසප්පයත්තධම්මාධම්මසඬුබ්බාරෙහි නවහි අත්තගුණෙහි විසුත්තස්සාති කණාදමනානුසාරිනො. සලොකතා බ්‍රහ්මුනා සමානලොකතා. සමීපතා තස්ස සමීපප්පවත්තිතා. සංයොගො තෙන එකිභාවූපගමනං. “ඉන්ද්‍රියතප්පනපුත්තමුඛදස්සනාදීහි විනා අපවග්ගො නත්ථි”ති ගහෙත්වා තථා පවත්තනං කාමසුඛල්ලිකානුයොගො. අනසනකෙසලුඤ්චනාදිතපවරියාය නග්ගසිලගොසිලකුක්කුරසිලාදීහි ච අත්තපරිතාපනෙන මොක්ඛො හොතීති අත්තකිලමටො.

ස්වායං සබ්බො මිච්ඡාගාහො සච්චඤාණෙ සති පතිට්ඨං න ලහතීති වුත්තමෙවත්ථං සඬුගණ්හන්තො “ලොකෙ ලොකප්පහවෙ”ති ගාථමාහාති.

ඤාණකිච්චතො විනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

564. සෙසා සබ්බධම්මාති සෙසා එකාසීති ලොකියධම්මා. අප්ප්කත්තිකබාහිරෙසු ද්වාදසසු ආයතනෙසු කාමහවච්ඡවතණ්භාවසෙන ද්වාදසතිකා ඡත්තිංස තණ්භාවිවරිතාති, බුද්දකචත්ථුච්ඡඬුගෙ වා ආගතනයෙන කාලවිභාගං අනාමසිත්වා වුත්තාති. තදාමසනෙ හි අට්ඨසතං හොත්ති. අසමිථිස්සන්ති එකකත්තා කෙනචි අසමිථිස්සං, කුතො තදන්තොගධප්පහෙදොති අධිප්පායො. විමංසිද්ධිපාදාදීනං බොධිපක්ඛියානං සතිපි කිච්චනානත්තෙ අත්ථතො එකත්තා සම්මාදිට්ඨියා සඬුගහොති සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන තදන්තොගධතා වුත්තා.

තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයොති ලොකියක්ඛණෙ අලොහමෙත්තාකරුණාසම්පයොගවසෙන හින්තා, මග්ගක්ඛණෙ ලොහබ්‍යාපාදවිහිංසාසමුච්ඡෙදනවසෙන තයොති එකොපි වුත්තො. එස නයො සම්මාවාචාදියු. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතානං පන භාවෙ සම්මාආර්ථිවසම්භවතො

තෙන තෙසං සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො. භවත්තරෙපි ජීවිතහෙතුපි අරියෙහි අවිතික්කමනියත්තා අරියකත්තානං සම්මාචාචාදිසීලානං ගහණෙන යෙන සද්ධාහත්ථෙන තාති ගහෙතබ්බාති, සො සද්ධාහත්ථො ගහිතො එව හොතීති තතො අනඤ්ඤාති සද්ධිත්තියසද්ධාබලාති තත්ථ අන්තොගධාති චුත්තාති. ඡන්දො පන සද්ධානුගුණොති කත්වා ඡන්දිද්ධිපාදස්සාපි තදන්තොගධතා චුත්තා. තෙසං අත්ථිතායාති සද්ධිත්තියසද්ධාබලඡන්දිද්ධිපාදානං අත්ථිතාය සීලස්ස අත්ථිභාවතො තිව්ධෙනාපි සීලෙන තෙ තයොපි ගහිතාති තත්ථ අන්තොගධා. විත්තසමාධිති විත්තිද්ධිපාදං වදති. “විත්තං පඤ්ඤඤව භාවය”න්ති (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 2.1.9) හි විත්තමුඛෙන සමාධි චුත්තොති සමාධිමුඛෙන විත්තමපි වත්තබ්බතං අරහති. විත්තිද්ධිපාදභාවනාය පන සමාධිපි අධිමත්තො හොතීති විමංසිද්ධිපාදාදිවචනං විය විත්තිද්ධිපාදොති අවත්වා ඉධ “විත්තසමාධි”ති චුත්තං. “පිනිමනස්ස කායො පස්සමහති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො විත්තං සමාධියතී”ති (දී. නි. 1.466; 3.359; සං. නි. 5.376; අ. නි. 3.96; 11.12) වචනතො සමාධිඋපකාරා පිනිපස්සද්ධියො, තස්මා සමාධිග්ගහණෙන ගහිතා. උපෙක්ඛා පන සමාධිඋපකාරකතො, තංසදිසකිච්චතො ව. තස්මා සමාධිසීසෙන එතෙසං අන්තොගධතා දට්ඨබ්බො.

අන්තොගධානං පහෙදවිනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

565. භාරො විය දුක්ඛසච්චං විසාතකත්තා, සංහරණියවසෙන විහත්තභාවතොති අත්ථො. භාරාදානම්ච තත්ථ තත්ථ භවෙ උප්පජ්ජනකවිසාතස්ස හෙතුභාවතො. භාරනික්ඛෙපනම්ච පවත්තිදුක්ඛචූපසමභාවතො. රොගො විය, දුඛික්ඛම්ච ච බාධකත්තා. රොගනිදානං විය, දුඛිබ්බට්ඨි විය ච පහවලක්ඛණත්තා. දුඛිබ්බට්ඨි ච අවස්සනං වා අතිවස්සනං වා. රොගචූපසමො විය, සුභික්ඛම්ච ච සන්තිලක්ඛණත්තා, සුඛභාවතො. “නිබ්බානං පරමං සුඛං”න්ති (ධ. ප. 203-204) හි චුත්තං. හෙසජ්ජම්ච, සුචුට්ඨි විය ච දුක්ඛස්ස හෙතුපච්ඡෙදතො, තස්ස ච අපගමුප්පායභාවතො. නියානලක්ඛණඤ්ඤා මග්ගසච්චං. අනිට්ඨභාවතො, සාසඬ්කසජ්ජපිභයතො ච දුක්ඛං වෙරිවිසරුක්ඛයඕරිමතීරූපමං. වෙරං බ්‍යාපාදො, පච්චත්ථිකභාවො වා. වෙරසමුග්ග්සාතො වෙරචූපසමො මෙත්තා. වෙරසමුග්ග්සාතුපායො සඬ්ගහවත්ථුනි.

උපමාතො විනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

566. එස නයො සමුදයාදීසුති අත්ථි වෙත්ථ සමුදයො, න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං, න සමුදයො, අත්ථි සමුදයො වෙව අරියසච්චඤ්ඤව, අත්ථි නෙව සමුදයො න අරියසච්චන්ති. සෙසසච්චද්වයෙපි එසෙව නයො. න අරියසච්චං

පරිඤ්ඤායාපහාතබ්බාසඬ්ඛනනියානභාවාභාවතො.

ඉතරං

පන

අරියසච්චද්වයන්ති සමුදයමග්ගසච්චද්වයමාහ. සියා දුක්ඛං සඬ්ඛාරදුක්ඛතාය.

තෙනාහ

“අනිච්චතො”ති.

තථත්තෙනාති

තථසභාවෙන,

පරිඤ්ඤායාහාවෙනාති අත්ථො. එතෙන තං අරියසච්චද්වයං “සියා දුක්ඛං, න

අරියසච්චං, සියා අරියසච්චං, න දුක්ඛ”න්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

අරියසච්චසද්දපරා හි දුක්ඛාදිසද්දා පරිඤ්ඤායාදිභාවං වදන්ති. තෙනෙනව

අරියසච්චසද්දානපෙක්ඛං

දුක්ඛසද්දං

සන්ධාය

මග්ගසම්පයුත්තසාමඤ්ඤඵලධම්මානං.

ආදිපදසඬ්ඛනො

වුත්තො,

අරියසච්චසද්දානපෙක්ඛං පන සන්ධාය චතුත්ථපදසඬ්ඛනො.

සබ්බාකාරෙනාති සබ්බජ්ජකාරෙන. යථා මග්ගසම්පයුත්තධම්මාදයො

එකඬ්ඛනවිකලා, එවං අනුත්ථා සබ්බඬ්ඛනගයොගෙන දුක්ඛතාය වෙව අරියසච්චතාය

වාති අත්ථො. “උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චක”න්ති වුත්තෙ තණ්හායපි සඬ්ඛනො

සියාති තංනිවත්තනත්ථං “අඤ්ඤත්‍ර තණ්හායා”ති වුත්තං තස්සා විසුං

අරියසච්චභාවතො. සමුදයාදිසු අවසෙසකිලෙසාදයො පහවට්ඨෙන සමුදයො, න

අරියසච්චං සුත්තන්තසංවණ්ණනා අයන්ති කත්ථා. නිරොධො අරියසච්චං, න

සමුදයො. ඉතරං පන අරියසච්චද්වයං සියා සමුදයො අත්තතො ඵලස්ස

පච්චයට්ඨෙන, න පන යස්ස පහානාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති තථත්තෙන,

සබ්බාකාරෙන පන තණ්හාසමුදයො වෙව අරියසච්චඤ්ච.

මග්ගසම්පයුත්තධම්මා, සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පහානාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං

වුස්සති තථත්තෙන නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. සඬ්ඛාරනිරොධො,

නිරොධසමාපත්ති ච නිරොධො, න අරියසච්චං. සමුදයො අරියසච්චං, න

නිරොධො. ඉතරං පන අරියසච්චද්වයං සියා නිරොධො

බණ්ණනිරොධසබ්භාවතො, න පන යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති

තථත්තෙන. සබ්බාකාරෙන පන අසඬ්ඛනා ධාතු නිරොධො වෙව අරියසච්චඤ්ච.

සෙසං වුත්තනයමෙව. අරියමග්ගතො අඤ්ඤානි මග්ගානි මග්ගො, න

අරියසච්චං. නිරොධො අරියසච්චං, න මග්ගො. ඉතරං පන සච්චද්වයං සියා

මග්ගො භවගාමිනිපට්ඨපදාභාවතො, න පන යස්ස භාවනාය භගවති බ්‍රහ්මවරියං

වුස්සති තථත්තෙන, සබ්බාකාරෙන පන නිරොධගාමිනිපට්ඨපදා මග්ගො වෙව

අරියසච්චඤ්ච. සෙසං වුත්තනයමෙව.

චතුක්කතො විනිවිජයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

567. සුඤ්ඤානීති වෙදකාදීහි බාහිරකපරිකප්පිතෙහිති අධිජ්ජායො.

දුක්ඛඤ්ඤි වෙදනියම්පි සන්තං වෙදකරහිතං, කෙවලං පන තස්මිං අත්තතො

පච්චයෙහි පවත්තමානෙ දුක්ඛං වෙදෙහීති වොභාරමත්තං හොති. එස නයො

ඉතරෙසුපි.

“දුක්ඛමෙවා”ති අවධාරණෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං “න කොච්ඡුක්ඛිතො”ති චුත්තං. කිරියාව විජ්ජතිති සමුදයසච්චං සන්ධාය වදති. පුරිමසච්චද්වයස්ස විපාකවට්ටකම්මවට්ටසඬගහතො කාරකස්ස වා දුක්ඛසච්චසභාවමාහ. කාතබ්බාපි හි කිරියා කාරකරහිතා කෙවලං අත්තනො පච්චයෙහි තාය පවත්තමානාය දුක්ඛසඤ්ඤිතෙ ධම්මජ්ජබන්ධෙ කිරියං කරොතිති වොහාරමත්තං හොති. නිබ්බූතගමකෙසුපි එසෙව නයො. “මග්ගො අත්ථි”ති වත්තබ්බෙ “මග්ගමත්ථි”ති ඔකාරස්ස අභාවො කතොති දට්ඨබ්බං. ගමකොති නිබ්බූතිං ගන්තා.

කිලෙසාසුචිපග්ගසරණට්ඨෙන සාසවතා අසුභතාති කත්වා අනාසවත්තා නිරොධමග්ගා සුභා ඵල. දුක්ඛාදීනං පරියායෙන සමුදයාදිභාවො ව අත්ථි, න පන නිරොධභාවො, නිරොධස්ස වා න දුක්ඛාදිභාවොති නිරොධාවසෙසත්තයානං න අඤ්ඤමඤ්ඤසමඬගිතාති ආහ “නිරොධසුඤ්ඤාති වා”තිආදි.

සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතොති පොනොභවිකාය තණ්හාය පුනඛිභවස්ස අභාවතො. යථා වා පකතිවාදීනං විකාරා අවිකාරිභාවතො, පුබ්බෙ පතිපලීනා ව පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති, න ඵලං සමුදයසම්පයුත්තම්පි දුක්ඛං සමුදයභාවෙන තිට්ඨන්ති ආහ “සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො”ති. මග්ගෙ ව නිරොධස්ස අභාවතොති සම්බන්ධො. යථා අවිභත්තෙහි විකාරෙහි මහාභඩ්කාරතම්මත්තවිසෙසින්ද්‍රියභූතවිසෙසෙහි පකතිභාවෙනෙව ධීතෙහි පකති සගබ්භා ඉච්ඡිතා පකතිවාදීහි, ඵලං න ඵලෙන සගබ්භො හෙතුති අත්ථො. “දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා”ති එතං විවරන්තො ආහ “න හෙතුසමවෙතං හෙතුවල”න්තිආදි. තත්ථ “ඉධ තත්තුසු පටො, කපාලෙසු සටො, බීරණෙසු කටො ද්විසු අණුසු ද්විඅණුක”න්තිආදිනා ඉධ වුද්ධිවොහාරජනකො අවිසුං සිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො, තෙන සමවායෙන කාරණෙසු ද්විසු අණුසු ද්විඅණුකං ඵලං සමවෙතං එකිභූතම්ව සමබද්ධං, තීසු අණුසු තිඅණුකන්ති ඵලං මහාපථවීම්මහාඋදකමහාඅග්ගිමහාවාතක්ඛන්ධපරියන්තං ඵලං අත්තනො කාරණෙසු සමවෙතන්ති සමවායවාදිනො වදන්ති. ඵලං පන වදන්තෙහි අපරිමාණෙසු කාරණෙසු මහාපරිමාණං එකං ඵලං සමවෙතං අත්තනො අත්තොගධෙහි කාරණෙහි සගබ්භං අසුඤ්ඤන්ති චුත්තං හොති. ඵවම්ධ සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථිති හෙතුසුඤ්ඤං ඵලන්ති අත්ථො.

සුඤ්ඤතො විනිවිජයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති මග්ගනිද්දෙසකථාවණ්ණනා.

එකවිධාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

568. පචත්තිභාවතොති සංසාරස්ස පචත්තිභාවතො. චතුආභාරහෙදතොති චතුආභාරස්පච්චයවිසෙසතො. එතෙන චත්තාරො කබ්බිකාරාදිආභාරවිසෙසෙ, අජ්ඣාතරණියවත්ථු, සළායතන, අවිජ්ජා, අභිසංඛාරසංඛාරානෙ තස්පච්චයභූතධම්මවිසෙසෙ ච සංඛගණ්හාති, ඔපට්ඨමකරූප, වෙදනා, පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණ, නාමරූපසංඛාරානෙ තත්තිබ්බත්තධම්මවිසෙසෙ ච.

පචත්තකභාවතො පචත්තිදුක්ඛස්ස. රූපාභිනන්දනාදිභෙදො රූපක්ඛන්ධාදිඅභිනන්දනභෙදො, රූපාරම්මණාදිවසෙනාපිති වදන්ති. රූපතණ්හාදිනං පච්චෙකං අනෙකභෙදත්තා ජ තණ්හාකායා, තෙසං භෙදතො.

උපාදානෙහි උපාදියතීති උපාදි, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං. තත්තිස්සරණභූතං නිබ්බානං, තස්ස වූපසමො තංසන්තීති කත්වා තස්ස යාව පච්ඡිමං විත්තං, තාව සෙසතං, තතො පරං අනවසෙසතඤ්ච උපාදාය සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු, නිරූපාදිසෙසනිබ්බානධාතූති ද්විධා වොභරීයති. යථා වායං භෙදො වොභාරතො, එවමිතරෙපිති තෙ කතිපයෙ දස්සෙතුං “තිවිධො”තිආදි වුත්තං. අඤ්ඤථා එකස්ස සතො නිබ්බානස්ස කුතො භෙදොති.

සමට්ථිපස්සනාභෙදතොති එත්ථ සම්මාදිට්ඨිසම්මාසංඛිකප්පා විපස්සනා, ඉතරෙ සමථාති වදන්ති. සීලම්පි හි සමට්ඨස්ස උපකාරකත්තා සමට්ඨග්ගහණෙන ගස්හතීති තෙසං අධිප්පායො. අථ වා යානද්වයස්ස වසෙන ලද්ධො මග්ගො සමථො විපස්සනාති ආගමනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. අයන්ති අරියමග්ගො. සප්පදෙසත්තාති සීලක්ඛන්ධාදිනං එකදෙසත්තාති අත්ථො. එකදෙසො හි පදිස්සති අවයවභාවෙන අපදිස්සිතීති පදෙසො, අත්තනො සමුදායං පති සහ පදෙසෙනාති සප්පදෙසොති වූච්චති යථා “සනිදස්සනා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 9), සීලක්ඛන්ධාදයො ච සබ්බලොකියලොකුත්තරසීලාදිසංඛිගාහකා, අරියමග්ගො ලොකුත්තරො එවාති තදෙකදෙසො භොති.

සජාතිතොති සමානජාතිතො, වච්චුවචරිතවිරතිආදිභෙදෙසු සමානාය සීලජාතියාති අත්ථො.

ඔනතසභායො විය වායාමො පග්ගහකිච්චසාමඤ්ඤතො. අංසකුටං දත්වා ධීතසභායො විය සති අපිලාපනවසෙන නිච්චලභාවකරණසාමඤ්ඤතො. සජාතිතොති සවිතක්කසවිචාරාදිභෙදෙසු සමානාය සමාධිජාතියාති අත්ථො. කිරියතොති සමාධිඅනුරූපකිරියතො. තතො එව හි “චත්තාරො සතිපට්ඨානා

සමාධිනිමිත්තා, චත්තාරො සම්මජ්ජධානා සමාධිපරික්ඛාරා”ති (ම. නි. 1.46) සතිවායාමානං සමාධිස්ස නිමිත්තපරික්ඛාරභාවො චුත්තො.

ආකොටෙන්තෙන වියාති “අනිච්චං අනිච්ච”න්තිආදිනා පඤ්ඤාකිච්චසදිසෙන කිච්චෙන සමන්තතො කොටෙන්තෙන විය, “අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙනා”න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.48) පරිචන්තෙන්තෙන විය ච ආදාය උභිත්වා දින්නමෙව පඤ්ඤා පටිවිජ්ඣති. ද්වින්නං සමානකාලත්තෙපි පච්චයභාවෙන සම්මාසඬ්ඤාප්පස්ස පුරිමකාලස්ස විය නිද්දෙසො කතො. සජාතිතොති “දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදීසු (සං. නි. 5.8) සමානාය පඤ්ඤාජාතියා. කිරියතොති එත්ථ පඤ්ඤාසදිසං කිච්චං “කිරියා”ති චුත්තං, පුබ්බෙ පන සමාධිඋපකාරකං තදනුරූපකිච්චන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො.

“සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය”න්ති (සං. නි. 4.46) වචනතො චත්තාරිපි අභිමුඛං පච්චක්ඛතො ඤාතබ්බානි, අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ඤාතබ්බානීති අභිඤ්ඤෙය්‍යානි.

569. අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගානීති අඤ්ඤමඤ්ඤසමානභාගානි, සදිසරූපානීති අත්ථො.

දුරභිසම්භවතරන්ති අභිසම්භවිතුං සාධෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතරං, සත්තිවිසාතෙන දුරධිගමන්ති අත්ථො. අසනන්ති කණ්ඩං. අතිපාතෙය්‍යානි බ්වෙපය්‍ය. කොටියානි කණ්ඩස්ස කොටියා වාලග්ගෙන. කොටින්ති වාලස්සෙව කොටිං. පටිවිජ්ඣෙය්‍යානි පටිමුඛභාවෙන විජ්ඣෙය්‍ය.

බාධකපහවසන්තිනියානලක්ඛණෙහි වචන්ථානං සලක්ඛණවචන්ථානං. දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තානි ඔළාරිකා දුක්ඛසමුදයා. තීරවිජානගතානම්පි හි දුක්ඛං, ආහාරාදීසු ච අභිලාසො පාකට්ඨො. පිළනාදිආයුහනාදිවසෙන පන “ඉදං දුක්ඛං, ඉදමස්ස කාරණ”න්ති යාථාවතො ඔගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා ගම්භීරා. සණ්ඨපුබ්බමධම්මත්තා නිරොධමග්ගා සභාවතො එව ගම්භීරට්ඨෙන දුරවගාහා. තෙනෙව උජ්ජන්තෙ මග්ගෙන නත්ථි නිරොධමග්ගානං අනවගාහොති. නිබ්බානම්පි මග්ගෙන අධිගන්තබ්බත්තා තස්ස ඵලන්ති අපදිසියතීති ආහ “ඵලාපදෙසතො”ති. චුත්තඤ්ඤෙන “දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා”ති (විහ. 719). මග්ගොපි නිරොධස්ස සම්පාපකභාවතො “හෙතු”ති අපදිසියතීති ආහ “හෙතුඅපදෙසතො”ති. චුත්තම්පි වෙන “දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා”ති (විහ. 719).

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

ඉති එවං පකාඨරහීති ඉති විජඤ්ඤාති සම්බන්ධො. තත්ථ ඉතිසද්දෙන
විජානනක්කමං දස්සෙති. එවං පකාඨරහීති එවං-සද්දෙන
විජානනකාරණභූතෙන එව.

සභාගවිසභාගතොවනිච්ඡයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සොළසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

17. පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා

570. ඉමිස්සා පඤ්ඤායාති ඉමිස්සා යථාධිගතාය විපස්සනාය. භූමිභූතෙසුති පවත්තිට්ඨානභූතෙසු. කාමඤ්ඤායං පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නසමඤ්ඤා පිනාපුත්තසමඤ්ඤා විය අපෙක්ඛාසිද්ධා, හෙතුඵලධම්මෙසු පන යථාක්කමං වචන්ටිතාචාති “පටිච්චසමුප්පාදො චෙවා”තිආදිනා විහජ්ජ වුත්තං. ආදිසද්දෙනාති “පටිච්චසමුප්පාදාදිහෙදා”ති එත්ථ වුත්තආදිසද්දෙන. අවසෙසා හොන්ති, සංවණ්ණනාවසෙනාති අධිප්පායො. තෙනාහ “තෙසං වණ්ණනාක්කමො අනුප්පත්තො”ති.

අවිජ්ජාදයො ධම්මා පටිච්චසමුප්පාදො, න සමුප්පත්තිමත්තං. ස්වායමත්ථො ඉමිනා සුත්තපදෙන චෙදිතබ්බොති දස්සෙන්නො “වුත්තඤ්ඤා”න්තිආදිං චත්වා පටිච්චසමුප්පන්නෙ පන දස්සතුං “ජරාමරණාදයො පනා”තිආදි ආරද්ධං. කස්මා පනෙත්ථ අනුලොමතො පටිච්චසමුප්පාදධම්මා දස්සිතා, පටිලොමතො පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මාති? යතො තෙ පච්චයතො උප්පන්නා, තස්ස සමනන්තරදස්සනත්ථං.

න නිච්චං න සස්සතන්ති අනිච්චං. සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතන්ති සඬ්ඛතං. පටිච්ච පච්චයාරහං පච්චයං නිස්සාය සහිතමෙව උප්පන්නන්ති පටිච්චසමුප්පන්නං. ඛයනසභාවං ඛයධම්මං. වයනසභාවං වයධම්මං. විරජ්ජනසභාවං පලුජ්ජනසභාවං විරාගධම්මං. නිරුජ්ඣනසභාවං නිරොධධම්මං. සෙසං යදෙත්ථ චත්තබ්බං, තං පරතො ආවි හවිස්සති.

571. එත්ථාති එතෙසු යථාවුත්තෙසු සුත්තපදෙසු. සඬ්ඛෙපොති අත්ථසඬ්ඛෙපො.

ජාතිපච්චයාති ජාතිසඬ්ඛාතා පච්චයා. හෙතුමිහි නිස්සක්කවචනං. ඨිතාව සා ධාතුති යායං ජරාමරණස්ස ඉද්දප්පච්චයනා “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්ති, එසා ධාතු එස සභාවො. සා තථාගතානං උප්පාදතො පුබ්බෙ, උද්ධඤ්ඤා අවිඤ්ඤායමානො, මජ්ඣෙ ව විඤ්ඤායමානො, න තථාගතෙහි උප්පාදිතො, අථ බො සම්භවත්තස්ස ජරාමරණස්ස සබ්බකාලං ජාතිපච්චයතො සම්භවොති ඨිතා එව. කෙවලං පන සයම්භූඤ්ඤාණෙන අභිසම්බුජ්ඣිතතො, “අයං ධම්මො තථාගතෙන අධිගතො”ති පච්චෙදනතො ව තථාගතො “ධම්මස්සාමී”ති වුවචති න අපුබ්බස්ස උප්පාදනතො. තෙන වුත්තං “ඨිතාව සා ධාතු”ති. සා එව ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති එත්ථ විපල්ලාසාභාවතො එවං අවබුජ්ඣමානස්ස

එතස්ස සභාවස්ස, හෙතූතො වා තථෙව භාවතො යිතතාති ධම්මට්ඨිතතා. ජාති
වා ජරාමරණස්ස උප්පාදට්ඨිති
පවත්තආයුහනසංයොගපලිබොධසමුදයහෙතූපච්චයට්ඨිතිති
තදුප්පාදාදිභාවෙනස්සා යිතතා “ධම්මට්ඨිතතා”ති එලං පතිසාමත්ථියතො
හෙතූමෙව වදති.

අථ වා ධාරියති පච්චයෙහිති ධම්මො, තිට්ඨති තත්ථ තදායත්තචුත්තිතාය
එලන්ති යිති, ධම්මස්ස යිති ධම්මට්ඨිති. ධම්මොති වා කාරණං, පච්චයොති
අත්ථො. ධම්මස්ස යිතිසභාවො, ධම්මතො ව අඤ්ඤො සභාවො නත්ථිති
ධම්මට්ඨිති, පච්චයො. තෙනාහ “පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා
ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණ”න්ති (පටි. ම. 1.45). ධම්මට්ඨිති එව ධම්මට්ඨිතතා. සා එව
ධාතු “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්ති ඉමස්ස සභාවස්ස, හෙතූතො වා
අඤ්ඤාභූමිතභාවතො “න ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්ති විඤ්ඤායමානස්ස
තඛ්භාවාභාවතො නියාමතා වචන්ථිතභාවොති ධම්මනියාමතා. එලස්ස වා
ජරාමරණස්ස ජාතියා සති සම්භවො ධම්මෙ හෙතූමිති යිතතාති ධම්මට්ඨිතතා.
අසති අසම්භවො ධම්මෙ නියතතාති ධම්මනියාමතාති එවං එලෙන හෙතූං
විභාවෙති. තං “යිතාව සා ධාතු”තිආදිනා (සං. නි. 2.20) චුත්තං ඉදප්පච්චයතං
අභිසම්බුජ්ඣති පච්චික්ඛකරණෙන අභිමුඛං බුජ්ඣති යාථාවතො පටිච්ඡිකාමිති.
අභිසමෙතිති තස්ස වෙච්චනං. ආදිතො කථෙත්තො ආචික්ඛති, උද්දිසතිති
අත්ථො. තමෙව උද්දෙසං පරියොසාපෙත්තො දෙසෙති. යථාඋද්දිට්ඨමත්ථං
නිද්දිසනවසෙන පකාරෙහි ඤාපෙත්තා පඤ්ඤපෙති. පකාරෙහියෙව
පතිට්ඨපෙත්තො පට්ඨපෙති. යථානිද්දිට්ඨමත්ථං පටිනිද්දිසනවසෙන විවරති
විහජති, විවටඤ්ඤි විහත්තඤ්ඤව අත්ථං හෙතූධාරණදස්සනෙහි පාකටං
කරොත්තො උත්තානීකරොති. උත්තානීකරොත්තො තථාපච්චික්ඛිතං කත්වා
නිගමනවසෙන පස්සථාති වාහ.

572. පච්චයලක්ඛණොති පච්චයභාවලක්ඛණො, පච්චයොති වා
ලක්ඛිතබ්බො. පවත්තිදුක්ඛස්ස අනුබන්ධාපනකිච්චතාය දුක්ඛානුබන්ධනරසො.
නිබ්බානගාමිමග්ගස්ස උප්පථභාවතො කුම්මග්ගපච්චුපට්ඨානො.

සො පනායං පටිච්චසමුප්පාදො. යාවත්තකෙහි පච්චයෙහි යං එලං
උප්පජ්ජනාරහං, අවිකලෙහෙව තෙහි තස්ස උප්පත්ති, තදඤ්ඤෙන ව තස්ස
පයොජනං නත්ථිති ආහ “අනුනාධිකෙහෙවා”ති. යථා තං
චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස, එතෙන
තංතංඵලනිප්ථාදනෙන තස්සා පච්චයසාමග්ගියා තප්පරතා තථතාති දස්සෙති.
සාමග්ගිනිති සමොධානං, සමවායනිති අත්ථො. අසම්භවාභාවතොති
අනුප්පජ්ජනස්ස අභාවතො. පච්චයසාමග්ගියඤ්ඤි සති අනුප්පජ්ජනෙ තස්සා

විතථතා සියා. අඤ්ඤාධම්මප්පච්චයෙහීති අඤ්ඤස්ස ඵලධම්මස්ස පච්චයෙහි. අඤ්ඤාධම්මානුප්පත්තිතොති තතො අඤ්ඤස්ස ඵලධම්මස්ස අනුප්පජ්ජනතො. න හි කදාවි චක්ඛුරුපාලොකමනසිකාරෙහි සොතවිඤ්ඤාණස්ස සම්භවො අත්ථි, යදි සියා, තස්සා සාමග්ගියා අඤ්ඤාථතා නාම සියා, න චෙතං අත්ථිති “අනඤ්ඤාථතා”ති වුත්තං. පච්චයතොති පච්චයභාවතො. පච්චයසමූහතොති එත්ථාපි එසෙව නයො.

573. ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතාති තා-සද්දෙන පදං වඩ්ඪිතං, න කිඤ්චි අත්ථන්තරං යථා දෙවො එව දෙවතාති. ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො ඉදප්පච්චයතාති සමූහත්ථං තා-සද්දමාහ යථා “ජනානං සමූහො ජනතා”ති. නනු ච “අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති පුට්ඨෙත සතා, ආනන්ද, අත්ථිතිස්ස වචනියං. කිං පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති චෙ වදෙය්‍ය, ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඉච්චස්ස වචනිය”න්ති (දී. නි. 2.96) ජාතිසද්දපච්චයසද්දසමානාධිකරණෙන කිං-සද්දෙන ඉදංසද්දස්ස සමානාධිකරණතාදස්සනතො ඉදප්පච්චයසද්දස්ස කම්මධාරයසමාසො දිස්සති, න හෙත්ථ “ඉමස්ස පච්චයා ඉදප්පච්චයා”ති ජරාමරණස්ස, අඤ්ඤස්ස වා පච්චයතො ජරාමරණසම්භවපුච්ඡා සම්භවති විදිතභාවතො, අසම්භවතො ච, ජරාමරණස්ස පන පච්චයපුච්ඡා සම්භවති. පච්චය-සද්දෙන ච සමානාධිකරණතාය ඉදං-සද්දස්ස ඉමස්මා පච්චයාති පච්චයපුච්ඡා යුජ්ජති. සා ච සමානාධිකරණතා බාහිරත්ථසමාසෙපි ලබ්භති. තතො ච අඤ්ඤපදත්ථවචනිච්ඡාභාවෙ කම්මධාරයසමාසො ලබ්භති.

සාම්ච්චනසමාසෙ පන සමානාධිකරණතා නත්ථිති න කථංඤ්චි කම්මධාරයසමාසසම්භවොති? නයිදමෙවං වචනිච්ඡන්තරභාවතො. පටිච්චසමුප්පාදවචනිච්ඡා හෙසා “ඉදප්පච්චයතා පටිච්චසමුප්පාදො”ති එත්ථ. “අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණ”න්ති එත්ථ පන ජරාමරණස්ස පච්චයමත්තපරිපුච්ඡා, තස්මා යථා ඉදං-සද්දස්ස පටිච්චසමුප්පාදවිසෙසනතා, පුච්ඡිතබ්බපච්චයවිසෙසනතා ච හොති, තථා සමාසවිකප්පො එත්ථ, තත්ථ ච කාතබ්බොති න සමාසන්තරදස්සනං සාම්ච්චනසමාසබාධකං. කස්මා පනෙත්ථාපි කම්මධාරයසමාසො න ඉච්ඡිතොති? හෙතුප්පභවානං හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති ඉමස්සත්ථස්ස කම්මධාරයසමාසෙ අසම්භවතො, “ඉමස්ස අත්තතො පච්චයානුරූපස්ස අනුරූපො පච්චයො ඉදප්පච්චයො”ති ඉමස්ස ච අත්ථස්ස ඉච්ඡිතත්තා. යො පනෙත්ථ ඉදං-සද්දෙන ගහිතො අත්ථො, සො “අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණ”න්ති එත්ථ ජරාමරණග්ගහණෙනෙව ගහිතොති ඉදං-සද්දො පටිච්චසමුප්පන්නතො අභස්සිත්වා අඤ්ඤාසම්භවතො පච්චයෙ අවතිට්ඨති, තස්මා තත්ථ කම්මධාරයසමාසො. එත්ථ පන ඉදං-සද්දස්ස තතො පටිච්චජනකාරණං නත්ථිති සාම්ච්චනසමාසො එව. එවමිපි න ඉදප්පච්චයො එව ඉදප්පච්චයභාවො භවිතුං යුත්තොති ඉදප්පච්චයතාය

පටිච්චසමුප්පාදනානුපපත්තීති? නායං දොසො අත්ථත්තරාභාවතොති
වුත්තොවායමත්ථො.

අථ චා පන හොතු ඉදප්පච්චයභාවො ඉදප්පච්චයනාති. භාවොති චෙත්ථ
අවිනාභාවිඵලං පති හෙතුතො සත්ථං. තථා හි ඉදප්පච්චය-සද්දො ජාතිආදීසු
නිරුල්ලො. තඤ්ච ඉදප්පච්චයසත්ථං ඉදප්පච්චයතො අඤ්ඤං නත්ථී. යදි
අඤ්ඤං සියා, තං අවිජ්ජමානං සියා. න හි සතා අඤ්ඤං විජ්ජමානං හොති. අථ
සත්ථං සං නාම, යස්ස සතො භාවො, තං අසං නාම සියා. න හි තං සත්ථං සභාවං
සත්ථතො අඤ්ඤත්තා, තස්මා සතො භාවො සත්ථත්ති නිද්දෙසො න යුජ්ජති. න
ච සං-සම්බන්ධෙන අසං සං නාම හොති, පගෙව සං-සම්බන්ධෙන. අසති ච
සදිතිග්ගහණං විපරීතග්ගාහොති න ගහණතො සංසිද්ධි. සදිසකප්පනායඤ්ච
මාණවකස්ස සීහභාවො විය න අසතො සං-සභාවතා. යස්මා පන
ඉදප්පච්චයභාවො යථාචුත්තං සත්ථං, න අසත්ථං. නාපි යස්ස තං සත්ථං, තදසං,
තස්මා ඉදප්පච්චයභාවො ඉදප්පච්චයසරූපං සභාවත්තරෙහි
විනිවත්තභාවදස්සනත්ථං ඉමස්සායන්ති විසෙසෙත්වා ඉදප්පච්චයනාති
වුත්තත්ති න ඉදප්පච්චයනාය පටිච්චසමුප්පාදනාවාසම්භවො.

පටිච්ච සමුප්පජ්ජති එතස්මාති පටිච්චසමුප්පාදොති තස්සාපි
හෙතුඅත්ථභාවතො ජාතිආදීපදානං එවමෙව හෙතුභාවවාචකතාය
හෙතුපධානතා යොජෙතබ්බා හෙතුප්පභවානං හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති
කත්වා. තථා හි “දසබ්බසමන්තාගතො, භික්ඛවෙ, තථාගතො චතුභි
වෙසාරජ්ජෙහි සමන්තාගතො ආසභං යානං පටිජානාති, පරිසාසු සීහනාදං නදති,
බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙති, ඉමස්මිං සති ඉදං හොති යාව ‘එවමෙතස්ස කෙවලස්ස
දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස නිරොධො හොති’”ති (සං. නි. 2.21-22) අනෙත
සීහනාදසුත්තෙන පකාසිතො එවමත්ථො. “කිං වාදී පනායස්මතො සත්ථා
කිමක්ඛාසී”ති ප්‍රටිඨෙන ආයස්මතො අස්සජිත්ථෙරෙන –

“යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා, තෙසං හෙතුං තථාගතො ආහ;
තෙසඤ්ච යො නිරොධො, එවංවාදී මහාසමණො”ති. (මහාව. 60; අප.
ථෙර 1.1.286) –

වුත්තො. තෙන විඤ්ඤායති හෙතුප්පභවානං හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති.
සෙසමෙත්ථ වත්තබ්බං පරතො ආවි හවිස්සති.

574. පටිච්චාති තං තං කාරණං නිස්සාය. සම්මාති අවිපරීතං අනිච්චතො
අනිච්චස්ස උප්පාදොති කත්වා. නිච්චතො හි කාරණතො ඵලස්ස උප්පාදො
විපරීතො. තෙනාහ “තිත්ථිය...පෙ.... නිරපෙක්ඛො”ති. “උප්පාදො
පඤ්ඤායති”ති (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47; කථා. 214) එවං
වුත්තසම්බන්ධලක්ඛණතො අඤ්ඤො “පච්චයතො බණ්ණො”ති එත්ථ

චූත්තපච්චයලක්ඛණො එකො ආකාරො උප්පාදොති තෙසං අධිප්පායො. යං සන්ධාය තෙ “ජාතිආදීනං හෙතවො ජාතිආදයො”ති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, නිබ්බත්තිලක්ඛණවිනිමුත්තස්ස තාදිසස්ස කස්සචි අභාවතො. තෙනාහ “තං න යුජ්ජති”තිආදි. ගම්භිරනායාසම්භවතොති ගම්භිරානං නායානඤ්ච අසම්භවතො. සද්දහෙදතොති සද්දවිනාසතො සද්දායොගතො. සුත්තං නත්ථී “පට්චවසමුප්පාදං වො, හික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි”තිආදිසුත්තපදෙහි (සං. නි. 2.1, 20) උප්පාදමත්තස්ස අප්පකාසිතත්තා. අයමෙව හි අත්ථො හෙට්ඨා දස්සිතො ඉදානිපි දස්සියති. තං උප්පාදමත්තං. විහරාමි තස්මිං පට්ඨානිසම්බුද්ධකාලෙති අධිප්පායො. විහරාමිති වා කාලවිපල්ලාසෙන චූත්තං, විහාසිත්ති අත්ථො. තත්ත්ව තස්මිං පදෙසවිහාරො. පච්චයාකාරදස්සනෙනාති යෙනාකාරෙන පච්චයධම්මො පච්චයුප්පන්නස්ස පච්චයො හොති, සො පච්චයාකාරො පච්චයභාවො, තස්ස දස්සනෙන. ඉධ පන වෙදනානං පච්චයභාවො අධිප්පෙනො. තෙනාහ “මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිත”න්තිආදි. වෙදනානංයෙව හි පච්චයං පස්සන්තෙන චූත්තවිහාරො පට්චවසමුප්පාදස්ස එකදෙසමෙව පස්සතො විහාරොති කත්වා පදෙසවිහාරො ජාතො, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානමනසිකාරො පට්ඨානිසම්බුද්ධවිහාරො. තඤ්ඤි නිප්පදෙසතො පච්චයාකාරදස්සනන්ති එකෙ. පදෙසවිහාරසුත්තවිරොධො ආපජ්ජති තස්ස වෙදනානං පච්චයධම්මමනසිකාරවිභාවනතො.

ලොකො සමුදෙති එතස්මාති ලොකසමුදයො, අවිජ්ජාදිකො පච්චයගණො, න ලොකසමුදයමත්තං. තෙනාහ “අනුලොමපට්චවසමුප්පාදො”ති. නත්ථීතාති සබ්බසො අභාවො, නරන්වයවිනාසො උච්ඡෙදොති අත්ථො. නත්ථීතාසහවරණතො පන උච්ඡෙදදිට්ඨි නත්ථීතාති අධිප්පෙනා. පච්චයානුපරමො පච්චයානං අවිච්ඡෙදො. යථා හි අතීතහෙතුපඤ්චකසන්නිස්සයෙන එතරහිඵලපඤ්චකං විය හෙතුපඤ්චකමපි හොති, එවං එතරහිහෙතුපඤ්චකසන්නිස්සයෙන ආයතිංඵලපඤ්චකමපි භවිස්සති. තෙනාහ “පච්චයානුපරමෙ ඵලානුපරමතො”ති.

තං ගම්භිරත්තං උප්පාදමත්තෙ නත්ථී අසභාවධම්මත්තා. එකත්තනායදයො නායා සභාවධම්මෙසු ලබ්භමානතො උප්පාදමත්තෙ කථඤ්චිපි න ලබ්භෙය්සුන්ති ආහ “නයවතුක්කං උප්පාදමත්තෙ නත්ථී”ති.

575. සමානෙ කත්තරිති එකස්මිංයෙව කත්තරි උප්පජ්ජනකිරියාය යො කත්තා, තස්මිංයෙව පච්චයනකිරියාය ව කත්තුභූතෙති අත්ථො. යථා “න්භත්වා භුඤ්ජති, භුත්වා සයති”ති. “පුබ්බකාලෙ”ති ඉදඤ්ච ත්වාසද්දන්තානං පදානං යෙභුයොන පුරිමකාලකිරියාය දීපනතො චූත්තං, න ඉධ පට්චවසද්දස්ස පුරිමකාලත්ථත්තා. එවඤ්ඤි “චක්ඛුං පට්චවා”ති නිදස්සනවචනං

නිදස්සිතබ්බෙන සංසන්දෙයා. අථ වා කාමඤ්ඤවෙන්ථ උභින්නං කිරියානං සමකාලතා උප්පජ්ජනකිරියාය පුබ්බෙ පච්චයනකිරියාය අසම්භවතො, තථාපි එලකිරියාය හෙතුකිරියා පුරිමකාලො විය වොහරිතුං යුත්තා. එවමෙන්ථ හෙතුඑලවචන්ථානං සුපාකටං භොතීති උපචාරසිද්ධං පුරිමකාලං ගහෙන්වා වුත්තං “පුබ්බකාලෙ”ති. අත්ථසිද්ධිකරොති වාක්‍යත්ථපටිච්ඤ්ඤත්තිකරො. පටිච්චසමුප්පාදොති හි එත්ථ වාක්‍යත්ථාවබ්බොධො ඉධ අත්ථසිද්ධිති අධිප්පෙතො. පසුප්පමානො පටිච්චසද්දො උප්පාදසද්දෙන වුච්චමානස්ස සමානස්ස “කත්තු අභාවතො”ති පදං ආනෙන්වා යොජෙතබ්බං. අයඤ්ඤෙන්ථ අත්ථො “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති චක්ඛුච්ඤ්ඤාණ”න්තිආදීසු (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-44; 2.4.60; කථා. 465) පච්චයනකිරියාය, උප්පජ්ජනකිරියාය ව ච්ඤ්ඤාණමෙව කත්තාති සමානකත්තුකතා ලබ්භති.

“පටිච්චසමුප්පාදො”ති එත්ථ පන උප්පාදසද්දස්ස භාවසාධනතාය කිරියාව වුත්තාති සමානකත්තුලක්ඛණො සද්දප්පයොගො න සම්භවතීති. තෙනාහ “සද්දහෙදං ගච්ඡති”ති, අපසද්දප්පයොගො භොතීති අත්ථො. න චෙන්ථ පරාවරයොගො (පාණිනී 3.4.20) “අප්පත්වා නදිං පබ්බතො, අතික්කම්ම පබ්බතං නදී”තිආදීසු විය, නාපි ලක්ඛණහෙතුආදිපයොගො “සීහං දිස්වා භයං භොති, සතං පිටිත්වා බලං ජායතෙ, ‘ධ’න්ති කත්වා දණ්ධො පතිතො”තිආදීසු විය. නෙවෙන්ථ සද්දහෙදො. න හි හත්ථතලෙ ආමලකං විය සබ්බඤ්ඤෙයං පච්චක්ඛං කත්වා යිතානං මහෙසීනං වචනෙ අක්ඛරචිත්තකානං විප්පලාපො අවසරං ලභති. ලභතු, වාක්‍යත්ථෙත සද්දසිද්ධිතො “න්භත්වා ගමනං, භුත්වා සයන”න්තිආදීසු වියාති. එවම්පි න ව කිඤ්ච අත්ථං සාධෙති. යදිපි පච්චෙකං පදත්ථො ලබ්භති, වාක්‍යත්ථො පන න යුප්පති, තස්මා දසදාළිමාදිවාක්‍යාති විය අසම්බන්ධත්ථතාය නිරත්ථකං භොතීති අධිප්පායො.

නාමපදෙ වුත්තෙ අප්පයුත්තානිපි “අත්ථි, භොති, විප්පති”ති එවරූපාති කිරියාපදාති ආනෙන්වා සම්බන්ධිතබ්බානීති ඤායං සන්ධායාහ “භොතිසද්දෙන සද්ධිං යොජයිස්සාමා”ති. ඉමෙසුති යථාවුත්තෙසු දෙසනාපටිඤ්ඤාපුච්ඡානිගමනවසෙන වුත්තෙසු පටිච්චසමුප්පාදපදෙසු. නිදස්සනමත්තඤ්ඤවෙන්ථ, අඤ්ඤෙසුපි “පටිච්චසමුප්පාදමෙව සාධුකං යොනියො මනසි කාරොති. යදිදං ඉදප්පච්චයතා පටිච්චසමුප්පාදො (දී. නි. 2.67; ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7). ගම්භිරො වායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො”ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60) එවමාදීසුපි එකෙනපි සද්ධිං භොති-සද්දො සම්බන්ධං න ගච්ඡති. යොගං න ගච්ඡති තථා සම්බන්ධවසෙන අවුත්තත්තා. “න ව උප්පාදො භොතී”ති ඉදං අසභාවධම්මත්තා උප්පාදස්ස නිබ්බන්තිලක්ඛණායොගං සන්ධාය වුත්තං. යථා හි විනාසස්ස විනාසො නත්ථි, එවං උප්පාදස්ස විනාසො විය උප්පාදොපි නත්ථි. යදි සියා, යෙන උප්පාදෙන

උප්පාදො උප්පාදවා, සොපි උප්පාදවාති අනවට්ඨානමෙව ආපජ්ජෙය්‍යාති චුත්තොවායමත්තො. තෙනාහ “සචෙ භෙය්‍යා”තිආදි. යදි එවං, කථං සමුදයො භොතීති? නායං දොසො නිබ්බන්තියා අනධිජ්ජෙතත්තා. එවං දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො පාතුභාවො සම්භවතීති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්තො, ඉධ පන පටිච්චසමුප්පාදො භොතීති තස්ස අත්ථිභාවවොදනාති කත්වා භොති, ජායතීති නිබ්බන්තිවොදනා කතා සියාති අධිජ්ජායෙන චුත්තං “න උප්පාදො භොතී”ති.

576. ඉමෙසං සඬ්ඛාරාදීනං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, අවිජ්ජාදයො, තෙසං භාවො ඉදප්පච්චයකා. කො පන සො භාවොති ආහ “භාවො ච නාමා”තිආදි. තස්සත්තො – යෙනාකාරෙන අවිජ්ජාදයො සඬ්ඛාරාදිපාතුභාවහෙතු භොත්ති, තස්මිං අවිජ්ජාදීනං පවත්තිආකාරවිසෙසෙ විකාරෙ පටිච්චසමුප්පාදොති අයං සමඤ්ඤාති. තෙසං වාදීනං තං මඤ්ඤනං. හෙතුවචනතොති හෙතුභාවචනතො.

577. එත්ථාති පටිච්චසමුප්පාදපදෙ. සමුප්පාදපධානවචනවිඤ්ඤෙය්‍යා සසත්තිකො හෙතු පටිච්චසමුප්පාදොති අවිපරීතං අත්ථං අජානන්තානං අඤ්ඤත්ථ සමුප්පාදසද්දස්ස භාවසාධනස්ස දස්සනතො තථා ඉධාපි බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය උප්පාදොයෙවායං චුත්තො, න හෙතූති යා සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සා ඉමස්ස පටිච්චසමුප්පාදපදස්ස එවං ඉදාති චුච්චමානාකාරෙන අත්ථං ගහෙත්වා වූපසමෙතබ්බා විනොදෙතබ්බා.

ද්වෙධාති ගාථාය අයං සඬ්ඛෙපත්තො – යස්මා අත්තතො පච්චයවසෙන පවත්තො පච්චයුප්පන්තධම්මසමුහො පච්චෙතබ්බතො පටිච්චො ච සො සහ උප්පජ්ජනතො සමුප්පාදො ච, පටිච්ච වා කාරණසාමග්ගිං අපච්චක්ඛාය සහ උප්පජ්ජනතො එවාති ච එවං ද්වෙධා “පටිච්චසමුප්පාදො”ති ඉදං වචනං ඉච්ඡිතබ්බං, තස්මා තස්ස පච්චයධම්මොපි ඵලූපවාරෙන පටිච්චසමුප්පාදො ඉච්චෙව චුත්තොති.

පච්චයතායාති පච්චයසමුහතො. පවත්තොති නිබ්බන්තො. ධම්මසමුහොති පච්චයුප්පන්තධම්මපුඤ්ජො. පතීයමානොති ඤාණගතියා අභිමුඛං උපෙයමානො, අභිසම්යමානොති අත්තො. භික්‍ෂාය සුඛාය වාති ලොකුත්තරභික්‍ෂාය, ලොකුත්තරසුඛාය ච. සහ උප්පජ්ජති එකෙකස්ස කදාවිපි උප්පත්තියා අභාවතො. සම්මා උප්පජ්ජති අහෙතුතො, විසමහෙතුතො ච අනුප්පජ්ජනතො. සහ උප්පජ්ජතීති එකජ්ඣං උප්පජ්ජති අන්තමසො අට්ඨන්තං ධම්මානං උප්පජ්ජනතො. න පච්චක්ඛායාති අපටික්ඛිපිත්වා, අත්තතො පච්චයභූතධම්මසමුදායෙන කෙනවි න විනාති අත්තො. තස්සාති ය්වායං “පටිච්චසමුප්පාදො”ති චුත්තො පච්චයුප්පන්තධම්මසමුහො, තස්ස අයං අවිජ්ජාදිකො හෙතුසමුහො. “තප්පච්චයත්තා”ති එතෙන

පටිච්චසමුප්පාදපච්චයෙ පටිච්ච සමුප්පාදසමඤ්ඤාති දස්සෙති. තෙනාහ “යථා ලොකෙ”ති ආදි. යථා හි ලොකෙ “පිත්තං මථිතං, සුරා දධි, තිප්පසං ජරො, සෙම්භො ගුළො, ආයු සත”න්ති ච පච්චයො ඵලවොහාරෙන වුව්චති, ඵචං ඵලූපවාරෙන පටිච්චසමුප්පාදො චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

578. පටිච්ච-සද්දෙ පටි-සද්දො අභිමුඛත්ථො, ඉච්ච-සද්දො ගම්මත්ථොති දස්සෙන්නො ආහ “පටිමුඛමිතො”ති. කස්ස පන පටිමුඛං, කෙන වා ඉතො, කො වා ඉතොති වොදනත්තයෙ පච්ඡිමං විස්සජ්ජෙන්නො “හෙතුසමුහො”ති ආහ. තස්මිඤ්ච විස්සට්ඨෙ හෙතුසමුහො නාම පච්චයසාමග්ගීති තත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පටිමුඛං, අඤ්ඤමඤ්ඤෙනෙව ච ඉතොති විස්සට්ඨොවායමත්ථො හොතිති. සහිතෙති සමුදිතෙ අවිනිබ්බුත්තෙ. සොති හෙතුසමුහො. සමුප්පාදො ඉති චුත්තොති යොජනා.

පාතුභාවායාති උප්පාදාය. කාමං පාළියං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බරා”ති (සං. නි. 2.1; උදා. 1; මහාව. 1; තෙත්ති. 24; විහ. 225) අවිජ්ජාව පච්චයභාවෙන චුත්තා, තථාපි න අවිජ්ජා ඵකාව පච්චයො හොති, අථ බො සහජාතධම්මවත්ථුආරම්මණාදයො, යොනිසොමනසිකාරාදයො, තණ්හපාදානාදයො ච ධම්මා යථාරහං සඬබ්බරුප්පාදෙන අවිජ්ජාය සහකාරිකාරණං හොත්තිතියෙව. ඵචං සඬබ්බරාදයොපි විඤ්ඤාණාදීනන්ති ආහ “අවිජ්ජාදිඵකෙකහෙතුසිසෙන නිද්දිට්ඨො හෙතුසමුහො”ති. සාධාරණඵලනිජ්ඣාදකට්ඨෙනාති තංසමුහපරියාපන්නානං හෙතුධම්මානං සාධාරණස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තකභාවෙන. අවෙකල්ලට්ඨෙනාති අනුනභාවෙන. තස්මිඤ්ච හෙතුසමුහෙ ඵකච්චාසාධාරණඤ්චෙනං ඵලං, ඵකච්චෙහෙව ච නිබ්බත්තෙතබ්බං සියා, සබ්බෙසං තෙසං පච්චයධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛා නත්ථිති පටිමුඛගමනාභාවතො පටිච්චත්ථො න පරිපුරෙය්‍යාති. සාමග්ගිඅඬගානන්ති පච්චයසාමග්ගියා අඬගභූතානං, සමුහිනන්ති අත්ථො. නිද්ධාරණෙ වෙනං සාම්චවනං. ඵලධම්මානං සහිතතා නාම විසුං අභාවො, න හෙතුධම්මානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛාති ආහ “අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනිබ්බොගචුත්තිධම්මෙ”ති අවිනිබ්බොගග්ගහණඤ්චෙත්ථ රූපධම්මානම්පි සඬගණ්හනත්ථං. අඤ්ඤථා සම්පයුත්තධම්මෙති වුව්චෙය්‍ය.

579. පච්චයතාති අයං අවිජ්ජාදිකො පච්චයසමුහො. අඤ්ඤොඤ්ඤන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං. පටිච්චාති නිස්සාය සහකාරිකාරණං ලද්ධා. සමන්ති අවිසමං අවෙකල්ලෙන. සහාති ඵකජ්ඣං. ධම්මෙති අත්තතො පච්චයුප්පන්නධම්මෙ. යස්මා උප්පාදෙති, තතොපි තස්මාපි. ඵචං පටිච්චසමුප්පාදොති මුනිනා භගවතා භාසිතාති යොජනා. න අපටිච්ච පටිච්චෙවොති අවධාරණත්ථං දස්සෙන්නො ගාථායං ඵච-කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති දස්සෙති.

එකෙකදෙසන්ති ඵලසමුදායස්ස එකදෙසෙකදෙසං, භාගසොති අත්ථො. පුබ්බාපරභාවෙනාති පටිපාටියා. සබ්බමෙතං රූපාරූපකලාපුප්පාදනං සන්ධාය වුත්තං. අත්ථානුසාරවොහාරකුසලෙනාති පරමත්ථධම්මානුගතවොහාරනිපුණෙන.

580. පුරිමෙන පදෙනාති යොජනා. සස්සතාදීනන්ති සස්සතභාවාදීනං, සස්සතවාදාදීනං වා. සස්සතසභවරිතා හි වාදාපි සස්සතාදයොති වුවිචන්ති යථා “දුක්ඛදෙසනා දුක්ඛ”න්ති. උච්ඡේදාදීති එත්ථාපි එසෙව නයො. විසාතො විනාසො, පහානන්ති අත්ථො. ඤායොති අන්තද්වයවිරහිතා මජ්ඣිමා පටිපත්ති.

පවත්තිධම්මානන්ති පවත්තිභූතානං ධම්මානං, කිලෙසවට්ටාදීනන්ති අත්ථො. “සස්සතො අත්තා ව ලොකො වා”තිආදිනයප්පවත්තො (දී. නි. 1.31) සස්සතවාදො. “නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසායා”තිආදිනයප්පවත්තො (දී. නි. 1.168; ම. නි. 2.101, 227; සං. නි. 3.212) අහෙතුවාදො. පකති අණුකාලාදිවසෙන ලොකො පවත්තතිති එවං පවත්තො විසමහෙතුවාදො. ඉස්සරපුරිසපජාපතිවාදා වසවත්තිවාදා. අහෙතුවාදග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ සභාවනියති යදිච්ඡාවාදානම්පි සඬගහො දට්ඨබ්බො. කෙච් පන “චක්ඛු එව චක්ඛුස්ස කාරණ”න්ති එවමාදිකො විසමහෙතුවාදො. ඉස්සරාදිවාදො අහෙතුවාදන්තොගධො. සභාවෙනෙව ධම්මා පවත්තන්තිති වාදො “වසවත්තිවාදො”ති වදන්ති. කිං හි පච්චයසාමග්ගියා පයොජනන්ති අධිප්පායො. සමුප්පාදපදෙන පරිදීපිතො හොතිති යොජනා. පරිදීපනස්ස පන අවිපරිතකාරණං දස්සෙතුං “පච්චයසාමග්ගියං ධම්මානං උප්පත්තිකො”ති වුත්තං. විහතාති අබ්භාහතා. “පුරිමපුරිමපච්චයවසෙනා”ති ඉමිනා අවිච්ඡේදවසෙන පවත්තමානං උච්ඡේදදිට්ඨිතිවත්තකං හෙතුඵලපබන්ධං දස්සෙති. තෙනාහ “කුතො උච්ඡේදො”ති. උච්ඡේදාභාවකථනෙනෙව චෙත්ථ උච්ඡේදවාදස්සාපි අභාවං දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං.

තස්සා තස්සා පච්චයසාමග්ගියාති තස්මිං තස්මිං හෙතුපච්චයසමවායෙ. සන්තතිං අවිච්ඡින්නදිත්ථාති හෙතුඵලපබන්ධසඬබ්බතස්ස සන්තානස්ස අවිච්ඡින්නදනෙන. තෙසං තෙසං පච්චයුප්පන්නධම්මානං සම්භවතො උප්පජ්ජනතො සස්සතච්ඡේදසඬබ්බතං අන්තද්වයං අනුපග්ගම්ම යථාසකං පච්චයෙහි අනුරූපඵලුප්පත්ති ඉධ මජ්ඣිමපටිපදාති අධිප්පෙතා. කම්මවට්ටස්ස, විපාකවට්ටස්ස ව හින්තසභාවත්තා, හින්තකාලත්තා ව සො කරොති සො පටිසංචෙදෙතිති වාදප්පහානං. කුසලාකුසලක්ඛන්ධප්පවත්තියඤ්ඤි කාරකවොහාරො, විපාකක්ඛන්ධපවත්තියං වෙදකවොහාරොති. යස්මිං සන්තානෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තත්ථෙව තස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො අඤ්ඤො කරොති අඤ්ඤො පටිසංචෙදෙතිති වාදප්පහානං. න හි කතස්ස විනාසො, අකතස්ස වා අබ්භාගමො අත්ථි. “ඉත්ථි, පුරිසා”ති වොහාරෙන

ජනපදනිරුත්ති. තත්ථ යස්මා පණ්ඩිතාපි ලොකෙ “පඤ්චක්ඛන්ධෙ ආනෙතු, නාමරූපං ආගච්ඡතු”ති අවත්වා ඉත්ථී, පුරිසොත්තෙව වොහරන්ති, තස්මා “ඉත්ථී ඵවායං, පුරිසො ඵවායන්ති අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකානං හොති අහිනිවෙසො. විද්දසුනො පන පටිච්චසමුප්පාදං ජානන්තස්ස තථා තථා පවත්තමානෙ ධම්මෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තතො තත්ථ පරමත්ථතො න අහිනිවෙසොති ආහ “ජනපදනිරුත්තියා අනහිනිවෙසො”ති. සමඤ්ඤායාති ලොකසමඤ්ඤාය. අනතිධාවනන්ති අනතික්කමනං. “සත්තො”ති හි චුත්තෙ “කො ඵත්ථ සත්තො, කිං රූපං, උදාහු වෙදනාදයො”ති විභාගං අකත්වා ලොකසමඤ්ඤාවසෙනෙව ලොකියෙහි විය ලොකියො අත්ථො සමඤ්ඤං අවිලඬ්ඝන්තෙන වොහරිතබ්බො.

අපරො නයො – පච්චෙතුමරහතීති පටිච්චො. යො හි නං පච්චෙති අහිසමෙති, තස්ස අච්චන්තමෙව දුක්ඛවූපසමාය සංවත්තති. සම්මා, සහ ව උප්පාදෙතීති සමුප්පාදො. පච්චයධම්මො හි අත්තතො ඵලං උප්පාදෙන්තො සම්පුණ්ණමෙව උප්පාදෙති, න විකලං. යෙ ව ධම්මෙ උප්පාදෙති, තෙ සබ්බෙ සහෙව උප්පාදෙති, න ඵකෙකං. ඉති පටිච්චො ව සො සමුප්පාදො වාති පටිච්චසමුප්පාදො. අථ වා පටිච්ච පටිමුඛං ඉත්වා කාරණසාමග්ගිං අප්පටික්ඛිපිත්වා සහිතෙ උප්පාදෙතීති පටිච්චසමුප්පාදො. පටිමුඛගමනඤ්ච පච්චයස්ස කාරණසාමග්ගියා අඬ්ගහාවෙන ඵලස්ස උප්පාදනමෙව. අප්පටික්ඛිපිත්වාති ව න විනා තාය කාරණසාමග්ගියා, අඬ්ගහාවං අගන්ත්වා සයමෙව න උප්පාදෙතීති අත්ථො. එතෙන කාරණබහුතා දස්සිතා, “සහිතෙ”ති ඉමිනා පච්චයුප්පන්තධම්මබහුතා. උභයෙනාපි “ඵකං න ඵකතො”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.617) පරතො වූච්චමානො සාසනනායො දීපිතො හොති.

අථ වා පටිච්ච පච්චෙතබ්බං පච්චයං පටිගන්ත්වා න විනා තෙන සම්බන්ධස්ස උප්පාදො පටිච්චසමුප්පාදො (උදා. අට්ඨ. 1). පටිච්චසමුප්පාදොති චෙත්ථ සමුප්පාදප්පධානවචනවිඤ්ඤෙයො සසත්තිකො හෙතුති වෙදිතබ්බො. තත්ථ “පටිච්චා”ති චුත්තෙ කිං පටිච්චාති වත්තබ්බන්ති ආහ “පච්චෙතබ්බ”න්ති. සො ව පච්චයධම්මොති කත්වා චුත්තං “පච්චය”න්ති. ඉදානි පටිච්චසද්දස්ස අත්ථමාහ “පටිගන්ත්වා”ති. කාරණස්ස සහාවෙන තප්පටිලාභගතියා පත්වා. කථං න විනා තෙන? සති ඵව තස්මිං, තස්ස ව ඵලස්ස උප්පාදතො ඵව, න අඤ්ඤථා. අසති, නිරොධතො වාති අයං පච්චයට්ඨිති පටිච්චසද්දස්ස අත්ථො. තෙනායං පටිච්චසද්දො යථා “ඉමස්මිං සති ඉමස්සුප්පාදො”ති එතෙ සද්දා භූමිමනිස්සක්කවචනජොතනීයෙන ඉදං-සද්දවචනීයස්ස හෙතුමතො හෙතුආයත්තභාවෙන භාවුප්පාදුත්තරකිරියාපෙක්ඛෙන යායස්ස තදායත්තතා, තාය සමත්ථතාය හෙතුං වදන්ති, ඵවං ගන්ත්වා-සද්දන්තරවචනීයෙන තංවිඤ්ඤෙයාස්සෙව පච්චයනකිරියාකත්තුහෙතුමතො හෙතුපච්චයනෙන හෙතුආයත්තභාවෙන සමුප්පාදුත්තරකිරියාපෙක්ඛෙන යායස්ස තදායත්තතා,

තාය සමත්ථතාය හෙතුමාහ. එවඤ්ච කත්වා “අවිජ්ජා පටිච්ච, සඬ්ඛාරා පටිච්චසමුප්පන්නා” තිආදි (පටි. ම. 1.46) සඬ්ඛාරපිටකෙ වුත්තං. සමත්ථතා වෙත්ථ නිදානාදිභාවො. සො ච තදවිනාභාවිඵලං පති සත්වමෙව. සම්බන්ධස්සාති ච සංයොජනානුරූපතාවසෙන ඡාතිආදිනා සම්බන්ධස්ස ජරාමරණාදිපච්චයුප්පන්නස්ස. උප්පාදොති උප්පජ්ජනං. යදි එවං කථං පටිච්චසද්දප්පයොගො, නනු සමානකත්තුකානං පුබ්බකාලෙ ඊදිසො සද්දප්පයොගොති? “භුත්වා ගච්ඡති, කසිත්වා වපතී” තිආදියු සච්චමෙතං, තං පන යෙභුයාවසෙන දට්ඨබ්බං සමානාපරකාලෙ, අසමානකත්තුකෙ ච දස්සනතො. සමානකාලෙ තාව –

“අත්ඨකාරං නිහන්ත්වාන, උදිතායං දිවාකරො;
වණ්ණපඤ්ඤාවභාසෙහි, ඔභාසෙත්වා සමුග්ගතො” ති. –

උදාහරණං. කෙච් පන “මුඛං ඛ්‍යාදාය සයති, අක්ඛිති පරිවත්තෙත්වා පස්සති” ති උදාහරන්ති. අපරෙ “නිසජ්ජ අධිතෙ, යත්වා කථෙති” ති.

තත්ථ ඛ්‍යාදානපරිවත්තනුත්තරකාලභාවිසයනදස්සනකිරියාපෙක්ඛා පුබ්බුත්තරකාලතා අත්ථී, සා ච හෙදානුපලක්ඛණා කෙහිවි න ලක්ඛියති. “නිසජ්ජ අධිතෙ, යත්වා කථෙති” ති ච සමානකාලතායපි අජ්ඣෙතකථනෙහි පුබ්බෙපි නිසජ්ජට්ඨානාති හොන්තීති සක්කා පුබ්බුත්තරකාලතා සම්භාවෙතුං, තස්මා පුරිමානියෙව උදාහරණාති යුත්තාති. උදයසමකාලමෙව හි තන්තිවත්තනියනිවත්තනන්ති. අපරකාලෙ “ද්වාරමාවරිත්වා පවිසති, ආවරිත්වා නික්ඛමති” ති. කෙච් පන “ඬක්කච්ච පතීතො දණ්ඨො” ති උදාහරන්ති. අභිසාතභූතසහජාතාය පන අභිසාතජසද්දස්ස සමානකාලතා එත්ථ ලබ්භති, තස්මා ඉධාපි පුරිමානියෙව උදාහරණාති යුත්තාති. පුරිමතාවචනිච්ඡාවසෙනෙව පන ලක්ඛණහෙතුකිරියානං ලක්ඛණහෙතුභාවචනිච්ඡාති ලක්ඛණභාවතො පුරිමකාලො ඉච්චෙව “නිහන්ත්වානා” ති සද්දසිද්ධි ඉච්ඡිතා, එවඤ්ච පච්චයනකිරියා සමුප්පජ්ජනකිරියාය පුරිමිකාවාති පටිච්ච-සද්දසිද්ධි. තත්ථ යුත්තං පච්චක්ඛතො කත්තුදස්සනතො. ඉධ පන තදභාවතො න යුත්තන්ති වෙ? නායං දොසො. ඉධාපි අනුමානතො සිද්ධො. ජරාමරණාදිකො කත්තා අත්ථෙව “ඤ්ඤා කිරියතො වය” ත්ති එවමාදිපයොගදස්සනතො අවස්සං අනුමියමානෙන කත්තුනා ඊදිසො සද්දප්පයොගො ඉච්ඡිතබ්බො. අසමානෙ පන කත්තරි “පිසාවං දිස්වා භයං හොති, පඤ්ඤාය වස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛිණා හොන්ති” ති (ම. නි. 1.271; 2.182; පු. ප. 204) එවමාදි වෙදිතබ්බං. යථා ච තත්ථ පිසාවදස්සනාදිපුරිසඛ්‍යාපාරො, එවමිධාපි පච්චයනං පච්චයඛ්‍යාපාරො අත්තතො ඵලප්පාදනං, තඤ්ච සත්ථං සමුප්පාදොවාති “පච්චයෙ සති, පච්චයස්ස උප්පාදා” ති පච්චයනස්ස සමුප්පාදහෙතුතාය ගමකො සමානස්ස කත්තු අභාවෙපි පටිච්ච-සද්දො සිද්ධොති

වෙදිතබ්බො. යදි පටිච්චසම්බන්ධස්ස උප්පාදො පටිච්චසමුප්පාදො, කථං පච්චයො පටිච්චසමුප්පාදොති? හෙට්ඨා විචාරිතොවායමත්ථො. අපිච යොයං සමුප්පාද-සද්දවිභාවිතානං පච්චයුප්පන්නානං පටිච්චසද්දවිභාවිතො සසත්තිකො හෙතු අධිජ්ජෙතො, තස්ස සමුප්පාදාභිමුක්තාය පධානච්චනවිඤ්ඤායාසභාවත්තා තථා වුත්තොති.

කිං පන කාරණං සමුප්පාදපධානෙන චචනෙන සමුප්පාදස්ස හෙතු වෙදිතබ්බො, න පන සහෙතුකො සමුප්පාදො එවාති? වුවචනෙ – දිට්ඨස්ස දුක්ඛස්ස යො පච්චයො පච්චයනිද්දෙසෙන තස්ස විභාවිතත්තා. කථං? යථාහ –

“ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පරිච්චිමංසමානො පරිච්චිමංසති ‘යං ඛො ඉදං අනෙකවිධං නානප්පකාරකං දුක්ඛං ලොකෙ උප්පජ්ජති ජරාමරණං, ඉදං නු ඛො දුක්ඛං කිං නිදානං කිං සමුදයං කිං ජාතිකං කිං පහවං, කිස්මිං සති ජරාමරණං හොති, කිස්මිං අසති ජරාමරණං න හොති’ති. සො පරිච්චිමංසමානො එවං පජානාති ‘යං ඛො ඉදං...පෙ.... ඉදං ඛො දුක්ඛං ජාතිනිදානං’”මිච්චාදිනා (සං. නි. 2.51) –

දිට්ඨස්ස දුක්ඛස්ස නිදානං පරිච්චිමංසසුත්තෙ වුත්තං. තං පජානනඤ්ච නිදානමපි විඤ්ඤාතබ්බන්ති. යථා වාහ –

“පුබ්බෙ මෙ, භික්ඛවෙ, සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධස්ස බොධිසත්තස්සෙව සතො එතදහොසි ‘කිච්ඡං චතායං ලොකො ආපන්නො ජායති ච ජීයති ච මීයති ච චචති ච උප්පජ්ජති ච, අථ ච පනිමස්ස දුක්ඛස්ස නිස්සරණං නප්පජානාති ජරාමරණස්ස. කුදාස්සු නාම ඉමස්ස දුක්ඛස්ස නිස්සරණං පඤ්ඤායිස්සති ජරාමරණස්සා’ති...පෙ.... තස්ස මය්හං, භික්ඛවෙ, යොනිසො මනසිකාරා අහු පඤ්ඤාය අභිසමයො ‘ජාතියා ඛො සති ජරාමරණං හොති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං’”න්ති (සං. නි. 2.10) –

ආදිනා දිට්ඨස්ස දුක්ඛස්ස පච්චයවිමංසාභිසමයා වුත්තා. පච්චයො හි ඤාතබ්බො. තදභිසමයායත්තඤ්ච දුක්ඛනිස්සරණපජානනන්ති යො ච ඤාතබ්බො, සො පවෙදෙතබ්බොති පටිච්චසමුප්පාදසද්දො යං යදිදං සමුප්පාදසද්දවිභාවිතං දිට්ඨං දුක්ඛං, තං පච්චයං පටිච්චෙව, න අඤ්ඤාතාති එවං පච්චයවිභාවනත්ථං වුවචති. භවති හි ඤාතුං, පවෙදෙතුඤ්ච ඉච්ඡිතභාවෙන පධානස්සාපි කෙනචි විසෙසෙන ඤාතබ්බතාය අප්පධානභාවෙන නිද්දෙසො යථා “කො සොතාපන්නො, යස්ස තිණි සංයොජනානි පභීනානි. කො දෙවදත්තො, යස්ස උච්චතරානි ගෙහානී”ති, එවමිධාපි පච්චයපච්චයනපවෙදනට්ඨෙන නිද්දෙසෙ සත්තිවිසෙසෙන අත්තනො එලෙන පච්චනීයතාය ඤාතබ්බභාවෙන “පටිච්චා”ති පරියායෙන පච්චයො වුත්තො.

යො වායං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”තිආදිකො නිද්දෙසො, යො ච සකලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස මූලතො පට්ඨාය පච්චයානං පවෙදනාය නිද්දිට්ඨොති පරියොසානෙනි “එවමෙනස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති”ති එවං-සද්දෙන සමුග්ගාතං දුක්ඛං දස්සෙත්වා තස්ස යථාචුත්තෙ පච්චයෙ තංසමුදයාහිමුඛෙ කත්වා නිගමිතා පච්චයා. පටිපදාසුත්තෙනි (සං. නි. 2.3) “අවිජ්ජාපච්චයා...පෙ.... සමුදයො හොති”ති වත්වා “අයං චූච්චති, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාපටිපදා”ති චුත්තං. න ච පටිච්චසමුප්පන්නභාවෙන ගහිතං දුක්ඛං මිච්ඡාපටිපදං, අථ ඛො දුක්ඛසමුදයභූතා පච්චයාති. යථා ච “පඤ්චඛිගිකො සම්මාසමාධි (දී. නි. 3.335), පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි”ති (දී. නි. 3.355) අඛිගඤ්ඤාණපටිවෙදනත්ථත්තා දෙසනාය සම්මාසමාධිපදානෙනි සද්දෙනි අඛිගඤ්ඤාණපටිවෙදනං කතං, එවමිධාපි සමුප්පාදපදානෙන සද්දෙන පච්චයපටිවෙදනං කතන්ති වෙදිතඛිඛං.

581. යා පනායං තන්තීති සම්බන්ධො. නික්ඛිත්තාති ය්පිතා, දෙසිතාති අත්ථො. යථාධිජ්ජෙතස්ස අත්ථස්ස තනනතො තන්ති, ගන්ථො. “කිං වාදී, භන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො”ති පුච්ඡිතෙන “විහජ්ජවාදී, මහාරාජා”ති (පාරා. අට්ඨ. 1. තතියසඬ්ඛිතිකථා; කථා. අට්ඨ. නිදානකථා) මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන චුත්තත්තා සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විහජ්ජවාදිනො. තෙ හි සත්ථාරා වෙනයිකාදිභාවං විහජ්ජ චුත්තං අනුවදන්ති, සොමනස්සාදීනං, විචරාදීනඤ්ච සෙවිතඛිඛාසෙවිතඛිඛභාවං. සස්සතුච්ඡෙදවාදෙ වා විහජ්ජ වදන්ති. “සස්සතො අත්තා ච ලොකො වා”තිආදීනං (දී. නි. 1.31) ය්පනීයානං ය්පනතො, රාගාදික්ඛයස්ස සස්සතස්ස, රාගාදිකායදුච්චරිතාදිඋච්ඡෙදස්ස ච වචනතො, න පන එකංසබ්බාකරණියාදිකෙ තයො පඤ්ඤෙ අපනෙත්වා විහජ්ජබ්බාකරණියමෙව වදන්ති. විහජ්ජවාදීනං මණ්ඩලං සමුහො විහජ්ජවාදිමණ්ඩලං. විහජ්ජවාදිනො වා භගවතො පරිසා විහජ්ජවාදිමණ්ඩලන්තිපි වදන්ති, විහජ්ජ වා සස්සතුච්ඡෙදෙ උහො අත්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමපටිපදාභූතස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනතො භගවා, තදනුවාදතො තස්ස සාවකා ච විහජ්ජවාදිනොති. සෙසං පුරිමසදිසං.

ඔතරිත්වාති ඔගාහෙත්වා, විහජ්ජවාදී හුත්වාති අත්ථො. න හි සයං අවිහජ්ජවාදී සමානො විහජ්ජවාදීනං අන්තරෙ යානමත්තෙන විහජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතිණ්ණො නාම හොති. ආචරියෙහි අචුත්තවිපරිතත්ථදීපනෙන තෙ නඅඛිභවික්ඛන්තෙන. අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසඬ්ඛාරානම්පි හෙතු පච්චයො හොතීති වදන්තො, කථාවත්ථුම්හි පටික්ඛිත්තෙ පුග්ගලවාදාදිකෙ ච වදන්තො සකසමයං වොක්කමති නාම, තථා අවොක්කමන්තෙන. පරසමයං දොසාරොපනබ්බාපාරවිරහෙන අනායුහන්තෙන. “ඉදම්පි සුත්තං ගහෙතඛිඛ”න්ති පරසමයං අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති කෙචි වදන්ති. “තථාහං

භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ’න්තිආදීනි (ම. නි. 1.396) වදන්තො සුත්තං පටිබාහති නාම, තථා අපටිබාහන්තෙන. “තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා යෙමෙ අන්තරාසිකා ධම්මා චුත්තා භගවතා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායාය (ම. නි. 1.234; පාචි. 417, 418), සුපිනන්තෙ කතො විතික්කමො ආපත්තිකරො හොති”ති ච එවමාදිං වදන්තො විනයං පටිලොමෙති නාම, තඛ්ඛිපරියායෙන තං අනුලොමෙත්තෙන. පටිලොමෙත්තො හි කම්මන්තරං හින්දන්තො, ධම්මතඤ්ච විලොමෙත්තො කුතො කිලෙසවිනයං අනුලොමෙති. සුත්තෙ (දී. නි. 2.187 ආදයො; අ. නි. 4.180) චුත්තෙ චත්තාරො මහාපදෙසෙ, අට්ඨකථායඤ්ච චුත්තෙ සුත්තසුත්තානුලොමආචරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙ ඔලොකෙත්තෙන. තදොලොකනෙන හි සුත්තෙ, විනයෙ ච සන්තිට්ඨති නාතිධාවති.

ධම්මන්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං. අත්ථන්ති තදත්ථං. හෙතු, හෙතුඵලානි චා අයමෙත්ථ හෙතු ධම්මො, ඉදමෙත්ථ හෙතුඵලං අත්ථොති. ධම්මන්ති චා ධම්මතං. යථා එකෙ “උප්පාදා චා තථාගතානං අනුප්පාදා චා තථාගතානං ධීතාව සා ධාතු”ති (සං. නි. 2.20) සුත්තපදස්ස අත්ථං මිච්ඡා ගාහෙන්තා “නිච්චො පටිච්චසමුප්පාදො”ති පච්චයාකාරධම්මං මිච්ඡා දීපෙන්ති, එවං අදීපෙන්වා හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව අත්තනො ඵලං පති කාරණස්ස වචන්ථිතසභාවං දීපෙන්තෙන. යථා ච එකෙ “අනිරොධං අනුප්පාද’න්තිආදීනා පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථං මිච්ඡා ගාහෙන්ති, එවං ගාහෙ අකත්වා චුත්තනයෙනෙව අවිපරීතං අත්ථං සඬගාහෙන්තෙන. “දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජා”ති චුත්තමත්ථං පරිවත්තෙන්වා පුන “පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං”න්තිආදීහි (ධ. ස. 1067) අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන. “සඬබාරා ඉමිනා පරියායෙන භවොති චුච්චන්ති, තණ්හා ඉමිනා පරියායෙන උපාදාන’න්තිආදීනා නිද්දිසන්තෙනාති ච වදන්ති. පකතියාති යථාචුත්තවිධානං අනාමසිත්වා කෙවලමෙව.

සච්චන්ති වතුසච්චං. සත්තොති සත්තසුඤ්ඤතාති වදන්ති, සත්තසුඤ්ඤසු පන සඬබාරෙසු සත්තවොහාරො, සත්තත්ථකිච්චසිද්ධි ව. පච්චයාකාරමෙව වාති පච්චයාකාරො ඵව ච, ම-කාරො පදසන්ධිකරො. පච්චයධම්මානං අත්තනොයෙව ඵලස්ස පච්චයභාවො පටිච්චසමුප්පාදොති අත්ථො.

තස්මාති චුත්තනයෙන අත්ථවණ්ණනාය කාතඛ්ඛන්තා, දුක්කරන්තා ච පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමිති යත්ථ ධීතස්ස වණ්ණනා සුකරා හොති, තස්සා පතිට්ඨාභූතං තං නයං අත්තනොයෙව ඤාණබලෙන නාධිගච්ඡාමිති අත්ථො. නිස්සයං පන ආවික්ඛන්තො “සාසනං පනිද”න්තිආදිමාහ. ඉධ සාසනන්ති පාළිධම්මමාහ, පටිච්චසමුප්පාදමෙව වා. සො හි අනුලොමපටිලොමාදිනානාදෙසනානයපටිමණ්ඩිතො අබ්බොවජිත්තො

අජ්ජාපි පවත්තතීති නිස්සයො හොති. තදට්ඨකථාසඬ්ඛාතො ච පුබ්බාවරියමග්ගො. “තං සුණාථ සමාහිතා”ති ආදර්ශනෙන, උස්සාහනෙ ච කිං පයොජනන්ති වෙ, තං දස්සෙන්තො ආහ “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදි. අට්ඨි කත්වාති අත්ථං කත්වා. යථා වා න නස්සති, එවං අට්ඨිගතං විය කරොන්තො අට්ඨිං කත්වා. පුබ්බකාලතො අපරකාලෙ භවං පුබ්බාපරියං. විසෙසන්ති පට්ඨාරම්භතො පහති බණ්ණෙ බණ්ණෙ ඤාණවිසෙසං, කිලෙසක්ඛයවිසෙසඤ්ච ලහතීති අත්ථො.

582. දෙසනාහෙදතොති දෙසනාවිසෙසතො. අත්ථතො, ලක්ඛණාදිතො, එකවිධාදිතො ච අත්ථලක්ඛණකවිධාදිතො. අඬ්ගානඤ්ච වචත්ථානාති අවිජ්ජාදිනං ද්වාදසන්තං අඬ්ගානං වචත්ථානදස්සනතො.

කම්මවිපාකකිලෙසවට්ඨානං මූලකාරණත්තා, ආදිතො චුත්තත්තා ච අවිජ්ජා පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලං. තත්ථ වල්ලියා මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පහති වල්ලිහරණං විය පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පහති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාති උපමාසංසන්දනා න කාතබ්බා. න හි භගවතො ඉදමෙව දිට්ඨං, ඉදං අදිට්ඨන්ති විහජනීයං අත්ථි සබ්බස්ස දිට්ඨත්තා. මූලතො පහති පන වල්ලිහරණං විය මූලතො පහති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා කතාති ඉදමෙත්ථ සාමඤ්ඤං අධිජ්ජෙනං, බොධනෙය්‍යාජ්ඣාසයවසෙන වා බොධෙතබ්බහාවෙන මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤං යොජෙතබ්බං.

තස්සාති –

“ස බො සො, හික්ඛවෙ, කුමාරො චුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමජ්ජිතො...පෙ.... රජනීයෙහි. සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අජ්ජියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසති ච විහරති පරිත්තචෙතසො, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නජ්ජජානාති, යත්ථස්ස තෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති. සො එවං අනුරොධවිරොධං සමාපන්තො යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං වෙදනං අහිනන්දති අහිවදති, අජ්ඣෙකාසාය තිට්ඨතී”ති (ම. නි. 1.408) –

එවං චුත්තස්ස. එවං සොතද්වාරාදිසුපි. තස්ස අහිනන්දතොති සජ්ජිතිකතණ්ණාය අහිමුඛහාවෙන නන්දතො. අහිවදතොති “අහො සුඛං, අහො සුඛං”න්ති වච්චෙදකරණපවත්තාය බලවතණ්ණාය “අහං, මම”ති අහිවදතො. තතො බලවතියා මොචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යාය අජ්ඣෙකාසාය තිට්ඨතො. තතොපි බලවතී පන උපාදානභූතා තණ්හා නන්දී. එත්ථ ච අහිනන්දනාදිනා තණ්හා

වුත්තා, නන්දිවචනෙන තප්පච්චයං උපාදානං චතුබ්බිධම්පි
නන්දිතාතද්විජ්ජයොගතාහි, තණ්හාදිට්ඨාහිනන්දනභාවෙහි චාති වෙදිතබ්බං.

ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්තිආදිකඤ්ච තත්ථෙව මහාතණ්හාසඬ්ඛයසුත්තෙ
වුත්තං.

විපාකවට්ටභූතෙ පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදිකෙ කම්මසමුට්ඨානඤ්ච ඔජං
සන්ධාය “චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා”තිආදි වුත්තං. වට්ටුපට්ඨිකා පන
ඉතරෙපි ආහාරා තණ්හාපහවෙ තස්මිං අවිජ්ජමානෙ න විජ්ජන්තිති
“තණ්හානිදානා”ති චත්තුං වට්ටන්ති.

583. තතො තතොති චතුබ්බිධාසු දෙසනාසු තතො තතො දෙසනතො.
ඤායජ්ජට්ඨෙධාය සංචත්තතිති ඤායොති මග්ගො, සො ඵව වා
පටිච්චසමුප්පාදො “අරියො චස්ස ඤායො පඤ්ඤාය සුදිට්ඨො භොති”ති (සං.
නි. 2.41; 5.1024) වචනතො. සයමෙව හි සො සමන්තභද්දකත්තා තථා තථා
පටිච්චස්සිතබ්බත්තා තාය තාය දෙසනාය අත්තනො පට්ඨෙධාය සංචත්තති.
චතුබ්බිධගම්භිරභාවජ්ජත්තියාති මම්මත්ථදෙසනාපට්ඨෙධගම්භිරෙසු
පතිට්ඨාධිගමනෙන පතිට්ඨිතත්තාති අත්ථො.

සමන්තභද්දකතා, දෙසනාවිලාසජ්ජත්ති ව චතුත්තම්පි දෙසනානං සමානං
කාරණන්ති විසෙසකාරණං චත්තුකාමො ආහ “විසෙසතො”ති. අස්සාති අස්ස
භගවතො දෙසනා, අස්ස වා පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනාති යොජෙතබ්බං.
පවත්තිකාරණවිභාගො අවිභත්තසභාවා අවිජ්ජාදයොව, කාරණන්ති වා
ගහිතානං පකතිආදීනං, අවිජ්ජාදීනඤ්ච අකාරණතා, කාරණතා ව. තත්ථ
සම්මුල්භා කෙචි අකාරණං කාරණන්ති ගණ්හන්ති, කෙචි න කිඤ්චි කාරණං
බුජ්ඣන්තිති තෙසං යථාසකෙහි අනුරූපෙහි කාරණෙහි
සඬ්ඛාරාදිපවත්තිසන්දස්සනත්ථං, සංසාරජ්ජවත්තිසන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො.
පවත්තිආදීනවපට්ච්ඡාදිකා අවිජ්ජා ආදි, තතො සඬ්ඛාරා උප්පජ්ජන්ති, තතො
විඤ්ඤාණන්ති ඵවං පවත්තියා උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථං,
ගබ්භසෙය්‍යකාදිවසෙන වා තත්ථ තත්ථ භවෙ අත්තභාවස්ස
උප්පජ්ජනානුපුබ්බිසන්දස්සනත්ථඤ්ච අනුලොමදෙසනා පවත්තාති. ඉතරාසං
තදත්ථතාසම්භවෙපි න තාසං තදත්ථමෙව පවත්ති අත්ථන්තරසබ්භාවතො. අයං
පන තදත්ථා ඵවාති ඵතිස්සා තදත්ථතා වුත්තා.

අනුච්චෙකයතො යො සම්බොධිතො පුබ්බභාගෙ
තංතංපච්චයුජ්ජන්තාවබොධසඬ්ඛාතො පුබ්බභාගපට්ඨෙධො පවත්තො,
තදනුසාරෙන තදනුගමෙන ජරාමරණාදිකස්ස ජාතිආදිකාරණං යං අධිගතං,
තස්ස සන්දස්සනත්ථං අයං පට්චෙකමදෙසනා පවත්තා. අනුච්චෙකයතො

පටිලොමදෙසනා පවත්තාති වා සම්බන්ධො. දෙසෙන්නොපි හි භගවා කිව්ණපන්නං ලොකං අනුච්චලොකෙත්වා පුබ්බභාග...පෙ.... සන්දස්සනත්ථං දෙසෙසීති. ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා, සඬ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතද්ධාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙනාහ “යාව අතීතං අද්ධානං අතීහරිත්වා”ති. ආහාරා වා තණ්හාය පහාවෙනබ්බා අනාගතො අද්ධා, තණ්හාදයො පච්චුප්පන්නො, සඬ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතොති. පච්චක්ඛං පන ඵලං දස්සෙත්වා තන්තිදානදස්සනවසෙන ඵලකාරණපරම්පරදස්සනං යුජ්ජතීති ආහාරා පුරිමතණ්හාය උජ්ජාදිතා පච්චුප්පන්නො අද්ධා, තණ්හාදයො අතීතො, සඬ්ඛාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථං චුත්තොති. යාව අතීතද්ධානන්ති යාව අතීතතරං අද්ධානන්ති අත්ථො යුත්තොති. ආයතිං පුනබ්බවාහිනිබ්බත්තිආහාරකා වා චත්තාරො ආහාරා “ආහාරෙතීතාහං න වදාමි...පෙ.... ඵවං පන මං අවදන්තං යො ඵවං පුච්ඡෙය්‍ය ‘කිස්ස නු බො, හන්තෙ, විඤ්ඤාණාහාරො’ති, එස කල්ලො පඤ්ඤො, තත්‍ර කල්ලං වෙය්‍යාකරණං, විඤ්ඤාණාහාරො ආයතිං පුනබ්බවාහිනිබ්බත්තියා”ති (සං. නි. 2.12) වචනතො, තංසම්පයුත්තත්තා ඵස්සවෙනනානං, තප්පවත්තිහෙතුත්තා ව කබලීකාරාහාරස්ස. තෙන හි උපත්ථම්හිතරූපකායස්ස, තඤ්ච ඉච්ඡන්තස්ස කාමවිඤ්ඤාණායුහනං හොති. හොජනඤ්ඤි සද්ධාදීනං, රාගාදීනඤ්ච උපනිස්සයොති චුත්තං. තස්මා තෙ කම්මවට්ටසඬ්ගහිතා ආහාරා පච්චුප්පන්නො අද්ධාති ඉමස්මිං පරියායෙ පුරිමොයෙව අත්ථො යුත්තො.

අතීතද්ධතො පභුති “ඉති බො, හික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”තිආදිනා (සං. නි. 2.2) අතීතෙ, තතො පරඤ්ච හෙතුඵලපටිපාටිං පච්චක්ඛන්තානං ආහාරානං නිදානදස්සනවසෙන ආරොහිත්වා නිවත්තනෙන විනා අබුජ්ඣන්තානං තංසන්දස්සනත්ථං සා අයං දෙසනා පවත්තාති අත්ථො. අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභුතීති අනාගතස්ස භවස්ස හෙතුභූතානං ධම්මානං උජ්ජත්තිතො පට්ඨාය. අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථන්ති අනාගතද්ධුතො අප්පටිවිජ්ඣන්තානං අපස්සන්තානං පච්චක්ඛං පච්චුප්පන්නං හෙතුං දස්සෙත්වා හෙතුඵලපරම්පරාය තස්ස සන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො. ඵත්ථ ව ආදිතො පට්ඨාය යාව පරියොසානා, පරියොසානතො ව පට්ඨාය යාව ආදි පවත්තා දෙසනා ද්වාදසඬ්ගා, තතො ඵව තිසන්ධි වතුසඬ්ඛෙපා. මජ්ඣිකානිකා පට්ඨාය යාව ආදි පවත්තා දෙසනා අට්ඨකඬ්ගා ද්විසන්ධි තිසඬ්ඛෙපා. මජ්ඣිකානිකා පන පට්ඨාය යාව පරියොසානා පවත්තා දෙසනා ඡළඬ්ගා ද්විසන්ධි තිසඬ්ඛෙපා. “සංයොජනියෙසු, හික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො විහරතො තණ්හා පවඬ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්තිආදිනා (සං. නි. 2.53, 57) මජ්ඣිකානිකා පට්ඨාය යාව පරියොසානා පවත්තා දෙසනා එකසන්ධි ද්විසඬ්ඛෙපා. ඵවං අයං අනෙකඬ්ගා ඵව පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා ආගතා. එකඬ්ගවසෙනාපි ව පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා ලබ්භතෙව. යථාහ -

“තත්‍ර, භික්ඛවෙ, සුතවා අරියසාවකො පටිච්චසමුප්පාදංයෙව සාධුකං යොනියො මනසි කරොති ‘ඉති ඉමස්මිං සති ඉදං භොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති. ඉමස්මිං අසති ඉදං න භොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති’ති. සුඛවෙදනියං, භික්ඛවෙ, එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛවෙදනා”ති (සං. නි. 2.62) –

ආදි. එත්ථ හි “එස්සපච්චයා”ති එත්තකො එව පටිච්චසමුප්පාදො චුත්තො. තෙනෙනං විඤ්ඤායති “එකභිගපටිච්චසමුප්පාදො”ති.

තත්ථ ඉමස්මිං සති ඉදං භොතීති ඉමස්මිං අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයෙ සති ඉදං සඬබාරාදිකං ඵලං භොති. ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජතීති ඉමස්ස අවිජ්ජාදිකස්ස පච්චයස්ස උප්පාදා ඉදං සඬබාරාදිකං ඵලං උප්පජ්ජතීති අත්ථො. ඉමස්මිං අසති ඉදං න භොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතීති අවිජ්ජාදීනං අභාවෙ සඬබාරාදීනං අභාවස්ස, අවිජ්ජාදීනං නිරොධා සඬබාරාදීනං නිරොධස්ස ච වචනෙන පුරිමස්මිං පච්චයලක්ඛණෙ නියමො දස්සිතො භොති “ඉමස්මිං සති එව, න අසති, ඉමස්ස උප්පාදා එව, න නිරොධා”ති. තෙනෙනං ලක්ඛණං අත්තොගධනියමං ඉධ පටිච්චසමුප්පාදස්ස චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

නිරොධොති ච අවිජ්ජාදීනං විරාගාධිගමෙන ආයතිං අනුප්පාදො අප්පවත්ති. තථා හි චුත්තං “අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා”තිආදි (මහාව. 1; උදා. 3). නිරොධවිරොධී ච උප්පාදො, යෙන සො උප්පාදවිරොධිභාවෙන චුත්තො “ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති”ති, තෙනෙනං දස්සෙති “අනිරොධො උප්පාදො නාම, සො වෙත්ථ අත්ථිභාවොතිපි චුච්චති”ති. “ඉමස්මිං සති ඉදං භොතී”ති ඉදමෙව හි ලක්ඛණං පරියායන්තරෙන “ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති”ති වදන්තෙන පරෙන පුරිමං විසෙසිතං භොති, තස්මා න ධර්මානතංයෙව සන්ධාය “ඉමස්මිං සති”ති චුත්තං, අථ ඛො මග්ගෙන අනිරුද්ධභාවඤ්ඤාති විඤ්ඤායති. යස්මා ච “ඉමස්මිං අසති ඉදං න භොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති”ති (උදා. 2) ද්විධාපි උද්දිට්ඨලක්ඛණස්ස නිරොධස්ස නිද්දෙසං වදන්තෙන “අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා සඬබාරනිරොධො”තිආදිනා (මහාව. 1; උදා. 3) නිරොධො එව චුත්තො, තස්මා නත්ථිභාවොපි නිරොධො එවාති නත්ථිභාවවිරුද්ධො අත්ථිභාවො අනිරොධොති දස්සිතං භොති. තෙන අනිරොධසඬබාතෙන අත්ථිභාවෙන උප්පාදං විසෙසෙති. තතො න ඉධ අත්තලාභමත්තං උප්පාදොති අධිප්පෙතො, අථ ඛො අනිරොධසඬබාතො අත්ථිභාවො වාති අයමත්ථො විභාවිතොති එවමෙන ලක්ඛණද්වයවචනං අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන සාත්ථකන්ති වෙදිතබ්බං.

කො පනායං අනිරොධො නාම, යො අත්ථිභාවො, උප්පාදොති ච වුව්චති? අප්පභීතභාවො, අනිබ්බත්තිතඵලතාප්පභීතාරහතාහි ඵලප්පාදනාරහතා ච. යෙ තෙහි පහතබ්බා අකුසලා ධම්මා, තෙසං අරියමග්ගෙන අසමුග්ගාතිතභාවො, යෙ පන න පහතබ්බා කුසලාබ්බාකතා ධම්මා, යාති තෙසු සංයොජනාති අබ්ණාසවානං, තෙසං අපරික්ඛිණතා ච. අසමුග්ගාතිතානුසයතාය හි සසංයොජනාබන්ධප්පවත්ති පටිච්චසමුප්පාදො. තථා හි වුත්තං –

“යාය ච, හික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිවුතස්ස බාලස්ස, යාය ච තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා වෙච අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පභීතා, සා ච තණ්හා අපරික්ඛිණා. තං කිස්ස හෙතු? න, හික්ඛවෙ, බාලො අවරි බ්‍රහ්මවරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තස්මා බාලො කායස්ස හෙදා කායුපගො භොති, සො කායුපගො සමානො න පරිවුච්චති ජාතියා ජරාමරණෙනා”ති (සං. නි. 2.19) –

ආදි. බිණ්ණසංයොජනානං පන අවිජ්ජාය අභාවතො සඬ්ඛාරානං, තණ්හුපාදානානං අභාවතො උපාදානභවානං න සම්භවොති වට්ටස්ස උපච්ඡෙදො පඤ්ඤායති. තෙනෙවාහ –

“ඡන්තන්ත්වෙච, ඵග්ගුන, ඵස්සායතනානං අසෙසවිරාගනිරොධා ඵස්සනිරොධො, ඵස්සනිරොධා වෙදනානිරොධො”ති (සං. නි. 2.12) –

ආදි. න හි අග්ගමග්ගාධිගමතො උද්ධං යාව පරිනිබ්බානා සලායතනාදීනං අප්පවත්ති, අථ ඛො නත්ථිතා, නිරොධසද්දවචනීයතා, බිණ්ණසංයොජනතාති නිරොධො වුත්තො. අපිච චිරකතම්පි කම්මං අනිබ්බත්තිතඵලතාය, අප්පභීතාරහතාය ච ඵලාරහං සන්තං ඵච නාම භොති, න නිබ්බත්තිතඵලං, නාපි පභීතාරහත්ති ඵලප්පත්තිපච්චයානං අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාදීනං වුත්තනායෙන ඵලාරහභාවො අනිරොධොති වෙදිතබ්බං. ඵචං අනිරුද්ධභාවෙනෙච හි යෙන විනා ඵලං න සම්භවති, තං කාරණං අතීතාදිපි “ඉමස්මිං සතී”ති ඉමිනා වචනෙන වුත්තං. තතො ඵච ච අවුසිතබ්‍රහ්මවරියස්ස අප්පවත්තිධම්මතං අනාපන්තො පච්චයුප්පාදො කාලහෙදං අනාමසිත්වා අනිවත්තිතාය ඵච “ඉමස්සුප්පාදා”ති වුත්තො. අථ වා අවසෙසපච්චයසමවායෙ අවිජ්ජමානස්සාපි විජ්ජමානස්ස විය පගෙච විජ්ජමානස්ස යා ඵලප්පත්තිඅභිමුඛතා, සා “ඉමස්සුප්පාදා”ති වුත්තා. තදා හි තතො ඵලං උප්පජ්ජති තදවත්ථං කාරණං ඵලස්ස උප්පාදනභාවෙන උපට්ඨිතං උප්පතිතං නාම භොති, න විජ්ජමානම්පි අතදවත්ථන්ති තදවත්ථතා උප්පාදොති වෙදිතබ්බා.

තත්ථ “සතී”ති ඉමිනා විජ්ජමානතාමත්තෙන පච්චයභාවං වදන්තො අබ්‍යාපාරතං පටිච්චසමුප්පාදස්ස දස්සෙති. උප්පාදාති උප්පත්තිධම්මතං, අසබ්බකාලභාවිතං, ඵලප්පත්තිඅභිමුඛතඤ්ච දීපෙන්නො අනිච්චතං

පටිච්චසමුප්පාදස්ස දස්සෙති. “සති, න අසති, උප්පාදා, න නිරොධා”ති පන හෙතුඅත්ථෙහි භූමිමනිස්සක්කවචනෙහි සමත්ථිතං නිදානසමුදයජාතිපභවභාවං පටිච්චසමුප්පාදස්ස දස්සෙති. හෙතුඅත්ථතා චෙත්ථ භූමිමචචනෙ යස්ස භාවෙන තදවිනාභාවිඵලස්ස භාවො ලක්ඛියති, තත්ථ පචත්තියා වෙදිතඛිබ්බා, යථා අධනානං ධනෙ අනනුප්පදියමානෙ දාලිද්දියං වෙපුල්ලමගමාසි (දී. නි. 3.91), නිප්ඵන්තෙ සස්සෙ සුභික්ඛං ජායතීති ව. නිස්සක්කවචනස්සාපි හෙතුඅත්ථතා ඵලස්ස පභවෙ පකතියඤ්ච පචත්තියා, යථා “කලලා හොති අබ්බුදං, අබ්බුදා ජායතෙ පෙසී”ති (සං. නි. 1.235; කථා. 692), “භිමවතා ගඬිගා පභවති, සිඬිගතො සරො ජායතී”ති ව. අවිජ්ජාදිභාවෙන ච තදවිනාභාවිසඬිබාරාදිභාවො ලක්ඛියති, අවිජ්ජාදීහි ච සඬිබාරාදයො පභවන්ති, පකරියන්ති වාති තෙසං පභවො, පකති ච, තස්මා තදත්ථදීපනත්ථං “ඉමස්මිං සති ඉමස්සුප්පාදා”ති හෙතුඅත්ථා භූමිමනිස්සක්කනිද්දෙසා කතා.

යස්මා චෙත්ථ “ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදං උප්පජ්ජති”ති සඬිබෙපෙන උද්දිට්ඨස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස “අවිජ්ජාපච්චයා සඬිබාරා”තිආදිකො නිද්දෙසො, තස්මා යථාචුත්තො අත්ථිභාවො, උප්පාදො ච තෙසං තෙසං පච්චයුප්පන්තධම්මානං පච්චයභාවොති විඤ්ඤායති. න භි අනිරුද්ධතාසඬිබාතං අත්ථිභාවං, උප්පාදඤ්ච අනිවත්තසභාවතාසඬිබාතං, උදයාවත්ථතාසඬිබාතං වා “සතියෙව, න අසති, උප්පාදා ඵව, න නිරොධා”ති අත්තොගධනියමෙහි වචනෙහි පකාසිතං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤො පච්චයභාවො නාම අත්ථි, තස්මා යථාචුත්තො අත්ථිභාවො, උප්පාදො ච පච්චයභාවොති වෙදිතඛිබ්බො. යෙපි භි පට්ඨානෙ ආගතා හෙතුආදයො චතුර්විසති පච්චයා, තෙපි එතස්සෙව පච්චයභාවස්ස විසෙසාති වෙදිතඛිබ්බො. තථා ය්වායං මූලහෙතුනිදානසම්භවපභවාදිපරියායෙහි, උප්පාදට්ඨිති පචත්තට්ඨිති නිමිත්තට්ඨිති ආයුහනට්ඨිති සංයොගට්ඨිති පලිබොධට්ඨිතිආදිපරියායෙහි ච පකාසිතො කාරණත්ථො, යොපි එත්ථෙව අත්තොගධොති දට්ඨබ්බො.

584. මූලකාරණසද්දං අපෙක්ඛිත්වා න අකාරණන්ති නපුංසකනිද්දෙසො, අකාරණාති අත්ථො. අකාරණං යදි සියා, සුත්තං පටිබාහිතං සියාති දස්සෙත්තො “ආසවසමුදයා”ති සුත්තං ආහරති. පරියායො කාරණං. වට්ටකථාය සීසභාවො වට්ටහෙතුතො කම්මස්සාපි හෙතුභාවො. තත්ථ භවතණ්භායපි හෙතුභූතා අවිජ්ජා, තාය පටිච්ජාදිතාදීනවෙ භවෙ තණ්භාය උප්පජ්ජනතො අවිජ්ජා විසෙසෙන සීසභූතාති “මූලකාරණ”න්ති චුත්තා.

පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායමානාය උප්පාදවිරහතො නිව්චතං ගණ්හෙය්‍යාති ආහ “ඵවං චෙතං, භික්ඛවෙ, වුවචතී”තිආදි. තෙන ඉතො පුබ්බෙ උප්පන්තපුබ්බතා නත්ථිති අපඤ්ඤායනතො පුරිමකොටිඅපඤ්ඤායනං චුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

585. අවිජ්ජාතණ්භාහෙනුක්කමෙන එලෙසු වත්තබ්බෙසු “සුගතිදුග්ගතිගාමිනො”ති වචනං සද්දලක්ඛණාවිරොධනත්ථං. පුජිතස්ස හි ද්වන්දෙ පුබ්බනිපාතො. සචරා කිර මංසස්ස අට්ඨිනා අලග්ගනත්ථං පුනස්පුනං තාපෙත්වා කොට්ටෙන්වා උණ්භොදකං පායෙන්වා විරිත්තං සුනං අට්ඨිනො මුත්තමංසං ගාවිං මාරෙන්ති. තෙනාහ “අග්ගිසන්තාපා”තිආදි. තත්ථ යථා වජ්ඣගාවි ව අවිජ්ජාහිභූතතාය යථාචුත්තං උණ්භොදකපානං ආරහති, එවං පුපුජ්ජනො යථාචුත්තං දුග්ගතිගාමිකමිමං. යථා පන සා උණ්භොදකපානෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්භාවසෙන සීතූදකපානං ආරහති, එවං පුපුජ්ජනො අවිජ්ජාය නාතිබලවභාවතො දුග්ගතිගාමිකමිමෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්භාවසෙන සුගතිගාමිකමිමං ආරහති. දුක්ඛෙ හි අවිජ්ජං තණ්භා අනුවත්තති, සුඛෙ තණ්භං අවිජ්ජාති.

586. කත්ථවි සුත්තෙ. එකධම්මමූලිකං දෙසනන්ති අවිජ්ජාතණ්භාසු එකොයෙව ධම්මො මූලං එතිස්සාති එකධම්මමූලිකා, තං, තත්ථ එකං එව ධම්මං මූලං කත්වා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනං දෙසෙතිති අත්ථො. උපනිසිද්ති එලං එත්ථාති උපනිසා, කාරණං, අවිජ්ජා උපනිසා එතෙසන්ති අවිජ්ජුපනිසා. අස්සාදානුපස්සිනොති උපාදානියෙසු තෙභූමකධම්මෙසු විසයභූතෙසු අස්සාදෙනබ්බතො අස්සාදසඤ්ඤිතං සුඛසොමනස්සං අනුපස්සනසීලස්ස. අප්පහිනාවිජ්ජතාය බාලලක්ඛණයොගෙන බාලස්ස. එවන්ති අවිජ්ජානිචුත්තතා, තණ්භාසංයුත්තත්තා ව. අයං කායොති අයං මමඤ්චෙව තුම්භාකඤ්ච පච්චක්ඛන්තො සච්ඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං. “සළායතනපච්චයා එස්සො”ති (මහාව. 1; උදා. 1) වචනතො එස්සකාරණඤ්චෙතං වූච්චතීති ආයතනච්ඡක්කං වා. සමුදාගතොති උප්පන්නො. ඛනිද්ධා ව නාමරූපන්ති ඛනිද්ධා සච්ඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, සළායතනානි වා. ඉත්ථෙතන්ති ඉත්ථං එතං. අත්තතො ව පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනානි ද්වාරාලම්බනභාවෙන වචන්තීතානි ද්වයං නාමාති අත්ථො. ද්වයං පටිච්ච එස්සොති අඤ්ඤත්ථ වක්ඛුරූපාදිනි ද්වයානි පටිච්ච වක්ඛුසම්ඵස්සාදයො චුත්තා, ඉධ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි, මහාද්වයං නාම කිරෙතන්ති චුත්තං. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – අඤ්ඤත්ථ “වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඬ්භගි එස්සො”තිආදිනා (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425, 426; සං. නි. 2.44; 4.60; කථා. 465) වක්ඛු චෙව රූපා ව...පෙ.... මනො චෙව ධම්මා වානි චුත්තානි ද්වයානි පටිච්ච වක්ඛුසම්ඵස්සාදයො චුත්තා. ඉධ පන “අයඤ්චෙව කායො”ති වක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙ වක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්වා චුත්තං වක්ඛාදිකායං එකත්තෙන “අජ්ඣත්තිකායතන”න්ති ගහෙත්වා, “ඛනිද්ධා ව නාමරූප”න්ති චුත්තං රූපාදිආරම්මණං එකත්තෙනෙව “බාහිරායතන”න්ති තානි අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි පටිච්ච එස්සො චුත්තො, තස්මා මහාද්වයමෙතන්ති.

එවඤ්ඤා කත්වා අත්තනො ව පරස්ස ව පඤ්චහි ඛන්ධෙහි, ඡහි ආයතනෙනි වාති අයමත්ථො දීපෙනබ්බොවාති චුත්තං. “අයං කායො”ති හි චුත්තානි සනිස්සයානි වක්ඛාදීනි අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා, “බහිද්ධා නාමරූප”න්ති චුත්තානි රූපාදීනි පරෙසං. තථා අයං කායො අත්තනො ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, බහිද්ධා නාමරූපං පරෙසං බාහිරාතීති. අඤ්ඤා අජ්ඣත්තිකායතනමත්තෙ එව “අයං කායො”ති චුත්තෙන අජ්ඣත්තිකායතනානෙව අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා භොන්තීති අත්තනො ව පරෙසඤ්ච පඤ්චහි ඛන්ධෙහි දීපනා න සම්භවෙය්‍යාති. සලෙවායතනානීති සලෙව එස්සකාරණානි, යෙහි කාරණභූතෙහි ආයතනෙනි උප්පන්නෙන එස්සෙන චුට්ඨො බාලො සුබදුක්ඛං පටිසංවෙදෙති. ආදි-සද්දෙන “එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන. අවිජ්ජානීවරණස්ස, හික්ඛවෙ, පණ්ඩිතස්ස තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස”තිආදි (සං. නි. 2.19) යොජෙතබ්බං. ඉමස්මිඤ්ඤි සුත්තෙ සඬබ්බාරෙ අවිජ්ජාතණ්හානිස්සිතෙ එව කත්වා කායග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනානි ගහෙත්වා තස්මිං කායෙ සලායතනානං එස්සං තංනිස්සිතමෙව කත්වා වෙදනාය විසෙසපච්චයභාවං දස්සෙන්නෙන භගවතා බාලපණ්ඩිතානං අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකො වෙදනාන්තො පටිච්චසමුප්පාදො දස්සිතො. පුන ව බාලපණ්ඩිතානං විසෙසං දස්සෙන්නෙන –

“යාය ව, හික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිචුතස්ස බාලස්ස, යාය ව තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා වෙව අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පහිනා, සා ව තණ්හා අපරික්ඛිණා. තං කිස්ස හෙතු? න, හික්ඛවෙ, බාලො අවරි බ්‍රහ්මවරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය. තස්මා බාලො කායස්ස හෙදා කායුපගො භොති, යො කායුපගො සමානො න පරිමුච්චති ජාතියා...පෙ.... දුක්ඛස්මාති වදාමි”ති (සං. නි. 2.19) –

වෙදනාපභවං සාවිජ්ජං තණ්හං දස්සෙත්වා, උපාදානභවෙ ව තන්තිස්සිතෙ කත්වා “කායුපගො භොති”තිආදිනා ජාතිආදිකෙ දස්සෙන්නෙන පච්චුප්පන්නහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති උභයමූලවසෙන පටිච්චසමුප්පාදො චුත්තො, තබ්බිපරියායෙන ව පණ්ඩිතස්ස පච්චුප්පන්නහෙතුපරික්ඛයතො පභුති උභයමූලකො පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදොති.

587. පුරෙතූන්ති වඬිචෙතුං, උපවිනිතූන්ති අත්ථො. දුග්ගතිගාමිකම්මස්ස විසෙසපච්චයත්තා අවිජ්ජා “අවින්දියං වින්දති”ති චුත්තා, තථා විසෙසපච්චයො වින්දියස්ස න භොතීති “වින්දියං න වින්දති”ති ව. අත්තනිස්සිතානි කත්වා වක්ඛවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තනං උප්පාදනං ආයතනං. සම්මොහභාවෙනෙව අනභිසමයභූතත්තා අවිදිතං අඤ්ඤාතං කරොති. අත්තවීරහිතෙ ජවාපෙතීති වණ්ණාගම්මිපරියායවිකාරවිනාසධාතුඅත්ථවිසෙසයොගෙහි පඤ්චවිධස්ස නිරුත්තිලක්ඛණස්ස වසෙන අ-කාර වි-කාර ජ-කාරෙ ගහෙත්වා අඤ්ඤෙසං

වණ්ණනානං ලොපං, ජ-කාරස්ස ච දුතියස්සාගමං කත්වා “අවිජ්ජා”ති වුත්තං. බ්‍යඤ්ජනත්ථං වත්වා සභාවත්ථං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි වුත්තං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානි “ඉදං වත්ථු, ඉදං ආරම්මණ”න්ති අවිජ්ජාය ඤාතුං න සක්කාති අවිජ්ජා තප්පට්ඨිඡාදිකා වුත්තා. වත්ථාරම්මණසභාවඡාදනතො එව අවිජ්ජාදීනං පටිච්චසමුප්පාදහාවස්ස, ජරාමරණාදීනං පටිච්චසමුප්පන්නභාවස්ස ච ඡාදනතො පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නච්ඡාදනං වෙදිතබ්බං.

අපච්චක්ඛිත්වාති පච්චක්ඛානං අකත්වා අපටික්ඛිපිත්වා. උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො යථා පිණ්ඩපාතාදි සරිරස්ස.

සඤ්ඤාමහිසඤ්ඤාරොන්තිති යථා සඤ්ඤානං හොති, එවං අභිසඤ්ඤාරොන්ති. සඤ්ඤාරසද්දග්ගහණෙන ආගතා සඤ්ඤාරා සඤ්ඤාරසද්දෙන ආගතසඤ්ඤාරා. යදිපි අවිජ්ජාපච්චයා සඤ්ඤාරාපි සඤ්ඤාරසද්දෙන ආගතා, තෙ පන ඉමිස්සා දෙසනාය පධානාති විසුං වුත්තා, තස්මා “දුට්ඨා”ති එත්ථ සඤ්ඤාරසද්දෙන ආගතසඤ්ඤාරොරසු අභිසඤ්ඤාරණකසඤ්ඤාරං වජ්ජෙත්වා තදඤ්ඤෙ සඤ්ඤාරසද්දෙන ආගතසඤ්ඤාරා යොජෙතබ්බං. සඤ්ඤාරසද්දෙන ආගතසඤ්ඤාරාති චා සමුදායො වුත්තො. තදෙකදෙසා ච ඉධ වණ්ණෙනතබ්බහාවෙන ගහිතා අවිජ්ජාපච්චයා සඤ්ඤාරා, තස්මා වණ්ණෙනතබ්බසබ්බසඤ්ඤාරාහකවසෙන දුට්ඨතා වුත්තාති වෙදිතබ්බං. “පයමං නිරුජ්ඣති වච්ඡසඤ්ඤාරො”තිආදිනා (ම. නි. 1.464) විතක්කවිචාරඅස්සාසපස්සාසසඤ්ඤාචෙදනාවච්ඡසඤ්ඤාරාදයො වුත්තා, න අවිජ්ජාපච්චයා සඤ්ඤාරොරසු වුත්තා කායසඤ්ඤාචෙතනාදයො.

සඤ්ඤාරසඤ්ඤාරා නාම යථාසකං පච්චයෙහි සඤ්ඤාරත්තා. සතිපි පච්චයනිබ්බත්තානං සබ්බෙසමිපි සඤ්ඤාරහාවෙ “මමෙතං ඵල”න්ති තත්ථාහිමුබ්බෙන විය කම්මුතා නිබ්බත්තිතත්තා තෙභූමකවිපාකකට්ඨාරුපෙසු සාතිසයො සඤ්ඤාරහාවොති අධිජ්ජායෙන අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.587) කම්මනිබ්බත්තානං අභිසඤ්ඤාරසඤ්ඤාරොති වුත්තා. පාළියං පන තථා ආගතට්ඨානස්ස අභාවතො “තෙපි ...පෙ.... එත්ථෙව සඤ්ඤානං ගච්ඡන්ති”ති වුත්තං. අනිච්චා වත සඤ්ඤාරාති වුත්තා උභුආදිසමුට්ඨානාපි සබ්බධම්මා. අභිසඤ්ඤාරණකසඤ්ඤාරොති වුච්චති අත්තතො ඵලස්ස අභිසඤ්ඤාරණතො. කායපයොගසමුට්ඨාපනචිරියං කායිකචිරියං. අභිසඤ්ඤාරස්සාති පයොගවෙගස්ස.

චාචං සඤ්ඤාරොතිති වච්ඡසඤ්ඤාරො. කායෙන සඤ්ඤාරියතිති කායසඤ්ඤාරො. විත්තෙන සඤ්ඤාරියති, විත්තං චා සඤ්ඤාරොතිති විත්තසඤ්ඤාරො. සබ්බෙපතො

පන සබ්බෙපි යථාරහං සඬ්ඛරොන්ති, සඬ්ඛරියන්තිති ච සඬ්ඛාරාති වෙදිතබ්බා. චූත්තන්ති සඬ්ඛාරට්ඨපච්චයට්ඨාදිමාහ.

නමනීති එකන්තසාරම්මණනාය ආරම්මණාහිමුඛං නමති. පරිතස්සතීති පිපාසති, තණ්හාපරිතාපතාය චා විචලති. උපාදියතීති දළ්භං ආදියති. භවතීති උපපත්තිභවං සන්ධායාහ. භාවයතීති කම්මභවං. චූති ඛන්ධානං මරණන්ති “මරන්ති එතෙනා”ති චූත්තං. දුක්ඛා වෙදනා උප්පාදදුක්ඛා, යීතිදුක්ඛාති ච කත්වා “ද්වෙධා බණ්ණි”ති චූත්තං. ආයාසො පරිස්සමො විසාදො.

නිද්දිට්ඨනයදස්සනන්ති යථානිද්දිට්ඨවිධිසන්දස්සනං. කෙවල-සද්දො අසම්මිස්සවාචකො ච හොති “කෙවලා සාලයො”තිආදීසු, නිරවසෙසවාචකො ච “කෙවලා අඬගමගධා”තිආදීසු, තස්මා ද්විධාපි අත්ථං වදති. තත්ථ අසම්මිස්සස්සාති සුඛරහිතස්ස. න හි එත්ථ කිඤ්චි උප්පාදවයරහිතං අත්ථී. සකලස්සාති සබ්බභවාදිගතස්ස, සබ්බකාලිකස්ස ච.

588. “ලක්ඛණෙකවිධාදිතො”ති එත්ථ ආදි-සද්දො පච්චෙකං පරිසමාපෙනබ්බොති දස්සෙන්නො ආහ “ලක්ඛණාදිතො”ති. සම්පයුත්තෙ, තංසමඬ්ඛිපුග්ගලෙ චා සම්මොභයතීති සම්මොභනරසා. ආරම්මණසභාවස්ස ඡාදනං හුත්වා ගය්හතීති ඡාදනපච්චුපට්ඨානා. “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො”ති (ම. නි. 1.103) වචනතො ආසවපදට්ඨානා. පටිසන්ධිජනනත්ථං ආයුහන්ති බ්‍යාපාරං කරොන්තිති ආයුහනරසා. රාසිකරණං චා ආයුහනං. වෙනනාසභාවත්තා වෙනනා හුත්වා ගය්හතීති වෙනනාපච්චුපට්ඨානා. නාමරූපස්ස පුරෙචාරිකභාවෙන පවත්තතීති සුඛබ්බිගමරසං. පුරිමභවෙන සද්ධිං සට්ඨං හුත්වා ගය්හතීති පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං. විඤ්ඤාණෙන සහ, අඤ්ඤාමඤ්ඤාඤ්ච සම්පයුජ්ජතීති සම්පයොගරසං. සමං පකාරෙහි යොගො සම්පයොගො. විසුං අභාවො අවිනිබ්භොගො. රූපං සම්පයොගාභාවතො විකිරතීති විකිරණරසං. තතො එව හි පිසියමානා තණ්ඩුලාදයො විකිරන්ති, චූණ්ණිභූතා විද්ධංසන්ති, නාමස්ස කදාචි කුසලාදිභාවොපි අත්ථීති තතො විසෙසනත්ථං “අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨාන”න්ති චූත්තං. “අවෙනතො අබ්‍යාකතො”ති (විසුද්ධි. 1.311; විහ. අට්ඨ. 173) එත්ථ විය අනාරම්මණතා චා අබ්‍යාකතතා දට්ඨබ්බා. ආයතනලක්ඛණන්ති සට්ඨනලක්ඛණං, ආයානං තනනලක්ඛණං චා. දස්සනස්ස යථාසකං විසයග්ගහණස්ස කරණතො දස්සනරසං. “දස්සනාදිරස”න්ති පන සම්මොභවිතොදනියං චූත්තං. වත්ථුද්වාරභාවපච්චුපට්ඨානං යථාරහං විඤ්ඤාණමනොවිඤ්ඤාණධාතුනන්ති අධිජ්ජායො. වත්ථුග්ගහණඤ්චෙත්ථ චක්ඛාදිපඤ්චකාපෙක්ඛං. අකුසලවිපාකුපෙක්ඛාය අනිට්ඨභාවතො දුක්ඛෙන, ඉතරාය ඉට්ඨභාවතො සුඛෙන සඬ්ඛහිතත්තා “සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා”ති

වුත්තං. දුක්ඛසමුදයත්තා හෙතුලක්ඛණා තණ්හා. “තත්ත්වනුභිනන්දිනී”ති (ම. නි. 1.91, 460; සං. නි. 5.1081; විභ. 203; මහාව. 14) වචනතො අභිනන්දනරසා. විත්තස්ස, පුග්ගලස්ස වා රූපාදීසු අතිත්තභාවො හුත්වා ගය්හතීති අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා. අමුඤ්ඤවනරසං තණ්හාදිට්ඨාභිනිවෙසවසෙන. තණ්හාදල්හත්තං හුත්වා කාමුපාදානං, සෙසානි දිට්ඨි හුත්වා උපට්ඨහන්තීති තණ්හාදල්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානං. කම්මුපපත්තිහවවසෙන හවස්ස ලක්ඛණාදයො යොජෙතඛිබ්බා.

589. මොහාදිභාවතොති එත්ථ ආදි-සද්දෙන අනනුබොධාදීනං සඛිගහො. දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණවසෙන අප්පට්ඨපත්ති, අසුභාදීසු සුභාදිවිපල්ලාසවසෙන මිච්ඡාපට්ඨපත්ති. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තවසෙන වා අප්පට්ඨපත්ති, දිට්ඨිසම්පයුත්තවසෙන මිච්ඡාපට්ඨපත්ති. ද්වාරාරම්මණතොති ද්වාරතො, ආරම්මණතො ව ඡසු ද්වාරරෙසු, ඡසු ආරම්මණෙසු ව පවත්තනතො. අයං පන විභාගො න අවිජ්ජාය එව, අඤ්ඤෙසුපි පටිච්චසමුප්පාදඛිගෙසු අරූපධම්මානං ලඛිතීති ආහ “සඛිබ්බෙසුපි”ති.

විපාකධම්මධම්මාදිභාවතොති	එත්ථ	ආදි-සද්දෙන
නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛසංයොජනියාදිභාවෙ		සඛිගණ්හාති.
වතුයොනිසංවත්තනතොති වතුයොනිපරියාපන්නත්තභාවනිඛිබ්බත්තනතො.		

ලොකියවිභාගාදිභාවතොති	එත්ථ	ආදි-සද්දෙන
අබ්‍යාකතසප්පච්චයසඛිබ්බාදිභාවෙ		සඛිගණ්හාති.
ආදි-සද්දෙන සසඛිබාරාසඛිබාරාදිහෙදෙ සඛිගණ්හාති.		

කාමං නාමරූපං පච්චුප්පන්නද්ධවසෙන වුච්චති, තථාපි යථා පච්චුප්පන්නං, එවං අතීතානාගතමිති අද්ධද්ධවසරියාපන්නස්සාපි නයතො ගහෙතඛිබ්බත්තා වුත්තං “අතීතාදිතො තිව්ධ”න්ති.

සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානතොති	විඤ්ඤාණතංසම්පයුත්තධම්මානං
උප්පත්තිපවත්තිදෙසභාවතො.	“භූතප්පසාදවිඤ්ඤාණතො”ති පාඨො යුත්තො.
“විඤ්ඤාණාදිතො”ති	පන පටන්ති. එකසෙසනායෙන බාහිරායතනස්සාපි
සඛිගහෙ සති ආදි-සද්දෙන තස්ස සඛිගහිතතා දට්ඨඛිබ්බා.	නොභයගොවරන්ති
මනායතනමාහ. න හි අරූපධම්මානං දෙසවසෙන ආසන්නතා, දුරතා වා අත්ථි	
අවිග්ගහත්තා, තස්මා මනායතනස්ස ගොවරො මනායතනං සම්පත්තො,	
අසම්පත්තො වාති න වුච්චති. එස්සාදීනමිති එත්ථ එස්සො තාව	
චුසනසභාවතො,	ලොකියසාසවාදිභාවතො ව එකවිධො.
පටිසසම්ඵස්සඅධිවචනසම්ඵස්සහෙදතො,	සහෙතුකාදිභාවතො ව දුට්ඨො.
හවත්තයපරියාපන්නතො,	වෙදනාත්තයසම්පයොගතො,

අහෙනුකදුහෙනුකතිහෙනුකතො ච තිවිධො. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධො, පඤ්චවිධො ච.

වෙදනා අනුභවනලක්ඛණතො, ලොකියසාසවාදිභාවතො ච එකවිධා. පඤ්චද්වාරිකමනොද්වාරිකහෙදතො දූවිධා. සුඛාදිහෙදතො තිවිධා. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධා, පඤ්චවිධා ච. ඡළාරම්මණහෙදතො ඡබ්බිධා.

තණ්හා ලොකස්ස සමුදයභාවතො එකවිධා. දූවිධා දිට්ඨිසම්පයුත්තවිජ්ජයුත්තභාවතො. තිවිධා කාමභවවිභවතණ්හාහෙදතො. චතුබ්බිධා චතුමග්ගපහෙය්‍යතො. පඤ්චවිධා රූපාභිනන්දනාදිභාවතො. ඡබ්බිධා ඡතණ්හාකායහෙදතො.

උපාදානං එකවිධං දළ්භග්ගාභාවතො. දූවිධං තණ්හාදිට්ඨිහෙදතො. තිවිධං භවත්තසුපනිස්සයභාවතො. චතුබ්බිධං කාමුපාදානාදිහෙදතො. පඤ්චවිධං පඤ්චගතිසංවත්තනතො.

භවො එකවිධො ලොකියසාසවාදිභාවතො. දූවිධො කම්මුපපත්තිහෙදතො. තිවිධො කාමභවාදිහෙදතො. චතුබ්බිධො චතුරූපාදානපච්චයතො. පඤ්චවිධො පඤ්චගතිසංවත්තනතො. ඡබ්බිධො කාමකම්මභවාදිහෙදතො. සත්තවිධො සත්තවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසංඛගහතො. අට්ඨවිධො චතුරූපාදානපච්චයකම්මභවාදිහෙදතො. නවවිධො කාමභවාදිහෙදතො.

ජාති එකවිධා තත්ථ තත්ථ භවෙ පට්ඨානිනිබ්බත්තිභාවතො. දූවිධා රූපක්ඛන්ධසංඛාරක්ඛන්ධසංඛගහතො. තිවිධා භවත්තයපරියාපන්තතො. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධා, පඤ්චවිධා ච. ඉමිනා නයෙන ජරාමරණාදීනම්පි එකවිධාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

590. සොකාදීනම්පි ගහිතත්තා අභිගබ්භුත්තජ්ජසංඛගෙ “ද්වාදසෙවා”ති අභිගව්වත්ථානං වෙදිතබ්බං. න හි සොකාදයො අභිගභාවෙන චුත්තා, එලෙන පන කාරණං අවිජ්ජං මූලභිගං දස්සෙතුං තෙ චුත්තා. ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්තීති සොකාදීනං ජරාමරණකාරණතා චුත්තා, න පන “කායිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය චුට්ඨො”ති ච සුත්තෙ ජරාමරණනිමිත්තඤ්ච දුක්ඛං සංඛගහිතන්ති තං තන්තිමිත්තානං ජරාමරණබ්භාහතස්ස සම්භවෙ සාධකභාවෙන චුත්තං. යස්මා පන ජරාමරණෙනෙව සොකාදීනං එකසංඛිඛෙපො කතො, තස්මා තෙසං ජාතිපච්චයතා යුජ්ජති. ජරාමරණපච්චයභාවෙ හි අවිජ්ජාය එකසංඛිඛෙපො කාතබ්බො සීයා. ජාතිපච්චයා පන ජරාමරණං, සොකාදයො ච සම්භවන්තීති තත්ථ ජරාමරණං එකන්තිකං අභිගභාවෙන ගහිතං. සොකාදයො පන රූපභවාදීසු අභාවතො අනෙකන්තිකා කෙවලං පාකට්ටන එලෙන අවිජ්ජානිදස්සනත්ථං ගහිතා. තෙන අනාගතෙ ජාතියා සති තතො පරාය

පටිසන්ධියා හෙතුහෙතුභූතා අවිජ්ජා දස්සිතාති භවචක්කස්ස අවිච්ඡේදො දස්සිතො භොතීති. සුත්තඤ්ච සොකාදීනං අවිජ්ජා කාරණන්ති එතස්සෙව අත්ථස්ස සාධකං දට්ඨබ්බං, න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස. “අස්සුතවා පුපුජ්ජනො”ති හි වචනෙන අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා, න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛන්ති.

අපරො නයො ජරාමරණමපි පච්චයො, අඤ්ඤා ද්වාදසභිගානි න පරිපූරන්ති. කස්ස පන සො පච්චයො? සොකාදීනං. යදි එවං කස්මා “ජරාමරණපච්චයා සොකාදයො සම්භවන්ති”ති අවත්වා “ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, සොකාදයො ච සම්භවන්ති”ති චුත්තන්ති? යස්මා තදඤ්ඤෙනපි දුක්ඛධම්මෙන පුට්ඨස්ස තෙ සම්භවන්ති, තස්මා අප්පහිනසංයොජනස්සාපි තෙසං තප්පච්චයතා න එකංසිකාති ජාතිපච්චයතාව චුත්තා. අථ චා ජරාමරණග්ගහණෙන උපපත්තිභවො සභිගහිතො. උපාදින්නක්ඛන්ධපරිපාකො හි ආයුනො සංභානි, ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො ච ජරා, තෙසඤ්ච හෙදො මරණන්ති. සති ච උපපත්තිභවෙ තත්ථ කතුපට්ඨං, පොරාණං චා කම්මං කම්මභවො, කම්මාදිඋපට්ඨානෙ චුතිඅනන්තරං පටිසන්ධිං ජනෙතීති උපපත්තිභවො ජාතියා පච්චයො, තස්මා ජරාමරණමපි ජාතියා පච්චයතාය පටිච්චසමුප්පාදො. යස්මා පන “භවපච්චයා ජාතී”ති එත්ථෙව උපපත්තිභවස්ස ජාතියා පච්චයතා සභිගහිතා, තස්මා චුත්තපරියායසභිගහතො ච “ජරාමරණපච්චයා ජාතී”ති න චුත්තං. එවං ජරාමරණස්සාපි පච්චයභාවසිද්ධිතො පටිච්චසමුප්පාදතාති ද්වාදසභිගතා වචන්තීතාති වෙදිතබ්බා. තෙනාහ “ද්වාදසෙවා”තිආදි. අයං තාවාති “දෙසනාහෙදතො”තිආදිනා චුත්තං අත්ථසංවණ්ණනං සන්ධායාහ.

අවිජ්ජාපච්චයාසභිබාරපදකථාවණ්ණනා

591. අයං පනාති ඉදානි වක්ඛමානං. “කතමා ව, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජා දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ”න්තිආදිනා (ම. නි. 1.103) සුත්තන්තෙසු චතුට්ඨානිකා අවිජ්ජා චුත්තාති “සුත්තන්තපරියායෙන”ති චුත්තං. නික්ඛෙපකණ්ඨෙ (ධ. ස. 1106) පන සුත්තන්තෙසු චතුසු යානෙසු කථිතාය එව අවිජ්ජාය අට්ඨසු යානෙසු කිච්චජාතිතො කථිතත්තා තදත්ථවණ්ණනාවසෙන විභාවනං කාතුං “අභිධම්මපරියායෙන”ති ආරහිත්වා “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදි චුත්තං. අභාපෙත්වා විහජිතබ්බං. විහජනඤ්ඤි අභිධම්මපරියායො. “අට්ඨසු යානෙසු අඤ්ඤාණ”න්ති ආනෙත්වා තං සම්බන්ධිතබ්බං. සෙසට්ඨානෙසුති දුක්ඛසමුදයෙසු, පුබ්බන්තාදීසු ව. ආරම්මණවසෙනාති ආරම්මණකරණවසෙනාපි. ඉධාති ඉමස්මිං “දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ”න්තිආදිකෙ පාඨෙ. සාති අවිජ්ජා. උප්පන්නාති අසමුහතුප්පන්නා, පගෙව පච්චුප්පන්නා. “පටිච්ඡාදෙත්වා”ති එත්ථ චුත්තං පටිච්ඡාදනාකාරං දස්සෙතුං “යාථාවසරසලක්ඛණං පටිච්ඡක්කිතුං න දෙති”ති චුත්තං. රසිතබ්බො

පටිච්ඡේදකම්මො සභාවො රසො, අත්තනො රසො සරසො, යාථාවො යථාභූතො සරසො යාථාවසරසො, යො “පිළනට්ඨො”තිආදිනා (පටි. ම. 2.8) චුත්තො දුක්ඛසච්චප්පහෙදා එව ච පුබ්බන්තාදයො, සො එව ලක්ඛිතබ්බන්තා යාථාවසරසලක්ඛණං. තං පටිච්ඡේදකං පච්චක්ඛන්තො ජානිතුං න දෙති.

තදුභයන්ති පුබ්බන්තඤ්චෙව අපරන්තඤ්ච අතීතං, අනාගතඤ්ච බන්ධපඤ්චකං. පුබ්බන්තාපරන්තභාගවන්තතාය චා පච්චුප්පන්තද්ධභූතො මජ්ඣන්තො පුබ්බන්තාපරන්තො. අයං අවිජ්ජා ඉමෙ සඬ්ඛාරාති ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්තධම්මෙසු පච්චක්ඛන්තො ජානනාකාරදස්සනං. එත්ථාති එතෙසු දුක්ඛාදීසු. යදිපි අවිජ්ජා දුක්ඛාදීසු ආරම්මණකරණවසෙනපි පවත්නති, යථා පන නිරොධමග්ගෙ ආරම්මණං කාතුං අසක්කොන්ති තෙ ජානිතුකාමස්ස තප්පට්ඨජාදනවසෙන, අනිරොධමග්ගෙසු නිරොධමග්ගග්ගණකාරණභාවෙන ච පවත්තමානා තෙ යාථාවතො පටිච්ඡේදකං න දෙති, එවං දුක්ඛාදීසුපිති වෙදිතබ්බං. තථා හි චුත්තං “පට්ඨජාදනවසෙනෙව ඉධාධිප්පෙනා”ති. දුක්ඛාදිවිසයො අන්ධතමකරො, ලොභාදීනඤ්ච අන්ධතමකරානං පච්චයභූතො අදස්සනාකාරො අඤ්ඤාණං.

592. පුඤ්ඤාදයොති පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදයො. තත්ථ පුනාති අත්තනො සන්තානං අපුඤ්ඤඵලතො, දුක්ඛසංකිලෙසතො ච සොධෙතීති පුඤ්ඤං. භික්ෂුඛේදාසයෙන පුඤ්ඤං කරොතීති තන්තිප්ථාදනෙන කාරකස්ස අභිසංඝයං පුරෙති, පුජ්ජහවං නිබ්බන්තෙතීති චා පුඤ්ඤං. ඉති පුරකො, පුජ්ජනිබ්බන්තකො ච නිරුත්තිතයෙන පුඤ්ඤන්ති වෙදිතබ්බො. පුඤ්ඤඤ්ච සො අත්තනො ඵලස්ස අභිසඬ්ඛරණට්ඨෙන අභිසඬ්ඛාරො චාති පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො. පුඤ්ඤපටිපක්ඛන්තො අපුඤ්ඤන්ති චුත්තවිපරියායෙන අපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො වෙදිතබ්බො. සමාධිපච්චතීකානං අතිදුරතාය න ඉඤ්ජති, අනිඤ්ජඤ්ච හවං අභිසඬ්ඛරොතීති ආනෙඤ්ජාභිසඬ්ඛාරො. කායෙන පවත්තිතො, කායතො චා පවත්තො, කායස්ස චා සඬ්ඛාරොති කායසඬ්ඛාරො. වච්චිත්තසඬ්ඛාරෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ පයමත්තිකො පරිචීමංසනසුත්තාදිවසෙන ගහිතො. තත්ථ හි “පුඤ්ඤං වෙ සඬ්ඛාරං අභිසඬ්ඛරොති, පුඤ්ඤපඨං භොති විඤ්ඤාණං”න්තිආදිනා (සං. නි. 2.51) ආගතං. දුතියත්තිකො විභවගසුත්තවසෙන. තත්ථ හි “තයොමෙ, භික්ඛවෙ, සඬ්ඛාරා. කතමෙ තයො? කායසඬ්ඛාරො වච්චසඬ්ඛාරො චිත්තසඬ්ඛාරො”ති (සං. නි. 2.28) චුත්තං.

විත්ථාරතො පනාතිආදි පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදීනං සරූපතො, පහෙදතො ච විභාවනං. භාවනාවසෙනෙව පවත්තා, න දානසීලවසෙනාති තත්ථ ලබ්භමානං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුං දස්සෙති. එවඤ්ච කත්වා අරූපාවචරවෙනනාපි “භාවනාවසෙනෙව පවත්තා”ති චුත්තා. යෙ පන “භාවනාවසෙනෙවා”ති

අවධාරණෙන අභිඤ්ඤාවෙතනං නිවත්තෙතීති වදන්ති, තදයුත්තං තාසමිපි අවිජ්ජාපච්චයතාය විය පුඤ්ඤාභිසංඛාරභාවස්ස ච ඉච්ඡිතත්තා. අඤ්ඤාං අභිඤ්ඤාවත්තුප්පාදස්ස පුඤ්ඤාකිරියවත්ථුසු අසංඛගහො ඵච සියා, න ච යුත්තං “කුසලඤ්ච පුඤ්ඤාකිරියවත්ථුඤ්ච න භොතී”ති. පාණාතිපාතාදීති ආදි-සද්දෙන න තදවසිට්ඨඅකුසලකම්මපථානංයෙව ගහණං, අථ ඛො අනවසෙසඅකුසලකම්මස්සාපි ගහණං දට්ඨබ්බං.

ඉතරෙසු පනාති කායසංඛාරාදීසු. පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදයො පවත්තමානා ඉමෙහි ද්වාරෙහි පවත්තන්තීති ද්වාරතො පවත්තිදස්සනත්ථං. “සමවිසති වෙතනා”ති කස්මා චුත්තං, යදි කායවච්චිඤ්ඤත්තියො සමුට්ඨාපෙන්නියො කුසලාකුසලවෙතනා කායසංඛාරො, වච්චිසංඛාරොති ච චුච්චන්ති, ඵචං සන්තෙ අභිඤ්ඤාවෙතනායපි කුසලාය තථා පවත්තාය වච්චිසංඛාරභාවො වත්තබ්බොති වොදනං සන්ධායාහ “අභිඤ්ඤාවෙතනා”තිආදි. එත්ථාති කායවච්චිසංඛාරග්ගහණෙ, කායවච්චිසඤ්ඤාවෙතනාග්ගහණෙ වා. න ගහිතාති අට්ඨකථායං න ගහිතා “අභිඤ්ඤාවෙතනා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න භොතී”ති. කස්මා පන න භොතී, නනු සාපි කුසලා, විපාකධම්මා චාති? සච්චමෙතං, අනුපච්ඡින්නතණ්හාවිජ්ජමානෙ පන සන්නානෙ සංඛාරපරප්පවත්තියා තස්සා කුසලතා, විපාකධම්මතා ච චුත්තා, න විපාකුප්පාදෙනෙත. සා පන විපාකං උප්පාදෙන්නී රූපාවචරමෙව උප්පාදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤාභූමිකං කම්මං අඤ්ඤාභූමිකං විපාකං උප්පාදෙතීති. අත්තනා සදිසාරම්මණං තිට්ඨානිකමෙව ච උප්පාදෙය්‍ය චිත්තුප්පාදකණ්ඨෙ රූපාවචරවිපාකස්ස කම්මසදිසාරම්මණස්සෙව චුත්තත්තා. න ච රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි, අභිඤ්ඤාවෙතනා ච පරිත්තාදිආරම්මණාව භොතී. තස්මා විපාකං න උප්පාදෙතීති විඤ්ඤායති. කසිණෙසු ච උප්පාදිතස්ස චතුත්ථස්සානසමාධිස්ස ආනිසංසභූතා අභිඤ්ඤා. යථාහ “සො ඵචං සමාහිතෙ චිත්තෙ”තිආදි (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384-386, 431-433; පාරා. 12). තස්මා සමාධිඵලසදිසා සා, න ච ඵලං දෙති. දානසීලානිසංසභූතො තස්මිං භවෙ පච්චයලාභො වියාති සාපි විපාකං න උප්පාදෙතීති.

“යථා ච අභිඤ්ඤාවෙතනා, ඵචං උද්ධච්චවෙතනාපි න භොතී”ති ඉදං උද්ධච්චසහගතධම්මෙ විසුං උද්ධරිත්වා “තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපට්ඨසම්භිදා”ති (විහ. 725) චුත්තත්තා විචාරෙතබ්බං. සා පන විචාරණා හෙට්ඨා ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනායං අකුසලකථායං විචාරිතා ඵචාති තත්ථ විචාරිතනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. අපිචෙත්ථ යදෙකෙ විහජ්ජ වදන්ති, දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුපුජ්ජනානං, සෙක්ඛානඤ්ච දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තෙහි පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, භාවනාය පහාතබ්බාති ච චුච්චන්ති. පුපුජ්ජනානං පන

භාවනාය අභාවා භාවනාය පහාතබ්බවිත්තා නත්ථි. තෙන තෙසං පචත්තමානා දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යාපි භාවනාය පහාතබ්බාති න වුච්චන්ති. යදි වුච්චෙය්‍යං, දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙනචි කදාචි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො භවෙය්‍යං? න ච පට්ඨානෙ දස්සනෙනපහාතබ්බා භාවනායපහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයොති වුත්තා. සෙක්ඛානං පන විජ්ජමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යාති භාවනාය පහාතබ්බා. තෙනෙව සෙක්ඛානං දස්සනෙන පහාතබ්බා, චත්තත්තා චත්තත්තා මුත්තත්තා පහිනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා උක්ඛෙට්ඨත්තා සමුක්ඛෙට්ඨත්තා අස්සාදිතබ්බා, අහිනන්දිතබ්බා ච න භොන්ති. පහිනතාය එව සොමනස්සහෙතුභූතා, අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ච න දොමනස්සං, උද්ධච්චඤ්ච උප්පාදෙන්තිති න තෙ තෙසං ආරම්මණආරම්මණාධිපතිභාවං, පකතුපනිස්සයභාවඤ්ච ගච්ඡන්ති. න හි පහිනෙ උපනිස්සාය අරියො රාගාදිකිලෙසෙ උප්පාදෙති.

වුත්තඤ්ඤෙතං “සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහිනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡති...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන...පෙ.... පච්චාගච්ඡති”ති (මහානි. 80; වුළුනි. මෙත්තගුමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 27). න ච පුටුප්පනානං දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා, ඉතරෙසං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො භොන්තිති න සක්කා චත්තුං “දිට්ඨිං අස්සාදෙති අහිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. විචිකිච්ඡං ආරබ්භ විචිකිච්ඡා, දිට්ඨි, උද්ධච්චං උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.407) දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධච්චාරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. එත්ථ හි උද්ධච්චන්ති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච කත්ථා අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ “දිට්ඨිං ගරුං කත්ථා අස්සාදෙති අහිනන්දති, තං ගරුං කත්ථා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති”ති (පට්ඨා. 1.1.415) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං “උද්ධච්චං උප්පජ්ජති”ති. තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන න චත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බා, තෙසු පුටුප්පනෙසු චත්තමානා දස්සනං අපෙක්ඛිත්ථා තෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛෙසු චත්තමානා භාවනං අපෙක්ඛිත්ථා තාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා.

තෙසු භාවනාය පහාතබ්බා සහායවිරහා විපාකං න ජනයන්තිති භාවනාය පහාතබ්බවෙතනාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුටුප්පනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං, උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛිණසහායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටිසෙධිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො

විභවිගෙ වුත්තො. යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං නෙවදස්සනෙන-නභාවනායපහාතබ්බතාය නවත්තබ්බතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, අප්පහාතබ්බතං “නෙවදස්සනෙන-නභාවනාය පහාතබ්බත”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 9) වුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ව අකුසලානං.

එවමපි තෙ ඉමස්මිං තිකෙ “නවත්තබ්බත”ති වත්තබ්බත ආපජ්ජන්තීති? නාපජ්ජන්ති, විත්තුප්පාදකණ්ඩෙ දස්සිතානං ද්වාදසඅකුසලවිත්තුප්පාදානං ද්විති පදෙහි සඬගහිතත්තා. යථා හි ධම්මවසෙන සබ්බෙ සඬබ්බධම්මා සඬගහිතාති උප්පන්නත්තිකෙ කාලවසෙන අසඬගහිතාපි අතීතා “නවත්තබ්බත”ති න වුත්තා විත්තුප්පාදරූපභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවමධාපි විත්තුප්පාදභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අසඬගහිතස්ස අභාවා නවත්තබ්බතා නවුත්තාති වෙදිතබ්බතා. යත්ථ හි විත්තුප්පාදො කොච්ඡි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො අත්ථිති යථාවුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි හින්දිත්වා භජාපෙතබ්බවිත්තුප්පාදෙ හින්දිත්වා භජාපෙති “සියා නවත්තබ්බතා පරිත්තාරම්මණා”තිආදිනා (ධ. ස. 1422). තදභාවා උප්පන්නත්තිකෙ, ඉධ ව තථා න වුත්තා.

අථ වා යථා සප්පට්ඨෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා සප්පට්ඨාති වුත්තා. යථාහ “අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පට්ඨං එකං මහාභූතං පට්ඨිව ද්වෙ මහාභූතා, ද්වෙ මහාභූතෙ පට්ඨිව එකං මහාභූත”න්ති, එවං පුට්ඨජ්ජනානං පවත්තමානා භාවනාය පහාතබ්බසමානසභාවා භාවනාය පහාතබ්බතාති වුච්චෙය්‍යුන්ති? නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඬගො. එවඤ්ඤ සති පුට්ඨජ්ජනානං පවත්තමානාපි භාවනාය පහාතබ්බතා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පරභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදිනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ව රාගදිට්ඨිනං අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. යථා පන අභොට්ඨබ්බත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පට්ඨා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුට්ඨජ්ජනෙසු වත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො න පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බතාති භාවනාය පහාතබ්බතං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න වුත්තා. න ව දස්සනෙනපහාතබ්බතා භාවනායපහාතබ්බතං කෙනච්ඡි පච්චයෙන පච්චයොති වුත්තා. යෙ හි දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්ති. දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සහායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොච්ඡි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතොති තස්ස එකන්තභාවනායපහාතබ්බතා වුත්තා. තස්මා තස්ස තාදිසස්සෙව සති සහායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ව විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුජ්ඣති.

තයිදං සබ්බං තෙසං ආවරියානං අභොජුරිසිකාමත්තන්ති අපරෙ. කස්මා? උද්ධව්වසහගතස්ස එකත්තෙන භාවනාය පහාතබ්බත්තා. එවඤ්ඤි චුත්තං හගවතා “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා? උද්ධව්වසහගතො චිත්තුප්පාදො”ති (ධ. ස. 1406). යදි හි තං ඉච්ඡිතං සියා, යථා අතීතාරම්මණත්තිකෙ “නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථි”ති (ධ. ස. 1433) වත්වා විහජ්ජ චුත්තං, එවම්ධාපි “නියොගා භාවනාය පහාතබ්බා නත්ථි”ති වත්වා “උද්ධව්වසහගතො සියා භාවනාය පහාතබ්බො, සියා න වත්තබ්බො”ති වදෙය්‍ය. යා ව තං සමත්ථෙත්තෙන “යදි චුච්චෙය්‍යු”න්තිආදිනා යුත්ති චුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? යස්මා දස්සනෙන පහාතබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාඋද්ධව්වානං දස්සනෙන පහාතබ්බහාවො එව ඉච්ඡිතොති. යං පන උද්ධව්වග්ගහණෙන පාළියං උද්ධව්වසහගතො චිත්තුප්පාදො චුත්තොති වත්වා තං සාධෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධව්වස්ස අනුද්ධරණං නිබන්ධනං චුත්තං, තම්පි අනිබන්ධනං පට්ඨානෙ සාවසෙසපාඨදස්සනතො. තථා හි “අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.18.2) එතෙසං විහඬිගෙ චෙතොපරියඤ්ඤාණග්ගහණං කත්වා “පච්චුප්පන්තො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්සා”ති එතස්ස විහඬිගෙ ලබ්හමානම්පි න උද්ධටං.

භාවනාය පහාතබ්බස්ස විපාකදානං පති දස්සනෙන පහාතබ්බස්ස සභායභාවුපගමනං විචාරෙතබ්බං. කිං අවිජ්ජාදි විය දානසීලාදීනං උප්පත්තියායෙව විපාකදානසාමත්ථියා යානවසෙන දස්සනෙනපහාතබ්බං භාවනායපහාතබ්බස්ස සභායභාවං උපගච්ඡති, උදාහු කිලෙසා විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානං පතීති? කිඤ්ඤෙත්ථ — යදි තාව පුරිමො පක්ඛො පභීනදස්සනප්පහාතබ්බත්තා සෙක්ඛසන්තානෙ පවත්තිතො භාවනාපහාතබ්බස්ස කිරියභාවො ආපජ්ජති පභීනාවිජ්ජානණ්භාමානෙ සන්තානෙ පවත්තදානාදි විය. අථ දුතියො, තස්සාපි දස්සනෙනපහාතබ්බතා ආපජ්ජති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො, තස්මා හෙට්ඨා විචාරිතනයෙනෙව උද්ධව්වසහගතස්ස විපාකදානං පති පාළියා, අට්ඨකථාය ව අවිරුජ්ඣනවසෙනෙත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො චෙදිතබ්බො.

සාපිති උද්ධව්වචෙතනාපි. විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙති සම්පුණ්ණස්ස විපාකවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ. යදි අපනෙතබ්බා, කස්මා “සමච්ඡති චෙතනා”ති චුත්තන්ති තස්ස කාරණං දස්සෙන්නො ආහ “අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා භොන්ති”ති. අභිඤ්ඤාචෙතනායපි පච්චයභාවං දස්සෙති. යදි එවං අභිඤ්ඤාචෙතනාය සහ එකච්ඡතීති වත්තබ්බං, න, තථා අවචනස්ස චුත්තකාරණත්තා. තං පන ඉතරාවචනස්සාපි කාරණන්ති සමානරූපාය එකිස්සා අවචනෙ යං කාරණං අපෙක්ඛිත්වා එකා න චුත්තා, තෙන කාරණෙන චුත්තායපි අවත්තබ්බතං දස්සෙති. අයං තිකොති කායසඬ්ඛාරත්තිකො. පුරිමත්තිකන්ති

පුඤ්ඤාභිසංඛාරත්තිකං. පච්ඡන්ති කථං පච්ඡන්ති. පුඤ්ඤාභිසංඛාරො හි අට්ඨකාමාවචරවෙනනාපහෙදො කායදුච්චරිතතො විරමන්තස්ස සියා කායසංඛාරො, වච්ඤාචරිතතො විරමන්තස්ස සියා වච්ඡංඛාරො, මනෝද්වාරෙ පන උප්පන්නා තෙරසපි වෙනනා පුඤ්ඤාභිසංඛාරො ච හොති චිත්තසංඛාරො ච. අපුඤ්ඤාභිසංඛාරොපි කායදුච්චරිතවසෙන පවත්තියං සියා කායසංඛාරො, වච්ඤාචරිතවසෙන පවත්තියං සියා වච්ඡංඛාරො, ද්වේ ද්වාරානි මුඤ්චිත්වා මනෝද්වාරෙ පවත්තියං සියා චිත්තසංඛාරො, ආනෙඤ්ජාභිසංඛාරො චාති එවං දුතියත්තිකො පුරිමත්තිකමෙව පච්ඡන්ති. තෙන චූත්තං “අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදීනංයෙව වසෙන අවිජ්ජාය පච්චයභාවො වෙදිතඛිබ්බො”ති.

593. අවිජ්ජාභාවෙ භාවතොති අවිජ්ජාය අත්ථිභාවෙ සංඛාරානං භාවතො. න හි අවිජ්ජාය අසති කදාපි සංඛාරා සම්භවන්ති. ඉදානි තං අවිජ්ජාය භාවං දස්සෙත්තො “අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති”ති ආහ. තෙන මග්ගෙන අනිරොධො ඉධ අවිජ්ජාය අත්ථිභාවො, න ධර්මානතා එවාති දස්සෙති. ස්වායමත්ථො හෙට්ඨා විභාවිතොයෙව. “අවිජ්ජාසංඛාරා”න්ති ච ඉමිනා ඤාණාභාවාදිං නිවත්තෙති. අයඤ්ඤි අ-කාරො “අහෙතුකා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 2) අභික්ඛුකො ආවාසො”තිආදීසු (චූළව. 76) තංයොගනිවත්තියං දිස්සති. අභාවො හෙත්ථ දීපිතො. “අප්පච්චයා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 7) තංසම්බන්ධිතානිවත්තියං. පච්චයුප්පන්නඤ්ඤි පච්චයසම්බන්ධිති අප්පච්චයුප්පන්නත්තාති තංසම්බන්ධිතා එත්ථ ජොතියති. “අනිදස්සනා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 9) තංසභාවනිවත්තියං. නිදස්සනඤ්ඤි දට්ඨඛිබ්බතා. අථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නිදස්සනං න පස්සන්ති තග්ගහෙතඛිබ්බතානිවත්තියං. තථා “අනාසවා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 15). “අප්පට්ඨා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 10), අනාරම්මණා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 55) තංකිච්චනිවත්තියං. “අරුපිනො ධම්මා (ධ. ස. තිකමාතිකා 11), අවෙතසිකා ධම්මා”ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 57) තඛිභාවනිවත්තියං. තදඤ්ඤථා හි එත්ථ පකාසියති. “අමනුස්සො”ති (දී. නි. 2.321) තඛිභාවමත්තනිවත්තියං. මනුස්සත්තමත්තං නත්ථි, අඤ්ඤං සමානන්ති සදිසතා හෙත්ථ සුචියති. “අස්සමණො සමණපටිඤ්ඤො (අ. නි. 3.13, 27; පු. ප. 91, 124), අපුත්තො”ති තථා සම්භාවනීයගුණනිවත්තියං. ගරහා හි එත්ථ ඤායති. “කච්චි භොතො අනාමයං (ජා. 1.15.146; 2.20.129), අනුදරා කඤ්ඤා”ති තදනප්පභාවනිවත්තියං. “අනුප්පන්නා ධම්මා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 17) තංසදිසභාවනිවත්තියං. අතීතානඤ්ඤි උප්පන්නපුබ්බත්තා, උප්පාදිධම්මානඤ්ඤි පච්චයෙකදෙසනිබ්බත්තියා ආරද්ධුප්පාදභාවා, කාලවිනිමුත්තස්ස ච විජ්ජමානත්තා උප්පන්නානුකූලතා, පගෙව පච්චුප්පන්නානන්ති තඛිබ්බරභාවො එත්ථ විඤ්ඤායති. “අසෙක්ඛා ධම්මා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 11) තදපරියොසානනිවත්තියං. තන්තිට්ඨානඤ්ඤිහෙත්ථ පකාසියති. ඉමෙසං පන අත්ථානං අසම්භවතො පාරිසෙසෙන යථා කුසලපටිපක්ඛා ධම්මා අකුසලා, එවං

විජ්ජාපටිපක්ඛා අවිජ්ජාති කත්වා ඤාණපටිපක්ඛො ධම්මො අඤ්ඤාණන්ති වෙදිතබ්බං.

සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඛ්ඛාරදුක්ඛතාහි විඤ්ඤාහි දුක්ඛන්ත්වෙව ගහෙතබ්බං සංසාරදුක්ඛං සුඛන්ති සඤ්ඤාය අහිනිවිසිත්වා, එතෙන තත්ථ තණ්හාපවත්තිං දස්සෙති. ආරහතීති නිබ්බත්තෙති. තණ්හාපරික්ඛාරෙති තණ්හාය “සුඛං සුභ”න්තිආදිනා සඛ්ඛතෙ පරික්ඛතෙ, අලඬිකතෙති අත්ථො. තණ්හා හි දුක්ඛස්ස සමුදයොති අජානන්තො බාලො “අහො වතාහං කායස්ස හෙදා පරං මරණා ඛත්තියමහාසාලානං සහබ්බතං උපපජ්ජෙය්‍ය”න්තිආදිනා (ම. නි. 1.442) පරිතස්සන්තො කායසඛ්ඛාරෙ පරික්ඛරොති. තණ්හාපරික්ඛාරෙති වා තණ්හාය පරිවාරභූතෙ. තණ්හාවත්ථුං හි චක්ඛාදිං, රූපාදිඤ්ච අභිසඬ්ඛරිත්වා තංසමඬ්ඛිතං දෙන්තා සඛ්ඛරා තණ්හාය උපනෙන්නා තස්සා පරිවාරා විය හොන්තීති. ගතිවිසෙසෙ බ්‍රහ්මලොකාදිකෙ. අනෙකසතපසුඛද්ධනිංසනො වාජපෙය්‍යාදිකො යඤ්ඤො. අමරණත්ථාති ගහිතා දුක්කරකිරියා අමරතපො. අමරො වා දෙවො වා භවෙය්‍යං, දෙවඤ්ඤතරො වාති පවත්තිතා චතවරියා අමරතපො. දුක්ඛත්තා වා මරො මාරකො තපො අමරතපො. දිට්ඨෙ අදිට්ඨසද්දො විය මරෙ අමරසද්දො දට්ඨබ්බො.

ජාතිආදිපපාතදුක්ඛජනනතො මරුජ්ජපාතසදිසතා පුඤ්ඤාභිසඛ්ඛාරස්ස චුත්තා. “මහාපරිලාභජනික”න්ති ඉමිනා අනුදහනට්ඨෙත තිණුක්කාසදිසතං පුඤ්ඤඵලස්ස දස්සෙති. අජ්ජසස්සාදතඤ්චාති ව-සද්දෙන අධිකුට්ටනවිනිවිජ්ඣනඅඬ්ගපච්චඬ්ගපලිහඤ්ජනාදිං සඬ්ගණ්හාති. තජ්ජච්චයන්ති තස්ස විපරිණාමදුක්ඛසභාවස්ස සුගතිඵලස්ස පච්චයභූතං. රමණීයභාවෙන ව අස්සාදභාවෙන ව ගය්හමානං පුඤ්ඤඵලං දීපසිඛාමධුලිත්තසත්ථධාරාසදිසං. තදත්ථො ව පුඤ්ඤාභිසඛ්ඛාරො තංනිපාතලෙහනසදිසො චුත්තො. “සුඛො ඉමිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය මුදුකාය ලොමසාය බාහාය සමිඵස්සො”න්තිආදිනා (ම. නි. 1.469) සුඛසඤ්ඤාය අසුභභාවස්ස අසල්ලක්ඛණෙනෙව එකච්චකාමපරිභොගොති බාලො විය ගුථකීළනං, කිලෙසාභිභූතතාය කොධාරතිඅභිභූතො අසවසො මරිතුකාමො විය විසබ්බාදනං සමිපති කිරියාබණ්ණ, ආයතිං ඵලක්ඛණෙ ව ජිගුච්ඡනීයං, දුක්ඛඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසඛ්ඛාරං ආරහති. ලොභසහගතස්ස වා ගුථකීළනසදිසතා, දොසසහගතස්ස විසබ්බාදනසදිසතා යොජෙතබ්බො. සහයස්සාපි පිසාවනගරස්ස කාමගුණසමිද්ධියා සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො විය ආරුජ්ජපිපාකානං නිරන්තරතාය, අනුපලක්ඛියමානඋජ්ජාදවයානං දීඝසන්තානතාය අගය්හමානවිපරිණාමානං සඛ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛභූතානම්පි නිව්වාදිවිපල්ලාසහෙතුභාවොති, තෙසං පිසාවනගරසදිසතා, තදභිමුඛගමනසදිසතා ව ආනෙඤ්ජාභිසඛ්ඛාරස්ස යොජෙතබ්බො.

අවිජ්ජාභාවතොව සඬ්ඛාරභාවො, න අභාවතොති සඬ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයභාවෙ සඬ්ඛෙපෙන අන්වයතො, බ්‍යතිරෙකතො ච චුත්තමත්ථං සුත්තෙන සමත්ථොතුං “චුත්තමිපි චෙත”න්තිආදිනා සුත්තපදං ආභතං. තත්ථ අවිද්වාති අවිද්දසු. අවිජ්ජාගතොති අවිජ්ජාය සමන්තාගතො, අප්පභීනාවිජ්ජොති අධිජ්ජායො.

පට්ඨානපච්චයකථාවණ්ණනා

594. තාවාති චත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො, තෙන “අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං පච්චයො”ති ඉදං තාව සිද්ධං, ඉදං පන අපරං චත්තබ්බන්ති දස්සෙති. “ඉදං පන චත්තබ්බ”න්ති යමත්ථං සන්ධාය චුත්තං, තං දස්සෙතුං පච්චයධම්මා නාම යෙසං පච්චයා භොන්ති, යථා වා පච්චයා භොන්ති, තදුභයෙසං බහුභාවතො අනෙකධාව පච්චයා භොන්තිති අවිජ්ජායපි තං ආසඬ්ඤානො පුච්ඡි “කතමෙසං සඬ්ඛාරානං කථං පච්චයො භොති”ති, පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදයො බහු සඬ්ඛාරා චුත්තා. අවිජ්ජා ච තෙසං පච්චයො භොති, න සබ්බෙසං එකධාව භොති, තස්මා ඉමෙසං සඬ්ඛාරානං එවං පච්චයො භොතිති ඉදං චත්තබ්බන්ති අත්ථො. තත්‍රාති තස්මිං පච්චයභාවෙ. යදිපි “කතමෙසං සඬ්ඛාරානං”න්තිආදිනා අසාධාරණතො පුච්ඡා ආරද්ධා, එකදෙසෙන පන සමුදායොපලක්ඛණමෙතන්ති ද්වාදසන්තං පටිච්චසමුප්පාදඬ්ගානං යථාසකං පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවො චත්තබ්බොති තං දස්සෙතුං, අවිජ්ජාය වා පච්චයභාවෙ පුච්ඡිතෙ තප්පසඬ්ගෙන සබ්බෙසමිපි පච්චයධම්මානං පච්චයභාවං විසජ්ජෙතුකාමො පච්චයෙ තාව පාළිනයෙනෙව දස්සෙතුං “භගවතා හී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ච භගවතා චතුර්විසති පච්චයා චුත්තාති සම්බන්ධො. තෙසං වසෙන අවිජ්ජාදීනං පච්චයභාවො චෙදිතබ්බොති අධිජ්ජායො.

“හෙතු ච සො පච්චයො වා”ති ඉමිනා වචනෙන හෙතුතො, අධිපතිපච්චයාදිභූතස්ස ච ගහණං සියාති තං නිවාරෙන්තො ආහ “හෙතු හුත්වා පච්චයො”ති. එවමිපි සො එව දොසො ආපජ්ජතිති පුන ආහ “හෙතුභාවෙන පච්චයොති චුත්තං භොති”ති. තෙන න ඉධ හෙතුසද්දෙන ධම්මග්ගහණං කතං, අථ ඛො ධම්මස්ස සත්තිවිසෙසො ගතිතොති දස්සෙති. තස්ස හි පච්චයසද්දස්ස ච සමානාධිකරණතං සන්ධාය “හෙතු ච සො පච්චයො ව, හෙතු හුත්වා පච්චයො”ති ච චුත්තං. එවඤ්ච කත්වා පරතො පාළියං “හෙතු හෙතු...පෙ.... හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.1) තෙන තෙන හෙතුභාවාදිඋපකාරෙන තස්ස තස්ස ධම්මස්ස උපකාරකත්තං චුත්තං. අභිධම්මට්ඨකථායං පන “යො හි ධම්මො යං ධම්මං අප්පච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයො”ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා), “මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො”ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා) ච එවමාදිනා ධම්මපට්ඨානනිද්දෙසෙන ධම්මතො

අඤ්ඤා ධම්මසත්ති නාම නත්ථිති ධම්මෙහෙව ධම්මසත්තිවිභාවනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. ඉධාපි වා “හෙතු ව සො පච්චයො වා”ති ධම්මෙනෙව ධම්මසත්තිං දස්සෙති. න හි “හෙතුපච්චයො”ති ආදිකො උද්දෙසො කුසලාදිඋද්දෙසො විය ධම්මජ්ජධානො, අථ ඛො ධම්මානං උපකාරකභාවජ්ජධානොති.

“එසෙව නයො”ති ඉමිනා තබ්භාවෙන පච්චයභාවං ආරම්මණාදීසු අතිදිසති “ආරම්මණඤ්ච තං පච්චයො වාති ආරම්මණපච්චයො, ආරම්මණං හුත්වා පච්චයො, ආරම්මණභාවෙන පච්චයොති අත්ථො”ති, න කම්මධාරයමත්තං.

595. වචනාවයවොති සාධනාවයවං සන්ධායාහ. වචනසභාවඤ්ඤි සාධනං පරෙසං අවිදිතත්ථඤ්ඤාපනතො ලොකෙ සාධනන්ති පාකටං පඤ්ඤාතං. තථා හි නං අවයවලක්ඛණං, වචනසභාවඤ්ඤි සාධනං, අවයවපක්ඛාදීනි වචනානි සාධනන්ති ව ඤායවාදිතො වදන්ති. පටිඤ්ඤා, හෙතුනිආදීසුති පටිඤ්ඤා, හෙතු, උදාහරණ, උපනය, නිගමනානි. උදාහරණසාධම්මියා සාධාසාධනං හෙතු. විරූපො හෙතුනි ව එවමාදීසු කාරණං යං කිඤ්චි කාරණලක්ඛණං, සම්පාපකලක්ඛණම්පි වා. ආදි-සද්දෙන තස්සාපි සඛිගහෙතබ්බතාය, ඤාපකලක්ඛණං පන වචනාවයවග්ගහණෙන ගතිතං. කාමං මූලම්පි කාරණලක්ඛණං කාරණමෙව, කාරණන්ති පනෙත්ථ පච්චයහෙතු ගතිතො. මූලන්ති හෙතුහෙතුනි කාරණවිසෙසවිසයත්තා මූලස්ස විසුං ගහණං. එතීති එතස්ස අත්ථවචනං වත්තතීති, තඤ්ච උජ්ජත්තිට්ඨිතීනං සාධාරණවචනං. තෙනෙවාහ “තිට්ඨති වා උජ්ජජ්ජති වා”ති. එකච්චො හි පච්චයො ධීතියා එව උපකාරකො හොති යථා පච්ඡාජාතපච්චයො, එකච්චො උජ්ජත්තියා එව යථා අනන්තරාදිකො, එකච්චො උභයස්ස යථා හෙතුආදයො.

උපකාරකලක්ඛණොති ව ධම්මෙන ධම්මසත්තිං උපකාරං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. හිතොති පතිට්ඨාති එත්ථාති හෙතු, අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූලසද්දො විය පතිට්ඨත්ථො වෙදිතබ්බො. හිතොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අතිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තජ්ජවයං එලං ගච්ඡති පවත්තති වුද්ධිං විරුළුහිං ආපජ්ජතීති හෙතු. අත්තතො එලං කරොතීති කාරණං. නිදදාති දස්සෙත්තං විය හොතීති නිදානං. සම්භවති තං එතස්මාති සම්භවො. පභවති එතස්මාති පභවොති පච්චයහෙතුසද්දෙහි ඉතරෙසම්පි සමානත්ථතා වෙදිතබ්බො. එවං සන්තෙපි කාරණවිසෙසවිසයො හෙතුසද්දො, කාරණසාමඤ්ඤවිසයො පච්චයසද්දොති දස්සෙත්තො “මූලට්ඨොනා”ති ආදිමාහ. හෙතුඅත්ථො, පච්චයට්ඨො ව හෙට්ඨා පපඤ්චවසෙන වුත්තොති තං සඛිබ්ජ්ජං දස්සෙත්තො ආහ “සඛිබ්ජ්ජො...පෙ.... හෙතුපච්චයො”ති.

යථා සාලිව්හිව්ඡාදිනි තංතංඛසධිනං සාලිව්හිආදිභාවස්ස සාධකානි, මණ්ඤාදිප්පභාවත්ථුනි ච නිලාදිවණ්ණානි නිලාදිප්පභාසාධකානි, එවං හෙතුපච්චයො යථාරහං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං කුසලාදිභාවස්ස සාධකොති ඉමමත්ථං දස්සෙති “සො සාලිආදින”න්තිආදිනා. ආවරියානන්ති ච රෙචතාවරියං සන්ධායාහ. එවං සත්තෙති හෙතුපච්චයො යදි කුසලාදිභාවසාධකො, එවං සති. න සම්පජ්ජති න සිජ්ඣති. යථා කුසලාකුසලහෙතු තංසමුට්ඨානරූපස්ස කුසලාකුසලභාවාය න පරියත්තො, එවං අබ්‍යාකතොපි හෙතු තංසමුට්ඨානරූපස්ස අබ්‍යාකතභාවාය. සභාවෙනෙව හි තං අබ්‍යාකතන්ති ආහ “න හි සො තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙති”ති. හෙතුපච්චයො ච තෙසං හොතියෙවාති ආහ “න ච පච්චයො න හොති”ති. ඉදානි තමත්ථං පාළියා සමත්ථෙතුං “චුත්තඤ්ඤෙත”න්තිආදි චුත්තං. විනා එතෙනාති එතෙන හෙතුනා අබ්‍යාකතභාවසාධකෙන විනා අහෙතුකත්තා, අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො සභාවෙනෙවාති අධිප්පායො.

“යොනිසො, හික්ඛවෙ, මනසි කරොතො අනුප්පන්නා වෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති”තිආදි (අ. නි. 1.67) වචනෙහි කුසලභාවස්ස යොනිසොමනසිකාරජපට්ඨද්ධතා සිද්ධාති ආහ “යොනිසොමනසිකාරජපට්ඨද්ධො කුසලභාවො”ති. එතෙනෙව අකුසලඅබ්‍යාකතභාවාපි කුසලභාවො විය න හෙතුපට්ඨද්ධාති දස්සිතං හොති. යං පනෙකෙ මඤ්ඤෙයුං “අහෙතුකහෙතුස්ස අකුසලභාවො විය සහෙතුකහෙතූනම්පි සභාවතොව කුසලාදිභාවො, අඤ්ඤෙසං තංසම්පයුත්තානං හෙතුපට්ඨද්ධො”ති, තස්ස උත්තරං වත්තුං “යදි වා”තිආදිමාහ. අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වාති යදි අලොභො සභාවතො කුසලො, සො කුසලසභාවත්තා අබ්‍යාකතො න සියා. අථ අබ්‍යාකතො තංසභාවත්තා කුසලො න සියා අලොභසභාවස්ස අදොසත්තාභාවො විය. යස්මා පන උභයථාපි හොති, තස්මා යථා උභයථා හොත්තෙසු සද්ධාදීසු සම්පයුත්තෙසු හෙතුපට්ඨද්ධං කුසලාදිභාවං පරියෙසෙථ, න සභාවතො, එවං හෙතුසුපි කුසලාදිතා අඤ්ඤපට්ඨද්ධා පරියෙසිතබ්බා, න සභාවතොති යං චුත්තං “සම්පයුත්තහෙතුසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො”ති, තං න යුජ්ජති. සා පන පරියෙසියමානා යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධා හොතීති හෙතුසු විය සම්පයුත්තෙසුපි යොනිසොමනසිකාරාදිපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො, න හෙතුපට්ඨද්ධොති සිද්ධං හොතීති අධිප්පායො.

විරුළ්භමූලා වියාති එතෙන මූලානි විය මූලානීති දස්සෙති. තෙනෙවාහ “සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙනා”ති. ස්වායං “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො ධම්මො කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලාබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා”ති එවං සත්තධා

පඤ්ඤාභාවා රෙ නිද්දිට්ඨො. යං පන චුත්තං හෙතුකිච්චං දස්සෙත්තෙන “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං, තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.1), තත්ථ පයිමො හෙතුසද්දො පච්චත්තනිද්දිට්ඨො පච්චයධම්මනිද්දෙසො, තෙනස්ස හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයනාති දස්සෙති. දුතියො පච්චයුප්පන්නවිසෙසනං, තෙන න යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තකානං හෙතු හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, අථ ඛො හෙතුනා සම්පයුත්තානමෙවාති දස්සෙති. නනු ච සම්පයුත්තසද්දස්ස සාපෙක්ඛත්තා දුතියෙ හෙතුසද්දෙ අවිජ්ජමානෙපි අඤ්ඤස්ස අපෙක්ඛිතඛිඛස්ස අනිද්දිට්ඨත්තා හෙතු අත්තනාව සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති? නායමෙකන්තො. හෙතුසද්දො හි පච්චත්තනිද්දිට්ඨො “හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ති එත්ථෙව ඛ්‍යාවටො යදා ගය්හති, න තදා සම්පයුත්තවිසෙසනං හොතීති සම්පයුත්තඅවිසිට්ඨා යෙ කෙචි ගහිතා භවෙය්‍යුත්ති. නනු ච යථා “අරුපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං, අරුපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං”න්ති ච චුත්තෙ දුතියෙන ආහාරග්ගහණෙන, ඉන්ද්‍රියග්ගහණෙන ච විනාපි ආහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තකාව ගය්හන්ති, එවම්ධාපි සියාති? න, ආහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තස්ස වජ්ජෙතඛිඛස්ස අභාවතො. වජ්ජෙතඛිඛාභාවතො හි තත්ථ දුතියෙ ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙ අසතිපි තංසම්පයුත්තකාව ගය්හන්තීති තං න කතං, ඉධ පන වජ්ජෙතඛිඛං අත්ථිති කත්තඛිඛං දුතියං හෙතුග්ගහණං. එවම්පි “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං”න්ති එත්ථ හෙතුසම්පයුත්තකානං සො එව සම්පයුත්තකහෙතුති විසෙසනස්ස අකතත්තා යො කොචි හෙතු යස්ස කස්සචි හෙතුසම්පයුත්තස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, පච්චත්තනිද්දිට්ඨස්සෙව හෙතූනො පුන සම්පයුත්තවිසෙසනභාවෙන චුත්තත්තා. එතදත්ථමෙව හි විනාපි දුතියෙන හෙතුසද්දෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවෙ සිද්ධෙපි තස්ස ගහණං කතං.

අථ වා අසති දුතියෙ හෙතුසද්දෙ හෙතුසම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, න පන හෙතූනන්ති එවම්පි ගහණං සියාති තන්තිචාරණත්ථං සො චුත්තො. තෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවං යෙ ලහන්ති, තෙසං සඛිබ්බෙසං හෙතුනං, අඤ්ඤෙසම්පි හෙතු හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති දස්සිතං හොති. යස්මා පන හෙතුඤ්ඤානමග්ගා පතිට්ඨාමත්තාදිභාවෙන අඤ්ඤධම්මනිරූපෙක්ඛා, න ආහාරින්ද්‍රියා විය සාපෙක්ඛා එව, තස්මා එතෙස්සෙව දුතියං හෙතාදිග්ගහණං කතං. ආහාරින්ද්‍රියා පන ආහරිතඛිඛර්සිතඛිඛාපෙක්ඛා එව, තස්මා තෙ විනාපි දුතියෙන ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙන අත්තනා එව ආහරිතඛිඛෙ, ර්සිතඛිඛෙ ච ආහාරින්ද්‍රියභූතෙ, අඤ්ඤෙ ච සම්පයුත්තකෙ පරිච්ඡින්නන්ති තං තත්ථ න කතං. ඉධ ච දුතියෙන හෙතුග්ගහණෙන පච්චයුප්පන්නානං හෙතුනා, පච්චයභූතෙනෙව ච සම්පයුත්තානං හෙතුනං, අඤ්ඤෙසඤ්ච පරිච්ඡින්නත්තා පුන විසෙසෙන කිච්චං නත්ථිති පඤ්ඤාභාවා රෙ “කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං”න්තිආදිසු දුතියං හෙතුග්ගහණං න කතන්ති දට්ඨඛිඛං.

596. ආරම්මණභාවෙනාති විසයභාවෙන, ආලම්බිතබ්බභාවෙනාති අත්ථො. ආරහිත්වාපිති පි-සද්දෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති - රූපායතනාදීමත්තෙ යස්මිං කිස්මිඤ්චි එකස්මිං අට්ඨත්වා “යං යං ධම්මං ආරබ්භා”ති (පට්ඨා 1.1.2) අනියමෙන සබ්බරූපායතනානං...පෙ.... සබ්බධම්මායතනානඤ්ච ආරම්මණපච්චයභාවස්ස චූත්තත්තා රූපාදිභෙදෙන ඡබ්බිධෙසු සඬබ්බතාසඬබ්බතපඤ්ඤත්තිධම්මෙසු න කොචි ධම්මො ආරම්මණපච්චයො න භොතීති. ස්වායං ආරම්මණපච්චයභාවො හෙට්ඨා විභාවිතො එව. ආලම්බිත්වාති ගහෙත්වා. එකත්තසාරම්මණභාවතො අනාරබ්භ පවත්ති එව නත්ථිති ආහ “ආරබ්භවා”ති. ස්වායං “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලස්ස, අකුසලස්සා”ති එවං නවජ්ජකාරො වෙදිතබ්බො.

597. ඡෙට්ඨකට්ඨෙනාති පමුඛභාවෙන. අත්තාධිනානඤ්චි පතිභූතො ධම්මො අධිපති. සො තෙසං පමුඛභාවෙන පවත්තති. “ඡන්දවතො කිං නාම න සිජ්ඣති”තිආදිකං පුරිමාහිසඬබ්බරූපනිස්සයං ලභිත්වා උජ්ජජ්ජමානෙ විත්තුජ්ජපාදෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා ඡෙට්ඨකභූතා සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා වසෙ වත්තයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, සම්පයුත්තධම්මා ච තෙසං වසෙන වත්තන්ති භීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො, තෙන තෙ අධිපතිපච්චයා භොන්ති. ගරුකාතබ්බමිපි ආරම්මණං තත්තින්තපොණපබ්භාරානං අස්සාදනපච්චවෙක්ඛණමග්ගඵලානං අත්තතො වසෙ වත්තයමානං විය පච්චයො භොති. තස්මා අයං අත්තාධිනානං පතිභාවෙන උපකාරකත්තා අධිපතිපච්චයොති දට්ඨබ්බො. ඡන්දාධිපතීති ඡන්දසඬබ්බතො අධිපති, ඡන්දං ධුරං ඡන්දං ඡෙට්ඨකං කත්වා විත්තුජ්ජත්තිකාලෙ උජ්ජන්තස්ස කත්තුකමානාඡන්දස්සෙතං නාමං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. කස්මා පන යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකාන”න්ති (පට්ඨා. 1.1.1) චූත්තං, එවමිධ “අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන”න්ති අවත්වා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන”න්තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.3) නයෙන චූත්තන්ති? එකක්ඛණෙ අභාවතො. හෙතෙවො හි ද්වෙ තයොපි එකක්ඛණෙ හෙතුපච්චයා භොන්ති, මූලට්ඨෙන උපකාරකභාවස්ස අවිජ්ඣනතො. අධිපති පන ඡෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො, න ච එකක්ඛණෙ බහු ඡෙට්ඨකා භොන්ති. තස්මා එකතො උජ්ජන්තානම්පි තෙසං එකක්ඛණෙ අධිපතිපච්චයභාවො නත්ථිති “අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන”න්ති අවත්වා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන”න්තිආදිනා නයෙන චූත්තං.

යං යං ධම්මන්ති යං යං ආරම්මණධම්මං. ගරුං කත්වාති ගරුකාරචිත්තීකාරවසෙන වා අස්සාදනවසෙන වා ගරුකාරිකං ලද්ධබ්බං අවිජ්ඣිතබ්බං අනවඤ්ඤාතං කත්වා. තෙ තෙ ධම්මාති තෙ තෙ ගරුකාතබ්බා

ධම්මා. තෙසං තෙසන්ති තංතංගරුකාරකධම්මානං. අධිපතිපච්චයෙනාති ආරම්මණාධිපතිපච්චයෙන. ස්වායං “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස සහජාතාරම්මණෙනි, අකුසලස්ස ආරම්මණෙනෙව, අබ්‍යාකතස්ස සහජාතාරම්මණෙනි, කුසලාබ්‍යාකතස්ස සහජාතෙනෙවාති කුසලමූලා චත්තාරො, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස සහජාතාරම්මණෙනි, අබ්‍යාකතස්ස සහජාතෙනෙව, තථා අකුසලාබ්‍යාකතස්සාති අකුසලමූලා තයො, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස සහජාතාරම්මණෙනි, කුසලස්ස ආරම්මණෙනෙව, තථා අකුසලස්සාති අබ්‍යාකතමූලා තයො”ති සඬ්ඛෙපතො දසප්පකාරො අධිපතිපච්චයො. එත්ථ ච සත්තධා සහජාතාධිපති, සත්තධා ආරම්මණාධිපති වෙදිතබ්බො.

598. අන්තරායතීති අන්තරං, බ්‍යවධායකන්ති අත්ථො. නාස්ස අන්තරං විජ්ජතීති අනන්තරො, අනන්තරො ච සො පච්චයො වාති අනන්තරපච්චයො. “අත්ථානන්තරතා අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතා සමනන්තරපච්චයො”තිආදිනා බ්‍රහ්මා පපඤ්ඤායන්ති, අසාරං ගන්ථවිත්ථාරං කරොන්ති. යථා පචත්තිඨකාසදානවිසෙසභාවෙන නත්ථිවිගතපච්චයා චුත්තා, න එවං අනන්තරසමනන්තරපච්චයා, එතෙ පන විත්තනියමහෙතුභාවෙන චුත්තාති තං විත්තනියමහෙතුභාවං දස්සෙතුං “යො හි එසා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ මනොවිඤ්ඤාණධාතුතිආදි විත්තනියමොති එත්ථ ආදි-සද්දෙන සන්තීරණානන්තරා වොට්ඨබ්බනං, චුතිඅනන්තරා පටිසන්ධිති යස්ස යස්ස විත්තස්ස අනන්තරා යං යං විත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස තදනන්තරුප්පාදනියමො තංතංසහකාරිපච්චයවිසිට්ඨස්ස පුරිමපුරිමවිත්තස්සෙව වසෙන ඉජ්ඣතීති දස්සෙති.

අත්ථානන්තරතායාති අත්ථෙත කෙනවි ධම්මෙන අනන්තරතාය. කාලානන්තරතායාති කාලභෙදෙන අනන්තරතාය. ආචරියානන්ති ඉධාපි රෙචතාවරියමෙව සන්ධාය චුත්තං. තත්ථාති තස්මිං කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයභාවෙ, තස්මිං වා යථාචුත්තවිරොධෙ. භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තාති එත්ථ යථා රුක්ඛස්ස වෙධෙ දින්නෙ පුප්ඵිතුං සමත්ථස්සෙව පුප්ඵනං න හොති, වෙධෙ පන අපනීතෙ තාය එව සමත්ථතාය පුප්ඵනං හොති, එවම්ධාපි භාවනාබලෙන වාරිතත්තා සමුට්ඨාපනසමත්ථස්සෙව අසමුට්ඨාපනං, තස්මිඤ්ඤ අපගතෙ තාය එව සමත්ථතාය සමුට්ඨාපනං හොතීති අධිප්පායො. තම්පි වචනං කාලානන්තරතා නත්ථි සත්තාභාදිනා කාලෙන අන්තරිතභාවතො. එතදෙව “කාලන්තරිතතා අත්ථි” ඉච්චෙව වදාම. නනු ච කාලො නාම කොච්ඡි පරමත්ථතො නත්ථිති වදෙය්‍යාති ආසඬ්ඤානො ආහ “කාලානන්තර...පෙ.... ලද්ධි”ති.

බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතොති උපවයසන්තතිඅධිවචනනිරුත්තිපදානං විය සද්දත්ථමත්තතො නානාකරණං, න වචනියත්ථතොති අධිජ්ජායො. තෙනෙව සද්දත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං “කථ”න්තිආදිමාහ. තත්ථ පුරිමපච්ඡිමානං නිරොධුජ්ජාදන්තරාභාවතො නිරන්තරුජ්ජාදනසමත්ථතා අනන්තරපච්චයභාවො. රූපකලාපානං විය සංඝයානාභාවතො, පච්චයපච්චයුජ්ජන්තානං සභාවට්ඨානාභාවතො ච “ඉදම්මො හෙට්ඨා, උද්ධං, තිරිය”න්ති විභාගාභාවා අත්තනා එකත්තම්ච උපනෙත්වා සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උජ්ජාදනසමත්ථතා සමනන්තරපච්චයතා. උජ්ජාදනසමත්ථතාති ච අබ්‍යාපාරත්තා ධම්මානං යස්මිං යදාකාරෙ නිරුද්ධො, වත්තමානෙ වා සති තංතංවිසෙසවන්තො ධම්මා හොන්ති, තස්ස සොච ආකාරො වුවචනීති දට්ඨබ්බො. ධම්මානං පවත්තිමත්තමෙව ච උපාදාය කාලවොහාරොති නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං අසඤ්ඤභවා වචන්තස්ස, පුරිමවුතිපච්ඡිමපටිසන්ධිනඤ්ච නිරොධුජ්ජාදනිරන්තරතාය කාලන්තරතා නත්ථී. න හි තෙසං අන්තරා අරූපධම්මජ්ජවත්ති අත්ථී, යං උපාදාය කාලන්තරතා වුවචෙය්‍ය, න ච රූපධම්මජ්ජවත්ති අරූපධම්මජ්ජවත්තියා අන්තරං කරොති අඤ්ඤසන්තානත්තා. රූපාරූපසන්තතියො හි ද්වෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසසභාවත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤපකාරභාවෙන පවත්තමානාපි විසුංයෙව හොන්ති. එකසන්තතියඤ්ච පුරිමපච්ඡිමානං මජ්ඣෙ පවත්තමානං තංසන්තතිපරියාපන්නතාය අන්තරකාරකං හොති. තාදිසඤ්ච කිඤ්චි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං මජ්ඣෙ නත්ථී, න ච අභාවො අන්තරකාරකො හොති අභාවත්තා ඵව. තස්මා ජවනානන්තරස්ස ජවනස්ස විය, භවඬගානන්තරස්ස භවඬගස්ස විය ච නිරන්තරතා සුට්ඨු අනන්තරතා හොතීති තථා උජ්ජාදනසමත්ථතා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවුතිනම්පි දට්ඨබ්බො. උජ්ජත්තියා පච්චයභාවො වෙත්ථ අනන්තරපච්චයාදීනං පාකටොති උජ්ජාදනසමත්ථතාව වුත්තා. පච්චුජ්ජන්තානං පන ධම්මානං පුබ්බත්තාපරන්තපරිච්ඡේදෙන ගහිතානං උජ්ජජ්ජතීති වචනං අලභන්තානං “අතීතො ධම්මො පච්චුජ්ජන්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා (පට්ඨා. 2.18.4) අනන්තරාදිපච්චයභාවො වුත්තොති න සො උජ්ජත්තියා ඵවාති විඤ්ඤායති. න හි කුසලාදිග්ගහණං විය පච්චුජ්ජන්තග්ගහණං අපරිච්ඡේදං. යතො උජ්ජත්තිමත්තසමඬගිතො ඵව ගහණං සියා. තෙනෙව ච අතීතත්තිකෙ පටිච්චවාරාදයො න සන්තීති. තස්ස “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අකුසලස්සා”ති සත්තධා හෙදො වෙදිතබ්බො.

599. උප්පජ්ජමානොව සහ උප්පාදනභාවෙනාති එත්ථාපි උප්පත්තියා පච්චයභාවෙන පාකටෙන ධීනියාපි පච්චයභාවං නිදස්සෙතීති දට්ඨබ්බං, අඤ්ඤා පදීපනිදස්සනං න යුජ්ජෙය්‍ය. පදීපො හි පභාසස්ස ධීනියාපි පච්චයො, න උප්පත්තියා එව. පච්චයුජ්ජන්තානං සහජාතභාවෙන උපකාරකතා සහජාතපච්චයතා. ඔක්කන්තික්ඛණොති පටිසන්ධික්ඛණො. තස්මිං හි ඛණො නාමරූපං ඔක්කන්තං විය පරලොකතො ආගන්ත්වා ඉධ මාතුකුච්ඡිආදිං පවිසන්තං විය උප්පජ්ජති, තස්මා සො ඛණො ඔක්කන්තික්ඛණොති වුව්වති. එත්ථ ව රූපන්ති හදයවත්ථුයෙව අධිජ්ජෙතං. තඤ්ඤි නාමස්ස, නාමඤ්ච තස්ස සහජාතපච්චයො හොති. විත්තවෙනසිකාති පවත්තියං වත්තාරො ඛන්ධා පටිසන්ධික්ඛණො විත්තසමුට්ඨානානං අභාවතො. රූපිනො ධම්මාති හදයවත්ථුං සන්ධායාහ. තත්ථ යදිපි පුබ්බෙ “ඔක්කන්තික්ඛණො නාමරූප”න්ති වුත්තං, තථාපි තෙන ඛණන්තරෙ සහජාතපච්චයභාවො රූපධම්මානං න නිවාරිතොති තන්තිවාරණත්ථමිදං වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. කිඤ්චි කාලෙති කෙචි කිස්මිඤ්චි කාලෙති අත්ථො, තෙන රූපිනො ධම්මා කෙචි වත්ථුභූතා කිස්මිඤ්චි පටිසන්ධිකාලෙති අඤ්ඤෙසං රූපධම්මානං, වත්ථුනො ව පවත්තියං අරූපධම්මානං සහජාතපච්චයභාවං පුබ්බෙ අනිවාරිතං නිවාරෙති. එවඤ්ච කත්වා “කිඤ්චි කාල”න්ති වා “කිස්මිඤ්චි කාලෙ”ති වා වත්තබ්බෙ තථා අවත්වා විහත්තිවිපල්ලාසං කත්වා වුත්තං. තෙන කිඤ්චිති උපයොගෙකව්වනං. “රූපිනො ධම්මා”ති එතෙන සම්බන්ධෙ පච්චත්තබ්බව්වනං ජායති. “කාලෙ”ති එතෙන සම්බන්ධෙ භූමිමෙකව්වනන්ති දීපිතන්ති වෙදිතබ්බං. පුරිමෙන ව “එකො ඛන්ධො, වත්ථු ව තිණ්ණන්තං ඛන්ධාන”න්ති (පටියා. 1.1.419) ආදිවචනෙන නාමසහිතං එව වත්ථු නාමස්ස පච්චයොති වත්තබ්බෙ ආපන්නෙ ඉතරෙන කෙවලස්ස ව තථාවත්තබ්බතං දස්සෙති. ස්වායං සහජාතපච්චයො “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා”ති (පටියා. 1.1.419) නවවිධො වෙදිතබ්බො.

600. අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා. තථා හිස්ස තිදණ්ඩං නිදස්සිතං. උපකාරකතා ව අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව දට්ඨබ්බා, න සහජාතතාදිවසෙන. සහජාතාදිපච්චයො හොන්තොයෙව හි කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති, න ව සහජාතාදිපච්චයධම්මෙහි විනා ඉමස්ස පවත්ති අත්ථි. තථා හි සහජාතාදිපච්චයො ව හොන්තොයෙව හි කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති. යදි ව අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතාමත්තං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො සියා, පුරෙජාතපච්චජාතභාවෙන උපකාරස්ස උපකාරකා වත්ථුඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා සියුං, න ව තං ඉච්ඡිතං. තෙන වුත්තං “උපකාරකතා ව අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙනෙව දට්ඨබ්බා”ති. අයඤ්ච උප්පත්තියා, ධීනියා ව උපකාරකොති වෙදිතබ්බො. අයං පන “කුසලො

ධම්මො කුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්සා”ති තිවිධො වෙදිතබ්බො.

601. තරුආදීනං පථවී විය අධිට්ඨානාකාරෙන පථව්‍යාතු සෙසධාතුනං, චක්ඛාදයො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං උපකාරකා චිත්තකම්මස්ස පටාදයො විය නිස්සයාකාරෙන ඛන්ධාදයො තංතංනිස්සයානං ඛන්ධාදීනං. පථව්‍යාතුයං පතිට්ඨාය එව හි සෙසධාතුයො උපාදාරූපානි විය යථාසකං කිච්චං කරොන්ති.

අධිට්ඨානාකාරෙනාති ආධාරාකාරෙන. ආධාරාකාරො චෙත්ථ තෙසං සාතිසයං තදධීනවුත්තිතාය වෙදිතබ්බො. යතො භූතානි අනිද්දිසිතබ්බට්ඨානානි වුවචන්ති, එවඤ්ච කත්වා චක්ඛාදීනම්පි අධිට්ඨානාකාරෙන උපකාරකතා සුච්ඡු යුජ්ජති. න හි යථාවුත්තං තදධීනවුත්තිතාවිසෙසං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤො චක්ඛාදීසු අදෙසකානං අරූපධම්මානං අධිට්ඨානාකාරො සම්භවති. යදිපි යං යං ධම්මං පටිච්ච යෙ යෙ ධම්මා උජ්ජජන්ති, තෙසං සබ්බෙසං තදධීනවුත්තිභාවො. යෙන පන පච්චයභාවවිසෙසෙන චක්ඛාදීනං පටුමන්දභාවෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො තදනුවිධානාකාරෙනෙව පවත්තන්ති, ස්වායම්ධ තෙසං තදධීනවුත්තිතාසිද්ධො විසෙසොති. එවඤ්ච පච්චයභාවසාමඤ්ඤෙ සතිපි ආරම්මණපච්චයතො නිස්සයපච්චයස්ස විසෙසො විභාවිතො භොති. ස්වායං නයො භෙට්ඨා පකාසිතොව. ඡට්ඨො පනාති එත්ථ “රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කිස්මිඤ්චි කාලෙ”ති ඉදං න ලබ්භති. යං පනෙත්ථ ලබ්භති “රූපිනො ධම්මා කෙව්”ති, තත්ථ තෙ එව ධම්මෙ දස්සෙතුං “චක්ඛායතන”න්තිආදි නිද්දිට්ඨං. යං රූපන්ති භද්‍යවත්ථුං සන්ධාය වුත්තං. අයං පන නිස්සයපච්චයො තෙරසවිධො. කථං? සහජාතතො කුසලමූලා තයො, තථා අකුසලමූලා, අබ්‍යාකතමූලෙසු පන පුරෙජාතං ලබ්භති. අබ්‍යාකතඤ්චි අබ්‍යාකතස්ස සහජාතම්පි පච්චයො භොති, පුරෙජාතම්පි කුසලස්ස පුරෙජාතමෙව, තථා අකුසලස්ස, කුසලාබ්‍යාකතං සහජාතපුරෙජාතතො කුසලස්ස, සහජාතතො එව අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලාබ්‍යාකත”න්ති එවං තෙරසං.

602. තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො එලෙන නිස්සිතොති යං කිඤ්චි කාරණං නිස්සයොති චත්වා තත්ථ යො භූසො නිස්සයො, තං උපනිස්සයොති නිද්ධාරෙති. බලවකාරණභාවෙන උපකාරකොති ආරම්මණභාවවිසෙසෙන අනන්තරං අනුරූපචිත්තුජ්ජාදනසමත්ථතාවසෙන, කෙවලඤ්ච බලවත්තං කාරණං හුත්වා උපකාරකො. තෙනාහ “සො”තිආදි.

තත්ථ දානං දත්තාති දෙය්‍යධම්මං වජිත්වා. යාය වා චෙතනාය සො දිය්‍යති, සා චෙතනා දානං. දත්තාති තං චෙතනං පරියොදපෙත්වා විසුද්ධං කත්වා. සීලං සමාදිසිත්වාති පඤ්චඩ්ඨගදසඩ්ඨාදිවසෙන නිව්චසීලං ගණ්හිත්වා. ඉමිනා සමාදානවිරතියෙව දස්සිතා, සම්පත්තවිරතියමුච්ඡෙදවිරතියො පන ලොකෙ

“සීල”ත්ති අපාකටත්තා න වුත්තා. කිඤ්චාපි න වුත්තා, ආරම්මණපච්චයො පන භොන්ති යෙව. තත්ථ සමුච්ඡෙදවිරති සෙක්ඛානං යෙව කුසලස්ස ආරම්මණං භොති, න ඉතරෙසං. උපොසඨකම්මන්ති “පාණං න භනෙ, න වාදින්නමාදියෙ”ති (සු. නි. 402) එවං වුත්තං උපොසඨසීලං. තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛතීති තං යථාවුත්තං කුසලං සෙක්ඛොපි පුපුජ්ජනොපි පච්චවෙක්ඛති, අරහාපි තං පච්චවෙක්ඛතෙව. අරහතොපි හි පුබ්බෙ කතං කුසලං කුසලමෙව. යෙන පන චිත්තෙන පච්චවෙක්ඛති, තං කිරියවිත්තං නාම භොති. තස්මා “කුසලො කුසලස්සා”ති ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ලබ්භති. පුබ්බෙ සුවිණ්ණානීති “දත්වා කත්වා”ති හි ආසන්නකතානි වුත්තානි, ඉමිනා න ආසන්නකතානීති වෙදිතබ්බානි, දානාදීහි වා සෙසානි කාමාවචරකුසලානි දස්සෙතුං ඉදං වුත්තං. ඤානා වුට්ඨහිත්වාති ඤානං සමාපන්නො ඤානතො වුට්ඨහිත්වා. “ඤානං වුට්ඨහිත්වා”තිපි පාළි. සෙක්ඛා ගොත්‍රභූන්ති සොනාපන්නං සන්ධාය වුත්තං. සො හි ගොත්‍රභූං පච්චවෙක්ඛති. “වොදාන”ත්ති ඉදං පන සකදාගාමිඅනාගාමිනො සන්ධාය වුත්තං. තෙසඤ්ඤි තං චිත්තං වොදානං නාම භොති. සෙක්ඛාති සොනාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිනො. මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති මග්ගඵලභවඩ්ඛාතික්කමවසෙන අත්තනා පටිලද්ධමග්ගා වුට්ඨහිත්වා, සුද්ධමග්ගතො යෙව පන වුට්ඨාය පච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථි. ආදි-සද්දෙන “කුසලං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති”ති (පට්ඨා. 1.1.404) එවමාදිං සඬගණ්හාති. යදිපි නානත්තං අකත්වාච විභත්තො, තථාපි ඉදමපි ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයානං විසෙසොති දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදි වුත්තං.

නෙසං චිත්තවෙනසිකානං අනන්තරපච්චයඅනන්තරූපනිස්සයානං නික්ඛෙපවිසෙසො අත්ථි. යස්මා පුරිමො අබ්‍යාකතධම්මවසෙන පචත්තො, ඉතරො කුසලාදිවසෙනපිති සොපි නික්ඛෙපවිසෙසො අත්ථතො එක්ඛාවමෙව ගච්ඡති සබ්බෙසුපි චිත්තූප්පාදෙසු තදුභයස්ස ඉච්ඡිතබ්බත්තා. එවං සන්තෙපිතිආදි අනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයානං විසෙසදස්සනං. යථා හීනිආදි අනන්තරූපනිස්සයස්ස සම්භවදස්සනං.

පකතොති එත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තතො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන සුට්ඨකතතං දීපෙති. තථා ච කතං අත්තතො සන්තානෙ කතං භොතීති ආහ “අත්තතො සන්තානෙ”තිආදි. කරණඤ්ච දුට්ඨං නිජ්ඣාදනං, උපසෙවනඤ්චාති තං දස්සෙතුං “නිජ්ඣාදිතො වා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ නිජ්ඣාදනං හෙතුපච්චයසමොධානෙන ඵලස්ස නිබ්බත්තනං. උපසෙවනං පන කායෙ අල්ලියාපනවසෙන උපයොගූපසෙවනං, විජානනසඤ්ජානනාදීනං වසෙන ආරම්මණුපසෙවනඤ්ච. තෙනෙව අනාගතානම්පි උතුසම්පදාදීනං ආරම්මණුපසෙවනෙන උපසෙවිතානං පකතූපනිස්සයතා වුත්තා භොති, පගෙව අතීතපච්චුප්පන්නානං. පච්චුප්පන්නස්සාපි හි “පච්චුප්පන්නං උතුභොජනං

සෙනාසනං උපනිස්සාය ඤානං උප්පාදෙති” තිආදිවචනතො (පටියා. 2.18.8) පකතූපනිස්සයභාවො ලබ්භතීති. පකතියා එවාති පච්චයන්තරසඬකරරහිතෙන අත්තතො සභාවෙනෙව. උපනිස්සයොති බලවකාරණං කත්වා. අනෙකප්පකාරතො පහෙදො වෙදිතඛිබ්බො පඤ්ඤාභාවා රෙ ආගතනායෙන. පච්චයවා රෙ පන -

“පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අකුසලානං ධම්මානං කෙසඤ්චි, කුසලා අඛ්‍යාකතානං, අකුසලා අකුසලානං, කුසලානං කෙසඤ්චි, අකුසලා අඛ්‍යාකතානං, අඛ්‍යාකතා අඛ්‍යාකතානං, අඛ්‍යාකතා කුසලානං, අඛ්‍යාකතා අකුසලානං, පුග්ගලොපි, සෙනාසනම්පි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” ති (පටියා. 1.1.9).

තත්ථ යෙ පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං අනන්තරූපනිස්සයො හොන්ති, තෙ තෙසං සඛිබ්බෙසම්පි එකන්තෙනෙව හොන්ති, න කෙසඤ්චි කදාවි. තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරූපනිස්සයො ලබ්භති, තෙසු “කෙසඤ්චි” ති න සක්කා වත්තුන්ති න වුත්තං. යෙ පන පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං ආරම්මණූපනිස්සයො වා පකතූපනිස්සයො වා හොන්ති, තෙ තෙසං, න සඛිබ්බෙසං එකන්තෙන හොන්ති. යෙසං උප්පත්තිවිබන්ධකා පච්චයා බලවත්තො හොන්ති, තෙසං න භවන්ති, ඉතරෙසං භවන්ති. තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරපච්චයො න ලබ්භති, තෙසු “කෙසඤ්චි” ති වුත්තං. සිද්ධානං පච්චයධම්මානං යෙහි පච්චයූප්පන්තෙහි භවිතඛිබ්බං, තෙසං “කෙසඤ්චි” ති අයමෙත්ථ අත්ථො.

කසිණපඤ්ඤත්තියා ආරම්මණූපනිස්සයතාභාවතො එකච්චාය පඤ්ඤත්තියා සද්ධිං සඛිබ්බො ධම්මො ආරම්මණූපනිස්සයො, අනන්තරාතීතො විත්තචෙතසිකරාසි අනන්තරූපනිස්සයො, කුසලාකුසලවිපාකකිරියාරූපවසෙන පඤ්චවිධො පකතූපනිස්සයොති අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො. විත්ථාරො පන පටියානට්ඨකථායං වෙදිතඛිබ්බො.

603. පයමතරන්ති පච්චයූප්පන්තතො පුරෙතරං. අයඤ්ඤි පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මවසෙනෙව ලබ්භති. පච්චයූප්පන්තො ච අරූපධම්මායෙව. තෙනාහ “වත්තමානභාවෙන උපකාරකො” ති. නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිටියා පුරෙජාතභාවෙන විතා උපකාරකභාවං අගච්ඡන්තානං වත්ථාරම්මණානං පුරෙජාතාකාරෙන උපකාරකතා පුරෙජාතපච්චයතා. එවං වත්ථාරම්මණවසෙන දුට්ඨෙ පුරෙජාතපච්චයෙ “වක්ඛායතන” තිආදි වත්ථුවසෙන වුත්තං, “රූපාරම්මණ” තිආදි ආරම්මණවසෙන.

යං රූපන්ති හදයවත්ථුං සන්ධායාහ. තත්ථ “කිඤ්චි කාලෙ”ති පවත්තිකාලවසෙන වුත්තං. “කිඤ්චි කාලෙන” ඉති පටිසන්ධිකාලවසෙන. යාති ආරම්මණපුරෙජාතෙන විනා න වත්තන්ති, තෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණපුරෙජාතදස්සනෙන මනොද්වාරෙපි යං යං ආරම්මණපුරෙජාතෙන වත්තති, තස්ස තස්ස ආරම්මණපච්චයභූතං සබ්බං රූපරූපං ආරම්මණපුරෙජාතන්ති දස්සිතමෙව භොති. තථා හි වුත්තං පඤ්ඤාභාවාලෙ “ආරම්මණපුරෙජාතං සෙක්ඛා වා පුට්ඨජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති”තිආදි (පටියා. 1.1.424). “අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, අබ්‍යාකතො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, අබ්‍යාකතො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.424) අබ්‍යාකතමූලකා තයොව වාරා. තෙ ව පච්චෙකං චත්ථපුරෙජාතං, ආරම්මණපුරෙජාතන්ති ද්විධා විභන්තා.

604. පච්චයුජ්ජන්තධම්මස්ස පුරෙතරං සිද්ධිභාවෙ සති පච්චයධම්මස්ස පච්ඡාජාතතාති වුත්තං “පුරෙජාතාන”න්ති. අයඤ්ච නයො රූපධම්මෙසු එව ලබ්භති, න අරූපධම්මෙසුති වුත්තං “රූපධම්මාන”න්ති. යදි පච්චයුජ්ජන්තධම්මා පුරෙතරමෙව ජාතා, කථං පච්චයභාවොති ආහ “උපථම්භකත්තෙනා”ති. පච්ඡාජාතෙන හි විනා සන්තානාවිච්ඡේදහෙතුභාවං අගච්ඡන්තානං ධම්මානං යෙ පච්ඡාජාතාකාරෙන උපකාරකා, තෙසං සා විජ්ජයුක්තාකාරාදීහි විසිටියා උපකාරකතා පච්ඡාජාතපච්චයතා. එවං සබ්බපච්චයානං පච්චයන්තරාකාරවිසිටියා උපකාරකතා යොජේතබ්බා. “ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආභාරාසාවෙනනා වියා”ති එතෙන මනොසඤ්චේතනාහාරවසෙන පවත්තමානෙහි අරූපධම්මෙහි රූපකායස්ස උපත්ථම්භිතභාවං දස්සෙති. තෙනෙව “ආභාරාසා වියා”ති අවත්වා චෙතනාග්ගහණං කතං. කායස්සාති චතුසමුට්ඨානිකභූතූපාදාරූපසඬ්ඛාතස්ස රූපකායස්ස. සඬ්ඛෙපතො යථෙත්වා රූපධම්මෙ අවිසිටියො අරූපක්ඛන්ධො පච්ඡාජාතපච්චයො. සො ජාතිවසෙන කුසලො, අකුසලො, විපාකො, කිරියාති චතුබ්බිධොති චෙදිතබ්බං.

605. කුසලාදිභාවෙන අත්තනා සදිසස්ස පයොගෙන කරණියස්ස පුනස්පුනං කරණං පවත්තනං ආසෙවනට්ඨො, අත්තසදිසසභාවතාපාදනං වාසනං වා. පුරිමපුරිමාහියොගො වියාති උග්ගහණසවනධාරණාදිපුරිමාපුරිමාසෙවනා විය. තිසු පන එතෙසු පුරිමා පුරිමාති සමන්තරාතීතා දට්ඨබ්බා. කස්මා පනෙත්ථ අනන්තරපච්චයෙ විය “පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අබ්‍යාකතාන”න්තිආදීනා හින්තජාතියෙහි සද්ධිං නිද්දෙසො න කතොති? අත්තතො ගතිං ගාහෙතුං අසමත්ථන්තා. හින්තජාතිකා හි හින්තජාතිකානං ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවං සම්පාදෙන්තා අත්තතොව

කුසලාදිභාවසංඛාරං ගතිං ගාහෙතුං න සක්කුණන්ති. තස්මා තෙහි සද්ධිං නිද්දෙසං අකත්වා යෙ යෙසං වාසනාසංඛාරානෙත ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිටියං අත්තනො කුසලාදිභාවසංඛාරං ගතිං ගාහෙතුං සමත්ථා, තෙසං තෙහි සමානජාතිකෙහෙව සද්ධිං නිද්දෙසො කතොති ද්විධබ්බො.

අථ විපාකාබ්‍යාකතං කස්මා න ගහිතං? ආසෙවනාභාවතො. විපාකාබ්‍යාකතස්සෙහි කම්මවසෙන විපාකභාවජ්ජත්තං කම්මපරිණාමිතං හුත්වා පවත්තමානං නිරුස්සාහං දුබ්බලං සන්තං ආසෙවනගුණෙන අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං විපාකං පවත්තෙති, න ච පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උජ්ජප්පති, අථ බො කම්මවෙගක්ඛිත්තං පතිතං විය හුත්වා උජ්ජප්පති. තස්මා සබ්බථාපි විපාකෙ ආසෙවනා නත්තීති න ගහිතං. කුසලාකුසලකිරියානන්තරං උජ්ජප්පමානම්පි සකම්මපට්ඨද්ධවුත්තිතාය ආසෙවනගුණං න ගණ්හාතීති කුසලාදයොපි තස්ස ආසෙවනපච්චයො න හොන්ති. නානාජාතිකත්තාපි වෙනෙ තස්ස ආසෙවනාධානං න කරොන්තෙව. භූමිතො, පන ආරම්මණතො වා නානාජාතිකතා නාම නත්තීති පරිත්තකුසලකිරියා මහග්ගතකුසලකිරියානං, සංඛාරාරම්මණස්ස කුසලං නිබ්බානාරම්මණස්ස ආසෙවනපච්චයො හොතියෙව. ස්වායං “කුසලො ධම්මො කුසලස්ස, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.426) තිධාව වුත්තො. අබ්‍යාකතග්ගහණෙන ආවජ්ජනවජ්ජිතා කිරියධම්මා ගහිතා.

606. විත්තපයොගො විත්තකිරියා, ආයුහනන්ති අත්ථො. යථා හි කායවච්ඡයොගො විඤ්ඤත්ති, එවං විත්තපයොගො චෙතනා. තෙන හි සා උජ්ජන්තකිරියතාවිසිටියෙ සන්තානෙ සෙසපච්චයසමාගමෙ පවත්තමානානං විපාකකටත්තාරූපානම්පි තෙනෙව සන්තානවිසෙසෙන කිරියාභාවෙන උපකාරිකා හොති. තස්ස හි කිරියාභාවස්ස පවත්තත්තා තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤථා. සහජාතානං පන ආයුහනකිරියාභාවෙන පවත්තමානා උපකාරිකාති කිං වත්තබ්බං. කම්මන්ති ච චෙතනාකම්මමෙව අධිජ්ජෙතං. න හි චෙතනාසම්පයුත්තං කම්මං අභිජ්ඣාදි කම්මපච්චයො හොති. සතිපි විපාකධම්මභාවෙ චෙතනාවජ්ජානං අතංසභාවත්තා විපාකාපි චෙතනා සහජාතකම්මපච්චයො හොතියෙව, ස්වායං කම්මපච්චයො ජාතිවසෙන චතුබ්බිධොති සබ්බං වත්තබ්බං.

607. “නිරුස්සාහසන්තභාවෙනා”ති එතෙන සඋස්සාහෙහි විපාකධම්මධම්මෙහි කුසලාකුසලෙහි සාරම්මණාදිභාවෙන සදිසානම්පි අසදිසං විපාකභාවං දස්සෙති. සො හි විපාකානං පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය පයොගෙන, අඤ්ඤථා වා සෙසපච්චයෙසු සිද්ධෙසු කම්මස්ස කටත්තා එව

සිජ්ඣානතො නිරුස්සාහො සන්තභාවො හොති, න කිලෙසවුපසන්තභාවො. තථාසන්තභාවතො එව හි භවඬිගාදයො දුට්ඨඤ්ඤායා. පඤ්චද්වාරෙපි හි ජවනජ්ජවත්තියා රූපාදීනං ගහිතතා විඤ්ඤායති, අහිනිපාතසම්පටිච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුට්ඨඤ්ඤායා එව. නිරුස්සාහසන්තභාවායාති නිරුස්සාහසන්තභාවත්ථාය. එතෙන තජ්ජව්වයවත්තානං අවිපාකානම්පි රූපධම්මානං විපාකානුකූලං ජවත්තිං දස්සෙති. පවත්තෙතිආදි පඤ්භාවාරනයං ගහෙත්වා වුත්තං. පටිච්චවාලෙ පන “විපාකා වත්තාරො ඛන්ධා අරුපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං විපාකපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිනා (පටියා. 1.1.14) ආගතා. එත්ථ ච යෙසං එකන්තෙන විපාකො විපාකපච්චයො හොති, තෙසං වසෙන නයදස්සනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. න හි ආරුප්පෙ කාමරූපභූමිසු විය විපාකො රූපස්ස පච්චයො හොති.

608. සතිපි ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තං ආභාරානං පධානකිච්චන්ති ආහ “රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙනා”ති. උපත්ථම්භකත්තඤ්ඤි සතිපි ජනකත්තෙ අරුපිනං ආභාරානං, ආභාරජරූපසමුට්ඨාපකරූපාභාරස්ස ච හොති. අසතිපි චතුසමුට්ඨානිකරූපුපත්ථම්භකරූපාභාරස්ස, අසති පන උපත්ථම්භකත්තෙ ආභාරානං ජනකත්තං නත්ථිති උපත්ථම්භකත්තං පධානං. අථ චා ජනයමානොපි ආභාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භෙත්තො ජනෙතීති උපත්ථම්භනභාවො එව ආභාරභාවොති “උපත්ථම්භකත්තෙනා”ති වුත්තං. කෙච් පන “රූපාභාරො අත්තතා ජනිතස්ස ආභාරපච්චයො න හොති, අඤ්ඤෙන ජනිතස්ස හොති, තස්මා ‘උපත්ථම්භකත්තෙනා’ති වුත්ත”න්ති වදන්ති. තං “ආභාරො රූපස්ස පච්චයො හොත්තො ආභාරපච්චයො න හොතීති විරුද්ධමෙත”න්ති අපරෙ නානුජානන්ති. රූපාභාරො චෙත්ථ රූපධම්මානං එව ආභාරපච්චයො හොති. අරූපාභාරා පන රූපධම්මානම්පි ආභාරපච්චයො හොත්ති. තඤ්ච ඛො න කෙවලං චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානමෙව, අථ ඛො කදාචි කටත්තාරූපානම්පිති දස්සෙතුං “පඤ්භාවාලෙ පනා”තිආදි වුත්තං.

609. අධිපතියට්ඨෙනාති එත්ථ න අධිපතිපච්චයධම්මානං විය පවත්තිනිවාරකෙ අභිභවිත්වා පවත්තනෙන ගරුභාවො අධිපතියට්ඨො, අථ ඛො දස්සනාදිකිච්චෙසු චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිහි, ජීවනෙ කම්මජරූපෙහි අරූපධම්මෙහි ච ජීවත්තෙහි, මනනෙ සම්පයුත්තධම්මෙහි, සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදිහි, අධිමොක්ඛපග්ගහුපට්ඨානාවික්ඛෙපපජානනෙසු, “අනඤ්ඤානං ඤස්සාමි”ති පවත්තියං ආජානනෙ, අඤ්ඤාතාවිභාවෙ ච සද්ධාදිසහජානෙහිති එවං තංතංකිච්චෙසු චක්ඛාදිපච්චයෙහි ධම්මෙහි චක්ඛාදීනං අනුවත්තනීයතා. තෙසු හි කිච්චෙසු චක්ඛාදීනං ඉස්සරියං, තජ්ජව්වයානඤ්ච තදනුවත්තනෙන තත්ථ පවත්ති. කස්මා පනෙත්ථ ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියද්වයං න ගහිතං, නනු චෙතම්පි ලිඬිගාදිහි අනුවත්තීයතීති? සච්චං අනුවත්තීයති, න පන පච්චයභාවතො. යථා හි ජීවිතාභාරා යෙසං පච්චයා හොත්ති, තෙසං අනුපාලකඋපත්ථම්භකා,

අත්ථිඅවිගතපච්චයභූතා ව හොත්ති, න ඵවං ඉත්ථිපුරිසභාවා ලිඛිගාදීනං කෙනචි පකාරෙන උපකාරකා හොත්ති. යතො පච්චයා සිද්ධං, කෙවලං පන යථාසකෙහි ඵව පච්චයෙහි පවත්තමානානං ලිඛිගාදීනං යථා ඉත්ථිආදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො හොති, තතො අඤ්ඤානාකාරෙන තංසහිතසන්තානො අප්පචත්තිතො ලිඛිගාදීහි අනුචත්තනීයතා, ඉන්ද්‍රියතා ව තෙසං වුවිචති. තස්මා න තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො චුත්තො. චක්ඛාදෙයො අරූපධම්මානංයෙවාවති ඵත්ථ සුඛිත්තියදුක්ඛිත්තියානිපි චක්ඛාදිග්ගහණෙන ගහිතානිති දට්ඨබ්බානි.

610. ලක්ඛණාරම්මණුපනිජ්ඣානභූතානං විතක්කාදීනං විතක්කනාදිවසෙන ආරම්මණං උපගන්ත්වා නිජ්ඣානං පෙක්ඛනං, චිත්තනං වා විතක්කාදීනංයෙව ආවෙණිකො ඛ්‍යාපාරො උපනිජ්ඣායනට්ඨො. “යපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වය”න්ති චත්වාපි “සත්ත ඝානඤ්ඤානී”ති වචනෙන අඝානඤ්ඤානං උපෙක්ඛාවිත්තෙකග්ගතානං නිවත්තනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. යදි ඵවං “සත්ත ඝානඤ්ඤානී”ති ඵතෙනෙව සිද්ධො “යපෙත්වා සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වය”න්ති කස්මා චුත්තං? වෙදනාහෙදෙසු පඤ්චසු සුඛදුක්ඛද්වයස්ස ඵකත්තෙන අඝානඤ්ඤානාවදස්සනත්ථං ඝානඤ්ඤානට්ඨානෙ නිද්දිට්ඨත්තා, සතිපි වා ඝානඤ්ඤානාවොහාරෙ වෙදනාහෙද්වයස්ස ඵකත්තෙන ඝානපච්චයත්තාහාවදස්සනත්ථං. උපෙක්ඛාවිත්තෙකග්ගතානං පන යදිපි ඝානපච්චයත්තාහාවො අත්ථි, නඝානපච්චයභාවො පන නත්ථිති සබ්බානිපි සත්ත ඝානඤ්ඤානීති ඵත්ථ ගහණං කතං. තත්ථ “සබ්බානිපි”ති වචනං සබ්බකුසලාදිහෙදසඤ්ඤානත්ථං, න පන සබ්බචිත්තූප්පාදගතසඤ්ඤානත්ථත්ති දට්ඨබ්බං. යෙසං පන “යපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ වෙදනාත්තය”න්ති පාඨො, තෙසං යථාචුත්තො විචාරො චිත්තෙකග්ගතාවසෙනෙව වෙදිතබ්බො.

611. යතො තතො වාති සම්මා වා මිච්ඡා වාති අත්ථො. පඤ්ඤාභාවාරෙ පනානිආදි යදිපි පච්චයනිද්දෙසෙ තංසමුට්ඨානග්ගහණෙන සො අත්ථො ඤාපිතො ඵව, පඤ්ඤාභාවාරෙ පන සරූපෙනෙව ගහිතොති දස්සනත්ථං චුත්තං. ඵතෙ පන ද්වෙපි...පෙ.... න ලබ්භන්ති “යථාසඤ්ඤා”න්ති වචනසෙසො වෙදිතබ්බො. පට්ඨානට්ඨකථායං පන “ද්වෙපි ඝානමග්ගපච්චයා අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්ති”ති චුත්තං. තෙනස්ස කථමවිරොධොති? අධිජ්ජායවසෙන. අයඤ්ඤානි තත්ථ අධිජ්ජායො – අහෙතුකචිත්තෙසු ඵව ඝානමග්ගපච්චයා න ලබ්භන්ති, න සහෙතුකචිත්තෙසුති සහෙතුකචිත්තෙසු අලාභාහාවදස්සනත්ථං චුත්තං, න අහෙතුකචිත්තෙසු ලාභාහාවදස්සනත්ථත්ති. ඵවඤ්ඤානි අත්ථො ගය්හමානො අහෙතුකචිත්තෙසු කත්ථවි කස්සවි ලාභො න නිවාරිතොති විඤ්ඤායති. තෙන සචිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසු ඝානපච්චයස්ස සම්භවො අනුඤ්ඤාතො හොති. තත්ථ හි යෙන අලාභෙන ධම්මසඤ්ඤායං මනොධාතුආදීනං සඤ්ඤානාවාරෙසු ඝානං න උද්ධට්ඨං, තං අලාභං

සන්ධාය ඤානපච්චයස්සපි අහෙතුකච්ඡත්තෙසු අලාභො චුත්තො. යථා හි සහෙතුකච්ඡත්තුප්පාදෙසු විතක්කාදීනං සහජාතෙ සඬකඬඪීත්වා එකත්තගතභාවකරණං උපනිජ්ඣායනබ්‍යාපාරො බලවා, න තථා අහෙතුකච්ඡත්තුප්පාදෙසුති. ඉධ පන දුබ්බලම්පි උපනිජ්ඣායනං යදි කිඤ්චිමත්තම්පි අත්ථි, න තෙන උපකාරකතා න භොතීති සවිතක්කාහෙතුකච්ඡත්තෙසුපි ඤානපච්චයං අනුජානන්තෙන “එතෙ පන ද්වෙපි ඤානමග්ගපච්චයා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාහෙතුකච්ඡත්තෙසු න ලබ්භන්ති”ති (පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා) චුත්තං. පච්චයකථා නාම සමන්තපට්ඨානනිස්සිතා, න ධම්මසඬගණිනිස්සිතාති.

612. සමං අවිසමං, සම්මා, සහ වා පකාරෙහි යුත්තතාය එකීභාවූපගමෙන විය උපකාරකතා සම්පයුත්තපච්චයතා. කා පන සා පකාරෙහි යුත්තතාති ආහ “එකචත්ථුකච්ඡාකාරම්මණච්ඡාකුප්පාදෙකනිරොධසඬබාතෙනා”ති. තත්ථ යෙ එකචත්ථුකා, තෙ සම්පයුත්තාති එත්තකෙ චූච්චමානෙ අවිනිබ්භොගරූපෙසු එකං මහාභූතං සෙසමහාභූතූපාරූපානං නිස්සයපච්චයො භොති, තෙන තාති එකචත්ථුකාති, චක්ඛාදිනිස්සයභූතාති වා භූතාති එකං චත්ථු එතෙසු නිස්සිතන්ති එකචත්ථුකාතීති කප්පෙත්තස්ස තෙසං සම්පයුත්තතාපත්ති සියාති තන්තිවාරණත්ථං එකාරම්මණග්ගහණං. යෙ එකචත්ථුකා, එකාරම්මණා ච, තෙ සම්පයුත්තාති එවම්පි චුතිආසන්නානං සම්පට්ච්ඡනසන්තිරණාදීනං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකුප්පාදග්ගහණං. යෙ එකචත්ථුකෙකාරම්මණෙකුප්පාදා, තෙ සම්පයුත්තාති කිං පන නානානිරොධාපි එවංතිවිධලක්ඛණා භොන්ති, උදාහු එකනිරොධා එවාති විවාරණායං එකනිරොධා එව එවංලක්ඛණා භොන්තිති දස්සනත්ථං “එකනිරොධා”ති චුත්තං.

පටිලොමතො වා එකනිරොධා සම්පයුත්තාති චූච්චමානෙ එකස්මිං බණෙ නිරුජ්ඣමානානං රූපාරූපධම්මානං සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති “එකුප්පාදා”ති චුත්තං. එවම්පි අවිනිබ්භොගරූපානං අත්ථි එකුප්පාදෙකනිරොධතාති තෙසම්පි සම්පයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති තන්තිවාරණත්ථං එකාරම්මණග්ගහණං. යෙ එකාරම්මණා හුත්වා එකුප්පාදෙකනිරොධා, තෙ සම්පයුත්තාති අයඤ්ච නයො එකචත්ථුකෙසු එව ලබ්භති, න නානාවත්ථුකෙසුති දස්සනත්ථං එකචත්ථුකග්ගහණං. යෙ එකචත්ථුකෙකාරම්මණෙකුප්පාදෙකනිරොධා, තෙ සම්පයුත්තාති පඤ්චවොකාරභවාපෙක්ඛාය චෙතං එකචත්ථුකග්ගහණං. ආරූප්පෙ පන චත්ථුයෙව නත්ථිති කුතො එකචත්ථුකග්ගහණස්ස අවසරො.

613. අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්බන්ධතාය යුත්තානම්පි සමානානං විජ්ජයුත්තභාවෙන විසංසට්ඨතාය නානත්තූපගමෙන උපකාරකතා

විජ්ජාසත්තපච්චයතා. අයඤ්ච විජ්ජාසත්තතා න සම්පයුත්තපච්චයතාය විය අඤ්ඤමඤ්ඤං පච්චයපච්චයුජ්ජන්තධම්මවසෙන ගහෙතඛිබ්බා, අථ ඛො විසුංයෙව. තත්ථ හි අරුපධම්මානං සමානජාතියතාය සමධුරං, ඉධ රූපාරුපධම්මානං විජාතියතාය විධුරං. තෙන චුත්තං “යුත්තානම්පි...පෙ.... විජ්ජාසත්තපච්චයතා”ති. න හි චත්ථුසහජාතපච්ජාජාතවසෙන අයුත්තානං රූපාදීනං ආරම්මණාදිභාවෙන උපකාරකානං විජ්ජාසත්තානම්පි විජ්ජාසත්තපච්චයතා අත්ථි. යථා හි “චත්ථු ඛන්ධානං විජ්ජාසත්තපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතා කුසලා ඛන්ධා විත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, පච්ජාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විජ්ජාසත්තපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිවචනතො (පටියා. 1.1.434) චත්ථුනා, සහජාතපච්ජාජාතවසෙන ච යුත්තානං අත්ථි විජ්ජාසත්තපච්චයභාවො, න එවං අයුත්තානං අත්ථිති. යදි එවං රූපානං රූපෙහි කස්මා විජ්ජාසත්තපච්චයො න චුත්තොති? රූපානං රූපෙහි සතිපි අවිනිබ්භොගෙ සම්පයොගො විය විජ්ජයොගො (ධාතු. 3) නත්ථිති න තෙසං විජ්ජාසත්තපච්චයතා. චුත්තඤ්ඤි “චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො”ති. සම්පයුජ්ජමානානඤ්ඤි අරුපානං රූපෙහි, රූපානඤ්ච තෙහි සියා සම්පයොගාසඬකාති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං විජ්ජාසත්තපච්චයතා චුත්තා. රූපානං පන රූපෙහි සම්පයොගො නත්ථිති න තෙසං විජ්ජාසත්තපච්චයතා චුත්තා.

රූපිනො ධම්මා අරුපිනං ධම්මානං, අරුපිනොපි රූපිනන්ති එත්ථ අරුපග්ගහණං චතුත්තං ඛන්ධානං වසෙන වෙදිතඛිබ්බං. අරුපධම්මෙසු හි චත්තාරො එව ඛන්ධා සහජාතපුරෙජාතානං රූපධම්මානං විජ්ජාසත්තපච්චයා භොන්ති. නිබ්බානං පන යථා අරුපධම්මානං සම්පයුත්තපච්චයො න භොති, එවං රූපධම්මානං විජ්ජාසත්තපච්චයො න භොති. “චතුහි සම්පයොගො, චතුහි විජ්ජයොගො”ති (ධාතු. 3) හි චුත්තං. තස්මා අරුපධම්මෙසු චතුත්තං ඛන්ධානමෙව විජ්ජාසත්තපච්චයතා. චුත්තඤ්ච පඤ්ඤාභාවායෙ “සහජාතා කුසලා ඛන්ධා විත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විජ්ජාසත්තපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි (පටියා. 1.1.434). රූපිනො ධම්මාති වෙතං හදයචත්ථුනො වෙව චක්ඛාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතඛිබ්බං. රූපධම්මෙසු හි ඡ චත්ථුනියෙව අරුපක්ඛන්ධානං විජ්ජාසත්තපච්චයො. රූපායතනාදයො පන ආරම්මණධම්මා කිඤ්චාපි විජ්ජාසත්තධම්මා, විජ්ජාසත්තපච්චයො පන න භොන්ති. කිං කාරණං? සම්පයොගාසඬකාභාවතො. අරුපක්ඛන්ධා හි චක්ඛාදීනං චත්ථුනං අඛන්තරතො නික්ඛමන්තා විය උජ්ජජ්ජන්තීති සියා තත්ථ ආසඬකා “කිං නු ඛො ඉමෙ ඉමෙහි සම්පයුත්තා, උදාහු විජ්ජාසත්තා”ති? ආරම්මණධම්මා පන චත්ථුසන්තිස්සයෙන උජ්ජජ්ජමානානං ආරම්මණමත්තං භොන්තීති නත්ථි තෙසු සම්පයොගාසඬකාති න තෙ විජ්ජාසත්තා. සම්පයොගාසඬකාසඬභාවතො චත්ථුනියෙව විජ්ජාසත්තපච්චයා භොන්ති. චුත්තම්පි වෙතං පඤ්ඤාභාවායෙ “චත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං විජ්ජාසත්තපච්චයෙන පච්චයො, චත්ථු අකුසලානං

බන්ධානං, චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා”තිආදි. ස්වායං විජ්ජයුත්තපච්චයො “සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්‍යාකතං, තථා අකුසලෙන අබ්‍යාකතං, සහජාතපුරොජාතපච්ඡාජාතතො අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, චන්ද්‍රපුරොජාතතො අබ්‍යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලන්ති කුසලමූලමෙකං, අකුසලමූලමෙකං, අබ්‍යාකතමූලානි තිණි”ති පඤ්චවිධො වෙදිතබ්බො.

614. පච්චුප්පන්තලක්ඛණෙනාති පච්චුප්පන්තසභාවෙන. තෙන “අත්ථි මෙ පාපකම්මං කතං, අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො”ති (පු. ප. චතුක්කඋද්දෙස 24) ච ඵලමාදීසු චුත්තං නිබ්බන්තිකූපලබ්භමානතාලක්ඛණං අත්ථිභාවං නිවාරෙති. සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකත්තජ්ජධානා අත්ථිභාවෙන උපකාරකතාති ආහ “උපත්ථම්භකත්තෙනා”ති. ඉදඤ්ච උපත්ථම්භකත්තං චත්ථාරම්මණසහජාතාදීනං සාධාරණං අත්ථිභාවෙන උපකාරකත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “සත්තධා මාතිකා නික්ඛිත්තා”ති චුත්තමත්ථං පාළියා ඵල දස්සෙතුං “යථාහ”තිආදි චුත්තං. තත්ථ “චත්තාරො බන්ධා අරුපිනො”තිආදිනා සහජාතවසෙන අත්ථිපච්චයොදස්සිතො, “චක්ඛායතන”න්තිආදිනා පුරොජාතවසෙන, “යං රූපං නිස්සායා”තිආදිනා සහජාතපුරොජාතවසෙන. ඵලමයං පාඨො සහජාතපුරොජාතඅත්ථිපච්චයවසෙනෙව ආගතො.

අඤ්ඤත්ථ පන තතො අඤ්ඤථාපි ආගතොති දස්සෙතුං “පඤ්ඤාභාවාර පනා”තිආදිමාහ. තං තෙන පච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනාපි අත්ථිපච්චයත්තං විභාවෙති. පුරිමපාඨෙ පන සාවසෙසා දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බං. සති ව යෙසං පච්චයා භොන්ති, තෙහි ඵකතො, පුරෙතරං, පච්ඡා ච උප්පන්තභාවෙ සහජාතාදිපච්චයත්තාභාවතො ආහාරො, ඉන්ද්‍රියඤ්ච සහජාතාදිභෙදං න ලහන්ති, තදභාවො ච තෙසං ධම්මසභාවවසෙන දට්ඨබ්බො. ස්වායං අත්ථිපච්චයො “සහජාතතො කුසලෙන කුසලං, සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්‍යාකතං, සහජාතතො ඵල කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතන්ති කුසලමූලා තයො, තථා අකුසලමූලා. සහජාතපුරොජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො පන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, චත්ථාරම්මණපුරොජාතතො අබ්‍යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලං. සහජාතපුරොජාතතො කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච කුසලස්ස, සහජාතපුරොජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච අබ්‍යාකතස්ස, සහජාතපුරොජාතතො අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච අකුසලස්ස, සහජාතපුරොජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච අබ්‍යාකතස්සා”ති ඵලං තෙරසවිධො. සඬ්ඛෙපෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපවසෙන පඤ්චවිධො අත්ථිපච්චයො, න නිබ්බානං. යො හි අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකො අත්ථිභාවං ලහිත්වා උපකාරකො භොති, සො අත්ථිපච්චයො භොති. නිබ්බානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණානං න

අත්තනො අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකං හුත්වා අත්ථිභාවලාභෙන උපකාරකං භොතීති, උප්පාදාදියුත්තානං වා නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයතාති, න නිබ්බානං අත්ථිපච්චයො භොති.

615. ආරම්මණෙ චුසනාදිවසෙන පවත්තමානානං එස්සාදීනං අනෙකෙසං සභාවො නත්ථිති එකස්මිං එස්සාදිසමුදායෙ සති දුතියො න භොති, අසති පන භොතීති තෙන නත්ථිභාවෙන උපකාරකතා නත්ථිපච්චයතා. සතිපි පුරිමතරචිත්තානං නත්ථිභාවෙ න තෙන තාති නත්ථිභාවෙන උපකාරකාති, අනන්තරමෙව පන අත්තනො අත්ථිභාවෙන පවත්තිඝකාසං අලභමානං නත්ථිභාවෙන ඝකාසං දදමානං විය උපකාරකං භොතීති “පවත්තිඝකාසදානෙන උපකාරකා”ති ආභ. පටුප්පත්තානන්ති පච්චුප්පත්තානං.

“තෙ එවා”ති එතෙන නත්ථිවිගතපච්චයානං ධම්මතො විසෙසාභාවමාහ. එවං සන්තෙපි අභාවමත්තෙන උපකාරකතා ඝකාසදානං නත්ථිපච්චයතා, සභාවාවිගමෙන අප්පවත්තමානානං සභාවාවිගමෙන උපකාරකතා විගතපච්චයතා. නත්ථිකා ව නිරොධානන්තරා සුඤ්ඤතා, විගතතා නිරොධප්පත්තතාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

අත්ථිපච්චයධම්මා එව වාති ව-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන න කෙවලං නත්ථිවිගතපච්චයා එව ධම්මතො අවිසිට්ඨා, අථ ඛො අත්ථිඅවිගතපච්චයාපිති ඉමමත්ථං දීපෙති. යදිපිමෙ පච්චයා ධම්මතො අවිසිට්ඨා, තථාපි අත්ථිතාය සසභාවතාය උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, සභාවාවිගමෙන නිරොධස්ස අප්පත්තියා උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයභාවවිසෙසො ධම්මාවිසෙසෙපි වෙදිතබ්බො. ධම්මානඤ්ඤි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බං යාථාවතො අභිසම්බුජ්ඣන්තවා භගවතා චතුච්ඡතිපච්චයවිසෙසා චුත්තාති ධම්මස්සාමිම්භි සද්ධාය “එවං විසෙසා එතෙ ධම්මා”ති සුතමයඤ්ඤාණං උප්පාදෙන්වා විත්තාභාවනාමයෙහි තදභිසමයාය යොගො කරණීයො.

එත්ථ

ව

ආරම්මණඅනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයපුරෙජාතආසෙවනසම්පයුත්තන්තථි විගතපච්චයා අරූපධම්මානංයෙව, පච්ඡාජාතපච්චයො රූපධම්මානංයෙව, ඉතරෙ චුද්දස රූපාරූපධම්මානං.

භෙතුඅනන්තරසමනන්තරාසෙවනපච්ඡාජාතකම්මවිපාකඝ්ඤානමග්ගසම්පයුත්තන්තථිවිගතපච්චයා අරූපධම්මා එව, පුරෙජාතපච්චයො රූපමෙව, උභයං ආරම්මණුපනිස්සයෙ යපෙත්වා සෙසා, තෙ ද්වෙ පඤ්ඤත්තිසභාවාපි භොන්ති.

අනන්තරසමනන්තරාසෙවනන්තථිවිගතපච්චයා අතීතා එව. ආරම්මණාරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයා තිකාලිකා, කාලවිනිමුත්තා ව.

කම්මපච්චයො අතීතපච්චුප්පන්තවසෙන ද්විකාලිකො. සෙසා පඤ්චදස පච්චුප්පන්තාව.

තථා

අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනපච්චයා, නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො, නත්ථිවිගතපච්චයා වාති ඉමෙ පච්චයා ජනකා ඵව, න උපත්ථම්භකා. පච්ඡාජාතපච්චයො උපත්ථම්භකො ඵව, න ජනකො. සෙසා ජනකා ව උපත්ථම්භකා වාති අයම්පි විසෙසො වෙදිතඛිබ්බො.

අවිජ්ජාපච්චයාසංඛාරපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

616. පච්චයෙසුති නිද්ධාරණෙ භූමිමං. දුට්ඨා ද්විජ්ජකාරෙන. අනෙකධාති සත්තරසධා ආරම්මණපච්චයාදිවසෙන.

අභිඤ්ඤාවිත්තෙනාති

වෙනොපරියපුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණසංඛාරානාහි අභිඤ්ඤාහි සහගතවිත්තෙන. සමොභවිත්තජානනකාලෙහි පරෙසං, අත්තනො ව සමොභස්ස විත්තස්ස ජානනකාලෙ. අවිජ්ජාපුබ්බඛිගමා අකුසලජ්ජවත්තියො යා කාවි විපත්තියො, සබ්බා තා මොහමුලිකාති ව අවිජ්ජාය ආදීනවදස්සනෙන අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය විවට්ඨාහිපත්ථනායාති අත්ථො. ද්විත්තම්පි තෙසං පුඤ්ඤාහිසංඛාරානං. අවිජ්ජාසම්මුල්ලභත්තාති භවාදීනවජ්ජපට්ඨිජාදිකාය අවිජ්ජාය සම්මුල්ලභත්තා. තානෙව පුඤ්ඤානීති තානෙව යථාචුත්තාති කාමාවචරරූපාවචරපුඤ්ඤානි. උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො භොතීති සම්බන්ධො.

රාගාදීනන්ති

රාගදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡුද්ධවච්චදොමනස්සානං.

අවිජ්ජාසම්පයුත්තත්තා රාගාදීනං රාගාදිඅස්සාදනකාලෙසු අවිජ්ජං ආරඛ්භ උජ්ජත්ති වෙදිතඛිබ්බො. ගරුං කත්වා අස්සාදනං රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තාය ඵව අවිජ්ජාය යොජෙතඛිබ්බං. අස්සාදනඤ්ච රාගො, තදවිසුත්තා ව දිට්ඨිති අස්සාදනවචනෙනෙව යථාචුත්තං අවිජ්ජං ගරුං කරොන්ති දිට්ඨි ව චුත්තාති වෙදිතඛිබ්බො. රාගාදීහි ව පාලියං සරූපතො චුත්තෙහි තංසම්පයුත්තසංඛාරස්ස අවිජ්ජාරම්මණාදිතං දස්සෙති. අනාදීනවදස්සාවිනොති පාණාතිපාතාදීසු න ආදීනවදස්සිනො. අවිජ්ජාය අනාරම්මණස්ස, පට්ඨමජ්ජවනස්ස ව ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අචුත්තස්ස, චුත්තස්ස ව සබ්බස්ස සංඛිගණ්හනත්ථං “යං කිඤ්චි”ති ආහ.

චුත්තනසෙනාති සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙන පුඤ්ඤාහිසංඛාරෙ චුත්තනසෙන.

617. කිං පනායන්තිආදිනා වොදකස්ස අයමධිජ්ජායො — “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා සම්භවන්ති”ති එත්ථ සම්භවන්ති එවාති අවධාරණං න යුජ්ජති, අවසෙසපච්චයසමවායාහාවෙ සඬ්ඛාරානං සම්භවාහාවතො. තථා සඬ්ඛාරා එවාති අවධාරණමිති න යුජ්ජති. කස්මා? අඤ්ඤෙසඤ්ච පච්චයුජ්ජන්තධම්මානං සම්භවස්ස තතො ඉච්ඡිතබ්බත්තා. වාක්‍යස්ස අවධාරණඵලත්තා අවිජ්ජාපච්චයා එව සඬ්ඛාරා සම්භවන්තිති අවධාරණෙ ගය්හමානෙපි අයං දොසො. කස්මා? යස්මා ලොභාදිකම්මනිදානඋපාදානවත්ථාරම්මණමනසිකාරාදයො අඤ්ඤෙපි පච්චයා ලබ්භන්තියෙවාති. තත්ථ එකාති අසහායා, කාරණන්තරනිරපෙක්ඛාති අත්ථො. අඤ්ඤෙපි පච්චයා සහකාරිකාරණභූතා. දොසමෙත්ථ වත්තුකාමො වොදකො පුච්ඡතිති ඤාත්වා ආවරියො ආහ “කිං පනෙත්ථා”ති. එත්ථ අවිජ්ජාය පච්චයන්තරෙන රහිතභාවෙ ව සහිතභාවෙ ව කිං පන වත්තබ්බං, අසමත්තා තෙ වොදනා, අවසිට්ඨඤ්ච තාව කට්ඨෙති වුත්තං හොති. එකකාරණවාදො ආපජ්ජතිති දොසජ්ජසඬ්ඛො වුත්තො. අනිට්ඨො හි එකකාරණවාදො සබ්බත්ථ සබ්බකාලං සම්භවාපත්තිතො, එකසද්ධිසාසභාවාපත්තිතො ව.

යස්මා එකං න එකතොතිආදියු තියු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු පාරිසෙසෙන අනෙකතො අනෙකමෙවාති එතස්මිං චතුත්ථෙ එව පකාරෙ විජ්ජමානෙ එකභෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො අත්ථි, තස්මා න නුපපජ්ජති උපපජ්ජතියෙව. එකං ඵලං එකතො නත්ථි, අනෙකමිති එකතො නත්ථි. අනෙකතොපි එකං ඵලං නො අත්ථිති සම්බන්ධො.

එකෙකභෙතුඵලදීපනන්ති “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා”ති එකභෙතුදීපනං, “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති එකඵලදීපනන්ති එවං තත්ථ තත්ථ එකෙකභෙතුඵලදීපනං කතං.

වෙනෙය්‍යානං අනුරූපතොති වෙනෙය්‍යානං අජ්ඣාසයස්ස අනුරූපතො. එකස්සෙව භෙතුතො, ඵලස්ස ච දීපනා සත්ථු දෙසනාවිලාසතො වා වෙනෙය්‍යාපුග්ගලානං අජ්ඣාසයතො වා. තද්වහයස්ස පනෙත්ථ කාරණං තත්ථ තත්ථ දෙසෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස පධානතා, පාකටතා, අසාධාරණතා ව. දෙසනාවිලාසජ්ජත්තා ව බුද්ධා භගවන්තො තෙ දෙසෙතබ්බෙ අත්ථෙ බහුසුපි පරියායෙසු ලබ්භමානෙසු යථාරූචිතං ගහෙත්වා ධම්මං දෙසෙන්නි, සා දෙසනාවිලාසානුරූපතා. තත්ථ පන යෙන පරියායෙන යෙ වෙනෙය්‍යා බුජ්ඣන්ති, තෙනෙව තෙසං බොධනං, සා වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයානුරූපතා.

යථාඑස්සං වෙදනාවචක්ථානතොති “සුඛවෙදනීයං, හික්ඛවෙ, එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛා වෙදනා”තිආදිනා (සං. නි. 4.129), “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඬ්ඛති එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා”තිආදිනා (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425, 426; සං. නි. 2.43-44;

විසුද්ධිමග්ග-මහාවිකා

පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා

2.4.60; කථා. 465, 467) ව සුඛවෙදනීයඵස්සාදිවක්ඛුසම්ඵස්සාදිඅනුරූපෙන සුඛවෙදනාදිවක්ඛුසම්ඵස්සජාවෙදනාදීනං වචන්ථානතො. සමානෙසුපි හි වක්ඛුරූපාදීසු ඵස්සවසෙන සුඛාදිවිපරියායාභාවතො, සමානෙසු රූපමනසිකාරාදීසු වක්ඛාදිසඬ්ඝට්ඨනවසෙන වක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවිපරියායාභාවතො, අඤ්ඤපච්චයසාමඤ්ඤපි වක්ඛුසම්ඵස්සවසෙන සුඛාදිවක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනං ඔළාරිකසුබ්බාදිසඬ්ඝරාභාවතො චාති අත්ථො. යථාචුත්තඵස්සස්ස සුඛාදීනං අවිපරිතො පච්චයභාවො ඵව යථාවෙදනං ඵස්සවචන්ථානං. කාරණඵලවිසෙසෙන චා ඵලකාරණවිසෙසනිච්ඡයො හොතීති උභයත්ථාපි නිච්ඡයො පවත්ථානන්ති වුත්තො.

කම්මාදයොති කම්මආහාරඋතුආදයො අපාකටා සෙම්භපටිකාරෙන රොගචූපසමනතො. සෙම්භස්ස මන්දභාවාදීනා ව සෙම්භංයෙව පාකටං කාරණං. අයම්ඨ අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති සම්බන්ධො. අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඬ්ඪතීති වචනතොති “සංයොජනියෙසු, හික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඬ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො”ති (සං. නි. 2.53) ඉමිනා සුත්තෙන තණ්හාය සඬ්ඛාරකාරණභාවස්ස වුත්තත්තාති අත්ථො. පුන තස්සාපි අවිජ්ජාය කාරණන්ති දස්සනත්ථං “අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයොති ව වචනතො”ති ආහ. තණ්හා චා චතුරූපාදානභූතා කාමාසවදිට්ඨාසවා ව සඬ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටා අවිජ්ජාහෙතුකාති සුත්තද්වයෙනාපි අවිජ්ජාය පාකටං සඬ්ඛාරානං කාරණභාවමෙව දස්සෙති. “අස්සාදානුපස්සිනො”ති (සං. නි. 2.53) හි වචනෙන භවාදීනවජ්ජට්ඨිජාදනකිච්චා අවිජ්ජා තණ්හාය කාරණන්ති දස්සිතා හොති. යස්මා අවිද්වා, තස්මා පුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරාදිකෙ අහිසඬ්ඛරොතීති අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරකාරණභාවස්ස පාකටත්තා අවිද්දසුභාවොව සඬ්ඛාරකාරණභාවෙන වුත්තො. බිණ්ණාසවස්ස සඬ්ඛාරාභාවතො, අසාධාරණත්තා ව පුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරාදීනං සාධාරණකාරණාති වත්ථාරම්මණාදීනීති පුඤ්ඤභවාදීනවජ්ජට්ඨිජාදිකා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරාදීනං අසාධාරණං කාරණන්ති චා අත්ථො දට්ඨබ්බො. එතෙනෙව “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා, සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1; මහාව. 1; නෙත්ති. 24) ඵත්ථ පන පධානත්තා, පාකටත්තා, අසාධාරණත්තාති එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථං “ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා”තිආදීසු බොධනෙයාජ්ඣාසයවසෙන ධම්මස්ස බොධනසඬ්ඛාතං පයොජනං වෙදිතබ්බං.

618. “ඵකන්තානිට්ඨඵලායා”ති එතෙන විරුද්ධභාවං, “සාවජ්ජායා”ති එතෙන විජාතියභාවං අවිජ්ජාය ජොතෙති. පුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසඬ්ඛාරා හි ඉට්ඨවිපාකතාය, අනවජ්ජසභාවතාය ව තස්සා විරුද්ධා, විජාතියා චාති. කථං න

යුජ්ජිස්සතිතිආදි සමාධානං, තෙන ය්වායං එකන්තානිට්ඨඵලතාදිහෙතුපදෙසො, තස්ස අනෙකන්තිකතං දස්සෙති. අයං හෙත්ථ අධිජ්ජායො – යායං තයා චොදනා “එවං සන්තෙපි” තිආදිනා කතා, සා යුත්තා විපාකං පති. න හි අනිට්ඨවෙපක්කං කාරණං ඉට්ඨං ඵලති, ඉට්ඨවෙපක්කං වා අනිට්ඨං. යස්මා පනෙත්ථ පච්චයුජ්ජන්තධම්මානං පච්චයභාවලක්ඛණධම්මානං ධම්මතා අධිජ්ජෙතා, තත්ත්වයං නියමො නත්ථි විචිත්තරූපත්තා තස්සාති. තෙනාහ “විරුද්ධො වා” තිආදි.

තත්ථ ධම්මානන්ති සභාවධම්මානං. යානන්ති අවට්ඨානං. තස්මා යානවිරුද්ධොති අත්ථිතාවිරුද්ධො. කෙච් පන “පටිසන්ධිආදිනිදානානි” ති වදන්ති. එවං සති “පුරිමචිත්තං පච්ඡිමචිත්තස්ස යානවිරුද්ධො පච්චයො” ති නයිදං එකන්තිකං සියා. භවභිගම්පි හි භවභිගස්ස අනන්තරපච්චයො, ජවනං ජවනස්ස, න ච සිජ්ජාදිනං පටිසන්ධිආදිට්ඨානං අත්ථි, තස්මා න තං ඉධ අධිජ්ජෙතං. කම්මං රූපස්ස නමනරූප්පනවිරොධා, සාරම්මණානාරම්මණාදිවිරොධා ච සභාවවිරුද්ධො පච්චයො. බීරාදීනි දධිආදිනං මධුරම්බිලරසාදිසභාවවිරොධා. අවිජානනකිච්චො ආලොකො විජානනකිච්චස්ස විඤ්ඤාණස්ස. අමදනකිච්චා ච ගුලාදයො මදනකිච්චස්ස ආසවස්ස.

ගොලොමාවිලොමාදීතිආදිසු ගොලොමාවිලොමානි දුබ්බාය, අවිති ච රත්තා ඵලකා වෙදිතබ්බා. විසාණං සරස්ස. දධිනිලපිට්ඨගුලානි භූතිණකස්ස. සෙවාලං තණ්ඩුලෙයාකස්ස, බරවලවා අස්සතරස්සාති එවමාදි ආදි-සද්දෙන සභිගහිතො. යස්මා විපාකා එව න, තස්මා දුක්ඛවිපාකායපි අවිජ්ජාය අදුක්ඛවිපාකානං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසභිබාරානං පච්චයත්තං න න යුජ්ජතිති අත්ථො.

තදවිපාකත්තෙපි සාවජ්ජතාය තදවිරුද්ධානං, තංසදිසානඤ්ච අපුඤ්ඤාහිසභිබාරානමෙව පච්චයො, න ඉතරෙසන්ති එතස්ස පසභිගස්ස නිවාරණත්ථං. “විරුද්ධො වාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තවා. ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො” ති වුත්තං. තස්මා තමත්ථං පාකටං කරොන්තො “ඉති අයං අවිජ්ජා” තිආදිමාහ.

619. සබ්බත්ථ ඛන්ධානං හෙදො මරණන්ති වුති. අග්ගණ්හන්තොති ඉධ වුති නාම තත්ථ තත්ථ භවාදිසු රූපාදිනං ඛන්ධානං මරණසඤ්ඤිතො වරිමො හෙදොති යාථාවතො අජානන්තො. සත්තස්ස සතො විජ්ජමානස්සෙව. දෙහන්තරසභිකමනං අඤ්ඤෙන කායෙන සමාගමො.

සබ්බත්ථ ඛන්ධානං පාතුභාවොති තත්ථ තත්ථ භවාදිසු ඛන්ධානං පට්ඨාහිතිබ්බත්ති. නවසරීරපාතුභාවොති ඉධ ජිණ්ණස්ස සරීරස්ස නික්ඛෙපෙ පරලොකපරියාපන්තස්ස නවකායස්ස උජ්ජාදො. යථෙකෙ වදන්ති –

“වත්ථානි ජිණ්ණානි යථා පභාය,
නවානි ගණ්භානි නරො පරානි;
නික්ඛිජ්ජ දෙහං ඉධ ජිණ්ණමෙවං,
ගණ්භානි අත්තාහිනවං සුබ්බසී”ති.

අයං සත්තොති අයමත්තා, යො සාමී, නිවාසී, කාරකො, වෙදකො වානි අධිජ්ජෙතො. සත්තො මරති, සත්තො උපපජ්ජති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. තීසුපි යානෙසු ආදි-සද්දෙන ඉස්සරකුත්තබ්බමකුත්තාදිවිකජ්ජනං සඨගණ්භානි.

සභාවලක්ඛණන්ති’රුජ්ජනානුභවනාදිං, කක්ඛලච්ඡසනාදිසභාවමෙව වා. සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති අනිච්චනාදිං. සඨබ්බා රෙ අත්තො අත්තනියතොති රූපාදීසු ඵකච්චං අත්තො, තදඤ්ඤං අත්තනියතො.

අත්තා ජානාති වානි විකජ්ජෙති කාපිලාදයො විය. න ජානාති වානි කාණාදාජීවිකාදයො විය. කාණාදොපි හි අත්තා සභාවෙන න ජානාති. යදා බුද්ධිගුණෙන සංයුජ්ජති, තදා ජානාති ඉච්ඡති. සො ඵව කරොති ව කාරොති වානි යො පරත්ථ සුබ්බසීං අනුභවති, සො ඵව පුඤ්ඤාපුඤ්ඤං සයං කරොති, අඤ්ඤඤඤං කාරොති, න අඤ්ඤොති අධිජ්ජායො. සණ්ඨපෙත්තාති ද්විඅණුකාදිඋජ්ජාදනවසෙන, ඉච්ඡාවසෙන ව සම්පාදෙත්තා. සොති අත්තසඤ්ඤිතො සත්තො. ඉන්ද්‍රියසම්පත්තොති චක්ඛාදීහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමත්තාගතො, තෙන සලායතනජ්ජවත්ති. දස්සෙති. සබ්බඤ්ඤෙතං යථාපච්චයං පවත්තමානානං අවිජ්ජාදිනං කිච්චං අත්තො බ්‍යාපාරං කත්වා දිට්ඨිගතිකො විමුය්හතිති දස්සනවසෙන වුත්තං. අවිජ්ජෙජ්ජසුත්තාවුතාහෙජ්ජමණිනං විය පුබ්බාපරියවචත්ථානං නියති, නියතියා, නියති ඵව වා සඨගති සමාගමො නියතිසඨගති, තාය භාවෙසු පරිණතා මනුස්සදෙවචිහඨිගාදිභාවං පත්තා නියතිසඨගතිභාවපරිණතා. නියතියා, සඨගතියා, භාවසඨිබ්බාතෙන සභාවෙන ව පරිණතා නානජ්ජකාරතං පත්තා නියතිසඨගතිභාවපරිණතාති ව අත්ථං වදන්ති.

ඵතෙහි ව විකජ්ජනෙහි අවිජ්ජා අකුසලං චිත්තං කත්වා සත්තෙ පුඤ්ඤාදීසු සඨබ්බා රෙසු යත්ථ කත්ථවි පවත්තෙතිති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො ආහ “සො අවිජ්ජාය අත්ඨිකතො”තිආදි. පටිපජ්ජතිති උපසඨකමති.

අපරිණායකොති අරහත්තමග්ගසම්පට්ඨාදකකල්‍යාණමිත්තරහිතො, අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණාවසානං වා ඤාණං සමච්ඡමං දස්සෙත්වා සත්තෙ නිබ්බානං නයතිති පරිණායකං, තෙන රහිතො අපරිණායකො. ධම්මං ඤත්වාති සජ්ජුරිසුපස්සයෙන චතුසච්චජ්ජකාසකං සුත්තාදිධම්මං ඤත්වා, මග්ගඤ්ඤාණෙනෙව වා සබ්බධම්මපවරං නිබ්බානධම්මං ඤත්වා.

තං ජානනායත්තං පන සෙසසච්චත්තයාහිසමයං සමානකාලමිපි තං පුරිමකාලං විය කත්වා වුත්තං. උපසන්තො චරිස්සතීති අග්ගමග්ගාධිගමෙන සබ්බසො අවිජ්ජුපසමා උපසන්තො සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතුයං ධීතො යාව අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුපත්ති, තාව සත්තානං හිතවරියාය අත්තභාවං පවත්තෙන්තො චරිස්සතී, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරෙහි විහරිස්සතීති අත්ථො.

සඬ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

620. යථාවුත්තසඬ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජමානං තං කම්මනිබ්බත්තමෙව භවිතුං අරහතීති “බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඬ්ගහිතානී”ති ආහ. ධාතුකථායං පන විජ්ජයුත්තෙන සඬ්ගහිතාසඬ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා, සළායතනපච්චයා එස්සෙන යෙ ධම්මා, එස්සපච්චයා වෙදනාය යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි බත්ථෙහි...පෙ.... සඬ්ගහිතා? තෙ ධම්මා අසඬ්ඛතං බත්ථතො යපෙත්වා එකෙන බත්ථෙන, එකාදසහි ආයතනෙනි, එකාදසහි ධාතූහි සඬ්ගහිතා. කතිහි අසඬ්ගහිතා? චතුහි බත්ථෙහි, එකෙනායතනෙන, සත්තහි ධාතූහි අසඬ්ගහිතා”ති (ධාතු. 466) වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඑස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො. යදි හි එත්ථ විඤ්ඤාණඑස්සවෙදනා සජ්ජදෙසා සිද්ධං, “විපාකා ධම්මා”ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) ඉමස්ස විය විසජ්ජනං සියා. තස්මා තත්ථ අභිධම්මභාජනීයවසෙන සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණාදයො ගහිතාති අධිජ්ජායො වෙදිතබ්බො. අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරො ච අභිධම්මභාජනීයෙ (විභ. 243) චතුභුමකකුසලසඬ්ඛාරො, අකුසලසඬ්ඛාරො ච වුත්තොති එසො එව ධාතුකථායං ගහිතොති දට්ඨබ්බො. භවො පන ධාතුකථායං කම්මුපපත්තිභවවිසෙසදස්සනත්ථං න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො, එවඤ්ච කත්වා තත්ථ “උපාදානපච්චයා භවො”ති අනුද්ධරිත්වා “කම්මභවො”තිආදිනා (ධාතු. 66) නයෙන භවො උද්ධට්ඨො.

ලොකියවිපාකමනොවිඤ්ඤාණමෙව සන්ධායාහ “බාවිසතිවිධං භොතී”ති. ඡහි විඤ්ඤාණෙහි යථාඅධිකතෙහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි ඡහි විඤ්ඤාණෙහි. කස්මා පනෙත්ථ ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණස්සෙව ගහණං කතන්ති ආහ “ලොකුත්තරානි පන වට්ඨකථාය න යුජ්ජන්ති”ති. යදි එවං කස්මා ධාතුකථායං “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා”තිආදීසු (ධාතු. 362) ලොකුත්තරවිපාකානම්පි ගහණං කතන්ති? තං යථාධම්මසාසනත්තා අභිධම්මදෙසනාය විපාකත්තිකෙ (ධ. ස. තිකමාතිකා 3) විය අනවසෙසවිපාකධම්මසඬ්ගණ්හනවසෙන වුත්තං. සුත්තන්තදෙසනා පන යථානුලොමදෙසනාති තත්ථ පවත්තිනිවත්තියො අසඬ්ඛරතො දස්සෙතබ්බො. තස්මා තදත්ථසංවණ්ණනාති කත්වා පවත්තිකථායං

ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානියෙව ගහිතානි. තෙනෙවාහ “චට්ටකථාය න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානී”ති.

යථා කතං කම්මං ඵලදානෙ සමත්ථං හොති, තථා කතං “උපචිත”න්ති වුවචනීති විපාකදානයොග්ගයමෙව සඬ්ඛාරං ගණන්තො “උපචිතකම්මාභාවෙ”ති ආහ. හෙතු නාම ඛානිරොක්ඛප්පධානන්ති අභාව-ග්ගහණං, තෙන කම්මෙ සති භාවතො, අසති අභාවතොති අයමෙත්ථ අධිජ්ජායො. යථා පනස්ස විඤ්ඤාණස්ස සඬ්ඛාරපච්චයතා න සිද්ධා, න ඵලං විපාකභාවො. සො පන සිද්ධොති කත්වා ආහ “විපාකංහත”න්ති. තෙන විඤ්ඤාණස්ස විපාකභාවෙන සඬ්ඛාරපච්චයත්තං සාධෙති. තස්ස පන සාධනත්ථං “උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො”ති වුත්තන්ති තං විවරන්තො “විපාකඤ්ඤා”ති ආදිමාහ. යදි උජ්ජප්පේය්‍යානි යදි කම්මනිරපෙක්ඛො විපාකො උජ්ජප්පේය්‍යා. සබ්බෙසං සත්තානං බ්‍රහ්මත්තං උපගතානං ඝානාදිවිඤ්ඤාණානි මහාවිපාකවිඤ්ඤාණානි තස්ස තස්ස විපාකස්ස අනොකාසෙ යිතානම්පි. විපාකානීති විඤ්ඤාණාපෙක්ඛාය නපුංසකනිද්දෙසො, සබ්බවිපාකවිඤ්ඤාණානීති අත්ථො.

සඬ්ඛාරා බහු ඵකුනතිංසවෙනනාහෙදතො, විඤ්ඤාණානි ච බහුති බාත්තිංසවිධත්තා, න ච සබ්බතො සබ්බානීති ආහ “කතරසඬ්ඛාරපච්චයා කතරවිඤ්ඤාණන්ති චෙ”ති. “විඤ්ඤාණ”න්ති ච ඉදං විඤ්ඤාණසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා වුත්තං. කාමං ඛන්ධනිද්දෙසෙපි (විසුද්ධි. 2.451 ආදයො) ඉමානි විඤ්ඤාණානි නිද්දිට්ඨානි, තං පන අතිසංඛිත්තං, න ච තත්ථ නෙසං සඬ්ඛාරපච්චයතා විභාවිතානි තං පවත්තියං, පටිසන්ධියඤ්ච භවාදිසු පවත්තනාකාරවසෙන විත්ථාරතො දස්සෙතුං “කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරපච්චයා”ති ආදි ආරද්ධං. මනොවිඤ්ඤාණෙති නිද්ධාරණ භූමිමං. මහාවිපාකානීති විඤ්ඤාණාපෙක්ඛාය නපුංසකනිද්දෙසො. මහාවිපාකානි පන පාඨෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතූයොති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

621. යංසඬ්ඛාරපච්චයානි යස්ස යස්ස සඬ්ඛාරස්ස පච්චයභාවෙන. යං විඤ්ඤාණන්ති “යං යං විඤ්ඤාණ”න්ති ඵලං උභයත්ථ ආමෙඬ්ඨිතලොපො දට්ඨබ්බො. “හොති”ති ඉමිනා කාරණභාවෙ විඤ්ඤාණස්ස සබ්භාවමත්තං පවෙදිතං, න පවත්තිවිසෙසොති තං දස්සෙන්නො “ඵලං පවත්ති වෙදිතබ්බා”ති ආහ. බ්‍රහ්මානම්පි අනිට්ඨරූපාදිආපාඨගමනෙ අකුසලවිපාකවක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි කදාපි උජ්ජප්පන්තීති “ඉමානි තෙරසං...පෙ.... පවත්තන්ති”ති වුත්තං. තත්ථ පඤ්චන්තං ඛන්ධානං වොකාරො විත්ථාරො ඵත්ථානි පඤ්චවොකාරො, සො ඵෙව භවො, ඵත්තම්පි පඤ්චවොකාරභවෙ. හොති හි හින්තාධිකරණානම්පි අඤ්ඤපදත්ථසමාසො යථා

“උරසිලොමො”ති. අථ වා යථාපච්චයං පවත්තමානෙන පඤ්චනි ඛන්ධෙහි වොකරියතීති පඤ්චවොකාරො, සො ඵච භවොති සබ්බං පුබ්බෙ විය.

“පවත්තියඤ්ඤෙව පවත්තන්ති”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතුං “කථ”න්තිආදි ආරද්ධං.

“යෙභුයොන ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙ”ති ඉදං පටිසම්චිකිච්ඡුද්ධවිචසම්පයුත්තානන්තරං සොමනස්සසහගතස්ස අනුප්පජ්ජනතොති කෙවි, තං න ගහෙතබ්බං. “චක්ඛුං අස්සාදෙනි අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති...පෙ.... විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, උද්ධච්චං උප්පජ්ජති, අකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජති”ති වචනතො. ඉට්ඨං චෙ ආරම්මණං, සොමනස්සතදාරම්මණං න න උප්පජ්ජති. ජවනෙන තදාරම්මණනියමෙ සොමනස්සසහගතානන්තරං සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය චුත්තන්ති අපරෙ, තං විචාරෙතබ්බං උපෙක්ඛාසහගතකුසලාකුසලජවනානන්තරම්පි සොමනස්සතදාරම්මණස්ස ඉච්ඡිතබ්බත්තා. උපෙක්ඛාසහගතකිරියාජවනානන්තරමෙව හි සොමනස්සතදාරම්මණං න ඉච්ඡන්ති.

යස්මා පන තිහෙතුකජවනාවසානෙ ච කදාපි අහෙතුකං තදාරම්මණං හොති, තස්මා “යෙභුයොන”ති චුත්තං. යස්මා එකච්ඡිත්තක්ඛණායුකං ජවනාරම්මණං හොති, තදා තත්ථ එකමෙව තදාරම්මණං හොතීති කත්වා “සකිං වා”ති චුත්තන්ති කෙවි. අපරෙ පන තදාරම්මණං නාම ජවනාරම්මණානුභවනකිච්චං, තං එකච්ඡිත්තක්ඛණකෙ තථා ආසන්නහෙදෙ ආරම්මණෙ නුප්පජ්ජති. තස්මා “සකිං වා”ති ඉදං දිරත්තතිරත්තාදි විය වචනසිලිට්ඨතාවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, ද්වික්ඛත්තුමෙව පන උප්පජ්ජති. “දිරත්තතිරත්ත”න්ති (පාවි. 50) එත්ථ හි වා-සද්දස්ස අභාවා වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙන දිරත්තග්ගහණං කතන්ති යුජ්ජති. “නිරන්තරං තිරත්තදස්සනත්ථං වා”ති ඉධ පන වා-සද්දො විකප්පත්ථො චුත්තොති සකිං ඵච ච කදාපි පවත්ති. සන්ධාය “සකිං වා”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව හි සම්මොභවිතොදනයං සකිං තදාරම්මණජපවත්තියා විචාරෙතබ්බතං දස්සෙන්නෙන “චිත්තජපවත්තිගණනායං පන සබ්බද්වාරෙසු තදාරම්මණෙ ද්වෙ ඵච චිත්තවාරා ආගතා”ති (විභ. අට්ඨ. 227) චුත්තං.

තත්ථ චිත්තජපවත්තිගණනායන්ති විපාකකථායං බලවරූපාදිආරම්මණෙ චුත්තං චිත්තජපවත්තිගණනං සන්ධායාහ. තත්ථ හි ද්වෙව තදාරම්මණුප්පත්තිවාරා චුත්තා. තදෙව හි සන්ධාය ඉධාපි චුත්තං “අභිධම්මට්ඨකථායං පන තදාරම්මණෙ ද්වෙ චිත්තවාරා ආගතා”ති. අභිධම්මට්ඨකථායං අනියතාරම්මණට්ඨානකිච්චා හුත්වා පවත්තන්ති (විභ.

අට්ඨ. 227) ද්වාරං අනාමසිත්වා එව චුත්තං, තං අනන්තරං පරතො චුත්තසහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණානං සදිසසංවණ්ණනං කාතුකාමතාධිප්පායෙන චුත්තං. අහෙතුකද්වයාදීනඤ්ඤි හවඬගභූතානං සයමෙව ද්වාරත්තා, චුතිපටිසන්ධිභූතානඤ්ඤි හවඬගසඬ්ඛාතෙන, අඤ්ඤෙන ව ද්වාරරෙන අනුප්පත්තීතො නියතං, අනියතං වා ද්වාරං එතෙසත්ති න සක්කා වත්තුන්ති.

අහෙතුකද්වයස්ස පන සන්තීරණතදාරම්මණභූතස්ස ද්වාරං ලබ්භති, තඤ්ඤි අනියතත්ති තම්පි ගණ්හන්තො “අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චා හුත්වා පවත්තන්ති”ති ආහ. තෙනෙව චෙත්ථ මහාවිපාකානම්පි තදාරම්මණභූතානං ද්වාරං ලබ්භතීති තත්ථාපි ද්වාරග්ගහණං කතං.

එකස්ස සත්තස්ස පවත්තො රූපාවචරවිපාකො පථවිකසිණාදීසු යස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තො, තතො අඤ්ඤස්මිං තස්ස පවත්ති නත්ථිති රූපාවචරානං නියතාරම්මණතා චුත්තා. ඉතරානි ආරුප්පවිපාකවිඤ්ඤාණානි. නියතං අවත්ථුකානීති නියතාවත්ථුකානි. කසිණුග්ගාටිමාකාසාදීසුයෙව ආරම්මණෙසු පවත්තනතො නියතාරම්මණානි. තත්ත්වා පවත්තියං. අස්සාති බාත්තිංසවිධස්ස විපාකවිඤ්ඤාණස්ස. තෙ තෙ සඬ්ඛාරානි යථාචුත්තා පුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරාදිසඬ්ඛාරා. කම්මපච්චයෙනාති නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන. උපනිස්සයපච්චයෙනාති පකතුපනිස්සයපච්චයෙන.

622. එවං පවත්තියං විඤ්ඤාණප්පවත්තිං දස්සෙත්වා පටිසන්ධියං දස්සෙතුං “යං පන චුත්ත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ අනුරූපාය පටිසන්ධියාති අනුරූපෙන පටිසන්ධිකිච්චෙන. තං පන අනුරූපතං සයමෙව චක්ඛති. හවත්තරෙන හවත්තරස්ස සන්ධානං ඉධ පටිසන්ධිති තං අවිත්තකම්පි අත්ථෙචාති කත්වා “කති පටිසන්ධියො”ති පුච්ඡං කත්වාපි “කති පටිසන්ධිවිත්තානී”ති පුච්ඡා කතා. “කෙන කත්ථා”ති කෙන විත්තෙන කස්මිං හවෙ.

තත්ථාති තෙසු එකුනවිසතියා පටිසන්ධිවිත්තෙසු. කුසලවිපාකාය අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයාති සම්බන්ධො. නත්ථි දෙවෙසු අහෙතුකා පටිසන්ධිති “මනුස්සලොකෙ”ති විසෙසනං. නපුංසකාදීනත්ති ආදිසද්දෙන මම්මාදීනං සඬ්ගහො. කෙච් පන එකච්චෙ අහෙතුකපටිසන්ධිකා අවිකලින්ද්‍රියා හුත්වා ථොකං විචාරණපකතිකාපි හොන්තියෙව, තස්මා තාදිසානම්පි ඉධ ආදිසද්දෙන සඬ්ගහොති වදන්ති. සඬ්ඛෙපතොති සමාසතො, අසුකාය පටිසන්ධියා අසුකං ආරම්මණත්ති විභාගං අකත්වාති අත්ථො.

සෙසානන්ති රූපාවචරා පඤ්ඤි, පඨමතතියාරුප්පා ද්වෙති ඉමාසං චුත්තාවසෙසානං සත්තන්තං පටිසන්ධිනං. පච්චුප්පන්තාරම්මණං චුතිවිත්තං

නාම නත්ථි පටිසන්ධිආරම්මණෙ එව පවත්තනතො. ද්විසු ආරම්මණසුති අතිතනවත්තබ්බවසෙන ද්විසු ආරම්මණසු.

623. තානීති පුබ්බෙ කතානි කම්මානි. අස්සාති ආසන්නමරණස්ස පුග්ගලස්ස. ඔලම්බන්තීති සායන්තෙ මහන්තානං පබ්බතකූටානං ඡායා විය භූමියං තස්ස චිත්තෙ අවලම්බන්ති උපතිට්ඨන්ති. තස්මිං නිරුද්ධෙති තස්මිං චුතිචිත්තෙ නිරුද්ධමත්තෙ තස්ස නිරොධසමනන්තරමෙව. තදෙවාති තංයෙව යථාචුත්තජවනවීරියා ආරම්මණභූතං. අවිජ්ජාතණ්හාදීසු කිලෙසෙසු අනුපවිජින්නෙස්වෙව කම්මාදිනො උපට්ඨානං, තඤ්ච ආරබ්භ චිත්තසන්තානස්ස භවත්තරනින්තපොණපබ්භාරතා භොතීති ආභ “අනුපවිජින්නකිලෙසබලවිනාමිත”න්ති. සන්තානෙ හි විනාමිතෙ තදෙකදෙසභූතං පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනාමිතමෙව භොති, න ච එකදෙසවිනාමිතභාවෙන විනා සන්තානස්ස විනාමිතතා අත්ථිති. සබ්බත්ථ පන දුග්ගතිපටිසන්ධිනින්තාය චුතියා පුරිමජවනානි අකුසලානි, ඉතරාය ච කුසලානීති නිවිජින්නන්ති. “නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, හික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති, අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා, තස්මිං වෙ සමයෙ කාලං කරොති, යානමෙතං විජ්ජති, යං ද්වින්නං ගතීතං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානෙය්‍යානිං වා”ති (සං. නි. 4.235) හි චුත්තං, තස්මා අකුසලං දුග්ගතියං, කුසලඤ්ච සුගතියං පටිසන්ධියා උපතිස්සෙය්‍ය භොතීති. අරහතො පන සබ්බසො කිලෙසානං උපවිජින්නන්තා පටිජ්ජස්සද්ධසබ්බභවුස්සුක්කතාය කම්මාදිනිමිත්තං න උපට්ඨන්ති, තතො විජ්ජමානම්පි කම්මං අලද්ධසභායත්තා පටිසන්ධිං න ජනෙති.

චුත්තජපකාරකම්මවසෙනාති පාපකම්මවසෙන, තදුපට්ඨාපිතන්ති අධිජ්ජායො. “නරකාදීසු අග්ගිජාලවණ්ණාදික”න්ති ඉදං තංසදිසතාවසෙන චුත්තං. න හි සො එව නිරයග්ගිවණ්ණාදි තදා තස්ස ආපාථං ආගච්ඡති. තත්ථ අග්ගිජාලවණ්ණාදිකන්ති ආදි-සද්දෙන චෙත්තරණිසිම්බලිඅසිපත්තවනාදිවණ්ණං සඬගණ්හාති. නරකාදීසුති පන ආදි-සද්දෙන පෙතතිරච්ඡානානං නිබද්ධසඤ්චරණට්ඨානපරියාපන්නවණ්ණං. මනොද්වාලෙ ආපාථමාගච්ඡතීති කම්මබලෙන උපට්ඨාපිතවණ්ණායතනං සුපිනං පස්සන්තස්ස විය, දිබ්බවක්ඛුස්ස විය ච මනොද්වාලෙ එව ගොචරභාවං ගච්ඡති. එකං ආවජ්ජනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානීති තිණි වීටිචිත්තානි.

රාගාදිහෙතුභූතං භීනමාරම්මණන්ති අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවිතුං යුත්තං අනිට්ඨමාරම්මණමාහ. තම්පි හි සඬකජ්ජනවසෙන රාගස්සාපි හෙතු භොතීති. අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා තංසදිසාසන්නචුතිජවනචෙතනාසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං හෙතුභාවො එව

හීනතා. තඤ්ඤි පච්ඡානුතාපජනකකම්මානමාරම්මණං කම්මවසෙන අනිට්ඨං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවෙය්‍ය. අඤ්ඤා ච ඉට්ඨාරම්මණෙ පවත්තස්ස අකුසලකම්මස්ස විපාකො අකුසලකම්මනිමිත්තාරම්මණො න භවෙය්‍ය. න හි අකුසලවිපාකො ඉට්ඨාරම්මණො භවිතුං අරහතීති.

පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාථං ආගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්තං කම්මනිමිත්තං ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්නතියං උප්පන්තං, තංසදිසඤ්ච දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤා තදෙව පටිසන්ධිආරම්මණුපට්ඨාපකං, තදෙව ච පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය. න ච පටිසන්ධියා උපචාරභූතානි විය, එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බන්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණං අනුප්පාදෙන්තානි විය ච පවත්තානි චුතිආසන්නානි ජවනානි පටිසන්ධිජනකානි භවෙය්‍යු. “කතත්තා උපචිතත්තා”ති (ධ. ස. 431) හි චුත්තං. තදා ච තංසමානවිථියං විය පවත්තමානානි කථං කතූපචිතානි සිග්ගං? තදා න අස්සාදිතානි. න ච ලොකියානි ලොකුත්තරානි විය සමානවිථිඵලානි හොත්ති. “පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා හොති සමාදින්නා. තෙන සො කායස්ස හෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති”ති ආදිනා (ම. නි. 3.303) සුත්තෙ මරණකාලෙ සමත්තාය සමාදින්නාය මිච්ඡාදිට්ඨියා, සම්මාදිට්ඨියා ච සහජාතවෙනතාය පටිසන්ධිදානං චුත්තං, න ච දුබ්බලෙහි පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි මිච්ඡාදිට්ඨි, සම්මාදිට්ඨි වා සමත්තා හොති සමාදින්නා. තථා හි චුත්තං සම්මොභවිතොදනියං “සබ්බමපි හෙතං කුසලාකුසලධම්මපටිච්ඡානනාදිවචනපරියොසානං කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති, න පඤ්චද්වාරිකෙනාති සබ්බස්සපෙනස්ස කිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකානි වීථිචිත්තානි පටික්ඛිත්තානි”ති (විභ. අට්ඨ. 766).

තත්ථ හි න කිඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාතීති “මනොපුබ්බඤ්චගමා ධම්මා”ති (ධ. ප. 1-2) එවං චුත්තං එකමපි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිච්ඡානාතීති ච චුත්තං. යෙසං පටිච්ඡානජපවත්තියා සුඛං වා දුක්ඛං වා අන්වෙති, තෙසං සා පවත්ති පඤ්චද්වාරෙ පටික්ඛිත්තා. කුසලාකුසලකම්මසමාදානඤ්ච තාදිසමෙවානි. තදාරම්මණානන්තරං පන වචනං, තදනන්තරා ච උපපත්ති මනොද්වාරිකා එව හොති, න සහජවනකවීථිචිත්තපරියාපන්නානි ඉමිනා අධිප්පායෙන ඉධ පඤ්චද්වාරිකතදාරම්මණානන්තරා චුති, තදනන්තරා පටිසන්ධි ච චුත්තානි දට්ඨබ්බා. තත්ථ අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුක්තෙ රූපාදිමිහි උප්පන්තං පටිසන්ධිං සන්ධාය “පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස භවඤ්චස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති, අවසෙසඑකචිත්තක්ඛණායුක්තෙ ච උප්පන්තං පටිසන්ධිං සන්ධාය

“පච්චුප්පන්තාරම්මණං උපපත්තිවිත්තං අතීතාරම්මණස්ස භවභිගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති ව චූත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

624. කණ්භපක්ඛෙ සුක්කපක්ඛං යපෙත්වාති එත්ථ යථා පුබ්බෙ “පාපකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා”ති චූත්තෙ කණ්භපක්ඛෙ “අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා”ති සුක්කපක්ඛො චූත්තො, එවං “දුග්ගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිවිත්තං, නරකාදියු අග්ගිජාලවණ්ණාදිකං දුග්ගතිනිමිත්ත”න්ති ව චූත්තෙ කණ්භපක්ඛෙ “සුගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිවිත්තං, මනුස්සලොකෙ රත්තකම්මලසදිසමාතුකුච්ඡිවණ්ණසඬ්ඛානං, දෙවලොකෙ වා උය්‍යානවිමානකප්පරුක්ඛාදිවණ්ණසඬ්ඛානං සුගතිනිමිත්ත”න්ති එවං සුක්කපක්ඛං යපෙත්වා සෙසං සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අතීතපච්චුප්පන්තාරම්මණායාති කම්මකම්මනිමිත්තවසෙන අතීතාරම්මණාය, මාතුකුච්ඡිවණ්ණාදියුගතිනිමිත්තවසෙන පච්චුප්පන්තාරම්මණාය.

625. තඤ්ච ඛොති යදෙතං “අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා”ති අනියමනං කතං, තඤ්ච ඛො. කම්මනිමිත්තමෙව ආපාට්මාගච්ඡති එකන්තතො අත්තතො කම්මාරම්මණතාය මහග්ගතවිපාකස්ස. සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය ජචනවීථියා, තදාරම්මණරහිතායාති අත්ථො, සා පන ජචනවීථි මහග්ගතවිපාකස්ස උපවාරො විය දට්ඨබ්බා. කෙච් පන තඤ්ච වීථිං මහග්ගතාවසානං වදන්ති. “නවත්තබ්බාරම්මණා වා”ති ඉදං රූපාවචරපටිසන්ධිං, ආරුප්පෙසු ව පයමං, තතියඤ්ච සන්ධාය චූත්තං. දුතියවතුත්ථා පන අතීතාරම්මණවචනෙනෙව ගහිතා.

මාතුකුච්ඡිවණ්ණසඬ්ඛානන්තිආදිනා වණ්ණො එව ගතිනිමිත්තභාවෙන ආගතො. තත්ථ සද්දො තාව අනුපාදින්නභාවෙන සුගතිපරියාපන්නතාය ගතිනිමිත්තභාවෙන අට්ඨකථාසු නාගතොති යුත්තමෙතං, ගන්ධාදීනං පන අනාගමනෙ කාරණං වීමංසිතබ්බං.

අයං තාත තවත්ථාය බුද්ධපූජා කරියතීතිආදියු පුබ්බවෙතනාවසෙන පුඤ්ඤං භොති. සබ්බන්තිමජ්චනෙ වත්තමානස්සාපිති වදන්ති.

626. “එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පවුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බා”ති ඉදං කස්මා චූත්තං, නනු “පථවීකසිණ්ණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතස්ස සුගතියං යීතස්සා”ති එවමාදිකෙ එව නයෙ අයම්පි පටිසන්ධි අවරුද්ධාති? න, තත්ථ රූපාවචරචූතිඅනන්තරාය එව පටිසන්ධියා චූත්තත්තා. තත්ථ හි “පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතවිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාටං ආගච්ඡති, වක්ඛුසොතානං වා”තිආදිනා තෙන වචනෙන රූපාවචරචූතියා එව අනන්තරා පටිසන්ධි චූත්තාති විඤ්ඤායති. අථාපි

යථාසම්භවයොජනාය අයම්පි පටිසන්ධි තත්ථෙව අවරුද්ධා, අරුපාවචරවුතිඅනන්තරා පන රුපාවචරපටිසන්ධි නත්ථි. අරුපාවචරෙ ච උපරුපරි වුතියා අනන්තරා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධි නත්ථිති චතුත්ථාරුප්පවුතියා නවත්තබ්බාරම්මණපටිසන්ධි නත්ථි. තෙන තතො තත්ථෙව අතීතාරම්මණා, කාමාවචරෙ ච අතීතපච්චුප්පන්තාරම්මණා පටිසන්ධි. ඉතරාහි ච යථාසම්භවං අතීතනවත්තබ්බාරම්මණා ආරුප්පපටිසන්ධි, අතීතපච්චුප්පන්තාරම්මණා ච කාමාවචරපටිසන්ධි යොජෙතබ්බාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං විසුං උද්ධරණං කතං.

627. එවං ආරම්මණවසෙන එකවිධාය කාමාවචරසුගතිවුතියා දුට්ඨා දුග්ගතිපටිසන්ධි, දුග්ගතිවුතියා දුට්ඨා සුගතිපටිසන්ධි, කාමාවචරසුගතිවුතියා ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරුපාරුපානං වසෙන පඤ්චවිධා සුගතිපටිසන්ධි, රුපාවචරවුතියා තථෙව පඤ්චවිධා, දුට්ඨාය ආරුප්පවුතියා පච්චෙකං ද්වින්නං ද්වින්නං කාමාරුප්පානං වසෙන අට්ඨවිධා ච පටිසන්ධි දස්සිතා. දුග්ගතිවුතියා පන එකවිධාය දුග්ගතිපටිසන්ධි දුට්ඨා න දස්සිතා, තං දස්සෙතුං “දුග්ගතියං ධීතස්ස පනා”තිආදි වුත්තං. යථා වුත්තා පන —

ද්වෙ ද්වෙ පඤ්චාථ පඤ්චට්ඨ, ද්වෙ භවාලම්බහෙදතො;
වුතියා තාදිසායෙන, චතුර්විසති සන්ධියො. (විහ. මූලට්. 227);

628. “කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා”තිආදිනා (ධ. ස. 431) නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො හෙට්ඨා දස්සිතප්පකාරොති උපනිස්සයභාවමෙව දස්සෙන්නො “වුත්තඤ්ඤෙත”න්තිආදිමාහ.

නිස්සයපච්චයභූතෙන රූපෙන සහපවත්තියෙවෙත්ථ විඤ්ඤාණස්ස තෙන මිස්සිතා, තදභාවො අමිස්සිතා. යවන්ති එත්ථ සත්තා එකජාතිසමන්වයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමිස්සිතා භොන්තීති යොනියො. සුවරිතදුච්චරිතවසෙන ගන්තබ්බා පාපුණ්තබ්බාති ගතියො. තිට්ඨති එත්ථාති ධීති, විඤ්ඤාණස්ස ධීති විඤ්ඤාණට්ඨිති. නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීතිආදිආවාසො එව සත්තෙහි ආවසිතබ්බතො සත්තාවාසො. අසඤ්ඤසත්තාවාසස්ස ඉධ අසම්භවතො “සත්තාවාසවසෙන අට්ඨවිධං භොති”ති වුත්තං.

629. අඤ්ඤත්‍ර ජාතිපණ්ඩකපටිසන්ධියාති එත්ථ පට්ඨකප්පිකපටිසන්ධියාපිති වත්තබ්බං. සාපි හි භාවෙන විනාව උප්පජ්ජතිති.

ඔමතොති අවමතො, අවකංසතොති අත්ථො. ආදිනාති “මිස්සං අමිස්ස”න්ති එතස්මිං දුකෙ ආදිමිහි වුත්තෙන මිස්සවිඤ්ඤාණෙන. ඔමතො ද්වෙ වා තයො වා දසකා උප්පජ්ජන්තීති ගබ්භසෙය්‍යාකානං වසෙන වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ පන අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්ති. බ්‍රහ්මත්තභාවෙපි හි

අනෙකගාවුත්තප්පමාණෙන අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්තිති තිංසනො අධිකානෙව රූපානි භොන්ති. තද්වුජාතඵලකස්ස ලොමං ජාතිඋණ්ණාති කෙවි. හිමවත්තප්පදෙසෙ ජාතිමත්තඵලකලොමං ජාතිඋණ්ණාති අපරෙ. ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතඵලකලොමං ජාතිඋණ්ණාති අඤ්ඤෙ. ඉමාසු ගතීසු ඉමා යොනියො සම්භවන්ති, ඉමාසු න සම්භවන්තිති එවං යොනීනං ගතිවසෙන සම්භවහෙදො.

630. භූමිමචජ්ජෙසුති භූමිමදෙවානං වජ්ජනං යොනිවිභාගං පති තෙසං මනුස්සසදිසත්තා. යොනියො තිස්සො පුරිමිකා න භොන්තිති යොනිත්තයපටික්ඛෙපෙන පච්ඡිමා යොනි අනුඤ්ඤාතාති අත්ථනො ආපන්නමෙව භොති. ගතිත්තයෙති මනුස්සපෙතතිරච්ඡානසඤ්ඤිතෙ ගතිත්තයෙ. තඤ්ඤි එත්ථ පුබ්බෙ අනාමට්ඨං.

ව-සද්දො අවුත්තසමුවිචයත්ථොති දස්සෙතුං “ව-සද්දෙනා”තිආදි වුත්තං. කස්මා පන නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතෙසු පුරිමිකා තිස්සො යොනියො න සන්තිති? අසම්භවතො. තාසඤ්ඤි නිව්වාතුරභාවතො කාමසෙවා නත්ථිති න තා අණ්ඩජාදයො භොන්ති. කුච්ඡයං තාසං ගබ්භො නාවතිට්ඨති ජාලසබ්භාවතොති කෙවි. අග්ගිජාලාය සන්තප්පමානසරීරා එතා නිබ්බත්තන්තිති අල්ලට්ඨානෙසු, පුප්ඵාදීසු ව සම්භවාභාවතො සංසෙදජතාපි තාසං නත්ථෙවාවති වදන්ති. තෙනාහ “ඔපපාතිකා එව හි තෙ භොන්ති”ති.

රූපීබ්බන්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසුති ඔපපාතිකයොනිකෙහි රූපීබ්බන්මෙ නිද්ධාරෙති. රූපීබ්බන්මෙසුති හි අධිකරණෙ භූමිමං, ඔපපාතිකෙසුති නිද්ධාරණෙ. තෙන “ඔපපාතිකයොනිකෙසු”ති සාමඤ්ඤතො වුත්තරාසිතො “රූපීබ්බන්මෙසු”ති විසෙසෙන තදෙකදෙසං නිද්ධාරෙති. වක්ඛුසොතවත්ථුද්දසකානං, ජීවිතනවකස්ස වාති එත්ථ කෙවි “වක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකානං, ජීවිතජක්කස්ස වාති චතුත්තං කලාපානං වසෙන රූපහවෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ සත්තවිසති රූපානි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා”ති කාරණං වත්වා තං සමත්ථෙත්තා “පාළියඤ්ඤි ‘රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ යථෙත්වා අඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුහවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො පාතුහවන්ති’ති (විහ. 1015-1016) වුත්තං, තථා ‘රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො’ති සබ්බසඬ්භගකවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං වුත්තං. කථාවත්ථුමිහි ව ඝානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො ‘අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ’තිආදිනා (කථා. 520). න ව අථොට්ඨබ්බායතනානං පථවීධාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා වත්තුං, ථුසිතුං සක්කුණෙයානාවිනිමුත්තස්ස පථවීආදිසභාවස්ස විය

ගන්ධරසායනනභාවවිනිවුත්තස්ස ගන්ධරසසභාවස්ස අභාවා. යදි ච සානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථිති ‘ආයතනානී’ති තෙ න වුච්චෙය්‍යං, ධාතුසද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවවාචකොති ‘ගන්ධධාතු රසධාතු’ති අවචනෙ කාරණං නත්ථි, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා. ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තිකො යමකෙ චුත්තො ‘ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා’ති (යම. 1.ආයතනසමක.13). තස්මා තෙසං ගන්ධරසායනනභාවාභාවෙපි කොචි ආයතනභාවො චත්තබ්බො. යදි ච ඵොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථවීආදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනසඬගහො. ගන්ධරසභාවෙ පන ආයතනභාවෙ ච සති ‘ගන්ධො ච සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතන’න්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායනනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං. ‘තයො ආභාරා’ති ච වචනතො කබලීකාරාභාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්චි ධම්මතා න විලොමිතා හොති”ති වදන්ති.

එත්ථ වුච්චතෙ – රූපාවචරසත්තානං සානජීවිභායතනභාවතො විජ්ජමානාපි ගන්ධරසා ආයතනකිච්චං න කරොන්තීති තෙ අනාමසිත්වා පාළියං “පඤ්චායතනානි පාතුහවන්තී”ති (විභ. 1015), “ඡ ආයතනානී”ති (විභ. 992) ච ආදි චුත්තං, “තයො ආභාරා”ති ච අජ්ඣොභරිතබ්බස්ස ආභාරස්ස අභාවෙන ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසඬිඛාතස්ස ආභාරකිච්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං, ඔජාය ච අභාවතො. ඉති විසයිනො, කිච්චස්ස ච අභාවෙන විසයො, කිච්චවා ච ධම්මො න චුත්තො. යස්මිඤ්චි හවෙ විසයි නත්ථි, තස්මිං තංභෙතුකො නිජ්ජරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථිති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං යථා තත්ථෙව රූපහවෙ පථවීතෙජොවායොධාතුනං ඵොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ වචනං, තස්ස තත්ථ විසයිසබ්බාවභෙතුකො නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො චුත්තො යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස.

යදි විසයිසබ්බාවභෙතුකො විසයස්ස නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො, කථමසඤ්ඤසත්තානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුහවන්තීති, අසඤ්ඤසත්තානඤ්චි චක්ඛායතනං නත්ථි, අචක්ඛායතනභාවෙන ච තෙසං රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිජ්ජායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං චත්තබ්බං. යථාසකඤ්චි ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථි, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අචත්වා ධම්මසභාවානතිචත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච විසයභාවූපගමනතො

ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්වා “පඤ්චායතනානි”ති පාළියං (විහ. 1015) වුත්තං. එතදත්ථඤ්ඤි “ධම්මායතන”න්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං, පිට්ඨිවට්ඨකානි වා තානි කත්වා “පඤ්චායතනානි”ති වුත්තං.

යෙන ච පන අධිප්පායෙන අසඤ්ඤීනං රූපායතනං වුත්තං, තෙන සඤ්ඤීනම්පි ගන්ධාදීනං විසුං ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං “අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුහවන්ති”ති (විහ. 1017) වුත්තං. අසතිපි හි තත්ථ අත්තතො ඉන්ද්‍රියෙ රූපස්ස වණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙවාති තං රූපායතනන්ත්වෙව වුවිවති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තිණි පක්ඛිපිත්වා සඤ්ඤීනං අට්ඨ ආයතනානි, අසඤ්ඤීනං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවඤ්ඤෙතං සම්පට්ඨිතබ්බං, අඤ්ඤථා රූපලොකෙ ඵ්ඨිතුං අසක්කුණෙය්‍යාතාය පට්ඨිආදීනං බ්‍රහ්මානං වච්ඡොසො එව න සියා. න හි පටිසට්ඨනානිසංසමන්තරෙන සද්දප්පවත්ති අත්ථි, න ච ඵ්ඨසනසභාවානං කත්ථවි අඵ්ඨසනසභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං, ථොට්ඨබ්බායතනසඛිබ්බාතස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපහවෙ රූපායතනාදීනම්පි සම්භවො එව න සියා. තස්මා ඵ්ඨිතුං සක්කුණෙය්‍යාතායපි පට්ඨිආදීනං තත්ථ කායින්ද්‍රියාභාවෙන තෙසං ථොට්ඨබ්බභාවො න වුත්තො. එවඤ්ඤ කත්වා රූපධාතුයං තෙසං සප්පටිසවචනඤ්ඤ ච සමත්ථිතං හොති. වුත්තඤ්ඤි “අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පටිසං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා”තිආදි (පට්ඨා. 2.22.20).

පටිසො ච නාම භූතත්තයස්ස කායප්පසාදං පති තන්තිස්සයභූතසට්ඨනාද්වාරෙන අභිමුඛභාවො, ඉධ පන තංසභාවතා. සො ච ඵ්ඨිතුං අසක්කුණෙය්‍යාසභාවස්ස සට්ඨනාය අභාවතො නත්ථි. යදි තත්ථ අසතිපි විසයිති රූපායතනං ගහෙත්වා “ද්වෙ ආයතනානි”ති වුත්තං, අථ කස්මා ගන්ධායතනාදීනි ගහෙත්වා “පඤ්චායතනානි”ති න වුත්තන්ති? නයදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තාති වුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ රූපායතනස්සෙව වචනං කදාපි අඤ්ඤභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න පන ඉතරෙසං අභාවතො, නාපි පරියායෙනපි ආයතනභාවාභාවතො. අසඤ්ඤීනඤ්ඤි රූපායතනං සමානතලවාසීනං වෙහප්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ඤ භුද්ධාවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථ අවචනං යුත්තං. කථාවත්ථුම්භි ච නිප්පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පටිජානන්තං සන්ධාය පටිසෙධො කතො.

යදිපි චෙතං වචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවවිභාවනං න හොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන අඤ්ඤවචනං නත්ථෙවාති? නයිදමෙවං, අට්ඨකථාසු තත්ථ නෙසං අත්ථිභාවස්ස නිද්ධාරෙත්වා වුත්තත්තා. යඤ්ඤි අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි විය පමාණභූතං අගරහිතාය ආවරියපරම්පරාය

යාවජ්ජතනා ආගතත්තා. තත්ථ සියා - යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං, ඉදං පන විරුජ්ඣතීති? නයිදමෙවං, යථා න විරුජ්ඣති, තථා පටිපාදිතත්තා. චක්ඛාදීනං ආයතනානං, තත්තිස්සයානඤ්ච විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථං භගවතො ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන චුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි තෙසං අවචනං යුජ්ජති එව. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො භොති, තථා චක්ඛුදසකාදිවසෙන ඉධ රූපගණනා කතාති න එත්ථ ධම්මතාවිලෝමනාසඬකාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤෙසු සංසෙදජඔපපාතිකයොනිකෙසුති රුපීබ්බමෙ පන යිපෙත්වා අඤ්ඤෙසු ඔපපාතිකෙසු, සංසෙදජෙසු වාති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. ඔපපාතිකවිසෙසනඤ්ඤෙත්ථ අඤ්ඤග්ගහණං, න සංසෙදජවිසෙසනං අසම්භවතො. සති හි සම්භවෙ, බ්‍යභිවාරෙ ච විසෙසනවිසෙසිතබ්බතා භොති. කාමාවචරදෙවෙසු සබ්බකාලං පටිසන්ධිපවත්තීසු යථාචුත්තාය සන්තතියා රූපානං ලබ්භනතො චුත්තං “තානි ච නිව්චං දෙවෙසු”ති. න හි තෙ කදාචිපි විකලින්ද්‍රියා, අභාවකා ච භොත්තීති. චක්ඛු තෙසං දසන්තං පූරණොති කත්වා චක්ඛුදසකො නාම, අසාධාරණෙන වා චක්ඛුනා ලක්ඛිතො දසකො චක්ඛුදසකො. එවං සෙසාති යථා චක්ඛුදසකො චුත්තො, එවං සෙසාපි දසකා යොජෙත්වා වෙදිතබ්බො. “සංසෙදජපපාතයොනීසු, අවකංසතො තිංසා”ති සඬබ්බෙපෙන චුත්තමත්ථං විවරන්තො “අවකංසතො පනා”තිආදිමාහ, තං පනෙතං පාළියා න සමෙති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අසානකානං උපපත්ති චුත්තා. ධම්මභද්‍රයවිභඩ්ගෙ හි “කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙන කස්සවි එකාදසායතනාති පාතුභවන්ති, කස්සවි දසායතනාති, කස්සවි අපරානි දසායතනාති, කස්සවි නවායතනාති, කස්සවි සත්තායතනාති පාතුභවන්ති”ති චුත්තං, න චුත්තං “අට්ඨායතනාති පාතුභවන්ති”ති (විභ. 1007). යදි හි අසානකස්සාපි උපපත්ති සියා, තික්ඛත්තුං “දසායතනාති පාතුභවන්ති”ති චත්තබ්බං සියා, තික්ඛත්තුඤ්ච “නවායතනාති පාතුභවන්ති”ති, න ච තං චුත්තං.

තත්ථ උපපත්තික්ඛණෙන පටිසන්ධික්ඛණෙන. එකාදසාති පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජාති එකාදස ආයතනාති. කස්සවි දසායතනාතීති අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජාති. අපරානි දසායතනාතීති බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජාති. නවායතනාතීති අන්ධබධිරස්ස චක්ඛුසොතායතනවජ්ජාති. සත්තායතනාතීති ගබ්භසෙය්‍යකස්ස රූපගන්ධරසකායොපාට්ඨබ්බමනොධම්මායතනවසෙන චුත්තං. යදි චක්ඛුසොතසානවිකලොපි උජ්ජජ්ජෙය්‍ය, තස්ස අට්ඨෙවායතනාති සිද්ධං, න ච චුත්තං “අට්ඨායතනාති පාතුභවන්ති”ති. තස්මා නත්ථෙව චක්ඛුසොතසානවිකලො. සති ච අසානකූපපත්තියං පුනපි “කස්සවි අපරානිපි දසායතනාති පාතුභවන්ති”ති චත්තබ්බං සියා. තථා ච සති යථා අන්ධබධිරස්ස

වසෙන “කස්සචි නවායතනානි පාතුභවන්ති”ති එකචාරං වුත්තං, එවං අන්ධාඝාතකස්ස, බ්බිරාඝාතකස්ස ච වසෙන “කස්සචි අපරානි නවායතනානි, කස්සචි අපරානිපි නවායතනානි පාතුභවන්ති”ති වත්තබ්බං සියාති අත්ථො. එවං ධාතුපාතුභවාදිපඤ්ඤානිපි වත්තබ්බානීති වදන්ති. එත්ථ ච යථා “සත්තති උක්කංසතොථ රූපානි”ති පදං “සංසෙදජ්ජපපාතයොනීසු”ති එත්ථ යොනිද්වයවසෙන යොජීයති, න එවං “අවකංසතො තිංසා”ති ඉදං. ඉදං පන සංසෙදජයොනිවසෙනෙව යොජෙතබ්බං. එකයොගනිද්දිට්ඨස්සාපි එකදෙසො සම්බන්ධං උභතීති සංසෙදජස්ස ජච්චන්ධබ්බිරඅඝාතකනපුංසකස්ස ජීවිහාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තිති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්සාති අයමෙත්ථ අට්ඨකථායමධිප්පායො.

යෙ පන “ඔපපාතිකස්ස ජච්චන්ධබ්බිරඅඝාතකනපුංසකස්ස ජීවිහාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තිති මහාඅට්ඨකථායං වුත්ත”න්ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සො හි පමාදපායො. එවඤ්ච කත්වා ආයතනයමකවණ්ණනායං “කාමධාතුයං පන අඝාතකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, ‘කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්ති’ති වදෙය්‍යා”ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21) වුත්තං. අපරෙ පනාහු “කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්තිති යාව ‘කස්සචි නවායතනානි’ති පාළි ඔපපාතිකෙ සන්ධාය වුත්තා. තස්මා පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරොධො සිද්ධො. තථා ච යථාවුත්තපාළියා අයමත්ථවණ්ණනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙතියෙවා”ති. යං පනෙකෙ වදන්ති “ඔපපාතිකග්ගහණෙන සංසෙදජාපි සඬග්ගන්ති. තථා හි ධම්මභද්‍රයවිභවිගෙ ‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති’තිආදීනං (විභ. 1007) නිද්දෙසෙ ‘ඔපපාතිකානං පෙතාන’න්තිආදීනා (විභ. 1009) ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණ”න්ති, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඬග්ගහණවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං අට්ඨකථායං “සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනාපරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬගහං කත්වා වුත්තා”ති, පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං “ඔපපාතිකානන්ති වුත්ත”න්ති ව, ඉධ පන යොනිද්වයං සරූපෙනෙව පකාසෙතුං, සංසෙදජයොනිවසෙනෙව ච අවකංසතො රූපපවත්තිං දස්සෙතුං ඔපපාතිකයොනියා ඉතරං අසඬගහෙත්වා “සංසෙදජ්ජපපාතයොනීසු”ති වුත්තං. තං සබ්බං වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

උක්කංසාවකංසානං පන අන්තරෙති “සත්තති, තිංසා”ති එවං වුත්තානං රූපස්ස උක්කංසාවකංසපරිච්ඡේදානං මජ්ඣෙ. අනුරූපතො විකප්පො වෙදිතබ්බොති අපායෙසු අන්ධස්ස ඡ වක්ඛුදසකාභාවතො, තථා බ්බිරස්ස සොතදසකාභාවතො, අන්ධබ්බිරස්ස පන පඤ්ච වක්ඛුසොතදසකාභාවතොති එවමාදීනා නයෙන වෙදිතබ්බො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං වුත්තමෙවාති.

631. චුතිපටිසන්ධිනං ඛන්ධාදීහි අඤ්ඤමඤ්ඤසමානතා අහෙදො. අසමානතා හෙදො.

ආරම්මණකොපි අභින්නාති චතුසු ආරුප්පෙසු තතො තතො චචිත්වා තත්ථ තත්ථෙව උපපජ්ජන්තස්ස වසෙන චුත්තං. තථෙව පන හෙට්ඨා, රූපහවෙ වා උපපත්ති නත්ථී. අරූපභූමිතො චචිත්වා හෙට්ඨා උපපත්ති නාම කාමහවෙ ඵව, තත්ථාපි තිහෙතුකපටිසන්ධි ඵව. රූපහවතො පන චුතො දුහෙතුකොපි හොතීති වදන්ති. අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා මහග්ගතඅජ්ඣන්තාරම්මණා දුතියවතුත්ථාරුප්පපටිසන්ධි. ඵවං නයමත්තස්ස දස්සිතත්තා චුත්තං, අචුත්තඤ්ච සබ්බං සබ්බගහෙත්වා ආහ “අයං තාව අරූපභූමීසුයෙව නයො”ති. රූපාරූපාවචරානං උපචාරස්ස බලවතාය තතො චචිත්වා දුග්ගතියං උපපත්ති නත්ථීති “එකච්චසුගතිචුතියා”ති ආහ. එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධිති ඵත්ථ එකච්චග්ගහණස්ස පයොජනං මග්ගිතබ්බං. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො සියා – නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීසු චුත්තා එකච්චෙ ව විනිපාතිකා තිහෙතුකාදිපටිසන්ධිකා, තෙසං පටිසන්ධිං විනිපාතිකභාවෙන “දුග්ගතිපටිසන්ධි”ති ගහෙත්වා සබ්බසුගතිචුතියා ව සා පටිසන්ධි හොති, න එකච්චසුගතිචුතියා ඵවාති තන්තිවත්තනත්ථං එකච්චදුග්ගතිග්ගහණං කතං. අපායපටිසන්ධි ඵව හි එකච්චසුගතිචුතියා හොති, න සබ්බසුගතිචුතියාති. අථ වා දුග්ගතිපටිසන්ධි දුට්ඨා එකච්චසුගතිචුතියා අනන්තරා, දුග්ගතිචුතියා වාති. තත්ථ පච්ඡිමං වජ්ජෙත්වා පුරිමංයෙව ගහෙතුං චුත්තං “එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි”ති. අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධිති දුහෙතුකා ව තිහෙතුකා ව යොජෙතබ්බො. මණ්ඩුකදෙවපුත්තාදීනං විය හි අහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධිපි හොතීති.

තස්ස තස්ස විපරීතතො ව යථායොගං යොජෙතබ්බන්ති “එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි”තිආදීසු හෙදවිසෙසෙසු “එකච්චදුග්ගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි”තිආදීනා යං යං යුජ්ජති, තං තං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො. යුජ්ජමානමත්තාපෙක්ඛනවසෙන නපුංසකනිද්දෙසො කතො. යොජෙතබ්බන්ති වා භාවත්ථතා දට්ඨබ්බො. “අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣන්තාරම්මණා”තිආදීසු පන විපරීතයොජනා න කාතබ්බො. න හි මහග්ගතඅජ්ඣන්තාරම්මණාය චුතියා අරූපභූමීසු අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණා පටිසන්ධි අත්ථී. “චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධි”ති එතස්ස විපරියායො සයමෙව යොජිතො. “අතිතාරම්මණාය චුතියා පච්චුජ්ජන්තාරම්මණා පටිසන්ධි”ති එතස්ස ව විපරියායො නත්ථී ඵව. හෙදවිසෙසො ඵව ව ඵවං විත්ථාරෙන දස්සිතො, අහෙදවිසෙසො පන එකෙකස්මිං හෙදෙ තත්ථ තත්ථෙව චුතිපටිසන්ධියොජනාවසෙන වෙදිතබ්බො “පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරචුතියා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරා...පෙ.... අවිතක්කඅවිචාරාය අවිතක්කාවිචාරා”ති. චතුක්ඛන්ධාය පන චතුක්ඛන්ධා

සයමෙව යොජිතා. එතෙනෙව නයෙන සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු අහෙදවිසෙසො න දස්සිතොති.

632. ඉතීති එවං වුත්තප්පකාරෙන. එතං විඤ්ඤාණං අවිජ්ජාදිසහකාරිකාරණසහිතස්ස සඬ්ඛාරස්ස වසෙන ලද්ධප්පච්චයං. බාහිරකකප්පිතස්ස අධිපතිට්ඨනකස්ස අභාවතො රූපාරූපධම්මමත්තං. තෙනාහ “න සත්තො න ජීවො”ති. උපෙතීති වුවචති තථාවොහාරමත්තං, අත්ථතො පන පච්චයසාමග්ගියා භවත්තරභාවෙන උප්පජ්ජනමත්තන්ති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “තස්ස වා”තිආදි. තතො හෙතුං විනාති තත්ථ හෙතුං විනා. මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙනාති මනුස්සචුතිතො මනුස්සපටිසන්ධික්කමෙන. එවඤ්ඤි පාකට්ඨගගණං උභයවිසෙසනං හොති. පාකට්ඨතා චෙත්ථ තදාසන්නක්ඛන්ධවසෙන චෙදිතබ්බා “චචමානෙ උපපජ්ජමානෙ”තිආදීසු (දී. නි. 1.247) විය. මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙනාති වා මනුස්සචුතිතො යස්ස කස්සචි පටිසන්ධික්කමෙන. තථා හි වක්ඛති “නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනාස්සාදයමානං වා”ති (විසුද්ධි. 2.632).

සරසෙනාති සභාවෙන, පරික්ඛිණායුසඬ්ඛාරතායාති අත්ථො. උපක්කමෙනාති අත්තනා, පරෙන වා කතෙන සීසවිෂ්ඨනාදිඋපක්කමෙන. සබ්බෙසං අඬ්ගපච්චඬ්ගසන්ධිනං බන්ධනාති සබ්බඬ්ගපච්චඬ්ගසන්ධිබන්ධනාති, තෙසං ඡෙදකානං. සන්නිපාතන්ති පතනං පවත්ති. හදයජ්ජදෙසොපි අනුක්කමෙන සුස්සිත්වා අප්පාවසෙසො හොති, පගෙව කායොති ආහ “කමෙන උපසුස්සමානෙ සරිරො”ති. තෙනෙවාහ “තඬ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්නිස්සිත”න්ති. “නිරුද්ධෙසු වක්ඛාදීසු”ති ඉදං ගබ්භසෙය්‍යකානං ආයතනානං අනුපුබ්බුජ්ජත්ති විය නිරොධොපි අනුපුබ්බතො හොතීති අධිජ්ජායෙන වුත්තං, අතිමන්දභාවුපගමනතං වා සන්ධාය “නිරුද්ධෙසු”ති වුත්තං, න අනවසෙසනිරොධං. පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරමිපි හි පුබ්බෙ වුති දස්සිතා. යමකෙ ච “යස්ස වක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣති? ආමන්තා. යස්ස වා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස වක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති? සවිත්තකානං අවක්ඛකානං චචන්තනං තෙසං මනායතනං නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං වක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සවක්ඛකානං චචන්තනං තෙසං මනායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති, වක්ඛායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති”තිආදීනා (යම. 1.ආයතනයමක.120) වක්ඛායතනාදීනං වුතිචිත්තෙන සහ නිරොධො වුත්තොති.

හදයවත්ථුමත්තෙති හදයවත්ථුපදෙසමත්තෙ. න හි හදයවත්ථුං නිස්සාය කායින්ද්‍රියං පවත්තති. හදයවත්ථුපි තදා ආතපෙ පක්ඛිත්තහරිතතාලපණ්ණං විය අප්පාවසෙසං හොතීති “තඬ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්නිස්සිත”න්ති වුත්තන්ති වදන්ති. ඉතරවත්ථුනං පන සකිච්චාසමත්ථතාය කෙවලං

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා

හදයවත්ථුසන්තිස්සිතමෙව, තදා විඤ්ඤාණං හොතිති චුත්තං
 “තඬ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්තිස්සිත”න්ති. මාතුසාතාදි, මහග්ගතමඤ්ඤං වා
 තාදිසං ගරුකං නාම. සමාසෙවිතං අභිණ්භසො කතං. ආසන්නං මරණකාලෙ
 කතං, යදා තදා වා කතමපි පරිබ්‍යන්තං හුත්වා අනුස්සරිතං. පුබ්බකතං
 අපරාපරියායවෙදනියං. ලද්ධො අවසෙසො අවිජ්ජාදිකො විඤ්ඤාණස්ස
 පච්චයො එතෙනාති ලද්ධාවසෙසපච්චයො, සඬ්ඛාරො. එතෙන විපච්චිතුං
 කතොකාසං යටුපවිතං කුසලාකුසලවෙනනමාහ. කම්මනිමිත්තං නාම යං වත්ථුං
 ආරම්මණං කත්වා ආයුහනකාලෙ කම්මං ආයුහති, තං. අතීතෙ
 කප්පකොට්ඨසතසහස්සමත්ථකෙපි හි කම්මෙ කතෙ විපච්චනකාලෙ ආගන්ත්වා
 කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා උපතිට්ඨති. ගතිනිමිත්තං නාම
 නිබ්බත්තනකම්මකාසෙ එකො වණ්ණො. සො ව නිරයෙ නිබ්බත්තනාරහස්ස
 “අග්ගිජාලවණ්ණාදිකො”තිආදිනා හෙට්ඨා චුත්තොයෙව.
 අවිජ්ජාපට්ඨජාදිතාදීනවෙ තස්මිං කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස
 ආරම්මණභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානභූතෙ.

තණ්හාය අප්පභීනත්තා එව, පුරිමුප්පන්නාය ව සන්තතියා තථාපරිණතත්තා
 පටිසන්ධිට්ඨානාහිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්තපොණපබ්බාරං හුත්වා පවත්තතීති
 ආහ “තණ්හා නාමෙති”ති. සහජාතසඬ්ඛාරාති
 චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතා වෙනනා, සබ්බෙපි වා එස්සාදයො. තස්මිං
 පටිසන්ධිට්ඨානෙ කම්මාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණං බීජන්ති. බීජන්තා විය තස්මිං
 විසයෙ පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්තීති
 අත්ථො. තන්ති තං විඤ්ඤාණං. චුතිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානං
 සන්තතිවසෙන විඤ්ඤාණන්ති උපනීතෙකත්තං. තණ්හාය
 නාමීයමානං...පෙ.... පවත්තතීති

නමනබීජනපුරිමනිස්සයජහනඅපරනිස්සයස්සාදනනිස්සයරහිතපවත්තනාති
 සන්තතිවසෙන තස්සෙවෙකස්ස විඤ්ඤාණස්ස හොන්ති, න අඤ්ඤස්සාති
 දස්සෙති. සන්තතිවසෙනාති ව වදන්තො “තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති
 සංසරති අනඤ්ඤ”න්ති (ම. නි. 1.396) ඉමඤ්ච මිච්ඡාගාහං පටික්ඛිපති. සති හි
 නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො හොතිති. එත්ථ ව
 ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබ්බද්ධරජ්ජු විය පුරිමභවත්තභාවවිනිබ්බද්ධං කම්මාදිආරම්මණං
 දට්ඨබ්බං, පුරිසො විය විඤ්ඤාණං, තස්ස මාතිකාතික්කමනිච්ඡා විය තණ්හා,
 අතික්කමනපයොගො විය බීජනකසඬ්ඛාරා, යථා ව සො පුරිසො පරතීරෙ
 පතිට්ඨහමානො පරතීරරුක්ඛවිනිබ්බද්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො වා
 අනස්සාදයමානො වා කෙවලං පථවියං සකබලපයොගෙහෙව පතිට්ඨාති,
 එවමිදමපි භවත්තරත්තභාවවිනිබ්බද්ධං හදයවත්ථුසඬ්ඛාතං නිස්සයං
 පඤ්චවොකාරහවෙ අස්සාදයමානං, චතුරවොකාරහවෙ අනස්සාදයමානං වා

කෙවලං ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මෙහෙව පවත්නති. තත්ථ අස්සාදයමානන්ති පාපුණන්තං, පටිලභමානන්ති අත්ථො.

භවත්තරාදිපටිසන්ධානතොති භවත්තරස්ස අඤ්ඤභවස්ස ආදිපටිසන්ධානභාවතො. භවත්තරාදයො වා භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසන්තරානි, තෙසං පටිසන්ධානතොති අත්ථො. තදෙනං විඤ්ඤාණං නාපි ඉධාගතං ඉමස්මිංයෙව භවෙ උප්පන්නත්තා. කම්මන්ති පටිසන්ධිජනකං කම්මං. සඬබ්බාරාති චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහගතා බිපනකසඬබ්බාරා. නතීති නමනවසෙන පවත්තතණ්හා. විසයො කම්මාදි.

633. සද්දපටිසොසාදීනං සතිපි පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙ සන්නානබන්ධො න පාකටොති තෙසං එකත්තනානත්තභාවං අනාමසිත්වා අනාගමනාතීතහෙතුසමුප්පාදමෙව දස්සෙන්නො “එත්ථ වා”තිආදිමාහ. සද්දාදිහෙතුකාති එත්ථ පටිසොසො සද්දහෙතුකො. පදීපො පදීපත්තරාදිහෙතුකො. මුද්දා ලඤ්ජනහෙතුකා. ඡායා ආදාසාදිඅභිමුඛමුඛාදිහෙතුකා. භොන්ති අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වාති සද්දාදිපච්චයදෙසං අනුපගන්ත්වා සද්දාදිහෙතුකා භොන්ති තතො පුබ්බෙ අභාවා. එවං ඉදම්පි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං ගන්ත්වා තංහෙතුකං භොති තතො පුබ්බෙ අභාවා. තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො පුරිමභවතො ඉධාගතං පටිසොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තත්ථ හෙතුනා විනා උප්පන්නං සද්දාදිහි විනා පටිසොසාදයො වියාති අත්ථො. අථ වා භොන්ති අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වාති පුබ්බෙ පච්චයදෙසෙ සන්නිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර ගන්ත්වා තප්පච්චයා න භොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා න භොන්ති, එවං ඉදම්පිති චුත්තනායෙනෙව යොජෙතබ්බං.

නත්ථී එකතා එකසන්නානෙකත්තෙපි අඤ්ඤස්සෙව විඤ්ඤාණස්ස පාතුභවනතො. නාපි නානතා සන්නානබන්ධතො පදීපො විය. බණ්ණකාය හි පදීපජාලාය සන්නානෙකත්තං උපාදාය සො එවාති වුව්චති, අත්ථකිච්චඤ්ච සාධෙති, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බං. “යදි ඡී”තිආදිනා සන්නානබන්ධෙ එකත්තං එකතාය, නානතාය ව අග්ගහෙතබ්බතං, ගහණෙ ව දොසං දස්සෙති. එස නයොති අතිදෙසෙන බීජඬකුරාදීසු සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙති. ඉධාපි හි හෙතුහෙතුසමුප්පන්නවිඤ්ඤාණානං එකත්තමෙකත්තෙ සති න මනුස්සගතිතො දෙවගති සම්භූතා සියා. එකත්තනානත්තෙ න කම්මවතො එලං සියා, තතො “රත්තස්ස බීජං රත්තස්ස එල”න්තිආදිකස්ස විය “භූතපුබ්බාහං, භන්තෙ, රොහිතස්සො නාම ඉසි අභොසි”න්තිආදිකස්ස (සං. නි. 1.107) වොහාරස්ස ලොපො සියා, තස්මා එත්ථ සන්නානබන්ධෙසු හෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු න එකත්තමෙකතා වා නානතා වා

උපගන්තබ්බා න ගහෙතබ්බා. එත්ථ ච එකන්තඵකතාපට්ඨෙය්‍යෙධෙත “සයංකතං සුඛං දුක්ඛ”න්ති (විභ. මූලටී. 227) ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකන්තනානතාපට්ඨෙය්‍යෙධෙත “පරංකතං සුඛං දුක්ඛ”න්ති (විභ. මූලටී. 227), හෙතුහෙතුසමුප්පන්නතාවචනෙන “අධිච්චසමුප්පන්න”න්ති (විභ. මූලටී. 227) ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති.

634. තත්ථානි ඵලප්පත්තිට්ඨානෙ. අඤ්ඤස්සානි යෙන තං කම්මං කතං, තතො අඤ්ඤස්ස. අඤ්ඤතොති යං තං කම්මං නිබ්බත්තිතං, තතො අඤ්ඤතො. “ධම්මමත්තං භවත්තරමුපෙති”ති (විසුද්ධි. 2.632; විභ. අට්ඨ. 227; මහානි. අට්ඨ. 27; පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.105) චුත්තත්තා ඵලස්ස උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියාති අනුයුඤ්ජෙති. තත්ත්වං තස්මිං යථාචුත්තෙ අනුයොගෙ.

තත්ථානි එකසන්නානෙ. යස්මිං ධම්මපුඤ්ජෙ කම්මං නිබ්බත්තං, තස්සෙව සන්නානෙති අත්ථො. එතස්ස අත්ථස්සානි හෙතුඵලානං අත්ථතො අඤ්ඤත්තෙපි තෙනෙව හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධත්තා තං ඵලං “අඤ්ඤස්ස, අඤ්ඤතො”ති වා න වත්තබ්බන්ති එතස්ස අත්ථස්ස. චතුර්ධර්මාදිලක්ෂණකරසාදිභාවනා අම්බමානුලුච්ඡාදිබ්ජනං අභිසංඛාරො. එත්ථ ච අභිසංඛිතං බීජං විය කම්මවා සත්තො, අභිසංඛාරො විය කම්මං, බීජස්ස අභිකුරාදිප්පබන්ධො විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිප්පබන්ධො. තත්ථුප්පන්නස්ස මධුරස්ස රත්තකෙසරස්ස වා ඵලස්ස වා තස්සෙව බීජස්ස, තතො එව ච අභිසංඛාරතො භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස, තංකම්මතො එව ච ඵලස්ස භාවො වෙදිතබ්බො. බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාප්පණං, සිප්පසික්ඛණං, ඔසධප්පයොගො ච න වුඬ්ඨසරීරං ගච්ඡන්ති. අථ ච තන්තිමිත්තං විජ්ජාපාටවං සිප්පජානං, අනාමයතා ච වුඬ්ඨසරීරෙ හොන්ති, න ච තානි අඤ්ඤස්ස හොන්ති තංසන්නතිපරියාපන්නෙ එව වුඬ්ඨසරීරෙ උප්පජ්ජනතො, න ච යථාපයුත්තෙන විජ්ජාපරියාප්පණාදිනා විනා තානි අඤ්ඤතො හොන්ති තදභාවෙ අභාවතො, එවං ඉධාපි සන්නානෙ යං ඵලං, එතං නාඤ්ඤස්ස. න ච අඤ්ඤතොති යොජෙතබ්බං. එතෙන ච සංඛාරාභාවෙ ඵලභාවමෙව දස්සෙති, න අඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

යම්පි චුත්තං, තත්ථ වදාමාති වචනසෙසො. තත්ථ වා උපභුඤ්ජකෙ අසති සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුතීති සම්බන්ධො. ඵලතීති සම්මුති ඵලතීසම්මුති.

රුක්ඛසංඛාරානං ධම්මානන්ති රුක්ඛපඤ්ඤත්තියා උපාදානභූතානං භූතපාදායධම්මානං. තස්මාති යස්මා යථා බන්ධසන්නානෙ කුසලාකුසලවෙනත්තප්පත්තියං “පුඤ්ඤං කරොති, පාපං කරොති”ති කත්තුචොභාරො, එවං තස්ස ඵලප්පත්තියං “සුඛං අනුභවති, දුක්ඛං අනුභවති”ති

උපභුඤ්ජකචෝභාරො, තස්මා න එත්ථ ඛන්ධවිනිමුත්තෙන අඤ්ඤෙන උපභුඤ්ජකෙන නාම කොචි අත්ථො අත්ථිති.

635. එවං සන්තෙජිති අසඬකන්තිපාතුභාවෙ තත්ථ ව යථාචුත්තදොසපරිහරණෙ සති, සිද්ධෙති අත්ථො. පවත්තික්ඛණෙයොවාති සඬබාරානං පවත්තමානක්ඛණෙ එව. පවත්තිතො පුබ්බෙති කම්මායුහනක්ඛණතො පුබ්බෙ, අවිජ්ජමානතාය සමානත්තා එවං චුත්තං. පච්ඡා වාති විපච්චනජපපත්තිතො පච්ඡා ව.

අවිපක්කවිපාකා කතත්තා වෙ පච්චයා, විපක්කවිපාකානම්පි කතත්තං සමානත්ති තෙසම්පි ඵලාවහතා සියාති ආසඬකානිවත්තනත්ථං ආහ “න ව නිච්චං ඵලාවහා”ති.

“න විජ්ජමානත්තා අවිජ්ජමානත්තා වා”ති එතෙන විජ්ජමානත්තං, අවිජ්ජමානත්තඤ්ච නිස්සාය චුත්තදොසෙ පරිහරති. තස්සා පාටිභොගකිරියාය, භණ්ඩකිණනකිරියාය, ඉණග්ගහණකිරියාය වා කරණමත්තං තංකිරියාකරණමත්තං, තදෙව තදත්ථනියායාතෙන පටිභණ්ඩදානෙ, ඉණදානෙ ව පච්චයො හොති, අඵලිතනියායාතනාදිඵලන්ති අත්ථො.

636. සම්මොහවිසාතත්ථන්ති බාත්තිංසාය විඤ්ඤාණෙසු යථාචුත්තසඬබාරානං පටිසන්ධියං, පවත්තියඤ්ච පච්චයභාවෙ විභජ්ජ අවිභාවිතෙ පවත්තනකසම්මොහස්ස අපනයනත්ථං.

පුඤ්ඤාභිසඬබාරෙති නිද්ධාරණෙ භූමිමං. අවිසෙසෙනාති “තිහෙතුකො තිහෙතුකස්සා”තිආදිකං හෙදං අකත්වා සාමඤ්ඤතො, පිණ්ඩවසෙනාති අත්ථො. සබ්බත්ථ උපනිස්සයපච්චයො බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. “දුබ්බලඤ්චි කම්මං උපනිස්සයපච්චයො න හොති”ති පට්ඨානසංවණ්ණනාය දස්සිතමෙතං. රූපාවචරපඤ්චකුසලවෙතනාහෙදොති “යපෙත්වා අභිඤ්ඤාජපත්ත”න්ති විසෙසෙත්වා වත්තබ්බං, න වා වත්තබ්බං විපාකස්ස පච්චයභාවකථාය අවිපාකාරහස්ස පසඬගාභාවතො. අභිඤ්ඤාවෙතනාය භි අවිපාකතා හෙට්ඨා විභාවිතා එව. අවිසෙසෙන පනාති එත්ථාපි එසෙව නයො. පඤ්චන්තං විපාකවිඤ්ඤාණානන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

පඤ්චන්තන්ති වක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානං, සම්පට්ච්ඡනමනොධාතුයා, ද්වින්තං සන්තීරණමනොවිඤ්ඤාණධාතුනඤ්චාති එතෙසං පඤ්චන්තං. තථෙවාති ද්වෙධා එව. කථං පන ඉට්ඨාරම්මණෙයෙව පවත්තනකානි කුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානි දුග්ගතියං පවත්තන්තිති ආහ “නිරයෙ

මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්සා”තිආදි. ථෙරො හි තත්ථ ඉද්ධියා වස්සං නිමිතිත්වා කතිපයං වෙලං නිරයග්ගිං වූපසමෙත්වා තෙසං ධම්මං දෙසෙති.

ස්වෙව කාමාවචරො පුඤ්ඤාභිසංඛාරො. අවිසෙසෙන පන පුඤ්ඤාභිසංඛාරොති කාමාවචරං, රූපාවචරඤ්චාති දුට්ඨමිපි පුඤ්ඤාභිසංඛාරං එකජ්ඣං සංඛිගණ්හාති.

ද්වාදසාකුසලවෙනනාහෙදොති එත්ථ උද්ධච්චසහගතවෙනනාය ගහණෙ කාරණං න දිස්සති, විචාරෙනබ්බමෙතං. එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙති එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. පවත්තෙ හි සත්තන්තමිපි පච්චයොති අධිජ්ජායො.

රූපහවෙ චතුත්තන්ති අකුසලවිපාකානං චක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනසන්තිරණානං. තානි පන එකත්තතො අනිට්ඨාරම්මණානි, රූපහවෙ ච කථං අනිට්ඨාරම්මණසමායොගොති ආහ “සො ව බො”තිආදි. “තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි අනිට්ඨරූපාදයො නත්ථී”ති ඉදං යෙභුයාවසෙන චුත්තං. බහුලඤ්චි තෙසං ඉට්ඨා එව රූපාදයො උපට්ඨහන්ති, කදාපි අනිට්ඨං. දෙවානඤ්චි කෙසඤ්චිදෙව පුබ්බනිමිත්තපාතුභාවකාලාදීසු මිලාතමාලාදිඅනිට්ඨාරම්මණසමායොගො හොතිති.

637. යත්ථ විත්ථාරජ්ජකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තජ්ජකාසනං කාතුකාමො ආහ “ආදිතො පට්ඨායා”ති. තෙනෙව “ද්විසු භවෙසු”තිආදි චුත්තං. මනුස්සාපි කෙච්ඡි අණ්ඩජා, සංසෙදජා ව හොන්තිති තදපෙක්ඛාය “චතුසු යොනිසු”ති චුත්තං. එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිතාසාමඤ්ඤෙන චතුත්ථකුමානභූමිකාපි අසඤ්ඤාරූප්පවජ්ජා චතුත්ථීයෙව විඤ්ඤාණට්ඨිති. භජන්ති. එස පුඤ්ඤාභිසංඛාරො. චුත්තනෙයෙනෙවාති “නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන වෙව උපනිස්සයපච්චයෙන වා”ති චුත්තනෙයෙනෙව. යථාසම්භවන්ති එකවිසතිකාමාවචරරූපාවචරකුසලවිපාකෙසු චුද්දසන්තං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ව, සත්තන්තං පවත්තෙ එවාති අයං යථාසම්භවො.

තාදිසෙයෙවාති නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤිසංඛාරාතෙයෙව.

චතුත්තං විඤ්ඤාණානන්ති භවාදයො අපෙක්ඛිත්වා චුත්තං. චතුසු අන්තොගධානං පන තිණ්ණං විඤ්ඤාණානං තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො. අවිඤ්ඤාණකෙ සත්තාවාසෙ සංඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙ අලබ්භමානෙපි තස්ස සංඛාරහෙතුකත්තං ලබ්භතෙව. තථා හි තත්ථ පුඤ්ඤාභිසංඛාරො කට්ඨතාරූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො හොති. එතස්මිඤ්ච මුඛමත්තජ්ජකාසනෙ පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදීනං

දුග්ගතිආදීසු පවත්තියං කුසලවිපාකාදිවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවො භවෙසු
වුත්තනායෙනෙව විඤ්ඤායතීති න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

638. විභාගා නාමරූපානන්ති නාමස්ස, රූපස්ස ච පහෙදතො.

තත්ථ නාමස්ස තාව පහෙදං දස්සෙන්නෙන කාමං විඤ්ඤාණමිපි නාමමෙව,
පච්චයපච්චයුප්පන්නෙ පන අසඬිකරතො දස්සෙතුං “ආරම්මණාභිමුඛං
නමනතො වෙදනාදයො තයො බන්ධා”ති වුත්තං. නිබ්බානස්ස පනෙත්ථ
පවත්තිකථායං අප්පච්චයත්තා, නමනට්ඨාභාවතො ච පසඬිගො එව නත්ථී.
නාමනට්ඨෙයන හි තං නාමං, න නමනට්ඨෙන. තෙසං නාමරූපානං සුඛාදිවසෙන,
පථවීආදිවසෙන ච විභාගො.

එකං සත්තාවාසන්ති අසඤ්ඤසත්තාවාසං. පුරිමෙසු චතුසු,
අසඤ්ඤසත්තාවාසෙ වාති පඤ්චසු.

ගබ්භසෙය්‍යග්ගහණෙන ජලාබුජා ගහිතාති “අණ්ඩජානඤ්චා”ති වුත්තං.
අණ්ඩජානඤ්ච අභාවකානන්ති යොජෙතබ්බං. සත්තතිසීසානීති
කලාපසත්තානමුලාති. යදිපි විකාරරූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙන න සන්ති,
ලක්ඛණපරිච්ඡෙදරූපානි පන සන්තිති තානි පරමත්ථතො අපරිනිප්ඵන්තානීති
චජ්ජෙන්නො ආහ “රූපරූපතො”ති. එස්සාදිකෙ සඬිබාරක්ඛන්ධභාවෙන
එකත්තං නෙත්වා “තෙවීසති ධම්මා”ති වුත්තං. අපනෙත්වාති කලාපන්තරගතෙ
පථවීආදිකෙ සමානලක්ඛණතාය අග්ගහෙත්වා.

තෙසන්ති බ්‍රහ්මකායිකාදීනං. විත්ථාරෙනාති චතුසුපි සත්තතිසීසෙසු රූපානං
අසඬිච්ඡෙනෙන.

කාමහවෙ පන යස්මා සෙසඬිපපාතිකානන්ති එත්ථ කිඤ්චාපි කාමහවෙ
ඔපපාතිකා වුත්තා න සන්ති, යෙන සෙසග්ගහණං සාත්ථකං භවෙය්‍ය,
අණ්ඩජගබ්භසෙය්‍යකෙහි පන ඔපපාතිකසංසෙදජා සෙසා භොන්තීති
සෙසග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා බ්‍රහ්මකායිකාදිකෙහි ඔපපාතිකෙහි
වුත්තෙහි සෙසෙ සන්ධාය “සෙසඬිපපාතිකාන”න්ති ආහ. තෙ පන අරුපිනොපි
සන්තිති “කාමහවෙ”ති වුත්තං. අපරිපුණ්ණායතනානං පන නාමරූපං
යථාසම්භවං රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනායෙන සක්කා
ධම්මගණනතො විඤ්ඤාතුන්ති න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පටිසන්ධිවිත්තෙන සහ පවත්තඋතුතොති පටිසන්ධිවිත්තෙන සහ
උප්පන්නරූපෙසු තෙජොධාතුතො. හදයවත්ථුනො තඬිඛණුප්පන්නත්තා

පටිසන්ධිචිත්තස්ස චත්ථුදුබ්බලතා. තෙසං අජ්ඣෙය්‍යාභරිතාභාරෙන අනුගතෙ සරීරෙ ආභාරසමුට්ඨානං සුට්ඨද්ධකන්ති සම්බන්ධො. නරොති තෙනෙව මාතුකුච්ඡගතභාවෙන තිරොක්ඛො. අවකංසනො ද්වෙ අට්ඨකානෙව උතුචිත්තසමුට්ඨානාති හොන්තිති සසද්දකාලං සන්ධාය “උක්කංසනො ද්විත්තං නවකාන”න්ති වුත්තං. පුබ්බෙති යං පුබ්බෙ සත්තනිද්වයාදිකං සත්තකපරියොසානං රූපං ඉධ වුත්තං, තං ඵකෙකස්ස චිත්තස්ස තිසු තිසු බණ්ණසු උප්පජ්ජමානමෙව වුත්තන්ති කත්වා ආහ “පුබ්බෙ...පෙ.... සත්තනිවිධ”න්ති. දුට්ඨමිති තන්ති උතුසමුට්ඨානං, චිත්තසමුට්ඨානඤ්චාති දුට්ඨමිති තං සද්දං.

සණ්ඨාතුන්ති අද්ධනියභාවෙන යාතුං, අත්තනො පන බණ්ණමත්තං තිට්ඨතෙව. චතුද්දිසා චචත්ථාපිතාති අඤ්ඤාමඤ්ඤං සංසට්ඨසීසා මූලෙන චතුසු දිසාසු චචත්ථාපිතා. අඤ්ඤාමඤ්ඤං ආලිඬගෙත්වා යිතා භින්නවාහනිකා විය ව.

639.

පඤ්චවොකාරහවෙ

ව

පචත්තියන්ති

රූපාජනකකම්මජපඤ්චවිඤ්ඤාණප්පචත්තිකාලං, සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්ච සන්ධායාහ. තදා හි තතො නාමමෙව හොතීති. කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා පන තදාපි උභයං හොතීති සක්කා චත්තුං, පච්ජාජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා ව රූපං උපත්ථද්ධං හොතීති. අසඤ්ඤෙසුනිආදි කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයං සන්ධාය වුත්තං. පඤ්චවොකාරහවෙ ව පචත්තියන්ති භවඬගාදිජනකකම්මතො අඤ්ඤෙන රූපුප්පත්තිකාලං, නිරොධසමාපත්තිකාලං, භවඬගාදිඋප්පත්තිකාලතො අඤ්ඤාකාලඤ්ච සන්ධාය වුත්තන්ති යුත්තං. භවඬගාදිඋප්පත්තිකාලෙ හි තංජනකෙන කම්මුනා උප්පජ්ජමානං රූපං, සො ව විපාකො කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයො හොතීති සක්කා චත්තුං. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයානපෙක්ඛමිති හි පචත්තියං කම්මෙන පචත්තමානං රූපං, නාමඤ්ච න කම්මවිඤ්ඤාණානපෙක්ඛං හොතීති. සබ්බත්ථාති පටිසන්ධියං, පචත්තෙ ව. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපඤ්ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්චාති එත්ථ නාමරූපසද්දො අත්තනො එකදෙසෙන නාමසද්දෙන නාමසද්දස්ස සරූපො, රූපසද්දෙන ව රූපසද්දස්ස, තස්මා සරූපානං එකසෙසොති එකදෙසසරූපෙකසෙසො, නාමරූපසද්දස්ස යානං ඉතරෙසඤ්ච නාමරූපසද්දානං අදස්සනන්ති අත්ථො.

විපාකතො අඤ්ඤං අවිපාකං. යතො ද්විධා මතං, තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බං.

කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙන ආදි-සද්දෙන අකුසලකිරියචිත්තක්ඛණෙ විය විපාකචිත්තක්ඛණෙපි විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං සඬගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.

විපාකචිත්තක්ඛණේ පන අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා පුබ්බේ වුත්තනයෙන
 උභයඤ්ච ලබ්භතීති තාදිසවිපාකචිත්තක්ඛණවජ්ජනත්ථං
 “කුසලාදිචිත්තක්ඛණේ”ති වුත්තං.

640. සුත්තන්තිකපරියායතොති පට්ඨානෙ රූපානං උපනිස්සයපච්චයස්ස අවුත්තත්තා වුත්තං. සුත්තන්තෙ පන යස්මිං සති යං හොති, අසති ච න හොති, සො තස්ස උපනිස්සයො නිදානං හෙතු පභවොති කත්වා “විඤ්ඤාණුපනිසං නාමරූප”න්ති රූපස්ස ච විඤ්ඤාණුපනිස්සයතා වුත්තා. වනපත්ථපරියායෙ ච වනපත්ථගාමනිගමනගරජනපදපුග්ගලූපනිස්සයො ඉරියාපථවිභාරො, තතො ච විවරාදීනං ජීවිතපරික්ඛාරානං කසිරෙන, අප්පකසිරෙන ච සමුදාගමනං වුත්තං, න ච වනපත්ථාදයො ආරම්මණුපනිස්සයාදිභාවං ඉරියාපථානං, විවරාදිසමුදාගමනස්ස ච භජන්ති. තස්මා විනා අභාවො එව සුත්තන්තිකපරියායතො උපනිස්සයභාවො දට්ඨබ්බො. නාමස්ස අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණං කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙ ආරම්මණපච්චයොව හොතීති චත්තබ්බමෙව නත්ථීති රූපස්සෙව සුත්තන්තිකපරියායතො එකධාව පච්චයභාවො වුත්තො. සසංසයස්ස හි රූපස්සෙනං පච්චයො හොතීති වුත්තෙ නාමස්ස හොතීති චත්තබ්බමෙව නත්ථීති.

පවත්තස්ස පාකටත්තා අපාකටං පටිසන්ධිං ගහෙත්වා පුච්ඡති “කථං පනෙත”න්තිආදිනා. සුත්තතො නාමං, යුත්තිතො රූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතීති ජානිතබ්බං.

යුත්තිතො සාධෙත්වා සුත්තෙන තං දළ්භං කරොන්තො “කම්මසමුට්ඨානස්සාපි ඡී”තිආදිමාහ. විත්තසමුට්ඨානස්සෙවාති විත්තසමුට්ඨානස්ස විය. එත්ථ ච “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1, 39; මහාව. 1; උදා. 1) භාසමානෙන භගවතා යස්මා උපපරික්ඛමානානං පණ්ඩිතානං පරමත්ථතො නාමරූපමත්තමෙව පවත්තමානං දිස්සති, න සත්තො, න ජීවො, තස්මා කෙනචි අප්පට්චත්තියං අනුත්තරං ධම්මවක්කං පවත්තිතං හොති. සුඤ්ඤතප්පකාසනඤ්චි ධම්මවක්කප්පවත්තනන්ති. අථ චා නාමරූපමත්තතාවචනෙන පවත්තියා දුක්ඛසච්චමත්තතා වුත්තා. දුක්ඛසච්චප්පකාසනෙන ච තස්ස සමුදයො, තස්ස ච නිරොධො, නිරොධගාමිනිපටිපදා ච පකාසිතා එව හොති. අහෙතුකස්ස දුක්ඛස්ස, හෙතුනිරොධා අනිරුජ්ඣනකස්ස ච අභාවා, නිරොධස්ස ච උපායෙන විනා අනධිගන්තබ්බත්තාති චතුසච්චප්පකාසනං ධම්මවක්කප්පවත්තනං නිද්ධාරෙතබ්බං.

නාමරූපපච්චයාසලායතනපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

641. තන්ති නාමරූපං. තස්සාති සලායතනස්ස. තාදිසස්සෙවාති කතෙකසෙසස්සෙව.

ඉධාපි නාමන්ති ඛන්ධත්තයස්සෙව ගහණෙ කාරණං. චුත්තනයමෙව. නියමතොති ඉදඤ්ච චතුත්තං. භූතානං, ඡන්තං. චත්ථුතං, ජීවිතස්ස ච යථාසම්භවං. සහජාතනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියාදිනා සලායතනස්ස පචත්තමානස්ස එකන්තෙන පච්චයභාවං සන්ධාය චුත්තං. රූපායතනාදීනං පන සහජාතනිස්සයානුපාලනභාවො නත්ථිති අග්ගහණං වෙදිතබ්බං. ආරම්මණාරම්මණපුරෙජාතාදිභාවො ච තෙසං න සසන්තතිපරියාපන්තානමෙව, න ච චක්ඛාදීනං විය එකජ්ජභාරෙතොවාති අනියමතො පච්චයභාවො. නියමතො...පෙ.... ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවන්ති එත්ථ එවං-සද්දෙන වා රූපායතනාදීනමපි සඬිගහො දට්ඨබ්බො. ඡට්ඨායතනඤ්ච සලායතනඤ්ච සලායතනන්ති එත්ථ යදිපි ඡට්ඨායතනසලායතනසද්දානං සද්දතො සරූපතා නත්ථි, අත්ථතො පන සලායතනෙකදෙසොව ඡට්ඨායතනන්ති එකදෙසසරූපතා අත්ථිති එකදෙසසරූපෙකසෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අත්ථතොපි හි සරූපානං එකදෙසසරූපෙකසෙසං ඉච්ඡන්ති “චඬිකො ච කුට්ඨො ච කුට්ඨො”ති. තස්මා අත්ථතො එකදෙසසරූපානඤ්ච එකසෙසෙන හවිතබ්බන්ති.

අථ වා ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා මනායතනන්ති වා ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා මනායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච මනායතනන්ති වා එකසෙසං කත්වා චක්ඛාදීහි සද්ධිං “සලායතන”න්ති චුත්තන්ති තමෙව එකසෙසං නාමමත්තපච්චයස්ස, නාමරූපපච්චයස්ස ච මනායතනස්ස වසෙන කතං අත්ථතො දස්සෙන්නො ආහ “ඡට්ඨායතනඤ්ච සලායතනඤ්ච සලායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්ස”ති. යථාචුත්තොපි හි එකසෙසො අත්ථතො ඡට්ඨායතනඤ්ච සලායතනඤ්චොති එවං කතො නාම භොතිති. සබ්බත්ථ ච එකසෙසෙ කතෙ එකච්චනනිද්දෙසො කතෙකසෙසානං සලායතනාදිසද්දච්චනියතාසාමඤ්ඤවසෙන කතොති දට්ඨබ්බො.

“න අඤ්ඤථා”ති එතෙන තස්ස තස්ස නාමස්ස, රූපස්ස ච අභාවෙ තං තං ආයතනං න භොතිති බ්‍යතිරෙකං විභාවෙති.

යන්ති යං යං නාමං, රූපඤ්ච. යස්සාති යස්ස යස්ස ආයතනස්ස. යථාති සහජාතාදිනා යෙන යෙන පකාරෙන. නෙය්‍යන්ති ඤෙය්‍යං.

තස්ස වසෙනාති තස්ස හෙතුආදිපච්චයස්ස වසෙන. උක්කංසාවකංසොති එත්ථ සත්තධා පච්චයභාවතො උක්කංසො අට්ඨධා පච්චයභාවො, තතො නවධා,

තතො දසධාති අයං උක්කංසො. අවකංසො පන දසධා පච්චයභාවතො නවධා පච්චයභාවො, තතො අට්ඨධා, තතො සත්තධාති එවං වෙදිතඛිබ්බො, න පන සත්තධා පච්චයභාවතො එව ද්වෙපි උක්කංසාවකංසා යොජෙතඛිබ්බො, තතො අවකංසාභාවතොති.

විපාකං නාමන්ති සම්බන්ධො. චූත්තනසෙනෙවාති සහජාතාදිවසෙන, සත්තධා, හෙතුආදිවසෙන ව. ඉතරන්ති අවිපාකං නාමං.

“හදයවත්ථුනො සභායං හුත්වා”ති එතෙන අරූපෙ විය අසභායං නාමං න භොති, හදයවත්ථු ව නාමෙන සහ ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො භොතිති එත්තකමෙව දස්සෙති, න පන යථා හදයවත්ථු පච්චයො භොති, තථා නාමමිපිති අයමත්ථො අධිජ්ජෙතො. වත්ථු හි නාමස්ස විජ්ජයුත්තපච්චයො භොති, න නාමං. නාමඤ්ච විපාකහෙතාදිපච්චයො භොති, න වත්ථුති. පවත්තෙ අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස ධීතිජ්ජත්තස්සෙව පච්චයා භොන්ති, න උජ්ජජ්ජමානස්සාති විජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතා ව පච්චජාතවිජ්ජයුත්තාදයො එව වක්ඛාදීනං යොජෙතඛිබ්බො.

“තත්ථෙව”ති ඉමිනා “පවත්තෙ”ති ඉදං පච්චාමට්ඨන්ති ආහ “තත්ථෙව හි පවත්තෙ”ති. “පඤ්චවොකාරහවෙ”ති පන ඉදං “පඤ්චන්ත”න්ති ඉමිනා දීපිතමෙවාති. පවත්තියං වක්ඛායතනාදිකස්ස නාමං විපාකපච්චයො න භොති, අත්තනා ඡනිතරූපස්සෙව භොති. පටිසන්ධියං පන කම්මසමුට්ඨානං විත්තසමුට්ඨානසදිසං, තස්මා වත්ථුනොපි විපාකපච්චයො භොතියෙව.

රූපතොති රූපෙසු. යං යං ආයතනං උජ්ජජ්ජතීති පටිසන්ධියං අණ්ඩජ්ජලාබුජානං පඤ්චසු ආයතනෙසු කායායතනමෙව උජ්ජජ්ජති. ඉතරෙසං යථාරහං ඉතරානිපි.

අවසෙසමනායතනස්සාති එත්ථ “පඤ්චක්ඛන්ධහවෙ පනා”ති එතස්ස අනුවත්තමානත්තා පඤ්චවොකාරහවෙ එව පවත්තමානං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි අවසෙසං මනායතනං චූත්තන්ති දට්ඨඛිබ්බං. නාමරූපස්ස සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො, සම්පයුත්තාදිසාධාරණපච්චයභාවො ව යථාසම්භවං යොජෙතඛිබ්බො. “රූපපච්චයා පඤ්චායතනානි”ති අයමිපි නයො ලඛිහති නිරොධසමාපන්නානං වසෙන, සො පන අපචුරභාවතො යෙහුයොන ව පටිසන්ධියං පච්චයභූතස්සෙව නාමරූපස්ස පවත්තියං පච්චයභාවො විභාවිතොති න දස්සිතොති වෙදිතඛිබ්බං.

සළායතනපච්චයාඵස්සපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

642. බාවිසති යා ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා බාවිසති ලොකියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා. තතො එව බාවිසති.

තත්ථාති තස්මිං සළායතනෙ, තෙසු ඡසු ආයතනෙසුති අත්ථො. අජ්ඣන්තන්ති සසන්තතිපරියාපන්තමෙව ගණ්හාති. තඤ්ඤි සසන්තතිපරියාපන්තකම්මනිබ්බත්තං තාදිසස්ස ඵස්සස්ස පච්චයො භොති. රූපාදීනි, පන බහිද්ධා අනුපාදින්නානි ච ඵස්සස්ස ආරම්මණං භොන්ති, න තානි චක්ඛාදීනි විය සසන්තතිපරියාපන්තකම්මකිලෙසනිමිත්තජ්ජවත්තිභාවෙන ඵස්සස්ස පච්චයා භොන්තිති පට්ඨාචරියවාදෙ න ගහිතාති, දුතියාචරියවාදෙ පන යථා තථා වා පච්චයභාවෙ සති න සක්කා චජ්ජෙතූන්ති ගහිතාති.

තත්ථාති සළායතනපච්චයා ඵස්සපදෙ. යෙ තාව ආචරියා මහාවිහාරවාසිනොව යථා විඤ්ඤාණං, එවං නාමරූපං, සළායතනං, ඵස්සං, වෙදනඤ්ච පච්චයං, පච්චයුජ්ජන්තඤ්ච සසන්තතිපරියාපන්තං දීපෙන්තා විපාකමෙව ඉච්ඡන්ති. “ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො”ති අභිධම්මභාෂ්‍යීපාළි (විභ. 243) ආරුජ්ජං සන්ධාය චුත්තාති “ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සොති පාළිඅනුසාරතො”ති චුත්තං.

සබ්බෙ ඵස්සා න සම්භොන්තිති යොජනා. යදි සබ්බායතනෙනි එකො ඵස්සො සම්භවෙය්‍ය, “සළායතනපච්චයා ඵස්සො”ති එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, අථාපි එකම්භා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භවෙය්‍යං, තථාපි සබ්බායතනෙනි සබ්බඵස්සසම්භවතො ආයතනහෙදෙන ඵස්සහෙදො නත්ථීති තදහෙදවසෙන එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, තථා පන අසම්භවතො න යුත්තන්ති වොදෙති “න සබ්බායතනෙනි”තිආදිනා. අඤ්ඤස්සාපි වා අසම්භවන්තස්ස විධානස්ස බොධනත්ථමෙතං චුත්තං “නාපි එකම්භා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා”ති. “න සබ්බායතනෙනි එකො ඵස්සො සම්භොති”ති ඉදමෙව පන එකඵස්සවචනස්සායුත්තත්තදීපකං කාරණන්ති වෙදිතබ්බං. නිදස්සනවසෙන වා එතං චුත්තං. නාපි එකම්භා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භොන්ති, එවං න සබ්බායතනෙනි එකො ඵස්සො සම්භොති. තස්මා එකස්ස වචනං අයුත්තන්ති. පරිහාරං පන අනෙකායතනෙනි එකඵස්සස්ස සම්භවතොති දස්සෙන්තො “තත්තිදං විස්සජ්ජන”න්තිආදිමාහ. අවසෙසසම්පයුත්තධම්මායතනා ඵස්සවජ්ජිතා තංසම්පයුත්තවෙතසිකා ධම්මා.

එකොපි අනෙකායතනජ්ජහවො එකොපනෙකායතනජ්ජහවො.

ඡධා පච්චයත්තෙ පඤ්ච විභාවයෙ, එකං නවධා පච්චයත්තෙ, බාහිරානි ඡ ආයතනානි ආරම්මණාදිනා යථාසම්භවං පච්චයත්තෙ විභාවයෙති සම්බන්ධො.

අනෙකභෙදස්සාති කුසලවිපාකාදිපඤ්චද්වාරාදිවසෙන අනෙකවිධස්ස ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තවජ්ජස්ස විපාකඵස්සස්ස. තාති වාති රූපායතනාදීති. “මනො ව නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුහොති”ති (ම. නි. 1.455) හි වුත්තං. තථා වාති පච්චුප්පන්නාති රූපාදීති පච්චුප්පන්නඤ්ච ධම්මායතනපරියාපන්නං රූපරූපං සන්ධාය වුත්තං. ආරම්මණපච්චයමත්තෙනාති තං සබ්බං අපච්චුප්පන්නං, අඤ්ඤඤ්ච ධම්මායතනං සන්ධාය වුත්තං.

ඵස්සපච්චයාවෙදනාපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

643. ද්වාරතො සලෙවාති පහවසාමඤ්ඤතො ඵකවිධාපි උප්පත්තිද්වාරතො ඡ ඵච හොත්තිති ඡලෙව වෙදනා වුත්තා.

විත්තභෙදෙන ඵකුනනවුතිවිධාපි ඉධාධිජ්ජෙනා ඵච දස්සෙතුං “වෙදනාසු පනා”තිආදි වුත්තං. “සෙසාන”න්ති ඵත්ථ සම්පට්ඨිජනසම්පයුත්තාය චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච යදිපි අනන්තරාදීහි පච්චයා හොත්ති, අනන්තරාදීනං පන උපනිස්සයෙ අන්තොගධත්තා සන්තීරණතදාරම්මණානඤ්ච සාධාරණස්ස තස්ස වසෙන “ඵකධා”ති වුත්තං. ඵකෙකස්මිං ද්වාරෙ හි චක්ඛුද්වාරාදීසු උප්පන්නචක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීහි සහජාතා ඵස්සා සකසකච්චීසු සම්පට්ඨිජනාදීහි සම්පයුත්තවෙදනානං, මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙනෙව පවත්තානං තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි සහජාතමනොසම්ඵස්සසඬ්ඛාතො සො ඵස්සො අට්ඨධා පච්චයො හොත්ති යොජෙතබ්බං.

රූපාරූපාවචරවිපාකවෙදනා පටිසන්ධිආදිවසෙනෙව පවත්තන්ති, කාමාවචරාපි ඵකච්චාති “තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි”ති වුත්තං. තාසම්පි හි සහජාතමනොසම්ඵස්සො අට්ඨධාව පච්චයො හොති. පච්චයං අනුපාදින්නම්පි කෙචි ඉච්ඡන්තිති “යා පනා”තිආදිනා මනොද්වාරාවජ්ජනසම්පයුත්තඵස්සස්ස පච්චයභාවො වුත්තො. තඤ්ච මුඛමත්තදස්සනං දට්ඨබ්බං. ඵතෙන නයෙන සබ්බස්ස අනන්තරස්ස, අනානන්තරස්ස ච ඵස්සස්ස තස්සා තස්සා විපාකවෙදනාය උපනිස්සයතා යොජෙතබ්බාති.

වෙදනාපච්චයාතණ්ණපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

644. ඉධාති ඉමස්මිං ලොකෙ, ඉමස්මිං වා සාසනෙ ඡ තණ්හා දීපිතා. ඉධාති වා ඉමස්මිං වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදෙ. තත්ථාති තාසු ඡසු තණ්හාසු.

ඵකෙකාය සස්සතදිට්ඨිසහගතාය, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතාය ච තණ්හාය තදහිනන්දනානුගුණො රූපාදීසු පවත්තිආකාරො, කෙචලං කාමස්සාදවසෙන පවත්තියා විසිට්ඨාකාරත්තා වුත්තජ්ජවත්තිආකාරතො තණ්හාය තිවිධතා.

මමත්තෙනාති සම්පියායනෙන, අස්සාදනතණ්හාය ඉච්චෙව චුත්තං හොති. තත්ථ පුත්තො විය වෙදනා දට්ඨබ්බො, බීරාදයො විය වෙදනාය පච්චයභූතා රූපාදයො, බීරාදිදායිකා ධාති විය රූපාදිජලාරම්මණදායකා චිත්තකාරාදයො ඡ. තත්ථ සුඛසම්ඵස්සවත්ථදායකො තත්තවායො, චෙජ්ජො රසායතනොජාවසෙන, තදුපත්ථම්භිතජීවිතවසෙන ච ධම්මාරම්මණස්ස දායකොති දට්ඨබ්බො. සබ්බාපෙසා අට්ඨසතප්පහෙදාපි.

ආරම්මණපච්චයො උප්පජ්ජමානාය ආරම්මණමත්තමෙව හොති, න උපනිස්සයො විය උප්පාදකොති උප්පාදකස්ස උපනිස්සයස්සෙව වසෙන “එකධාවා”ති චුත්තං. උපනිස්සයෙන වා ආරම්මණුපනිස්සයො සඬගහිතො. තෙන ච ආරම්මණභාවෙන තංසභාගො අඤ්ඤාපි ආරම්මණපච්චයභාවො දීපිතො හොතීති උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයභාවො චුත්තොති වෙදිතබ්බො.

“යස්මා වා”තිආදිනා න කෙවලං විපාකසුඛවෙදනා එව, තිස්සොපි පන වෙදනා විපාකා විසෙසෙන තණ්හාය උපනිස්සයපච්චයො, අවිසෙසෙන ඉතරා වාති දස්සෙති. උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛම්චිචෙව භාසිතාති තස්මා සාපි හියොයා ඉච්ඡනවසෙන තණ්හාය උපනිස්සයොති අධිප්පායො. උපෙක්ඛා පන අකුසලවිපාකභූතා අනිට්ඨත්තා දුක්ඛෙ අවරොධෙතබ්බො, ඉතරා ඉට්ඨත්තා සුඛෙති සා දුක්ඛං විය, සුඛං විය ච උපනිස්සයපච්චයො හොතීති සක්කා වත්තුං. “වෙදනාපච්චයා තණ්හා”ති වචනෙන සබ්බස්ස වෙදනාවතො පච්චයස්ස අත්ථිතාය තණ්හුප්පත්තිප්පසඬගෙ තත්තිවාරණත්ථමාහ “වෙදනාපච්චයා වාපි”තිආදි.

නනු “අනුසයසභායා වෙදනා තණ්හාය පච්චයො”ති වචනස්ස අභාවා අනිප්පසඬගනිවත්තිං න සක්කා කාතුන්ති? න, වට්ඨකථාය පවත්තත්තා. වට්ඨස්ස ච අනුසයවීරහෙ අභාවතො අනුසයසහිතාව පච්චයොති අත්ථතො චුත්තමෙවෙතං හොතීති. අථ වා “අවිජ්ජාපච්චයා”ති අනුවත්තමානත්තා අනුසයසහිතාව පච්චයොති විඤ්ඤායති. වෙදනාපච්චයා තණ්හාති චෙත්ථ වෙදනාපච්චයා එව තණ්හා, න වෙදනාය විනාති අයං නියමො ඉච්ඡිතො, න වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොතියෙවාති, තස්මා අනිප්පසඬගො එත්ථ නත්ථි එවාති.

වුසිමතොති වුසිතවතො, වුසිතබ්බමවරියවාසස්සාති අත්ථො. වුස්සතීති වා වුසිති මග්ගො වුච්චති, සො එතස්ස වුත්ථො අත්ථිති වුසිමා, උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන අරහා. අග්ගඵලං වා පරිනිට්ඨිතවාසත්තා “වුසි”ති වුච්චති, තං එතස්ස අත්ථිති වුසිමා.

තණ්හාපච්චයාඋපාදානපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

645. අත්ථවිභාගො අත්ථස්ස විභජනා. වත්ථුසඛ්ඛාතං කාමන්ති කාමගුණසඤ්ඤිතං රූපාදිආරම්මණමාහ. උපාදියතීති කාමවසෙන ගණ්හාති, දළ්භං අස්සාදෙතීති අත්ථො. කාමං උපාදියතීති එත්ථ කම්මසාධනො කාමසද්දො, කාමො ව සොති එත්ථ කත්තුසාධනො කිලෙසකාමස්ස අධිප්පෙතත්තා. උපාදානසද්දො පන උභයත්ථාපි කත්තුසාධනොව. දළ්භත්ථො භුසත්ථො. යථා භුසො ආයාසො උපායාසො, භුසං කුට්ඨං උපකුට්ඨං, එවං ඉධාපිති ආහ “උපායාසඋපකුට්ඨාදීසු වියා”ති. පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨිං උපාදියතීති පුරිමදිට්ඨිං සස්සතභාවෙන ගණ්හන්ති උපාදියති, පුරිමදිට්ඨිආකාරෙන වා උත්තරදිට්ඨි උප්පජ්ජමානා තෙනෙව පුරිමදිට්ඨිං දළ්භං කරොන්ති තං උපාදියතීති වුත්තං. අථ වා පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨිං උපාදියතීති “සස්සතො අත්තා”ති (දී. නි. 1.31) ඉදං පුරිමදිට්ඨිං උපාදියමානං උත්තරදිට්ඨිං නිදස්සෙතුං වුත්තං. යථා හි එසා දළ්භිකරණවසෙන පුරිමං උත්තරා උපාදියති, එවං “නත්ථි දිත්ත”න්තිආදිකාපිති (ම. නි. 1.445; 2.94; 3.91, 116, 136; ධ. ස. 1221; විභ. 938). අත්තග්ගහණං පන අත්තවාදුපාදානන්ති න ඉදං දිට්ඨුපාදානදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. ලොකො වාති වා අත්තග්ගහණවිනිමුත්තං ගහණං දිට්ඨුපාදානභූතං ඉධ පුරිමදිට්ඨිඋත්තරදිට්ඨිවචනෙහි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සීලබ්බතං උපාදියතීති එත්ථ අසුද්ධිමග්ගගොසීලාදිසමාදානවසෙන සීලං, අවිතික්කමනවසෙන වතං. උභයථාපි වා සීලං, තපොකම්මභාවෙන ගහිතතාය වතං, ගවාදිපකතිභාවනා. අත්තනො වා ගවාදිභාවාධිට්ඨානං සීලං, “ගච්ඡන්තො භක්ඛෙති, තිට්ඨන්තො මුත්තෙති”තිආදිනා ගවාදිකිරියාකරණං වතං. තංතංඅකිච්චසම්මතතො වා නිවත්ති සීලං, තංසමාදානවතොවෙස භොජනකිච්චකරණාදිවිසෙසපටිපත්ති වතං, තං සීලබ්බතං අසුද්ධිමග්ගං “සුද්ධිමග්ගො”ති පරාමසන්තො තථා අභිනිවිසන්තො උපාදියති, තං ගාහං දළ්භං ගණ්හාතිති අත්ථො. සීලබ්බතසභවරිතං පරාමාසං සීලබ්බතන්ති ගහෙත්වා ආහ “සීලබ්බතඤ්ච තං උපාදානඤ්චා”ති. ගොසීලගොවතාදීනීති ව තථාභූතං දිට්ඨිං වදති. තෙනෙවාහ “සයමෙව උපාදානානී”ති. අභිනිවෙසතොති අභිනිවෙසභාවතො, අභිනිවිසනතො වා. අත්තවාදුපාදානන්ති “අත්තා”ති වාදස්ස පඤ්ඤාපනස්ස, ගහණස්ස ව කාරණභූතා දිට්ඨිති අත්ථො. අත්තවාදමත්තමෙවති අත්තස්ස අභාවා “අත්තා”ති ඉදං වචනමත්තමෙව. උපාදියන්තීති දළ්භං ගණ්හන්ති. කථං? “අත්තා”ති. “අත්තා”ති හි අභිනිවිසන්තා වචනමත්තමෙව දළ්භං කර්වා ගණ්හන්තීති අත්ථොති. එවං “අත්තවාදමත්තමෙව උපාදියන්ති”ති වුත්තං. අත්තවාදමත්තන්ති වා වාචාවත්ථුමත්තමෙවාහ. වාචාවත්ථුමත්තමෙව හි “අත්තා”ති උපාදියන්ති අත්තස්ස අභාවාති.

“ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරෙ පන කාමුපාදානං සඬ්ඛෙපතො තණ්හාදල්හත්තං, සෙසුපාදානත්තයං දිට්ඨිමත්තමෙව, විත්ථාරතො පනා”ති එවං ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරසමුදායතො තදවයවභූතං සඬ්ඛෙපං, විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙතිති. ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරෙති නිද්ධාරණෙ භූමිමං දට්ඨබ්බං. කාමෙසුති පඤ්චසු කාමගුණෙසු. කාමච්ඡන්දොති කාමසඬ්ඛාතො ඡන්දො, න කත්තුකම්‍යාතාඡන්දො, න ච ධම්මච්ඡන්දො. කාමනවසෙන, රඤ්ජනවසෙන ච කාමොයෙව රාගො කාමරාගො, එවං සබ්බත්ථ කාමත්ථං විදිත්වා කාමො එව නන්දනට්ඨෙන කාමනන්දී, තණ්හායනට්ඨෙන කාමොයෙව කාමතණ්හා, සිනෙහනට්ඨෙන කාමො එව කාමස්නෙහො, පරිදය්හනට්ඨෙන කාමපරිළාහො, මුච්ඡනට්ඨෙන කාමමුච්ඡා, ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපනට්ඨෙන කාමජ්ඣේදාසානං වෙදිතබ්බං. අප්පත්තවිසයපත්ථනා තණ්හා ආරම්මණෙ පරිතස්සනභාවතො, සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං ආරම්මණෙ දල්හග්ගාභාවතො. අප්පිච්ඡතාපටිපක්ඛා තණ්හා විසයාහිමුඛභාවතො, සන්තුට්ඨිපටිපක්ඛා උපාදානං තණ්හාදල්හත්තං හුත්වා අත්‍රිච්ඡතාභාවතො. පරියෙසනදුක්ඛමූලා තණ්හා අප්පත්තවිසයපත්ථනාභාවතො, ආරක්ඛදුක්ඛමූලං උපාදානං සම්පත්තවිසයග්ගහණභාවතො.

නත්ථී දිත්තන්තිආදීසු දිත්තන්ති දානමාහ, තං අඵලත්තා රූපං විය දානං නාම න භොතීති පටික්ඛිපති. යිට්ඨං වූච්චති මහාවිජ්ජනයඤ්ඤසදිසො මහායාගො. හුතන්ති ආහුනපාහුනමඬ්ගලකිරියා. තත්ථ ආමන්තෙත්වා හවනං දානං ආහුනං, පාහුනානං අතිථිනං අතිථිකිරියා පාහුනං, ආවාහාදීසු මඬ්ගලත්ථං දානං මඬ්ගලකිරියා, දස කුසලකම්මපථා සුකතකම්මානි නාම, දස අකුසලකම්මපථා දුක්ඛකම්මානි නාම, එලං විපාකොති නිස්සන්දාදිඵලඤ්චෙව නිජපරියායවිපාකො ච නත්ථීති යොජනා. යථා වෙත්ථ, එවං “නත්ථී දිත්ත”න්තිආදීසුපි ඵලවිපාකපටික්ඛෙපොව දට්ඨබ්බො. නත්ථී අයං ලොකොති පරලොකෙ යිතො ඉමං ලොකං “නත්ථී”ති ගණ්හාති. ඉමං හි ලොකං අවෙක්ඛිත්වා පරලොකො, පරඤ්ච ලොකං අවෙක්ඛිත්වා අයං ලොකො භොති ගන්තබ්බතො, ආගන්තබ්බතො වාති පරලොකතො ඉධාගමනස්ස අභාවා තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතො විත්තෙන පරලොකෙ යිතො ඉමං ලොකං “නත්ථී”ති ගණ්හාතීති අත්ථො. න හි අයං දිට්ඨි පරලොකෙ යිතස්සෙව භොතීති. නත්ථී පරලොකොති ඉධලොකෙ යිතො පරලොකං “නත්ථී”ති ගණ්හාති. ඉධාපි චුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං වා එත්ථ අත්ථො – සංසරණප්පදෙසො ඉධලොකො, පරලොකො ච නාම කොචි නත්ථී සංසරණස්ස අභාවා තත්ථ තත්ථෙව උච්ඡිජ්ජනතොති.

පුරිමභවතො පච්ඡිමභවෙ උපපතනං උපපාතො, සො යෙසං සීලං, තෙ ඔපපාතිකා. තෙ පන චචනකඋපපජ්ජනකසත්තා නත්ථීති දස්සෙත්තො ආහ

“නත්ථි සත්තා ඔපපාතිකා”ති. නත්ථි ලොකෙ සමණ...පෙ.... පච්චෙදන්තීති අනුලොමපටිපදං පටිපන්නත්තා සම්මග්ගතා සම්මාපටිපන්නා ධම්මිකසමණුභ්මණා ලොකස්මිං නත්ථි, යෙ ඉමඤ්ච ලොකං, පරඤ්ච ලොකං අත්තනා එව අභිවිසිටියෙන ඤාණෙන පච්චක්ඛතො ඤත්වා පච්චෙදනසමත්ථා සබ්බඤ්ඤබුද්ධා නාම නත්ථිති දස්සෙති. රූපං අත්තතො සමනුපස්සතීති ආදීසු වත්තබ්බං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

පකතිඅණුආදීනං සස්සතග්ගාහපුබ්බභිගමො, සරීරස්ස උච්ඡේදග්ගාහපුබ්බභිගමො ච තෙසං ගාහානං සාමිභූතො කොචි සස්සතො, උච්ඡිජ්ජමානො චා අත්තා අත්ථිති අත්තග්ගාහො කදාචි හොතීති “යෙභුයොයනා”ති වුත්තං. ස්වායං අත්තග්ගාහො අත්ථතො ඛන්ධාරම්මණො එව දට්ඨබ්බො. යෙභුයොයන පයමං අත්තවාදුපාදානන්ති ආදීනාව සම්බන්ධො. යදිපි භවරාගජවනථිථි පයමං පවත්තති ගහිතපටිසන්ධිකස්ස භවතිකන්තියා පවත්තිතබ්බත්තා, සො පන භවරාගො තණ්හාදල්හත්තං න හොතීති මඤ්ඤමානො න කාමුපාදානස්ස පයමුජ්ජත්තිමාහ.

තණ්හා කාමුපාදානන්ති පන විභාගස්ස අකරණෙ සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානං, කරණෙපි චා කාමරාගතො අඤ්ඤාපි තණ්හා දල්හභාවං පත්තා කාමුපාදානන්ති තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣකා වුත්තා.

උජ්ජත්තිට්ඨානභූතා චිත්තූජ්ජාදා විසයො. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආලයො. තත්ථ රමතීති ආලයරාමා, පජා. තෙනෙව සා ආලයරාමතා සසන්නානෙ, පරසන්නානෙ ච පාකටා හොති. කාමානන්ති වත්ථුකාමානං. “සුබදුක්ඛං කම්මුනා හොතී”ති අග්ගහෙත්වා කොතුහලමභිගලාදිබහුලො හොති. සා කොතුහලමභිගලාදිබහුලතා. අස්ස කාමුපාදානවතො. තන්ති දිට්ඨුපාදානං, අනත්තති ධම්මමත්තෙ “අත්තා”ති මිච්ඡාහිනිවෙසස්ස සුබ්බමතරධම්මුපාදානතාය සුබ්බමතා වුත්තා. උපනිස්සයවචනෙන ආරම්මණානන්තරපකතුපනිස්සයා වුත්තාති අනන්තරපච්චයාදීනම්පි සභිගහො කතො හොති.

උපාදානපච්චයාහවපදචිත්ථාරකථාවණ්ණනා

646. අත්ථතොති වචනත්ථතො. ධම්මතොති සභාවධම්මතො. සාත්ථතොති සාත්ථකතො, පුබ්බෙ වුත්තස්සපි පුන වචනස්ස සජ්ජයොජනතො. හෙදසභිගහාති හෙදතො සභිගහතො, විභාගතො වෙව විහත්තස්ස සභිබ්පනතො වාති අත්ථො. යං යස්ස පච්චයොති යං යං උපාදානං යස්ස යස්ස භවස්ස පච්චයො හොති, තතො වාති අත්ථො.

භවතීති භවොති ඵලවොභාරෙන කම්මභවො චූත්තො. උපපත්තිභවනිබ්බවනමෙව හි ද්වයස්සපි සාධාරණං කත්වා චූත්තං, භවති එතස්මා උපපත්තිභවොති වා. දුතියො පන කම්මභවො සත්තස්ස පුනඛභවභාවෙන සවිසෙසං භවතීති භවො. තතො එව න සබ්බස්ස භවත්තරස්ස, තංභෙතුනො වා භවභාවස්පසඬගො. දුච්ඡෙදනාති ද්විතී ආකාරෙහි පවත්තිතොති අත්ථො. දුච්ඡෙදනාති වා පච්චත්තත්ථෙ කරණවචනං, දුච්ඡෙදනාති චූත්තං හොති. අත්ථිති සංවිජ්ජති.

647. අත්තනො පච්චයෙහි කරියතීති කම්මං, අත්තනො ඵලං කරොතීති කම්මන්ති කෙවි, “කම්ම”න්ති ඵලං වත්තබ්බා කම්මසඬබ්බා. පරිත්තභූමකොති කාමභූමකො. මහාභූමකොති මහග්ගතභූමකො. සබ්බන්ති අනවසෙසං. භවං ගච්ඡති, ගමෙති වාති භවගාමී. ගච්ඡතීති ව නිජ්ඣාදනසමත්ථතාවසෙන, අත්තනො පවත්තිකාලෙ භවාහිමුඛං හුත්වා පවත්තතීති අත්ථො, නිබ්බත්තනමෙව වා ගමනං අධිජ්ජෙතං. “භවගාමී”ති ව එතෙන කම්මක්ඛයකරං කම්මං නිවත්තෙති. අයඤ්ඤි වට්ටකථා, තඤ්ඤි විවට්ටනිස්සිතන්ති. අපුඤ්ඤාහිසඬබ්බාරොති ද්වාදස චෙතනාති උද්ධච්චසහගතචෙතනායපි ගහණං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා”ති එත්ථ විය වෙදිතබ්බං. “භවපච්චයා ජාතී”ති එත්ථ පන “සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති (ම. නි. 3.126; මහාව. 1; සං. නි. 2.1; උදා. 1; නෙත්ති. 24) එත්ථ විය සාපි අපනෙතබ්බා. මන්දබ්බුච්ඡාකතාති අස්පමභාවිපාකතා.

“සබ්බමිපි භවගාමීකම්මන්ති ඉමිනා චෙතනාසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො චූත්තා”ති එතෙන ආවයගාමිතාය තෙසං කම්මසඬබ්බාතතා චූත්තාති කම්මභවපරියාපන්තතං පරියායෙන වදති, නිජ්ජපරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවො. චූත්තඤ්ඤි “කම්මභවො තීහි බන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන බන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිවි සම්පයුත්තො”ති (ධාතු. 244). උපපත්තිභවො තීහිපි තිකෙහි චූත්තො උපාදින්නක්ඛන්ධොව. යථාහ “උපපත්තිභවො... කාමභවො... සඤ්ඤාභවො... පඤ්චවොකාරභවො පඤ්ඤි බන්ධෙහි එකාදසභායතනෙහි සත්තරසහි ධාතුහි සඬගහිතො”තිආදි (ධාතු. 67). යදි හි අනුපාදින්නකානමිපි ගහණං සියා, “ද්වාදසහි ආයතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතුහි”ති වත්තබ්බං සියාති. කාමතණ්හාය කාමෙතබ්බතො කාමනිස්සයතාය හොගා විය, කාමසහවරිතතාය “කුන්තා පවරන්ති”ති විය, කාමාරම්මණතාය “සුඛං රූප”න්ති විය, කාමපච්චයට්ඨානතාය “සුඛො සග්ගො”ති විය කාමාති අවිච්ඡරනිමිතවසවත්තිපරිච්ඡින්නා උපාදින්නක්ඛන්ධා චූච්චන්ති. රූපාවරාගතො යං නිස්සිතා, තදුපවාරෙන “මඤ්චා ඝොසන්ති”ති විය, “එන්ද්‍රනදෙවතා”ති විය ව “රූප”න්ති චූච්චන්ති බ්‍රහ්මකායිකාකනිට්ඨපරිච්ඡින්නා උපාදින්නක්ඛන්ධා.

රූපමෙව හවො රූපහවො, තථා අරූපන්ති
 ආකාසානඤ්චායතනභවග්ගපරිච්ඡින්නා චත්තාරො උපාදින්නක්ඛන්ධා
 වූච්චන්ති. අරූපමෙව හවො අරූපහවො. කාමො එව හවොති කාමහවො, සො
 පන යස්මා යථාචුත්තෙනත්ථෙත “කාමො”ති චත්තඛිබ්බො හොති, තස්මා
 “කාමසඬ්ඛාතො හවො”ති චුත්තං. කාමාවචරසඤ්ඤිතො වා හවො
 “කාමසඬ්ඛාතො හවො”ති චුත්තො. තථා රූපාරූපහවොති ආහ “එස නයො
 රූපාරූපහවෙසු”ති. සඤ්ඤාවතං හවොති එත්ථ චන්තු-සද්දස්ස ලොපො
 දට්ඨඛිබ්බො. තස්ස වා අත්ථෙ අකාරං කත්වා “සඤ්ඤහවො”තිපි පාඨො.
 තෙනාහ “සඤ්ඤාවා”තිආදි. වොකිණ්ණොති එතෙන වොකාරසද්දස්ස
 කම්මසාධනතමාහ. වොකිරියති පසාරියති විත්ථාරියතීති වොකාරො,
 වොකිරණං වා වොකාරො, සො එකස්සෙව ඛන්ධස්ස වසෙන පචත්තත්තා
 “එකො වොකාරො”ති චුත්තො, පසට්ඨපත්තීති අත්ථො.

648. කිඤ්චාපි භවනිද්දෙසෙ “සඛ්ඛම්පි භවගාමිකම්මං කම්මහවො”ති
 (විහ. 234) ඉමිනා චෙනනාසම්පයුත්තධම්මාපි චුත්තා.
 පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදයොවාති පන අවධාරණං පච්චයධම්මවිසෙසෙපි
 අත්ථප්පහෙදෙන සඬ්ඛාරභවග්ගහණෙසු අත්ථෙව විසෙසොති දස්සනත්ථං
 කතං. තෙනාහ “එවං සන්තෙපි”තිආදි. සඬ්ඛාරභවානං ධම්මහෙදතො න
 සඬ්ඛාරා එව පුන චුත්තාති “සාත්ථකමෙවිදං පුනචචන”න්ති එතං අයුත්තන්ති
 චෙ? න, භවෙකදෙසභාවෙන සඬ්ඛාරානං හවොති පුන චුත්තත්තා. පරෙන වා
 ධම්මවිසෙසං අග්ගහෙත්වා පුනචචනං වොදිතන්ති වොදකාභිලාසවසෙන
 “සාත්ථකමෙවිදං පුනචචන”න්ති චුත්තං.

649. කාමහවාදිනිඛිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස කාමහවාදිභාවො ඵලවොහාරෙන
 අට්ඨකථායං චුත්තො. සහජාතවිඤ්ඤාණස්සපි පච්චයභූතං අවිජ්ජාහෙතුකං
 සඬ්ඛාරග්ගහණෙන යං කිඤ්චි කම්මං පුඛ්බ්බෙ චුත්තං, ඉධ පන “සඛ්ඛම්පි
 භවගාමිකම්ම”න්ති (විහ. 234) චචනතො භවස්ස නිඛිබ්බත්තකං
 උපාදානහෙතුකං විපච්චනාය කතොකාසමෙව හවොති අධිජ්ජෙතො. යං
 කාමුපාදානපච්චයා රූපභවනිඛිබ්බත්තකං, අරූපභවනිඛිබ්බත්තකඤ්ච කම්මං
 කරියති, සො කම්මහවො, තදභිනිඛිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිහවොති ඉමමත්ථං
 “එස නයො රූපාරූපහවෙසු”ති අතිදිසති. ද්වෙ කාමහවාති කාමකම්මහවො,
 කාමුපපත්තිහවොති ද්වෙ කාමහවා. එවං “ද්වෙ රූපහවා, ද්වෙ අරූපහවා”ති
 එත්ථාපි. අත්තොගධෙ හි විසුං අග්ගහෙත්වා අඛිහන්තරගතෙ එව කත්වා
 කාමහවාදිකෙ කම්මුපපත්තිභවවසෙන දුගුණෙ කත්වා ආහ “ඡ හවා”ති.

අවිසෙසනාති උපාදානවසෙන හෙදං අකත්වා. උපාදානහෙදාකරණෙනෙව
 ව ද්වාදසප්පහෙදස්ස සඬ්ගභවසෙන සඬ්ගහතො “ඡ හවා”ති චුත්තං.
 අනුපගම්මාති අනිස්සාය, අනාමසිත්වාති අත්ථො.

650. ගොසිලෙන, කුක්කුරසිලෙන ච සමත්තෙන සමාදින්නෙන ගුත්තං, කුක්කුරානඤ්ච සහබ්බතා චුත්තාති “සීලබ්බතුපාදානවතො ඤානභාවනා න ඉජ්ඣති”ති මඤ්ඤමානා තෙන රූපාරූපභවා න භොන්තිති කෙච්ච දන්ති. වක්ඛමානෙන පන පකාරෙන පච්චයභාවතො “තං න ගහෙතබ්බ”න්ති ආහ. අසුද්ධිමග්ගෙ ච සුද්ධිමග්ගපරාමසනං සීලබ්බතුපාදානන්ති සුද්ධිමග්ගපරාමසනෙන රූපාරූපාවචරජ්ඣානානං නිබ්බත්තනං න න යුජ්ජතිති.

අනුස්සවවසෙනාති “සෙතවධයජ්ජං ආලහතෙ භූතිකාමො”ති ආදින්නඅනුස්සවවසෙන, යථා ඉමෙ මනුස්සලොකෙ කාමා සමිද්ධා, එවං දෙවලොකෙ ඉතො සමිද්ධතරාති දිට්ඨානුසාරෙන වා. පුරාණභාරතසීතාහරණපසුබන්ධවිධිආදිසවනං අස්සද්ධම්මස්සවනං. ආදි-සද්දෙන අසප්පුරිසුපනිස්සයං පුබ්බෙ ච අකතපුඤ්ඤතං, අත්තම්චිඡාපණ්ඩිඤ්ච සඬගණ්හාති. කායදුච්චරිතාදීනිසීති අත්තතො අධිජ්ජෙතානං කාමානං අනුපායභූතානිපි කායදුච්චරිතාදීනි කරොති, චිරසග්ගාදිඅත්ථං යුද්ධාදිවසෙනාති අධිජ්ජායො. සන්දිට්ඨිකෙ වා පන රජ්ජසෙනාපතිට්ඨානාදිසඬගහෙ කාමෙ. තදන්තොගධා එවාති තස්මිං දුච්චරිතනිබ්බත්තෙ, සුවරිතනිබ්බත්තෙ ච කාමහවෙ අන්තොගධා එවාති අත්ථො. අන්තොගධාති ච සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවානං එකදෙසෙන අන්තොගධත්තා චුත්තං. න හි තෙ නිරවසෙසා කාමහවෙ අන්තොගධාති.

සප්පහෙදස්සාති සුගතිදුග්ගතිමනුස්සාදිජ්ජහෙදවතො.

කාමාවචරසම්පත්තිහවෙ පයමදුක්ඛයඋච්ඡේදවාදවසෙන, රූපහවෙ තතියඋච්ඡේදවාදවසෙන, අරූපහවෙ සෙසඋච්ඡේදවාදවසෙන අයමත්තා සුඋච්ඡින්නො භොතිති තදුපගං කම්මං කරොතිති ආහ “අයං අත්තා නාමා”තිආදි. තත්ථ සුඋච්ඡින්නොති සකලවට්ටදුක්ඛසමුච්ඡේදෙන සුට්ඨි උච්ඡින්නො, අපුනබ්භවුජ්ජත්තිකො භොතිති අත්ථො.

“කාමාවචරසම්පත්තිහවෙ”ති ඉදං පයමදිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදවසෙන චුත්තං, සෙසං ඉතරදිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදවසෙන. තත්ථ කිඤ්චාපි පාළියං (දී. නි. 1.93 ආදයො) රූපාවචරජ්ඣානවසෙනෙව උපරි චත්තාරො දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා ආගතා, දිට්ඨිගතිකො පන යං කිඤ්චි ගහෙත්වා යථා තථා අභිනිවිසතීති අරූපභවග්ගහණං, අරූපජ්ඣානානම්පි වා චතුත්ථකානසඬගහතො අරූපභවග්ගහණං, සන්තප්පබ්බතාය වා තංසමඬගිතො සුබ්බිතභාවසාමඤ්ඤතො. විගතපරිලාභොති යථාහිලාසිතවිසයුපහාරෙන, පහානෙන ච වූපසන්තකාමරාගපරිලාභො, දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානජ්ජත්තොති අත්ථො.

සුද්ධිමග්ගපරාමසනවසෙන පවත්තිතං යං කිඤ්චි ලොකියං සීලං, කුමානඤ්ච සීලබ්බතමිච්චෙව ඉධාධිජ්ජෙතන්ති ආහ “ඉදං සීලබ්බතං නාමා”තිආදි. කමෙන අවත්වා සීලබ්බතුපාදානස්ස අන්තෙ භවපච්චයතාවචනං අත්තවාදුපාදානං විය අභිණ්භං අසමුදාචාරතො, අත්තවාදුපාදානනිමිත්තත්තා ව.

කම්මභවෙති නිද්ධාරණෙ භූමිමං. හෙතුපච්චයජ්ජහෙදෙහීති එත්ථ මග්ගපච්චයො ව වත්තබ්බො. දිට්ඨුපාදානාදීති හි සහජාතකම්මභවස්ස මග්ගපච්චයා හොත්තීති, තස්මා තානි සහජාතාදීසු හෙතුපච්චයං අපනීය මග්ගපච්චයං පක්ඛිපිත්වා සත්තධා පච්චයා හොත්තීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බානි පන අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනපච්චයෙහි පච්චයා හොත්ති. නානන්තරස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයා හොත්ති. කදාවි ආරම්මණපච්චයාදිනාපි, තං පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙව සඬගහෙත්වා චුත්තං “විජ්ජයුත්තස්ස පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙවා”ති.

භවපච්චයාජාතිආදිපදවිත්ථාරකථාවණ්ණනා

651. ජාතීතිආදීසුති ආදි-සද්දෙන “ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති”ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; මහාව. 1; උදා. 1; නෙත්ති. 24) සබ්බං සඬගණ්භාති. තෙනාහ “ජාතිආදීන”න්තිආදි. උපපත්තිභවුජ්ජත්තියෙව ජාතීති ආහ “න උපපත්තිභවො”ති. ජායමානස්ස පන ජාති ජාතීති උපපත්තිභවොපි අසති අභාවා ජාතියා පච්චයොති සක්කා වත්තුං. ජායමානරූපපදට්ඨානතාපි හි රූපජාතියා චුත්තා “උපචිතරූපපදට්ඨානො උපචයො, අනුජ්ජඛන්ධරූපපදට්ඨානා සන්තති”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 641).

ජාතානං බන්ධානං උඤ්ඤාතතා, අභිමතතා ව භීතපණීතතා. අනිට්ඨඤ්ඤි භීතං, ඉට්ඨං පණීතං. ආදි-සද්දෙන සුවණ්ණදුබ්බණ්ණහීනුත්තමාදිං සඬගණ්භාති. යමකානම්පි සතන්ති යමකභාවෙන නිබ්බත්තානම්පි සමානානං. සො ව සත්තානං විසෙසො. භින්තසන්තානිකස්ස විසෙසකාරණස්ස සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො “අජ්ඣත්තසන්තානො”ති චුත්තං. අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති අත්තසන්තානගතතො අඤ්ඤස්ස විසෙසකාරණස්ස අනුපලබ්භමානත්තා, සති ව තස්මිං සබ්බදා සබ්බෙසං අභාවතොති පසඬගස්ස දුන්නිවාරණතො කාරණෙ අවිසිට්ඨෙ ඵලවිසෙසස්ස අයුජ්ජමානකත්තා. තෙනාහ “කම්මභවහෙතුකොවා”ති.

තෙන තෙනාති ඤාතිබ්බසනාදිනා ජරාමරණතො අඤ්ඤෙන දුක්ඛධම්මෙන. ජරාමරණනිමිත්තඤ්ඤි උජ්ජන්තා සොකාදයො ජරාමරණාභිසම්බන්ධා, තදඤ්ඤෙ අනභිසම්බන්ධා. උපනිස්සයකොටියාති උපනිස්සයංසෙන, උපනිස්සයලෙසෙනාති අත්ථො. යො හි පට්ඨානෙ අනාගතො සති භාවා, අසති

ව අභාවා සුත්තන්තපරියායෙන උපනිස්සයො, සො “උපනිස්සයකොට්”ති වුවවති. පච්චයමහාපදෙසො කිරෙසො, යදිදං උපනිස්සයොති.

හවචක්කකථාවණ්ණනා

652. න කෙවලං සොකාදිනංයෙව ජාති පච්චයො හොති, සොකාදිනං පන පච්චයත්තා අවිජ්ජායපි පච්චයො එවාති දස්සෙතුං “යස්මා පනා”තිආදි ආරද්ධං. එත්ථාති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනායං. අවිදිතාදි මිදන්ති ම-කාරො පදසන්ධිකරො. සත්තන්ති සබ්බකාලං යාව අග්ගමග්ගාධිගමා. සමිත්තන්ති සඬිගතං, අබ්බොවිජ්ජන්තන්ති අත්ථො.

තෙසුති සොකාදිසු. සිද්ධෙසුති ලබ්භමානෙසු. සිද්ධා හොති අවිජ්ජා අවිනාහාවතො.

කාමයානස්සාති කාමයමානස්ස, කාමො වා යානං එතස්සාති කාමයානො, තස්ස කාමවසෙන යායමානස්සාති අත්ථො. ඡන්දජාතස්සාති ජාතතණ්හාඡන්දස්ස. පරිභායන්තීති විගච්ඡන්ති. රුජ්ජතීති සොකාදිනා කුජ්ජති.

පරිසුට්ඨානතාය තිට්ඨනසිලො පරිසුට්ඨානට්ඨාසී. “පරිසුට්ඨට්ඨාසිනො”ති වා පායො. තත්ථ පරිසුට්ඨාතීති පරිසුට්ඨං, දිට්ඨිපරිසුට්ඨානං, තෙන තිට්ඨතීති පරිසුට්ඨට්ඨාසීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානීති “මාලා මිලායන්ති, වත්ථාති කිලිස්සන්ති, කච්ඡෙහි සෙදා මුච්චන්ති, කායෙ චෙවණ්ණියං ඔක්කමති, දෙවො දෙවාසනො නාහිරමති”ති (ඉතිවු. 83) වුත්තාති පඤ්ච මරණපුබ්බනිමිත්තානීති අත්ථො. තානි හි දිස්වා කම්මනිබ්බත්තක්කන්ධසඬ්ඛාතෙ උපපත්තිහවෙ හවච්ඡන්දබලෙන දෙවානං බලවසොකො උජ්ජජ්ජතීති.

බාලොති අවිද්වා. තෙන අවිජ්ජාය කාරණභාවං දස්සෙති. තිව්ධං දුක්ඛන්ති තස්සාරුජ්ජකථාසවන, කම්මකාරණාදස්සන, මරණකාලකම්මොපට්ඨානනිදානං සොකාදිදුක්ඛං.

ආසවෙ සාධෙත්තීති ආසවෙ ගමෙත්ති බොධෙත්තීති අත්ථො.

එවං සතීති එවං හවචක්කස්ස අවිදිතාදිතාය අනාදිභාවෙ සති. ආදිමත්තකථනන්ති අවිජ්ජාවසෙන ආදිසබ්භාවකථනං. ආදි එතස්ස අත්ථීති හි ආදිමං, හවචක්කං. තස්ස භාවො ආදිමත්තං, තස්ස කථනං ආදිමත්තකථනං. විසෙසනිවත්තිඅත්ථො වා මත්තසද්දො, සති අනාදිභාවෙ අවිජ්ජා ආදිමිහි, මජ්ඣෙ, පරියොසානෙ ව සබ්බත්ථ සියාති ආදිමත්තාය අවිජ්ජාය කථනං විරුජ්ඣතීති අත්ථො. “අවිජ්ජා පධානා”ති වත්ථා තස්සා පධානභාවං දස්සෙතුං

“අවිජ්ජාග්ගහණෙනා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අවිජ්ජාග්ගහණෙනාති අවිජ්ජාය උප්පාදනෙන, අප්පහානෙන වා, අත්තනො සන්තානෙ සන්තිහිතභාවකරණෙනාති අත්ථො. කම්මාදීනීති කම්මවිපාකවට්ටානි. පලිබොධෙන්තීති නානාදුක්ඛපරිබ්බුල්ලෙන සංසාරචාරකෙ නිරොධෙන්ති. තෙහීති කිලෙසකම්මවිපාකවට්ටෙහි. වට්ටස්ස කාරණභාවෙන පධානත්තා “පධානධම්මො”ති අවිජ්ජා කථිතා.

තතො අවිජ්ජාදිතො. බ්‍රහ්මාදිනාති ආදි-සද්දෙන පජාපතිස්සරපුරිසාදිකෙ සඬගණ්ණාති. වදන්ති වදො, තං තං හිතාහිතං පවත්තාති අත්ථො. වෙදෙති, වෙදියතීති වා වෙදෙයොයා, සුඛාදිං අනුභවති, සබ්බවිසයෙ වා ජානාති, ‘සුඛිතො දුක්ඛිතො’තිආදිනා අත්තනා, පරෙහි ව ජානාති, ඤායති වාති අත්ථො. බ්‍රහ්මාදිනා වා අත්තනා වාති වා-සද්දො ව-සද්දත්ථො. තෙනාහ “කාරකවෙදකරහිත”න්ති ව-සද්දත්ථසමාසං.

ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති අවිජ්ජාදීනං ද්වාදසන්තං සුඤ්ඤසභාවානං සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤං ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤං, ධූවභාවාදිසුඤ්ඤතාය වා චතුර්ඛිධම්පි සුඤ්ඤතං එකං කත්වා ද්වාදසඬගගතත්තා ද්වාදසවිධාති තාය ද්වාදසසුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤන්ති අත්ථො.

653. පුබ්බන්තාහරණතොති පුබ්බන්තතො අතීතකොට්ඨාසතො පච්චුප්පන්තවිපාකස්ස ආහරණතො. වෙදනාවසානං පරිච්ඡින්නං එකං භවචක්කං හොති. භවචක්කෙකදෙසොපි හි භවචක්කන්ති වුච්චති. වෙදනා වා තණ්හාසභායාය අවිජ්ජාය පච්චයො හොතීති වෙදනාතො අවිජ්ජා, අවිජ්ජාතො සඬබාරාති සම්බජ්ඣනතො වෙදනාවසානං භවචක්කං පරිපුණ්ණමෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජාග්ගහණෙන වා තණ්හුපාදානාති තදවිනාභාවතො. සඬබාරග්ගහණෙන භවො, විඤ්ඤාණාදිග්ගහණෙන ජාතිජරාමරණාති, සොකාදයො ව ගහිතාති එවම්පි වෙදනාවසානං භවචක්කන්ති යුත්තමෙවෙනං. එවං තණ්හාමූලකෙ ව යොජෙතබ්බං. ද්වින්නම්පි හි අඤ්ඤමඤ්ඤානුප්පවෙසො හොතීති. අවිජ්ජා ධම්මසභාවං පටිච්ඡාදෙන්වා විපරිතාහිනිවෙසං කාරෙන්නී දිට්ඨිවරිතෙ සංසාරෙ නයති, තෙසං වා සංසාරං සඬබාරාදිපවත්ති. නයති පවත්තෙතීති සංසාරනායිකා වුත්තා. තණ්හාය තණ්හාවරිතානං සංසාරනායිකාභාවෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි.

පයමං භවචක්කං. එලුප්පත්තියාති කත්තුඅත්ථෙ කරණවචනං, කරණත්ථෙ එව වා. විඤ්ඤාණාදිපච්චුප්පන්තඑලුප්පත්ති හි ඉධ දිට්ඨා, අදිට්ඨානං පුරිමභවෙ අත්තනො හෙතුනං අවිජ්ජාසඬබාරානං එලං අනුප්පාදෙන්වා අනුපච්ඡිජ්ජනං පකාසෙති, පකාසනස්ස වා කරණං හොතීති. අථ වා පුරිමභවචක්කං දුතියෙන සම්බන්ධං වුත්තන්ති වෙදනාසඬබාතස්ස එලස්ස උප්පත්තියා තණ්හාදීනං

හෙතුනං අනුපච්ඡෙදං පකාසෙති, තස්මා ඵලප්පත්තියා කාරණභූතාය පටිමස්ස භවචක්කස්ස හෙතුනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතොති අත්ථො. සඬබ්බාරාදීනමෙව වා ඵලානං උප්පත්තියා අවිජ්ජාදීනං හෙතුනං ඵලං අපනෙත්වා අනුපච්ඡෙදමෙව, විඤ්ඤාණාදිහෙතුනං වා සඬබ්බාරාදීනං අනුප්පබ්බන්ධමෙව පකාසෙති පටිමං භවචක්කං, න දුතියං විය පරියොසානම්පිති “ඵලප්පත්තියා හෙතුනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො”ති වුත්තං. අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතොති “සඬබ්බරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්තිආදීනා (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) ධම්මානං අනුපුබ්බතො පවත්තියා දීපනතො. “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති හි එත්ථ අපරිපුණ්ණායතනං කලලරූපං වත්වා තතො උද්ධං “නාමරූපපච්චයා සළායතන”න්ති සළායතනප්පවත්ති වුත්තා. සහුප්පත්තිදීපනතොති “උපාදානපච්චයා හවො, භවපච්චයා ජාතී”ති වා උපපත්තික්ඛන්ධානං එකජ්ඣං උප්පත්තියා දීපනතො. න හි එත්ථ පටිමෙ විය භවචක්කෙ ආයතනානං කමෙන උප්පත්ති වුත්තා.

654. හෙතුආදිපුබ්බකා තයො සන්ධි එතස්සාති හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධි, භවචක්කං. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙන චතුප්පහෙදො අඬගානං සඬගහො එතස්සාති චතුහෙදසඬගහං. සරූපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඬගහෙ ආකිරියන්ති අවිජ්ජාසඬබ්බාරාදිග්ගහණෙහි පකාසියන්තීති ආකාරා. අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා ආකාරා. කිලෙසකම්මවිපාකා විපාකකිලෙසකම්මෙහි සම්බන්ධා හුත්වා පුනස්පුනං පරිවත්තන්තීති තෙසු වට්ටනාමං ආරොපෙත්වා “තිවට්ට”න්ති වුත්තං, වට්ටෙකදෙසත්තා වා “වට්ටානී”ති වුත්තානි.

සන්ධිනං ආදිපරියොසානවචන්ථිතාති සන්ධිනං පුබ්බාපරවචන්ථිතාති අත්ථො.

පරිතස්සතීති තං තං වත්ථුං පරිග්ගහකරණවසෙන තස්සති, තණ්හායතීති අත්ථො. උපාදියතීති දළ්භගාහං ගණ්හාති. පුරිමකම්මභවස්මිත්ති පුරිමකම්මභවෙ සති.

තස්ස ව සබ්බාවො කරියමානතා ඵවාති ආහ “කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො”ති. දුක්ඛාදීසු මොහොති දුක්ඛාදීනං ආදීනවපට්ච්ඡාදකො අප්පහිනො මොහො. ආයුහනාති සම්පිණ්ඩනකා දානාදිකිරියාය පවත්තනකා. එකං ආවජ්ජනං එතෙසන්ති එකාවජ්ජනා, තෙසු එකාවජ්ජනෙසු. සත්තමෙ චෙතනා හවො. “යා කාවී වා පන චෙතනා හවො, සම්පයුත්තා ආයුහනා සඬබ්බාරා”ති ඉදං යථාදස්සිතාය ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණභාජනීයෙ වුත්තාය පටිසම්භිදාපාළියා (පටි. ම. 1.45) වසෙන වුත්තං. තත්ථ හි “චෙතනා හවො”ති ආගතා. භවනිද්දෙසෙ පන “සාත්ථතො”ති එත්ථ “චෙතනාව සඬබ්බාරා, හවො පන

වෙනනාසම්පයුත්තාපී”ති විහඬගපාළිවසෙන දස්සිතං. “තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරො? කුසලා වෙනනා කාමාවචරා”තිආදිනා හි සඬ්ඛාරානං වෙනනාභාවො විහඬගපාළියං (විහ. 226) චුත්තො. තත්ථ පටිසම්භිදාපාළියං “වෙනනාසම්පයුත්තා විපාකධම්මත්තා සවිපාකෙන ආයුහනසඬ්ඛාතෙන සඬ්ඛතාභිසඬ්ඛරණකිච්චෙන සඬ්ඛාරා”ති චුත්තා. විහඬගපාළියං “සබ්බමපි හවගාමිකම්මං කම්මහවො”ති (විහ. 234) හවස්ස පච්චයභාවෙන හවගාමිභාවතො, කම්මසංසට්ඨසභායනාය කම්මභාවතො ච උපපත්තිහවං භාවෙන්තීති “හවො”ති චුත්තා. උපපත්තිහවභාවනාකිච්චං පන වෙනනාය සාතිසයන්ති පටිසම්භිදාපාළියා වෙනනා “හවො”ති චුත්තා. හවාභිසඬ්ඛරණකිච්චං වෙනනාය සාතිසයන්ති විහඬගපාළියං “කුසලා වෙනනා”තිආදිනා (විහ. 226) වෙනනා “සඬ්ඛාරා”ති චුත්තා. තස්මා තෙන තෙන පරියායෙන උභයං උභයත්ථ වත්තුං යුත්තන්ති නත්ථෙත්ථ විරොධො. තස්ස ඵලෙ උපපත්තිහවෙ නිකාමනාති “තස්ස සුතං හොති ‘වාතුමහාරාජිකා දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො සුබ්බහුලා’ති”ආදියුතානුසාරෙන භාවිති උපපත්තිහවෙ අභිකඬ්ඛනා. ගහණන්ති කාමුපාදානං කිච්චෙනාහ. පරාමසනන්ති ඉතරාති. ආයුහනාවසානෙති තිසුපි අත්ථවිකප්පෙසු චුත්තස්ස ආයුහනස්ස අවසානෙ.

ඉධාති ඉමස්මිං පච්චුප්පන්නහවෙ. හවත්තරස්ස අතීතහවස්ස ඉමිනා පච්චුප්පන්නහවෙන පටිසන්ධානං හවත්තරපටිසන්ධානං, හවත්තරභාවෙන වා පටිසන්ධානං හවත්තරපටිසන්ධානං, තස්ස වසෙන. යං පටිසන්ධිති වුවචති, තං විඤ්ඤාණන්ති සම්බන්ධො. තථා හි විඤ්ඤාණං “පටිසන්ධානපච්චුපට්ඨාන”න්ති වුවචති. ගබ්භෙති මාතුකුච්ඡියං, ගබ්භාවත්ථායං වා.

ද්විසු අත්ථවිකප්පෙසු චුත්තෙ ආයුහනසඬ්ඛාරෙ “තස්ස සුබ්බභාගා”ති ආහ, තතියෙ අත්ථවිකප්පෙ චුත්තෙ “තංසම්පයුත්තා”ති. තංසම්පයුත්තා අවිජ්ජා ගහිතාව හොතීති සම්බන්ධො. දහරස්ස විත්තප්පවත්ති හවඬගබ්බුලා යෙභුයොන හවත්තරජනකකම්මායුහනසමත්ථා න හොතීති “ඉධ පටිපක්කත්තා ආයතනාන”න්ති චුත්තං. “කම්මකරණකාලෙ සම්මොහො දස්සිතො”ති ඵතෙන කම්මස්ස පච්චයභූතං සම්මොහං දස්සෙති, න කම්මසම්පයුත්තමෙව.

“තත්ථ පුරිමහවස්මිං පඤ්ඤා කම්මසම්භාරා, ඵතරහි පඤ්ඤා විපාකධම්මා, ඵතරහි පඤ්ඤා කම්මසම්භාරා, අනාගතෙ පඤ්ඤා විපාකධම්මාති දස ධම්මා කම්මං, දස ධම්මා විපාකො, ඉති ද්විසු යානෙසු කම්මං, කම්මවට්ටං, ද්විසු යානෙසු විපාකො, විපාකවට්ටන්ති කම්මසඬ්ඛෙට්ඨො ච විපාකසඬ්ඛෙට්ඨො ච, කම්මහවො ච විපාකහවො ච කම්මවට්ටඤ්ඤා විපාකවට්ටඤ්ඤා, කම්මපවත්තඤ්ඤා

විපාකපවත්තඤ්ච, කම්මසන්තති ච විපාකසන්තති ච, කිරියා චෙව
කිරියාඵලඤ්චාති -

“එවං සමුප්පන්නමිදං සහෙතුකං,
දුක්ඛං අනිච්චං චලමත්තරද්ධුවං;
ධම්මෙහි ධම්මා පහවන්ති හෙතුසො,
න හෙත්ථ අත්තාව පරොව විජ්ජති.

“ධම්මා ධම්මෙ සඤ්ජනෙන්නි, හෙතුසම්භාරපච්චයා;
හෙතුනඤ්ච නිරොධාය, ධම්මො බුද්ධො දෙසිතො.

“හෙතුසු උපරුද්ධෙසු, ඡින්නං වට්ඨං න වට්ඨති;
එවං දුක්ඛන්තකිරියාය, බ්‍රහ්මවර්ගිධ විජ්ජති;
සත්තෙ ච නුපලබ්භන්තෙ, නෙවුච්ඡෙදො න සස්සත”න්ති. (විභ. අට්ඨ.
242);

තත්ථ කම්මානෙව විපාකං සම්භරන්ති වඩ්ඪෙත්තීති කම්මසම්භාරා, කම්මං
වා සඬ්ඛාරහවා, තදුපකාරකානි අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි කම්මසම්භාරා.
පටිසන්ධිදායකො වා හවො කම්මං, තදුපකාරකා යථාචුත්තා ආයුහනසඬ්ඛාරා,
අවිජ්ජාදයො ච කම්මසම්භාරානි කම්මඤ්ච කම්මසම්භාරා ච කම්මසම්භාරානි
එකසෙසවසෙන කම්මසම්භරග්ගහණං චෙදිතබ්බං. දස ධම්මා කම්මන්ති
අවිජ්ජාදයොපි කම්මසභායතාය කම්මසරික්ඛකා, තදුපකාරා වාති “කම්ම”න්ති
චුත්තා. සඬ්ඛිජ්ජන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො වාති සඬ්ඛෙපො,
කම්මං, විපාකො ච. “කම්මං විපාකො”ති එවං සඬ්ඛිජියතීති වා සඬ්ඛෙපො,
අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො ච. සඬ්ඛෙපභාවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං
කතන්ති දට්ඨබ්බං, සඬ්ඛෙපසද්දො වා භාගාධිවචනන්ති කම්මභාගො
කම්මසඬ්ඛෙපො.

එවං සමුප්පන්නන්ති කම්මතොපි විපාකො. තත්ථාපි “අවිජ්ජාතො
සඬ්ඛාරා”ති එවං සමුප්පන්නං, තිසන්ධිආදිවසෙන වා සමුප්පන්නං ඉදං
හවචක්කන්ති අත්ථො. ඉත්තරන්ති ගමනධම්මං, විනස්සධම්මන්ති අත්ථො.
තෙන උප්පාදවයවත්තතාදීපකෙන අනිච්චසද්දෙන, විකාරාපත්තිදීපකෙන
චලසද්දෙන ච අදීපිතං කාලන්තරට්ඨායිතාභාවං විභාවෙති. අද්ධුවන්ති එතෙන
ථීරභාවාභාවනිස්සාරතං. හෙතු එව සම්භාරා හෙතුසම්භාරා. “යානසො
හෙතුසො”ති (කථා. 355; පටි. ම. 1.44) එත්ථ එවං චුත්තං වා යානං, අඤ්ඤමිපි
තස්ස තස්ස සාධාරණං කාරණං සම්භාරො, අසාධාරණං හෙතු. එවන්ති එවං
හෙතූතො ධම්මමත්තසම්භවෙ, හෙතූනිරොධා ච වට්ඨවිඡෙදෙ ධම්මෙ ච
තංනිරොධාය දෙසිතෙ සතීති අත්ථො. බ්‍රහ්මවර්ගිධ ඉධ බ්‍රහ්මවර්ගිධ සත්තෙ වාති

එත්ථ ච-සද්දො “එවං බ්‍රහ්මවරියඤ්ච විජ්ජති, සස්සතුච්ඡෙදා ච න භොන්ති”ති සමුච්චයත්ථො. එවඤ්ඤි හෙතුආයත්තෙ ධම්මමත්තසම්භවෙ සත්තො නුපලබ්භති, තස්මිඤ්ච උපලබ්භන්තෙ සස්සතො, උච්ඡෙදො චා සියාති නුපලබ්භන්තෙ තස්මිං නෙව උච්ඡෙදො න සස්සතන්ති වුත්තං භොති.

655. සච්චජ්ජහවතොති සච්චතො, සච්චානං චා පහවතො ච.

කුසලාකුසලං කම්මන්ති වට්ටකථාය වත්තමානත්තා සාසවන්ති විඤ්ඤායති. අවිසෙසෙනාති “චෙතනා චෙතනාසම්පයුත්තකා”ති විසෙසං අකත්වා, සබ්බමිපි තං කුසලාකුසලං කම්මං සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො. “තණ්හා ච...පෙ.... අවිසෙසා ච සාසවා කුසලා ධම්මා”ති (විභ. 208-210) හි චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තවිසෙසං අකත්වා වුත්තන්ති, අරියසච්චවිසෙසං චා අකත්වා සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො. සච්චවිභවිගෙ හි සබ්බමිපි කිලෙසා සබ්බමිපි භවගාමිකම්මං “සමුදයසච්ච”න්ති වුත්තං. දුතියසච්චං පහවො එතස්සාති දුතියසච්චපහවං. උපාදානපච්චයා භවොති උපපත්තිභවස්ස, කම්මභවස්ස ච අධිජ්ජෙතත්තා වුත්තං “පයමදුතියසච්චද්වය”න්ති.

656. වත්ථුසුති ආරම්මණෙසු, දුක්ඛාදීසු චා පටිච්ඡාදෙනබ්බෙසු වත්ථුසු. සම්මොහෙති ධම්මසභාවං ජානිතුං පටිවිජ්ඣිතුං අදෙනති තස්ස පටිච්ඡාදනවසෙන සම්මොහෙති. වත්ථුන්ති ඉධ ආරම්මණං අධිජ්ජෙතං. අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච උපත්ථම්මෙති අඤ්ඤමඤ්ඤසන්නිස්සයෙන විනා යාතුං අසක්කොන්තා ද්වෙ නළකලාපා විය. සවිසයෙති යථාසකං විසයෙ රූපායතනාදිකෙ. ජායමානානං බන්ධානං විකාරභාවෙන ලබ්භමානා ජාති තෙ ජනෙත්ති විය භොතිති වුත්තං “බන්ධෙ ච ජනෙති”ති. තෙනාහ “තෙසං අහිනිබ්බන්තිභාවෙන පවත්තත්තා”ති. පාකභෙදභාවඤ්ච අධිනිට්ඨන්ති එත්ථාපි “බන්ධෙ ජනෙති”ති එත්ථ වුත්තනෙයෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො. පාකභෙදවසෙන වත්තතිච්චෙව අත්ථො. පච්චිති පාකො, හිජ්ජන්ති හෙදො, පාකො ච හෙදො ච පාකභෙදං, තස්ස භාවං පච්චනං, හිජ්ජනඤ්චාති අත්ථො. සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තාති තෙසං කාරණත්තා, තෙහි සිද්ධාය අවිජ්ජාය සහිතෙහි සඬබ්බාරෙහි පච්චයො ච භොති භවන්තරපාකුභාවායාති අධිජ්ජායො. වුත්තිත්තං චා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයො භොතිති “පච්චයො ච භොති භවන්තරපාකුභාවායා”ති වුත්තං. තං පන වුත්තිත්තං අවිජ්ජාසඬබ්බාරරහිතං භවන්තරස්ස පච්චයො න භොතිති සසභායත්තදස්සනත්ථමාහ “සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා”ති. ද්වෙධාති අත්තනො අත්තනො සරසෙන, ධම්මන්තරපච්චයභාවෙන චාති ද්වෙධා ද්වෙධා. ඛ්‍යාපනිච්ඡාලොපෙන හි නිද්දෙසො.

657. “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා”ති එතෙන සඬබ්බාරානං පච්චයුජ්ජන්තතාදස්සනෙන “කො නු ඛො අභිසඬබ්බරොතිති එස නො කල්ලො පඤ්ඤො”ති දස්සෙති, තෙනෙනං කාරකදස්සනනිවාරණං. අත්තා භවතො භවත්තරං සඬකමතිති දස්සනං අත්තසඬකන්තිදස්සනං, තං සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණුජ්ජන්තිවචනෙන නිවාරිතං හොති. පඤ්චන්තං ඛන්ධානං අභෙදතො එකො අත්තාති ගහණං සනසඤ්ඤා, තං යමකතාලකන්දං හින්දන්තෙන විය “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපමත්තමෙත”න්ති වචනෙන නිවාරිතං හොති. “එවමාදිදස්සනනිවාරණං”න්ති එතෙන “සොචති පරිදෙවති දුක්ඛිතො”තිආදිදස්සනනිවාරණමාහ. සොකාදයොපි හි පච්චයායත්තා අවසවත්තිතොති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොක...පෙ.... සම්භවත්ති”ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) එතෙන චුත්තමෙවති. මිච්ඡාදස්සනනිවාරණතොපිති කාරකදස්සනාදිනානාවිධමිච්ඡාහිනිවෙසනිවාරණතොපි.

658. “සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙනා”ති එතෙන සඬබ්බජ්ජකාරෙන ධම්මානං යාථාවතො අදස්සනමාහ තදුභයවිනිමුත්තස්ස ධම්මෙසු පරමත්ථතො පස්සිතඬබ්බාවස්ස අභාවතො. උපක්ඛලනං විය දුක්ඛුජ්ජන්තිහෙතුතො. පතනං විය භවත්තරපපාතතො. ගණ්ඩපාතුභාවො විය දුක්ඛතාසුලයොගතො, කිලෙසාසුචිපග්ගරණතො ව. ගණ්ඩභෙදපීළකා වියාති හෙදනත්ථං පච්චමානො ගණ්ඩෙ තස්ස උපරි ජායමානා බුද්දකපීළකා විය, ගණ්ඩස්ස වා අනෙකධාමෙහදෙ පීළකා විය. සට්ඨනං විය සඬසට්ඨනරසතාය එස්සො. සට්ඨනදුක්ඛං වියාති සට්ඨනතො ජාතං දුක්ඛං විය තිවිධදුක්ඛතාවසෙන තිස්සන්තමිපි වෙදනානං දුක්ඛභාවතො. පටිකාරාභිලාසො වියාති සමුදායස්ස එකදෙසනිදස්සනභාවෙනාහ. අසජ්ජායග්ගහණං විය බහුවිධානත්ථුජ්ජන්තිනිමිත්තතො. අසජ්ජායලෙපනං විය දුක්ඛහෙතුතො සසන්තානෙ සන්තිධාපනතො. ගණ්ඩවිකාරපාතුභාවො විය අත්තභාවගණ්ඩස්ස නිබ්බත්තිවිකාරභාවතො, තන්තිමිත්තඤ්චස්ස සුනභාවාදිසම්භවතො. සුනතාසරාගපුබ්බග්ගහණාදයො හි ගණ්ඩවිකාරා. සරසතො ගණ්ඩස්ස හිජ්ජනං පාකෙන විනා න හොතිති හෙදග්ගහණෙනෙවස්ස පාකොපි ගහිතොති කත්වා ආහ “ගණ්ඩභෙදො විය ජරාමරණං”න්ති. ගණ්ඩස්ස වා විසදිසාපත්ති, හිජ්ජනඤ්ච ගණ්ඩභෙදො, තත්ථ විසදිසාපත්ති පාකොති වෙදිතඬබ්බං.

උපමාහි භවවක්කං විඤ්ඤාපෙත්තෙන එකාධිට්ඨානෙනහි උපමාවිසෙසෙහි තං විඤ්ඤාපෙත්වා ඉදානි නානාධිට්ඨානෙනහි විඤ්ඤාපෙතුං “යස්මා වා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ පටලාහිභූතවක්ඛුකො රූපානි න පස්සති, කිඤ්චි පස්සන්තොපි විපරිතං පස්සති, එවං අවිජ්ජාහිභූතො දුක්ඛාදීනි න පටිපජ්ජති න පස්සති, මිච්ඡා වා පටිපජ්ජතිති පටලං විය අවිජ්ජා. කොසකාරකිම් විය අත්තනාව කතත්තා,

වට්ටස්ස අත්තනො එව පරිබ්භමනකාරණත්තා ව කොසප්පදෙසා විය සඬ්ඛාරා. සඬ්ඛාරපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලහමානං විඤ්ඤාණං පරිණායකපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලහමානො රාජකුමාරො වියාති පරිග්ගහෙන විනා පතිට්ඨාලාභො එත්ථ උපමොපමෙයාසාමඤ්ඤං. උපපත්තිනිමිත්තන්ති කම්මාදිආරම්මණමාහ. පරිකප්පනතොති ආරම්මණකරණතො, සම්පයුත්තෙන වා විතක්කෙන විතක්කනතො. දෙවමනුස්සමිගවිහඬිගාදිවිවිධප්පකාරතාය මායා විය නාමරූපං. පතිට්ඨාවිසෙසෙන වුද්ධිවිසෙසාපත්තිතො වනප්පගුම්ඛො විය සලායතනං. ආයතනානං විසයිවිසයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤාභිමුඛභාවො ආයතනසට්ටනං. තතො ආයතනසට්ටනතො ද්වයසඬ්ඝට්ටනුප්පත්තිතො, වෙදනාදුක්ඛහෙතුතො ව අග්ගි විය එස්සො. සපරිලාභතො දාහො විය වෙදනා. උපරුපරි තණ්හාපවඬ්ඪනතො ලොණුදකපානං විය විසයානුභවනං. ආරම්මණෙ පාතුකම්යතාභාවතො පිපාසා විය තණ්හා. තදස්සුපාදානන්ති තං අභිලාසකරණං තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනං අස්ස තංසමඬ්භිතො පුග්ගලස්ස, තදස්ස වා භවෙයා උපාදානං. ඛ්‍යසනාවහතාය අජානනතො හවුපාදානං මච්ඡස්ස ඛලිසුපාදානං විය. එත්ථ ව සඬ්ඛාරාදීනං කොසප්පදෙසපරිණායකාදීහි ද්විහි ද්විහි සදිසතාය ද්වෙ ද්වෙ උපමා වුත්තාති වෙදිතඛ්ඛා.

659. කොචි අගම්භීරො එව ගම්භීරො විය ඛායති පුරාණතිණපණ්ණාදිහරිතො පබ්බතසඬ්ඛෙපෙ ජලාසයො විය, න එවමයං. අයං පන ගම්භීරොව හුත්වා ඔහාසති පකාසති දිස්සතීති ගම්භීරාවභාසො. යථාරහන්ති අත්ථාදිවසෙන යථානුරූපං.

ජාතිතො ජරාමරණං න න භොති, භොති එවාති අවධාරණෙ සිද්ධෙ “සියා නු ඛො ජරාමරණං ජාතිතො, අඤ්ඤතොපි”ති ආසඬ්ඛායං තදාසඬ්ඛානිවත්තනත්ථං “න ව ජාතිං විනා අඤ්ඤතො භොති”ති වුත්තං. තත්ථ අඤ්ඤග්ගහණං ජාතියා පටියොගිවිසයං, න අඤ්ඤමත්තවිසයං “ජාතිං විනා”ති වචනතො. තෙනස්ස නාඤ්ඤං ජාතියා සහකාරිකාරණභූතං නිවත්තිතං භොති. එස නයො ඉතො පරෙසුපි. ඉත්ථන්ති ඉදං පකාරං, ඉමිනා පකාරෙන්නාති අත්ථො. ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨොති ජාතිපච්චයසම්භූතං හුත්වා සහිතස්ස අත්තනො පච්චයානුරූපස්ස උද්ධං උද්ධං ආගතභාවො, අනුප්පවත්තට්ඨොති අත්ථො. අථ වා සම්භූතට්ඨො ව සමුදාගතට්ඨො ව සම්භූතසමුදාගතට්ඨො. “න ජාතිතො ජරාමරණං න භොති, න ව ජාතිං විනා අඤ්ඤතො භොති”ති හි ජාතිපච්චයසම්භූතට්ඨො වුත්තො. ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති ජාතිපච්චයසමුදාගතට්ඨො, යා යා ජාති යථා යථා පච්චයො භොති, තදනුරූපපාතුභාවොති අත්ථො.

තත්ථ “න ජාතිතො ජරාමරණං න භොති”ති ඉමිනා ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයතාය අවිතථතං දස්සෙති, “න ජාතිං විනා අඤ්ඤතො ජරාමරණං

හොති” ති ඉමිනා අනඤ්ඤථත්තං, “ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡති” ති ඉමිනා තථං. තෙන ච යථා පච්චයධම්මා අත්තනො පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවෙ, තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, එවං පච්චයුප්පන්නධම්මාපි තඛ්භාවෙති දස්සෙති. එස නයො සෙසෙසුපි. “හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා” ති එතෙන වචනෙන අත්ථස්ස හෙතුඵලභාවො කථං ඤාතඛ්ඛොති? “අත්ථපටිසම්භිදා” ති එතස්ස සමාසපදස්ස අවයවපදත්ථං දස්සෙන්නෙන “හෙතුඵලෙ ඤාණ”න්ති චුත්තත්තා. “අත්ථෙ පටිසම්භිදා අත්ථපටිසම්භිදා” ති එත්ථ හි “අත්ථෙ” ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්නෙන “හෙතුඵලෙ” ති චුත්තං, “පටිසම්භිදා” ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්නෙන “ඤාණ”න්ති, තස්මා හෙතුඵලඅත්ථසද්දා එකත්ථා, ඤාණපටිසම්භිදා වාති ඉමමත්ථං වදන්තෙන සාධිතො අත්ථස්ස හෙතුඵලභාවො.

යෙනාකාරෙනාති යෙන පවත්තිආකාරෙන. සභාවධම්මා හි පච්චයවිසෙසසිද්ධෙන පවත්තිආකාරෙන විසිට්ඨාකාරා හොන්ති. තෙනාහ “සඛ්ඛෙ ධම්මා සඛ්ඛාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාඨමාගච්ඡන්ති” ති (මහානි. 156; චූළනි. මොසරාජමාණවජ්ජුවිජානිද්දෙස 85). යදවත්ථාති යාය අවත්ථාය අවත්ථිතා. අවත්ථාවිසෙසවත්තො හි ධම්මා තෙන තෙන අවත්ථාවිසෙසෙන තං තං අත්ථකිච්චං සාධෙතුං සමත්ථා හොන්ති. ස්වායං පවත්තිආකාරො, අවත්ථාවිසෙසො ච අවිජ්ජායපි අනුපච්ඡිකසලසම්භාරෙහි දුරවබොධතො එව ඤාණෙන අලඛිතනෙය්‍යපතිට්ඨො වාති ආහ “තස්ස...පෙ.... ගම්භිරො” ති. තස්ස ආකාරස්ස, අවත්ථාය ව. හෙතුමිහි ඤාණන්ති එත්ථ හෙතූනො ධම්මපරියායනා චුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතඛ්ඛා.

අස්සාති පටිච්චසමුප්පාදස්ස. තෙන තෙන කාරණෙනාති තෙන තෙන වෙනෙය්‍යානං බුද්ධිනානුගුණතාසඛ්ඛාතෙන කාරණෙන. තත්ථාති තස්මිං දෙසනස්පකාරෙ. අනුලොමපටිලොමතොති නයිධ පච්චයුප්පාදා පච්චයුප්පන්නුප්පාදසඛ්ඛාතං අනුලොමං, පච්චයනිරොධා පච්චයුප්පන්නනිරොධසඛ්ඛාතඤ්ච පටිලොමමාහ. ආදිතො පන අන්තගමනමනුලොමං, අන්තතො ච ආදිගමනං පටිලොමමාහ. ආදිතො පටියාය අනුලොමදෙසනාය, අන්තතො පටියාය පටිලොමදෙසනාය ච තිසන්ධිවතුසඛ්ඛෙපං. “ඉමෙ වත්තාරො ආහාරා කිංනිදානා” ති ආදිකාය (සං. නි. 2.11) වෙමජ්ඣතො පටියාය පටිලොමදෙසනාය, “වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඛ්ඛති එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා” ති ආදිකාය (ම. නි. 1.204, 400; ම. නි. 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-45; 2.4.60; කථා. 465, 467) අනුලොමදෙසනාය ච ද්විසන්ධිතිසඛ්ඛෙපං. “සංයොජනියෙසු, හික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො විහරතො තණ්හා පවඨ්ඨති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්ති ආදිසු (සං. නි. 2.53, 57)

එකසන්ධිද්විසඬිබෙපං. කත්ථවි එකඬිගොපි ච පටිච්චසමුප්පාදො දෙසිතො, සො “තත්‍ර, භික්ඛවෙ, සුතවා අරියසාවකො” තිආදිනා (සං. නි. 2.62) දස්සිතො එව.

අවිජ්ජාදීනං සභාවො පටිච්ච්ඤායනීති පටිච්චෙධො. චුත්තං හෙතං අට්ඨකථායං “තෙසං තෙසං චා තත්ථ තත්ථ චුත්තධම්මානං පටිච්ච්ඤායනිබ්බො සලක්ඛණසඬිබාතො අවිපරිතසභාවො පටිච්චෙධො”ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා). ජානනලක්ඛණස්ස ඤාණස්ස පටිපක්ඛභූතො අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණට්ඨො. ආරම්මණස්ස පච්චක්ඛකරණෙන දස්සනභූතස්ස පටිපක්ඛභූතො අදස්සනට්ඨො. යෙන පනෙසා දුක්ඛාදීනං යාථාවසරසං පටිච්ච්ඤායනං න දෙනි, ඡාදෙන්වා පරියොනන්ධිත්වා තිට්ඨති, සො තස්සා සච්චාසම්පටිච්චෙධට්ඨො. අපුඤ්ඤාභිසඬිබාරකදෙසො සරාගො, අඤ්ඤො විරාගො. රාගස්ස චා අපටිපක්ඛභාවතො රාගපච්චිඨකො අපුඤ්ඤාභිසඬිබාරො සබ්බොපි සරාගො, ඉතරො තප්පටිපක්ඛභාවතො විරාගො. “දීඝරත්තං හෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුපුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’”ති (සං. නි. 2.62) අත්තපරාමාසස්ස විඤ්ඤාණං විසෙසතො චත්ථු චුත්තන්ති විඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤතට්ඨො ගම්භීරො. අත්තා විජානාති සංසරතීති සංඛ්‍යාපාරතාසඬිකන්ති අභිනිවෙසබලවතාය අඛ්‍යාපාරට්ඨඅසඬිකන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨො ච ගම්භීරො. නාමරූපස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ එකුප්පාදො, පචත්තියං විසුං විසුං යථාභං එකුප්පාදො, නාමස්ස රූපෙන, රූපස්ස ච නාමෙන අසම්පයොගතො විනිබ්භොගො, නාමස්ස නාමෙන, රූපස්ස ච රූපෙන, එකච්චස්ස එකච්චෙන අවිනිබ්භොගො යොජෙතබ්බො. එකුප්පාදෙකනිරොධෙ හි අවිනිබ්භොගෙ අධිජ්ජෙතෙ සො රූපස්ස ච එකකලාපචුත්තීතො ලබ්භති. අථ චා එකච්චතුවොකාරහවෙසු නාමරූපානං අසභවත්තනතො අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගො, පඤ්චවොකාරහවෙ සභවත්තනතො අවිනිබ්භොගො ච වෙදිතබ්බො.

අධිපතියට්ඨො නාම ඉධ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. “ලොකොපෙසො ද්වාරාපෙසා බ්බත්තම්පෙත”න්ති (ධ. ස. 598-599) චුත්තා ලොකාදිඅත්ථා චක්ඛාදීසු පඤ්චසු යොජෙතබ්බො. මනායතනස්සාපි ලුප්පනතො, මනොසම්ඵස්සාදීනං ද්වාරබ්බත්තභාවතො ච එතෙ අත්ථා සම්භවන්ති එව. ආපාඨගතානං රූපාදීනං පකාසන යොග්‍යතාලක්ඛණං ඔභාසනං චක්ඛාදීනං විසයිභාවො, මනායතනස්ස විජානනං. සඬිසට්ඨනට්ඨො විසෙසතො චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්තං, ඉතරෙ ඡන්තම්පි යොජෙතබ්බො. චුසනඤ්ච ඵස්සස්ස සභාවො, සඬිසට්ඨනං රසො, ඉතරෙ උපට්ඨානාකාරා. ආරම්මණරසානුභවනට්ඨො රසවසෙන චුත්තො, වෙදයිතට්ඨො ලක්ඛණවසෙන. සුබද්ධක්ඛමජ්ඣත්තභාවා යථාක්කමං තිස්සන්තං වෙදනානං

සභාවවසෙන චුත්තා. අත්තා වෙදයතීති අභිනිවෙසස්ස බලවතාය නිජ්ජීවට්ඨො වෙදනාය ගම්භීරො. නිජ්ජීවාය වා වෙදනාය වෙදයිතං නිජ්ජීවවෙදයිතං, නිජ්ජීවවෙදයිතමෙව අත්ථො නිජ්ජීවවෙදයිතට්ඨො. සප්පිතිකතණ්භාය අභිනන්දිතට්ඨො, බලවතරතණ්භාය ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපනං අප්පකොසානට්ඨො. ඉතරො සාධාරණවසෙන වෙදිතබ්බො. ආදානග්ගහණාභිනිවෙසට්ඨා චතුත්තම්පි උපාදානානං සමානා, පරාමාසට්ඨො චුත්තො දිට්ඨුපාදානාදීනමෙව, තථා දුරතික්කමට්ඨො. “දිට්ඨිකත්තාරො”ති (ධ. ස. 392) හි වචනතො දිට්ඨිතං දුරතික්කමතා, දළ්භග්ගහණත්තා වා චතුත්තම්පි දුරතික්කමට්ඨො යොජෙතබ්බො. දුරතික්කමතායපි හි තණ්භාය සමුද්දට්ඨො චුත්තො. යොනිගතිධීතිනිවාසෙසුබ්බිපනන්ති සමාසෙ භූමිමච්චනස්ස අලොපො දට්ඨබ්බො. එවඤ්ඤි තෙන ආයුහනාභිසංඛරණපදානං සමාසො හොති. ජරාමරණධිගං මරණප්පධානන්ති මරණට්ඨා එව බයාදයො ගම්භීරාති දස්සිතා. නවනවානඤ්ඤි බයෙන බණ්ඩිච්චාදිපරිපක්කප්පවත්ති ජරාති, බයට්ඨො වා ජරාය චුත්තොති දට්ඨබ්බො. නවභාවාපගමො හි බයොති වත්තුං යුත්තොති. විපරිණාමට්ඨො ද්විත්තම්පි. සන්තතිවසෙන වා ජරාය බයවයභාවො, සම්මුතිබණ්ඩකවසෙන මරණස්ස හෙදවිපරිණාමතා යොජෙතබ්බො.

660. අත්ථනායාති අත්ථානං නයා, අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහි එකත්තාදී සකෙන භාවෙන නයන්ති ගමෙන්තීති එකත්තාදයො, තෙසං නයාති චුත්තා. නීයන්තීති හි නයාති. අත්ථා එව වා එකත්තාදිභාවෙන නීයමානා ඤායමානා අත්ථනායාති චුත්තා. නීයන්ති එතෙහිති වා නයා, එකත්තාදීහි ව අත්ථා “එක”න්තිආදිනා නීයන්ති, තස්මා එකත්තාදයො අත්ථානං නයාති අත්ථනායා.

අඬිකුරාදිභාවෙනාති අඬිකුරපත්තනාලබන්ධසාධාපල්ලවපලාසාදිභාවෙන පවත්තමානෙ අවයවෙ එකප්පකං ගහෙත්වා සන්තානානුපච්ඡෙදෙන බීජං රුක්ඛභාවං පත්තං රුක්ඛභාවෙන පවත්තං තඤ්ච එකත්තෙන චූච්චතීති සන්තානානුපච්ඡෙදො යථා එකත්තං, එවං ඉධාපි අවිජ්ජාසංඛාරාදිහෙතුහෙතුසමුප්පන්නානං සන්තානානුපච්ඡෙදො එකසන්තතිපතිතතා එකත්තනයොති දස්සෙති. “හෙතුඵලසම්බන්ධෙන”ති එතෙන සන්තානානුපච්ඡෙදං විභාවෙති. සතිපි හි හෙතුඵලානං පරමත්ථතො හෙදෙ හෙතුභාවෙන, ඵලභාවෙන ව තෙසං සම්බන්ධභාවොයෙවෙත්ථ සන්තානානුපච්ඡෙදො, යතො යස්මිං සන්තානෙ කම්මං නිබ්බන්තං, තත්ථෙව ඵලප්පත්තීති කතස්ස විනාසො, අකතස්ස අබ්භාගමො ව නත්ථීති. එකත්තග්ගහණකොති හෙතුඵලානං හෙදං අනුපධාරෙත්වා හෙතුං, ඵලඤ්ච අභින්නං කත්වා උභින්නං එකභාවස්ස අහෙදස්ස ගහණෙන. “තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති”තිආදිනා සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති.

ලක්ඛණවචන්ථානන්ති සභාවචචන්ථානං හෙතුනො, එලස්ස ච භින්නසභාවතාවබ්බොධො. භින්නසන්තානස්සෙවාති සම්බන්ධරහිතස්ස නානත්තස්ස ගහණතො අඤ්ඤො මතො, අඤ්ඤො ජාතො, තස්මා “සත්තන්තරො උච්ඡින්නො, සත්තන්තරො උප්පන්නො”ති ගණ්හන්තො උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති.

අම්හෙහි උප්පාදෙනබ්බන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. බ්‍යාපාරාභාවො අනභිසන්ධිතාය අබ්‍යාවටතා. සම්මා පස්සන්තොති “නිරිභා නිජ්ජීවා ධම්මමත්තා”ති පස්සන්තො. සභාවො එව නියමො සභාවනියමො “සසම්භාරග්ගිනො උද්ධමුඛතා, සසම්භාරවායුතො තිරියගමන”න්ති එවමාදි විය. තෙන සිද්ධො යථාසකං පච්චයුප්පන්නස්ස හෙතුභාවො. “කස්සචි කත්තුනො අභාවා න කාචි කිරියා එලපබන්ධිනී”ති අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති.

“බීරතො දධි, න උදකතො, තිලතො තෙලං, න වාලිකතො”ති සබ්බතො සබ්බසම්භවාභාවදස්සනෙන අහෙතුකදිට්ඨිං හෙතුඅනුරූපමෙව එලං පස්සන්තො අකිරියදිට්ඨිං පජහති. යතො කුතොචිති යදි අඤ්ඤස්මා අඤ්ඤස්ස උප්පත්ති සියා, වාලිකතො තෙලස්ස, උච්ඡුතො බීරස්ස කස්මා උප්පත්ති න සියා, තස්මා න කොචි කස්සචි හෙතු අත්ථිති අහෙතුකදිට්ඨිං, අවිජ්ජමානෙපි හෙතුමහි නියතතාය තිලගාවිසුක්කසොණිතාදිහි තෙලබීරසරීරාදිනි පවත්තන්තිති නියතිවාදඤ්ච උපාදියතිති විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

661. කස්මා? යස්මා ඉදඤ්ඤි භවචක්කං අපදාලෙත්වා සංසාරභයමතීතො න කොචි සුපිනන්තරෙපි අත්ථිති සම්බන්ධො. අගාධං අප්පතිට්ඨං දුරතියානං දුරතික්කමං. අසනිවිචක්කම්චාති අසනිමණ්ඩලමිව. තඤ්ඤි නිම්මට්ඨනමෙව, නානිම්මට්ඨනං පවත්තති, එවං භවචක්කම්පි එකන්තදුක්ඛුප්පාදනතොව “නිව්චනිම්මට්ඨන”න්ති වුත්තං.

ඤාණාසිනා අපදාලෙත්වා සංසාරභයමතීතො නත්ථිති එතස්ස සාධකසුත්තං දස්සෙන්නො “වුත්තම්පි චෙත”න්තිආදිමාහ. තන්තුනං ආකුලකං තන්තාකුලකං, තන්තාකුලකමිව ජාතා තන්තාකුලකජාතා, කිලෙසකම්මවිපාකෙහි අතිවිය ජට්ඨාති අත්ථො. කුලියා සකුණියා නිධං කුලිකං, තං විය ජාතා කුලිකුණ්ඩිකජාතා. මුඤ්ඤා විය, පබ්බජා විය ච භූතා ජාතා මුඤ්ඤප්පබ්බජභූතා. තදුහයං කිර තිණං ආකුලං ජට්ඨං හුත්වා වඩ්ඪති. වඩ්ඪියා අභාවතො අපායං, දුක්ඛගතිභාවතො දුග්ගතිං, සුඛසමුස්සයතො විනිපතිතත්තා විනිපාතඤ්ච, චතුබ්බිධං අපායං “බන්ධානඤ්ච පටිපාටී”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.619; දී. නි. අට්ඨ. 2.95 ආපසාදනාවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199; විහ. අට්ඨ. 226 සඞ්ඛාරපදනිද්දෙස; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; සු. නි. අට්ඨ. 2.523; උදා. අට්ඨ. 39; ඉතිවු. අට්ඨ. 14, 58; ථෙරගා. අට්ඨ. 1.67, 99;

විසුද්ධිමග්ග-මහාවිකා

පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා

පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.117; වූළුනි. අට්ඨ. 6; බු. වං. අට්ඨ. 2.58) චුත්තං සංසාරඤ්ච
නාතිවත්තති. සංසාරො එව වා සබ්බො ඉධ වඩ්ඪිඅපගමාදිඅත්ථෙහි
අපායාදිනාමකො චුත්තො කෙවලං දුක්ඛක්ඛන්ධභාවතො.

පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සත්තරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

18. දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

නාමරූපපරිග්ගහකථාවණ්ණනා

662. යා විසුද්ධියො සම්පාදෙනඛබ්බාති සම්බන්ධො. ඉමෙසු යථාච්චාරිතෙසු බන්ධාදීසු විපස්සනාය භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු. ගන්ථස්ස උග්ගණ්හනං වාචුග්ගතකරණං. උග්ගහො, පරිතො සබ්බථාපි අත්ථස්ස ඤාතුමිච්ඡා පරිපුච්ඡා, සවනුපපරික්ඛාදිවසෙන තදත්ථස්ස මනසිකාරවිධි, තද්වහයවසෙන යස්මා තත්ථපි ඤාණං ස්වාසෙවිතං හොති, තස්මා චුත්තං “උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිවයං කත්වා”ති, බන්ධාදීසු සුතමයං ඤාණං උප්පාදෙත්වාති අත්ථො. විත්ථාරිතමෙව, තස්මා තත්ථ විත්ථාරිතනායානුසාරෙන සිලවිසුද්ධි සම්පාදෙනඛබ්බාති අධිප්පායො. උපචාරසමාධිපි අප්පනාසමාධි විය විපස්සනාය අධිට්ඨානභාවතො විත්තවිසුද්ධියෙවාති ආහ “සඋපචාරා”ති. වෙදිතඛබ්බාති අත්තතො සන්තානෙ නිබ්බන්තනවසෙනෙව වෙදිතඛබ්බා. එවඤ්ඤි තා පච්චක්ඛතො විදිතා නාම හොන්ති, තස්මා වෙදිතඛබ්බා සම්පාදෙනඛබ්බාති චුත්තං හොති. වෙදිතඛබ්බාති වා සමාපත්තිසුඛාධිගමවසෙන අනුභවිතඛබ්බාති අත්ථො. න හි කෙවලෙන ජානනමත්තෙන විත්තවිසුද්ධියං පතිට්ඨිතො නාම හොති, න ච තත්ථ අපතිට්ඨාය උපරිවිසුද්ධිං සම්පාදෙතුං සක්කාති.

නාමරූපානං යථාවදස්සනන්ති නාමස්ස, රූපස්ස ච විභජ්ජ යථාභූතසභාවදස්සනං. නාමග්ගහණෙන චෙත්ථ වෙදනාදීනං චතුන්තං තෙභූමකානං බන්ධානං ගහණං, න “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති එත්ථ විය විඤ්ඤාණං විනා, නාපි “නාමඤ්ච රූපඤ්චා”ති (දී. නි. 3.304, 352; ධ. ස. දුකමාතිකා 109) එත්ථ විය සනිඛබ්බානෙහි ලොකුත්තරක්ඛන්ධෙහි සද්ධිත්ති දට්ඨබ්බං.

663. යාති පජ්ජති එතෙනාති යානං, සමථොච යානං සමථයානං, තං එතස්ස අත්ථිති සමථයානිකො. ක්කාතෙ, ක්කානුපචාරෙ වා පතිට්ඨාය විපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තස්සෙතං නාමං, තෙන සමථයානිකෙන. “යපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන”න්ති ඉදං භවග්ගධම්මානං ආදිකම්මිකස්ස දුප්පරිග්ගහතාය චුත්තං. ලක්ඛණරසාදිවසෙන පරිග්ගහෙනඛබ්බා ඤාණෙන පරිවිජ්ජිතං ගහෙනඛබ්බා, පරිග්ගහවිධි පන බන්ධනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 2.421 ආදයො) චුත්තා එවාති අධිප්පායො. ආරම්මණාහිමුඛනමනං ආරම්මණෙන විනා අප්පවත්ති, තෙන නමනට්ඨෙන, නාමකරණට්ඨෙන වා. වෙදනාදයො හි අරූපධම්මා සබ්බදාපි ච එස්සාදිනාමකත්තා පථවිආදයො විය කෙසකුම්භාදිනාමන්තරානාපජ්ජනතො අත්තනාව කතනාමතාය නාමකරණට්ඨෙන “නාම”න්ති චුච්චන්ති. අථ වා අධිවචනසම්ඵස්සො විය

අධිවචනං නාමං අත්තරෙන අනුපච්ඡිකසම්භාරානං ගහණං න ගච්ඡන්තීති නාමායත්තග්ගහණතාය වෙදනාදයො “නාම”න්ති වුවචන්ති, රූපං පන විනාපි නාමසවනං අත්තනො රූප්පනසභාවෙනෙව ගහණං ගච්ඡති. වචන්ථාපෙනබ්බන්ති අසඬකරතො යපෙනබ්බං, අඤ්ඤමඤ්ඤං, රූපෙන ව අමිස්සිතං කත්වා චිත්තෙ යපෙනබ්බන්ති අත්ථො.

නාමරූපපරිග්ගහො ව නාම යාවදෙව තස්ස පටිනිස්සජ්ජනත්ථන්ති තදනුරූපමෙව නිදස්සනං දස්සෙන්නො “යථා නාමා”තිආදිමාහ. රූප්පනතොති එත්ථ රූප්පනට්ඨො “සීතාදිවිරොධිපච්චයසන්තිපාතෙ විසදිසුප්පත්ති”තිආදිනා (විසුද්ධි. මහාටි. 2.432) ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනායං වුත්තොයෙව. එවං විසුං නාමපරිග්ගහං, රූපපරිග්ගහඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි එකජ්ඣං නාමරූපපරිග්ගහං දස්සෙතුං “තතො නමනලක්ඛණ”න්තිආදි වුත්තං.

664. ඉති අරූපමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසං දස්සෙත්වා ඉදානි රූපමුඛෙන තං දස්සෙන්නො “සුද්ධවිපස්සනායානිකො පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ සමථයානිකස්ස සමථමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසො, විපස්සනායානිකස්ස පන සමථං අනිස්සායාති ආහ “සුද්ධවිපස්සනායානිකො”ති, සමථභාවනාය අමිස්සිතවිපස්සනායානවාති අත්ථො. අයමෙව වා සමථයානිකොති යථාවුත්තො සමථයානිකො එව වා. තෙන සමථයානිකස්සාපි රූපමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසො ලබ්භති, න අරූපමුඛෙනෙවාති දස්සෙති. තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානන්ති “යං ථද්ධලක්ඛණං, අයං පථවීධාතු”තිආදිනා (විසුද්ධි. 1.308) සඬබ්බෙපමනසිකාරාදිවසෙන වුත්තෙසු තෙරසසු ධාතුපරිග්ගහමුඛෙසු. කම්මසමුට්ඨානො නාම කෙසො වම්මබ්භන්තරගතො. තත්ථෙව්වාති තස්මිංයෙව කම්මසමුට්ඨානෙ කෙසෙ. කායජ්ජසාදස්ස විය භාවස්සාපි සකලසර්වඛායිකාය “භාවස්ස අත්ථිකායා”ති වුත්තං. පුන තත්ථෙව්වාති තස්මිංයෙව කෙසසඤ්ඤිතෙ රූපසමුදායෙ. අපරානිපීති පුබ්බෙ වුත්තානි කම්මසමුට්ඨානානි වීසති, ඉමානි ආභාරසමුට්ඨානාදීනි චතුර්විසති රූපානීති සබ්බානිපි චතුර්වත්තාලීස, තඤ්ච බො තත්ථ ලබ්භමානසන්තතිසිසසාමඤ්ඤෙන වෙදිතබ්බං. “චතුර්වත්තාලීසා”ති ව ඉදං සද්දස්ස අනියතත්තා වුත්තං. න හි සබ්බකාලං උතුරිත්තතො රූපං උප්පජ්ජන්තං සසද්දමෙව උප්පජ්ජති. එවන්ති යථා කෙසෙ, එවං ලොමාදිසු චතුර්වත්තාලීසානිකෙසු. චතුර්වත්තාලීසානිකොට්ඨාසෙසුති ද්වන්තිංසාය කොට්ඨාසෙසු වක්ඛමානෙ අට්ඨ කොට්ඨාසෙ අපනෙත්වා චතුර්වත්තාලීසානිකොට්ඨාසෙසු. සෙදාදීනං ආතප්පපතාපාදිනා, චිත්තවිකාරෙන ව උප්පජ්ජනතො තෙ උතුරිත්තසමුට්ඨානා වුත්තා.

ද්වන්තිංසකොට්ඨාසගතෙසු රූපෙසු පාකට්ඨෙසු ජාතෙසු තදඤ්ඤානිපි පාකට්ඨානි භොන්තීති තානිපි දස්සෙතුං “අපරෙ”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අපරෙ දස ආකාරාති තෙජොවායොකොට්ඨාසවසෙන අපරෙ දස ආකාරා. කම්මජෙති

භූතකථනං, න විසෙසනං අසිතාදිපරිපාවකස්ස තෙජස්ස අකම්මජස්ස අභාවතො. තථා චිත්තජෙති ච එකන්තචිත්තසමුට්ඨානත්තා අස්සාසපස්සාසානන්ති කෙවි, තං න, අචිත්තජසන්තානෙ පවත්තානං උතුජභාවතො. අබ්භන්තරට්ඨා එව හි තෙ චිත්තජා, න බහිද්ධා, තස්මා තත්ථ “චිත්තජෙ”ති ඉදං විසෙසනමෙව, අයඤ්ච අත්ථො හෙට්ඨා ආනාපානකථායං වුත්තොයෙව. සෙසෙසුති සන්තජ්ජනාදිවසෙන චෙව උද්ධම්ගමාදිවසෙන ච පවත්තෙසු තෙජොවායොකොට්ඨාසෙසු.

චක්ඛුදසකාදීසු පධානරූපං චක්ඛාදයොති තෙසු ලබ්භමානං චත්ථුද්චාරභාවං අවයවකිව්චං සමුදායෙ ආරොපෙත්වා වුත්තං “චත්ථුද්චාරවසෙන පඤ්ච චක්ඛුදසකාදයො”ති. චත්ථුවසෙන හදයවත්ථුදසකඤ්චාති යොජෙතබ්බං, එකයොගනිද්දිට්ඨානම්පි එකදෙසො අනුවත්තති. සබ්බානිපීති යථාවුත්තගණනායං චතුන්තවුතිචතුසතාධිකාති සහස්සරූපරූපානි. කොට්ඨාසාවයවානං පන තදවයවකලාපානඤ්ච හෙදෙ ගස්භමානෙ අතිවිය තතො බහුතරො රූපහෙදො හොති, සො පන හෙදො ඉධ ආදිකම්මිකස්ස දූජ්ජරිග්ගහොති න ගහෙතබ්බො.

කාමං චත්ථුවසෙනාපි අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති, ද්චාරවසෙන පන පරිග්ගහො අනාකුලොති කත්වා වුත්තං “ද්චාරවසෙන අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති”ති. සබ්බසම්භාවිකවසෙන “එකාසීති ලොකියචිත්තානි”ති වුත්තං, ලාභිතො එව පන මහග්ගතචිත්තානි සුපාකටාති හොන්ති. අවිසෙසෙනාති සාධාරණතො. එස්සාදයො හි සත්ත චෙතසිකා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිහිපි උජ්ජජනතො සබ්බචිත්තූජ්ජාදසාධාරණා. සබ්බෙපි තෙති එකාසීති ලොකියචිත්තානි, තංසම්පයුත්තඑස්සාදයොති සබ්බෙපි තෙ අරූපධම්මෙ. ආරම්මණාදිවිභාගෙන පන චිත්තූජ්ජාදහෙදෙ ගස්භමානෙ තතො බහුතරො එව හොති, සො පන ඉධ නාධිජ්ජෙතො.

665. අස්ස චක්ඛුපසාදස්ස නිස්සයභූතා පන චතස්සො ධාතුයොති සම්බන්ධො. සහජාතරූපානි තස්ස චක්ඛුපසාදස්ස ඉච්චෙව සම්බන්ධො. තත්ථෙවොති තස්මිංයෙව සසම්භාරචක්ඛුපදෙසෙ. අනුපාදින්නරූපානිති පුබ්බෙ වුත්තරූපානං උපාදින්නරූපත්තා වුත්තං, අකම්මජරූපානිති අත්ථො. සෙසානිති පඨමං චක්ඛුනො වුත්තත්තා තතො සෙසානි, තෙන පන සද්ධිං චතුපඤ්ඤාස රූපානි හොන්ති. චක්ඛුදසකාදීසු එකස්සපි අග්ගහෙතබ්බතො “අවසෙසානි තෙචත්තාලීස රූපානි”ති වුත්තං. සද්දස්ස අනියතත්තා තං අග්ගහෙත්වා “තෙචත්තාලීස රූපානි”ති චත්වා පුන උතුචිත්තසමුට්ඨානෙ ද්වෙ සද්දෙ ගහෙත්වා “පඤ්චචත්තාලීසා”ති කෙවිවාදො දස්සිතො.

අවසෙසරූපානීති “දස ධාතුයො”ති චුත්තෙ ද්වාදස රූපධම්මෙ යපෙත්වා අවසෙසානි ඡ නිජ්ඵන්නරූපානි. රූපරූපානෙව හි ඉධ පරිග්ගස්භන්ති, න රූපපරිච්ඡේදවිකාරලක්ඛණානි.

චක්ඛුසන්තිස්සයරූපාරම්මණභාවසාමඤ්ඤෙන, චිත්තභාවසාමඤ්ඤෙන ච කුසලාකුසලවිපාකතාය දුට්ඨමිපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං චිත්තන්ත්වෙව චුත්තං. එවන්ති ඉමිනා “චක්ඛුං නිස්සායා”තිආදිනා චුත්තං, අචුත්තඤ්ච “සොතං නිස්සායා”තිආදිකං සච්ඡිගණ්හානි. මනොවිඤ්ඤාණධාතුනි එත්ථපි “එකා”ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං “එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු”ති. අඛිංසන එකාදස අඛිංසකාදස, අඛිංසං වා එකාදසමං එතාසන්ති අඛිංසකාදස. අඛිංසවිධිමානි එත්ථාපි එසෙව නයො.

666. චක්ඛුධාතුයං චුත්තනසෙනෙවාති “යං ලොකො සෙතකණ්භමණ්ඩලවිචිත්ත”න්තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.665) චුත්තනසෙන.

667. ඉධ හික්ඛු ඉමස්මිං සරිරෙති අජ්ඣත්තං විපස්සනාහිනිවෙසදස්සනවසෙන චුත්තං. තෙනෙව හි එකස්සෙව භාවස්ස ගහිතත්තා “සත්තරස රූපානි සම්මසනුපගානී”ති ආහ. සම්මසිතුං සක්කුණෙය්‍යානි සම්මසනං උපගච්ඡන්තිති සම්මසනුපගානි, සම්මසනීයානීති අත්ථො. ආකාර-ග්ගහණෙන විඤ්ඤත්තිද්වයං චුත්තං, විකාර-ග්ගහණෙන ලහුතාදිත්තයං, ඉතරෙන ආකාසධාතුනි වදන්ති. ආකාර-ග්ගහණෙන පන විඤ්ඤත්තිද්වයෙන සද්ධිං ලක්ඛණරූපමාහ. තම්පි හි රූපානං උප්පජ්ජනාදිආකාරමත්තන්ති. අන්තරපරිච්ඡේදොති තංතංකලාපානං අසඬකරකාරණතාය අන්තරභූතො පරිච්ඡේදො. යදි න සම්මසනුපගානි, ආකාරාදිමත්තානි ච, කථං රූපානීති ආහ “අපිච ඛො”තිආදි.

668. එවං ද්වාචත්තාලිසාය කොට්ඨාසානං වසෙන විත්ථාරතො රූපපරිග්ගහං තදනුසාරෙන විත්ථාරතො එව නාමපරිග්ගහං විභාවෙත්වා තතො සංඛිත්තසංඛිත්තතරසංඛිත්තතමවසෙන, අට්ඨාරසධාතුවසෙන, ද්වාදසායතනවසෙන, පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන ච රූපාරූපපරිග්ගහං දස්සෙත්වා අනිසංඛිත්තනසෙනාපි දස්සෙතුං “යං කිඤ්චි රූප”න්තිආදි චුත්තං.

යථා ච ධාතුආදිවසෙන, එවං ඉන්ද්‍රියසච්චපට්චිවසමුප්පාදවසෙනපි රූපාරූපපරිග්ගහො වෙදිතබ්බො. කථං? ඉන්ද්‍රියවසෙන තාව චක්ඛාදීනි පඤ්ච, ඉන්ද්‍රියප්‍රසින්නද්‍රියානි වාති සත්ත ඉන්ද්‍රියානි රූපං, මනින්ද්‍රියං, පඤ්ච වෙදනින්ද්‍රියානි, සද්ධාදීනි පඤ්ච වාති එකාදස නාමං, ජීවිතින්ද්‍රියං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, පච්ඡිමානි තිණි ඉධ අනධිජ්ජෙතානි ලොකුත්තරත්තා. දුක්ඛසච්චං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, සමුදයසච්චං නාමං, ඉතරානි ඉධ නාධිජ්ජෙතානි ලොකුත්තරත්තා. පච්චයාකාරෙ ආදිතො තිණි අඬගානි නාමං,

චතුත්ථපඤ්චමානි නාමඤ්ච රූපඤ්ච, ඡට්ඨසත්තමඤ්චයමනවමානි නාමං, දසමං නාමඤ්චෙව නාමරූපඤ්ච, පච්ඡිමානි ද්වෙ පච්චෙකං නාමඤ්ච රූපඤ්චාති එවං තත්ථ තත්ථ චුත්තනායානුසාරෙන ඉන්ද්‍රියසච්චපච්චයාකාරවසෙනපි නාමරූපපරිග්ගහො කාතබ්බො. එවං පන නාමරූපපරිග්ගහස්ස විභාගෙන කථනෙ පයොජනං හෙට්ඨා චුත්තමෙව.

669. කාමං වෙදනාදීසු අරූපධම්මෙසු න උත්තරුත්තරා විය පුරිමපුරිමා සුබ්බමා, තථාපි සඬ්ඝට්ටනෙන විකාරආපජ්ජනකෙ රූපධම්මෙ උපාදාය සබ්බෙපි තෙ සුබ්බමා එවාති ආහ “සුබ්බමත්තා අරූපං න උපට්ඨාති”ති. සම්මසිතබ්බන්ති සම්මදෙව ලක්ඛණාදිතො විමංසිතබ්බං. මනසිකාතබ්බන්ති තථා විත්තෙ යපෙනබ්බං. පරිග්ගහෙනබ්බන්ති පරිවෛෂද්ධකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිවෛජ්ජ ගහෙනබ්බං. වචන්ථපෙනබ්බන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං අසඬ්ඝරතො විනිවිජ්ජිතබ්බං. අස්සාති යොගිතො. සුවික්ඛාලිතන්ති සුවිසොධිතං. ආදිකම්මිකස්ස හි කම්මට්ඨානං පරිග්ගණ්හන්තස්ස යාව ධම්මා සුපරිඛ්‍යාත්තං න උපතිට්ඨන්ති, තාව තෙ තජ්ජට්ඨිජාදකසම්මොහබලෙන අභිභූතා අවිසුද්ධා නාම හොන්ති, අසඬ්ඝරතො උපට්ඨානාභාවතො අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච ජටිතා. යදා පන සම්මසනාදිවිධිනා තං විභූතං හොති, තදා තෙ සුවික්ඛාලිතා, නිජ්ජට්ඨා ව නාම හොන්ති. තෙනාහ “යථා යථා ඡී”තිආදි. ආදිකම්මිකස්ස අරූපධම්මා යෙභුයොන රූපධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තනාකාරෙන ගහණං ගච්ඡන්තීති කත්වා චුත්තං “තදාරම්මණා අරූපධම්මා”ති. තෙනෙව හි හෙට්ඨා “තස්සෙවං පරිග්ගහිතරූපස්ස ද්වාරවසෙන අරූපධම්මා පාකට්ඨා හොන්ති”ති චුත්තං, න වත්ථුචසෙනාති.

ඉදානි රූපපරිග්ගහො අරූපපරිග්ගහස්ස උපායො, උපත්ථම්මහො වාති යථාචුත්තමත්ථං උපමාහි පකාසෙතුං “යථා ඡී”තිආදි චුත්තං. මුඛනිමිත්තන්ති මුඛස්ස පටිබ්බිමං. තත්‍රිදං උපමාසංසන්දනං – වක්ඛුමා පුරිසො විය යොගාවචරො, තස්ස වක්ඛු විය යොගිතො කම්මට්ඨානපරිග්ගාහකඤ්ඤාණං, ආදාසං විය රූපපරිග්ගහො, මුඛනිමිත්තං විය අරූපපරිග්ගහො, ආදාසස්ස අපරිසුද්ධකාලො විය රූපපරිග්ගහස්ස අවික්ඛාලිතකාලො, තදා මුඛනිමිත්තස්ස අපඤ්ඤායනං විය රූපපරිග්ගහස්ස අවිසුද්ධතාය අරූපධම්මානං අනුපට්ඨානං, ආදාසස්ස පුනජ්ජනං පරිමජ්ජනං විය රූපපරිග්ගහස්ස පුනජ්ජනං විසොධනං, සුපරිමජ්ජිතෙ ආදාසෙ සුඛ්‍යාත්තං මුඛනිමිත්තස්ස පඤ්ඤායනං විය සුවික්ඛාලිතෙ නිජ්ජට්ඨෙ රූපපරිග්ගහෙ අරූපධම්මානං සුට්ඨු උපට්ඨානන්ති. ඉමිනා නයෙන තෙලක්ථිකොපමාදීසුපි යථාරහං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. තිලපිට්ඨන්ති තිලචුණ්ණං. කතකට්ඨන්ති කතකබ්ඡං. කලලකද්දමන්ති තනුකද්දමං.

තජ්ජච්චනිකකිලෙසාති තස්ස අරූපධම්මපරිග්ගාහකඤ්ඤාණස්ස විබන්ධනාවෙන පටිපක්ඛභූතා සම්මොහාදිකිලෙසා. උච්ඡුආදිඋපමාසු ඉදං

මුඛමත්තස්ස දස්සනං - යථා උච්ඡුරසං ගහෙතුකාමො උච්ඡුති උච්ඡුයන්තෙ පක්ඛිපිත්වා එකවාරං ද්විවාරං යන්තක්කමනමත්තෙන උච්ඡුරසෙ අනික්ඛමත්තෙ න උච්ඡුති ඡඩ්ඛෙත්වා ගච්ඡති, යථා වා වොරෙ ගහෙත්වා තෙහි කතකම්මං ජානිතුකාමො ද්වත්තිජ්ජහාරමත්තෙන තෙසු තමත්ථං අකථෙත්තෙසු න තෙ මුඤ්චති, යථා වා පන ගොදම්මකො ගොණං දමෙතුකාමො ධුරෙ තං යොජෙත්වා එකවාරං ද්විවාරං තස්මිං පථෙන අගච්ඡන්තෙ න විස්සජ්ජෙති, යථා ව දධිං මත්ථෙත්වා නවතීතං ගහෙතුකාමො දධිකලසියං මත්ථං පක්ඛිපිත්වා සකිං, ද්වික්ඛත්තුං වා මත්ථස්ස හමනමත්තෙන නවතීතෙ අනුජ්ජෙත්තෙ න දධිං ඡඩ්ඛෙති, යථා වා පන මච්ඡෙ පටිත්වා බාදිතුකාමො එකවාරං ද්විවාරං අග්ගිදානමත්තෙන මච්ඡෙසු අපච්චන්තෙසු න තෙ ඡඩ්ඛෙති. “අථ බො නං පුනජ්ජනං පරිමජ්ජති”ති එත්ථ චුත්තනායානුසාරෙන “අථ බො නං උච්ඡුයන්තෙ පුනජ්ජනං උජ්ජිලෙති”ති ආදිනා සබ්බත්ථ උපමත්ථො යොජෙතබ්බො.

අරූපධම්මානං උපට්ඨානාකාරකථාවණ්ණනා

670. ආකිරියන්ති අභිමුඛා හොන්ති එතෙහිති ආකාරා, අරූපධම්මානං උපට්ඨානස්ස මුඛභූතා චූසනානුභවනවිජානනජ්ජකාරාති ආහ “අරූපධම්මා තීහි ආකාරෙහි උපට්ඨන්ති”ති ආදි. ආරම්මණෙ පවත්තමානෙසු චිත්තවෙතසිකෙසු අසතිපි පුබ්බාපරියෙ චූසනලක්ඛණො එස්සො, තත්ථ සබ්බපයමං අභිනිපතන්තො විය හොතිති චුත්තං “පයමාහිනිපාතො එස්සො”ති. තෙනස්ස චූසනාකාරෙන සුපාකට්ඨාවෙන උපට්ඨානං දස්සෙති. එස්සෙ පන උපට්ඨිතෙ යස්මිං ආරම්මණෙ සො එස්සො, තස්ස අනුභවනලක්ඛණො වෙදනා, සඤ්ජානනලක්ඛණො සඤ්ඤා, ආයුහනලක්ඛණො චෙතනා, පටිවිජානනලක්ඛණං විඤ්ඤාණන්ති ඉමෙපි පාකට්ඨා හොන්තිති ආහ “තංසම්පයුක්තා වෙදනා”ති ආදි. එවං සලක්ඛණසඬ්ඛෙපතො චතුර්ධාතුවචත්ථානවසෙන එස්සමුඛෙන අරූපපරිග්ගහං දස්සෙත්වා ඉදානි චිත්ථාරතො චතුර්ධාතුවචත්ථානවසෙන තං දස්සෙතුං “තථා කෙසෙ”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ කෙසෙ පට්ඨිමාතුති කෙසසඬ්ඛාතෙ පට්ඨිකොට්ඨාසෙ පට්ඨිමාතු. ලක්ඛණවිහත්තිතො හි ධාතුවචත්ථානදස්සනමෙතං.

පුනපි ද්විත්තං ධාතුවචත්ථානානං වසෙන වෙදනාමුඛෙන අරූපපරිග්ගහං දස්සෙතුං “එකස්සා”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ තස්ස රසානුභවනකවෙදනාති ථද්ධිභාවසඬ්ඛාතස්ස ථොට්ඨබ්බසභාවස්ස අනුභවනවසෙන පවත්තවෙදනා.

අපරස්සාති එත්ථාපි චුත්තනායෙනෙව සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. තත්ථ ආරම්මණපටිවිජානනන්ති ථද්ධිතාසඬ්ඛාතථොට්ඨබ්බාරම්මණපටිවිජානනං. කායද්වාරාහිනිහතං, කෙවලං වා මනොද්වාරිකජවනවිඤ්ඤාණමාහ. තඤ්චි

“පථවිධාතු කක්ඛලලක්ඛණා”ති පටිච්ඡානාති, ඉතරං පන කක්ඛලලක්ඛණපටිච්ඡානනමත්තමෙවාති.

එතෙනෙව උපායෙනාති ය්වායං සලක්ඛණසඬ්ඛෙපතො, සලක්ඛණවිහත්තිතො ව ධාතුවචත්ථානවසෙන රූපපරිග්ගහං දස්සෙත්වා තත්ථ ධීතස්ස එස්සාදිමුඛෙන අරූපපරිග්ගහණ්ණපායො දස්සිතො, එතෙනෙව උපායෙන. කම්මසමුට්ඨානකෙසෙති චතුසමුට්ඨානකෙසතො නිද්ධාරිතෙ කම්මසමුට්ඨානකෙසෙ. කක්ඛලලක්ඛණාතිආදිනා නයෙනාති ආදි-සද්දෙන න කෙවලං “පග්ගරණලක්ඛණා ආපොධාතු”තිආදිනා ලක්ඛණවිසෙසෙන සද්ධිං ධාත්වත්තරානියෙව, අථ ඛො එකසමුට්ඨානාදිහෙදානි කොට්ඨාසත්තරානිපීති දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ “ද්වාචත්තාලීසාය ධාතුකොට්ඨාසෙසු”ති. සබ්බං නයහෙදං අනුගන්ත්වාති ය්වායං ද්වාචත්තාලීසාය ධාතුකොට්ඨාසෙසු පථවිධාතුආදීනං ලක්ඛණාදිතො වචත්ථාපනවසෙන නානාවිධො රූපපරිග්ගහනායො චුත්තො, තං සබ්බං නයහෙදං නයවිසෙසං අනුගන්ත්වා, චක්ඛුධාතුආදීසු රූපපරිග්ගහමුඛෙසු අරූපපරිග්ගහදස්සනවසෙන යොජනා කාතබ්බාති අධිජ්ජායො. තත්ත්වං යොජනාමුඛමත්තදස්සනං – එකස්ස තාව “චක්ඛුධාතු රූපාභිසාතාරහභුතජ්ජසාදලක්ඛණා, දට්ඨකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභුතජ්ජසාදලක්ඛණා වා”තිආදිනා (ධ. ස. අට්ඨ. 600) නයෙන ධාතුයො පරිග්ගහණ්ණත්තස්ස “පඨමාභිනිපාතො එස්සො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා”ති සබ්බං යොජෙතබ්බං. තථා “යථාචුත්තලක්ඛණාය චක්ඛුධාතුයා රසානුභවනකවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො”තිආදි යොජෙතබ්බං. තථා “යථාචුත්තලක්ඛණා චක්ඛුධාතු”ති, “ආරම්මණපටිච්ඡානනං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”තිආදිනා සබ්බං යොජෙතබ්බං. ආයතනාදිවසෙන රූපපරිග්ගහමුඛෙසුපි එසෙව නයො.

671. යථා නාම හෙට්ඨිමක්ඛානං සුභාවිතං වසීභාවං පාපිතමෙව උපරික්ඛානස්ස පාදකං පදට්ඨානං හොති, න පටිලද්ධමත්තං, එවං රූපපරිග්ගහො සුච්ඡද්ධො නිජ්ජට්ඨො නිග්ගුම්ඛො එව අරූපපරිග්ගහස්ස පාදකං පදට්ඨානං හොති, න අච්ඡද්ධො, තස්මා රූපාරූපස්ස එකදෙසෙපි අනුපට්ඨිතෙ සො අච්ඡද්ධො එව නාම හොති, පගෙව බහුසු අනුපට්ඨිතෙසුති දස්සෙත්තො ආහ “සචෙ ඡී”තිආදි. පබ්බතෙය්වා ගාවී විය බාලා අබ්බත්තා අබ්බත්තඤ්ඤා.

බග්ගෙනාති බග්ගග්ගෙන. සමුග්ගන්ති මඤ්ඤුසාසදිසං මහාසමුග්ගං. අපරිග්ගහිතකම්මට්ඨානස්ස අවිහත්තං විය උපට්ඨහත්තම්පි නාමරූපං විහත්තසභාවමෙව, තස්ස ව විභාගො කම්මට්ඨානපරිග්ගහෙසු පාකට්ඨො හොතීති ව දස්සනත්ථං සමුග්ගවිවරණං, යමකතාලකන්දථාලනඤ්ඤා නිදස්සනභාවෙන චුත්තං. යමකතාලකන්දඤ්ඤා භින්නසන්තානම්පි අභින්නං විය උපට්ඨාති, එවං රූපාරූපධම්මාති. සබ්බෙපි තෙභූමකෙ ධම්මෙ නාමඤ්ඤා රූපඤ්ඤාති ද්වෙධා

වචන්ටපෙතීති එත්ථ කිඤ්ඤාපි සබ්බ-සද්දො අනවසෙසපරියාදායකො, නාමරූපභාවො පන අඤ්ඤාමඤ්ඤවිධුරොති න තදුභයං සමුදායවසෙන පරිසමාපයෙතබ්බං, තස්මා “යදෙත්ථ නමනලක්ඛණං, තං නාමං. යං රූප්පනලක්ඛණං, තං රූප”න්ති එවං ද්වෙධා වචන්ටපෙතීති අත්ථො. එවං වචන්ටපෙන්තොයෙව ච තදුභයවිනිමුත්තස්ස තෙභූමකධම්මෙසු කස්සපි ධම්මස්ස අභාවතො “සබ්බෙපි තෙභූමකධම්මෙ නාමඤ්ඤ රූපඤ්ඤාති ද්වෙධා වචන්ටපෙතී”ති වුවිචති. “නාමඤ්ඤ රූපඤ්ඤා”ති එතෙනෙව තස්ස දුට්ඨභාවෙ සිද්ධො “ද්වෙධා වචන්ටපෙතී”ති ඉදං නාමරූපවිනිමුත්තස්ස අඤ්ඤාස්ස අභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ “නාමරූපමත්තතො උද්ධ”න්තිආදි. “සබ්බෙපි තෙභූමකෙ ධම්මෙ”ති පන සබ්බග්ගහණඤ්ඤවෙන්ට සම්මසමනුපගස්ස ධම්මස්ස අනවසෙසෙතබ්බතාය වුත්තං. තඤ්ඤි අනවසෙසතො පරිඤ්ඤෙය්‍යං එකංසතො විරජ්ජිතබ්බං, තතො ච චිත්තං විරාජයං පමොචෙතබ්බං. තෙනාහ භගවා –

“සබ්බං, භික්ඛවෙ, අනභිජානං අපරිජානං තත්ථ චිත්තං අවිරාජයං අප්පජහං අභබ්බො දුක්ඛක්ඛයාය. සබ්බඤ්ඤා ඛො, භික්ඛවෙ, අභිජානං පරිජානං තත්ථ චිත්තං විරාජයං පජහං භබ්බො දුක්ඛක්ඛයාය”ති (සං. නි. 4.26-27).

යදි තෙභූමකං ධම්මජාතං අනවසෙසතො ගහිතං “නාමරූප”න්ති, යං ඉතො බාහිරකෙහි පදත්ථභාවෙන පරිකප්පිතං, සෙය්‍යථිදං – පකතිආදි දුඛාදි ජීවාදි කායාදි. තත්ථ කථං පටිපජ්ජිතබ්බන්ති? උම්මත්තකවිපල්ලාසසදිසෙ අසම්මාසම්බුද්ධපවෙදිතෙ කා තත්ථ අඤ්ඤා පටිපත්ති අඤ්ඤත්‍ර අජ්ඣුපෙක්ඛනතො. අථ වා තෙපි නාමරූපන්තොගධභාවාභාවවසෙන නිවිජිතා එවාති වෙදිතබ්බා. කථං? පකති, මහා, අභංකාරො, තම්මත්තානි, ඉන්ද්‍රියානි, භූතානි, පුරිසොති එතෙ පකතිආදෙයො. තත්ථ සමභාවෙන පවත්තමානානං සත්තරජතමසඬ්ඛානානං සුඛදුක්ඛමොභානං සමුදායො පකති, පධානන්ති ච වුවිචති. සත්තමත්තසම්පවෙදනීයො මහා, බුද්ධිති කෙවි. සත්තරජාදිසු අභිමානො අභංකාරො, අස්මිමත්තාති කෙවි. සද්දඵස්සරූපරසගන්ධා තම්මත්තානි අඤ්ඤාමඤ්ඤවිසිට්ඨානං පථවීආදීනං එකුත්තරතාදස්සනතො එකුත්තරානි තම්මත්තානිති විජ්ඣවාසිඑකලක්ඛණෙහි තම්මත්තෙහි එකලක්ඛණා විසෙසා සජ්ජන්ති, සුබ්බමභාවෙන පන නෙසං සම්පවෙසනතො එකුත්තරතාති කෙවි. සොතාදීනි පඤ්ඤා සවනාදිවුත්තිකානි බුද්ධිත්තදියානි, වචනාදානවිවරණස්සග්ගානන්දකිච්චානි වාචාදීනි පඤ්ඤා කම්මිත්තදියානි. මතො අන්තොකරණං, ඉතරං බාහිරකරණං. ගන්ධාදීනි ආරද්ධානි පථවීඋදකඅග්ගිවායුආකාසානි භූතානි, චෙතනාසභාවො පුරිසොති එවං පකතිආදීනි සරූපතො වෙදිතබ්බානි.

තත්ථ හි පකති තාව සුඛදුක්ඛමොභමත්තතාය නාමං, සමච්ඡිමභාවාපත්තිතො අනිච්චා, දුක්ඛා, සඬ්ඛතා ච ආපන්නා. මහාපි “තස්මා අලිඬ්ඛගතො ලිඬ්ඛගවිසෙසාමත්තො මහා උප්පජ්ජති”ති වචනතො, බුද්ධිභාවානුජානනතො ච නාමං, අනිච්චං, සඬ්ඛතමෙව ච ආපන්නං. “තස්මා මහතො ඡ විසෙසා සජ්ජන්ති”ති සක්කතෙ වචනතො “අස්මි”ති ගහණනිමිත්තභාවානුජානනෙන අභංකාරො අභිමානොති කත්වා නාමං, තතො එව අනිච්චසඬ්ඛතභාවාපත්ති වස්ස සිද්ධා. ඉතරං තම්මත්තපඤ්චකං ගන්ධරසරූපඵස්සසද්දභාවානුජානනතො රූපං, අරූපන්ති පන කාපිලානං මිච්ඡාහිනිවෙසමත්තං. තෙ හි සොළස විසෙසා පඤ්ච භූතානි, එකාදසින්ද්‍රියානි භූතෙහි භූතවිසෙසානීති ගන්ධාදිතම්මත්තෙහි තත්තිස්සයානි පථවිආපොතෙජොවායොආකාසසඬ්ඛාතානි භූතානි ඉච්ඡිතානි. “තඛ්ඛිසෙසා ච නානාජාතිකා අභංකාරතො ච ඉන්ද්‍රියානී”ති වචනතො සොතකායවක්ඛුජිච්ඡාසානවාචාපාණිපාදපායුපත්ථානි වෙච මනො වාති එකාදසින්ද්‍රියානි.

තත්ථ මනො නාමං, ඉතරානි සඬ්ඛානි රූපං. වාචානි චෙත්ථ අත්ථාවජොතකස්ස අක්ඛරසමුදායස්ස ගහණං. ඉමෙසං පන ධම්මිනො ධම්මස්ස අනඤ්ඤත්ථස්ස ඉච්ඡිතත්තා සිද්ධාව අනිච්චතා පරිණාමපක්ඛෙ, අභිබ්‍යත්තිපක්ඛෙපි යදි තඛ්ඛිසයඤාණුප්පාදෙන අභිබ්‍යඤ්ජනං සිද්ධාව අනිච්චතා, අථ තතො පුබ්බෙපි ඤාණං අත්ථෙව. අක්ඛරත්තිවාදො පන සියාති ඉදමෙත්ථ දිසාමත්තං. දුබ්‍යගුණකම්මසාමඤ්ඤවිසෙසසමවායා දුබ්‍යාදිකා. තත්ථ පථවි ආපො තෙජො වායු ආකාසො කාලො දිසා අත්තා මනොති නව දුබ්‍යානි. සද්ද රූප රස ගන්ධ ඵස්ස සඬ්ඛා පරිමාණානි පුපුත්ථ සංයොග වියොග පරත්වා පරත්ව බුද්ධි සුඛ දුක්ඛ ඉච්ඡා දොස පයත්ත ගුරුත්ව ද්‍රවත්ව ස්තෙන වෙගා සඬ්ඛාරා දිට්ඨා චෙති එවමෙනෙ තෙවීසති ගුණා. උක්ඛෙපනං අවක්ඛෙපනමාකුචනං පසාරණං ගමනමිති පඤ්ච කම්මානි. අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨෙසු අවිසිට්ඨමහිධානං පච්චයො හොති. සං-ඉති යතො දුබ්‍යගුණකම්මෙසු සා අත්ථි එවාති එතං මහාසාමඤ්ඤං. පථවිආදිසු අනුචත්තිබ්‍යාවුත්තිබුද්ධිනිමිත්තං දුබ්‍යත්වාදි, තං යථා දුබ්‍යත්ව ගුණත්ව කම්මත්ව සටත්වාදි, එසො සාමඤ්ඤවිසෙසො. ඉහ තත්තෙසු පටො, කපාලෙසු සටොති ඉහෙති යතො හෙතුහෙතුවලානං සම්බන්ධො සමවායොති වුත්තො, සමවායොති එවමෙනෙ දුබ්‍යාදිකා.

තත්ථ පථවි ආප තෙජ වායු භූතරූපං, ආකාසං තෙසං අභාවමත්තං, පරිච්ඡෙදො වා, චන්ද්‍රසූරියාදිපරිවත්තනං, ධම්මජ්ජවත්තිඤ්ච උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තං කාලො. තථා දිසා, අත්තා ච. මනො නාමං. සද්දරූපරසගන්ධා රූපමෙව. තථා ඵස්සො භූතත්තයසභාවතො. සඬ්ඛා එකාදිකා තං තං උපාදාය පඤ්ඤත්තිමත්තං. තථා අවයවසමුදායෙ ගුණවිසෙසවසෙන,

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

සණ්ඨානවිසෙසවසෙන වා මහන්තං දීඝං, තබ්බිපරියායතො අණු රස්සන්ති භින්නලක්ඛණදෙසෙසු පුට්ඨත්වන්ති. භින්නදෙසජානං සහභාවෙ සංයොගොති. තදපායෙ වියොගොති. සමානදිසාදෙසගතානං රූපානං මහදබ්බන්තරානං වසෙන පරමපරන්ති පඤ්ඤත්තිමත්තං. බුද්ධිසුබ්දුක්ඛඉච්ඡාදොසපයත්තා නාමමෙව. ගුරුත්ව ද්‍රවත්ව ස්නෙහවෙගා රූපධම්මානං පවත්තිවිසෙසතො ගහෙනබ්බාකාරා. ඉතරො සඬබ්බාරො ඤාණස්ස පවත්තිවිසෙසො. අදිට්ඨොපි ධම්මාධම්මභාවතො නාමමෙව. උක්ඛෙපනං අවක්ඛෙපනං ආකූචනං පසාරණං ගමනන්ති රූපධම්මානං පවත්තිමත්තං. සදිසාසදිසතායං සාමඤ්ඤවිසෙසසඤ්ඤා, අයුත්තසම්බන්ධෙ සමවායසමඤ්ඤාති දුබ්බාදිනම්පි නාමරූපන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

ජීවාජීවබන්ධ පුඤ්ඤ පාපාසව සංවරනිජ්ජරවිමොක්ඛා ජීවාදිකා. තත්ථ ජීවොති අත්තා. පුග්ගලධම්මාධම්මාකාසකාලෙසු අජීවසඤ්ඤා. තෙසු සද්දඵස්සරූපරසගන්ධසණ්ඨානබන්ධහෙදසුබ්බමපරඅපරාසාතජ්ජභාවිජායොජ්ජ ආකතමානි පුග්ගලලක්ඛණන්ති පුග්ගලො රූපං රූපධම්මානං පවත්තිආකාරමත්තතො. ධම්මාධම්මා ජීවපුග්ගලානං ගතිට්ඨිතිමත්තතාය තදවිසිට්ඨා. ආකාසකාලා පඤ්ඤත්තිමත්තං. බන්ධො “කම්මපුග්ගලන්තරසංයොගො”ති වචනතො තෙහි අනඤ්ඤො. පුඤ්ඤපාපානි නාමන්ති පාකටමෙව. “කම්මපුග්ගලානමාසවො”ති වචනතො පුඤ්ඤාපුඤ්ඤසම්භවෙ ආසවසමඤ්ඤාති තතො අවිසිට්ඨො ආසවො. “ආසවනිරොධො සංවරො”ති වචනතො පටිපක්ඛෙන පුඤ්ඤාපුඤ්ඤනිරොධො සංවරො. “කම්මඵලජ්ජවත්තියා පකතියා අජ්ජවත්ති නිජ්ජරො”ති වචනතො විපාකනිරොධනිමිත්තං නිජ්ජරො. මොක්ඛොපි “සබ්බකම්මවිමොක්ඛො”ති වචනතො කම්මපුග්ගලජීවවියොගො. තත්ථ කම්මපුග්ගලානං සද්දාදිලක්ඛණතාය රූපමත්තතා පුඤ්ඤාපුඤ්ඤමත්තතාය අරූපතා. ජීවො ච අරූපමත්තමෙවාති අයං දුබ්බමොක්ඛො. භාවමොක්ඛො පන ජීවස්ස රාගාදිභාවාපරිණාමො රාගාදයො නාමමෙවාති ජීවාදයොපි නාමරූපන්තොගධා ඵව.

කායජ්ජවත්තිගතිජාතිබන්ධාපවග්ගා කායාදිකා. තත්ථ පථවිආපතෙජවායුඅත්තසුබ්දුක්ඛෙසු කායසමඤ්ඤා. තදවිසිට්ඨා පවත්තිගතිජාතිබන්ධාපවග්ගා, “භාවොති අත්ථො, කායොති අනත්ථන්තර”න්ති වචනතො කායතො අඤ්ඤං කිඤ්චි නත්ථි. “පවත්තිසඤ්ඤා කිරියාසංයොගවිභාගෙසු”ති වචනතො ගතිආදිජ්ජකාරෙන පවත්තා පථවිආදයො ඵව පවත්ති උපවාරො. “තස්මිං අනත්ථන්තර”න්ති වචනතො කායතො අනඤ්ඤා සුරමනුජපෙතතිරච්ඡානනරකූපපත්තියො ගතියො. තාසු පුරිමාපුරිමාවිසිට්ඨො ගතියු ජාතස්ස නිච්ඡයොපි පවත්තිමත්තන්ති

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

තතො අනඤ්ඤා කණ්හනීලරත්තපීතසුක්කඅතිසුක්කසඬ්ඛාතා ජාතියො. තා
උත්තරුත්තරවිසිටියා අඤ්ඤාණමොහරාගදොසතත්වාසන්දස්සනප්පායා
සුක්කජාති, අන්තා අවිචන්තවිමුත්තා අවගාහිතත්වා වාති සුක්කජාති. “දොසෙසු
බන්ධසමඤ්ඤා”ති වචනතො අඤ්ඤාණාදිලක්ඛණස්ස බන්ධස්ස ජීවතො
අනඤ්ඤතා. අඤ්ඤාණාදිදොසාභාවතො අපවග්ගසිද්ධීති කායාදයොපි
නාමරූපමත්තමෙව.

යොපි තත්ථ තත්ථ “පුරිසො අත්තා ජීවො”තිආදිපරියායෙහි වුත්තො
අත්තපදත්ථො, සොපි යථාරහං නාමරූපමත්තං උපාදාය පඤ්ඤත්තො,
නාමරූපමත්තමෙව වා. තෙන වුත්තං “තෙපි
නාමරූපන්තොගධභාවාභාවවසෙන නිව්ඡිතා ඵවා”ති.

සම්බහුලසුත්තන්තසංසන්දනාකථාවණ්ණනා

672. සොති සො විපස්සනාකම්මිකො යොගාවචරො. ඵවන්ති
වුත්තප්පකාරපරාමසනං. යාථාවසරසතොති යථාභූතසභාවතො. නාමරූපං
වචන්ථපෙත්වා ඵතමත්ථං සංසන්දෙත්වා වචන්ථපෙතීති සම්බන්ධො.
ලොකසමඤ්ඤායපි පහානත්ථාය, පගෙව “සත්තො ජීවො”ති
පවත්තනකම්මිඡාහිනිවෙසස්සාති අධිප්පායො. නාමරූපමත්තතාය
අවිනිවිජ්ජත්තා, සන්තානාදිසනහෙදස්ස ච අකතත්තා අහිනිවෙසෙන විනා
සමුහෙකත්තග්ගහණවසෙන “සත්තො”ති පවත්තො සම්මොහො
සත්තසම්මොහො. තස්ස වික්ඛම්භනා අසම්මොහභූමි.
සම්බහුලසුත්තන්තවසෙනාති “යථාපි”තිආදිනා ඉධ වුත්තානං, අවුත්තානඤ්ච
“රූපඤ්ච හිදං, මහාලි, අත්තා අභවිස්ස, නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍යා”ති
(සං. නි. 3.59; මහාව. 20) ඵවමාදිනා සම්බහුලානං සුත්තන්තානං වසෙන.
“නාමරූපමත්තමෙවා”තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං සන්ධායාහ “ඵතමත්ථ”න්ති.

අඬගසම්භාරාති අඬගසම්භාරහෙතු. තන්තිමිත්තං තං අමුඤ්චිත්වා සති ඵව
තස්මිං “සත්තො”ති වොහාරො.

අගාරන්ත්වෙවාති යථා කට්ඨාදීනි පටිච්ච උපාදාය තෙසං නාමං
විස්සජ්ජෙත්වා අගාරමිච්චෙව සඬ්ඛං සමඤ්ඤං ගච්ඡති, ඵවං අට්ඨිආදීනි පටිච්ච
උපාදාය තෙසං නාමං විස්සජ්ජෙත්වා රූපං සරීරමිච්චෙව සඬ්ඛං ගච්ඡතීති
යොජනා.

දුක්ඛමෙව සම්භොතීති දුක්ඛදුක්ඛතාදිහෙදං තිවිධං දුක්ඛමෙව සම්භවති,
යථාපච්චයං උප්පජ්ජති, තදෙව දුක්ඛං ඛණ්ඩිතිපබන්ධට්ඨිතිවසෙන තිට්ඨති
වෙව ඛණ්ණිරොධආයුක්ඛයනිරොධාදිවසෙන නිරුජ්ඣති වාති අත්ථො. ඉදාති

දුක්ඛමෙවාති එවකාරෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං “නාඤ්ඤත්වා”ති ආදී වුත්තං. තස්සත්ථො – යථා වුත්තං දුක්ඛං යථෙත්වා තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි ධම්මජාතං න සම්භවති, යො “සත්තො”ති වා “ජීවො”ති වා වුච්චෙය්‍ය, සබ්බෙන සබ්බං අභාවා කුතො තස්ස නිරොධොති.

උපමාහිනාමරූපවිභාවනාකථාවණ්ණනා

673. එකෙනාකාරෙන සණ්ඨිතෙසුති යෙන පකාරෙන අක්ඛාදීසු සන්තිවිට්ඨෙසු රථසමඤ්ඤා, තෙන එකෙන ආකාරෙන සමවිට්ඨිතෙසු එකජ්ඣං රාසිකතෙසු. එවමෙවන්ති සන්තිවෙසවිසිට්ඨෙ අවයවසමුදායෙ සන්තානවසෙන පවත්තමානෙ යථා “රථො ගෙහං මුට්ඨි වීණා සෙනා නගරං රුක්ඛො”ති වොහාරමත්තං, පරමත්ථතො පන රථාදි නාම කිඤ්චි නත්ථි, එවමෙවං. උපාදානක්ඛන්ධෙසුති උපාදානක්ඛන්ධසඤ්ඤිතෙසු රූපාරූපධම්මෙසු සමුදිතෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානෙසු “සත්තො ජීවො”ති වොහාරමත්තං, පරමත්ථතො පන සත්තො වා ජීවො වා නත්ථිති යාථාවතො ජානනං. ඉදං යථාභූතදස්සනං “දිට්ඨිවිසුද්ධි”ති වුච්චති.

674. තස්සාති සත්තොති ගහිතස්ස අත්තතො. විනාසන්ති නිරුද්ධස්ස විනාසං. අවිනාසන්ති අවිනස්සනං, නිව්චතන්ති අත්ථො. ද්වයවසෙනෙව හි අත්තවාදිතො යිතා, සස්සතො අත්තා, උච්ඡිජ්ජතිති වා, එකච්චසස්සතවාදොපි එත්ථෙව සමවරුද්ධොති. අවිනාසං අනුජානන්තොති බුද්ධිආදීනං ධම්මානං විනාසං ඉච්ඡන්තොපි “ධම්මි නිව්චො කුට්ටියො”ති අත්තතො විනාසාභාවං අනුජානන්තො. සස්සතෙති සස්සතගාහෙ. පතති කතවිනාසඅකතබ්භාගමාදිදොසප්පසඬගතොති අධිප්පායො. බීරත්වයස්සාති බීරස්ස අන්වයභූතස්ස, එලභූතස්සාති අත්ථො. තදන්වයස්සාති තස්ස අත්තතො අන්වයභූතස්ස අඤ්ඤස්ස කස්සචි අභාවතො. ඔලියති නාමාති “සස්සතො අත්තා”ති අහිනිවෙසෙන භවාහිරතො හුත්වා භවනිරොධතො සඬකොචනං ආපජ්ජන්තො භවෙයෙව නිලියති නාම. අතිධාවති නාමාති තත්ථ තත්ථෙව හි භවෙ අත්තා උච්ඡිජ්ජතිති උච්ඡෙදවාදී “උච්ඡිජ්ජති අත්තා”ති ගණ්හන්තො පරං මරණා සන්තං භවං “නත්ථි”ති අතික්කමන්තො අතිධාවති නාමාති වදන්ති. කිලෙසනිරොධෙ පන කම්මස්ස අවිපච්චනතො භවනිරොධෙ ඉච්ඡිතබ්බෙ තථා අග්ගහෙත්වා “තං තං භවවිසෙසං ආගම්ම අත්තා උච්ඡිජ්ජතිති එවං භවනිරොධො හොති”ති ගණ්හන්තො තං අතිධාවති නාම.

පරිසුට්ඨිතාති අභිභූතා. චක්ඛුමන්තොති යථාභූතදස්සනසඬබාතෙන ඤාණචක්ඛුතා චක්ඛුමන්තො.

කාමහවාදිහෙදො හවො ආරම්භබ්බට්ඨොන ආරාමො ඵතෙසන්ති හවාරාමා. තස්මිං හවෙ රතා අභිරතාති හවරතා. හවෙ සම්මොදං ආපන්නාති හවසම්මුදිතා. තිහිපි පදෙහි හවස්සාදගධිතතාව චුත්තා. චිත්තං න පක්ඛන්දනීති හවස්සාදගධිතත්තා ඵව හවනිරොධාවහෙ ධම්මෙ චිත්තං න අනුප්පවිසති. නප්පසිදනීති න ඔකප්පති. න සන්තිට්ඨනීති න පතිට්ඨහති. නාධිමුච්චතීති න අධිමුච්චති.

අට්ඨියමානාති දුක්ඛාපියමානා. හරායමානාති ලජ්ජමානා. ජිගුච්ඡමානාති භීලෙන්තා. විභවන්ති උච්ඡෙදං. අභිනන්දන්තීති චුත්තඅභිනන්දනාකාරදස්සනං “යතො කිර හො”තිආදි.

භූතන්ති ඛන්ධපඤ්චකං. තඤ්හි යථාසකං පච්චයෙහි ජාතත්තා, පරමත්ථතො විජ්ජමානත්තා ච භූතන්ති චුච්චති. භූතතොති යථාභූතසභාවතො, සලක්ඛණතො, සාමඤ්ඤලක්ඛණතො ච.

675. ඵවං සත්තගාහතො අවලියනාතිධාවනදොසෙ, යථාභූතදස්සනතො නිබ්බිදාදිගුණෙ ච සුත්තවසෙනෙව දස්සෙත්වා ඉදානි නාමරූපමත්තෙපි ගමනාදිඅත්තකිච්චසිද්ධිං දස්සෙතුං “තස්මා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ තස්මාති යස්මා “අස්මි”ති වා “අහ”න්ති වා ගාහස්ස වත්ථුභූතො සත්තො නාම නත්ථි, පරමත්ථතො නාමරූපමත්තමෙව, තස්මා. සවෙ කොචි අත්තා නාම නත්ථි, කථමිධ නාමරූපමත්තෙ ගමනාදිඅත්තකිච්චසිද්ධිති වොදනං සන්ධායාහ “දාරුයන්ත”න්තිආදි. “බායතී”ති ඵතෙන යථා නිජ්ජීවෙ දාරුමයයන්තෙ අබ්භන්තරෙ වත්තමානස්ස ජීවස්ස වසෙන සර්භස්ස සබ්බාපාරස්ස විය උපට්ඨානමත්තං පච්චයවිසෙසතො, ඵවං නිජ්ජීවෙ නාමරූපමත්තෙ පච්චයවිසෙසතො ගමනාදිඅත්තකිච්චසිද්ධිති සර්භස්ස සබ්බාපාරස්ස විය උපට්ඨානන්ති දස්සෙති.

සච්චතොති භූතතො, පරමත්ථතොති අත්ථො. සුඤ්ඤං ජීවෙන යන්තමිච අභිසංඛතං පච්චයවසෙන පවත්නීති අධිප්පායො. දුක්ඛස්ස පුඤ්ජො නිච්චාතුරතාය තිණකට්ඨසදිසො අත්තසුඤ්ඤතායාති අත්ථො. ඵතං නාමරූපං.

යමකන්ති යුගලකං. සො ච බො යමකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤසන්තිස්සිතභාවෙනාති ආහ “උහො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා”ති. තතො ඵව ච ඵකස්මිං හිජ්ජමානස්මිං උහො හිජ්ජන්ති. න හි කදාචි පඤ්චවොකාරහවෙ රූපෙ නිරුජ්ඣන්තෙ අරූපං අනිරුජ්ඣන්තං, අරූපෙ වා නිරුජ්ඣන්තෙ රූපං අනිරුජ්ඣන්තං අත්ථි. ස්වායං හඬිගො පච්චයා පච්චයනිරොධෙනෙව, නාමරූපනිරොධොති අත්ථො. පච්චයාති වා පච්චයභූතා, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයා භොන්තාපි උහො හිජ්ජන්තියෙවාති අත්ථො.

676. දණ්ඩාභිභතන්ති විසෙසනෙන දණ්ඩං, දණ්ඩාභිසාතස්ස පච්චයං පුරිසවායාමඤ්ච දස්සෙති, හෙරියා පන විසෙසිතබ්බතා සද්දස්ස අසාධාරණකාරණතාය. තෙනෙව හි “අඤ්ඤා හෙරී”ති හෙරියෙව ගහිතා, න දණ්ඩාදයො. අදිස්සමානරූපතාය සද්දං නාමට්ඨානියං කත්වා “ඵවමෙව”න්තිආදිනා උපමාසංසන්දනං කරොති.

න වක්ඛුතො ජායරෙති න වක්ඛායතනතො නිග්ගච්ඡනවසෙන ජායන්ති. න හි වක්ඛායතනස්ස පච්චයභාවූපගමනතො පුබ්බෙ ඵස්සපඤ්චමකා ලබ්භන්ති, න ච පදෙසවන්තො, යෙන තෙ තතො නිග්ගච්ඡෙය්‍යං. තෙනෙවාහ “පුඤ්ඤො නත්ථි අනාගතෙ”ති (මහානි. 10). න රූපතොති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. “නො ච උභින්නමත්තරා”ති ඉදං පන තෙසං අරූපධම්මත්තා අප්පදෙසතාය වුත්තං. කෙවලං පන යස්මිං බණ්ණ පච්චයසමවායො, තදා උප්පජ්ජනමත්තමෙවාති ආහ “හෙතුං පටිච්ච පභවන්ති සඬබ්බා”ති, වක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරාදිහෙදං ධම්මජාතං නිස්සාය පච්චයභූතං කාරණං උභිත්වා තෙහි සමෙච්ච සම්භූය කතත්තා සඬබ්බා ඵස්සාදයො ධම්මා උප්පජ්ජන්තිති අත්ථො. තස්සා පන ධම්මානං උප්පත්තියා පාකටං රූපධම්මපවත්තිං දස්සෙන්නො “යථාපි සද්දො පහටාය හෙරියා”ති ආහ. ඵස්සපඤ්චමග්ගභණ්ණඤ්චෙත්ථ පාකටඅරූපධම්මානං දස්සනං. සෙසගාථාසුපි ඵසෙව නයො.

වත්ථුරූපාති භදයවත්ථුතො. තත්තිස්සයානං අරූපධම්මානං බහුහෙදත්තා සාමඤ්ඤවොභාරෙන තෙ දස්සෙතුං “සඬබ්බා”ති වුත්තං.

677. නිත්තෙජන්ති තෙජහීනං ආනුභාවරහීනං. යථා පන තං නිත්තෙජං, තං දස්සෙතුං “න බාදති”තිආදි වුත්තං. න හි අඤ්ඤා සද්දභනුස්සභනාදීසු නාමං “නිත්තෙජ”න්ති සක්කා වත්තුං, නාපි රූපං සන්ධාරණාබන්ධනාදීසු. තෙනෙව හි “රූපං නිත්තෙජ”න්ති වත්වා “න හි තස්ස බාදිතුකාමතා”තිආදි වුත්තං. “අථ බො”තිආදිනා බ්‍යතිරෙකවසෙනාපි නාමරූපානං නිත්තෙජතංයෙව විභාවෙති. අඤ්ඤමඤ්ඤසන්තිස්සයෙන හි නාමරූපස්ස අත්තකිච්චසිද්ධිපි පච්චෙකං අසමත්ථතාවිභාවනමෙව. තථා හි නාමරූපස්ස අත්තසුඤ්ඤතා, නිරිහතා, බ්‍යාපාරවිරහතා ච සුට්ඨතරං පාකටා භොන්ති.

කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථානං සමුදිතභාවෙ සමත්ථතා භොති? අසාමග්ගියං අහෙතුතං සාමග්ගියම්පි අහෙතුභාවාපත්තිතො. න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තානං අන්ධානං සතම්පි සහස්සම්පි සමුදිතං දට්ඨුං සක්කොතිති වොදනං සන්ධායාහ “ඉමස්ස පනත්ථස්සා”තිආදි. ඉමං උපමං උදාහරන්ති අට්ඨකථාවරියා උපමායපි අසිද්ධස්ස අත්ථස්ස සාධෙතබ්බතො. තෙනෙවාහ “උපමං තෙ කර්ස්සාමි, උපමායපිධෙකච්චෙ විඤ්ඤා පුරිසා භාසිතස්ස අත්ථං ජානන්ති”ති (සං. නි. 2.67). තුට්ඨභට්ඨොති යදිපාහං

වක්ඛකරණියං කාතුං න සක්කොමි, පාදකරණියං පන කාතුං සක්කොමි, ත්වඤ්ච වක්ඛකරණියං, තස්මා අම්භාකං උභින්නං සහිතානඤ්ච වසෙන ඉච්ඡිතදෙසසම්පත්ති සිජ්ඣකීති තුට්ඨහට්ඨො ජච්චන්ධො. තත්ථ ජච්චන්ධොතිආදි උපමොපමෙය්‍යසංසන්දනං. ධම්මානං අත්තලාභො පරපටිබද්ධොති වත්තබ්බමෙව නත්ථී තතො පුබ්බෙ අවිජ්ජමානත්තා, පටිලද්ධත්තලාභස්සාපි පරපටිබද්ධමෙව අත්ථකිච්චන්ති දස්සෙතුං “න සකෙන තෙජෙන උජ්ජජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති”ති වුත්තං. තෙසං නාමරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උජ්ජත්ති වා පවත්ති වා න ව න භොතීති ජච්චන්ධපීඨසජ්ජිඋපමාය සාධිතමත්ථං නිගමෙන්නො “අසාමග්ගියං අහෙතුනං සාමග්ගියමිපි අහෙතුකභාවාපත්තිතො”ති යථාචුත්තස්ස හෙතුතො අනෙකන්තිකභාවං විභාවෙති.

පරධම්මවසානුවත්තිනොති පරෙසං අත්තතො අඤ්ඤෙසං හෙතුපච්චයසඬ්ඛාතානං ධම්මානං වසෙන අනුවත්තනසීලා. අත්තදුබ්බලාති අත්තනා දුබ්බලා අසමත්ථා. පරපච්චයතොති පරෙසං ධම්මානං පච්චයභාවතො. එතෙන ජනකපච්චයං වදති. තෙනෙවාහ “ජායරෙ”ති. පරආරම්මණතොති පරෙසං ධම්මානං ආරම්මණභාවතො. එතෙන උපත්ථම්භකපච්චයං වදති. පච්චයග්ගහණං වා රූපාපෙක්ඛං, ආරම්මණග්ගහණං නාමාපෙක්ඛං. “පරධම්මෙහි”ති ඉදං ආරම්මණපච්චයානං විසෙසනං. පුරිමත්ථෙත හි චුත්තමෙවත්ථං පච්ඡිමත්ථෙත පාකටං කරොති. පභාවිතාති උජ්ජාදිතා.

නාවායන්තිකූපමායපි නාමරූපානං අවසවත්තිතං විභාවෙතුං “යථාපි”තිආදිතා තිස්සො ගාථා වුත්තා. නිස්සායාති පතිට්ඨාය. යන්තීති ගච්ඡන්ති. මනුස්සෙ නිස්සායාති නෙතුභූතෙ නියාමකකම්මකාරකාදිමනුස්සෙ අපස්සාය. න හි තෙසං අරණග්ගහණලඬ්ඛකාරසණ්ඨාපනඋදකුස්සිඤ්චනාදිකිරියාය විනා නාවා ඉච්ඡිතදෙසං පාපුණාති. උභොති අඤ්ඤමඤ්ඤං නාවං නිස්සාය මනුස්සා, මනුස්සෙ නිස්සාය නාවාති අත්ථො.

ඵවන්ති වුත්තජ්ජකාරෙන. නානානායෙහීති පයමාදීනං සත්තන්තං ඝානානං, තෙසං උපචාරානඤ්ච වසෙන වුද්දස අරූපපරිග්ගහමුඛාති, චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ වුත්තානං තෙරසන්තං ධාතුපරිග්ගහමුඛානං ධාතායතනඛන්ධමභාහුවසෙන, ඉධ වුත්තානං අවුත්තානඤ්ච ඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පන්නානං වසෙන සමච්ඡිති රූපපරිග්ගහමුඛාති, තාති පච්චෙකං “ඵස්සො වෙදනා විත්ත”න්ති ඉමෙසං සම්මුඛභාවෙන උපට්ඨිතානං තිණ්ණං අරූපධම්මානං වසෙන තිගුණිකාති සමසට්ඨී, වුද්දස අරූපපරිග්ගහමුඛාති, තාති වාති චතුසත්තනියා නාමරූපපරිග්ගහනායෙහි වෙච සම්බහුලසුත්තන්තරථගෙහමුට්ඨිච්ඡාසෙනාරුක්ඛදාරුයන්තනළකලාපිහෙරිජ

විසුද්ධිමග්ග-මහාවිකා

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

ච්චන්ධපඬ්ගුලනාවාමනුස්සුපමාහි ච නාමරූපපමත්තතාවචත්ථාපනන යෙහි ච.
සත්තසඤ්ඤං අභිභවිත්වාති අනාදිකාලභාවිතං ඛන්ධපඤ්චකෙ අත්තගාහං
වික්ඛම්භෙත්වා. නාමරූපානං යාථාවදස්සනන්ති “ඉදං නාමං, එත්තකං නාමං,
න ඉතො හියොයා. ඉදං රූපං, එත්තකං රූපං, න ඉතො හියොයා”ති ච තෙසං
ලක්ඛණසල්ලක්ඛණමුඛෙන ධම්මමත්තභාවදස්සනං.
අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධිති වෙදිතඛ්ඛං. එතස්සෙවාති
නාමරූපස්ස යාථාවදස්සනස්සෙව.

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අට්ඨාරසමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

19. කඨබ්බාචරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

පච්චයපරිග්ගහකථාවණ්ණනා

678. අනන්තරනිද්දිට්ඨාය දිට්ඨිවිසුද්ධියා විසයභාවෙන දස්සිතත්තා “එතස්සෙවා”ති චුත්තං, න තදඤ්ඤතො විසෙසනත්ථං. තදඤ්ඤස්සෙව අභාවතො. අජ්ඣත්තං වා හි විපස්සනාහිනිවෙසො හොතු ඛනිද්ධා වා, අජ්ඣත්තසිද්ධියං පන ලක්ඛණතො සබ්බමිපි නාමරූපං අනවසෙසතො පරිග්ගහිතමෙව හොතිති. පච්චයපරිග්ගහෙනාති හෙතුමිහි කරණවචනං. පච්චයපරිග්ගහහෙතු හිස්ස අද්ධත්තයකඨබ්බාචරණං හොතිති, කරණෙ වා එතං කරණවචනං. පච්චයපරිග්ගහස්ස සාධකතමභාවතො කඨබ්බාචරණකිරියාය. යදා හිස්ස සුපරිසුද්ධො නිජ්ජටො නිග්ගුම්ඛො පච්චයපරිග්ගහො සිජ්ඣති, තදානෙන කඨබ්බා විතරියති. විතරිත්වාති අතික්කමිත්වා, වික්ඛම්භෙත්වාති අත්ථො. තං පන ඤාණං තථාධිගතං වසිභාවජ්ජත්තං ඤානං විය යොගිතො සන්තානෙ පබන්ධවසෙන පවත්තතිති කත්වා චුත්තං “ධීතං ඤාණං”න්ති.

තන්ති කඨබ්බාචරණවිසුද්ධිං. තං සම්පාදෙතුකාමො ආපජ්ජතිති සම්බන්ධො. යාථාවතො දිට්ඨං නාමරූපං තිවිධදුක්ඛතායොගතො රොගො විය. පච්චයා වස්ස රොගසමුට්ඨානං විය උපට්ඨහන්තිති ඉමමත්ථං. දස්සෙත්තො “යථා නාම...පෙ.... පරියෙසති”ති ආහ. සංසාරදුක්ඛනිමුග්ගස්ස සන්තානස්ස තතො විමොචෙතුකාමතාවසෙන අනුකම්පිතබ්බතා ලබ්හතිති තමත්ථං. දස්සෙතුං “යථා වා පනා”තිආදි චුත්තං. එවමෙව ධීතෙ යදෙකෙ වදන්ති “අනුකම්පෙතබ්බකුමාරකදස්සනෙන තස්ස මාතෘපිතුආවජ්ජනං. ඉධ අනුදාහරණං නිරොධෙතබ්බතාය නාමරූපස්ස අනුකම්පිතබ්බතාභාවතො”ති, තදපාහතං හොති. අවස්සඤ්ඤෙතං එවං ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා වෙනෙයාපුග්ගලසන්තානෙ සත්ථු මහාකරුණාපවත්ති එව විචාරෙතබ්බා සියා. මන්දබුද්ධිතාය මන්දං. වුඩ්ඞතරොපි කොචි මන්දබුද්ධි හොතිති තතො විසෙසනත්ථං. “කුමාර”න්ති චුත්තං. යො කොචි පයමවයෙ වත්තමානො “කුමාරො”ති වුවචතිති තතො විසෙසනත්ථං. “දහර”න්ති චුත්තං. එවමිපි යො ආධාවිත්වා පරිධාවිත්වා විචාරණකො තරුණදාරකො, සොපි “දහරො”ති වුවචතිති තතො නිවත්තනත්ථං. “උත්තානසෙයාක”න්ති චුත්තං. චතුහිපි පදෙහි කරුණායිතබ්බතංයෙව දස්සෙති. ආපජ්ජතිති කරොති.

යථා පනස්ස හෙතුපච්චයපරියෙසනාපත්ති හොති, තං දස්සෙතුං “සො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඛ්‍යතිරෙකමුඛෙන අත්ථො සාධිතො සම්මදෙව සාධිතො හොතිති අහෙතුකභාවං තාව පටික්ඛිපන්තො “න තාවිදං නාමරූපං අහෙතුක”න්ති වත්වා තත්ථ කාරණමාහ “සබ්බත්ථා”තිආදිනා.

හෙතුමන්තරොන සති සම්භවෙ සබ්බධම්මානං හෙතුඅභාවො සමානොති සබ්බසමානතා සියා, තථා ච සති සොතපදෙසාදීසු, බහිද්ධා ච චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදිහෙතුඅභාවොති සබ්බත්ථ, චක්ඛාදීනං උප්පත්තිතො පුබ්බෙ, පරිහෙදතො උද්ධඤ්ච හෙතුඅභාවොති සබ්බදා ච අන්ධාදීනං අරුපීනං, අසඤ්ඤීනඤ්ච හෙතුඅභාවොති සබ්බෙසඤ්ච චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීහි භවිතබ්බං, හෙතුඅභාවා විසෙසතො තඤ්ච නත්ථිති ආහ “සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බෙසඤ්ච එකසදිසභාවාපත්තිතො”ති. නිදස්සනමත්තඤ්චෙනං යදිදං

“චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීසු හි”ති. යත්තකා ලොකෙ විසෙසා, තෙහි සබ්බෙසං, සබ්බකාලඤ්ච භවිතබ්බත්ති අධිප්පායො. ආදි-සද්දෙන චා තෙසම්පි ගහණං කතමෙවාති දට්ඨබ්බං. තස්මා අහෙතුකභාවෙ විසිට්ඨතාය අසම්භවො එවාති සබ්බත්ථ එකසදිසභාවාපත්තිතො, සබ්බදා එකසදිසභාවාපත්තිතො, සබ්බෙසං එකසදිසභාවාපත්තිතොති පච්චෙකං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. එවං අහෙතුභාවෙ පටිසිද්ධෙ විසමහෙතුවාදී වදෙයා “න ඉදං අහෙතුකං කිඤ්චරහි සහෙතුකං, කෙන පන හෙතුනා සහෙතුකන්ති? ඉස්සරාදිනා”ති.

ආදි-සද්දෙන පකතිපුරිසපජාපතිකාලාදීනං ගහණං වෙදිතබ්බං, තං පටික්ඛිපන්තො ආහ “න ඉස්සරාදිහෙතුක”න්තිආදි. න නාමරූපං ඉස්සරාදිහෙතුකං නාමරූපතො අඤ්ඤස්ස අනුපලබ්භමානත්තා ඉස්සරපකතිආදීනමෙව අභාවතො. යදි පන අසතො ඉස්සරාදිතො නාමරූපස්ස උප්පත්ති, එවං සති සා එව සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බෙසං එකසදිසතා ආපජ්ජති. අථ නාමරූපමත්තමෙව ඉස්සරාදිහෙතුකං, නාමරූපඤ්ච අභුත්වා සම්භවන්තං, භුත්වා ච විනස්සන්තං දිස්සතිති ඉස්සරාදීහිපි තාදිසෙහි භවිතබ්බං. තථා ච තදපි සජ්ජව්වයං සම්බතමෙවාති තස්සාපි පච්චයපරිග්ගහො කාතබ්බො. අථ තං නුප්පජ්ජති, අහෙතුකතා තස්ස ආපන්නා. තෙනාහ “අහෙතුකභාවාපත්තිතො”ති.

අපිච න ඉස්සරාදිහෙතුකං නාමරූපං. කිං කාරණං? කමෙන උප්පත්තිතො. යදි හි එවං නිව්චං ඉස්සරාදිසඤ්ඤිතං කම්මකිලෙසින්ද්‍රියාරම්මණාදිනිරපෙක්ඛකාරණම්පි සියා, සබ්බෙසංයෙව එකජ්ඣං උප්පත්ති සියා, යත්තකෙහි තතො උප්පජ්ජිතබ්බං. කස්මා? කාරණස්ස සන්තිහිතභාවතො. යදි පන තස්ස ඉච්ඡාවසෙන තස්ස උප්පත්තිං පරිකප්පෙය්‍යුං, තාසඤ්ච ඉච්ඡානං එකජ්ඣං උප්පත්තියං කො විබන්ධො. අථ අඤ්ඤම්පි කිඤ්චි කම්මකිලෙසින්ද්‍රියාරම්මණාදිඅපෙක්ඛිතබ්බං අත්ථිති වෙ? තදෙව හෙතු කාරණං, කිමඤ්ඤෙන අදිට්ඨසාමත්ථියෙන පරිකප්පිතෙන පයොජනං? දිට්ඨඤ්චි කම්මාදීනං සාමත්ථියං තදඤ්ඤපච්චයසන්තිධානෙපි තදභාවෙ අභාවතො. යථා හි රූපාලොකමනසිකාරසන්තිධානෙපි චක්ඛුනො අභාවෙ චක්ඛුචිඤ්ඤාණස්ස අභාවං, භාවෙ ච භාවං දිස්වා චක්ඛුනො චක්ඛුචිඤ්ඤාණුප්පාදනසමත්ථතා අත්ථිති විඤ්ඤායති. යථා ච ය්වායං

යමකානම්පි සමානානං ජනකජනනීසුක්කසොණිකාදිබාහිරපච්චයසමභාවෙපි සත්තානං භීතපණිතතාදිවිසෙසො දිස්සති, සො ච සසන්තානො තාදිසස්ස අඤ්ඤස්ස හෙතුනො අභාවා කම්මකිලෙසහෙතුකොති තස්ස තත්ථ සමත්ථතා අත්ථිති විඤ්ඤායති, න ඵ්වමිස්සරාදිකස්ස. කාරණස්ස භි භාවාභාවෙ ඵ්ලස්ස භාවාභාවෙහි කාරණස්ස සමත්ථතා විඤ්ඤායෙය්‍ය. න ච සන්නිහිතෙ තදකාරණස්ස නාමරූපස්ස ඉස්සරාදිවෙකල්ලෙන කත්ථවි අනුප්පත්ති දිට්ඨා, තස්මා අකාරණමිස්සරො.

අථාපි සග්ගො ඵ්වං ඉස්සරාදිහෙතුකො වුවුවෙය්‍ය, සොපි සග්ගජ්ජකාරො සබ්බකාලං තතො නිබ්බත්තෙය්‍ය. න භි සන්නිහිතකාරණස්ස ඵ්ලස්ස අනුප්පත්ති යුත්තා. නිව්වෙ ච සති අඤ්ඤානිරපෙක්ඛකාරණෙ සග්ගස්ස ආදියෙව න යුත්තො, යාව ඉස්සරාදිකං කාරණං, තාව සබ්බස්ස අත්ථිභාවජ්ජසඬගතො. අථාපි වදෙය්‍ය “අඤ්ඤෙපි යථාරහං පච්චයා භොන්තියෙව, ඉස්සරාදිකම්පි තෙසං සහකාරීකාරණං භොති”ති. යදෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. යදි පරො වදෙය්‍ය “ඉධ බුද්ධිපුබ්බො භාවානං රචනාවිසෙසො දිට්ඨො, යථා තං සට්ඨෙහාදීනං. අත්ථි ච අජ්ඣත්තිකබාහිරානං සරීරපද්මාදීනං රචනාවිසෙසො, තස්මා තෙනාපි බුද්ධිපුබ්බො හවිතබ්බං. යස්ස ච සො බුද්ධිපුබ්බො, සො ඉස්සරාදිකො, තස්මා තෙන නාමරූපසඤ්ඤිතස්ස ලොකස්ස කාරණෙන හවිතබ්බ”න්ති. තයිදං අසිද්ධං, රචිතා සරීරපද්මාදියොති තත්ථෙව උප්පන්නත්තා. උප්පන්නස්ස භි සන්නිවෙසවසෙන තථා තථා පට්ඨපනං “රචනා”ති වුවුවති. අනෙකන්තිකො වායං අබුද්ධිපුබ්බස්සාපි දිට්ඨත්තා. දිට්ඨො භි න්භාරූආදීනං අග්ගිසංයොගෙන රචනාවිසෙසො, තථා විසුස්සන්තානං පුබ්බවම්මාදීනං. යදි පනායමිස්සරාදිකො ගවස්සජගද්‍රහාදීනං කරිසාවත්තෙ පටිමහුතං රචෙය්‍ය, උම්මත්තො විය වික්ඛිත්තො සීයා. කිඤ්චායං ලොකං සජ්ජෙන්නො අත්තත්ථං වා සජ්ජෙය්‍ය ලොකත්ථං වා.

තත්ථ ච යදි පුරිමො මක්ඛො කතකිව්වො න සීයා ලොකෙන සාධෙතබ්බස්ස අත්ථිභාවතො. අථ දුතියො, කස්මා ලොකස්ස අහිතදුක්ඛාවහං පාපං නිරයාදිං, ජරාමරණාදිඤ්ච සජ්ජති? අථ තදුහයං අනාමසිත්වා කිළ්ලත්ථං සජ්ජති. කිළ්ලා ච නාම රතිඅත්ථා භොති. විනා කිළ්ලාය රතිං අජානන්තානං රතිඅත්ථඤ්ච කිළ්ලාරහන්තො රතියං ඉස්සරො අනිස්සරො සීයා. අථ පයොජනනිරපෙක්ඛො, සබ්බකාලං සජ්ජෙය්‍ය, තස්ස වායං සජ්ජසමත්ථතා අහෙතුකා වා සීයා සහෙතුකා වා. අහෙතුකා වෙ, සබ්බෙසං සීයා සහෙතුකා වා. අහෙතුකා වෙ, සබ්බෙසම්පි සීයා. අථ සහෙතුකා, සො වස්ස හෙතු පරතො වා සම්භූතො සීයා අත්තතො වා. තත්ථ පරතො වෙ සම්භූතො, යදස්ස සො ලද්ධො, තස්සායං වෙය්‍යාවච්චකරසදිසො සීයා. අථ අත්තතො තදුප්පත්තිතො පුබ්බෙ අයං කිදිසො ලොකො වාති සබ්බමිදං ආලුනවිසිණං ආකුලබ්‍යාකුලං ගොයුථෙත ගතමග්ගසදිසථෙණපිණ්ඩසමං අවිමද්දක්ඛමං අසාරං. තිට්ඨතු පසඬගො,

යථාධිකතමෙව වණ්ණයිස්සාම. තස්මාති යස්මා ඉදං නාමරූපං න අහෙනුකං, නාපි ඉස්සරාදිවිසමහෙනුකං, තස්මා. තෙති හෙනුපච්චයා.

679. ඔළාරිකත්තා, සුපාකටත්තා ව රූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති “ඉමස්ස තාව රූපකායස්සා”තිආදිනා පයමං තස්ස පච්චයපරිග්ගහවිධිං ආරහති. තත්ථ යථා නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො අහෙනුවිසමහෙනුවාදනිවත්තියා හොති, එවං නිබ්බදාචරාගාවහභාවෙන තත්ථ අභිරතිනිවත්තියාපි ඉච්ඡිතබ්බොති තං ගබ්භසෙය්‍යාකවසෙන දස්සෙන්නො නිබ්බත්තට්ඨානස්ස සුවිභාවපටිසෙධනමුඛෙන අසුවිභාවං විභාවෙතුං “අයං කායො”තිආදිමාහ. තත්ථ උප්පලාදීති අසුවිට්ඨානෙ නිබ්බත්තානිපි සයං සුවිසම්මතානෙවාති තංදස්සනත්ථං අබ්භන්තරග්ගහණං. තෙනාහ භගවා —

“යථා සඬ්ඛාරධානස්මිං, උජ්ඣිතස්මිං මහාපථෙ;
පදුමං තත්ථ ජායෙථ, සුවිගන්ධං මනොරම”න්ති. (ධ. ප. 58);

“නිබ්බත්තති”ති ඉදං මාතුකුච්ඡියං පටිසන්ධිපවත්තිසු රූපකායස්ස නිබ්බත්තනසාමඤ්ඤතො ගහෙත්වා චුත්තං, න පයමාහිනිබ්බත්තිමත්තං. එවඤ්ච කත්වා ආහාරස්ස උපත්ථම්භකපච්චයතාවචනං, උදරපටලස්ස පච්ඡතො කරණාදිවචනං, දුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කුලතාවචනඤ්ච සමත්ථිතං හොති. එවමවට්ඨිතෙ යදෙකච්චෙහි පිට්ඨිතො, පුරතො ව කරණං කිං සියා පටිසන්ධිකාලෙතිආදි චුත්තං, තං අපාහනං හොති. “නිබ්බත්තකත්තා”ති ඉමිනා බ්‍රිජං විය අඬ්ඛුරස්ස අවිජ්ජාදයො රූපකායස්ස අසාධාරණකාරණතාය හෙනුති දස්සෙති. “උපත්ථම්භකත්තා”ති ඉමිනා පන අඬ්ඛුරස්ස පථවිසලිලපාරිසිආදයො විය ආහාරො සාධාරණකාරණතාය පච්චයොති දස්සෙති.

පඤ්ච ධම්මා හෙනුපච්චයාති අවිජ්ජාදයො පඤ්ච ධම්මා යථාරහං හෙනු ව පච්චයො වාති අත්ථො. භවෙසු විජ්ජමානදොසපටිච්ඡාදනපත්ථනා දල්භග්ගාවහභාවෙන සඬ්ඛාරභවානං හෙනුභූතා ජනකසහායතාය භවනිකත්ති තංසහජාතආසන්නකාරණත්තා අභිසඬ්ඛාරිකා, අපස්සයභූතා වාති “මාතා විය දාරකස්ස උපනිස්සයා”ති චුත්තා. යථා පිතු ජනිතසුක්කෙ පුත්තස්ස උප්පත්තීති පිතා ජනකො, එවං කම්මං සත්තස්ස උප්පාදකත්තා ජනකං චුත්තං. යථා ධාති ජාතස්ස දාරකස්ස පොසනවසෙන සන්ධාරිකා, එවං ආහාරො උප්පන්නස්ස කායස්සාති සන්ධාරකො චුත්තො.

කාමඤ්ඤවෙන්ථ අවිජ්ජාදයො නාමකායස්සාපි පච්චයො, පකාරත්තරෙන පන තස්ස පාකටං පච්චයපරිග්ගහවිධිං දස්සෙතුං “චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ චක්ඛුඤ්චාති ව-සද්දො සමුච්චයත්ථො. තෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස

ආවජ්ජනාදිඅජ්ඣක්ඛං සබ්බං පච්චයජාතං සඬගණ්හාති. රූපෙ වාති පන ච-
සද්දෙන යථා බහුලං බාහිරරූපං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයො, එවං
අඤ්ඤම්පි බාහිරං පච්චයජාතං සඬගණ්හාති. පටිච්චාති පච්චයභූතං ලද්ධාති
අත්ථො.

තෙන

චක්ඛුස්ස

නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන, රූපස්ස
ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන, ඉතරෙසඤ්ච සඬගහිතානං
අනන්තරාදිසහජාතාදිවසෙන පච්චයභාවං දස්සෙති. වචනහෙදෙ පන කාරණං
හෙට්ඨා චුත්තමෙව. ආදි-සද්දෙන ච එස්සාදීනං විය සහපච්චයෙහි
සොතවිඤ්ඤාණාදීනං සඬගහො වෙදිතබ්බො “තිණ්ණං සඬගති
එස්සො”තිආදිපාඨස්ස (ම. නි. 1.204; 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-45; කථා.
465, 467) විය “සොතඤ්ච පටිච්චා”තිආදිපාඨස්ස සඬගහිතත්තා. එවං
සම්මසනුපගං සබ්බං නාමං සහපච්චයෙන සඬගහිතං හොති. තෙනාහ
“නාමකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති”ති.

පවත්තිං දිස්වාති එතරහි පවත්තිං දිස්වා. එවන්ති ඉමිනා න කෙවලං
සජ්ජච්චයතාමත්තමෙව පච්චාමට්ඨං, අථ බො යාදිසෙහි පච්චයෙහි එතරහි
පවත්තති, තාදිසෙහි අවිජ්ජාදිපච්චයෙහෙව අතීතෙපි පවත්තිත්ථාති
පච්චයසදිසතාපි පච්චාමට්ඨාති දට්ඨබ්බං.

680. පුබ්බන්තන්ති අතීතං ඛන්ධජ්ජඛන්ධකොට්ඨාසං. ආරබ්භාති උද්දිස්ස.
අහොසිං නු බො, න නු බො අහොසින්ති සස්සතාකාරං,
අධිච්චසමුජ්ජන්තිආකාරඤ්ච නිස්සාය අතීතෙ අත්තනො විජ්ජමානතං,
අවිජ්ජමානතඤ්ච කඬ්ඛති. කිං නු බො අහොසින්ති ජාතිලිඬ්භූපපත්තියො
නිස්සාය “ඛන්තියො නු බො අහොසිං, බ්‍රාහ්මණාදීසු ගහට්ඨාදීසු දෙවාදීසු
අඤ්ඤතරො නු බො”ති කඬ්ඛති. කථං නු බොති සණ්ඨානාකාරං නිස්සාය
“දීසො නු බො අහොසිං, රස්සඔදාතකාළපමාණිකඅජ්ජමාණිකාදීනම්පි
අඤ්ඤතරො”ති කඬ්ඛති. ඉස්සරනිම්මානාදිං නිස්සාය “කෙන නු බො
පකාරෙන අහොසි”න්ති නිබ්බන්තාකාරතො කඬ්ඛතීති ව වදන්ති. කිං හුත්වා කිං
අහොසින්ති ජාතිආදිං නිස්සාය “ඛන්තියො හුත්වා නු බො බ්‍රාහ්මණො
අහොසිං...පෙ.... දෙවො හුත්වා නු බො මනුස්සො අහොසි”න්ති අත්තනො
අපරාපරුජ්ජන්තිං කඬ්ඛති. සබ්බන්තෙව ච අද්ධානන්ති කාලාධිවචනං.
භවිස්සාමි නු බොති සස්සතාකාරං, උච්ඡේදාකාරඤ්ච නිස්සාය අනාගතෙ
අත්තනො විජ්ජමානතං, අවිජ්ජමානතඤ්ච කඬ්ඛති. සෙසමෙත්ථ
චුත්තනයමෙව. එතරහි වා පන පච්චුජ්ජන්තං අද්ධානන්ති ඉදාති වා
පටිසන්ධිමාදිං කත්වා චුතිපරියන්තං සබ්බම්පි වත්තමානකාලං. අජ්ඣක්ඛං
කථංකථී හොතීති අත්තනො ඛන්ධෙසු විචිකිච්ඡා හොති. අහං නු බොස්මීති
අත්තනො අත්ථිභාවං කඬ්ඛති. අයුත්තං පනෙතන්ති. යුත්තං අයුත්තන්ති කා
එත්ථ චින්තා. උම්මත්තකො විය හි බාලපුපුජ්ජනො. නො නු බොස්මීති

අත්තනො නත්ථිභාවං කඨිබති. කිං නු බොස්මීති බත්තියොව සමානො අත්තනො බත්තියභාවං කඨිබති. එස නයො සෙසෙසු. කථං නු බොස්මීන්ති චුත්තනයමෙව. කෙවලඤ්ඤෙත්ථ “අබ්භන්තරෙ ජීවො නාම අත්ථි”ති ගහෙත්වා තස්ස දීඝාදිභාවං කඨිබන්තො “කථං නු බොස්මි”න්ති කඨිබතීති වෙදිතබ්බො. පච්චුප්පන්නං පන අත්තනො සරීරසණ්ඨානං අජානන්තො නාම නත්ථි. කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී භවිස්සතීති අත්තභාවස්ස ආගතිගතිට්ඨානං කඨිබති. සා සබ්බාපි පභීයතීති සා යථාචුත්තා සොළසවිධාපි විචිකිච්ඡා වික්ඛම්භනවසෙන පභීයති.

681. කුසලාදිහෙදතො සබ්බජ්ජකාරස්සාපි නාමස්ස සාධාරණො පච්චයොති, තතො පවත්තිතො මනසිකාරාදිකො කුසලාදිහෙදතො සබ්බජ්ජකාරස්සාපි නාමස්ස අසාධාරණො පච්චයොති ච යොජෙතබ්බං. කුසලාදිහෙදතොති කුසලාකුසලවිපාකකිරියහෙදතො. තස්සාපි සොමනස්සසහගතාදිඅඤ්ඤතරහෙදවසෙන සබ්බජ්ජකාරස්සාපි. යං එකන්තතො ඡද්ධාරිකං, තම්පි ඡද්ධාරග්ගහණෙනෙව ගහිතං යථා ඡට්ඨාරම්මණං ඡළාරම්මණග්ගහණෙනානිපි චුත්තං “සබ්බජ්ජකාරස්සාපි”ති. තතොති චක්ඛුරූපාදිතො. මනසිකාරාදිකොති යොනියොමනසිකාරයොනියොමනසිකාරාදිකො, කම්මභවඬිගාදිකො ච. කාමඤ්ඤෙත්ථ ද්ධාරච්ඡක්කයොනියොමනසිකාරාදිවසෙන නාමස්සෙව සාධාරණො, අසාධාරණො ච පච්චයො චුත්තො, තං පන අවිසෙසවසෙන චුත්තං. විසෙසතො පන කම්මං විපාකනාමස්ස, කම්මසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤ චිත්තං වෙතසිකනාමස්ස, චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤ සාධාරණො පච්චයො, යථාචුත්තස්සෙව ච නාමස්ස, රූපස්ස ච තදඤ්ඤනාමරූපාපෙක්ඛාය අසාධාරණො පච්චයො. තථා සභාගො, උතුසභාගො ච ආභාරො තංසමුට්ඨානරූපානං සාධාරණො පච්චයො, තදඤ්ඤාපෙක්ඛාය අසාධාරණොති රූපස්සාපි සාධාරණො, අසාධාරණො ච පච්චයො යථාරහං නිද්ධාරතබ්බො. පච්චයපරිග්ගහො නාම අනධිගතාරහත්තෙන කාතබ්බොති තදපෙක්ඛාය “යොනියොමනසිකාරසද්ධම්මස්සවනාදිකො කුසලස්සෙවා”ති චුත්තං. ආදි-සද්දෙන සප්පුරිසුපනිස්සයස්ස, චතුන්තම්පි වා සම්පත්තිචක්කානං සඬිගහො දට්ඨබ්බො. විපරිතො අකුසලස්සාති වචනතො යථා යොනියොමනසිකාරාදිවිපරිතො අකුසලස්සෙව පච්චයො, තථා යොනියොමනසිකාරාදි කුසලස්සෙව පච්චයො හොතීති අත්ථො. යස්ස වා කුසලං සම්භවති, අකුසලං සම්භවති, කුසලාකුසලානි වා, තස්සාති අත්ථසිද්ධමෙතං. කම්මාදිකොති ආදි-සද්දෙන අවිජ්ජාදයො විය ගතිකාලාදයොපි සඬිගහිතාති දට්ඨබ්බො. භවඬිගාදිකොති භවඬිගසන්තීරණපරිත්තකිරියාරහත්තාදිකො. තත්ථ භවඬිගං පඤ්ඤද්ධාරමනොද්ධාරාවජ්ජනකිරියානං, සන්තීරණං වොට්ඨබ්බනස්ස,

පරිත්තකිරියා යථාරහං පරිත්තමහග්ගතකිරියානං, අරහත්තං ආවජ්ජනවජ්ජානං සබ්බකිරියානං පච්චයොති වෙදිතබ්බං.

කම්මන්ති වෙනනාව අධිජ්ජෙතා, සා ච බො කුසලාකුසලා. චුත්තඤ්ඤෙනං “කුසලාකුසලවෙනනා විපාකානං බන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.427). න චිත්තං විය සසම්පයුත්තා. චිත්තඤ්ඤත්ථ සසම්පයුත්තං අධිජ්ජෙතං “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං, තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො”තිආදිවචනතො (පටියා. 1.1.1). තත්ථාති තෙසු කම්මාදිසු රූපජනකපච්චයෙසු. අතීතතො ඵච කම්මතො ඵලං උජ්ජජ්ජති, න චත්තමානතොති චුත්තං “කම්මං අතීතමෙව කම්මසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස පච්චයො”ති. යදි හි පච්චජ්ජන්තතො කම්මතො ඵලං උජ්ජජ්ජෙය්‍ය, ආයුහනක්ඛණෙ ඵච ඵලෙන උජ්ජජ්ජිතබ්බං භවෙය්‍ය, න ච තං දිට්ඨමිච්ඡිතං වා. න හි ලොකෙ කුදාවනං කරියමානමෙව කම්මං ඵලං දෙන්තං දිට්ඨං, තථාරූපො වා ආගමො අත්ථිති. නනු ච ඉදමපි න දිට්ඨං, යං විනට්ඨතො හෙතුතො ඵලං උජ්ජජ්ජමානං, මතො වා කුක්කටො වස්සන්තොති? සච්චමදිට්ඨං රූපධම්මානං පබන්ධවිච්ඡෙදෙ, ඉදං පන අරූපං පබන්ධොපි අත්ථිති උපමා න සංසන්දති. කම්මතො හි අතීතතො ඵච කම්මස්ස කතත්තා, උපචිතත්තා ච ඵලං උජ්ජජ්ජති. චුත්තඤ්ඤෙනං “කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං උජ්ජන්තං හොති”තිආදි (ධ. ස. 431). යස්මා අනන්තරාදිපච්චයලාභතො උජ්ජාදක්ඛණෙ ඵච චිත්තස්ස බලවතා, තස්මා තං උජ්ජජ්ජමානමෙව රූපං ජනෙතීති ආහ “චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානස්ස උජ්ජජ්ජමාන”න්ති. රූපස්ස පච්චයො හොතීති සම්බන්ධො. යස්මා පන රූපස්ස ධීතික්ඛණෙ බලවතා පච්ජාජාතාදිපච්චයලාභතො, තස්මා චුත්තං “උතුආහාරා...පෙ.... හොන්ති”ති, බාහිරං උතුං, ආහාරඤ්ච පච්චයං ලභිත්වා අත්තතො ධීතික්ඛණෙ උතුආහාරා රූපං ජනෙත්තීති අත්ථො.

ඵචන්ති “සාධාරණාසාධාරණවසෙනා”තිආදිනා චුත්තජ්ජකාරෙන.

682. සඨබාරානන්ති සඨබතසඨබාරානං. භඨගන්ති මරණං. ජරාමරණං නාම ජාතියා සතීතිආදි ඵලදස්සනානුපුබ්බියා හෙතුදස්සනක්කමෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති කත්වා දස්සිතො. තත්ථ භවෙ සතීති කම්මභවෙ සති.

683. පුබ්බෙ විත්ථාරෙත්වා දස්සිතඅනුලොමපට්ඨවසමුජ්ජාදවසෙනාති පරියොසානතො පටියාය පටිලොමනයෙන ආදිපාපනවසෙන විත්ථාරෙත්වා දස්සිතඅනුලොමපට්ඨවසමුජ්ජාදවසෙන. “අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණ”න්තිආදිනා (සං. නි. 2.4) හි පටිලොමවසෙන දස්සිතෙ පච්චයාකාරෙ

“යස්ස අභාවා යස්ස අභාවො, සො තස්ස පච්චයො”ති බ්‍යතිරෙකතො, අන්වයතො ච නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහො සුකරොති.

684. පුරිමකම්මභවස්මිං මොහොතිආදි චුත්තත්ථමෙව. කම්මසභායත්තා කිලෙසවට්ටං. කම්මවට්ටෙ පක්ඛිත්වා චුත්තං “කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනා”ති.

685. දිට්ඨධම්මො චූච්චති පච්චක්ඛෙහුතො පච්චුප්පන්තො අත්තභාවො, තත්ථ වෙදිතබ්බඵලං කම්මං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං. පච්චුප්පන්තභවතො අනන්තරං වෙදිතබ්බඵලං කම්මං උපපජ්ජවෙදනීයං. අපරාපරියායෙති දිට්ඨධම්මානන්තරානාගතතො අඤ්ඤස්මිං අත්තභාවපරියායෙ අත්තභාවපරිවත්තෙ. අහොසිකම්මන්ති අහොසි ඵව කම්මං, න තස්ස විපාකො අහොසි, “අත්ථි, භවිස්සති වා”ති ඵවං වත්තබ්බකම්මං. පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ච බලවභාවං පත්තා තාදිසස්ස පුබ්බාභිසඬ්ඛාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා පවත්තා පයමජ්චනවෙතනා තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායීනී දිට්ඨධම්මවෙදනීයා නාම. සා හි චුත්තාකාරෙන බලවති ජවනසන්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරාපකාරවසජ්ජවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අප්පච්චාකතාය ච පයමජ්චනවෙතනා ඉතරද්වයං විය පවත්තසන්තානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ච කම්මං න හොතිති ඉධෙව පුජ්ජමත්තං විය පවත්තිවිපාකමත්තං ඵලං දෙති. තථා අසක්කොන්තන්ති කම්මස්ස විපාකදානං නාම උපධිපයොගාදිපච්චයන්තරසමවායෙනෙව හොතිති තදභාවතො තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ විපාකං දාතුං අසක්කොන්තං. අත්ථසාධිකාති දානාදිපාණාතිපානාදිඅත්ථස්ස නිජ්ජාදිකා. කා පන සාති ආභ “සත්තමජ්චනවෙතනා”ති. සා හි සන්තිට්ඨාපකවෙතනා චුත්තනයෙන පටිලද්ධවිසෙසා, පුරිමජ්චනවෙතනාහි ලද්ධාසෙවනා ච සමානා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායීනී උපපජ්ජවෙදනීයකම්මං නාම. “සති සංසාරජ්ජවත්තියා”ති ඉමිනා අසති සංසාරජ්ජවත්තියං අහොසිකම්මපක්ඛෙ තිට්ඨති විපච්චනොකාසස්ස අභාවතොති දීපෙති.

686. යං ගරුකන්ති යං අකුසලං මහාසාවජ්ජං, කුසලං මහානුභාවං කම්මං. යං බහුලන්ති යං බහුලං අභිණ්භසො කතං සමාසෙවිතං. මරණකාලෙ අනුස්සරිතන්ති පරිබ්‍යන්තභාවෙන මරණස්ස ආසන්තකාලෙ අනුස්සරිතං. ආසන්තකාලෙ කතෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථිති හි චුත්තං. “පුනජ්ජුනං ලද්ධාසෙවන”න්ති ඉමිනා “යං බහුල”න්ති චුත්තකම්මතො විසෙසෙති. තථා දිට්ඨධම්මවෙදනීයං නිවත්තෙති පටිසන්ධිආකඬ්ඪනානුජානනතො. පටිසන්ධිජනකවසෙන හි ගරුකාදිකම්මවතුක්කං චුත්තං.

තත්ථ ගරුකං සබ්බපයමං විපච්චති. තථා හි තං ගරුකත්ති චුත්තං. ගරුකෙ අසති බහුලිකතං, තස්මිං අසති ආසන්නං, තස්මිම්පි අසති “කටත්තා වා පනා”ති චුත්තං පුරිමජාතිසු කතකම්මං විපච්චති. බහුලාසන්නපුබ්බකතෙසු ච බලාබලං වා ජානිතබ්බං, පාපතො පාපන්තරං, කල්‍යාණඤ්ච, කල්‍යාණතො ච කල්‍යාණන්තරං, පාපඤ්ච, බහුලිකතතො ච මහතො ච පුබ්බකතාදි, අප්පඤ්ච. බහුලානුස්සරණෙන විප්පට්ඨාරාදිජනනතො පටිපක්ඛස්ස අපරිපුණ්ණතාය ආරද්ධවිපාකස්ස කම්මස්ස, කම්මසෙසස්ස වා අපරාපරියායෙ වෙදනියස්ස අපරික්ඛිණතාය සන්නතියා පරිණාමවිසෙසතොති තෙහි තෙහි කාරණෙහි ආහිතබලං පයමං විපච්චති. මහානාරදකස්සපජාතකෙ විදෙහරඤ්ඤො සෙනාපති අලාතො, බීජකො දාසො, රාජකඤ්ඤො රුවා ච එත්ථ නිදස්සනං. තථා හි චුත්තං භගවතා –

“තත්‍රානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාති...පෙ.... මිච්ඡාදිට්ඨි කායස්ස හෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං චිනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස හෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං චිනිපාතං නිරයං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාති හොති...පෙ.... මිච්ඡාදිට්ඨි හොති, තස්ස දිට්ඨෙ වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ.

“තත්‍රානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාති...පෙ.... මිච්ඡාදිට්ඨි කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාති හොති...පෙ.... මිච්ඡාදිට්ඨි හොති, තස්ස දිට්ඨෙ වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ.

“තත්‍රානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාතා පටිච්චරතො...පෙ.... සම්මාදිට්ඨි කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති කල්‍යාණකම්මං සුඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාතා පටිච්චරතො...පෙ.... සම්මාදිට්ඨි හොති, තස්ස දිට්ඨෙ වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ.

“තත්ත්වානන්ද, ය්වායං පුග්ගලො ඉධ පාණාතිපාතා පටිවිරතො...පෙ.... සම්මාදිට්ඨි කායස්ස හෙදා පරං...පෙ.... නිරයං උපපජ්ජති. පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස හෙදා පරං මරණා අපායං ...පෙ.... නිරයං උපපජ්ජති. යඤ්ච ඛො සො ඉධ පාණාතිපාතා පටිවිරතො හොති...පෙ.... සම්මාදිට්ඨි හොති, තස්ස දිට්ඨෙ වා ධම්මෙ විපාකං පටිසංවෙදෙති උපපජ්ජ වා අපරෙ වා පරියායෙ”ති (ම. නි. 3.303).

කිං බහුතා යං තං තථාගතස්ස මහාකම්මවිහඬගඤ්ඤාණං, තස්සෙවායං විසයො, යදිදං තස්ස තස්ස කම්මස්ස තෙන තෙන කාරණෙන පුබ්බාපරවිපාකතා සාමන්තීයං.

687. පටිසන්ධිදානාදිවසෙන විපාකසන්නානස්ස නිබ්බත්තකං ජනකං. තෙනාහ “තං පටිසන්ධියම්පි පවත්තෙපි රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධෙ ජනෙති”ති. සුබදුක්ඛසන්නානස්ස, නාමරූපජ්ජනන්ධස්ස වා චිරතරජ්ජවත්තිහෙතුභූතං උපත්ථම්භකං. තෙනාහ “සුබදුක්ඛං උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පවත්තෙති”ති. උපපිළකං සුබදුක්ඛජ්ජනන්ධෙ පවත්තමානෙ සණ්ඨකං සණ්ඨකං තං භාපෙති. තෙනාහ “සුබදුක්ඛං පිළෙති බාධති, අද්ධානං පවත්තිතුං න දෙති”ති. සාතෙත්වාති උපච්ඡින්නදිත්වා. කම්මස්ස උපච්ඡින්නදානං නාම තස්ස විපාකපටිබාහනමෙවාති ආහ “තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා”ති. තඤ්ච අත්තනො විපාකුජ්ජත්තියා ඔකාසකරණන්ති චුත්තං “අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොති”ති. විපච්චනාය කතොකාසං කම්මං විපක්කමෙව නාම හොතීති ආහ “ඵචං පන කම්මෙන කතෙ ඔකාසෙ තං විපාකං උජ්ජන්නං නාම චූච්චති”ති. උපපිළකං අඤ්ඤස්ස විපාකං උපච්ඡින්නදති, න සයං අත්තනො විපාකං දෙති. උපසාතකං පන දුබ්බලං කම්මං උපච්ඡින්නදිත්වා අත්තනො විපාකං උජ්ජාදෙතීති අයමෙතෙසං විසෙසො. බවිහාබාධනාදිපච්චයුපනිපාතෙන විපාකස්ස විබාධකං උපපිළකං, තථා විපාකස්සෙව උපච්ඡෙදකං උපසාතකං. කම්මං උපසාතෙත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසකරණෙන විපච්චනෙ සති ජනකමෙව සියා, ජනකාදිභාවො නාම විපාකං පති ඉච්ඡිතබ්බො, න කම්මං පතීති විපාකස්සෙව උපසාතකතා යුත්තා විය දිස්සති, වීමංසිතබ්බං.

කම්මන්තරන්ති කම්මවිසෙසො කම්මානං බලාබලහෙදො. විපාකන්තරන්ති විපාකවිසෙසො, තස්ස හීනපණීතනාදිහෙදො. අපරො නයො – යස්මිං කම්මෙ කතෙ පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ව විපාකකටත්තාරූපානං උජ්ජන්නි හොති, තං ජනකං. යස්මිං පන කතෙ අඤ්ඤෙන ජනිතස්ස ඉට්ඨස්ස වා අනිට්ඨස්ස වා ඵලස්ස විබාධකවිච්ඡෙදකපච්චයානුජ්ජත්තියා, උපබුහනපච්චයුජ්ජත්තියා ව ජනකානුභාවානුරූපං පරිපොසචිරතරජ්ජනන්ධා හොන්ති, තං උපත්ථම්භකං.

ජනකෙන නිබ්බත්තිතං කුසලඵලං වා අකුසලඵලං වා යෙන පච්චතීකභූතෙන රොගධාතුසමතාදිනිමිත්තතාය බාධියති, තං උපපිළකං. යෙන පන කම්මුතා ජනකසාමත්ථියවසෙන විරතරජ්ජනන්ධාරහම්පි සමානං ඵලං විච්ඡේදකපච්චයුජ්ජත්තියා උපහඤ්ඤති විච්ඡිජ්ජති, තං උපසාතකං. තත්ථ කෙවි දුතියස්ස කුසලභාවං ඉත්ථන්තාමගතස්ස අප්පාබාධදීඝායුකතාසංවත්තනවසෙන, පච්ඡමානං ද්විත්තං අකුසලභාවං බව්භාබාධඅප්පායුකතාසංවත්තනවසෙන වණ්ණෙන්නි. දෙවදත්තාදීනං, පන නාගාදීනං, ඉතො අනුපදින්නෙන යාපනකපෙතානඤ්ච නරකාදීසු අකුසලවිපාකුපත්ථම්හනුපපිළනුපසාතකානි න න සන්තීති චතුත්තම්පි අකුසලාකුසලභාවො න විරුජ්ඣති. බුද්ධාවේණිකතාය අසාධාරණස්සෙව ඤාණස්ස ගොචරභාවතො කම්මන්තරාදි “අසාධාරණං සාවකෙහි”ති වුත්තං. එකදෙසතො ජානිතබ්බං අනවසෙසතො ජානිතුං න සක්කා අවිසයත්තා. සබ්බෙන සබ්බං අජානතෙ පච්චයපරිග්ගහො න පරිපුරතීති.

688. යථාචුත්තං කම්මං වත්තමානවිපාකජ්ජනන්ධනිමිත්තමෙව අධිජ්ජෙතන්ති කම්මෙකදෙසතාය “ද්වාදසවිධං කම්මං කම්මවට්ටෙ පක්ඛිපිත්වා”ති වුත්තං. කිලෙසවට්ටම්පි කම්මසභායතාය කම්මවට්ටපක්ඛිකමෙව කත්වා ආහ “කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනා”ති. යාදිසතො පච්චයතො පච්චුජ්ජන්නෙ අද්ධානෙ නාමරූපස්ස පවත්ති, තාදිසතො එව ඉතරස්මිම්පි අද්ධද්වයෙති යථා අතීතානාගතෙ නයං නෙති, තං දස්සෙන්නො “ඉද”න්තිආදිමාහ. තත්ථ අනාගතෙපි කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනෙවාති එත්ථ වුත්තං එව-සද්දං “එතරහි අතීතෙපි”ති එත්ථාපි ආනෙත්වා වත්තබ්බං අද්ධත්තයෙපි කිරියාකිරියඵලමත්තතාදස්සනපරත්තා වොදනාය. ඉති කම්මඤ්චෙවාතිආදි වුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනවසෙන වුත්තං. අපරාපරං වට්ටනට්ඨෙයන වට්ටං. තථා පවත්තනං පවත්තං. හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධතීති සන්තති, පබන්ධො. කරණට්ඨෙයන, පච්චයෙහි කරියතීති වා කිරියා.

කම්මාති කම්මතො. සම්භවති එතස්මාති සම්භවො, කම්මං සම්භවො එතස්සාති කම්මසම්භවො, විපාකො.

කාරණසාමග්ගියං දානාදීහි සාධිතකිරියාය වත්තමානාය කාරණමත්තෙ කත්තුචොභාරොති ආහ “නෙව කාරණතො උද්ධං කාරකං පස්සතී”ති. කරොතීති හි කාරකං. විපාකපට්ඨංවෙදකං න පස්සතීති සම්බන්ධො. කාමං බාලාපි “කාරකො පට්ඨංවෙදකො”ති වදන්තා අත්ථතො පඤ්ඤත්තිමත්තමෙව වදන්ති, තෙ පන විපරිතාහිනිවෙසවසෙනාපි වදන්තීති තං අප්පමාණන්ති ආහ “සමඤ්ඤාමත්තෙන පණ්ඩිතා වොහරන්ති”ති.

689. එවෙනන්ති එවංවිධං එතං දස්සනං, සම්මදස්සනං, අවිපරිතදස්සනන්ති අත්ථො. ඛිජරුක්ඛාදිකානංවාති යථා ඛිජතො රුක්ඛො, රුක්ඛතො පුන ඛිජන්ති අනාදිකාලිකත්තා ඛිජරුක්ඛසන්තානස්ස පුබ්බකොටි නත්ථි, එවං කම්මපච්චයා විපාකො, විපාකපච්චයා කම්මන්ති අනාදිකාලිකත්තා කම්මවිපාකසන්තානස්ස පුබ්බකොටි න පඤ්ඤායති. ආදි-සද්දෙන “කුක්කුටියා අණ්ඩං, අණ්ඩතො කුක්කුටි, පුනපි කුක්කුටියා අණ්ඩ”න්ති එවමාදිං සඬගණ්හාති. අනාගතෙපි සංසාරෙති යථා අතීතෙ, එවං අනාගතෙපි අද්ධානෙ “ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.619; දී. නි. අට්ඨ. 2.95 අපසාදනාවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199; ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; විහ. අට්ඨ. 226 සඬබාරපදනිද්දෙස; සු. නි. අට්ඨ. 2.523; උදා. අට්ඨ. 39; ඉතිවු. අට්ඨ. 14, 58; ථෙරගා. අට්ඨ. 1.67, 99; පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.117; චූළනි. අට්ඨ. 6; බු. වං. අට්ඨ. 2.58) වුත්තෙ සංසාරෙ සති කම්මවිපාකානං අප්පචත්තං න දිස්සති, කම්මවිපාකානං අප්පචත්ති න දිස්සති, පචත්තති එවාති අත්ථො.

එතමත්ථන්ති “කම්මස්ස කාරකො නත්ථි”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.689) වුත්තමත්ථං. අසයංවසීති න සයංවසීනො, මිච්ඡාහිනිවෙසපරවසාති අත්ථො. අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධිතාති ඉතරීතරවිරොධිතා, දිට්ඨියො, දිට්ඨියා වා අඤ්ඤමඤ්ඤෙන විරොධිතා විරුද්ධා.

ගම්භිරඤාණගොචරතාය ගම්භිරං. තථා නිපුණං. සත්තසුඤ්ඤතාය, අඤ්ඤමඤ්ඤසභාවසුඤ්ඤතාය ව සුඤ්ඤං. පච්චයන්ති නාමරූපස්ස පච්චයං, තප්පච්චයපටිවෙධෙනෙව ව සබ්බං පටිවිද්ධං හොතීති. කම්මං නත්ථි විපාකම්භීතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

පච්චයසුඤ්ඤං ඵලන්ති යථාවුත්තමත්ථං උපමාය විභාවෙතුං “යථා න සුරියෙ”තිආදි වුත්තං. තෙසන්ති සුරියාදීනං. සොති අග්ගි. සම්භාරෙහීති ආතපාදීහි කාරණෙහි.

යදි ව හෙතු ව ඵලඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤරහිතං, කථං හෙතුතො ඵලං නිබ්බත්තතීති ආහ “කම්මඤ්ච ඛො උපාදායා”ති. න කෙවලං කම්මඵලමෙව සුඤ්ඤං කත්තුරහිතං, සබ්බම්පි ධම්මජාතං කාරකරහිතන්ති දස්සෙතුං “න හෙත්ථ දෙවො”ති ගාථා වුත්තා. හෙතුසම්භාරපච්චයාති හෙතුසමූහනිමිත්තං, හෙතුපච්චයනිමිත්තං වා.

690. වුත්තිපට්ඨසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්තීති කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන පච්චයපරිග්ගහස්ස කතත්තා වුත්තිපට්ඨසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්තීති වදන්ති. වුත්තනායෙන පන සප්පච්චයනාමරූපස්ස දස්සනෙන තීසු අද්ධාසු පහිනවිච්චිච්ඡස්ස අද්ධත්තයපරියාපන්නා ධම්මා

අතීතපච්චුප්පන්තානාගතභවෙසු ච චුතිපට්ඨන්ධිවසෙන විදිතා භොන්ති, න අනුපද්ධම්මවසෙන තථාපරිග්ගභස්ස අකතත්තා. සාස්ස භොති ඤාතපරිඤ්ඤාති යාය නාමරූපපරිග්ගභං, තස්ස ච පච්චයපරිග්ගභං කරොති, සා අස්ස යොගිතො “ඉදං නාමං, එත්තකං නාම”න්තිආදිනා, “තස්ස අයං පච්චයො, එත්තකො පච්චයො”න්තිආදිනා ච පරිච්ඡේදවසෙන ඤාතවති පඤ්ඤාති කත්වා ඤාතපරිඤ්ඤා.

ඉදානි යෙන කාරණෙන අද්ධත්තයපරියාපන්තා ධම්මා චුතිපට්ඨන්ධිවසෙන විදිතා භොන්ති, තං දස්සෙතුං “සො එවං පජානාතී”න්තිආදි චුත්තං. තෙන ධම්මානං භවන්තරසඬකමො නාම න කදාවිපි අත්ථි, තත්ථ තත්ථෙව නිරුජ්ඣනතොති දස්සෙති. සජ්ඣාය මන්තොදකපාන මුඛමණ්ඩන පදීපසිඬුපමාහි තමෙව ධම්මානං සඬකමාභාවං විභාවෙතුං “අපිව ඛො”න්තිආදිමාහ.

මනොධාතුඅනන්තරන්ති කිරියමනොධාතුයා අනන්තරං ලබ්භමානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. න චෙව ආගතන්ති කිරියමනොධාතූතො න චෙව ආගතං කිරියමනොධාතුයං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අභාවතො. නාපි න නිබ්බත්තං අනන්තරන්ති කිරියමනොධාතූතො අනාගච්ඡන්තම්පි පච්චයසාමග්ගිලාභෙන තතො අනන්තරං නාපි න නිබ්බත්තං, නිබ්බත්තමෙව භොති. යථායං පචත්තියං චිත්තජ්ජවත්ති, තථෙව පට්ඨන්ධිමහි චත්තතෙ චිත්තසන්තති, චුතිචිත්තතො අනාගච්ඡන්තම්පි පට්ඨන්ධිචිත්තං තතො අනන්තරං නාපි න නිබ්බත්තති, පච්චයසාමග්ගිවසෙන නිබ්බත්තතෙවාති අත්ථො. සන්තතිගහණෙන චෙත්ථ කුතොචි ආගමාභාවමෙව විභාවෙති. හෙතුඵලභාවෙන හි සම්බන්ධතාති ධම්මජ්ජවත්ති සන්තතීති. තෙනාහ “පුරිමං භිජ්ජතෙ චිත්ත”න්තිආදි. පුරිමන්ති චුතිචිත්තං. භිජ්ජතෙති නිරුජ්ඣති. පච්ඡමන්ති පට්ඨන්ධිචිත්තං. තතොති චුතිචිත්තතො අනන්තරමෙව ජායති. යත්ථ හි චුතිචිත්තතො දුරෙපි කාලන්තරෙපි උප්පජ්ජමානං පට්ඨන්ධිචිත්තං අනන්තරමෙව ජායතීති චුච්චති. තස්මා තෙසං අන්තරිකා නත්ථි තෙසං චුතිපට්ඨන්ධිචිත්තානං බාවධායකං කිඤ්චි නත්ථි. වීථි තෙසං න විජ්ජතීති තස්සෙව චෙවචනං. ඉතොති චුතිචිත්තතො අනන්තරං න ච ගච්ඡති කිඤ්චි චිත්තං. තඤ්චි සසම්පයුත්තධම්මං තථෙව නිරුජ්ඣති. පට්ඨන්ධි වාති පට්ඨන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤමෙව යථාපච්චයං ජායති නිබ්බත්තතීති පුනපි සඬකමාභාවමෙව විභාවෙත්තො සජ්ජවචයනාමරූපදස්සනං නිගමෙති.

691. නාමරූපග්ගභණෙන, තස්ස ච පච්චයධම්මග්ගභණෙන අග්ගහිතස්ස තෙභූමකධම්මස්ස අභාවතො “විදිතසබ්බධම්මස්සා”ති චුත්තං. න චෙත්ථ ලොකුත්තරධම්මා අධිගතා. ථාමගතං භොති අනෙකාකාරවොකාරපච්චයපරිග්ගභවිධිතො අනුට්ඨිතත්තා. සුට්ඨතරං පභීයති

නියද්ධගතධම්මප්පවත්තියා විගතසම්මොහත්තා. සා එවාති සොළසවිධා කඩ්බා එව. යස්මා එත්ථ “බුද්ධො, ධම්මො, සඤ්ඤා, සික්ඛා”ති ච කඩ්බාය ගොවරභූතා ලොකියා ධම්මා අධිප්පෙතා. න හි ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ කිලෙසා පවත්තිතුං සක්කොන්ති. පුබ්බන්තොති අතීතා ඛන්ධායතනධාතුයො. අපරන්තොති අනාගතා. පුබ්බන්තාපරන්තොති තදුභයං, අද්ධාපච්චුප්පන්නං චා තදුභයභාගයුත්තත්තා. එවං. බුද්ධාදිග්ගහණෙන,

පටිච්චසමුප්පන්නධම්මග්ගහණෙන ච ගහිතො අට්ඨමො කඩ්බාවිසයො නාමරූපමත්තං, ඉදප්පච්චයතාග්ගහණෙන පන තස්ස පටිච්චයො ගහිතො, තස්මා සොළසවත්ථුකාය කඩ්බාය පභීනාය අට්ඨවත්ථුකා කඩ්බා අප්පතිට්ඨාව හොතීති ආහ “න කෙවලඤ්ච...පෙ.... පභීයතිසෙවා”ති.

දිට්ඨෙකට්ඨත්තා විචිකිච්ඡාය යථා දිට්ඨි සමුච්ඡිජ්ජමානා විචිකිච්ඡාය සද්ධිංයෙව සමුච්ඡිජ්ජති, එවං විචිකිච්ඡා වික්ඛම්භියමානා දිට්ඨියා සද්ධිංයෙව වික්ඛම්භියතිති ආහ “ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාති වික්ඛම්භන්ති”ති. අත්තාහිනිවෙසුපතිස්සයා හි “අහොසිං නු බො අහ”න්තිආදි (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) නයප්පවත්තා සොළසවත්ථුකා කඩ්බා, සා එව ච පුබ්බන්තාදිවත්ථුකභාවෙන චුත්තා. අත්තාහිනිවෙසවත්ථුකාති ච ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාති, බුද්ධාදිවත්ථුකා ච කඩ්බා තදෙකට්ඨාති. ධරීයන්ති අත්තතො පටිච්චයෙහිති ධම්මා, තිට්ඨති එත්ථ තදායත්තචුත්තිතාය ඵලන්ති යීති, ධම්මානං යීති ධම්මට්ඨිති, පටිච්චයධම්මො. අථ චා ධම්මොති කාරණං “ධම්මපටිසම්භිදා”තිආදීසු (විහ. 718 ආදයො) විය, ධම්මස්ස යීති සභාවො, ධම්මතො ච අඤ්ඤො සභාවො නත්ථීති පටිච්චයධම්මානං පටිච්චයභාවො ධම්මට්ඨිති, ධම්මට්ඨිතියං ඤාණං ධම්මට්ඨිතිඤාණං. සඤ්ඤානං යං යං භූතං අනිච්චතාදි යථාභූතං, තත්ථ ඤාණන්ති යථාභූතඤාණං. සම්මා පස්සතීති සම්මාදස්සනං.

අවිජ්ජා පටිච්චයොති අවිජ්ජා හෙතුආදිවසෙන සඤ්ඤානං යථාරහං පටිච්චයො. තතො එව සඤ්ඤානං පටිච්චයසමුප්පන්නා. උභොපෙතෙති යස්මා අවිජ්ජාපි ආසවාදිවසෙන පටිච්චයසම්භූතාව, තස්මා අවිජ්ජා සඤ්ඤානාති උභයෙපි එතෙ ධම්මා පටිච්චයසමුප්පන්නා. ඉතීති එවං. පටිච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤාති පටිච්චයානං පරිච්ඡිජ්ජ ගහණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා. චුත්තතයෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණං.

නිමිත්තන්ති සඤ්ඤානිමිත්තං, අත්ථතො පඤ්චක්ඛන්ධා. තෙ හි සනසඤ්ඤාපවත්තියා වත්ථුභාවතො නිමිත්තං, සවිග්ගහණාවෙන උපට්ඨානතො චා. යස්මා අනිච්චතා නාම සඤ්ඤානං අවිපරිතාකාරො. තත්ථ නිච්චතාය ලෙසස්සාපි අභාවතො අනිච්චතො පස්සන්තො යථාභූතං ජානාති. තඤ්ච ඤාණං අවිපරිතග්ගහණතාය සම්මාදස්සනං. තංසමඤ්ඤානං ච පච්චුප්පන්නෙසු විය අතීතානාගතෙසුපි නයං නෙත්තෙන තෙ සුපරිවිදිතා හොන්ති.

අනිච්චතා ව නාම උප්පත්තිමතො, උප්පාදො ව පච්චයවසෙනාති අනිච්චතා සිජ්ඣමානා සඨබාරානං සප්පච්චයතං සාධෙත්ති යථාචුත්තකඨබජ්ජනාය සංවත්තතිති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො “අනිච්චතො...පෙ.... පභීයති”ති ආහ. තත්ථ තදන්වයෙනාති පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස අනුගමනෙන. එත්ථාති යථාදිට්ඨෙසු ධම්මෙසු. දුක්ඛතො මනසි කරොන්තොතිආදීසුපි එසෙව නයො. පවත්තන්ති උපාදින්නක්ඛන්ධප්පවත්තං. තඤ්ඤි කිලෙසාහිසඨබාරෙහි පවත්තිතත්තා සාතිසයං දුක්ඛභාවෙන උපට්ඨාති. පවත්තන්ති යානනිසජ්ජාදිවසෙන දුක්ඛදුක්ඛතාදිවසෙන ව සඨබාරජ්ජවත්තන්ති අපරෙ. “නිමිත්තං, පවත්ත”න්ති ව චුත්තෙ අජ්ඣත්තඛනිද්ධාසන්නානසඤ්ඤිතෙ සබ්බස්මිං සප්පච්චයෙ නාමරූපෙ යථාවතො පවත්තා එකාව පඤ්ඤා පරියායවසෙන “යථාභූතඤ්ඤාණ”න්තිපි “සම්මාදස්සන”න්තිපි තත්ථ කඨබාවික්ඛම්භනෙන “කඨබාවිතරණා”තිපි චුච්චති. යථා “රුක්ඛො පාදපො තරු”ති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො ආහ “යඤ්ච යථාභූතඤ්ඤාණ”න්තිආදි.

පරමත්ථතො සාසනෙ අස්සාසො නාම අරියඵලං, පතිට්ඨා නාම අරියමග්ගො, අයං පන අනධිගතමග්ගඵලොපි තදධිගමුපායපටිපත්තියං ධීතත්තා ලද්ධස්සාසො විය, ලද්ධපතිට්ඨො විය ව භොතිති චුත්තං “ලද්ධස්සාසො ලද්ධපතිට්ඨො”ති. අපරිභීතකඨබාවිතරණවිසුද්ධිකො විපස්සකො ලොකියාහි සීලසමාධිපඤ්ඤාසම්පදාහි සමන්තාගතත්තා උත්තරි අප්පට්ඨිජ්ඣත්තො සුගතිපරායණො ව භොතිති චුත්තං “නියතගතිකො”ති. තතො එව චූළසොතාපන්නො නාම භොති. සොතාපන්නො හි බිණාපායදුග්ගතිවිනිපාතොති.

අථ වා ලද්ධස්සාසො දිට්ඨිවිසුද්ධිසමධිගමෙන. නාමරූපපරිච්ඡේදෙන හි ඛන්ධාදිකෙ සභාවසරසතො සල්ලක්ඛෙත්වා සාසනෙ ධම්මුපසංහිතපාමොජ්ජප්පට්ඨානෙන ලද්ධස්සාසො භොති. ලද්ධපතිට්ඨො කඨබාවිතරණවිසුද්ධිසමධිගමෙන. සප්පච්චයනාමරූපදස්සනෙන හි පරිමද්දිතදිට්ඨිකණ්ටකො විනිද්ධතඅහෙතුච්ඡමහෙතුවාදො යථාසකං පච්චයෙහෙව ධම්මමත්තං ජානිත්වා සාසනෙ පතිට්ඨිතසද්ධො ලද්ධපතිට්ඨො නාම භොති. නාමරූපච්චත්ථානෙන දුක්ඛසච්චං, ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණෙන සමුදයසච්චං, තස්සෙව අපරභාගෙන අනිච්චතො මනසිකාරාදිවිධිනා මග්ගසච්චඤ්ච අභිඤ්ඤාය පවත්තියා දුක්ඛභාවං දිස්වා අප්පවත්තෙ නිරොධෙ එකංසෙනෙව නින්තජ්ඣාසයතාය ලොකියෙනෙව ඤාණෙන චතුත්තං අරියසච්චානං අධිගතත්තා අපායෙසු අභබ්බුජ්ජත්තිකො, සොතාපන්නභූමියං භබ්බුජ්ජත්තිකො ව භොතිති චුත්තං “නියතගතිකො”ති. තෙනාහ “චූළසොතාපන්නො නාම භොති”ති.

විසුද්ධිමග්ග-මහාවිකා

කඨබාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

තස්මාති යස්මා එවං මහානිසංසමෙනං යථාභූතඤ්ඤාණං, තස්මා. සදාති
සබ්බකාලං රත්තිඤ්ඤෙව දිවා ච. සබ්බසොති
නිබ්බත්තකහෙතුආදිපරිග්ගණ්හනවසෙන සබ්බජ්ජකාරෙන.

කඨබාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිව්ඨිතා.

ඉති එකුනව්සතිමපරිවජ්ජෙවණ්ණනා.

20. මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

සම්මසනඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

692. එවං මග්ගඤ්ඤා අමග්ගඤ්ඤා ඤත්වා යීතං ඤාණන්ති අයං උපක්කිලෙසවිනිමුත්තා විථිපට්ඨන්තා විපස්සනාපඤ්ඤා අරියමග්ගස්ස පුබ්බභාගමග්ගො, අයං ඔභාසාදිහෙදො දසවිධො උපක්කිලෙසො න මග්ගොති එවං මග්ගඤ්ඤා අමග්ගඤ්ඤා යාථාවතො වචන්ථපෙත්වා යීතං ඤාණං.

අනීතාදිවසෙන අනෙකහෙදහින්නො ධම්මෙ කලාපතො සඬ්ඛිපිත්වා සම්මසනං කලාපසම්මසනං, අයං කිර ජම්බුදීපවාසීනං අභිලාපො. “යං කිඤ්ච රූප”න්තිආදිනා (ම. නි. 1.361; 2.113; 3.86; අ. නි. 4.181) නයෙන හි ධම්මානං විපස්සනා නයවිපස්සනා, අයං කිර තම්බපණ්ණිදීපවාසීනං අභිලාපො. තෙනෙවාහ “කලාපසම්මසනසඬ්ඛාත්තාය නයවිපස්සනායා”ති. තාව-සද්දො කමත්ථො, තෙන සම්මසනස්පකාරානං බහුහෙදනං දීපෙති. බහුභාවතො හි තෙසං පඨමං නයවිපස්සනාය යොගාරම්භං අනුසාසති “නයවිපස්සනාය තාව යොගො කරණීයො”ති. කස්මාති වොදකවචනං. තස්සායං අධිජ්ජායො — යදි මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි සම්පාදෙනබ්බො, අථ කස්මා “නයවිපස්සනාය ආදිතො යොගො කාතබ්බො”ති චුත්තන්ති. ඉතරො තස්සායං අධිගමුපායොති දස්සෙත්තො “ආරද්ධවිපස්සකස්සා”තිආදිමාහ. තෙනෙතං දස්සෙති “විපස්සනාය සති උදයබ්බයඤ්ඤාණුප්පාදො, උදයබ්බයඤ්ඤාණෙ සති ඔභාසාදිඋපක්කිලෙසසම්භවො, තතො මග්ගාමග්ගවචන්ථානං, තස්මා තස්ස ආදිතොව ආරම්භස්ස සම්භවො නත්ථිති විපස්සනා පඨමං ආරද්ධබ්බො”ති. එවම්පි පඨමං නයවිපස්සනාව කස්මා ආරද්ධබ්බොති ආහ “විපස්සනාය ව කලාපසම්මසනං ආදී”ති. තඤ්ච අනීතාදිහෙදහින්නානං ධම්මානං සඬ්ඛිපිත්වා වචන්ථානවසෙන පවත්තනතො ආදිකම්මිකස්ස සුකරං සම්මසනන්ති ආදිභූතං.

තස්මාති ආදිභූතත්තා. අථ වා තස්මාති යස්මා ආරද්ධවිපස්සකස්ස...පෙ.... කලාපසම්මසනං ආදි, තස්මා. එතන්ති කලාපසම්මසනං. අපිචාතිආදි කලාපසම්මසනස්සෙව විපස්සනාය ආදිභාවෙ උපවයහෙතුදස්සනං. උදයබ්බයඤ්ඤාණපරියොසානා තීරණපරිඤ්ඤා, අසම්පත්තෙ එව ව උදයබ්බයඤ්ඤාණෙ මග්ගාමග්ගවචන්ථානං භොතිති ආහ “තීරණපරිඤ්ඤාය වත්තමානායා”ති. කලාපසම්මසනෙ තාව යොගො කාතබ්බොති එත්ථාපි තස්සෙව පඨමාරම්භෙ කාරණං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. යස්මා කලාපසම්මසනං නාම එකවිසුද්ධියම්පි න අන්තොගධං, එකච්චෙ ව තං අනාමසිත්ථාව විපස්සනාවාරං වණ්ණෙත්ති. එවං සන්තෙපි තං සුත්තන්තෙසු එකදෙසෙන, අනවසෙසතො ව දස්සිතං. පටිසම්භිදායං ආදිකම්මිකානං

මනසිකාරසුකරතාය විපස්සනාය ආදිභාවෙන යජිතං. විපස්සන්තස්ස ච ඔභාසාදීසු උප්පත්තොසු මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණසම්භවො, තස්මා “තං සම්පාදෙතුකාමොනා” ති ආදිනා අයං විචාරො කතොති දට්ඨබ්බං.

693. තත්‍රාති තස්මිං තීරණපරික්ඤාය ඤාතපරික්ඤානන්තරභාවෙ, තාසු චා පරික්ඤාසු. විනිවිච්ඡයොති සරූපතො, කිච්චතො, භූමිතො ච සන්නිට්ඨානං. ලොකුත්තරාපි පුරිමස්මිං සච්චද්වයෙ මග්ගසම්පයුත්තා තිවිධාපි පරික්ඤා කිච්චවසෙන ලබ්භතීති “ලොකියපරික්ඤා”ති විසෙසෙත්වා චුත්තං. සභාවධම්මානං ලක්ඛණසල්ලක්ඛණතො ඤෙය්‍යඅභිමුඛා පක්ඤ්ඤා අභික්ඤ්ඤාපක්ඤ්ඤා. ඤාතට්ඨෙති ඤාතභාවනිමිත්තං. අභික්ඤ්ඤායස්ස ජානනහෙතු “ඤාණ”න්ති චුච්චති. පරික්ඤාපක්ඤාති අනිච්චාදිලක්ඛණාති පරිච්ඡිජ්ජ ජානනපක්ඤා. තීරණට්ඨෙති සම්මසනභාවහෙතු. පභානපක්ඤාති පභාතබ්බස්ස පජහනපක්ඤා. වෙදයිතාදිලක්ඛණවිධුරතාය රූප්පනලක්ඛණං පච්චත්තලක්ඛණං චුත්තං. තෙසංයෙව පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන ගහිතධම්මානංයෙව. යථා පටච්චස්සාදීනං කක්ඛළචුසනාදිලක්ඛණාති තීසුපි බණෙසු සල්ලක්ඛිතබ්බාති පටිනියතරූපතාය සභාවසිද්ධානෙව හුත්වා ගය්හන්ති, න එවමනිච්චතාදිලක්ඛණාති. තානි පන භඩ්දදයබ්බයපිළාවසවත්තනාකාරමුඛෙන ගහෙතබ්බතො සමාරොපිතරූපානි විය ගය්හන්තීති චුත්තං. “සාමක්ඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා”ති. ලොකියපරික්ඤානංයෙව අධිජ්ජෙතත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාව “පභානපරික්ඤා”ති චුත්තා.

සඬ්ඛාරපට්ච්ඡෙදතොති නාමරූපවචන්ථානතො, යා “දිට්ඨිවිසුද්ධි”ති චුත්තා. කෙච්ච පන “බන්ධාදීනං විපස්සනාය භූමිභාවතො සබ්බොපි බන්ධාදිවිචාරො සඬ්ඛාරපට්ච්ඡෙදො”ති වදන්ති. “පච්චත්තලක්ඛණපට්ඨෙධස්සෙව ආධිපච්ච”න්ති ඉමිනා නාමරූපපච්චයපරිග්ගහපක්ඤ්ඤානං තීරණපභානාසමත්ථතං දස්සෙති. තාසම්පි පන “නමනලක්ඛණං නාමං, රූප්පනලක්ඛණං රූප”න්ති අරූපරූපානං සාධාරණාකාරසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්ති යා එකෙනාකාරෙන තීරණපරියායො, දිට්ඨිකඩ්ඛාවික්ඛම්භනෙන පභානපරියායො ලබ්භතීති සියා තීරණපභානෙසුපි ආධිපච්චන්ති වදන්ති. උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන පන යථා දිට්ඨිවිසුද්ධියාව සඬ්ඛාරපට්ච්ඡෙදතා, එවං ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය එව තීරණපභානකිච්චතා වෙදිතබ්බා. එවං හි තිස්සොපි පරික්ඤා වචන්ථිතා හොන්ති, අක්ඤ්ඤා සඬ්ඛාතො සියා. තීරණපරික්ඤාය භූමි තත්ථ පක්ඤ්ඤාය අනිච්චතාදිලක්ඛණසන්තීරණතො. තෙනාහ “එතස්මිං...පෙ.... ආධිපච්ච”න්ති. කාමං උදයබ්බයඤ්ඤාණම්පි කක්ඛි මිච්ඡාහිනිවෙසං පජහති, තස්ස පන අථාමගතත්තා න සාතිසයං පභානන්ති චුත්තං. “භඩ්දගානුපස්සනං ආදිං කත්වා උපරි පභානපරික්ඤාය භූමි”ති. අනිච්චතො අනුපස්සන්තොති

අනිච්චාකාරතො සඬබ්බා රෙ අනුපස්සන්තො සම්මසන්තො. නිච්චසඤ්ඤන්ති “නෙ නිච්චා සස්සනා”ති පවත්තං මිච්ඡාසඤ්ඤං. සඤ්ඤාසිසෙන දිට්ඨිවිත්තානම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං. එසෙව නයො ඉතො පරෙසුපි. නිබ්බන්දන්තොති අනිච්චානුපස්සනාදිසම්භූතාය නිබ්බිදානුපස්සනාය සඬබ්බා රෙ නිබ්බිජ්ජනවසෙන පස්සන්තො. නන්දින්ති සජ්ජිතිකතණ්හං. විරජ්ජන්තොති විරාගානුපස්සනාය විරජ්ජනවසෙන යථා සඬබ්බා රෙසු රාගො නුජ්ජජති, එවං අනුපස්සන්තො. තථාභූතො හි රාගං පජහතිති වුච්චති. නිරොධෙන්තොති නිරොධානුපස්සනාය යථා සඬබ්බා රා නිරුජ්ඣන්තියෙව, න ආයතිං පුනඛිභවවසෙන උජ්ජජන්ති, එවං අනුපස්සන්තො. තථාභූතො හි සඬබ්බා රානං සමුදයං පජහති නාම අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනතො. පටිනිස්සජ්ජන්තොති පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය යථා සඬබ්බා රා න පුන ආදියන්ති, එවං වොස්සජ්ජන්තො. තෙනාහ “ආදානං පජහති”ති, නිච්චාදිවසෙන වා ගහණං විස්සජ්ජෙතිති අත්ථො. සාධිතත්තාති සම්පාදිතත්තා. ඉතරාති තීරණපහානපරිඤ්ඤා. එවං පරිඤ්ඤා නිද්දිසිත්වා පරිඤ්ඤාක්කමවසෙනපි කඬබ්බාවිතරණානන්තරං “කලාපසම්මසනෙ යොගො කාතබ්බො”ති ය්වායමත්ථො වුත්තො, තං නිගමවසෙන පච්චාහරන්තො “තෙන වුත්ත”න්තිආදිමාහ, තං වුත්තත්ථමෙව.

694. තත්තාති තස්මිං කලාපසම්මසනෙ විභාවෙතබ්බෙ, තස්ස වා කලාපසම්මසනස්ස ආදිභාවෙ. අයං පාළිති දස්සියමානං පටිසම්භිදාමග්ගපාළිමාහ. තත්ථ සඬබ්බිපිත්වා වචන්ථානෙ පඤ්ඤාති අතීතාදිහෙදහින්තො ධම්මෙ එකතො සඬගහෙත්වා අනිච්චාදිවසෙන විනිච්ඡයෙ සාධෙතබ්බෙ තංසාධනීයා පඤ්ඤා. සම්මසනෙ අනිච්චතාදිවසෙන තීරණ ඤාණන්ති පවුච්චති, සා කථං හොතිති අත්ථො. වචන්ථානෙ සම්මසනෙති ව නිජ්ඣාදෙතබ්බෙ භූමිමච්චනං. යං කිඤ්චී රූපන්තිආදීති පදානි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව. සබ්බං රූපං අනිච්චතො වචන්ථපෙතීතිආදීති පන යස්මා පරතො චණ්ණිසිස්සන්ති, තස්මා තත්ථෙව නෙසං අත්ථං විභාවයිස්සාම.

පාළිවචන්ථානං පන එවං වෙදිතබ්බං — එත්ථ හි ආදිකම්මිකානං විපස්සනාමනසිකාරසුඛත්ථං “යං කිඤ්චී රූප”න්තිආදීනා පඨමං තාව පඤ්චක්ඛන්ධා අතීතාදිවිභාගමුඛෙන ගහිතා, තෙ පන ඛන්ධා යස්මා ද්වාරාරම්මණෙන සද්ධිං ද්වාරජ්ජවත්තධම්මවසෙන විභාගං ලබ්භන්ති, තස්මා තදනන්තරං ද්වාරජ්ජකාදිවසෙන දස ඡක්කා ගහිතා. යස්මා පන ලක්ඛණෙසු අනත්තලක්ඛණං දුක්ඛවිභාගං, තස්මා තස්ස විභාවනාය ඡ ධාතුයො ගහිතා. තතො යෙසු කසිණෙසු ඉතො බාහිරකානං අත්තාහිනිවෙසො, තානි ඉමෙසං ඝාතානං ආරම්මණභාවෙන උපට්ඨානාකාරමත්තානීති දස්සනත්ථං දස කසිණානි ගහිතානි. තතො දුක්ඛානුපස්සනාය පරිවාරභාවෙන පටික්කුලාකාරවසෙන ද්වන්තිංස කොට්ඨාසා ගහිතා. පුබ්බෙ ඛන්ධවසෙන

සඬ්ඛෙපතො ගහිතා ධම්මා නාතිසඬ්ඛෙපචිත්ථාරනයෙන, චිත්ථාරනයෙන ච මනසි කාතබ්බාති දස්සනත්ථං ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො ච ගහිතා. තෙසු ඉමෙ ධම්මා සතිපි සුඤ්ඤනිර්භූතාපාරභාවෙ ධම්මසභාවතො ආධිපච්චවසෙන පවත්තන්තිති අනත්තලක්ඛණවිභාවනත්ථං ඉන්ද්‍රියානි ගහිතානි. එවං අනෙකභෙදහින්තාපිමෙ ධම්මා භූමිත්තයපරියාපන්නතාය තිව්ධාව භොන්තිති දස්සනත්ථං තිස්සො ධාතුයො ගහිතා.

එත්තාවතා නිමිත්තං දස්සෙත්වා පවත්තං දස්සෙතුං කාමභවාදයො නව භවා ගහිතා. එත්තකෙ අභිඤ්ඤායාවිසෙසෙ පවත්තමනසිකාරකොසල්ලෙන සණ්භසුබ්බමෙසු නිබ්බත්තිතමහග්ගතධම්මෙසු මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බොති දස්සනත්ථං ඤානප්පමඤ්ඤාරූපානි ගහිතානි. තත්ථ ඤානානි නාම චුත්තාවසෙසාරම්මණානි රූපාවචරජ්ඣානානි. පච්චයපච්චයූප්පන්නවිභාගතො ඉමෙ ධම්මා හින්දිත්වා මනසි කාතබ්බාති දස්සනත්ථං පටිච්චසමුප්පාදඬ්ගානි ගහිතානි. පච්චයාකාරමනසිකාරො හි ලක්ඛණත්තයං සුඛෙන, සුට්ඨතරඤ්ච විභාවෙති, තස්මා පච්ඡතො ගහිතො. එවමෙනෙ සම්මසනීයභාවෙන ගහිතා ඛන්ධාදිවසෙන කොට්ඨාසතො පඤ්චවිසතිවිධා. පභෙදතො පන අතීතාදිභෙදං අනාමසිත්ථාව ගය්හමානා ද්විහි ඌනානි ද්වෙසතානි භොන්ති.

තත්ථ අනිච්චතො වචන්ථපෙතීතිආදිකො පටිමො ලක්ඛණවචන්ථාපනවාරො. අනිච්චං ඛයට්ඨෙතානිආදිකො දුතියො හෙතුවාරො ලක්ඛණානං හෙතුකිත්තනතො. අනිච්චං සඬ්ඛතන්තිආදිකො පන හෙතුපතිට්ඨාපනවාරො පාකට්ඨාවසල්ලක්ඛණතො. ඛයට්ඨෙතානි හි ඛයසභාවතො යස්මා රූපං ඛයසභාවං උප්පජ්ජිත්වා ඛයං වයං භෙදං ගච්ඡති, තස්මා අනිච්චන්ති අත්ථො. භයට්ඨෙතානි භාගිතබ්බභාවතො යස්මා රූපං පහඬ්ගුරතාය භයානකං, තස්මා දුක්ඛන්ති. තෙනාහ භගවා “යදනිච්චං, තං දුක්ඛ”න්ති (සං. නි. 30.15, 45, 46, 76, 85; 2.4.14; පටි. ම. 2.10). අසාරකට්ඨෙතානි අසාරකභාවතො, අත්තසාරවිරහතොති අත්ථො. තතියවාරෙ පන “රූපං අනිච්ච”න්ති වත්වා තස්ස හෙතුං පතිට්ඨාපෙතුං “සඬ්ඛත”න්තිආදි චුත්තං. යස්මා සමෙච්ච සම්භූය පච්චයෙහි කතං, අනුරූපෙ ච පච්චයෙ පටිච්ච, න විනා තෙහි සමං, සම්මා ච උප්පන්නං, තස්මා ඛයවයවිරාගනිරොධධම්මන්ති. න හි පච්චයනිබ්බත්තං අනිරූප්ඤ්ඤානකං නාම අත්ථි. තෙනාහ භගවා “යං තං රූපං ජාතං භූතං සඬ්ඛතං පලොකධම්මං, තං වත මා පලුප්පිති තෙනං යානං විජ්ජති”ති (සං. නි. 5.379). එතෙන අනිච්චා පට්ඨිධාතු පච්චයනිබ්බත්තත්තා තදඤ්ඤං පච්චයනිබ්බත්තං වියාති දස්සෙති. එස නයො සෙසධම්මෙසුපි.

ඉදානි අන්වයතො, ඛානිරෙකතො ච සඬ්ඛතධම්මානං අනිච්චතං පතිට්ඨාපෙතුං “ජාතිපච්චයා”තිආදි චුත්තං. අනිච්චලක්ඛණස්සෙව චෙත්ථ

ඉමිනා පෙය්‍යාලෙන ඉමෙ ධම්මරාසයො සංඛිත්තාති සම්බන්ධො. “ද්වාරාරම්මණෙනි සද්ධිං ද්වාරජපවත්තා ධම්මා, පඤ්චක්ඛන්ධා”ති ඉදං අභිඤ්ඤෙය්‍යානිද්දෙසෙ “චක්ඛුං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යා”තිඤ්ඤානා (පටි. ම. 1.3; සං. නි. 4.46) ද්වාරාරම්මණෙනි සද්ධිං ද්වාරජපවත්තෙ ධම්මෙ දස්සෙත්වා තෙසං පඤ්චනි බන්ධෙනි සඬගහිතතං දස්සෙතුං “රූපං අභිඤ්ඤෙය්‍යං...පෙ.... විඤ්ඤාණං අභිඤ්ඤෙය්‍යා”ති ආගතත්තා වුත්තං. පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.48) පන “යං කිඤ්චි රූප”තිඤ්ඤානා පටිසම්භිදායං පටිසම්භිදායං පඤ්චක්ඛන්ධෙ දස්සෙත්වා “චක්ඛු”තිඤ්ඤානා ද්වාරාරම්මණෙනි සද්ධිං ද්වාරජපවත්තා ධම්මා දස්සිතා. තථාදස්සනෙ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ ඉමෙ ධම්මරාසයො සංඛිත්තාති පාළියං විත්ථාරතො ආගතත්තාති දස්සෙත්තො “වුත්තං හෙත”තිඤ්ඤානා. තෙතොවාහ “තං තත්ථ...පෙ.... සංඛිත්ත”ති. තත්ථ තත්ති අභිඤ්ඤෙය්‍යං. එත්ථාති අභිඤ්ඤෙය්‍යානිද්දෙසෙ. “විඤ්ඤාණං මනො ධම්මා”තිඤ්ඤානා තත්ථ තත්ථ කොට්ඨාසෙ යෙ ලොකුත්තරධම්මා ආගතා. කෙච්ඡි පන “එත්ථාති පටිසම්භිදාය”ති වදන්ති, තං න සුන්දරං. සම්මසනුපගා එව හි ධම්මා පටිසම්භිදායං ගහිතා සම්මසනවාරස්ස අධිප්පෙතත්තා, න අභිඤ්ඤෙය්‍යානිද්දෙසෙ (පටි. ම. 1.3; සං. නි. 4.46) විය සබ්බෙව අභිඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා. යෙ රූපාරූපධම්මා. යස්සාති යොගිතො. තෙසු තෙන සම්මසනං ආරහිතබ්බං යථාපාකටං විපස්සනාහිනිවෙසොති කත්වා. පච්ඡා පන අනුපට්ඨහන්තෙපි උපායෙන උපට්ඨහාපෙත්වා අනවසෙසතොව සම්මසිතබ්බා.

695. “අතීතං රූපං අනිච්ච”තිඤ්ඤානා අනිච්චතො සම්මසනස්ස අතීතාදිවිභාගා පවත්තිට්ඨානභූතාති ආහ “එකාදසහි ඔකාසෙහි”ති. වචන්ථාපනං නාම සන්නිට්ඨානං. අනිච්චතො සන්නිට්ඨානඤ්ඤෙත්ථ “අනිච්ච”ති විපස්සනාවාති ආහ “අනිච්චන්ති සම්මසති”ති.

කථන්ති සම්මසනාකාරො පුච්ඡිතොති තං පරතො ඉධෙව පාළියං දුතියවාරෙ වුත්තනයෙනෙවාති සඬබ්බෙපෙනෙව විස්සජ්ජෙති. ඉදානි තමත්ථං පාකටතරං කාතුං “වුත්තඤ්ඤෙත”තිඤ්ඤානා. තත්ථ හී-ති හෙතුඅත්ථෙ නිපාතො. යස්මා “රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං ඛයට්ඨෙතා”ති එවං වුත්තං, තස්මා ඉමිනා වුත්තනයෙන අනිච්චන්ති සම්මසතිති යොජනා.

එවම්පි සඬබ්බෙපොයෙවාති විහජිත්වා දස්සෙතුං “එසා”තිඤ්ඤානා වුත්තං. අතීතෙති අතීතෙ හවෙ. ආදිකම්මිකස්ස හි ඉදං සම්මසනවිධානං, තස්මා

හව්වසෙන අද්ධාහෙදො අධිජ්ජෙතො. තෙනාහ “නයිමං හවං සම්පත්තන්ති”ති. එත්ථ ඉති-සද්දො හෙතුඅත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – යං අතීතභවෙ පරියාපන්නං රූපං, තං අතීතෙයෙව භවෙ ඛිණං, තතො න ඉමං හවං සම්පත්තං, තස්මා අනිච්චං ඛයට්ඨෙත ඛයසභාවත්තාති සම්මසතීති. එස නයො යං අනාගතන්තිආදීසුපි.

යං ඛනිද්ධා, තම්පි ඛනිද්ධා එව ඛියති, න අජ්ඣත්තභාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙතාති, යං ඔළාරිකං, තම්පි තත්ථෙව ඛියතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙතාතිආදිනා යොජෙතබ්බං.

ඉදං සබ්බමිපිති ඉදං අතීතාදිහෙදස්ස රූපස්ස සම්මසනතො සබ්බං එකාදසවිධමිපි සම්මසනං එකං සම්මසනං අනිච්චතො සම්මසනන්ති කත්වා.

තන්ති තං එකාදසවිධමිපි රූපං. සජ්ජච්ඡයනායාති භයානකතාය. භයාවහං හොතීති අජ්ජහිනවිපල්ලාසස්ස “අහං විනස්සාමි, මම සන්තකං විනස්සති”ති වින්තෙත්තස්ස භයජනකං හොති. සීහොපමසුත්තෙ දෙවානං වියාති සීහොපමසුත්තෙ දෙසියමානෙ දෙවානං විය. තත්ථ හි –

“යදා තථාගතො ලොකෙ උජ්ජජ්ජති අරහං සම්මාසම්බුද්ධො...පෙ.... සො ධම්මං දෙසෙති ‘ඉති රූපං, ඉති රූපස්ස සමුදයො, ඉති රූපස්ස අත්ථඨගමො. ඉති වෙදනා... ඉති සඤ්ඤා... ඉති සඛාරා... ඉති විඤ්ඤාණං, ඉති විඤ්ඤාණස්ස සමුදයො, ඉති විඤ්ඤාණස්ස අත්ථඨගමො’ති. යෙපි තෙ, හික්ඛවෙ, දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො සුඛබ්බුලා උච්චෙසු විමානෙසු විරට්ඨිතිකා, තෙපි තථාගතස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා යෙභුයොන භයං සංවෙගං සන්තාසං ආපජ්ජන්ති ‘අනිච්චාව කිර හො මයං සමානා නිච්චම්හාති අමඤ්ඤිමිහ, අද්ධුවාව...පෙ.... අසස්සතාව කිර හො මයං සමානා සස්සතම්හාති අමඤ්ඤිමිහ, මයම්පි කිර හො අනිච්චා අද්ධුවා අසස්සතා සක්කායපරියාපන්නා’”ති (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33) –

එවං දෙවානං හයුජ්ජන්ති ආගතා.

ඛන්ධපඤ්චකං, තදෙකදෙසො වා අත්තවාදීහි “අත්තා”ති පරිකප්පියති, තඤ්ච එකන්තතො අනිච්චං, දුක්ඛඤ්චාති ආහ “යඤ්චි අනිච්චං, තං දුක්ඛ”න්තිආදි. තීසු දුක්ඛතාසු සඛාරදුක්ඛතාව ඛ්‍යාපිති, “යදනිච්චං, තං දුක්ඛ”න්ති ච අධිජ්ජෙතාති චුත්තං “අනිච්චතං වා උදයඛිඛයපටිපිලනං වා”ති. අත්තා අභවිස්සාති “කාරකො වෙදකො සයංවසී”ති එවංභූතො අත්තා අභවිස්සාති අධිජ්ජායො. එවඤ්චි සති රූපස්ස ආබාධාය සංවත්තනං අයුජ්ජමානකං සියා. යථා රූපක්ඛන්ධෙ අහෙදතො තිවිධං සම්මසනං, හෙදතො තෙත්තිංසවිධං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපිති ඉමමත්ථං “එස නයො”ති

අනිදිසති. තෙන ඛන්ධවසෙන තාව හෙදතො පඤ්චසට්ඨිඅධිකා සතං සම්මසනචාරා දස්සිතා භොන්ති. ඉමිනා නයෙන ද්වාරජක්කාදීසුපි යථාරහං සම්මසනභෙදො වෙදිතබ්බො.

696. නියමතො සඬබ්බතාදිහෙදං භොතිති එකංසෙන සඬබ්බතතාදිවිසෙසවත්තං භොති අසඬබ්බතාදිසභාවෙ අනිච්චතාය අසම්භවතො. අස්සාති අනිච්චස්ස. පරියායදස්සනත්ථන්ති වෙච්චනදස්සනත්ථං, තං පන “බයධම්ම”න්තිආදීනං වසෙන වෙදිතබ්බං, න පුරිමානං තිණ්ණං. න හි තදෙව තස්ස පරියායො භොති, නාපි සඬබ්බපට්චිවසමුප්පන්නපදානි හුත්වා අභාවදීපනතො පාකභාවදීපනතො. පාකභාවදීපනෙන පන අනිච්චතාය සාධනපක්කො තිට්ඨන්ති. තෙනෙව හි සබ්බෙසං පදානං පරියායතාභාවතො “නානාකාරෙහි වා”ති විකප්පන්තරං ගහිතං. මනසිකාරජ්ජවත්තිදස්සනත්ථන්ති අනිච්චතාය උපබ්බහනමනසිකාරජ්ජවත්තිදස්සනත්ථං.

වත්තාරිසාකාරඅනුපස්සනාකථාවණ්ණනා

697. සොති යොගාවචරො. තස්සාති යථාචුත්තහෙදස්ස අනිච්චතාදිසම්මසනස්ස. ථීරභාවත්ථායාති දළ්භභාවත්ථාය අනිච්චාදිආකාරස්ස පුනප්පුනං මනසිකාරො විය බහුලීකාරභාවතො. යං තං භගවතා එතස්ස විහඬිගෙ අනිච්චාදිසම්මසනං චුත්තන්ති සම්බන්ධො. අනුලොමිකන්ති අරියමග්ගාධිගමස්ස අනුකූලං. ඛන්තින්ති ඤාණඛන්තිං. ඤාණඤ්ඤි විසයසභාවං ඔගාහෙත්වා වචත්ථානෙ ඛමති සහතිති ඛන්තිති චුච්චති. සම්මත්තනියාමන්ති අරියමග්ගං. සො හි සම්මාදිට්ඨිආදිසම්මත්තඤ්ඤෙව අනිච්චතිධම්මතාය නියාමො වාති චුච්චති. “ආදීනා නයෙනා”ති ඉමිනා “පඤ්චක්ඛන්ධෙ දුක්ඛතො පස්සන්තො අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලහති, ඛන්ධානං නිරොධො සුඛං නිබ්බානන්ති පස්සන්තො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමති”ති (පටි. ම. 3.38) එවමාදිකො පාඨසෙසො රොගාදිපටිපක්ඛයොජනාවසෙන විත්ථාරෙතබ්බො. “ඛන්ධානං නිරොධො නිච්චං නිබ්බාන”න්ති වචනෙන සඬබ්බාරානං දුක්ඛරොගතාදිපටිපක්ඛො නිබ්බානස්ස සුඛාරොග්ගාදිභාවො “ආදීනා නයෙනා”ති එත්ථ නයග්ගහණෙන දීපිතොති. අවසෙසො සබ්බො පාඨො පකාසිතො එව භොතිති.

කාමඤ්ඤෙවං වත්තාරිසාය ආකාරෙහි සම්මසනං අනුලොමඤ්ඤාණ භාවෙතබ්බවිධානං. තෙනාහ “අනුලොමඤ්ඤාණං විහජන්තෙන...පෙ.... චුත්ත”න්ති, ඉතො පට්ඨාය පන කතපරිවයස්සෙව කිච්චාවහං භොතිති ඉධාපි චුත්තන්තිති දට්ඨබ්බං. තස්සාපිති න කෙවලං කලාපසම්මසනස්සෙව, අථ බො යථාදස්සිතස්ස වත්තාලීසප්පහෙදස්ස අනිච්චාදිසම්මසනස්සපි. තඤ්ඤි

අනුලොමිකඛන්තිපටිලාභාය, සම්මත්තනියාමොක්කමනාය ව සංවත්තනතො එකංසතො ඉච්ඡිතබ්බං. වුත්තඤ්ඨි -

“සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කඤ්ඨි සඬ්ඛාරං නිව්චතො සමනුපස්සන්තො අනුලොමිකාය ඛන්තියා සමන්තාගතො භවිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති, අනුලොමිකාය ඛන්තියා අසමන්තාගතො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති, සම්මත්තනියාමං අනොක්කමමානො සොනාපත්තිඵලං වා...පෙ.... අරහත්තං වා සච්ඡිකරිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති. සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සබ්බසඬ්ඛාරෙ අනිව්චතො සමනුපස්සන්තො”ති (අ. නි. 6.98; පටි. ම. 3.36) -

ආදි සුක්කපක්ඛො විත්ථාරෙතබ්බො. තථා “සො වත, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කඤ්ඨි සඬ්ඛාරං සුඛතො, දුක්ඛතො, කඤ්ඨි ධම්මං අත්තතො, අනත්තතො”ති (පටි. ම. 3.36) විත්ථාරෙතබ්බො.

698. එකෙකං ඛන්ධං අනිව්චාදිසම්මසනස්ස වසෙන සම්මසතීති සම්බන්ධො. තස්ස පන සම්මසනස්ස පඤ්චන්තං ඛන්ධානං සාධාරණතාය “එකෙකං ඛන්ධ”න්ති වුත්තං. අනව්චන්තිකතායාති අව්චන්තිකතාභාවතො, අසස්සතතායාති අත්ථො. සස්සතඤ්ඨි අව්චන්තිකං පරාය කොටියා අභාවතො. ආදිඅන්තවත්තතායාති පුබ්බාපරකොටිවත්තතාය, උදයබ්බයධම්මතොති අත්ථො. අනිව්චතො සම්මසතීති සම්බන්ධො. එස නයො සබ්බත්ථ.

අනිව්චතොති ව අද්ධුවතො. එතඤ්ඨි න නිව්චං, බණ්කතාය අසදාභාවිතාය වා න ඉච්චං න උපගන්තබ්බන්ති අනිව්චං. උප්පාදවයපටිපිළනතායාති උප්පාදෙන, වයෙන ව පති පති බණ්ක බණ්ක තංසමඬ්ඨිතො විබාධනසභාවත්තා, තෙහි වා සයමෙව විබාධෙතබ්බත්තා. උදයබ්බයවත්තො හි ධම්මා අභිණ්භං තෙහි පටිපිළිතා ඵව භොන්ති, යා පිළනා “සඬ්ඛාරදුක්ඛතා”ති වුව්චති. දුක්ඛවත්ථුතායාති තිව්ධස්සාපි දුක්ඛස්ස, සංසාරදුක්ඛස්ස ව අධිට්ඨානභාවතො. පච්චයයාපනීයතායාති යථාරහං පච්චයෙහි යාපෙතබ්බතාය. රොගමූලතායාති මූලඛ්‍යාධි විය අනුඛන්ධඛ්‍යාධීනං මූලභාවතො, පද්ද්වයෙනාපි යාප්‍යරොගසදිසතොති දස්සෙති. යාප්‍යඛ්‍යාධි හි රොගො ඉතරො ආබාධොති. දුක්ඛතාසුලයොගිතායාති තිව්ධදුක්ඛතාසඬ්ඛාතෙන රුජ්ජතෙන යුජ්ජතාය. කිලෙසාසුච්ඡිප්ප්ඝරණතායාති යථාරහමාරම්මණවසෙන, සමන්තාගමවසෙන ව රාගාදිකිලෙසාසුච්චිස්සන්දනතො. අහුත්ථා සම්භවතො උප්පත්තියා උද්ධුමාතතා.

අන්තොතුදනතායාති අබ්භන්තරෙ තුදනතො. දුක්ඛවෙදනාදයො විය හි ඉමෙ සඬ්ඛාරා අත්තභාවස්ස අබ්භන්තරගතා එව උදයබ්බයවසෙන තුදන්ති. අරියමග්ගසණ්ඩාසෙන විනා නිහරිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය දුන්නිහරණීයතා තණ්හාදිට්ඨාහිනිවෙසදල්භවාතො. අසන්ති පාපං විය අරියජනෙහි විගරහිතබ්බං. සත්තානං අනත්ථජනනතො අවඬ්ඪිආවහං, පාපස්ස ච වත්ථුභූතං ඛන්ධපඤ්චකන්ති ආහ “විගරහ...පෙ.... අසතො”ති. අසෙරිභාවජනකතායාති පරවසනාජනනතො. යථා ගිලානො අඤ්ඤෙහි සංවෙසනවුට්ඨාපනාදිනා පරපටිබද්ධසර්වචුත්තිකො අසෙරි, එවමෙනෙපි අසෙරිභාවජනකා. අවසනායාති අවසවත්තනතො. යථා පරොසතන්තො පුරිසො පරස්ස වසං න ගච්ඡති, එවං සුභසුඛාදිභාවෙන වසෙ වත්තෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතො. අවිධෙය්‍යතායාති “මා ජීරථ, මා මීයථා”තිආදිනා විධාතුං අසක්කුණෙය්‍යතො. පලුඡ්ජනතායාති ඛ්‍යාධිආදීහි පකාරෙහි ඡීජ්ජනතො විනස්සනතො. තෙහි එව චා ආඛ්‍යාසනතො. ඛ්‍යාසනත්ථො හි ලොකසද්දො, පසද්දො භුසත්ථො දට්ඨබ්බො. ඛ්‍යාධිආදීහි ච ඛන්ධානං ඛ්‍යාසනන්ති. ඛ්‍යාසනාවහභාවෙන එතීති ඊතී, ආගන්තුකානං අකුසලපක්ඛියානං ඛ්‍යාසනහෙතුනං එතං අධිවචනං. ඛන්ධා ච එදිසාති ආහ “අනෙකඛ්‍යාසනාවහතාය ඊතීතො”ති.

උපද්දවතීති උපද්දවො, අනත්ථං ජනෙන්නො අහිභවති අජ්ඣොත්ථරතීති අත්ථො, රාජදණ්ඩාදීනං එතං අධිවචනං. ඛන්ධා ච එදිසාති චුත්තං “අවිදිතානං...පෙ.... උපද්දවතො”ති. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකභයාවහතො, අභයපටිපක්ඛතො ච ඛන්ධා භයන්ති ආහ “සබ්බභයානං...පෙ.... භයතො”ති. බහිද්ධා ඤාතිඛ්‍යාසනාදීහි, අජ්ඣත්තං රාගාදීහි අනත්ථෙහි උපසඡ්ජනට්ඨෙය්‍ය, උපසග්ගසදිසතාය ච උපසග්ගො. උපසග්ගොති ච දෙවතුපසංභාරවසෙන පවත්තො ඛ්‍යාධිආදිඅනත්ථො. සො අත්ථකාමෙන මුහුත්තම්පි න අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බො හොති. තෙන චුත්තං “අනෙකෙහි...පෙ.... උපසග්ගතො”ති. දොසුපසට්ඨතායාති ආරම්මණතො, සම්පයොගතො ච රාගාදිදොසෙහි උපෙනතාය. ලොකධම්මා ලාභාදිහෙතුකා අනුනායපටිසා, තෙහි, ඛ්‍යාධිආදීහි ච අනවට්ඨිතතා පවලිතතා.

උපක්කමෙනාති අත්තතො, පරස්ස චා පයොගෙන. සරසෙනාති සභාවෙන. පහඬුපගමනසීලතා හිදුරතා. සබ්බාවත්ථනිපාතිතායාති රුක්ඛඵලං විය අනිතරුණකාලතො පට්ඨාය සබ්බාසු අවත්ථාසු නිපතනසීලතාය. අනිපතස්සපි සබ්බෙන සබ්බං අසාරතාය ථීරභාවස්ස අභාවතාය. ථීරඤ්ඤි ධූවං නාම හොති. තායිතුං රක්ඛිතුං අසමත්ථතාය න තායනොති අතායනො, තබ්භාවො අතායනතා. තාණාසීසාය උපගතස්ස අලබ්භනෙය්‍යබ්බො. දුක්ඛහිතියා උපලියනාධිජ්ජායෙන අල්ලියිතුං. දුක්ඛනිවත්තනං ලෙණකිච්චං. ජාතිආදිභයානං හිංසනං විධමනං භයසාරකත්තං. යථාපරිකප්පිතෙහිති

පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙන ඛාලෙන පරිකප්පිතප්පකාරෙනි. රික්තතායාති විචිත්තතාය, විරහිතතායාති අත්ථො. අත්තොසාරාභාවො රික්තතා. සා එව ච තුව්ඡතාති ආහ “රික්තතායෙව තුව්ඡතො”ති. අප්පකත්තාති පරිත්තත්තා, ලාමකත්තා වා. ධුවසාරාභාවාදිහි සද්ධිං අත්තසාරාභාවං රික්තපදෙන වත්වා නිබ්බත්තිතමත්තසාරාභාවමෙව සුඤ්ඤපදෙන දස්සෙතුං “සාමි...පෙ.... සුඤ්ඤතො”ති වුත්තං. යථා කෙනවි සාමිආදිලක්ඛණෙන අත්තතා සුඤ්ඤා එතෙ, එවං සයම්පි අතංසභාවොති ආහ “සයඤ්ච...පෙ.... අනත්තතො”ති. න අත්තාති හි අනත්තාති.

පවත්තිදුක්ඛතායාති භවපවත්තිදුක්ඛභාවතො. භවපවත්ති ච පඤ්චන්තං ඛන්ධානං අනිච්චාදිආකාරෙන පවත්තනමෙව, සො ච ආදීනවො. යථාහ “යං, හික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මා. අයං, හික්ඛවෙ, පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු ආදීනවො”ති. තෙනාහ “දුක්ඛස්ස ච ආදීනවතායා”ති. ආදීනත්ති භාවනපුංසකනිද්දෙසො යථා “එකමන්ත”න්ති (දී. නි. 1.165), අනිච්චය කපණන්ති අත්ථො. භුසත්ථො හි අයං ආ-කාරො. යථා “ද්විධා ඡිද්දකං විච්ඡිද්දක”න්ති එත්ථ ද්වි-සද්දස්ස අත්ථෙවි වී-සද්දො, එවම්ධාපිති ආහ “ද්වෙධා පරිණාමපකතිතාය විපරිණාමධම්මතො”ති. විපරිණාමො ච විපරිතසභාවාපත්ති. දුබ්බලතායාති සරසහිදුරතාය බලාභාවතො. දුබ්බලමපි කිඤ්චි මුදුකම්මඤ්ඤාභාවෙන දුප්පධංසියා. ඉමෙ පන සුපධංසියා එවාති ආහ “ඵෙග්ගු විය සුබහඤ්ජනියතාය වා”ති. අසස්ස පාපස්ස හෙතුතා අසහෙතුතා. ඛන්ධපට්ඨද්ධමෙව හි සබ්බං කිබ්බිසන්ති. ඉමෙ රූපාදයො සුබහෙතු, න දුක්ඛහෙතුති ජනිතවිස්සාසානං භනනසීලතාය, ඛන්ධෙසු හි “එතං මමා”ති ගාභවසෙන සත්තා ඛාසනං පාපුණන්ති, විස්සාසං වා භනන්තිති විස්සාසසාතිතො, තබ්භාවතො.

විගතභවතායාති අපගතවඩ්ඪිතාය. විභවතණ්හා, විභවදිට්ඨි ච විභවො උත්තරපදලොපෙන, තතො විභවතො, පිතුසදිසස්ස වා සභාවහෙතුතො විභවතො විනාසතො සම්භූතතාය. ආසවානං ආරම්මණාදිනා පච්චයභාවො ආසවපදට්ඨානතා. ඛිජාදිකො අසාධාරණො හෙතු, භූතසලිලාදිකො සාධාරණො පච්චයො. එස නයො අජ්ඣත්තෙපි. තෙහි සමෙච්ච සම්භූය කතො සඬ්ඛතො. මච්චුමාරස්ස අධිට්ඨානභාවෙන, කිලෙසමාරස්ස පච්චයභාවෙන සංවඩ්ඪනතො ආමිසභූතතා, ඛන්ධාපි ඛන්ධානං ආමිසභූතා පච්චයභාවෙන සංවඩ්ඪනතො, තදන්තොගධා අභිසඬ්ඛාරා. දෙවපුත්තමාරස්ස පන “මමෙත”න්ති අධිමානවසෙන ආමිසභාවොති ඛන්ධාදිමාරානමපි ඉමෙසං යථාරහං ආමිසභූතතා වත්තබ්බා. ධම්මසද්දො “ජාතිධම්මාන”න්තිආදියු (ම. නි. 3.373; පටි. ම. 1.33) විය පකතිඅත්ථො, “ධම්මපට්ඨසම්භිදා”තිආදියු (විභ. 718 ආදයො) විය හෙතුඅත්ථො වාති ආහ “ජාතිජරාඛ්‍යාධිමරණපකතිතාය,

සොකපරිදෙවඋපායාසහෙතුතායා”ති.

සංකිලෙසත්තයග්ගහණෙන

තදෙකටියානං දසන්තං කිලෙසවත්ථුනම්පි සඬගහො දට්ඨබ්බො. තදාරම්මණාපි හි ධම්මා තදනතිවත්තනතො සංකිලෙසිකා එව. තථා බුද්දා, තණ්හා, ජටාදීසු සරිරස්ස, සංකිලෙසස්ස ච සඬගහො දට්ඨබ්බො.

වත්තාරිසාපි සම්මසනානි තීසු අනුපස්සනාසු අත්තොගධානෙවාති තදත්තොගධභාවං දස්සෙතුං “එත්ථ හී”තිආදි වුත්තං. අනිච්චානුපස්සනානි සරූපතො, පරියායතො ච අනිච්චභාවවිභාවනතො. එස නයො ඉතරෙසුපි. “අසාරකතො”ති ඉදං නිච්චසාරාභාවවිභාවනං.

එත්තාවතා කලාපතො ධම්මෙ සඬගහෙත්වා නයතො සම්මසනමත්තං දස්සිතං, න තාව අනුපදධම්මවිපස්සනා විහිතාති “සම්මසනාරම්භවිධාන”න්ති. වුත්තං.

ඉන්ද්‍රියතික්ඛකාරණනවකකථාවණ්ණනා

699. එකච්චස්ස තික්ඛින්ද්‍රියස්ස මහාපඤ්ඤස්ස නයවිපස්සනාවසෙනෙව උදයබ්බයඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, ඉතරස්ස නුප්පජ්ජති. තං සන්ධාය “යස්ස පන...පෙ.... න සම්පජ්ජති”ති වුත්තං. උදයබ්බයඤ්ඤාණුප්පත්ති හි ඉධ නයවිපස්සනාය සම්පජ්ජනන්ති අධිජ්ජෙතං. තෙන “නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි භවන්ති...පෙ.... අන්තරා ච අබ්බොසානෙනා”ති එවං වුත්තානං නවන්තං ආකාරානං වසෙන ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි කත්වා සප්පායානි සෙවමානෙන සම්මසිතබ්බන්ති සම්බන්ධො.

තෙනාති යොගිනා. නවහාකාරෙහීති වක්ඛමානෙහි නවහි ආකාරෙහි. ඉන්ද්‍රියානීති සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි. තික්ඛානීති තිබ්ණානි විසදානි සුරානි. උප්පන්නුප්පන්තානන්ති බණ්ණෙ බණ්ණෙ උප්පන්තානං උප්පන්තානං. සඬබාරානන්ති විපස්සියමානානං රූපාරූපධම්මානං. බයමෙවාති පයමං උප්පාදං දිස්වා තං මුඤ්චිත්වා බයමෙව භඬගමෙව පස්සති. තස්ස තථාබයදස්සනපසුතස්ස විපස්සනාපඤ්ඤා තික්ඛා සුරා වහති, ඉතරානි ච ඉන්ද්‍රියානි. තත්ථාති බයදස්සනෙ. සක්කච්චකිරියායාති ආදරකාරිතාය, යථා බයදස්සනපරමෙනෙව විපස්සනාඤ්ඤාණං පවත්තති, එවං තං ආදරජාතො සම්පාදෙති. සාතච්චකිරියායාති අවිච්ඡෙදකිරියාය, යථා විපස්සනාඤ්ඤාණං බයදස්සනවසෙන නිරන්තරමෙව පවත්තති, එවං යුත්තජ්ජයුත්තො නං සම්පාදෙති. සප්පායකිරියායාති අනුරූපකිරියාය ආවාසාදිසත්තවිධසප්පායාසෙවනකිරියාය.

නිමිත්තග්ගහණානි යථා මනසිකරොත්තස්ස විපස්සනාසමාධි උප්පන්තො, තස්ස ආකාරස්ස සල්ලක්ඛණවසෙන සමථනිමිත්තග්ගහණෙන සම්පාදෙතීති සම්බන්ධො. අනුපවත්තනතායාති අනුරූපතො පවත්තනෙන භාවනාවිත්තස්ස

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

ලීනභාවෙ

පිතිවිරියධම්මවිවයසම්බොජ්ඣාසිගානං

උද්ධතභාවෙ

පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣාසිගානං බුහනෙනාති අත්ථො. කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛතන්ති අත්තනො කායෙ අසුචිභාවෙන බාහිරකආවිඤ්ඤාණකකුණපෙ විය ජීවිතෙ අභිතාවහපච්චත්ථිකෙ විය නිරපෙක්ඛවිත්තං උපට්ඨපෙති. තත්ථ ච අභිභුය්‍ය නෙක්ඛම්මෙනාති තස්මිං කායචිත්තෙ අනපෙක්ඛභාවෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනෙන උප්පන්නං උප්පන්නං දුක්ඛං වීරියෙන අභිභවිත්වා භාවනං සම්පාදෙති. අන්තරාති යථාධිප්පෙතාය භාවනාසිද්ධියා අන්තරාව. අබ්බොසානෙනාති අසඬකොවනෙන.

එවං චූත්තානන්ති එවං “නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියාති තික්ඛාති භවන්ති”තිආදිනා අට්ඨකථායං චූත්තානං. එත්ථ ච යථා නාම සුබ්බමානං මුත්තාපවාළාදීනං විජ්ඣතෙ සුබ්බමතරෙන වෙධනෙන භවිතබ්බං, එවමෙව සණ්ඨසුබ්බමානං රූපාරූපධම්මානං, පච්චයස්ස ච පරිග්ගණ්හනෙ තික්ඛෙන ඤාණෙන භවිතබ්බං. තෙසං පන බයවයදස්සනෙ තික්ඛතරෙන භවිතබ්බං. තික්ඛතරතා වස්ස නිසානසිලායං සණ්ඨමට්ඨතාය කරණෙන විය ඵරසුධාරාය නිසිතභාවාපාදනෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනෙන සාධෙතබ්බා. තඤ්ච යෙහි නවහි ආකාරෙහි හොති, තෙසු බණ්කානං සඬබාරානං බණෙ බණෙ හිජ්ජනාකාරදස්සනං පයමං චූත්තං “උප්පත්තූප්පන්නානං සඬබාරානං බයමෙව පස්සති”ති. අසති ඤාණස්ස තික්ඛතරභාවෙ තදභාවතො සෙසින්ද්‍රියතික්ඛතා තස්ස සම්භාරභාවතො චූත්තා, අවිනාභාවතො වා. සක්කච්චකිරියාදිග්ගහණං පන තස්ස උපායදස්සනං. අසප්පායාති හොජනාදීති අනුපයුජ්ජනාදිවසෙන වජ්ජෙත්වා සප්පායාති මත්තසො සෙවමානෙන. රූපාරූපධම්මානං අච්චන්තවිධුරතාය එකජ්ඣං අසම්මසිතබ්බත්තා, තථා සම්මසනස්ස ච ඉධ අනධිප්පෙතත්තා “කාලෙන රූපං සම්මසිතබ්බං, කාලෙන අරූප”න්ති චූත්තං. තත්ථාපි ච රූපස්ස ඔළාරිකතාය සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා පයමං සම්මසිතබ්බතා චූත්තා. නිබ්බන්ති පස්සිතබ්බාති පයමං තාව ආගමානුසාරතො අනුමානවසෙන දට්ඨබ්බා. තතො පරං අනුක්කමෙන බලප්පත්තෙ භාවනාඤ්ඤාණෙ පච්චක්ඛතොපි දිස්සතිති.

රූපනිබ්බන්තිපස්සනාකාරකථාවණ්ණනා

700. සබ්බෙසන්ති කාමාවචරාදිඅණ්ඩජාදිහෙදහින්නානං සබ්බෙසං සත්තානං. පයමං කම්මතො නිබ්බන්තති තංමූලකත්තා උතුජාදිරූපානං. පරතො පචන්තනකකායදසකාදිවසෙන ලබ්භමානං පබන්ධත්තයං, සන්තතිසීසං වා සන්ධාය “තිසන්තතිවසෙනා”ති චූත්තං.

දන්ධං මන්දං විරන්ත නිරොධො එතස්සාති දන්ධනිරොධං සත්තරසවිත්තක්ඛණායුක්තතා. තෙනාහ “ගරුපරිවත්ති”ති. තෙනාති තස්මා, යස්මා “තතො සීසතරං බො, භික්ඛවෙ, ආයුසඬ්ඛාරා බියන්ති”ති (සං. නි. 2.228) වචනතො රුපධම්මාපි ඉත්තරකාලා එව, අරුපධම්මා පන තෙහි සාතිසයං ඉත්තරකාලා, තස්මා ආහ භගවාති අත්ථො. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං භෙට්ඨා විචාරිතමෙව. තෙහි සදිසාති විත්තස්ස උප්පාදහඬ්ගක්ඛණෙහි සදිසා. සබ්බෙසම්පි හි සඬ්ඛාරානං උප්පාදහඬ්ගක්ඛණෙසු විසදිසනා නත්ථි, සමානකාලාව තෙ. යානප්පත්තන්ති යිතික්ඛණප්පත්තං. තෙනාති දුතියභවඬ්ගවිත්තෙන. වත්ථුරුපං එකස්ස විත්තස්ස නිස්සයො හුත්වා අඤ්ඤස්ස න භොති යපෙත්වා මරණාසන්නං, තස්මා චුත්තං “තෙන සද්ධි”න්තිආදි.

එවං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව චුතිවිත්තස්ස උප්පත්ති, තං දස්සෙත්වා ඉදාති නිරොධං දස්සෙතුං “පටිසන්ධිවිත්තස්සා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යානක්ඛණෙහි පටිසන්ධිවිත්තස්ස යිතික්ඛණෙ. යාව පවත්ති නාම අත්ථිති යාව සංසාරප්පවත්ති නාම අත්ථි, යාව වා විත්තස්ස පවත්ති නාම අත්ථි. අසඤ්ඤප්පත්තියඤ්ඤි නත්ථි විත්තප්පවත්තිති. රුපුප්පත්තියං සංසෙදජා ඔපපාතිකසදිසාති ඔපපාතිකානංයෙව ගහණං. ඔපපාතිකානම්පිති පි-සද්දෙන වා සංසෙදජෙ සම්පිණ්ඩෙති. සත්තසන්නතිවසෙනාති චක්ඛුදසකාදීනං සත්තන්නං සන්නතිසීසානං වසෙන.

701. තත්ථාති කම්මතො රුපපවත්තියං. නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභූතංයෙව ඉධ කම්මන්ති අධිප්පෙතන්ති ආහ “කම්මං නාම කුසලාකුසලවෙනනා”ති. ජීවිතනවකං චක්ඛුදසකාදිඅත්තොගධමෙව කත්වා “සමසත්තතිරුප”න්ති චුත්තං. තං වා චක්ඛුදසකාදි විය සුඛපරිග්ගහං න භොතීති. තදෙවාති යථාචුත්තං විපාකක්ඛන්ධකටත්තාරුපමාහ. කම්මඤ්ඤි කම්මජස්ස ජනකං, පරිපාවකම්පි භොති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස, කම්මජග්ගිතො ව වසෙන අනුරක්ඛණසබ්භාවතො, ආභාරාදිපටිලාභගෙනුත්තාය උපත්ථම්භකනිමිත්තතො ව. තෙනාහ “උපත්ථම්භකපච්චයොපි භොතී”ති. උපත්ථම්භකපච්චයතා වස්ස උපනිස්සයපච්චයවසෙනෙව වෙදිතබ්බා. කම්මං පච්චයො එතස්සාති කම්මපච්චයං, තදෙව විත්තං, තං සමුට්ඨානං එතස්සාති කම්මපච්චයවිත්තසමුට්ඨානං. විපාකවෙනසිකානම්පි කම්මපච්චයවිත්තසමුට්ඨානතා වත්තබ්බා, න වා වත්තබ්බා කම්මසමුට්ඨානකම්මපච්චයග්ගහණෙන ගහිතත්තා. යානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති ආභාරානුගතෙ සරිරෙති ගහෙනබ්බං.

තත්‍රාපිති කම්මසමුට්ඨානාභාරසමුට්ඨානෙපි ඔජට්ඨමකෙ. වතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො සට්ඨන්ති සදිසසන්නතිවසෙන වතස්සො වා පඤ්ච වා

රූපකලාපජ්ජවත්තියො සන්තානෙනි. බාහිරපච්චයවිසෙසෙන පන විසදියා බහුපි පවත්තියො සට්ඨන්ති වදන්ති. යථා කම්මපච්චයාභාරසමුට්ඨානෙ පචෙණ්ණසට්ඨාන, එවං කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානෙපිති තං දස්සෙතුං “කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං නාමා”තිආදි වුත්තං. එත්ථ ච යථා තත්ථ තත්ථ කොට්ඨාසෙ පරම්පරජ්ජවත්තිං දස්සෙන්නෙන අකම්මජා දුතියාදිපවත්තියො අසම්භෙදෙන දස්සිතා, එවං කම්මජාභාරසමුට්ඨානඋතුසමුට්ඨාන, කම්මජඋතුසමුට්ඨානාභාරවසෙන, කම්මපච්චයවිත්තජාභාරඋතුසමුට්ඨානඋතුආභාරවසෙන ච සම්භෙදවසෙනාපි රූපජ්ජවත්ති දස්සෙතබ්බාති වදන්ති. තත්ථ කම්මජතො පවත්තආභාරා විසෙසපච්චයලාභෙ සති යථාචුත්තපරිමාණාහි පවත්තිහි උද්ධමපි පවත්තියො න සට්ඨන්තිති න සක්කා වත්තුං. තථා හි “දස ද්වාදස වාරෙ පවත්තිං සට්ඨන්ති”ති (විසුද්ධි. 2.703), “එවං දීඝමපි අද්ධානං අනුපාදින්නපක්ඛෙ යත්වාපි උතුසමුට්ඨානං පවත්තති එවා”ති (විසුද්ධි. 2.704) ච වක්ඛති.

702. ජනකාජනකා මතාති පුරිමකා තිකොට්ඨාසසඬගහිතා ජනකා, පච්ඡිමකොට්ඨාසිකා “සොළසා”ති වුත්තා අජනකාති මතා ඤාතා. කුසලකිරියතොති කුසලතො ච කිරියතො ච. ඉරියාය කායිකකිරියාය පවත්තිට්ඨානතාය පඨභාවතො ඉරියාපථො, ගමනාදි, අත්ථතො තදවත්ථා රූපජ්ජවත්ති. කාමඤ්ඤවත්ථ රූපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො, විඤ්ඤත්ති ච නත්ථි, තථාපි න සබ්බං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තං ඉරියාපථපත්ථමහකං, විඤ්ඤත්තිවිකාරූප්පාදකඤ්ඤව හොති. යං පන චිත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං, තං එකංසතො ඉතරස්ස ජනකං අවිනාභාවතො, තථා ඉරියාපථපත්ථමහකං රූපස්ස. එතස්ස විසෙසස්ස දස්සන්තං “රූපං, ඉරියාපථං, විඤ්ඤත්තිඤ්ඤා”ති සමුච්චයො කතො. විපාකවජ්ජානීති එත්ථ විපාකාහිඤ්ඤාද්වයවජ්ජානීති වත්තබ්බං තදඤ්ඤෙසංයෙව සෙසග්ගහණෙන ගහෙතබ්බත්තා. න චා වත්තබ්බං සෙසග්ගහණෙනෙව අභිඤ්ඤාචිත්තානම්පි නිවත්තෙතබ්බතො. න විඤ්ඤත්තිං ජනයන්ති මහග්ගතකුසලාදීනං සන්තභාවෙන අවිජ්ජාරිකභාවතො. විජ්ජාරිකමෙව හි කාමාවචරකුසලාදිවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙති, ඉරියාපථපත්ථමහකාති පන හොත්ති සතිපි සන්තභාවෙ ඤානාවෙගෙන සඋස්සාහත්තා, යතො තෙසං ජවනකිච්චතා. පඤ්ඤව භවඬගචිත්තානීති සම්බන්ධො. රූපමෙව ජනයන්ති, න ඉරියාපථං නිරුස්සාහසන්තභාවෙන පරිදුබ්බලභාවතො. කිරියාමයචිත්තෙහි අවිමිස්සභවඬගජ්ජවත්තිකාලෙ බන්ධාදිසරීරාවයවානං නිව්වලභාවෙනාවට්ඨානං. තථා හි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඬගෙ පවත්තමානෙ අඬගාති ඔසිදන්ති පට්ටියානි විය හොත්ති. “ද්වත්තිංසා”ති පන ආදිනා වුත්තෙසු ජාගරණචිත්තෙසු වත්තමානෙසු අඬගාති උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තඉරියාපඨභාවෙනෙව පවත්තන්තිති. ද්වෙපඤ්ඤවිඤ්ඤාණාහි සබ්බදුබ්බලතාය රූපං න ජනෙත්ති. පටිසන්ධිචිත්තං වත්ථුදුබ්බලතාය. ඛිණ්ණසවානං වුත්තිචිත්තන්ති එත්ථ —

“කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා කාමාවචරානං පච්ඡිමචිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ පච්ඡිමභවිකානං, යෙ ච රූපාවචරං අරූපාවචරං උප්පජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං චචන්තානං තෙසං වච්ඡධ්ධාරො නිරුජ්ඣිස්සති, නො ච තෙසං කායසඤ්ඤා නිරුජ්ඣිස්සති”ති (යම. 2.සඤ්ඤාරයමක.88) –

පන චචනතො අඤ්ඤාසම්පි චුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති විඤ්ඤායති. න හි රූපසමුට්ඨාපකචිත්තස්ස ගබ්භගතතාදිවිබන්ධාභාවෙ කායසඤ්ඤාරාසමුට්ඨාපනෙ කාරණං අත්ථි, න ච යුත්තං චුතො ච චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ඤාස්ස පවත්නති, නාපි “චුතිචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙතී”ති පාළි අත්ථි, “බිණ්ණාසවාන”න්ති, පන විසෙසනං අප්පට්ඨිකනිරොධෙන නිරුජ්ඣන්තස්ස තෙසං චුතිචිත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපනං පාකටන්ති කත්වා කතන්ති දට්ඨබ්බං. සොළස විත්තානීති පරිච්ඡිජ්ජ ගහණං තෙසං රූපජනනෙ එකංසතො නියමෙතබ්බත්තා, අඤ්ඤානි පන බහුනි අරූපෙ උප්පන්නානි අනොකාසගතත්තා රූපං න ජනෙන්නියෙව. න යිතික්ඛණෙ, භඩ්ගක්ඛණෙ වා රූපං ජනෙන්නීති සම්බන්ධො. උප්පාදක්ඛණෙ පන බලවං අනන්තරාදිපච්චයලාභතො.

යථා පථවිආදයො රූපධම්මා චිත්තහෙතුකා චිත්තසමුට්ඨානා, එවං වෙදනාදයොපිති චුත්තං “චිත්තසමුට්ඨානං නාම තයො අරූපිනො බන්ධා, සද්දනවක”න්තිආදි. තෙනෙවාහ – “කතමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො කායවිඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති”ති (ධ. ස. 1201, 1535). තත්ථ කායවිඤ්ඤත්තිආදීනං චිත්තසමුට්ඨානතා පරියායතො චුත්තානි වෙදිතබ්බා තෙසං අනිජ්ඣන්තත්තා. “එවං චුත්තං චතුසමුට්ඨානරූප”න්ති ඉමිනා අතංසමුට්ඨානස්සෙව චිත්තජරූපස්ස චිත්තපච්චයතා දස්සිතා. යථා පන කම්මපච්චයං දස්සිතං, එවං චිත්තපච්චයෙ ගය්භමානෙ තංසමුට්ඨානරූපස්ස, සහජාතවෙදනාදීනඤ්ඤා චිත්තපච්චයතා සියා. චිත්තසමුට්ඨානචිත්තපච්චයෙ පන අසඤ්ඤාතො දස්සෙතං පච්ඡාජාතපච්චයවසෙතෙව චිත්තපච්චයං උද්ධටන්ති දට්ඨබ්බං. චිත්තසමුට්ඨානඋතුආභාරෙහි කම්මසමුට්ඨානඋතුආභාරා බලවන්තො භොන්තිති තෙසං වසෙන චතුපඤ්ඤාපවත්තිසට්ඨං චුත්තං, චිත්තසමුට්ඨානානං පන වසෙන ද්වන්තිජ්ජපවත්තිසට්ඨං තංපාකතිකචිත්තවසෙන, මහග්ගනානුත්තරචිත්තවසෙන පන බහුතරාපි පවත්තියො ඉච්ඡිතබ්බා. තංතිබ්බත්තානං චිත්තජරූපානං උළාරපණ්ණිතභාවතො.

703. “උපාදින්නං කම්මජරූපං පච්චයං ලභිත්වා”ති එතෙන බහිද්ධා අනුපාදින්නඔජා රූපාහරණකිච්චං න කරොතීති දස්සෙති. පච්චයලාභො වස්ස

කම්මජභූතසන්නිස්සයතාවසෙනාති ආහ “තත්ථ පතිට්ඨායා”ති. තත්ථ කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානාදිරූපස්සපි කම්මමුලකත්තා සීයා කම්මජපරියායොති තංතිචත්තනත්ථං “උපාදින්න”න්ති විසෙසෙත්වා චුත්තං. ආහාරපච්චයස්ස ආහාරො න කෙවලං උපත්ථම්භකොච, අථ ඛො ජනකොපිති දස්සෙතුං “චතුසමුට්ඨානරූප”න්ති චුත්තං. “දස ද්වාදස වාරෙ”ති චත්වා කථං ඉමස්සෙව දස ද්වාදස වාරෙ පවත්තිසට්ඨානාති අනුයොගං සන්ධායාහ “එකදිවසං පරිභුක්තාහාරො”තිආදි. දාරකස්ස සරිරං ඵරිත්වාති නාහිමුලානුගතාහි රසහරණිහි ඵරිත්වා, අඤ්ඤා ජලාබ්‍රඅන්තරිකෙ කායෙ මක්ඛනාවසෙන න සම්මාවිනියොගො ආහාරස්ස සම්භවතීති.

උපාදින්නකො අනුපාදින්නකොති දුට්ඨො ආහාරෙ පුබ්බෙ අනුපාදින්නකො ආහාරපච්චයආහාරො දස්සිතොති ඉතරං දස්සෙතුං “කම්මජාහාරො”තිආදි චුත්තං. තං කම්මපච්චයාහාරසමුට්ඨානෙ චුත්තනයමෙව. තෙනාහ “චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො සට්ඨති”ති. ආහාරපච්චයඋතුනොපි උතුපච්චයාහාරස්ස විය දස ද්වාදස වාරෙ පවත්තිසට්ඨානා වෙදිතබ්බා. චුත්තනයත්තා න උද්ධතන්ති වදන්ති. සෙසානන්ති කම්මචිත්තඋතුසමුට්ඨානානං තිසන්තතිරූපානං. කබලීකාරාහාරො හි අඤ්ඤාහාරසමුට්ඨිතස්ස, තිසන්තතිරූපානඤ්ච උපත්ථම්භකවසෙන අත්තනා උප්පාදිතස්ස ජනකො හුත්වා පච්චයො හොති. එවං ආහාරපච්චයො හොත්තොයෙව අත්ථිඅවිගතවසෙනාපි පච්චයො හොති, නිස්සයභාවො පන පට්ඨානනයෙන නත්ථි. ආහාරපච්චයා පවත්තමානාති රූපාති ආහාරනිස්සයාති නාම හොත්තීති සුත්තන්තනයෙන චුත්තොති දට්ඨබ්බො. පරතො උතුනො නිස්සයජොතනයපි එසෙව නයො.

704. කම්මසමුට්ඨානාදිවසෙන චතුබ්බිධායපි තෙජොධාතුයා රූපුප්පාදනෙ සමත්ථභාවතො “උතු නාම චතුසමුට්ඨානා තෙජොධාතු”ති චුත්තං. එස දුට්ඨො හොතීති එස උතු තෙජොධාතුභාවාවිසෙසෙපි තික්ඛමන්දතාවිසෙසෙන උණ්හො, සීතොති දුට්ඨො හොති. යං පනෙත්ථ චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා විචාරිතමෙව. යදිපි උතු උපාදින්නකෙන විනාපි රූපං සමුට්ඨාපෙනි, ඉන්ද්‍රියබද්ධෙ පන තෙන විනා තස්ස රූපුප්පාදනං නත්ථිති ආහ “උපාදින්නකං පච්චයං ලභිත්වා”ති. තෙනාහ “චතුසමුට්ඨානො උතු”ති. උතුසමුට්ඨානොයෙව හි උතු උපාදින්නකෙන විනා රූපං සමුට්ඨාපෙනි. උතුපච්චයං නාම චතුසමුට්ඨානිකං රූපං. යඤ්චි උතුසමුට්ඨානං පන්තරසවිධං රූපං, යඤ්ච තදඤ්ඤතිසන්තතිරූපං, තස්ස සබ්බස්සපි සභාගො උතුඋපත්ථම්භකපච්චයො හොතීති. යස්මා විසභාගො උතු හිමාදි විය පදුමාදීනං විසදිසරූපුප්පත්තිහෙතුභූතං පුරිමරූපං විනාසෙන්තං විය හොති, තස්මා සභාගං, විසභාගඤ්ච එකජ්ඣං ගහෙන්වා චුත්තං “උතු චතුසමුට්ඨානිකරූපානං පවත්තියා ව විනාසස්ස ව පච්චයො හොති”ති.

දීසම්පි අද්ධානන්ති “දස ද්වාදස වාරෙ”ති අඤ්ඤස්ස චුත්තපරිච්ඡෙදතො දීසම්පි කාලං. උතු හි සභාගසන්තතිවසෙන ලද්ධපච්චයං චිරතරම්පි කාලං සදිසාකාරං රූපජ්ජවත්තිං සන්තානෙන උපාදින්නකසන්තිස්සයෙන විනා, පගෙව ඉතරථා. තෙනාහ “අනුපාදින්නපක්ඛෙ යත්වාපී”ති, මංසවිනිමුත්තකෙසලොමනබමම්බිලතිලකාදිවසෙන ජීවමානසරීරෙ අඤ්ඤත්ථ මතකලෙවරාදිවසෙනාති අධිජ්ජායො. රූපස්ස නිබ්බත්තියා දිට්ඨාය තස්ස භඩ්දගොපි දිට්ඨොයෙව හොති ඉත්තරකාලත්තා ධම්මජ්ජවත්තියාති ආහ “නිබ්බත්තිං පස්සන්තො කාලෙන රූපං සම්මසති නාමා”ති. න හි නිබ්බත්තිමත්තදස්සනං සම්මසනං නාම හොති, උදයබ්බයදස්සනඤ්ච අධිකතන්ති. එස නයො ඉතො පරෙසුපි නිබ්බත්තිග්ගහණෙසු.

අරූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථාවණ්ණනා

705. ලොකියචිත්තුජ්ජපාදවසෙනෙවාති අවධාරණං ඉතරස්ස අවිසයත්තා.

නිබ්බත්තති තංතංභවවසෙන. තදෙව එකුනවිසතිජ්ජහෙදං චිත්තං භවභිගවසෙන නිබ්බත්තතිති සම්බන්ධො. තථා චුතිවසෙන තදාරම්මණුවසෙනාති එත්ථාපි. තත්ථාති තෙසු එකුනවිසතිචිත්තුජ්ජපාදෙසු. අනන්තරචිත්තතො පටිඨායාතිආදිනාපි පවත්තියෙව චුත්තා.

සො පන පටිසන්ධිචිත්තානංයෙව පවත්තියං පවත්තනාකාරොති සුද්ධජ්ජවත්තිචිත්තානං උජ්ජත්තිං දස්සෙන්තො “පවත්තෙ පනා”තිආදිමාහ. අසම්භින්නත්තාති අවිනට්ඨත්තා. “අසම්භින්නත්තා චක්ඛුස්සා”තිආදිනා සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතු. “චක්ඛුපසාදස්ස හී”තිආදි චුත්තං. “යීතිජ්ජත්තමෙවා”ති ඉමිනා යථා නිරුජ්ඣමානං රූපං කස්සපි පච්චයො න හොති, එවං උජ්ජජ්ජමානම්පිති දස්සෙති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උජ්ජජ්ජතිති සම්බන්ධො. එවං සෙසෙසුපි. කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියචිත්තෙසු එකං වා පඤ්ච, සත්ත වා ජවනාති හුත්වා උජ්ජජ්ජතිති සම්බන්ධො. උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකං චිත්තං වාති වා-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. වොට්ඨබ්බනඤ්චි සන්ධාය එවං චුත්තං, තං පන දුතියමොසචාරවසෙන වෙදිතබ්බං. පඤ්ච ජවනාති සුත්තමුච්ඡිතාදිකාලෙ, සත්ත පාකතිකකාලෙ වෙදිතබ්බාති. ජවනාරම්මණානුරූපන්ති “තිහෙතුකං වෙ ජවනං, තිහෙතුකං, ද්විහෙතුකං වා”තිආදිනා, “ඉට්ඨං වෙ ආරම්මණං, සොමනස්සසහගත”න්තිආදිනා ව ජවනස්ස, ආරම්මණස්ස ව අනුරූපං. සෙසද්වාරෙසුති සොතද්වාරාදිසෙසද්වාරෙසු.

අනුක්කමෙනාති උදයබ්බයඤ්ඤාණාධිගමානුක්කමෙන පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙති අරහත්තං අධිගච්ඡති.

රූපසත්තකසම්මසනකථාවණ්ණනා

706. රූපෙසු මනසිකාරසත්තකං රූපසත්තකං, රූපධම්මෙසු සත්තහාකාරෙහි මනසි කාරොතීති අත්ථො. එවං අරූපසත්තකමිති වෙදිතබ්බං. ඉමෙහි ආකාරෙහිති ඉමෙහි ආදානනික්ඛෙපනමනසිකාරාදිප්පකාරෙහි, ඉමෙහි වා යථාචුත්තකොට්ඨාසෙහි. ආරොපෙත්වාති තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා.

ආදානනික්ඛෙපනතොති භවස්ස ගහණවිස්සජ්ජනතො, ජාතිතො, මරණතො වාති අත්ථො. වයොචුඬ්ඨත්ථගාමීතොති වයසා චුඬ්ඨස්ස අත්ථගාමීභාවතො, අත්ථඬ්ඨගමතො ඉච්චෙව අත්ථො. ආහාරතොති ආහාරහෙතු, රූපස්ස පච්චයභූතආහාරතොති අත්ථො. අයලොභාදිභූමිපාසාණාදිහෙදං විවිධවණ්ණසණ්ඨානං කම්මානපෙක්ඛං සභාවසිද්ධං රූපං ධම්මතාරූපං. සත්තාති සත්තධා සත්තහාකාරෙහි. විපස්සතීති තං තං කොට්ඨාසං තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා විපස්සති සම්මසති.

“භාරාදානං දුඛං ලොකෙ”ති වචනතො ඛන්ධභාරස්ස ආදිතො ගහණන්ති කත්වා “ආදානන්ති පටිසන්ධි”ති ආහ. “සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකෙ සමුස්සය”න්ති (දී. නි. 2.220; සං. නි. 1.186) පන වචනතො ඛන්ධභාරනික්ඛෙපොති කත්වා “නික්ඛෙපනන්ති චුතී”ති චුත්තං. “යො චිරං ජීවති, සො වස්සසත”න්ති (දී. නි. 2.7; සං. නි. 1.145-146; අ. නි. 7.74) වචනතො තතො උභ්‍යාධිකභාවො අප්පමාණන්ති චුත්තං. “එකං වස්සසතං පරිච්ඡින්නදිත්වා”ති. එත්ථත්තරෙ සබ්බෙ සඬ්ඛාරාති එතස්මිං ආදානනික්ඛෙපන්තරෙ පවත්තා සබ්බෙ භූතූපාදායරූපප්පහෙදා සඬ්ඛාරා. රූපධම්මෙසු හි ඉදං සම්මසනවිධානන්ති. “අනිච්චා”ති ගහිතමත්තං යුත්තීතො හදයෙ පතිට්ඨාපනත්ථං. “කස්මා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ උප්පාදවයවත්තීතොති උප්පජ්ජනවසෙන, නිරුප්ඤ්ඤනවසෙන ව පවත්තනතො, අහුත්වා සම්භවතො හුත්වා වයුපගමනතොති අත්ථො. විපරිණාමතොති සත්තානස්ස පුරිමුත්තරවිසදිසභාවතොති වදන්ති. තං වස්සසතපරිච්ඡින්නෙ රූපෙ ඉදං සම්මසනන්ති අධිප්පායෙනෙව චුත්තං. සීයා, ජරාමරණෙන විපරිණාමෙතබ්බතොති අත්ථො. අසනිපි ධම්මහෙදෙ අවත්ථාහෙදො ඉච්ඡිතබ්බො. න හි උප්පාදාවත්ථා එව භඬ්ගාවත්ථාති යුත්තා. තථා හි චුත්තං. “ජරාය වෙව මරණෙන වාති ද්වෙධා පරිණාමපකතිතායා”ති. සභාවිභිගමො එව වා එත්ථ විපරිණාමො. ඛණිකතා තාවකාලිකතා. නිච්චසභාවාභාවො එව නිච්චපටික්ඛෙපො. අනිච්චධම්මා හි තෙනෙව අත්තතො සභාවෙන ජානන්තානං නිච්චතං පටික්ඛිපන්ති නාම. යතො න නිච්චන්ති අනිච්චං, උප්පාදක්ඛණෙ යදවත්ථා සඬ්ඛාරා, න තදවත්ථා ධීතික්ඛණෙති අවත්ථත්තරප්පත්තියා ඤායති තෙසං කිලමනාකාරොති ආහ “ධීතියං ජරාය කිලමන්ති”ති, ස්වායමත්ථො පාකට්ඨරාය වෙදිතබ්බො. යෙ පන සඬ්ඛාරානං ධීතිං න සම්පට්චින්නති, තත්ථ

වත්තබ්බං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. ධම්මානං සභාවො නාම දුරතික්කමො ජරානන්තරං භඩ්ගොති ආහ “ජරං පත්වා අවස්සං භිජ්ජන්ති”ති. තස්මාති යස්මා උප්පාදජරාභඩ්ගවසෙන සඬ්ඛාරානං නිරන්තරබාධතා, තතො ච නෙසං දුස්සහතාය දුක්ඛමතා, තිස්සන්තං දුක්ඛතානං, සංසාරදුක්ඛස්ස ච අධිට්ඨානතාය දුක්ඛවත්ථුතා, තස්මා. අභිණ්හ...පෙ.... දුක්ඛාති යොජනා.

“සුඛපටික්ඛෙපතො”ති ඉදං චුත්තනයමෙව. ධීතිං මා පාපුණන්තු, උප්පජ්ජමානාකාරෙනෙව පවත්තන්තුති අධිප්පායො. “උප්පන්නා”ති ඉමිනා උප්පාදක්ඛණසමඬ්ඛිතා චුත්තා. යානප්පත්තා මා ජීරන්තුති කස්මා චුත්තං, නනු අත්ථතො ධීති එව ජරාති? සච්චමෙතං, ජරාවසෙන පන යො කිලමටො, සො ඉධ ජරාග්ගහණෙන ගහිතොති දට්ඨබ්බං. මා භිජ්ජන්තුති නිච්චතං ආසීසති. කස්සචි ධම්මිස්සරස්සාපි භගවතො වසවත්තිභාවො නත්ථි. න හි ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං කෙනචි කාතුං සක්කා. භාවඤ්ඤථත්තමෙව හි ඉද්ධිවිසයො. සුඤ්ඤා සඬ්ඛාරා තෙන තීසු යානෙසු වසවත්තනාකාරෙන. තස්මාති චුත්තකාරණපරාමසනං. සුඤ්ඤතොති නිවාසිකාරකවෙදකඅධිට්ඨායකවිරහෙන තතො සුඤ්ඤතො, න නිස්සභාවතොති එකච්චපරිකප්පිතසභාවසුඤ්ඤතො. අස්සාමිකතොති සාමිභූතස්ස කස්සචි අභාවතො. එතෙන අනත්තනියතං දස්සෙති. අවසවත්තිතොති යථාචුත්තවසවත්තිභාවාභාවතො. අත්තපටික්ඛෙපතොති පරපරිකප්පිතස්ස අත්තතො පටික්ඛිපනතො. “සුඤ්ඤතො”තිආදිනා හි ධම්මානං බාහිරකපරිකප්පිතඅත්තවිරහො චුත්තො, ඉමිනා පන අතංසභාවතො අත්තා න භොතීති.

707. එත්ථ ච “උප්පාදවයවත්තිතො”තිආදිනා චතුහි කාරණෙහි අනිච්චා, “අභිණ්හසම්පටිපිළනතො”තිආදිනා චතුහි කාරණෙහි දුක්ඛා, “සුඤ්ඤතො”තිආදිනා චතුහි කාරණෙහි අනත්තාති රූපධම්මෙ නිරුල්භං ලක්ඛණත්තයං පුබ්බෙ අත්තනා අසල්ලක්ඛිතං සල්ලක්ඛෙත්වා සම්මසන්නො තං තත්ථ ආරොපෙතීති වුවිච්ඡි. තථා පනානෙන ආදානනික්ඛෙපනවසෙන සම්මසිතත්තා ආහ “රූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා”ති.

තත්ථ ච යස්මා අනිච්චලක්ඛණග්ගහණපුබ්බකං දුක්ඛලක්ඛණග්ගහණං, දුක්ඛලක්ඛණග්ගහණපුබ්බකං චා අනත්තලක්ඛණග්ගහණං. අනිච්චලක්ඛණඤ්ඤවෙත්ථ රූපහෙදෙන දස්සියමානං යථොලාරිකතො දීපෙනබ්බන්ති තං වස්සසතපරිච්ඡෙදෙන පයමං දස්සෙන්නෙන වස්සසතං ධීතස්ස “දස චා විසති චා”තිආදිනා විහජිත්වා අනුක්කමෙන යාවඋද්ධරණාදිකොට්ඨාසවසෙන රූපස්ස භඩ්ගං දිස්වා තතො “අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා”ති තිලක්ඛණාරොපනං වයොවුඩ්ඪත්ථභිගමතො සම්මසන්නති දස්සෙතුං “තමෙව වස්සසත”න්තිආදිනා වයවසෙන රූපස්ස සම්මසනවිධි ආරද්ධො. තත්ථ යස්මා ඔලාරිකවසෙනෙවායං ආදිතො රූපහෙදො ගය්හති,

708. මන්දතාබාහුල්ලෙන පවත්තං වස්සානං දසකං මන්දදසකං. එස නයො සෙසෙසුපි.

තදාති පයමෙ වස්සදසකෙ. සොති පුග්ගලො. වපලොති අනවට්ඨිතකිරියතාය තරලො. තෙන මොමුහභාවතො විසෙසෙති. න භෙස නවමදසකෙ විය මොමුහභාවෙන මන්දො, අථ බො වපලතායාති. තෙනාහ “කුමාරකො”ති. තතියෙ දසකෙ මංසපාරිපුරියා යථාරහං ඡව්වණ්ණො විජ්ජෙද්දතීති ආහ “වණ්ණායතනං වෙපුල්ලං පාපුණාති”ති. චතුත්ථෙද්දසකෙ අට්ඨිතං, න්හාරුනඤ්ඤ වීරභාවජ්ජත්තියා බලඤ්ඤ ථාමො ව වෙපුල්ලං පාපුණාති. පඤ්චමෙ දසකෙ යොබ්බනමදස්ස දුර්භාවෙන යෙභුයොන කිලෙසනනුතාය පඤ්ඤා යථාරහං සුවිසදා හොති. බ්බිඩාය රති බ්බිඩාරති. කපල්ලිකාදිනිස්සයවිසෙසෙන පදීපස්ස සුද්ධතාදි විය නිස්සයවිසෙසෙන පඤ්චමජට්ඨදසකෙසු පඤ්ඤාය බුද්ධිභානියො වෙදිතබ්බො. පුරතො පබ්භාරො හොති කට්ඨසන්ධිගීවාසන්ධිතං වසෙන රස්සස්සාපි, පගෙව දීසස්ස. පබ්භාරොති ව ගරුභාවෙන පලම්බකො. මොමුහො හොති සතිපඤ්ඤාවිජ්ජවාසතො. සයනබහුලොව හොති යානාදිවසෙන සරීරහාරං වහිතුං අසක්කොන්තො.

709. තිණ්ණං තිණ්ණං වස්සානන්ති යෙභුයාතාය චුත්තං. චතුරස්සිකොපි හි එකො කොට්ඨාසො හොතීති. ද්විසතං කොට්ඨාසෙ කත්වා එකෙකඥයනවසෙනාතිපි වෙදිතබ්බං.

වස්සානෙ පවත්තරූපන්ති සම්බන්ධො.

තං පන වස්සානං ද්විධා සමත්තං, න පුබ්බෙ විය චතුරස්සන්ති ආහ “ද්වෙමාස”න්ති. අව්චන්තසංයොගෙ චෙතං උපයොගවචනං. සො පන වස්සානො උතු සාවණපොට්ඨපාදමාසා, අස්සයුජකත්තිකමාසා සරදො, මිගසිරච්ඡස්සමාසා හෙමන්තො, මාඝඵග්ගුනමාසා සිසිරො, විත්තවෙසාබ්බමාසා වසන්තො, ජෙට්ඨාසල්හමාසා ගිම්හො උතුති වෙදිතබ්බො. ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වාති දසදසනාටිකාවසෙන ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා.

710. අභිමුඛං පුරතො කමනං අභික්කමො. පටිතිවත්තනවසෙන කමනං පටික්කමො. ආමුඛං ලොකනං ආලොකනං. විවිධං ඉතො විතො ව ලොකනං විලොකනං. හත්ථපාදානං සඬකුචනං සමිඤ්ජනං. ආයමනං පසාරණං.

පාදුද්ධරණකාලෙති දුතියපාදුද්ධරණකාලෙ. පාදස්සාති උද්ධටපාදස්ස. ඔමත්තාති සත්තිතො භීතජ්ජමාණා. තෙනාහ “මන්දා”ති. ඉතරාති තෙජොවායොධාතුයො. යථා පාදස්ස උද්ධරණං සිජ්ඣති, තථා පචත්තචිත්තසමුට්ඨානරූපෙසු එකංසතො තෙජොවායොධාතුනං අධිමත්තතා ඉච්ඡිතබ්බා සල්ලහුකසභාවතාය තාසං. තතො එව ච ඉතරාසං ඔමත්තතා ගරුසභාවත්තා. තංසම්බන්ධත්තා පන සෙසං තිසමුට්ඨානරූපං තග්ගතිකමෙව භොති. කායවච්චිඤ්ඤත්තිපචත්තියං වායොපච්චිඅධිමත්තතා ඉමස්ස අත්ථස්ස නිදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. පුරතො හරණෙ, පච්ඡතො හරණෙ ච උද්ධරණෙ විය සල්ලහුකසභාවරූපජ්ජවත්තීති තාසංයෙව ද්විත්තං ධාතුනං අධිමත්තතා ඉච්ඡිතබ්බාති ආහ “තථා අතිහරණවීතිහරණෙසු”ති. යථා උද්ධරණාදීසු සල්ලහුකසභාවත්තා පච්ඡිමානං ද්විත්තං ධාතුනං කිච්චං අධිකං භොති, ඉතරාසං භීතං, එවං වොස්සජ්ජනාදීසු තීසු ගරුසභාවත්තා පුරිමානං ද්විත්තං කිච්චං අධිකං භොති, ඉතරාසං භීතන්ති දස්සෙන්නො ආහ “වොස්සජ්ජනෙ”තිආදි.

තදුපාදායරූපානීති තා ධාතුයො නිස්සාය පචත්තඋපාදාරූපානි. එත්ථෙචාති උද්ධරණෙයෙව. තෙනාහ “අතිහරණං අජ්ජත්වා”ති. ඉතීති එවං. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං උද්ධරණාදිකොට්ඨාසෙ. පබ්බං පබ්බන්තිආදි තෙසං ධම්මානං කොට්ඨාසන්තරසඬ්ඤාභාවදස්සනං. තට්ඨතට්ඨාසන්තාති තට්ඨතට්ඨාසන්ති විය, තෙන තෙසං පචත්තික්ඛණස්ස ඉත්තරතං දස්සෙති.

711. අස්සාති සම්මසනස්ස. දාරුතිණුක්කාදීසුති දාරුඋක්කාතිණුක්කාදීසු. “කිං අත්ඨබ්බාල එකසනං සතතං සබ්බදාහාවිං එකන්ති මඤ්ඤසී”ති අධිජ්ජායෙනාහ “කිමෙත්ථ මනාප”න්ති. ඉදම්පීති යදිදං තෙලවට්ටික්ඛයෙන පදීපස්ස අපඤ්ඤායනං වුත්තං, ඉදම්පි. අඬ්භුලඬ්භුලන්තරෙති අඬ්භුලියා මිතං අඬ්භුලන්ති අඬ්භුලජ්ජමාණෙ පදෙසෙති අත්ථො. තන්තුනො අවයවලෙසභූතං පරමසුබ්බමහාවජ්ජත්තං අංසුං සන්ධායාහ “අංසුං පන මුඤ්චිත්වා”ති.

තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්දනං. තත්ථ කාමං උපමෙයො විය උපමායං පාකටො කාලහෙදො නත්ථී, එකකොට්ඨාසගතං පන කොට්ඨාසන්තරං න පාපුණාතීති එත්තාවතා උපමාහාවො වෙදිතබ්බො. උපමායම්පි වා තාව යාවාති කාලස්ස හෙදමත්තා ලබ්භතෙවාති තස්සා ගහණෙ කාලහෙදවසෙනාපි උපමා යොජෙතබ්බා.

712. පුබ්බෙ ආදානනික්ඛෙපාදිවසෙන චතුසන්තතිරූපං සඬ්ඝරිත්වා දස්සිතං, ඉදානි ආහාරසමුට්ඨානාදිවසෙන භින්දිත්වා දස්සෙන්නො “තදෙව රූපං විසඬ්ඝරිත්වා”තිආදිමාහ. තත්ථ විසඬ්ඝරිත්වා විහජිත්වා. “විසඬ්ඝරිත්වා”ති වා පායො, අයමෙවත්ථො. ආහාරමයන්ති ආහාරෙත නිබ්බන්තං. ඤාත්තන්ති මිලාතං. කිලන්තන්ති බින්නං. ධාතන්ති තිත්තං. පිණ්තන්ති

මංසුපවයසම්පත්තියා පිණිතං. තතො එව මුදු. සිනිද්ධන්ති සිනිද්ධවිජවිතාය සණ්භං. තතො එව එස්සවන්තං.

713. උණ්භකාලෙ සමුට්ඨිතං රූපන්ති උණ්භසන්තාපෙන සන්තත්තං රූපං සන්ධායාහ. සීතඋතුනාති සප්පායෙන සීතඋතුනා.

714. ආයතනද්වාරවසෙනාති ආයතනසඬ්ඛාතද්වාරවසෙන. කම්මද්වාරනිවත්තනත්ථං ආයතනග්ගහණං. කායද්වාරෙති පසාදකායද්වාරෙ. මනොද්වාරං නාම සාවජ්ජනං භවඬ්ගං. තස්ස නිස්සයභාවතො භදයවත්ථුං සන්ධාය නිස්සිතවොහාරෙන “මනොද්වාරෙ”ති වුත්තං, යත්ථ මනොද්වාරූප්පත්ති.

715. සොමනස්සිතදොමනස්සිතවසෙනාති සොමනස්සිතදොමනස්සිතපුග්ගලවසෙන, සොමනස්සිතදොමනස්සිතකාලවසෙන වා.

අයමත්ථොති අයං ඉදානි වුච්චමානො සඬ්ඛාරානං අතිඉත්තරඛණ්ණසඬ්ඛාතො අත්ථො.

ජීවිතන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං. සුඛදුක්ඛාති සුඛදුක්ඛවෙදනා. උපෙක්ඛාපි හි සුඛදුක්ඛාසු එව අත්තොගධා ඉට්ඨානිට්ඨභාවතො. අත්තභාවොති ජීවිතවෙදනාවිඤ්ඤාණානි යපෙත්වා අවසිට්ඨධම්මා වුත්තා. සඤ්ඤාති කෙචි. කෙචලාති අත්තනා නිච්චභාවෙන වා අවොම්ඝ්සා. එකච්ඡිත්තසමායුත්තාති එකෙකෙන චිත්තෙන සහිතා. ලභුසො වත්තතෙ ඛණ්ණොති වුත්තනයෙන එකච්ඡිත්තක්ඛණ්ණකතාය ලභුකො අතිඉත්තරො ජීවිතාදීනං ඛණ්ණො වත්තති.

වුල්ලාසිතිසහස්සාති කප්පන්ති චතුරාසිතිසහස්සපරිමාණං. කප්පං, අච්චන්තසංයොගෙ එතං උපයොගවචනං. කප්පන්ති ව සාමඤ්ඤවසෙන එකවචනං. මරුති දෙවා. ද්විහි චිත්තෙහි සමොහිතාති එවං විරජීවිතොපි තෙ ද්විහි චිත්තෙහි සහිතා හුත්වා න තිට්ඨන්ති. ඉදං වුත්තං හොති – තෙසම්පි සන්තානෙ ජීවිතාදීනි ද්විහි චිත්තෙහි සහ න තිට්ඨන්ති, එකෙන චිත්තෙන සහ උප්පන්නානි තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣනතො යාව දුතියා න තිට්ඨන්තිති.

යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්සාති වචන්තස්ස සත්තස්ස වුතිචිත්තෙන සද්ධිං නිරුද්ධාති වත්තඛ්ඛා යෙ ඛන්ධා. තිට්ඨමානස්ස වා ඉධානි යෙ වා ඉධ පවත්තියං තිට්ඨන්තස්ස ධරන්තස්ස භඬ්ගප්පත්තියා නිරුද්ධක්ඛන්ධා. සඛ්ඛෙපි සද්දිසා තෙ සඛ්ඛෙපි එකසද්දිසා අත්ථඬ්ගතා අප්පට්ඨසන්ධිකා පුන ආගන්ත්වා

අනන්තරා ව යෙ හග්ගාති යෙ සඬ්ඛාරා අනන්තරමෙව හග්ගා නිරුද්ධා. යෙ ව හග්ගා අනාගතෙති යෙ ව සඬ්ඛාරා අනාගතෙ හග්ගා හඤ්ජනසීලා හිජ්ජිස්සන්ති. තදන්තරා නිරුද්ධානන්ති තෙසං අතීතානාගතානං අන්තරා වෙමජ්ඣෙ පච්චුජ්ජන්තනං පත්වා නිරුද්ධානං හග්ගානං. වෙසමං නත්ථී ලක්ඛණෙති තෙසං තිව්ධානම්පි හඬ්ගලක්ඛණනිමිත්තං විසමතා විසදිසතා නත්ථී.

අනිබ්බන්තෙන න ජාතොති අනුජ්ජන්තෙන චිත්තෙන ජාතො න භොති, අජාතො නාම භොති. පච්චුජ්ජන්තෙන චත්තමානෙන චිත්තෙන ජීවති ජීවමානො නාම භොති. චිත්තභඬ්ගා මතො ලොකොති චුතිචිත්තස්ස විය සබ්බස්සපි තස්ස තස්ස චිත්තස්ස හඬ්ගජ්ජන්තියා අයං ලොකො පරමත්ථතො මතො නාම භොති නිරුද්ධස්ස අජ්ජපටිසන්ධිකත්තා. එවං සන්තෙපි පඤ්ඤත්ති පරමත්ථියා යායං තං තං සන්තං සනිස්සයං චිත්තං උපාදාය “තිස්සො ජීවති, චුස්සො ජීවති”ති එවං චචනජ්ජවත්තියා විසයභූතා සත්තානපඤ්ඤත්ති, සා එත්ථ පරමත්ථියා පරමත්ථභූතා. තථා හි වදන්ති “නාමගොත්තං න ජීරති”ති (සං. නි. 1.76).

අනිධානගතා හග්ගාති යෙ හග්ගා, න තෙ කත්ථවි නිධානං ගතා, අථ බො අභාවමෙව ගතා. පුඤ්ජො නත්ථී අනාගතෙ යතො ආගච්ඡෙය්‍යං චත්තමානභාවං. නිබ්බන්තා යෙජීති යෙ පටිලද්ධත්තභාවා පච්චුජ්ජන්තා, තෙපි ආරග්ගෙ සාසපුපමා තිට්ඨන්ති. යථා නාම සූචියං ධීතායං සාසපො ඛිත්තො තස්සා සිඛං චුට්ඨමත්තො විගච්ඡති න තිට්ඨති, එවං සඬ්ඛාරා උජ්ජජ්ජන්තා හිජ්ජන්ති, න තෙසං අවට්ඨානං අත්ථීති.

හඬ්ගො තෙසං පුරක්ඛතොති තෙසං නිබ්බන්තධම්මානං හඬ්ගො නාම පුරතො එව කතො, එකංසභාවී න අපසක්කතීති අත්ථො. පුරාණෙහීති පුරිමකෙහි අතීතෙහි.

අදස්සනතොති අපස්සිතබ්බතො. ආයන්තීති ආගච්ඡන්ති. “උජ්ජජ්ජන්ති”ති ඉමිනාපි කුතොවි රාසිතො ආගමනාභාවමෙවාහ. හග්ගා ගච්ඡන්තුදස්සනන්ති හග්ගාපි කත්ථවි උපගමනාභාවතො සබ්බෙන සබ්බං අදස්සනං අභාවමෙව ගච්ඡන්ති. තත්ථ නිදස්සනමාහ “විජ්ජුජ්ජාදො...පෙ.... වයන්ති වා”ති.

716. “විචට්ඨකජ්ජතො පට්ඨාය උජ්ජජ්ජනකරූප”න්ති ඉමිනා සයමෙව උජ්ජජ්ජනකධම්මකාය “ධම්මකාරූප”න්ති අත්ථවත්ථනාමතං දස්සෙති.

අයලොභාදීසු අයො නාම කාළලොභං. ලොභං නාම ජාතිලොභං විජාතිලොභං කිත්තිමලොභං පිසාවලොභන්ති චතුබ්බිධං. තත්ථ අයො රජතං සුවණ්ණං තිපු සීසං තම්බලොභං වෙකන්තකලොභන්ති ඉමානි සත්ත ජාතිලොභානි. නාගනාසිකලොභං විජාතිලොභං. කංසලොභං වට්ටලොභං භාරකුටන්ති තිණි කිත්තිමලොභානි. මොරක්කකාදි පිසාවලොභං. තත්ථ තම්බලොභං වෙකන්තකන්ති ඉමෙහි ද්විති ජාතිලොභෙහි සද්ධිං සෙසං සබ්බමිපි ඉධ “ලොභ”න්ති ගහිතන්ති. තිපුති සෙතතිපු. සීසන්ති කාළතිපු. සුවණ්ණං ආකරුප්පන්තරසවිද්ධාදිහෙදං. මුත්තා සාමුද්දිකමුත්තාදි. මණිති වෙළුරියලොහිතභිගමසාරගල්ලානි යිපෙත්වා අවසෙසො සබ්බො මණිවිසෙසො. වෙළුරියො වංසවණ්ණමණි. සඬබො සාමුද්දිකසඬබො. සිලාති කාළසිලාපණ්ඩුසිලාදිහෙදා සබ්බාපි රතනසම්මතසිලා. පවාළං නාම වට්ටුමං විද්ධමං. ලොහිතභිගං රත්තමණි. මසාරගල්ලං කබරමණි. භූමිආදයො පාකටාව. තදස්සාති තං ධම්මතාරූපං අස්ස යොගිනො.

තරුණපල්ලවවණ්ණන්ති අම්බාදීනං තරුණපල්ලවෙන සමානවණ්ණං. සභාගරූපසත්තතින්ති වණ්ණාදිනා සමානභාගං රූපසත්තානං. අනුප්පබන්ධාපයමානන්ති හෙතුඵලපරම්පරාය සම්බන්ධනවසෙන පවත්තන්ති.

සොති යොගී. තන්ති අසොකරුක්ඛපණ්ණං. පරිග්ගහෙත්වාති ඤාණෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහෙත්වා. ඉමිනා නයෙනාති ඉමිනා අසොකපණ්ණෙ චුත්තෙන නයෙන. සබ්බමිපි අයලොභාදිහෙදං ධම්මතාරූපං. තම්පි හි සීතකාලෙ සීතලං, උණ්හකාලෙ සූරියසත්තාපෙන උණ්හතරං හොති. තත්ථ සීතභාවෙන පවත්තං රූපං උණ්හං උණ්හභාවෙන පවත්තං රූපං සීතං න පාපුණාති. තත්ථ තත්ථෙව තට්ඨකටායන්තං භිජ්ජතිතිආදිනා යොජෙතබ්බං.

අරූපසත්තකසම්මසනකථාවණ්ණනා

717. කලාපතොති අරූපධම්මකලාපතො.

යස්මා තත්ථ එස්සපඤ්ඤවමකා ධම්මා සබ්බවිත්තුප්පාදසාධාරණා සුපාකටා, සුවිඤ්ඤෙඤායා ව, තස්මා තෙසං වසෙන දස්සෙන්නො “කලාපතොති එස්සපඤ්ඤවමකා ධම්මා”ති ආහ. යෙ ඉමෙ සම්මසනෙ උප්පන්නා එස්සපඤ්ඤවමකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ විනට්ඨාති සම්බන්ධො.

පවත්තං විත්තන්ති සත්තසු යානෙසු සම්මසනවසෙන පවත්තං විත්තං. සම්මසන්නොති එකජ්ඣං ගහෙත්වා සම්මසන්නො. තං යුත්තතරන්ති තං අරියවංසකථායං චුත්තං යුත්තතරං ආසන්නභාවෙන විභූතතරං රූපසත්තකෙ සම්මසනං සහ ගහෙත්වා සම්මසනස්ස චුත්තත්තා. අපිව රූපසත්තකෙ

සම්මසනස්ස රූපධම්මෙසු සාතිසයං සනවිතිබ්බොගං කත්වා පවත්තත්තා තබ්බිසයං අරූපසම්මසනං සාතිසයං අනිච්චාදිලක්ඛණපටිච්චොධාය සම්පවත්තතීති තං යුත්තතරං, න පන අපුබ්බකෙසාදිසම්මසනං කත්වා තබ්බිසයං පවත්තිතං. තථා සති කම්මට්ඨානං නවං නවං එව සියා, පුබ්බෙ ගහිතං සම්මසනවිසයං ඡඩ්ඞෙත්වා අඤ්ඤස්ස සම්මසනවිසයස්ස ගණ්හනතො. සෙසානිපීති යමකතො සම්මසනාදීනිපි. තෙනෙවාති අරියවංසකථානායෙනෙව.

718. තම්පි චිත්තන්ති ආදානනික්ඛෙපතො සම්මසනවසෙන පවත්තචිත්තූප්පාදම්පි. චිත්තසිසෙන හි නිද්දෙසො. එස නයො සබ්බත්ථං. යමකතො සම්මසති නාම නාමරූපධම්මෙ ආරබ්භ යුගලවසෙන සම්මසනස්ස පවත්තනතො. අයඤ්ඤි පුබ්බෙ රූපසත්තකවසෙන සම්මසිත්වා යීතොපි ඉදානි ආදානනික්ඛෙපාදිවසෙන සම්මසිත්වාච තං සම්මසති. ඛණිකතො සම්මසනාදීසුපි එසෙව නයො.

719. එතම්පිති එතං චතුත්ථසම්මසනචිත්තම්පි. පයමචිත්තන්ති ආදානනික්ඛෙපාදිවසෙන රූපං සම්මසිතචිත්තං, යං රූපපරිග්ගාහකචිත්තන්ති අධිජ්ජෙතං. සම්මසිතසම්මසිතචිත්තසම්මසනෙන තෙසං ඛණිකභාවස්ස විභාවනතො ඉදං සම්මසනං “ඛණිකතො සම්මසන”න්ති චුත්තං.

720. ඉදමෙව ච සම්මසනං දිගුණිතං අනෙකසම්මසනපටිපාටිසම්භවතො “පටිපාටිතො සම්මසන”න්ති චුත්තං. වට්ටෙය්‍යාති සම්භවෙය්‍ය. තථා සති පටිපාටිසම්මසනපසුතා එව භාවනා සියා, න මූලකම්මට්ඨානුපකාරී, න වායං සමාපත්තිවාරො. යස්මා ච තත්තකෙන රූපධම්මෙසු, අරූපධම්මෙසු ච අනිච්චාදිලක්ඛණානි සුට්ඨු විභූතානි භොන්ති, තස්මා චුත්තං “යාව දසමචිත්තසම්මසනා...පෙ.... යපෙනබ්බ”න්ති. යපෙනබ්බන්ති ච න එකාදසමං ද්වාදසමෙන සම්මසිතබ්බන්ති පටිපාටිතො සම්මසනස්ස පරිච්ඡෙදදස්සනපරං, න තතො සම්මසනතො ඔරමනදස්සනපරං, තස්මා පුනපි රූපං පරිග්ගහෙත්වා යාව දසමචිත්තසම්මසනා භාවනමනුසුඤ්ජනෙව. චුත්තන්ති අරියවංසකථායං චුත්තං.

721. විසුං සම්මසනනායො නාම නත්ථීති අනිච්චාදිමනසිකාරවිනිමුත්තො අඤ්ඤො විපස්සනාමනසිකාරො නත්ථී. විපස්සනාය ච දිට්ඨිආදිවික්ඛම්භනා ඉධ දිට්ඨිඋග්ගසාටනාදයොති අධිජ්ජෙතො. විපස්සනාය එව හි පවත්තිවිසෙසෙන දිට්ඨිඋග්ගසාටනාදයො ඉජ්ඣන්තීති දස්සෙන්නො “යං පනෙත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ සත්තසඤ්ඤාති සත්තා අත්ථීති උප්පජ්ජනකසඤ්ඤා. දුබ්බලාය අත්තදිට්ඨියා සහගතසඤ්ඤාතිපි වදන්ති. සත්තසඤ්ඤං උග්ගසාටිතචිත්තෙනාති සත්තසඤ්ඤාය වික්ඛම්භනවසෙන පවත්තචිත්තෙන දිට්ඨි නුප්පජ්ජති, සඤ්ඤාවිපල්ලාසහෙතුඋප්පජ්ජනකා චිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසා තදභාවෙන

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

හොත්තීති. මානො නාම යො දිට්ඨුපනිස්සයො අපායගමනීයො, සො දිට්ඨියා වික්ඛම්භිතාය වික්ඛම්භිතො එව හොති, දිට්ඨියා සමුච්ඡින්නාය සමුච්ඡිජ්ජනතොති ආහ “දිට්ඨිඋග්ගාටිත...පෙ.... මානො නුප්පජ්ජති”ති. මානො වික්ඛම්භියමානො තණ්හාය පවත්තිං නිවාරෙති, අභිමතවිසයෙසු එව තණ්හාය පවත්තනතොති වුත්තං. “මානසමුග්ගාටිත...පෙ.... තණ්හා නුප්පජ්ජති”ති. තණ්හාති ඉධ සුබ්බමා නිකන්ති අධිජ්ජෙතාති ආහ “තණ්හාය...පෙ.... පරියාදින්නා නාම හොති”ති.

අයං නයොති ඉදානි වුච්චමානො සම්මසනවිධි.

මම විපස්සනාති ඉමස්සාපි අත්තනියසඤ්ඤිතාය විපස්සනාය සාමිභූතො අත්තා පරාමසියතීති දිට්ඨිගාහතාති තථා “ගණ්හතො හි දිට්ඨිසමුග්ගාටනං නාම න හොති”ති වුත්තං. කාමඤ්චායං දිට්ඨිවිසුද්ධිකඩ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසමධිගමෙන විසුද්ධදිට්ඨිකො, මග්ගෙන පන අසමුග්ගාටිතත්තා අනොළාරිකාය ව දිට්ඨියා වසෙනෙවං වුත්තං.

සුට්ඨති සම්මා. මනාපන්ති ව කිරියාවිසෙසනං, මනවඩ්ඪනාකාරෙතාති අත්ථො. උභයෙනාපි විපස්සනාවිසයං අධිමානමාහ. තෙන වුත්තං “මානසමුග්ගාටො නාම න හොති”ති.

විපස්සිතුං සක්කොමීති තත්ථ සමත්ථතාපදෙසෙන ගුණවිසෙසයොගතො විපස්සනාය අස්සාදෙනබ්බතා දස්සියති, චිත්තං විපස්සිතුං සක්කොමි. තස්මා විපස්සන්තො එව කාලං චිතිනාමෙස්සාමීති විපස්සනං අස්සාදෙන්තස්සාති යොජනා.

යස්මා දිට්ඨිසමුග්ගාටනං නාමෙත්ථ විසෙසතො අනත්තානුපස්සනාය හොති, තස්මා තං දස්සෙන්තෙන “සචෙ සඩ්ඛාරා”තිආදිනා අනත්තානුපස්සනාවිධිං චත්ථා යස්මා පන අනත්තතො අනුපස්සන්තෙන සඩ්ඛාරා අනිච්චතොපි දුක්ඛතොපි අනුපස්සිතබ්බා එව තදුපඬුභනතො, තස්මා “හුත්ථා අභාවට්ඨෙතා”තිආදි වුත්තං.

යස්මා මානසමුග්ගාටනං නාම අනිච්චානුපස්සනාය හොති. බණ්ණ බණ්ණ හිජ්ජනකෙ සඩ්ඛාරෙ පස්සන්තස්ස කුතො මානස්ස අවසරො. අනිච්චසඤ්ඤා භාවෙනබ්බා අස්මිමානසමුග්ගාටායාති හි වුත්තං.

යස්මා නිකන්තිපරියාදානං නාම දුක්ඛානුපස්සනාය හොති. න හි සභාවතො, දුක්ඛචත්ථුතො ව දුක්ඛභූතෙ සඩ්ඛාරෙ පස්සන්තස්ස තත්ථ ඊසකමිපි අභිරතො හොති. අස්සාදානුපස්සිතො හි තත්ථ තණ්හා උප්පජ්ජෙය්‍යා. සෙසං අනත්තලක්ඛණෙ වුත්තනයමෙව. අයං පනෙත්ථ සඩ්ඛෙපත්ථො –

චුත්තනායෙන පටිපාටිතො සම්මසනං පසුතස්ස යොගිතො යදා අනත්තානුපස්සනා තික්ඛා සුරා විසදා පචත්තති, ඉතරා ද්වෙපි තදනුගතිකා, තදානෙන දිට්ඨිඋග්ගාභංගං කතං භොති. අත්තදිට්ඨිමුලිකා හි සබ්බා දිට්ඨියො. අනත්තානුපස්සනා ච අත්තදිට්ඨියා උජුපටිපක්ඛා.

යදා පන අනිච්චානුපස්සනා තික්ඛා සුරා විසදා පචත්තති, ඉතරා ද්වෙපි තදනුගතිකා, තදානෙන මානසමුග්ගාභංගං කතං භොති. සති හි නිච්චගාහෙ මානසජ්ජනා “ඉදං නිච්චං, ඉදං ධූව”න්තිආදිනා (ම. නි. 1.501) බකබ්බුමුනො විය. අනිච්චානුපස්සනා ච නිච්චගාහස්ස උජුපටිපක්ඛා.

යදා පන දුක්ඛානුපස්සනා තික්ඛා සුරා විසදා පචත්තති, ඉතරා ද්වෙපි තදනුගතිකා, තදානෙන නිකන්තිපරියාදානං කතං භොති. සති හි සුඛසඤ්ඤාය තණ්හාගාහොව, දුක්ඛානුපස්සනා ච නිකන්තියා උජුපටිපක්ඛා. එවං තිස්සන්තං අනුපස්සනානං කිච්චවිවෙසසවසෙන දිට්ඨිඋග්ගාභංගාදිනි භොන්ති. තෙන චුත්තං “ඉති අයං විපස්සනා අත්තනො අත්තනො යානෙයෙව තිට්ඨති”ති. අනුපස්සනානං යථාරහං සකකිච්චකරණඤ්ඤි සකට්ඨානෙයෙව යානං, තස්මා විසුං සම්මසනනායො නත්ථිති න චත්තබ්බන්ති අධිජ්ජායො.

722. සබ්බාකාරතොති ඉධ විය එකදෙසෙන අවත්වා සබ්බාකාරතො සරූපතො, කිච්චතො ච අනවසෙසතො චත්තබ්බා. ඉධෙවාති තීරණපරිඤ්ඤායමෙව. එකච්චානංයෙවෙත්ථ අනුපස්සනානං පටිලාභොති ආහ “එකදෙසං පටිවිජ්ඣන්තො”ති, තා පන සයමෙව සරූපතො දස්සෙස්සති. තජ්ජපිපක්ඛෙ ධම්මෙති යා අනුපස්සනා ඉධ සම්භවන්ති, තාසං පටිපක්ඛෙ ධම්මෙ නිච්චසඤ්ඤාදිකෙ පජ්හති වික්ඛම්භෙති.

බයානුපස්සනන්ති සඬ්ඛාරානං බණ්ඩගානුපස්සනං. භාවෙන්තොති වච්චෙත්තො. සනසඤ්ඤන්ති සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණානං වසෙන එකත්තග්ගහණං. බයානුපස්සනන්ති හුත්වා අභාවානුපස්සනන්ති වදන්ති. යාය පඤ්ඤාය සනවිනිබ්භොගං කත්වා “අනිච්චං බයට්ඨෙතා”ති (පටි. ම. 1.48) පස්සති, සා බයානුපස්සනා. හඬගානුපස්සනතො පට්ඨාය තස්සා පාරිපූරිති සනසඤ්ඤාය පහානං භොති, තතො පුබ්බෙ අපරිපුණ්ණතාය තං න භොති. එවමඤ්ඤත්ථාපිති පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණතා පහානතීරණපරිඤ්ඤාසු විපස්සනාපඤ්ඤාය දට්ඨබ්බා. පච්චක්ඛතො, අන්වයතො ච සඬ්ඛාරානං හඬගං දිස්වා තත්ථෙව හඬගසඬ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා වයානුපස්සනා, තාය ආයුහනං පජ්හති. යදත්ථං, යාය ච ආයුහති, තස්මිං පචත්තෙ තණ්හාය වස්ස විත්තං න නමතිති. තෙන චුත්තං “වයානුපස්සනං භාවෙන්තො ආයුහනං පජ්හති”ති. ජාතස්ස ජරාමරණෙහි ද්විධා පරිණාමදස්සනං, රූපසත්තකාදිවසෙන

වා පරිග්ගහිතස්ස තංතංපරිච්ඡෙදතො පරං අඤ්ඤාභාවදස්සනං විපරිණාමානුපස්සනා, තාය ධූවසඤ්ඤං ථීරභාවගහණං පජ්හති.

අනිමිත්තානුපස්සනාදයො අනිච්චානුපස්සනාදයො එව. නිමිත්තන්ති සන්තතිං, සමුග්ගෙ ව එකත්තසඤ්ඤාය ගය්හමානං කාලන්තරාවට්ඨායිභාවෙන, නිච්චභාවෙන ව සඬ්ඛාරානං සකිච්චපරිච්ඡෙදතාය සවිග්ගහං විය උපට්ඨානමත්තං. පණ්ඩිත්ති සුඛපත්ථනං, රාගාදිපණ්ඩං වා, අත්ථතො තණ්හාවසෙන සඬ්ඛාරෙසු නින්තනං. අභිනිවෙසන්ති අත්තාහිනිවෙසං. එතෙසඤ්ඤි නිමිත්තාදීනං පටිපක්ඛභාවෙන අනිච්චානුපස්සනාදයො අනිමිත්තාදිනාමෙහි චුත්තාති අනිච්චානුපස්සනාදීහි පහාතබ්බා නිච්චසඤ්ඤාදයො විය නිමිත්තග්ගාභාදයොව පටිපක්ඛාති දට්ඨබ්බා. රූපාදිආරම්මණං ඤත්වා තදාරම්මණස්ස චිත්තස්ස හඬගං දිස්වා සඬ්ඛාරා එව හිජ්ජන්ති, සඬ්ඛාරානං මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථිති හඬගවසෙන සුඤ්ඤතං ගහෙත්වා පවත්තා විපස්සනා අධිපඤ්ඤා ව සා ධම්මෙසු ව විපස්සනාති අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා, තාය නිච්චසාරාදිආදානවසෙන පවත්තං අභිනිවෙසං සතණ්හං දිට්ඨිං පජ්හති. යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනං නාම සජ්ජවිවයනාමරූපදස්සනං. තෙන ‘‘අහොසිං නු බො අහමතිතමද්ධාන’’න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) එවමාදිකං, ‘‘ඉස්සරතො ලොකො සම්භවති’’ති එවමාදිකඤ්ච සම්මොභාහිනිවෙසං පජ්හති. භයතුපට්ඨානවසෙන උජ්ජන්තං සබ්බභවාදීසු ආදීනවදස්සනඤ්ඤාණං ආදීනවානුපස්සනා, තාය කස්සවිපි ආලයනිස්සයඅදස්සනතො ආලයාහිනිවෙසං තථාපවත්තං තණ්හං පජ්හති. සඬ්ඛාරානං මුඤ්චනස්ස උපායභූතං පටිසඬ්ඛාඤ්ඤාණං පටිසඬ්ඛානුපස්සනා, තාය අනිච්චාදීසු අජ්ජපටිසඬ්ඛාතත්තා පටිසඬ්ඛානස්ස පටිපක්ඛභූතං අවිජ්ජං පජ්හති. සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා, අනුලොමඤ්ඤාණඤ්ච විචට්ඨානුපස්සනා. තස්සා හි වසෙන තස්ස පදුමපලාසෙ උදකබ්බන්දු විය සබ්බසඬ්ඛාරෙහි චිත්තං පතිලියති පතිකුට්ඨි, තස්මා තාය සංයොගාහිනිවෙසං කාමසංයොගාදිකිලෙසජ්ජවත්තිං පජ්හති. අනිච්චානුපස්සනාදයො සත්ත අනුපස්සනා හෙට්ඨා අත්ථතො විහත්තාති, පරතො ව සංවණ්ණියන්තිති ඉධ න චුත්තා.

තාසුති අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු. ඉමීනාති යොගිනා. තස්මාති අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයවසෙන සඬ්ඛාරානං දිට්ඨත්තා. තංදස්සනඤ්ඤි අනිච්චාදිඅනුපස්සනාති. පටිවිද්ධාති පටිලද්ධා. යදග්ගෙන හි ඤාණෙන සවිසයො පටිවිද්ධො, තදග්ගෙන තං පටිලද්ධං නාම භොති. බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං යථා ‘‘රුක්ඛො පාදපො තරු’’ති. තාපි අනිමිත්තාපණ්හිතසුඤ්ඤානුපස්සනා.

සබ්බාපි විපස්සනා, තස්මා එකදෙසෙන පටිවිද්ධා භොන්තිති අධිජ්ජායො. කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා එව සඬ්ගහිතං, තස්මා තං පගෙව සිද්ධන්ති අත්ථො.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

තෙනාහ “ඉදම්පි ද්වයං පටිවිද්ධමෙව හොති”ති. සෙසෙසු නිබ්බදානුපස්සනාදිසු දසසු. “කිඤ්චි පටිවිද්ධං කිඤ්චි අප්පටිවිද්ධං”න්ති ඉමිනා තෙසං එකදෙසපටිවෙධමාහ. අනිච්චානුපස්සනාය හි සිද්ධාය නිරොධානුපස්සනා, ඛයානුපස්සනා, වයානුපස්සනා, විපරිණාමානුපස්සනා ච එකදෙසෙන සිද්ධා නාම හොත්ති, දුක්ඛානුපස්සනාය සිද්ධාය නිබ්බදානුපස්සනා, ආදීනවානුපස්සනා ච, අනත්තානුපස්සනාය සිද්ධාය ඉතරාති.

උදයබ්බයඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

723. පරතො පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනකථායං අබ්භාදිවිගමෙන ආකාසස්ස විය, පඨකමලවිගමෙන උදකස්ස විය, කාලකාපගමෙන සුවණ්ණස්ස විය සංකිලෙසවිගමෙන ඤාණස්ස පරිසුද්ධිති ආහ “නිච්චසඤ්ඤාදීනං පහානෙන විසුද්ධඤ්ඤාණො”ති.

අනෙකාකාරවොකාරසඨ්ඛාරෙසු ලක්ඛණත්තයසල්ලක්ඛණසම්මසනස්ස කතත්තා වුත්තං “සම්මසනඤ්ඤාණස්ස පාරං ගන්ත්වා”ති. තත්ථ සම්මසනඤ්ඤාණස්සාති නයවිපස්සනාසඨ්ඛාතස්ස කලාපසම්මසනඤ්ඤාණස්ස. තස්සෙව හි ථීරභාවාය ඉතරෙ සම්මසනවිසෙසාති වදන්ති. සම්මසනඤ්ඤාණස්සාති චා කලාපසම්මසනාදිසම්මසනඤ්ඤාණස්ස. අනුපදධම්මවිපස්සනාය සදිසා හි සා. තාය හි දිට්ඨිඋග්ග්භාටනාදි සම්භවතීති. විත්ථාරතො භාවනාවිධානං පරතො චත්තුකාමො “සඨ්ඛෙපතො තාව ආරහති”ති ආහ. සඨ්ඛෙපතො හි ආරම්භො ආදිකම්මිකස්ස සුකරො. තත්තාති සඨ්ඛෙපෙන ආරම්භෙ.

කථන්ති කට්ඨකමානාපුච්ඡා. යං “පච්චුප්පන්තානං...පෙ.... උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණං”න්ති වුත්තං, තං කථං ඤාතබ්බන්ති වෙති අත්ථො. සන්තතිපච්චුප්පන්තෙ, ඛණපච්චුප්පන්තෙ චා ධම්මෙ උදයබ්බයදස්සනාහිනිවෙසො කාතබ්බො, න අතීතානාගතෙති වුත්තං “පච්චුප්පන්තානං ධම්මාන”න්ති. උදයදස්සනඤ්ඤාණවත්ථ යාවදෙව වයදස්සනත්ථන්ති වයදස්සනස්ස පධානතං දස්සෙතුං “විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා”ති වත්ථා තං පන වයදස්සනං උදයදස්සනපුබ්බකන්ති ආහ “උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණං”න්ති.

ජාතන්ති නිබ්බන්තං පටිලද්ධත්තභාවං. අයං හි ජාතසද්දො ඛණත්තයසමඨිගිතං සන්ධාය වුත්තො “යෙ ධම්මා ජාතා භූතා”තිආදීසු (ධ. ස. 1046) විය, න අතීතං

“යෙ තෙ ජාතා න තෙ සන්ති, යෙ න ජාතා තත්ථෙව තෙ; ලද්ධත්තභාවා නො භග්ගා, තෙව සන්ති සභාවතො”ති. —

ආදීසු විය, නාපි ජාතතාමත්තං “යං තං ජාතං භූතං සඬබ්බත්”න්තිආදීසු විය. තෙනාහ “ජාතං රූපං පච්චුප්පන්න”න්ති (දී. නි. 2.207; සං. නි. 5.379), පච්චුප්පන්නරූපං නාම ජාතං බණ්ණත්තයපරියාපන්නන්ති අත්ථො. තං පන ආදිතො දුප්පරිග්ගහන්ති සන්තතිපච්චුප්පන්නවසෙන විපස්සනාහිනිවෙසො කාතබ්බො. තස්සාති රූපස්ස. පච්චයලක්ඛණපපඤ්චං අනාමසිත්වා නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයොති නිබ්බත්තනසඤ්ඤිතං සඬබ්බතලක්ඛණං උදයො උප්පාදො. විපරිණාමලක්ඛණං වයොති විපරිණාමසඤ්ඤිතං සඬබ්බතලක්ඛණං වයො විනාසො. අනුපස්සනාඤ්ඤාණන්ති යා උදයස්ස, වයස්ස ච අනුපෙක්ඛනා, තං ඤාණං. කිඤ්චාපි කලාපසම්මසනාදීසු ජාතිජරාමරණසීසෙන ජාතිජරාමරණවන්නො ධම්මා චුත්තා, ඉධ පන උදයබ්බයඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ “ජාති පච්චුප්පන්නා, තස්සා නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො, විපරිණාමලක්ඛණං වයො”න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.49) චුච්චමානෙ ජාතිජරාමරණානං ජාතිජරාමරණවන්නතා, නිප්ඵන්නතා ච අනුඤ්ඤාතා විය හොතිති තං පරිහරිතුං පටිච්චසමුප්පාදඬිගෙසු භවපරියොසානාව දෙසනා කතා.

සොති යොගී. ඉමිනා පාළිනයෙනාති ඉමාය “ජාතං රූපං පච්චුප්පන්න”න්තිආදිනා දස්සිතාය පාළිගතියා. ජාතින්ති න පසුතිං, න ච පට්ඨාහිනිබ්බත්තිමත්තං, අථ බො උප්පාදං නිබ්බත්තිවිකාරං. ස්වායං විකාරො යස්මා සඬබ්බාරාතං අභිනවාචට්ඨානජරා විය නවහාවාපගමොති ආහ “අභිනවාකාර”න්ති. සමනුපස්සතිති සම්බන්ධො. අනුප්පන්නස්ස රාසි වා නිවයො වා නත්ථී යතො ආගච්ඡෙය්‍ය උප්පජ්ජමානං අලද්ධත්තභාවස්ස සබ්බෙන සබ්බං අවිජ්ජමානත්තා. තෙනාහ “උප්පජ්ජමාන...පෙ.... නත්ථී”ති. යථා අනාගතෙ අද්ධති ඉමෙ ධම්මා සබ්බෙන සබ්බං නත්ථී, එවං අතීතෙපි අද්ධතිති දස්සෙන්නො “නිරුජ්ඣමානස්සාපි”තිආදිං වත්වා අවිජ්ජමානානංයෙව රූපාරූපධම්මානං හෙතුපච්චයසමවායෙ උප්පාදො, උප්පජ්ජිත්වා ච සබ්බසො අභාවුපගමොති ඉමමත්ථං සමුදායගතං තදෙකදෙසභූතාය උපමාය විභාවෙතුං “යථා පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ රාසිතොති රාසිභාවෙන සමුස්සිතො පුඤ්ජො රාසි. යථා තථා පිණ්ඩිභූතො නිවයො. භූමියං නිදහිත්වා යපිතං නිධානං. උපවීණෙති එතෙනාති උපවීණං, විණාවාදනං.

724. එවං සඬබ්බෙපතො උදයබ්බයමනසිකාරවිධිං දස්සෙත්වා ඉදාති විත්ථාරතො දස්සෙතුං “පුන යානි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අවිජ්ජාසමුදයාති අවිජ්ජාය උප්පාදා, අත්ථිභාවාති අත්ථො. නිරොධවිරොධිහි උප්පාදො අත්ථිභාවාවකොපි හොතිති චුත්තොවායමත්ථො. තස්මා පුරිමභවසිද්ධාය අවිජ්ජාය සති ඉමස්මිං භවෙ රූපස්ස උප්පාදො හොතිති අත්ථො. පච්චයසමුදයට්ඨෙතාති පච්චයස්ස උප්පන්නභාවෙන, අත්ථිභාවතොති අත්ථො.

අවිජ්ජාදීහි ව තිහි අතිතකාලිකානි තෙසං සහකාරීකාරණභූතානි උපාදානාදීනිපි ගහිතානෙවාති දට්ඨබ්බං.

පවත්තිපච්චයෙසු කබලීකාරාහාරස්ස බලවතාය සො එව ගහිතො “ආහාරසමුදයා”ති. තස්මිං පන ගහිතෙ පවත්තිපච්චයනාසාමඤ්ඤෙන උතුචිත්තානිපි ගහිතානෙව හොන්තීති චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස පච්චයතො උදයදස්සනං විභාවිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජාතණ්හුපනිස්සයසහිතෙතෙව කම්මුනා රූපකායස්ස නිබ්බන්ති. අසති ව අවිජ්ජපනිස්සයාය භවතිකන්තියා ජාතියා අසම්භවො එවාති. යථා ව රූපස්ස අවිජ්ජාතණ්හුපනිස්සයනා, එවං වෙදනාදීනම්පි දට්ඨබ්බා. ආහාරො පන උප්පන්නස්ස රූපස්ස පොසකො, කබලීකාරාහාරස්ස අධිප්පෙතත්තා, කාමධාතාධිට්ඨානත්තා ව දෙසනාය. උක්කංසනිද්දෙසෙන වා ආහාරග්ගහණං. “නිබ්බන්තිලක්ඛණ”න්තිආදිනා කාලවසෙන උදයදස්සනමාහ. තත්ථ අද්ධානවසෙන පගෙව උදයං පස්සිත්වා ධීතො ඉධ සන්තතිවසෙන දිස්වා අනුක්කමෙන බණවසෙන පස්සති. පඤ්ච ලක්ඛණානීති අවිජ්ජා තණ්හා කම්මං ආහාරොති ඉමෙසං පච්චයානං අත්ථිතාසඬ්ඛාතලක්ඛණානි වෙව රූපස්ස නිබ්බන්තිලක්ඛණඤ්ඤාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි. තෙසං අත්ථිතා හි රූපස්ස උදයො ලක්ඛියති එතෙහීති ලක්ඛණානීති වුච්චන්ති. නිබ්බන්ති පන සඬ්ඛතලක්ඛණමෙවාති.

අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධොති අග්ගමග්ගඤ්ඤාණෙන අවිජ්ජාය අනුප්පාදනිරොධතො අනාගතස්ස රූපස්ස අනුප්පාදනිරොධො හොති පච්චයාභාවෙ අභාවතො. පච්චයනිරොධට්ඨෙතාති අවිජ්ජාසඬ්ඛාතස්ස අනාගතෙ උප්පජ්ජනකරූපපච්චයස්ස නිරුද්ධභාවෙන. තණ්හානිරොධා කම්මනිරොධාති එත්ථාපි එසෙව නයො. ආහාරනිරොධාති පවත්තිපච්චයස්ස කබලීකාරාහාරස්ස අභාවෙ. රූපනිරොධොති තංසමුට්ඨානරූපස්ස අභාවො හොති. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. විපරිණාමලක්ඛණන්ති භඬ්ගකාලවසෙන තෙසං වයදස්සනං. තස්මා තං අද්ධානවසෙන පගෙව පස්සිත්වා ධීතො ඉධ සන්තතිවසෙන දිස්වා අනුක්කමෙන බණවසෙන පස්සති. පඤ්ච ලක්ඛණානීති ඉධ අවිජ්ජාදීනං චතුන්නං පච්චයානං අනුප්පාදනිරොධො, රූපස්ස බණනිරොධො වාති ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි. තෙසඤ්ඤි අනුප්පාදනිරොධො, රූපස්ස අවිචන්තනිරොධො ලක්ඛියති එතෙහීති ලක්ඛණානීති වුච්චන්ති.

විපරිණාමො සඬ්ඛතලක්ඛණමෙව. එස නයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු. අයං පන විසෙසො – “චුට්ඨො වෙදෙති, චුට්ඨො සඤ්ජානාති, චුට්ඨො වෙතෙති”ති (සං. නි. 4.93), “එස්සපච්චයා වෙදනා, චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා, සඤ්ඤා, වෙතනා”ති, ව වචනතො එස්සො වෙදනා (විභ. 231) සඤ්ඤා සඬ්ඛාරක්ඛන්ධානං පවත්තිපච්චයො, තංනිරොධා ව තෙසං නිරොධො, මහාපදාන (දී. නි. 2.60) මහානිදානසුත්තෙසු, අභිධම්මෙ ව

අඤ්ඤාමඤ්ඤාපච්චයවාරෙ “නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති (කථා. 719) වචනතො නාමරූපං විඤ්ඤාණස්ස පචත්තිපච්චයො, තංනිරොධා තස්ස නිරොධොති වුත්තං “එස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො”තිආදි.

එත්ථ ච කෙවි තාව ආහු “අරූපක්ඛන්ධානං උදයබ්බයදස්සනං අද්ධාසන්තතිවසෙනෙව, න ඛණුවසෙනා”ති. තෙසං මනෙන ඛණතො උදයබ්බයදස්සනමෙව න සියා. අපරෙ පනාහු “පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙ අතීතාදිවිභාගං අනාමසිත්වා සබ්බසාධාරණතො අවිජ්ජාදිපච්චයා වෙදනාසමිහවං ලබ්භමානතං පස්සති, න උප්පාදං. අවිජ්ජාදිඅභාවෙ ච තස්සා අසමිහවං අලබ්භමානතං පස්සති, න භසිගං. ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙ පච්චුප්පන්තානං උප්පාදං, භසිගඤ්ඤා පස්සති”ති, තං යුත්තං. සන්තතිවසෙන හි රූපාරූපධම්මෙ උදයතො, වයතො ච මනසි කරොන්තස්ස අනුක්කමෙන භාවනාය බලප්පත්තකාලෙ ඤාණස්ස තික්ඛවිසදභාවප්පත්තියා ඛණතො උදයබ්බයා උපට්ඨහන්තීති. අයඤ්ඤා පට්ඨං පච්චයතො උදයබ්බයං මනසි කරොන්තො අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයධම්මෙ විස්සජ්ජෙත්වා උදයබ්බයවන්තෙ ඛන්ධෙ ගහෙත්වා තෙසං පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනමුඛෙන ඛණතොපි උදයබ්බයං මනසි කරොති.

තස්ස යදා ඤාණං තික්ඛං විසදං හුත්වා පචත්තති, තදා රූපාරූපධම්මා බණ්ණෙ බණ්ණ උප්පජ්ජන්තා, හිජ්ජන්තා ච හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තෙන වුත්තං “එවම්පි රූපස්ස උදයො”තිආදි. තත්ථ එවම්පි රූපස්ස උදයොති එවං වුත්තනයෙන අවිජ්ජාසමුදයාපි. තණ්හා...පෙ.... කම්ම...පෙ.... ආහාරසමුදයාපි රූපස්ස සමිහවො. එවම්පි රූපස්ස වයොති එවං වුත්තනයෙනෙව අවිජ්ජානිරොධාපි තණ්හා...පෙ.... ආහාරනිරොධාපි රූපස්ස වයො අනුප්පාදොති පච්චයතො විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොති. එවම්පි රූපං උදෙතීති එවං වුත්තනයෙන නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි කම්මසමුට්ඨානරූපම්පි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි උදෙති උප්පජ්ජති නිප්පජ්ජති. එවං වුත්තනයෙනෙව විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තො කම්මසමුට්ඨානරූපම්පි ආහාරඋතුචිත්තසමුට්ඨානරූපම්පි වෙති නිරුජ්ඣතිති ඛණතො විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොතීති යොජනා.

725. එවං මනසි කරොතො න යාව උදයබ්බයඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තාව උදයබ්බයා සුට්ඨු පාකටා න භොන්තීති කත්වා වුත්තං “ඉති කිරිමෙ ධම්මා...පෙ.... පටිවෙන්ති”ති, නයදස්සනවසෙන වා එවං වුත්තං. පට්ඨඤ්ඤා පච්චුප්පන්තධම්මානං උදයබ්බයං දිස්වා අථ අතීතානාගතෙ නයං නෙති. දුක්ඛාදිසච්චප්පහෙදා, අනුලොමාදිපට්ඨවසමුප්පාදප්පහෙදා, එකත්තාදිනායප්පහෙදා, අනිච්චතාදිලක්ඛණප්පහෙදා ච සච්චපට්ඨවසමුප්පාදනායලක්ඛණප්පහෙදා. පට්ඨවසමුප්පාදග්ගහණෙනෙව

726. යන්ති කරණෙ පච්චත්තවචනං, යෙන ඤාණෙනාති අත්ථං වදන්ති. යන්ති වා කිරියාපරාමසනං. බන්ධනං සමුදයං පස්සති, බන්ධනං නිරොධං පස්සති ඵත්ථ යදෙනං දස්සනන්ති අත්ථො. යං පනාති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. ඵත්ථ ව යථා අවිජ්ජාසමුදයනිරොධතො බන්ධනං සමුදයනිරොධස්ස අඤ්ඤත්තා “අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො”ති ආදිවචනාහෙදො (පටි. ම. 1.50) කතො, න ඵචං නිබ්බත්තිවිපරිණාමලක්ඛණෙනි බන්ධනං උදයබ්බයස්ස හෙදො අත්ථි අභින්නාධිකරණත්තාති “නිබ්බත්තිලක්ඛණවිපරිණාමලක්ඛණාති පස්සන්තො බන්ධනං උදයබ්බයං පස්සති”ති වචනාහෙදං අකත්වා වුත්තං. උප්පත්තික්ඛණෙයෙව භීති භී-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා උප්පාදක්ඛණෙයෙව නිබ්බත්තිලක්ඛණං, භඬගක්ඛණෙයෙව ව විපරිණාමලක්ඛණං, තස්මා තාති පස්සන්තො ඛණතො බන්ධනං උදයබ්බයෙ පස්සති නාමාති “යං පනා”ති ආදිනා වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කරොති.

727. ඉච්චස්සෙවන්ති ඵත්ථ ඉති-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා “අවිජ්ජා සමුදයා”ති ආදි පච්චයතො බන්ධනං උදයබ්බයදස්සනං, “නිබ්බත්තිලක්ඛණ”න්ති ආදි ඛණතො, තස්මාති අත්ථො. අස්සාති යොගිතො. ඵචන්ති වුත්තප්පකාරපරාමසනං. යෙ පන “ඉච්චස්ස පච්චයතො”ති පඨන්ති, තෙසං ඉතීති වුත්තප්පකාරපරාමසනං. ජනකාවබොධතොති බන්ධනං ජනකස්ස අවිජ්ජාදිපච්චයස්ස අවබුජ්ඣනතො. ජාතිදුක්ඛාවබොධතොති ජාතිසඬ්ඛාතස්ස දුක්ඛස්ස අවබුජ්ඣනතො. දුක්ඛසච්චං පාකටං හොති ඵකදෙසදස්සනෙන පබ්බතසමුද්දාදිදස්සනකානං විය. මරණදුක්ඛාවබොධතොති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. “පච්චයානුප්පාදෙනා”ති ඵතෙන පච්චයානං අනුප්පාදනිරොධො ඉධ පච්චයනිරොධොති දස්සෙති. පච්චයවතන්ති පච්චයතො උප්පජ්ජනකානං. යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනන්ති යං අස්ස යොගිතො පච්චයතො, ඛණතො ව උදයබ්බයානං දස්සනං. තත්ථ අසම්මොහො, තප්පධානො වා විතක්කාදිධම්මපුඤ්ජො මග්ගො වායං ලොකිකොති නියානානුලොමතො ලොකිකො මග්ගො ඵවායං. ඉති තස්මා මග්ගසච්චං පාකටං හොති සභාවාවබොධතො. තෙනාහ “තත්ත සම්මොහවිසාතතො”ති, තද්ධිගවසෙනාති අත්ථො. අථ වා යථා වුත්තො සම්මාදිට්ඨිසඬ්ඛාතො මග්ගො අරියමග්ගස්ස උපායභූතො අසම්මොහසභාවො අත්තානම්පි පකාසෙති පදිපො වියාති මග්ගසච්චං පාකටං හොති. ස්වායං පාකටභාවො මොහන්ධකාරවිධිමනෙනාති ආහ “තත්ත සම්මොහවිසාතතො”ති.

728. “අවිජ්ජාපච්චයා”ති ආදිකො අනුලොමො පටිච්චසමුප්පාදො පවත්ති යා අනුලොමනතො. “අවිජ්ජාසමුදයා”ති ආදිනා අවිජ්ජාදිසු සන්තෙසුති

අයමත්ථො චුත්තොති ආහ “ඉමස්මිං සති ඉදං හොතිති අවබෝධතො”ති. පවත්නියා විලෝමනතො “අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා”ති ආදිකො පටිලෝමො පටිච්චසමුප්පාදො. තෙ ව සඬ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්නා “ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න”න්ති ආදිවචනතො (සං. නි. 2.20). පටිච්චසමුප්පන්නස්ස ව පාකටතා පච්චයාකාරපාකටතාය එව “ඉමස්සෙතං ඵල”න්ති අවබෝධතො.

729. පුරිමපුරිමානං නිරොධො උත්තරුත්තරානං උප්පාදානුබන්ධොති අයමත්ථො පච්චයතො උදයදස්සනෙන සිජ්ඣමානො එකත්තනායාධිගමාය හොති. යතො “අඤ්ඤො කරොති, අඤ්ඤො පටිසංවෙදයති”ති ආදි (සං. නි. 2.17) වොහාරසිද්ධියා උච්ඡෙදදිට්ඨියා අනොකාසතා. තෙනාහ “හෙතුඵලසම්බන්ධතො”ති ආදි. සඬ්ඛාරා ඛණ ඛණ උප්පජ්ජන්තීති අයමත්ථො ඛණතො උදයදස්සනෙන සිජ්ඣමානො නානත්තනායාධිගමාය හොති. යතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සභාවහෙදාවබෝධතො “සො කරොති, සො පටිසංවෙදයති”ති ආදිනායජ්ජවත්තාය සස්සතදිට්ඨියා අනොකාසතා. තෙනාහ “ඛණතො උදයදස්සනෙන”ති ආදි. පච්චයතො උදයබ්බයදස්සනෙන පච්චයෙ සති ඵලස්ස භාවො, අසති අභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස සිද්ධියා අත්ථිතාමත්තෙනෙව තෙ ධම්මා කාරණන්ති අඛ්‍යාපාරනායො පාකටො හොති. යතො අත්තදිට්ඨියා අනොකාසතා වසවත්තිතාය අලබ්භනෙය්‍යතො. තෙන චුත්තං “ධම්මාන”න්ති ආදි. අවසවත්තිභාවො පරායත්තතා, සා ව සජ්ජපච්චයනාය වෙදිතබ්බා. පච්චයතො උදයදස්සනෙන තෙහි තෙහි පච්චයෙහි ඉමෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පජ්ජමානා ව පච්චයානුරූපමෙව උප්පජ්ජන්තීති හෙතුඵලස්ස හෙතුඅනුරූපතො සිද්ධියා අකිරියදිට්ඨියා අනොකාසතාවාති ආහ “පච්චයතො පනා”ති ආදි. සති කාරණෙ කුතො අකිරියවාදො. කරොතිති හි කාරණං.

730. පච්චයතො උදයං පස්සතො පච්චයෙ සති සභාවෙ සති ඵලස්ස සම්භවොති අත්ථිතාමත්තෙන උපකාරකතාති සඬ්ඛතානං නිරිහතා, අසති ව අභාවොති පච්චයාධිනචුත්තිතා ව විඤ්ඤායමානා අත්තසුඤ්ඤතං විභාවෙතීති ආහ “පච්චයතො වස්ස...පෙ.... තාවබෝධතො”ති. අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන සඬ්ඛාරානං උදයබ්බයතො පරිච්ඡින්නතාය විඤ්ඤායමානත්තා. තෙනාහ “හුත්වා අභාවාවබෝධතො”ති. උප්පජ්ජන්තවා නිරුජ්ඣනඤ්ඤි හුත්වා අභාවො. පුබ්බන්තාපරන්තවිච්චෙකො අතීතානාගතභාවසුඤ්ඤතා. න හි සඬ්ඛාරා ඛණත්තයතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ව විජ්ජන්ති, තස්මා පුබ්බන්තාපරන්තවිච්චෙකාවබෝධතොති ආදිඅත්තවත්තතාපටිච්චෙධතොති අත්ථො. දුක්ඛලක්ඛණමිපි පාකටං හොති උදයබ්බයදස්සනෙනාති සම්බන්ධො. උප්පජ්ජන්තවා හිජ්ජන්තා සඬ්ඛාරා උප්පාදතො උද්ධං ජරාහඬිගාවත්ථන්තරුප්පත්තියා නිරන්තරං විබාධියන්තෙව.

සා ව නෙසං විබාධියමානතා සම්මා උදයබ්බයදස්සනෙන විභූතා හොතීති ආහ “දුක්ඛ...පෙ.... බොධතො”ති.

සභාවලක්ඛණමිෂීති උදයබ්බයදස්සනෙන න කෙවලං අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණමෙව, අථ බො පථවීථස්සාදීනං කක්ඛලෙච්ඡසනාදිසඤ්ඤිතං සභාවසඬබාතං ලක්ඛණමිෂි පාකභාවවිද්ධං සභාවාවච්ඡින්නං පාකටං හොති. තෙනාහ “උදයබ්බයපරිච්ඡින්නාවබොධතො”ති. සභාවලක්ඛණෙති සභාවසඤ්ඤිතෙ ලක්ඛණෙ, තංතංධම්මානං සලක්ඛණෙ. සඬබතලක්ඛණස්ස තාවකාලිකත්වමිෂීති උප්පාදාදිසඬබතලක්ඛණස්ස උප්පාදක්ඛණාදිපරිත්තකාලිකතාපි ඛණන්තරානවට්ඨානතො තස්ස. තෙනාහ “උදයක්ඛණෙ”තිආදි. උදයවයමත්තග්ගණඤ්ඤේවත්ථ උදයබ්බයදස්සනවසෙනෙව ඉමස්ස ඤාණස්ස පවත්තනතො, න ඨිතික්ඛණස්ස අභාවා.

731. න කෙවලඤ්ඤව නිච්චනවා, අථ බො පරිත්තකාලට්ඨායිනො. කථන්ති ආහ “සුරියුග්ගමනෙ”තිආදි. තත්ථ උදකෙ දණ්ඨෙන කතලෙඛා උදකෙ දණ්ඨරාජී. උප්පාචබ්න්දුආදයො පඤ්ඤව කිච්චාපි උත්තරුත්තරි අනිපරිත්තට්ඨායිභාවදස්සනත්ථං නිදස්සිතා, තථාපි තෙ දන්ධනිරොධා එව නිදස්සිතා, තතොපි ලහුතරනිරොධත්තා සඬබාරානං. තථා හි ගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨපරියායෙන පටිමුඛං ධාවන්තානං සිරසි පාදෙ ව බන්ධබුරධාරා සන්තිපාතතොපි සිසතරො රූපධම්මානං නිරොධො චුත්තො, පගෙව අරූපධම්මානං. න කෙවලං නිච්චනවා, නාපි පරිත්තකාලට්ඨායිනොව, අථ බො අසාරා. කථන්ති ආහ “මායා”තිආදි. මායාදයො හි මණ්ඤාදිවසෙන දිස්සමානා අතංසභාවතාය අසාරා. තත්ථ මත්තොසධභාවිතා ඉන්ද්‍රජාලාදිකා මායා. මිගතණ්හිකා මරීචි. සුපිනමෙව සුපිනන්තං. මණ්ඩලාකාරෙන ආවිජ්ඣියමානං අලාතමෙව අලාතවක්කං. ගන්ධබ්බදෙවපුත්තානං කීලනිච්ඡාවසෙන නගරං විය ආකාසෙ උපට්ඨානමත්තං ගන්ධබ්බනගරං.

එත්තාවතානි ය්වායං “ජාතං රූපං පච්චුප්පන්න”න්තිආදිපාළිනායානුසාරෙන (පටි. ම. 1.49), “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න”න්තිආදිපාළිනායානුසාරෙන (ම. නි. 1.347, 361; 2.113; 3.86, 89; පටි. ම. 1.48) වා යාව උදයබ්බයපටිවෙධා භාවනාවිධි ආරද්ධො, එත්තාවතා. කලාපසම්මසනාදිකොපි හි සබ්බො භාවනාවිධි උදයබ්බයඤ්ඤාණුප්පාදනස්සෙව, න පරිසපරිසරීරකරබන්ධොති. වයධම්මමෙවොති හිජ්ජනසභාවමෙව. වයං උපෙති අත්තතො ධම්මතාය. යඤ්ඤි උපක්කමෙන විනස්සතීති චුච්චති, තමිපි අත්තතො ධම්මතාය එව විනස්සති අහෙතුකත්තා විනාසස්ස. උපක්කමහෙතු පන විසදිසුප්පාදො හොති. ඉමිනා ආකාරෙනාති “යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම”න්ති (සං. නි. 5.1081; මහාව. 16;

පටි. ම. 2.30) හි චුත්තං, තස්මා වයං අනාලම්බිත්වාපි “වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති”ති උදයස්ස, “උප්පන්නඤ්ච ඉදං වයං උපෙති”ති වයස්ස ච ඉමිනා යථාචුත්තෙන පච්චක්ඛකරණාකාරෙන. අධුනා උප්පන්නං, න තාව බලප්පත්තන්ති ආහ “තරුණවිපස්සනාඤ්ඤාණ”න්ති. කලාපසම්මසනාදිවසෙන පවත්තං සම්මසනං න නිප්පරියායෙන විපස්සනාසමඤ්ඤං ලහති, උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තමෙව ලහතිති ආහ “යස්සාධිගමා ආරද්ධවිපස්සකොති සඬබං ගච්ඡති”ති.

විපස්සනුපක්කිලෙසකථාවණ්ණනා

732. ඉමාය උදයබ්බයානුපස්සනාසඬබාතාය තරුණවිපස්සනාය වසෙන, න ආරද්ධවිපස්සනානං හඬගානුපස්සනාදිසඬබාතාය තරුණවිපස්සනාය, නාපි නිබ්බදානුපස්සනාදිසඬබාතාය බලවවිපස්සනාය වසෙනාති අත්ථො. න හි තදා විපස්සනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජන්තිති. ආරද්ධවිපස්සකස්සාති ච ආරද්ධවිපස්සකස්සෙවාති එව-කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨො. තෙනාහ “විපස්සනුපක්කිලෙසා හි”තිආදි. දිට්ඨිගාහාදිවත්ථුභාවෙන විපස්සනං උපක්කිලෙසන්තිති විපස්සනුපක්කිලෙසා. “අරියසාවකස්සා”ති ඉදං උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන චුත්තං බලවවිපස්සනාපත්තස්සාපි අනුප්පජ්ජනතො. විප්පට්පන්නකස්සාති සීලවිපත්තිආදිවසෙන යථා තථා විප්පට්පන්නකස්ස. තස්ස පන පට්පත්තියා ගරහිතබ්බතං දස්සෙන්තො “විප්පට්පන්නකස්සා”ති ආහ. ච-සද්දො උපරිපද්ද්වයෙපි යොජෙතබ්බො. නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානස්සාති විපස්සනං ආරහිත්වා අන්තරා වොසානං ආපන්නස්ස. කුසීතපුග්ගලස්සාති සීලසම්පන්නස්සෙව කොසජ්ජෙන භාවනං අනනුයුඤ්ජන්තස්ස. අථ චා විප්පට්පන්නකස්සාති විපස්සනාභාවනාසඬබාතාය සම්මාපට්පත්තියා අභාවෙන විගරහිතපට්පත්තිකස්ස. විපස්සනාපට්පත්තියෙව හි සසම්භාරා පුබ්බභාගෙ සම්මාපට්පත්ති, තදඤ්ඤා විප්පට්පත්ති, සා ච තත්ථ නික්ඛිත්තධුරස්ස හොති. නික්ඛිත්තධුරතා ච කොසජ්ජෙනාති චුත්තං “නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානස්ස කුසීතපුග්ගලස්සා”ති. යුත්තජ්ජයුත්තස්සාති යොගෙන ඤාණෙන භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස. සා පන යුත්තජ්ජයුත්තතා සමථවසෙනාපි හොතීති ආහ “ආරද්ධවිපස්සකස්සා”ති. උප්පජ්ජන්තියෙව න නුප්පජ්ජන්ති අඤ්ඤථා මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණස්සෙව අසම්භවතො.

ඔහාසාදිසු “අරියධම්මො”ති පවත්තං උද්ධච්චං වික්ඛෙපො ධම්මුද්ධච්චං, තෙන ධම්මුද්ධච්චෙන විපස්සනාවිථිතො උක්කමනෙන විරූපං ගහිතං පවත්තිතං මානසං ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතමානසං. ඔහාසො ධම්මොති කාරණුපචාරෙනාහ, ඊදිසං ඔහාසං විස්සජ්ජෙන්තො මම අරියමග්ගොති අත්ථො. ඔහාසං ආවජ්ජති “නිබ්බාන”න්ති චා “මග්ගො”ති චා “ඵල”න්ති චා. නිබ්බානන්ති ගණ්හන්තො තත්ථ පවත්තධම්මෙ මග්ගඵලභාවෙන ගණ්හාති, ඤාණාදිකෙ පන

මග්ගඵලභාවෙනෙව ගණ්හාති. තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චන්ති තතො ඕභාසහෙනු යො වික්ඛෙපො, තං උද්ධච්චන්ති අත්ථො. “උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතුං “අනිච්චතො”ති ආදි චුත්තං.

තත්ථ අනිච්ච...පෙ.... නප්පජානාති “මග්ගං පත්තොස්මි”ති සඤ්ඤාය අනිච්චතාදිවසෙන මනසිකාරස්සෙව අභාවතො. අයඤ්ච අත්ථො –

“යො හි කොචි, ආචුසො, හික්ඛු වා හික්ඛුති වා මම සන්තිකෙ අරහත්තප්පත්තිං ඛ්‍යාකරොති, සබ්බො සො චතුහි මග්ගෙහි, එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන. කතමෙහි චතුහි? ඉධාචුසො, හික්ඛු සමථපුබ්බධගමං විපස්සනං භාවෙති, තස්ස සමථපුබ්බධගමං විපස්සනං භාවයතො මග්ගො සඤ්ජායති, සො තං මග්ගං ආසෙවති භාවෙති බහුලිකරොති. තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො...පෙ.... කරොතො සංයොජනාති පභියන්ති අනුසයා ඛ්‍යන්තිහොන්ති.

“පුන චපරං, ආචුසො, හික්ඛු විපස්සනාපුබ්බධගමං සමථං භාවෙති...පෙ.... සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙති...පෙ....

“පුන චපරං, ආචුසො, හික්ඛුතො ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතං මානසං හොති, හොති සො, ආචුසො, සමයො යං තං චිත්තං අජ්ඣක්කමෙව සන්තිට්ඨති සන්තිසීදති එකොදි හොති සමාධියති, තස්ස මග්ගො සඤ්ජායති...පෙ.... අනුසයා ඛ්‍යන්තිහොන්ති”ති (අ. නි. 4.170) –

ඉමිනා සුත්තපදෙනෙව වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි චතුත්ථමග්ගවිස්සජ්ජනෙ යථාචුත්තමග්ගඵලනිබ්බානධම්මා ධම්මො. තත්ථ උද්ධච්චං “අධිගතමග්ගාදිකොභමස්මි”ති අමග්ගාදීසු වික්ඛෙපො ධම්මුද්ධච්චං, තෙන උපද්ද්වනං විග්ගහිතමානසං හොති. නිකන්ති ඕභාසාදීසු අපෙක්ඛා සුචුමරූපා තණ්හා, සා විපස්සනාහිරිතආකාරෙන උපට්ඨහන්ති අධිමානිකෙන “ධම්මො”ති ගය්හතිති ආහ “නිකන්ති ‘ධම්මො’ති නිකන්තිං ආවජ්ජති”ති.

733. විපස්සනොභාසොති විපස්සනාවිත්තසමුට්ඨිතං, සසන්තතිපතිතං උතුසමුට්ඨානඤ්ච භාසුරං රූපං. තත්ථ විපස්සනාවිත්තසමුට්ඨිතං යොගිතො සරීරට්ඨමෙව පහස්සරං හුත්වා තිට්ඨති, ඉතරං සරීරං මුඤ්චිත්වා ඤාණානුභාවානුරූපං සමන්තතො පත්ථරති, තං තස්සෙව පඤ්ඤායති, තෙන ථුට්ඨොකාසෙ රූපගතම්පි පස්සති, පස්සන්තො ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පස්සති, උදාහු මනොවිඤ්ඤාණෙනාති වීමංසිතබ්බන්ති වදන්ති. දිබ්බචක්ඛුලාහිතො විය තං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤායාමෙවාති චුත්තං විය දිස්සතිති. විපස්සනාවිථි නාම පටිපාටියා පවත්තමානා විපස්සනාව. උක්කන්තා නාම හොති යොගිනා

“මග්ගජ්ජත්තොම්හි”ති අධිමානෙන විස්සට්ඨත්තා, තස්ස චා යොගිනො විපස්සනා තතො එව වීථි උක්කන්තා නාම භොති. මූලකම්මට්ඨානන්ති විපස්සනමෙවාහ.

වෙමත්තතායාති අජ්ජවිපුලතාවසෙන විසදිසතාය. අස්සාති ඔහාසස්ස. ද්විති කුට්ටෙහි පරිවිජින්නං ගෙහං ද්විකුට්ටගෙහං. තස්ස කීර අබ්භන්තරෙපි එකා හිත්ති භොති බහිපි, උභින්නං අන්තරෙ අනුපරියායපථං භොති, සායන්තෙ තත්ථ සන්ථරිතාති පඤ්චවණ්ණාති කුසුමාති, විසදඤ්ඤාණස්ස ඔහාසෙන ඵරිතට්ඨානෙ රූපගතඤ්ච දිබ්බවක්ඛුනො විය පඤ්ඤායන්ති. තෙන වුත්තං “හත්තෙ මය්හ”න්තිආදි.

එවං ඔහාසස්ස වෙමත්තතාය වත්ථුං දස්සෙත්වා විරකාලවිජ්ජලම්බනෙ වත්ථුං දස්සෙතුං “අයං පනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අයං පන විපස්සනුපක්කිලෙසොති වක්ඛමානජ්ජකාරං සන්ධායාහ, න සබ්බං. සොති සො සමථවිපස්සනාලාභී අධිමානිකො.

දිවාසනෙති දිවාට්ඨානෙ නිසිදිතබ්බආසනෙ. පයමං “පඤ්ඤං පුච්ඡිස්සාමි”ති වින්තිතත්තා වුත්තං “පඤ්ඤං, හත්තෙ, පුච්ඡිතුං ආගතොම්හි”ති.

පච්ඡා උපායෙන පුපුජ්ජනභාවං විඤ්ඤාපෙත්වා කම්මට්ඨානෙ නියොජ්ජස්සාමිති වින්තිතත්තා වුත්තං “අවස්සයො හවිස්සාමිච්චෙවාහං ආගතො”ති, තස්ස ච පධානත්තා සාවධාරණං කත්වා වුත්තං. අයං ධම්මොති අයං අරියමග්ගානුගතො පටිසම්භිදාධම්මොති ථෙරස්ස අජ්ඣාසයවසෙන වදති. සමාධිත්ති අභිඤ්ඤාසමාධිං. අඤ්චිතකණ්ණොති නිව්වලට්ඨපිතකණ්ණපුටො. පලායිතුං ආරද්ධො භයෙන. තෙනාහ “ථෙරො කීර දොසවරිතො”ති. දොසවරිතස්ස හි සුරස්සාපි සහසා භයං උජ්ජජ්ජති. තෙනස්ස ඛිණ්ණසවත්ථෙරො අජ්ඣාසයං ඤත්වා “ඉමිනා උපායෙන පුපුජ්ජනභාවං ජානාපෙස්සාමි”ති හත්ථිනිමිමාපනාදිමකාසි. දොසවරිතත්තා හි ථෙරො ඛිජ්ජං පටිවිජ්ඣි. ඛිජ්ජවිරාගී හි දොසවරිතො.

734. තස්සාති උදයබ්බයඤ්ඤාණං මත්ථකං පාපෙන්තස්ස යොගිනො. “එවම්පි රූපං උදෙති, එවම්පි රූපං වෙති”තිආදිනා උදයබ්බයානුපස්සනමෙවෙත්ථ තුලනං, තීරණඤ්ච වෙදිතබ්බං. යථා දෙවානම්ත්තෙත ඛිත්තං වජිරං අමොසං, අජ්ජවිහතඤ්ච භොති, එවම්දම්පි ඤාණං නිපුණං උදයබ්බයදස්සනෙති වුත්තං “විස්සට්ඨඉන්ද්වජිරම්වා”තිආදි. තත්ථ තිබ්බන්ති අකුණ්ඩං. සුරන්ති තෙජවන්තං. අතිවිසදන්ති නිසිතභාවෙන අතිවිය පටුතරං ඤාණං උජ්ජජ්ජති. තථා හිනෙන යොගී “මග්ගජ්ජත්තොස්මි”ති මඤ්ඤති.

විපස්සනාපීතීති විපස්සනාවත්තසම්පයුත්තා පීති. බුද්දකාදයො පිතියො හෙට්ඨා වණ්ණිකා එව. යස්මා උදයබ්බයානුපස්සනාය විථිපට්ඨන්තාය අනුක්කමෙන පඤ්ච පිතියො උප්පජ්ජන්ති, තස්මා චුත්තං “අයං පඤ්ච...පෙ.... උප්පජ්ජති”ති. මත්ථකප්පත්තෙන පන උදයබ්බයඤ්ඤාණෙන සද්ධිං ඵරණාපීතියෙව හොති. උපචාරප්පනාක්කණතො අඤ්ඤදාපි හි ඵරණාපීති හොතියෙව. තෙනාහ “සකලසරීරං පුරයමානා උප්පජ්ජති”ති.

පස්සද්ධිආදීති ඡ යුගලකානි අඤ්ඤමඤ්ඤාවයොගිනීති පස්සද්ධියා උප්පන්තාය ඉතරාපි උප්පන්තා එව හොන්තීති කිච්චදස්සනමුඛෙන තා සබ්බාපි දස්සෙන්නො “කායචිත්තානං නෙව දරංථ, න ගාරව”න්තිආදිමාහ. තත්ථ කායග්ගහණෙන රූපකායස්සපි ගහණං වෙදිතබ්බං, න වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව. කායප්පස්සද්ධිආදයො හි රූපකායස්සාපි දරංථාදිනිමද්දිකාති. කායචිත්තානි පස්සද්ධානි...පෙ.... උජුකානියෙව හොන්ති තෙසං අපස්සද්ධාදිභාවස්ස හෙතුභූතානං උද්ධවචාදිටීනමිද්ධාදිදිට්ඨිමානාදියෙසනිවරණාදිඅස්සද්ධියාදිමායාසාට්ඨයාදි සංකිලෙසධම්මානං විධමනවසෙන තදා විපස්සනාවත්තප්පාදස්ස පවත්තනතො. තස්මිං සමයෙති තස්මිං උදයබ්බයඤ්ඤාණප්පත්තිසමයෙ. මනුස්සානං අයන්ති මානුසී, මනුස්සයොග්ගා කාමසුඛරති, තාදියෙහි මනුස්සවිසෙසෙහි අනුභවිතබ්බතානතිවත්තනතො දිබ්බා රතීපි සඬගහිතා, මානුසීසදිසතාය කාමසුඛභාවෙන දිබ්බා රතීපි වා, තස්සා අතික්කන්තතාය න මානුසීති අමානුසී.

සුඤ්ඤාගාරන්ති යං කිඤ්චි විචිත්තං සෙනාසනං, විපස්සනං එව වා. සාපි හි නිච්චභාවාදිසුඤ්ඤතාය, යොගිතො සුඛසන්තිස්සයතාය ව “සුඤ්ඤාගාර”න්ති වත්තබ්බතං ලහති. චිත්තස්ස අනුපස්සනකරානං කිලෙසානං විගමෙන සන්තචිත්තස්ස. සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛන්තො හික්ඛුතො. සම්මා ඤායෙන රූපාරූපධම්මානං උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන විපස්සතො. සම්මසතො අනාරද්ධවිපස්සනානං මනුස්සානං අවිසයතාය අමානුසී. විපස්සනාපීතිසුඛසඤ්ඤිතා රති හොතීති අයමෙත්ථ ගාථාය සඬබ්බෙපත්ථො. දුතියගාථා පන උදයබ්බයඤ්ඤාණමෙව සන්ධාය චුත්තා. තත්ථ යතො යතොති රූපතො වා අරූපතො වා.

විපස්සනාසුඛන්ති විපස්සනාවත්තසම්පයුත්තං චෙතසිකසුඛං. යස්මා තංසමුට්ඨිතෙහි අතිපණ්ණිතරූපෙහි සබ්බො කායො පරිච්ඡිට්ඨො, පරිබුඞ්හිතො ව හොති. තස්මා චුත්තං “සකලසරීරං අභිසන්දයමාන”න්ති.

අධිමොක්ඛොති සද්ධා, න යෙවාපනකාධිමොක්ඛොති අධිප්පායො. සා චෙත්ථ න කම්මඵලං, රතනත්තයං වා සද්දහනවසෙන පවත්තා, අථ බො

කිලෙසකාලුස්සියාපගමෙන සම්පයුත්තානං අතිවිය පසන්නභාවහෙතුභූතා. තෙනාහ “විපස්සනාසම්පයුත්තා...පෙ.... සද්ධා උප්පජ්ජති”ති.

පුරිමුප්පන්නභාවනාබලසංසිද්ධං සමප්පවත්තං වීරියං සම්පයුත්තධම්මානං සංකිලෙසපක්ඛනො කොසජ්ජනො පග්ගණ්හනනො පග්ගහො. තෙනාහ “පග්ගහොති වීරිය”න්තිආදි.

සුපට්ඨිතාති සභාවසල්ලක්ඛණෙන ආරම්මණෙ සුට්ඨු උපට්ඨිතා. සුපතිට්ඨිතාති පටිපක්ඛවිගමෙන තෙන අවලනියතාය සුට්ඨු පතිට්ඨිතා. තතො එව නිබ්බානා විය අවලා. අවලභාවෙනෙව පබ්බතරාජසදිසාති තිහිපි පදෙහි සුපතිට්ඨිතමෙව දස්සෙති. සොති යොගාවචරො. යං යං යානන්ති යං යං අත්තනො උපතිට්ඨානට්ඨානං රූපං වා අරූපං වා. ඔක්ඛන්දිත්වාති අනුපවිසිත්වා. පක්ඛන්දිත්වාති තස්සෙව වෙවචනං. දිබ්බවක්ඛුනො පරිභණ්ඩභූතස්ස යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස උපට්ඨිතන්තෙ පරලොකසඤ්ඤිතෙ සත්තෙ සන්ධායාහ “දිබ්බවක්ඛුනො පරලොකො වියා”ති න දිබ්බවක්ඛුනො පරලොකවිසයත්තා. වණ්ණායතනවිසයඤ්ඤි තත්ති. අස්ස සති උපට්ඨාති බායති, උපතිට්ඨති වා අත්ථො. යදග්ගෙන හි සති ආරම්මණං ඔක්ඛන්දිත්වා උපතිට්ඨති, තදග්ගෙන ආරම්මණමිපිස්ස ඔක්ඛන්දිත්වා උපතිට්ඨති වුවචති.

විචිතිතවිසයත්තා සඬබ්බරානං විචිනනෙ මජ්ඣත්තභාවෙන ධීතා විපස්සනුපෙක්ඛා. සා පන අත්ථතො තථාපවත්තා තත්ත්වමජ්ඣත්තපෙක්ඛාව. මනොද්චාරාවජ්ජනවිත්තසම්පයුත්තා චෙතනා ආවජ්ජනෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනවසෙන පවත්ති යා “ආවජ්ජනුපෙක්ඛා”ති වුත්තා. උදයබ්බයානං සුට්ඨුතරං උපට්ඨානතො තදනුපස්සනායං මජ්ඣත්තභූතා ඉධ විපස්සනුපෙක්ඛා නාම. තෙ පන උදයබ්බයා සබ්බසඬබ්බරානන්ති ආහ “සබ්බසඬබ්බරෙසු මජ්ඣත්තභූතා”ති. ආවජ්ජනාය ඉන්ද්‍රියජීර්ණත්තනාරාවසදිසනා, සුරතික්ඛනාවො ව සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණපුරෙවරා විය තදනුවරඤ්ඤාණස්ස තථාභාවෙන දට්ඨබ්බා.

විපස්සනානිකන්තිති විපස්සනාය නිකාමනා අපෙක්ඛා. ඔභාසාදයො විපස්සනාය විජම්භනභූතා තස්සා අලඬිකාරො විය භොන්තිති ආහ “ඔභාසාදිපටිමණ්ඩිතායා”ති. ආලයන්ති අපෙක්ඛං. සුබ්බමා, සන්තාකාරාති සුබ්බමාකාරා, සන්තාකාරා ව, සා වස්සා සුබ්බමසන්තාකාරතා භාවනාය සාතිසයප්පවත්ති යා, යතො කිලෙසභාවොපිස්සා දුට්ඨඤ්ඤායො භොති. තෙනාහ “යා නිකන්ති කිලෙසොති...පෙ.... භොති”ති.

එතෙසුපිති යථාදස්සිතෙසු ඤාණාදීසුපි. “අඤ්ඤතරස්මිං උප්පන්නෙ”ති ඉදං උප්පන්නෙ අඤ්ඤතරස්මිං “මග්ගප්පන්නොමිහි”තිආදිග්ගභණ්දස්සනත්ථං

චුත්තං, න අඤ්ඤතරඤ්ඤතරස්සෙව උප්පජ්ජනතො. න වාපි හි උපක්කිලෙසා එකක්ඛණෙපි උප්පජ්ජන්ති, පච්චවෙක්ඛණා පන විසුං විසුං හොති. “න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපා නිකන්ති උප්පන්නපුබ්බා”ති ඉදං ධම්මසභාවදස්සනවසෙන චුත්තං, න පන තදා යොගිතො තථාචිත්තජ්ජවත්තිවසෙන. න හි සො තදා තං “නිකන්ති”ති ජානාති, තථා සති තබ්බිසයස්ස “මග්ගජ්ජත්තොමහි”තිආදිග්ගහණස්ස අසම්භවො එව. තස්මා එවමස්ස සියා “න වත මෙ එවරූපා භාවනාහිරති උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගජ්ජත්තොමහි”ති.

735. උපක්කිලෙසවත්ථුතායාති නිජ්ජරියායතො දිට්ඨිමානතණ්හා ඉධ උපක්කිලෙසා තෙසං වත්ථුතාය උප්පත්තිට්ඨානතාය. න සභාවතොති ආහ “න අකුසලත්තා”ති. යථා පන ඔභාසාදයො, එවං නිකන්තිපි දිට්ඨිගාහාදිනං යානං හොතීති චුත්තං “උපක්කිලෙසවත්ථු වා”ති. වත්ථුවසෙනෙවාති ගාහෙ අනාමසිත්වා ගාහානං වත්ථුතාවසෙනෙව. අත්තවාදී හි “අහංබුද්ධිනිබන්ධනො”ති පරිකප්පිතො අත්තා ඔභාසස්ස සාම්භූතො “මමා”ති සාම්චචනස්ස විසයභාවෙන ගහිතොති ආහ “මම ඔභාසො උප්පන්නොති ගණ්හතො හි දිට්ඨිගාහො”ති. ඔභාසස්ස මනාපග්ගහණමුඛෙන තෙන අත්තානං සෙය්‍යාදිතො දහතීති චුත්තං “මනාපො වත ඔභාසො උප්පන්නොති ගණ්හතො මානගාහො”ති. අස්සාදයතොති සම්පියායතො. තෙසන්ති දිට්ඨිගාහාදිසඤ්ඤිතානං උපක්කිලෙසානං වසෙන. ඔභාසාදීසුති ඔභාසාදිනිමිත්තං. කම්පනං යථාරද්ධවිපස්සනාය අට්ඨත්වා වික්ඛෙපාපත්ති, සා ව ඔභාසාදීසු තණ්හාදිගාහොති දස්සෙන්තො “ඔභාසාදීසු කම්පති...පෙ.... සමනුපස්සති”ති ආහ.

ඔභාසනිමිත්තං චිත්තං විකම්පතීති සම්බන්ධො. ඔභාසෙ වා විසයභූතෙ උපක්කිලෙසෙහි චිත්තං විකම්පතීති යොජනා. තෙනාහ “යෙහි චිත්තං පවෙධති”ති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. උපට්ඨානෙති සතියං. උපෙක්ඛාය වාති විපස්සනුපෙක්ඛාය ව.

මග්ගාමග්ගවත්ථානකථාවණ්ණනා

736. කුසලො පනාතිආදීසු කම්මට්ඨානකොසල්ලයොගෙන කුසලො. පරිපක්කඤ්ඤාණතාය පණ්ඩිතො. ආගමබ්‍යත්තියා බ්‍යත්තො. උපක්කිලෙසතබ්බිසොධනෙසු ආදීනවානිසංසාවබොධයොගතො බුද්ධිසම්පන්නො. අයං බො සොති යො සො ආචරියෙන කම්මට්ඨානදානකාලෙ උදයබ්බයඤ්ඤාණජ්ජත්තිසමයෙ උප්පජ්ජන්ති චුත්තො, අයං බො සො ඔභාසො උප්පන්නොති උපක්කිලෙසවත්ථුභාවචචත්ථානං දස්සෙන්වා ඉදානිස්ස විපස්සනාය විසයභාවූපනයනවිධිං දස්සෙන්තො “සො බො පනා”තිආදිමාහ.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

තත්ථ පටමනායෙ අනිච්චලක්ඛණවිභාවනාමෙව දස්සිතං, තස්මිං සිද්ධෙ ඉතරම්පි ලක්ඛණද්වයං සිද්ධමෙව හොති. දුතියනායෙ පන ඔභාසාදිකෙ නිස්සාය උප්පජ්ජනකදිට්ඨිගාභාදීනං.

උග්ගාටනසමුග්ගාටනපරියාදානවසෙන

මනසිකාරවිධිං දස්සෙතුං “සචෙ ඔභාසො අත්තා භවෙය්‍යා”තිආදි චුත්තං. අරුපසත්තකෙ “සචෙ සඬ්ඛාරා අත්තා භවෙය්‍යා”න්තිආදි (විසුද්ධි. 2.721) සබ්බසඬ්ඛාරසඬ්ඛණ්ණනවසෙන සාමඤ්ඤතො චුත්තං, ඉධ ඔභාසාදිවසෙන සඬ්ඛාරෙ විභජ්ජ චුත්තං. සෙසො මනසිකාරවිධි තත්ථ චුත්තනායොවාති ආභ “සබ්බං අරුපසත්තකෙ චුත්තනායෙන විත්ථාරෙතබ්බ”න්ති.

ඔභාසං “නෙතං මමා”ති සමනුපස්සන්තො තණ්හාගාහතො විත්තං විසොධෙති, “නෙසොභමස්මි”ති සමනුපස්සන්තො මානගාහතො, “න මෙසො අත්තා”ති සමනුපස්සන්තො දිට්ඨිගාහතො. තෙනාහ “ඔභාසං නෙතං මමා”තිආදි. එස නායො ඤාණාදීසුපි.

ඉමානි දස යානානීති ඉමානි යථාචුත්තානි ඔභාසාදීනි දස උපක්කිලෙසකාරණානි. පඤ්ඤා යස්ස පරිච්චිතානි යස්ස යොගිතො පඤ්ඤා ඔභාසාදීසු අනිච්චතාදිග්ගහණවසෙන පරිචිතවතී පරිග්ගහෙත්වා උපපරික්ඛිත්වා යිතා. ධම්මුද්ධවච්චස්ස සමග්ගභාවජානනෙන ධම්මුද්ධවච්චකුසලො හොති.

වීථිපටිපත්තන්ති උදයබ්බයානුපස්සනාවසෙන විපස්සනාවීථිපටිපත්තං.

දිට්ඨිවිසුද්ධියන්ති දිට්ඨිවිසුද්ධියං අධිගතායං, දිට්ඨිවිසුද්ධිඤ්ඤාණෙන වා දිට්ඨියා විසොධනෙ දුක්ඛසච්චස්ස වචන්ථානං කතං හොති දුක්ඛසච්චපරියාපන්නස්ස නාමරූපස්ස වචන්ථානතො. නාමරූපස්ස පච්චයා නාමරූපසමුදයපක්ඛියාති ආභ “කඬ්ඛා...පෙ.... සමුදයසච්චස්ස වචන්ථානං කත”න්ති. අභිධම්මනායෙන හි සබ්බකිලෙසා, කම්මඤ්ඤං සමුදයසච්චං. ඉමිස්සන්ති ඉමායං. සම්මානි අවිපරිතං. මග්ගස්සාති අරියමග්ගස්ස උපායභූතමග්ගස්ස.

මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති විසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

21. පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයබ්බයඤාණකථාවණ්ණනා

737. විපස්සනාවාරස්ස මත්ථකප්පත්තියා සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාඤාණං සිබ්බපත්තා විපස්සනා. සිබ්බපත්ති පනස්ස උදයබ්බයඤාණාදීනං අත්තට්ඨමානංවසෙන ඡාතාති ආහ “අට්ඨන්තං පන ඤාණානං වසෙන සිබ්බපත්තා විපස්සනා”ති. ඔළාරිකොළාරිකස්ස සච්චපට්ච්ඡාදකමොහතමස්ස විගමනෙන සච්චප්පට්චෙධානුකූලත්තා “සච්චානුලොමිකඤාණ”න්ති අනුලොමඤාණමාහ. තාති පන ඤාණාති සරූපතො දස්සෙතුං “අට්ඨන්තන්ති වා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ උදයබ්බයදස්සනෙන සඬ්ඛාරානං අනිච්චලක්ඛණං, තදනුසාරෙන ඉතරලක්ඛණාති ව විභාවෙන්තියෙව උදයබ්බයානුපස්සනා පවත්තතීති කත්වා “වීථිපටිපත්තවිපස්සනාසඬ්ඛාතං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණ”න්ති චුත්තන්ති කෙවි. තයිදං තස්ස සබ්බසො තීරණපරිඤ්ඤාභාවමෙව මඤ්ඤමානෙහි චුත්තං. කිඤ්චාපි හි උදයබ්බයඤාණං තීරණපරිඤ්ඤන්තොගධමෙව, උදයබ්බයාදීනං පන ඡානනට්ඨෙත, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙත ව ඤාණදස්සනාති, උදයබ්බයඤාණාදීති. තාතියෙව පටිපක්ඛතො විසුද්ධත්තා ඤාණදස්සනවිසුද්ධි, සා එව අරියමග්ගො පටිපජ්ජති එතායාති පටිපදා වාති පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිති චුත්තං. තං පන උප්පත්තමත්තං අප්පගුණං සන්ධාය චුත්තං. පගුණඤ්චි නිච්චසඤ්ඤාදිපභානසිද්ධියා පභානපරිඤ්ඤාය අධිට්ඨානභූතං. යතො තදවිගමෙන අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු එකච්චා අධිගතා එව භොන්ති. න හි උදයබ්බයානං පච්චක්ඛතො පට්චෙධෙන විනා සාමඤ්ඤාකාරානං තීරණමත්තෙන සාතිසයං පටිපක්ඛපභානං සම්භවති. අසති ව පටිපක්ඛපභානෙ කුතො ඤාණාදීනං වජිරම්ච අවිහතවෙගතා, තිබ්ණවිසදාදිතා වා. තස්මා පගුණභාවප්පත්තං උදයබ්බයඤාණං පභානපරිඤ්ඤාපක්ඛියමෙව දට්ඨබ්බං. සබ්බසඬ්ඛාරානං හඬ්ගස්සෙව අනුපස්සනා හඬ්ගානුපස්සනා, තදෙව ඤාණං හඬ්ගානුපස්සනාඤාණං. යථාභූතදස්සාවී භායති එතස්මාති භයං, තෙභූමකධම්මා, තෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු භායිතබ්බාකාරගාහිඤාණං භයතුපට්ඨානඤාණං. මුඤ්චිතුං ඉච්ඡතීති මුඤ්චිතුකමායං, චිත්තං, පුග්ගලො වා, තස්ස භාවො මුඤ්චිතුකමායතා, තදෙව ඤාණං මුඤ්චිතුකමායතාඤාණං. පුන පටිසඬ්ඛානාකාරෙන පවත්තං ඤාණං පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණං. නිරූපෙක්ඛතාය සඬ්ඛාරානං උපෙක්ඛනවසෙන පවත්තඤාණං සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාඤාණං. තස්මාති යස්මා උපක්කිලෙසවිමුත්තං උදයබ්බයඤාණාදීනවට්ඨඤාණං පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි, තස්මා.

738. “උපක්කිලෙසවිමුත්ත”න්ති විසෙසනෙන විභාවිතමත්ථං අනවබුජ්ඣන්තො වොදකො “පුන උදයබ්බයඤාණෙ යොගො කිමත්ථියො”ති පුච්ඡති. තත්ථ කිමත්ථියොති කිං පයොජනො නිරත්ථකො, පගෙව නිබ්බන්තිතත්තා පක්කස්ස පවනං වියාති අධිජ්ජායො. අථ වා ලක්ඛණසල්ලක්ඛණාදිහෙතුපටිපාටිග්ගහණවසෙන තමත්ථං ඤාපෙතුකාමො ආවරියොව කථෙතුකමානාවසෙන “කිමත්ථියො”ති පුච්ඡති. ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථොති අනිච්චාදිලක්ඛණානං සම්මදෙව උපධාරණත්ථො. තත්ථ කාරණං දස්සෙන්තො “උදයබ්බයඤාණං භී”තිආදිමාහ. නනු ච උදයබ්බයඤාණං නාම සඬබ්බාරානං උදයබ්බයමෙව පස්සති, න අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයං, තෙන කථං අනිච්චතාදිලක්ඛණත්තයසල්ලක්ඛණං හොතීති? න ඛො පනෙනං එවං දට්ඨබ්බං “උදයබ්බයඤාණං ලක්ඛණත්තයවිසයං හොතී”ති. උදයබ්බයෙ පන පටිච්ඡේධෙ අනිච්චලක්ඛණං පාකටං භුත්වා උපට්ඨාති. තතො “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තදනත්තා”ති (සං. නි. 3.15; 45, 77; 4.1, 4; පටි. ම. 2.10) ඉතරලක්ඛණමිපි. අථ වා උදයබ්බයග්ගහණෙන භුත්වා අභාවාකාරො, අභිණ්භසම්පටිපිළනාකාරො, අවසවත්තනාකාරො ච විභූතතරො හොතීති කාරණභාවෙන උදයබ්බයඤාණෙ යොගස්ස ලක්ඛණත්තයසල්ලක්ඛණත්ථතා වෙදිතබ්බා, න සම්මුඛෙනෙව. හෙට්ඨාති මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිතො හෙට්ඨා. තඤ්චි ඔභාසාදිඋප්පත්තිහෙතුතාය තික්ඛං විසදං භුත්වා පවත්තමිපි දිට්ඨිආදිහි උපක්කිලිට්ඨත්තා කුණ්ඨං අවිසදමෙව ජාතං. තෙනාහ “දසභි...පෙ.... නාසක්ඛී”ති.

739. අමනසිකාරාති හෙතුමිහි නිස්සක්කවචනං. “කිස්ස අමනසිකාරා”ති හි ඉදං “කෙන පටිච්ඡන්තත්තා”ති පුච්ඡිතස්ස පටිච්ඡාදකස්ස හෙතුපුච්ඡා. සන්තතියා හිස්ස පටිච්ඡන්තත්තා අනිච්චලක්ඛණං න උපට්ඨාති, සා ච සන්තති උදයබ්බයාමනසිකාරෙන පටිච්ඡාදිකා ජාතා. ඉරියාපථෙහි පටිච්ඡන්තත්තා දුක්ඛලක්ඛණං න උපට්ඨාති, තෙ ව ඉරියාපථා අභිණ්භසම්පටිපිළනාමනසිකාරෙන පටිච්ඡාදකා ජාතා. සනෙන පටිච්ඡන්තත්තා අනත්තලක්ඛණං න උපට්ඨාති, තෙ ව සනා නානාධාතුවිනිබ්භොගාමනසිකාරෙන පටිච්ඡාදකා ජාතාති. උදයබ්බයං පස්සතො න උදයාවත්ථා වයාවත්ථං පාපුණාති, වයාවත්ථා වා උදයාවත්ථං. අඤ්ඤොව උදයක්ඛණො, අඤ්ඤොව වයක්ඛණොති එකොපි ධම්මො ඛණවසෙන හෙදතො උපට්ඨාති, පගෙව අතීතාදිකොති ආහ “උදයබ්බයං පන...පෙ.... උපට්ඨාති”ති. තත්ථ සන්තතියා විකොපිතායාති පුබ්බාපරියෙන පවත්තමානානං ධම්මානං අඤ්ඤොඤ්ඤභාවසල්ලක්ඛණෙන සන්තතියා උග්ගාටිතාය. න හි සම්මදෙව උදයබ්බයං සල්ලක්ඛණත්තස්ස ධම්මා සම්බන්ධභාවෙන උපට්ඨහන්ති, අථ ඛො අයොසලාකා විය අසම්බන්ධභාවෙනාති සුට්ඨුතරං අනිච්චලක්ඛණං පාකටං හොති.

අභිණ්හසම්පට්ඨිලනං මනසි කත්වාති යථාපරිගහිතඋදයබ්බයවසෙන සඬබාරානං නිරන්තරං පටිපිළියමානතං විබාධියමානතං මනසි කරිත්වා. ඉරියාපටෙ උග්ඝාටිතෙති ඉරියාපටෙ ලබ්හමානදුක්ඛපට්ඨිඡාදකභාවෙ උග්ඝාටිතෙ. එකස්මිඤ්භි ඉරියාපටෙ උප්පන්නස්ස දුක්ඛස්ස විනොදකං ඉරියාපටන්තරං තස්ස පට්ඨිඡාදකං විය හොති, එවං සෙසාපිති ඉරියාපටානං තංතංදුක්ඛපට්ඨිඡාදකභාවෙ යථාවතො ඤාතෙ තෙසං දුක්ඛපට්ඨිඡාදකභාවො උග්ඝාටිතො නාම හොති සඬබාරානං නිරන්තරං දුක්ඛාහිතුන්නතාය පාකටභාවතො. තෙනාහ “දුක්ඛලක්ඛණං යථාවසරසතො උපට්ඨාති”ති. නානාධාතුයොති නානාවිධා පට්ඨිඡාදිධාතුයො නානාවිධෙ සභාවධම්මෙ. විනිබ්බුජිත්වාති “අඤ්ඤා පට්ඨිධාතු, අඤ්ඤා ආපොධාතු”තිආදිනා, “අඤ්ඤො එස්සො, අඤ්ඤා වෙදනා”තිආදිනා ව විසුං විසුං කත්වා. සනවිනිබ්භොගෙ කතෙති සමුහසනෙ, කිව්චාරම්මණසනෙ ව පහෙදිතෙ. යා හෙසා අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථද්ධෙසු සමුදිතෙසු රූපාරූපධම්මෙසු එකත්තාහිනිවෙසවසෙන අපරිමද්දිතසඬබාරෙහි ගස්හමානා සමුහසනතා, තථා තෙසං තෙසං ධම්මානං කිව්චහෙදස්ස සතිපි පටිනියතභාවෙ එකතො ගස්හමානා කිව්චසනතා, තථා සාරම්මණධම්මානං සතිපි ආරම්මණකරණහෙදෙ එකතො ගස්හමානා ආරම්මණසනතා ව, තා ධාතුසු ඤාණෙන විනිබ්බුජිත්වා දිස්සමානා හත්ථෙන පරිමජ්ජියමානො ඵෙණපිණ්ඩො විය විලයං ගච්ඡන්ති, “යථාපට්ඨයං පවත්තමානා සුඤ්ඤා එතෙ ධම්මා ධම්මමත්තා”ති අනත්තලක්ඛණං පාකටතරං හොති. තෙන වුත්තං “නානාධාතුයො...පෙ.... උපට්ඨාති”ති.

740. ධුවභාවපටික්ඛෙපතො න නිව්චන්ති අනිව්චං, ඛන්ධපඤ්චකං. යථාහ “රූපං බො, රාධ, අනිව්චං, වෙදනා... සඤ්ඤා... සඬබාරා... විඤ්ඤාණං අනිව්ච”න්ති (සං. නි. 3.172). තත්ථ කාරණං වදන්තො “උප්පාදවයඤ්ඤපත්තභාවා”ති ආහ. උප්පාදො නිබ්බන්තිලක්ඛණං, වයො විපරිණාමලක්ඛණං, අඤ්ඤපත්තං ජරා, තෙසං සබ්භාවතොති අත්ථො. හුත්වා අභාවතොති උප්පජ්ජිත්වා විනස්සනතො. එත්ථ ව පුරිමෙන ජාතිජරාමරණසබ්භාවතො අනිව්චන්ති දස්සෙති, දුතියෙන පාකභාවවිද්ධංසාභාවතො. යස්ස භාවෙන ඛන්ධපඤ්චකං “අනිව්ච”න්ති වුච්චති, තං අනිව්චලක්ඛණන්ති දස්සෙතුං “උප්පාදවයඤ්ඤපත්ත”න්තිආදි වුත්තං. තෙන හි තං “අනිව්ච”න්ති ලක්ඛියති. ආකාරවිකාරොති ආකාරවිකති. අභාවාකාරො හි විකතිරූපෙන ලබ්හති, විරූපත්තා න උප්පාදාකාරො. ආකාරවිකාරොති වා ආකාරවිසෙසො. හුත්වා අභාවො හි පාකභාවතො හින්තො විද්ධංසාභාවත්තා තත්ථ ව අනිව්චලක්ඛණං නිරුළ්භං. අනිව්චාකාරො හි දුක්ඛානත්තාකාරෙහි විය උප්පාදාකාරතො ව විසිටියො. තථා හි සද්දස්ස විද්ධංසාභාවො සඬබතභාවෙනපි සාධියති.

සඬ්ඛතභාවො ච අත්ථතො උප්පාදවත්තතා. උප්පාදො ච පාකභාවසාධිතා ධරමානාවත්ථා. ඉමිනා නයෙන දුක්ඛානත්තාලක්ඛණානි වෙදිතඛිබ්බානි. අපිච යථා නිච්චපටික්ඛෙපතො අනිච්චත්ති නිච්චාකාරපටික්ඛෙපතො යථාචුත්තො අභාවාකාරසඬ්ඛාතො අනිච්චාකාරො අනිච්චලක්ඛණං, එවං සුඛපටික්ඛෙපතො දුක්ඛත්ති සුඛාකාරපටික්ඛෙපතො අභිණ්භපටිපිළනාකාරසඬ්ඛාතො දුක්ඛාකාරො දුක්ඛලක්ඛණං, තථා අත්තපටික්ඛෙපතො අනත්තාති අත්තාකාරපටික්ඛෙපතො අවසවත්තනාකාරසඬ්ඛාතො අනත්තාකාරො අනත්තලක්ඛණත්ති දට්ඨඛිබ්බං. තෙ යිමෙ තයොපි ආකාරා අසභාවධම්මත්තා ඛන්ධපරියාපන්නා න භොන්ති. ඛන්ධෙහි විනා අනුපලඛනීයතො ඛන්ධවිනිමුක්තාපි න භොන්ති. ඛන්ධෙ පන උපාදාය වොහාරවසෙන ලඛ්භමානා තදාදීනවච්චාවනාය විසෙසකාරණභූතා තප්පාපඤ්ඤත්තිවිසෙසාති වෙදිතඛිබ්බා.

තයිදං සඬ්ඛමිපිති යථාචුත්තලක්ඛණත්තයඤ්ඤවෙව ලක්ඛිතඛිබ්බඤ්ඤව ඛන්ධපඤ්ඤවකං. “උදයඛිබ්බයානුපස්සනාඤාණෙන යාථාවසරසතො සල්ලක්ඛෙති”ති ඉදං තදත්ථෙ තඬ්ඛොහාරවසෙන චුත්තං. උදයඛිබ්බයඤාණත්ථඤ්ඤි ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනා “උදයඛිබ්බයඤාණ”ත්ති කථිතා. න හි උදයඛිබ්බයඤාණං දුක්ඛලක්ඛණාදිවිසයං. තඬ්ඛිසයත්තෙ වා උදයඛිබ්බයඤාණමෙව න සියා, උදයඛිබ්බයඤාණං පන තික්ඛං, විසදඤ්ඤව කාතුකාමෙන ලක්ඛණත්තයතීරණමෙව කාතඛිබ්බං. පරිකම්මසදිසඤ්ඤෙතං තස්ස. එස නයො සෙසඤාණෙසුපිති.

උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයඛිබ්බයඤාණං නිට්ඨිතං.

හඬ්ගානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

741. වහතීති පවත්තති. ඤාණස්ස තික්ඛභාවො භාවනාය පගුණභාවෙන. පගුණා ච භාවනා වික්ඛෙපාභාවතො ආරම්මණෙ අප්පිතා විය පවත්තතීති ඤාණස්ස තික්ඛභාවෙන සඬ්ඛාරානං ලභුඋපට්ඨානතා දස්සිතා. සඬ්ඛාරෙසු පන උදයඛිබ්බයවසෙන ලහුං ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු උදයදස්සනඤ්ඤව “උප්පාදවතො විනාසො”ති යාවදෙව වයදස්සනත්ථං තස්ස නිබ්බිදාවහත්තාති වයෙ එවස්ස ආභොගසමන්තාහාරො මනසිකාරො පවත්තති, තෙන උප්පාදාදිං මුඤ්චිත්වා වයමෙවාරඛ්භ ඤාණං උප්පජ්ජති. තෙන චුත්තං “උප්පාදං වා”තිආදි. තත්ථ උප්පාදන්ති නිබ්බත්තිවිකාරං. ඨිතින්ති ඨිතිප්පත්තං, ජරන්ති අත්ථො. පවත්තන්ති උපාදින්නකප්පවත්තං. නිමිත්තන්ති සඬ්ඛාරනිමිත්තං. යං සඬ්ඛාරානං සමුදයාදිසනවසෙන, සක්ච්චපරිවිෂෙදතාය ච සවිග්ගහනං විය උපට්ඨානං, තං සඬ්ඛාරනිමිත්තං. කෙච් පන “පවත්තං නාම සඬ්ඛාරානං අවිච්ඡෙදෙන පවත්තනං උප්පාදොව, නිමිත්තං නාම උප්පන්නානං විජ්ජමානතා යානපරම්පරා, තස්මා උප්පාදමෙව ගණ්භාති වෙ, පවත්තං ගණ්භාති නාම.

ධීතිංයෙව ගණ්හාති චෙ, නිමිත්තං ගණ්හාති නාමා”ති වදන්ති, තං “උප්පාදං වා”තිආදිවචනෙන විරුජ්ඣති. න හි අසති හෙදෙ විකප්පො යුත්තො. න සම්පාපුණාති අග්ගහණතො. කිං පන සම්පාපුණාතීති ආහ “ඛය...පෙ.... සන්තිට්ඨතී”ති. තත්ථ නිරොධසද්දො අනුප්පාදෙපි දිස්සතීති හෙදසද්දෙන විසෙසිතං, හෙදසද්දො විසෙසවාචකොපි හොතීති වයසද්දෙන විසෙසිතං, සොපි අනිරොධවාචකොපි අත්ථිති ඛයසද්දෙන විසෙසිතං, ඛයවයහෙදසඬාතෙ ඛණ්කනිරොධෙති අත්ථො. සති සන්තිට්ඨතීති සතිසීසෙන ඤාණමාහ. එතස්මිං යානෙති උපක්කිලෙසවිනිවුත්තස්ස උදයබ්බයඤාණස්ස තික්ඛ්භාවාපත්තියං වුත්තනයෙන උදයමිපි මුඤ්චිත්වා වයස්සෙව මනසිකාරකාලෙ.

ආරම්මණපටිසඬාති රූපවෙදනාදිආරම්මණං ඛයවයවසෙනෙව පටිසඬාය. යකාරලොපෙන හි නිද්දෙසො “සයං අභිඤ්ඤා”තිආදීසු (දී. නි. 1.28, 405) විය. යථාවුත්තස්ස වා ආරම්මණස්ස ඛයවයහෙදවසෙන පටිසඬා ආරම්මණපටිසඬා. හඬගානුපස්සනෙති යො තදාරම්මණස්ස විත්තස්ස හඬගො, තස්ස අනුපස්සනෙ. පඤ්ඤාති පකාරතො ජානනා. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං ඉදානෙව සංවණ්ණියති.

742. යං කිඤ්චි ආරම්මණන්ති රූපං යාව ජරාමරණන්ති විපස්සිතබ්බහාවෙන ගහිතං සබ්බං සඬබාරගතමාහ. පටිසඬානං නාම ජානනං, තඤ්ච හඬගානුපස්සනාය අධිප්පෙතත්තා හඬගතො දස්සනමෙවාති ආහ “ජානිත්වා ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො”ති. තස්ස ඤාණස්සාති සම්බන්ධො.

රූපාරම්මණමෙව රූපාරම්මණතා යථා “දෙවො එව දෙවතා”ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “රූපාරම්මණං විත්ත”න්ති වුත්තං. රූපාරම්මණතාති වා භූමිමත්ථෙ පච්චත්තවචනන්ති දස්සෙන්නො “අථ වා රූපාරම්මණභාවෙ”ති ආහ. අපරෙන විත්තෙන හඬගං අනුපස්සතීති විපස්සනාවිසයං හඬගානුපස්සනමාහ. එවඤ්චි හඬගානුපස්සනා පගුණා හොති, ආරම්මණඤ්චස්ස විභූතතරං හුත්වා උපට්ඨාති. ඤාතන්ති ආරම්මණමාහ අනුපස්සනාවසෙන ඤාතත්තා. ඤාණන්ති අනුපස්සනාඤාණං. උභොපි විපස්සතීති තදුභයමිපි ඛයතො වයතො විපස්සතීති. අයං හෙත්ථ සඬබෙපත්ථො — රූපස්ස යාව ජරාමරණස්ස ඛයතො වයතො දස්සනං ආරම්මණපටිසඬාතං, දස්සනකඤාණස්ස ඛයතො වයතො දස්සනං ආරම්මණපටිසඬාය හඬගස්ස අනුපස්සනන්ති උභයත්ථ පඤ්ඤා. පුරිමං වා තදභාවෙ අභාවතො පච්ඡිමායං පක්ඛිපිත්වා පච්ඡිමා එව පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණන්ති.

එත්ථාති “තස්ස චිත්තස්ස...පෙ.... හඬගං අනුපස්සති”ති එත්ථ. අනෙකෙහි ආකාරෙහිති අනිච්චතො අනුපස්සනාදිහි අනෙකෙහි ආකාරෙහි. අනු-සද්දො “හියොයා”ති එතස්මිං අත්ථෙති ආහ “පුනස්සුතං පස්සති”ති.

ඉධ සඬබ්බතධම්මො නාම ජාතිජරාමරණපකතිකො, තස්ස ජාති ආදිකොට්ඨි, ජරා මජ්ඣිමකොට්ඨි, මරණං ඔසානකොට්ඨි. තත්ථ කිඤ්චාපි උප්පාදාදිතිවිධම්පි සඬබ්බතඤ්ඤානාය අනිච්චලක්ඛණං, තථාපි ජාතිජරාසු දිට්ඨාසු න තථා අනිච්චලක්ඛණං පාකට්ඨං හුත්වා උපට්ඨාති යථා වයක්ඛණෙති ආහ “හඬගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොට්ඨි”ති, උත්තමා කොට්ඨි පරියොසානකොට්ඨිති අත්ථො. යථා හි ජරාධම්මං, මරණධම්මමෙව ච ජායතීති ජාති අනිච්චතාය ආදි කොට්ඨි, තථා ජාතිධම්මං, මරණධම්මමෙව ච ජීරතීති ජරා මජ්ඣිමා කොට්ඨි, ජාතිධම්මං, ජරාධම්මමෙව ච හිජ්ජතීති හඬගො පරමා කොට්ඨිති. අනිච්චතො අනුපස්සතීති න කලාපතො සම්මසන්තො විය “අනිච්චං ඛයට්ඨෙතා”ති (පටි. ම. 1.48) අනුමානවසෙන, නාපි ආරද්ධවිපස්සකො විය උදයග්ගහණපුබ්බකවයදස්සනවසෙන, අථ ඛො උදයබ්බයඤාණානුභාවෙන පච්චක්ඛතො උපට්ඨිතෙසු උදයවයෙසු චුත්තනයෙන උදයං මුඤ්චිත්වා හඬගදස්සනවසෙනෙව අනිච්චතො අනුපස්සති, එවං අනුපස්සතො පනස්ස නිච්චගාහස්ස ලෙසොපි නත්ථිති ආහ “නො නිච්චතො”ති. තථා හෙස නිච්චසඤ්ඤං පජහතීති වුච්චති. එත්ථ ච “අනිච්චතො එව අනුපස්සති”ති එව-කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති තෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං “නො නිච්චතො”ති චුත්තං. න චෙත්ථ දුක්ඛතො අනුපස්සනාදිතිවත්තනමාසඬකිතබ්බං පටියොගීතිවත්තනපරත්තා, එව-කාරස්ස උපරි දෙසනාරුළුහත්තා ච තාසං. දුක්ඛතො අනුපස්සතීතිආදියුපි එසෙව නයො.

අනිච්චතො තාව අනුපස්සනා හඬගානුපස්සකස්ස යුත්තා “හඬගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොට්ඨි”ති, දුක්ඛාදිතො පන කථන්ති ආහ “අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා”තිආදි. එතෙන යං අනිච්චං, තං එකන්තතො දුක්ඛං අනත්තා, තතො ච න අභිනන්දනියාදිරූපං. තස්මා උපරි නිබ්බත්තෙතබ්බතො ඤාණපරිකම්මත්ථඤ්ච ඉතරාසම්පි ඡන්තං අනුපස්සනානං වසෙන අනුපස්සතීති දස්සෙති. කෙච්චි පනෙත්ථ “අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතොතිආදිනා විසුං දස්සනකිච්චං නත්ථි, හඬගදස්සනෙතෙව සබ්බං දිට්ඨං හොති”ති වදන්ති, තං හඬගානුපස්සනාය මත්ථකප්පත්තියං යුත්තං, තතො පන පුබ්බභාගෙ අනෙකාකාරවොකාරා අනුපස්සනා ඉච්ඡිතබ්බාව. අඤ්ඤා “අනිච්චතො අනුපස්සති”තිආදිකා (පටි. ම. 1.51) පාළි, “අනෙකෙහි ආකාරෙහි පුනස්සුතං පස්සති”ති ආගතා තස්සා අට්ඨකථා ච විරොධිතා සියා. තදෙව අනිච්චතො දිට්ඨමෙව සබ්බසඬබ්බාරගතං.

න තං අභිනන්දිතබ්බන්ති තං සඬ්ඛාරගතං තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනවසෙන “එතං මම, එසො මෙ අත්තා”ති න අභිනන්දිතබ්බං. න තත්ථ රඤ්ජිතබ්බන්ති තත්ථ සඬ්ඛාරගතෙ රඤ්ජනවසෙන න පවත්තිතබ්බං, කාමරාගො, භවරාගො වා න පවත්තෙතබ්බොති අත්ථො. රාගං නිරොධෙති රාගං වික්ඛම්භනනිරොධං පාපෙති, වික්ඛම්භෙති අත්ථො. තෙනාහ “ලොකිකෙනෙව තාව ඤාණෙනා”ති. සති ව වික්ඛම්භනෙ කථං සමුදයොති ආහ “නො සමුදෙති, සමුදයං න කරොති”ති.

එවං විරත්තොති එවං භඩ්ගානුපස්සනානුසාරෙන විරත්තො. යථා දිට්ඨං සම්පති උපට්ඨිතං සඬ්ඛාරගතං නිරොධෙති නිරොධං මනසි කරොති, අදිට්ඨමිපි අතීතානාගතං අන්වයඤාණවසෙන යථා ඉදං එතරහි, එවං ඉතරෙපීති අනුමිනන්තො නිරොධෙති මනසිකතස්සාපි නිරොධං කරොති. නො සමුදෙති එත්ථාපි එසෙව නයො, නො සමුදයං මනසි කරොතිති අත්ථො.

එවං පටිපන්නොති එවං චුත්තජ්ජකාරෙන අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන පටිපන්නො. සද්ධිං ඛන්ධාභිසඬ්ඛාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතොති ඛන්ධෙහි, අභිසඬ්ඛාරෙහි ව සහ කිලෙසානං පජහනතො. කිලෙසෙ හි පජහන්තො තන්තිමිත්තකකම්මං, තතො නිබ්බත්තනකෙ ඛන්ධෙ ව පජහති නාම. සඬ්ඛතදොසදස්සනෙනාති සඬ්ඛතධම්මෙසු අනිච්චදුක්ඛතාදිආදීනවදස්සනෙන. තබ්බිපරිතෙති නිච්චසුඛාදිසභාවෙ. තන්තින්තතායාති තදධිමුත්තතාය. පටිනිස්සග්ගසද්දො පරිච්චාගත්ථො, පක්ඛන්දනත්ථො වාති පටිනිස්සග්ගස්ස දුට්ඨතා චුත්තා. තත්ථ පක්ඛන්දනං අධිමුච්චනං. යථාචුත්තෙනාති තද්ධිගාදිජ්ජහනජ්ජකාරෙන, තන්තින්තජ්ජකාරෙන ව. නිබ්බත්තනවසෙනාති උජ්ජාදනවසෙන. නිබ්බත්තෙන්තො හි කිලෙසෙ ආදියතිති තෙ අනිබ්බත්තෙන්තො කිලෙසෙ න ආදියති නාම. අදොසදස්සිතාවසෙනාති දොසානං අදස්සාවිභාවෙන. සඬ්ඛතාරම්මණං ආදියතිති යොජනා. අනාදීනවදස්සිතාය හි සඬ්ඛාරෙ ආදියතිති ආදීනවදස්සිතාය තෙ න ආදියති න ගණ්හාති.

743. අස්සාති යොගිනො. තෙහි ඤාණෙහීති අනිච්චානුපස්සනාදිඤාණෙහි. තන්ති පහානං. නිච්චසඤ්ඤන්ති නිච්චගාහං, සඤ්ඤාසීයෙන නිද්දෙසො. සුඛසඤ්ඤං අත්තසඤ්ඤන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සජ්ජිතිකං තණ්හන්ති සඋජ්ජිලාවිතං අභිපත්ථනං.

744. “වත්ථුසඬ්ඛමනා”ති එත්ථ විපස්සනාය පවත්තිට්ඨානභාවතො රූපාදිආරම්මණං. “වත්ථු”ති අධිජ්ජෙතන්ති දස්සෙන්තො “රූපස්සා”තිආදිමාහ. තත්ථ සඬ්ඛමනාති විපස්සනාභාවසාමඤ්ඤතො එකත්තනයෙන චුත්තං, අඤ්ඤථා අඤ්ඤදෙව රූපහඬ්ගවිසයං ඤාණං,

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

අඤ්ඤාදෙව තදාරම්මණවිත්තභඩ්ගවිසයන්ති කුතො සඬකමනා. පඤ්ඤාවිච්චනායපි එසෙව නයො. පඤ්ඤායාති උදයබ්බයදස්සනවසෙන පවත්තමානාය විපස්සනාපඤ්ඤාය. වයස්සෙව ගහණවසෙන උදයතො විනිවච්චනා. තෙනාහ “උදයං පභාය වයෙ සන්තිට්ඨනා”ති. “අනන්තරමෙව ආවජ්ජනසමත්ථතා”ති ඉමිනා භඩ්ගානුපස්සනාය පගුණබලවහාවමාහ.

745. උභොති දිට්ඨාදිට්ඨිභාවෙන ද්වෙපි ආරම්මණාති. එකවචත්ථනාති බණභඩ්ගුරතාය සමානාති වචත්ථාපනා.

සංවිජ්ජමානමිහීති පච්චක්ඛතො උපලබ්භමානෙ පච්චුජ්ජන්තෙ. විසුද්ධදස්සනොති භඩ්ගදස්සනස්ස පරිබන්ධවිධමනෙන විසුද්ධඤාණො, සුවිසුද්ධභඩ්ගදස්සනොති අත්ථො. තදන්වයං නෙතීති තස්ස පච්චුජ්ජන්තසඬබාරභඩ්ගදස්සිතො ඤාණස්ස අන්වයං අනුගතභූතං ඤාණං පවත්තෙති. කත්ථ පන පවත්තෙතීති ආහ “අතීතනාගතෙ”ති, අතීතෙ, අනාගතෙ ව සඬබාරගතෙ. සබ්බෙපීතිආදි තස්ස පවත්තනාකාරදස්සනං.

භඩ්ගසඬබාතෙ නිරොධෙ, න නිබ්බානසඬබාතෙති අධිජ්ජායො. එසාති යා ආරම්මණන්වයෙන උභො දිට්ඨාදිට්ඨෙ බණභඩ්ගුරතාය එකභාවෙන වචත්ථාපනා, එසා වයලක්ඛණෙ විපරිණාමලක්ඛණෙ විපස්සනා භඩ්ගානුපස්සනාති අත්ථො.

746. ආරම්මණඤ්ච පටිසඬබාතිආදි භඩ්ගානුපස්සනාය දුජ්ජට්ඨිජ්ඣක්තා චුත්තස්සෙවත්ථස්ස දළ්භිකරණං. තයිදං භඩ්ගදස්සනං සඬබාරානං අවසවත්තනාවබොධනෙන අනන්තලක්ඛණපටිවෙධායාති තං දස්සෙන්නො “සුඤ්ඤතො ව උපට්ඨාන”න්ති ආහ. ආරම්මණස්ස හි භඩ්ගාරම්මණවිත්තස්ස ව භඩ්ගමනුපස්සතො විසෙසතො සඬබාරා සුඤ්ඤා හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තෙනාහ “තස්සෙව”න්තිආදි.

න වත්ථී අඤ්ඤොති එත්ථ ඉමස්මිං ලොකෙ අඤ්ඤො බන්ධවිනිමුත්තො අත්තා නාම කොචි නත්ථී. තෙසං බයං පස්සතීති තෙසං ධම්මානං බණෙ බණෙ උපට්ඨහන්තං භඩ්ගං පස්සති. යථාචුත්තාය අජ්ජමාදපට්පත්තියා අජ්ජමත්තො. යථා කිං? මණ්ට වීජ්ඣං වජිරෙන යොනිසො යථා නාම කුසලො පුරිසො උපායෙන මණ්ට වීජ්ඣන්තො මණ්ටස්ස ඡිද්දමෙව පස්සති මනසි කරොති, න මණ්ටස්ස වණ්ණාදිං, එවමෙව සඬබාරානං නිරන්තරං භඩ්ගමෙව යොනිසො මනසි කරොති, න සඬබාරෙති අධිජ්ජායො. යථා වා වජිරෙන මණ්ට වීජ්ඣන්තස්ස විද්ධට්ඨානං න පුන රුහති, එවං වජිරසදිසෙන භඩ්ගානුපස්සනාඤාණෙන භඩ්ගෙ දිට්ඨෙ න පුන නිව්වගාහො රුහති, එවං භඩ්ගමෙව පස්සතීති අත්ථො.

යා ච ආරම්මණපටිසඬ්ඛාති “රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති, තං ආරම්මණං පටිසඬ්ඛාති”ති (පටි. ම. 1.51) එවමාගතා යා ච ආරම්මණපටිසඬ්ඛා, “තස්ස චිත්තස්ස භඬ්ගං අනුපස්සති”ති එවං චුත්තා යා ච භඬ්ගානුපස්සනා, “සඬ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, නෙසං භෙදො මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථි”ති එවං චුත්තං යඤ්ච සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං, අයං එවං තිධා චුත්තාපි අධිපඤ්ඤාවිපස්සනා නාමාති අත්ථො.

747. අනිච්චානුපස්සනාදීසුති අනිච්චදුක්ඛානත්තානුපස්සනාසු. නිබ්බදාදීසුති නිබ්බදාවිරාගනිරොධපටිනිස්සග්ගානුපස්සනාසු. තයො උපට්ඨානෙන අනිච්චාදිවසෙන තිව්ධෙ උපට්ඨානෙ. ඛයතො වයතො උපට්ඨානඤ්චි අනිච්චතො උපට්ඨානං, භයතො උපට්ඨානං දුක්ඛතො, සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං අනත්තතොති. දිට්ඨිසුති දිට්ඨිනිමිත්තං න වෙධති. තා හි අසංභීරතාය න වලති.

748. දුඛබලභාජනස්ස වියාති තිත්තආමමත්තිකාභාජනස්ස විය භෙදමෙව පස්සති සම්බන්ධො. එත්ථ ච දුඛබලභාජනුපමා සරසභිදුරතාදස්සනත්ථං, විජ්ජකිරියමානසුබ්බමරජුපමා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසම්බන්ධතාදස්සනත්ථං, භිජ්ජියමානතිලුපමා ඛණ ඛණ භිජ්ජනකභාවදස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බා. භෙදමෙවාති විනාසමෙව පස්සති උප්පාදාදීනං අග්ගහණතො. එවමෙවාති යථා උදකඛුබ්බුලකාති උදකතලාදිපච්චයං පටිච්ච උප්පන්නාති න විරට්ඨිතිකාති සීසං සීසං භිජ්ජන්ති, එවමෙව සබ්බෙ රූපාරූපධම්මා කම්මාදිපච්චයං පටිච්ච උප්පන්නා ඛණට්ඨිතිකා සීසං සීසං භිජ්ජන්තිති භෙදමෙව පස්සති. තුරිතතුරිතඤ්චි නෙසං භෙදදස්සනත්ථං “භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්ති”ති ආමෙඬ්ඨිතවචනං.

මරීචිපි ඉත්තරකාලිකාව, නිස්සයපබන්ධවසෙන පන විරතරූපට්ඨානන්ති “යථා පස්සෙ මරීචික”න්ති චුත්තං, න අයාථාවුපට්ඨානතොව. ලොකන්ති බන්ධලොකං. මච්චුරාජා න පස්සති අරහත්තාධිගමෙන පුනඛ්භවාභාවතො.

749. භවදිට්ඨිජ්ජහානන්ති සස්සතදිට්ඨියා වික්ඛම්භනං. න හි නිරන්තරං භඬ්ගමෙව පස්සතො සස්සතදිට්ඨියා අවසරො අත්ථි. තතො එව ජීවිතෙ නිරාලයත්තා ජීවිතනිකන්තිපරිච්චාගො. සදාති සබ්බකාලං රත්තින්දිවං. භාවනාය යුත්තජ්ජයුත්තතා. ඉච්ඡාචාරානං දුර්භාවතො විසුද්ධාජීවිතා. උස්සුක්කජ්ජහානං කිච්චාකිච්චෙසු අඛ්‍යාවටතා තිබ්බසංවෙගත්තා. විගතභයතා කුතොචිපි නිබ්භයතා අත්තසිනෙභාභාවතො. බන්තිසොරච්චපට්ඨානො අනිච්චතාය සුදිට්ඨත්තා. පන්තසෙනාසනෙසු අධිකුසලෙසු ච අරතියා, කාමගුණෙසු රතියා ච සහනතො අභිභවනතො අරතිරතිසහනතා.

ඉමානි අට්ඨග්ගුණමුත්තමානීති ලිඛිගවිපල්ලාසෙන වුත්තං. ම-කාරො ව පදසන්ධිකරො, භවදිට්ඨිප්පභානාදිකෙ ඉමෙ අට්ඨ උත්තමානිසංසෙති අත්ථො. තහින්ති තත්ථ භඩ්ගානුපස්සනායන්ති අත්ථො.

භඩ්ගානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

භයතුපට්ඨානඤාණකථාවණ්ණනා

750. සබ්බසඬ්ඛාරානන්ති තෙභූමකානං සබ්බසඬ්ඛාරානං. අධිකාරවසෙන හි පදෙසසබ්බවිසයො ඉධ සබ්බසද්දො. ආසෙවත්තස්සාති ආදරවසෙන සෙවත්තස්ස පවත්තෙන්තස්ස. භාවෙන්තස්සාති වඩ්ඪෙත්තස්ස බ්‍රහෙත්තස්ස. බහුලිකරොත්තස්සාති පුනප්පුනං කරොත්තස්ස යුඤ්ජන්තස්ස. පහෙදකාති බණ්ණෙ බණ්ණෙ හිප්පනවසෙන පහෙදකා. ආජීවිකා බ්‍යාධිආදිනිමිත්තං මරිතුකාමස්ස, අමරිතුකාමස්සාපි සුරස්ස භාගිතබ්බමිපි න භයතො උපට්ඨානීති “සුමන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්සා”ති වුත්තං. යථා භීරුකජාතිකස්ස සීභාදයො සන්තාසනිමිත්තං භයානකභාවතො, තථා යොගිතො භඩ්ගතො දිස්සමානා සඬ්ඛාරාති ආහ “සීහ...පෙ.... උපට්ඨහන්ති”ති. පච්චුප්පන්තාති අද්ධාපච්චුප්පන්තා ඔළාරිකා දීඝතරපබන්ධා, බණ්ණපච්චුප්පන්තා සුබ්‍රමතරා ඉත්තරකාලා, සන්තතිපච්චුප්පන්තා මජ්ඣිමා ඉධ ආදිතො පරිග්ගහෙතබ්බා. භයතො භාගිතබ්බතො උපතිට්ඨනකෙසු ඤාණං භයතුපට්ඨානඤාණං.

යථා ඉත්ථියා පුත්තානං සීසස්ස ඡින්තනා ඡීප්පමානනා ගය්හමානා භයාවහා, එවං යොගිතො තියද්ධගතානං සඬ්ඛාරානං නිරොධා ගය්හමානාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “එකිස්සා කිර ඉත්ථියා”තිආදි වුත්තං.

යථා පුත්තිභූතං ඔදනාදි න සභාවෙන තිට්ඨති විනස්සති, එවං යස්සා ඉත්ථියා විජාතවිජාතා පුත්තා න ඡීවන්ති මරන්ති එව, සා “පුත්තිපජා”ති වුත්තා. පුත්තිපජාග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ විසෙසතො ගබ්භගතමරණවිත්තාදස්සනෙන යොගිතො අනාගතසඬ්ඛාරනිරොධසන්තිට්ඨානදස්සනත්ථං. අතීතපච්චුප්පන්තසඬ්ඛාරනිරොධො හිස්ස සුපාකට්ඨො එවාති න සො උපමාය සාධෙතබ්බො. අන්තිමභවිකස්ස ව යොගිතො සත්තක්ඛන්තුං පරමාදිභාවිතො අතීතෙ දුක්ඛබ්‍රහ්මය, අනාගතදුක්ඛපරිත්තතාය ව දස්සනත්ථං බහුපජාව ඉත්ථි නිදස්සිතා.

තත්ථ යථා තස්සා නව පුත්තා මතා, එවං අජ්ඣක්ඛන්තාදිප්පහෙදා අතීතා සඬ්ඛාරා, වුසිතපුබ්බා වා නව සත්තාවාසා දට්ඨබ්බා, මීයමානපුත්තො විය පච්චුප්පන්තා සඬ්ඛාරා, පවත්තමානො වා සත්තාවාසො දට්ඨබ්බො. අජාතපුත්තො විය අනාගතා සඬ්ඛාරා, භාවී වා සත්තාවාසො දට්ඨබ්බො.

එවමවට්ඨිතෙ යදෙකෙ දසපුත්තමාතරං අග්ගහෙත්වා නවපුත්තමාතූග්ගණං සාත්ථකන්ති වදන්ති, තදපාහතං හොති. දාරකානං මරණස්ස චිරකාලිකත්තා මරණානුස්සරණන්ති වුත්තං. ගබ්භගතො අප්පච්චක්ඛතාය භාවිපක්ඛෙයෙව තිට්ඨන්ති අධිප්පායෙන කුච්ඡිගතො අනාගතසංඛාරට්ඨානියො වුත්තො. එතස්මිං ඛණෙනි භව්ගදස්සනමුඛෙන සංඛාරානං භයානකභාවෙන උපට්ඨානක්ඛණෙ.

751. න භායති ඤාණස්ස භායනාකාරෙන අප්පච්චත්තනතො. පටිසම්චිත්තූප්පාදවසෙන හි භායනං, ඤාණං පන භායිතබ්බවත්ථුං භායිතබ්බන්ති යාථාවතො ජානාති. තෙනාහ “අතීතා...පෙ.... තීරණමත්තමෙවා”ති, තිස්සො අභිගාරකාසුයො අතීතාපෙන තික්ඛමජ්ඣමුදුගෙදාති අධිප්පායො. කාමභවාදීනඤ්ඤි තිණ්ණං භවානං නිදස්සනභාවෙන තාසං ගහණං, තථා ඛදිරාදිසුලත්තයස්ස අප්පණිකාදිභාවතො. තෙනාහ “කෙවලං හී”තිආදි. අස්සාති ඤාණස්ස. බ්‍යසනාපන්නාති නානාවිධවිපුලානත්ථපතිතා. භයතොති භායිතබ්බතො.

සංඛාරනිමිත්තන්ති “සංඛාරානං සමුභාදිසනවසෙන, සක්ඛිව්වපරිච්ඡේදතාය ව සම්භවහානං විය උපට්ඨාන”න්ති වුත්තොවායමත්ථො. සංඛාරානං පන තථා උපට්ඨානං සංඛාරවිනිමුත්තං න හොතිති ආහ “අතීතා...පෙ.... අධිවචන”න්ති. මරණමෙවාති භව්ගමෙව. තෙනාති භව්ගදස්සනෙන. ඛණෙ ඛණෙ භව්ගමෙව පස්සතො හි නිමිත්තසඤ්ඤිතං සංඛාරගතං අනිච්චතාය වුත්තනයෙන සප්පට්ඨයං හුත්වා උපට්ඨාති. පවත්තං නාම කාමං සබ්බා භවපවත්ති, මත්ථකප්පත්තාය පන භව්ගානුපස්සනාය සබ්බභවෙසු අභිණ්භසම්පට්ඨිලනස්ස සුට්ඨතරං උපට්ඨානතො සන්තසුබාහිමතාපි භවා දුක්ඛසභාවතාය භයතො උපට්ඨනන්තිති දස්සනත්ථං. “පවත්තන්ති රූපාරූපභවපවත්ති”තිආදි වුත්තං. උභයන්ති නිමිත්තං, පවත්තඤ්ච. ද්වයමිපි හි තං අත්තසුඤ්ඤමෙව හුත්වා උපට්ඨනන්ති.

භයතුපට්ඨානඤාණං නිට්ඨිතං.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

752. තාණන්ති සංඛාරහෙතුකා අනත්තතො රක්ඛණං. නෙව පඤ්ඤායති සබ්බභවාදීනං සාදීනවතාය එකසදිසත්තා. ලෙණන්ති තස්ස පරිහරණතාණාය උපලියනං. ගතීති තදත්ථං ගන්තබ්බට්ඨානං. පටිසරණන්ති තස්සෙව පටිසරණට්ඨානං. පත්ථනාති ආසිසනා න හොති. එතෙන “නෙතං මමා”ති තණ්හාගාභාවමාහ. පරාමාසොති දිට්ඨිපරාමාසො. තෙන “එසො මෙ අත්තා”ති දිට්ඨිගාභාවමාහ. තණ්හාගාභාවෙනෙව චෙත්ථ

“එසොහමස්මි”ති මානගාභාභාවොපි චුත්තොයෙව හොති, වා-සද්දග්ගහණෙන වා.

ඉදානි පත්ථනාදීනමහාවෙ කාරණං දස්සෙතුං “තයො භවා”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ තයො භවා අභිගාරකාසුයො විය ජාතිආදිදුක්ඛාධිට්ඨානභාවෙන මහාභිතාපතාය. වත්තාරො මහාභූතා

කට්ඨමුඛසුත්මුඛඅග්ගිමුඛසත්ථමුඛසඬ්ඛාතා සොරවිසආසීවිසා විය කායස්ස ථද්ධතාවිස්සන්දනදාහවිජෙදදුක්ඛවිධානතො විසෙසතො, අවිසෙසතො පන ආසයතො, විසවිකාරතො, අනත්ථදානතො, දුරුපචාරතො, දුරාසදතො, අකතඤ්ඤතො, අවිසෙසකාරිතො, අනෙකාදීනවූපද්දවතො ව. “වත්තාරො ආසීවිසා උග්ගතෙජා සොරවිසාති බො, භික්ඛවෙ, චතුන්නෙතං මහාභූතානං අධිවචන”න්ති (සං. නි. 4.238) හි චුත්තං. පඤ්චක්ඛන්ධා එකක්ඛන්ධහෙදෙ අඤ්ඤක්ඛන්ධානවට්ඨානතො. අඤ්ඤමඤ්ඤාසාතනතො,

මරණදුක්ඛාවහනතො ව උක්ඛිත්තාසිකවධකා විය. චුත්තමපි චෙතං “උක්ඛිත්තාසිකො වධකොති බො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන”න්ති. ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි අත්තත්තනියභාවෙන ගහිතානිපි තතො රිත්තභාවතො සුඤ්ඤගාමො විය හොජනාදිගස්ත්‍රපගමෙන්ථ අත්ථිති පටිට්ඨසුඤ්ඤගාමො විය. තථා හි චුත්තං –

“සුඤ්ඤගාමොති බො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං අජ්ඣත්තිකානං ආයතනානං අධිවචනං. චක්ඛුතො චෙපි නං, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතො ඛාත්තො මෙධාවී උපපරික්ඛෙයා, රිත්තකඤ්ඤෙව බායති, තුව්ඡකඤ්ඤෙව බායති, සුඤ්ඤකඤ්ඤෙව බායති”ති (සං. නි. 4.238) –

ආදි. ඡ බාහිරායතනානි ගාමසාතකචොරා විය සබ්බථාපි සාතකභාවතො. තෙනෙවාහ “චොරා ගාමසාතකාති බො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං බාහිරානං ආයතනානං අධිවචනං. චක්ඛු, භික්ඛවෙ, හඤ්ඤති මනාපාමනාපෙසු රූපෙසු”ති ආදි. රාගග්ගිආදීහි එකාදසහි අග්ගිහි. චුත්තඤ්ඤෙතං –

“චක්ඛු, භික්ඛවෙ, ආදිත්තං. කෙන ආදිත්තං? රාගග්ගිනා දොසග්ගිනා මොහග්ගිනා ජාතියා ජරාය මරණෙන සොකෙහි පරිදෙවෙහි දුක්ඛෙහි දොමනස්සෙහි උපායාසෙහි”ති (සං. නි. 4.28) –

ආදි. සඬ්ඛාරානං ගණ්ඩාදිසදිසතා හෙට්ඨා චුත්තායෙව. නිරස්සාදාති අස්සාදෙනබ්බරහිතා දුක්ඛසභාවත්තා. නිරසාති සම්පත්තිරහිතා විපත්තිපරියොසානත්තා. සබ්බත්ථ යථා හෙට්ඨා නිරස්සාදා නිරසා මහාආදීනවරාසිභූතා හුත්වා උපට්ඨහන්ති සම්බන්ධො, එවං උපරිපි “සවාළකමිව වනගහන”න්ති ආදීසු තං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

සසද්දුලාති සබ්බාග්ඝා. ගාභා කුම්භිලාදයො. රක්ඛයො දකරක්ඛයො. “නිරසං නිරස්සාද”න්ති ඉමිනා ආදීනවස්ස අබ්බොකිණ්ණතං දස්සෙති. තථා නිස්ස යොගිතො සබ්බෙසු භවාදීසු සබ්බෙපි සඬ්ඛාරා නිස්සග්ගතො නිරන්තරං සප්පට්ඨයාව හුත්වා උපට්ඨහන්ති. යඤ්ච සප්පට්ඨයං, තං සාදීනවං. තෙනාහ “තස්සෙව”න්තිආදි.

යන්ති ආදීනවඤාණං. ඉදං චුත්තන්ති ඉදං දසවත්ථුකං ද්වාදසවාරපට්ඨමණ්ඩිතං අන්වයබ්බාතිරෙකවසෙන තස්සෙව පදහාජනං පටිසම්භිදායං චුත්තං.

උප්පාදො භයන්ති සඬ්ඛාරානං උප්පාදො අබ්බෙමට්ඨයෙන භයවත්ථුකාය භයං. උප්පාදමුලකඤ්ඤි සබ්බං තං සබ්බවත්ථුකන්ති සබ්බසනං. පවත්තං භයන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. නත්ථි එතස්ස උප්පාදො, න වා එතස්මිං අධිගතෙ සඬ්ඛාරානං ආයතිං උප්පාදොති අනුප්පාදො, නිබ්බානං. තඤ්ච සබ්බයො භයාභාවතො පරමස්සාසභූතත්තා නිබ්භයට්ඨයෙන බ්බෙමන්ති. සන්තිපදෙති සබ්බසඬ්ඛාරූපසමභූතෙ අමතපදෙ. අප්පවත්තන්තිආදීහිපි පවත්තාදිපටික්ඛෙපමුබ්බෙන නිබ්බානමෙව වදති. පවත්තියං ආදීනවං දිස්වා තදනන්තරමෙව නිවත්තියං ආනිසංසදස්සනවසෙන සීසං විපස්සනං උස්සුක්කාපෙන්නානං වසෙන “උප්පාදො භයං, අනුප්පාදො බ්බෙම”න්ති තතියවාරො චුත්තො. එසෙව නයො ඡට්ඨවාරාදීසුපි. එත්ථ ව උප්පාදො විසෙසො, භයං විසෙසිතබ්බං සාමඤ්ඤභාවතොති සතිපි ද්විත්තං පදානං සමානාධිකරණභාවෙ ලිඬිගහෙදො ගහිතො. යථා “දුක්ඛසමුදයො අරියසච්ච”න්ති (දී. නි. 3.354; ම. නි. 3.374). එස නයො “ගති භය”න්තිආදීසුපි.

උප්පාදො සඬ්ඛාරාති එත්ථ පන සබ්බෙසං සඬ්ඛාරානං උප්පාදං සාමඤ්ඤෙන ගහෙත්වා සඬ්ඛාරා හෙදතො විහිතා සබ්බත්ථකමෙව තෙසං විහාගතො විපස්සියමානත්තාති වචනහෙදො කතො.

ආයුහනං පටිසන්ධිං “දුක්ඛ”න්ති පස්සතිති සම්බන්ධො. ඤාණං ආදීනවෙ ඉදන්ති ආදීනවෙ විසයභූතෙ ඉදං පඤ්චවත්ථුකං ඤාණං වෙදිතබ්බං. ඤාණං සන්තිපදෙති සන්තිපදෙ නින්නාදිභාවෙන ඨිතං ඉදං ඤාණන්ති අත්ථො.

753. කම්මපච්චයා පච්චුප්පන්නහවෙ උප්පජ්ජමානානං සඬ්ඛාරානං උප්පාදො පාකට්තරො හුත්වා උපට්ඨාතිති ආහ “පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්ති”ති. පවත්තං නාම ඉධ පවත්තියං ධම්මජ්ජවත්තිති ආහ “උප්පන්නස්ස පවත්ති”ති. සබ්බමිපිති නියද්ධගතං රූපාරූපං අප්ඤ්ඤාත්තබ්බිද්ධාදිවිහාගං සබ්බමිපි. කම්මන්ති එතරහි පවත්තං කම්මං. එත්ථ ව උප්පාදපවත්තආයුහනග්ගහණෙන පච්චුප්පන්නද්ධපරියාපන්නා සඬ්ඛාරා

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

ගහිතා, පටිසන්ධිග්ගහණෙන අනාගතද්ධපරියාපන්නා උපාදිත්තා. උප්පාදග්ගහණෙන ච අතීතද්ධපරියාපන්නා කම්මසඬ්ඛාරා උල්ලිඬගත්තා. නිමිත්තග්ගහණෙන පන සබ්බෙපි ගහිතා. යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති සා නිරයාදිහෙදා ගති සුවරිතද්ධවරිතවසෙන ගන්තබ්බත්තා, සා පනත්ථතො තංතංකම්මනියමිතා භවසමඤ්ඤාරහා විපාකක්ඛන්ධා, කටත්තා ච රූපන්ති වෙදිතබ්බා. බන්ධානං නිබ්බත්තනන්ති සබ්බෙසමපි බන්ධානං නිබ්බත්තනං. පාකටා එව සච්චවිහඩ්ගෙ ලක්ඛණාදිවසෙන නිද්දිට්ඨත්තා. වත්ථුවසෙනාති ආරම්මණසඬ්ඛාතපවත්තිට්ඨානවසෙන. යදි තෙ පඤ්චෙව වත්ථුභාවෙන ඉච්ඡිතා, අථ කස්මා සෙසා වුත්තාති ආහ “සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙනා”ති. තෙන විපස්සකානං ඤාණවිජ්ජාරස්ස විසයසංවඩ්ඪනත්ථං දෙසනා වඩ්ඪිතාති දස්සෙති.

අත්ථයතො දස්සිතස්ස ආදීනවඤාණස්ස බ්‍යතිරෙකතො දස්සනත්ථං පටිපක්ඛඤාණදස්සනං “යත්ථ උප්පාදො නත්ථි, තත්ථ සබ්බෙන සබ්බං භයමපි නත්ථි”ති. “භයතුපට්ඨානෙන වා”තිආදිනා පවත්ති. දස්සෙත්වා නිවත්තිදස්සනං බුද්ධානං, අනුබුද්ධානඤ්ච ආවිණ්ණමෙතං යථා පුරිමං සච්චද්වයං දස්සෙත්වා නිරොධසච්චදෙසනාති දස්සෙති. යථා ලොකෙ කස්සපි ආදීනවදස්සනං නිරත්ථකම්පි හොති, න තථා ඉදං, ඉදං පන සාත්ථකමෙවාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං. “යස්මා වා”තිආදි වුත්තං. තප්පටිපක්ඛනින්තං විත්තං හොති දාහාහිභූතස්ස සීතනින්තතා විය සුට්ඨු දිට්ඨාදීනවතො එකංසෙන මුඤ්චිතුකම්‍යතාභාවතො.

භයන්ති භායිතබ්බං. “නියමතො දුක්ඛ”න්ති එතෙනස්ස දුක්ඛභාවෙන භායිතබ්බතාති භායිතබ්බතා දුක්ඛභාවං න බ්‍යභිවරතීති දස්සෙති. වට්ඨාමීසං උපාදින්නක්ඛන්ධාති වදන්ති. තිව්ධමපි වට්ඨං, වට්ඨසන්නිස්සිතඤ්ච වට්ඨාමීසං. කිලෙසෙහි ආමසිතබ්බතො ලොකාමීසං, පඤ්ච කාමගුණා. කිලෙසා එව කිලෙසාමීසං. සඬ්ඛාරමත්තමෙවාති එත්ථ එව-සද්දෙන විසඬ්ඛාරං නිවත්තෙති. න හි තත්ථ සාමිසතාලෙසොපි අත්ථිති. මත්ත-සද්දෙන පන අපරිපුණ්ණතං විභාවෙති. න හි සබ්බසඬ්ඛාරගතං සාමිසන්ති. තස්මාති “භය”න්ති වුත්තස්ස දුක්ඛාදිභාවෙන නියතත්තා. යදි යං භයං, තං දුක්ඛාදිසභාවමෙව, තථා සති භයාදිසු එකෙනෙව අත්ථසිද්ධි. කස්මා සබ්බාති ගහිතානීති අනුයොගං මනසි කත්වා ආහ “එවං සන්තෙපී”තිආදි. යථා තෙසු එව සඬ්ඛාරෙසු අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො පවත්තිවසෙන ආකාරනානත්තතො අනුපස්සනානානත්තං, එවං භයාකාරාදිආකාරනානත්තතො පවත්තිවසෙනෙවෙත්ථ ඤාණස්ස නානත්තං. තත්ථ භයාකාරෙන පවත්තං ඤාණං භයතුපට්ඨානඤාණං, ඉතරාකාරවසෙන පවත්තං ආදීනවඤාණන්ති දට්ඨබ්බං.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

යස්මා ආදීනවඤාණස්ස විසයභාවෙන චුත්තා පන්තරසාපි අත්ථා උප්පාදාදිසු පඤ්චස්වෙව අන්තොගධා, තත්ථ ච ඤාණං අත්ථයඛ්‍යාතිරෙකවසෙන පවත්තනතො දසවිධං භොති. තස්මා ආහ “දස ඤාණෙ පජානාති”ති. පජානනඤ්ච සාතිසයං විසයගතසම්මොහවිගමෙන අසම්මුල්භං, අත්තනිපි අසම්මුල්භමෙවාති අත්තානම්පි පජානන්තං විය භොතිති කත්වා චුත්තං. තෙනාහ “පටිච්ඡිකුති සච්ඡිකරොති”ති. ද්විත්තන්ති ද්විසු කුසලසද්දයොගෙන හි භූමිමත්ථෙ සාම්චවනං යථා “කුසලා නච්චගීතස්සා”ති (ජා. 2.22.94). කුසලතාති කරණෙ පච්චත්තවචනන්ති ආහ “ද්විත්තං කුසලතායා”ති. ද්විත්තන්ති වා ද්විත්තං ඤාණානං වසෙනාති අත්ථො. පවත්තියා යාථාවතො දිට්ඨතාය තප්පටිපක්ඛතො සන්තිපදං සුවිනිච්ඡිතමෙව භුත්වා උපට්ඨාති. තෙනස්ස චිත්තං පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානාදිමිච්ඡාගාහවසෙන න විචලති. තත්ථ සුපරිදිට්ඨාදීනවත්තාති ආහ “නානාදිට්ඨිසු න කම්පති”තිආදි. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

754. සඬ්ඛාරගතෙති සබ්බස්මිං තෙභූමකෙ සඬ්ඛාරෙ. නිබ්බිත්තේති ඤාණනිබ්බිදෙන නිබ්බේදං ආපජ්ජති. තථාභූතො ච තත්ථ උක්කණ්ඨන්තො, අනභිරමන්තො ච නාම භොතිති චුත්තං “උක්කණ්ඨති නාභිරමති”ති.

තත්ථ අනභිරමණස්ස උපමං දස්සෙතුං “සෙය්‍යථාපි”තිආදි චුත්තං. අනොතත්තදහං පරික්ඛිපිත්වා යිතෙසු ද්වියොජනසතුබ්බේධෙසු යථාක්කමං සානුඅඤ්ජනරජතසුවණ්ණසත්තරතනමයෙසුගන්ධමාදනකාලකෙලාසසුදස්සන විත්තකූටහෙදෙසු පඤ්චසු හිමවතො මහාසිඛරෙසු පච්ඡිමො විත්තකූටපබ්බතො නාම. සිහපපාතාදිසු සත්තසු මහාසරෙසු.

සුවණ්ණපඤ්ජරෙති සුවණ්ණමයෙ සිහපඤ්ජරෙ. පක්ඛිත්තොති නිරුද්ධො. තිව්ධෙ සුගතිභවෙති කාමසුගතිආදිකෙ තිව්ධෙ සම්පත්තිභවෙ.

හත්ථපාදවාලවත්ථිකොසෙහි භූමිච්ඡසනෙහි සත්තහි පතිට්ඨිතොති සත්තපතිට්ඨො. නගරමජ්ඣෙ නාභිරමති ද්වාරපඤ්ජරනාලනාදිඅවබාධනහයෙන. දිට්ඨෙති අධිමුත්තිපුබ්බකෙන අත්ථයදස්සනෙන දිට්ඨෙ. තෙනාහ “තත්තින්තතප්පොණතප්පබ්බාරමානසො”ති.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

755. තං පනෙතන්ති නිබ්බිදාඤාණමාහ. ඤාණද්වයෙනාති භයතුපට්ඨානාදීනවානුපස්සනාඤාණද්වයෙන. යස්මා භයතො දිස්සමානා එව සඬ්ඛාරා මහාදීනවා, නිබ්බිත්තදිතබ්බා ච හුත්වා උපට්ඨන්ති, තස්මා එකමිපි තං ඤාණං තථාභාවනාබලප්පත්තියා අවත්ථාවිසෙසයුත්තං තිව්ධකිච්චසාමත්ථියවත්තං හොතීති වුත්තං “අත්ථතො එක”න්ති. තෙනාහ “සබ්බසඬ්ඛාරො”තිආදි.

තයිදං තාසං අනුපස්සනානං මත්ථකප්පත්තිවසෙන වුත්තං, ආදිමිහි පන හින්තසභාවා එව පවත්තන්ති. උප්පාදෙසීති පාත්වාකාසී, විභාවෙසීති අත්ථො.

මුඤ්චිතුකමාසනාඤාණකථාවණ්ණනා

756. න සජ්ජති බහ්වාදීනවතාය දිට්ඨත්තා. මුඤ්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති අනාදිකාලිකස්ස ඛන්ධස්ස පරිඤ්ඤායමානත්තා. මුඤ්චිතුකාමතා තතො අත්තානං නිබ්බේධෙතුකාමතා නිස්සරිතුකාමතා අපගන්තුකාමතා. පඤ්ජරපක්ඛිත්තොති පඤ්ජරෙන සමොරුද්ධො. එවමාදයොති ආදි-සද්දෙන ආදිත්තඅඬ්ගාරඋපසට්ඨදෙසබ්බාලසාපදාකුලවනගහනාදීනං සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො.

මුඤ්චිතුකමාසනාඤාණං නිට්ඨිතං.

පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණකථාවණ්ණනා

757. “සබ්බභව ...පෙ.... මුඤ්චිතුකාමො”ති වත්වා පුන සබ්බස්මා සඬ්ඛාරගතාති සබ්බග්ගහණං සාතිසයමුත්තිදස්සනත්ථං අධිකවචනං අඤ්ඤමත්ථං බොධෙතීති. යඤ්චි සඬ්ඛාරෙහි අනනුඛන්ධස්ස මුඤ්චනං, තං සාතිසයං මුඤ්චනං. තං පන වුච්චමානාය පටිසඬ්ඛානුපස්සනාය හොතීති තං දස්සෙතුං “පුන තෙ එවං සඬ්ඛාරො”තිආදි වුත්තං. තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඬ්ඛාරපරිග්ගණ්හනං පුබ්බෙපි කතන්ති පුනග්ගහණං. භවාදිගතස්ස සඬ්ඛාරස්ස අපරිතුලිතස්ස අභාවතො “තෙ”ති වුත්තං. අනුපස්සනාකාරස්ස අපුබ්බස්සපි අත්ථිතාය “එව”න්ති වුත්තං. ඉදානි වුච්චමානාකාරෙනාති හි අත්ථො. සඬ්ඛාරානං පරිග්ගණ්හනං නාම පරිපුණ්ණලක්ඛණවසෙනෙව හොතීති “තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා”ති වුත්තං.

අනවචන්තිකතොතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. පඨමෙන ආදි-සද්දෙන “ආදිඅත්තවත්තතො නිච්චපට්ඨකෙවෙසතො”ති එවමාදීනං සඬ්ගහො.

දුතියෙන “උදයබ්බයපටිපිළනතො සුඛපටික්ඛෙපතො”ති එවමාදීනං සඬගහො.

අජඤ්ඤතොති අමනුඤ්ඤතො, අසොහනතො වා. ජෙගුව්ඡතොති “ධි”ති ජිගුව්ඡතබ්බතො. පටික්කුලතොති අභිරුචියා පටිලොමනෙන පටික්කුලභාවතො. න මණ්ඩනෙන හතා අමණ්ඩනහතා, අමණ්ඩනෙන සක්කා එතෙසං සුභභාවං හන්තුන්ති අත්ථො. අමණ්ඩනෙන වා තෙසං අසුභතා පාකටා හොතිති අමණ්ඩනහතා. මණ්ඩනෙන වා න හන්තබ්බසභාවා “අසුරියපස්සා”ති විය අමණ්ඩනහතා. තතො අමණ්ඩනහතභාවතොති රූපසඬබ්බායෙරෙ සන්ධාය වදති. විරූපතොති අසුන්දරතො. පටිසංසංයොජනවත්ථුතාය පස්සන්තෙ අත්තති ඛන්ධතීති බිභව්ඡං අතිවිය විරූපං. යං දිට්ඨමත්තමෙව දොමනස්සුප්පත්තිතිමිත්තං හොති. අජඤ්ඤජිගුව්ඡනියතා හි ගූථං විය පරිච්චජිතබ්බං වා බිභව්ඡං. ඉධ ආදි-සද්දෙන “අසුචිතො අමනාපතො”ති එවමාදීනං සඬගහො.

චතුත්ථෙන ආදි-සද්දෙන “අපරිණායකතො අත්තපටික්ඛෙපතො”ති එවමාදීනං සඬගහො.

758. අයන්ති යොගාවචරො. මුඤ්ඤවනස්සාති පුන අනනුඛන්ධනත්ථං සුමුත්තමුඤ්ඤවනස්ස. උපායසම්පාදනත්ථන්ති අනිච්චාදිවසෙන සුට්ඨු පරිග්ගණ්හනං පරිමද්දනා උපායො, තස්ස සාධනත්ථං.

මච්ඡගහණත්ථං උදකෙ තත්ථ තත්ථ බිපන්ති එතන්ති බිජ්ජං, මච්ඡානං ගහණකූටපං. ඔඬ්ඬාපෙසීති ඔසාරෙසී, බිජීති අත්ථො. සජ්ජන්ති කණ්හසජ්ජං. ගහණෙති යථාගහිතං සජ්ජං අජඬ්ඬෙත්වා ගහණෙ. හත්ථං නිබ්බේධෙත්වාති සජ්ජෙන අත්තතො හොගෙන වෙධීතං හත්ථපදෙසං නිබ්බේධෙත්වා මොචෙත්වා. ආවිජ්ඣිත්වා ආවෙධිකජ්ජහාපනෙන හමෙත්වා. නිස්සජ්ජීත්වාති ජඬ්ඬෙත්වා.

තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්දනං. තත්ථ ආදිතොවාති විඤ්ඤානං පත්තකාලෙ. සනව්නිබ්බොගං කත්ථාති කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා සමුහාදිසනග්ගහණං හින්දිත්වා. සුමුත්තන්ති භාවනපුංසකනිද්දෙසො “විසමං චන්දිමසුරියා පරිචන්තන්ති”තිආදිසු (අ. නි. 4.70) විය. සඬබාරානං නිච්චාදිආකාරෙන උපට්ඨාතුං අසමත්ථතා අනිච්චසඤ්ඤාදිහෙදාය විපස්සනාය සාතිසයං බලවභාවජ්ජත්තියා, සා ව සඬබාරානං අනිච්චාදිආකාරස්ස සුට්ඨුතරං සල්ලක්ඛණෙනාති ආහ “තිලක්ඛණාරොපනෙන...පෙ.... පාපෙත්වා”ති. යථා හි නිබ්බුද්ධකරණෙ බලවතරෙන පටිමල්ලෙන තත්ථ තත්ථ මුට්ඨිජ්ජහාරාදිනා විමට්ඨිතො ඉතරො තෙන යුජ්ඣිතුං අසමත්ථතං පාපිතො හොති. න කෙවලං

අසමත්ථතං පාපිනොව හොති, අථ ඛො මරණමත්තං දුක්ඛං වා මරණං වා පාපුණාති, එවමෙනෙපි සඬ්ඛාරා එවං දුබ්බලභාවං පාපිතා උපරිඤාණානුභාවෙන නිබ්බිසෙවනතං, සබ්බසො භඩ්ගඤ්ච පාපුණන්තීති.

759. එත්තාවතාති එවං “අනච්චන්තිකතො”ති ආදිනා පරොචන්තාලියාය ආකාරෙහි සඬ්ඛාරානං අනිච්චාදිභාවසල්ලක්ඛණවසජ්ජවත්තෙන පටිසඬ්ඛානෙන.

අනිච්චතො මනසිකරොතොති ආදීසු යං වත්තබ්බං, තං භයතුපට්ඨානකථායං (විසුද්ධි. 2.750) චුත්තනයමෙව.

අයං පන විසෙසො – “පටිසඬ්ඛා”ති පදස්ස “ජානිත්වා”ති අත්ථං වත්වා පටිසඬ්ඛානුප්පජ්ජනකිරියානං සමානඛණත්තා අසතිපි පුබ්බාපරකාලත්තෙ සද්දවොහාරමත්තෙන එවං චුත්තන්ති දස්සෙන්නො “කාම”න්ති ආදිමාහ. තෙන “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා (පට්ඨා. 1.1.53), නිහන්ත්වා තිමිරං සබ්බං, උග්ගතොයං දිවාකරො”ති ච එවමාදීසු විය සමානකාලවසෙනායං සද්දපයොගොති. තථා මනඤ්ච ධම්මෙ ච පඨමං පටිච්ච පච්ඡා න මනොවිඤ්ඤාණස්ස උප්පත්ති, එවමිධාපීති දස්සෙතුං “මනඤ්ච පටිච්චා”ති ආදි චුත්තං. එදිසො සද්දපයොගො යෙභුයොන ලොකෙ පුබ්බකාලවසෙනෙව දිස්සතීති පුබ්බකාලවසෙනෙව ඉධාපි තං දස්සෙතුං “එකත්තනයෙන වා...පෙ.... වෙදිතබ්බ”න්ති ආහ. තස්සත්ථො – අපරාපරං උප්පන්නෙසු ඤාණෙසු පුරිමස්ස වසෙන පටිසඬ්ඛානකිරියා, තදඤ්ඤස්ස වසෙන උප්පජ්ජනකිරියා ච යොජෙතබ්බා, න ච තාති හෙදතො අපෙක්ඛිතබ්බාති එකසන්තානපතිතතාය එකත්තනයවසෙන ගහිතත්තාති. ඉතරස්මිං පදද්වයෙන “පවත්තං පටිසඬ්ඛා, නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච පටිසඬ්ඛා”ති ඉමස්මිං පදද්වයෙ.

පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණකථාවණ්ණනා

760. සඬ්ඛාරානං අනිච්චදුක්ඛාකාරාදිපරිග්ගණ්හනවසෙන පවත්තමිපි පටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණං විසෙසතො අනත්තාකාරපරිග්ගණ්හනපට්ඨානන්ති චුත්තං “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා සුඤ්ඤාති පරිග්ගහෙත්වා”ති ආදි. තස්මිඤ්භි සති සච්චසම්පට්ටෙට්ඨො ඉජ්ඣති, න අසති. තදභාවතො හි අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණපඤ්ඤාපකමිපි සරභග්ගසත්ථාරාදීනං සාසනං අනියානිකමෙව ජාතං. අථ වා තෙසං නිච්චසාරාදීහි රිත්තකං සන්ධාය “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා සුඤ්ඤාති පරිග්ගහෙත්වා”ති චුත්තං. යඤ්භි යතො රිත්තකං, තං තෙන

සුඤ්ඤන්ති. සඬ්ඛාරානං අත්තසුඤ්ඤතාය දුට්ඨිකේඤ්ඤායාභාවතො අනෙකචාරං පටිවිද්ධායපි සුඤ්ඤතානුපස්සනාය දළ්භිභාවාපාදනත්ථං. “පුන සුඤ්ඤමිද්”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යදග්ගෙන සඬ්ඛාරා අනත්තතා, තදග්ගෙන අනත්තනියා. සති හි අත්තනි අත්තනියෙන භවිතබ්බන්ති චුත්තං. “සුඤ්ඤමිදං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා”ති. ද්විකොටිකන්ති ද්විඅංසිකං, අත්තානං නෙව දිස්වා ඤාණවක්ඛුනා පච්චක්ඛතො, අනුමානතො ච තස්ස අනුපලබ්භනීයතොති අධිජ්ජායො. පරං අඤ්ඤං සත්තං, සඬ්ඛාරං වා පරික්ඛාරභාවෙ අත්තතො සුබදුක්ඛසාධනභාවෙ යීතං න දිස්වාති යොජනා. පුන පරිග්ගණ්ණාතීති සම්බන්ධො. එත්ථාති එතස්මිං සුඤ්ඤතානුපස්සනාධිකාරෙ.

ක්වචීති කත්ථවි යානෙ, කාලෙ, ධම්මෙ වා. අථ වා ක්වචීති අජ්ඣත්තං, බහිද්ධා වා. අත්තතො අත්තානන්ති සකත්තානං. “අයං බො භවං බ්‍රහ්මා මහාබ්‍රහ්මා...පෙ.... සෙට්ඨො සජ්ජා වසී පිතා භූතභක්ඛාන”න්තිආදිනා (දී. නි. 1.42) පරෙහි පරිකප්පිතං අත්තානඤ්ච කස්සවි කිඤ්චනභූතං න පස්සතීති දස්සෙන්නො “කස්සවී”තිආදිමාහ. තත්ථ පරස්සාති “පරජාති, පරො පුරිසො”ති ච එවං ගහිතස්ස. න ච මම ක්වචනීති එත්ථ මම-සද්දො අට්ඨානෙ පයුත්තොති ආහ “මම-සද්දං තාව යපෙත්වා”ති. පරස්ස වාති අත්තතො අඤ්ඤස්ස. “පරො පුරිසො”ති එවංභූතො අත්ථො මමත්ථාය යීතො, තස්ස වසෙන මය්හං සබ්බං සිජ්ඣතීති එවං එකච්චදිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතවසෙන පරං අත්තානං තඤ්ච අත්තතො කිඤ්චනභූතං න පස්සතීති දස්සෙන්නො “න ච ක්වචනී”තිආදිමාහ. එත්ථ ච නාහං ක්වචනීති සකඅත්තතො අභාවං පස්සති. න කස්සවි කිඤ්චනතස්මිත්ති සකඅත්තතො එව කස්සවි අනත්තනියතං පස්සති. න ච මමාති එතං ද්වයං යථාසඬ්ඛායං සම්බන්ධිතබ්බං. අත්ථීති පච්චෙකං. න ච ක්වචනි පරස්ස අත්තා අත්ථීති පරස්ස අත්තතො අභාවං පස්සති. තස්ස පරස්ස අත්තතො මම කිඤ්චනතා න වත්ථීති පරස්ස අත්තතො අනත්තනියතං පස්සති. එවං අජ්ඣත්තං, බහිද්ධා ච බන්ධානං අත්තත්තනියසුඤ්ඤතා සුද්ධසඬ්ඛාරපුඤ්ජතා චතුකොටිකසුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්ණනෙන දිට්ඨා භොති. තෙන චුත්තං “එවමය”න්තිආදි.

761. “ඡහාකාරෙහි”තිආදිනා නිද්දෙසාදීසු තත්ථ තත්ථ ආගතෙ පකාරෙ සුඤ්ඤතානුපස්සනාය පරිබුහනං සඬ්ගහෙත්වා දස්සෙති. තත්ථ ඡහාකාරෙහිති ඡහි ගහණාකාරෙහි, ගහෙතබ්බාකාරෙහි වා. නිව්චෙනාති “නිව්චො”ති පරිකප්පිතෙන අත්තතා වා අඤ්ඤෙන වා කෙනචි. නිව්චෙනාති වා නිව්චභාවෙන. ධූවාදයො “නිව්චො”ති ගහිතස්සෙව ගහෙතබ්බාකාරා. තබ්බිභාගෙන හි ඉමස්ස ඡක්කතා. තත්ථ නිව්චතා නාම කුට්ටියතා. ධූවභාවො ථීරතා. සදා භාවිතා සස්සතතා. නිබ්බිකාරතා අවිපරිණාමධම්මතා. යාව ජරාමරණාති පෙය්‍යාලං අකත්වා පරියොසානපදමෙව දස්සෙති.

762. න සාරන්ති අසාරං, නත්ථි එතස්ස සාරන්ති නිස්සාරං. සාරතො අපගතං, සාරං වා තතො අපගතන්ති සාරාපගතං. කෙච් පනෙත්ථ “නිච්චසාරසාරෙත වා සුඛසාරසාරෙත වා අත්තසාරසාරෙත වා”ති පාළිති අධිජ්ජායෙන “අසාරං නිස්සාරං සාරාපගත”න්ති පදත්තයං එකො සුඤ්ඤතාපරිග්ගභාකාරො, අඤ්ඤථා සත්තෙව ආකාරා සිද්ධං, න අට්ඨාති වදන්ති. අපරෙ පන “සුභසාරසාරෙතාතිපි පාළියං අත්ථිති ‘අසාරං නිස්සාරං සාරාපගත’න්ති ඉදං පදත්තයං ‘නිච්චසාරසාරෙතා’තිආදීසු පච්චෙකං යොජෙතබ්බ”න්ති වදන්ති. සෙනවච්ඡොති සෙනවරුණකො. “මිනරුක්ඛො”තිපි වදන්ති. පාළිභද්දකොති කිංසුකො.

763. නිච්චසාරාදීනං අභාවතො රිත්තතො පස්සති. පරිත්තතො, ලාමකත්තා වා තුව්ඡතො. අත්තසාරාභාවෙන සුඤ්ඤතො. සයං අනත්තතාය අනත්තතො. ඉස්සරියස්ස අභාවතො, කෙනච් ඉස්සරියං කාරෙතං අසක්කුණෙය්‍යානාය ව අනිස්සරියතො. ඵෙණපිණ්ඩෙන භාජනාදිං කාතුකාමස්ස විය රූපස්ස නිච්චතාදිං කාතුකාමස්ස තං න සිජ්ඣති, සකඉච්ඡාවසෙන වා කාචි කිරියා නත්ථිති අකාමකාරියතො. “එවං රූපං භොතූ, මා එව”න්ති අලබ්භනීයතො. සයං අඤ්ඤස්ස වසෙ න වත්තති, නාපි අඤ්ඤං අත්තතො වසෙ වත්තෙතීති අවසවත්තකතො. යස්මිං සන්තාතො සයං තස්ස පරො විය අවිධෙය්‍යානාය පරතො. කාරකාදි විය කාරණෙහි, එලෙන ව විචිත්තතො. න හි කාරණෙන එලං, එලෙන වා කාරණං සගබ්භං තිට්ඨති. එස නයො වෙදනාදීසුපි.

764. රූපං න සත්තොතිආදීසු යො ලොකවොභාරෙත සත්තො, රූපං සො න භොතීති අයමත්ථො ඉධ නාධිජ්ජෙතො තස්සාවුත්තසිද්ධත්තා. න හි ලොකො රූපමත්තං “සත්තො”ති වොහරති, බාහිරකපරිකප්පිතො පන අත්තා “සත්තො”ති අධිජ්ජෙතො. සො හි තෙහි රූපාදීසු සත්තවිසත්තතාය පරෙසං සඤ්ජාපනට්ඨෙන “සත්තො”ති වුච්චති, රූපං සො න භොතීති අත්ථො. සුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්ණනාඤ්ඤානන්ති. එස නයො න ජීවොතිආදීසුපි. තත්ථ ජීවනට්ඨෙන ජීවො. නරනට්ඨෙන නෙතුභාවෙන නරො. “අභමස්මි”ති මානුජ්ජත්තිට්ඨානතාය මානො එත්ථ වාති පවත්තතීති මානවො. ථියති එත්ථ ගබ්භොති ඉත්ථි. පධානභාවෙන පුරි සෙතීති පුරිසො. ආහිතො අභංමානො එත්ථාති අත්තා. පච්චත්තං තස්ස තස්ස අභංකාරවත්ථුතාය “අභ”න්ති ව දිට්ඨිගතිකෙහි අත්තා වුච්චති, රූපං පන තාදිසං න භොතීති සුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්ණනාවිධිං දස්සෙතං. “රූපං න සත්තො”තිආදි වුත්තං. තස්මා අට්ඨහිපි පදෙහි රූපස්ස අත්තසුඤ්ඤතාව දස්සිතා. ඉතරෙහි වතුහි තස්ස කිඤ්චනතාභාවො. තත්ථ න මමාති මය්භං අත්තතො සන්තකං න භොති, තථා අඤ්ඤස්ස අත්තතො සන්තකං න භොති, කස්සවිපි අත්තතො සන්තකං න

හොති අත්තනොයෙව අභාවතො. “න අත්තනිය”න්ති පදෙන පකාසිතො එවත්තො පරියායන්තරෙහි තිහිපි පදෙහි පකාසිතො. එස නයො වෙදනාදීසුපි.

765. හෙට්ඨා කලාපසම්මසනස්ස දළ්භභාවාය චුත්තසම්මසනනායපි සුඤ්ඤතානුපස්සනාය දළ්භභාවාය සංවත්තන්තීති දස්සෙන්නො “තීරණපරිඤ්ඤාවසෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ භයස්ස අභිංසනෙන අසරණතො. “සරණ”න්ති ගහෙතුං අයුත්තතාය අසරණිභූතතො. “අනස්සාදතො”ති ඉදං පාළියං නත්ථී. සති ව තෙවත්තාලීස ආකාරා සියුං. රූපජ්ජවත්තියං සබ්බාදීනවූපලද්ධියා ආදීනවතො. “සමුදයතො අත්ථචිගමතො”ති ඉදං ද්වයං යථා අනිච්චතො දස්සනං පනාලිකාය, නිච්චසාරවිරහදීපනෙන වා සුඤ්ඤතාවිභාවනං හොති, එවං සුඤ්ඤතාවිභාවනන්ති කත්වා චුත්තං. තථා “යං ඛො රූපං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං රූපස්ස අස්සාදො”ති (සං. නි. 3.26) දස්සනං පච්චයපච්චයුප්පන්නතාවිභාවනෙන සුඤ්ඤතාවිභාවනං. “යං රූපං අනිච්චං දුක්ඛං විපරිණාමධම්මං, අයං රූපස්ස ආදීනවො”ති (සං. නි. 3.26) ව දස්සනං නිච්චතාදිසුඤ්ඤතාභාවනතො. තථා “යො රූපෙ ඡන්දරාගවිනයො ඡන්දරාගජ්ජහානං, ඉදං රූපස්ස නිස්සරණ”න්ති එවං සමුදයාදිදස්සනානං, ඉතරෙසඤ්ච යථාරහං සුඤ්ඤතානුපස්සනානුබුහනතා දට්ඨබ්බා. යං පන ආදීනවතො දස්සනං, පුබ්බෙ වත්වාපි පුන වචනං අස්සාදපටික්ඛෙපතො දස්සනං සන්ධාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව. වෙදනාදීසුපි ද්වාචත්තාලීස ආකාරා නෙතබ්බාති ආහ “වෙදනං...පෙ.... විඤ්ඤාණං අනිච්චතො...පෙ.... නිස්සරණතො පස්සති”ති.

චුත්තම්පි ව නිද්දෙසෙ එතං සුඤ්ඤතාපරිග්ගණ්හනකථාසන්දස්සනං “අසුකාය පාළියා අයං නිද්දෙසො”ති දස්සනත්ථං, තස්ස ඵලසන්දස්සනත්ථඤ්ච.

766. එවං තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන පච්චෙකං බන්ධෙසු ද්වාචත්තාලීසාය ආකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වාපි තිවිධානුපස්සනාවසෙනෙව භාවනං අනුයුඤ්ජන්තස්ස සඬබ්බාරූපෙක්ඛාඤාණුප්පත්තීති දස්සෙන්නො “එවං සුඤ්ඤතො”තිආදිමාහ. තත්ථ පරිග්ගණ්හන්තොති සම්මසන්නො. භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විජ්ජහායාති අජ්ඣුපෙක්ඛකතාය සඬබ්බරානං විපත්තිං නිස්සාය උප්පජ්ජනකභයඤ්චෙව තෙසං සම්පත්තිං නිස්සාය උප්පජ්ජනකපිතිඤ්ච පජ්ඣිත්වා. අථ වා භයතුපට්ඨානවසෙන උප්පජ්ජනකඤාණුභයඤ්ච සම්මසනවසෙන උප්පජ්ජනකපිතිසඬබ්බතං නන්දිඤ්ච පහාය. න හි සබ්බසො සුඤ්ඤතාය දිට්ඨාය භයනන්දීනං අවසරො අත්ථී, අථ ඛො උපෙක්ඛාව සණ්ඨාති. තෙනාහ “සඬබ්බරෙසු උදාසීනො හොති”ති. තත්ථ යෙන මිච්ඡාගාහෙන අනුදාසීනතා සියා, තදභාවං දස්සෙන්නො “අහන්ති වා මමන්ති වා

න ගණ්හාති”ති ආහ. ඉදානිස්ස උදාසීනතාය උපමං දස්සෙන්නො
 “විස්සට්ඨහරියො විය පුරිසො”තිආදිමාහ.

තත්ථ අනුදාසීනතාපුබ්බිකා උදාසීනතා වුවුවමානා ඉධ ඔපම්මත්ථං ඵරතීති
 දස්සෙතුං “ඉට්ඨා කන්තා”තිආදි වුත්තං. අනිවිය නං මමායෙය්‍ය ඉත්ථීනං
 සායෙය්‍යකුටෙය්‍යවඬිකෙය්‍යාදීනං අජානනතො. මුඤ්චිතුකාමො හුත්වාති
 මුඤ්චිතුකාමොව හුත්වා, තං විස්සජ්ජෙය්‍ය නිරපෙක්ඛතාය වසෙතොවාති
 අධිජ්ජායො. අයං යොගාවචරො. මුඤ්චිතුකාමතාය උද්ධං යාව
 සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං න උජ්ජජ්ජති, තාව පවත්තා විපස්සනා
 පටිසඬ්ඛානුපස්සනා ඵවාති ආහ “පටිසඬ්ඛානුපස්සනාය සඬ්ඛාරෙ
 පරිගණ්හන්තො”ති.

පතිලියතීති එකපස්සෙන නිලියති නිලීනං විය හොති. පතිකුටතීති සඬ්ඛවති.
 පටිවට්ඨතීති විවට්ඨති. න සම්පසාරියතීති න විසරති, අභිරතිවසෙන න
 පක්ඛන්දතීති අත්ථො.

ඉච්චස්සාති ඉති ඵවං අස්ස යොගිනො.

767. තික්ඛවිසදසුරහාවෙන සඬ්ඛාරෙසු අජ්ඣුපෙක්ඛනෙ සිජ්ඣමානෙ තං
 පනෙනං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං අනෙකචාරං පවත්තමානං පරිපාකගමනෙන
 අනුලොමඤාණස්ස පච්චයභාවං ගච්ඡන්තං නිබ්බානං සන්තතො පස්සති නාම.
 තථාභූතඤ්ච සබ්බං සඬ්ඛාරජ්ජවත්තං විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බානමෙව පක්ඛන්දති
 නාම. තයිදං ඉධ ඤාණං අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙහි සද්ධිං එකත්තං නෙත්වා
 වුත්තං එකත්තනයවසෙන. නො චෙ නිබ්බානං සන්තතො පස්සතීති තාව
 සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස අපරිපක්කතමෙවාහ. සමුද්දං තරන්තීති සාමුද්දිකා,
 සංයත්තිකා. දිසාජානනකො කාකො දිසාකාකො, ලක්ඛණමත්තඤ්චෙතං යො
 කොචි තාදිසො සකුන්තො චෙදිතබ්බො. විදෙසන්ති අදෙසං සමුද්දෙ
 අපරිචිතට්ඨානං. අනුගන්ත්වාති අනු අනු ගන්ත්වා.

තයිදං විපස්සනාඤාණං. පිට්ඨං වට්ඨයමානං වියාති ථුලථුලතො
 විචෙවනවසෙන නිජ්ජෙථාට්ඨයමානං සණ්භං සණ්භං පිට්ඨවුණ්ණං විය.
 නිබ්බට්ඨිතකජ්ජාසන්ති නිබ්බට්ඨිතබ්බං කජ්ජාසං. විහනමානං වියාති ධනුකෙන
 විහඤ්ඤමානං විය. උපමාද්වයෙනපි පුනස්පුනං සම්මසනෙන
 විපස්සනාඤාණස්ස සුඛුමතරභාවාපත්තිමාහ. යථා යථා හි
 විපස්සනාභාවනාබලෙන තික්ඛා, විසදා, සුරා ච හොති, තථා තථා සුඛුමතරාපි
 හොතීති. සඬ්ඛාරවිචිතනෙති පටිවයස්ස සිඛාජ්ජත්තතාය සඬ්ඛාරෙසු විය තෙසං
 විචිතනෙපි උදාසීනං හුත්වා තිව්ධානුපස්සනාවසෙන තිට්ඨති පකාරන්තරස්ස
 අභාවතො. “සත්තධා අට්ඨාරසධා”තිආදිනා විහත්තාපි හි අනුපස්සනාපකාරා

අනිච්චානුපස්සනාදීස්වෙව නිසු අන්තොගධාති මත්ථකප්පත්තා විපස්සනා තාසං එව වසෙන තිට්ඨති.

768. **තත්‍රාති** **තස්මිං** **විමොක්ඛමුඛභාවාපජ්ජනෙ,**
අරියපුග්ගලවිභාගපච්චයත්ථෙව ච. ඉදං විපස්සනාඤාණං. තිණ්ණං ඉන්ද්‍රියානන්ති
සද්ධිත්තියසමාධිත්තියපඤ්ඤිත්තියානං. ආධිපතෙයාවසෙනාති
සම්පයුත්තධම්මානං. අධිපතිභාවවසෙන. අනිච්චානුපස්සනාබහුලස්ස හි
සද්ධිත්තියං. බලවං. හොති, දුක්ඛානුපස්සනාබහුලස්ස සමාධිත්තියං,
අනත්තානුපස්සනාබහුලස්ස පඤ්ඤිත්තියන්ති තිස්සන්තං. අනුපස්සනානං
වසෙන බලවතරභාවං. පත්තාති ඉමාති තිණ්ණ ඉන්ද්‍රියාති විමොක්ඛමුඛභාවං.
ආපාදෙන්තීති ආහ “තිව්ධානුපස්සනා...පෙ.... ආපජ්ජති නාමා”ති.
තිව්ධවිමොක්ඛමුඛභාවන්ති එත්ථ කෙ පන තයො විමොක්ඛා, කාති වා තිණ්ණ
විමොක්ඛමුඛාතිති අන්තොලීනෙ අනුයොගෙ විමොක්ඛමුඛාධිනත්තා
විමොක්ඛාධිගමස්ස විමොක්ඛමුඛාති තාව දස්සෙන්තො “තිස්සො හි...පෙ....
චුච්චන්ති”ති වත්වා අයඤ්ච අත්ථො පාළිතො එව විඤ්ඤායතීති දස්සෙන්තො
“යථාහා”තිආදිමාහ.

ලොකනියානායාති ලොකතො නික්ඛමනාය, සත්තලොකස්ස වා
වට්ඨදුක්ඛතො නික්ඛමනාය. පරිච්ඡේදපරිච්චුමතොති උදයබ්බයවසෙන
පරිච්ඡේදතො වෙව පරිච්චුමතො ච. සමනුපස්සනතායාති සම්මදෙව අනු අනු
පස්සනාය සංවත්තන්තීති සම්බන්ධො. අනිච්චානුපස්සනා හි සඬ්ඛාරෙ ආදිතො
උදයෙන, අන්තතො වයෙන පරිච්ඡින්නෙ පස්සති. ආදිඅන්තවත්තතාය හි තෙ
අනිච්චාති. අනිමිත්තාය ච ධාතුයාති සබ්බසඬ්ඛාරනිමිත්තවිරහතො
“අනිමිත්තා”ති ලද්ධනාමාය අසඬ්ඛතාය ධාතුයා. විත්තසම්පක්ඛන්දනතායාති
පරිච්ඡින්නදිත්වා අනුලොමඤාණාදිභාවෙන සම්මදෙව අධිවිත්තස්ස
අනුපවිසනත්ථාය. අප්පණ්ණිතායාති රාගපණ්ණිධිආදීනං. අභාවෙන
“අප්පණ්ණිතා”ති ලද්ධනාමාය. සුඤ්ඤතායාති අත්තසුඤ්ඤතාය
“සුඤ්ඤතා”ති ලද්ධනාමාය.

ගතින්ති නිබ්බන්තිං. සඬ්ඛාරානං සභාවවිභාවනෙන සංවෙජ්ජයමානං විත්තං
සම්මාපට්ඨත්තියං. සමුත්තෙජ්ජනං. නාම හොතීති ආහ
“මනොසමුත්තෙජ්ජනතායාති විත්තසංවෙජ්ජනතායා”ති. මමංකාරෙන
අත්තනියසඤ්ඤිතස්ස වත්ථුතො සාමිභූතො අත්තා පඨමං පරාමසීයති, තතො
අත්තනියන්ති ආහ “නාහං, න මමාති එවං අනත්තතො සමනුපස්සනතායා”ති.
තිණ්ණ පදානීති පරිච්ඡේදපරිච්චුම, මනොසමුත්තෙජ්ජන, සමනුපස්සනපදානීති
වදන්ති, “සබ්බසඬ්ඛාරෙ”තිආදීති පන තිණ්ණ වාක්‍යාති තිණ්ණ පදානීති
වෙදිතබ්බාති. තෙනෙවාති අනිච්චානුපස්සනාදීනං වසෙන තෙසං තිණ්ණං.

පදානං චුත්තත්තා එව. පඤ්භවිස්සජ්ජනෙති “අනිච්චතො මනසි කරොතො කථං සඬබ්බාරා උපට්ඨහන්ති”ති පඤ්භස්ස විස්සජ්ජනෙ.

769. එවං විමොක්ඛමුඛානි දස්සෙත්වා ඉදානි විමොක්ඛෙ දස්සෙතුං “කතමෙ පනා”තිආදි චුත්තං. අනිච්චතො මනසි කරොත්තොති අනිච්චානුපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො. අධිමොක්ඛබ්බුලොති සද්ධිත්ත්වයබ්බුලො. යස්ස විසෙසතො අනිච්චානුපස්සනා තික්ඛා සුරා හොති, තස්ස සද්ධිත්ත්වයං අධිමත්තං හොති. “අනිච්චා සඬබ්බාරා”ති හි ආදිතො සද්ධාමත්තකෙන පටිපජ්ජිත්වා විපස්සනාය උක්කංසගතාය තරුපල්ලවාදීසු විය මණිකතකාදීසුපි තෙසං අනිච්චතං සාතිසයං පච්චක්ඛතො පස්සතො “සම්මාසම්බුද්ධො චත සො භගවා”ති සත්ථරි සද්ධා බලවතී පවත්තතීති සො අධිමොක්ඛබ්බුලො, අධිමත්තසද්ධො ච හොති. තස්ස අනිච්චානුපස්සනාබ්බුලතාය අනිච්චාකාරතො වුට්ඨානං හොතීති සො “අනිමිත්තං විමොක්ඛං පටිලහතී”ති චුත්තං. පස්සද්ධිබ්බුලොති දුක්ඛානුපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො “දුක්ඛා සඬබ්බාරා, තප්පටිපක්ඛතො සුඛො නිරොධො”ති ච මනසිකාරවසෙන නිබ්බානස්ස සන්තපණිතසුබ්බාවං අධිමුච්චන්තො අභිණ්භං පිතිපාමොජ්ජසමායොගතො පස්සද්ධිබ්බුලො හොති. තතො ච අධිමත්තසමාධිත්ත්වයපටිලාභෙන රාගපණ්ඩියා දුර්භාවතො අප්පණ්ණිනිවිමොක්ඛසමධිගමො හොතීති චුත්තං “දුක්ඛතො...පෙ.... පටිලහතී”ති. වෙදබ්බුලොති අනත්තානුපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො අත්තසුඤ්ඤතාය නිපුණඤාණවිසයත්තා ඤාණබ්බුලො හොති. තතො ච අධිමත්තපඤ්ඤිත්ත්වයපටිලාභෙන මොහස්ස දුර්භාවතො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛසමධිගමො හොතීති ආහ “අනත්තතො...පෙ.... පටිලහතී”ති.

යො අනිච්චානුපස්සනාය නිමිත්තවසෙන සඬබ්බාරෙ පරිග්ගහෙත්වා විපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තො යත්ථ ඉදං සඬබ්බාරනිමිත්තං සබ්බසො නත්ථි, තං “අනිමිත්තං නිබ්බාන”න්ති අනිමිත්තාකාරෙන අධිමුච්චන්තො වුට්ඨානගාමිනිමග්ගෙන සංගමති. තස්ස මග්ගො අනිමිත්තතො නිබ්බානං සවිජ්ඣකරොතීති වුච්චතීති ආහ “අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අරියමග්ගො”ති. ස්වායං නිබ්බානස්ස අනිමිත්තාකාරො නෙව මග්ගෙන කතො, න විපස්සනාය, අථ ඛො සභාවසිද්ධො. තදාරම්මණතාය ච මග්ගො අනිමිත්තොති වුච්චතීති දස්සෙත්තො ආහ “අනිමිත්තාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා අනිමිත්තො”ති. යො දුක්ඛානුපස්සනාවසෙන පණ්ඩියා දුර්භාවකරණෙන අප්පණ්ණිනිං අධිමුච්චන්තො, යො අනත්තානුපස්සනාවසෙන අත්තූපලද්ධියා දුර්භාවකරණෙන සුඤ්ඤතං අධිමුච්චන්තොති ච ආදිනා යොජෙතබ්බං. තෙනාහ “එතෙනෙව නයෙනා”තිආදි.

770. යදි අරියමග්ගො තිවිධම්පි විමොක්ඛනාමං ලහති, අථ කස්මා අභිධම්මෙ විමොක්ඛද්වයමෙව ආගතන්ති වොදනං සන්ධායාහ “යං පනා”තිආදි. තත්ථ තන්ති අභිධම්මෙ විමොක්ඛද්වයවචනං. නිජ්ජරියායතො විපස්සනාගමනං සන්ධායාති උජුකමෙව විපස්සනතො මග්ගස්ස නාමාගමනං සන්ධාය වුත්තං. කස්මා? අනිමිත්තවිපස්සනා ආගමනියට්ඨානෙ යත්වා අත්තතො මග්ගස්ස නාමං දාතුං න සක්කොති. කාමං සුත්තෙ “අනිමිත්තඤ්ච භාවෙහි, මානානුසයමුජ්ජහා”ති (සු. නි. 344) අනිමිත්තවිපස්සනා කථිතා, සා පන නිව්වනිමිත්තධූවනිමිත්තඅත්තනිමිත්තාති උග්ගාටෙන්තිපි සයං නිමිත්තධම්මෙසු එව වරතීති සනිමිත්තාව හොතීති. අපිව අභිධම්මො නාම පරමත්ථදෙසනා, අනිමිත්තමග්ගස්ස ව පරමත්ථතො හෙතුවෙකල්ලමෙව. අනිව්වානුපස්සනාවසෙන හි අනිමිත්තවිමොක්ඛො කථිතො. තත්ථ ව සද්ධිත්ථියං අධිමත්තං හොති, තං අරියමග්ගෙ එකච්ඡිමිපි න හොති, අමග්ගච්ඡගත්තා අත්තතො මග්ගස්ස නාමං දාතුං න සක්කොති. ඉතරෙසු දුක්ඛානුපස්සනාය වසෙන අජ්ජනිතවිමොක්ඛො, අනත්තානුපස්සනාය වසෙන සුඤ්ඤතවිමොක්ඛො.

තෙසු අජ්ජනිතවිමොක්ඛෙන සමාධිත්ථියං, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන පඤ්ඤිත්ථියං අධිමත්තං හොතීති තාති අරියමග්ගස්ස අච්ඡගත්තා අත්තතො මග්ගස්ස නාමං දාතුං සක්කොන්ති, න අනිමිත්තමග්ගො තදභාවතොති කෙවි. යෙ පන වදන්ති “අනිමිත්තමග්ගො ආගමනතො නාමං අලහන්තොපි සගුණතො ව ආරම්මණතො ව නාමං ලහති”ති, තෙසං මතෙන අජ්ජනිතසුඤ්ඤතමග්ගාපි සගුණතො එව, ආරම්මණතො එව ව නාමං ලභෙය්‍යන්ති? තං අයුත්තං. කස්මා? මග්ගො හි ද්විති කාරණෙහි නාමං ලහති සරසතො ව පච්චනිකතො වාති, සභාවතො ව පටිපක්ඛතො වාති අත්ථො. අජ්ජනිතමග්ගො හි රාගපණ්ඩආදීහි විමුත්තො, සුඤ්ඤතමග්ගො රාගාදීහි සුඤ්ඤො එවාති තෙ සරසතො නාමං ලහන්ති. තථා අජ්ජනිතමග්ගො පණ්ඩස්ස පටිපක්ඛො, සුඤ්ඤතමග්ගො අත්තාහිනිවෙසස්ස එවාති තෙ පච්චනිකතො නාමං ලහන්ති, අනිමිත්තමග්ගො පන රාගාදිනිමිත්තානං, නිව්වනිමිත්තාදීනං වා අභාවෙන සරසතො එව නාමං ලහති, නො පච්චනිකතො. න හි සො සච්චාරනිමිත්තාරම්මණාය අනිව්වානුපස්සනාය පටිපක්ඛො, සා පනස්ස අනුලොමභාවෙ ධිතාති සබ්බථාපි අභිධම්මපරියායෙන අනිමිත්තමග්ගො න ලබ්භති. තෙන වුත්තං “තං නිජ්ජරියායතො විපස්සනාගමනං සන්ධායා”ති.

යස්මා සුත්තන්තපරියායෙන අනිමිත්තමග්ගො ලබ්භති. වුට්ඨානගාමිනී හි විපස්සනා යං යං සම්මසන්ති වුට්ඨානං ගච්ඡති, තස්ස තස්ස වසෙන ආගමනියට්ඨානෙ යත්වා අත්තතො මග්ගස්ස නාමං දෙති, තත්ථ අනිව්වතො වුට්ඨහන්තස්ස මග්ගො අනිමිත්තො හොති, දුක්ඛතො වුට්ඨහන්තස්ස අජ්ජනිතො, අනත්තතො වුට්ඨහන්තස්ස සුඤ්ඤතො, තස්මා

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

සුත්තන්තසංවණ්ණනා එසාති කත්වා ඉධ තයොපි විමොක්ඛා උද්ධවා. යං පන පටිසම්භිදාමග්ගෙ අභිනිවෙසනිමිත්තපණ්ඩිමුඤ්චනං උපාදාය තිස්සන්තම්පි අනුපස්සනානං තදාගමනවසෙන තදන්වයස්ස මග්ගස්ස ච සුඤ්ඤතවිමොක්ඛාදිභාවො නිද්දිට්ඨො, තස්ස පරියායභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථිති දස්සෙතුං “විපස්සනාඤාණං භී”තිආදි වුත්තං. විපස්සනාඤාණං පටිසම්භිදාමග්ගෙ “අප්පණ්ණිතො, විමොක්ඛො”ති ච කිඤ්චාපි වුත්තන්ති සම්බන්ධො.

අනිච්චානුපස්සනාඤාණන්ති “අනිච්චා සඬ්ඛාරා”ති අනුපස්සනාවසෙන පවත්තඤාණං. නිච්චතො අභිනිවෙසං මුඤ්චතීති “තෙ නිච්චා”ති නිච්චාකාරතො පවත්තම්චිඡාහිනිවෙසවිද්ධංසනවසෙන, තදන්වයං පන මග්ගඤාණං සමුච්ඡෙදවසෙන මුඤ්චති. ඉතීති තස්මා. අනිච්චාභිනිවෙසතො රිත්තතාය, විමුත්තතාය ච සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

තන්ති තිවිධං විපස්සනාඤාණං. තත්ථ යස්ස පරියායතො, යස්ස ච නිප්පරියායතො නාමලාභො, තං දස්සෙතුං “සඬ්ඛාරනිමිත්තස්සා”තිආදි වුත්තං. න නිප්පරියායෙන, අථ ඛො පරියායෙනාති අත්ථො. තස්මාති නිප්පරියායකථාභාවතො. විමොක්ඛද්වයමෙව වුත්තං අභිධම්මෙති අධිප්පායො. එත්ථාති එතස්මිං විපස්සනාධිකාරෙ. “තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා”ති එතස්මිං චා උද්දෙසවචනෙ.

771. තෙසං විභාගායාති තෙසං යථාවුත්තානං සත්තන්තං අරියපුග්ගලානං සද්ධානුසාරිආදිභාවෙන විභත්තසභාවතාය.

772. සද්ධිත්තිං පටිලභතීති සද්ධානුසාරිභාවිතාකාරණභූතං අධිමත්තං සද්ධිත්තිං පටිලභති. අධිමොක්ඛබ්බුලතාය, සද්ධිත්තියාධිමත්තතාය ච කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. අපිච අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපත්ථො — අනිච්චාකාරසල්ලක්ඛණස්ස සද්ධාභිබුද්ධියා උපනිස්සයභාවතො තදන්වයෙ මග්ගෙ සද්ධා තික්ඛතරා හොති, තෙන අට්ඨමකො සද්ධානුසාරී නාම හොති. සෙසෙසු සත්තසු යානෙසුති පඨමඵලතො පට්ඨාය යාව අග්ගඵලා සත්තසු යානෙසු. “සත්තසු යානෙසු”ති කස්මා වුත්තං, නනු සෙසෙසු ඡසු යානෙසු සද්ධාවිමුත්තො, අග්ගඵලෙ පන සවායං අරූපජ්ඣානලාභී, උභතොභාගවිමුත්තො හොති, නො චෙ අරූපජ්ඣානලාභී, පඤ්ඤාවිමුත්තො, න සද්ධාවිමුත්තො. අභිධම්මෙ හි —

“කතමො ච පුග්ගලො සද්ධාවිමුත්තො? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො ‘ඉදං දුක්ඛ’න්ති යථාභූතං පජානාති, ‘අයං දුක්ඛසමුදයො’ති, ‘අයං දුක්ඛනිරොධො’ති, ‘අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා’ති යථාභූතං

පජානාති. තථාගතජ්ජවෙදිතා චස්ස ධම්මා පඤ්ඤාය දිට්ඨා භොන්ති,
පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛිණා භොන්ති, නො ච බො
යථාදිට්ඨිජ්ජත්තස්ස. අයං වුච්චති පුග්ගලො සද්ධාවිමුත්තො’’ති (පු. ප.
208) –

එකච්චාසවපරික්ඛයවචනතො සද්ධාවිමුත්තස්ස සෙක්ඛහාවො විඤ්ඤායති, න
අසෙක්ඛහාවො. අට්ඨකථායඤ්ච “ද්වෙ ධුරානි, ද්වෙ අභිනිවෙසා, ද්වෙ
සීසානි’’ති වචනතො නත්ථි අරහතො සද්ධාවිමුත්තතාති? සච්චමෙතං
නිජ්ජරියායතො. නිජ්ජරියායකථා හි අභිධම්මො, ඉධ පන පරියායෙන එවං
වුත්තං. යදි පරියායතො අරහතො සද්ධාවිමුත්තතා, කො පන සො පරියායො?
සද්ධාවිමුත්තත්වයනා. යො හි අග්ගමග්ගක්ඛණෙ සද්ධාවිමුත්තො භොති, සො
අග්ගඵලක්ඛණෙහි තදන්වයනාය සද්ධාවිමුත්තොති පටිසම්භිදාමග්ගෙ
පරියායෙන වුත්තොති ඉධාපි තථෙව වුත්තං. අථ චා සද්ධාවිමුත්තසදිසනාය
අරහා සද්ධාවිමුත්තො. කා පනෙත්ථ සදිසනා? යථා සද්ධාවිමුත්තස්ස සෙක්ඛස්ස
කිලෙසක්ඛයො කුණ්ඨෙන අසිනා කදලිච්ඡෙදසදිසො “නො ච බො
යථාදිට්ඨිජ්ජත්තස්සා’’ති වචනතො, එවං තදන්වයස්සාපි අරහතොති අයමෙත්ථ
සදිසනා. කිං පන නෙසං කිලෙසපහානෙ නානත්තං අත්ථිති? නත්ථි. අථ කස්මා
සද්ධාවිමුත්තො දිට්ඨිජ්ජත්තං න පාපුණාතීති? ආගමනීයනානත්තෙන.
දිට්ඨිජ්ජත්තො හි ආගමනම්භි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො අජ්ජකසිරෙන
අකිලමන්තො වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති, සද්ධාවිමුත්තො කිච්ඡෙන කසිරෙන
වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති. අපිච පඤ්ඤායපි නෙසං වෙමත්තතා. සා ච යාවතිකා
ලබ්භතෙවාති වදන්ති. එවඤ්ච කත්වා පයමමග්ගාදීසු සතිපි ඉන්ද්‍රියසමත්තෙ
සද්ධාදීනං තික්ඛතාවචනම්පි සමත්ථිතං භොති.

773. සොති දුක්ඛතො වුට්ඨිතො. සබ්බත්ථාති අට්ඨසුපි යානෙසු. නනු ච
අට්ඨකථායං “ද්වෙ ධුරානි’’ති නියමිතත්තා පයමමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී චා
සියා, ධම්මානුසාරී චා? ඉධ න සද්ධානුසාරී යුත්තො, කායසක්ඛිතාපි අරහතො
නත්ථි. අභිධම්මෙ හි –

“කතමො ච පුග්ගලො කායසක්ඛි? ඉධෙකච්චො පුග්ගලො අට්ඨ
විමොක්ඛෙ කායෙන චුසිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා එකච්චෙ
ආසවා පරික්ඛිණා භොන්ති. අයං වුච්චති පුග්ගලො කායසක්ඛි’’ති (පු. ප.
208) –

එකච්චාසවපරික්ඛයවචනතො කායසක්ඛිතො සෙක්ඛහාවොව විඤ්ඤායතීති?
සච්චමෙතං නිජ්ජරියායතො, ඉධ පන පරියායෙන වුත්තං. කො පන සො
පරියායොති? කායසක්ඛිසදිසනා. උපචාරරූපජ්ඣානසමාධිතො හි සාතිසයං
අරූපසමාධිසම්ඵස්සං ලද්ධා නිබ්බත්තීති එකච්චාසවපරික්ඛයං උපාදාය
“කායසක්ඛි’’ති වත්තබ්බපුග්ගලෙන

සාතිසයසමාධිසම්ඵස්සනදුධිට්ඨානාසවපරික්ඛයසාමඤ්ඤං අපෙක්ඛිත්වා කායසක්ඛී විය කායසක්ඛීති අරහා පටිසම්භිදාමග්ගෙ චුත්තොති ඉධාපි තමෙව නයං ගහෙත්වා අරහතොපි කායසක්ඛීතා චුත්තා. සුත්තන්තසංවණ්ණනා හෙසාති. නිජ්ජරියායෙන පන පයමඵලතො පටියාය ඡසු යානෙසු කායසක්ඛී නාම හොති, සො ච බො අට්ඨසමාපත්තිලාභී, න විපස්සනායානිකො සුක්ඛවිපස්සකො, උපචාරමත්තලාභී, රූපජ්ඣානමත්තලාභී වා. පස්සද්ධිබහුලොති ච පස්සද්ධිසීසෙන සමාධි චුත්තොති සාතිසයසමාධිලාභී සමට්ඨානිකොව අධිජ්ජෙතො, සමට්ඨානිකස්සෙව ච කායසක්ඛීභාවො හෙට්ඨා චුත්තො. අරූපජ්ඣානන්ති චතුබ්බිධං අරූපජ්ඣානං. තත්ථ පන එකමිපි ලද්ධා අරහත්තං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො එව හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “අරූපජ්ඣාන”මිච්චෙව චුත්තං, න “චත්තාරි අරූපජ්ඣානානී”ති. තෙනායං චතුත්තං අරූපසමාපත්තීනං, නිරොධසමාපත්තියා ච වසෙන පඤ්චවිධො හොති. එස නයො කායසක්ඛීමිහිපි. ද්විහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො.

774. පඤ්ඤවතො නිපුණතරා, ගම්භීරා ච අත්ථා පාකටා හුත්වා උපට්ඨනන්තීති අනත්තතො මනසි කරොතො වෙදබහුලතා, පඤ්ඤින්ද්‍රියපටිලාභො ච චුත්තො. ධම්මානුසාරී හොති පඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා. පඤ්ඤා හි ඉධ “ධම්මො”ති අධිජ්ජෙතො “සච්චං ධම්මො ධිති වාගො”තිආදීසු විය (ජා. 1.1.57).

775. යස්සා පාළියා වසෙන ඉධ අරියපුග්ගලස්ස සද්ධාවිමුත්තාදිභාවො චුත්තො, තං පාළිං දස්සෙතුං “චුත්තං හෙත”න්තිආදි ආරද්ධං, තං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

776. “සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සද්ධාවිමුත්තො”ති එවමාදිඅත්ථස්ස සාධකං අපරමිපි චුත්තං. “සද්දහන්තො විමුත්තො”ති එතෙන සබ්බථා අවිමුත්තස්ස සද්ධාමත්තෙන විමුත්තභාවදස්සනෙන සද්ධාවිමුත්තස්ස සෙක්ඛභාවමෙව විභාවෙති. සද්ධාවිමුත්තොති වා සද්ධාය අධිමුත්තොති අත්ථො.

ඵට්ඨන්තං සච්ඡිකතොති ඵට්ඨානං අනන්තරං ඵට්ඨන්තො, ඵට්ඨානං අරූපජ්ඣානානං අනන්තරො කාලොති අධිජ්ජායො, අච්චන්තසංයොගෙ චෙතං උපයොගවචනං, ඵට්ඨානන්තරකාලමෙව සච්ඡිකරණපායෙන සච්ඡිකාතබ්බං සච්ඡාකාසීති චුත්තං හොති. භාවනපුංසකං වා එතං යථා “එකමත්ත”න්ති (පාරා. 2). යො හි අරූපජ්ඣානෙන රූපකායතො, නාමකායෙකදෙසතො ච වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන විමුත්තො, තෙන නිරොධසඬ්ඛාතො විමොක්ඛො ආලොචිතො පකාසිතො විය හොති, න පන කායෙන සච්ඡිකතො, නිරොධං පන

ආරම්මණං කත්වා එකච්චෙසු ආසවෙසු ඛෙපිතෙසු තෙන සො සච්ඡිකතොව හොති. තස්මා සො සච්ඡිකාතබ්බං යථාආලොචිතං නාමකායෙන සච්ඡාකාසීති කායසක්ඛීති වුච්චති, න තු විමුත්තො එකච්චානං ආසවානං අපරික්ඛිණත්තා. දිට්ඨන්තං පත්තොති දස්සනසංඛිතස්ස සොනාපත්තිමග්ගඤාණස්ස අනන්තරං පත්තොති වුත්තං හොති. පයමඵලතො පටියාය හි යාව අග්ගමග්ගා දිට්ඨිප්පත්තොති. “දිට්ඨියා පත්තො”ති වා පායො, චතුසච්චදස්සනසංඛිතාය දිට්ඨියා නිරොධං පත්තොති අත්ථො. ඉමෙ ව සද්ධාවිමුත්තාදයො තයො පරමත්ථතො අපරියොසිතඤාණකිච්චාති තං නයං දස්සෙතුං. “සද්දහන්තො විමුච්චති”තිආදි වුත්තං. ඤානඵස්සන්ති සාතිසයං ඤානඵස්සං. තෙන අරුපජ්ඣානඵස්සො සංඛිගහිතො හොති.

“දුක්ඛා සංඛාරාති ඤාතං හොති”ති ඉමිනා දුක්ඛසච්චපටිච්චෙධමාහ, “සුඛො නිරොධොති ඤාතං හොති”ති ඉමිනා නිරොධසච්චපටිච්චෙධං. තදුභයෙන ව සමුදයමග්ගසච්චපටිච්චෙධං නානන්තරියකභාවතො. “ඤාතං හොති”ති ඉමිනා දුතියමග්ගකිච්චං, “දිට්ඨං හොති”ති ඉමිනා තතියමග්ගකිච්චං, “විදිතං හොති”ති ඉමිනා චතුත්ථමග්ගකිච්චං, “සච්ඡිකත”න්ති ඉමිනා පයමඵලකිච්චං, “ඵසිත”න්ති ඉමිනා සෙසඵලද්වයකිච්චං. ඉති දිට්ඨිප්පත්තස්ස මග්ගඵලඤාණධ්‍යාපාරදස්සනාති ඉමාති පදානීති වදන්ති.

777. ඉතරෙසුති සද්ධානුසාරිආදිපදෙසු. සද්ධං අනුසරතීති ආගමනීයටියානෙ ධීතං සද්ධං අනුගච්ඡති. යථා සා තික්ඛා සුරා අහොසි, මග්ගක්ඛණෙපි තදනුරූපමෙව පවත්තෙතීති අත්ථො. සද්ධාය වා අනුසරතීති සද්ධාය කාරණභූතාය සච්චපටිච්චෙධස්ස අනුරූපං සරති ගච්ඡති, පටිපජ්ජතීති අත්ථො. ද්විහිපි අත්ථවිකප්පෙහි සද්ධාය අධිමත්තතංයෙව විභාවෙති. ධම්මානුසාරීති එත්ථාපි එසෙව නයො. උභතොභාගවිමුත්තොති ද්විහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තො, රූපකායතො ව නාමකායතො ව වික්ඛම්භනවසෙන, සමුච්ඡෙදවසෙන ව විමුත්තොති අත්ථො. අරුපජ්ඣානෙන රූපකායතො ව නාමකායෙකදෙසතො ව විමුත්තො, අරියමග්ගෙන නාමකායතො විමුත්තොති උභොහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො. පජානන්තො විමුත්තොති පයමජ්ඣානඵස්සෙන විනා පරිජානනාදිප්පකාරෙහි චත්තාරි අරියසච්චාති ජානන්තො පටිවිජ්ඣන්තො තෙසං කිච්චානං මත්ථකප්පත්තියා නිට්ඨිතකිච්චතාය විසෙසෙන මුත්තොති විමුත්තො.

අයං පනෙත්ථ නිප්පරියායතො සංඛිකපකථා – යස්ස අනිච්චාකාරතො වුට්ඨානං හොති, සො අධිමොක්ඛබ්‍රලො සද්ධිනාදියස්ස තික්ඛභාවෙන පයමමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම හොති, මජ්ඣිකෙ ඡසු යානෙසු සද්ධාවිමුත්තො. අග්ගඵලක්ඛණෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම හොති. තථා යස්ස දුක්ඛාකාරතො වුට්ඨානං හොති, තස්ස පස්සද්ධිබ්‍රලතාය සමාධිනාදියං

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

අධිමත්තං හොති දුක්ඛපනිසාය සද්ධායපි තිබ්බතරත්තා, ධුරනියමතො ව. සොපි පයමමග්ගක්ඛණේ සද්ධානුසාරී එව හොති, මජ්ඣේ ඡසු යානෙසු සද්ධාවිමුත්තො, අන්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො ව හොති. යස්ස පන අනත්තාකාරතො වුට්ඨානං හොති, සො වෙදබ්බුලො පඤ්ඤන්ද්‍රියස්ස තික්ඛ්භාවෙන පයමමග්ගක්ඛණේ ධම්මානුසාරී එව හොති, මජ්ඣේ ඡසු යානෙසු දිට්ඨිප්පත්තො, අන්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො එව හොති. ඉමෙ පන න අට්ඨවිමොක්ඛලාභිනො, අට්ඨවිමොක්ඛලාභී පන පයමමග්ගක්ඛණේ සද්ධානුසාරී වා ධම්මානුසාරී වා සියා. මජ්ඣේ ඡසු යානෙසු කායසක්ඛී, පරියොසානෙ උභතොභාගවිමුත්තොති.

සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං.

778. යං තං විමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා සත්තආරියපුග්ගලවිභාගාය ව පච්චයො හොතීති වුත්තං, තං පනෙතං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. පුරිමෙන ඤාණද්වයෙනාති මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඬ්ඛානුපස්සනාඤාණද්වයෙන අත්ථතො එකං, පවත්තිආකාරහෙදතො නානන්ති අධිප්පායො. යථාවුත්තමත්ථං අට්ඨකථාය, පාළියා ව සාධෙතුං “තෙනාහු”තිආදි වුත්තං. මුඤ්චිතුකම්‍යතාමුඤ්චනුපායකරණඤාණානිපි සඬ්ඛාරෙසු උදාසීනභාවෙනෙව පවත්තනතො සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසමඤ්ඤානෙව හොන්තීති වුත්තං “ඉදං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං එකමෙව තීණි නාමානි ලභතී”ති. තෙන සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාවොභාරො මුඤ්චිතුකම්‍යතාදිඤාණසමුදායවිසයොති දස්සෙති.

780. උප්පාදාදීනීති උප්පාදපවත්තාදිඅපදෙසෙන වුත්තෙ සඬ්ඛාරෙ. පරිච්චජ්තුකාමතාති තප්පට්ඨන්ධජන්දරාගප්පභානෙන විස්සජ්ජතුකාමතා. පටිසඬ්ඛානන්ති පුනප්පුනං තීරණං. මුඤ්චිත්වාති නිරාලයභාවාපත්තියා අපෙක්ඛාවිස්සජ්ජනවසෙන විස්සජ්ජිත්වා. අවසානෙති තථාකරණස්ස උත්තරකාලං. යාව නිබ්බානසම්පක්ඛන්දනා න ඉජ්ඣති, තාව විචිතනෙපි උදාසීනතාය ඤාණස්ස සන්තානවසෙන පවත්තිං සන්ධායාහ “අජ්ඣුපෙක්ඛනං සන්තිට්ඨනා”ති. එවන්ති අජ්ඣුපෙක්ඛනාකාරසාමඤ්ඤතො “මුඤ්චිතුකම්‍යතා ව සා සන්තිට්ඨනා වා”ති වුත්තාකාරෙන.

781. ඉමෙ ධම්මාති ඉමෙ ඤාණසඬ්ඛාතා ධම්මා, ඤාණපරියායො වා ඉධ ධම්ම-සද්දො, තස්මා ඉමානි ඤාණානීති අත්ථො. එකත්තාති එකසභාවා.

782. වුට්ඨානගාමීනී හොති වුට්ඨානගමනතො. සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාදිඤාණත්තයස්සාති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛානුලොමගොත්‍රභුසඤ්ඤිතස්ස ඤාණත්තයස්ස. කිච්චවසෙන පවත්තිට්ඨානවසෙනපි ලොකියඤාණානං උපරි ඨිතත්තා වුත්තං “උත්තමභාවං

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

පත්තත්තා”ති. නිමිත්තභූතතොති විපස්සනාය ආරම්මණභූතතො
බන්ධපඤ්චකතො. තෙනාහ “අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො”ති. තඤ්ඤි විපස්සනාය
ගොචරකරණසංඛ්‍යාතෙන අභිනිවෙසෙන අභිනිවිට්ඨවත්ථුත්ති පවුච්චති. තං
පනෙනං සසන්තතිපරියාපන්නම්පි පරතො දිට්ඨිතාය “බහිද්ධා”ති වුත්තං.
තදෙව හි “බහිද්ධා සබ්බනිමිත්තානි”ති තත්ථ තත්ථ වුච්චති.
අජ්ඣත්තපවත්තතොති සසන්තානෙ මිච්ඡාදිට්ඨිපවත්තනආදිතො,
තදනුවත්තකකිලෙසක්ඛන්ධෙහි ව. තඤ්ඤි සසන්තතියං
කිලෙසප්පවත්තභාවතො, තන්තිමිත්තං අසති මග්ගභාවනාය
උප්පජ්ජනකඋපාදින්නක්ඛන්ධපවත්තභාවතො ව තථා වුත්තං. වුට්ඨහනඤ්ච
නෙසං ආරම්මණාකරණං, ආයතිං අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනඤ්ච. සට්ඨති
අත්තතො අනන්තරමෙව මග්ගසමුප්පත්තිතො.

783. තත්‍රාති තස්මිං “අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො වුට්ඨහනතො”ති
සංඛිංචෙපවචනෙ. අජ්ඣත්තබහිද්ධා
රූපාරූපපඤ්චක්ඛන්ධලක්ඛණත්තයවසෙන අයං මාතිකා උද්දෙසො.
අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වාති සසන්තතිපරියාපන්නෙසු බන්ධෙසු විපස්සනං
පට්ඨපෙත්වා. “අජ්ඣත්තා වුට්ඨාති”ති ඉදං වුට්ඨානගාමිනියා
අජ්ඣත්තධම්මාරම්මණත්තා පරියායතො වුත්තං, නිප්පරියායතො පන මග්ගො
සබ්බතොපි වුට්ඨාති. බහිද්ධා වුට්ඨාතීතිආදීසුපි එසෙව නයො. එකප්පහාරෙනාති
එකජ්ඣං, තං පන අජ්ඣත්තාදිවිභාගං අකත්වා “යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං
තං නිරොධධම්මං”න්ති (දී. නි. 1.298; සං. නි. 5.1081; මහාව. 16; පටි. ම. 2.30)
අවිභාගෙන වුට්ඨානගාමිනියා පවත්තිවසෙන වෙදිතබ්බං, තයිදං සත්ථු සම්මුඛා
දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙන්තස්ස ඤාණත්තරස්ස සම්භවතීති වදන්ති.

784. සුද්ධඅජ්ඣත්තදස්සනමත්තෙනෙව මග්ගවුට්ඨානං න භොති
මමංකාරවත්ථුතොපි පරිඤ්ඤායාත්තා මග්ගසංඛ්‍යාතං වුට්ඨානං, මග්ගෙන වා
වුට්ඨානං මග්ගවුට්ඨානං.

785. රාසිං කත්වාති භූතූපාදායවසෙන දූවිධං අන්තරහෙදවසෙන
අනෙකහෙදම්පි “රූප්පනට්ඨෙන රූප”න්ති පිණ්ඩතො ගහෙත්වා. යථා රූපෙ
විපස්සනාහිනිවෙසො යෙහුයොන විපස්සනායානිකස්ස, එවං අරූපෙ
විපස්සනාහිනිවෙසො යෙහුයොන සමථයානිකස්ස භොති. අභිනිවෙසොති ව
විපස්සනාය පුබ්බභාගෙ කත්තබ්බනාමරූපපරිවිජේදො වෙදිතබ්බො. තස්මා
පයමං රූපපරිග්ගණ්හනං රූපෙ අභිනිවෙසො. එස නයො සෙසෙසුපි.

786. යං කිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්මන්ති කාමං
උදයබ්බයපරිග්ගණ්හනං අභිනිවෙසොති දස්සිතං, යථාඋපට්ඨිතෙ පන
රූපාරූපධම්මෙ, තෙසඤ්ච පච්චයෙ පරිග්ගහෙත්වා සංඛිංචෙපෙනෙව

විපස්සනාඤාණං චාරෙන්තො ඤාණුත්තරො යථානිසින්නොව ඤාණපටිපාටියා බ්‍රිජ්ජමෙව සච්චානි පටිවිජ්ඣන්තො එකජ්ජහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වුට්ඨාති නාම. අඤ්ඤා එකෙනෙව ලොකියචිත්තෙන පඤ්චන්තං ඛන්ධානං පරිග්ගහපරිජානනාදීනං අසම්භවතො. න හි සනිදස්සනසජ්ජපටිසාදිං එකජ්ඣං ආරම්මණං කාතුං සක්කා. යස්ස පන එකචාරං ඤාණෙන එස්සිතං, පුන තං එස්සිතබ්බමෙව, තාදිසස්ස වසෙන වුත්තන්ති වදන්ති.

788. එත්ථ ච අභිනිවෙසො අකාරණං වුට්ඨානමෙව පමාණං, තස්මා හෙට්ඨා වුත්තවිමොක්ඛඅරියපුග්ගලච්ඡාගාපි වුට්ඨානවසෙන සම්භවන්තීති දස්සෙතුං “එත්ථ ච යොපි”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තයොපි ජනාති වුට්ඨානවසෙන හෙදෙ අසතිපි අභිනිවෙසවසෙනෙව ලද්ධං හෙදං ගහෙත්වා වුත්තං.

789. සද්ධිං පුරිමපච්ඡිමඤාණෙනිති භයතුපට්ඨානාදිපුරිමඤාණෙනි වෙව ගොත්‍රභුආදිපච්ඡිමඤාණෙනි ච සහ. උද්දානන්ති උද්දෙසො.

යත්ථ කත්ථව්...පෙ.... වට්ටෙය්‍යං තංතංඤාණට්ඨානියස්ස උපමාවත්ථුතො ලබ්භනතො. ඉමස්මිං පන යානෙති ඉමස්මිං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාපදෙසෙ. සබ්බන්ති සබ්බං ඤාණං, සබ්බං චා ඤාණකිච්චං පාකටං හොති වෙමජ්ඣෙකෙ යත්වා විභාවියමානත්තා. වුත්තා විසුද්ධිකථායං.

790. නිලීයිත්වාති උපවිසිත්වා. පරාමසිත්වාති වීමංසිත්වා.

ගස්සුපගං අදිස්වාති ගහණයොග්ගං නිච්චසාරාදිං අදිස්වා. විත්තස්ස වඩ්ඤානවකරානං මායාදීනං සුට්ඨු වික්ඛම්භනෙන අනුලොමස්ස උජුකසාඛාසදිසතා. නිබ්බානාලොචනතො ගොත්‍රභුඤාණස්ස උද්ධං උල්ලොකනසදිසතා. අජ්ජනිට්ඨෙ නිබ්බානෙ පතිට්ඨිතත්තා මග්ගඤාණස්ස ආකාසෙ උජ්ජනනසදිසතා.

791. සජ්ජවිස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභුඤාණං සබ්බසඬ්ඛාරගතං විස්සජ්ජිත්වා නිබ්බානස්ස ආලම්බනතො. ආගතමග්ගං ඕලොකෙන්තස්ස යානං විය මග්ගඤාණං අසම්මොහපට්ටෙධවසෙන අත්තනොපි දස්සනතො. අභයට්ඨානෙ යානන්ති අභයට්ඨානං සම්පත්තමාහ, න තස්ස පාපුණපටිපත්තිං.

792. අත්තත්ථාදීනං අනවබුජ්ඣනතො “අහං, මමා”ති ගහණස්ස නිද්දොක්කමනසදිසතා. මුඤ්චිතුකම්‍යතාග්ගහණෙනෙව පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනාපි ගහිතා. තිස්සන්තම්පි තාසං සංසාරතො නික්ඛමනාධිමුත්තතාය නික්ඛමනමග්ගොලොකනසදිසතා. මග්ගෙ දිට්ඨෙ මග්ගපටිපත්ති විය අනුලොමෙ සිද්ධෙ මග්ගෙ සිද්ධො ඵවාති අනුලොමස්ස මග්ගදස්සනසදිසතා.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා
සඬබාරනිමිත්තතො නික්ඛන්තත්තා ආදිත්තසරතො නික්ඛමනං විය
ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං. වෙගෙන ගමනං විය මග්ගඤ්ඤාණං
විස්සජ්ජේතබ්බගහෙනබ්බපදෙසෙසු සාධනකිච්චවිසෙසයොගතො.

793. පරතො න මමාශිතබ්බතො ච පස්සිතබ්බතං බන්ධනං “අහං, මමා”ති
ගහණස්ස රාජගොණානං සකගහණසදිසතා වුත්තා.

794. සහයෙ අභයදස්සනහෙතුතාය බන්ධනං “අහං, මමා”ති ගහණස්ස
යක්ඛිනියා සංවාසසදිසතා. සුසානවිජහනං විය සඬබාරසුසානං විජහිත්වා
නිබ්බානාරම්මණවසෙන පවත්තං ගොත්‍රභු.

795. පුත්තගිද්ධිනීති පුත්තවච්ඡලා. ඔත්තජ්ජමානාති සාරජ්ජයමානා.
ඔළාරිකඔළාරිකලොභක්ඛන්ධාදිවික්ඛම්භනෙන සඬබාරපරිච්චජනතො
අනුලොමස්ස තත්ථෙව දාරකොරොපනසදිසතා.

796. වුට්ඨානගාමිනියා...පෙ.... දස්සනත්ථං වුත්තා, න පුරිමාසු විය
භයතුපට්ඨානාදිසු ධීතස්ස භායනාදිආකාරදස්සනත්ථන්ති අධිජ්ජායො.
අපරාපරුජ්ජත්තිතො, විරානුබන්ධතො, දුස්සහතො ච වට්ටදුක්ඛසදිසං
ජීසවිජාදුක්ඛන්ති ආහ “සංසාරවට්ටජීසවිජායා”ති. කායගතාසති ඵව භොජනං
කායගතාසතිභොජනං. සා පනෙත්ථ මග්ගසම්පයුත්තා සම්මාසති
කායානුපස්සනාදිකිච්චසාධනවසෙන අමතරසපරිභොගතාය ච “අමතරසං
කායගතාසතිභොජන”න්ති වුත්තා. තෙනාහ භගවා “අමතං තෙ, හික්ඛවෙ,
පරිභුඤ්ජන්ති, යෙ කායගතාසතිං පරිභුඤ්ජන්ති”තිආදි (අ. නි. 1.600).

ඵලරසාමලකසිඬිගීවෙරමුග්ගමාසාදි අනෙකඬිගසම්භාරං.

කපණාසෙරිභාවාදිකරණෙන තණ්හාසිනෙහස්ස සීතසදිසතා.
මග්ගතෙජන්ති අරියමග්ගසඬබානං ඉන්ද්‍රග්ගිං.

රාගග්ගිආදයො ඵකාදසග්ගී වුපසමන්ති ඵත්ථාති ඵකාදසග්ගීවුපසමං,
නිබ්බානං.

අන්ධකාරපරෙතොති චතුරඬිගසමන්තාගතෙන අන්ධකාරෙන කිඤ්චි
අත්තත්ථං වා පරත්ථං වා කාතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවෙන අභිභූතො. ඤාණමයො
ආලොකො ඵතිස්සාති ඤාණාලොකා, මග්ගභාවනා.

අමතභූතං, අමතභාවසාධකං වා ඔසධං අමතොසධං, නිබ්බානං. හෙට්ඨා
අත්තනා වුත්තමෙව සඬබාරුපෙක්ඛාබ්‍යාපාරං නිගමනවසෙන දස්සෙත්තො
“තෙන වුත්ත”න්තිආදිමාහ.

797. නිරාලයතාය තණ්හාවසෙන භවාදීසු අවිසට්ඨකාසයො හුත්වා තතො සඬ්ඤාචිතවිත්තො පතිලීනභාවෙන චරති පවත්තති පතිලීනචරො, තස්ස පතිලීනචරස්ස. සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛනතාය භික්ඛුනො කායචිත්තවිවේකසිද්ධියා විචිත්තමාසනං භජමානස්ස. සාමග්ගියන්ති යුත්තං, පතිරුපන්ති අත්ථො. භවතෙති කාමභවාදිකෙ තිව්ධෙපි භවෙ. සො හි ඉධ භවනට්ඨෙන භවන්ති චුත්තො. න දස්සයෙති අනුප්පජ්ජනවසෙන න දස්සෙයා. තස්ස තං අදස්සනං සාමග්ගියන්ති බුද්ධාදයො අරියා ආහුති යොජනා.

නියමෙත්වාති නියතං එකංසිකං කත්වා. බොජ්ඣංගවිසෙසං, මග්ගඬ්ඤානවිසෙසං, ක්කානඬ්ඤානවිසෙසං, පටිපදාවිසෙසං, විමොක්ඛවිසෙසන්ති විසෙසසද්දො පච්චෙකං යොජෙතඛිබ්බො. විසෙසන්ති ජසත්තභාවො සත්තට්ඨභාවො පඤ්චාදිභාවොති ඉමං යථාක්කමං බොජ්ඣංගාදීනං අරියමග්ගෙ ලබ්භමානභෙදං. පාදකප්ඤානන්ති මග්ගස්ස ආසන්නචුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පට්ඨානභූතං ක්කානං. විපස්සනාය ආරම්භණභූතාති මග්ගාසන්නාය එව චුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ගොචරභූතා විපස්සිතා. පුග්ගලප්ඤාසයොති උභින්නං භෙදෙ සති විපස්සකස්ස අප්ඤාසයො. එත්ථ ච පට්ඨං කෙවීති චුත්තො තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො. දුතියං කෙවීති චුත්තො මොරවාපිවාසිමහාදත්තත්ථෙරො. තතියං කෙවීති චුත්තො තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො.

තෙසම්පි වාදෙසු අයං පුබ්බභාගචුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා නියමෙති යෙවාති වෙදිතඛිබ්බො. කස්මා? විපස්සනානියමෙනෙව හි පට්ඨමත්ථෙරවාදෙපි අපාදකපට්ඨප්ඤානපාදකමග්ගා පට්ඨප්ඤානිකාව භොන්ති, ඉතරෙ ච දුතියප්ඤානිකාදිමග්ගා පාදකප්ඤානවිපස්සනානියමෙහි තංතංකානිකාව තතො තතො දුතියාදිපාදකප්ඤානතො උප්පන්නස්ස සඬ්ඤාපෙක්ඛාඤාණස්ස පාදකප්ඤානාතික්කන්නානං අඬ්ඤානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනාභාවතො, ඉතරස්ස ච අතඬ්ඤාවතො. යථා හි මග්ගාසන්නාය විපස්සනාය සොමනස්සසහගතත්තෙ මග්ගස්ස පට්ඨාදිකානිකතා ච උපෙක්ඛාසහගතත්තෙ පඤ්චමප්ඤානිකතා එව ච භොති, තතො ච බොජ්ඣංගාදීනං විසෙසොති තෙසං නියමෙන ආසන්නකාරණං, පට්ඨානකාරණඤ්ච චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා, න එවං පාදකප්ඤානාදයො. යස්මා පන පාදකප්ඤානෙන විනා විපස්සනාව ඉමං යථාචුත්තවිසෙසං නියමෙතං න සක්කොති, චුත්තනග්ගෙන පන පට්ඨානකාරණං භොතියෙව, තස්මා “චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාව නියමෙති”ති අවත්වා “චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා නියමෙති යෙවා”ති චුත්තං. එවං සෙසවාදෙසුපි විපස්සනානියමො යථාසම්භවං යොජෙතඛිබ්බො. යථා හි පාදකප්ඤානාතික්කන්නානං අඬ්ඤානං අසමාපජ්ජිතුකාමතාවිරාගභාවනාභූතා චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අධිට්ඨානභූතෙන පාදකප්ඤානෙන ආහිතවිසෙසා මග්ගස්ස

විසුද්ධිමග්ග-මහාවිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

බොජ්ඣංගධාතුවිසෙසනියාමිකා

හොති,

එවං

ආරම්මණභූතසම්මසිතජ්ඣානාතික්කන්තානං

අභිගානං

ජ්ගුච්ඡනාකාරවිරාගභාවනාභූතා

සම්මසිතජ්ඣානෙන

ආහිතවිසෙසා,

උභයසබ්භාවෙ අජ්ඣාසයවසෙන තතො අඤ්ඤතරෙන ආහිතවිසෙසා ව
වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා මග්ගස්ස බොජ්ඣංගධාතුවිසෙසං නියමෙතීති.

798. තත්‍ර තස්මිං බොජ්ඣංගධාතුවිසෙසනියමනෙ. අඤ්ඤානලාභී
සුද්ධවිපස්සනායානිකොව සුක්ඛවිපස්සකො. සො හි ඤානසිනෙහෙන
විපස්සනාය අසිනිද්ධභාවතො සුක්ඛා ලුඛා විපස්සනා එතස්සාති
සුක්ඛවිපස්සකොති වුවිච්ඡි. පකිණ්ණකසඬ්ඛාරෙති පාදකජ්ඣානතො අඤ්ඤ
සඬ්ඛාරෙ. තෙන පාදකජ්ඣානසඬ්ඛාරෙසු සම්මසිතෙසු චත්තබ්බමෙව නත්ථීති
දස්සෙති. “පයමං ඤානං පාදකං කත්වා”ති හි වුත්තං. එත්ථ ච
සුක්ඛවිපස්සකාදිග්ගහණං විපස්සනානියමස්ස එකන්තිකභාවදස්සන්තං. න හි
වුට්ඨානගාමිනිං විනා කෙවලං පාදකජ්ඣානාදයො නියමහෙතු දිට්ඨා,
වුට්ඨානගාමිනී පන පාදකජ්ඣානාදීනං අභාවෙපි සුක්ඛවිපස්සකාදීනං මග්ගස්ස
පයමජ්ඣානිකභාවහෙතු, තස්මා සා බොජ්ඣංගධාතුවිසෙසනියමනෙ
එකන්තිකහෙතුති. ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං පාකටතරං කාතුං “තෙසං හී”තිආදි
වුත්තං. අයං විසෙසොති අයං ඤානාදීනං චතුරඬ්ඛිකාදිවිසෙසො, න පුබ්බෙ විය
විපස්සනානියමෙනෙව, අථ ඛො පාදකජ්ඣානනියමෙන වෙච
විපස්සනානියමෙන ච. තෙසමිති පඤ්චකනයෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි
පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගානමිති. “ආසන්නපදෙසෙ”ති ඉමිනා
විපස්සකෙන අන්තරන්තරා පටිට්ඨසමාපත්තියා වසෙන අයං විසෙසො නත්ථීති
දස්සෙති.

799. තත්‍රාපි වාති දුතියත්ථෙරවාදෙපි. තංතංසමාපත්තිසදිසතා
තංතංසම්මසිතසඬ්ඛාරවිපස්සනානියමෙහි හොති. තත්‍රාපි හි විපස්සනා
තංතංවිරාගවිරාගභාවනාභාවෙන සොමනස්සසහගතා, උපෙක්ඛාසහගතා ච
හුත්වා ඤානඬ්ඛිකාදිනියමං මග්ගස්ස කරොතීති එවං විපස්සනානියමො
වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

800. තන්ති තංතංඤානසදිසභවං. ස්වායමත්ථො
පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානුපනිස්සයෙහි විනා අජ්ඣාසයමත්තෙන
අසිජ්ඣනං උපනිස්සයෙන විනා සඬ්ඛිකජපමත්තෙන සකදාගාමිඵලාදීනං
අසිජ්ඣනදීපකෙන නන්දකොවාදෙන දීපෙතබ්බො. තත්ථ හි යථා
සොතාපන්නායපි පරිපුණ්ණසඬ්ඛිකජපතං වදන්තෙන භගවතා “යස්ස යස්ස
උපනිස්සයො අත්ථි, තස්ස තස්සෙව අජ්ඣාසයො නියාමකො, නාඤ්ඤස්සා”ති
තෙන තෙන පරිපුණ්ණසඬ්ඛිකජපතා හොති, න තතො පරං, සඬ්ඛිකජපසබ්භාවෙ
සතිපි අසිජ්ඣනතොති අයමත්ථො දීපිතො, එවමිධාපි යස්ස යස්ස

දුනියාදික්ඛානිකස්ස මග්ගස්ස යථාචුත්තො උපනිස්සයො අත්ථි, තස්ස තස්සෙව අප්පිකාසයො නියාමකො, නාඤ්ඤස්ස සතිපි තස්මිං අසිජ්ඣනතො. ඉමස්මිං පන වාදෙ පාදකසම්මසිතජ්ඣානුපනිස්සයසබ්භාවෙ අප්පිකාසයො එකන්තෙන හොති තංතංඵලූපනිස්සයසබ්භාවෙ තංතංසඛිකජ්ජො වියාති තදභාවාභාවතො “අප්පිකාසයො නියමෙති”ති චුත්තං. එත්ථාපීති තතියත්ථෙරවාදෙපි. චුත්තනායෙනෙවාති “යතො යතො සමාපත්තිතො චුට්ඨායා”තිආදිනා චුත්තනායෙන. තස්මා “තත්ත්වං හි විපස්සනා”තිආදිනා ඉධ චුත්තනායෙන තදත්ථො වෙදිතබ්බො.

801. එවං විපස්සනාය බොජ්ඣංගාදිනියාමිකතං දස්සෙත්වා ඉදානි පටිපදාදිනියාමිකතං දස්සෙත්තො “සචෙ පනාය”න්තිආදිමාහ. තත්ථ අයන්ති සඛිබාරුපෙක්ඛා චුත්තා. සාපි හි කාමං “ඉමං වාරං රොචෙසු”න්ති එත්ථ කලාපසම්මසනාවසානෙ උදයබ්බයානුපස්සනාය පවත්තමානාය උප්පන්නස්ස විපස්සනුපක්කිලෙසස්ස තික්ඛත්තුං වික්ඛම්භනෙන කිච්ඡතාවාරං දුක්ඛාපටිපදාති රොචෙසුන්ති වදන්ති, අට්ඨකථායං පන “විපස්සනාඤාණෙ තික්ඛෙ සුරෙ පසන්තෙ වහන්තෙ උප්පන්නං විපස්සනානිකන්තිං දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො පරියාදියති”ති චුත්තත්තා පුබ්බභාගෙ මුඤ්චිතුකමානාදිභාවෙන පවත්තමානා සඛිබාරුපෙක්ඛා අත්තතො පටිපක්ඛෙ කිච්ඡෙන කසිරෙන වික්ඛම්භෙන්ති දුක්ඛාපටිපදාපක්ඛෙයෙව තිට්ඨන්ති. තෙනාහ “ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භයමානා”තිආදි. කෙච් පන “යෙන ඤාණෙන විපස්සනුපක්කිලෙසා වික්ඛම්භිතා, තෙන සද්ධිං ඉදං ඤාණං එකත්තනායවසෙන එකං කත්වා ‘ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භයමානා’ති චුත්ත”න්ති වදන්ති. සජ්ජයොගෙනාති විත්තජ්ජයොගසඛිබාතෙන සඋස්සාහනෙන. සසඛිබාරෙතාති තස්සෙව වෙච්චනං. උභයෙනාපි වික්ඛම්භනස්ස කිච්ඡසිද්ධිමෙව වදති. විපරියායෙනාති අදුක්ඛෙන අජ්ජයොගෙන අසඛිබාරෙන. මග්ගසඤ්ඤිතං ඉච්ඡිතට්ඨානං අනුගන්ත්වා පරිවසති විජ්ජවසති එත්ථාති පරිවාසො, විපස්සනා පරිවාසො එතස්ස අත්ථිති විපස්සනාපරිවාසො, මග්ගපාතුභාවො, තං පන සීඝ්‍රං කුරුමානා බිජ්ජාභිඤ්ඤා නාම හොතීති චුත්තං “සණ්ඤ්ඤා”න්ති. කුරුමානා අයං සඛිබාරුපෙක්ඛාති යොජනා. යතො මග්ගො ආගච්ඡති, තං ආගමනීයට්ඨානං, තස්මිං ආගමනීයට්ඨානෙ. මග්ගස්ස පහවට්ඨානෙ යත්වා නාමං දෙතීති සම්බන්ධො. දුක්ඛාපටිපදාදන්ධාභිඤ්ඤාදිවිපස්සනානායො අඤ්ඤො, අඤ්ඤො එව මග්ගොති ආහ “අත්තතො අත්තතො මග්ගස්සා”ති. තෙන ආගමනතො ලද්ධනාමෙන “දුක්ඛාපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා”තිආදිනි වත්තාරි නාමානි ලභති. න හි මග්ගස්ස සරසතො ඵදිසං නාමං අත්ථි.

සා පනායං චුත්තජ්ජහෙදා පටිපදා. නානා හොතීති විසුං විසුං හොති. එකස්ස හික්ඛුතො වතුසුපි මග්ගෙසු එකාව හොතීති නියමො නත්ථි වලනතො.

අනෙහිපුත්ති වුත්තං, අම්මාකං භගවත්තං සන්ධාය භොන්තිති පන වත්තබ්බං. සබ්බෙසම්මි හි සම්මාසම්මුද්ධානං වත්තාරොපි මග්ගා සුඛාපටිපදා ඛිජ්ජාහික්ඛාදා භොන්තිති. පටිපදාපසංඛගෙන අධිපතිම්මි දස්සෙතුං “යථා වා”තිආදි වුත්තං. අධිපතයොති ඡන්දාදිඅධිපතයො. පුබ්බාහිසංඛාරානුරූපඤ්චි මග්ගො පච්චෙකං ඡන්දාධිපතයො වා භොති වීරියාදිසු අඤ්ඤතරාධිපතයො වා, න කස්සචි නියමො අත්ථි. තෙනාහ “කස්සචි හික්ඛුනො”තිආදි.

802. පුබ්බෙ වුත්තජ්ජකාරතො සාතිසයං කත්වා අනවසෙසතො මග්ගස්ස නාමලාභෙ කාරණං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සරසෙනාති සභාවෙන අත්තතො පවත්තිවිසෙසෙන. පච්චනීකෙනාති පටිපක්ඛවසෙන. සගුණෙනාති අත්තතො ගුණවසෙන.

කාමඤ්චෙත්ථ යථා ආගමනෙන විනා සගුණෙන, ආරම්මණෙන ච මග්ගස්ස නාමලාභො අවචත්ථිතො, එවං පච්චනීකෙන විනා සරසෙනෙව නාමලාභො, තථාපි සරසාදයො පච්චෙකං නාමලාභස්ස කාරණමෙවාති දස්සෙතුං “සරසෙන වා”තිආදිනා සබ්බත්ථ අනියමත්ථො වා-සද්දො වුත්තො. තෙ ච අසංඛාරතො දස්සෙතුං “සචෙ හි”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ සම්මසිත්වාති සම්මසනහෙතු. හෙතුඅත්ථො හි අයං ත්වා-සද්දො “සතං පිචිත්වා බලං භොති, සීහං දිස්වා භයං භොති”තිආදිසු විය, මග්ගකත්තුකාය වුට්ඨානකිරියාය එකන්තිකහෙතුභූතා සංඛාරූපෙක්ඛා ඵලූපවාරෙන “වුට්ඨාති”ති වුත්තා. යස්මා වා සංඛාරූපෙක්ඛාති වුට්ඨානගාමිනියා එතං උපලක්ඛණං, තදන්තොගධඤ්ච ගොත්රභුඤාණං නිමිත්තතො වුට්ඨාති, තස්මා වුත්තං එකත්තනයෙන “සම්මසිත්වා වුට්ඨාති”ති. අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චතීති අනිමිත්තසඤ්ඤිතෙන විමුච්චනෙන විමුච්චති, “මග්ගො”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. විමුච්චතීති වා තංසමච්චි අරියපුග්ගලො. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. ඉදං සරසතො නාමං නාමාති ඉදං නිමිත්තාදිවිරහතො අනිමිත්තං අප්පණ්ණිතං සුඤ්ඤතන්ති තිවිධම්මි මග්ගස්ස සභාවතො සිද්ධනාමං නාම.

එසාති මග්ගො. සො ච බො පුබ්බභාගමග්ගෙන සද්ධිං එකං කත්වා වුත්තො එකත්තනයෙන. ඉදං පච්චනීකතො නාමං නාමාති ඉදං නිව්චනිමිත්තාදීනං පණ්ඩියා, අත්තසඤ්ඤාය ච පභානවසෙන උද්ධං මග්ගස්ස අනිමිත්තාදිනාමත්තයං පටිපක්ඛතො සිද්ධනාමං නාම.

සුඤ්ඤත්තාති විචිත්තත්තා. න හි මග්ගෙ රාගාදයො සන්ති. රූපනිමිත්තාදීනන්ති රූපනිමිත්තවෙදනානිමිත්තාදීනං ගහෙතබ්බානන්ති අධිජ්ජායො. රාගනිමිත්තාදීනන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සවිග්ගහානං විය උපට්ඨානඤ්ඤත්ථ නිමිත්තන්ති අධිජ්ජෙතං. ඉදමස්ස සගුණතො නාමත්ති ඉදං

ස්වායන්ති සො අයං මග්ගො. සුඤ්ඤතන්ති සබ්බසංඛාරසුඤ්ඤතො,
අත්තසුඤ්ඤතො ච සුඤ්ඤතං. සබ්බසංඛාරනිමිත්තභාවතො අනිමිත්තං.
තණ්හාපණ්ඩිආදීනං අභාවෙන අප්පණ්ණිතං. ඉදමස්ස ආරම්මණතො නාමන්ති
යථා සුඛාරම්මණං රූපං “සුඛ”න්ති වුච්චති, එවං සුඤ්ඤතාදිනාමස්ස
නිබ්බානස්ස ආරම්මණකරණතො ඉදං අස්ස මග්ගස්ස සුඤ්ඤතාදිභෙදං
ආරම්මණතො සිද්ධං නාමං.

803. අනත්තානුපස්සනා අත්තසුඤ්ඤතාය දිට්ඨත්තා සරසතො සුඤ්ඤතා
නාම. තස්සා සුඤ්ඤතාවිපස්සනාය මග්ගො විපස්සනාගමනෙන සුඤ්ඤතො.
අනිමිත්තා නාම නිච්චනිමිත්තාදීනං උග්ගාචනතො. ඉදං පන මග්ගස්ස
අනිමිත්තනාමං න අභිධම්මපරියායෙන ලබ්භති. කිං කාරණං? අභිධම්මෙ සරසං
අනාමසිත්වා පච්චනීකතො නාමලාභතො. යො හි සගුණාරම්මණෙන
නාමලාභො, සො සරසප්පධානො හොති, සරසෙනෙව ච නාමලාභෙ
සබ්බමග්ගානං සුඤ්ඤතාදිභාවොති වචන්ථානං න සියා. තස්මා අභිධම්මෙ සතිපි
ද්විහිපි කාරණෙනි අනිමිත්තනාමලාභෙ පච්චනීකතොව නාමවචන්ථානකරණං
ගස්හතීති තදභාවා න ලබ්භති. අථ චා න ලබ්භතීති අඤ්ඤනිරූපකේඛෙනි
සගුණාරම්මණෙන න ලබ්භති. කිං කාරණං? අභිධම්මෙ සරසපච්චනීකෙනි
සහිතෙනි නාමලාභතො. පච්චනීකඤ්ඤි වචන්ථානකරණං අනපෙක්ඛිත්වා
කෙවලස්ස සරසස්ස නාමභෙතුභාවො අභිධම්මෙ නත්ථි, අවචන්ථානාපත්තිතො.
තස්මා අත්තාහිනිවෙසපණ්ඩිපටිපක්ඛවිපස්සනානුලොමා මග්ගා සතිපි
සරසන්තරෙ පච්චනීකසහිතෙන සරසෙන නාමං ලභන්ති. අනිමිත්තමග්ගස්ස
පන විපස්සනා නිමිත්තපටිපක්ඛා න හොති, සයං නිමිත්තග්ගහණතො
නිමිත්තග්ගහණානිවාරණාති තදනුලොමො මග්ගොපි න නිමිත්තස්ස
පටිපක්ඛො. යදි සියා, නිමිත්තගතවිපස්සනායපි පටිපක්ඛො සියා, තස්මා
විජ්ජමානොපි සරසො වචන්ථානකරපච්චනීකාභාවා අභිධම්මෙ
අනිමිත්තනාමදායකො න ගස්හතීති. යදි එවං, අනිච්චානුපස්සනානුලොමො
මග්ගො අභිධම්මෙ අසංඛිග්ගතො සියාති? න, සුද්ධිකපටිපදානායෙ තස්ස
සංඛිග්ගතත්තා. තස්මා එව හි සො වුත්තො. සුත්තන්තෙ පන පරියායදෙසනත්තා
සගුණාරම්මණමත්තෙනපි නාමං ගස්හතීති ආහ “සුත්තන්තපරියායෙන
ලබ්භති”ති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. ආගමනවසෙනපි
මග්ගස්ස අනිමිත්තනාමං ලබ්භතියෙවොති දස්සෙතුං “තත්තා හි”තිආදි වුත්තං.
ආගමනීයට්ඨානෙනි ආගමනපටිපදායානෙ. සෙසං වුත්තනයත්තා
උත්තානමෙවොති.

සංඛාරූපෙක්ඛාඤාණං නිට්ඨිතං.

අනුලොමඤාණකථාවණ්ණනා

804. අධිමොක්ඛසද්ධාති පසාදභූතො චන්ද්‍රගතො නිච්ඡයො අධිමොක්ඛො. තස්මා තථාභූතා භාවනාවිසෙසෙන කිච්චතො අධිමත්තතාය ඛලවතරා නිබ්බත්තති. සුපග්ගහිතන්ති සුට්ඨු පග්ගහිතං. අසල්ලීනං පටුතරභාවෙන පටිපක්ඛවිධමනසමත්ථං වීරියං ගොති. සුපට්ඨිතාති තික්ඛතරතාය ආරම්මණාහිමුඛභාවෙන සුට්ඨු උපට්ඨිතා සති ගොති. සුසමාහිතන්ති පස්සද්ධිසුඛානං සාතිසයතාය සුට්ඨු සමාහිතං ආරම්මණෙ සම්මදෙව යපිතං අප්පිතං විය ගොති. තික්ඛතරාති අනුලොමඤාණප්පත්තියා පච්චයො භවිතුං සමත්ථභාවෙන සාතිසයං තික්ඛා සූරා. සඬබ්බරානං විචිනනෙපි මජ්ඣන්තභූතසඬබ්බරුපෙක්ඛා පඤ්ඤා උප්පජ්ජති. අනිච්චාති වා...පෙ.... සම්මසිත්වා භවඬගං ඔතරතීති අනිච්චාදීසු එකෙනාකාරෙන සම්මසන්තී සත්තක්ඛත්තුං පවත්තිත්වා හිජ්ජන්තී භවඬගං ඔතිණ්ණා නාම ගොති තතො පරං භවඬගස්ස වාරොති කත්වා. සඬබ්බරුපෙක්ඛාය කතනයෙනෙවාති අනිච්චාදිනා ආලම්බනකරණනයෙනෙව, න සම්මසිතනයෙන. තෙනාහ “ආරම්මණං කුරුමාන”න්ති. ආවට්ටෙන්වාති නිවත්තෙන්වා චිත්තස්ස භවඬගවසෙන චත්තිතුං අදත්වා. විසදිසචිත්තපචත්තිසඬබ්බතාය විවියා අභාවෙන අවිච්ඡා, චිත්තසන්තති. කිරියමනොධාතුයා හි භවඬගෙ ආවට්ටිතෙ කිරියමයචිත්තපචත්තිවිපාකචිත්තුප්පත්තියා සච්චිකා සන්තරා, න එවං මනොද්වාරාවජ්ජනෙනාති චුත්තං. “අවිච්ඡං චිත්තසන්තතිං අනුප්පබන්ධමාන”න්ති. තට්ඨොති යථා අතීතාසු ද්වත්තිංසජවනවිථිසු සඬබ්බරුපෙක්ඛා “අනිච්චා”ති වා “දුක්ඛා”ති වා “අනත්තා”ති වා සඬබ්බරෙ ආරම්මණමකාසි, තට්ඨෙව. පරිකම්මන්ති චුච්චති මග්ගස්ස පරිකම්මන්තා පටිසඬබ්බරකත්තා. උපචාරන්ති චුච්චති මග්ගස්ස ආසන්නත්තා, සමීපචාරිකත්තා වා. අනුලොමත්තං සයමෙව වදති.

අයඤ්ච නයො කාමං මග්ගවිථියං පයමජ්ජනස්ස පටිසඬබ්බරණට්ඨො, දුතියස්ස තතො ආසන්නට්ඨො, තතියස්ස හෙට්ඨිමුපරිමානං අනුලොමට්ඨො ව යුත්තොති චුත්තො, තථාපි සබ්බෙසමිපි ඉමා සමඤ්ඤා සම්භවන්තීති දස්සෙතුං “අවිසෙසෙන පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ ආසෙවනන්ති ආදරෙන සෙවනං. පුරිමභාගපච්ඡිමභාගානන්ති හෙට්ඨිමානං, උපරිමානඤ්ච ධම්මකොට්ඨාසානං. අට්ඨන්තන්ති උදයබ්බයඤාණාදීනං අට්ඨන්තං. සබ්බාපි විපස්සනා ලක්ඛණත්තයසම්මසනකිච්චාව, ඉදම්පි තට්ඨොති චුත්තං “තථකිච්චතායා”ති. උපරීති මග්ගෙ. බොධිපක්ඛියධම්මානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති සම්මොසාදිපටිපක්ඛවිධමනතො. ඉදානි අනුලොමඤාණස්ස තදුභයකිච්චානුලොමං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “තඤ්ඤි”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අනුලොමඤාණං සච්චපට්ඨිභාදකමොභක්ඛන්ධාදීනං සාතිසයං විධමනෙන

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

ලොකියඤාණෙසු උක්කංසපරියන්තගතං, තතො එව හෙට්ඨා නිබ්බත්තිතඋදයබ්බයඤාණාදීනම්පි කිච්චං. පටිපක්ඛදුර්භාවෙන අත්ථතො සාධෙත්තමෙව භුත්වා පවත්තති, තථාපවත්තමානඤ්ච තෙසං කිච්චං අනුලොමෙත්තං විය හොතීති ආහ “උදයබ්බයවත්තානං...පෙ.... තථකිච්චතාය අනුලොමෙති”ති. තත්ථ “භයතො උපට්ඨිත”න්ති ඉමිනාපි ආරම්මණසීසෙන ඤාණඛ්‍යාපාරමෙව වදති සප්පට්ඨයානං සඬබ්බරානං යථාසභාවදස්සනදීපනතො. සෙසෙසු පන සත්තසුපි යානෙසු ඤාණඛ්‍යාපාරොව දස්සිතො. යස්මා එතං අනුලොමඤාණං අනිච්චාදීසු අඤ්ඤතරලක්ඛණවසෙනෙව සඬබ්බරෙ ආරබ්භ පවත්තති, තස්මා චුත්තං “අනිච්චලක්ඛණාදිවසෙන සඬබ්බරෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා”ති. තාය පටිපත්තියාති යා සා අනුලොමඤාණස්ස ථූලථූලසච්චපටිච්ඡාදකසංකිලෙසවික්ඛම්භනපටිපත්ති, තාය. න හි අනුලොමඤාණෙ තථා අනුප්පන්නෙ ගොත්‍රභුඤාණං නිබ්බානං ආලම්බිතං සක්කොති, ගොත්‍රභුඤාණෙ වා අනුප්පන්නෙ මග්ගඤාණං උප්පජ්ජතිති.

චුත්තමත්ථං ඔපම්මෙන පාකට්තරං කාතුං “යථා ඡී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අට්ඨන්තං වොහාරිකමහාමත්තානං අගතිගමනං පභාය තංතංවිනිච්ඡයකරණං විය අට්ඨන්තං ඤාණානං යථාසකං පටිපක්ඛං පභාය සඬබ්බරෙසු උදයබ්බයාදිපටිපත්ති, රඤ්ඤො මජ්ඣක්තභාවො විය අනුලොමඤාණස්ස පුරිමපච්ඡිමධම්මකොට්ඨාසස්ස අනුකූලතා. තෙනෙවාති හෙට්ඨිමඤාණානං අනුලොමනමුඛෙන උපරිබොධිපක්ඛියානං අනුලොමනතොයෙව. සච්චානුලොමිකන්ති චුච්චති මග්ගසච්චස්ස අනුලොමිකත්තා.

අනුලොමඤාණං නිට්ඨිතං.

චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාකථාවණ්ණනා

805. කිඤ්චි අසඬබ්බතාරම්මණම්පි ඤාණං චුට්ඨානගාමිනියා එකසඬගහන්ති කත්වා “සඬබ්බාරාරම්මණායා”ති විසෙසනං කතං. තඤ්චි විසෙසතො චුට්ඨානං අරියමග්ගං ගච්ඡති උපෙතීති චුට්ඨානගාමිනීති වත්තබ්බතං ලභති. තෙනාහ “සබ්බෙන සබ්බ”න්තිආදි. අසම්මොහත්ථන්ති තත්ථ තත්ථ සුත්තෙ පරියායන්තරෙහි ආගතාය සම්මොහාභාවත්ථං. සුත්තසංසන්දනාති සුත්තානං තෙසං තෙසං සුත්තපදානං අනුසන්දානං.

යෙ ලොකියෙ සඬබ්බරෙ ආරබ්භ අනුලොමපරියොසානා චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා පවත්තති, තංසන්නිස්සිතා තප්පට්ඨද්ධා තණ්හා තෙහි විනා අප්පවත්තනතො තම්මයා නාම, තම්මයාව තම්මයතා, තම්මයා වා තණ්හාසම්පයුත්තා ඛන්ධා, තෙසං භාවො තම්මයතා, සා එව තණ්හා.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

තප්පටිපක්ඛා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අතම්මයතා. තෙන වුත්තං අට්ඨකථායං “තම්මයතා නාම තණ්හා, තස්සා පරියාදියනතො වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අතම්මයතාති වුච්චති”ති (ම. නි. අට්ඨ. 3.310). නිස්සායාති තං අතම්මයතං නිස්සයං කත්වා, භාවෙත්වාති අත්ථො. එකත්තාති එත්ථ අයං පාළි “අත්ථී, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා රුපෙසු...පෙ.... ථොට්ඨබ්බෙසු, අයං, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා නානත්තා නානත්තසිතා”ති (ම. නි. 3.310), සයම්පි නානාසභාවා, නානාරම්මණනිස්සිතා වාති අත්ථො. සා පන සමාධිසම්පයුත්තා විපස්සනුපෙක්ඛා වෙදිතබ්බා. “අත්ථී, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා ආකාසානඤ්චායතනනිස්සිතා...පෙ.... නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනනිස්සිතා, අයං, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛා එකත්තා එකත්තසිතා”ති (ම. නි. 3.310). යා භි තංතංඅරුපචිත්තූප්පාදපරියාපන්නා උපෙක්ඛා, සා එකසභාවත්තා, එකාරම්මණත්තා ච එකත්තා, එකත්තසිතා වාති වුච්චති, සා පන තංතංඤානසභගතවෙදනුපෙක්ඛා ච තදාරම්මණවිපස්සනුපෙක්ඛා වාති වදන්ති. තං පජ්ඣතාති තදාරම්මණකිලෙසපභානෙන පජ්ඣතං. තෙනාහ “තං සමතික්කමථා”ති.

නිබ්බදාති වුට්ඨානගාමිනී. තත්ථ භි සුත්තෙ වීරජ්ජනීති මග්ගකිව්වමාහ, විමුච්චතීති ඵලකිව්වං.

සුසිමසුත්තං නිදානවග්ගෙ. තත්ථ ධම්මට්ඨිතිඤාණං වුට්ඨානගාමිනීති වුත්තා ධම්මට්ඨිතියං පටිච්චසමුප්පාදෙ අසම්මුය්හනවසෙන පවත්තනතො. නිබ්බානෙ ඤාණන්ති මග්ගඤාණමාහ.

සඤ්ඤා බො, පොට්ඨපාදාති එත්ථ කාමං “සඤ්ඤා”ඉච්චෙව වුච්චති, පුබ්බෙ පන “සඤ්ඤග්ගං ඵ්ඤ්ඤා”ති වුත්තත්තා ආහ “සඤ්ඤග්ගන්ති වුත්තා”ති.

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිති තදෙකදෙසභූතා වුට්ඨානගාමිනී වුත්තා. සමුදායෙසු භි පවත්තා වොහාරා අවයවෙසුපි පවත්තන්තිති. පාරිසුද්ධිපධානියචගන්ති පාරිසුද්ධියා පධානකාරණං.

තීභි නාමෙහීති අනුලොමගොත්‍රභූවොදානසඬ්ඛාතෙහි තීභි නාමෙහි.

කිත්තිතාති ථොමිතා අරියමග්ගාධිට්ඨානතාය. මහත්තානං සීලක්ඛන්ධාදීනං එසනට්ඨෙන මහෙසිතා සම්මාසම්බුද්ධෙන. සන්තකිලෙසතාය සන්තා. යොගන්ති භාවනං, භාවනාභියොගං වා.

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති එකච්ඡතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

22. ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

පයමමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

806. ඉදානි ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා නිද්දෙසෙ අනුප්පත්තෙ සා යස්ස ඤාණස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති, තං තාව දස්සෙන්නො “ඉතො පරං ගොත්‍රභුඤාණං හොති”ති ආහ. ඉතො පරන්ති ඉතො අනුලොමඤාණතො උපරි. තන්ති ගොත්‍රභුඤාණං. නෙව පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිං භජති අනිච්චාදිවසෙන සඬබ්බාරානං අග්ගහණතො. න ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං භජති සතිපි නිබ්බානාරම්මණත්තෙ කිලෙසානං අබ්බෙජනතො. තතො එවෙනං විඤ්ඤාණධාතුනං විසයං උද්දෙසන්තං දස්සනකිච්චං කරොන්තං කිරියමනොධාතු විස මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියං වුච්චති. අන්තරාති ඡට්ඨස්සත්තමවිසුද්ධිනං වෙමජ්ඣෙ. අබ්බොභාරිකමෙව හොති උභයවිසුද්ධිලක්ඛණතාභාවතො. තථාපි වුට්ඨානගාමිනියා පරියොසානතාය විපස්සනාපක්ඛිකං. තෙනෙවස්ස තංසොතපතිතතා. තෙනාහ “විපස්සනාසොතෙ...පෙ.... සඬබ්බං ගච්ඡති”ති. එතෙනස්ස පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිභජනං දස්සෙති. සොතස්ස අරියස්සආදිතො පජ්ජනං සොතාපත්ති, සො එව මග්ගො, සොතං වා අරියං ආදිතො පජ්ජති අධිගච්ඡතිති සොතාපත්ති, පයමකො. තස්ස මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො. පටිසන්ධිවසෙන සකිදෙව ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතිති සකදාගාමී, තස්ස මග්ගො සකදාගාමීමග්ගො. පටිසන්ධිවසෙන කාමභවං න ආගච්ඡතිති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො අනාගාමීමග්ගො. කිලෙසාදීනං හනනාදීනා අරහං, අග්ගමග්ගට්ඨො. තස්ස භාවො අරහත්තං, සො එව මග්ගොති අරහත්තමග්ගො. චතුසු මග්ගෙසු ඤාණං එකජ්ඣං ගහෙත්වා ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

තෙහි තීහිපිති හෙට්ඨා තිණ්ණං අනුලොමඤාණානං වුත්තත්තා වුත්තං, තිසු වා ද්විත්තං අන්තොගධත්තා. තීහිපිති වා විකප්පන්තරසම්පිණ්ඩනත්ථො පි-සද්දො, තෙන තීහිපි ද්විහිපිති වුත්තං හොති. අත්තනො බලානුරූපෙනාති අත්තනො අත්තනො ආනුභාවානුකූලං. පයමඤ්ඤි අනුලොමඤාණං සබ්බොලාරිකං, දුතියං තතො නාතිඔලාරිකං, තතියං තතො නාතිඔලාරිකං තමං අන්තරධාපෙති. අථ වා බලානුරූපෙනාති හෙට්ඨා සඬබ්බාරූපෙක්ඛාය ආහිතබලානුරූපෙන. පුබ්බාහිසඬබ්බාරවසෙන හි අනුලොමඤාණස්සාපි මග්ගඤාණස්ස විස සද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිප්පත්තානං පවත්තිආකාරසිද්ධො අත්ථෙව මුදුතික්ඛතාවිසෙසො. පලිබොධතො උපට්ඨාති පලිබොධභාවපටිච්ඡාදකස්ස තමස්ස අන්තරධාපිතත්තා. “ආසෙවනන්තෙ”ති ඉමිනා දුතියස්ස වා තතියස්ස වා අනුලොමඤාණස්ස අනන්තරං

ගොත්‍රභුඤාණුප්පත්ති, න පටිමස්සාති දස්සෙති තස්ස අනාසෙවනත්තා. න හි අලද්ධාසෙවනං ගොත්‍රභුඤාණං උප්පාදෙතුං සක්කොති. නිමිත්තාදිවිරහතො, තබ්බිධුරතො ච “අනිමිත්ත”න්තිආදිනා නිබ්බානං විසෙසිතං. පුටුප්පනගොත්තන්ති අරියෙහි අසම්මිස්සං පුටුප්පනසමඤ්ඤං. ගොත්තන්ති හි එකවංසජානං සමානා සමඤ්ඤා, එවං ඉධාපිති. පුටුප්පනසම්බන්ති තස්සෙව වෙවචනං, පුටුප්පනභූමිත්ති පුටුප්පනවත්ථුං. එකන්තිකතාය එකවාරමෙව ච උප්පජ්ජනතො අපුනරාවට්ඨකං.

බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙති අසම්බතධාතුයා බහිභාවතො බහිද්ධාසඤ්ඤිකා සම්බාරගතා වුට්ඨානභූතෙ විවට්ටනෙ නිප්පජ්ජමානෙ පඤ්ඤා. අභිභූයාතීති අභිභවති. පක්ඛන්දතීති අනුපවිසති. එත්ථ ච “උප්පාදං අභිභූයාතී”න්තිආදිනා පුටුප්පනගොත්තාහිභවනං තදතික්කමනමාහ. “අනුප්පාදං පක්ඛන්දතී”න්තිආදිනා අරියගොත්තභාවනං තදුභයභාවතො.

807. එකාවජ්ජනානං නානාවිථිතා නත්ථිති න තංනිසෙධනාය එකවිථිග්ගහණං, අථ ඛො නානාරම්මණානම්පි එකාවජ්ජනානං නානාවිථිතා නත්ථිති දස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. මහාමාතිකන්ති මහත්තං උදකවාහකං. ලඬ්ඝිත්ථාති අනොතරන්තො එව අතික්කමිත්වා. උල්ලඬ්ඝිත්ථාති උපරිභාගෙනෙව ලඬ්ඝිත්වා. නින්තපොණපබ්භාරතා උත්තරුත්තරවිසිට්ඨා නින්තතාව.

අට්ඨහි ඤාණෙහි අනුක්කමෙන ආහිතවිසෙසං අනුලොමඤාණං නිබ්බානාරම්මණස්ස ඤාණස්ස පච්චයො භවිතුං සමත්ථං ජාතන්ති ආහ “උදයබ්බයානුපස්සනාදිනා වෙගෙන ධාවිත්වා”ති. රූපං අනෙකසන්තතිසම්බන්ධතාය අනෙකවට්ටරවිතා රජ්ජු විය භොතීති චුත්තං “රූපරජ්ජුං වා”ති. අත්තභාවස්ස රුක්ඛට්ඨානියතාය චුත්තත්තා තංසම්බන්ධදණ්ඩට්ඨානියතා වෙදනාදීසු එකස්සෙව යුත්තා, න වෙදනාදිසමුදායස්සාති චුත්තං “වෙදනාදීසු අඤ්ඤතරදණ්ඩං වා”ති. අනුලොමාවජ්ජනෙනාති අනුලොමස්ස ආවජ්ජනෙන. යෙන ආවජ්ජනෙන අනුලොමඤාණං උප්පජ්ජති, තෙන තං ආරම්මණං. “පටිමෙන අනුලොමවිත්තෙන උල්ලඬ්ඝිත්වා”ති ඉදං සක්කායතීරස්ස තස්ස අතික්කමනාරම්භතාය චුත්තං. “දුතියෙන නිබ්බානනින්තපොණපබ්භාරමානසො”ති ඉදං තස්ස සබ්බසම්බාරතො සාතිසයං අලග්ගං හුත්වා විසම්බාරෙ අල්ලීනභාවතො චුත්තං. නිබ්බානෙ ආරම්මණකරණවසෙන පතති යොගාවචරො. එකාරම්මණෙති එකවාරංයෙව ආලම්බිතෙ ආරම්මණෙ. තෙනාහ “අලද්ධාසෙවනතායා”ති. තෙන එකාරම්මණෙ ආසෙවනා උපකාරවතී, න තථා නානාරම්මණෙති දස්සෙති.

808. තත්ත්වයානි අනුලොමගොත්‍රභූතං ඉතරීතරකිව්වාකරණං.
නක්ඛත්තයොගන්ති නක්ඛත්තෙන චන්දස්ස යොගං,
නක්ඛත්තයොගවිභාවනියං වා කාලං, දිවසන්ති අත්ථො.

තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්දනං.

එවං නිබ්බත්තාහීති අනුලොමඤාණානි විය සඬ්ඛාරෙ අනාලම්බිත්වා අහං විය නිබ්බානාරම්මණෙ වත්තාහීති මග්ගස්ස ගොත්‍රභූතා දින්නසඤ්ඤාමුඤ්චනං, අනුබන්ධනඤ්ච නිබ්බානාරම්මණකරණමෙව සන්ධාය වුත්තං.

809. තත්ත්වයානි අනුලොමගොත්‍රභූතා දින්නසඤ්ඤා අමුඤ්චිත්වා විය තෙන ගහිතාරම්මණෙයෙව වත්තිත්වා මග්ගස්ස ලොභක්ඛන්ධාදිනිබ්බිජ්ඣානෙ. උපුං අසති බිජ්ජනීති ඉස්සාසො, ධනුග්ගහො. සරගොචරට්ඨානං නාම අට්ඨඋසහමත්තං. තඤ්ච බො දුරෙ පාතිනො මජ්ඣිමපුරිසස්ස වසෙන චතුහත්ථාය යට්ඨියා විසතියට්ඨි උසහං, තෙන අට්ඨඋසහමත්තෙ පදෙසෙ හත්ථවසෙන වත්තාරිසාධිකජසතහත්ථෙ පදෙසෙ. එලකසතන්ති අසනසාරමයං එලකසතං. කුම්භකාරවක්කසදිසෙ වක්කයන්තෙ. ආවිජ්ඣිත්වාති හමෙත්වා. දණ්ඩකසට්ටනාය උප්පාදෙනබ්බසද්දො දණ්ඩකසඤ්ඤා. එලකසතවිනිවිජ්ඣානස්ස පච්චයභූතා දණ්ඩකසඤ්ඤා විය ගොත්‍රභූඤාණං ලොභක්ඛන්ධාදිනිබ්බිජ්ඣානස්ස මග්ගඤාණස්ස පච්චයභාවතො. ඉස්සාසො විය මග්ගඤාණං නිබ්බිජ්ඣිතබ්බතිවිජ්ඣානතො.

810. අට්ඨමහවතො පට්ඨාය නිබ්බත්තනකං අනමතග්ගසංසාරවට්ටදුක්ඛසමුද්දං සොසෙති. සද්ධාධනං සීලධනං භිරිධනං ඔත්තජ්ජධනං සුතධනං වාගධනං පඤ්ඤාධනන්ති ඉමෙසං සත්තන්තං අරියධනානං. සම්මුඛිභාවන්ති පච්චක්ඛසිද්ධිං. පාණාතිපාතාදිපඤ්චවෙරාති වෙව පඤ්චවිසතිමහාභයාති වාති සබ්බවෙරභයාති. අඤ්ඤෙසඤ්ච රතනත්තයෙ නිවිට්ඨසද්ධාදීනං. සමුදායෙ පවත්තො සොතාපත්තිමග්ගසද්දො තදෙකදෙසෙපි පවත්තතීති ආහ “සොතාපත්තිමග්ගෙන සම්පයුත්තං ඤාණං”න්ති.

පයමමග්ගඤාණං නිට්ඨිතං.

සොතාපත්තපුග්ගලකථාවණ්ණනා

811. තස්සෙව සොතාපත්තිමග්ගවිත්තස්ස. කාමඤ්චෙත්ථ නාතිතික්ඛපඤ්ඤස්ස ද්වෙ, තික්ඛපඤ්ඤස්ස තීණි එලවිත්තාති හොන්ති, අවිසෙසතො පන ගහිතස්ස මග්ගස්ස වසෙන “ද්වෙ, තීණි වා”ති වුත්තං. සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤාමාහුති යං අත්තතො පවත්තිසමනන්තරං නියමෙනෙව

එලප්පදානතො ආනන්තරිකසමාධිති ආහුති අත්ථො. අනන්තරමෙව පවත්තනකං එලං අනන්තරං, තත්ථ නියුත්තො, තං වා පයොජනං එතස්සාති ආනන්තරිකො, මග්ගො.

ආසෙවනන්තෙති ආසෙවනතො අන්තෙ, ආසෙවනලාභිතො අනුලොමඤාණස්ස අනන්තරන්ති අත්ථො. ලද්ධාසෙවනමෙව අනුලොමං ගොත්‍රභං උප්පාදෙති. උපරි පන ඡ, සත්ත වා ජවනානි පවත්තන්ති, තස්මා චත්තාරි එලචිත්තානි හොන්තීති වදෙය්‍යාති ආහ “සත්තචිත්තපරමා ව එකාවජ්ජනවීථි”ති.

තං පන න සාරතො පච්චෙතබ්බන්ති යොජනා. යං පනෙත්ථ චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව.

812. එත්තාවතාති පයමමග්ගානන්තරං එලස්ස උප්පත්තිමක්කෙන. භුසං පමත්තොපිති දෙවරජ්ජවක්කවත්තිරජ්ජාදිපමාදට්ඨානං ආගම්ම භුසං පමත්තොපි. යෙසං යථාචුත්තආවජ්ජනජවනචිත්තානං උප්පත්තියා එස සොතාපන්තො පච්චවෙක්ඛති නාමාති අධිප්පායො.

එතෙනෙව පසඬගෙන සෙසානං අරියානං පච්චවෙක්ඛණානි දස්සෙතුං “යථා වා”තිආදි චුත්තං.

උක්කට්ඨපරිච්ඡේදොයෙව වෙසො, යදිදං පඤ්චන්තං, චතුන්නඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානං දස්සනන්ති අත්ථො. “අභාවෙනෙවා”ති එතෙන පහිනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණසමත්ථතා කස්සචි හොති, කස්සචි න හොතීති දස්සෙති. ලොහො එව ලොහධම්මො.

දුතියමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

813. කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවායාති එතෙසං කිලෙසානං තනුභාවත්ථං. තත්ථ ද්විති කාරණෙහි තනුභාවො අධිච්චුප්පත්තියා, පරියුට්ඨානමන්දතාය ව. සකදාගාමිස්ස හි වට්ටානුසාරිමහාජනස්ස විය කිලෙසා අභිණ්භං න උප්පජ්ජන්ති, කදාචි කදාචි විරලාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති. තථා උප්පජ්ජන්තාපි මද්දන්තා ඡාදෙන්තා අන්ධකාරං කරොන්තා න උප්පජ්ජන්ති, ද්විති පන මග්ගෙහි පහිනත්තා මන්දමන්දා තනුකාකාරා හුත්වා උප්පජ්ජන්ති. කෙච් පන “සකදාගාමිස්සාපි කිලෙසා විරෙන උප්පජ්ජන්ති, උප්පජ්ජන්තාපි බහලාව උප්පජ්ජන්ති. තථා හිස්ස පුත්තධිතරො දිස්සන්ති”ති, තං අකාරණං චත්ථුපට්ඨෙවනෙන විනාපි ගබ්බග්ගහණසබ්භාවතො. තස්මා චුත්තනයෙනෙව ද්විති කාරණෙහි තෙසං තනුභාවො වෙදිතබ්බො. දුතියායාති ගණනවසෙනපි

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

දුතියාය, උප්පත්තිවසෙනපි දුතියාය භූමියා. පත්තියාති සාමඤ්ඤඵලස්ස පටිලාභාය. තඤ්ඤි සම්පයුත්තානං නිස්සයභාවතො තෙ ධම්මා භවන්ති එත්ථාති භූමි. යස්මා වා සමානෙපි ලොකුත්තරභාවෙ සයම්පි භවති උප්පජ්ජති, න නිබ්බානං විය අපාත්තුභූතං, තස්මාපි “භූමි”ති වුච්චති. යොගං කරොතීති විපස්සනාභියොගං කරොති. “නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියාති තික්ඛාති භවන්ති”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.699) චුත්තනයෙනෙව යදග්ගෙන ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛනං සම්පාදෙති, තදග්ගෙන බලාති, බොජ්ඣංගිගාති ව පටුතරභාවං ආපාදෙන්තො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣංගිගාති සමොධානෙන්වා ලක්ඛණත්තයතීරණවසෙන ඤාණෙන පරිමද්දති. තත්ථ අපරාපරං ඤාණං වාරෙන්තො පරිචක්කෙති. තෙනාහ “විපස්සනාවීථිං ඔගාහති”ති. චුත්තනයෙනෙවාති උදයබ්බයඤාණාදීනං උප්පාදනෙ චුත්තනයෙන. ගොත්‍රභූතනන්තරන්ති එත්ථ ගොත්‍රභූ විය ගොත්‍රභූ. පයමමග්ගපුරෙවාරිකඤාණඤ්ඤි පුච්ඡජ්ජනගොත්තාභිභවනතො, අරියගොත්තභවනතො ව නිජ්ජරියායතො ගොත්‍රභූති වුච්චති, ඉදං පන තංසදිසතාය පරියායතො ගොත්‍රභූ. එකච්චසංකිලෙසවිසුද්ධියා, පන අච්චන්තවිසුද්ධියා ආරම්මණකරණතො ව වොදානන්ති වුච්චති. තෙනාහ පටියානෙ “අනුලොමං වොදානස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා 1.1.417). යස්මා පන පටිසම්භිදාමග්ගෙ උප්පාදාදිඅභිභවනත්ථං උපාදාය “අටිය ගොත්‍රභූධම්මා සමාධිවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස ගොත්‍රභූධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති”තිආදීසු (පටි. ම. 1.60) ගොත්‍රභූනාමෙනෙවෙනං ආගතං, තස්මා ඉධාපි “ගොත්‍රභූතනන්තර”න්ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

දුතියඤාණං නිට්ඨිතං.

තතියමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

814. සකිදෙවාති එකචාරංයෙව. “ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා”ති ඉමිනා පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස චත්තාරො චජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො ඉධ සකදාගාමීඵලං පත්වා ඉධෙව ලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති. ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසින්වා පුන ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයං එකොව ඉධ ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

කාමරාගඛ්‍යාපාදානං අනවසෙසජ්ජහානායාති තෙසංයෙව සකදාගාමීමග්ගෙන තනුකතානං සංයොජනානං නිරවසෙසජ්ජහානාය. පටිසන්ධිවසෙන කාමභවස්ස අනාගමනතො අනාගාමී.

චතුත්ථමග්ගඤාණකථාවණ්ණනා

815. ඔපපාතිකොති උපපාතයොනිකො. ඉමිනාස්ස ගඛිභසෙය්‍යා පටික්ඛිත්තා. තත්ථ පරිනිබ්බායීති තත්ථ සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බායිතා. අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකාති පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන තස්මා ලොකා ඉධ අනාවත්තනසභාවො, බුද්ධදස්සනධම්මස්සවනානං පනත්ථාය ආගමනං හොතියෙව.

රූපරාගඅරූපරාගමානඋද්ධච්චඅවිජ්ජානං අනවසෙසජ්ජහානායාති එතෙසං පඤ්චන්තං. උද්ධම්භාගියසංයොජනානං නිස්සෙසජ්ජහනත්ථාය. තත්ථ රූපභවෙ ඡන්දරාගො රූපරාගො. අරූපභවෙ ඡන්දරාගො අරූපරාගො. මානො අරහත්තමග්ගවජ්ඣමානො. තථා උද්ධච්චාවිජ්ජා.

චතුත්ථඤාණං නිට්ඨිතං.

අරහත්තපුග්ගලකථාවණ්ණනා

816. මහාඛිණ්ණාසවොති මහානුභාවතාතිබන්ධනං පූජාවචනමෙතං, න උපාදායවචනං යථා “මහාමොග්ගල්ලානො”ති. න හි චූළඛිණ්ණාසවො නාම අත්ථි. අත්තිමදෙහං ධාරෙතීති අත්තිමදෙහධාරි. බන්ධකිලෙසාහිසඬ්ඛාරභාරානං ඔහිතත්තා ඔරොපිතත්තා ඔහිතභාරො. අනුජ්ජත්තො සදත්ථං සකත්ථන්ති අනුජ්ජත්තසදත්ථො. සදත්ථොති ච අරහත්තං වෙදිතඛිං. තඤ්ච අත්තුපනිබන්ධනට්ඨෙත, අත්තානං අවිජ්ජනට්ඨෙත, අත්තනො පරමත්ථට්ඨෙත ච අත්තනො අත්ථත්තා සකත්ථොති වුව්චති. පරික්ඛිණ්ණාති දසපි හවසංයොජනාති එතස්සාති පරික්ඛිණ්ණහවසංයොජනො. බන්ධාදිඅත්ථං සම්මා අඤ්ඤාය විමුත්තොති සම්මදඤ්ඤාවිමුත්තො. අග්ගො ච සො දක්ඛිණ්ණෙය්‍යා ච, අග්ගදක්ඛිණ්ණං චා අරහතීති අග්ගදක්ඛිණ්ණෙය්‍යා.

බොධිපක්ඛියකථාවණ්ණනා

817. චතුත්තං මග්ගඤාණානං වසෙන චතුඤාණාය. ආනුභාවවිජානනත්ථන්ති සතිපට්ඨානපාරිපූරිආදිකස්ස ආනුභාවස්ස බොධනත්ථං.

පරිපුණ්ණා බොධිපක්ඛියා එතස්සාති පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියො, මග්ගො. තස්ස භාවො පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියභාවො. වුට්ඨානබලෙහි සම්පයුත්තතාව වුට්ඨානබලසමායොගො, යෙ සංයොජනාදයො යෙන පයමමග්ගාදිනා පහාතඛිබා.

818. බුජ්ඣනට්ඨොන වා බොධො, මග්ගචිත්තුප්පාදො. තස්ස බුජ්ඣනකිරියාය අනුගුණභාවතො පක්ඛෙ භවාති බොධිපක්ඛියා.

819. තෙසු බොධිපක්ඛියෙසු. ආරම්මණෙසුති කායාදිආරම්මණෙසු. ඔක්ඛන්දිත්වාති අනුපවිසිත්වා. පක්ඛන්දිත්වාති තස්සෙව වෙවචනං. උපට්ඨානතොති අසුභාකාරාදිග්ගහණවසෙන උපගන්ත්වා අවට්ඨානතො. කායාදීසු අසුභාකාරාදිග්ගහණං පුබ්බභාගසතිපට්ඨානවසෙන සුභසඤ්ඤාදිපහානකිච්චසාධනං මග්ගසතිපට්ඨානවසෙන වෙදිතඛිබං. තත්ථ හි එකාව සති චතුකිච්චසාධනවසෙන පවත්තති.

820. පදහන්තීති වායමන්ති, කායචිත්තාති පග්ගණ්හන්ති වා. අසොභාහෙතුනං සංකිලෙසධම්මානං පජහනෙන, සොභාහෙතුනඤ්ච වොදානධම්මානං භාවනෙන සොභනං, සුන්දරන්ති අත්ථො. සෙට්ඨභාවාවහනතොති පාසංසතමභාවසාධනතො. පධානභාවකාරණතොති උත්තමභාවහෙතුතො.

821. පුබ්බෙ වුත්තෙනාති ඉද්ධිවිධඤාණනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 2.369) වුත්තෙන. ඉජ්ඣනට්ඨො නිජ්චජ්ජනට්ඨො, පටිලාභසම්පදා වා, යෙන වා ඉජ්ඣන්ති ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්ති, තං ඉජ්ඣනං. සමාධිපධානසඛිබාරපමුඛා මග්ගධම්මා ඉධ “ඉද්ධි”ති අධිජ්ජෙතා. පුබ්බභිගමට්ඨො අධිපතිපච්චයභාවො. තස්මා සොතාපත්තිමග්ගො ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, තස්මා සම්පයුත්තා ඡන්දාදයො පුබ්බභිගමට්ඨොන පාදො. තස්සා එව එලභුතාය වුට්ඨානගාමිනියා ඡන්දාදයො පුබ්බභාගකාරණට්ඨොන පාදො. සොති ඉද්ධිපාදො. ඉමෙ ලොකුත්තරාවාති ඉමෙ යථාවුත්තා ඡන්දාදයො උත්තරවුලභාජනීයෙ ආගතනයෙන ලොකුත්තරා වෙදිතඛිබා. ඡන්දාදිඅධිපතිවසෙන පටිලද්ධධම්මාපි එස්සාදයො ඉද්ධිපාදා හොන්තීති අත්ථො. කාමඤ්චෙත්ථ ඉද්ධිපාදො නො අධිපති, අධිපති වා නො ඉද්ධිපාදො නාම නත්ථි, යථා පන එකස්මිං රජ්ජෙ රජ්ජාරහෙසු චතුසු රාජකුමාරෙසු එකස්මිං කාලෙ එකොව රජ්ජමනුසාසති, න සබ්බෙ, එවං එකමෙකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ එකොව අධිපති, ඉද්ධිපාදො ච හොතීති වෙදිතඛිබො.

822. අස්සද්ධියං සද්ධාපටිපක්ඛා අකුසලා ධම්මා, අවත්ථුගතො පසාදපතිරූපකො මිච්ඡාධිමොක්ඛො වා. කොසජ්ජං ටීනමිද්ධපධානො

අකුසලචිත්තුප්පාදො. පමාදො සතිසම්මොසො තථාපචත්තා අකුසලා ඛන්ධා. අභිභවනසඬ්ඛානෙන අධිපතියට්ඨෙනාති අස්සද්ධියාදීනං අභිභවනතො අභිභවනන්ති චත්තඛිබ්බෙන අධිමොක්ඛපග්ගහඋපට්ඨානඅවික්ඛෙපපජානනස්ස එකලක්ඛණෙන සම්පයුත්තධම්මෙසු අධිපතියට්ඨෙන. අස්සද්ධියාදීහි වාති ව-සද්දො සමුච්චයත්ථො අට්ඨානප්පයුත්තො, තස්මා අකම්පියට්ඨෙන ව සම්පයුත්තධම්මෙසු ථීරභාවෙන ව බලන්ති එවමෙත්ථ අධිප්පායො වෙදිතඛිබ්බො.

823. බුද්ධිකාසත්තස්සාති චතුත්තං අරියසච්චානං පටිච්ඡිකුතකසත්තස්ස. යො හෙසො ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය සතිආදිධම්මසාමග්ගියා කරණභූතාය බුද්ධිකි කිලෙසසත්තානනිද්දාය උට්ඨහති, චත්තාරි වා අරියසච්චානි පටිච්ඡිකුති, නිබ්බානමෙව වා සච්ඡිකරොතිති බොධිති වුවචති අරියසාවකො, තස්ස බොධිස්ස බුද්ධිකාසත්තස්ස අඩ්ඨාති බොජ්ඣංගි. නිය්‍යානිකට්ඨෙනාති වට්ටතො නිස්සරණට්ඨෙන.

824. පුබ්බභාගෙ නානාවිත්තෙසු ලබ්භන්තිති සම්බන්ධො. වුද්දසච්චිධෙනාති ආනාපානඉරියාපථචතුසම්පජ්ඤාපටික්කුලමනසිකාරධාතුමනසිකාරපබ්බාති, නච සිවථිකපබ්බාති වාති එවං වුද්දසච්චිධෙන. කායං පරිග්ගණ්හතො ච කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ලබ්භති, න වෙදනාදයො පරිග්ගණ්හතො. එස නයො සෙසෙසුපි. “සුඛං වෙදන”න්තිආදිනාති වා “සාමිස”න්තිආදිනාති වා “නිරාමිස”න්තිආදිනාති වා එවං නචචිධෙන. සරාගදොසමොහසංඛිත්තමහග්ගතසමාහිතසඋත්තරවිමුත්තපදානං

සපට්පක්ඛානං වසෙන සොළසච්චිධෙන. නීවරණපාදානක්ඛන්ධායතනබොජ්ඣංගසච්චපබ්බානං වසෙන පඤ්චචිධෙන. ඉමස්මිං අත්තභාවෙති පච්චුප්පන්තො අත්තභාවෙ. අනුප්පන්තපුබ්බන්ති අත්තතො අභූතපුබ්බං. පරස්ස උප්පන්තං අකුසලං දිස්වා තන්තිමිත්තඤ්ච වධබන්ධාරභාදීන්ති අධිප්පායො. තස්සාති තාදිසස්ස. භවති හි තංසදිසෙපි තඛිබ්බොහාරො යථා “තානියෙව ඔසධානී”ති. තස්ස පභානායාති එත්ථාපි එසෙව නයො. කුමනවිපස්සනා ඉතො අඤ්ඤස්මිං අත්තභාවෙ උප්පන්තපුබ්බාපි සියුන්ති වුත්තං. “ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්තපුබ්බ”න්ති, ඡන්දිද්ධිපාදසම්මාවාචානංයෙව ගහණං. තෙසු වුත්තෙසු සෙසිද්ධිපාදසෙසවිරතියො අත්ථතො වුත්තාව හොන්තිති ලක්ඛණභාරවසෙන අයමත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. එවං නානාවිත්තෙසු ලබ්භන්ති පුබ්බභාගෙ එතෙ සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදා. චතුත්තං ඤාණානන්ති චතුත්තං අරියමග්ගඤාණානං. කාමං සබ්බෙපි බොධිපක්ඛියධම්මා මග්ගචිත්තුප්පාදපරියාපන්තාව, තථාපි සාතිසයො සම්මප්පධානඛ්‍යාපාරො මග්ගක්ඛණෙති වුත්තං. “එලක්ඛණෙ යථෙත්වා චත්තාරො සම්මප්පධානො”ති.

අවසෙසා තෙත්තිංස ලබ්භන්ති, තෙ ව බො පරියායතො, න නිජ්පරියායතොති අධිප්පායො.

825. සෙසෙසු පනාති ඉද්ධිපාදාදීසු පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු. යථා සතිවීරියෙසු “සතිපට්ඨානං සම්මප්පධාන”න්ති සඬ්ඛිපනවසෙන භාපනං, “කායානුපස්සනා”තිආදිවිභාගදස්සනවසෙන වඩ්ඪනං අත්ථි, ඊදිසං භාපනවඩ්ඪනං නත්ථිති අත්ථො.

826. ඉදානි සබ්බෙසු එව යථාරහං ලබ්භමානවිභාගදස්සනත්ථං “අපිචා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තෙසුති සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මෙසු. ඡද්ධාති එකධා ද්වෙධා චතුධා පඤ්චධා අට්ඨධා නවධාති එවං ඡජ්ජකාරෙන තෙ භවන්ති.

ඡන්දිද්ධිපාදාදිවසෙනාති ඡන්දො ඡන්දිද්ධිපාදවසෙනෙව, විත්තං විත්තිද්ධිපාදවසෙනෙව, පිතිපස්සද්ධිඋපෙක්ඛා බොජ්ඣංගවසෙනෙව, සඬ්ඛිප්පාදයො මග්ගවසෙනෙවාති එවං නව එකවිධාව භොන්ති.

චුද්දසෙව අසම්භින්නාති සති වීරියං ඡන්දො විත්තං පඤ්ඤා සද්ධා සමාධි පිති පස්සද්ධි උපෙක්ඛා සම්මාසඬ්ඛිකප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවොති ඉමෙ අසම්භින්නා පදන්තරසම්භෙදෙන විනා අග්ගභිතග්ගභණ්ණෙන ගය්භමානා චුද්දසෙව ව සභාවධම්මා. චුද්දසාති ව උක්කංසපරිච්ඡෙදෙන චුත්තං. තඤ්ච බො පයමජ්ඣානිකමග්ගවිත්තුප්පාදවසෙන, දුතියජ්ඣානිකෙ පන සම්මාසඬ්ඛිකප්පාභාවතො තෙරස, තතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙසු පිතිසම්බොජ්ඣංගභාවතො ද්වාදස භොන්ති. “සත්තතිංසප්පහෙදතො”ති ඉදම්පි උක්කංසවසෙනෙව චුත්තං, අවකංසතො පන චුත්තනයෙන එකස්මිං බණ්ණ ඡත්තිංස, පඤ්චතිංස භොන්ති, චතුත්තං අධිපතීනං එකජ්ඣං අනුප්පජ්ජනතො එකස්මිං බණ්ණ එකස්සෙව ඉද්ධිපාදස්ස සම්භවොති ද්වත්තිංස ව භොන්තිති වෙදිතබ්බං.

සත්තතිංසපහෙදතො කථන්ති ආහ “සකිච්චනිජ්ජාදනතො”තිආදි, එකච්චස්ස සභාවතො එකස්සාපි අත්තතො ආනුභවානුරූපකායානුපස්සනාදිතංතංකිච්චසාධනතොති අත්ථො. සරූපෙන ව චුත්තිතොති අහෙදස්ස විත්තිද්ධිපාදාදිකස්ස සරූපෙනෙව පවත්තනතො ව.

එත්ථාති ඤාණදස්සනවිසුද්ධියං. කස්මා පන බොධිපක්ඛියෙසු ඤානකොට්ඨාසො න ගභිතො, නනු ඤානරභිතො අරියමග්ගො නත්ථිති? සච්චං නත්ථි, තතො එව න බො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං “බොධිපක්ඛියෙසු ඤානං න ගභිත”න්ති ලක්ඛණූපනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස ඤානස්ස

මග්ගමග්ගණෙනෙව ගතිත්තා. තඤ්ඤි සන්ධාය “යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඝාතං භාවෙති”තිආදි (ධ. ස. 277, 343 ආදයො) චුත්තං. ආරම්මණුපනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස පනෙත්ථ සම්භවො එව නත්ථී. අපරො නයො – කස්මා පන බොධිපක්ඛියෙසු ඝාතකොට්ඨාසො න ගතීතො, නනු ඝාතරහිතො අරියමග්ගො නත්ථී, න ච තං පටිපදා විය එකන්තපුබ්බභාගියං, නාපි එකච්චපටිසම්භිදා විය මග්ගනිස්සන්දො, අථ බො මග්ගචිත්තුප්පාදපරියාපන්තො, යතො “ලොකුත්තරං ඝාතං භාවෙති”ති (ධ. ස. 277, 343 ආදයො) චුත්තං, මග්ගමග්ගපරිවාරධම්මා ච බොධිපක්ඛියධම්මාති? චුච්චතෙ – යං තාව චුත්තං ඝාතරහිතො අරියමග්ගො නත්ථී”ති, තත්ථ න අරියමග්ගසම්පයොගමත්තෙන ඝාතස්ස බොධිපක්ඛියතා ලබ්භති අනිජ්ජසඬගතො. ආභාරාදීනම්පි හි බොධිපක්ඛියතා ආපජ්ජෙය්‍යාති. එතෙන මග්ගචිත්තුප්පාදපරියාපන්තො බොධිපක්ඛියභාවස්ස අකාරණන්ති දස්සිතං භොති.

යං පන චුත්තං “මග්ගමග්ගපරිවාරධම්මා ච බොධිපක්ඛියා”ති, තත්ථ පරිවාරට්ඨො කිං සහපවත්තිඅත්ථො, උදාහු පරික්ඛාරට්ඨොති? යදි පුරිමො පක්ඛො, සො පගෙව නිල්ලොවිතො. අථ දුතියො, ඉදං විචාරෙතබ්බං. කථං පවත්තමානං ඝාතං මග්ගස්ස පරික්ඛාරො? යදි සහජාතාදිපච්චයභාවෙන, එවං සති එස්සාදීනම්පි මග්ගපරික්ඛාරතා ආපජ්ජති. අථ පටිපක්ඛවිධංසනෙන, න සබ්බෙ ඝාතධම්මා පටිපක්ඛවිධංසනසමත්ථා. න හි විචාරො, වෙදනා ච කස්සවි සංකිලෙසධම්මස්ස උජුපටිපක්ඛභාවෙන පවත්තන්ති. යං පන පෙට්ඨකෙ “සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස, විචාරො විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො”ති චුත්තං, තං පරියායෙන චුත්තං. න හි සුඛං සයං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස පටිපක්ඛො, පටිපක්ඛස්ස පන සමාධිස්ස පච්චයතාය පටිපක්ඛො. න ච විචාරො පඤ්ඤා විය, අධිමොක්ඛො විය වා විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො, පටිපක්ඛස්ස පටිපදාය පන පටිපක්ඛො චුත්තො. තථා පිතිපි න බ්‍යාපාදස්ස අදොසො විය උජුපටිපක්ඛො, අදොසසම්පයොගතො පන පටිපක්ඛො චුත්තො. තෙන චුත්තං “තං පරියායෙන චුත්ත”න්ති. විතක්කසමාධයො එව පන ඝාතධම්මෙසු උජුකං පටිපක්ඛවිධංසනසමත්ථාති පටිපක්ඛවිද්ධංසනසමත්ථස්ස පරිපුණ්ණස්ස ඝාතකොට්ඨාසස්ස අභාවතො න චස්ස බොධිපක්ඛියෙසු සඬගතො කතො. යස්මා පන සම්මාසඬකජ්ජො, සම්මාසමාධි ච මග්ගපරියාපන්තා ඝාතධම්මා, තස්මා තෙ සන්ධාය තංසම්පයුත්තතාය වා ඉතරෙපි ගහෙත්වා පරියායෙන චුත්තං පාළියං “යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඝාතං භාවෙති නිය්‍යානික”න්තිආදි (ධ. ස. 277).

වුට්ඨානබලසමායොගකථාවණ්ණනා

827. වුට්ඨානං නිමිත්තතො, පචත්තතො ච වුට්ඨානං. බලසමායොගො සමථවිපස්සනාබලෙහි සම්පයුත්තතා. පරිඤ්ඤාභිසමයාදිවසෙන දුක්ඛාදිසු විසෙසදස්සනටියෙන මග්ගපඤ්ඤාපි විපස්සනාති වුවුවතීති “ලොකියවිපස්සනා”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. තෙනෙවාහ “වුට්ඨානටියෙන සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී”ති (පටි. ම. 2.5). නිමිත්තාරම්මණත්තා නෙවනිමිත්තා වුට්ඨාති, පචත්ති...පෙ.... ඡිත්තදනතො න පචත්තා වුට්ඨාතීති යොජනා. තත්ථ නිමිත්තතො වුට්ඨානං සඬබ්බාරනිමිත්තං නිස්සජ්ජිත්වා නිබ්බානාරම්මණකරණං. පචත්තතො වුට්ඨානං හෙතුනිරොධෙන ආයතිං විපාකජ්ජපචත්තස්ස අනුජ්ජපචත්තිධම්මතාපාදනං. තෙනාහ “සමුදයස්ස අසමුච්ඡිත්තදනතො පචත්තා න වුට්ඨාතී”ති.

දුභතොති උභතො, ද-කාරාගමං කත්වා එවං වුත්තං. දුභාති වා පදන්තරමෙවෙනං උභයසද්දෙන සමානත්ථං. දස්සනටියෙනාති පරිඤ්ඤාභිසමයාදිලක්ඛණෙන චතුසච්චදස්සනටියෙන. මිච්ඡාදිට්ඨියාති ද්වාසට්ඨිජ්ජහෙදායපි මිච්ඡාදිට්ඨියා. තදනුවත්තකකිලෙසෙහිති අපායගමනීයතාය තස්සා මිච්ඡාදිට්ඨියා අනුවත්තකෙහි විචිකිච්ඡාදිකිලෙසෙහි. බන්ධෙහිති එත්ථාපි තදනුවත්තකසද්දො ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බො. තෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිආදිපච්චයා උජ්ජජනාරහා වෙදිතබ්බො. මිච්ඡාසඬකජ්ජාතිආදිසුපි තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච බන්ධෙහි ච වුට්ඨාති. බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාතීති පාළි සංඛිත්තා. යථා මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඬකජ්ජා, එවං මිච්ඡාවාචාදයොපි අපායගමනීයා එව වෙදිතබ්බො. මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජ්ජා චෙතනාසභාවා. මිච්ඡාසති තථාපචත්තා චත්තාරො බන්ධා. උපරිමග්ගත්තයෙ සම්මාදිට්ඨි තංතංමග්ගවජ්ඣා මානතො වුට්ඨාති. සො හි “අහමස්මි”ති පචත්තියා දිට්ඨිට්ඨානියො, මිච්ඡාමග්ගතො පනෙත්ථ වුට්ඨානං අනුද්ධරිත්වා තංතංමග්ගවජ්ඣසංයොජනානුසයෙහෙව වුට්ඨානං උද්ධටං.

අණුසහගතාති අණුභාවං ගතා පත්තා, තනුභූතාති අත්ථො.

828. එවං වුට්ඨානං දස්සෙත්වා ඉදාති බලසමායොගං දස්සෙතුං “ලොකියානඤ්ඤා”තිආදි වුත්තං. සමථබලං අධිකං හොති සමාධිභාවනාභාවතො. විපස්සනාබලං අධිකං හොති ඤාණත්තරත්තා විපස්සනාභාවනාය. සමානභාවෙන යුගෙ නද්ධා බද්ධා විය හොත්තීති යුගනද්ධා. තෙනාහ “අඤ්ඤමඤ්ඤං අනනිවත්තනටියෙනා”ති, කිච්චතො අනුනාධිකභාවෙනාති අත්ථො. තතො එව සමායොගොති සමපරිච්ඡෙදයොගොති අත්ථො.

සමාධිපටිපක්ඛදස්සනත්ථං. “උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙහි”ති වුත්තං, උද්ධච්චපධානෙනි කිලෙසෙහිති අධිජ්ජායො. අවික්ඛෙපො සමාධිති සමුච්ඡින්නදනෙන වික්ඛෙපස්ස උජුපටිපක්ඛභූතො සමාධි. නිරොධගොචරොති නිබ්බානාරම්මණො. වුට්ඨානට්ඨෙනාති වුට්ඨානකභාවෙන නිමිත්තතො, පචත්තතො ච වුට්ඨහමානවසෙන. එකරසාති සමානකිච්චා.

පහාතබ්බධම්මපහානකථාවණ්ණනා

829. යෙ ධම්මාති යෙ සංකිලෙසධම්මා. සංයොජනාදීසු සංයොජනට්ඨෙන බන්ධනට්ඨෙන සංයොජනාති, විබාධනට්ඨෙන, උපතාපනට්ඨෙන චා කිලෙසා, මිච්ඡාසභාවාති මිච්ඡත්තා, ලොකෙ ධම්මා ලොකපරියාපන්නා ධම්මාති ලොකධම්මා, මච්ඡෙරස්ස භාවො, කම්මං වාති මච්ඡරියං, විපරිතට්ඨෙන විපල්ලාසා, ගන්ථනට්ඨෙන ගන්ථා, අයුත්තා ගතීති අගතී, ආසවන්තීති ආසවා, ඔහනන්තීති ඔසා, යොජනට්ඨෙන යොගා, නිවරන්තීති නිවරණාති, ධම්මසභාවං අතික්කම්ම පරතො ආමසන්තීති පරාමාසා, භුසං ආදියන්තීති උපාදානාති, අජ්ජනිතභාවෙන සන්තානෙ අනු අනු සෙන්තීති අනුසයා, මලීනභාවකරණට්ඨෙන මලා, අකුසලකම්මාති ච තාති සුගතිදුග්ගතීනං, තත්ථ නිබ්බත්තනකසුඛදුක්ඛානඤ්ච පථා වාති අකුසලකම්මපථා, චිත්තං උජ්ජජ්ජති එත්ථාති චිත්තූජ්ජාදො, චිත්තචෙතසිකරාසී, අකුසලො ච සො චිත්තූජ්ජාදො වාති අකුසලචිත්තූජ්ජාදොති අකුසලසද්දං ආනෙත්ථා සම්බන්ධිතබ්බං.

බන්ධෙනි බන්ධානන්ති ඉධලොකක්ඛන්ධෙනි පරලොකක්ඛන්ධානං. යාවඤ්චි තෙති තෙ රූපරාගාදයො යාව පචත්තන්ති න සමුච්ඡිජ්ජන්ති, තාව එතෙසං බන්ධඵලදුක්ඛානං අනුපරමො අවිච්ඡෙදොති. එතෙන තෙසං සංයොජනත්ථං විභාවෙති. උද්ධන්ති රූපාරූපහවෙසු, තතියමග්ගූජ්ජන්තියා චා උද්ධං. උද්ධං හජන්තීති උද්ධංභාගා, රූපාරූපහවා, තෙසං අවිච්ඡෙදහෙතුත්තාය හිතාති උද්ධංභාගියාති.

කිලිස්සන්ති, කිලෙසෙන්ති වාති දුට්ඨම්පි අත්ථං දස්සෙන්තො “සයං සංකිලිට්ඨත්තා”තිආදිමාහ.

මිච්ඡාවිමුත්ති “ලොකචූෂිකාදීසු මොක්ඛො”ති පචත්තමිච්ඡාවිමොක්ඛො. අහිනිවිසනාදිවසෙන මිච්ඡා විපරිතං න සම්මා පචත්තනතො මිච්ඡාඤාණං මොහොව.

ලොකජ්ජවත්තියාති බන්ධජ්ජවත්තියං සති. අනුපරමධම්මකත්තාති පුඤ්ඤපාපවසෙන අපරාපරං අවිච්ඡිජ්ජනතො. “ලාභහෙතුකො ලාභො”තිආදිනා කාරණොපවාරෙන.

ආවාසෙ මච්ඡරියං, ආවාසහෙතුකං වා මච්ඡරියං ආවාසමච්ඡරියං.

තයොති වත්ථුං අභිත්ථිත්වා චුත්තං, භිත්ථිත්වා පන චුච්චමානෙ ද්වාදස හොන්ති.

ගන්ථකරණං කාරණභාවෙන පටිබද්ධතාකරණං ගන්ථනන්ති තං රූපකායෙපි ලබ්භන්ති ආහ “නාමකායස්ස චෙව රූපකායස්ස වා”ති. තත්ථ ඛ්‍යාපාදස්සාපි අභිසජ්ජනුපනය්භවසෙන පවත්තනතො ගන්ථනට්ඨො චෙදිතබ්බො, යතො තස්ස පටිසසංයොජනභාවො චුත්තො.

ජන්දදොසමොහභයෙහීති ජන්දදොසමොහභයහෙතු. තඤ්ඤීති අකත්තබ්බකරණං, කත්තබ්බාකරණඤ්ච.

සවනාති පවත්තනතො. සවනතොති කිලෙසාසුචිභාවෙන විස්සන්දනතො. පුන සවනතොති පසවනතො.

ආකඨ්ඨනට්ඨෙන, දුරුත්තරණට්ඨෙන වාති එතෙන ඔසා විය ඔසාති දස්සෙති. ආරම්මණෙන, දුක්ඛෙන ව වියොගස්ස අප්පදානසඨ්ඨාතෙන යොජනට්ඨෙන යොගාති දස්සෙති, සංකිලෙසකරණට්ඨෙනාති අත්ථො. තෙසඤ්ඤෙවාති කාමරාගාදීනංයෙව. තෙ හි සොතවසෙන වත්තමානා සොතො විය සොතපතිතෙ සත්තෙ අපායසමුද්දං පාපෙන්ති, සංසාරසමුද්දතො ව සීසං උක්ඛිපිතුං න දෙන්ති, යථාගහිතඤ්ච ආරම්මණං විස්සජ්ජිතුං න දෙන්ති, යාදිසඤ්ච පාපං කත්වා දුක්ඛප්පත්තෙ පුනපි තාදිසෙන යොජෙන්ති.

චිත්තස්සාති කුසලචිත්තස්ස, විසෙසතො ඤානචිත්තස්ස. ආදිතො වරණං ආවරණං. කිලෙසවාසනං නෙත්වා වරණං නීවරණං. කුට්ටකවාටාදීහි විය පිදහනං පටිච්ඡාදනං, තං පන කුසලාදීනි සඨගණ්ඨිතුං, පරිඤ්ඤාතුං, ඤාතුඤ්ච අප්පදානවසෙන දට්ඨබ්බං.

තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සභාවන්ති කායාදිකස්ස තස්ස තස්ස ධම්මස්ස අසුභාදිසභාවං. අභූතං සභාවන්ති සුභාදිසභාවං.

ථාමගතට්ඨෙනාති ථාමගතභාවෙන. ථාමගතන්ති ව අනඤ්ඤසාධාරණො කාමරාගාදීනං සභාවො දට්ඨබ්බො. යෙන තෙ එව භගවතා “අනුසයා”ති චුත්තා. අනුසයනඤ්ච මග්ගෙන අප්පහීනභාවෙන පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහතා. තෙනාහ “පුනප්පුනං කාමරාගාදීනං උප්පත්තිහෙතුභාවෙන අනුසෙන්තියෙවා”ති.

දුම්මොවනියභාවෙන පවත්තිං සන්ධායාහ “තෙලඤ්ජනකලලං වියා”ති.

830. සෙසාති අනපායගමනීයා. සුබ්බමා කාමරාගපටිසාති සම්බන්ධො. චතුත්ථඤාණචජ්ඣා එවාති අවධාරණෙන පයමඤාණාදිවජ්ඣකා නිවත්තීයති. තයිදං නියමදස්සනං අඤ්ඤත්ථාපි නෙතබ්බන්ති දස්සෙන්තො “පරතො”තිආදිමාහ. තත්ථ “නියමං න කර්ස්සාමා”ති එතෙන නියමෙ අකතෙ හෙට්ඨිමග්ගවජ්ඣකාපි අනුඤ්ඤාතා එව හොතීති.

ලොභ...පෙ.... චතුත්ථඤාණචජ්ඣානීතිආදීසු පයමඤාණාදීහි භතාපායගමනීයාදිභාවානීති අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. ආදිසද්දෙන ඔළාරිකසුබ්බමතා ගහිතා.

යසෙති පරිවාරෙ.

අගතීසු ඡන්දාදයො කිඤ්ඤාපි උපරිමග්ගවජ්ඣා, තථාපි තංමූලකස්ස අකත්තබ්බකරණස්ස, කත්තබ්බකරණස්ස ච අපායගමනීයතාය පයමග්ගවජ්ඣා.

කතාකතාකුසලාකුසලවිසයං යං විජ්ජට්ඨාරභූතං කුක්කුච්චං, තං ඉධ තතියඤාණචජ්ඣං චුත්තං. යං පන “කුක්කුච්චපකතතාය ආපත්තිමාපජ්ජති”ති (පාටි. අට්ඨ. 438; කඨිබ්. අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා) චුත්තං කුක්කුච්චං, තං සන්ධාය “කුක්කුච්චවිචිකිච්ඡා සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්ති”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1176) අට්ඨසාලිනියං චුත්තං. තස්මා ද්විත්තං වචනානං අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු යානෙසු අධිප්පායො මග්ගිතබ්බො, න විරොධතො පච්චෙතබ්බො. ඔළාරිකානවසෙසජ්ජහානං වා සන්ධාය කුක්කුච්චස්ස පයමතතියඤාණචජ්ඣකා චුත්තාති වෙදිතබ්බං. “භගවතා පටික්ඛිත්තං අනුච්ඡිත්වා අනුච්ඡිත්වා ආවසථපිණ්ඩං භුඤ්ජිතු”න්ති, “කුක්කුච්චායන්තො න පටිග්ගහෙසී”ති (පාටි. 204) පන ආගතං කුක්කුච්චං, න නීවරණං අරහතො උජ්ජජ්ජනතො, නීවරණපටිරූපකං පන “කජ්ජති න කජ්ජති”ති වීමංසනභූතං විනයකුක්කුච්චං නාම, තං තථාපවත්තවිත්තුප්පාදොව.

කාමරාගපටිසානුසයා අණුසහගතා තතියඤාණචජ්ඣා. ඔළාරිකානං පන දුතියඤාණචජ්ඣකා හෙට්ඨා චුත්තනායාව.

විත්තුප්පාදග්ගහණෙන වෙන්ථ මක්ඛපළාසමායාසායෙයාපමාදථම්භසාරම්භාදීනං සඬගහො කතොති දට්ඨබ්බං.

831. අඵලො වායාමොති එත්ථ අතීතානං තාව පජ්භනෙ අඵලො හොතු වායාමො නිරුද්ධත්තා, අනාගතානං පන කථන්ති තෙසම්පි වක්ඛමානං අවිපරිතමත්ථං අජානන්තො නත්ථිතාමත්තං ගහෙත්වා වොදෙති, තථාපි

“අඵලො”ති පුබ්බෙ පභාතබ්බානං නත්ථිතාය වොදනා කතා, ඉදානි පභාතස්ස. යදි හි පභාතං අත්ථි, කථං පභාතබ්බා සන්ති? අථ පභාතබ්බා සන්ති, කථං පභාතං හොති? පභාතබ්බා ච සන්ති, පභාතඤ්ච හොතිති විජ්ජපිසිද්ධමෙතං. කස්මා? පභාතබ්බෙසු සන්තෙසු පභාතස්ස අසම්භවතො තදුපගො වායාමො අඵලො ආලොකතමානං සභාවට්ඨානෙ සති ආලොකස්ස අඵලතා විය. අථාපි කථඤ්චි පභාතං සියා? සංකිලෙසිකා ච මග්ගභාවනා ආපජ්ජති පභාතබ්බපභායකානං සභාවට්ඨානතො. විජ්ජයුත්තතා වා කිලෙසානං චිත්තවිජ්ජයුත්තසඬ්ඛාරවාදීනං විජ්ජයුත්තසඬ්ඛාරානං වියාති අධිජ්ජායො. තං පන නෙසං වාදීනං යථා මතිමත්තං, එවමිධාපිති දස්සෙන්නො ආහ “න ච පච්චුජ්ජන්තකිලෙසො චිත්තවිජ්ජයුත්තො නාම අත්ථි”ති. අරුපධම්මා හි එකචත්ථුකාදිභාවෙන චත්තමානා ඛණ්ණිකයපරියාපන්නා පච්චුජ්ජන්තා, තෙ කථං චිත්තෙන විජ්ජයුත්තා නාම සියුං, තස්මා නත්තෙව විජ්ජයුත්තතා කිලෙසානං. ආවෙණිකාති අසාධාරණා, සයමෙව උජ්ජාදිතා පාළි අනාරුළ්භාති අධිජ්ජායො. පාළියංයෙව හි පටික්ඛිත්තන්ති සම්බන්ධො. ස්වායං පුග්ගලො. හඤ්චිති යදි.

විනිබද්ධොති මානෙන පත්ථද්ධචිත්තො. පරාමට්ඨොති මිච්ඡාහිනිවිට්ඨො. ථාමගතොති ථාමගතකිලෙසො ථීරභාවගතානුසයො. තෙන හි නත්ථි මග්ගභාවනාති යස්මා තීසුපි කාලෙසු කිලෙසානං පභාතං න යුජ්ජති, තිකාලිකා ච කිලෙසා, තස්මා නත්ථි මග්ගභාවනා, තාය සාධෙතබ්බං කිච්චං නත්ථිති අත්ථො. “න හි නත්ථි මග්ගභාවනා”තිආදිතා චතුක්ඛත්තුං චුත්තස්ස පටික්ඛෙපස්ස පටික්ඛෙපො. ඉදං චුත්තං “පාළියංයෙව හි”තිආදිං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

එවමෙවාති යථා අජාතඵලෙ තරුණරුක්ඛෙ මූලෙ ඡින්නෙ අසති ඡෙදනෙ ආයතිං උජ්ජජ්ජනාරහාති ඡෙදනපච්චයා අනුජ්ජජ්ජමානාති විනට්ඨාති නාම හොන්ති, එවමෙව මග්ගභාවනාය අසති උජ්ජජ්ජනාරහා කිලෙසා මග්ගභාවනාය අනුජ්ජජ්ජමානා “පහීනා”ති චුච්චන්තිති උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. උජ්ජාදොති උජ්ජාදසීසෙන උජ්ජාදචන්තො ඛන්ධා චුත්තා. අනුජ්ජාදෙති නිබ්බානෙන. අජාතායෙව න ජායන්ති, තස්මා පහීනා නාම හොන්තිති “නත්ථි කිලෙසජ්ජභාන”න්ති පරවාදිතා කතො පටික්ඛෙපො “න හි”ති පටික්ඛිත්තො. තෙ පන නෙව උජ්ජජ්ජිත්වා විගතා, නාපි භවිස්සන්ති, න ච උජ්ජන්තාති “අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති”තිආදි න චත්තබ්බන්ති දස්සෙති. හෙතුනිරොධාති දුක්ඛහෙතුනං කිලෙසානං නිරොධා. දුක්ඛනිරොධොති ආයතිං උජ්ජජ්ජනකදුක්ඛස්ස නිරොධො. උජ්ජාදපචත්තනිමිත්තායුහනා පච්චුජ්ජන්තභවවසෙන ගහිතා.

832. එතෙනාති “අජාතායෙව න ජායන්ති”තිආදිවචනෙන. විපස්සනාය ආරම්මණභූතං උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකසඬ්ඛාතං භූමිපචත්තිට්ඨානං

ලද්ධවන්තො භූමිලද්ධා යථා “අග්ගිආහිතො”ති, ලද්ධභූමිකාති අත්ථො. වත්තමානාදිඋප්පන්නවිධුරතාය භූමිලද්ධූප්පන්නා එව නාම තෙති වුත්තං.

833. අනුභවිත්වා, භවිත්වා ව අපගතං භූතාපගතං. අනුභූතභූතා හි භූතතාසාමඤ්ඤෙන භූතසද්දෙන වුත්තා. සාමඤ්ඤමෙව හි උපසග්ගෙන විසෙසීයතීති. අනුභූතසද්දො ව කම්මවචනිච්ඡාය අභාවතො අනුභාවකවාචකො දට්ඨබ්බො. විකප්පගාභවසෙන රාගාදීහි, තබ්බිපක්ඛෙහි ව අකුසලං, කුසලඤ්ච ආරම්මණරසං අනුභවති, න විපාකො කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තා, නාපි කිරියා අහෙතුකානං අතිදුබ්බලතාය, සහෙතුකානඤ්ච බීණකිලෙසස්ස ඡළඬිගුපෙක්ඛාවතො උප්පජ්ජමානානං අතිසන්තවුත්තිත්තා. එත්ථ ව පුරිමනයෙ කුසලාකුසලමෙව වත්තුං අධිප්පායවසෙන “භූතාපගත”න්ති වුත්තං. යං “උප්පන්නානං අකුසලානං ධම්මානං පහානාය උප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං ධීතියා”ති (සං. නි. 5.651-662; විහ. 390-391) එත්ථ “උප්පන්න”න්ති ගහෙත්වා තංසදිසානං පහානං, වුද්ධි ව වුත්තා. පච්ඡිමනයෙ ව-සද්දෙන කුසලාකුසලඤ්ච ආකඬ්ඪිත්වා සබ්බං සඬ්ඛතං වුත්තං භුත්වාපගතභාවාහිධානාධිප්පායෙන. විපච්චිතුං ඔකාසකරණවසෙන උප්පත්තිතං අතීතං කම්මඤ්ච තතො උප්පජ්ජිතුං ආරද්ධො විපාකො ව අනාගතො ඔකාසකතුප්පන්නොති වුත්තො ඔකාසො කතො එතෙන, ඔකාසො කතො එතස්සාති ව අත්ථද්වයවසෙන, යං උප්පන්නසද්දෙන විනාපි විඤ්ඤායමානං උප්පන්නං සන්ධාය “නාහං, හික්ඛවෙ, සඤ්චෙතනිකානං කම්මාන”න්තිආදි (අ. නි. 10.217, 219) වුත්තං.

තාසු තාසු භූමීසුති මනුස්සදෙවාදිඅත්තභාවසඬ්ඛාතෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු. තස්මිං තස්මිං සන්තානෙ අනුප්පත්තිධම්මතං අනාපාදිතතාය අසමුහතං. අසමුහතත්තායෙව හිස්ස නත්ථීති නවත්තබ්බතාය උප්පන්නවොහාරො.

834. “කා භූමි, කො වා භූමිලද්ධො”ති ආසඬ්ඛං නිවත්තෙතුං “එත්ථ වා”තිආදි ආරද්ධං. “විපස්සනාය ආරම්මණභූතා”ති එතෙන ඛන්ධානං අපරිඤ්ඤාතතං දස්සෙති, න ආරම්මණභාවමත්තං තෙභූමකග්ගහණෙනෙව තස්ස සිද්ධත්තා. අපරිඤ්ඤාතා හි ඛන්ධා කිලෙසානං භූමිති අධිප්පෙනා. ඛන්ධෙසු වත්ථුභූතෙසු. ආරම්මණවසෙනාති ආරම්මණකරණවසෙන. අතීතානාගතෙ, පගෙව පච්චුප්පන්නෙති අධිප්පායො. තත්ති තං අඤ්ඤසන්තානගතං කිලෙසජාතං. තතො අඤ්ඤස්මිං සන්තානෙ ආරම්මණකරණමත්තෙන භූමිලද්ධං නාම යදි සියාති සම්ඛන්ධො. තස්සාති කිලෙසජාතස්ස. අප්පහෙය්‍යතො පරසන්තතිපතිත්තා න කොච්ඡි භවමූලං පප්පහෙය්‍ය. භූමිලද්ධඤ්ච අනුසයිතං නාම හොතීති අධිප්පායො. වත්ථුවසෙනාති උප්පත්තිට්ඨානවසෙන. යත්ථ යත්ථ භවෙ, සන්තානෙ වා. පරිඤ්ඤාතානං අභූමිභාවතො “අපරිඤ්ඤාතා”ති වුත්තං. උප්පාදතො පභූතීති තෙසං ඛන්ධානං

උප්පජ්ජනතො පට්ඨාය. කිලෙසානං අප්පහීනභාවං යපෙත්වා අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතො තෙසු ඛන්ධෙසු කිලෙසජාතං අනුසෙති, තස්මා තං අනුසයිතං කිලෙසජාතං, තෙනෙව අනුසයනසඬ්ඛාතෙන අප්පහීනට්ඨොන භූමිලද්ධන්ති වෙදිතඛිබං.

835. තත්ථ ච භූමිභූතෙසු ඛන්ධෙසු න සඛ්බෙ සඛ්බෙසං වත්ථු හොන්ති, අථ ඛො විසෙසො අත්ථිති තං දස්සෙත්තො ආහ “යස්ස යෙසු”තිආදි. තත්ථ යස්සාති යස්ස පුග්ගලස්ස. යෙසුති සතිපි අප්ඤ්ඤානිවසාමඤ්ඤෙ යෙසු අතීතාදිකාමාවචරාදිහෙදහින්තෙසු ඛන්ධෙසු. තෙ එව යථානුසයිතා ඛන්ධා. කිං පනෙතෙ කිලෙසා ආරම්මණං කරොන්තා විය පරිච්ඡේද පරිච්ඡේද අනුසෙන්නීති? යතො තෙ එව ඛන්ධා තෙසං කිලෙසානං වත්ථුති වුත්තා, න හෙව ඛො අනුසයානං වත්ථුං පරිච්ඡේද පවත්ති අත්ථි. අතීතාදිකාමාවචරාදිවසෙන පන යථාපරිච්ඡින්නෙ වත්ථුස්මිං යො කිලෙසානං අප්පහීනට්ඨො, සො පරිච්ඡේද පවත්තො විය හොතීති “අතීතක්ඛන්ධෙසු”තිආදි වුත්තං. තෙන වත්ථුවසෙන භූමිලද්ධං හොතීති වත්ථුහෙදෙන සියා තස්ස හෙදොති දස්සෙති. තථාවචන්ථිතභාවතො එව හි “අඤ්ඤතරො ලොලජාතිකො තං රසපථවිං අඬ්ගුලියා සායී”තිආදිවචනං (දී. නි. 3.120) කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු අනුසයිතානං රසතණ්හාදීනං රූපාරූපාවචරක්ඛන්ධෙ අතික්කමිත්වා පුන කාමාවචරක්ඛන්ධවත්ථුකතං විභාවෙති. තෙනාහ “තථා කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු”තිආදි. යථා චෙත්ථ රූපාරූපාවචරක්ඛන්ධෙ අතික්කමිත්වා පවත්ති, එවං කාමාවචරක්ඛන්ධෙ අතික්කමිත්වා පවත්ති හොතීති ආහ “එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු”ති.

පරිසුට්ඨානාහිභවනවසෙන ච කිලෙසානං අනුසයනට්ඨො අනුමීයති තදභාවෙ අභාවතො. යස්ස යෙ අනුසයා පහීනා, තෙසං වත්ථු තෙන සමතික්කන්තං පරිඤ්ඤාතත්තාති කුතො නෙසං භූමිසමඤ්ඤාති දස්සෙතුං වුත්තං “සොතාපන්නාදීසු පනා”තිආදි. ඉධ වට්ඨමුලකිලෙසාති අනුසයා අධිප්පෙතා, න අවිජ්ජා, භවතණ්හා ව. යං කිඤ්චි චෙතනාවෙතසිකහෙදං, කායිකාදිහෙදං වා. ඉතීති එවං, අප්පහීනානුසයත්තාති අධිප්පායො. අස්සාති පුට්ඨජ්ජනස්ස. තෙ පනෙතෙ අනුසයා අතීතාදිකාමාවචරාදිවසෙන යථාපරිච්ඡින්නෙ තත්ථ තත්ථ වත්ථුස්මිං අනුසයන්තාපි තෙ තෙ පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ අවිභාගෙනෙව වත්ථුං කත්වා අනුසෙන්නීති දස්සෙත්තො “තස්සෙතං වට්ඨමුල”න්තිආදිමාහ.

836. ඉදානි තමත්ථං අන්වයඛ්‍යතිරෙකවසෙන උපමාය විභාවෙතුං “පථවීරසාදි වියා”තිආදි වුත්තං. රුක්ඛගච්ඡලතාදීනං පච්චයභූතො සසම්භාරපථවියා රසො පථවීරසො. ආපොරසෙපි එසෙව නයො. සාඛා නාම

බුද්දකසාධා. පසාධො විටපො. රුක්ඛපච්ඡේන්ති රුක්ඛපරාපරං. සන්තානයමානෙති අපරාපරං අනුප්පබන්ධන්තෙ.

මණ්ඩුකකණ්ටකොති එකො මච්ඡකණ්ටකොති වදන්ති. අනුපාදානොති පභිනවතුරුපාදානො, රූපාදීසු වා කිඤ්චිපි අගණ්හන්තො.

837. ඉධ සමුදාවාරො නාම ලද්ධත්තලාභතාති ඛණත්තයසමඬ්ඛිසමුදාවාරුප්පන්නන්ති ආහ “වත්තමානුප්පන්නමෙව සමුදාවාරුප්පන්න”න්ති. පුබ්බභාගෙ අනුප්පජ්ජමානමිපිති තස්මිං ආපාඨගතෙ ආරම්මණෙ ආදිතො පවත්තප්පනවාරෙසු අනුප්පජ්ජමානමිපි. අධිග්ගහිතත්තාති අයොනිසොමනසිකාරෙත අභිරුද්ධ ගහිතත්තා, දළ්භං ගහිතත්තාති අත්ථො. අපරභාගෙති අපරස්මිං කාලභාගෙ, කාලන්තරෙති අත්ථො. එකන්තෙන උප්පත්තිතොති පච්චයසමවායෙ සති තථා අයොනිසොමනසිකාරස්ස තත්ථ නිබ්බත්තත්තා නියමෙන උප්පජ්ජනතො. කල්‍යාණිගාමෙති එවංනාමකෙ ගාමෙ. රොහණෙ කිර අභිරුපානං ඉත්ථිතං උප්පත්තිට්ඨානතාය සො ගාමො තථා වුවවති. විත්තසන්තතිමනාරුළුහන්ති පච්චුප්පන්නතං පටිසෙධෙති. “උප්පත්තිනිවාරකස්ස හෙතුනො අභාවා”ති එතෙන පච්චයෙ සති පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහතාය අවික්ඛම්භිතස්ස උප්පන්නතාපරියායොති දස්සෙති. නනු ච අසමුහතුප්පන්නමිපි පච්චයෙ සති උප්පජ්ජනාරහමෙව? සච්චමෙතං, පහානවිසෙසභාවකතො පන තෙසං හෙදො. යථා අවික්ඛම්භිතාසමුහතභූමිලද්ධුප්පන්නං සති පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනාරහං, එවං ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නමිපිති තිවිධස්සාපි භූමිලද්ධෙන එකසඬ්ගහතා වුත්තා.

838. අකුසලමිපි භූතාපගතුප්පන්නං අතීතත්තා න පහාතබ්බං, තථා එකච්චං ඔකාසකතුප්පන්නං ඉතරං අප්පහාතබ්බතො, සෙසද්වයං ඛණත්තයසමඬ්ඛිභාවතොති ආහ “අමග්ගවජ්ඣක්තා”ති. කෙනච්චි වතුසු මග්ගඤාණෙසු කෙනච්. තස්සාති යථාවුත්තස්ස වතුබ්බිධස්සපි උප්පන්නස්ස. තං උප්පන්නභාවං විනාසයමානන්ති අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනෙන උප්පජ්ජනාරහතං විනාසෙන්නං. පඨමං ලොකියඤාණෙන යථාබලං පභිනමෙව ලොකුත්තරඤාණං පජ්හතීති ලොකියග්ගහණං කතං.

පරිඤ්ඤාදිකිච්චකථාවණ්ණනා

839. සච්චාභිසමයකාලස්මිත්ති වතුන්නං අරියසච්චානං පටිවිජ්ඣනක්ඛණෙ. වුත්තානීති “දුක්ඛං පරිඤ්ඤෙය්‍ය”න්තිආදිනා (සං. නි. 5.1099), “යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සතී”තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) ච වුත්තානී. යථාසභාවෙනාති අවිපරිතසභාවෙන. “ජානිතබ්බානී”ති වත්ථා තෙසං

ජානනවිධිං උපමාවසෙන අට්ඨකථායං තාව චුත්තනයෙන දස්සෙතුං “චුත්තං හෙත”න්තිආදි චුත්තං.

තත්ථ යථා පදීපොතිආදි එකස්ස ඤාණස්ස එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කථං සම්භවන්ති. න හි තාදිසං කිඤ්චි ලොකෙ දිට්ඨං අත්ථි, න ච චචනං ලබ්භතීති අන්තොලීනවොදනං මනසි කත්වා චුත්තං “පරිඤ්ඤාභිසමයෙනා”ති. අනවසෙසතො පරිච්ඡේද ජානනසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන අභිසමෙති අසම්මොහවසෙන පටිච්ඡේදකි. පහානාභිසමයෙනාති සමුච්ඡේදජ්ජහානසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන අසම්මොහතො අභිසමෙති. මග්ගං භාවනාභිසමයෙනාති මග්ගඤාණං සම්මාසංඛිකජ්ජාදිසෙසමග්ගං සහජාතාදිපච්චයතාවසෙන භාවනාභිසමයෙන. අභිසමෙති පුබ්බභාගභාවනාසම්භූතෙන අරියමග්ගභාවනාසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන අභිසමෙති අට්ඨකිති. මග්ගං අසම්මොහතො පටිච්ඡේදකි. මග්ගඤාණඤ්චි සම්පයුත්තධම්මෙසු සම්මොහං විද්ධංසෙත්තං අත්තනිපි සම්මොහං විද්ධංසෙති යෙව. නිරොධන්ති නිබ්බානං. සච්ඡිකිරියාභිසමයෙනාති පච්චක්ඛකරණසංඛ්ඛාතෙන පටිච්ඡේදකෙන. පාපුණාතිති අධිගච්ඡති. ස්වායං අධිගමො දස්සනපටිච්චෙධොති ආහ “පස්සති පටිච්ඡේදකි”ති.

“නිරොධං...පෙ.... පටිච්ඡේදකි”ති එතෙන නිරොධසච්චමෙකං ආරම්භපටිච්චෙධෙන චත්තාරිපි සච්චානි අසම්මොහපටිච්චෙධෙන මග්ගඤාණං පටිච්ඡේදකිති එවං යුත්තිවසෙන විභාවිතං එකපටිච්චෙධං ආගමෙනපි සාධෙතුං “චුත්තම්පි චෙත”න්තිආදි චුත්තං. “සබ්බං චෙදිතබ්බ”න්ති ඉමිනා “යො දුක්ඛසමුදයං පස්සති, සො දුක්ඛම්පි පස්සති”තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) ආගතං සමුදයං සච්චාදිමුලකං යොජනං සංඛිගණ්හාති.

න චෙතං කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය චුත්තං, අථ බො එකපටිච්චෙධමෙවාති දස්සෙත්තෙන “මග්ගසමඬගිස්ස ඤාණං, දුක්ඛෙපෙතං ඤාණ”න්තිආදිනා (විහ. 794; පටි. ම. 1.109) අපරං සුත්තපදං ආනිතං. තථා හි “යො නු බො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති...පෙ.... පටිපදම්පි සො පස්සති”ති (සං. නි. 5.1100) එකසච්චදස්සනසමඬගිහාවච්චාරණාය තමත්ථං සාධෙතුං ආයස්මතා ගච්ඡතිත්ථෙරෙන චුත්තං, පච්චෙකඤ්ච සච්චත්තයදස්සනයොජනා කතා. අඤ්ඤථා කමාභිසමයෙ පුරිමදිට්ඨස්ස පුන අදස්සනතො සමුදයාදිං පස්සතො දුක්ඛාදිදස්සනං පුන අචත්තබ්බං සියා, චුච්චමානෙ ච සබ්බදස්සනං දස්සනන්තරපරමන්ති දස්සනානුපරමො එව සියාති.

නිස්සයභාවහෙතුතාය දුක්ඛපරිඤ්ඤාය චට්ටිකාපනසදිසතා,
පටිපක්ඛවිද්ධංසනතාය සමුදයජ්ජහානස්ස අන්ධකාරවිධමනසදිසතා,

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

ඤාණාලෝකපරිවූහනතාය මග්ගභාවනාය ආලෝකවිද්ධංසනසදිසතා, තෙන තෙන මග්ගෙන යථා යථා නිරොධස්ස සච්ඡිකිරියා, තථා තථා කිලෙසස්තෙහපරියාදානං භොතීති නිරොධසච්ඡිකිරියාය ස්තෙහපරියාදානසදිසතා කාරණුපචාරෙන වුත්තා.

840. ඔහාසෙතීති පකාසෙති. කිලෙසපටිප්පස්සද්ධිනීති සබ්බකිලෙසදරුපරිලාභවූපසමභාවතො කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධිභූතං.

841. අප්පෙතීති පප්පොති. දුක්ඛපරිඤ්ඤාය සක්කායතීරසමතික්කමභාවතො ඔරිමතීරප්පභානසදිසතා, මග්ගභාවනාය සත්තත්තිංසබ්බොධිපක්ඛියධම්මාවහනතාය භණ්ඩවහනසදිසතා.

842. පචත්තං ඤාණං අස්සාති පචත්තඤාණො, මග්ගො. අස්ස මග්ගස්ස.

තථට්ඨෙය්නාති තථසභාවෙන, පිළනාදිඅවිපරීතසභාවෙනාති අත්ථො. එකපට්ඨෙධානීති එකජ්ඣං පටිවිජ්ඣිතබ්බාකාරාති.

දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨෙය්නිආදීසු යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා බුද්ධානුස්සතිවණ්ණනායං (විසුද්ධි. මහාටි. 1.144) වුත්තමෙව. එකසඬගහිතාතීති එකෙනෙව සඬගහිතාති. කෙන? තථට්ඨෙය්න, සච්චට්ඨෙය්නාති අත්ථො. යං එකසඬගහිතන්තිආදි ඤාණස්ස එකපට්ඨෙධදස්සනං. මග්ගඤාණඤ්චි නිරොධමෙව ආරම්මණං කරොන්තම්පි යො සො දුක්ඛාදීසු තච්ඡාවිපල්ලාසභූතභාවසඬාතො සච්චට්ඨො, තප්පට්ච්ඡාදකසම්මොහවිද්ධංසනෙන තං යාථාවතො පටිවිජ්ඣන්තං පච්චක්ඛං කරොන්තමෙව පචත්තති. යතො අපරභාගෙ පිළනාදයො සොළසපි සච්චට්ඨා අරියස්ස හත්ථාමලකං විය යාථාවතො උපට්ඨන්ති.

843. අත්ථාති ඤාණෙන අරණියතො අත්ථාති ලද්ධසමඤ්ඤා ආකාරා. අඤ්ඤසච්චදස්සනවසෙතාති සමුදයාදිසච්චන්තරදස්සනවසෙන. ආවිභාවතොති පකාසභාවතො. ඉදං වුත්තං භොති - යෙ ආකාරා දුක්ඛාදීසු සභාවවසෙන, සච්චන්තරදස්සනවසෙන ච ආවිභවන්ති, තෙ පිළනාදයො චත්තාරොයෙවාති සොළසෙව වුත්තා, න අඤ්ඤෙති. අයමත්ථො ඉධාධිප්පෙතොති කථමිදං විඤ්ඤායතීති ආහ “තත්ථ කතමං දුක්ඛෙ ඤාණ”න්තිආදි. තෙනෙනං දස්සෙති - යස්මා පාළියං විසුං විසුං ආරම්මණකරණවසෙනපි සච්චඤාණං වුත්තං කිච්චනිබ්බත්තිවසෙනපි, තස්මා විඤ්ඤායති “සභාවතො, සච්චන්තරදස්සනතො ච සච්චානං ආකාරා ආවිභවන්ති”ති.

කිච්චනිබ්බත්තිවසෙන දස්සනං ආවිභාවතො දස්සනසදිසන්ති තං අනාමසිත්ථා ඉතරමෙව දස්සෙන්නො “තත්ථා”තිආදිමාහ. තත්ථාති තෙසු ද්විසු

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

දස්සනෙසු. ආයුහිතන්ති පිණ්ඩවසෙන නිබ්බත්තිතං. යඤ්ථි කිඤ්චි පච්චයුජ්ජන්තං නාම, සබ්බං තං සමුදිතමෙව නිබ්බත්තිති. සඬබ්බන්ති පච්චයන්තරෙහි සමෙච්ච සම්භූය කතං. රාසිකතන්ති පුඤ්ජකතං. අනෙකමෙව හි පච්චයුජ්ජන්තං එකජ්ඣං නිබ්බත්තිමානං අත්තනො පච්චයෙහි රාසිකතං විය හොතිති. තස්මාති සමුදයෙන ආයුහිතන්තා. අස්සාති දුක්ඛසච්චස්ස. යස්මිං සන්තානෙ උප්පන්නො, තස්ස කිලෙසසන්තාපහරො. සයම්පි කිලෙසපරිලාභාභාවතො සුසිතලො. සන්තාපට්ඨො ආචිභවති උළාරදස්සනෙන තදඤ්ඤස්ස අනුළාරභාවො වියාති දස්සෙන්නො ආහ “ආයස්මතො”තිආදි. අවිපරිණාමධම්මස්ස නිව්චසභාවස්ස වත්තබ්බමෙව නත්ථි පටිපක්ඛතො ආචිභවනාකාරස්ස සුඛසිද්ධිතො.

නිදානට්ඨො ආචිභවති ඉදමස්ස නිදදාතිති. සංයොගපලිබ්බාධට්ඨො පටිපක්ඛවසෙන ආචිභවනාකාරාති දස්සෙන්නො ආහ “විසංයොගභූතස්සා”තිආදි. කිලෙසදුක්ඛෙහි සංයොජනට්ඨො සංයොගට්ඨො. සංසාරචාරකෙ පලිබ්බද්ධනට්ඨො පලිබ්බාධට්ඨො.

කිලෙසසඬගණිකාදිවසෙන අවිචෙකභූතස්ස. විචෙකට්ඨො උපධිවිචෙකතා. සබ්බසඬබාරවිචිත්තතා අසඬබතභාවොති එවං. අවිජරියබ්භූතසභාවොපි අරියමග්ගො සඬබ්බතො එව, අයමෙව ච එකො අසඬබ්බතොති නිරොධස්ස අසඬබ්බතභාවො සුපාකට්ඨො හොති. දුක්ඛං විසං මරණධම්මතො තස්ස අගදභූතං අමතං නිබ්බානං.

“මග්ගො”ති සම්භාවෙතබ්බතං පත්තො සුබ්බමසන්තභාවෙන උපට්ඨිතො නිකන්තිභූතොපි නායං සමුදයො හෙතු නිබ්බානස්ස පත්තියා. අයං අරියමග්ගො හෙතූති මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනෙ චුත්තනයෙන මග්ගස්ස හෙතුවිට්ඨො ආචිභවති. නිරොධදස්සනෙනාති අතිවිය නිපුණස්ස පරමගම්භීරස්ස නිරොධසච්චස්ස දස්සනෙන. තෙනාහ “පරමසුබ්බමානී”තිආදි. දුක්ඛදස්සනෙනාති අතිවිය ආදීනවජ්ජත්තියා විපුලතරාදීනවස්ස දුක්ඛසච්චස්ස දස්සනෙන. තස්පටිපක්ඛතො ආධිපතෙය්‍යට්ඨො. තෙනාහ “අනෙකරොගාතුර...පෙ.... උළාරභාවො වියා”ති. එවමෙන යථාරහං අන්වයතො, ඛ්‍යතිරෙකතො ච සච්චෙසු ආචිභවනාකාරා විභාවිතා.

එකෙකස්සාති එකෙකස්ස අත්ථස්ස, පිළනායුහනනිස්සරණනිය්‍යානට්ඨො සන්ධායාහ. තිණ්ණං තිණ්ණන්ති සඬබ්බතාදිඅත්ථෙ. යෙ පන වාදිතො. නානාභිසමයන්ති නානාඤාණෙන අභිසමයං, චතුත්තං සච්චානං නානාක්ඛණෙන නානාඤාණෙන පටිවිජ්ඣනන්ති අත්ථො. යදි හි මග්ගඤාණස්ස චතුසු සච්චෙසු නානාභිසමයො සියා, දුක්ඛදස්සනාදිහි පඨමමග්ගාදිහි පභාතබ්බානං සංයොජනත්තයාදීනං එකදෙසජ්ජහානං ආපජ්ජති. තථා ච සති

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

එකදෙසසොනාපත්තිමග්ගට්ඨනාදිප්පසඨගො. තංතංදස්සනානන්තරඤ්ච
 තංතංඵලෙන භවිතබ්බන්ති තංතංපහෙයාකිලෙසපටිප්පස්සද්ධිභූතානං ඵලානං
 මග්ගානං. විය චතුක්කතා සියා. තථා ච සති
 එකදෙසසොනාපත්තනාදිප්පසඨගො. කිඤ්ච භියො - යදි මග්ගඤාණස්ස
 නානාභිසමයො සියා, අඤ්ඤෙන ඤාණෙන දුක්ඛං පස්සති. අඤ්ඤෙන සමුදයං,
 අඤ්ඤෙන නිරොධං, අඤ්ඤෙන මග්ගං, එවං සති මග්ගකිච්චං අපරිපුණ්ණමෙව
 සියා. මග්ගදස්සනෙන භි ද්වයගති, තෙනෙව චා තස්ස දස්සනං, අඤ්ඤෙන වාති.
 තත්ථ පයමො තාව පක්ඛො න යුජ්ජති අත්තති පවත්ති යා අසම්භවතො. න භි
 තෙනෙව අභිගුලග්ගෙන තමෙව පරාමසිතුං සක්කා. අථ අඤ්ඤෙන
 අනවට්ඨානප්පසඨගො “යෙන මග්ගං පස්සති, සොපි මග්ගො. තම්පි යෙන
 පස්සති, සොපි මග්ගො”ති. තස්මා එකාභිසමයතො යථාචුත්තො
 අසම්මොහපටිච්චෙධොව යුත්තො. අපිච පරිච්ඡින්නදිතබ්බං, සමුච්ඡින්නදිතබ්බඤ්ච
 සච්චද්වයං ආරබ්භ පවත්තමානස්ස මග්ගඤාණස්ස පරිච්ඡින්නදනසමුච්ඡින්නදනාති
 න සම්භවන්ති තතො අනිස්සරණතො. න භි දුක්ඛපරිඤ්ඤාසමුදයප්පහානාති
 දුක්ඛසමුදයසච්චාරම්මණෙන ඤාණෙන කාතුං සක්කුණෙයානාති.
 නිබ්බානාරම්මණෙන පන තත්ථ, ඉතරද්වයෙ ච සම්මොහං විද්ධංසෙන්තෙන
 සක්කා කාතුන්ති එකාභිසමයො එව යුත්තො. අයං පන අත්ථො පාළියං ආගතො
 එවාති “තෙසං උත්තරං අභිධම්මෙ කථාවත්ථුස්මිං චුත්තමෙවා”ති.

පරිඤ්ඤාදිප්පහෙදකථාවණ්ණනා

845. අභිඤ්ඤාපඤ්ඤාතිආදීනං අත්ථො හෙට්ඨා චුත්තොයෙව. අපිච
 සුතමයාය, චිත්තමයාය, එකච්චභාවනාමයාය ච අභිවිසිට්ඨාය පඤ්ඤාය ඤාතා
 අභිඤ්ඤාතා. ආවෙණිකා භූමි පරිඤ්ඤන්තරානං අවිසයභාවතො. න භි
 නාමරූපපරිච්ඡෙදපච්චයපරිග්ගහණවසෙන තීරණපරිඤ්ඤාදීනං පවත්ති අත්ථි.

846. අනුලොමඤාණම්පි අනිච්චාදිවසෙනෙව සඨ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තති,
 පගෙව පටිසඨ්ඛානුපස්සනාදයොති ආහ “යාව අනුලොමා ආවෙණිකා භූමි”ති.
 කාමඤ්ඤෙත්ථ තීරණපරිඤ්ඤාභූමියං ඤාතප්පහානපරිඤ්ඤායොපි ලද්ධාවසරා,
 තත්ථ පන යථා තීරණපරිඤ්ඤා සාතිසයං කිච්චකාරි, න තථා ඉතරාති
 ආවෙණිකග්ගහණං.

847. නිප්පරියායෙන පහානපරිඤ්ඤා නාම මග්ගඤාණන්ති “යාව
 මග්ගඤාණා භූමි”ති චුත්තං. අයං ඉධ අධිප්පෙතාති ඉධ අභිසමයකාලෙ
 කිච්චච්චාරෙ අයං පහානපරිඤ්ඤා අධිප්පෙතා තදන්ථත්තා සෙසපරිඤ්ඤානං.
 තෙනාහ “යස්මා වා”තිආදි.

තදත්ථායෙවාති පභානපරිඤ්ඤත්ථා එව. අථ වා තදත්ථායෙවාති පභානත්ථා එව. අථ වා තදත්ථායෙවාති මග්ගත්ථා එව. ඤාතතිරණපරිඤ්ඤා හි යාවදෙව මග්ගාධිගමත්ථාය පවත්තා. නියමතො ඤාතා වෙව තීරිතා ව භොන්ති ඤාතතිරිතභාවෙහි විනා පභානාභාවතො, පභානසිද්ධියඤ්ච ඤාතතිරිතභාවසිද්ධිතො. මග්ගඤාණඤ්ඤි දුක්ඛෙ පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන පවත්තමානං තස්ස සභාවලක්ඛණං විය සාමඤ්ඤලක්ඛණමපි පටිච්ඡිකුතීති වුවවති තප්පටිච්ඡාදකසම්මොහවිද්ධංසනතො. තෙනාහ “පරිඤ්ඤත්තයමපි...පෙ.... වෙදිතඛ්ඛ”න්ති.

848. පරිඤ්ඤා වියාති තිවිධතාසාමඤ්ඤං නිදස්සෙති, න පරිඤ්ඤාපභාතඛ්ඛතාසාමඤ්ඤං වික්ඛම්භනප්පභානස්ස අරිපඤ්ඤාකිච්චභාවතො. කාමච්ඡන්දාදයො යථා න චිත්තං පරිසුට්ඨාය තිට්ඨන්ති, එවං පරිසුට්ඨානස්ස නිසෙධනං අප්පචත්තිකරණං වික්ඛම්භනං, වික්ඛම්භනමෙව පභානං වික්ඛම්භනප්පභානං. පාකටත්තාති “අයං අඛ්‍යාපන්නචිත්තො විගතජිනමිද්ධො”තිආදිනා (අ. නි. 4.198) පරෙසමපි පාකටත්තා. “න සහසා චිත්තං අප්පෙකොත්ථරන්ති”ති ඉදං පටිලද්ධමත්තස්ස කුමානස්ස වසෙන වුත්තං, සුභාවිතෙ පන පගුණප්පකාමෙන යාව වරිමකචිත්තමපි න අප්පෙකොත්ථරන්තෙව. අථ වා කුමානස්ස පුඛ්ඛභාගෙහිති කුමානාධිගමත්ථාය පුඛ්ඛභාගපටිපත්තියා. පච්ඡාභාගෙහිති කුමානං ලහිත්වා අඤ්ඤාකිච්චප්පසුතස්සපි. විතක්කාදයොති විතක්කවිචාරජිතිසුඛරූපසඤ්ඤාදයො. දුතියප්පකාමාදීනං පටිපක්ඛා දුතියාදීසු අප්පිතෙසුයෙව වික්ඛම්භන්ති, තතො තතො වුට්ඨිතමත්තස්ස පන පවත්තන්ති පරිත්තචිත්තවසෙනෙව වුට්ඨහනතො.

849. “පදීපෙන අන්ධකාරස්ස වියා”ති ඉදං පටිපක්ඛෙන පහිනභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. පටිපක්ඛො හි පදීපො අන්ධකාරස්ස, සංජප්පාරො පන සෙවාලස්ස න පටිපක්ඛො, කෙවලං පවත්තිනිවාරණමත්තමෙව කරොතිති. තෙන අසතිපි උපුච්ඡවිච්චනීකතාය දුතියප්පකාමාදීනං විතක්කාදීනං වික්ඛම්භනස්ස තං නිදස්සනං සුට්ඨතරං යුජ්ජති. “විපස්සනාය අවයවභූතෙනා”ති ඉදං ඉධාධිකතතද්ධිගප්පභානස්ස දස්සනත්ථං වුත්තං. සීලවිසොධනාදිනාපි හි තද්ධිගප්පභානං භොතියෙවාති. ඤාණසංඛාතෙන කාරණෙන. තද්ධිගෙන තද්ධිගස්ස පභානං තද්ධිගප්පභානං. සති විජ්ජමානෙ ඛන්ධපඤ්චකසංඛාතෙ කායෙ, සයං වා තත්ථ සති දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි, “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”තිආදිනා (සං. නි. 3.81; 4.345) නයෙන වුත්තා අත්තානුදිට්ඨි. සොළසවත්ථුකා, අට්ඨවත්ථුකා ව කඨ්ඨාව මලං කඨ්ඨාමලං. සමුහගහස්සාති “අත්තා අත්තනිය”න්ති එවං පවත්තසමුහගහණස්ස පභානං කලාපසම්මසනෙන ඵකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා විකිරණවසෙන ඛන්ධානං දස්සනතො. අස්සාදසඤ්ඤායාති

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

පඤ්චක්ඛන්තො අස්සාදනවසෙන පවත්තම්චිඡාසඤ්ඤාය. අප්පට්ඨිඛානස්සාති පට්ඨිඛානපට්ඨක්ඛස්ස මොහස්ස. අනුපෙක්ඛනස්සාති අපෙක්ඛාය. සඬ්ඛාරෙසු නිව්වාදිගාහො සච්චපට්ලොමගාහො මග්ගසච්චාධිගමස්ස විලොමනතො. සාදීනවෙසු අනාදීනවසඤ්ඤිතා, අනාදීනවෙ ව සාදීනවසඤ්ඤිතා සච්චපට්ලොමගාහොති ව වදන්ති.

එවං විසුද්ධික්කමෙන තදභිගජ්ජහානං දස්සෙත්වා ඉදානි අට්ඨාරසමභාවිපස්සනාවසෙනපි තං දස්සෙතුං “යං වා පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ යං වා පන පහානන්ති සම්ඛන්තො.

850. චුත්තමෙව “සබ්බං සඬ්ඛාරගතං අනිව්චතො අනුපස්සති”තිආදිනා (විසුද්ධි. 2.742).

සන්තතිසමුහකිව්චාරම්මණානං වසෙන සනග්ගහණං සනසඤ්ඤා, තස්සා සනසඤ්ඤාය.

නිරොධෙ අධිමුත්තතා, තායාති තියද්ධගතානං සඬ්ඛාරානං නිරොධමෙව දිස්වා තත්ථ අධිමුච්චනවසෙන පවත්තපඤ්ඤා, තාය. ආයුහනස්සාති අභිසඬ්ඛරණස්ස.

තං තං පරිච්ඡෙදන්ති ආදානනික්ඛෙපාදිකං තං තං පරිච්ඡෙදං. අඤ්ඤාපවත්තිදස්සනන්ති චුත්තපරිච්ඡෙදතො පුබ්බෙ, පච්ඡා ව අඤ්ඤාකාරජ්ජවත්තියා දස්සනං, අවත්ථාවිසෙසජ්ජවත්තිදස්සනං වා. ධූවසඤ්ඤායාති ථීරභාවග්ගහණස්ස.

සාරාදානාභිනිවෙසස්සාති අසාරෙසු සාරගහණාභිනිවෙසස්ස.

සංසයම්චිඡාඤාණානං වසෙන සම්මුය්හනං සම්මොහො, සො එව අභිනිවෙසාති සම්මොහාභිනිවෙසො. සඬ්ඛාරෙසු ලෙණතාණභාවග්ගහණං ආලයාභිනිවෙසො, අත්ථතො භවතිකන්ති.

යථා චිත්තං සඬ්ඛාරෙ මුඤ්චිත්වා විවට්ඨං නිබ්බානං පක්ඛන්දති, තථා පවත්තනතො සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා ව අනුලොමඤ්ච “විවට්ඨානුපස්සනා”ති චුත්තං. නිව්ඨිභාවෙන ඔගාළ්භාවෙන පවත්තසංයොජනාදිකිලෙසා එව කිලෙසාභිනිවෙසො. නිබ්බේධභාගියං සමාධිත්ති විපස්සනාසමාධිමාහ.

851. අසනිව්චක්කං අසනිමණ්ඩලං. එවං පහානන්ති අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනමාහ. කම්මකිලෙසානං, සබ්බෙසම්පි වා සඬ්ඛාරානං ඛයං නිරොධං ගච්ඡතීති ඛයගාමී, අරියමග්ගො. ලොකුත්තරග්ගහණෙනෙව

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසවණ්ණනා

සිද්ධෙයි බයගාමිග්ගහණං වණ්ණහණනත්ථං. සමුච්ඡේදප්පහානමෙවාති අවධාරණං නිප්පරියායනං උපාදාය. තදත්ථානෙනවාති සමුච්ඡේදප්පහානත්ථානෙව. තෙන වික්ඛම්භනතද්ධිගප්පහානානං මග්ගසම්භාරතමාහ තෙහි විනා අසිජ්ඣනතො. අථ වා තදත්ථානෙනවාති මග්ගත්ථානෙව. තෙන තදත්ථතාය තෙසං තංකිච්චතං දස්සෙති. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. තමෙවත්ථං උපමාය දස්සෙතුං “පටිරාජානං වධිත්වා”තිආදි වුත්තං. යම්පි තතො පුබ්බෙ කතන්ති යං තතොරජ්ජප්පත්තිතො පුබ්බෙ කතං පච්චන්තසාධනදුග්ගවිද්ධංසනාදි. යථා ඉදඤ්චිදඤ්ච රඤ්ඤා කතන්තියෙව වුවචති, එවං ලොකියඤාණෙන සාධිතානිපි වික්ඛම්භනතද්ධිගප්පහානානි සමුච්ඡේදප්පහානවසෙන පවත්තස්ස මග්ගස්ස කිච්චහාවෙන වුවචන්ති, තදත්ථතාය, තෙසං තංසන්තතිපතිතතාය ව මග්ගස්සාති වෙදිතබ්බා.

852. ලොකියස්ස, ලොකියා වා සච්ඡිකිරියා ලොකියසච්ඡිකිරියා. එවං ලොකුත්තරසච්ඡිකිරියා වෙදිතබ්බා. ලාභීම්භීති ලාභී අම්භි. තථා වසීම්භීති එත්ථාපි. පච්චක්ඛතො ඤාණඵස්සෙනාති පච්චක්ඛතො ආරම්මණකරණසඬ්ඛාතෙන ඤාණඵස්සෙනෙන. “පච්චක්ඛතො”ති ව ඉමිනා අනුමානතො ආරම්මණකරණං නිවත්තෙති, “ඊදිසමිද්”න්ති පච්චචෙක්ඛණවසෙන පච්චක්ඛතො ජානනං හෙත්ථ “ඤාණඵස්සො”ති අධිජ්ජෙතො. එස්සිතාති ඤාණෙන ථුට්ඨා.

ඤානමග්ගඵලානි විය අත්තතො සන්තානෙන අනුප්පාදෙත්ථාපි තප්පට්ඨජාදකසම්මොහවිද්ධංසනවසෙන තථාවිද්ධංසනපවත්තඤාණං අපරප්පච්චයඤාණං.

පස්සන්තො පච්චක්ඛතො ජානන්තො. අමතොගධන්ති අමතපරියාපන්තං, අමතසඬ්ඛාතන්ති අත්ථො.

සොතාපත්තිමග්ගො පඨමං නිබ්බානදස්සනතො දස්සනං, තෙන දස්සනෙන සච්ඡිකිරියා දස්සනසච්ඡිකිරියා. කිඤ්චාපි ගොත්රභුඤාණං තතො පඨමතරං නිබ්බානං පස්සති, ආලම්බනකරණතො දිස්වා කත්තබ්බකිච්චාකරණතො පන න දස්සනන්ති වුවචති. සා දුට්ඨාපීති සා දස්සනභාවනාවසෙන දුට්ඨාපි සච්ඡිකිරියා. දස්සනභාවනාවසෙනාති දස්සනමග්ගභාවනාමග්ගවසෙන. තෙන අමග්ගවසෙන පවත්තනිබ්බානස්ස පච්චචෙක්ඛණසච්ඡිකිරියං නිවත්තෙති. නිබ්බානස්සාති පන ඉමිනා මග්ගඵලෙසු පච්චචෙක්ඛණසච්ඡිකිරියං. ඉමස්ස ඤාණස්සාති ඉමස්ස යථාධිගතස්ස ලොකුත්තරඤාණස්ස.

853. අභිමතාති අධිජ්ජෙතො. භාවනා නාම උප්පාදනා, සන්තානපරිභාවනා වාති තදුභයං දස්සෙන්නො “ලොකියාන”න්තිආදිමාහ. යදග්ගෙන හි ලොකියා

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දේසවණ්ණනා

කුසලාදයො උප්පාදිතා, වඩ්ඪිතා ව, තදග්ගෙනස්ස සීලභාවනා, කායභාවනා, චිත්තභාවනා, පඤ්ඤාභාවනා ව ලොකියා නිප්පාදිතා භොති, තාය ව සන්තානොපි පරිභාවිතොති. තාසු ලොකියලොකුත්තරභාවනාසු ඉධ ඤාණදස්සනවිසුද්ධිකථායං ලොකුත්තරභාවනා අධිප්පෙතා, න ඉතරා තස්සා සම්භාරභාවතො. වතුබ්බිධම්පෙතං ඤාණන්ති එතං වතුබ්බිධම්පි අරියමග්ගඤාණං ලොකුත්තරානි සම්මාවාචාදිහෙදානි සීලාදීනි උප්පාදෙති. කථං? සහජාතාදිපච්චයතාය. සීලාදීනීති එත්ථ ආදි-සද්දෙන සමාධිස්ස ගහණං, න පඤ්ඤාය. න හි තදෙව තං උප්පාදෙති, මග්ගචිත්තූප්පාදො පන උප්පාදෙති. තදන්තොගධභාවා සම්මාසඬකප්පො. සො හි පඤ්චක්ඛන්ධසඬගහිතොති වදන්ති. සීලාදීනීති වා ඵලසීලාදීනම්පි ගහණන්ති පඤ්ඤායපි ගහණං යුජ්ජතියෙව. සහජාතපච්චයාදිතායාති එත්ථ ආදි-සද්දෙන අනන්තරපච්චයාදිතායපි සඬගහො දට්ඨබ්බො. තෙහි ව සන්තානං වාසෙතීති තෙහි සමුච්ඡින්නදනපටිපස්සම්භනවසෙන පවත්තෙහි ලොකුත්තරෙහි සීලාදීහි අරියපුග්ගලො අත්තතො සන්තානං පරිභාවෙති. යං නිස්සාය පරාවුත්තීති වදන්ති. යථා පරිඤ්ඤත්තයම්පි පහානත්තයම්පි මග්ගඤාණස්ස කිච්චන්ති වුත්තං පරියායෙන, න එවම්ධ. ඉධ පන ලොකුත්තරභාවනාව අස්ස මග්ගඤාණස්ස කිච්චං. න හෙත්ථ භාවනාය පරියායො ලබ්භතීති අවධාරණං. තෙන ලොකියභාවනං නිවත්තෙති.

එවං සරූපෙනෙව ආගතායාති “චිත්තං භාවය”න්ති සමාධි විය චිත්තසීසෙන අනාගන්ත්වා “පඤ්ඤං භාවය”න්ති එවං සරූපෙනෙව ආගතාය පඤ්ඤාය. යං වුත්තං උද්දේසවසෙන. එත්තාවතා තං චිත්ථාරිතං භොති. අයඤ්ච පඤ්ඤො විස්සජ්ජිතො භොතීති සම්බන්ධො.

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දේසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති බාවිසතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

23. පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

ආනිසංසපකාසනාවණ්ණනා

854. අනෙකසකානිසංසා සාවකබොධිආදිවිපුලොදානගුණවිසෙසාවහන්තා. විත්ථාරතොති නයදස්සනං අකත්වා “අයම්පි පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො, අයම්පි”ති අනුපදදස්සනවසෙන විත්ථාරතො පකාසෙතුං න සුකරං අතිබහුභාවතො. අස්සාති පඤ්ඤාභාවනාය. නානාකිලෙසවිද්ධංසනන්ති සක්කායදිට්ඨිවිකිච්ඡාදිවසෙන නානාවිධානං කිලෙසධම්මානං තදඬිගාදිවසෙන පජහනං. අරියඵලරසානුභවනන්ති සොතාපත්තිඵලාදිඵලසුඛපටිසංවෙදනං.

නානාකිලෙසවිද්ධංසනකථාවණ්ණනා

855. “අරියඵලරසානුභවන”න්ති ඵලෙනෙව කිලෙසානං පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං දීපියතීති “අරියමග්ගක්ඛණ”ති විසෙසවචනං, තබ්භාවභාවතො වා. සිද්ධො හි සමුච්ඡෙදප්පහානෙ පටිප්පස්සද්ධිප්පහානං සිද්ධමෙව හොතීති.

භීමවෙගානුපතිතාති සකලං ලොකං හින්දන්තෙන විය භීමෙන භයානකෙන වෙගෙන සහසා පතිතා. සිලුවිවයෙති පබ්බතෙ සෙලපුටුලෙ. සතෙජුප්පලමණ්ඩලොති සරදකාලසමිද්ධෙන අත්තනො තෙජසා සමුප්පලද්දික්ඛමණ්ඩලො. වධබන්ධනාදිගුණිපරිපක්කිලෙසාදිජාතිආදිසබ්බානත්ථවිධායකං. සන්දිට්ඨිකන්ති පච්චක්ඛන්තං. ජඤ්ඤාති ජානෙය්‍ය. ඉධාති ඉමිස්සං පඤ්ඤාභාවනායං.

ඵලසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

856. අරියස්ස මග්ගස්ස ඵලං අරියඵලං, අරියඤ්ච තං විසුද්ධත්තා ඵලඤ්චාතිපි අරියඵලං, තස්ස රසො, පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්තිසුඛං, අනුභවනං නිබ්බානාරම්මණස්ස තස්ස පටිසෙවනං. තත්‍රාති තෙසු ද්විසු ආකාරෙසු. අස්සාති අරියඵලස්ස.

857. සංයොජනෙසු පභීනෙසු සබ්බෙපි කිලෙසා පභීනායෙව හොන්තීති සංයොජනානංයෙව ගහණං. සංයොජනප්පහානමත්තමෙව අරියමග්ගස්ස ඵලං නාම, න අඤ්ඤං කිඤ්චි අත්ථන්තරං විපාකභූතන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ “ඵලං

නාම න කොච්ඡි අඤ්ඤා ධම්මො අත්ථි”ති. කෙ පනෙතං වදන්තිති? අත්ථකාදයො. තෙ හි “අරහත්තං අරහත්තන්ති, ආවුසො, වුව්චති...පෙ.... මොහක්ඛයො”ති (සං. නි. 4.315) සුත්තපදස්ස අත්ථං අඤ්ඤා ගහෙත්වා නිජ්ජරියායතො “අරහත්තං නාම කිඤ්චි නත්ථි, කිලෙසජ්ජහානමෙව තථා වොහරියති”ති වදන්තා සෙසඵලෙපි පටික්ඛිපන්ති. ඉදං සුත්තමිජිති පටිසම්භිදාමග්ගපාළිමාහ. පකට්ඨො උක්කට්ඨො යොගොති පයොගො, අරියමග්ගො, පයොගනිමිත්තං ජාතකිලෙසානං පටිජ්ජස්සද්ධි පයොගපටිජ්ජස්සද්ධි. යා පන අරියමග්ගස්ස භාවිතත්තා ලබ්භමානාපි යස්සා විපාකපඤ්ඤාය නිජ්ජජ්ජමානාය නිජ්ජජ්ජති, සා පටිජ්ජස්සද්ධියං නිජ්ජාදෙනබ්බායං පඤ්ඤාති පටිජ්ජස්සද්ධිපඤ්ඤාති වුත්තා. සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාතීති සම්මාදිට්ඨියා උජ්ඣවිපච්චනීකදස්සනවසෙන වත්වා තදඤ්ඤතොපි වුට්ඨානං දස්සෙතුං “තදනුවත්තකකිලෙසෙහි”ති වුත්තං, තස්සා මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්පයොගතො, උපනිස්සයතො ච අනුවත්තකකිලෙසෙහි. තෙන තදෙකට්ඨජ්ජහානමාහ. බන්ධෙහිති තදනුවත්තකක්ඛන්ධෙහි, තාය මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්පයුත්තක්ඛන්ධෙහි වෙව තජ්ජච්චයා ආයතිං උජ්ජජ්ජනක්ඛන්ධෙහි වාති අත්ථො. බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහිති යථාවුත්තකිලෙසක්ඛන්ධෙහි බහිද්ධාභූතෙහි විපස්සනාය ගොචරභූතෙහි සබ්බසංඛාරනිමිත්තෙහි.

ඵචං මග්ගකිච්චං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස වසෙන ඵලං දස්සෙතුං “තම්පයොගපටිජ්ජස්සද්ධන්තා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ තම්පයොගපටිජ්ජස්සද්ධන්තාති තස්ස අජ්ඣත්තබ්බිද්ධා වුට්ඨානාදිපයොගස්ස පටිජ්ජස්සද්ධන්තා. මග්ගො හි නිමිත්තතො, පචත්තතො ච වුට්ඨහන්තො කිලෙසෙ පජ්ඣතීති අත්තතො බණ්ණං පයොගං කරොති නාම, ඵලක්ඛණෙ පනස්ස සො පයොගො පටිජ්ජස්සද්ධො වුපසන්තො නාම හොති. තෙන වුත්තං “තම්පයොගපටිජ්ජස්සද්ධන්තා”ති. උජ්ජජ්ජතීති මග්ගානන්තරං ද්වික්ඛන්තුං වා තික්ඛන්තුං වා උජ්ජජ්ජති. ඵලසමාපත්තිකාලෙ පන බ්‍රහ්මක්ඛන්තුං, නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස ද්වික්ඛන්තුං උජ්ජජ්ජති. සබ්බමිජි යථාවුත්තපයොගපටිජ්ජස්සද්ධිනිමිත්තං උජ්ජජ්ජනතො “තම්පයොගපටිජ්ජස්සද්ධන්තා උජ්ජජ්ජති”ති වුත්තං. මග්ගස්සෙතං ඵලන්ති යථාවුත්තා විපාකා සම්මාදිට්ඨි නාම, ඵතං අරියමග්ගස්ස ඵලන්ති වෙදිතබ්බං. විත්ථාරෙතබ්බන්ති “සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ අභිනිරොපනට්ඨෙන සම්මාසංඛිකජ්ජො මිච්ඡාසංඛිකජ්ජො”තිආදිනා (පටි. ම. 1.63) සංඛිකජ්ජාදිවසෙන, සෙසමග්ගවසෙන ච විත්ථාරතො වෙදිතබ්බං.

වත්තාරි ච සාමඤ්ඤඵලානි, ඉමෙ ධම්මා අජ්ජමාණාරම්මණාති අජ්ජමාණාරම්මණාය මග්ගෙහි නිබ්බිසෙසනාය. තථා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසංඛිතො මහග්ගතො ධම්මො නිරොධතො

වුට්ඨානවෙලායං අප්පමාණස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයොති අරියඵලස්ස අනන්තරපච්චයතාය ච දීපනාති ඵවමාදීනිපි එත්ථ අරියඵලස්ස සභාවධම්මභාවෙන අත්ථිතාය සාධකානි, න යථාදස්සිතපටිසම්භිදාමග්ගපාළියෙවාති අධිප්පායො.

858. ඵලසමාපත්තියන්ති ඵලපවත්තිසඬ්ඛාතාය සමාපත්තියං. අස්සාති අරියඵලස්ස. සරූපකත්තුකාරණාකාරට්ඨිතිවුට්ඨානානන්තරවසෙන ඉදං පඤ්ඤාකම්මං.

859. අරියඵලස්ස නිරොධෙ අප්පනාති අරියස්ස ඵලඤ්ඤාසස්ස නිබ්බානෙ ආරම්මණභූතෙ අප්පනාකාරෙන පවත්ති.

860. සබ්බෙපි පුට්ඨ්ඡනාති ඤානසමාපත්තිලාභිනොපි පුට්ඨ්ඡනා න සමාපජ්ජන්ති, පගෙව ඉතරෙ. අරියා සබ්බෙපි ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තිති කාමං සාමඤ්ඤජොතනා, සා පන විසෙසනිවිට්ඨායෙව භොති. අධිගතත්තාති පන භෙතුකිත්තනං. උපරිමානම්පි හෙට්ඨිමාය ලොකියසමාපත්තියා විය සමාපජ්ජනං සාධෙත්තං විය යිතන්ති තං නිවත්තෙන්තො “උපරිමා පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ උපරිමාති සකදාගාමිආදයො. හෙට්ඨිමන්ති සොතාපත්තිඵලාදිං. න සමාපජ්ජන්ති සතිපි අධිගතත්තෙ. කස්මාති චෙ? කාරණමාහ “පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා”ති. එතෙන උපරිමො අරියො හෙට්ඨිමං ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති අත්තනා අධිගතත්තා, යථා තං ලොකියසමාපත්තින්ති, ඵවං පවත්තං භෙතුං බාහිවාරෙති. න හි ලොකියජ්ඣානෙසු පුග්ගලන්තරභාවූපගමනං නාම අත්ථි විසෙසාභාවතො. ඉධ පන අසමුග්ගාටිතකම්මකිලෙසනිරොධනෙන පුට්ඨ්ඡනෙහි විය සොතාපත්තස්ස, සොතාපත්තාදීහි සකදාගාමිආදීනං පුග්ගලන්තරභාවූපගමනං අත්ථි. යතො හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා ඵලධම්මා උපරූපරි මග්ගධම්මෙහි නිවත්තිතා පටිපක්ඛෙහි විය අභිභූතා අප්පවත්තිධම්මතංයෙව ආපන්නා. තෙනාහ “පටිප්පස්සද්ධත්තා”ති.

අපිව කුසලකිරියපවත්ති නාම අඤ්ඤාදිසී, විපාකපවත්ති ච අඤ්ඤාදිසී, අනන්තරඵලත්තා ච ලොකුත්තරකුසලානං හෙට්ඨිමතො උපරිමො භවන්තරගතො විය භොති. තංතංඵලවසෙනෙව හි අරියානං සොතාපත්තාදිනාමලාභො. තෙ සවෙ අඤ්ඤඵලසමඬ්ඛිනොපි භොන්ති, සොතාපත්තාදිනාමම්පි තෙසං අවට්ඨිතං සියා, තෙන තෙන ඤානෙන ගහිතපටිසන්ධිකො වියාති තස්ස තස්ස අරියස්ස තං තං ඵලං භවධිගසදිසන්ති න උපරිමස්ස හෙට්ඨිමඵලසමඬ්ඛිතාය ලෙසොපි සම්භවති, කුතො තස්ස සමාපජ්ජනන්ති දට්ඨබ්බං. හෙට්ඨිමා ච උපරිමන්ති හෙට්ඨිමා ච සොතාපත්තාදයො අරියා උපරිමං සකදාගාමිඵලාදිං න සමාපජ්ජන්තිති

සම්බන්ධො. තත්ථ කාරණමාහ “අනධිගතත්තා”ති. න හි අනධිගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුං සක්කා.

“අත්තනො අත්තනොයෙව පන ඵලං සමාපජ්ජන්ති”ති ඉමිනා සබ්බෙපි අරියා අත්තනො අත්තනො ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තිති අත්ථෙ ආපන්නෙ තත්ථ කෙසඤ්චි මතිහෙදං දස්සෙතුං “කෙච් පනා”තිආදි වුත්තං. එතෙ හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනොති යස්මා හි තෙ “උපරිමා ද්වෙ”ති වුත්තා අනාගාමිනො, අරහන්තො ච සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනො, ඉතරෙ පන සීලෙසු පරිපූරකාරිනො, තස්මා ද්වෙ ඵච ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තිති. න හි සමාධිපාරිපූරියා විනා සමාපත්තිවළඤ්ජනං සම්භවතිති අධිජ්ජායො. තන්ති “සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනො”ති තෙහි වුත්තකාරණං. අකාරණමෙවාති අයුත්තියෙව. කස්මාති වෙ? ආහ “පුපුජ්ජනස්සාපි”තිආදි. තස්සත්ථො – සබ්බසො අසමුච්ඡින්නකිලෙසස්ස පුපුජ්ජනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධලොකියසමාපත්තිසමාපජ්ජනං ලබ්හති, කිමඤ්ඤං පන සමුච්ඡින්නකච්චකිලෙසානං හෙට්ඨිමානං අරියානං, තස්මා තෙසං සමාධිස්මිං අපරිපූරකාරිනා අත්තනො ඵලසමාපත්තිං අසමාපජ්ජනස්ස අකාරණන්ති. යුත්තිවිත්තා නාම පාළිඅනාරුළ්ලොහෙ අත්ථෙ යුත්තා, අයං පනත්ථො පාළිආරුළ්ලොහොති කාරණාපදෙසෙ අනාදරකරණමුඛෙන පාළිං දස්සෙන්නො “කිඤ්චෙත්ථා”තිආදිමාහ. සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථායාති සොතාපත්තිමග්ගස්ස සමධිගමාය. සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායාති සොතාපත්තිඵලසමාපත්තියා සමාපජ්ජනත්ථං. එස නයො සෙසෙසුපි.

එත්ථ ච “සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථායා”තිආදිනා සරූපතො උද්ධටත්තා තතො පුබ්බෙ ආගතා මග්ගඵලවාරා අප්පණ්ණිතවසෙන වුත්තා. තත්ථ අනත්තානුපස්සනාමුඛෙන, අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන ච පවත්තානං ඵලසමාපත්තිනං පුරෙවරා ගොත්‍රභුධම්මා නවදසභාවෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. “සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායා”තිආදිනා පන චතුසුපි ඵලෙසු එකසදිසං දෙසනාය ආගතත්තා සොතාපන්නසකදාගාමිනොපි අත්තනො ඵලං සමාපජ්ජන්තිති විඤ්ඤායති. මග්ගානන්තරඵලවසෙන තං වුත්තන්ති ච න සක්කා වත්තුං විපස්සනාවසෙන දසන්නං ගොත්‍රභුධම්මානං දස්සනාවසෙන දෙසනාය ආරද්ධත්තා, මග්ගවාරෙතෙව ච තදත්ථසිද්ධිතො. න ච මග්ගානන්තරං ඵලං “ඵලසමාපත්ති”ති වුව්වති විසුං පරිකම්මාභාවතො. තස්මා ඵලසමාපත්තිවචනෙනෙව සොතාපන්නාදීනම්පි ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනං සිද්ධං. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි.

861. පයොජනම්පි තදත්ථාය පටිපත්තියා කාරණං හොති තන්තිමිත්තං පටිපජ්ජනතොති “කස්මා සමාපජ්ජන්ති”ති කාරණං පුච්ඡිත්ථා

“දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථ”න්ති පයොජනං විස්සජ්ජිතං. කස්මාති වා සම්පදානෙ නිස්සක්කවචනං, කිස්සාති වුත්තං හොති. දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථන්ති දිට්ඨෙව ධම්මෙ කිලෙසදරථපරිලාභවූපසමෙන සන්තෙන සුඛවිහාරෙන විහරණත්ථං. සතිපි විපාකභාවෙ පරිකම්මෙන විනා අනුප්පජ්ජනතො ඵලසමාපත්තිධම්මානං තස්ස තස්ස අරියස්ස රුච්චසෙනෙව පවත්ති, යතො නෙසං සාධිපතිතාති ආභ “අද්ධාන...පෙ.... සමාපජ්ජන්ති”ති.

862. ද්විති ආකාරෙහිති ද්විති කාරණෙහි. යථා හි ලොකියජ්ඣානානං සමධිගමො සම්පයොගසමඤ්චිභාවෙන සිජ්ඣාමානො පහානඤ්චසමතික්කමමුඛෙන වුවචති තථා සමධිගන්තබ්බත්තා, ඵවං ඵලසමාපත්තිපි නිබ්බානමනසිකාරෙන සිජ්ඣාමානා තදඤ්ඤාරම්මණාමනසිකාරමුඛෙන වුවචති සබ්බසඤ්චාරතො විනිවට්ඨිතමානසතාවසෙන සමිජ්ඣාමනො. තෙනාභ “නිබ්බානතො”තිආදි. උදයබ්බයඤ්ඤාණාදිඤ්ඤාණපරම්පරවසෙන හි සබ්බඵලවිත්තං සඤ්චාරතො සබ්බසො නිබ්බන්තවිරත්තවිත්තස්ස තතො විනිස්සට්ඨිතබ්බානාරම්මණං පවත්තති. ඵවං පවත්තමානඤ්ච තං නිබ්බානතො අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අමනසිකාරා, නිබ්බානස්ස ව මනසිකාරා පවත්තතිති වුවචති.

අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියාති අනිමිත්තවිමොක්ඛද්වයාය ඵලසමාපත්තියා, අනිච්චානුපස්සනාමුඛෙන වා සමාපජ්ජිතබ්බාය ඵලසමාපත්තියා. සමාපත්තියාති සමාපජ්ජනත්ථාය. සබ්බනිමිත්තානන්ති රූපාදිසබ්බසඤ්චාරනිමිත්තානං. අමනසිකාරොති ආදීනවතො දිස්වා විස්සට්ඨිතාය අනාවජ්ජනං අසමන්තාභාරො. අනිමිත්තාය ව ධාතුයා මනසිකාරොති සබ්බසඤ්චාරනිමිත්තාභාවතො අනිමිත්තාය. කෙහිවි පච්චයෙහි න සඤ්චිකත්තා ව අසඤ්චිකාති ලද්ධනාමාය අසඤ්චිකාය ධාතුයා ඵලසමාපත්තිසහජාතෙන මනසිකාරෙන මනසිකරණං, තස්සා වා ධාතුයා ඵලසමාපත්තිවිත්තසඤ්චාරතෙ මනසිකරණං.

863. උදයබ්බයාදිවසෙනාති උදයබ්බයහඤ්චගහතුපට්ඨානාදිවසෙන පවත්තනකානං නවන්තම්පි ඤාණානං බ්‍යාපාරං වදති. තෙනාභ “පවත්තනානුපුබ්බවිපස්සනස්සා”ති. සඤ්චාරාරම්මණස්ස “වොදාන”න්ති ලද්ධනාමස්ස ගොත්‍රභුඤ්ඤාණස්ස අනන්තරං. කස්මා පනෙත්ථ ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං මග්ගඤ්ඤාණපුරෙවාරිකං විය නිබ්බානාරම්මණං න හොතීති? ඵලධම්මානං අනිය්‍යානිකභාවතො. අරියමග්ගධම්මා ඵව හි නිය්‍යානිකා. වුත්තඤ්ඤෙනං “කතමෙ ධම්මා නිය්‍යානිකා? චත්තාරො මග්ගා අපරියාපන්නා”ති (ධ. ස. 1295, 1609). තස්මා ඵකන්තෙන නිය්‍යානිකසභාවස්ස උභතොවුට්ඨානභාවෙන පවත්තමානස්ස මග්ගඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන ඤාණෙන නිමිත්තතො වුට්ඨිතෙනෙව

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

භවිතබ්බන්ති තස්ස නිබ්බානාරම්මණතා යුත්තා, න පන අරියමග්ගස්ස භාවිතත්තා තස්ස විපාකභාවෙන පවත්තමානානං කිලෙසානං අසමුච්ඡින්නතො අනියායානිකත්තා අවුට්ඨානසභාවානං ඵලඤ්ඤාණානං පුරෙවාරිකඤ්ඤාණස්ස කදාවිපි නිබ්බානාරම්මණතා උභයත්ථ අනුලොමඤ්ඤාණානං අනුලයාකාරතො. අරියමග්ගවීරියඤ්ඤි අනුලොමඤ්ඤාණානි අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං ථුලථුලලොභක්ඛන්ධාදීනං සාතිසයං පදාලනෙන ලොකියඤ්ඤාණෙසු උක්කංසපාරම්ප්පත්තානි මග්ගඤ්ඤාණානුගුණානි උප්පජ්ජන්ති. ඵලසමාපත්තිවීරියං පන තානි තෙන තෙන මග්ගෙන තෙසං තෙසං කිලෙසානං සමුච්ඡින්නත්තා තත්ථ කිලෙසවික්ඛම්භනෙ නිරුස්සුක්කානි කෙවලං අරියානං ඵලසමාපත්තිසුඛසමඛිභිභාවස්ස පරිකම්මමත්තානි හුත්වා උප්පජ්ජන්තිති න තෙසං කුතොවි වුට්ඨානසම්භවො, යතො තෙසං පරියොසානඤ්ඤාණං සඬබ්බාරනිමිත්තවුට්ඨානතො නිබ්බානාරම්මණං සියා.

ඵවඤ්ච කත්වා ‘සෙක්ඛස්ස අත්තතො ඵලසමාපත්තිවළඤ්ජනත්ථාය උදයබ්බයාදිවසෙන සඬබ්බාරෙ සම්මසන්නස්ස විපස්සනාඤ්ඤාණානුපුබ්බියා ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො’ති ඉදඤ්ච අට්ඨකථාවචනං සමත්ථිතං හොති. තෙනාහ ‘සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො’ති. නිබ්බානාරම්මණෙ අප්පනජ්ඣානවසෙන යථාපරිච්ඡින්නකාලං නිරන්තරං ඵලවිත්තස්සෙව පවත්තනං සමාපජ්ජනං ඵලසමාපත්තිති ආහ ‘ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ විත්තං අප්පෙති’ති. යදි අනුපුබ්බවිපස්සනානං වසෙන ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනං, තෙන නිභාරෙන සෙක්ඛස්ස උපරිමග්ගෙනාපි භවිතබ්බන්ති අනුයොගං සන්ධායාහ ‘ඵලසමාපත්තිනින්නතායා’තිආදි. තෙන අඤ්ඤායෙව විපස්සනාවාරො අරියමග්ගාවහො, අඤ්ඤො ඵලසමාපත්තිආවහොති දස්සෙති, ස්වායං විපස්සනාය විභාගො වුත්තො ඵව. යෙ පනානි අභයගිරිවාසිනො සන්ධායාහ. තෙ හි මග්ගඵලවිපස්සනාය ආලොලෙන්වා වදන්ති. තෙනෙව හි ‘ඵවං සති’තිආදි වුත්තං. අරහා පච්චෙකඛුද්ධො භවිස්සති යදි ඉතරත්ථාපි විපස්සනා තදත්ථාය සංවත්තෙයානි අධිප්පායො. පාළිවසෙනෙව ව පටික්ඛිත්තන්ති ‘දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති’ති මග්ගත්ථා ඵලත්ථා විපස්සනා විසුං කත්වා පවත්තපාළිවසෙනෙව තෙසං වචනං පටික්ඛිත්තන්තිපි න ගහෙතබ්බං, අඤ්ඤො ‘දස ගොත්‍රභුධම්මා’ති වචනං විරුජ්ඣෙයානි. ඉදමෙව පන ගහෙතබ්බන්ති වුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනං. ඵලඤ්චස්සානිආදි මහග්ගවිපාකානං විය ලොකුත්තරවිපාකානඤ්ච කුසලසරික්ඛතාදස්සනං. ඥානතො සරික්ඛතාදස්සනෙනෙව චෙත්ථ ඛොජ්ඣාසිගමග්ගඬ්ඛවසෙනාපි සරික්ඛතා දස්සිතායෙවාති වෙදිතබ්බං.

864. ඩීතියානි පබ්බන්ධට්ඨිතියා. යථාපරිච්ඡින්නකාලඤ්ඤි සමාපත්තියා පබ්බන්ධවසෙනාවට්ඨානං ඉධ ඩීතීති. ‘චන්දෙ වා සූරියෙ වා එත්තකං යානං ගතෙ

වුට්ඨනිස්සාමි”ති කාලාවධිග්ගහණවසෙන සමාපජ්ජනං විත්තස්ස අභිසංඛරණං අභිසංඛාරො.

865. සබ්බානෙවෙනානීති රූපනිමිත්තාදිසබ්බානෙව එතානි එකතො කාමං න මනසි කරොති අසම්භවතො. සබ්බසංඛාරානිකවසෙනාති අනවසෙසපරියාදානවසෙන. සමුදායසද්දා හි අවයවෙසුපි පවත්තන්ති, අවයවබ්‍යතිරෙකෙන ව සමුදායො න ලබ්භතීති අවයවගතමිපි කිව්වං සමුදායවසෙන වුත්තං. තස්මාති සබ්බෙසං සංඛාරනිමිත්තානං එකතො මනසිකාරාභාවතො. යස්මා භවච්ඡිග්ගිත්තෙ උප්පන්නෙ ඵලසමාපත්තිතො වුට්ඨිතො නාම හොති, තස්මා වුත්තං “යං භවච්ඡිග්ගස්සා”තිආදි. භවච්ඡිග්ගස්ස ආරම්භණං නාම කම්මාදි. මනසි කරොතොති භවච්ඡිග්ගසහගතෙන මනසිකාරෙන මනසි කරොතො, තං වා ආරම්භණං භවච්ඡිග්ගමනසි කරොතො.

866. ඵලස්ස ඵලමෙව වා අනන්තරං හොති පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං. භවච්ඡිග්ගං වා සබ්බපච්ඡිමස්ස. ඵලානන්තරං මග්ගවීරියං, ඵලසමාපත්තියඤ්ච. “යෙන ඵලෙන නිරොධා වුට්ඨානං හොති”ති ඉදං ඵලප්පත්තියා නිරොධා වුට්ඨානභාවතො වුත්තං. තන්ති නිරොධාවුට්ඨානභාවෙන වුත්තං අනාගාමිඵලං වා අග්ගඵලං වා. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස කුසලස්ස, කිරියස්ස වා අනන්තරං සතිපි සත්තාභාතික්කමෙ විජානියෙන අන්තරික්කතා.

පටිප්පස්සද්ධදරථන්ති සබ්බසො පස්සද්ධකිලෙසදරථං. අමතාරම්භණන්ති නිබ්බානාරම්භණං. සුභන්ති අසොභනතාය කිලෙසස්සාපි අභාවතො සොභනං. තණ්හාසංඛාරානං ලොකාමිසං වන්තං ඡඩ්ඞිතං එතෙනාති වන්තලොකාමිසං. වූපසන්තකිලෙසතාය, සුසන්තතාය ව සන්තං. යෙන ධම්මෙන යොගතො සමණො නාම හොති, තස්ස අරියමග්ගසංඛාරාසස්ස සාමඤ්ඤස්ස ඵලන්ති සාමඤ්ඤඵලං.

ඔප්පත්තෙනාති සභාවසම්පන්නෙන. සුවිනාති කිලෙසාසුවිවර්භතො පරිසුද්ධෙන. සුබ්බෙනාති අනුත්තරසුබ්බෙන. අභිසන්දිතන්ති සබ්බසො ලුබ්භාවාපගමනෙන සිනෙහිතං. සාතාතිසාතෙනාති මහග්ගතසාතතො, ලොකුත්තරකුසලසාතතො ව අතිවිය සාතෙන මධුරෙන. මග්ගසුබ්බෙනාපි හි ඵලසුබ්බං සන්තතරතාය පණ්ණිතතරං. අමතෙන සම්මොදිතං. “මධුං වියා”ති ඉමිනා සාතාතිසාතතංයෙව විභාවෙති.

තස්ස අරියස්ස ඵලස්ස රසභූතං සාරභූතං තං සුබ්බං පඤ්ඤං භාවෙත්වා යස්මා පණ්ඩිතො වින්දති පටිලහතිති යොජනා.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

867. තත්‍රාති තස්මිං “නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනසමත්ථතා”ති සංඛිත්තවචනෙ. ඉදං සරූපාදිවසෙන පඤ්ඤාකම්මං. කත්ථාති කස්මිං භවෙ.

868. අනුපුබ්බනිරොධවසෙනාති විපස්සනානුගතා අට්ඨ සමාපත්තියො ආරොහන්තෙන තංතංපටිපක්ඛනිරොධමුඛෙන තිණ්ණං සඬ්ඛාරානං අනුපුබ්බතො නිරොධවසෙන. යථාපරිච්ඡින්නකාලං යා චිත්තවේතසිකානං අජ්ජවත්ති, අයං නිරොධසමාපත්තීති අත්ථො. කෙ සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්තීති කාමං සමාපජ්ජනසමත්ථා පධානතාය පඨමං පුච්ඡිතා, තඬ්ඬිස්සජ්ජනං පන ගරුභාවතො පච්ඡා විස්සජ්ජෙතුං අසමාපජ්ජනකෙ තාව දස්සෙන්තො “සඬ්ඛෙපි...පෙ.... න සමාපජ්ජන්ති”ති ආහ යථා “වාමං මුඤ්ච, දක්ඛිණං ගණ්භා”ති. තත්ථ “සඬ්ඛෙපි”ති ඉදං පුටුජ්ජනාදීනං තිණ්ණං විසෙසනං. තෙ හි අට්ඨන්තං සමාපත්තීනං ලාභිතොපි අලාභිතො විය සමාධිස්මිං අපරිපූරකාරිතාය නිරොධං සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති. කාමච්ඡන්දාදිසමුච්ඡින්නදනෙන හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිතා, න ඤානාධිගමමත්තෙන. අනාගාමීනො, අරහන්තොති එත්ථ සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමීනො, සුක්ඛවිපස්සකා ච අරහන්තොති සුක්ඛවිපස්සකසද්දො පච්චෙකං යොජෙතඬ්ඛො. උභයෙපි වෙනෙ සතිපි විපස්සනාබලෙ සමාධිබලස්ස අභාවතො නිරොධං න සමාපජ්ජන්ති. අනුපුබ්බවිහාරසම්භවතඤ්ඤෙවත්ථ සමාධිබලං ඉච්ඡිතඬ්ඛං. පුරිමකා පන තයො සතිපි සමාධිබලෙ විපස්සනාබලස්ස අභාවතො, අපරිපුණ්ණත්තා ච සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති. අපරිපුණ්ණතා වස්ස සඬ්ඛාරානං න සම්මා පරිමද්දිතත්තා. අට්ඨ සමාපත්ති...පෙ.... සමාපජ්ජන්ති”ති වත්ථා තත්ථ කාරණං පාළිවසෙනෙව දස්සෙතුං “ද්විති බලෙහි”තිආදි වුත්තං. තයො ච සඬ්ඛාරානන්ති එත්ථ තයොති සාමිඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං, තිණ්ණන්ති අත්ථො. ඤාණචරියාහීති ඤාණජ්ජවත්තිහි. නිරොධසමාපත්තියාති නිරොධසමාපජ්ජනාය ඤාණං. අයඤ්ච සම්පදාති අයං බලද්වයසමන්තාගමාදිකා යථාචුත්තනිරොධසමාපත්තිආවහා සම්පත්ති. අනාගාමීඛිණාසවෙති අනාගාමීනො වෙච ඛිණාසවෙ ච.

869. සමථබලන්ති කාමච්ඡන්දාදිකෙ පච්චනීකධම්මෙ සමෙතීති සමථො, සො එව පටිපක්ඛෙහි අකම්මියට්ඨෙන බලං. අනිච්චාදිවසෙන විවිධෙහි ආකාරෙහි පස්සතීති විපස්සනා, සා එව වුත්තනයෙන බලන්ති විපස්සනාබලං. නෙක්ඛම්මවසෙනාතිආදීසු කාමච්ඡන්දවික්ඛම්භනස්ස නෙක්ඛම්මසඬ්ඛකජ්ජස්ස, අලොභපධානස්ස චා තථාපචත්තකුසලචිත්තුජ්ජාදස්ස වසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතාසඬ්ඛාතො යො අවික්ඛෙපො, තං සමථබලං. බ්‍යාපාදවික්ඛම්භනස්ස අබ්‍යාපාදචිත්තස්ස, අදොසපධානස්ස චා තථාපචත්තකුසලචිත්තුජ්ජාදස්ස වසෙනෙව. ථිනමිද්ධවික්ඛම්භිකාය විභූතං කත්ථා මනසිකරණෙන

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

උපට්ඨිතආලෝකසඤ්ඤාය වසෙන. උද්ධච්චික්ඛම්භනස්ස අවික්ඛෙපස්ස සමාධානස්ස වසෙන. සකලමිච්ඡාවිතක්කච්ඛම්භනස්ස සිබාපත්තආනාපානස්සනිසිද්ධපටිනිස්සග්ගානුපස්සිඅස්සාසපස්සාසානං වසෙන විත්තස්ස එකග්ගතාසඬ්ඛාතො යො අවික්ඛෙපො, තං සමථබ්බන්ති අත්ථයොජනා.

එවං උපචාරස්ස කුමානස්ස වසෙන සමථබ්බං දස්සෙත්වා ඉදානි තං අට්ඨන්තං සමාපත්තිනං වසෙන පටිපක්ඛෙහි අනභිභවනීයතාය ව බ්ලප්පත්තිවසෙන දස්සෙතුං “පයමජ්ඣානෙනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ නීවරණෙති නීවරණනිමිත්තං නීවරණපච්චයා. න කම්පති කුමානසමඬ්ඛිපුග්ගලො, කුමානසම්පයුත්තසමාධි වා. සො හි විසෙසතො ඉධ “සමථබ්බ”න්ති අධිජ්ජෙතො. තථා හි කෙනටියෙන සමථබ්බන්ති බ්ලට්ඨො පුච්ඡිතො. උද්ධච්චෙති උද්ධච්චනිමිත්තං. උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙති උද්ධච්චෙන සම්පයුත්තමොහඅහිරිකාදිකිලෙසහෙනු. බන්ධෙති උද්ධච්චසම්පයුත්තවතුක්ඛන්ධනිමිත්තං. න කම්පතීතිආදීති අඤ්ඤමඤ්ඤවෙච්චනානි. කම්පනං වා යානාපගමො. චලනං පරිබ්භමනං. වෙධනං සන්ධාවනං. උද්ධච්චෙන න කම්පති, උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ න චලති, උද්ධච්චසහගතක්ඛන්ධෙ න වෙධතීති වා යොජෙතබ්බං. උද්ධච්චග්ගහණඤ්ඤවෙත්ථ සමථස්ස උජුපටිපක්ඛතාය තදභිභවෙන බ්ලප්පත්තිදස්සනත්ථං. තෙනෙනං අට්ඨන්තම්පි සමාපත්තිනං සාධාරණතො කිච්චාතිසයදස්සනං දට්ඨබ්බං. ඉදං සමථබ්බන්ති යායං නෙක්ඛම්මාදිවසෙන උද්ධාය විත්තෙකග්ගතාය නීවරණාදිහි අකම්පනීයතා, තානි ච අභිභවිත්වා අවට්ඨානං, ඉදං සමථබ්බං.

ඉදානි විපස්සනාබ්ලං නිද්දිසන්තො යස්මා විපස්සනා සඬ්ඛෙපතො සත්තහි අනුපස්සනාහි සඬ්ඛනා, තස්මා තතො තතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය තාසං වසෙන අනුපස්සනා කාතබ්බා, තත්තකෙනෙව වෙත්ථ අනුපස්සනාකිච්චං පරිපුණ්ණං හොතීති “අනිච්චානුපස්සනා විපස්සනාබ්ලං...පෙ.... පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබ්ල”න්ති සරූපතො දස්සෙත්වා පුන තා හෙට්ඨා චුත්තනයෙන විසයවිභාගෙන දස්සෙතුං “රූපෙ අනිච්චානුපස්සනා”තිආදි චුත්තං. ඉධාපි පටිපක්ඛෙහි අනභිභවනීයතාව බ්ලට්ඨොති දස්සෙතුං “කෙනටියෙන විපස්සනාබ්ල”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අවිජ්ජායාති ද්වාදසසු අකුසලවිත්තුජ්ජාදෙසු අවිජ්ජානිමිත්තං. අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙති අවිජ්ජාය සම්පයුත්තලොහදොසාදිකිලෙසවත්ථුනිමිත්තං. සෙසං හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා සුච්ඤ්ඤායාමෙව. අවිජ්ජග්ගහණඤ්ඤවෙත්ථ විපස්සනාය උජුපටිපක්ඛතාය තදභිභවෙන බ්ලප්පත්තිදස්සනත්ථං. තෙනෙනං සත්තන්තම්පි අනුපස්සනානං සාධාරණතො කිච්චාතිසයදස්සනං දට්ඨබ්බං. ඉදං විපස්සනාබ්ලන්ති යායං

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

අනිච්චානුපස්සනාදිවසෙන

ලද්ධස්ස

විපස්සනාඤ්ඤාණස්ස

නිච්චසඤ්ඤාදිනිමිත්තං අකම්පනීයතා, තා ච අභිභවිත්වා අවට්ඨානං, ඉදං විපස්සනාබලං.

විතක්කවිචාරා වච්ඡඤ්ඤා වාචං සඤ්ඤායොග්ගිනි පවත්තෙන්ති කත්වා. තෙනාහ “පුබ්බෙ ඛො, ආවුසො විසාඛ, විතක්කත්වා විචාරත්වා පච්ඡා වාචං භින්දති, තස්මා විතක්කවිචාරා වච්ඡඤ්ඤා”ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348). තෙ පන දුතියජ්ඣානෙ වූපසන්නා භොන්තිති ආහ “දුතියජ්ඣානං...පෙ.... පටිප්පස්සද්ධා භොන්ති”ති. කායෙන සඤ්ඤායොග්ගිනි කායසඤ්ඤා, අස්සාසපස්සාසා. තථා හි වුත්තං “අස්සාසපස්සාසා ඛො, ආවුසො විසාඛ, කායිකා එතෙ ධම්මා කායජ්ජිඤ්ඤා, තස්මා අස්සාසපස්සාසා කායසඤ්ඤා”ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348). තෙ පන යස්මා චතුත්ථජ්ඣානෙ වූපසන්නා භොන්ති, තස්මා ආහ “චතුත්ථජ්ඣානං...පෙ.... පටිප්පස්සද්ධා භොන්ති”ති. විත්තෙන සඤ්ඤායොග්ගිනි විත්තසඤ්ඤා, සඤ්ඤා වෙදනා. තථා හි වුත්තං “සඤ්ඤා ච වෙදනා ච වෙතස්සා එතෙ ධම්මා විත්තජ්ජිඤ්ඤා, තස්මා සඤ්ඤා ච වෙදනා ච විත්තසඤ්ඤා”ති (සං. නි. 1.463; සං. නි. 4.348). තෙ පන යස්මා නිරොධං සමාපන්නස්ස වූපසමන්ති, තස්මා වුත්තං “සඤ්ඤාවෙදයිතං...පෙ.... පටිප්පස්සද්ධා භොන්ති”ති.

ඤ්ඤාණවරියාසු විචට්ඨානුපස්සනාග්ගහණෙනෙව තස්ස ආදිභූතා සෙසානුපස්සනාපි ගහිතාව භොන්ති තදවිනාභාවතො. මග්ගො ඤ්ඤාණවරියා, ඵලසමාපත්ති ඤ්ඤාණවරියාති මග්ගඵලසමාපත්තිනං ඤ්ඤාණවරියාභාවච්චනං මග්ගඵලධම්මානං ඤ්ඤාණපට්ඨානත්තා, ඤ්ඤාණෙන වා ඉන්ද්‍රියාධිපතිහෙතුමග්ගපච්චයාදිවසෙන සාතිසයපච්චයභූතෙන සෙසා මග්ගඵලධම්මා වරිතා පවත්තිතාති කත්වා තථා වුත්තං. සමාධිවරියාසුපි එසෙව නයො. ඉමාහි සොළසහිති අට්ඨන්තං අනුපස්සනානං, අට්ඨන්තඤ්ඤා මග්ගඵලඤ්ඤාණානං වසෙන ඉමාහි සොළසහි ඤ්ඤාණපවත්තිහි.

නවහි සමාධිවරියාහිති අට්ඨ සමාපත්තියො අට්ඨ සමාධිවරියා, තාසං උපචාරසමාධි උපචාරසමාධිභාවනාසාමඤ්ඤෙන එකා සමාධිවරියාති එවං නවහි සමාධිවරියාහි. තෙනාහ “පට්ඨජ්ඣානං සමාධිවරියා”තිආදි. පට්ඨජ්ඣානපටිලාභත්ථාය විතක්කො වානිආදි නානාවජ්ජනුපචාරවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, උපරිසමාපත්තිනම්පි උපචාරස්ස තථෙව වුත්තත්තා. න හි එකාවජ්ජනෙ චතුත්ථජ්ඣානාදිඋපචාරෙ පිතිආදයො සම්භවන්ති. එත්ථ ච “පට්ඨජ්ඣානපටිලාභත්ථාය”තිආදිවචනෙන උපචාරසමාධිස්සාපි පාරිසුරි ඉච්ඡිතබ්බාති දස්සෙති. කිං පනෙත්ථ සමට්ඨලසමාධිවරියානං නානත්තං, කිං වා විපස්සනාබලලෝකියඤ්ඤාණවරියානං? යථා සමට්ඨලෙපි “නෙක්ඛම්මවසෙනා”තිආදිනා උපචාරසමාධිනා සද්ධිං අට්ඨසු සමාපත්තිසු

විසුද්ධිමග්ග-මහාවිකා

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

අප්පනාසමාධියෙව වුත්තො, තථා සමාධිවරියාසු,
විපස්සනාබලලොකියඤ්ඤාණවරියාසු ච විපස්සනාව වුත්තාති? කිඤ්චාපි වුත්තා,
විවට්ඨානුපස්සනා පන පුරෙවරඤ්ඤාණාදිවිපස්සනාබලෙ අවුත්තා එව
ඤ්ඤාණවරියාසු වුත්තා. අපිච පටිපක්ඛෙහි අකම්පියට්ඨො බලට්ඨො, පඤ්චන්තං
වසීභාවානං වසෙන සුචිණ්ණතා වරියට්ඨො, එතෙනෙව
සමථබලසමාධිවරියානම්පි නානත්තං සංවණ්ණිතන්ති දට්ඨබ්බං.

වසීභාවතා පඤ්ඤාති එත්ථ වසො එතස්ස අත්ථිති වසී, තස්ස භාවො
වසීභාවො, සා එව වසීභාවතා. “වසීයො”ති පන පාළියං ඉත්ථිලිඬිගවසෙන
වුත්තත්තා තායො දස්සෙතුං “වසීති පඤ්ච වසීයො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඤානං
ආවජ්ජන්තස්ස නිරන්තරං ඤානඬිගෙසු විත්තජ්ජවත්තනසමත්ථතා
ආවජ්ජනවසී. සමාපජ්ජිතුකාමස්ස සීසං ඤානං සමාපජ්ජනසමත්ථතා
සමාපජ්ජනවසී. අවිජරාමත්තං වා කතිපයචිජරාමත්තං වා බණං ඤානං යපෙතුං
සමත්ථතා අධිට්ඨානවසී. තථෙව ලහුං වුට්ඨාතුං සමත්ථතා වුට්ඨානවසී.
පච්චචෙක්ඛණවසී පන ආවජ්ජනවසියා එව සිජ්ඤති. පච්චචෙක්ඛණපවනානෙව
හි තත්ථ ආවජ්ජනානන්තරානීති. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන හෙට්ඨා
ආගතො එව. අයඤ්ච වසීභාවො සමාධිවරියානං වසෙන වුත්තො. ඤ්ඤාණවරියාසු
පන ලොකුත්තරානං ඤ්ඤාණවරියානං වසීභාවාපාදනකිච්චං නාම නත්ථි.
පටිපක්ඛස්ස සුචිහතත්තා සභාවසිද්ධො තත්ථ වසීභාවො, ලොකියානං පන
පගුණබලවභාවාපාදනෙන වසීභාවො ලබ්භතෙව.

870. උක්කට්ඨනිද්දෙසොති අනවසෙසනිද්දෙසො. වුද්දසහි ඤ්ඤාණවරියාහි
හොති අග්ගමග්ගඵලානං අනධිගතත්තාති. යදි එවන්ති යදි
උක්කට්ඨනිද්දෙසවසෙන “සොළසහි ඤ්ඤාණවරියාහි”ති වුත්තං, තතො
අවකංසවසෙනපි ඉච්ඡිතබ්බං, එවං සන්තෙ කිං න හොති
නිරොධසමාපජ්ජනන්ති අධිජ්ජායො. පඤ්ච කාමගුණා චත්ථුභූතා එතස්ස
සන්තීති පඤ්චකාමගුණිකො, කාමරාගො. අප්පහීනත්තා අසමුච්ඡින්නත්තා. න
හි කාමරාගස්ස වික්ඛම්භනජ්ජහානමත්තං නිරොධස්ස අධිට්ඨානං භවිතුං
සක්කොති. තස්මාති සමාධිපාරිපන්ථිකස්ස කාමරාගස්ස සුපහීනත්තා. එතෙන
කාමං මග්ගඵලඤ්ඤාණවරියා ලොකියඤ්ඤාණසමාධිවරියා විය
නිරොධසමාපජ්ජනෙ සරූපෙන න විනිශ්ච්ජන්ති තදා අප්පවත්තනතො, තස්ස
තස්ස පන පටිපක්ඛස්ස සමුච්ඡින්නදනෙන බලවරියානං විසෙසපච්චයනාය
නිරොධසමාපත්තියා අධිට්ඨානං හොතීති දස්සෙති. එසාති අනාගාමී. ඉදඤ්ච
“නිරොධා වුට්ඨහන්තස්සා”තිආදිවචනං අනාගාමීනොව නිරොධා වුට්ඨානං
සන්ධාය වුත්තං “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසල”න්ති (පට්ඨා. 1.1.417)
වචනතො, අඤ්ඤාථා “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියා”ති (පට්ඨා.
1.1.417) වුච්චෙය්‍ය.

871. “පඤ්චවොකාරහවෙ”ති කස්මා වුත්තං, නනු චතුරවොකාරහවෙපි අරුපජ්ඣානාවසෙන යථාරහං අනුපුබ්බසමාපත්ති ලබ්හතීති? කාමං ලබ්හති, සා පන “අනුපුබ්බසමාපත්ති”ති න වුච්චති එකදෙසභාවතො. අට්ඨසමාපත්තිවසෙනෙව ච “අනුපුබ්බසමාපත්ති”ති වුච්චතීති දස්සෙන්නො ආහ “පයමජ්ඣානාදීනං උප්පත්ති නත්ථී”ති. වත්ථුස්ස අභාවාති හදයවත්ථුනො අභාවාති වදන්ති, කරජකායසංඛ්ඛාතස්ස පන වත්ථුනො අභාවාති අත්ථො. යදි හි ආරුප්පෙ නිරොධං සමාපජ්ජෙය්‍ය, චිත්තචෙතසිකානං, අඤ්ඤස්ස ච කස්සපි අභාවතො අපඤ්ඤත්තිකොව භවෙය්‍ය අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බුතසදිසො. කිඤ්චායං උපාදාය නිරොධං සමාපන්නොති වුච්චෙය්‍ය, කිං වා එතාය වත්ථුචිත්තාය. අභිගවෙකල්ලතොව නත්ථී ආරුප්පෙ නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං.

872. සංඛාරානං පචත්තිභෙදෙති සංඛ්ඛතධම්මානං බණ්ණ බණ්ණ උප්පජ්ජනෙ, හිජ්ජනෙ ච, තෙසං වා කුසලාදිභෙදහින්තො යථාරහං තීහි දුක්ඛතාහි උපද්දනෙ පචත්තිවිභාගෙ. චිත්තචෙතසිකවිගමෙහි රුපධම්මෙසු ලබ්හමානාපි සංඛාරදුක්ඛතා අබ්බොහාරිකතං ආපජ්ජති. උක්කණ්ඨිත්වාති නිබ්බන්දිත්වා. නිබ්බානං පත්ථාති අනුපාදිසෙසනිබ්බානං පත්ථා විය. සුඛන්ති නිද්දුක්ඛං.

873. සමථවිපස්සනාවසෙනාති යුගනද්ධානං විය අඤ්ඤමඤ්ඤපකාරිතාය සහිතානං වසෙන. උස්සක්කිත්වාති උක්කංසං පත්ථා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා, යාව ච අනුලොමඤ්ඤාණා ආරුහින්වා. නිරොධයතොති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා තං නිරොධෙත්තස්ස. අඤ්ඤස්ස කස්සපි චිත්තස්ස අනුප්පජ්ජනෙන එවමස්සා නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනං හොති. “යො හී”තිආදිනා “සමථවිපස්සනාවසෙනා”ති වුත්තමෙවත්ථං බ්‍යතිරෙකමුඛෙන විවරති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්ථා තිට්ඨති තදුද්ධං සුද්ධසමථවිපස්සනාය අභාවතො. යො විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති සචෙ අරියො ඵලසමාපත්තත්ථීකො, යො අත්තනො ඵලසමාපත්තිං පත්ථා තිට්ඨති. අථ පුච්ඡජ්ජනො, සෙබො වා මග්ගත්ථීකො තාය චෙ විපස්සනාය මග්ගං පත්ථා ඵලෙ ඨිතො, යොපි ඵලසමාපත්තිං පත්ථා තිට්ඨතිච්චෙව වුච්චති. යොති උභයවසෙන පටිපන්නො. තත්ති නිරොධසමාපත්තිං.

874. යෙන ඵලද්වයසමන්තාගමාදිනා නිරොධං සමාපජ්ජිතුං සමත්ථො හොති, යො විධි පගෙව විභාවිතොති සමාපජ්ජනාකාරමෙව දස්සෙන්නො “කතභත්තකිච්චො”තිආදිමාහ. තඤ්චි සබ්බාසම්පි භාවනානං සාධාරණං පුබ්බකිච්චං. තත්ථ සංඛාරෙති තස්මිං පයමජ්ඣානෙ, පයමජ්ඣානචිත්තුප්පාදෙ වා සංඛාරෙ.

“විපස්සති”ති චුත්තං, කිදිසි පනෙත්ථ විපස්සනා ඉච්ඡිතබ්බාති තං නිද්ධාරණත්ථං. “විපස්සනා පනෙසා”තිආදිනා තමෙව විපස්සනං තිධා හින්දිත්වා දස්සෙති. මන්දා චෙව විපස්සනා, දන්ධාහිඤ්ඤං මග්ගං සාධෙති. තික්ඛා චෙ, බිජ්ජාහිඤ්ඤන්ති අයං මන්දතික්ඛතාය විසෙසො. ලක්ඛණජ්ජත්තා පන විපස්සනා මග්ගස්ස පච්චයො හොතියෙවාති ඉමමත්ථං. දස්සෙන්නො ආහ “සඬබාර...පෙ.... හොතියෙවා”ති. තික්ඛාව වට්ටති සඬබාරාරම්මණෙපි සති සබ්බසඬබාරෙහි විවට්ටනාකාරෙනෙව පවත්තනතො, මග්ගො විය විසඬබාරගතස්ස ඵලස්ස පච්චයභාවතො ව. තෙනාහ “මග්ගභාවනාසදිසා”ති. යස්මා අතිමන්දා සමථාදිකා සඬබාරානං නිරොධනෙ අසමත්ථා සමථනිට්ඨා හොති, අතිතික්ඛා ඤාණාදිකා සාතිසයං සඬබාරෙසු දොසදස්සනෙ ඵලසමාපත්තිනිට්ඨා හොති, තස්මා චුත්තං “නාතිමන්දනාතිතික්ඛා වට්ටති”ති. එස නිරොධසමාපජ්ජනකො. තෙ සඬබාරෙති තෙ පට්මජ්ඣානසඬබාරෙ.

“තථෙවා”ති ඉමිනා “නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛායා”ති ඉමමත්ථං ආකඩ්ඪති. එස නයො සෙසෙසුපි. “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය තත්ථ සඬබාරෙ තථෙව විපස්සති”ති වත්තබ්බං, හෙට්ඨා චුත්තනයත්තා පන තං අවත්වා “චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති”චෙව චුත්තන්ති කෙවි, තං තෙසං මතිමත්තං. විපස්සනාවාරතො හි සමාධිවාරො, තස්මා සමාපත්තිතො චුට්ඨාය පුබ්බකිච්චං කාතබ්බං. තථා හි පරතොපි “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය ඉමං පුබ්බකිච්චං කත්වා”තිආදිං (විසුද්ධි. 2.879) වක්ඛති, න පන “තත්ථ සඬබාරෙ තථෙව විපස්සිත්වා”ති. නානාබද්ධඅවිකොපනන්ති අත්තනා අසම්බද්ධස්ස පරික්ඛාරස්ස අවිනාසනං. යථා තං න විනස්සති, තථා අධිට්ඨානං. සඬ්ඝපටිමානනන්ති සඬ්ඝස්ස පටිමානනාවජ්ජනං. සත්ථුපක්කොසනන්ති සත්ථු පක්කොසනාවජ්ජනං. අද්ධානපරිච්ඡේදන්ති ජීවිතද්ධානපරිච්ඡේදං පුබ්බකිච්චං කරොතිති සම්බන්ධො.

875. අධිට්ඨාතබ්බන්ති චිත්තං උජ්ජාදෙනබ්බං. තථා චිත්තූප්පාදනමෙව හෙත්ථ අධිට්ඨානං.

චිත්තජරුපාදීනං අනුප්පජ්ජනතො, පච්ඡාජාතපච්චයාදිඋපත්ථමිභාභාවතො ව සත්තාහමෙව තථා සරීරං පවත්තති, තතො පරං කිලමතීති සත්තාහමෙව පරිච්ඡින්නිත්වා නිරොධං සමාපජ්ජන්තිති වදන්ති.

සමාපත්තිවසෙනෙවාති නිරොධසමාපත්තිවසෙනෙව. නං අග්ගිආදිඅන්තරායං රක්ඛති සමාපන්නකො අධිට්ඨානවසෙනාති අධිජ්ජායො. ආයස්මතො සඤ්ජීවස්සාතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා ඉද්ධිකථායං (විසුද්ධි. 2.374) චුත්තමෙව.

876. එතස්සාති නිරොධං සමාපජ්ජන්තස්ස, නිරොධසමාපජ්ජනස්ස වා. තස්මිං සමයෙති තස්මිං තස්ස භික්ඛුනො උපසඬ්ඤාමනසමයෙ වුට්ඨාති යෙව. කාලපරිච්ඡෙදසදිසඤ්ඤානං.

එවං ගරුකාති අග්ගිආදීහිපි අනභිභවතීයං නිරොධං සමාපන්නං සමාපත්තිනො වුට්ඨාපනතො එවං ගරුකා හි සඬ්ඤාසස්ස ආණා නාම, තස්මා අත්තනො හිතසුඛං ආකඬ්ඤන්තෙන ජීවිතහෙතුපි සඬ්ඤාසස්ස ආණා න අතික්කම්මබ්බාති අධිප්පායො.

877. න පක්කොසති “සත්ථා තං, ආවුසො, ආමන්තෙති”ති. “වුට්ඨහිස්සාමි”ති ආවජ්ජිතබ්බන්ති සම්බන්ධො.

878. ජීවිතද්ධානස්සාති අත්තනො ජීවිතකාලස්ස ජීවිතජ්ජවත්තියා. ආයු එව ආයුසඬ්ඛාරා. “ආයුඋස්මාවිඤ්ඤාණාති”ති ව වදන්ති, තෙ වස්ස පකතිවිත්තස්සෙව ආරම්මණං හොන්ති. අත්තොනිරොධෙ මරණං නත්ථි වරිමභවඬ්ඤෙන මියනතො. ආවජ්ජිත්වා ව සමාපජ්ජිතබ්බං “සහසා මරණං මා අහොසි”ති. සහසා හි මරණෙ අඤ්ඤාභාසකරණභික්ඛුචාදදානසාසනානුභාවදීපනානං අනිස්සරො සියා, අනාගාමීනො වා අග්ගමග්ගානධිගමො සියා. අවසෙසන්ති නානාබද්ධඅවිකොපනාදිතිවිධම්පි පුබ්බකිව්චං. චුත්තං අට්ඨකථායං.

879. කිඤ්චාපි “එකං වා ද්දවෙ වා”ති අනියමෙත්වා විය චුත්තං, ද්දවෙ වාරෙ එව පන නියමතො වදන්ති. විත්තවාරෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිත්තවාරෙ. නිරොධං චූසතීති අවිත්තකභාවමෙවාහ. නිරොධස්ස පයොගත්තාති විත්තනිරොධාය පයොගභාවතො, බලද්දවයසම්භරණාදිපයොගස්ස විත්තනිරොධත්තාති අත්ථො. සමථවිපස්සනාබලසමන්තාගමො, ඤාණසමාධිවරියාවසිභාවො චෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනවසෙනෙව ඉච්ඡිතබ්බොති ආහ “ද්දවෙ සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්දෙ කත්වා”ති. අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගොති පයමජ්ඣානාදීනං, තදනුපස්සනානඤ්ච අනුපුබ්බතො නිරොධනස්සායං පයොගො. ඉදං චුත්තනයෙන අට්ඨසමාපත්තිආරොහනං න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා සමාපජ්ජනස්ස. තස්මා ද්දවින්නං විත්තානං උපරි විත්තානි න පවත්තන්තිති යොජනා.

පරතො අවිත්තකො භවිතුං න සක්කොතිති සකලං යථාපරිච්ඡින්නකාලං අවිත්තකො භවිතුං න සක්කොති. තඤ්ච බො සඬ්ඤාපටිමානනසත්ථුපක්කොසනඅද්ධානපරිච්ඡෙදාවජ්ජනානං අකරණෙන, න නානාබද්ධඅවිකොපනස්ස. තස්ස හි අකරණෙන කදාපි කෙවලං තාදිසස්ස

පරික්ඛාරස්ස අවිනාසො න සියා, න නිරොධසමාපත්තිවිබ්බතො. අයඤ්ච අත්ථො මහානාගත්ථෙරවත්ථුනා විභාවිතො ඵව. ඵවං සත්තෙ තිහි ආකාරෙහි නිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨානං හොතිති ආපජ්ජති, තස්මා තං න සාරතො පච්චෙතබ්බං. පටිනිවත්තිත්වා පුන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙයෙව පතිට්ඨාතීති ඉමිනා සමාපත්තියා විබ්බතො ජාතෙ ඵවං හොතිති දස්සෙති, අවිබ්බතොනෙව පන යථාපරිච්ඡින්නකාලචිතික්කමනෙ ඵලචිත්තුප්පත්තියා වුට්ඨානං හොති. ඵවඤ්ච කත්වා ගම්භීරකන්දරොරුල්ලභතත්තපාසාණක්කන්තපුරිසනිදස්සනම්පි සමත්ථිතං හොතිති කෙවි වදන්ති. අපරෙ පන “පුබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නමත්තොව ‘පටිනිවත්තිත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ පතිට්ඨාතී’ති වුත්තත්තා සඬ්ඝපටිමානනාදිඵකච්චපුබ්බකිච්චාකරණෙ අඬ්ගවෙකල්ලතො නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං න ඉජ්ඣතෙවා”ති වදන්ති. වත්තසදිසඤ්ඤෙතං නිරොධසමාපත්තියා, යදිදං පුබ්බකිච්චකරණං. තස්මා තත්ථ යං ගරුතරං, තස්ස අකරණං සමාපජ්ජනං විබ්බතීති අපරෙ. වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං. “ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ පතිට්ඨාතී”ති ව ඉදං පුන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනස්ස සමාපජ්ජිතබ්බත්තා වුත්තං. සමාපජ්ජිත්වා හි වුට්ඨාය පුබ්බකිච්චස්ස කාතබ්බත්තා.

යථා පනාතිආදි කතපුබ්බකිච්චතාසාමඤ්ඤෙන උපමාසංසන්දනං.

880. අස්සාති නිරොධසමාපත්තියා. “කාලපරිච්ඡෙදවසෙනා”තිආදිනා වතුහි ආකාරෙහි නිරොධසමාපත්තියා ඨානං දස්සෙති.

882. විවෙකනින්තන්ති නිස්සරණවිවෙකනින්තං, පගෙව සඬ්ඛාරවිමුඛතාය, ඵලචිත්තුප්පත්තියා වාති වෙදිතබ්බං.

883. උභසඬ්ඛාරත්තයපටිප්පස්සද්ධියා, අවසෙසවෙතසිකච්ඤ්ඤාණාභාවෙන රූපධම්මමත්තාවසෙසතාය ව මතනිරොධසමාපන්නානං අවිසෙසං ගහෙත්වා පුච්ඡා “මතස්ස ව සමාපන්නස්ස ව කො විසෙසො”ති. කාමං නෙසං සඬ්ඛාරත්තයපටිප්පස්සද්ධිආදීහි අවිසෙසො, රූපධම්මමත්තාවසෙසතාය පන ආයුඋස්මාඉන්ද්‍රියානං අපගමානපගමනං විසෙසොති දස්සෙතුං “ය්වාය”න්තිආදි වුත්තං.

884. සභාවතොති සභාවධම්මතො, පරමත්ථතොති අත්ථො. පරමත්ථතො හි විජ්ජමානානං සඬ්ඛතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං ලහති, න අවිජ්ජමානං. සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙනාති යස්මා සමාපජ්ජන්තස්ස අරියපුරිගලස්ස සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨ සමාපත්තියො ආරොහන්තස්ස අනුක්කමෙන සඬ්ඛාරානං පටිප්පස්සම්භනපයොගනිබ්බත්තියා

නිරොධසමාපත්ති නිප්ඵන්නා නාම හොති, තස්මා තං පයොගනිබ්බත්තිං උපාදාය “නිප්ඵන්නා”ති වත්තුං වට්ටති.

සඬ්ඛාරවූපසමතො, සත්තධම්මසමන්වයතො ච සත්තං. අරියෙහි එව නිසෙවිතබ්බත්තා අරියනිසෙවිතං. තිස්සන්තම්පි දුක්ඛතානං නිබ්බූතභාවතො නිබ්බානම්ති සඬ්ඛං උපාගතං. අරියං පඤ්ඤන්ති සුච්ඡුද්ධං මග්ගඵලපඤ්ඤං. ඉමිස්සාපීති නිරොධසමාපත්තියා. සමාපත්තිසමත්ථතාති සමාපජ්ජනසමත්ථතා.

ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිකථාවණ්ණනා

885.

ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිති

ආහුනෙය්‍යපාහුනෙය්‍යදක්ඛිණෙය්‍යඅඤ්ජලිකරණීයඅනුත්තරපුඤ්ඤක්ඛේත්තහ ආවසිද්ධි. අවිසෙසෙනාති දස්සනමග්ගපඤ්ඤාදිවිසෙසෙන විනා, එතිස්සා ලොකුත්තරපඤ්ඤාය. ආනෙත්වා හුනිතබ්බත්ති ආහුනං, දුරතොපි ආනෙත්වා දාතබ්බදානං, තං පටිග්ගහෙතුං යුත්තොති ආහුනෙය්‍යා. පාහුනං වුව්වති ආගන්තුකදානං, තං පටිග්ගහෙතුං යුත්තොති පාහුනෙය්‍යා. දක්ඛිණං අරහතීති දක්ඛිණෙය්‍යා, අඤ්ජලිකරණං අඤ්ජලිකම්මං, තං අරහතීති අඤ්ජලිකරණීයො. අනුත්තරං උත්තමං සත්තානං පුඤ්ඤවිරුහනට්ඨානන්ති අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛේත්තං ලොකස්සාති අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො. විත්ථාරො පන හෙට්ඨා වුත්තොයෙව.

886. මන්දාය විපස්සනාය ආගතොති අතික්ඛාය විපස්සනාය වසෙන පට්ඨමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා සොතාපන්නභාවං ආගතො. සද්ධාදීනං මුදුනං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන මුදින්ද්‍රියොපි සමානො. සත්තක්ඛත්තුපරමොති සත්තක්ඛත්තුං පරමා හවුපපත්ති අත්තභාවග්ගහණං, තතො පරං අට්ඨමං හවං නාදියතීති සත්තක්ඛත්තුපරමො. සංසරිත්වාති පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන අපරාපරං ගන්ත්වා. දුක්ඛස්සන්තං කරොතීති වට්ටදුක්ඛස්ස පරියන්තං පරියොසානං කරොති. අයං කාලෙන දෙවලොකස්ස, කාලෙන මනුස්සලොකස්සාති මිස්සකස්ස හවස්ස වසෙන “සත්තසුගතිහවෙ සංසරිත්වා”ති වුත්තො. කුලතො කුලං ගච්ඡතීති කොලංකොලො. සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියතො පට්ඨාය හි නිවකුලෙ උපපත්ති නාම නත්ථී, මහාභොගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතීති අත්ථො. ද්වෙ වා තිණි වා කුලානීති දෙවමනුස්සවසෙන ද්වෙ වා තයො වා හවෙ. ඉති අයම්පි මිස්සකහවෙනෙව කථිතො. දෙසනාමත්තමෙව වෙතං “ද්වෙ වා තිණි වා”ති. යාව ඡට්ඨහවා සංසරන්තොපි කොලංකොලොව හොති. අත්තභාවග්ගහණසඬ්ඛානං එකංයෙව ඛන්ධබ්‍රහ්ම එතස්ස අත්ථීති එකබ්‍රහ්ම. “මානුසකං හව”න්ති ඉදම්පි දෙසනාමත්තං. “දෙවහවං නිබ්බත්තෙති”තිපි වත්තුං වට්ටතියෙව. කො පනෙතෙසං ඉමං පහෙදං නියමෙතීති? තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා. සවෙ හි උපරි තිණ්ණං

මග්ගානං විපස්සනා බලවතී හොති, එකඛිජී නාම හොති. තතො මන්දාය කොලංකොලො, තතො මන්දතරාය සත්තක්ඛත්තුපරමො.

887. පටිසන්ධිවසෙන සකිං ආගච්ඡතීති සකදාගාමී. සකිදෙවාති එකවාරංයෙව. “ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා”ති ඉමිනා පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස චත්තාරො චජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි ඉධ සකදාගාමීඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති. ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා පුන ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බාති, අයං ඉධ ගහිතො.

888. පටිසන්ධිවසෙන ඉධ අනාගමනතො අනාගාමී. ඉන්ද්‍රියවෙමත්තතාවසෙනාති සද්ධාදීනං විමුක්තිපරිපාවකඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තෙන. පඤ්චධා ඉධ විහාය නිට්ඨො හොතීති සො අනාගාමී අන්තරාපරිනිබ්බායිආදිභාවෙන පඤ්චපකාරෙන ඉමං ලොකං පජ්ඣිත්වා පරිනිබ්බායනකො හොති. ආයුචෙමජ්ඣස්ස අන්තරායෙව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො අන්තරාපරිනිබ්බායි. උපභව්වාති වා උපගන්ත්වා කාලකිරියං. අජ්ජයොගෙනාති අධිමත්තපයොගෙන විනා අජ්ජකසිරෙනෙව තික්ඛිත්තද්‍රියතාය සුඛෙනෙව. සජ්ජයොගෙනාති එත්ථ චුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. උද්ධං වා හි භාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං, වට්ඨසොතං වාති උද්ධංසොතො. උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලභිතබ්බතො උද්ධමස්ස මග්ගසොතන්ති උද්ධංසොතො. පටිසන්ධිවසෙන අකනිට්ඨභවං ගච්ඡතීති අකනිට්ඨගාමී.

යත්ථුපපන්නොති අවිභාදීස්ස යත්ථ යත්ථ උපපන්නො. ඉමෙසං පන අනාගාමීනං පහෙදජානනත්ථං උද්ධංසොතඅකනිට්ඨගාමීචතුක්කං වෙදිතබ්බං — යො හි අවිභතො පටියාය චත්තාරො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨං ගන්ත්වා පරිනිබ්බාති, අයං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන හෙට්ඨා තයො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා සුදස්සිදෙවලොකෙ යත්වා පරිනිබ්බාති, අයං උද්ධංසොතො නඅකනිට්ඨගාමී නාම. යො ඉතො අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බාති, අයං නඋද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන හෙට්ඨා චතුස්ස දෙවලොකෙස්ස තත්ථ තත්ථෙව පරිනිබ්බාති, අයං නඋද්ධංසොතො නඅකනිට්ඨගාමී නාම. එතෙ පන අවිභෙස්ස උපපන්නසමනන්තරා ආයුචෙමජ්ඣං අජ්ජත්වා, පත්වා ච පරිනිබ්බායනවසෙන තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපභව්විපරිනිබ්බායි, එකො උද්ධංසොතොති පඤ්ච. තෙ අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායිවිභාගෙන දස හොන්ති. තථා අතජ්ජසුදස්සසුදස්සිසුති චත්තාරො දසකා චත්තාලීසං. අකනිට්ඨෙ පන

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

උද්ධංසොතො නත්ථී. තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිතො, එකො උපහව්වපරිනිබ්බායිති චත්තාරො. තෙ අසඬ්ඛාරසසඬ්ඛාරපරිනිබ්බායිවිභාගෙන අට්ඨාති අට්ඨවත්තාලීසං අනාගාමීතො.

සොතාපන්නා පන පටිපදාහෙදෙන චත්තාරො සත්තක්ඛත්තුපරමා, චත්තාරො කොලංකොලා, චත්තාරො එකබ්ඪිනොති සද්ධාධුරෙන පටිපන්නා ද්වාදස, තථා පඤ්ඤාධුරෙනාති චතුච්ඡති.

සකදාගාමීතො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුත්තා පටිපදාවසෙන චත්තාරො, තථා අනිමිත්තඅප්පණ්හිතවිමොක්ඛෙහීති ද්වාදස.

889. තථා අරහන්තො. තෙ පන ද්වාදස පඤ්ඤාවිමුත්තා, ද්වාදස උභතොභාගවිමුත්තා, ද්වාදස තෙවිජ්ජා, ද්වාදස ඡළහිඤ්ඤා, ද්වාදස පටිසම්භිදාප්පත්තාති සමසට්ඨි හොන්ති. එවමෙන සද්ධිං පච්චෙකසම්බුද්ධසම්මාසම්බුද්ධෙහි ඡවත්තාලීසාධිකසතං අරියා. යස්මා තෙසං අරියභාවසිද්ධි අරියාය පඤ්ඤාභාවනාය, තෙන චුත්තං “ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිසි ඉමිස්සා ලොකුත්තරපඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො”ති. ලොකියවිජ්ජාහිඤ්ඤාහි විනාපි උභතොභාගවිමුත්තතා හොතීති උභතොභාගවිමුත්තො විසුං ගහිතො. යං සන්ධාය චුත්තන්ති යං චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤාභාවනං සන්ධාය හෙට්ඨා සඬ්ඛෙපතො ගාථාවණ්ණනායං චුත්තං, තං පන චුත්තාකාරං නිගමනවසෙන දස්සෙතුං “මග්ගක්ඛණ්ණ”තිආදි චුත්තං. කාමං චතුසුපි මග්ගක්ඛණ්ණසු තං ජටං විජටෙති නාම, එලක්ඛණ්ණසුපි යථාරහං විජටිතජටො, අග්ගඵලක්ඛණ්ණයෙව පන සබ්බසො විජටිතජටො, තතො පරං විජටෙතබ්බාය ජටාය අභාවතො. තෙනෙත්ථ හෙට්ඨා හෙට්ඨිමග්ගපඤ්ඤාභාවනානිසංසස්ස චුත්තත්තාව චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤාභාවනාවසෙන අත්ථො චුත්තො.

රතීන්ති අභිරතීං, අභිරුචින්ති අත්ථො. තත්ථාති අරියාය පඤ්ඤාභාවනාය.

890. ඉමිස්සා ගාථායාති ඉමිස්සං ගාථායං. ගාථා හි අත්තනො අත්ථභූතස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස ආධාරභාවෙන චුත්තා, සාම්ච්චනං වා එතං අත්ථස්ස තංසම්බන්ධිභාවතො.

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති තෙව්ච්ඡතිමපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.

නිගමනකථාවණ්ණනා

891. ඉමිස්සා දානි ගාථායාතිආදීනං ගාථානං අත්ථො හෙට්ඨා චුත්තො එව. ස්වායං “විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්ස”න්ති එවං පටිඤ්ඤාතො විසුද්ධිමග්ගො එත්තාවතා භාසිතො හොතීති සම්බන්ධො.

892. තත්ථාතිආදීසු අයං පදසම්බන්ධෙන සද්ධිං සච්චෙපත්ථො — තෙසං “සිලෙ පතිට්ඨායා”තිගාථායං චුත්තානං සීලාදිප්පහෙදානං අත්ථානං පඤ්චන්තම්පි මහානිකායානං අට්ඨකථානයෙ අට්ඨකථාතන්තියං තත්ථ තත්ථ චුත්තො යො විනිච්ඡයො, යෙහුයොන තං සබ්බං සමාහරිත්වා සමානෙන්වා නිකායන්තරස්ස නිකායගතවාදදොසසඬකරෙහි මුත්තො සො නිච්ඡයො යස්මා පකාසිතො, තස්මා විසුද්ධිකාමෙහි යොගීහි එතස්මිං විසුද්ධිමග්ගෙ ආදරො කරණීයොයෙවාති.

නිගමනගාථායො

එත්තාවතා ව —

සුවිසුද්ධසමාවාරො, විසුද්ධනයමණ්ඩිතං;
විසුද්ධිමග්ගං ලොකස්ස, යදච්චන්තවිසුද්ධියා.

අභාසි කරුණාවෙග-සමුස්සාහිතමානසො;
මහෙසි විපුලොදාත-විසුද්ධිමතිපාටවො.

තස්ස අත්ථං පකාසෙතුං, කථාමග්ගං පුරාතනං;
නිස්සාය යා සමාරද්ධා, අත්ථසංවණ්ණනා මයා.

ආයාවිතො සිද්ධගාම-පරිවෙණනිවාසිනා;
ථෙරෙන දායනාගෙන, සුද්ධාවාරෙන ධීමතා.

සා එසා පරමත්ථානං, තත්ථ තත්ථ යථාරහං;
නිධානතො පරමත්ථ-මඤ්ඡුසා නාම නාමතො.

සම්පත්තා පරිනිට්ඨානං, අනාකුලවිනිච්ඡයා;
අට්ඨාසිතිප්පමාණාය, පාළියා භාණුවාරතො.

ඉති තං සඬබරොන්තෙන, යං තං අධිගතං මයා;
පුඤ්ඤං තස්සානුභාවෙන, ලොකනාථස්ස සාසනෙ.

ඔගාහෙන්වා විසුද්ධාය, සීලාදිප්පිපත්තියා;

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසවණ්ණනා

සබ්බෙපි දෙහිනො භොන්තු, විමුත්තිරසභාගිනො.

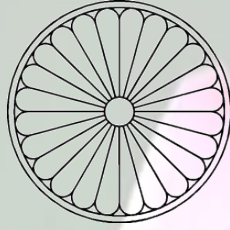
චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං, සම්මාසම්බුද්ධසාසනං;
තස්මිං සගාරවා නිච්චං, භොන්තු සබ්බෙපි පාණිනො.

සම්මා වස්සතු කාලෙන, දෙවො රාජා මහීපති;
සද්ධම්මනිරතො ලොකං, ධම්මෙනෙව පසාසතුති.

බදරතිත්ථවිහාරවාසිනා ආචරියධම්මපාලෙන කතා

පරමත්ථමඤ්ජුසා නාම විසුද්ධිමග්ගමහාටිකා සමත්තා.

විසුද්ධිමග්ග-මහාටිකා සමත්තා.



සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනානි,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනානි;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනානි
තණ්හාක්ඛයෝ සබ්බදුක්ඛං ජිනානි

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං ධුතුවිච්ඡන්තයං;
ධම්මං ධුතුස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායනි.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පතොසො සුගතාප්පසන්ථො,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමො නිලොකෙ.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තමණී අද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා නන්ති ජිනාච මානා,
නමෙව නාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුභාවි ධාරෙච්ච වරාවි ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උතය පිණිසයි.....